FIRTINA

ROMAN

İLYA EHRENBURG

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

FIRTINA

ROMAN

ÇEVİREN:
AYDIN EMEÇ

1.CİLT

İLYA EHRENBURG

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

İlya Ehrenburg

FIRTINA

BİRİNCİ CİLT

Fransızcadan Çeviren

Aydın Emeç

Roman

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Fırtına - 1: İlya Ehrenburg
Eserin Rusça Orijinal Adı
Burya (Fırtına, 1946-47)

Çeviren: Aydın Emeç
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan

Evrensel Basım Yayın 184
© Evrensel Basım Yayın 2002 - Sertifika No 11015

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

FIRTINA

İLYA GRİGORYEVİÇ EHRENBURG[1]

Ünlü Sovyet yazarı, gazeteci ve eylem adamı, SSCB 3. ve 4. dönem milletvekili. Kiev'de bir Yahudi ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Devrim olaylarına ilgi duyarak 1905-'07 yıllarında Bolşevik yeraltı örgütlerinin çalışmalarına katıldı. 1908 yılında tutuklandı. Aynı yıl Fransa'ya iltica etti. 1910 yılında Paris'te dekadan etkilerin görüldüğü bir şiir kitabı çıktı. 1914-1917 yıllarında Rusya Sabahı gazetesinin muhabiriydi. 1917 yılı Martında Rusya'ya döndü. 1921 yılından başlayarak Paris'te yaşamaya başladı ve bu arada Sovyet basınına geniş hizmetlerde bulundu. 1923 yılından başlayarak da İzvestiya'nın muhabirliğini yaptı. 1930 yılından sonra sürekli olarak SSCB'de yaşadı.

Ehrenburg uzun ve karmaşık bir sanat yolu izlemiştir. Estetik fikirlerindeki çeşitli sallantılar ve çelişkilerden sonra, sanatta gerçekçiliğin geniş yoluna kavuşan yazar, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ni izleyen ilk yıllardaki dünya görüşünü "Rusya Üzerine Yakarışlar" (1918), "Ölüm Saatine" (1919), "Öngünler, 1915-21 Yılları Şiirleri" (1921), "Düşünceler" (1921), "Yurtdışı Düşünceleri" (1922) gibi şiir kitaplarında dile getirmiştir. Hayatla sanat arasındaki ilişkiyi saptamak isteyen ve "yapıcı sanat" anlayışına gelen Ehrenburg'un eserlerinde kapitalist toplumun son derece sert eleştirisiyle, devrime ve insanlığın geleceğine ilişkin şüphecilik birbiriyle birleşmiş durumdadır ("Julio Jurenito'nun Olağanüstü Serüvenleri", 1922; "D.E. Tröstü ya da Avrupa'nın Yokoluş Tarihi", 1923). Bu dönemdeki bazı eserlerinin temelinde, devrimci gerçekçilik ve hümanizm arasındaki çelişkiler yatar ("Nikolay Krubov'un Yaşayışı ve Mahvoluşu", 1923; "Jann

Ney'in Aşkı", 1924).

NEP döneminin sakatlıklarını, "Yağmacı" (1925), "Gideğen Ara Sokak" adlı eserlerinde anlatmıştır.

"On Üç Pipo" (1923) başlıklı öykü kitabında Ehrenburg gerçek kahramanını, kapitalist toplum yapısının mahvolmaya mahkûm ettiği basit insanı bulur ve uzlaşmaz sınıfsal çelişkiler üzerine eğilir ("Komünarcının Piposu" ve ötekiler).

Avrupa ülkelerine yaptığı sayısız geziler, Ehrenburg'un çeşitli gazete yazılarında, politik hicivlerinde dile getirilmiştir ("Beyaz Kömür ya da Verther'in Gözyaşları", 1928; "Zamanın Vizesi", 1931; "Yazılar. İngiltere", 1931; "İspanya", 1932, "Benim Paris'im", 1933; "Uzayan Son", 1934; "Avusturya'da İç savaş", 1934; "Yaşadığımız Günlerin Kronikası", 1935; "Gecenin Sınırları", 1936; "10 Beygir Gücü", 1929; "Zorunlu Ekmek", 1933).

Ehrenburg'un 30'lu yıllardaki gazeteciliğinde, iki dünya ve sosyalizmin kaçınılmazlığı temalarını işlediği görülür. Kapitalist dünyada olup itenleri git gide daha bir bilinçle kavrayan Ehrenburg'un dünya görüşünün oluşmasında tüm Sovyetler Birliği'ni kapsayan gezisinin büyük rolü olmuştur. "İkinci Gün" (1934), "Soluk Soluğa" (1935) ve "Yetişkinler İçin Kitap" (1936) gibi eserlerinde Sovyet gerçeği bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir.

Yiğit İspanyol halkının özgürlük savaşı verdiği 1936-'37 yıllarında İspanya'da ve Hitler Almanya'sına karşı savaşım

verildiği 1939 yılında Paris'te Ehrenburg birçok gazete yazısı, uzun öykü, şiir, roman yayımladı: "İnsana Ne Gerek" (1937), "Ateşkes İçinde" (1937), "İspanyol Dayanıklılığı" (1938), "Bağlılık (İspanya-Paris) "(1941). Burjuva hükümeti tarafından Nazilere satılan Fransız halkının trajedisi, 26 dünya diline çevrilen ünlü "Paris Düşerken" romanında yansısını buldu (1941-'42, Stalin Ödülü: 1942).

Büyük Anayurt Savaşı'nın ilk yıllarından başlayarak Ehrenburg, savaş muhabiri olarak cephede bulundu ve Anayurt sevgisiyle, faşizme karşı öfkeyle dolu ateşli yazılar yayımladı. Pravda'nın, Kızıl Yıldız'ın sayfalarında yeralan bu yazılar, radyolarda, yayımlandı ve dünya dillerine çevrilerek çeşitli gazetelerde yer aldı. Savaş yıllarında Ehrenburg 1000 dolayında makale yazdı. Bunlardan bir bölümü "Savaş" adı altında üç cilt halinde yayımlandı (1942-'44). "Savaş Üzerine Şiirler"de aynı yıl yayımlandı.

Savaş öncesi ve savaş yıllarını kapsayan "Fırtına" adlı romanında (1947, Stalin ödülü: 1948), tarihi olayların geniş bir tablosu çizilmiş, Sovyet halkının birliği, sıradan insanların yiğitliği ve Avrupa'da, faşistinden, direniş kahramanlarına kadar çeşitli sosyal gruplardan kişilerin çok boyutlu karakterleri verilmiştir.

Avrupa ve Amerika'nın savaş sonrası yaşayışını anlatan "Dipten Gelen Dalga" (ya da orijinal adıyla "Dokuzuncu Dalga" (1951-1952) adlı romanı barış için savaşa adanmıştır. "Fırtına"nın devamı olan bu roman, kapitalist dünyada ilerici gerici güçlerin birbirlerinden ayrılışları sürecini ele almıştır. Dinmiş gibi görünen fırtına içten içe kıpırtılarla varlığını sürdürmekte ve okyanusun ötesinde, yeni fırtınalar yaratma planları tezgâhlanmaktadır.

Ancak yeni bir fırtınanın hazırlığını yapanlar artık rüzgârlara yön verememektedirler. Bu roman, "Paris Düşerken" ve "Fırtına"yla birlikte dev bir "nehir roman"ı oluşturmakta ve savaş öncesi, savaş ve savaş sonrasının Avrupa, Sovyetler Birliği ve Amerika'sını en ilginç çizgileriyle gözler önüne sermektedir.

Yazarın anlatısıyla birbirine karışmış iç monologlar ve aforizmalı konuşmalar Ehrenburg'un üslubunun başlıca özelliğidir. Satirle lirizmi büyük bir başarıyla iç içe verebilen Ehrenburg, sanat üzerine görüşlerini başlıca olarak "Yazarın Rolü" (1943), "Sanatın Rolü" (1943), "Yazarın Çalışması Üzerine" (1953) adlı eserlerinde açıklamıştır.

Yazarın "Alandaki Aslan" (1948) adlı, konusunu Fransa'nın savaş sonrası yaşayışından alan bir de oyunu vardır.

Savaş sonrası yıllarda "Dünya Barış Konseyi" başkan yardımcılığı da yapan Ehrenburg halkların barış savaşımlarına aktif olarak katılmıştır. Paris, Bröslav, Varşova, Viyana, Helsinki uluslararası kongrelerinde de konuşmalar yapan Ehrenburg, halkların dostluğunu ve halklararası kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin zorunluluğunu savunmuş ve ABD, Şili, Çin, Hindistan ve Asya-Avrupa ve Amerika'nın başka birçok ülkesine çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. 1952 yılında, halklararası dostluğun geliştirilmesi konusunda gösterdiği çabalarından ötürü Lenin ödülüyle onurlandırılmıştır.

Ehrenburg'un eserleri SSCB'nde (1957 yılına göre) 8,8 milyon adet basılmış, 30 dile çevrilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1

—Sergey Petroviç, demişti Şvestov, Vlakhov'a, pek sizin işiniz değil ama *Roche Ainé* müessesesiyle hemen ilgilenmenizi istiyorum. Lancier ile enine boyuna konuşmak gerek. İşin içinde iş var: Önceleri bizi sıkıştırıyordu, şimdi ağırdan alıyor.

Vlakhov yeni gelmişti: Paris'e ayak basalı daha dört ay oluyordu ama, mükemmel bir Fransızcası vardı. Arkadaşları, bu kadar güzel konuşmasına şaştıklarında güler, "Ne şaşıyorsunuz, ben Parisliyim…" derdi. Annesiyle babası Paris'te uzun yıllar yaşamıştı; orada tanışmış, orada evlenmişlerdi. İhtilâlden sonra Moskova'ya dönmüşlerdi. O sıra Sergey yedi yaşındaydı.

Nina Georgiyevna, oğlunun Fransızcayı unutmasını istemez, sık sık onunla bu dili konuşurdu. Sebebini pek bilmeden, en büyük çocuğunun şair olacağına inanmıştı. Sergey bir sürü şeyle ilgiliydi. Yolculuk, makine yapımı, tiyatro. Ama şiir yazmıyordu. Yine de onda şair ruhu vardı; büyük bir şevkle çalışır, çabuk etkilenir, bir çırpıda dostluk bağları kurup, aynı çabuklukla bu bağları koparırdı. Başkalarının fark etmediklerine hayranlık duyar, herkesin doğal bulduğunu benimsemezdi. İhtirası olmadığından dikkati çekmeyi düşünmez, yine de, bulunduğu çevre ne olursa olsun herkesin bakışlarını üzerinde toplardı. Büyüme çağında, Nina Georgiyevna alay olsun diye ona: "Benim küçük Fransızım" derdi. Gerçekten, annesine gençliğinin kentini hatırlatan bir yanı vardı. Ama Fransızların, atılganlık ve parlaklıkları ardında gizli o iç sükûneti yoktu Sergey'de. Çoğu kere düşünmeden hareket eder, bir uçtan öbürüne atılırdı; haklı olarak bu hafifliği yüzüne vurulur, hataları onu gerçekten üzer, kendine hoşgörüyle davranmayı pek

bilmezdi. Yirmi sekiz yaşına gelmiş, yeni yetmeliğin saflığıyla bağnazlığından kurtulamamıştı. Hayatının en romantik çağı, toprakların kamulaştırılmasına rastladı. O sıralar uzun saçlı bir Komsomoldu. Ukrayna'ya gönderildi, sesi kısılana dek konuştu, eğri büğrü yolları aştı, akıl almaz rakamlar düşledi, çoğu kere somununu ikiye bölüp başkalarıyla paylaştı. Dirseğinin biraz üzerindeki yara izi o çağlardan kalmaydı; bir sonbahar akşamı üzerine ateş etmişlerdi. Derken üniversite yılları geldi çattı; ama orada da rahat nedir bilmedi, herkesin acelesi vardı. Hemen ardından Kuznetsk yeraltı sığınakları, beline kadar çamura gömülme; kazılar, bitlenme, düşsüz deliksiz bir uyku ve düş görmeyi andıran bir uyanıklık, tasarılarındaki gözü peklik, insan acılarının çeşitliliği ve şiddetiyle azgın çalılar gibi stepin ortasında bitiveren kentler…

Sergey, kalın saç örgüsü başına sarılı, ciddi ve okşayan bakışlarıyla hem bir Turgenyev kahramanını, hem Sophia Perovskaya'nın[2] yoldaşını andıran bir genç kız fotoğrafını özene bezene saklamıştı. Bu fotoğraf, Nina Georgiyevna'nın cezaevinden çıktığı sıralardan kalmaydı. Yeraltı çalışmalarında yüreklilik, sarsılmaz bir bağlılık göstermişti annesi. Sonra başka güçlüklere karşı koyması, başta kocasına bakması, çocuklarını yetiştirmesi gerekmişti. Kocası iktisatçıydı, soyut bir dünyası vardı. Hayat, onun gözünde uyumlu bir yapıydı. Rastlantıyla karşısına çıkan bir şey yüksek ilkelerine aykırı geldi mi şaşırırdı. "Ölçtük biçtik, elimizden geleni yaptık," derdi. "Ya gençler bizim biçtiklerimizi nasıl dikiyorlar? Gösteriş için, üstünkörü!" Veremden ölmüştü, on beş yıl oluyordu öleli. Çocuklarını büyütmek için Nina Georgiyevna'nın çok çalışması gerekmişti. O sıralar ortanca oğlu Vassia on bir, kızı Olga altı yaşındaydı. Nina

Georgiyevna, Enstitüde ve bir okulda Fransızca dersleri veriyor, geceleri çeviri yapıyordu.

Nina Georgiyevna'nın hayatında acılı bir yan yoktu. Kocasıyla dırıltısız yaşamışlardı. İşini seviyordu; ama hayatında tam bir doygunluk nedir bilmemişti. Elli üç yaşındaydı, hâlâ hayalcilikten vazgeçmemişti. Sergey hem oğlu, hem arkadaşıydı; konuşabiliyordu onunla. Vassia çok katı bir yaradılıştaydı, kızı Olga'nın hesaplılığı ise onu ürkütüyordu. Sergey'de kendi gizli eğilimlerini buluyordu. Hayatında kocasını kıskanmayan bu kadın, Sergey'in, genç ve beyinsiz bir kadına aşık olup annesinden kopacağı günleri kuşkuyla düşünüyordu. Oğlunun kaçamak taşkınlıkları patlamayan bir fırtına gibi iz bırakmadan geçtiğinde seviniyordu.

Sergey'i, Paris'e yollayacaklarını duyduğunda çok heyecanlandı. Hayatının en güzel yıllarını geçirdiği kent, onları birbirlerine daha çok yaklaştıracaktı; yine de belli belirsiz… Paris'i kıskanıyordu… Oğluyla vedalaşırken: "Montsouris Parkı'nda, gölün kıyısında, çınar ağacının altında, girişten hemen sonraki ikinci bankı görmeden dönme," demişti. "Yeni tanıştığımız sıralar babanla sık sık orada otururduk."

Sergey, gülmemek için kendini güç tuttu: Annesi, anlattığı olayın üzerinden otuz yıl geçtiğini unutuyordu.

Paris'e geldiğinde şaşkınlıktan bir türlü kurtulamadı: Kent, tıpkı annesinin anlattığı gibi, önünde uzanıyordu. Bank her zamanki yerinde olmalıydı. Sergey kısacık hayatında o kadar şey görmüş, o kadar deneyden geçmişti ki rahat bir hayatın varlığını aklına bile

getiremiyordu. Daha kısa bir süre önce, Gorki Sokağı'nda, koca koca evlerin yer değiştirdiklerini görmüştü. Burada ise bir adamın yer değiştirmesini düşünmek bile güçtü. Asırlık kadınlar, ayaklarında terlikler, banklara oturmuşlardı. Ya şu monokl takan adam Maupassant'ın anlattığı kişi değil mi?.. İnsanlarla eşyalar çok alışılmış, giderek inanılmaz geliyordu ona… Zorlu yılların Moskova'sından, saçında beyaz teller, güç beğenen ve kuşku dolu bir insan olarak gelmişti Paris'e. Moskova, yakınlaşan bir fırtınanın bilincinde yaşıyordu. Paris halkı ise, komşusu Madrid'in ağır ağır can çekişmesine bile aldırmıyordu. Oysa Moskovalılar, buzlu ve fırtınalı bir havada, ses çıkarmadan Puşkin Alanı'ndaki İspanya haritası önüne yığılıyorlardı. Bu suskunluğun ardında kuşku, kızgınlık ve inanç seziliyordu. Gürültülü duruşmalar birbirini izlemişti: Vatan hainliği suçundan pek çok kişi yargılanıyordu; duruşma zabıtları Alman tümenlerinin Viyana sokaklarında tepinmelerine, Barcelona'nın iniltilerine, perde arkası pazarlıklarına ve askeri manevralara karışıyordu. Ardından Münih[3] geldi… Moskovalılar büyük bir gerilim ve tedirginlik içinde geçirdiler o yılları; son yaklaşıyordu. Sergey, Moskova'nın kasvetli gecelerinden sonra, birden panayır yerindeki atlıkarıncalar gibi dönen, uçuşan, gözleri rahatsız edecek kadar parıltılı sersemletici bir hayatın tanığı oluverdi. Kent, bir düğün evi gibi pırıl pırıldı. İnsanlar, ölümün pencerelerinin altına kadar geldiğini fark etmemişlerdi sanki. Her zamanki gibi, balıkçılar Sen kıyılarında uyukluyor, Horacius[4] hayranları, sahafların altını üstüne getiriyor, sokak köşelerinde şarkıcılar, Kiki'nin dayanılmaz, herkese hoş gelen aşkını dile getiriyorlardı. Sergey şaşkındı: Gerçekten 1939 yılında mıyız? Pireneler'in ötesinde yıkıntı ve mezardan başka şey kalmadığı gerçek mi? Ölüme mahkûm Prag'ın can çekişip dostlarını yardıma çağırdığı, Ren

kıyılarına topların yerleştirildiği doğru mu? Belki Paris aklını kaçırmıştır? Belki saati kurmayı, ya da uzun süreden beri takvimin yapraklarını koparmayı unutmuştur? Belki, yakındaki kahvelerden dağınık saçlı bir konuşmacı fırlayacak Bade dükalığının romantiklerine, Saint-Antoine Mahallesi işçileriyle birlikte özgürlük ağacını dikmeyi önerecekti. Belki Hitler, işsiz güçsüz beş on karikatüristin uydurmasıdır?

Sonra çevresine bakındı Sergey; görünürdeki kayıtsızlığın ardında bir hüzün sezdi. Kentin neşesinin ardında sanki bir acılık vardı. Güldürmek için söylenen sözlerde, şarkı nakaratlarında, aşıkların mırıltısında bile sonu belirsiz bir yolculuğun hazırlıkları seziliyordu. Paris ateşler içinde uyukluyor, doyasıya uyumak istiyordu… Sonra ne olacaksa olsundu!..

Kent Sergey'i her gün biraz daha çekiyordu; sisli ve esrarlı Sen Nehrine, bir gri-maviye, bir eflatuna dönüşen, sık sık yağmurun ıslattığı, binlerce titrek ışığı yansıtan kaldırımlara aşık olmuştu; daracık sokakların serinliğini, deniz kıyısının ıslaklığını andıran rutubetini, çiçek bolluğunu, yığınların yaslı neşesini seviyordu; gece gündüz, çeşitli ülkelerden gelen turist kafilelerinin gezdiği eşsiz, pırıl pırıl kentin değil, her günkü tekdüze, alışılmış ve olağanüstü Paris'in aşığıydı.

İşinden arta kalan epey boş zamanı vardı; bu boş zamanlarında uzun uzun sokaklarda dolaşıyordu; işinin gereği de fabrikaları gezdiği, çeşitli insanlar gördüğü, ruh dehlizlerine girdiği, terbiyeli Paris sosyetesinin gerçek yüzünü gözlediği oluyordu. Pek çok şeye isyan ediyordu; kaderin insanları ayırdığını seziyor, bu insanların anlayamayacağı, değişik bir hayatı içten özlüyordu.

Kolay parlayan, güvenli Sergey, birkaç yıldır içine kapanmış, karamsarlaşmıştı neredeyse. Kendisine hepten yabancı, hatta düşman insanlara rastladığı da oluyordu. Nina Georgiyevna'ya yazdığı mektuplarda: "İstersen inan, ama gerçek bir diplomat oldum" diyordu. "İçimden tokat atmak gelirken gülümsüyorum. Asılması gerekenlerin şerefine kadeh kaldırıyorum. Aramadığın kadar pislik var. Ama kent o kadar güzel ki, üstelik bu halkı seviyorum…"

Elli yaşlarında bir adam, Sergey'in çalışma odasına girdi. Eski bir artisti andıran, güzel ama pörsümüş bir yüzü vardı. Lancier durakladı, sonra utana sıkıla gülümseyip:

— Bize kızmayın, dedi, *Roche Ainé* müessesesi birtakım değişiklikler geçiriyor; yine de, durumu düzeltmek için gerekli bütün tedbirleri alacağım.

İki gün sonra tekrar görüştüler. Lancier tıka basa yemiş, bir şişe de Bourgogne şarabı devirmişti. Birden, geçmiş günleri hatırlayıverdi:

— Öğrenciliğim sırasında Rus mültecileriyle dost olmuştum. Çok sevimli insanlardı. Bir gece beni de çağırdılar. Lunaçarski'yi, sonra adını söylemekte çok güçlük çektiğim bir heykeltıraşı gördüm…

Sergey, konuşmayı siparişlere getirmek için boşuna çabaladı. Lancier kızdı:

— Beni işadamı mı sanıyorsunuz? Şimdiki durumum bir

rastlantı, eski çılgınlıkların aklı başında bir ürünü. Şair olmak isterdim hep; şiirler yazdım, derken…

Sergey'in yüzü gölgelendi; Lancier mırıldandı:

— Özür dilerim, belki de fazlaca kendimden geçtim…

Sergey tatlı tatlı gülümsemeye başlamıştı bile:

— Demek şiirden hoşlanıyorsunuz… Memnun oldum. Fransız şiirini bilen biriyle tanışmayı isterdim hep.

Bu konuşmanın ardından, Lancier'nin davetini geri çevirmek çok güçtü: Bay Vlakhov perşembe günü mutlaka gelmeliydi; sanat denen şeyden pek eser kalmadıysa da gelenler arasında birkaç da sanatçı bulunacaktı. Gerçek sanatçıların yaşadığı çağlar geride kalmıştı. Hem Lancier, Rus konuğunu ailesine tanıştırmayı pek isterdi.

— Birbirimizi daha iyi tanımalıyız. Halklarımız, aşağı yukarı müttefik sayılmaz mı? Ortağım yarı Rus yarı Fransızdır; daha doğrusu şimdi Fransız uyruğundadır ama aslen Kievlidir. Leo Alpert adında, çok iyi bir mühendistir. İhtilâlden önce, daha çocukken ülkenizden ayrılmış ama Rusçayı unutmamış. Şu sıra Paris'te bulunmayışına çok üzüldüm. Müessesem sekiz yıldır Ruslarla çalışıyor, bir gün bile birbirimizden şikayetimiz olmadı. Bay Petrenko sık sık evime gelirdi, şimdi Moskova'da. Bay Şvetsov önemli bir görev aldığını söyledi. Ne olursunuz, bana bir haftalık bir süre tanıyın, bir yenilenme söz konusu. Müessesede birtakım değişiklikler yapılması gerekli.

Maurice Lancier, Paris sosyetesinin kendine özgü temsilcilerinden biriydi. *Roche Ainé* müessesesinin adını pek az kişi duymuştu ama herkes Lancier'yi tanırdı; tiyatroların gala gecelerini, sergilerin açılışını hiç kaçırmazdı. Sanat aşığıydı, La Corbeille adlı köşkü bir taşra müzesini andırıyordu: Zenci tanrıların heykelleri, eski tabancalar, porselen eşya dolu vitrinler evin her yanını kaplamıştı. Lancier gösterişli bir hayat yaşar, Corbeille'de büyük şölenler verirdi. Evinde gerçeküstücü sanatçılar ve profesörlere rastlanır, bir senatör sık sık salonlarında görülürdü. Lancier kır hayatının güzelliklerini yüceltmekten hoşlanır ama sayfiyenin yalnızlığında sıkılırdı. Kentin ışıkları, dostlar ve tartışmalar gerekliydi ona. Seksen kilo geliyordu, yine de aile doktoru Morillot ona "İki ayaklı kelebek" adını takmaktan kendini alamamıştı.

Taşralı basit bir çerçinin oğlu olan Maurice Lancier genç yaşında, sakin Niort kentinden Paris'e gelmişti; babası onun önemli biri olmasını istiyordu. Teknik üniversitenin giriş sınavını kazandı, öğrenimini de iyi kötü tamamladı. Boş zamanlarında şiirle uğraşıyordu.

Çok geniş kenarlı bir şapka giyer, kravattan hoşlanmadığı için boynuna bir Türk atkısı sarardı. Giyim kuşamı için babasının gönderdiği parayla *Hermes'in Yoncası* adlı derginin ilk ve son sayısını bastırmıştı. Lancier'nin şiirinden başka, dergide sonradan büyük bir pamuk ithalatçısı olan genç bir anarşistin yazısı da vardır. Kızlar Maurice'den hoşlanırlardı; ama utangaç yaradılışlı Maurice, dizlerden ve kaçamak öpücüklerden ileri gitmezdi.

Sanat ve sanatçılara hayran Madame Lefort adlı tanınmış bir kadının evindeki baloda, sanayici Roche'un kızıyla tanıştı.

Marceline'in güzel olduğu söylenemezdi; bununla birlikte içtenliğin, benzerine az rastlanan bir kız oluşunun sevimliliği vardı üzerinde. Babasının ilişkilerinden, aile bağlarından, yaşıtlarının servet önünde secdeye varışından tiksiniyordu; tek başına, bir düşler dünyasında yaşıyordu. Yüzeyde bile kalsa, içten gelen hayal gücü, şiir sevgisi ve para karşısındaki kayıtsızlığıyla Lancier onu etkiledi; sonunda Lancier'yi sevdi. Roche bu evlenmeye karşı çıkmakta kararlıydı; öğüt ve lanetlemelerle yetinmeyip Marceline'i yazlık köşküne kapadı. Az sonra, gece yarısı, şapkasız, saçları darmadağınık, sırtında başkasına ait upuzun bir elbiseyle Marceline, Maurice'in basit odasına dalıverdi. Genç adam hem sevindi, hem ürktü: Genç kızı öptü, öperken de babaevine dönmesini öğütledi. Duygulu ama iradesiz bir adamdı. İkisi adına karar vermeyi Marceline üstüne aldı; elbisesini bir çiviye astı ve Maurice'in odasından çıkmadı. Ertesi sabah bütün hayatı boyunca aynı şeyi yapmaya alışkın kişiler gibi, gitti ekmeği ve sütü aldı. Bir tek kızı olduğundan, Roche, sonunda boyun eğdi. Hele karısı yakında büyükbaba olacağını haber verince, yumuşayan ihtiyar "haşarı kızı"yla barıştı.

Okulu bitiren Lancier, kayınpederinin fabrikasında çalışmaya başladı; bir daha şiir yazmadı, yavaş yavaş iş hayatına alıştı. Bir yıl sonra savaş patladı. Lancier yüreksizdi; ama kayınpederinden, dedikodudan ve müşterilerden çekiniyordu. Her şeye rağmen kötü savaşmadı, harp nişanını aldı. Savaş onda büyük bir anı bırakmıştı; çamuru, biti, Alman bombalarının ıslıklarını, hatta arkadaşlarının ölümünü bile unutmuştu; belleğinden silinmeyen tek şey, alayının Lille'e girdiği sıra yaşadığı o güzel anlardı; genç kızların çiçek attığı, askerleri öptüğü anlar; *La Presse*'te çıkan, Kahraman Çavuş Maurice Lancier'nin portresi, saldırıdan bir çeyrek önce tarla kuşunun ötüşü… Lancier'ye göre, yeni bir

savaşın patlaması olanaksızdı. Aynı şekilde, artık kimsenin şiir yazamayacağına, delice aşık olamayacağına inanıyor, bütün yaşadıklarının bir daha geri gelmeyeceğini sanıyordu.

Ateşkesten kısa süre sonra Roche öldü. Karısı ve çocukları karşısında sorumluluğunu bilen Maurice, akıl yolunu seçmek zorundaydı. Ama kayıtsızlık huyundan, şen ve gösterişli bir hayat yaşama merakından çeşitli isteklerinden vazgeçemedi. Bununla birlikte *Roche Ainé* müessesesi iyi dayandı. Eskisi gibi makine gürültüleri duyuluyordu; odalarda daktilolar, kıvırcık saçlı başları masaya eğilmiş, faturaların suretini çıkarıyor, müşteriler saygıyla: "Eski, sağlam bir müessesedir," diyorlardı.

Kriz yıllarında *Roche Ainé* müessesesi iflas tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Müessesenin yardımına koşan Leo Alpert'di: Buluşunun patentini almış, bunu Amerika'da satıp çok para kazanmıştı. Lancier'ye ortak oldu. Vlakhov'la tanışmadan kısa bir süre önce yeni güçlükler başgöstermişti. *La Chimienord* yıkılmıştı, Lancier'nin bir hayli parası battı. Bir karar vermek zorundaydı: Ya Marceline'in malikânesi *Gelinotte*'u satacak, ya da Gaston Roy adlı birinin ortaklık teklifini kabul edecekti. Lancier isyan etti. Tanımadığı birini müesseseye nasıl ortak ederdi? Böyle bir "yenilik" intihar demek olmaz mıydı? Ama kısa süre sonra bu tatsız düşünceleri kafasından attı; kendi kendini kolay kandırırdı. İntihar mı? Üçe bölmek gerekse bile, pasta, yeteri kadar büyüktü nasılsa. Alpert beni yemedi. Bu Roy denen adam neden yesin? Alpert mühendis, bu Roy'un üretimden anladığı yok… *Gelinotte*'yu satmak aptallık olur. İstedikleri kadar alt tarafı topraktır, desinler. Loire Nehri, bağlar… Ya o park! O armut ağaçları! Hem zavallı Marceline'i soymaktan farksız bu iş…

Bir şey üzerine uzun süre düşünemezdi Lancier. Birden kızı Mado'nun nefis bir "peyzaj" yaptığını hatırladı; Mado gerçekten yetenekliydi. Sembat bile övmemiş miydi onu? Louis'ye gelince, felaket! Yumurcak havacı olmaya karar vermemiş miydi? Şaşırtıcı bir kuşak! Bizler hep ata bindik, onlara ille de bir motorlu araç gerek… Hepsi maddeci! Hem canım, Louis daha on kere fikir değiştirir. Neyse ki Marceline iyileşti, kaplıcalar ona iyi geldi, yüzü düzeldi… Bütün dertlerini unutan Lancier gülümsüyordu.

Lancier örnek bir aile babasıydı; bir kadına mı aşık oldu, hemen Marceline'i üzeceğini düşünerek kendini tutardı. Çocuklarını çok severdi; güzel kızı Mado, sanata bağlılığını babasından, garipliklerini annesinden almıştı; sonra oğlu Louis, uzun boylu, iddiasız, neşeli, spora düşkün, bir kitabı sonuna kadar okuyamayan bir çocuk.

La Corbeille, konukların dikkatini çeken garipliklerine rağmen alışılmış, hem mutlu, hem de mutsuz bir aileyi barındırıyordu işte. Marceline uzun süreden beri kabuğuna çekilmişti; kocasının neşesi ona bayağı, zaman zaman da gülünç geliyordu. *La Corbeille* adlı cenneti andıran o mücevhere oranla Louis fazla hareketli, fazla haristi. Mado ise kendini düşle avutuyor, hayatın bir ayrıntısı, çirkin bir yanı gözüne çarptığında, kendi kendine, gitmeli, kaçmalı, kaybolmalı, diyordu! Yaradılışları gereği birbirlerine yabancı olan bu insanlar yine de sevgi bağlarıyla bağlıydılar. Yemek masasında bir araya geldiklerinde, birbirlerinin hatırını kırmamaya bakarlar, şefkat göstermekte yarışırlardı. Aile Maurice Lancier'den, onun tatlılığından, iyiliğinden, sarsılmaz yaşama zevkinden destek alıyordu. Çabuk öfkelenir, sonra toparlanıp kendi kendisiyle alay ederdi: "Hemen sinirlendim…" Siyaseti sevmez, evinde, dostlar arası ilişkileri karartan tartışmalardan hoşlanmazdı. Tanıdıklarından biri, sınıflar, partiler, devletlerarası çatışmaların acı

yanını gözler önüne sermeye kalksa Lancier'nin cevabı hazırdı: "Bütün bunlar olabilir, ama aklın yönettiği bir ülkede yaşadığımızı unutmayın. Burada çılgınlar bile mantıklıdır. Emin olun, delilerimiz bile akılcıdır bizim. Böyle bir felaket asla başımıza gelemez. İnanın dostum, asla…"

Vlakhov'la konuşmasından sonra Lancier uzun uzun düşündü. Rusların siparişini yerine getirmek zorundayız; bu Roy denen adamı anlamıyorum… On beş günde her şey yeni baştan düzenlenemez ki! Hem bu işlere ne karışıyor? Ona kesin bir cevap versem bari! Tam şu sıra Alpert'in gidişi de zamansız oldu… Hem Alpert para işinden hiç anlamaz, çok iyi bir mühendistir, işte o kadar… Roy'a gelince, mühendis bile değil. Nereden çıktı acaba?.. Yüzünde de sevimlilikten eser yok… Neyse canım, Mado'ya nişanlı aramıyoruz ya. Yüzünden bana ne? Önemli olan rahatlık, işlerin düzelmesi. Rus da çok sevindi. Böyle Bolşevikler olabileceği hiç aklıma gelmezdi… Belki insanlar her yerde birbirinin aynıdır? *Roche Ainé* müessesesini yönetmek için mi yaratıldım ben? Bir adamın sırtındakileri çıkar, geldiği yeri, mesleğini, düşünüşünü anlayabilirsen anla.. Savaşta da böyle olmadı mı?.. Hindiçini bankasından Chalet ile sokaklarda izmarit toplayan zavallı Jacquot, aynı birlikteydiler. Nasıl da birbirini seven iki arkadaştılar! Hem dost, hem suç ortağı! Sonra, herhalde biri hisse senetlerine, öbürü de izmaritlerine döndü… Savaş herkese yanı başındakinin nereden geldiğini, kim olduğunu unutturmuştu… Neden Roy, hep yeni bir savaşın sözünü ediyor? Louis, Hava Kuvvetleri'ne katılacak. Çılgınlık bu! Savaş olmayacak, kimse yeni bir savaşa dayanamaz. İnsanlar rahatlarından başka şey düşünmüyorlar. Tabii, işin yeniden düzenlenmesi çok büyük bir söz, biraz sıkışmak, yer vermek gerek. Başka ne yapabilirim? Elli dört yaşındayım, yorgunum.

Varsın Roy olsun… Rahatlık işte, kimse beni bundan yoksun bırakamaz…

2

Lancier, Vlakhov'la birlikte kimleri çağırabileceğini düşünüyordu. Nivelle'i çağırmak isterdi; geceye şiirli bir hava verirdi ama çatışmalardan korkuyordu. Nasyonalistti Nivelle, komünistleri hiç sevmezdi.

Nivelle zayıf, sinirli biriydi. Yalnız sanat ve şiir meraklılarının dar çevresinde, *Circé'nin Maskesi* adlı kitabıyla tanınırdı. Emniyet Müdürlüğü'nde önemli bir görevi vardı; meslektaşlarının çoğu, pasaport şubesi müdürünün, geceleri, gözleri dalgın, dudaklarını oynatıp kâğıt parçalarına bir şeyler yazdığını bilirlerdi. İşi canını sıkıyordu ama başka yerden geliri yoktu: Kitapları satılmıyordu, kendisine küçük bir servet bırakması gereken teyzesi de yetmiş yaşına gelmişti ama hep neşe doluydu, keyifliydi; nezle olduğu bile yoktu kadının.

Nivelle'in varlığı, herhalde bir akşam yemeğinin havasını değiştirecek, yükseltecek güçteydi. Ama Lancier karar veremiyordu. Hep o Allahın belası politika! Sonunda karısına bile danıştı, Marceline'in cevabı:

— En iyisi hepsini teker teker davet etmek, oldu.

Lancier diretti:

— Nivelle şairdir. Bu Rusun, ne sağcı ne de solcu olduğumu anlamasını istiyorum; bir Fransızım ben, o kadar. Bunu bilmeli. Tamam, oldu. Lejean'ı çağıracağım; yalnız komünist değil,

komünistten de ileri, 1936 yılında fabrikada greve kimin ön ayak olduğunu çok iyi biliyorum! Yine de Lejean benim gözümde eşsiz bir mühendis, kültürlü bir adam. Herkes deliyse benim delirmem için sebep yok. Hayır hayır! Elli dört yaşındayım, bu yaştan sonra insan kendini yenileyemez. Başka kimi davet etmeli? Profesör Dumas, tabii Sembat. Yeter… Dur, uzun süre önce profesöre, himaye ettiği hanımı da çağıracağıma söz vermiştim… Bir dakika, bir dakika, nereye yazmıştım.. Hah, Madam Anna Roth… Çek olmalı bu kadın. Belki de Macaristan'dan gelme, ne bileyim. İspanya'da çarpışmış ama korkma, çok sevimli. Dumas'nın evinde kaç kere karşılaştık. Rus da onu görmekten hoşlanacaktır.

Kapının eşiğinde durdu:

— Galiba pek çok komünist çağırdık.

Gülmeye başladı.

— Görüyor musun Marceline, beni de bulaştırdılar. Bu hesaplılık, gelenlerin arasında denge kurmak merakı da nereden çıktı? Gören yeni hükümeti benim kuracağımı sanacak. Oysa basit, kendi halinde bir yemek veriyoruz…

Lancier, *Corbeille*'in özelliklerini göstermeye bayılırdı; dolapları açar, eski silahları, gravürleri, sigara tabakalarını çıkarır, duvara asılı resimleri aydınlatır, sonra konuklarını bahçede gezdirirken: "İşte," derdi, "Amerika'nın kara ağacı.. Noailles gülü… Sudan karacası…" Yeni gelen birinin varlığından hoşnut, Afrikalı bir kabile reisinin tefini, Talleyrand'ın[5] imzasını Sergey'in

dikkatine sundu. Yağmur bile Lancier'yi durduramamıştı; Rusa Sudan karacasını göstermek gerekiyordu.

Öteki konuklar, çok iyi bildikleri bütün eşyaları, bir kere daha hayranlıkla seyretmek zorunda kaldılar. Hem Lancier, zaaflarını kolay bağışlatabiliyordu. Dostlarını ağırlamayı bilen kişilerin sayısı o kadar azdı ki. Lancier sık sık: "Madam Curie ya da Renoir, dostlarına haşlanmış etle suda pişmiş patates verebilir," derdi. "Ama Maurice Lancier de kim?.. Benim varlığım kimseyi neşelendirmez. Marceline'in dışında…" Lancier'nin en sevdiği eserlerin durduğu başucunda, küçük şiir ciltlerinin arasında, içi notla dolu bir de yemek kitabına rastlanırdı; konuklarına verdiği şölenler, yemek sanatını boşuna incelemediğini ortaya koyuyordu.

Corbeille'in insanlarda bir vaha izlenimi uyandırmasının bir başka nedeni daha vardı: Ev sahibinin rahatlığı konuklarına da geçiyordu. Oysa o yıl, hiç durmadan, kaçınılmaz bir savaşın sözü edilmekteydi. Bu sözlere inananların sayısı azdı ama "savaş yakındır" nakaratı en sakin insanları bile çileden çıkarıyordu.

Silkinip sıkıntıyla camlardan akan suları izleyen Ressam Sembat: "Yağmur, hep yağmur", diye düşündü. Eline bir gazete aldı, can sıkıntısıyla mırıldandı: "Yine savaş… Almanlar bizi korkutmak istiyorlar, bizimkiler de korkmamış görünüyorlar. Prag için savaşmadığımıza göre Danzig için savaşmak isteyen çıkar mı? Gevezelik!.."

Şu Alpert çılgını, yolculuğa çıkmadan çok önce ne demişti: "Son yirmi yıl boyunca Paris'i neler karıştırdı, biliyor musunuz? Önce 'der des der' bitmişti, "barış hep barış", üstü geniş, bele

oturan erkek elbiseleri, fokstrot, Paul Morand'ın hikâye kitabı "Geceleri Açık", Bolşevik "Ağzı Bıçaklı Adam". Sonra bulmacalar, onarımlar, Josephine Baker senatörlerin aklını başından alıyor, Citroen'in imzası Eyfel Kulesi'ni süslüyor, Kuyumcu Mestorino bir simsarı boğazladı, Ustric olayı. Derken kriz, Parfümcü Coty, "halk dostu", dans salonlarında çalışan kızlar, Matmazel Violette Nozière babasını zehirledi, Staviski olayı, haylaz çocuklar Concorde Alanı'nda otobüsleri ateşe veriyor, kadınlar saçlarını eflatuna boyadılar; eski bir ad, Sfenks adını taşıyan çağdaş bir genelevin açılış töreni yapıldı, psikanaliz, gerçeküstücüler, sukoyveren mezarcılara varıncaya dek yayılan grevler. Ardından savaş konuşmaları, Giraudox'nun yazdığı "Truva Savaşı Olmayacak" oyununun galası, pasif korunma denemeleri, Münih, donanma şenlikleri. Sonra yine savaş üzerine konuşmalar… En iyisi konuyu değiştirmek; süper gerçeküstücüler, ya da arsenikli yeni bir Violette Nozière yeğdir…

Basın, çok başka bir görüşü açık açık yansıtmaktaydı: Her gün savaşın kaçınılmazlığı konusunda yeni bir yazıya rastlanıyordu. Gazetelerin gevezeliklerinden kurtulup başını dinlemek için, insan C*orbeille*'den iyi yer bulamazdı. Orada tartışma çıksa bile, Paul Claudel'in mi, yoksa Paul Valéry'nin mi daha zarif olduğu konuşulurdu. Ancak, domuz paçasını nasıl pişirmek gerektiği konusunda görüş ayrılığı çıkabilirdi. Konuklardan birinin sözü Çeklere, Polonyalılara, Moskova görüşmelerine getirmesi, Lancier'nin ısrarla ama kırmadan konuşmayı bir tiyatro galasına, Savoie'nin güzelliklerine, havaya –bu yağmurlar da ne zaman bitecek?– yöneltmesine yeterdi. Savaş çıkmayacaktı ama, kimse deniz kenarına ya da dağa gitmeye hevesli görünmüyordu. Otelde pinekleyip gözü pek yüzücülerin yağmur altında denize girişini seyretmek can sıkıcıydı…

— Yağmurdan çekinmez misiniz dostum? diye sordu Lancier.

Sergey gülümseyerek cevap verdi:

— Yağmuru severim. Keyiflidir!.. Tabi gürültülü, hava kabarcıklı bir yaz yağmuruysa.

Mado, kendisinin bile beklemediği bir sinirlilikle atıldı:

— Moskova'da züppeler çok demek?

Lancier, serzeniş dolu gözlerle kızına baktı: Bir yabancıyı kırmanın gereği var mıydı?

Sergey cevap vermedi. Gerek yüzü, gerek duruşuyla Mado ilgisini uyandırmıştı. Bakışları karşılaştı. Sergey şaşırdığında başını arkaya atıyor, iri kül rengi gözlerini kırpıştırıyor; genellikle yumuşak, dalgın yüzüne o an küstah bir anlam geliyordu. Neden bana böyle yüksekten bakıyor? dedi Mado kendi kendine. Benden nefret mi ediyor yoksa? Ama neden? Benimle konuşmadı bile. Bu adamlar herhalde herkesten nefret ediyorlar. Lejean da söylemişti bir gün: "Pek çok kokuşmuş kişi var ortalıkta…" diye. İyi ya, ben de insandan nefret etmeyi bilirim! Oysa ne de sevimli bir yüzü var… Yoksa bu yüz bir maske mi?..

Mado, Sergey'e bakmamak için kendini zorladı, buna rağmen onu gözlemekten kendini alamadı. Birbirlerini arıyormuşçasına bakışları durmadan karşılaşıyordu. Karşılaştıkça da kızaran Mado, kendi kendine basıyordu çimdiği. Babası, yaptığı natürmortları konuğa göstermeye kalkınca, Mado:

— Bay Vlakhov'a kötü resimlerimi zorla göstermenin gereği yok, dedi.

Lancier, rengi atmış eski bir fotoğraf koleksiyonunu ortaya çıkardı: Bir apsent bardağı önünde Verlaine, geçen yüzyıldan kalma bir otomobil içinde Zola…

— Sizin, öğrencilik çağınızdan kalma bir fotoğrafınız yok mu? diye sordu Sergey.

Babamla alay ediyor sanki, dedi Mado kendi kendine. Lancier çocuk gibi sevindi, bir deste fotoğraf getirdi; fotoğrafların birinde, paltoya sarınmış, yıkıntılar önünde duran bir genç adam görülüyordu. Sergey, ev sahibine bakmaktan kendini alamadı. Lancier güldü:

— Hayır, hiç benzemiyorum gençliğime. Eh, otuz yıl da az değil.

Yemeğin başlarında, Lancier, solgun ve sessiz Nivelle'i kuşkuyla gözledi. Ama piliç gerçekten çok iyi olmuştu; eski Bourgogne şarabıyla birlikte etkisini gösterdi: Nivelle kendini toplamış, yüzüne renk gelmişti.

Lancier, kendinden memnun, başarılı yemeklerin sonunda duyulan karmakarışık sesleri dinliyordu.

— Olaylarda, görüntülerde, duygularda olağanüstü ne varsa sanat onunla yaşar, diyordu Nivelle. Bir kere, milyonların duyduğunu ben de duyarsam bunun ilginç yanı kalmaz ki.

— Sanatta hiçbir olağanüstü yan olmaması gerektiği inancındayım, diye karşılık verdi Roger Sembat. Flaubert, içinde hiçbir önemli olaya rastlanmayan bir roman yazmayı denedi adeta. Yazamadığına üzgünüm. Bonnard bir çardak resmi yapıyor, Marquet ufak bir ırmak, Utrillo mahalle arasında bir sokak. Ama örneğin, İsviçre'de, ressamın yapacağı şey yok. Buzullar sanat için yaratılmamış. Sizin "Olağanüstü duygular"ınız tıpkı Alp dağları gibi. Eğer insanlık bir gün akıllanacak olursa, olağanüstü şeylerle ilgilenmekten vazgeçecek. Gazeteleri alalım, ne yazıyorlar? Rezaletler, cinayetler. Şimdi de Hitler çıktı başımıza, olağanüstü bir manyak. Oysa hanımellerinin çiçek açması, sütçüm Lucie'nin evlenmesi, sütün, tarlaların, Renoir'ın var olması çok daha ilginç…

— Öyleyse Sovyet toplumunu seveceksiniz, çünkü orada olağanüstü bir şey olamaz. Mülkiyetin kalktığı yerde deha, bağışlanmaz bir baskı hatasıdır.

Lejean araya girdi:

— İşi çok hafiften alıyorsunuz Bay Nivelle. Bakın Almanya'ya. Nietzsche'nin tanrılaştırıldığını görmüyor muyuz orada? "Dağların tepelerine" biraz daha yakından bakılsa? Ne görürüz? Bir koyun sürüsü, başka şey değil "Ortak mülkiyet" sözü sizi ürkütüyor mu? Ben Rusya'ya gitmedim ama, asıl ortak mülkiyetin geçerli olduğu yerlerde sıfırlara değil gerçek adamlara ihtiyaç duyulduğu inancındayım.

— Ortak mülkiyet, düzgün kesilmiş çimen gibidir. Güzeldir ama tekdüzedir. Öne çıkan her şey kademelendirilmiştir. Bay

Sembat'nın sözünü ettiği Flaubert günlük şeyleri yazmak istiyordu, ama olağanüstü yazdı bunları. Tersine, Sovyetler Birliği'nde alışılmış biçimde kaleme alındı. Orada ne bir Flaubert var, ne de olabilir. Flaubert'in dörtte biri bile çıkamaz Rusya'da. Siz…

— Ben, her şeyden önce bugün Fransa'da Flaubert'in sekizde birine bile rastlanmadığını söyleyeceğim.

— Evet ama size göre Fransa çürümekte, oysa Rusya gelişiyor, çiçek açıyor.

— Ağaç çiçeklendiği sıra meyve vermez ama.

— Ben meyve vereceğinden de kuşkuluyum; verse bile kötü, yabani meyve verir. Belki yanılıyorum. Rus konuğumuz beni aydınlatırsa, yanlışımı kabul etmeye hazırım.

Nivelle büyük bir kibarlıkla, alaycılığını güç gizleyerek söylemişti bu sözleri. Yine de Sergey istifini bozmadı:

— Bu konuda cahil sayılırım. Sizler sanatçısınız; ben mühendisim. Tıpkı Bay Lancier gibi. Üstelik hiç şiir de yazmadım. Sanatımızla dünyayı sarsamadığımızı söylerken belki haklısınız. Vaktimiz olmadı… Dünyayı başka şeyle, varlığımızla sarsıyoruz. Aslında ne İngiliz sanatını tartışıyorsunuz, ne de Alman sanatını; bizimkini tartışıyorsunuz ve bana tartıştığınız sanat değil de bizim varlığımızmış gibi geliyor. Bu ülkede, üstelik akıllı kişilerin, gerçek duygularını açığa vurmadıkları dikkatimi çekti; ezberledikleri birtakım cümleleri tekrarlıyorlar. İktibas

kültürü! Size gülünç gelebilir ama bizde de Jülyet'ler var; yalnız aşklarını anlatmayı beceremiyorlar. Kararı siz verin. Hangisi daha iyi acaba? Gerçek bir Jülyet'in söyleyecek söz bulamaması mı, yoksa duygusuz bir gölgenin eski bir trajediden alınan sözleri tekrarlaması mı?

Mado, incecik kaşlarını kaldırdı ve yüksek sesle:

— Jülyet'lerin suskunluğu karşısında saygıyla eğilip, sanatı otuzuncu yüzyıla göndermekten başka çaremiz kalmıyor, dedi.

Lancier üzüldü:

— Neden böyle konuşuyorsun Mado? Ruslar, kısa sürede çok şey yapabileceklerini kanıtladılar…

Dumas, Lancier'yi destekledi:

— Yalnız yapmak mı? Rusya'da gençleri görmek fırsatını buldum. Köylü çocuklarını. Belki dostumuz Nivelle gibi yazmayı bilmiyorlar ama düşünebiliyorlar. Düşünmeyi biliyorlar…

O ana kadar bir şey söylemeyen, hastalıklı görünüşlü bir genç kadın doktorun sözünü kesti:

— Ölmeyi de biliyorlar. Ben tanık oldum…

— Nerede?

— İspanya'da.

Yeniden bir sessizlik oldu.

— Fransızlar da ölmeyi bilirler, dedi, Nivelle. Bay Lancier bana hak verecektir: Verdun'ü hatırlar…

— İnsan, hep geçmişiyle yaşayamaz, dedi Lejean. İşin en acı yanı nedir, ben size onu söyleyeyim. Bana kalırsa Fransızlar ölmeyi unuttular. Hiçbir şeylerini feda etmiyor, rahatlarının kaçmasından korkuyorlar. Münih Antlaşması'nı haber aldığımız akşamı hatırlıyorum: Neydi o günkü sevinç?..

Nivelle ayağa kalkmıştı, peçetesini buruşturdu:

— Demagojiden hoşlanmam. O sıra yalnız ödleklerle salaklar sevinç gösterileri yapıyorlardı. Ama komünistler iktidarda olsalardı aynı şeyi yaparlardı. Rusların savaşacaklarını mı sanıyorsunuz? Demagoji! Hem savaşacak halleri de yok, kimse tankları bildirilerle durduramadı şimdiye kadar. Hayatlarını kurtarmak için, Bolşevikler Rusya'nın bir bölümünü Hitler'e bırakacaktır.

Lancier huzurun altüst olduğunu fark etti. Herkes bağırıyor, ne karşılarındakini, ne de havayı yumuşatmaya çalışan ev sahibini dinliyorlardı. Sergey konuşmaya başlayınca tartışmacılar sustu:

— Kimsenin savaşmak istediği yok. Bir tek Almanlar, belki… Ama söylediklerinizde haksızdınız Bay Nivelle… Belki sanattan haberim yok ama kendi halkımı iyi tanırım: Bizim insanlarımız teslim olmayacaktır. Bize saldırılırsa savaşacağız… Hem öyle savaşacağız ki, korkunç bir şey olacak…

Kenara çekildi, pencerenin yanında durdu. Yağmur, bardaktan boşanırcasına yağmaya devam ediyordu. Konuklar salona geçmişlerdi; orada Lancier, konuşmanın konusunu değiştirmeyi başardı. Sergey şu sözleri duydu: "Giraudoux diyalogları harika işliyor …"

Mado, Sergey'in yanına geldi. Alçak sesle:

— Vatanınızı mı düşünüyorsunuz? diye sordu.

— Hayır, başka şey düşünüyorum. Kısa bir süre önce Bizans tarihini okudum; Türkler kentlerine yaklaşırken Bizanslar ne yapıyorlardı biliyor musunuz? Yarışı hangi arabanın kazanacağını tartışıyorlardı; kırmızının mı mavinin mi?

— Bizim geleceğimizle neden bu kadar ilgilisiniz?

— Ortak bir düşmanımız var. Hem sonra…

Sergey, bir süre sustuktan sonra ekledi:

— Buraya geleli çok olmadı, ama şimdiden Paris'i çok seviyorum…

Duygulanan Mado bu adamın elini yakalamak, Fransa'da yürekli insanlar bulunduğunu söylemek istedi; kötülere, kötülerin saçma sözlerine bakarak yargıya varmamak gerekti; üzgündü, biraz daha konuşursa hüngür hüngür ağlayacaktı… Bunların yerine, soğuk bir sesle:

— Sizi salonda bekliyorlar, dedi, kahveler geldi.

Tam o sıra garson yeni geleni tanıtıyordu:

— Bay Gaston Roy.

Lancier'nin karısı, kocasının durmadan düşündüğü adamı *Corbeille*'e çağırdığını bilmiyordu: Marceline'e derdini açmaktan çekinmişti. Sadece, *Roche Ainé* müessesesinin müstakbel ortağının, konukları üzerinde yapacağı etkiyi anlamak istiyordu. Roy'dan hoşlanmadığını yemekten sonra "bir fincan kahve" içmeye çağırmakla göstermişti.

Orta boylu, kısa kesilmiş minicik bıyıklı, saçları soluk, sanki renksiz bir adamın salona girdiği görüldü, özenle arkaya taranmış, saç perçemi kelliğini gizleyemiyordu. Lancier, yeni geleni tanıştırmaya koyuldu. Anna Roth'un önüne geldiğinde kadın:

— Bay Roy'u tanırım, dedi.

Adam, açık seçik söylenmiş bu sözleri duymamış gibi, adını tekrarladı, Mado'ya adi bir iltifatta bulundu, Maurice Chevalier'den, mali politikadan konuşmaya kalktı, kimse karşılık vermedi. Ayrılma zamanının geldiğini ortaya koyan bir sessizlik oldu; Gaston Roy bir fincan kahveyi bitirirken Sembat kalktı; onu, kısa süre sonra ötekiler izledi.

Dumas, Lejean ile birlikte çıktı. Sergey, Anna Roth'u evine götürmeyi önerdi. En son giden Gaston Roy oldu. Konuklarının sonuncusu da çıkınca Lancier soluk aldı. Ama, Louis farkına

varmadan babasının canını sıktı:

— Bu Rus hoşuma gitti. Şimdiye kadar etiyle kemiğiyle hiç Bolşevik görmemiştim. Politikadan pek anlamam, ama bizim radikallerden biraz daha aşırı gittikleri belli. Roy denen adama gelince, ne tatsız şey! Nereden bulup çıkardın onu baba?

Lancier uzun süredir kafasını kurcalayan soruyu Louis'den duyunca şaşırdı. Gerçekten, nereden çıkmıştı bu Roy? Mırıldandı:

— Onunla aramızda birtakım iş ilişkileri var. İktisadi Haberler Ajansı'nın başında…

Roy'un lafı bitti ama Lancier onu düşünmeye devam etti. Müstakbel ortaktan kimsenin hoşlanmadığı açıktı. Konukların bir saat önce gitmelerine yol açmıştı. Aslında bu Roy çiğ herifin biriydi! Ama ne yapmalı? İnsan ancak elinde olanak varsa ortağını seçebilirdi. Bir de Marceline'e açılsam? "*Gelinotte*'u sat" diyecek. Marceline bir şey söylerse ne eder onu yapar. Her şey kolaylıkla çözümlenecek. İlle de insanın bir mülkü mü olmalı yani? Yaz gelince Normandiya'ya kadar uzanabiliriz. İyi ama bu, Marceline'i soymak, çocukları mirastan yoksun bırakmak demek olmaz mı? *Roche Ainé* batabilir. Oysa mülk mülktür. İnsan neden geçici krize kendini kaptırsın? Çiğ herifin biri. Aileler arası ilişki kurmak da olanaksız. İş hayatında, herkes iyi kötü çiğdir. Hem sonra, *Gelinotte* elden gitmeyecek… Ya Rus, ilk sözlerinden anladım onu. Her şey en iyi şekilde son buldu. Nivelle'e varıncaya kadar herkes Vlakhov'dan hoşlandı. Neyse pilice bayıldı Nivelle… Nefis bir yemekti! Gaston Roy'u unutan Lancier karısına:

— Yemek iyiydi gibime geliyor, dedi.

Marceline'in yüzünde, o pek yakışan hüzünlü gülümseme belirdi; genç Maurice'in, aynı çocuksu gururla "Bu şiir iyi gibime geliyor, ne dersin?" sorusunu sorduğu günleri hatırladı.

Lancier, Mado'ya yaklaştı:

— Rustan hoşlanmadın mı? Bana kalırsa çok kibar, oturup kalkmayı da biliyor…

— Bence öyle değil. Bu kadar kendini beğenmişliği bir arada gördüğümü hatırlamıyorum. Jülyet'leri için çıldıracak…

— Tam tersine, çok saygılı konuştu. İyi ama, neden kızdın birdenbire?

— Ben mi? Yok canım, kızdığım falan yok… Hem, ister Vlakhov ister Roy, iş arkadaşların bana vız gelir. Yatacağım, başım ağrıyor…

3

Corbeille'in karmakarışık konukları içinde, Sergey'le Anna arasında karşılıklı bir yakınlık doğmuştu hemen; aynı bayrağı taşıyan iki geminin açık denizde rastlaşması gibi. Bir iki sözcükle anlaşıveriyorlardı; oysa hayatları öylesine birbirinden uzak, birbirlerini anlamaları o kadar güçtü ki.

Otomobil durdu, şoför nereden sapacaklarını sordu: Anna'nın oturduğu otelin yakınına, Falguiére Alanı'na gelmişlerdi.

— Çok yorgun değilseniz biraz oturabiliriz, dedi genç kadın.

Mahalle halkının uğradığı bir kahveye girdiler.

Bu gibi yerlerde hep görüldüğü gibi, bıyıkları terlemiş şişko kadınla tezgâh üzerindeki kedisi… Sen Nehri'nde mi, yoksa kıyılarında mı balığın oltaya daha iyi geldiğini, ya da Bourgogne mı, yoksa Savoie üzümünün mü daha hoş bir kokusu olduğunu, gece yarısına kadar tartışmaya hazır iki tip vardı içeride.

Sergey'le Anna, önceleri, havadan sudan söz ettiler. Dağınık bir konuşmaydı; bir Moskova metrosu, bir Paris gösterileri, tarım sergisiyle Prag'daki durum söz konusuydu. Sonra Anna İspanya'yı anlattı:

— Tugayımızda harika bir Bulgar vardı. Kuşatıldık, bir yol buldu, bizi deniz kıyısına çıkardı. Çok iyi şarkı söylüyordu. Aramızda Almanlar, Fransızlar, Yugoslavlar, Çekler, Macarlar da

vardı. Savaşa giderken on dilde “Enternasyonal” söyleniyordu. Ne güzel değil mi? Ara sıra İspanya iç savaşı bana bir son gibi geliyor…

— Neden? İspanya bir başlangıçtır.

— Orada her şey geçmişe, geçen yüzyılın ihtilâl hikâyelerine benziyordu. Saflık, çocukluk ve aptallık bir arada. Böyle şeyler bir daha tekrarlanır mı?

— Hayır, bundan sonraki savaş çok daha amansız ve zorlu olacak.

— Sizinkilerden biri, bana sık sık, kuvvetler arasındaki eşitsizlikten, romantizmin savaş kazanmaya yetmediğinden söz ediyordu, oysa İspanya ne kadar dayandı. Demek bu, yalnız bir teknik sorun değil… Adını hatırlamıyorum, “Russo” derdik ona. Romantikliğimizi başımıza kakardı ama kendisi de romantiğin biriydi. İspanya’yı, özellikle, yüreğinin temizliğinden ötürü severdi…

— Ben de oraya gitmeyi düşündüm… Enstitüdeki arkadaşlarımdan biri İspanya’da öldü…

— “Russo”muzu bir zeytin ağacının dibine gömdük, ama, tanrılaştırılmasından ürküp üzerine taş dikmedik. Mezarının yerini biliyorum. Oraya dönersek… Ama hiç sanmıyorum…

— Tabii döneceğiz! Yalnız başka bir yoldan, Berlin üzerinden.

— Sözleriniz insanın hoşuna gidiyor. Ama burada durum hiç de hoş değil… Hitler'den herkes korkuyor. Almanya korkulacak bir güç üstelik. Nasıl hazırlandıklarını biliyorum… Sovyetler Birliği'ne saldırmak zorundalar, yoksa ayakta kalamazlar.

— Bizim gücümüz de bu gerçeği bilmemizden geliyor. Ben, çocukluğumdan beri hep aynı şeyi duyuyorum: "Savaş kaçınılmaz oldu." Önce "kuşatma" dendi; ardından faşizm ortaya çıktı, mıknatıs gibi bütün düşmanlarımızı yanına çekti. Savaştan kaçamayacağımızı biliyoruz. Çocuktum, umutla Batı'ya doğru baktığımızı hatırlıyorum. Devrimi düşünüyorduk.

— Artık düşünmüyor musunuz?

— Tabii düşünüyoruz… Ama biliyorsunuz, tarih birtakım dönüşler yaptı… Yirmi otuz yıl böyle sürecek. Şimdi, her şeyden önce kendimize güvenmek zorundayız.

— Biz kime güvenmeliyiz?

— Siz başta kendinize güveneceksiniz.

— Toplama kampındayken uzun uzun Moskova'yı, oradakilerin nasıl yaşadığını düşündüm… Çok güçtü göz önüne getirmek… Dergilerdeki fotoğraflarda, Rus kızları hep gülümser…

— Evet gülümserler, hem çok tatlı gülümserler. Ama, istediklerinden çok az gülümseyebiliyorlar… –Sergey bir kahkaha attı– Benim istediğimden de az gülüyorlar. Hayatımız pek güç. Konut çözümlenmeden, tahta iskeleler arasında yaşlanacağız

gibime geliyor. Yakındığımı sanmayın, ülkemin molozlarını yeryüzünde hiçbir şeye değişmem. Sanıldığından da güç anlaşılır insanlarız biz. Cennetle cehennem Dickens'ın olsun. Bizim için tek gerçek hayat, karmakarışık hayat…

— Bir gün, Moskovalı bir dostuma rastladım. Argelès'ten geliyordum. Argelès'i duydunuz mu? Her gün insan ölüyordu orada… İspanya'yı sordu, ona her şeyi anlattım. Ardından elbiselik kumaşı *Galeries la Fayette*'den mi yoksa *Printemps*'den mi alması gerektiğini, ne marka çorapların daha sağlam olduğunu öğrenmeye kalkmaz mı? Bir şey anlamadım…

— Ben anlıyorum. Merak etmeyin, nereden çorap alacağımı sizden öğrenmeye kalkmam; evli değilim, üstelik dükkân dükkân gezmeyi de sevmem. Ama az önce anlattığınız kişinin durumunu size açıklamak istiyorum… Sizin gibiler için yaşamak kolay değil; boğuşuyor, tutuklanıyor, ölüyorsunuz. Giyinmek, iyi giyinmek akla bile gelmiyor… Nelerden yoksun kalma pahasına fabrikalarımızı yaptığımızı düşündünüz mü? Dükkâna giren adamın bakacağı yeri şaşırmasından doğal bir şey olamaz; karısı genç, modaya uygun giyinmek ister… Coşturucu bir yanı olmadığı gibi ayıplanacak yanı da yok davranışının. Hangi marka çorap alacağını size sordu, günü geldiğinde de tanka tırmanıp yiğitçe ölecek. Bakın ben, şu kadar çift çorap yaptığımızı okudukça zafer kazanmışçasına seviniyorum. Oysa çoraptan bana ne? Önemli olan çorapları bizim yapmamız…

— Size nasıl da gıpta ediyorum! Koskoca bir ulusunuz var.

— Sizin de ulusunuz var.

— Bilmem… Anlaşılması güç diyordunuz; oysa sizin ülkenizde her şey çok basit. Ülkenizde yapılan çoraplar sizi sevindiriyor. Her Rusun bir eğitici yanı olduğunu düşünüyorum: Çok şey biliyor, çok daha fazlasını yapabilir. Ama duygulara gelince, o başka şey… Siz konuşurken, kendimi, uzun ve korkunç bir hayat yaşamış yaşlı bir kadın sanıyorum. Benim için her şey çok daha karışık, anlaşılması güç. Bir an ülkenizde olup bitenleri unutun, anlamaya çalışın. Bambaşka bir dünya. Bir Yahudiyle evlendim, daha doğrusu Heinrich kendini hep Alman saymıştır; dostları Almandı, bir Alman kızı aldı –ben bir papaz kızıyım– herkes gibi çalıştı. Kimyagerdi. Uzun süreden beri politikayla ilgiliydi. Hitler iktidara gelmeden bir yıl önce komünist oldu. O sıra birbirimizi tanıdık. Gencecik bir kızdım. Şaşacak bir şey yok, şimdi yirmi beş yaşındayım… Başkalarının nasıl sevdiğini bilmem, daha doğrusu yalnız kitaplardan öğrendiğim kadarını biliyorum. Ama ben öylesine aşıktım ki geceleri uyumak içimden gelmezdi; ya ertesi sabah kocamı göremezsem diye. Stuttgart yakınındaki bir köyde iki hafta geçirdik. Mutluluğun ne olduğunu orada öğrendim. Derken Hitler iktidara geçti. Evime geldiler, kocamı ele vermemi istediler. "Böyle saygıdeğer kişilerin kızı…" diyorlardı. Gülüyordum, çünkü o sıra kocam, annemin evinde gizleniyordu; kaçacak bir yer bulmak zorunda kaldık. Gizli örgütün bulunduğu Hamburg'da çalışıyordu Heinrich. Bazılarının ihaneti korkunçtu. Rastlardın, sözü değiştirip başka şey anlatırlardı. Kimlikleri sahteydi. Kocamla karşılaştığımız enderdi, üstelik yalnız da olmuyorduk. '34 yılının Ağustosunda yakalandı. Sekiz gün işkence ettiler, arkadaşlarını ele vermesini istiyorlardı. Ona işkence ettiklerini biliyordum. Bir SA mensubu tanıdığım vardı: "Babanıza saygı duyduğum için sizi ele vermiyorum," derdi. Ama kocanızı unutun. Yahudi sucuğu yapacağız onu. Tıpkı kocam gibi, onun da adı Heinrich'di… Deli olacaktım, kocama

yapılan bütün işkenceleri ben de canımda hissediyordum. Heinrich konuşmadı. Yarı ölü halde Dachau'ya gönderdiler. Nedenini bilmeden umutla bekliyordum; ben onun, bir yolunu bulup kaçacağını umarken o çoktan ölmüştü. İspanya'da, Fransızlar ve İspanyollarla iyi anlaştım; Almanlardan kaçıyordum. Korkunç bir şey, tıpkı kocam gibi hepsi de mert insanlardı; belki aralarında kocamın dostları da vardı. Beni anlayamazsınız, anlatması çok güç. Savaş patlayacak. Bunun benim gözümde ne büyük bir anlamı olduğunu anlıyor musunuz? Sizin için her şey açık. Oysa ben hem Almanya'dan nefret ediyor, hem de onu seviyorum. Annem öldü, babam orada, ne olduğunu öğrenmekten korkuyorum. En kötüsü yakalanması değil; babamı yakalamış olabilirler. Her şeyden çok beni korkutan, Hitler'i destekleyenlere katılmış olması. O zaman babasız da kalıveririm… Almanca konuşma alışkanlığımı yitirdim; kısa süre önce Hitler'in bir konuşmasını dinledim, Almanca iğrenç geldi. Oysa bu dilde, hayatın en güzel yanlarını duymuştum… Ya Heinrich'le birlikte kaldığımız köy? Basit, küçük bir Alman köyü, ıhlamur ağaçları, yeşil ve ekşi elmalar, muşamba kasketli çocuklar, çelik çomak oynayan ihtiyarlar… Bütün bunları yitirmeyi ister mi insan?.. İspanya'da Almanlardan kaçıyordum, ama biri öldüğünde yüreğim paralanıyordu. Bizden değil miydi o ölenler, benim gibi acı çekmemiş miydi? Size bunları anlatıyor, ardından da Almanlar Hitler'i desteklediği için Almancadan, küçük köyden, bütün Almanlardan, hepsinden, hepsinden nefret etmemiz gerektiğini tekrarlıyorum kendi kendime… Ne acı bu yalnızlık!..

Sergey sustu, karşısındakinin büyük acısı onu allak bullak etmişti, Anna'yı avutacak söz bulamıyordu, üstelik sözler bir işe de yaramazdı. Elini sıkmakla yetindi, sonra acele etmeden kendi kendine söylenircesine:

— Hitler'i destekleyenlerden nefret ediyordum, dedi. Hepsinden mi?.. Biz faşist değiliz. Bütün Almanlar Hitler'in peşinden gitse ben yine sizi hatırlayacağım. Demek sizden nefret etmem imkânsız…

Komşu masada iki kişi oturuyordu; devirdikleri bardakların sayısını şaşırdıkları belliydi. Seslerini yükseltmeden, ama sinirleri gergin, tiyatro oyuncuları gibi konuşuyorlardı. Elleri havada birtakım şekiller çizmekteydi.

— "Savaş patlayacak, o yüzden," diyor Mortier. Ben, topalın kızını Dejean'a vermek için yaptığını biliyorum ya. Hem savaş mavaşı boşver, bir tek daha atalım. Patron!

— Bir tek daha atarım doğrusu. Aslında Mortier topalı, devenin biri. Geçen sonbaharda av köpeğimi iki günlüğüne aldı: Sonra gelip, bizim itin bıldırcınların peşinden gidip dönmediğini söylemez mi? Bak azizim, topal Mortier haklı, savaş kaçınılmaz şey. Çünkü…

— Çünkü?..

— Çünkü… kaçınılmaz dedik ya…

Anna, Sergey'e:

— Kafa yapılarını gördünüz mü? diye sordu. Tehlikeyi hiç fark etmiyorlar.

— Lancier bile, savaş patlarsa *Corbeille*'inden uzakta,

cehennemin dibinde olacağını sanıyor.

— Çok aptal, ama namuslu bir adama benziyor.

— Ya kızı?..

Sergey bozuldu: Amma saçma soru ha!..

— Hoşuma gitti, ama saçma sapan konuşuyor o da. Suçu kızda bulmamak gerek; gördükleri öğrenimin sonucu. Mado ve benzerleri ölümün burunlarının dibine geldiğini fark etmiyorlar. Bir oyun geldi aklıma, Maeterlinck'indi sanıyorum. Sahnede dayalı döşeli, rahat bir ev. Ev halkı yemek yiyor, pencerenin dibinde birtakım adamlar fısıldaşıyorlar: Evin kızı boğulmuş, cesedini getirmişler. Bir dakika sonra kapı çalınacak… Gerçekten daha korkunç. Yemekten sonra gelene dikkat ettiniz mi? Hani şu bıyıklı. Bakın size anlatayım… Paris'e geldiğimde bir görev verdiler. Naziler, Uluslararası Tugaylar'da çarpışan arkadaşlarımızı gizlice Almanya'ya kaçırmaya hazırlanıyorlardı. Dört ay süreyle "Avrupa Seyahat Acentası"nda daktiloluk yaptım. Paris'te bir şubeleri vardı. Uluslararası Tugaylar hikâyesini aydınlatamadım ama pek çok şey öğrendim. Bu Roy denen adamı da orada gördüm. İki kere geldi. Arjantin için bilet istedi. Sonra lüks bir kamara tutacağını söyleyip Schirke'nin yanına çıktı… Lancier hiç kuşkulanmıyor, aklı fikri şiirde, çevresinin dantelle örüldüğünü sanıyor, oysa örülen dantel değil örümcek ağı. Allahtan size rastladım, çünkü sinirlerim çok bozuk, uyku uyuyamıyorum, dayanma gücünü yitirdiğim oluyor. İçimi rahatlattınız.

Sergey, genç kadından ayrılırken tatlılıkla:

— İyi geceler, dedi.

Yağmurun ardından parıldayan karanlık sokaklarda yürüdü. Otomobiller gürültüsüzce geçip gidiyorlardı. Soluk yüzlerinde kıpkırmızı dudaklar, yalnız genç kızlar da, sessiz, geçiyorlardı. Kafasında her şey altüst olmuştu: Anna'nın acısı, seyahat acentası, *Corbeille*'in kargaşalığı, şiirler, sokaklar, deniz kokusu, yanık benzinin kokusu. Oturduğu karanlık çıkmaz sokağa vardığında yıldızlar belirdi, milyarlar ve milyarlarca yıldız. Eskiden yıldızlı gökyüzüne bakmayı severdi, arar tarar sevdiği yıldızları bulurdu, hepsini de adıyla bilirdi. Ama burası güneyde kalıyordu, gökyüzü çok başkaydı. Şu büyük, yeşil yıldızın adı ne acaba? Şair olsam yıldızlardan söz ederdim. Yıldızlardan ve aşktan, bu ufacık ve narin kadının kocasına duyduğu kadar ateşli bir aşktan. Her şey karmakarışık, onarılmaz halde… Anna, Heinrich'i yitiriyor. Nivelle şiir yazıyor. Onun ne bu aşktan haberi var, ne ne yıldızlardan… Bir yığın sözcük. İçinde elle tutulur bir şey bulana aşkolsun! Ne büyük, ne acı bir gece! Ya öbürü, hüzün dolu yeşil gözleri, canı sıkkın gülüşüyle Mado diyorlar adına. Paris'te yaşıyor. Ben de Paris'teyim. Bir yıl sonra ne olacak? Yıldız yerinden kıpırdamayacak, kocaman ve yeşil…

4

Lancier acı acı güldü: Yıllar önce "karanlık çarşambalar", "karanlık cumalar" konusunda bir şeyler okumuştu. Onun da payına "karanlık perşembe" düşmüştü. Daha sekiz gün önce, rahat rahat piliçle uğraşıyordu. Olaylar koşar adım ilerlemişti, oysa Lancier aceleyi hiç sevmezdi. Bir gün, Londra'dan dönmek için uçağa binmesi gerektiğinde, uzun süre homurdanmıştı: "Bulutlardan ve kendi hiçliğinden başka şey göremiyorsun! İnsanlarda çabukluk hastalığı var. Sanki kendilerini bekleyen ölüm değil de bir armağan, ölümsüzlük kupası. Acele yemek, sık sık metres değiştirmek, bir kitabı çabucak okuyup bitirmek, aynı şekilde ölmek…" Derken bu keyif ehli bir gün içinde, hayatı boyunca katlanmadığı kadar çok dertle karşılaştı.

Gaston Roy'a bir cevap vermek gerekiyordu. Ödeme süreleri geçmişti, Lancier bütün gücünü topladı ve "Peki öyleyse," dedi. Ertesi sabah notere gidip bütün işleri bitirdiler. Bir saat sonra Vlakhov telefon etti. Lancier, Rusun sabrının tükendiğini çok iyi anlıyordu. Ama görüşmelerin başında, Lancier Roche Ainé müessesesinin işlerini anlatınca Roy, "kesinlikle Ruslarla yaptığımız anlaşmayı yırtmalısınız," demişti. "Gelip geçici müşteri onlar. İsterlerse mahkemeye başvursunlar, zırnık koparamazlar. Müşteriden bol ne var, hem geçici değil, devamlı, geleceği sağlam müşteriler. Malları Bilbao'ya veririz…"

Lancier uzun uzun tartıştı ama Roy laf anlamıyordu. O zaman Lancier, Ruslarla olan işi sürüncemede bırakmaya karar verdi. Derken Vlakhov'un sabrı taşmaya başladı. Onunla ilişkileri kesmek zorunda kalacağına üzülüyordu Lancier. Roy'un büyük

bir görgüsü yok, Bilbao'lu haydutları koca bir ülkeden daha sağlam sanıyor. Yok sekiz yıldan beri Lancier'nin Ruslarla çalışması ne olacaktı?.. İyi ama siparişi teslim etmek Roy'la arasını bozmaktan başka neye yarardı? Neden Alpert tam şu sıra gitmişti sanki, burada olsa bir yolunu bulurdu…

Lancier, sonucu biraz daha geciktirmeye karar verdi. Belki Alpert dönerdi, ama Vlakhov sert ve inatçıydı. O zaman Lancier:

— Size *Roche Ainé* müessesesinde yapılacak değişikliklerden söz ettiğimi hatırlıyor musunuz? dedi. Şimdi düşündüklerimiz gerçekleşti, Alpert'le benim yeni bir ortağımız var, size geçen perşembe tanıştırmıştım, Bay Gaston Roy…

— Anladım, dedi Vlakhov. Yine de siparişlerimizi teslim etmek zorundasınız; bu konuda danışma avukatımızla görüştüm. Artık yeni siparişlerimiz de olmayacak, Alman müesseseleriyle iş yapmak istersek siparişlerimizi Almanya'ya veririz. Arkalarında Almanların gizlendiği Fransızlarla iş görmeye niyetimiz yok.

Lancier kendini kaybetti:

— Mali güçlüklerim olabilir ama ben Fransızım, çocuk değilim! Neden benimle böyle konuşuyorsunuz?

— Çünkü sizin Roy'unuz bir kukla!

Lancier coştu, sinirlendi. Sergey gülümsedi:

— Ya "Avrupa Seyahat Acentası"?

Lancier, vedalaşmadan dışarı fırladı. Rus aklını kaçırmış! Bu adamlar hep zorbalık sayıklıyor, her yanda casus görüyorlar. Roy, paranın nereden geldiğini saklamıyor ki: "İktisadi Haberler Ajansı"ndan. Almanların bu işle bir ilgisi yok. İnsanın, onları işin içine karıştırması için deli olması gerekir!..

Düşündükçe Vlakhov'un sözlerine aldırmamak gerektiğine inandı Lancier. Ama bir şey kafasını kurcalıyordu… Yemek yemiyor, kuşkulanan Marceline'in sorularına yarım yamalak cevaplar veriyordu; dinlenmek için uzandı, sonra birden fırlayıp telefona koştu. Roy evinde değildi. Lancier işkillendi. Kendi kendine: "Ya Rusun sözlerinde doğru olan bir yan varsa?" diyordu. "Olamaz, çünkü sordum soruşturdum. Peki ne olabilir? Belki ödeme gücü… Parası var ama. Parayı nereden buldu acaba? Kısa süre önce, bu 'İktisadi Haberler Ajansı' sürünüyordu."

Lancier sinirlerini yatıştırmaya çalıştı: Bu iş hep böyleydi, kimi batar, kimi üste çıkardı. Boşunaydı düşünmek.

Akşama doğru Roy'u yakaladı: Hemen görüşmeleri gerekiyordu, hemen… Roy, görüşmeyi ertesi güne bırakmak istedi, Lancier diretti.

— Peki, başka bir randevumu öne alırım *Cigogne*'a gelin, akşam yemeğini de birlikte yeriz.

Hayat bilgisi Gaston Roy'un her zaman aklını başına toplamasını sağlıyordu. Hayatın can sıkıcı, tatsız, yalnız hoş kaçamakları bulunabilen bir şey olduğuna inanmıştı. Yemek yemesine ya da uyumasına engel olmak çok güçtü. Yine

Cigogne'un yemeklerini çok iyi, durumu ise tehlikeli buldu. Lancier laf anlamaz haldeydi. Belki de sarhoştu? Daha o sabah notere gitmiş, dostça konuşmamışlar mıydı? Lancier, Gaston Roy'un karısıyla tanışmak istediğini söylememiş miydi? Şimdi, lokantaya girerken ortağını selamlamamış, iki büklüm, elinde listeyle bekleyen başgarsonu görmemişti. Bağırıyordu:

— Müteveffa Roche lekesiz bir ad bıraktı! Benimle alay edilmesine izin veremem! Fransızım, Legion d'Honneur nişanının şövalyeliği verildi bana! Verdun'de savaştım!

Roy kaşlarını çattı, yine de tatlılıkla:

— Sevgili dostum, dedi. Önce yemeğe neyle başlayacağımızı söyleyin. İstakoza ne buyrulur?

Lancier, aptal aptal onun yüzüne baktı, peçetesini sallayarak garsonu savdı, ipe sapa gelmez cümleleri yüksek sesle sıralamaya devam etti.

— Sizi böyle sinirlendiren ne? diyecek oldu Roy.

— Siz!

— Ben mi?

— Evet, siz. Nereden çıktığınızı merak ediyor, öğrenmek istiyorum.

Çılgınca, kibar olmayan bir davranıştı Lancier'ninki. Gaston

Roy içini çekti, dalgın dalgın Lancier'nin durulmasını bekleyerek istakoz bacaklarını emmeye koyuldu. Bir yarım saat böyle geçti. Sonunda Lancier duruldu.

— Belki bir bardak risling alırsınız?

— Sağ olun. Pek iyi değilim. Çok ileri gittim galiba… Beni bağışlayın, kendimi kaybettim. Yalnız siz bana yardımcı olabilirsiniz. Ortağımsınız, aramızda gizli saklı olmamalı. *Roche Ainé* müessesesinin bütün sırlarını size açtım. Neden, siz önemli olanı bana söylemiyorsunuz?

— Anlamadım…

— Ajansınızın ne olduğunu öğrenmek istiyorum?

— Ulu Tanrım, size defalarca anlattım ya! Bilgi topluyor, Fransa'nın başta gelen sanayi dallarının durumunu inceliyoruz.

— İnceleyip ne yapacaksınız?

— Haberlerimiz arasına koyacağız. Bültenimiz size de geliyor ya!

— Bülteniniz altı yüz basılıyor, abone ücreti üç yüz frank. Neden benimle alay ediyorsunuz?

Lancier, yine sesini yükseltiyordu.

— Biliyorsunuz ya.

— Düşünmemeye çalışıyordum.

Bir sessizlik oldu; Roy sevindi: İkinci bir kriz gelmeyecekti. Çok iyi yapılan isli göğüs etinden ısmarladı. Bir genç kız yaklaştı, elindeki demeti uzattı: Nergisler yıldızları andırıyordu. Yandaki salonda dans başladı, saksafon aşkı davet ediyordu. Birden masanın üzerinden uzanan ve bütün gücüyle Roy'un yüzüne üfleyen Lancier, fısıldayarak sordu:

— Ya "Avrupa Seyahat Acentası"?

İstediği kadar soğukkanlı olsun, Gaston Roy yine de şaşırdı. Çatalı havada, tabağıyla dudakları arasında kalakaldı. Lancier'nin neden bağırdığını Roy şimdi anlıyordu. Durum pek hoş değildi. Roy, yakışık almaz işlerle suçlandığını belli etmek zahmetine bile katlanmadı, yalnız oynadığı oyunun farkına varan ortağı karşısında şaşaladı.

— Alman parasıyla istemem, anladınız mı, istemem!

Gaston Roy, karşısında mutlu, bütün hayatı büyük rahatlık içinde geçmiş bir adam bulunduğunu biliyordu. Açgözlüler ve hainler dünyasında bir çocuk.

Roy'a çok basit gelen hayat kuralını bu adama anlatmak güçtü. İflas etmiş bir işadamının oğlu olan Roy hukuk fakültesini bitirmişti. Sevdiğinden değil, hayat kendisini bu yola sürüklediğinden işadamı olmuştu. Lüks peşinde koşmuyor, adam gibi yaşamak, karısıyla çocuklarına doğal gelen rahatlığı sağlamak için çalışıyordu. Lancier'nin davranışı onu kızdırmıştı. Afrika'dan

gelen karacasıyla bu avanağın ondan üstün bir yanı mı vardı? Aslında, Gaston Roy'un zengin bir kayınpederi yoktu; kendisi gibi bir kadınla evlenmişti; elinden geldiğince çalışıp çabalıyordu. Kendine göre namuslu bir adamdı, borçlarını zamanında ödüyor, dedikoduyla ilgilenmiyor, yoksul yeğenlerine yardım ediyor, çocuklarının doğru yoldan ayrılmamalarını, birer hırsız ya da sanayi şövalyesi olmamalarını sağlayacak şekilde okutuyordu. Ama iş hayatında ahlakı unuturdu; sık sık peyniri koklamanın gereksiz olduğunu söylerdi; ne yapsan peynir kokacaktı. Ötekilerle olduğu gibi Schirke'yle de, heyecansız ama utanç duymadan çalışırdı. Bir sürü müeesseseyi kollar, güç duruma düşen oldu mu Schirke'ye bildirirdi. *Roche Ainé* konusunda da aynı şey olmuştu. Schirke, Lancier'yi paraca desteklemesini önermişti. Roy, bir aracıdan başka bir şey değildi. Şimdi, basit, olağan ama can sıkıcı bir durumla karşılaşıyordu. Hayatı, güzel şiirler ve rahat rahat cebine akan bir gelir kaynağı olarak gören bu adama gel de derdini anlat!

— Neden sinirlendiğinizi anlamıyorum, para paradır. Ortada ne karanlık bir iş var, ne de karşılıksız çek. Çağımızda çıkarlar birbirine karışıyor. De Wendel'i[6] ayıpladığınızı sanmıyorum… Evet, "Avrupa" ile ilişkim var. Ama kötülük bunun neresinde?

Lancier'nin heyecandan sesi kısılmıştı.

— Canım, Alman değil mi iş gördüğünüz adamlar?

— Size söyledim ya, iş dünyasında sınır mınır olamaz. Her şeyden önce namuslu adamlar. Kim olurlarsa olsunlar, bana ne?

— Demek Alman olduklarını kabul ediyorsunuz?

— Bildiğim kadarıyla, Almanya ile savaş halinde değiliz.

— Bugün değiliz, ama yarın…

— Ortalığı karıştıran, nifak tohumu ekenlerle siz alay ettiniz; bir çıkar yol bulunacağını söylüyordunuz.

— Tabii. Hele Bonnet, Ribbentrop'la anlaşabilirse çok iyi olur. Yalnız bir nokta var, kişisel bir durum… Ben Fransız mıyım, değil miyim?..

— Bugün laf anlamayan birisiniz. Tatsız, olağan bir iş sizi gerektiğinden çok heyecanlandırıyor. Savaş patlarsa benim de bu savaşa katılacağımdan emin olabilirsiniz. Yedek teğmenim. Ama ortada savaş yok, olmayacağına da kesinlikle inanıyorum. Bu bir. Sonra "*Avrupa*" ajansı ile ilişkisi olan benim. *Roche Ainé* yine bir Fransız müessesesi kalıyor. Kimsenin baskı yaptığı yok. Kuşkunuz mu var yoksa? Bay Alpert'in varlığı yetmez mi?.. Art düşüncelerden uzak olduğumu görmüyor musunuz? Yahudi, Katolik, Budist, kim olursa olsun aldırmam. Üstelik Almanlar başka türlü düşünüyorlar. Eğer Schirke, *Roche Ainé*'nin işlerine karışacak olsaydı, her şeyden önce Alpert'in aradan çekilmesini isterdi.

— Yalnız bu kadar mı? Beyler, belki benim de çekilmemi isteyebilirler?

— Kızmayın sevgili Lancier; tekrar ediyorum: Kimsenin

işlerinize karışmaya niyeti yok.

— Yeter! Rusların siparişi konusunda söylediklerini ne olacak?

— Schirke'nin hiç ilgisi yok bu işle. Bütün sorumluluğu ben üzerime alıyorum. Siyasetçi olmadığımı biliyorsunuz, işlerinize ideoloji karıştırmaya da hiç niyetim yok. Yine de, Ruslarla yaptığımız anlaşmanın külfetli olduğunu ileri sürüyorum. Size Bilbao'nun *Elektra* müessesesini teklif ettim. Haklı olup olmadığım konusu tartışılabilir; ama bunun "*Avrupa*" ile hiç ilgisi yok. Siyaset ateşi sizi de sarmadıysa, Almanların içişlerimizle hiç ilgilenmediklerini herkesten önce siz görebilirsiniz. Danzig'i geri almak istiyorlar; bizim hükümetimiz ne olursa olsun, aldırdıkları yok. Bir Hitler hayranı olmadığıma dikkatinizi çekerim; belki Almanya'ya faydası dokunan biridir, ama rejimi bizde sekiz gün bile sürmez. Yalnız, Hitler'in fikirlerini ihraç etmek niyetinde olmadığını belirtmek isterim. Tersine, fikirlerini tekelinde tutmak istiyor. Bir çeşit kendi kabuğuna çekilmek isteyen kişi. Partilerinin ilk adını alalım "Nasyonal", yani safkan Alman. Fikirlerine veba damgası vuruldu. Bilmem… Her şey bir yana, bu veba yalnız Almanlara bulaşıyor. Bir de Moskova var. Komünistler her yana, Patagonya'ya bile girdiler. Ruslar da, kendi topraklarında oturup kalmak niyetinde değiller. Bizim salakların 14 Temmuz günü, ne diye bağırdıklarını duydunuz mu; "Rusları isteriz!" diyorlardı. Asıl kötülük bunda…

Roy, uzun uzun düşmanın oyunlarından, Fransa'nın hak kazandığı barıştan söz etti. Fırtınanın geçtiğini seziyordu. Lancier dilini tutup oturdu, kendini, bir parça et yemeye bile zorladı. Saksafon, duygulu yakınıyor, masada solan nergisler tatlı bir koku

yayıyordu.

Roy hesabı ödemek üzere garsonu çağırırken Lancier cüzdanını çıkardı. O anda akla gelmedik bir şey oldu: Her şey birden kafasında canlanmıştı: Tiksinerek mırıldandı: "Alman parası!" midesi bulandı. Tuvalete kustu. Güç bela Corbeille'e dönebildi. Marceline onu sapsarı, alnında iri ter taneleriyle görünce korktu. Lancier güçlükle karısına cevap verdi:

— Bir şey değil… üzülme… *Cigogne*'de Roy'la yemek yedim… Midem bulandı…

— Zehirlendin mi yoksa? Ne yediniz?

— Yok canım… Sinirden… Çok yorgunum…

Başına ıslak bir bez sarıp uzun süre yattı. Duvarın beyazlığında Marceline'in gölgesi gidip geliyordu. Saatin bu kadar çok gürültü çıkardığını hiç düşünmemişti. Karısı, kuşku içinde; "Maurice" diye mırıldandığında kendini tutamadı.

— Marceline, bağışla beni, dedi. Her şeyi mahvettim, her şeyi… *Gelinotte*'u satmak zorundayız. Korkunç bir şey! İstemiyordum, satılmaması için elimden geleni yaptım… Bu sabah Roy'la anlaşma imzaladım. Ama olanaksız. Kanun karşısında haklı. Biliyor musun Marceline verdiği para ne parası?

Marceline, dehşetle baktı yüzüne:

— Çalmış mı?

— Hayır. Alman parası.

Bu sözleri söyler söylemez pişman oldu. Kendi kendine, niye karıma söyledim bunu, dedi. Almanlarla Marceline'in ne ilgisi var?.. O bambaşka bir dünyada yaşıyor… Hem sonra fazla büyütüyorum galiba işi… Roy mantıklı konuştu, denecek bir şey yok. Aslında herkes de Wendel'e saygı duyar… Ama ben yapamam, böyleyim işte… Ya Marceline?

Marceline, elbisesinin geniş kolunu yüzüne örtmüş, ses çıkarmadan ağlıyordu. Ayın parladığı buzlu yeşil bir gecede geçen bulutlar gibi, görüntü parçaları, kopuk sözler kafasından geçti. Savaş… Uzun, mavi kaputu içinde sakallı bir Maurice… Almanların Paris'i alacakları söyleniyor… Ulu Tanrım, bu olmasın da!… Maurice böyle şey yapabilir mi?..

Gözyaşlarını tutmaya çalışarak:

— En iyisi her şeyi, *Corbeille*'i, kitapları satmak, dedi. Maurice, Noisy'yi hatırlıyor musun?

Yıllar geçmişti üzerinden! Maurice izinliydi, ikisi de dinlenmek istiyorlardı. Derken Noisy'den haber geldi. Maurice'in küçük kardeşi, on dokuz yaşındaki René hastanedeydi. Ağır yaralıydı, çok acı çekiyordu. Dört günü uykusuz, hiç konuşmadan geçirmişlerdi. Sonra René ölmüş, Maurice Verdun'e gitmişti. Eski bir marşın birkaç notası, kurşunlarla delik deşik olmuş bir bayrağın şaklaması, ya da bir anıt üzerindeki silik yazıyla duygulanıyordu sanki insan; Lancier ile Marceline ayakta duruyorlardı. Ateşler içinde yanan René'nin gölgesi aralarına

girmişti. Uyurgezerlerinki gibi, iyice açılmış, görmeyen gözler. El ele tutuşmuşlardı..

Sonra Lancier divana uzandı, buz gibi avucunu yanağına yaslayıp hemen uyudu. Marceline'i uyku tutmuyordu. Belli belirsiz, çok önemli bir şeyi düşünüyordu. İşte hayat sonuna yaklaşmıştı; tatlı, iyi bir hayattı geçirdiği; ama asıl önemli yanından, o inatçı küçük kızın eskiden düşlediği yanından yoksundu. Bu önemli şeyin ne olduğunu öğrenmek isterdi. Öğrenemedi; düşünceleri dağınıklaştı. Oysa, René hep kıvranıp duruyordu… Birden Marceline'in aklına Fransa geldi. Korkuyla, bir yakınını tanıdık bir kadını düşünürcesine düşündü Fransa'yı. Fransa ne olacaktı? Tek kandırdıkları Maurice değildi. Herkes savaşın patlayacağından bahsediyordu… Marceline, Maurice'i uyandırmamak için kendini güç tuttu. Öyle ki, ödü patlamıştı. Derken horoz öttü; genellikle yüreğini ferahlatan bu kır şarkısı bu kez uğursuz geldi Marceline'e. İnsanoğlunun bütün duyabildiğini o kısa yaz gecesi boyunca hissetti. Sabah olduğunda güçsüzleşmiş ve yaşlanmıştı sanki.

Tıpkı fazla kaçırdığı gecelerin sabahında olduğu gibi, Lancier, baş ağrısıyla uyandı. Önceki günün olaylarını kafasından geçirdi, birden pencereden Mado'yu gördü. Elinde katlanabilen sehpasıyla dönüyordu. Babasına o sabah çok güzel geldi. Sabah nefisti, aydınlık titriyordu sanki, Lancier banyoya girdi, su ılıktı, çam kokuyordu. Lancier tıraş oluyordu, köpüklü fırça yanaklarını okşuyordu. Lancier'nin çok sevdiği çoban köpeği "Alma" banyo kapısının önüne yatmış, efendisini beklerken kuyruğuyla yere vuruyordu. İyice rahatlayan Lancier: "Seni gidi davulcu" dedi: "Karanlık perşembenin geçtiğini anlamıştı. Oysa dün kendinde değildi pek… Roy'la bağları koparmak gerek ama hemen değil,

rezalet çıkarmamalı… En iyisi Alpert'in dönüşünü beklemek, kararı o versin. En geç ağustosta burada olur. Şimdi kahvaltı edebiliriz.

Kahvenin diriltici kokusunu içine çekti. Marceline banyoya girdi: Lancier, durumu karısına anlattığı için kendi kendine kızdı. Marceline'i çok etkilemişti anlattıkları…

— Maurice, yalvarırım hemen git Chozar'ı bul. Gelinotte'u kısa sürede satar.

Lancier karısının elini öptü.

— Peki, peki… Yalnız sen üzülme. Her şey düzelecek… Alpert'e telgraf çekeceğim.

Telgraf, Kiev'de Alpert'in eline geçti. Telgrafla Lancier: "Roy'la anlaştıktan sonra önemli değişiklikler oldu," diyordu. "Müessesenin adı tehlikede. Çabuk dönmen ricasıyla." Böyle bir telgrafı alan herkes telaşlanırdı. Yirmi yıl boyunca Kiev'e yapacağı yolculuğu düşlesin, oraya varır varmaz da geri dönsün, olacak iş miydi? Müessesenin adı da neymiş? Sanki bir genç kızın namusu bu. Lancier de her şeyi büyütürdü… Alpert'i üzmek çok güçtü. Her şeyin yolunda gittiğine inanmıştı bir kere. Kaderin onu şımarttığı söylenebilirdi; oysa az rastlanan, fırtınalı bir hayatı vardı. Çok uzun bir süre önce, Terzi Naum Alpert, Kiev'in dış mahallelerinden Slobodka'da yaşardı. Çok iyi bir terzi ve sakin bir adamdı ama herkes ona deli gözüyle bakardı. Gerçekten de terzinin bir hastalığı vardı: Hayal kurmaya bayılırdı. Aklına eser, "Genel vali olsam, Slobodka'ya yüz tane yüksek bina dikerim,"

derdi; sonra da bütün hayatını orada geçirmiş gibi, New York'u anlatırdı. Onu yeni gören müşteriler, "yine kafayı çekmiş", derlerdi, oysa hayatında ağzına içki koymamıştı. Koyu, şekerli çaydan başka içki sevmezdi.

Günün birinde Alpert, Paris'teki uzak hısmı Khişin'den mektup aldı. Khişin mektubunda çerçilik yaptığını, Fransız uyruğuna geçtiğini ve mutlu bir hayat yaşadığını yazıyordu. Bu mektup Naum Alpert'in sonu oldu, çünkü Slobodka'dan ayrılıp Paris'te yaşamaya karar verdi. Karısı kızdı: "Anamı nasıl bırakırım? Konuşacak kimse bulamayacağımız yabancı bir ülkede ne yapacağız? Bu Khişin uzak bir hısım. Burada hayatının toz pembe olduğunu söyleyecek değilim, hiç değilse bir deliyle yaşamanın olanaksızlığını anlattığımda beni anlıyorlar…" Tersine, Naum'un on iki yaşındaki oğlu Leva, babasının düşüncesinden çok hoşlandı. Sağda solda böbürlenerek geziyordu: "Nereye gideceğimden haberin var mı? Paris'e! Karı koca aylarca kavga ettiler. Derken Slobodka halkını allak bullak eden bir şey oldu: "Deli", Leva'yı da alıp gitmişti, küçük Ossip anasının yanında kalmıştı. Ayrılırken sel gibi gözyaşı akıttılar. Paris, Khişin'in anlattığı gibi cennet değilse dönecekti. Naum, karısına söz verdi. Khana da kocası bu yeni ülkeye yerleşirse anasından ayrılıp her şeyi satarak yola çıkmaya razı oldu.

Gerçekten, Slobodkalı terziye Paris cennet gibi geldi: Bol ışık, bol İngiliz kumaşı vardı ortalıkta. Kimsenin oturma izni sorduğu da yoktu. Yalnız bu cennette Naum'a yer yoktu. Khişinler onu yemeğe çağırdılar, Paris'te ne yapması gerektiği konusunda birkaç öğüt verdiler. Herifinoğlu Fransızcadan başka şey konuşmuyordu. Terzi Naum, üstünlüğünü göstermek için böyle hareket ettiğine inandı.

Alpert, pis bir sokakta karanlık bir dükkân kiraladı, yoksul kişilerin pırtılarını yamamaya koyuldu. Canı sıkılıyor, Paris'ten söz ederken "ne çayı beş para eder, ne insanları" diyordu. Yaşlanmış, yerini yadırgayan ağaçlara dönmüştü. Leva'ya gelince, kısa sürede Fransızcayı öğrendi, bir sürü arkadaş edindi, babası "bir bardak neşeli Rus çayı" sayıklarken ona karşılık veriyordu: "Burada herkes kahve içiyor."

Terzinin deli olduğunu kendi kendine itiraf etmesi güçtü.. Ama yabancı bir ülkede yasaması daha da güçtü, Kiev'e dönmeyi düşünmeye başladı.

Savaş, geri dönmesine engel oldu. Khana'dan mektup alamıyordu, Kiev erişilmez bir yer olmuştu. Paris kararmış, solmuş, zengin mahalleleri boşalmıştı. Alpert'in komşuları savaşa katılmıştı, karıları terziye çatıyor, başkasının ekmeğini yiyip Fransa'yı korumaya kalkmamakla suçluyorlardı onu. Alpert'in dünya politikasına aklı ermezdi ama onurluydu. Fırıncı kadın gözyaşları içinde: "Jacques'ımı öldürdüler, Charles'ın bacağı kesildi. Paris'te sizin gibi ödleklerden başkası kalmadı," deyince Khişinlere koştu. "Yaşamak ve iki bacaklı olmakla suçluyorlar beni" dedi; "dayanamayacağım. Leva'yı yanınıza almanızı istiyorum. Hem hısmımsınız, hem de Fransa'nızı savunmaya gidiyorum."

Dört ay sonra, "Yabancılar Lejyonu" erlerinden Naum Alpert, Champaigne'de şehit düştü.

Khişinlere kötü denemezdi ama Leva, ağızlarından bir gün tatlı söz çıktığını duymamıştı. Naum Alpert'in ölüm haberi geldiğinde

ihtiyar Khişin: “Baban kahramanca öldü” dedi ve ekledi: “Merak etme, seni sokağa atmayız.” Leva, babasının öldüğüne bir türlü inanamadı. Yalnız, epey sonra Khişin çay yapmasmı söylediğinde Leva, hüngür hüngür ağlayarak hemen deli gibi odasına kaçtı.

Felaket, Khişinlerin de üzerine çöktü: Oğulları Verdun’de şehit olmuştu. İhtiyarın ağzı bir daha açılmadı, karısı tezgâha oturmuş, yüzü ağlamaktan şiş, gelene gidene Victor’un çocukken yaptıklarını anlatıyordu. Bir yıl sonra o da öldü.

“Savaş bittiğinde Kiev’e dönerim,” diyordu Leva. Ama günler, ardından aylar, yıllar birbirini kovaladı. Savaş biteli çok olmuştu; ama Leva Kiev’e dönmedi. Leva diye biri yoktu artık, yakışıklı öğrenci Leo Alpert matematik okuyor, üne erişmeyi düşünüyordu. Sınavlarını verdikten sonra müzikli güldürüler yazmaya kalktı. O çağlarda ihtiyar Khişin de batmış, yavaş yavaş sönüyordu. Yıllar yılı Leo işsiz, evsiz, çoğu kere de yemeksiz yaşadı. Ama doğuştan gelen neşesini yitirmiyor, en güç anlarında bile, çocukluğundan kalan bir şarkıyı mırıldanıyordu:

İlkbahar gelir çiçekler açar

Kahpe felek bize de güler.

Derken, kaderin cilvesiyle, adı Leontine olan sevimli bir terzi kızla evlendi ve çalışmaya karar verdi. Başarısız oyun yazarı, usta bir mühendis çıktı. Buluşlarından birini Amerika’ya sattı. Bir rastlantı karşısına Lancier’yi çıkardı, kayıtsızlıklarıyla birbirlerine benziyorlardı. Kaynaştılar. Leo Alpert, eski Fransız müessesesi *Roche Ainé*‘ye ortak oldu.

Uzun süreden beri Kiev'e gitmeyi düşünüyordu. Ancak şimdi, utanç duymadan, annesiyle kardeşinin karşısına çıkabilirdi.

Tıraş olduktan sonra Lancier'ye cevap yazdı: "Bütün sorunların çözümünü size bırakıyorum. Şimdiden bütün kararlarınıza katılıyorum. Lütfen fazla dertlenip sağlığınızı bozmayın. Ağustos başında oradayım."

Şaşkın şaşkın, sokaklara, evlere, insanlara bakıyordu. Belki Kiev değişmişti. Ya da insanın çocukluğundan kalan görüntüler zamanla belleğinde değişip bambaşka biçim alıyordu. Leo kenti tanımadı. Kafasında geniş kenarlı şapkayla bir fotoğrafta gördüğü annesini de tanımadı. Otele, kuşa benzeyen, bumburuşuk bir ihtiyar kadının geldiğini gördü. Kadın "Leva" dedi ve hıçkırarak ağlamaya koyuldu. Annesinin bir deri bir kemik kalan ellerini öpüyor, Rusçayla Fransızcayı birbirine karıştırıp: "Minik anam, her şey yoluna girer!" diyordu.

Kardeşini gördüğünde Leo şaşırdı, ne diyeceğini bilemedi. Ossip de susuyordu. Onlara bakan kardeş olduklarını güç kestirirdi. En ufak bir benzerlik yoktu aralarında. Leo, iri yarı, kıvırcık sarı saçlı, sağlıklı çocuk yüzlü bir adamdı, gözleri herkese güvendiğini, kimseyi ayıplamadığını haykırır gibiydi. Ossip'in dik, kara saçları vardı, yüzünün anlamı da saçları gibiydi. İşte, sivri bir burun, büzülmüş dudaklar; zekası esnek değildi, kuru görünüşlüydü, yakınlarıyla konuşurken bile gazetelerden kapma beylik sözleri tekrarlardı, dürüstlüğü, doğuştan gelen namusluluğu insanın hem hoşuna gider, hem isyan ettirirdi. Zaman zaman eşsiz ama zaman zaman da insanlıktan yoksun gelirdi yakınlarına, ertesi gün, bir yıl, yirmi yıl sonra onun ne olacağını şimdiden kestirmek mümkündü.

Bir süre susup sigara içtikten sonra, iki kardeş hiç tanışmayan, bir rastlantı sonucu aynı odaya düşmüş kişiler gibi konuşmaya başladılar. Leo sinirlendi. Önüne gelenle hemen kaynaşırdı, oysa kardeşiyle, açık yüreklilikle konuşamıyordu. Birkaç kere dostça davranacak oldu; Ossip hep kuru, asık suratlıydı, kısa cevaplar veriyor, kardeşiyle senli benli konuşmuyordu.

— Bak Ossip, neden benimle konuşurken diplomatlar gibi davranıyorsun. Kardeşimsin, bu bana yeter. İğrenç bir kapitalistmişim gibi bana kuşkuyla bakma. İkimizin de babası aynı, Naum Alpert ne Rothschild'di ne de Deterding.[7] Bugün fabrika sahibiysem istediğimden değil, kaderin dalgınlığının sonucudur. Seni yiyecek değilim. Buraya, bir burjuva hükümet darbesi yapmaya da gelmedim.

Ossip gülümsedi, yüzünün anlamı bir an yumuşadı.

— Böyle düşündüğüm yok, yalnız seninle konuşmak bana güç geliyor. Birbirimizden o kadar farklıyız ki. Dışarı çıkmadım, yabancı ülkeler benim gözümde bambaşka bir dünya. Burada başka türlü yaşıyor, başka türlü hissediyoruz.

— Pek emin değilim. Bana kalırsa herkesin duyguları aynıdır. Canı acıyan bağırır, gıdıklanan güler. Ben, burada nasıl yaşadığınızı görmeye geldim.

Leo, hemen annesinin evine gitmek istiyordu.

"Geç oldu, yarın seni bekliyoruz." dedi Ossip.

Sabah erkenden, Khana Alpert iki odayı da temizlemeye koyulmuştu. Odalardan birinde kendisi torunu Ala ile yatıyor, öbüründe ise Ossip'le karısı Raya oturuyordu. Khana, sandıktan eski bir örtü çıkardı. Evde peçete bulunmayışına üzüldü, Raya'ya: "Ne kötü," dedi. "Eninde sonunda bir yabancı." Önlüğünün ucuyla gözlerini sildi. Leva'ya "yabancı" demek ona güç geliyordu. Öte yandan Raya: "Ne olursa olsun, onu buradan içeri sokmazdım," diyordu kendi kendine.

Khana'ya yardım etmek istedi, kaynanası Raya'yı azarladı. Raya'nın sağlık durumu iyi değildi, zayıftı. Ne yemek yapmasına ne de alışverişe çıkmasına izin veriliyordu. Orta boylu, güzel yüzlü, uzun kirpiklerle süslü koyu renk gözlü bir sarışındı. Kent Sovyeti'nde çalışıyor, müziği seviyor, bambaşka, çok daha güzel bir hayatı özlüyordu. Yirmi beş yaşındaydı ama çocuklara özgü çizgiler, yüzünden silinmemişti, kocası ona çok yaşlı geliyordu; çok daha akıllı ve görgülü olduğunu biliyor, söylediklerine inanıyor ama, gizlice içini çekiyordu: "Yaşamayı ne kadar sevdiğimin farkında bile değil! Bütün eksikleri tamamlar, her şeyi yeniden yaparız ama gençliğim geri gelmez…" Bir Amerikan filmi görmüş, içten içe isyan etmişti: "Ne ahmakça bir hikâye!" Sonra bütün gece döndü durdu, düşünde Miami plajlarını, palmiye altındaki genç kızları, işsiz, güçsüz aşıkları gördü hep. Ötekilerden farklı olduğu için Ossip'e aşık olmuştu, dürüstlüğünü, hatta kabalığını bile seviyordu. Onun gibi bir adamın yanında yolunu şaşırmayacağından emindi. Konuşmayı pek sevmeyen Ossip aşkından söz etmez, başka şeyler konuşurdu, ama bakışları, suskunluğu öyle bir yere vardı ki, dayanamayan Raya onu öptü. Evlendirme bürosundan döndüklerinde Ossip "Anne buraya bak!" demişti. "Bir ayıyla bir gül!" Khana, evliliklerinin uzun sürmeyeceğinden, Raya'nın Ossip'i bırakmasından korkuyordu…

Ama bir kızları doğdu. Raya flört etti, gece eğlentilerine gitti ve kocasına bağlı kaldı.

O gün Raya her zamankinden farklıydı, genellikle şen ve rahat olduğu halde, Leo'yla sert, neredeyse düşmanca konuştu. Leo Paris'ten parfüm getirmişti kendisine, şişeye baktı:

— Teşekkür ederim, dedi. Ama Kızıl Haşhaş'ı tercih ederim.

Khana'nın bütün hazırladıkları çok güzeldi: Leo'ya nefis bir şölen verdi. Leo anasının ne kadar yorulduğunu, yoktan var ettiğini, bu yemeği hazırlamak için ne güçlüklere katlandığını aklına bile getiremezdi. Khana, Leo'ya bakarken, gençliğini, kocasını hatırladı. Oğlu, Naum'un modeliydi. Leo koyu ve şekerli çaya bayılan babasını andığında hüngür hüngür ağladı. Leo'nun Paris'te düşlediği tek sıcak sevgi anıydı bu.

İçeri giren Valya Steçenko:

— Raya'cığım, beni kutlayabilirsin! dedi. Moskova'ya gidiyorum.

İçerde yabancı birini görünce utandı. Ossip onları tanıştırdı. "Bay Leo Alpert." "Bay" sözcüğünün üzerine bile bile basmıştı, sonra ekledi: "Ağabeyim."

Leo'nun canı sıkıldı, yemeğin sonu sönük geçti.

Raya, Valya'yla çıkınca Khana, Leo'ya sordu:

— Karının fotoğrafı yok mu?

Leo karısının fotoğrafını gösterdi: Plajda, zarif bir kadınla birlikteydi fotoğrafta. Khana içini çekti:

— Böyle bir gelinim olacağı hiç aklıma gelmemişti…

Hoşlanmış mıydı, yoksa üzülmüş müydü, Leo anlamadı.

Küçük bir kız içeri girdi, kuşkuyla Leo'ya baktı.

— Ala'cığım, beye günaydın de! Korkma aptal! Amcan, Leva amcan.

Leo, gülerek küçük kızı havaya kaldırdı, eline koca bir paket tutuşturdu. Ala utandı, paketin içinde ne olduğuna bakmadı, bir dakika sonra yan odaya geçti, ipi çözdü ve gülmeye başladı.

Khana yorulmuştu, uzandı. İki kardeş ses çıkarmadan, karşı karşıya kaldılar.

— Ossip, sakın benim yüzümden başın derde girmesin?..

— Hayır.

— Öyleyse, az önce gelen hanıma beni neden "Bay Alpert" diye tanıttığını anlamıyorum.

— Bilmem, ağzımdan öyle çıktı işte… Belki bizden biri olmadığını belirtmek istemişimdir.

— Yok canım, kardeş de yabancıysa insanın yakını kim? Anlamıyorum. Belki sizde aile denen şey kalmadı.

— Var. Bir şeyimiz daha var, vatan. Vatanımızda sen bir yabancısın. Seçimini yaptın… Sen değil, seçimi yapan babamdı tabii. Ama bir şey değişmez…

— Demek ki sence, biri Paris'te öbürü Brüksel'de oturan iki kardeş birbirine yabancı?

— Anlamıyorsun… Paris, Brüksel ya da New York, aynı şey; burada durum değişik, bizi ayıran kilometreler değil… Nasıl yaşadığını öğrenebilir miyim?..

— Eski hayatımla şimdikini anlatayım. Sonra da sen kendi hayatını anlatırsın. Olur mu?

Leo'nun hayat hikâyesi Ossip'e bir serüven romanı gibi geldi. İlgi ve kuşkuyla dinledi; kardeşinin gerçeği söylediğini biliyordu ama, çizdiği hayat toz pembe bir masaldan farksızdı. Sıra Ossip'e geldiğinde, kısaca bilgi vermekle yetindi: Şu tarihte evlenmişti, şurada çalışıyordu. Hayatı milyonlarca insanın hayatının aynıydı. Hem okumuş hem fabrikada çalışmış, sonra yeniden yarıda bıraktığı öğrenimine başlamıştı. Planlama uzmanıydı, işi başından aşkındı. Kardeşinin bu kadarla yetinmediğini görünce, beyaz çetelerin Kiev'den geçişini de anlattı:

— Annemle, tam dört gün samanların arasında gizlendik.

— Sonra?..

Ossip sustu. Bu yabancının önünde açlık günlerini, "gönüllü cumartesi çalışmalarını", yüce atılımları, buz gibi odaları, Kulakların topraklarının ellerinden alınışını, yükselişi, günlük mücadeleyi anlatacak mıydı? Böyle şeyler anlatılmaz, yalnız bizimkiler yaşadı o anları, bir yabancı anlayamaz.

— Hepsi bu kadar mı? diye sordu Leo.

— Başka anlatacak şey bulamıyorum. Yoksul bir yaşayışımız var, ama ben hayatımdan memnunum.

— Yoksulluktan korktuğumu mu sanıyorsun? Ben de üç yıl boyunca serseri hayatı yaşadım! Paris'te sana imrenecek yığınla insan var! Yoksulluk orada da eksik değil! Beni korkutan başka şey: Çok katı bir görünüşünüz var… Bizde, insan ister serseri olsun, ister köprü altında yatsın neşesini yitirmez. Mutluluğun sırrı nerede? Bütün güçlükleri unutup aptalca eğlenebilme yeteneğinde değil mi? "Çocuk gibi sevindi" demez miyiz? Sizler, durmadan geleceği düşünüyorsunuz. Üstelik, yalnız gelecek için yaşıyorsunuz. Söylesene, durmadan gelecek günlerin mutluluğundan söz edilebilir mi?

Ossip omuz silkti:

— Bugün, özellikle şu an mutluyum. Mutluluk yalnız dinlenme ya da neşeyle mi ilgilidir? Mücadele çok daha büyük bir mutluluktur….

Leo gitti. Ossip, yüzlerce kiloluk çuvalları sürüklemişçesine, ölümcül bir yorgunluk duydu. Uyuşukluğundan onu çekip çıkaran

Ala oldu. Göğsünde pembe bir deveyi sıkan küçük kız, durmadan, “gitti, gitti” diyordu…

Az sonra dalgın, düşünceli Raya geldi. Ossip, Valya’nın ne zaman yola çıkacağını sordu, cevap alamadı. Küçük Ala’yla da oynamadı. Ossip çalışmaya koyulduğunda, az önceki tatsız konuşmayı unutan Raya, Leo’ya yüklendi:

— Bu kendini beğenmişlik de nereden geliyor? Yok “Paris’ten aldım” yok “Bizim orada, Paris’te…” dinledikçe midem bulanıyor! Neyse ki Valya geldi.

Birden ses tonu değişen Raya, ağır ağır:

— Gerçekten Paris’i hiç görmeyecek miyim? diye sordu. Champs Elysées’yi, Tuileries Sarayı‘nı?.. Her şeyi kitaplardan öğrenmek zorunluluğu çok korkunç!

Bu arada, paravanın ardında yatan Khana hıçkırarak ağlıyor: “Zavallı Leva,” diyordu. “Ne kadar da değişmiş!”

Leo, asık suratla yolda yürüyordu. Yakınlarıyla karşılaşmasını çok başka türlü düşünmüştü. Belki Ossip haklıydı ama, bunlar insan değildi; hepsi taştı, taş. Paris’i, ışıklarını, şarkılarını, hafifliğini, özellikle hafifliğini, orada acının bile kuştüyü kadar ağır çekmediğini kara kara hatırladı… Sonra bir kestane ağacına gözü takıldı, gülümsedi: İşte bir dosta rastlıyorum! Doğduğum şehirdeki tek dost, bir kestane ağacı, Paris’tekinin aynı… En kısa zamanda dönmeli. Hem Lancier de sinirli…

Yola çıkmadan önceki gün Leo, kardeşinden, birlikte Slobodka'ya, çocukluğunun geçtiği evi görmeye gitmelerini istedi. Sokak hiç değişmemişti. Bir kadın çamaşır asıyordu; kuşkuyla yabancılara baktı, küçük bir köpek kötü kötü havladı. Evin önündeki banka oturdular. Leo:

— Babam burada oturmayı severdi, dedi. Nedendir bilmem, ona hep "deli" dediler. Nereye olursa gideceğini, Slobodka'nın New York gibi olacağını yüksek sesle düşlüyordu. İnsanların savaşmaktan vazgeçeceklerini, Yahudi kıyımı olmayacağını söylerdi. Sonra da savaşta öldü. Şarkı söyleyerek ileri atılırken bir merminin göğsüne girdiğini anlattılar…

— Devrimden hemen önce gittiği için çok yazık! Anlardı… Burada, onun gibilere, kimse deli demez.

— Babamın, bu tür bir yaşayıştan hoşlanacağını sanmıyorum. Çocuk gibiydi. Hepiniz başkasınız… Valla savcı gibisiniz topunuz… Kaç kere seninle şu banka oturduk! Hatırlıyor musun, o zamanlar daha donuna işerdin… Böyle anılar insanı birbirine bağlar mı, bağlamaz mı? Neden, hep benden uzak durmak istiyorsun?

— Uzak durmak istediğim yok, kendiliğinden böyle oluyor. İnan bana ben de üzülüyorum… Geleceğini bildirdiğinde çok sevindim. İnsanın yeniden kardeşini görmesi büyük bir mutluluk değil de nedir? Geldiğin zaman yabancı olduğunu, yalnız anamızın bizi birbirimize bağladığını anladım. Ne yalan söylemeli? Mutsuz gelseydin belki başka türlü olurdu… Ama senin, hiçbir şeye gerek duyduğun yok…

— Yalnız bir parça sevgi istiyorum.

— Böyle şeyler istemeye bağlı değildir! Sadece, bana fazla sormamanı rica ederim, çok acı çektiğimizi bil. Çok sıkıntılı günler geçirdik. Belki o günleri yine yaşamak zorunda kalırız… Ama bu acılar bizim kendi acılarımız olacak. Sen de dışardan geliyorsun, sonra da önüne bütün ruhumu çırılçıplak sermemi istiyorsun.

— Ben aradaki bölmeyi yıkmak istiyorum, sen inatla yıkılmaması için destek koyuyorsun.

Bir süre susan Ossip, alçak sesle:

— İkimizin de gücü yetmez, dedi. Çünkü bölme içimizde.

Varşova'dan sonra Leo, Milletvekili Chaumier ile aynı kompartmanda yolculuk etti. Milletvekili ona Rusya'yı sordu.

— Gittiğime çok memnunum, dedi Leo. Şaşırtıcı bir ülke. Yirmi yılda, bizim yüzyılda yaptığımızın fazlasını yapmışlar. Savaş çıkarsa emin olun Almanları yenerler. Ama insan bile değiller: Hepsi taş.

Chaumier, kuşkulu kuşkulu gülüyordu.

— O taşlarla tanklar ezilmez. Savaş komisyonunun raporunu okudum… Size gerçeğin bir yüzünü göstermişler. Savaşacak halleri yok Rusların; ne adam var, ne disiplin, ne de ulaşım olanakları.

Tren Fransa'ya girdiğinde, Leo, uyuşan bacaklarını hareket ettirmek için aşağı indi. Yağmur yağmıştı; ortalık hanımeli kokuyordu. Yarı çıplak bir telefoncu şarkı söylüyordu: "Mimi, Mimi, beni al götür emi?" Bir ses: "Gazeteler savaşın bir ay sonra patlayacağını söylüyor" diyordu. O zaman beni de askere alacaklar… Vakit varken tekimizi atalım… Dalgın dalgın, küçücük el aynasında kendini seyreden bir genç kız dudaklarını boyuyordu. Leo, rahatlıkla içini çekip: "Neyse," dedi. "Yurdumuza döndük."

5

— Beni kurtardığın için teşekkürler, dedi Raya. Geleni gördün mü?..

— Usandırıcı mı?

— Yok, neden olsun. Sevimli bir hali var. Bana da nefis bir parfüm getirmiş, çok dokundu. Ama ne diyebilirdim? Moskova'ya gittiğin için çok kısmetlisin Valya.

Gençler sık sık Steçenko'nun evinde toplanıyorlardı. Aleksey Nikolayeviç, eskiden kalma bir terbiyeyle kızının arkadaşlarının çevresinde dolanır, tam zamanında da çekilirdi. Karısı Antonina Petrovna her gelene güler yüz gösterir, en sıkıntılı anlarında bile Valya'nın konuklarına reçelli çörek ve galeta çıkarırdı. O gün de, sabahtan beri uğraşıp duruyordu… Elbette! Öyle bildik eğlentilerden değildi bu. Sonunda Valya'nın düşü gerçekleşiyordu: Moskova'daki Sinema Enstitüsü'ne başlayacaktı. Tek kızından ayrılmak Antonina Petrovna'ya çok güç gelecekti, yine de kendini avutuyor, "kim bilir," diyordu. "Belki gerçekten kızımın büyük bir yeteneği vardır."

Valya ne güzel, ne de çirkindi. Hiçbir özelliği olmayan yüzü hafif, belli belirsiz bir gülümsemeyle değişiveriyordu. Böyle anlarda çekicilikten yoksun sayılmazdı. Onda her şey belirsizdi zaten: Ne ani hareketleri severdi, ne de yerli yerine oturan tanımlamaları. Annesi: "Uykulu bir halin var," derdi. "Ne zaman uyanırsın kim bilir?" Valya'ya aşık olurlardı, ama bu tutkunluk uzamazdı, bir akşam, en fazla bir hafta sürerdi. Ne kimseyi iter, ne

de kimseyi fazla yaklaştırır, geçici hayranlarında sevimli, belli belirsiz bir anı bırakırdı. Bir gün Raya'ya; "Önemli kişilerin aile hayatında mutlu olmadıkları söylenir," demişti. "Ben de yalnız kalıyorsam büyüklüğümden değil, değişik, şaşırtıcı oluşumdan…"

Şimdi de gidiyordu Valya. Eski dostlarından neredeyse kimse kalmayacaktı. Okulda kendi arkadaş gruplarına alay olsun diye "Pickwick-Kulüp" adını takmışlardı: Aleksey Nikolayeviç alay eder: "Dört çiçek bir böcek" derdi. Kızlar da karşılığında, gülmekten katılırlardı. Boris'in kızlarla ilgilenmesi bile garip gelirdi onlara… Yüzü, heykeltıraşın yeni yoğurmaya başladığı çamur gibiydi. Her yanı fırlaktı bu yüzün; etli burnu, elmacık kemikleri, karmakarışık kirpikleri… Bütün bu kargaşalığın ortasında, iri kül rengi gözleri, eşsiz bir ışıltıyla parlar dururdu. Boris makinistti, şiir yazar, kimseye göstermezdi. Anasıyla kentin dışına doğru bir evde otururdu. Vera Platonovna Pika genç yaşta, iç savaş yıllarında kocasını yitirmiş, kendini oğluna vermişti. Basit, yarı cahil, ama insan duygularını bütün derinliğiyle anlayan bir kadındı. Boris'yle yaşadığı sefil odada "Pickwick-Kulüp"ün her toplanışında, genç kızlar, Vera Platonovna'nın büyük zekası ve yürekliliğine hayranlık duymadan edemezlerdi. Bir gün Valya Raya'ya: "Çalışıyoruz, okuyoruz birçok şeyi anlamaya çabalıyoruz," demişti. "Oysa Vera Platonovna hiçbir şey okumamış, yine de her şeyi, hem her şeyi anlıyor…"

— Valya, gerçekten kısmetlisin!

Antonina Petrovna, bir şişe malaga şarabı getirdi.

— Zina nerede?

— Neredeyse gelir sanırım.

Zina Mitrofanova ihtiraslı, ama dikkati çekmeyi pek sevmeyen bir kızdı. Bu sebeple onu az tanıyanlar: "Kendini beğenmişin biri!" derlerdi. Arkadaşları Zina'nın ahlaki özgürlüğüne, iradesine, yaşama şekline şaşardı. Şimdi üniversite bitirme tezine hazırlanıyordu: Gerçekten de garip bir konu seçmişti: "Eski çağ efsanelerinde ölümün aşılması." Kentin dışında minik bir odada otururdu; sıkıntı çekerdi ama yakındığı görülmemişti. Açlık çeken Zina, nefis bir pastaya el sürmeyip neşeyle: "Kızmayın, az önce yemek yedim" dediğinde Antonina Petrovna şaşar kalır, "Ne sağlam kız!" diye kendi kendine söylenirdi. Tek başına yaşıyordu: Annesi dört yıl önce ölmüştü. Babasını tanımazdı Zina "Baba" sözcüğünü yeni yeni hecelediği sıralar onları bırakıp gitmişti. Biriyle nişanlandığı, nişanlısının İspanya'dan dönmediği, iç savaşta can verdiği söylenirdi. Belki de yalandı bu. Zina, kendisine açılmaları için arkadaşlarını yüreklendirir, onları avutur, ama kendi kimseye açılmazdı…

— İşte!

Zina'nın yerine "sırıtkan" adını taktıkları Galoşka göründü. Ama o gün Galoşka'nın gülecek hali yoktu.

— Zina'nın başına gelenler korkunç, dedi. Babası yüzünden başına ne işler geldi biliyor musunuz? Hep o herifin yüzünden… Komsomol örgütçüsü, bir yazılı açıklama yapmak gerektiğini söylemiş, Zina da, babasını tanımadığını, dolayısıyla ekleyecek fazla bir şeyi bulunmadığını karalamış. Kesinlikle bilmiyorum ya, buna benzer bir şeyler yazmış işte. Derdini gerektiği gibi

anlatamamış olmalı, yeniden yazmasını istemişler. Başına bela olan bir köpek var ya bu işte, neyse. Zina da kabahatli, rahatça derdini anlatabilirdi, eninde sonunda hepsi bizden, arkadaş, ama huyunu biliyorsunuz… Bir toplantı yapılmış, toplantıya katılanlardan biri, ya iyi anlayamamış ya da iyi duymamış, derken efendim "düşman" lafını ağzından kaçırmış. O zaman Zina kendini kaybetmiş: "Kartımı geri alabilirsiniz!" demiş. "Ama komsomolum, komsomol kalacağım." Bu havada devam etmiş işte…

— Şimdi?

— Şimdi bir şey yok. Tek kelime söylemiyor bu konuda. Ona uğradım, "gel Valya'ya gidelim" dedim. "Gitmeyeceğim" cevabını verdi. Başladım onu kandırmak için uğraşmaya: "Boşuna vakit kaybediyorsun," dedi. "Böylesi sizler için de, benim için de daha iyi." Nikitin'in kendisini selamlamadığını söyledi. Sonunda da: "Çalışmam gerek!" diyerek beni kapının önüne oturttu. Anlayacağınız durumu kötü…

— Yarın onu görmeye giderim, dedi Raya. Yalnız üzmekten korkuyorum… Kendilerine acındırmaktan hoşlanan insanları anlamadığını söylerdi.

Bütün yüzler somurtmuştu. Üstüne, asık suratıyla Boris geldi. Galoşka hikâyeyi baştan anlatmak zorunda kaldı. Boris büyük bir dikkatle, ağzını fazlaca açmasına rağmen tek kelime söylemeden dinledi. Sonra eski ceketini tek düğmeyle ilikleyip bir küçük bardak doldurdu, Valya'ya dönüp:

— Seni kutlamaya geldim, dedi. Şimdi gidiyorum. Bardağı dudaklarına bile değdirmeden, gürültüsüzce çıktı. Ne kadar üzgün olursa olsun, Galoşka dayanamayıp kıkırdadı. Valya:

— Gülünecek bir şey yok, dedi. Gelmesine bile şaştım. Tossia onu kırmış. Bana da anlattı… Tam iki yıl boyunca, deli gibi dolaşmış çevresinde: Sonunda açılmaya karar vermiş.

— Oysa bırakmasını söylemiştim Boris'e. Laf dinlemez görünüşüyle çocuğu etkilemiş; gerçekten de melek görünüşü var Tossia'da…

— Bu meleğin ne cevap verdiğini dinle ama: "Ne adın, ne paran, ne de evin var; bana bunları söylemeye cesaret ediyorsun ha? Önce aynaya bak. Adamda senin gibi bir surat olursa, aşk itirafları yerine kendini asacak esaslı bir çengel seçer." Ne kabalık değil mi?

— İğrenç!

Valya'nın annesiyle babası çekileli epey oluyordu. Üçü; Valya, Raya, Galoşka kalmışlardı. Belki Zina'nın dertleri, Boris'in küskünlüğü, ya da yakında birbirlerinden ayrılacaklarını düşünmek onları üzüyordu. Bir de şarabın, ağızda acılık bırakan iç bayıltıcı tatlılığı binmişti üzerine. Önlerinde açılıveren hayat, şimdi hepsini karanlık gecede bir orman gibi ürkütüyordu. Galoşka, kendini avutmaya çalıştı:

— Zina'nın düzeleceğinden, işlerinin yoluna gireceğinden eminim. Boris'e gelince, onun yönünden sevindim. Hiç olmazsa şimdi, Tossia'nın ne olduğunu anladı… İyi yürekli çocuktur,

yetenekli olduğunu da sanıyorum… Biliyor musun Valya, bir gün herhalde afişlerde: "Başrolde Valentina Steçenko" yazılarını okuyacağız. Seni görmeye sinemaya gideceğim. "Pickwick-Kulüp"ü de unutacaksın. Hiç olmazsa bir kerecik, pamukçuluk bürosunda çalışan "Sırıtkan"ı hatırla…

Valya'nın gözleri yaşarmıştı.

— Hepimiz çok aptalız! dedi. Gençlik bitti. Ne güzel günlerdi onlar; bulutlarla kaplı, yine de duru, açık. Raya, insanın uyukladığı sıra ne duyduğunu bilir misin? Birden yürek dışarı fırlayacakmış gibi atmaya başlar! Korkunç bir şeydir! Kendi kendime bir dakika sonra duracak, her şey bitecek, diyorum.

— Ne bitecek? diye sordu Raya.

— Kalbimiz duracak… Mutluluk bitecek…

Valya'nın sözlerini anlamak için dikkat kesilen, dalıp giden Galoşka dirseğiyle bardağı yere düşürdü. Neredeyse ağlayacaktı.

— Aman Allahım! Şu yaptığım işe bakın!

Valya ile Raya gülmekten katıldılar. Galoşka'nın üzüntüsü ikisine de o denli gülünç gelmişti.

Az sonra da, üzüntüsüz ve neşesiz, ayrıldılar. Üçü de, bir kitabın ilk sayfasında, ilk sözcüğünde silinen ya da yerinde sayıp yoğunlaşarak bir ruh fırtınası halini alabilen o anlaşılmaz coşkunluğu ve hafif kuşkuyu duyuyorlardı.

6

Valyalardan çıkan Boris, Zina'nın oturduğu Podol Mahallesi'ne yöneldi. Ayakları altında uzanıp giden Dinyeper'i görünce durdu; insanoğlunun alınyazısı gibi görkemli ve sadeydi nehir. Başkaları da bu nehri, yıllar önce benim gibi seyrettiler, diye düşündü; aşıklar, kahramanlar, kimsenin tanımadığı garip kişiler…

Evin numarasını unutmuştu, uzun süre aradı. Zina, onu görünce şaşırdı ama şaşkınlığını göstermedi.

— Rastgele geçiyordum, uğradım.

— Rastgele mi? Nereden geliyorsun? Hadi otur…

Uzun süre sustular. Sonunda Boris:

— Zina, mutluluğa inanır mısın? diye sordu.

— İnanırım.

— Ben de. Kısa süre önce bir kız mutlu olacağını söyledi bana. Nasıl, diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Tanınmış bir oyun yazarı ya da yüksek memur bulmam gerek; o zaman güzel bir apartman dairem olacak, tatillerimi Karadeniz kıyısında geçireceğim…"

— İğrenç…

— Üstelik çok da aptalca. İnsanın bugün dairesi olur, yarın bir

şeyi kalmaz… Sanki mutluluk verilen, sonra da geri alınabilen bir şeymiş gibi. Mutluluk insanın içindedir.

— Ve acı çektirir. Ne kadar büyükse, o kadar acı çektirir. Kışın Bagritski'nin şiirlerini okudum:

Karşıdan tüfeğe bakıyordum,

Gerektiği gibi öldüm…

— Okurken, neden yirmi yıl önce doğmamışım, dedim kendi kendime. Ama asıl sorun bu değil: Her çağ insan yüreğini kendine göre deneyden geçiriyor. Önemli olan çağ değil; önemli olan yürek. Şimdi anlıyorum bunu. Belki bizim kuşak fazla şımardı; okuyoruz, tiyatroya gidiyoruz, hangi oyunun daha kötü olduğunu tartışıyoruz, aşık oluyoruz, üstelik aşk dramları oynuyoruz. Bir işe de yaramıyor ama yine aynı şeyleri yapıyoruz! Tüfeklere değil genç kızlara bakıyoruz karşıdan. Böyle yaptığımız için daha mı kötüyüz?.. Her şey bir anda değişebilir…

— Savaş mı demek istiyorsun?

— Her şey, savaş da diyebilirsin istersen. Şen şakrak şarkılar söyleniyor: "Eğer yarın savaş olsa…" Eğer yok, savaş başladı, üstelik neşeli bir şey de değil. Dün gençlerimize baktım da kendi kendime içimizden kaç kişi hazır dedim. Bütün bu işlerin kötüye varmasından korktuğumu sanma; insanlarımız sağlamdır, yüreklidir demek istiyorum. Tezinin başlığı gerçekten dikkat çekici: Aşılan ölüm! Şiir gibi geliyor adamın kulağına.

— Biliyor musun Boris, ölümden korkuyorum.

— Herkes gibi. Kahramanlar da senin gibi ölümden korkarlar. Erşof, Khassan Gölü'nün[8] oradaki savaşa katıldığını söyledi… Gerçekten korkuyor insan, yine de gerektiğinde ölüme gidiyor. Hem de nasıl!.. Al sana bir efsane! Sonra bir Zina çıkacak, sen değil, bir başkası, otuzuncu yüzyılda yeni bir eser verecek. Sen yürekli bir kızsın Zina. Öyle, tartışmanın gereği yok. Bilerek söylüyorum; çok yüreklisin. Asıl önemlisi de, gerçekten inanmış bir insan olman.

Bu sözleri, öyle büyük bir inançla tekrarladı ki, Zina şaşırdı. Sustular. İncecik bölmenin ardından bir çocuk sesi geliyordu: "A üçgenini B üçgeninin üstüne koyarsak…" Bardaktan boşanırcasına, şiddetli bir yağmur başladı. Pencerenin kenarındaki Zina gülerek yüzünü sildi ama içeri kaçmadı. Derken bir mucize oldu: Boris ona şiirlerini okudu. O güne kadar kimseye okumamıştı, gerçekten şiir yazıp yazmadığı sorulduğunda kızarırdı, oysa şimdi, kendiliğinden "Zina dinle!" demişti.

İnatçı ve beceriksiz gözlerinden taşan o eşsiz ışıkla dolu satırlar. Sonradan Zina okuduklarını hatırlamaya çalışacaktı. Neden söz ediyordu? Belki bir balta vuruşuyla yaralanıp yine de dayanan yüce, canlı ağaçlardan; Kiev'in çamlarından, ıhlamurlarından, kestanelerinden… Belki savaştan? Ya da aşktan? Hayır, hayır… Öyleyse neden söz ediyordu? Mutluluktan mı? Kim bilir?… Ama Boris okurken Zina düşünmüyor, sözcüklerin kasırgasını step rüzgârını camlarda, sokaklarda, uçsuz bucaksız karanlık evrende şakırdayan yağmuru andıran uyuma kendini bıraktı. Ayrılırken Boris'in ateş gibi, nasırlı elini sıktı.

7

— Durum ne kadar ciddi, görüyorsunuz, dedi Yaşçenko. Moskova, ilkbaharın başında diye diretmiş, sonra icabına bakarız, demişti. İgnatiyuk'u düşündüm, ailesi yüzünden birtakım tatsızlıklar olabileceğini söyledi. Üstelik kırkı aşmış, iklim başına dert açabilir. O zaman sizi düşündüm, eğer…

Ossip, sözünü bitirmesine fırsat vermedi:

— Tamam, giderim. Gerçekten İgnatiyuk'a ağır gelir.

— Ama evlisiniz değil mi?

— Bir de anam var, uzağa götürmem imkansız…

— Çok yaşlıysa olmaz tabii… Yaşçenko içini çekti. Siz hiç merak etmeyin, biz ailenizin sıkıntı çekmemesi için gerekeni yaparız…

Ossip, epey yükseğe astıkları haritayı inceledi; aradığı yer iyice kuzeyde, koca bir yeşilliğin ortasındaydı, başını arkaya yatırması gerekti. Mektupların gecikeceğini düşündü, canı sıkıldı… Sonra işine daldı, yakın yolculuğunu unuttu.

Raya'nın uzun kirpikleri titredi:

— Ben de seninle geleceğim.

— Deli misin? İgnatiyuk'un gelmesine bile izin vermiyorlar. Oysa, geçen gün bir arabayı nasıl hendekten çıkardı, görecektin. Orası nasıl bir yer biliyor musun? Kışın insan güç soluk alıyor.

— Soluk alıyor ya… Tek başıma kalamam.

— Yaşçenko her şeyle ilgileneceğine söz verdi.

— Benim söylediğim bu değil.

Ossip karısına baktı, heyecanlandı, sevgi, bir kan ırmağı gibi yüzüne çıktı. Minicik eli öptü. Raya'yı yatıştırmak gerekiyordu. Birden hatırladı, saat sekizde toplantı vardı! Hemen bir pirzola yuvarlayıp koşarak gitti.

Neden bu kadar uzağa, kuzeye yolluyorlar onu, diye düşündü Raya. Gürcistan olsa giderdi kocasıyla. Kiev'den ayrılmak ne kötü! Ama gitmesi gerektiğini söyledi. Evet ama gideceği yer de Gürcistan değil! İnsan, böyle bir yere isteyerek nasıl gidebilir? Yok yok, iyice çıldırdı! Aptallık yapmadan da namuslu olabilir!

Bu işi kimse zorla vermiyor ona, kimse de değerini bilmiyor; tersine gerektiğinde reddetmesini bilenlere değer veriliyor hep. Neden İgnatiyuk'u yollamıyorlar? Ya da Korotkov'u? Onların gözünde Ossip yumurcağın biri. Bir sözcük yola çıkmasına yeter. Beni hiç düşündüğü yok; tek başıma ne yaparım? Tıpkı Zina gibi… Yemekten sonra dışarı fırlaması, geceleri geç dönmesi, bütün sorularıma: "Biliyor musun Raya'cığım, pek anlamadım," diye cevap verip uyuması yetti zaten. Beş yıldır hep aynı şey! İşin kötüsü onu zorlayan yok, seve seve yapıyor. Kendini benim

yerime koymak bile istemiyor, beni sevdiğini düşünüyor… Gidemez bu kere! Ölürüm, dedim, anladın mı Ossip, ölürüm!

Ama Ossip evde yoktu. Raya, yüzü duvara dönük yatıyordu. Khana torununa: "Elleri yıkamak gerek," diyordu. "Ellerimiz kirlidir…" Ossip gelse artık. Toplantı epey sürdü; Raya'nın kendisine ne kadar gerek duyduğunu Ossip anlayamıyordu bile. Gece de anlayamadı ya. Pek çok şeyin farkındaydı. Raya'nın hakkı vardı: Çalışkan ve bilgili, güçlükleri yenmeyi; yemekten, uykudan, özel hayatından fedakarlık etmeyi bilen biri olarak tanınmıştı. Raya sinirlendiğinde omuz silkip "Başka ne yapabilirim," diyordu. "İşim çok önemli." Fırtınanın kaçınılmaz olduğunu biliyordu; duymuştu, okumuştu, çocukluğundan beri bunu düşünüyordu. Çağını, çağının gerektirdiklerini, sert dilini anlıyordu. Anlaşılmaz biri olmadığı halde bir tek Raya'yı anlayamıyordu. Duygu karmaşasını çözmekte tecrübesizdi. Kederden sevince, sevinçten birden umutsuzluğa geçen karısı onu şaşırtıyordu. Neden Raya birdenbire: "Beni seviyor musun?" diye soruyordu. Bu kuşku neden onda yer etmişti? Oysa her şey açıktı. Raya onun karısıydı, bir de kızları vardı. Raya sevgiden yoksun kaldığından yakındığında ellerini, kısa saçlarının açık bıraktığı ensesini, perçemlerini öper, hem duygulanır, hem kızar: Tıpkı romanlardaki gibi, derdi kendi kendine. Okul çağlarında, sayısı yirmiyi aşmayan roman okumuş, hepsini de uzun süreden beri unutmuştu. Artık kitap okuyacak hali yoktu; uykusunu ancak alabiliyordu. "Roman" kavramı onda, hoş, esrarlı ve yorucu bir şeye bağlıydı. Raya için duyduklarının kendi de farkında değildi; kaya içine saklı altın gibiydi bu duygular.

— Yirmi beş yaşındayım Ossip, korkunç bir şey! Bir iki yıl sonra yaşlılık başlıyor.

— Saçmalama! Ben otuz yaşındayım, kendimi hiç de yaşlı hissetmiyorum.

— Sen erkeksin.

— Erkek olmanın ne önemi var? Anlamadım!

— Hiçbir şeyi anlamazsın ki. Dur da anlatayım! Her zaman aklına eseni yaparsın, bir kerecik olsun beni dinle. Tek başına gitmeni istemiyorum; gitmen gerekliyse beni de götür.

— Raya'cığım, olanaksız! Bana inanmıyorsan Yaşçenko'ya sor.

— Ne sormamı istiyorsun? Nasıl sevmek gerektiğini mi? Yüreğimdekini de bir yabancıya açamam ya. Oralar istediği kadar soğuk olsun; yalnız kalırsam daha çok üşürüm…

Raya ağlamaya başladı, Ossip'in yüreği paralandı. Hep böyle olurdu zaten; istediği kadar Raya'nın ufacık şeylere gözyaşı döktüğünü bilsin, yine de üzülürdü. Gözyaşlarını görünce aklı başından giderdi. Karısına sarıldı, onu avutmaya çalıştı ama başaramadı. Gözlerinin önünde geniş, yeşil leke uzanıyordu. Ne yapabilirdi? Nasılsa Raya diretemeyecekti, gitmek gerekiyordu.

— Belki daha erken, ilkbaharda dönebilirim.

Raya cevap vermedi, konuşamıyordu; sözlerinin dipsiz bir kuyuda yitip gittiğini duyuyordu. Umutsuzluğa kapıldı, ne dediğinin farkına bile varmadan bağırdı:

— İşinden nefret ediyorum!

Eski Kiev'in soluk kesecek kadar dik, ama güzel bahçelerindeki kestaneleri, akçaağaçları, ıhlamurları güneşten sararmış, alçacık küçük evli, günlük hayatın farkına varılmadan akıp gittiği, genç kızların gülüşü, çocukların haykırışı, bir ihtiyarın öksürüğüyle oradan geçen yayanın dikkatini çeken yokuşlarından birini çıkıyorlardı. Raya, elli yıl önce, sevgilisiyle soluk soluğa bu yokuşu tırmanan bir emekli olmalı.

Raya'nın hayatını değiştiren o gün, bu sokakta buluşmuşlardır; Ossip bir demet menekşe getirmiş, utana sıkıla, sigarasını saklayan okullular gibi demeti arkasına gizliyordu. Raya o günü hatırladı, düşünceli:

— Belki düş kurmak gereksiz, dedi. Belki seninle bugüne kadar mutlu olduk.

— Hem çok mutlu olduk. Daha doğrusu ben…

Bu sözlerle minnet duygularını, sevgisini anlatmak istiyordu; ama Raya kabuğuna çekilmişti. Demek her şey geride kalmıştı. Mutluluk diye adlandırılamayacak ilk haftaların ateşine varıncaya dek. Sonra?.. Valya zafer düşleri görebilirdi, Raya'nın hiç umudu yoktu. Ossip bir yıl sonra dönecek, işinden dönmüş gibi günaydın diyecek ve bir toplantıya koşacaktı. Valya: "Müzikle avunursun," diyordu. Bazı insanlar için müzik her şeydir; Raya için ancak bir vakit geçirme yoluydu. Evet hayale kapılmak gereksizdi. Onun yerine en iyisi uyku ilacı yutup bir daha uyanmamaktı. Bu düşünceyle Raya buz kesti. Elinde olmaksızın kocasına sokuldu.

Hayır, bütün bunlar çok saçmaydı! Yaşamak gerekiyordu! Yalnız kimsede yaşama isteği yoktu. Ölüme gelince, o da herkesi korkutuyordu…

— Raya, senden ayrılmak bana çok güç geliyor.

Bu sözler, genç kadının içini rahatlattı, belki kocasını anlamıyordu, belki Ossip de üzülüyordu… Ne güzel bir akşamdı! Kent çok güzeldi, eşsizdi… Kimsenin yaşamak istemediği doğru değil; tam tersi, ama bunu gerçekleştirmek de o kadar güç ki…

Bir uçurumun önüne varmışlardı, uzaklarda ışıklar parıldıyordu, rüzgâr, yeni kesilmiş otların kokusunu getiriyordu. Onlar günlük şeyleri konuşuyorlardı.

— Her şeyden önce Ala'ya bir pabuç almalıyız…

— Oralarda havanın çok soğuk olduğunu söylemiştin; mavi kazağını çıkarmayı unuttum.

— Mektupların postada kaybolduğu oluyormuş; arası uzarsa meraklanma.

Raya karmakarışık düşüncelere daldı; kaybolan mektup bir şey değil, ya yitip giden aşksa?..

Ertesi sabah Ossip gitti.

Yolculuğunun ilk saatleri epey hüzünlüydü; Raya'yı gözünün önüne getiriyor, ne yapabileceğini düşünüyor: Şakalarını,

şımarıklıklarını, yakınmalarını hatırlıyordu. Kiev'i düşünecek zamanı olmamıştı; şimdi karısından ayrıldığında Kiev'i bulmuş gibiydi.

Sonra camdan dışarısını seyretmeye koyuldu, oyalandı, yol arkadaşlarıyla gevezelik etti, trenin durduğu istasyonlarda indi. Her şeyle, tarlalarla, ziraatçinin anlattığı yerelmalarıyla, Paris ve Londra ile anlaşma yapılıp yapılmayacağı konusundaki tartışmalarla, hasır sepetin dibindeki koyu renk eriklerle binlerce ışığın aydınlattığı fabrika binalarıyla ilgilendi.

İnsanların canlılığı, ışıkları, gürültüsüyle Moskova onu şaşırttı. Halk komiserliğinin bitip tükenmek bilmeyen koridorlarında gezindi durdu. Her şey onu eğlendiriyordu; kargaşalık, hatta komiser yardımcısının sert sesle söylediği "Dikkat edin, işin sorumluluğu büyüktür!.." sözleri bile keyfini kaçırmadı.

Bir kere daha ormanlar, ırmaklar, fabrikalar, ters yönde ilerleyen trenler, büyük istasyonların canlılığı gözlerinin önünden geçti. İşte, duvarda değil, gözler önündeki gerçek harita, diye düşündü. Uçsuz bucaksız ülke onu coşturuyordu; ülkesini ilk kez gözleriyle, kulaklarıyla, ciğerleriyle seziyordu. Havaya varıncaya dek, her şey o kadar değişik ki. Uykuya dalacağı sıra – yolculuğunun dördüncü ya da beşinci gecesiydi– yanında olmayışına üzülüp Raya'yı düşündü. Ama trenin sarsıntısı, kısa bir süre sonra onu uyuttu. Sabah yine harikalarla karşılaştı; akçaağaçlar gitmiş, yerine kayınağaçları, çalılıklar, akçakavaklar gelmişti. Ziraatçinin yerine bir mühendis, yeni bir vinçten söz ediyordu; diğerleri, Almanların savaşıp savaşmayacaklarını tartışıyorlardı. Ve Ossip durmadan seviniyordu: Ne büyük, ne güzel bir evi vardı!

Raya'ya mektup yazmaya karar verdi; gideceği yere vardığında bir tek boş dakikası olmayacaktı. Komşuları çok gürültü ettiğinden, birbirini tutmayan şeyler yazdı. Kalemi de hep kayıyordu.

"Yolculuk çok iyi geçti. Lipki Mahallesi'ne uğradığımda, oraların tanınmaz olduğunu, şuraya bir yeni bina, buraya plastik eşya satan bir dükkân açıldığını söyleyen anamı hatırlıyorum. Eskiden de evde işlerin yolunda gidip gitmediğini anlamak için büyükbabamın bahçesiyle avlusuna böyle girermiş. Ben de çevreme bakıyor ve seviniyorum. Raya, yine ülkenin durumuyla ilgili bir konferans verdiğimi söyleyeceksin. Oysa yürekten yazıyorum bunları, sevincimi senin de paylaşmanı istiyorum. Beni merak etme, kışı buralarda geçiren insanlar gördüm. Kiev'de hava durumunu biraz gözlerinde büyütüyorlar. Beni asıl düşündüren ailem, Ala'ya pabuç alıp almadığın. Anneme söyle, kendine baksın ve canını sıkmasın! Seninle mutlu olup olmadığımı sormuştun ya, onu hatırladım ve geri dönüp seni öpmek geldi içimden. Benim gibi hayalcilikten yoksun adam neler kuruyor, görüyor musun? Sık sık yaz sevgilim!"

Raya mektubu okuduğunda birden Ossip'e acıdı. Gerçekten yaşlı değildi, çocuktu, Ala'dan bile saf bir çocuk… Sonra kızdı: Canı beni öpmek istemiş, buna kendi de şaşıyor! Hayır sevmiyor beni, sevemez, yaradılışında yok böyle şey, aklı fikri "aile"de, o kadar… Belki olgun bir adamın aşkı budur? Ne de olsa düşünüyor beni… Yalnız, Raya bambaşka şeyler düşlemişti… Hayat "Pickwick-Kulübü" değil, anlamanın, katı ve pratik olmanın çağı geldi; böylesi daha iyi…

O akşam, Ossip Raya'yı düşünürken kendi kendine: Ne de

tatlıdır! diyordu. Ne kadar da uzakta, sanki başka bir gezegende! Birden içine kasvet çöktü, rahat, insanın dilediği gibi soluk alabildiği bildik bir vadi gibi Kiev, Kreştçatik'in ışıklarını, bahçeleri, iri yıldızların serpiştirildiği gökyüzünü düşündü. Burada her şey bana yabancı: Ağaçlar, insanların dili, gece. Kendi kendine kızdı: Bana da ne oluyor böyle? Tıpkı romanlardaki gibi.. Yabancı mıyım burada? Her yer benim; Moskova, bu çamur deryası, az önce garip bir sesle: "Kafam kazan gibi oldu!.." diye bağıran ustabaşının sesi. Her yer, her şey benim! Yüreğini sıkıştıran bir önseziyle kendi kendine, alçak sesle, "Raya da benim!" diye ekledi.

— Raissa Grigoriyevna, *Anna Karenina* için iki bilet aldım.

Khana içini çekti. Fomiçev'in sevimli biri olduğuna emindi; fazla ileri gitmez, Raya'yı eğlendirmeye çalışırdı. Canı sıkılıyordu Raya'nın… Khana kocasız kalmanın ne olduğunu iyi bilirdi. Naum çekip gittiğinde her şeye hazırdı ama devir başkaydı. Tiyatroya gidemezlerdi, çünkü o çağlarda Tanrıdan korkulurdu. Belki saçma ama korkuluyordu işte… Raya'yı ne tutabilir? Fomiçev'den hoşlanıyor. Dün nasıl da sinirlendi: "Kimse bana telefon etmedi," diyordu. On beş dakika sonra Fomiçev aradı. Çok iyi bir görünüşü var ama Raya gibi genç. Khana, genç karısını bir yıl bırakmasının doğru olmadığını söylemeye kalkmış, oğlu kızmıştı. Tabii Ossip durumun farkındaydı, akıllı çocuktu ama devlet işi söz konusuydu! Raya'dan biraz daha önemliydi bu iş!.. Yalnız Ossip karısına bağlanmıştı; küçük Ala'ları vardı. Oysa koca olmadan, kadınla aile yürümezdi. Her şeyi bırakıp aklına esen yere gitmesi, kendisiyle ilgisi bulunmayan bir savaşa katılması için insanın Naum olması gerekirdi… Zavallı Naum, yaşamıyor uyduruyordu; Leva'nın babasına çektiği belli, yalnız

kısmeti var, doğuştan kısmetli… Oysa Ossip daha sakin biri… Ama içinden geçenleri kim bilebilir? Raya deli olduğunu söylüyor. Kuzeye gitmeyi kendi istemiş… Belki Ossip de Naum gibidir? Hepsi de Tanrı yok, diyorlar. Oysa Tanrıdan başka kim anlar insan yüreğinden geçenleri?

Khana, bir yandan içini çekiyor bir yandan da küçük Ala'yı yatırıyordu.

Anna Karenina'nın acıları çok büyüktü. Yanındakini unutan Raya ağladı.

8

"İşler yolunda, müteveffa Roche'un şerefi kurtuldu," demişti Lancier, Marceline'e. Yine de Roy'la hesaplaşmayı hep ileriye bırakıyordu. Rusların siparişini teslim etmişti, verdiği sözü tutmak zorundaydı… ("Kukla değilim.") Ama Roy'la bağları koparmaya bir türlü karar veremiyordu. *Gelinotte*'u satmanın da durumu düzeltmeyeceği ortaya çıktı. Bunu öğrendiğinde Lancier sevindi: Çok iyi! Aslında Marceline'in varlığını elinden alıp soyabilir miydim onu?.. Bir mucize olması olasılığı gitgide azalıyor. Lancier, Roy'la birlikte çalışmak zorunda olduğu düşüncesine kendini alıştırıyordu. Utanacak ne vardı? İşleri bozulmuş, bütün kapıları zorlamıştı. Almanlar sanayimize para yatırıyorlarsa, bizimle savaşmaya niyetleri yok demektir. Yine de Alman Almandır… Ama Schirke'yi *Corbeille*'e çağırmak zorunluğu yoktu. İş hayatına gelince her zaman kötü kokardı bu meret…

Lancier kendini böyle avutuyordu ama yüreği elvermiyordu. Hep çıkış yolu peşinde, bir sağa bir sola başvuruyordu. Kırgın da olsa, sonunda Berty'ye danışmaya karar verdi. Bir zamanlar Berty, Lancier'nin evine epey sık gelirdi. Onun dostu sayılıyorlardı; birden ortadan kaybolmuştu. Yine de Lancier, gidip Berty'yi görme kararından vazgeçmedi: Akıllı, sözü dinlenen bir adamdı. Kim ne derse desin: Nivelle'in gözünde "usta bir demagog", Lejean için "gizli bir faşist"ti ama her şeyden önce becerikli adamdı: Kendisine miras kalan kırık dökük fabrikayı Fransa'nın en büyük sanayi tesislerinden biri yapma başarısını göstermişti. Onun gibi bir adam, Roy'la ipleri kopartmanın yolunu bulabilirdi… Üstelik Berty gerçek bir Fransızdı, "Avrupa

Ajansı" hikâyesine Marceline kadar o da sinirlenecekti.

Aslında bu Berty, çok zeki adamdı. İyice belirgin çizgileriyle yüzü Fouquet'nin resimlerini hatırlatıyor ve iradeli bir insan ortaya koyuyordu. Her zaman kendine hakimdi; ara sıra, üst dudağının hafifçe titremesi sinirlendiğini ortaya koyardı. Tek başına, o kadar az eşyalı bir evde oturuyordu ki, gören evi boş sanırdı. Berty eşya meraklısı değildi, onun gözünde *Corbeille* – tabii bunu Lancier'nin yanında söylemiyordu– bit pazarından farksızdı. Deli gibi çalışırdı. Fabrikasının çevresinde, işçiler için güzel, minik evler, bir okul, bir hastane yaptırmıştı. İşçi sitesini hayranlıkla seyreden bir milletvekili: "Böyle giderse sonunda komünist olur çıkarsınız!.." demişti. Berty bir kahkaha attı: "Olacak şey değil! Her şeyden önce kapitalistim. Ama kazandığını cebine atmak isteyen nesi var nesi yok kaybedebilir. Çağın gereklerini düşünmeli insan…" Bin dokuz yüz yılının bir ocak günü doğmuştu; şaka olsun diye, biraz da böbürlenerek, "Yaşım yirminci yüzyılın yaşı," derdi. Berty'yi herkes tanırdı, ama dostu yoktu. Üstelik dost edinmek için de bir şey yapmıyordu. İçine kapanık bir adam birçokları için anlaşılmaz bir yaradılıştı; yine de davranışları mantıklı ve sertti.

Mado'ya yönelen duygularını keşfettiğinde ödü patladı. Lancier'ye durmadan gidip gelişinin nedenini anlayınca kendi kendine söylendi durdu. Nedir bu delice istek? Ona kayıtsız kalamıyorsam, biraz da bana karşı kayıtsız olduğu içindir. Güzel, üstelik aptal da değil, burası gerçek. Ama ne ondan çirkin, ne de akılsız sayılmayacak binlerce ve binlercesi var. İlginç yanları varsa, babasıyla anasından aldığı kötü çizgilerdir; hoppa, bir sürü gariplikler yapıyor, tıpkı masaldaki ağustos böceği gibi. Böylelerinden ruhsuz, kocalarına top attıran kadıncıklar ya da

tabancayı ateşleyebilen isterikler çıkar. Bütün bu gerçekler Berty'nin gözünde yeterliydi, ama kendi kendini kandırmasına yetmiyordu. Delice bir inat, büyük bir ihtirasla Mado'yu düşünmeye devam etti. Genç kıza duygularını açmamış, canını sıkmadıkları, soğuk davranmadıkları halde Lancierlere uğramaz olmuştu: Kendi kendine Mado'dan vazgeçebileceğini kanıtlamak istiyordu.

Lancier "Hepimiz –Marceline, Mado– bizi unuttuğunuz için size kırgınız!" dediğinde duygularını göstermez bilinen Berty, ne yapacağını şaşırdı. Güç durumda olmasa, Lancier, Berty'deki değişikliği anlardı. Ama şu sıra bir şey görecek hali yoktu: Yapacağı görüşme onu yeteri kadar üzüyordu. İşin başından, yani mali güçlüklerden başlayarak anlatması gerekti. İtiraflarının en tatsız yerine geçmeden, soluk almak için sustuğunda, Berty:

— Duydum, dedi. Sevgili dostum, biraz geç doğmuşsunuz. Size ne kadar değer verdiğimi bilirsiniz, ama zaman değişti… Eski, yanılmıyorsam On Altıncı Louis'den kalma tüfeğinizi göstermiştiniz bir gün bana. Çok güzel bir şeydi. Ama tüfek ateş etmiyordu… Siz geçen yüzyılın alışkanlıklarını korumak istiyorsunuz, biz yirminci yüzyılın ortasındayız. Sizin gözünüzde *Roche Ainé* müessesesi, *Corbeille*'in bir şubesi, hem tatsız bir şubesi. Sonuçlar ortada… Bugün insan olduğu yerde kalamaz, ya işini büyütecek ya da ölüp gidecek…

"Ölüp gitmek" sözünü duyan Lancier ürperdi. Konuşmanın başlangıcı hiç de hoş şeyler muştulamıyordu. Hem ne bekleyebilirdi? Ne kadar zeki olursa olsun, Berty ötekilerden farksızdı. Yine de kendini zorlayan Lancier, acıklı hikâyesini bitirdi. Almanların Fransa içindeki girişimlerine Berty'nin

şaşacağından emindi. Oysa Berty başını sallıyor; arada bir gülümsüyordu.

— Aklınıza böyle şey gelir miydi?

— Ama sevgili Lancier, ben şaşılacak bir şey göremiyorum. Öteki sanayi dallarında da aynı şeyi yapıyorlar. Olağan, onları suçlamaya bile kalkmayacağım. Yaşamaya çalışıyor adamlar, biz uyuyorsak suç onların değil ki…

— Yakınlaşmadan yana olduğunuzu bilmiyordum…

— Yakınlaşmadan yana olduğumu söyledim mi? Almanlar, Ruslar, Papular[9] benimle çalışmayı isteyip çalışabilirlerse onlarla çalışmaya hazırım. Bunun önemi yok. Almanlar aramıza sızdığı için değil, beraberlikten, umuttan, itici güçten yoksun olduğumuzdan felaketimize koşuyoruz. Rusya'yı ele alalım. Bolşevikler, komünizmin zafer kazanacağı umuduyla halklarını ayakta tutuyorlar; onlarda bizim ikimiz gibi adam yok. Birinin hakkı yense hiçbir yere başvuramaz. Oldukça kurnaz bir buluş. Amerika'da insanları başka türlü destekliyorlar; bolluğun ardından kıtlık mı geliyor, kıtlığı bir bolluk çağı izliyor. Aç mısın? Karnını doyurmak için yiyeceğin hindiyi beslemeye başlamışlardır bile; çamurda mı tepiniyorsun, seni kırk sekiz eyalete de götürecek otomobili yapıyorlar. Tabii uzantıları yeryüzü cennetine varmıyor pek, yine de elle tutulur şeyler sunuluyor. Hitler bir üçüncü yol buldu; "Avrupa'yı ele geçirmek gerek," diyor. "O zaman her yoksul Almanın heybesinde…" Siz, IV. Henri'den kalma bir cılız tavuk sanırsınız. Hayır, orada her şey "dev boyutlarda." Heybesinde bütün bir kaz olacak. Sırası geldikçe Naziler

hatırlatmaktan geri durmuyorlar; "Almanya yenilirse boş heybe bile kalmayacak!" İşte düşmanlarımız. Onlara neyle karşı çıkıyoruz? Kabine buhranlarıyla, borsa rezaletleriyle, grev düzenleyen bir hükümetle. Uygulayamayacaklarını bile bile anlaşma imzalıyor, panayır düzenbazları gibi, olmayan silahları gösteriyorlar. Ne şaşıyorsunuz!

Lancier, Berty'nin haksız olduğunu seziyordu. Ama nasıl karşı çıkılabilirdi? Bu adamın, insanı yere seren bir mantığı vardı.

— Bana kalırsa, biraz ileri gidiyorsunuz. Fransızları kızdırırlarsa hepsi savaşır. Verdun'ü düşünüyorum… Hayır, Fransa ölmeyecek!

Sustu. Berty de bir süre konuşmadı. Lancier kendini topladı: Siyasal tartışma yapmaya gelmedim… Bizim işten de tek kelime yok. Belki böylesi daha iyiydi, ne diyebilirdi ki? Roy'la çalışmam zorunlu… Ayağa kalktı. Berty onu oturttu:

— Konuşmamız bitmedi… *Roche Ainé* müessesesine dönelim. Duruma ne gibi bir çare düşünüyorsunuz?

— Bilmem. *Gelinotte*'u satmayı düşünüyordum, yetmiyor… Sonra, ahlak yönünden Marceline'in malını satıp savmam doğru değil. Açık konuşmak gerekirse çare de yok.

Lancier, yanlış duyduğunu sandı.

— Bir çare var demişti, Berty. Ben size yardım etmeye hazırım. Hiçbir yük altına da girmeyeceksiniz. Dostluğumuz adına

yapıyorum bunu.

Lancier, iki eliyle Berty'nin dar, buz gibi eline yapıştı, uzun süre bırakmadı. O an *Roche Ainé* müessesesini bile düşündüğü yoktu. Berty'nin hareketi onu duygulandırmış, coşturmuştu. Bir de Fransa'nın hapı yuttuğunu, ne sadık kadın, ne yakın dost kaldığını söylüyorlardı.

9

Leo Alpert, kimseye belli etmeden Marceline'e, kocasının sağlık durumunu sordu. Tam Marceline cevap vermeye hazırlanıyordu ki Lancier gülerek salona girdi. Neşe içindeydi.

— Sonunda gelebildin! Hiç dönmeyeceğini sanıyordum. Çok iyi görünüyorsun. İşte "anavatan havası" dedikleri bu olmalı. Yine de bana sorarsan, bütün Fransızlar bir araya gelse sen hepsinden daha Fransızsın ya. Yolculuktan hoşnut musun? Çok güzel bir ülke olmalı Rusya: Burada bir Rus mühendisiyle dost oldum. Çok kibar bir insan. Minyatür koleksiyonumu gösterdim, en değerlisini seçti hemen; düşün, hatırlaman gerekir, mavi kukuletalı kadını. Bağnaz, ama aynı zamanda tatlı, ince bir adam. Rusya bir mucizeler ülkesi! Neden anlatmıyorsun? Neler gördün bakalım oralarda?

— Hepsini birden anlatmam olanaksız. Kardeşimi gördüm. Az önce söylediğin adam gibi, o da bağnazın biri. Sevimli, çalışkan. Çok güzel bir karısı, bir de kızı var. Yine de çok bağnaz. Bizi anlamıyor, anlamak da istemiyor… Maurice, sen de burada olup bitenlerden bana söz etmiyorsun…

— Louis hava asteğmeni çıktı. Mutlu bizim oğlan. Benim hiç hoşuma gitmiyor, özellikle şu sıra… Başkaca bir değişiklik yok…

Alpert'in şaşkınlığı karşısında bir kahkaha attı:

— Kızma Leo, en önemlisini unuttum. Neredeyse bir Doğu

masalı gibi; Berty yardımımıza koştu. Hem de hiçbir karşılık beklemeden, dostluk adına…

— Hayret! Kendisini pek tanımam ama herkes katı bir insan olduğunu söyler.

— Her şeyden önce sarsılmaz, adamı yere seren bir mantığı var. Önce bana, *Roche Ainé* müessesesini ıskartaya çıkarmaktan başka yol olmadığını söyledi. Ben, Maurice Lancier, günümü doldurmuşum; üstelik bütün Fransa bana benziyormuş. Defterimiz dürülmüş, çünkü Amerikalılarla Ruslar çalışıyor, Almanlar da silahlanıyormuş. Bizler kahvelerde oturmuş, içkimizi yudumlayıp hükümetlere saldırıyormuşuz. Berty'nin ne olduğunu sana anlatayım: Yamyam görünüşlü ama mayası bozuk değil. Zıtlıklardan hoşlanıyor.

— Gerçekten de bir zıtlık var ortada. Doğrusu, ikimiz de yaşlandık. Bütün Avrupa'yı gezdim ve anladım bu gerçeği. Yaşadığım hayatı biliyorsun: Bir süre saçmalık yaptım, kâğıtlar dolusu yazdım ve yığınla şey düşledim. Tıpkı babam gibi… Sen de benden farklı sayılmazsın; şiir yazdın, koleksiyon yaptın, ziyafetler verdin. Oysa oralarda insanlar düş görmüyor… Hepsi birer matematikçi. Açık konuşalım. Bizim istediğimiz ne? Biraz para ve büyük bir rahatlık. Korkarım Berty haklı, hem paramızı hem rahatımızı elimizden alacaklar.

— Komünistler mi alacak?

— Bilmem… Belki Almanlar alır. Oyun çok büyüdü, seninle biz düşük değerli birer fiş halini aldık. Ruslar öyle beynimi

yıkamış ki, Leontine bile benden korktu. Üstelik beni iyi haberlerle karşıladı: Bidard'daki evimiz aşağı yukarı tamamlanmış, sonbahara yerleşebiliriz. Ben ne cevap verdim biliyor musun? "Sonbahara kadar yaşarsak ne mutlu?" Aptallık benimkisi, üstelik bir süredir karım çok sinirli… Dinle Maurice, mutlaka Bidard'a gelmelisiniz. Çok basit, denizin kıyısında, bask tipi bir küçük ev.

Uzun uzun Bidard'ın sözünü etti. Ardından Lancier, Cocteau'nun yeni oyununu anlattı. Gülüşerek vermut-soda içtiler. Berty'nin söylediklerini unutup gitmişlerdi.

Gece Lancier, Marceline'le konuştu:

— Sana dün söylemek istiyordum… Yalnız bir şartla, kimseye çıtlatmak yok. Kendi deyimiyle "dostluk adına" Berty verdi parayı. Sözleri beni çok kızdırdı ama aslında soylu bir insan. Kendi düşündüğünden de daha Fransız. Yalnız, yalvarırım ağzından kaçırma; aramızda kalacağına söz verdim. Mado'ya bile söyleme…

Marceline, kocasının anlattıklarına kayıtsız kaldı. Roy'la ilişkilerini kopardığını açıkladığından beri kendi düşüncelerine gömülmüş, *Roche Ainé* müessesesinin işleriyle ilgilenmez olmuştu.

— Durup dururken senin işlerini Mado'ya mı anlatacağımı sanıyorsun? Üstelik, şu sıralar onunla konuşmak çok güç…

Lancier heyecanlandı:

— Nesi var? Hasta mı?

— Hayır, hasta değil… Nesi var bilmiyorum… Öyle işte!

— Sordun mu?

— Konuşmadığını söyledim ya. Sorduğumda bir şeyim yok, diyor…

Nedenini anlayamadan, Marceline, gençlik günlerini, ihtiyar kahya kadının uzun elbisesi sırtında, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında Maurice'e koştuğu yaz gecesini hatırladı, Lancier soyunmuş, duvar saatini kurmuştu. Bir yandan esniyor, bir yandan da karısını yatıştırmaya çalışıyordu:

— Sinirlenecek ne var Marceline? Mado'ya ne olabilir? Tanrıya şükür, benim çektiğim gibisinden dertlerle karşılaşmadı. Daha, küçücük bir kız… Ya aşık olmuştur, ya biriyle tartışmış ya da yaptığı resmi beğenmeyip ressam olamayacağına karar vermiştir. Hafif bir fırtına, o kadar. Bugün canı sıkılır, yarın neşesi yerine gelir. Onun yaşında insan, hep bulutların yığıldığını kurar, oysa fırtına bir türlü patlamaz. Fırtınalar daha sonra, insanoğlunun rahatlık özlemi çektiği sıralar ortaya çıkar. Marceline, ikimiz de sakin bir hayat yaşadık, artık sonbahardayız. Dua edelim de fırtına çıkmasın.

10

Roger Sembat atölyesini düzenliyordu; bu işi beceriksizce yapıyordu üstelik; bir tas kırdı, sedire boyalar bulaştı. Bir çorabı terebentine batırıp hırsla kumaşı sildi; ortalığı süpürüp tozları yine aynı sedirin altına itti. Yüksek, üstü kıvır zıvır dolu bir masa ve bir arkalıksız sandalye dışında atölyenin tek eşyası bu sedirdi. Toz, kalın bir zırh gibi, resimleri, rafları, çivilere asılı eski giysileri kaplamıştı. Nedenini kestiremeden, Sembat, sedirin üstündeki toz tabakasını usulcacık üfledi, sonra kahkahalarla güldü. Tıpkı eski melodramlar gibi aptalcaydı yaptığı: Prensesi bekleyen ressam.

O güne kadar oturduğu yerin farkına varmamış gibi, şaşkınlıkla atölyesini gözden geçirdi. Duvarlardaki ufacık bir lekeyi bile tanıyordu; bu lekeler, modelini arkalıksız iskemleye oturtup duvara can vermesine, ya da çıplak bir yer olarak kalmakta ayak diremesine göre onu kızdırıyor ya da hoşuna gidiyordu. Şimdi, atölyeyi gezdikten sonra rahatsız, yalnız, boş hayatını düşündü. Ötekiler gibi bir aile kurmamıştı, kendini vereceği kimse yoktu, onunla ilgilenen de çıkmıyordu. Nasıl olmuştu böyle? Sembat soğuk biri değildi, yumuşacık, kolay bağlanan, köşesine çekilmiş, keşişlikle ilgisiz biri olduğunu ortaya koyardı; iri yarı, geniş omuzlu, göbeklenme eğiliminde… Hareketleri genişti: Görünür görünmez, varlığıyla evreni kaplıyormuşçasına, bulunduğu yeri daraltıverirdi. Sembat, ağır ağır, seçerek yemek yer, kahkahalarla gülerdi. Yalnız kalışı, bir ihtirasın bütün geri kalanlara baskın çıkışındandı; sanatı hararetle, kendini unuturcasına sevmiş, zenginlikle üne boş vermişti; ikinci bir hayatı yaşıyordu büyük bir hırsla, yaratıcı bir hayat.

Uzun yıllar önce, iyice tutulduğunu sanmıştı; genç kız da onu kendine uygun bulmuş, dostlar kendilerini düğüne davet ettirmeye başlamışlardı bile. Ama düğün olmadı, çünkü Sembat, o çağda başka bir kadının portresini yapıyordu. Kızıl saçlarını, solgun tenini unutamıyor, buluşmalara gidemiyordu. Sonunda genç kız kendine bir başkasını buldu. Büyük acılar içinde, bütün bir gece bu işin nasıl olduğunu kendi kendine sordu durdu. Ertesi sabah da, yürekten nefret etmeye başladığı kızıl saçlının yeni bir portresini yapmaya koyuldu…

Paris sanat çevrelerinde, kişiliği olan, ciddi bir usta diye tanınıyordu; ama halk yığınlarına adını duyuramamıştı. Başarı peşinde koşmuyor, eleştirmenleri kendinden uzaklaştırıyor, sergi meraklılarının belleğine yerleşemeyecek kadar yavaş çalışıyordu. Düşüncelerini Mado'ya açarken şöyle demişti: "Sanatçının, dünyayı gördüğü gibi yansıttığını, duyduklarını sonuna kadar sürdürmesi gerektiğini sanmayın. Hayır Mado, sanatçı her şeyden önce bir filozoftur. Yüzünüzü asmayın canım, siz de filozof olmak zorundasınız; düşüncelerimiz renkte somutlaşır. Dünyaya bakarken onu inceler, bilinçlenir ve var olanın görüntüsünü değil, tersine, yepyeni bir şey ortaya koyarız. Belki eski Yunan heykeltıraşları çağdaşlarının heykellerini yapıyor, kendi düşünce ve önyargılarıyla yaşıyorlardı: Yine de yeni bir mermer kabile yarattılar. Belki Eflatun eskimiştir, yaşlanmıştır ama Afrodit heykeli hayır; o yaşlanamaz. Şunu anlamanız gerek, biz dünyayı yansıtmıyor, nüfusumuzu çoğaltıyoruz…"

Sembat, o çağlarda Paris'i allak bullak eden sivil fırtınaların farkında değildi. İlk rastgeldiğine şaşkınlıkla: "Kim ateş ediyor?" ya da "Neden grev yapılıyor?" diye sorduğu olurdu.

Bir gün Lejean uğradı, Fransa'da bir yeraltı savaşının sürüp gittiğini, bugünden yarına sokağa yayılacağını, Sembat'nın bir tavır takınması gerektiğini söyledi. Dikkatle dinleyen Sembat, Lejean'a son çalışmalarını göstermeye koyuldu.

— Güzel resimler! Ama az önce sana halkın geleceğinden söz ettim.

— Ben de bunu düşünüyorum. Bana kalırsa, başka şeyle uğraşan resim resim değildir; dokumacılık gibi bir şeydir. Hiç kuşkusuz ikimiz de aynı şeyi yapıyoruz ama başka şekilde. Her şeyden önce ressamım… Millet birbirine girerse kim bilir…

Corbeille'in parıltısından, boşluğundan çıkıp kendisine doğru atılan Mado'nun sırdaşıydı. Mado, bu adamdaki iyi yüreği seziyor, ruhunun bütün acılarını ona açıyordu. Ara sıra da kendi kendine: Beni mi dinliyor, yoksa yaptığı portrede giyeceğim elbisenin yakışıp yakışmayacağını mı düşünüyor? derdi.

Mado, Sembat'yı resimlerden ayırabilen tek varlık olduğunu aklına getirebilir miydi? Sembat bile, genç kızın hayatındaki yerini kısa süre önce anlamıştı. Mado'yu çok küçükken, okula gittiği sıralar tanımış, ilk resim denemeleriyle ilgilenmişti… Duygusu ağır ağır olgunlaşıyordu… Bir keresinde Mado'yu aylar boyunca göremedi. Lancierler *Gelinotte*'daydılar; hayat tatsız, yorucu geldi. Sıkıntısının sebebini anladığında ne yapacağını şaşırdı: Felakete bakın! Mado için biraz yaşlı da sayılsa iç çekip adının baş harflerini çizecek kadar düşkünleşmişti! Yeterdi artık! Ama yürek diretti de diretti. Geçmişte kendisi gibi yalnız, rahatça bağlanmaya ve ses çıkarmadan kaybolmaya hazır kadınlarla geçici ilişkileri

olmuştu. Artık, Mado'nun dışındaki bütün kadınlardan tiksiniyordu. Kaç kere aşkın garipliklerini düşünmüştü. Otuz dokuz yaşındaydı, Mado ise yirmi dört ya da yirmi beş. Giyim kuşamı seviyordu, hiç kuşkusuz üne de değer verirdi. Zengin bir sanayicinin kızıydı. Şımartılmıştı, üstelik güzeldi de. Neye tutulmuştu? Neyi düşünüyordu?

Mado'ya, Bretagne'da tanıdığı bir İspanyol kadınını sevdiğini söyledi. Duygularını açmaktan korktuğu için atmıştı bu yalanı. Mado, ara sıra İspanyol kadınını sorardı ona. Sembat ne diyeceğini şaşırır, kendi kendine kızardı.

Mado beşte geleceğine söz vermişti. Sabahtan beri ne yapacağını şaşıran Sembat, sonunda atölyeye çekidüzen verme kararına vardı. Masanın üstündeki kıvır zıvırı toplarken, Mado'nun, kışın poz vermeye geldiği sıra unuttuğu bir eldiven tekini buldu. Güderinin üzerinde parmaklarını gezdirdi ve kızdı: Al sana bir güldürü! Bu işe bir son vermek gerek!.. Ya o da?.. Başkasının yüreğinden geçenleri kolayca anlamak mümkün mü? Yılbaşından bir gün önce: "Benim için bir dosttan da önemlisiniz…" dememiş miydi? Tabii, on dört yaş önemli bir farktı. Ama aralarında bu kadar yaş farkı olan insanların evlendiklerini kaç kere duymuştu. Aptalca bir işti belki başına gelen. Yalnız bu gibi işlerden aptallık pek eksik olmazdı…

Mado'nun gelişinden önce Sembat bunları düşünüyordu; geldiğinde düşüncelerini unuttu, hayran hayran genç kızı seyretti; varlığını hissediyor ve onunla canlanıyor, yaşıyordu. Mado her zamankinden heyecanlıydı; toz bulutları kaldırarak kitapların yerlerini değiştiriyor, oturur oturmaz fırlayıveriyordu yerinden; evdeki olaylardan Bonnard sergisine, Bonnard'dan savaşa

atlıyordu. Sembat onu hiç böyle görmemişti. Mado'nun heyecanı Sembat'ya geçti, sinirlendi. "Duygularımı açacağım!.."

— Mado, o başka birinin her şeyiyle size egemen olmasının ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Soluğumuzu kesmek için, o kişinin değersiz birkaç eşyasını almak yeter.

Mado sözünü kesti:

— Yeter! Bu sözleri duymak istemiyorum. Anlıyor musunuz, istemiyorum…

Sembat sırtını çevirdi, uzun süre sustular. Sessizliği bozan Mado oldu:

— Bana kızmayın Roger, bugün deli gibiyim. Ya da eskisi gibi beni azarlayın, kötü bir ressam, bir zengin kızı, işsizlikten bunalmış, oturup çiçek demetleri çizen biri olduğumu söyleyin. Hatırlıyor musunuz? O sıralar, her şey nasıl da basitti. Yalnız bana kızmamalısınız. Biliyor musunuz, dün sizi düşündüm; Bonnard'ın resimlerine bakarken kendi kendime, ne de güzel, dedim…

Sembat duruldu, Bonnard'dan söz etmeye başladı:

— Bakınca, insan zamanın varlığını unutuyor. Resmi şiirden ayıran da bu. –Gülümsedi– Dış görünüşlerinin bile ayrıldığını fark ettiniz mi Mado; şairler kuşlara, ressamlar ağaçlara benzer…

Mado onu dinlemiyordu.

— N’eniz var?

— N’em mi var?

— Öyle ya, n’eniz var?

— Bilmem. Daha doğrusu biliyorum da önemi yok. Bileziğini kaybetmek gibi önemsiz bir şey… Bileziğini kaybettiği için insanın ağlaması çok aptalca değil mi? Hadi, aptalca olduğunu söylesenize! Yalvarırım azarlayın beni! Bilezik milezik kaybetmedim… –Ses gözyaşlarıyla ıslanmıştı, ama hemen kendini topladı– Roger, bana yardım edin, yoksa aklımı kaçıracağım! Korkunç bir durum. Onu görüyor, bir şey yapamıyorum. Karşılaştığımızda da saçmalayıp duruyorum…

Sembat ürperdi. Demek Mado… Genç kıza yaklaştı, acemice bir hareketle, az önce eldivene yaptığı gibi elini okşadı. Birkaç kere konuşmaya çalıştı, başaramadı; sonunda güç bela:

— Mado, ben de aklımı kaçıracağım, diyebildi.

Genç kız güvenle gülümsedi.

— Karar vermeme yol açan da bu ya… Bretagne’da başınıza geleni anlatmıştınız, beni anlayacaksınız, bana yardım edecek tek kişisiniz, bir dostsunuz, gerçekten sadık bir dost. Size her şeyi anlatacağım. Sizden başka kimseye de söyleyeceğim yok. Böyle işlerin yalnız ormanlarda olageldiğini, birinin insanı, bir bakışta altüst etmesinin mümkün olmadığını düşünürdüm; insanların birbirlerini yakından tanımaları için uzun zaman karşılıklı

konuşmuş olmaları gerekli sanırdım. Oysa, aslında hiç de böyle olmuyor. İlk akşam, hayatımın erkeği olduğunu anladım. Siz de oradaydınız… Neler saçmaladığımı hatırlıyor musunuz? Ona can sıkıcı şeyler söylemek, hakaret etmek, daha da ileri gidip kırmak gerektiğini sanıyordum. Onun gözünde neydim ben? Hoppa bir küçük kız, bir Fransız kızı. Onların gözünde Fransız kızı bir taş bebekten başka şey değildir. Oysa sözlerim onu yaralamak şöyle dursun, toplu iğne kadar canını acıtmıyor, bir şeyin farkına varmıyordu. Dün, sergide yine gördüm. Az önce size, Bonnard'dan söz ediyordum ama başka şey düşünüyordum. Yakın gelecekte gideceğini düşünmek çok korkunç. Size yalvarırım onu buraya getirin, kendisini görmem gerek.

— Buraya nasıl getiririm Mado?

Başka şey söylemek istiyordu ama sinirlenerek homurdandı:

— Benim hiç rolüm yok bu işte…

Oysa Mado'nun dinlediği yoktu.

— Aptalca serzenişlerde bulunmadan, sadece konuşmak istiyorum. Dün ona ne dediğimi biliyor musunuz? İnsanın Rusları sevebileceğini, ama bir Rusa tutulmanın olanaksızlığını, çünkü, ülkelerinde her şeyin kocaman olduğunu söyledim: Stepler, ormanlar ve insanlar, her şey. Ne aptalca sözlerdi! Onunla konuşmalıyım. Hiçbir şey duymayabilir ama benden nefret etmesini istemiyorum. Siz buraya getirmezseniz ben oturduğu yere giderim.

Sembat Mado'yu bu işten vazgeçirmek gerektiğini düşündü, onurdan söz etmeliydi ona. Rus, işi çok başka şekilde yorumlayabilirdi… Ama Mado'nun ateşli gözlerini, hiç konuşmadığı halde titreyen dudaklarını görünce, tatlılıkla:

— Peki, dedi. Onu buraya getireceğim.

Bir deli başka bir deliyi iyileştiremez. Üstelik bu hastalık geçecek gibi de değildir… Mado'yu eskisinden az mı seviyordu şimdi? Asıl korktuğu, başını alıp gitmesiydi artık…

Mado yerinden kalkmıştı. Geldiği gibi heyecanlı, çıktı gitti. Pencerenin önünde duran Sembat yolun köşesine vardığını, kaybolduğunu, geri döndüğünü, durup ne yapacağına bir türlü karar veremeden yeniden yürüyüp gittiğini gördü.

Büyük bir acı içinde, uzun süre pencerenin önünde durdu. Her şey söylenmişti, artık İspanyolu unutabilirdi… Rus kendisinden daha gençti, en önemlisi de yaşıyordu. Sembat, dehşetle resimlerine baktı. Biri dikkatini çekti, yaklaştı. Geçen yıl, Mado *Gelinotte*'a gittiğinde yapmıştı bu peyzajı… Ama ne kadar da kötü yapmıştı!.. Ağaç çok kötü verilmişti… Neden Mado Rusa, ormanın sözünü etmişti?.. Ağaç yaşlıydı, kaç yaşında olduğunu Tanrı bilir, ama olduğu yerde… Ağaçların derinlere inen kökleri vardır… Yine de bu kökler, kesilmelerine engel olamaz.. Ağacı yeniden yapmalıydı, tabii böyle değil…

Hava kararmıştı. Pencerelerin altında gazete satıcılarının sesleri, aşıkların fısıltıları duyuluyordu. Derken sokak boşaldı ve Sembat, büyük bir acı içinde, ama sakin, düşünüyordu: Kırk yaşında, birini

sevip karşılık göremediği için insan beynine kurşun sıkmaz. Bu hayat insanı iterse bir başkası var. O hayatta aşkını itiraf etmek ve karşılık görememek de yok; o hayat veri değildir; bir iç ateşte, acılar ve bilgelikle yoğrulmuştur. O hayat sanattır.

11

Sembat ile Sergey, kısa sürede dost olmuşlardı. Sergey, kendisine çok alçak gelen bir arkalıksız iskemleye, bacaklarını açarak oturmuştu. Bir resim hoşuna gittiğinde ses çıkarmadan gülümsüyordu.

Sembat, Rusya'da doğanın nasıl olduğunu sordu. Sergey stepten, ormanlardan söz etmeye koyuldu:

— Bizde doğanın resmini yapmak değil, ona şarkılar adamak gelir insanın içinden; müzik gibi akıp gider, bir türlü ele avuca sığmaz. Baktığında bir şey yokmuş gibi gelir. Birden güneş, ışınlarıyla bulutları delip çıkar, bir toprak parçasını aydınlatır; küçük bir kız patikadan geçer ya da fırtına öncesi hava kapkara kesilir. Bu harika bir şeydir! Ya kar fırtınaları… Ya sessizliğin kendisi, müzik değil midir?..

— Ben de durmuş size bakıyor, resminizi yapmaktaki güçlüğün nereden geldiğini düşünüyorum. Kendiniz söylediniz güçlüğün nereden geldiğini; yüzünüz doğanıza benziyor, durmadan değişiyor; şeklini kestiremiyorum, yalnız anlamını görebilmek mümkün. Resminizi yapmak çok, çok güç, oysa bu resmi yapmak için büyük bir istek var içimde… Paris'te çok kalacak mısınız?

Sergey cevap verme fırsatı bulamadı. Kapı vuruluyordu. Gelen Mado'ydu. Genç kız, şaşkın şaşkın:

— Konuğunuz mu var, Sembat? diye sordu.

Sevimli, ama uzak bir selam verdi Sergey'e. Sergey önce şaşırdı. İlk anların çekingenliği geçince konuşma canlandı, hareketlendi. Her şeyden söz ettiler. Bretagne'daki panayırlardan, Rusya'nın ağaç kütüklerini sürükleyen durgun ırmaklarından; Ronsard'ın, hafif bir hüznün yanı sıra mutluluk dolu sonelerinden; tatlı şaraptan ve geride bıraktığı burukluktan; Fransızcadaki, "şarabı hüzünlüdür"[10] deyiminden; kuzeyde geceleri havanın kararmayıp gökyüzünün beyaz kaldığından…

— Orada yaşamak isterdim, dedi Mado. İnsan ancak orada hayale kapılabilir… Bana öyle bakmayın! Sizde herkesin çalıştığını biliyorum. Gündüzleri ben de çalışırdım. Ama gece olduğunda… Dünyayı, gündüz olduğundan değişik biçimde görmek müthiş bir şey! Beyaz gecelerde her şey değişiyor sanki; evler, gökyüzü, insanlar.

— Ama ardından kış bastırır; günde yirmi dört saat hava karanlıktır.

— Önemi yok… Mutluluk, bir saat bile olsa, değişik bir dünyada yaşamaktır.

— Çalıştığınız sıra yaşıyorsunuz ya, dedi Sembat.

— Resim alanında ben neyim ki? Bir çırak. Resmin temel bilgileri üzerinde çalışmak daha bir on yılımı alacak. Oysa şimdiden, beklemeksizin, kırılabilecek kadar da ince olsa bütün ruhumu koyabilaceğim bir şey yaratmak isterdim…

Sembat, şaşkın şaşkın onun yüzüne bakıyordu; eskiden

tanıdığında da böyleydi. Daha okula gittiği sıralar başına gelen garip bir hikâyeyi hatırladı. Öğrencilere bir yazı konusu vermişlerdi: "Corneille'in trajedilerinde görev duygusu." Mado, aşık bir astronomi bilginini görünce bayılan yıldızın hikâyesini anlatmıştı. Etekleri yerde sürünen bir gece elbisesiyle bayılmak daha kolaydı çünkü. Terzi çoktan altın tozuna dönüşmüş yıldızı boşuna aradı durdu; bilgin, bir kuyruklu yıldızın geçip gittiğini hatırladı… "Bir sürü saçmalık!" diyen öğretmen çok kızmıştı. Mado açıklama yaptı: "Corneille'de, kuyruklu yıldız üzerine bir şey okumuştum da…" O günden bu yana on bir yıl geçmişti, Mado hep aynıydı…

Masada bir demet kır çiçeği duruyordu. Mado sordu:

— Sizin ülkenizde papatya falına bakılır mı?

— Tabii, "Seviyor, sevmiyor, boynuma sarılıyor, cehennemin dibine yolluyor."

— Bizdekinden daha iyi. Genç Fransız kızları yürekleriyle pazarlığa girişirler: "Biraz, çok, deli gibi…" Biraz diyeceğine "cehennemin dibine…" demek çok daha iyi bence. Bu sözlerin Rusçasını tekrarlar mısınız!

— Mado, çiçekleri koparmayın. Natürmortumun canına okuyorsunuz.

Genç kız eski bir şarkı söyledi. Sesi zayıftı ama etkileyiciydi:

Asker on yıl savaşı yaşadı

Asker on yıl dünyayı dolaştı.

Güzel bir gece döndü geldi, değişmişti.

Karısı onu bir yabancıya benzetti.

Bu güzel yabancıdan çok hoşlandı.

Onu yürekten öptü, sevdi, okşadı.

Asker hem sevinçli, hem karamsardı.

Asker mutluluğun geri mi geldi?

Asker mutluluğun sona mı erdi?

Şimdi karın seninle eğleniyor,

Seni, senin kollarında aldatıp zevkleniyor.

Aşkı engel, öldüremez karısını,

Bir türlü unutamaz, bağışlayamaz karısını.

Asker, bir sabah…

— Artık söylemek istemiyorum.

— Asker ne yaptı?

— Çekti gitti. Belki karısı değildi o kadın, belki bir başkasını öptü. Belki şimdi bile dünyayı geziyordur…

Mado'nun tek düşüncesi vardı: Sembat'nın ortadan kaybolması, çekilmesi. Bir an için olsun çekilmesi. Akıl edemeyecek miydi? Sergey'e söyleyecek o kadar şeyi vardı ki. Ne diyeceğini de bilmiyordu, ama ona bir şey söylemek gerektiğinin farkındaydı.

— Sembat, dostum, suyu kaynatıyorsanız kahve pişiririm. Ne dersiniz?

Neyse. Sembat anlamıştı; küçük mutfağa geçti.

Mado Sergey'e sordu:

— Ne zaman gidiyorsunuz?

— Bilmem. Kısa bir süre sonra sanırım.

Mado kendi sesini tanıyamadı, bir yabancının sesiydi sanki bu:

— Çok iyi. Aksi halde, dostlarınız Paris'e aşık olduğunuzu sanabilirler.

Sergey omuz silkti. Ne çekilmez kızdı! Üstelik sevimli de… Ne yapmıştı da Sergey'i kendine aşık etmişti? Belki her şeyden kopmuş görünüşü, belki Paris'in üzerine yazın çöken sis gibi, o keder neşe karışımı havası?

— Bana kırgın mısınız?

— Yok canım! Ülkenizi o kadar iyi anlattınız ki. Size çok şey borçluyum, çok…

Mado yerinden kalktı.

— Sembat, ne oldunuz?

Mutfağın eşiğinde Sergey'e dönüp yüzünü buruşturarak gülümsedi ve ezberlediği Rusça sözleri tekrarladı: "Beni cehennemin dibine yolluyor."

— Sembat, cezve nerede? Ne yapıyorsunuz orada?

— Sizin istediğinizi…

— Kahve istiyorum: Konuğumuzun yanına gidin, ben her şeyi yaparım.

Yarım saat geçti. Sembat, kahvenin ne alemde olduğunu anlamak için mutfağa girdi ve Mado'yu gözyaşları içinde buldu.

— Gidin! Hayır, durun… Fenalaştığımı, kalbimden rahatsız olduğumu söyleyin ona. Bir şey uydurun işte. Böyle görünmek istemiyorum. Ortaya çıkamam…

O gece Sergey çok rahatsız uyudu; hep Mado'yu düşündü. Onu kendinden uzaklaştırmak için ne yapmıştı? Ya da Mado, kendisiyle alay mı ediyordu? Hayır, böyle oyun olmazdı… Peki neden hep Mado'yu düşünüyordu? Bu genç kız, hiç izin istemeden, uzun süreli bir dostluğun verdiği hakka dayanmadan, içli dışlı konuşmalar söz konusu değilken, delice öpüşmeden, üstelik yabancı –hem gerçekten yabancı– olduğu halde hayatına girmiş, Sergey'in en yakını, sevdiği olmuştu. Öyle ki Sergey onunla konuşuyor, sorular soruyor, avutuyordu. Yatağında dönüyor, kendi kendine kızıyor, ama Mado'yu düşünmekten de kendini alamıyordu. Birden, Rusça, "cehennemin dibine" sözünü tekrarlayışını hatırladı ve güldü.

Sabah eline bir mektup tutuşturdular:

“Dün, size yine kötü davrandım. Kızmayın, üzülüyorum. Ülkenizde düşüncelerini dile getiremeyen Jülyet’lerin bulunduğunu söylemiştiniz. Ben de dilsiz bir Jülyet’im ama Fransızım. Hayatınıza giremem, girmek istemiyorum. Sizden bütün istediğim, bir kere daha görmek. Belki istediğimi söyleyebilirim. Bu akşam sizi Voltaire Rıhtımı‘nda bekleyeceğim. Gelmek istemez ya da gelemezseniz kırılmam, sizinle uzaktan konuşmaya devam ederim. Bu yeri seçişimin nedeni, o saatte gelip geçenin az oluşudur. Rahatça konuşabiliriz. Yazımın kötülüğünü bağışlayın, acelem var ve mektubu temize çekmek istemiyorum. Mado.”

Yağmur çiseliyordu. Sergey rıhtıma vaktinden önce geldi, Mado bekliyordu. Çabuk çabuk yağmurdan, Voltaire’den Sembat’nın resimlerinden söz ettiler. İkisi de, heyecanını göstermek istemiyordu. Ağır ağır ilerliyor, yolu kaybetmişçesine duruyor, sonra birden hızlanıyorlardı. Uzaktan görenler acelesi olan bir çift sanırlardı onları; oysa nereye gideceklerini kendileri de bilmiyorlardı. Nehrin sağ kıyısına geçtiler. Concorde Alanı‘na vardılar; alan bir balo salonu gibi ışıltılıydı; gözkamaştırıcı ışıklar altında, yayaların farkına bile varmadan Champs-Elysées’yi geçtiler. Sonra Boulogne Ormanı‘na daldılar. Genellikle o saatlerde gezinen olurdu ama yağmur, hepsini kaçırmıştı. Issız bir yolu izlediler. Islak ot ve sonbahar kokuyordu ortalık. Yüreklerinden taşan şeyin sözünü bile etmemişlerdi, oysa birbirlerine her şeyi söyleyecek zamanı bulmuş gibiydiler..

Sözler gerekliydi, sessizlikten korkuyorlardı; sözler de, kendiliğinden sönmüştü. Yalnız yağmur yaprakları hışırdatıyordu.

Mado durdu. Sergey'e baktı, gözlerinde korkunç bir şey görmüşcesine, ses çıkarmadan geri çekildi; bir şey söylemeden ona koştu, boynuna sarıldı ve öpmeye koyuldu. Sergey bir şey hatırlamıyor, yalnız alçak sesle tekrarlıyordu; "Mado, Mado…" Mado'nun yüzünde gözyaşları yağmur damlalarına karıştı.

— İçimden geçenlerin hiçbirini söylemedim üstelik.

— Ne diyecektin ki?

— Az önce sözünü ettiklerimi…

Aşkları böyle başladı. Artık, aşağı yukarı her gece buluşuyorlardı. Kimsenin bir şeyden haberi yoktu. Sık sık birbirlerine kızıyor, kavga ediyor, sonra barışıyorlardı yine; ama bu küçücük kavgalar bile o büyük, eksiksiz mutluluğun bir parçasıydı.

12

Schirke için küçük iş yoktu; her işte aynı çabayı gösterirdi.

Almanya'nın tarihi şehirlerini anlatan bir kitabın Fransızca yayınlanması hem "Avrupa Seyahat Acentası'nın ününü arttıracak, hem de Almanların savaşı düşünmediklerini ortaya koyacaktı. Bir Fransız kitaba önsöz yazarsa, havasının daha ciddi olacağını düşünmüştü. Lekesiz bir milliyetçi, üstelik ince bir şair olan Nivelle'i seçti.

Schirke, *Circe'nin Maskesi*'ni sonuna kadar okumaya çalıştı.

> Persefon'da ışık söndü.
>
> Siren'in şarkısı da bitmeyecek.
>
> Güneşe sunmayacak ince buz parçalarını.
>
> Avuçlarını, sabahın altın ışığında yükselen.

Kitabı gıpta ve nefret karışımı bir duyguyla itti. Bu çifte duygu, Fransa'da bir türlü yakasını bırakmıyordu. Seyahat Acentası'nı yönetip birtakım özel işler görerek Paris'te dört yıl yaşamıştı. Fransa'yı iyice tanımış ve yurttaşlarına, sık sık, bu ülkeden nefret etmek gerektiğini tekrarlamıştı. Ne geri kalmışlık, ne cansızlık! Dar görüşlü, bir işe yaramayan, çıkar ve küçük zevkler peşinde dolaşan adamlar, satılık gazeteler, geçici hükümetler, din haline getirilmiş bir kayıtsızlık. Ama Schirke, içten içe gıpta ediyordu Fransızlara; hazırcevaplıklarına, bir Paris terzisinin şıklığına, halkın neşesine ve tabii, Fransız mutfağına hayrandı. Bu adamlar,

gerçekten yaşamayı biliyorlardı! Bir yandan onlara hayranlık duyuyor, öte yandan da her şeyi bilen, ayakbağı insanlardan üstün olduğunu kendi kendine kanıtlamaya çalışıyordu. Nivelle'in dizelerini düşündü.

— Güzel ama aptalca, üstelik gereksiz, diye söylendi.

Rudolf Schirke, partiye yeni katılanlara güvenemezdi; on yıl önce Nazi olmuştu, mücadelenin nasıl sonuçlanacağının daha belli olmadığı sıralar. O günleri büyük bir özlemle hatırlıyordu: Emniyet Müdürlüğü'nden kaçmalar, sahte kimlikler, komünistlerle çarpışmalar, tezgâhla bilardo masası arasında, gelecekte dünyanın nasıl paylaşılacağının tartışıldığı dumanlı meyhaneler…

Schirke karmakarışık bir gençlik geçirmişti. Avukat olmayı istemiş bunun yerine, *Prima* firmasının temsilcisi olarak yoksul tüccarlara hesap makineleri satmaya çalışmıştı. Akşamları büyük bir hararetle Dostoyevski'yi, Nietzsche'yi, Spengler'i okurdu; başarıya ulaşacak kişilerin sağlam olması gerektiğine inanıyor, tombul Emma ile evlenmek istiyordu. Ama Emma, kısa süre sonra, zengin bir İsveçliyle evlendi. Schirke gazeteciliğe de bulaştı, bir akşam gazetesinde tiyatroların galalarıyla ilgili yazılar yazdı; ama altı ay sonra, kızıl saçlı, çilli Katz, Schirke'yi yerinden etti. Bir milletvekili onu, yanına katip aldı. Milletvekili, arada:

"Rudolf, gidip bana puro alın," derdi. Schirke, babası iç çamaşırı satan çirkin bir kızla evlendi. Kader ona yine kötü bir oyun oynadı; büyük mağazaların rekabetine dayanamayan kayınpeder iflas etti. Karısı açgözlü, hasis ve geçimsiz çıktı. Schirke büyük bir umutsuzluğun eşiğinde okul arkadaşlarından

Grimm'e rastladı: "Bütün Almanya, senin gibi uçurumun eşiğinde," diyordu arkadaşı… "İnsanlara güvenmek gerek. Bir tek kişi bizi kurtarabilir; onu sana göstereceğim."

Salondakilerin sayısı yüzü geçmiyordu ama Hitler kollarını havaya kaldırıp bakışlarını insanların tepesinden ötelere dikerek sanki başkalarının göremediği bir şeyi görüyormuşçasına, yüksek sesle konuştu. Onu dinledikçe Schirke, seçtiği sıkıntıların aptallık ve tembellikle ilgili olmadığını anladı. Küçücük bir çocukken Fransızlardan alınan kentleri haritada işaretlediğini, daha sonra yenilgiye uğrayan ordu döndüğünde, yaralı bir askerin: "Ayıp ayıp! Bizi geridekiler sattı!" diye bağırdığını hatırladı. Şık yabancıların Kurfürstendamm'da gezinip tabloları, kürkleri, mücevherleri toptan aldığı yıllar aklına geldi… O çağda Schirke'nin bir bardak bira içecek parası yoktu… Parlak bir gazeteci olabilirdi ama, kurnaz bir Yahudi yerini alıvermişti. Milletvekili ona uşak gibi davranıyordu. "Almanya, uyan!" diye haykırıyordu Hitler. Ve Schirke, kabuslu bir gecenin sabahında, gerçekten uyandığını sandı: Nazizmin en ateşli, en azgın taraftarlarından biri oldu.

Hitler zafere ulaşınca, Schirke, birçoklarının tersine başını dinleyeceği bir işi aklına getirmedi. Onun gözünde mücadele devam ediyordu. Yabancı bir ülkede aldığı önemli görev onu sevindirdi. Zeki olduğundan kısa sürede Fransızcayı öğrendi. Paris'te herkes onu kötü bir Nazi, Fransa'nın dostu sanıyordu. Nivelle'e de böyle salık verilmişti.

— Bu küçük kitaba neden büyük önem verdiğimi size anlatayım. Karmakarışık bir çağda yaşıyoruz; gerek sizde gerekse bizde siyaset adamları çok beceriksiz. Kendini sanata adamış

kişilerin sınır tanımadığını kanıtlamak gerek. Nuremberg gibi bir kentte neden parti kongresi yaptıklarına aklım ermiyor. Çünkü orası bir müze-şehir, gotik sanatın bir incisi! Rouen'la ilgili şiirinizi hatırlıyorum, Nuremberg'in ruhunu anlayabileceğinize eminim. Ya Weimar! İşte Almanya'yı robotlar ülkesi sayanlara verilecek en iyi cevap! Hepimiz şu noktada fikir birliğindeyiz: Goethe'nin büyüklüğü. Fransızları Werther'in dünyasına sokacak sizden başkası var mı?..

— Şu sıralar Deauville'e gidecek yürek kalmadı. Almanya'ya kim gider?..

— Sevgili üstad, bu, kısa sürede dağılacak bir sistir. Bir kitap, gazete değildir… Gelecek yıl, yurttaşlarımızdan binlercesinin eski Alman kentlerini gezmek isteyeceklerinden eminim.

— Ben de bir savaş çıkabileceğine pek inanmıyordum. Ama Almanya'dan gelenler, ülkede hüküm süren savaş havasının sözünü ediyorlar…

— Olayların derinliğine inemeyen bir gözlemci öyle sanabilir… Çünkü, Fransızlarla karşılaştırıldığımızda silik ve biraz kaba sayılırız. Bizde bağırmayı, geçit törenlerini, askercilik oynamayı sever insanlar.

— Tehlikeli bir oyun! Biz çok barışçı bir ulusuz, yıldönümlerinde bile geçit törenlerine katılmayı sevmeyiz. Ama deliler ortaya çıkarsa… Fransızlar da dövüşmeyi bildiklerini gösterirler.

— Bunu biliyor ve saygı duyuyoruz. Hiç kuşkusuz, bizde aklını kaçırmış kişiler var. Führer, bu çılgınları idare etmek zorunda. Ama o eski bir savaşçıdır, savaşın ne olduğunu bilir, savaşa karşı çıkacaktır. Bu kuşkulu günlerde Circe'nin Maskesi'ni okudum. Bu ülkenin böyle şairler çıkarması için birkaç yüzyıllık kültür gereklidir. Biz, böylelerini ancak düşleyebiliriz. Önsözünüz, Batı uygarlığını savunan Almanlara destek olacaktır. Çılgınlar diledikleri gibi silah şakırdatsınlar. Fransız şairi Nivelle yine de Goethe'nin bilgeliğinden, Dürer'in eski evciğinden, Hoffmann'ın doğaüstü görüntülerinden söz edecek.

Nivelle'i geçirdikten sonra Schirke güldü; kuş beyinlinin biriydi bu adam, başka şey değil… Hiç kuşkusuz, cila… Bunda şaşacak bir şey de yoktu: Tarihin bu hanım evlatlarının her yanından kısmet akıyordu. Bağlar, Nice şehri, altın yedekleri, Louvre Müzesi Afrika'nın neredeyse yarısı… Ama şimdi durum değişmişti. Gerçekten güzel bir ülkeydi Fransa, kimsenin buna diyeceği yoktu. Kimsenin de Fransa'yı düşündüğü yoktu! Tanrı bizi bundan korusun! Yalnız biz, burada birtakım kişilerin önünde diz çökmeyeceğiz. Onlar bizim önümüzde secdeye varacaklar, işte bu kadar!..

Nivelle saatine baktı. Emniyet Müdürlüğü'ne gitmek için vakit erkendi. Bir kahveye oturup düşündü. Schirke sevimliydi ama, biraz aptaldı. Çocuk gibi saftı bu Almanlar, Hitler'in başarısının sırrı da buradaydı, üstelik Hitler'de de, çocuksu bir yan vardı ya! Hitler de yolunu şaşırmış bir çocuktu… Tabii, çocukların eline kibrit kutusu vermek tehlikeliydi… Almanlarda eksik olan ölçüydü, ölçü. Schirke'nin hakkı vardı, insanlardı hepsi. Ama Bolşevik değillerdi; bizim kültürümüzden gelen insanlardı bunlar. Vlakhov'u düşünüp yüzünü buruşturdu. Bütün Avrupa'yı ateşe

verse kılı kıpırdamazdı. Komünist kadınlarına "Jülyetler" derken hiç de şaka etmiyordu. Komün sırasında bu Jülyetler geçmişin hazinelerine gaz döküp ateşe veriyorlardı. Gerçekten savaşı kazanabilirler miydi? O zaman her şeyin, Goethe'nin, Racine'in, bizim sonumuz geldi demektir…

— Günaydın Bay Nivelle.

Tam da oturacak masayı bulmuştu! Yandaki masada Lejean vardı. Nivelle, istemeyerek ona cevap veriyordu, üstelik konuşma önemsiz şeyler üzerindeydi. Sonunda, Lejean Moskova görüşmelerine değinince kendini tutamadı:

— Ruslar, bizi savaşa sürükleyip kenara çekilmek istiyorlar, dedi. Ama biz çocuk değiliz.

— Bana kalırsa gerçek, söylediklerinizin tam tersi: İngilizler sallanıyor, biz sallanıyoruz… Ruslar da çocuk değil; bizim için savaşmayacaklar.

Sustular. Lejean, soda fışkırtırken insan gibi hırıldayan sifonu evirip çeviriyordu. Nivelle gitgide sinirlendiğini sezdi. Hadi Vlakhov Rusun biri, ama herif Fransız, tıpkı Vlakhov gibi düşünüyor, Moskova'dan başka şey görmüyor, yalnız Ruslara güveniyor. Korkunç bir şey. Milleti ikiye böldüler. Böyleleri Almanlardan yüz kere beter! Hitler ne yapabilir? Danzig, ardından birkaç toprak parçası daha alır… Böyleleri en önemli yere, ruha, Fransa'ya, sanata saldırıyorlar.

Ayrılırken, Lejean, uzlaştırıcı bir havada:

— Bakalım hangimiz haklı çıkacağız, dedi. Herkes bekliyor. Karım Bretagne'ya gitmedi, savaştan çekiniyor…

Kendine hakim olan Nivelle, sakin sakin cevap verdi:

— Savaş olmayacak. Zaten içindeyiz, '34'de başladı, ne kadar süreceği bilinmez. Yedi Yıl Savaşı, Yüzyıl Savaşları olmadı mı? Açıkça görülen bir tek gerçek var: Fransızlar Almanlara karşı savaşmazlar. Çünkü Fransızlar kendi aralarında savaşıyorlar. Bu yüzden Bayan Lejean, rahatça deniz kıyısına gidebilir. Havalar da iyi geçeceğe benzer…

13

Metrodan büyük bir kalabalık boşaldı; herkes aceleyle tiyatrolara, sinemalara koşuyordu. İşsiz güçsüzler birikmişti. Yabancılar –İngilizler, Çekler, İsveçliler– hayran hayran gelip geçenleri, evleri, ışıkları seyrediyorlardı. Gazete satıcıları, Paris haritaları, açık saçık fotoğraflar gidip gelmekteydi. Sergey, Mado'nun ne zaman yanına geldiğini anlayamadı. Sessizce yürüdüler, önlerinde ışıklı reklamlar, bastonlar, şapkalar, kırmızı küçük güller dönüyor, yanıp sönüyordu.

Geniş ve sakin bir caddeye girdiler. Gündüzleri yün ören yaşlı kadınların, saatler boyu saçma sapan ama çok çekici şeyler konuşan aşıkların barınağı bir sıra onları bekler gibiydi. Rastgele bir ağacının altında rastgele bir sıra.

— Ne zaman gidiyorsun Sergey?

— Neden hep aynı şeyi soruyorsun?

— Nedenini biliyorsun. Ama aldırdığın yok…

— Aldırdığın yok sözü sık sık tekrarladığın bir oyun halini aldı.

— Susmak da senin yeni oyunun.

— Canını sıkıyorsam giderim.

— Sergey

— Ne var?

— Hiç…

Açık bir pencereden radyonun sesi geliyor, belki bininci kere bir adam haykırıyordu:

— İşler yolunda markiz hazretleri…

— Bu markiz hazretlerini daha fazla dinleyemem…

— Herhalde sizde, "İşler yolunda traktörcü yoldaş" türküsü çağrılır. Daha mı iyi?

— İlle de kavga etmek istiyorsun galiba?

— Ben mi?

— Evet sen. Hem Moskova'yı anlatmamı istiyorsun, hem de kızıyorsun.

— Kıskanıyorum herhalde. Beyinsizin biriyim… Sen konuşurken bütün anlattıklarına inanmıyorum. Sizde pek çok şey olduğu kuşkusuz: Fabrikalar, evler, sıralar, pabuçlar…

— Yok canım, pabuçlar çok kötüdür.

— Dur da sözümü bitireyim… Bir şey eksik sizde: Sanat. Çünkü her şeyi hayatın içine sokmaya kalkıyorsunuz. Sanat yerine istatistik var: Şu kadar resim yaptık, bu kadar kitap

bastık…

— Konuşuyorsun ama ne dediğinin farkında değilsin…

— Farkındayım, aşkı da zorla hayatın içine sokmak istiyorsun.

— Bir şey istediğim yok. “Ya sonra?” diye hiç durmadan soran sensin.

— Neden bana güvenmiyorsun?

— Benim kendime güvenim yok. Fransa neden çözülüyor, biliyor musun Mado? Kendinize karşı çok yumuşak ve hoşgörülüsünüz.

— Fransa’ya istediğini söyle, hiç alınmam. Kendinden söz ederken çok iyisin; ülkenden söz edilmeyegörsün, hemen başkaldırıyorsun. Ruslarda en kızdığım şey ne biliyor musunuz? Kendi kendilerine yetmeleri, kendi kendilerinden hoşnut olmaları.

— Doğru değil bu dediğin. Kendimizden hoşnut değiliz, kendimize inanıyoruz. Oysa siz aynı şeyi söyleyemezsiniz.

— İnanmak mı? Neye yarar?

— Yaşamaya.

Birden Mado’nun sesi değişti, alçak sesle:

— Ya yaşamanın yolu yoksa? Sergey, beni de birlikte götürecek

misin?

Sergey cevap vermedi. Kalktılar, geç kalmaktan korkarcasına hızlı hızlı yürüdüler. Yüz adım gitmeden yeni bir sıra, yapraklarıyla onları elektrik fenerinin ışığından koruyan yeni bir kestane ağacı. Mado, ağaca minnettardı; Sergey'in ıslak gözlerini görmesini istemiyordu.

— Mado, benim iki hayatım var; biri kendi gerçek hayatım, öbürü sen.

— Hayatına girmeyi istediğim yok, seni rahatsız ederim sonra. Ama gidersen…

Bir kadın önlerinde durdu. Boğuk sesiyle bağırdı:

"Paris-Soir!" Sergey gazeteyi kapıp koştu.

— Özür dilerim ama olaylar öylesine büyük bir hızla gelişiyor ki…

Mado'nun gülüşü neşesizdi:

— Tanrım, birbirimizden ne kadar farklıyız! Gerçekten, bu büyük bir felaket: Ağaç ve rüzgâr… Aldırma gülüyorum ama içimden ağlamak geliyor. Garip, çok garip: Ağaç ve rüzgâr… Paris'te mi doğdun? Çok başkasın, sanki Merih[11] gezegeninde doğmuş gibi…

— Neden Merih?

— Bilmem. Adı savaşı hatırlatıyor da ondan herhalde.

— Savaş patlayacak, hem çok yakında.

— Düşünmemeye çalışıyorum.

— "İşler yolunda markiz hazretleri…" Derken bir bomba, bu sırada oturan markiz hazretlerinin tepesinde patlayıverecek…

— Çok mu hoşuna gidiyor?

— Paris için, senin için korkuyorum. Tıpkı Paris gibi, yabancısın ve benimsin, mutlu ve hüzünlüsün, çok zeki ve çok safsın. Ne olacaksın? O kadar kimsesiz… savunmasızsın…

— Ya sen?

— Ben mi?… Hayatımız aynı değil. Biz çok şeye alışkınız. Dayanacağız.

— Neye dayanacaksınız?

— Her şeye.

— Ben senden ayrılmaya dayanamayacağım…

Yine kalkmışlardı, Montmarte'ın eğri büğrü sokaklarını tırmandılar, çocuklar gibi elele tutuşmuşlardı. Ara sıra vitrinlerin, lokantaların çiğ ışıkları gergin, sanki katılmış yüzlerini aydınlatıyordu. Sonra kent duruldu, bir taşra kenti havasına

büründü. Karanlıklarda biri ağlıyordu, bir genç kız çorabını düzeltti, sonra koşarak gitti. Yerde oturan bir sarhoş şarap şişesini göğsünde sıkıyordu. Yıldızlar görünmüştü. Mado güçlükle soluk alabiliyordu; elleri buz gibiydi. Sonunda, turuncu bir sise gömülü Paris göründü; kımıldıyor, deniz gibi hışırdıyordu.

Sergey, yüzünde bir avucun soğukluğunu duydu. Mado, alçak sesle sordu:

— Neden mutluluğu istemiyorsun?

Sergey cevap vermedi; tatlılıkla, bir şeyden korkarcasına, bu eli sıktı ve avucunun içini öptü. Bir kedi miyavlıyordu. Sarhoşun biri karanlıklarda şarkı söylüyordu:

Sevgilim, artık şarkı söylemek boş…

Sergey, boğuk, ağır, titreyen bir sesle, kötü yazılmış bir mektubu okumaya çalışırcasına konuşmaya başladı:

— Sanki içinde yaşamışım gibi, eski Paris'ten söz edeceğim sana… Bugünkünün hem aynıydı, hem de bundan çok değişikti; aynı evler, aynı kahveler, başka türlü, daha neşeli gülen aynı insanlar. Pek çok şair yaşardı orada. Atlı arabalar; perdeyi çektin mi öpüşürdün… Jaures, yakın bir gelecekte kardeşlik çağının başlayacağını muştuluyordu… Ardından Verdun geldi… Yok, yok, kusura bakma bunu söylemek istemiyordum… Bir yıl hapis yattıktan sonra bir Rus kızı bu Paris'e ayak basıyordu. Değişikliği düşünebiliyor musun: Cezaevi, jandarmalar, kar yığınları ve birden Paris… Genç kız kendi halindeydi… Nasıl olduğunu bilmiyorum,

bir Fransızla, şiir yazan bir öğrenciyle tanıştı. Bizim gibi sokaklarda gezinirlerdi; yalnız Paskalya Yortusu'nun öncesindeki günlerdi, yerlere konfeti yağmıştı; ayaklar, kara gömülürcesine konfetilerin içine gömülüyordu. Arlökenler, Piyerolar… Ertesi gün genç kız yola çıkacaktı; görevliydi, birtakım yasak kitapları gizlice Rusya'ya sokması gerekiyordu. Genç adam onu seviyor ya da sevdiğini sanıyordu, ikisi de aynı anlama gelir ya. Genç kızın gidişine engel olmak için ona: "Neden mutluluğu istemiyorsun?" demişti. Genç kızın cevabı şu oldu: "Birden çok mutluluk var; birine göre mutluluk şudur, bir başkasına göre bu "İşte bütün hikâye."

— Genç kız döndü mü Rusya'ya?

— Ertesi gün… Bir yıl sonra yine geldi Paris'e ama birbirlerini görmediler.

Mado, titreyerek, kesik kesik, soluk soluğa konuşuyordu:

— Delirdin galiba Sergey? Yarın gideceğini açık açık söyle. Beni bu kadar üzmemelisin!.. Nereden uydurdun bütün bunları?

— Bir şey uydurduğum yok. Annem anlattı…

Devam edemediler. Sarhoş nakaratı tekrarlamaya başlamıştı yine:

Şarkı söylemek boş şarkısız da her şey açık.

Paris sis altında kayboluyordu. Sanki aşk da kent gibi

kaybolmuştu. Mado, Sergey'i öptü, birden çocuksu bir sevinç ikisini de kapladı. En geç kapanan barların ışıklarını daha söndürmediği sokakları koşarak indiler. Sarhoşların, şoförlerin arasında tezgâhta, kahve içtiler. Gün doğuyordu. Sergey:

— Çok solgunsun, dedi. Ama gözlerin parlıyor, onların ayrı bir yaşayışı var. Başka bir piyesin oyuncusu onlar…

Mado cevap vermedi, güldü. Sergey, yaz, çocukluk, mutluluk kokan şebboylar aldı. Sanki dokunaklı bir gece geçirmişcesine ayrıldılar. Bir şey düşünmeden, mutlu olarak yattığında Mado'nun gözlerinden yaşlar fışkırdı; Sergey, onsuz gidecekti… Uykuya dalarken kendi kendini avutuyordu: Paris'e, oturdukları sıraya, kendi üzerine bir bomba düşecekti…

14

Profesör Dumas'nın kıpkırmızı yüzlü hizmetçisi Marie çok gevezeydi. Sebzeci kadının ya da kapıcının orada anlatır dururdu:

— İşe girdiğimde dalgın, kendi halinde, düşünceli bir adam olduğunu, yemek yapmanın benim için dert olmayacağını söylemişlerdi; ağzından tek kelime çıkmazdı sözde. Siz şu işe bakın! Misafirler bir şeyin farkında değil, butu biraz yaksam hemen kulağıma fısıldıyor: Marie bizim için büyük ayıp… Bardağına şarap koysa, çevirip duruyor bardağı, parmağını üzerinde gezdiriyor, ağzını çalkalarcasına içiyor. Altmış dört yaşında bir de onu dans ederken görün. Ava çıktı, iki keklikle döndü. Üstelik başı pislik içindeydi, üç gün temizlemek zorunda kaldım. Bizim köyde de böyle biri vardı, deli fişeğin teki! Altmış yedi yaşındayken kendinden çok genç bir kadın aldı, düğünde de herkesten fazla içti. Ama o köylüydü. Bizim patronun büyük bir bilgin olduğuna inanasım gelmiyor!

Aslında Maire, profesöre bayılıyordu: Şendi, kırıcı tek söz çıkmazdı ağzından, eve bir sürü adam geldiğinde Marie'yi çağırır ve: "Sihirbazımızın şerefine içelim," derdi. "Bu yemeğin salçası, tek başına, dünyanın altınına bedel…" Marie o gün Bourgogne usulü sığır eti pişirmişti. Profesör: "Yabancı misafirler gelecek" demişti. "Kendinizi gösterin bakalım…"

Marie, istediği kadar "bilgin değil matrak adamın biri" desin, Profesör Dumas'nın adı Fransa'nın dışına taşmıştı. Dumas kendisine: "Eserinizi okudum. Tartışılacak çok yanı var. Yine de aferin, kutlarım…" dediğinde Johann Keller'in sevincini düşünün.

“Yalnız mı geldiniz?” diye sormuştu sonra profesör. “Karınızla mı? Mükemmel, cuma günü bana gelin, öğle yemeğini birlikte yeriz.”

Dumas’nın özel hayatını gören Keller şaşırdı: Büyük bir bilginin hayatını çok daha başka sanıyordu. Yemek sırasında üstad, büyük bir heyecanla Şarlo’dan, sonra da büyük bir ciddiyetle soğan çorbasının nasıl yapıldığından söz etti, bu konuda bilgisine başvurmak üzere Marie’yi çağırdı; derken Marsilya fıkralarına atladı, gözlerini peçetesiyle silip anlattıklarına gülüyordu. Keller profesörü büyük bir saygıyla diyordu; Dumas’ya verdiği değer büyüktü, fıkraları bile çok hoşuna gitti.

Sarı saçlı, kalın kenarlı gözlüklü, efendi sessiz bir adamdı Keller. Dumas, meslektaşının dilini çözmek için boşuboşuna, bardağına beyaz şarabı doldurdu. Keller hep böyleydi. Çocukken bile yaramazlığı görülmemişti; bir kırık kase ya da bir pantolonun görünüşü onu üzerdi; kitapları, gürültülü oyunlardan hep üstün tutmuştu. Sonraları, daha da büyüdüğünde arkadaşlarından hep uzak durdu; bazı öğrenciler kafayı çekiyor, kumar oynuyor, kırmızı suratlı garson kızları birbirlerinin elinden alıyorlardı. Ötekiler politikayla uğraşıyor, komünistleri, Yahudileri boğazlamak, Danzig koridorunu, Alsace’ı ve başka yerleri almak gerektiğini haykırıyorlardı. Keller’e gelince, tertemiz, küçük, ıhlamurların çiçek açtığı bir kentte sakin bir bilgin hayatı sürmekten başka şey istediği yoktu: O küçük kentte genç kızlar ıtır saksılarına eğilip utana sıkıla gülümseyecek, ihtiyarlar, acele etmeden son pipolarını tüttüreceklerdi: Kısa süre sonra Naziler iktidara gedi, Keller olaya kayıtsız kaldi; bu antropoloji bilginini partiler ilgilendiremezdi. Brüning ya da Hitler, ne fark ederdi?

Onun kendi işleri, kitapları vardı.

Dört yıl boyunca Gerta, Keller'in nişanlısı olarak kaldı. Pastanelerde buluşur, parklarda gezinir; ara sıra da öpüşürlerdi. Evlenmek için Keller'in acelesi yoktu: Önce hayatını kurmak, duygularından emin olmak istiyordu. Gerta'yı tanıdığını sanıyor, oysa yanılıyordu. Genç kızlığında hayalci, saf ve utangaçtı Gerta; sevinç ya da üzüntüyle içini çekerdi. Keller'le evlenip iki çocuk dünyaya getirince şişmanlamış, huyu da değişmişti; kocasını ezmek eğilimindeydi. Keller'in hayat adamı olmadığını, herkesin onu aldattığını söylüyordu. Çocuklarının geleceği konusundaki sorumluluğunun bilincindeydi, kocasını parmağının ucunda çevirdi durdu: Keller, yünlü boyun atkısını izin almadan çıkaramazdı; üniversitenin en yaşlı hocasının teyzesinin bile hatırını sormak zorundaydı; "kış yardımı" için parayı herkesten önce Keller yatırmalıydı.

"Güney Amerika'daki Kızılderililerin Özellikleri" adlı eserine başlarken Braun şöyle demişti: "Ele aldığın konu şu sıralar biraz netameli." Telaşlanan Gerta, kocasını konuyu değiştirmeye zorladı. Ama işine kendini kaptıran Keller diretti.

Profesör Dumas, Keller'in eserinden söz edildiğini duymuştu. İlgiyle okudu; sayfa kenarlarını soru ve ünlem işaretleriyle doldurdu.

Mavi gözlü, koca göğüslü Gerta, elinde olmaksızın, Profesör Dumas ile kocasını karşılaştırıyordu. Bu Fransız ne kadar dinçti! Johann'dan otuz yaş büyük olduğuna kimseler inanmazdı! Johann çok çalışır, dinlenme nedir bilmezdi. Şimdi bile kafasını

dinlemiyordu… Günlerce bilmem nerenin Kızılderililerini konuşmak üzere Paris'e gelinmezdi ya! Böyle bir fırsat, her yıl insanın karşısına çıkmazdı! Kaç kere Johann'dan Folies Bergères'e gitmelerini istemişti. Johann bu işi hep erteliyordu. Bir hafta sonra döneceklerdi. Ayıp şey, Gerta'yı Eyfel Kulesi'ne bile çıkaramamıştı!… Fransız profesör pek konukseverdi ama ciddi bir bilim adamı izlenimi uyandırmıyordu. Belki Johann'ın sandığı kadar büyük bir bilgin değildi? Yemek çok güzeldi ama mobilya dökülüyordu, sofra takımı beş para etmezdi… Almanya'da basit bir öğretmenin bile hayatı daha iyiydi. Bir bilginin böyle saçma hikâyeler anlatması da pek şaşırtıcıydı. Hem bu Fransızların hepsi böyleydi, ciddilikten uzak kişiler! Napolyon gibi birini çıkarmaları şaşılacak şeydi doğrusu… Herhalde bütün Fransızlar, bu profesör gibi cinsi bozuk insanlardı. Onun yaşında, böyle ünlü bir ad taşıyan kimse, öğrenciler gibi kıkırdar mıydı?

— Paris hoşunuza gitti mi Bayan Keller?

Gerta'nın koca göğsü hopladı:

— Ah Profesör Dumas, insan Paris'ten nasıl hoşlanmaz? Bana dünyanın en neşeli kenti gibi geldi.

Gerta'nın kafasından geçenleri anlamış gibi "doğru," dedi profesör. Dünyanın yalnız en neşeli kenti değil; Bay Keller çalışkanlığımızı da bilir. Sizinkilerin bizden neden küçümseyerek söz ettiklerini anlamıyorum; Montmartre'i görmek onlara yetiyor, hemen bir yargıya varıyorlar: "Bu Fransızlar kokuşmakta…"

Dumas gülmeye başladı. İğrenç bir gülüşü var, homurdanan

domuzlar gibi, diye düşündü Bayan Keller. Kocası kızardı, öksürdükten sonra:

— Bizde yazılanların hepsine aldırmak yersiz, dedi. Çoğu siyaset…

— Biliyorum, biliyorum! Ama ben, politikanın kapımın eşiğinden içeri girmesine bile izin vermem. Bizde de aynı şey. Ara sıra eline gazete aldığında insanın içinden tükürmek geliyor; öylesine mide bulandırıcı şeyler yazılı. Sanki, tükürük hokkalarını bile kayıt etmişler, herkes nereye ne zaman tükürecek, bilsin diye…

— Emin olun Bay Dumas, bu işlerden nefret eden yığınla insan bizde de var… Bazıları, politikacıların hoşuna gitmek için Fransız kültürünü yerin dibine batırırken ben ne yapabilirim? Size o kadar çok şey borçluyum…

— Saçma sapan şeyler yazdıklarını açıkça söyleyebilir misiniz?

— Tabii. Kendi çevremde söylüyorum.

— Kendi çevrenizde mi? Nasıl yani? Bayan Keller'e mi söylüyorsunuz. Biliyor musunuz, bu küçültücü bir şey…

— Almanya'da koşulların değişik olduğunu anlamalısınız Bay Dumas… Halkımız bir iç disipline alışmış, birtakım at gözlükleri gerek hepsine. Bu at gözlükleri beni rahatsız ediyor; ama ev sahibim, fırıncım, komşular bayılıyorlar. Onların gözünde, yeni rejim herşeyden önce düzen demek. Ben partili değilim, onların

ideolojisini benimsemiyorum. Ama Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeli, işsizliği ortadan kaldırdılar… Bizim alanımızda; partinin temel ilkesini yakından bile ilgilendirse, eskisi gibi rahatça çalışma olanağı var.

Dumas, hızla çalışma odasına girdi; Keller'in kitabıyla döndü.

— Bir dakika, bir dakika! Eskisi gibi rahatça çalıştığınızı söylüyorsunuz değil mi? Görelim bakalım… Sayfayı bulayım da… İşte!.. Kızılderililerin kan gruplarını Santiago'da yayınlanan verilere dayanarak ortaya koyuyorsunuz. Çok ilginç, yapıcı bir tutum. Yalnız, varılan sonuç şu sizin avanakların göklere çıkardığı "O" grubu Kızılderililerde yüzde doksan bir oranında görülüyor. Dostum, görüşünüzü sonuna kadar götüremiyorsunuz! Sonuçları söylemiyorum, yalnız birtakım rakamlar var. Sonraki sayfada bütünüyle meseleyi yeniden ele alıyorsunuz. Ramm ve Socarras'tan yararlanmışsınız ama, nedendir bilinmez, Lipschüz'ü unutmuşsunuz. Bütünüyle bir sonuç çıkarılacak olursa şu olay nasıl olur da hiç üzerinde durulmadan geçiştirilir: Bakın, ekledim: "O" grubu adanın en kuzeyinde yaşayan İzlandalılarda yüzde elli altı oranında, Yemen Yahudilerinde de o kadar!

— Bu rakamlardan benim de haberim var, ama yazamayacağımı kabul edersiniz sanırım.…

— Neden? Galile cezaevinde kalmaktan hoşlanıyor muydu sanıyorsunuz? Hayır, bilim yolunu seçtiğinize göre sonuna kadar gitmelisiniz. İskambil oyununa benzemez bu iş: "Pas geçerim, sonra…"

Keller'in sıkkın yüzünü görünce sustu. Çok ileri gittim… Yedirdim, içirdim, şimdi sindirimin canına okuyorum…

— Neyse, bırakalım bunları, herhalde Bayan Keller bu tartışmalardan bıkmış olmalı. Yine de kitabınız çok değerli. Kahvede bu armanyak konyağını salık veririm…

Dumas her zamankinden neşeliydi; içtenlikle konuştu, yakınlık gösterdi; Bayan Keller bile ondan hoşlandı. Kadın, profesöre çocuklarının fotoğraflarını gösterdi. Beş yaşındaki Rudi'nin sözü edilirken Dumas:

— Bu çocuk kaptan olur, diyordu. Baksanıza tam bir deniz kurdu.

Bayan Keller yumuşadı. Anna Roth gelmese işler yolunda gidecekti. Konukları görünce Anna şaşırdı:

— Bir dakikalığına gelmiştim Bay Dumas. Bana bir kitap verecektiniz…

Dumas, onu bir fincan kahve içmeye zorladı. Anna konuşmadı; Kellerler de öyle. Buzları eritmek isteyen Dumas:

— Anna, dedi, Bay Keller çok değerli bir bilgin. Sakın Nazi olduğunu sanmayın! Bugün Almanya'da yığınla sersem yaşadığını ağzıyla söyledi. Düşünün, meslek alanında bile elleri kolları bağlı! Korkmayın…

Dumas Keller'e döndü:

— Bayan Roth'un sizin öküzlerle arası iyi değil de ondan söylüyorum bunları. Kendisi cumhuriyetçilerin safında İspanya'da bulundu. Onun yanında rahatça konuşabilirsiniz.

Yeni bir sessizlik oldu. Sonunda Keller, güç bela:

— Duyduğuma göre İspanya'da hava çok sıcakmış, dedi.

— Evet, yazın gerçekten çok sıcak.

Bayan Keller ayağa kalkmıştı bile:

— Kusurumuza bakmazsınız… Saat dört buçuk oldu, dörtte döneceğimize söz vermiştik.

Hiç konuşmadan otele döndüler; odalarında çetin bir tartışma geçti…

— Çocuk gibi safsın. Profesörün çağrısını kabul etmeden Doktor Köenig'e danışmanı söylemiştim. Bu ihtiyar bunak…

— Ne diyorsun Gerta! Dumas büyük bir bilgindir.

— Büyük bir bunak aynı zamanda. Şimdi her yerde senin rejime karşı olduğunu anlatıp duracak. Sanki Fransızların, ıslah olmaz birer geveze olduklarını bilmiyorsun. O Alman solcusunu da özellikle çağırdı. Başımızı belaya sokmak istiyor. Sanki yeteri kadar düşmanın yokmuş gibi? O kitaptan sonra sana saldıracak fırsat arıyorlar…

— İşi fazla büyüttün. Profesör Borhardt kitap için çok iyi konuşmadı mı?

— İş Borhardt'la bitmiyor. Klitsch'in şiddetle kitaba çattığını unutuyorsun galiba. Yazısı basılmadıysa, basılmayacak demek değil Paris'teki davranışını öğrenmeleri yeter… İnsanın çocukları varsa daha dikkatli olur. Her şeyini yitirebilirsin.

— Dumas'nın siyasetten söz edeceğini ummuyordum.

— Rudi kadar safsın. Hepsi bizden nefret ediyor. Bunun farkına varmayışın şaşılacak bir şey. İnsan Fransa'da tuzaklara karşı hazır bulunmalı. Bir Alman solcusuna rastlamak! Müsteşarın ölümünde parmağı olmadığı ne malum?

— Gerta, aklımıza gelir miydi?…

Karanlık bir köşeye büzülen Bayan Keller ağlıyordu. Johann, hem karısını hem de kendini oyalayacağına iğrenç ilişkiler kuruyordu. Yalnız Dumas'nın evinde söyledikleri insanın içeri tıkılmasına yeterdi. Üstüne üstlük bir de o solcu… Doktor Köenig, Johann'a dikkatli davranmasını söylemişti. Johann'ı sokağa atarlarsa çocuklar ne olacaktı? Gerta, Dumas'nın, Rudi'nin resmini görünce kaptan olacağını söylediğini hatırladı. Şimdi bu söz onu duygulandırmıyor, tersine kızdırıyordu. Ah maskara bunak, saf, herkese güvenen Johann'ı tuzağa düşürmüştü!…

— Bak Johann, Dumas'nın evinde rastladığımız bu Anna Roth'dan Doktor Köenig'e söz etmelisin.

— Canım, ne Roth'luğu gerçektir, ne Anna'lığı.

— Önemi yok, nasıl olduğunu anlatırsın, yeter. Dumas'nın evine girip çıkıyor, sorar soruşturur öğrenirler… Sende bir parçacık sağduyu kırıntısı kaldıysa hemen elçiliğe koşmalısın. Doktor Köenig altıya kadar orada.

Keller, uzun süre, büyük ve buz gibi odasında oturdu. Karısına, Dumas'ya, Doktor Köenig'e, bütün dünyaya verdi veriştirdi. Bu yaptığı şey aptalca, üstelik küçültücüydü. Eseri Borhardt ve Dumas tarafından övülen onun gibi bir bilgin, şimdi casusluk yapacaktı. İğrenç bir işti bu. Ama yapacak başka şey yoktu. Nazilerle kapışmaya gelmezdi. Klitsch uygun bir fırsat kolluyor. Benim için "Lamarkçı" demiyor muydu? Yarın, onların gözünde belki Marksist olurum… Uykusuz, Gestapo'yu bekleyerek az mı gece geçirdim? Gerta haklı… Ama çok iğrenç şey! Dumas aklımdan bütün geçenleri söyleyebilir, Galile'den bile söz edebilir! Bir de bizde yaşamaya kalksın! Fransızlar, nasıl başarmışlar bu işi? Oysa Almanlar onlardan ne daha kötü, ne daha aptal: Kendi diktatörlükleriyle Almanya'yı umutsuzluğa sürükleyen zaten Fransızlar. Başımıza Hitler gibi birinin gelmesinin sorumlusu onlar… Hepsi de mutlu, yiyorlar, içiyorlar, bir de üstelik bizimle alay ediyorlar… Dumas'ya ne demişti? Canım, korkacak bir şey yoktu söylediklerinde. Üstelik, rejimin Almanya'ya uygun olduğunu da özellikle belirtmişti… Tabii, çeşitli yorumlar çıkarılabilirdi sözlerinden… Tıpkı kitabına Klitsch'in saldırdığı gibi… Bir o uğursuz solcu eksikti. Hepsini anlatmalı, üstümüze yığınla çamur atabilirler… Yine de küçültücü bir iş!…

Doktor Köenig'e her şeyi anlattıktan sonra Keller, büyük bir yükten kurtulduğunu hissetti. Tanrıya şükür, her şey bitmişti!

Doktor Köenig, bütün gücüyle elini sıktı:

— Sağolun, gerçek bir Alman gibi davrandınız. Bütün bu yaptıklarınız çok önemli…

Keller, içi rahatlamış olarak elçilikten çıktı. Ne isterlerse söylesinler, vatanına hizmet etmişti. Almanya ne de olsa Almanya'ydı. Neden bu iş ona küçültücü gelmişti? Bütün bunlar önyargıdan başka şey değildi! Üstelik aile sorunu da değildi; belki o kadın, gerçekten bir tedhişçiydi? Keller görevini yapmıştı…

Ve Keller öyle keyiflendi ki, Gerta'nın düşü gerçekleşti: Folies Bergères'e gittiler. Yarı çıplak kızları seyrederken Bayan Keller bir kendinden geçti, bir sahnedekileri alaya aldı. Çok zarif dans ediyorlar, kendilerini göstermeyi biliyorlardı. Ama baldırına şaplak atamayacağı bir kadına tutulması için gerçekten insanın sapık olması gerekirdi… Akılları fikirleri incelikte, şişmanlamamaktaydı. Böylelerinin gençliği uzun sürmezdi… Bununla birlikte çok neşeli ve şaşırtacak kadar inceydi yaptıkları. Bizde her şey ne kadar kaba… Heidelberg'de anlatacak çok şeyim olacak! En iyisi de zavallı Johann'ın biraz eğlenmesi. Çok çalışıyor, bu hikâye de onu pek üzdü…

Oysa bu güzel kadınların görünüşü Keller'i oyalamadı. Olup bitenler, sis içindeymiş gibi, gözünün önünden geçiyordu: Dumas, şarap, Gerta'nın gözyaşları, Doktor Köenig… İyi yapıp yapmadığını düşünmedi bile; yalnız bitkin olduğunu hissediyor, ne müzik, ne kadın, ne de şarap istiyordu canı.

Akşam Dumas, Keller'in somurtuk yüzünü hatırladı. Ne diye

karıştırdım bütün bunları? Bensiz zaten başında türlü dertler var, canından bezmiş. Çok tatlı bir rejim diyecek hali yok, "O" Kan grubuyla ilgili bütün verileri bile yazamıyor. Bizde, kimse böyle bir şeye boyun eğmez… Keller'e acıyorum: Bilgili biri, hem de namuslu anlaşılıyor.

Marie homurdanıyordu:

— Bu kadar uğraşacak ne vardı sanki? Yahni, arkasından beşamel salçası. Nasıl yediğini gördünüz mü beyefendi? Yuttuğunu hissetmiyordu bile. Karısına gelince, şişkonun teki. Üstelik huysuz da. Bir daha geldiklerinde patates pişiririm, tıkınsınlar tıkınabildikleri kadar.

Dumas gülüyordu:

— Ayıp, Marie, ayıp. Onlara kızma, iyi insanlar. Yalnız birlikte yemek yemek pek neşeli olmuyor…

15

Daha bir gün önce Mado mutluydu, bütün gece Sergey'le birlikte mahalle aralarında dolaşmış, deli gibi sokaklara dalmış, ışıl ışıl alanlara çıkmış, panayıra uğramış, eski bir laternayı dinlemişlerdi; pembe kâğıttan niyet çeken bir saksağan Mado'ya mutluluk muştulamıştı: "Yüreğin ferahlasın, sebebi aşkın seni bırakmayacak…" Mado'nun içi rahatlamış, "sebebi aşkın" sözlerine de çok gülmüştü. Ya bundan, ya da pürüzsüz bir gece geçirdiklerinden –ne bir kırgınlık, ne de en ufak tatsızlık geçmişti aralarında– Sergey'e, her buluşmada olduğu gibi, yakında gidip gitmeyeceğini sormamıştı bile…

Şimdi gideceğini öğrenmişti. Onu son görüşüydü…

Yolculuğun bu kadar yakın olduğunu Sergey biliyordu; biliyordu ama ayrılığa hazırlıklı değildi. Sık sık duygularını yoklamış, onu, karışık ve çoğu kere zıt ruh bunalımları içinde boğulan bu genç kıza iten şeyin ne olduğunu düşünmüştü. Boşunaydı çabaları. Bildiği tek şey, yakın zamana kadar ağız ağıza dolu olan hayatının, Mado'dan ayrıldıktan sonra karanlık ve ıssız geleceğiydi. Oysa, Mado hep hayatının dışında kalmıştı; ona ne işinden söz etmişti, ne umutlarından, ne de kuşkularından; ne Corbeille üzerine soru sormuş, ne arkadaşlarını merak etmişti, ne kendisine yabancı ve anlaşılmaz gelen hayatını. Bütün bunlar düştü belki. Sergey, hemen veriyordu cevabı kendi kendine: Hayır, capcanlı, hayat dolu bir kadını seviyordu. Yaptığı şeyleri bilmiyor; dostlarını tanımıyordu ama yıllarca birlikte yaşamışcasına biliyordu Mado'yu.

Oysa, bir kere bile Mado'yu hayatına sokmayı düşünmemişti. Yakın ayrılığı hissettikçe, belli belirsiz kendini avutuyordu: Bir daha görüşmemeleri olanaksızdı nasılsa…

Ancak şimdi kendini toplamıştı: Ne yapacaktı? "Beni de götür," demişti Mado kaç kere. Neden dinlememiş, ya da dinlemek istememişti.

Böyle fırsat bir daha adamın karşısına çıkmazdı… Mado haklıydı, neden mutluluğu geri çeviriyordu?

Ama yabancı, tek dostun bulunmadığı, ancak yokluğunda, gerekliliği duyulunca aranan hayatın bütün o ayrıntılarını bulamayacağı bir ülkede genç kız ne yapardı? Sergey bunun güçlüğünü çok iyi biliyordu. Paris'te, Moskova'nın dar sokaklarının, Puşkin heykeli çevresindeki fenerlerin, şarkıların, sözcüklerin, ufacık ayrıntıların özlemini duymuştu… Hayata bir tek Sergey'le bağlanan Mado orada nasıl yaşardı? Sergey görevli gidecek, aralarındaki bağ kopuverecekti. Genç kızın Paris panayırında laterna dinlerken gözünün önüne getirdiği hayatın, çok başka yanlarını biliyordu Sergey. Daha yaşlıydı, daha çok yaşamıştı, ikisi için de düşünmesi gerekiyordu. Mado'yu resimlerinden, Paris'in ışıklarından, neşesinden ve kederinden nasıl çekip alabilirdi? Sembat, kestane ağaçlarının bir yerden sökülüp başka yere dikilemeyeceğini söylüyordu hemen kuruyuverirlerdi…

Sergey, düşüncesinin özünü bir türlü açığa vuramıyordu. On yıl önce çok okumuş, Tolstoy, Dickens ve Stendhall'a hayran kalmıştı. Roman kahramanları ona hayat dolu, dostlarından yakın

geliyordu. Gündüzleri sık sık düşler dünyasına gömülüyordu ama gerçekti bu dünya. Belki Mado'nun kendisi Sergey'in gözünde çok güzel bir kitaptı? Çünkü, onları birbirlerine bağlayan günlük hayatın kan damarlarını andıran ayrıntıları değildi. Mado'yu seviyordu; her görüşte yüzüne daha değişik geliyordu, ama düşünde bile bu kızı hayatına ortak edemiyordu: Hep hayatının dışındaydı Mado. Duygularının zayıflığından değil, Mado'nun yaradılışından geliyordu bu tutumu. Bir gün genç kıza: "Bazı anlar 'evet' dediğimde 'hayır' anlıyorsun sanki," demişti. "Başka bir hamurdan yapılmışsın." Mado tatlıydı, hayat doluydu, seviliyordu; yine de bir düşten öteye gidemiyordu.

Onu tanıdığından beri beklediği sözü söylemedi. Mado güçlü olmaya çalıştı, ağlamadı, bir şey sormadı. Aşklarının doğduğu ağaçlı yolda yürüyorlardı, ağaçların erken sararan yaprakları önünde durdular, sonra yürümeye devam ettiler. Uzun uzun mutluluklarının sokaklarında gezindiler, ağaçlara, fenerlere, mavimsi kaldırımda oynaşan çifte gölgeye gülümsediler. Sıraları hatırlamışlardı, haftaları, yılları geçmişti orada, koca bir hayat… Sergey çiçekçiden Mado için son çiçekleri aldı: Küçük güller…

Sonunda dayanamayarak, umut verici sözlerle birbirlerini avutmaya çalıştılar:

— Belki ilkbahara dönerim…

— Bekleyeceğim. Çok üzülürsen tek kelime yaz, hemen yanına koşarım. Yazacağına söz veriyorsun değil mi?

— Tabii yazacağım. Acı çekeceğimi şimdiden biliyorum.

— Öyleyse neden?

— Bilmem… Mado, başka türlü davranamam… İnan bana, senden yaşlıyım, hayatı senden iyi anlıyorum… Belki anlatmayı beceremiyorum ama gerçek bu… Şimdilik olanaksız… İlkbahara herhalde geleceğim… Kestaneler çiçek açacak; birden, yeşil elbisesiyle yaklaşan Mado'yu göreceğim. Neden bilmem, hep yeşil bir elbise giyecekmişsin gibi geliyor… Yakın gelecekte birbirimizi göreceğimizden eminim…

Mado başını salladı.

— Saklambaç oynamak neye yarar Sergey, sana çok önemli bir şey söylemek istiyorum. Benden daha yaşlı ve akıllı olduğun gerçek. Her şeyi biliyorsun, seni dinlemeye hazırım. Sen çalışır didinirken ben sıcak bir limonlukta yaşadım sanki. Yalnız senden iyi bildiğim bir tek şey var. Tartışmak gereksiz, kadınım… Bunu senden iyi biliyorum… Belki bir daha hiç görüşemeyiz. Sen kendi hayatını yaşayacaksın. Kıskandığımı sanma. Bu söylediğim, soluk alıp vermek, dolaşmak, konuşmak kadar gerekli bir şey. Bir başka kadın… Senin yanında yaşayacak, işlerinin durumunu bilecek, sevinç ve üzüntülerini paylaşacak. Ama bir Mado'nun yaşadığını unutma. Kim bilir, belki kimse sana benim kadar yakın olamaz? Bu gerçeği belki bir yılda, belki on yılda anlayacaksın. Benden ayrıldığın için pişmanlık duyma, yalnız aramızda geçenleri hatırla, her şey sana katlanılması daha kolay gelir. Söz vermiyorum.Yarın ne olacağını bilebilir miyim? Belki benim de bambaşka bir hayatım olacak. Yalnız şunu bil Sergey: Üzüntüden çıldırır, kendi kendimden kaçmak gereğini duyar, geceleri yastığımı dişlersem, Sergey var, diyeceğim. Anladın mı? Bu sevgiye yürekten bağlandık… Hayatta ölmeyecek bir şey varsa…

Sözünü bitiremedi, gücünün kesildiğini sezmişti; trenin saatini sordu.

Gar kalabalıktı, dumanlı kubbelerin altı hareketliydi: Düdük sesleri, bavul taşıyan küçük arabalar, insanların gidiş gelişi, ayrılıklar, sandviçler, sallanan mendiller, çığlıklar.

— Kompartman kalabalık mı?

— Çok kalabalık.

— Nasıl uyuyacaksın?

— Önemi yok…

— Sergey, hatırladın mı: "Boynuma sarılıyor…" Trene binmelisin. Bırak da seni öpeyim!..

— Mado!..

Garın, fabrikaların, dış mahallelerin ışıkları önünden geçip gidiyordu bile. Pencerede durmuş tekrarlıyordu: "Mado!" Derken, kentte görülmeyen biçimiyle gece bastırdı, nemli tarlaların kokusuyla dumanı boğdu, karaya boyadı. Sergey kestirmeye çalıştı, gözüne uyku girmiyordu. Tekerleklerin gürültüsü arasında okşayıcı adlar, cümle kırıntıları arıyordu: "Boynuma sarılıyor, cehennemin dibine yolluyor…" Tekerleklerin takırtısı sürüp gidiyordu. Şafak sökerken daldı, bir saat sonra dehşet içinde uyandı: Ne olmuştu? Birden hatırladı: Artık Mado yoktu!

Zamanın iyileştirici özelliklerine güvenilmeyeceğini bu yara ile yaşamak gerektiğini biliyordu. Konuşuyordu, duygulanıyor, gazeteyi açıyordu: Moskova görüşmeleri ne alemdeydi? Almanya'ya özgü tekdüze görüntülere bakıyordu. Ardından Rusya'nın yaklaştığını haber veren ve yüreğini ezen Polonya ovaları geldi. Sonra kulübeler, ormanlar, papatyalar, boru çiçekleri, sapsarı saçlı küçük kızlar göründü.

Sınırda, sivri burunlu Kızılordu askerinin, Pravda'yı okuduktan sonra: "Fransızlar birlik ve beraberlikten yoksun" dediği için boynuna sarılıp öpecekti.

İşte Moskova, yazın boğucu sıcağı asfalt kokusu, herkesin sırtında ince giysiler, elde çantalar, yüzü gözü kiraz şurubuna batmış bir yumurcak, aslan kafalarıyla süslü bir ev, az ötede Puşkin heykeli… Sergey annesine: "Geri döndüğüm için ne kadar mutluyum, bilemezsin" dediğinde yalan söylemiyordu. Yalnız annesine bir tek şeyi açmamıştı: İnsan yüreğinin büyülülüğünü uzunca bir zaman, kim bilir belki de ölünceye kadar, kendi yüreğine de uzak bir aşkın gölgesinin çöreklendiğini…

16

Sergey, Anna Roth'a, dükkân dükkân gezmeyi sevmediğini söylemişti: Ama Paris'ten Olga'ya bir şey almadan gelebilir miydi? Kızkardeşi onda küçük bir kız izlenimi uyandırıyordu. Nina Georgiyevna gülerek: "Neden onunla bir çocukla konuşur gibi konuşuyorsun, oysa benden akıllı" dediğinde Sergey başını geri atıp şaşkınlıkla kızkardeşini inceliyor ve cevap veriyordu: "Büyüdü ama yine de küçük bir kız…"

Olga, hiç hissetmeden, ilk gençlikten genellikle kır saçlarla gelen duygu ve düşünce duruluğuna geçmişti. Güzeldi, uzun boylu, düzgün hatlıydı; eski çay kutuları ya da sigaralıklar üzerindeki fotoğraflarda görülen genç kızları andırıyordu. Çekici olmak için tek eksiği iç ateşten yoksun oluşuydu; açık renk, hareketsiz, iri gözleri vardı. Belki bu yüzden pek çoklarına zekadan yoksun gelir, oysa konuşma arasında bir şey kaçırmaz, karşısındakinin düşüncesini hemen kavrayıverirdi. Annesiyle, bir binanın küçük odasında yaşıyordu; komşuların kötü niyeti açıktı. Olga olmasa Nina Georgiyevna'nın hakkından geleceklerdi. Komşusunun "Amma garip, kızınız yabancı bir ülkeden gelen elbiseyi nereden bulmuş? Gevezeliklerinizin karşılığı olmalı!" sözleri onu öylesine üzmüştü ki, bütün gece gözünü kırpmadı. Olga, bütün saldırıları püskürtmeyi biliyordu. Annesi, komşuların kabalığından söz ettiğinde omuz silkip: "İstedikleri kadar böğürebilirler," diyordu. "Yalnız elektrikli çaydanlığını onlara verme, şu sıralar böyle şeyler pek ortalıkta görünmüyor…"

Olga, bir gazetenin yazı işlerinde çalışıyordu. İyice düşünüp taşındıktan sonra seçmişti işini. Sağa sola koşmuş, bilgi almış,

başka işlerle karşılaştırmıştı. Her zaman kendisine verilen işin altından başarıyla kalkıyor, herkesi memnun ediyordu.

Annesinin dışında herkesi… Ama, Nina Georgiyevna'nın ne istediğini kim bilebilirdi? Hiç değilse kızının mutsuz olmasını istemiyordu… Oysa, Olga'nın en üzüldüğü yanı gamsızlığı, büyük rahatlığıydı. Hiç kavga etmemişlerdi; herkes, Nina Georgiyevna'dan örnek bir anne, Olga'dan da, tatlı, müşfik bir kız olarak söz ediyordu. Aralarında büyük bir sevgi, aynı zamanda da büyük bir uçurum vardı.

Olga'yı daha iyi tanımaya çalışan Georgiyevna kendi gençliğini düşünüyor, bulduğu anahtar bir türlü kilide uymuyordu. Üstelik, yaradılışları gereği, birbirlerinden çok ayrıydılar. Ana duyguluydu; her türlü fedakarlığa hazır, kolay kırılabilen bir insandı. Olga ölçülüydü, kayıtsızlığıyla değilse bile soğukkanlılığıyla hayatın her türlü saldırısına karşı şerbetliydi. Yirmi yaşında, Nina Georgiyevna kendini bütün varlığıyla özgürlük yoluna adamıştı; bir paket bildiri taşımayı, büyük onur sayıyor, bir deftere Kapital'den alınan bölümlerle Nekrassov'un dizelerini yazıyordu. Zarif bir elbise düşleyen, bir kitap okuduktan sonra, "neşeli" ya da "sıkıcı" deyip hemen okuduğunu unutan Olga'yı nasıl anlayabilirdi? Nina Georgiyevna, şu gerekçeyi bulmuştu kendi kendine. Zaman değişti, onların yapacak mücadeleleri yok. Olga kötü insan değil, birine acıyıp yardımına koşabilir; en küçük bir alçaklık yapmayacağına, yalnız para için çalışmadığına eminim. İnsanın üzerine aldığı işi gerektiği gibi yapmak zorunda olduğunu kendisi söylemiyor mu? Neden üzülüyordu kızının haline? Belki kendisi eski yerinde çakılmış kalmış, günün gençliğini anlamaya çaba göstermiyordu.

Bir gün Olga, annesiyle anlaşmakta neden bu kadar güçlük çektiğini Sergey'e anlatmaya çalışmıştı: "Dili, eski romanlardaki gibi… Kullandığı sözcükler bile onlardan alınma. Dün bana edebiyattan söz açtı. Annem kendinden geçip: "Esinden yoksun!" dedikçe tabi ben istifimi bozmuyordum. Ne cevap verilebilir? Ben de birçok kitabın kötü olduğunu biliyorum. Yazarın bir şey bilmediği, ele aldığı konunun ilginç olmadığı söylenebilir, ama böyle şeyler duyunca insanda konuşma isteği kalmıyor…" Sergey kızkardeşinin sözlerini anlamadı, ya da dinlememişti; oysa Olga haklıydı, annesiyle ayrı ayrı dillerde konuşan iki yabancıydılar.

— Elbiseler Olga'nın, dedi Sergey.

— Bak bu çok iyi, tam düğüne yetişti… Olga evleniyor… Aklına bile gelmezdi değil mi? Şefiyle evleniyor.

Gülümseyen Nina Georgiyevna, Sergey'i Olga'nın yanına götürdü. Sergey kızkardeşini şapır şapır öptü. Sürpriz diye buna derlerdi işte! Olga evleniyordu ha! Tabii, Sergey hâlâ küçücük bir kız sayıyordu onu.

— Anne, neden bir şey yazmadın?

— Ben de evvelki gün öğrendim. Olga, bana da bir şey söylememişti…

Nina Georgiyevna bir bayram yemeği hazırlamış, masayı süslemiş, çiçek almıştı. Misket şarabı içiyor, gülüyorlardı. Bu görünüş karşısında Sergey, neyse, işler yoluna giriyor, dedi kendi kendine. Bari savaş çıkmasa…

Uzun uzun Paris'i anlattı. Annesi anlattıklarının tek kelimesini kaçırmıyordu; gençliğinin kentini hatırlıyordu, ama bu bambaşka bir Paris'ti yine de. Güzeldi, ama kuşku doluydu. Kenti kırmızı bir camın ardından görür gibiydi Nina Georgiyevna. Her şey kıpkırmızıydı: Sokaklar, evler, insanlar… Orada da savaş düşünülebilir miydi? Korkunç bir şeydi bu! Yeni soluk almaya başlıyorlardı. Belki Sergey olayları biraz büyütüyordu?

— Sergey'ciğim, Fransızlar savaşa hazırlanıyorlar mı?

— Lafla evet. Ama savaşmaya hiç istekleri yok…

— Peki, savaşı isteyen kim?

— Bak anne, kimse istemiyor. Biz istemiyoruz, ama savaşacağız. Onlar istemiyorlar, savaşmayacaklar. Savaşırlarsa biraz da görünüşü kurtarmak için yapacaklar bunu…

— Fransa'ya güvenim yok, dedi Olga. Modanın dışında her şeyleri geçmişte kalmış… Seni dinlerken kendi kendime, amma da geri insanlar, diyordum. Tabi yeni bir ülke görmek ilginç. Ama bana: "Nereye istersen oraya git!" deseler ya Almanya'ya giderim, ya Amerika'ya. Hiç olmazsa oralarda teknik var, rahatlık var… Fransızlar tükenmiş.

— Sen ne diyorsun Olga? –Nina Georgiyevna duygulanmıştı- Böyle bir ulus tükenebilir mi? Daha dün öğrencilerime Victor Hugo'dan bölümler okudum. Her sözcüğü nasıl hissettiklerini görecektin!

Olga gülmeye başladı:

— İyi ama Victor Hugo ne zaman yaşadı? Bütün bunlar geride kalmış şeyler.

— Neden yalnız geride kalmış şeyler olsun? Romain Rolland bugün de yazıyor. Onu okumamakta diretmen ayıp. Mert, yürekli bir insandır.

— O da ihtiyarın biri. Onların her şeyi geçmişte kalmış. Hem yazarlar söz konusu değil, teknik geri. Devlet mekanizması dağılıyor. Sergey de kendilerini savunmayacaklarını söyledi. Nelerine hayranlık duymak gerek? Anılara mı?

— Sergey, anlat şuna… Sen gördün oraları…

Heyecanlandığında Nina Georgiyevna çok sigara içerdi. Şimdi de sigaraları peşpeşe tazeliyordu.

— Evet, şüphesiz harika bir ulus… Bir fabrikayı gezdim, ustabaşı karşıma çıktı, daha çocuk… "Rus musunuz" dedi,"öyleyse söyleyin sizinkilere, burada çok dostları var. Gazetelerde yazılanların hiçbirine inanmasınlar." İşte, hayatına varıncaya dek, her şeyini vermeye hazır biri… Yetenekli bir ulus, işleri kısa sürede tıkırına sokmuşlar. Herkes yaratıcı… Sonra çok şen insanlar, ölüleri bile güldürebilirler. Yalnız anne, onların adına korkuyorum. Fransa sevmediği birine zorla verilen kızlar gibi; sevmediğine gidemez onunla birlikte yaşayamaz; öyle de bir hayatları var ki Almanların ağzının suyu akıyor. Üstelik o kadar da savunmasız bir ülke…

Sustu; son sözleri pek ateşliydi. Mado gözünün önüne gelmişti. Kızkardeşine döndü:

— Demek seni evlendirmiyorlar, sen kendin buluyorsun kocanı, dedi. Hadi bakalım, mutluluğuna içelim öyleyse! Amma garip, sana bebek aldığım zamanlar da ne kadar yakın!

— Sergey, şekerim, geri dönmekle çok iyi ettin! Sanki bir önseziyle anladın benim evleneceğimi… Düğünümüzü yeni dairemizde kutlayacağız. En kısa zamanda Semyon İvanoviç'le tanışmalısın, hoşlanacaksın ondan. Şimdi senden yardım istiyorum: Annem konusunda. Doktor tansiyonunun çok yüksek olduğunu söyledi; kendine bakması gerek. Bir kere çok sigara içiyor…

Nina Georgiyevna, suçüstü yakalanmış gibi gülümsedi, sigarasını söndürdü.

— Bugün fazla içtim, o da heyecanlandığımdan… Biliyor musun Sergey, artık sigaralarımı kendim sarıyorum. Böylece de daha az sigara içmiş oluyorum.

— Sigara bir şey değil, diye devam etti Olga. Asıl önemlisi işi. Okulundan ayrılmak zorunda; enstitü ona yeter. Üç kuruş bir şey alıyor bu da bir işine yaramadan çarçur olup gidiyor.

— Olga!.. Bu konu para açısından ele alınmaz kızım! Çok çalışkan öğrencilerim var! Onların büyüdüğünü, geliştiğini görüyorum; anlamaya başlıyorlar. Sergey'im, yeni kuşağın farkında değilsin!.. Senin kuşağından daha iyi. Daha az sıkıntı

çekiyorlar ama sanki daha canlı, daha bir dışa dönük çocuklar. Eskiden "saçma sapan şeyler" deyip anlatılanlarla alay edenleri hatırlıyorum. Şimdikiler, insanın ağzından çıkan her sözü içiyorlar. Gerçek birer adam olacak hepsi. Bu yüzden, savaşın sözünü ettiğinde bana korkunç geliyor… Okulu hiçbir zaman bırakmayacağım.

— Sergey'e kaç para aldığını söylesen daha iyi edersin. Eski püskü bir tramvayda yaptığın bir buçuk saatlik rahatsız yolculuk da cabası… Doktor kendine bakman gerektiğini söyledi.

Sergey, bu konuşmanın annesini üzdüğünü anlamıştı, Vassia'yı sordu.

Olga işine gitti. Nina Georgiyevna, kızını korumaya çalıştı:

— Açgözlü olduğunu sanma. Maaşını arttırdılar, bana para vermek istedi… Yalnız görünüşü böyle. Bana iyi bakıyor, insanı duygulandıran bir kızcağız.

— Anne, seçtiği adamı beğeniyor musun?

— Semyon İvanoviç'i mi?.. Yeterince tanımadım. Olga mutlu ya, asıl önemlisi bu… Bana biraz daha Paris'i anlatsana.

Sergey, uzun uzun Sen Nehri kıyısındaki rıhtımlardan, faşistlerden, Sembat'nın resimlerinden, fabrikalardan, işçilerden, ağaçlardan söz etti. Altında uçsuz bucaksız bir deniz gibi hışırdayan Paris'le, Montmarte tepesinde geceyi çizmeye çalıştı. Sözünü etmediği tek şey, Paris'i yalnız gezmediğiydi. Nina

Georgiyevna da onun bir şeyler gizlediğinin farkındaydı.

— Orada kimseye tutulmadın ya Sergey?

— Tutulmak mı? Evet, Paris'e tutuldum.

Gittiğinde Nina Georgiyevna düşündü: İşte, Sergey düşüncelerini gizliyor… Vassia hiçbir şey söylemez… Olga'ya gelince…

Sergey, "Seçtiği adamı beğeniyor musun?" dediğinde Nina Georgiyevna, gerçeği söylememek için kendini epey zorlamıştı.

Olga ile önceki gün konuşmuşlardı. Olga, sakin sakin işinden dönmüş, masaya oturmuştu. O ara Nina Georgiyevna kızında bir gariplik olduğunu, tabağını ittiğini, dudaklarını oynattığını gördü.

— Neyin var Olga?

— Önemli bir şeyim yok.

Birkaç dakika sonra:

— Semyon İvanoviç'le nikahlanmaya karar verdik, dedi… Böylece, ekim ayında onun evine taşınacağım. Bir tek şey beni düşündürüyor anne, çok yalnız kalacaksın. Ama sık sık seni görmeye gelirim…

Nina Georgiyevna başını çevirdi, duygularını gizleyemezdi.

— Anne, evlenmemize karşı mısın?

— Neden şimdiye kadar söylemedin?

— Ben de kararımı vermemiştim daha…

— Olga, onu seviyor musun?

— Anne, zaten konuşmakta güçlük çekiyorum, bir de sen oturmuş, sanki soru fişi doldurtuyorsun bana… Bana kalırsa Labasov iyi bir adam. Aşırı duygular beslediğimi söyleyemem, üstelik evlenmek için deli gibi aşık olmak gerekir diye de bir kural yok. Hem herkes onu övüyor. Ben de iyi bir insan olduğunun farkındayım, bir yıldır aynı yerde çalışıyoruz… Aslında uzun süredir de karı-koca hayatı yaşıyoruz. Evvelki gün ev işi çözümlendi; Mozaisk Şosesi'nde yepyeni bir binanın dairesi. Nikahlanıp ilişkimizi resmiyete dökmemizi önerdi.

Nina Georgiyevna başka şey sormadı; Olga'yı üzmemek için kendini tuttu, kızını kutladı.

Sergey gittikten sonra ağlamaya koyuldu. Yeşilimsi sarkık yanakları, uykulu gözleriyle Semyon İvanoviç'i hatırladı ve Olga'ya acıdı. Dayanılmaz bir acıydı bu. Sonra mantıklı düşünmeye çalıştı: Olga küçük bir kız değildi, Labasov'u tanıyordu. İnsan görünüşüne bakıp yargıya varmamalı. Üstelik sakin bir insan oluşu daha da iyi. Olga da kolay kolay açılmayan bir yaradılıştadır… Belki de seviyordur adamı? Açıklamak istememiştir belki de. Gururludur… Ama söylediği söz korkunç: "İlişkiyi resmiyete dökmek!" Belki benim aklım almıyor,

yaşlandım, bir şey anlamıyorum…

Şimdi Nina Georgiyevna kendine, yitip giden düşlerine ağlıyordu. İşte yalnızlık gelip çatmıştı… Gece yüreğini eziyordu sanki. Nina Georgiyevna masa başına oturmaya zorladı kendini, defterlerini çıkardı. Hugo özgürlüğü selamlıyordu… Üzgün olduğu halde gülümsedi. Hayır, hayatının sonbaharı ne boştu, ne de buz gibi soğuk!

17

Sergey'den ayrılırken Mado, aşkın kendisine destek olacağını söylemişti. Tam tersi oldu, aşk boynuna bağlanmış bir taş gibiydi. Ne eski hayatına dönebiliyor, ne Sergey'le yeniden karşılaşmayı düşünebiliyordu. Her şeye kayıtsız, günlerce odasına kapanıyordu.

— Neden çalışmıyorsun? diye sordu Sembat. Benim de üzüntüm var belki, ama çalışıyorum.

— Benim üzüntüm yok. Yaşamıyorum ki.

Sembat homurdandı:

— Yakında gelecek ama…

Genç kız başını salladı.

— Onu düşünmüyorum.

Doğru söylüyordu. O kadar çarpılmıştı ki bir şey düşünemiyordu. Zaman zaman alışkın olduğu şeyleri gözden geçiriyordu: Küçük şişeleri, seccadeyi, üzerinde uzun zamandır çalışmadığı resimle sehpayı. Sergey onu eski hayatından koparmıştı. Ama yeni bir şey olduğu da yoktu. Marceline çok üzülüyor, kızına ne yapabileceğini düşünüyordu. Kısa süre önce neşeliydi, gülüyor, sık sık sokağa çıkıyordu. Şimdi tek kelime söylemeden gözlerini boşlukta bir noktaya dikiyordu… Annesine

açıldığı yoktu, içine kapanık bir kızdı Mado… Marceline kocasına danıştı, Lancier'nin cevabı şu oldu:

— Kendine bakıp bir yargıya varma, bambaşka bir kuşak bu; şimdikilerin tepkisi bambaşka oluyor. Gerçekten Mado çok kötü. Morillott'yu çağırmalıyız. Ne yazık ki Gelinotte'a gidemiyoruz; orada hemen kendini toparlardı… Ama ne yapalım, herkes savaştan söz ediyor…

Doktor Morillot, Lancier ailesine uzun süredir bakardı; Marceline'in tansiyonunu ezbere bilir; Maurice'in neresinde ne olduğunu hemen anlardı. Her şeye boş veren, halim selim bir adamdı Morillot, elbiselerinde hep sigara külleri vardı; küçük iğreti gözlüğü, etli kocaman yüzünde zıplayıp duruyordu.

— Dostum, dedi Lancier'ye. Bu tür hastalıkları doktorlar geçirebilirse Nivelle neyin sözünü edecek? Kızın çok kolay etkileniyor… Sizin gibi ana babaların çocukları hep böyle. Hayatınız boyunca eğlendiniz durdunuz, hayır demeyin, şimdi de aynı yaşayışı sürdürüyorsunuz! Sigaralık koleksiyonu, şölenler şu, bu… Onlar böyle şeylerden nefret ediyorlar. Tanrıya şükredin ki, Louis, esrar içip metreslerine ateş edeceğine havacılığa merak sardı.

— İyi ama, havacılık günümüzde en tehlikeli meslek. Ben savaşa inanmıyorum ya…

— Bana kalırsa işler kötüye gidiyor. Moskova'da hareket yok… Bu işin bir felaketle sonuçlanmasından korkuyorum.

Bu konuşma yemek odasında, sabah kahvaltısı sırasında geçiyordu. Lancier gazetesini açmıştı, birden, alışılmamış bir heyecanla bağırdı:

— Ruslar bize ihanet etti!

Marceline çok korktu; o güne kadar, kocasının gazete okurken böylesine kendinden geçtiğini görmemişti; okuduklarını evdekilere anlatsa bile, ya tiyatro galalarının dedikodularından, ya da dünyaya beşiz getiren Kanadalı doğurgan kadından söz ederdi. Oysa şimdi Lancier çok heyecanlıydı. İncelen, tiz çıkmaya başlayan bu sesin ne anlama geldiğini Marceline iyi biliyordu.

Mado babasına yaklaştı:

— Ne dedin?

— Ne mi dedim? Almanlarla anlaşmışlar.

— Olmaz…

— Al da oku… Havas Ajansı'nın Moskova kaynaklı haberi…

Mado, bir şey söylemeden odasına çekildi. Babasının haykırışları Louis'nin kızgın sesi kulaklarındaydı: "Onlardan bunu hiç beklemezdim. Her şey bir yana erkekliğe sığmaz. Mado, Sergey'den söz ettiklerini sandı bir an. Doğru değil, olamaz böyle şey. Düşünceleri uğruna aşkını inkar etmişti Sergey; Mado ile konuşuyor, birden gazeteye saldırıyordu… Kaç kere savaşın patlayacağını, faşistleri yenmek gerektiğini söylememiş miydi? Bu

da mı bir düştü? Belki Sergey de şaşkındı, nasıl yaşayacağını kestiremiyordu. Belki düşü Sergey'e ihanet etmişti? Birine danışmak, anlamaya çalışmak gerekiyordu. Babası gibi siyaset diye adlandırdığı şey Mado'nun hayatına girmiş, derin acısına karışmıştı.

Gitti, Sembat'yı buldu. O da şaşkındı:

— Hepsinin canı cehenneme! Artık savaş kaçınılmaz oldu. Hem Almanların hakkından gelmek kolay iş değil, 1914'de dört yıl savaştıysak şimdi sekiz yıl savaşmamız gerekecek.

— Sembat, Ruslar ne yaptı?

— Gayet basit, Almanlarla anlaştılar…

— Ama bu olacak şey değil…

— Şaşılacak yanı yok. Kurnazlık yapmaya kalktık. Onlar kazandı. Kısacası bu işte…

Mado, kendi kendine, Sembat da fazla bir şey anlamıyor, diyordu. Tek bildiği resim. Hepsi gazetelerini okuyor, gazetelerde yazılanlara inanıyorlardı. Evet ama haber Moskova'dan bildiriliyordu… Kim durumu ona anlatabilirdi? Birden hatırladı: Lejean. Nasıl olmuş da daha önce onu düşünmemişti? Sergey, Mado'ya kaç kere; "Lejean bizi anlıyor… Bir dost, gerçek bir dost o…" demişti. Sergey'i anladığına göre Mado'ya her şeyi anlatabilirdi…

Bir insanın dış ve iç görünüşünün, Henri Lejean'daki kadar birbirinden kesinlikle ayrılması enderdir. Ne dalgın, iyilik dolu gözleri, ne de tatlı davranışları bu adamdaki, çelik gibi iradeyi, ortaya koyardı, Lancier'nin onunla övünmesi pek boşuna değildi. Lejean, Paris'in en iyi mühendislerinden biriydi. Küçücük Roche Ainé fabrikasından ileri gidemediyse, bunun nedeni büyük sanayicileri çileden çıkarmasıydı. Az insan bu kadar nefretle anılırdı. Sağcıları en çok delirten, içinde bulunduğu durum ne olursa olsun, kusursuz davranışı, terbiyesi ve büyük bilgisiydi. Bir gün Nivelle şöyle demişti: "Yırtık pırtık elbiseli birinin l'Humanité okumasını anlarım, ama Danté'yi okuyan bir solcu doğaya aykırıdır, insanı isyan ettirir." Lille şehrinin ilk sosyalistlerinden olan bir avukatın oğlu, gençliğinde yaralı komüncüleri gizlediği için neredeyse öldürülecek olan bir doktorun torunu Henri Lejean, kaynağını epey eskilerden alan bir aydındı; uzun uzun düşünüp gerekli sonuçları çıkardıktan sonra sosyalizmi seçmiş, kendini günlük politikaya vermişti. İşçiler ondan söz ederken: "Henri'miz boş laflar etmez.." derlerdi. Sarsılmazlığı, bağlılığı ve temiz ahlakından ötürü çok sevilirdi. Her şey bir yana, dış görünüşü o kadar da şaşırtıcı değildi: Düşmanlarına katı davranan bu adam dostlarının acılarıyla duygulanıp yardımlarına koşardı. Sağcı bir gazete Lejean'ı sinsilikle suçlamıştı; lüksü, iyi giyimli karıları, adamın kesesini boşaltan gece kulüplerini sevdiği söylendi. Oysa Lejean, karısı ve büyüğü on altı yaşında olan iki çocuğuyla küçük bir lojmanda yaşıyordu; evinde tek lüksü kuyruklu piyanosuydu. Lejean'ın karısı Josette müziği severdi.

Ara sıra Mado, Lejeanları görmeye gelirdi. Corbeille'in gösterişinden sonra her yerde benzerine rastlanan hasır koltuklar, eski büfe, basit yemek boyunca konuşulan herkesin anlayabileceği şeyler ona mutluluğun ta kendisi gibi gelirdi. Mado'nun gözünde

Lejean, ne korkunç bir konuşmacı, ne parlak bir mühendisti: Mado onu sakin ve sevimli, yedi yaşındaki kızı Mimi'yle saklambaç oynayan, Paul'ün problemlerinin çözümüne yardım eden bir adam olarak görürdü. Mado, sık sık Josette'i kıskanır, hayatına imrenirdi.

Josette, oyuncak bir cennette de kara ve katı bir toprak üzerinde yaşıyordu. İşçi kızıydı. Kendi kendini yetiştirmiş, suratların, evlerin, ağaçların isten kapkara kesildiği bir mahallede; madenci çocuklarının devam ettiği okula öğretmen olmuştu. Neşeliydi, acıyı, açlığı, eziyeti tatmıştı. Yüzündeki çocuksu yan hâlâ kaybolmamıştı ama, ara sıra kararan yorgun bakışlarıyla gözlerinin çevresindeki kırışıklar geçirdiği hayat tecrübesini ortaya koyuyordu. Bu hem neşeli, hem hüzünlü kızı Lejean on sekiz yıl önce tanımıştı. Evlenmeden önce hayatı ekmek, para ve iş bulmak için devamlı bir savaş sayan Josette'e inanç vermiş, birlikte yaşadıkları sürece mücadele, onun gözünde hayatın ta kendisi olmuştu. Yıllar boyu Lejean iş bulamamıştı; Josette'in dar gelirleriyle geçinmeleri gerekmişti. Ama genç kadın hiç umutsuzluğa kapılmamıştı, niçin yaşadığını biliyordu. Garip, değişik bir kız olan Mado'yu nasıl anlayabilirdi? Mado, Josette'den çekinirdi. Bir gün Lejean'a: "Karınız çok katı"demişti de Lejean kahkahalarla gülmüştü: "Öyle mi dersiniz? Belki sizin gözünüzde katıdır. Sıcak limonluk bitkilerine alışkınsınız, oysa Josette açık havada büyüdü."

Herkes gibi Lejean da, Moskova'dan gelen kısa telgrafla allak bullak oldu. Mado'nun gelişi onu şaşırttı, biraz da kızardı: Konuk ağırlayacak hali yoktu!.. Ama, hemen ardından Mado'nun başına gelen felaketi farketti, büyük bir tatlılıkla davrandı ona.

— Yalnız siz bana açıklayabilirsiniz… Ötekilere inanmıyorum. Hepsi Ruslardan nefret ediyor… Ama sizin onlarla beraber olduğunuzu biliyorum. Anlayamadım. Ne olur söyleyin, bize ihanet ettikleri doğru mu?

— İhanet mi? Lejean acı acı güldü, yüzünde okunan üzüntü daha da belirginleşti. Bize nasıl ihanet edebilirler? Yıllar önce biz onları bıraktık. Biz derken Fransa'yı yönetenler demek istiyorum. Münih, ardından Von Ribbentrop'la anlaşma… Almanların Rusya'ya saldırmasını istiyorlardı.

— Moskova'ya gönderilen heyet?

— Göz boyama… Rusları atlatacaklarını sandılar. Voroşilov'la yapılan görüşmeyi okuyun. "Saldırganlar" sözüyle geçmesine izin vermediler, oysa Fransızlarla İngilizler Beck'i desteklediler. Rusların başka çıkar yolu yoktu.

— Oysa sık sık…–Mado kendini topladı–…sık sık bir numaralı düşmanın faşistler olduğunu işitiyorduk. Nasıl anlaşabilirler? Üstelik bize karşı… Hem sonra yalnız Bonnet, Nivelle yok, siz varsınız, Sembat var, işçiler ve halk var.

Hava kararıyordu. Lejean ışığı yakmayı düşündü, sonra vazgeçti. Josette kızını alıp içeri geçmişti. Lejean:

— Başkalarının ceremesini çekmek zorundayız, dedi. Kayıtsız konuştuğumu sanmayın, ben Fransızım. Hiç de neşeli günler yok önümüzde, Moskova dayanırsa Fransa yaşar. Ama, güç dönemler geçireceğiz. Umutsuzluğa kapılmayın. Rusların ihanet ettiği

söylenirse, bunu hainlerin söylediğini bilin. Şimdi bizim peşimize düşecek, içeri tıkacak, öldürecekler. İnsan lafla değil çelikle geçer tecrübeden…

Paul, durup dururken konuşmaya katıldı, kalın sesiyle:

— Şu sıra en önemli şey davaya bağlılık, dedi.

Lejean gülümsedi:

— Görüyor musunuz? Hepimizi temizlemezlerse bunlar savaşın sonunu getirecekler…

Lejean'ın evinden çıktığında, Mado allak bullaktı. Bir kumardı bu, korkunç bir kumar…

O ufacık çocuk "bağlılık" demişti. Neye bağlılık ama? Böyle şey olamaz, çocuk masallarında rastlanır bunlara; sonra çocuklar büyür. Büyüklerin düşle vakit geçirecek halleri yoktur. Onları askere alırlar, mezara iterler. Büyükler de "yan çizer" kurnazlığa kalkışır, deliklerde gizlenir. Oysa Lejean ödlek değil, gizlenmeyecek. Gözümden kaçan bir şey var… Gerçekten küçük Paul benden daha iyi mi görüyor birtakım şeyleri? Yapıları başka onların, daha sağlam insanlar. Lejean, "sıcak limonluk bitkisi" deyimini benim için kullandı. Ama şimdi limonluğun camları kırıldı, donuyorum… Josette'in yerinde olmayı ne kadar isterdim? Onun Lejean'ı var. Oysa Sergey beni bırakıp gitti… Hayır, bu kadar basit değil… Lejean'ı var, doğru, ama içinde başka bir şey daha var… Ve ben bomboşum. Sergey'i düşündüğümde rahatlıyorum. En korkuncu Sergey'in benimle olmayışı. Sergey

Lejeanların orada, Josette'in, o garip çocuğun, onların evinde. Bir tek benimle değil.

18

Olaylar o kadar çabuk gelişiyordu ki, Lancier düşünecek zaman bulamamıştı. Savaş başlamıştı bile, ışıklar yanmıyor, istasyonlarda kadınlar ağlıyordu. Louis gitmişti, Marceline de ağlıyordu. Gazeteler kötü haberlerle doluydu hep: Almanlar Varşova önlerindeydi. Polonyalılar yüzünden bu işe bulaştık, oysa herifler savaşmayı bile bilmiyorlar! Nerede Polonyalıların Mame'ı? Onlar Fransız değil ki!… Lancier köpürüyordu. Sigaralıklarını bırakmıştı. Sudan karacasına bakarken kendi kendine kızdı:

"Ben de aptal bunağın biriyim! Neler düşünüyorum? Günün birinde Corbeille'in üzerine atacaklar bombayı…" Dostları onu tanıyamaz olmuşlardı; sinirliydi, durmadan tartışmalara giriyordu.

Lejean gelip, askere çağrılan iki işçinin yerine yenilerinin alınması gerektiğini bildirdiğinde kükredi.

— Demek dostlarınız Hitler'den yana?

— Ya komünistler? Fransızlar savaşıyor…

— Böyle bir şey göremiyorum. Savaşan Polonyalılar. Fransız ordusu, savaştan başka akla ne gelirse yapıyor.

— Bir at hırsızı her zaman atını boyar. Size soruyorum, Moskova Antlaşması'na nasıl olur da karşı çıkmazsınız? Fransız değil misiniz canım? Yoksa Tatar mısınız?

— Fransızım. Ama sizin gibi bir Fransız değil… Başka bir Fransa'dan yanayım ben.

— Hitler'den yana mısınız, ona karşı mısınız?

— Saçma bir soru! Hem Hitler'e, hem Fransız faşistlerine karşıyız biz.

— Bakın Lejean, bu sözler çocukları uyutmak için söylenir. Ben elli dört yaşındayım… Rusların aptalca bir iş yapmadıklarını anlayacak çağdayım. Onlar gerçek birer bencil. Ama siz, nasıl olur da onlara hak verirsiniz? Ha! Şimdi bir şey söylemiyorsunuz, verecek cevap bulamıyorsunuz! Size dostça söylüyorum tahta perdenin değişik yanlarında olabiliriz ama yine de bir Fransız tahta perdesidir bu, Sibirya tahta perdesi değil!

— Peki, size cevap vereceğim. Yalnız, cevabımın hoşunuza gideceğinden kuşkuluyum. Buna karşılık, her Fransız işçisi benimle aynı düşüncededir. Sovyetler Birliği bizim için bir ütopya değil: Yetersizlikleri olabilir, –insanoğlunun kusurları vardır her zaman– ama orada büyükbabamın düşlediği, komün askerlerinin uğrunda savaştığı şey gerçekleştirildi. Moskova zafere ulaşırsa ülkemiz, gerçek Fransa elimizden gitmeyecek. Eğer Moskova, yenilirse hapı yuttuk demektir. Alman ya da Fransız olması önemli değil, başımıza bir Hitler gelecek. Rusların bencil olduklarını söylüyorsunuz; Fransa'nın geleceği onlara bağlı ama.

Lancier kendinden geçmişti:

— Gidin öyleyse, Tatarlarınıza katılın bayım, dedi. Yaptıklarını

bağışlamayacağız. Berlin'de durmayacak, Moskova'ya kadar ilerleyeceğiz.

— Size kızma olanağı yok Bay Lancier, hem bir şey anlamıyor, hem de anlamak istemiyorsunuz. *Paris-Soir*'ın saçmaladıklarını tekrarlamaktasınız.

Koridorda Millet, Lejean'a seslendi:

— Henri, seninle konuşacaklarım var. Çocuklar Parti'nin taktiğini anlamıyorlar. Saçma sapan şeyler söylüyorlar, anladın mı? Thaelmann'ın artık Hitler'le olduğunu söylüyorlar. Karşı çıkıyorum ama anlarsın, onları inandırmaya yetmiyor. Millet yirmi iki yaşındaydı, ama görünüşüne bakılırsa on yediden fazla olduğu söylenmezdi: İnce uzun bir gençti. Bildiri yapıştırır, İspanyollar için para toplar, ihtiyar Jacques, Leon Blum hükümetiyle bir yer varılmayacağını anlatırken o da için için kaynardı.

— Faşist faşisttir, diye cevap verdi Lejean. İşte vereceğin cevap. Thaelmann'ı hiçbir zaman salıvermezler. Fransızlar gerçekten Hitler'e karşı savaşırlarsa, Ruslar onlara yardım eder. İspanyollara kim yardım etti? Hükümet *l'Humanité*'yi yasakladı ama *Je Suis Partout* Almanların parasıyla rahat rahat çıkıyor…

Demek ki Hitler'le değil, bizimle savaşmayı düşünüyorlar.

— Gayet açık. Beni anlamalısın, durumum çok güç… Bir de yaşlı anam var, o bile başımın etini yiyor. "Nasıl olur da Almanlarla anlaşırsınız? diyor. Ben, Parti'nin Hitler'le işbirliği

yapmayacağını biliyorum. Onlara da böyle söylüyorum. Henri, gözümüzü korkutamazlar…

Millet, Lejean'ın elini sıktı.

Akşama doğru Nivelle, Lancier'nin karşısına çıktı:

— Haber vermeden geldiğim için kusura bakmayın. Ama görevim bunu gerektiriyor. Lejean'ın, tutuklanacak kişiler listesinde olduğunu öğrendim. Kararın doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışacak değilim. Ama Roche Ainé müessesesindeki yerini bildiğimden elinizin kolunuzun bağlanmasını istemedim…

Maurice çileden çıkıp bağırdı:

— Bu görülmüş şey mi? Almanlarla savaşıyorlar, sonra da bizimkileri içeri tıkıyorlar! Lejean'ın casus olduğuna inanmam! Kendine göre birtakım düşünceleri olabilir, ama Lejean namusun ta kendisidir.

Nivelle cevap verdi:

— Bay Lejean'ın namusluluğundan kimsenin kuşkulandığını sanmıyorum. Önemli olan, düşüncelerinin Fransa'nın güvenliğiyle uyuşup uyuşmaması. Hem sonra, bu konuda karar vermeye yetkili kişi de ben değilim; Daladier'nin politikasını savunmak bana düşmez. Sadece, sizi dostça uyarmak istedim.

Nivelle çıktı. Cep feneriyle sokağı aydınlattı; Mado'yu gördü. Genç kız ona, güle güle bile demeden köşeyi dönüp kayboldu.

Acele ediyordu. Kaybedilecek bir dakika yoktu! Artık kendini, gereksiz hayatını düşünecek sıra değildi. Bir saatliğine, yaşayışını doğrulayacak bir iş çıkmıştı.

Kapıyı Josette açtı. Mado hemen anladı: Geç kalmıştı. Kitaplar, elbiseler, yastıklar yerde sürünüyordu

— Zamanında yetişip sizi uyarmak istiyordum…

Josette atıldı, genç kıza sarılıp öptü. Bu davranış öylesine alışmadığı şeydi ki Mado'nun gözünde yaşlar beliriverdi.

— Saat altıda götürdüler, ortalığı toplayacak vakit bulamadım.

Paul, Mado'nun elini sıktı.

— Sağol kardeş!

Mado eve döndüğünde babası hep homurdanıyordu:

— Roche Ainé'ye indirdikleri darbenin sözünü etmiyorum, Lejean fabrikamızın bütün yükünü taşırdı… Ama bu adam gerçekten namusun ta kendisi. Dün kanım tepeme çıktı, onunla tartıştım. Aslında hepsi delirmiş. Neden işçileri kızdırmak istiyorlar? Bizde birlik yok. Almanlar Hitler'in peşinden gidiyorlar… Tabii biz daha zenginiz, daha güçlüyüz ama insan yine de korkuyor. Fransa için korkuyor. Lejean'a gelince, çok üzgünüm.

Babasının hiç beklemediği bir sıra, Mado:

— Ona acımak boş, dedi. Onun gibilere insan gıpta edebilir… İnanıyorlar, herkes de onlara inanıyor. Bizlere gelince, her şeyden kuşkulanıyoruz, her şeyden korkuyoruz…

Paul'ün kendisine "kardeş" dediğini hatırladı ve kızardı.

Nivelle, Emniyet Müdürlüğü'nün uzun koridorlarından birinde ilerliyordu; birden polislerin arasında yürüyen Lejean'la karşılaştı. Lejean, gülerek onu selamladı:

— Beni artık tanımıyorsunuz galiba, Bay Nivelle?

— Özür dilerim… Burası çok karanlık…–Birden kızararak ekledi–: Ruslarınızın yaptığını görüyor musunuz?

Savaşın ilk günü Nivelle defter tutmaya başladı; kendisi için değilse bile kendinden sonrakiler için bu gergin günlerin anılarını saklamak istiyordu. Lejean'la karşılaştıktan sonra şunları yazdı:

"Cephede sessizlik hüküm sürüyor. Savaş içerde devam ediyor. Lejean tutuklandı. Ona rastladım. Çok canım sıkıldı. Solcuların, ulusun dışında kaldıklarını kabul ediyorum. Yine de tatsız, üstelik başka çıkar yol da yok… Bu savaş kimin için gerekli bilmiyorum; herhalde ne biz istiyoruz, ne de Almanlar. Ama bir seçim yapmak için de çok geç. Hitler seçimini yaptı. Her şeyi, Bolşeviklerle anlaşmayı bile kabul etti. Körlüğü beni şaşırtıyor; çılgın, varını yoğunu yeşil çuhanın üzerine atmaya hazır bir kumarbaz. Yakınlarını, vatanını şerefini atıp her şeyini yitirince de kendini öldürmeye hazır. Bir kumar, gün ışığında ölgün bir mum ışığı ve yıkıntılar, işte Avrupa'nın sonu. Schirke ile yaptığım bir

konuşmayı hatırlıyorum; şimdi Schirke askere çağrılmış, sınırımızda bekliyordur. Özellikle Batı Uygarlığı'nın zaferi uğruna savaşıyoruz, Nazi komünist imparatorluğuna karşı onların Weimar cumhuriyetini kurtarmak için. Yarın ben de cepheye gönderilmemi isteyeceğim. Şu sıra insan, siperlerde, kendini çalışma odasındakinden çok daha rahat hissediyordur. Ne sıkıcı iş! Bütün Avrupa, bu kent gibi karanlıklar içinde. İnsanların anlayışı da karanlıklar içinde. Kaçırılan Persefon bir pasif koruma sığınağında gözyaşı döküyor ve ben bu gözyaşlarını insanların diline çevirme yeteneğinden yoksunum…"

Yatmayı düşündü, sonra fikrini değiştirip odayı arşınlamaya koyuldu. Sözcükler uçuşuyor, önünde dolanıp duruyor, yakalamak istediğinde elinden kurtulup kaçıyorlardı. Kırık bir dal gibi, bir dize asılı kalmıştı. Sonra karanlık ve boş dünya yankılandı: Nivelle, sözcüklere, seslere, cıvıltılara, tınlamalara boğuldu. Sabaha kadar yazdı durdu; böylesine esinlenerek yazdığını hatırlamıyordu.

İşte, gün doğmuştu… Tıraş oldu, işine gitmeye hazırlandı; yazdığını bir kere daha okumayı düşündü, vazgeçer gibi oldu, yine de dayanamayıp okudu. Ne kötü, nasıl da zorlanarak yazılmış dizelerdi bunlar! Ne uyum vardı, ne duygu… Herhalde insanın şu sıra şiir yazması olanaksızdı. İncecik kâğıtları avucunda buruşturdu, birden Emniyet Müdürlüğü'nün karanlık koridorunda Lejean'ın alaycı gülüşünü hatırladı. Kızgınlıkla yüzünü buruşturdu. Şimdi savaşmak gerekiyordu işte. Sizi yeneceğiz Bay Lejean!

19

Toplantı epey gürültülü geçti. Belçev, Sergey'in tasarısına karşı çıkmıştı. Her şeyden önce "Vlakhov yoldaşın gerçekçi olmadığını, standart yedek parça yapımı olanaklarını önemsediğini" belirtiyordu; sonra "eski görüşlerin çamuruna saplanıp kalıyor, yerel olanakları küçümsüyordu." Belçev büyük bir heyecanla konuşuyor, bir gün önce Sergey'le aynı fikirde olduğu halde şimdi de bu söylediklerine inanıyordu. Grigoriyev'in işe karışmasıyla fikrini değiştirmişti. Hep böyle olurdu: Üstlerinden biri tek kelime söylemesin, Belçev, bir gün, hatta bir saat önce ağzından çıkanları unutur, yeni bir şeye inanıverirdi. Sergey'i anlamıyordu: Grigoriyev böyle diyorsa böyle olmalıydı… Oysa Sergey diretiyordu. İkinci bir kere tasarısının incelenmesine karar verildi. Sergey, içinden Belçev'e diş biliyordu ama toplantı sonuçlarından hoşnuttu. Ekim ayındaydılar, batan güneş ortalığı kızıla boyamıştı. Yolda çocuklar oynuyor, çiftler dolaşıyordu. Başına rengarenk bir başörtü bağlayan kadın, bir Kızılordu askerine şöyle diyordu: "Likör bardakları buldum, öyle zarif ki…" Hava serindi, gürültülüydü, gökyüzü belli belirsiz renklenmişti. Sergey, kendi kendine: "Savaşa girmeyişimiz ne büyük mutluluk!… dedi. Paris'i, karanlıklar içinde gözünün önüne getirmeye çalıştı, yapamadı: Kafasında hep donanma fişekleri yanıp sönüyordu.

Ya Mado? Ne olmuştu acaba? Büyük bir acı duydu, boş bir sıraya kendini bırakıp gözlerini kapadı. Mado, yeşil giysisiyle geliyor ve gülümsüyordu… Onu bir daha göremeyecekti! Ondan mektup bile alamayacaktı… Savaş aralarına girmişti. Paris, bir telgraf, açıklama ve bildiri sisi ardında kaybolmuştu. Mado neredeydi acaba? Doğru, kaderle saklambaç oynanmaz.

Zaman zaman Mado'yu unuttuğunu sanıyordu; bundan yalnız büyük bir rahatlık değil kendini kaybetmişcesine büyük bir dehşet duyuyordu. Sonra yine üzüntüsü geri geliyor ve rahatlıyordu. Kendi kendini hafiflikle suçlaması haksızdı: Keyiflenebilir, eğlenebilirdi bile; ama Mado, yüreğinin derinliklerinde yaşıyordu.

Bütün varlığıyla Moskova'nın hayatına dalmıştı; orada her ayrıntı Sergey'i duygulandırıyordu. Yolun kenarında bir sıraya oturmuş, Belçev'le tartışmaya devam ediyordu. Neden seri yapımı düzenleme olanağı bulunmasın? Grigoriyev çok çalışkan biriydi ama yanılabilirdi… Öte yandan Belçev, papağan gibi, öğrendiğini tekrarlıyordu… Geçen yıl burada sefil bir baraka vardı. Bak, şimdi yerine yapılana! Moskova güzelleşti. Batılılar, inşaata başladığımıza inanamazlar. Bir şeye inandıkları yok. Bizi düşmana karşı yapayalnız bırakmaya kalktılar. Almanlara karşı kendilerini neyle savunacaklar? Chamberlain'in şemsiyesiyle mi? Devirmek istedikleri Hitler değil, biziz. İnsan Nivelle'i dinlese yeter… Bir kaç yıl daha kazanabilsek… Grigoriyev'in düşüncesi kalıplaşır. İlkel bir çalışma yolu onunki. Almanların büyük bir güç olduğu gerçek. Ama şimdi işler biraz daha düzeldi, sınır biraz daha düzeldi, biraz daha uzaklaştı.

Polonya ovaları gözünün önüne geldi. Kül, kan… Paris ne olacaktı? Kestane ağacının altındaki sıra ne olacaktı?.. Hayır, Mado ile Paris'i birbirinden ayırmak olanaksız!.. Onunla yine o sıraya oturabilir miydi? Nerede!

Şimdi yanında güçlü kuvvetli, yanık yüzlü iki kız oturuyordu. Biri gülerek anlatıyordu: "Görür görmez hemen ses tonu değişiverdi…" Sergey gülümsedi. Genç kızlar gittiler. Gülen Olga'yı andırıyordu. Olga iyi bir kızdı ama çok gençti, çocuk

gibiydi. Annesinin yüzü solgundu, kendine bakması gerekiyordu… Vassia'nın yolculuğu nasıl geçmişti acaba?

Sergey saatine baktı; acelesi olduğundan çocuklar gibi, oradan geçen bir tramvaya atlayıverdi.

Labasovlar hem evliliklerini, hem de yeni evlerine taşınmalarını kutluyorlardı. Olga, görevle giden Vassia'nın dönüşünü beklemelerinde diretmişti. Yakınlarından başka okul arkadaşı Nataşa Krilova'yı çağırmışlardı. Labasov da yazı işlerindeki arkadaşlarından ikisini, Sekreter Petya Drozdov ile Dış Politika Yazarı altmışlık Zamkov'u davet etmişti.

Önce, ev sahibi konuklarına yeni dairelerini gezdirdi: Çok büyük değildi evleri, iki odaydı. Ama Semyon İvanoviç en ufak ayrıntıları bile değerlendirdi. Tuvaletin yanında; "İşte burası da şey…" diye fısıldadı.

Labasov otuz iki yaşındaydı; iri yarı, hastalıklı tenli, hep uyuklar gibiydi. Yaşından büyük gösteriyordu. Küçücük gözleri kurnazca davrandığını sandığında canlanırdı. İki yıl önce yazı işleri müdürlüğüne getirilmişti. Daha önce bir sendikada çalışıyordu; gazeteyi sevmiyordu; yine de işgüzarlık yapıyor, geceleri yazıları en az on kere okuyup her keresinde, kendi deyimiyle "şüpheli" bir şeyler buluyordu. Kimsenin yapmadığı bir karşılaştırma ya da fazla tekrarlanmamış bir özellik bulduğunda, kırmızı kalemine deli gibi yapışırdı. Birlikte çalıştığı arkadaşlarına: "En önemlisi yanılmamaktır" derdi. Bir gün Olga'ya itiraf etti: "İlk bakışta her şey eksiksiz gelir, sonra, birden… Tarlada pire yakalamak daha kolay iştir valla!" Yerinden hoşnuttu, hep ilerlemek isteyen Petya

Drozdov'u alaya alırdı: "Merak etme, bir silleyle ödüllendirirler seni!"

Tıklım tıklım dolu küçük daire, hediyelik eşya satan dükkânları andırıyordu. Semyon İvanoviç konuklarına gururlanarak, elektrikli pikabını, maun yatakları, on kadar yastığıyla kanepelerini ve yer küreli bronz duvar saatini gösterdi.

Sergey kızkardeşine:

— Amma da süs eşyanız var, dedi. Kendimi, cam ve porselen eşya satan dükkâna girmiş bir hipopotam sanıyorum.

Olga gülmeye başladı:

— Bir şey kırarsan önemi yok… Yalnız bardaklarıma dikkat et, pek fazla değil çünkü…

— Eskiden benim de bir şeyim yoktu, diyordu Semyon İvanoviç. Ama zaman değişti. Bugün herkes evini döşüyor. Gelişme halinde…

Genellikle sesi çıkmayan Vassia birden fikrini söyledi, Nina Georgiyevna'ya göre biraz kabalık yaptı:

— Ben ıvır zıvırdan hoşlanmam. Böyle şeyleri olmadığı zaman insan daha rahattır.

Yemek boldu; et ezmesi, pavurya, sebze salatası, yayın balığı, kâğıt bir gülle süslenmiş süt domuzu, hepsinin ardından da hem

yayın balığını sarartacak, hem de süt domuzunun pembeliğini bastıracak kırmızılıkta bir pasta; kokulu ve saf votka, dört çeşit şarap, şampanya. Semyon İvanoviç, aceleyle, sanki görev yapıyormuş gibi çok yemek yedi; yine de kayıtsızdı. Olga, ağır ağır, her lokmanın tadını çıkararak atıştırıyordu. İyice karnını doyuran çakırkeyf Petya onu görünce, pastayı da yediği halde süt domuzundan biraz daha aldı. Zamkov, yemekhanede yercesine, önündekine aldırmadan yutuyordu. Epey içen Vassia canlandı; yanındaki Nataşa'ya, sirkte gördüğü bir hipnotizma gösterisini anlattı. Sihirbaz, herkesin içini gördüğüne yemin ediyordu. Biri sihirbazın saatini yürüttü, herif: "Milis nerdeee!" diye bağırmaya başlamaz mı? Halktan cevap verenler oldu: "İnsanların içini görüyorsan milisi ne yapacaksın?" Nataşa'nın gülüşü bulaşıcıydı, sihirbazın hikâyesini başka duyan olmadığı halde, Zamkov dahil herkes bastı kahkahayı.

Sergey'i sıkıştırıp Paris'i anlattırdılar; dikkatle ve kayıtsızlıkla dinlediler sonra. Sanki Ortaçağ'dan ya da gezegenlerden birindeki hayattan söz ediyordu. Yerinde duramayan tek kişi Nina Georgiyevna'ydı: Paris'te Sergey'in başına geleni öğreneceğini umuyordu. Zamkov cebinden not defterini çıkarıp sordu:

— Büyük sermaye şimdi kime dayanıyor, kime güveniyor?

Kahvelerin taraçalarında mangal yaktıklarını öğrenen Nataşa keyiflendi. Gülerek söyleniyordu: Sokakları ısıtıyorlar, amma da garip insanlar bunlar!

Vassia, savaş öncesi Paris'te çok bina yapılıp yapılmadığını sordu; mimar olduğundan, geleceğin beyazlı yeşilli, sakin

kentlerini düşlüyordu. Sonra:

— Minsk'i tanıyamazsınız, dedi. Kocaman, Avrupai bir şehir oldu…

Herkes canlandı. Sergey, hayatında gitmediği Minsk'le Paris'ten fazla ilgilendiğini farketti. Biri tatlı bir düştü belki, ama yine de bir düştü; öbürü hayatın ta kendisiydi. Vassia'nın kalın sesi, Nataşa'nın gülüşü, Zamkov'un gıcırtıyı andıran konuşması gibi. Bu masanın çevresine oturanların geleceği Minsk'in evlerine, kendi tasarısına –Grigoryev yanılıyordu nasıl olsa– ve bir sürü başka şeye bağlıydı.

Vassia okullardan söz etti, konuşma mimariden eğitime geçti.

— Çocuklar çok şımartılıyor, dedi Labasov. Babam beni kırbaçla döverdi, hiçbir zararını da görmedim.

Nina Georgiyevna kızdı:

— Domostroy'a dönülemez artık! Öğretmenler çok dikkatli olmak zorunda; oysa öğrenimleri yetersiz, kültürden yoksun çoğu; çocuk yeni yetişen bir fidan gibidir, çok kolay kırılır…

Semyon İvanoviç radyoyu açtı:

— Bakalım dünyada neler olup bitiyor…

Spiker, Baranoviçi'de yapılan bir mitingden söz etti; ardından da akıl almaz büyüklükte bir helvacı kabağından. Ses öylesine

dokunaklıydı ki duyan kabağı onun yetiştirdiğini, böylece insanlığı kurtardığını sanırdı… "Dış haberler…" Spiker o gün Almanların kaç ton bomba yağdırdığını bildirmeye koyuldu.

Hıımmmm, dedi Labasov.

— Her şey bir yana, herifler hepsini iyi yoluyor, diyecek yok; iyi savaşıyorlar üstelik…

Sergey sinirlendi. Evet, Almanlar gerçekten savaşmayı biliyorlardı. Chamberlain ve Daladier gibilerinden de bir şey beklenemezdi… Ama neden Labasov seviniyordu…

— Heh heh he! Kullandığınız terimler çok eski…

Yazı işleri salonunda, kırmızı kalemine yapıştığında da Semyon İvanoviç hep: "Heh heh he!" derdi.

— Diplomat değilim ben… Doğruya doğru, eğriye eğri…

— Şu sıra yaşadığımız duruma bağlı biraz da, dedi Zamkov. Kısa süre önce gıda işçilerinin bir toplantısında, sorunun yepyeni bir şekilde ele alındığını gördüm.

— Canım, sözcü yanılabilir de. Almanya'dan şöyle bir geçtim. Ama Paris'te bir Alman komünistiyle, bir kadınla tanıştım…

Sergey, Anna'nın durumunu anlattı.

— Alçak herifler! diye haykırdı Nataşa.

Nina Georgiyevna'nın gözleri yaşarmıştı. Vassia:

— Er geç onlarla savaşmamız gerekecek, dedi. Geç olması daha iyi, bütün gücümüzü toplayabiliriz bu süre içinde…

Petya Drozdov, bir şeyler söylemek için yanıp tutuşuyordu; herkes ateşi külleyeceğini sanıyordu. Petya:

— Halk arasında Almanlara ne diyorlar biliyor musunuz? diye sordu. En korkunç dostumuz, diyorlar.

Bu sözler, herkesi neşelendirdi Semyon İvanoviç pikabı çalıştırdı, Petya Olga ile, Vassia da Nataşa ile dans ediyordu.

— Fransız kadınları güzel mi? diye sordu Labasov Sergey'e.

Sergey gülümsedi.

— Çeşit çeşit. Hem sonra, biraz da zevke bağlı…

Petya, dalgın dalgın sırıttı:

— Filmlere bakılırsa Fransız kadınları çok güzel. Ama muhakkak kendilerini satıyorlardır…

Sergey omuz silkti. Nina Georgiyevna'ya yüzünü buruşturmuş gibi geldi, ama yanlış da görmüş olabilirdi. Birden Semyon İvanoviç bir kahkaha attı:

— Bizde de kendini satanlar var!

Bir sessizlik oldu. İğrenç bir herif, diye düşündü Sergey. Nataşa bir gazete aldı, okur gibi yaptı. Olga mutfağa girdi, elinde çaydanlıkla döndü.

— Çay şimdi olacak, hepimiz içeriz.

Zamkov reçellerin tadına baktı; küçük kaşığı yaladı, sonra:

— Eviniz çok iyi Semyon İvanoviç, dedi. Üstelik kendinize mükemmel bir eş buldunuz. Belki farkında değilsiniz ama büyük bir nimet.

Zamkov, otuz yılını bir arada geçirdiği hayat arkadaşını yitirmişti. Yaşlı görünüyordu, kendini kapıp koyvermişti. Çalıştığı ya da siyasetten söz ettiği zaman canlanıyordu. Ama şimdi, fincanlara çay dolduran Olga'nın ellerine bakarken birden kendini yaşlanmış hissediyordu. İhtiyarlar gibi tekrarladı:

— Büyük bir nimet!

Labasov cevap verdi:

— Evet, çok iyi bir karım var. Ne yazık ki yıllık izinlerimizi kullandık. Gelecek yaz Karadeniz'e gideceğiz, Olga çok istiyor. Değil mi Olga?

Olga cevap vermedi, Labasov devam etti:

— Bana kalsa, oltayla balık avlamak en sevdiğim şeydir. Gazetede gece işi, birtakım sorumluluklar var, sinirler gergin;

insanın gözünden ufacık şey kolaylıkla kaçabilir… İnsan oltasını sallandırınca bir dinleniyor ki…

Sergey gülümsedi; Labasov sandığı kadar da kötü değildi galiba? Yalnız dış görünüşü sevimsizdi işte… Olga'yı seviyordu ya…

— Böyle bir zevke aklım ermiyor; dedi Petya, olduğun yerde çakıl, sonra da sazan balığı yakaladım diye kasıl.

Petya çok canlı ve hareketliydi; kafasından hep dev tasarılar geçirirdi. Yirmi altı yaşındaydı, şimdiden iki kere evlenmiş; boşanmıştı. Ustaca çevirdiği manevralarla sık sık oda ve iş değiştirirdi. Gazeteye girmeden önce ormancılıkla ilgili halk komiserliğinde, daha önce de sinema araçları yapan bir fabrikada çalışmıştı. Her hafta "gazeteyi canlandırmaya yönelen" birtakım yeniliklerle Semyon İvanoviç'in ödünü patlatırdı. Petya'nın son tasarısını hatırlayan Labasov şu karşılığı verdi:

— Sen sazan balığı bile tutamazsın! Bu Petya öyle gürültücüdür ki, insan bunu balığın yakınına bile sokamaz. Dinamodan farkı yok. Dün ne önerdi biliyor musunuz? Canlı, ortalığı birbirine katacak başlıklar vermeliymişiz, düşünebiliyor musunuz? Üstelik bizimki sarı basın da değil. Bir dinlemeye kalksam… Bütün bunları da çok hırslı olduğundan yapıyor. Kısa zamanda ilerlemesi gerekli.

— Herkes benim gibidir. Buna hırs değil araştırma zevki derler.

— Hadi canım sen de! Ben şişmanım, zayıf biri olduğumu söylemem. Bir fotoğrafçı anlattı: Adamın birinin fotoğrafı

çekiliyormuş, nereden çıktığı belli olmadan Petya ortalıkta belirivermiş. Bütün istediği de fotoğrafta görünmek. İlkbaharda hastalandı; bir şey söylemiyordu, doktor ülserden kuşkulandı; tam beş kilo verdi bizim Petya. Aklınız alır mı? Zayıflığının ülserle mülserle ilgisi yokmuş. Gudalov'a "Şeref Nişanı" vermişler, bizimki kıskanmış. Güç bela kendini topladı.

— Gudalov'la ilgili sözlerin doğru değil. Tabii adamakıllı canım sıkıldı. Sinirlendim… Ama Gudalov nişanı haketti… Başlıklara gelince, bu başka iş… Hırsla ilgisi yok. Böyle şeylerle insana ödül vermediklerini biliyorum. Tersine, adamı kapı dışarı ediverirler. Ama, hiç olmazsa bir kere insan bir şeyler yapmak, gazeteyi canlandırmak istiyor! Mayakovski ne güzel demiş:

Yarış bizim tanrımız, yüreğimiz bir davul…

Labasov, ancak görevinin başında şiir okuduğunu açıkladı. Sergey susuyordu. Nataşa, utana sıkıla Lermontov'u daha çok beğendiğini söyledi. Bir tek Vassia, Petya'yı destekledi:

— Şiirden pek anlamam, doğru; ama Mayakovski harika bir tip…

Büyük gerilim içinde, yuvarlak masanın çevresinde başka şeyler de konuştular: Pogodin'in son oyununu, satranç turnuvasını, tarım sergisinden alınabilen harika limonları, konut sorununu, evlenmeleri, boşanmaları… Konu döndü dolaştı, yeniden çocuklara geldi –ne zaman öğretilecekti, terbiyeli olmaları gerektiği?– Oradan savaşa uzandı: Majino hattı mı, yoksa Siegfried hattı mı güçlüydü? Çevrelerinde derin bir sessizlik

hüküm sürüyordu; ahududu reçeli masadan güzel kokular saçıyordu çevreye, sonra Olga'nın açık renk, duru gözleri… Başka yerlerde bombaların binaları yıktığına, spikerin sözünü ettiği batan gemilerden arta kalanların sandallarda, sallarda, ya da tahta parçaları üzerindeki adamların, gitgide büyüyen dalgalarla boğuştuğuna kim inanırdı?

Sonra yorulup sustular. Derken yerkürenin eşi saatin sesi duyuldu; tatlı bir sesle hayatın uzunluğundan ve uyumundan söz ediyordu.

Konuklar gitmişti. Olga, ses çıkarmadan ortalığı topluyordu. Semyon İvanoviç ceketini çıkardı, takma yakasını çözdü; birden, oltayla balık tutmaya bayılan tatile çıkmış Labasov beliriverdi. Çok keyifliydi, iyi bir gece geçirmişlerdi. İhtiyar Zamkov haklıydı. Olga gerçekten bir nimetti… Çok yakınında durup kocasına bakan Olga, birden:

— Mevkiinin başımı döndurdüğünü sanıyorsan aldanıyorsun, dedi. Yarından tezi yok, annemin yanına dönebilirim.

— Neden kavga çıkarmak istiyorsun?

— Çünkü söylediklerinden tiksiniyorum. Sakın beni satın aldığını sanmayasın?

O an kimse Olga'yı tanıyamazdı: Açık renk gözleri kararmış, güzel ama canlılıktan yoksun yüzü katılaşmıştı. Alçak sesle konuşuyordu:

— Çok, çok yanılıyorsun!

Semyon İvanoviç, Olga'yı ilk olarak görmüyordu böyle. Hemen durulması, zayıf, söz dinler hale gelmesi için ona sarılmak gerektiğinden de haberi vardı. Emin adımlarla yaklaştı, kolunu omuzuna doladı. Olga bütün gücüyle direnip sıyrıldı:

— Dokunma bana! Şimdi uyumak istiyorum. Beni uyandırmaya da kalkma!

Hemen yattı, yorganı da başına çekti. Semyon İvanoviç sarkık başını kaşıdı üzüntüyle. Çok da içmemişti üstelik… Olga ile geçinmek ne kadar da güçtü! Oysa herkesin içinde çok sakindi. Kızdırmanın gereği yoktu, her şeyi yüzüstü bırakıp gidebilirdi… Petya da, hemen olayı sağa sola yayardı…

Olga kendi kendini yiyordu. Sanki buraya taşınıp oturmanın gereği varmış gibi. Şimdi de beni satın aldığını sanıyor… Gerçekten seçmek isteseydim çok daha iyisini bulurdum… İşin kötüsü haklı da… Para için değil, ama yine de beni satın aldı sayılır… Az önce iyi dayandım ama yarın? Artık benim kocam; gizlice evine girmek değil, birlikte yaşamak söz konusu. Çok güç, ah, ne kadar güç! Ondan iyi çalışıyorum, yine de bir kadınım işte. Yakınlık aradım, mutluluk peşinde koştum. Bu yüzden acı çekiyorum…

Vassia Nataşa'ya nerede oturduğunu sordu.

— Çisti Sokağı'nda, Kropotkin Sokağı'na çıkar.

— Bana yakın sayılır… Yolumun üstü değil ya pek, böyle bir geceden sonra yürümek, temiz hava almak yine de insana iyi gelir…

Ses çıkarmadan, Nataşa'nın yanı sıra yürüyordu. Daha dün Minsk'den Moskova'ya dönmüştü, her şey hoşuna gidiyordu; alışkın olduğu sokaklar, ışıklar, özellikle yanında yürüyen Nataşa. Birkaç kere, kendi kendine: Ne iyi kız, demişti.

Nataşa şaşkındı: Neden bir şey söylemiyor? Benimle gelmeyi kendi istedi, şimdi de konuşmuyor. Belkide hiçbir şey anlamadığımı sanıyor? Orada bir sürü saçma şey söyledim, doğru: Şampanya içtik, dans ettik.. Nataşa acı acı düşündü: Kimseyi ilgilendirmeyen bir işim var… Sonra kararını verdi: Ne olursa olsun, dans etmekten başka şey yapmayı bildiğimi anlayacak ya! Durup dururken Profesör Bobnov'un çalışmalarından söz açtı: Bütün bitkiler yeterince beslenmiyordu, rutubetten yoksundular; bitkileri besleme işine hız verilirse yeryüzü çiçekle dolacaktı… Durmadan, evine varıncaya dek konuştu; yanındakine bakmaktan çekiniyordu. Ya anlattıklarıyla eğleniyorsa?… Başladığı gibi birden sustu. Vassia:

— Söylediklerіniz çok ilginç, dedi. O kadar da güzel anlatıyorsunuz ki…

Birkaç şey daha eklemek istedi, ama diyecek söz bulamadı. Ayrılırken sıkı sıkı tuttu genç kızın elini; Nataşa kendisini küçümsemediğini anladı. Benden hoşlandığnı sanıyorum bile dedi soyunurken… Sonra da kızdı: Ne oluyorsun canım? Hadi bakalım yatağa!

Bu arada Vassia, evine dönmek için yürüyerek bütün kenti geçiyor ve gülümsüyordu. Ne iyi kız! Bitkilere fazla dalmış, ama yine de çok iyi bir kız!

Sergey Nina Georgiyevna'yı eve götürüyordu.

Annesi:

— Olga mutlu, dedi. Böylesi belki daha iyi; delice duygulardansa… Labasov'u pek anlayamıyorum. Ama Olga sakin kız, sevgisi de sağlam. Öyle değil mi Sergey?

Sergey söylenenleri pek dinlemiyordu, yarım ağızla cevap verdi:

— En hoşuma giden yanı, balık avına meraklı oluşu…

Annesini bıraktıktan sonra, Sergey kentte dolaştı. Sonbahar yıldızları tepesinde ışıldıyordu, ama onların farkına bile varmadı. Ne Paris gecelerini, ne Mado'yu düşünüyordu. Günün olayları unutulmuştu bile: Tasarısı, Grigoriyev'le takışması, Olga'nın evindeki yemek. İnsan çok önemli şeyler düşünebilirdi: Fikirleri öylesine karışık, aynı zamanda da öylesine büyüktü ki düşündüğünü sonuna kadar sürdüremiyordu; sözler, görüntüler yanından geçip gidiyordu. O gece Sergey için de aynı durum söz konusuydu. Bütün varlığıyla Moskova'nın derin sessizliğini duyuyordu: Çocukların oyununu, kalkık burunlu Nataşa'nın gülüşünü. Olga'nın kurşun gibi ağır yüreğini, annelerinin yalnızlığını, çiftlerin birleşip ayrıldığını, ihtiyarların bir o yana bir bu yana döndüğü, yeni doğan çocukların ağladığı evlerin soluğunu.

Yeryüzü gibi, yeşillik gibi, kar gibi eski sessizliği… Sergey savaşın yaklaştığını da şimdiden hissediyordu: Hırıldayan radyo değil, insanlardı; ve gece, iğrenç, ışıksız, aşktan ve mutluluktan yoksun bir gece yeryüzüne iniyordu.

Irmağa kadar yürümüştü. Birden şafağın yeşil soğuğunda, Kremlin önünde beliriverdi: Kale, güzellik, irade bir arada. O zaman Sergey gülümsedi, her şeyi unuttuğunu gösteren bir hareket yaptı; ölümcül bir yorgunluk içinde, ama rahatlamış olarak Kudrinskaya alanındaki evine döndü.

20

Nataşa'nın babası Dimitri Alekseyeviç Krilov'a alay olsun diye "Lipetsk Don Kişot'u" adını takmışlardı. Üstelik, kederli yüzlü şövalyeyi hatırlatan bir yanı da yoktu. Kıpkırmızı bir teni vardı, top gibi yuvarlak ve hep neşeliydi: Başkalarının üzüntüsüne dayanamayan yufka yüreğinden ötürü takılmıştı bu ad ona. Kocasının sağlığıyla ilgilenen, yeterince yemek yemediğine, uykusunu alamadığına, elli yaşında olmasına rağmen sabahtan akşama kadar durmadan çalışmasına üzülen Varvara İliniçna: "Bari milletvekili olsan!" diye homurdanıyordu. Dimitri Alekseyeviç karısına şu cevabı verirdi: "Sosyalistim ben şekerim, birtakım zorunluluklar doğuruyor bu durum."

Doktordu, hastanede çalışıyordu; ama ne boğaz, ne de burunla ilgisi olmayan işler için gelir onu bulurlardı: Krilov'un kimseden yardımını esirgemediği söylentisi dolaşırdı hep. Bir gün parti yöneticisi:

— Dimitri Alekseyeviç, demişti, insan biraz da kendini düşünmeli. Eskisi kadar genç değilsiniz. Evinden atılmış olan o kadın neden sizinle görüşmeye geliyor? Bu iş için yöneticiler var…

Dimitri Alekseyeviç köpürdü:

— Bir parti üyesinin böyle konuşması beni şaşırtıyor! Yönetici yöneticidir, insan da insandır. Haksız olarak evinden atılmışsa bu yoldaşın bademciklerine nasıl bakarım? Şimdi kızkardeşinin yanında oturuyor; oysa kızkardeşi veremli, anladınız mı?

Burnumu her yere sokmak zorundayım, hem yalnız başkalarının burnuna değil. Yeni bir tedavi yolu bulmak yeterli olmuyor sevgili yoldaş, onu uygulamayı bilmek gerek. Tedavi yolunu bulanlar büyük dehalardır dostum, anladınız mı, büyük dehalar! Ama doktor hıyarın biriyse, bütün dahiyane buluşlara rağmen hastasını öteki dünyaya yollayıverir. Sosyalistler olmasa sosyalizmi kuramazsınız. Hastalık tektir, ama değişik şekilleri saymakla bitmez. İşte burada insana şefkat gösterme zorunluluğu ortaya çıkar. Bütün bunları okumuş, ama bir şey anlamamışsınız. Ben sosyalistsem herşeyle ilgilenirim, anladınız mı, her şeyle! Yoksa boynuma: "Yalnız boğaz ve burunla uğraşırım" yazılı bir levha asacağımı mı sanıyorsunuz? Anlayacağınız, o kadına yardım etmezseniz ben ilgilenecek ve hiç vakit geçirmeden hemen mahallemizin sovyetine gideceğim, işte bu kadar!…

Dimitri Alekseyeviç hayatı seviyordu, yaşamaya susamıştı. Nataşa, daldırma işleminden, ya da gübrelerden söz etmeyegörsün, kendinden geçer, ağzı açık dinlemeye başlardı. Karısı kitaplık memuresiydi. Bir kitap okuduğunda bağırırdı: "Varya okuyucular ne diyor? Bana kalırsa kadın kahraman eşeğin biri…" Erkek kahramanın haklı olup olmadığının tartışmasını bir hafta sürdürebilirdi. Bir de roman hoşuna gitmedi mi, karşısındaymış gibi saldırırdı yazara: "Bütün bu saçmalıklar niye? İnsanoğlu ne tek hücreli bir hayvandır, ne de bir şahmerdan: Çok daha çapraşık bir yaratıktır insanoğlu. Ya eşele, her şeyin derinine in, ya da vazgeç yazmaktan, kimse seni zorlamıyor ya; yazacağına kâğıt fabrikasında çalış, hiç değilse bu kâğıtlarla Tolstoy'u yeniden basarlar. Düşünsenize: Hem kâğıt sıkıntısı çekiliyor, hem kaybedecek zaman yok, bütün iyi kitapları okumak için on insanın ömrü yetmez, herifçioğlu kalkmış, bu eşeklikleri bize zorla okutacak." Nataşa babasıyla tiyatroya gittiğinde, hem

eğlenir hem de sıkılırdı. Oyun boyunca Dimitri Alekseyeviç çocuk gibi kıvranır dururdu; oyun sırasında da kızına sorardı: Kadın anladı mı dersin?…" Kadın kahramanın, alçak adamın oyununu sezinlemekte gecikmesinden, ya da kıskanç adamın zamanında kendini toplayamamasından korkardı. Yolculukta Krilov herkesle ahbaplık eder, hayran olur, kızardı… Yok canım, bunlara da elma diyorlar!" "Okul mu burası? Rezalet!" Saatler boyu, gittiği yerin insanlarıyla konuşur, nasıl işlediğini anlamadıkça bir makinenin yanından uzaklaşmazdı. Dudakları yalayarak vareniki[12] ya da pelmenileri yer, kendinden geçip mırıldanırdı: Her şey bir yana ama, ne ülke, ne ülke!"

İşte, ne burnundan ne de boğazından yakınan, sinema enstitüsünde yükseleceğine ihtimal verilmese de büyük bir yıldız olacağını düşleyen Valya Steçenko iyi yürekliliğinden ötürü doktor Krilov'u ziyarete gelmişti. Dimitri Alekseyeviç'i görünce şaşırdı: Krilov'u, ufak tefek, sakin gözlüklü biri sanmıştı. Oysa karşısında iri yarı, temizlemek için de bütün gücüyle ağızlığını üfleyen biri vardı. Doktor kükredi:

— Niye geldiniz? Anlatın ama kısa kesin hastaneden bekliyorlar.

— Golubeva sizinle görüşmemi salık verdi. Belki hatırlarsınız, Antonina Vassiliyevna…

— Hatırlamıyorum. Hem neden hatırlayacak mışım? Golubeva'ysa Golubeva, anladık. Sonra ne olmuş? Kısa kesin…

Valya söyleyeceklerini önceden hazırlamıştı, ama aklı karıştı.

— Ona bakmış, sinüzitini iyi etmişsiniz. Bir de dinlenme iznini ayarlamışsınız.

— Hatırlamıyorum. Yeryüzünde yüz bin Golubeva, bir o kadar da sinüzitli var. Dinlenme izni bulunmayanlara gelince, sayıları milyonları aşıyor, anlaşıldı mı? Peki sonra? Dinlenme iznini yenilemiyorlar mıymış?

— Hayır, her şey tamam; bana o akıl verdi… Hemen buraya geldiğimi sanmayın. Bir gazeteye yazdım; gazetenin haberleşme servisi işimle meşgul olacağını bildirdi ve mektubum Semipalov'a gönderildi…

— Baksanıza, siz akşam olmadan sözünüzün sonunu getirecek misiniz? Yoksa benim yerime siz mi bakacaksınız hastalara? Açık söyleyin: Başınıza gelen olağanüstü iş nedir?

— Söz konusu kişi ben değilim… Sonuna kadar dinlesenize! Hiçbir suçu yok kızın! Glazkov ona elli metre kumaş teslim etmesi için emir vermiş; kız alındı makbuzu isteyince başlamış bağırmaya… Ne yoksa şefinize güvenmiyor musunuz?" diye. Kızcağız işe başlayalı iki ay olmuş daha. On dokuz yaşında, anası sakat. Adamın kayınbiraderi savcı olduğundan paçayı kurtarmış. Kızı üç yıla mahkûm etmişler. Anası umutsuz…

— Bir şey anlamıyorum!

— Anlaşılmayacak bir şey yok. Kızın hayatı söndü.

— Susun! Sorularıma cevap verin, o kadar. Kumaşı yürüten

yoldaşın adı ne?

— Yürüten kız değil, Şefi Glazkov, kızın hiç suçu yok.

— Siz sorulara cevap verin! Nedir bu suçsuz kızın adı?…

— Karnaukhova, Nadya.

— Kızkardeşiniz mi?

— Yok canım. Ben Kievliyim. Kız benim komşum. Aynı evde oturuyoruz. Ara sıra annesine yardım ederdim, kadın sakat… Nadya'ya da okuması için kitap verirdim. Valya, suçüstü yakalanmış gibi gülümsedi, genellikle anlamsız sayılan yüzü birden öyle çekici oluverdi ki Dimitri Aleksiyeviç sesini alçalttı:

— Demek akrabanız bile değil? Peki, Nadya'nın bu pis hikâyeye bulaşmadığından nasıl emin olabiliyorsunuz?

— Kumaşı, alındı makbuzu olmadan verdiği için çok canı sıkılmıştı; hemen bana koştu. Benim sözlerim kuşkularını daha da arttırdı; hemen şikayet etmesini öğütledim, şikayeti de birlikte yazdık… Semipalov şikayet kâğıdını Glazkov'a yollamış. Kayınbiraderi savcı olduğundan, Glazkov da Nadya'nın canına okumaya karar vermiş. Gerekli bütün kâğıtları size getirdim. Avukat, Nadya'nın suçsuz olduğunu tekrarlıyor ama kötü rastlantı, savcı kayınbirader…

— Şu işe bakın siz, üstelik bir ilçenin savcısı bu herif! Ormanda mı yaşıyoruz? Siz de ne yapacağınızı şaşırmışsınız, utanmıyor

musunuz? Sizin yaşınızda insanın atak olması gerek… Peki, bu işle ilgileneceğim. Şimdi gidin, daha üstümü başımı değiştireceğim, anlaşıldı mı?

Kendi deyimiyle bu "Allahın belası Karnaukhova"nın işiyle Krilov tam iki ay uğraştı. Varvara İliniçna homurdanıyordu: Kızın çaldığından eminim, hepsi hırsız bu karıların… Sana da uğraşacak iş gerek! Bir küçük tezgâhtan neredeyse Dreyfüs yapacaksın…" Ama kocasının onu dinlediği bile yoktu. Nataşalar'da tanıştığı Labasov'u buldu.

— Durum insanı isyan ettirecek kadar önemli, Semyon İvanoviç, dedi. Yardımınız gerekli, hem çok acele: Basının sesi ne zaman yükselecek?

Olayı bütün ayrıntılarıyla anlattı. Semyon İvanoviç somurtmuş dinliyordu. Sonra uykulu gözlerle Krilov'a baktı ve:

— Haksızsınız, Dimitri Alekseyeviç, dedi. Bu işi neden üstünüze alıyorsunuz? Kızı üç yıla mahkûm etmemişler mi? Hak etmese mahkûm ederler miydi? Hem bunda kötü bir şey de yok; üç yıllık cezasını çeker, adam olup çıkar dışarı. Bu işi bırakalım isterseniz?

Krilov, Labasov'un odasından çıkarken ateş püskürüyordu. "Bana bak," dedi Nataşa'ya. "Arkadaşın dondurulmuş bir balıkla evlenmiş, anladın mı?"

Dimitri Alekseyeviç pes diyeceklerden değildi. Karnaukhova'nın suçsuzluğuna inanmıştı, aklına koyduğunu

yapardı. Sonunda Cumhuriyet savcısı davanın yeniden gözden geçirilmesini emretti. Hemen ardından da Karnaukhova cezaevinden çıktı, Glazkov hakkında dava açıldı, Denetleme Komisyonu da Semipalov'un durumuna el attı. Krilov sevincinden uçuyordu; Varvara İliniçna'nın sızlanmalarını bile sakin sakin dinledi: Bütün bunlar iyi hoş ama, kendine hiç bakmıyorsun.

— Düşünsene biraz Varya, insanoğlunu dünyaya getirmek ne kadar zor. Nataşa'yı dokuz ay karnında taşıdın, bunu çok iyi biliyorsun; üstelik doğururken de derin yüzülüyormuş gibi haykırdın durdun. Ya sonra? Onun uğruna kaç yılını verdin? Yok dişleriydi, yok kızamığıydı, yok birtakım istekleriydi, sonunda da meslek seçme konusunda karşılaştığı güçlükler çıktı başımıza. Oysa, bir insanın hayatını mahvetmek ne kolay: Üç dakikacık mürekkepli kalemi hokkaya batırıp çıkarmak yeter. Nüfusumuz fazla bile olsa, insan hayatını boş yere harcayabilir miyiz sanıyorsun? Koşullar güç. Beyaz Finlandiyalılar bizi denemek için ortaya çıktı; gücümüzü ölçüyorlar… Anlıyorum, kumaş harcamamak gerek, açıkça biliyoruz. Çünkü sırtına giyecek şeyi olmayanlarımız çok… Glazkov'u on yıllık cezaya çarptırırdım ben olsam; yeri kazsın itoğlu ya da odun kessin. Ama söyle bana, o genç kızı kurtarmak gerekmez miydi? Bir kumaş parçası kadar da değeri yok mu?

— Valya teşekküre geldi, doktora limonlukta yetiştirilmiş bir saksı leylak getirmiş, taşımakta da çok güçlük çekmişti: Bitki boyundan büyüktü.

— Moskova'ya döner dönmez Nadya sizi görmeye gelecek. Annesi çok teşekkür ediyor. Çiçekleri de ben getirdim.

— Bu da nesi? Aklı bir karış havada gençlerden birine verseydiniz daha iyi ederdiniz… Ne de güzel kokuyor ama! Durun! Yemeği bizimle yiyeceksiniz. Varya, işte sana sözünü ettiğim genç Valya… Neydi adınız? Steçenko mu? Steçenko adına pek rastlanmaz, hatırlayacağım. Nataşa, sana Valya'yı tanıştırıyorum. Komşusunu savunmayı üzerine aldı, anladın mı? Yabancılar istediklerini yazsınlar. Biz, yeni kuşağı yetiştirip yükselteceğiz.

21

Lancier, Leo'yu asker üniformasıyla görünce neşelendi.

— Kime benzedin biliyor musun? Güldürülerdeki oyunculara.

— Tam üstüne bastın öyleyse; gerçekten kılık değiştirip güldürü oynamaktan farksız yaptığımız iş.

— Doğru. Şaşırtıcı bir şey, savaş başlayalı beş ay oluyor, hissetmedik bile. 1914'de böyle değildi.

Leo gülümsedi:

— Yine de ölenler var. Bir keşif kolu eri, can sıkıntısından kendini astı.

— Hah, hah ha! Bak bu güzel işte! Ama senin üniforma giymen daha da garip. Ne zaman yola çıkıyorsun?

— Yarın. Belçika sınırına gidiyorum. Ne kadar eğleneceğimi düşünebiliyor musun?

— Çince öğrenmek ya da kendine başka bir eğlence bulmak zorundasın. Louis mektubunda, nasıl vakit öldüreceklerini bilemediklerinden söz ediyor. On tane polis romanı yolladım ona.

— Bunu gerçek bir savaş sayan tek insan Leontine galiba. Ondan ayrılmak bana ne kadar güç geliyor, bilsen. Durumundan

haberin var, değil mi?..

— Merak etme onu yalnız bırakmayız. Savaş ne kadar sürer dersin? Yazın Siegfried Hattı'nı yarıp geçebileceğimiz söyleniyor.

— Benim duyduğuma bakılırsa, 1941 ilkbaharından önce olmazmış. Beklenmedik durumlarla karşılaşmazsak tabii…

— Bence beklenmedik şeyler olacak bu savaşta. Albay Finelot, Finlilerin iyi dayandığını söyledi, kuzeyde yeni bir harekâta girişilecekmiş. Söylenenlere göre Weygan Bakü'ye saldırmaya hazırlanıyormuş.

— Hangi aptaldan duydun? Almanlar yetmiyormuş gibi bir de Rusları mı başımıza bela alacağız?

— Kanın konuşuyor Leo…–Lancier ortağının dizini okşadı– Şaka ediyorum. Sen benden daha Fransızsın Ruslara gelince, en doğrusu onlara hiç ilişmemek. Çok kalabalıklar, sonra hepsinin de gözü dönük. Ama Leo, politika her yana bulaşmış, anlıyor musun? Sanki savaşta değil, seçim kampanyasındayız. Bıktım!

— Ben, senden fazla bıktım! Bu üniformayı giyip en ufak çavuşu selamlamak zorunda olmak hoşuma mı gidiyor sanıyorsun? Şimdiden, haziran ya da temmuzda izin alabilir miyim diye düşünüyorum. Ya her şey yaza doğru biterse? Leontine'in canı da sıkılmaz. Belki ben de kaytarmanın yolunu bulurum. Göreceksin gerçek bir cennet. Gelinotte daha güzel, doğru. Buna karşılık bizim denizimiz var. Oranın şarabını da tadarsın. Misket şarabına bayıldığını biliyorum. Jurançon da

insanın içini ısıtıyor ama; şişeye güneşi doldurmuşlar sanki. Mado da resim yapabilir; şaşırtıcı renklerde dağlar var. Mor dağlar ama ne leylak rengi ne de menekşe… Yabani sümbül gibi.

İşin şaşırtıcı yanı, diye düşünüyordu Lancier, şimdi savaş öncesinden daha sakin oluşumuz. Daha önce Tanrı korusun, neler geliyordu aklımıza… "Savaş" sözcüğüyle aklımız başımızdan gidiyordu. İlk günlerde de herkes ürkekti, gaz maskesi takmadan kimse dışarı çıkmıyordu, dağlara çekiliyorlardı. Nivelle cepheye gitmek için başvurdu. Düşündükçe gülünç geliyor insana… Şimdi görüldüğü gibi, insan savaşla bir arada pekala yaşıyor işte. Geceleri Paris karanlığa gömülüyor, ama bunun da güzel bir yanı var. Villon'un zamanında da Paris böyleydi herhalde. Çok çalışmak gerek. Lejean hâlâ hapiste. Şimdi de Leo'yu askere aldılar. Sanki yeteri kadar asker yokmuş gjbi. Hem canım, homurdanmakla haksızlık ediyorum. Garip, gülünç bir savaş ama yine de savaş. İşin en kötü yanı, Marceline'in, Louis'nin öldürülmesinden korkması. Çok yaşlandı: Eskiden kiliseye ancak bayramlarda giderdi. Şimdi sık sık gidiyor. Hayır, bizim zamanımızda savaş hiç de böyle değildi… İlerliyorduk, geriliyorduk, mermiler vardı, makineliler vardı, cehennemin ta kendisi işte… Şimdi Almanlar, bando çalarak askerlerimizi eğlendiriyorlar. Gazeteyi açıyorsun, anlaşılır gibi değil: Kiminle savaşıyoruz? Almanlarla ilgili bir kaç satır; gerisi Rusya da Rusya. Çok garip, karışık bir durum. Villon, alay olsun diye söylemiş ya:

Düşman gibi yakın,

Hain gibi iyi,

İnkarcı gibi şen,

Aşık gibi aklı başında.

Aşıkların da her zaman akıllarının başlarında olduğu söylenemez. Berty, Mado'ya tutkun bahse girerim. Bizim kızı sorarken yüzüne bakmak yeter… Çağırdığımda da gelmiyor. Daha bugün boşuna telefon ettim, işi varmış, öyle diyor. Zavallı Mado! Sarardı, zayıfladı ama daha da hoş oldu, böyle daha çekici bir hali var. Herkesin başını döndürebilir ama rahibe hayatı yaşıyor…

Akşam karanlığı çöküyordu, Mado ışığı yakmak için doğruldu, irkildi: Sanki Sergey yanındaydı. Gittiğinden bu yana ilk kez Sergey'in adını yüksek sesle tekrarladı. Üzülerek düşündü: Sergey'in sözünü edecek kimsesi yoktu. Nedendir bilinmez Sembat, bana aşık olduğuna karar verdi. Ona Sergey'den söz edemem ya.

Baba evi bu kışki kadar sıkıcı gelmemişti genç kıza. Annesi ya ağlıyor ya da dua ediyordu. Babası, ağır topçunun zafer kazanacağını bağıra bağıra söylüyor, sonra da kendi kendini yatıştırıyordu: Savaş mavaş yoktu, sihirli sözler tekrarlarcasına, birtakım yemek tarifleri tekrarlıyordu sonra: "İçine tarhun otu konmuş beyaz şaraba yatır, bol domuz yağı kat.."

Çevresinde tek kişi yoktu! Gazeteler, Rusların Finlandiya'da güçlük çektiğinden söz ediyorlardı. Kış çok zorlu geçiyor; insanlar donuyordu. Belki Sergey de oradaydı! Savaşıyor, neden savaştığını biliyordu. Josette de biliyordu ne yapacağını…

— Mado, odada daha fazla kalamayacağını anladı; giyindi, nereye gideceğini hiç düşünmeden çıktı. Babası arkasından

seslendi:

— Mado! Yemeğe geç kalma, bugün kalabalığız. Köfte ve Rouen usulü ördek yaptırıyorum…

Konuklar, uzun uzun son askeri durumu konuştular. Hepsi birer strateji uzmanıydı sanki, masaya dizilen kibrit çöpleri en gözü pek savaş planlarını canlandırıyordu. Yalnız Profesör Dumas tartışmaya katılmadı. Lancier, Siegfried Hattı'nın yarılması konusunda ne düşündüğünü sorunca cevap verdi:

— Kibritleri boşuna harcıyorsunuz.

— Zayıf yerlerinden vuruyorlar, diyordu Nivelle. Dolayısıyla bunun sonucu Finlandiya, oradan da Leningrad…

Doktor Morillot kükredi:

— İleri gittiniz! Sarrebruck Önleri'nde olduğumuzu biliyorsunuz, bir tek mermi atmadan tabanları yağladık. Savaş değil, güldürü bu!

Lancier, Mado'nun kendisine saygıda kusur edişine üzülüyordu: Yemekte konuklar olacağını söylediği halde kızı ortada yoktu… Savaş, Lancier'nin aşçılık dehasını etkilememişti; güç beğenen Nivelle bile, turna balığı köftesini övecek söz bulamıyordu. Morillot'nun da bu güzel geceyi berbat etmeye ne hakkı vardı? Aslında ona kötü niyetli de denemezdi. Zaman zaman, Doktor Morillot insanlara takılmaktan hoşlanır, gerçeği yüzlerine söylerdi; o gece de pek neşeliydi, herkesi şaşırtıcı

haberlerle eğlendiriyordu. Hem yoksullara, hem önemli yerlerdeki kişilere bakardı; her zaman yığınla hikâyesi, dedikodusu, lafı bulunurdu. Nivelle sözü yeni bir bombardıman uçağına getirince Morillot:

— Ha! dedi. Yöneticilerimiz üst kademelerde birtakım değişiklikler yapmaya karar vermişler. Uçak sanayiinin başına da yepyeni birinin geçirilmesi düşünülüyormuş…

Lancier bütün dikkatini ördeğe vermişti; hiç ilgilenmeden, ayıp olmasın diye sordu:

— Kimmiş bu?

— Tanımıyorum, adını duyduğumu da sanmıyorum… Gaston Roy diye biri.

Lancier şaşırdı, bağırmamak için kendini güç tuttu; tabağını itti, peçetesiyle alnında biriken ter tanelerini sildi. O an umulmadık bir şey oldu: Doktor Morillot, yirmi yıldır Lancier'nin karısına bakar, sık sık Corbeille'e yemeğe gelirdi; siyasal tartışmalardan hiçbirine Marceline'in katıldığını görmemişti. Oysa şimdi yüksek sesle:

—Öyleyse Louis'yi niçin cephede tutuyorlar? dedi. Askeri işlerin başına casuslar getirilirse Louis'nin cephede işi ne? Bunca genci ölümle başbaşa bırakıyorlar…

Morillot, Bayan Lancier'yi böylesine kızdıran şeyin ne olduğunu anlamadan, sözlerinin etkisiyle şaşırmış, homurdandı:

— Yaparlarsa şaşırmam, heriflerde kafa yok ki…

Marceline karşılık verdi:

— Vicdan da yok…

Marceline çekildi. Herkes sustu. Lancier, dostlarına karısının heyecanının nereden geldiğini anlatamadı. Kendi kendine belki fazla büyüttüm işi, dedi. Böyle büyük sorumluluğu olan bir işi Roy'a verdiklerine göre namuslu bir adam, iyi bir Fransız demektir, Almanya ile işbirliği yaptı belki, ama o sıra savaş patlamamıştı… Ve Lancier:

— Marceline bir süredir çok sinirli, dedi. Ne yapalım, her şeyden önce ana. Daha savaş başlamadı ama cephede hareket başlayınca Louis bir avcı filosunda…

— Saçma bir hikâye, dedi Dumas. Artık sonunu getirmeli.

Lancier'nin anlamadığını görünce açıklamak gereğini duydu:

— Başlamak niyetinde değilsek savaşı bitirmenin sırasıdır, diyorum.

Marceline'e kriz gelmişti. Doktor Morillot ona bakmak üzere yukarı çıktı, konuklar dağıldılar. Yalnız Dumas kalmıştı, Morillot'yu bekliyordu.

Nivelle evine döndüğünde defterine şunları yazdı:

“Acıklı güldürü devam ediyor. Savaşın içindeyiz ama ortada savaştan eser yok. Herkes felaket bekliyor, sonra da Siegfried hattının yarılmasından söz ediyor. Bundan korkunç savaşlar çoktur, ama bu kadar aptalcası yoktur. Lancierlerde üzücü bir olay oldu. Morillot, Roy diye birinin atanmasından söz edince Bayan Lancier, bağırarak, o adamın casus olduğunu söyledi. Az kalsın düşüp bayılacaktı. Casusluk oyunu devam ediyor. Roy’u tanımıyorum, ama Alman dostluğuna önem verdiğini kabul ediyorum. Bugün her şey karışık. Schirke, Fransız dostluğuna önem veren bir Alman. Belki onu da sorumluluk gerektiren yerlerden birine getirmişlerdir. Savaşa ruh vermenin tek yolu var: Onu Bolşeviklere yöneltmek. Duçe’nin bunu anladığı söyleniyor. Ama ne yazık ki Hitler zekadan yoksun biri: Kendi çapında büyük belki, ama zekadan yoksun. Herşey genel bir yıkımla sonuçlanacak ve bin yıl sonra, mermerden sevgilim Milo Venüsü gibi Maillot’un bir heykelini topraktan çıkaracaklar. Artık şiir yazmıyorum. Emniyet Müdürlüğü‘nde yığınla tutukludan, soğuktan, sigara dumanından, can sıkıntısından başka şey yok.”

22

Millet, Josette'i görmeye gitmişti; yanında soluk benizli, incecik, ergenlik çağına yeni girmiş gibi küçücük bir kız vardı.

— İşte Marie, dedi. Sana sözünü etmiştim. Bütün gece bildiri yapıştırdı. Bu sabah yığınla insanın durup okuduğunu gördüm, anlıyor musun? Partimizin ne düşündüğünü öğrenmek istiyorlar… Görünüşü küçücük bir kızı andırıyor. Ama hiç önemi yok, her şeyi büyük bir rahatlıkla anlıyor…

Josette'e gençliğini hatırlatan, hüzünle karışık bir neşe vardı Marie'de. Millet'nin genç kıza nasıl baktığını, onun, mutlu ve utangaç Millet'ye nasıl gülümsediğini gördü. Ev aramalar, iftiralar, sorgular arasında bu utangaç sevgi insanın yüreğini paralıyordu.

Tutuklulara gizlice ulaştırılacak paketlerin sözünü ediyorlardı. Mado kapıyı çaldı. Kendini orada fazla, yabancı buldu. Neden geldim? Bu insanların yığınla işi vardır… Beraberinde can sıkıntısını, Corbeille'in ikiyüzlülüğünü getirmişti sanki. Benden nefret ediyorlardır…

Millet ile Marie yan odaya geçtiler. Mado sordu:

— Henri'den haber var mı?

— Tabii. Sonbaharda hastalandı, ama şimdi iyi. Oysa koşullar çok güç.

Mado ne diyeceğini bilmiyordu; ayağa kalktı. Öyle şaşkındı ki Josette genç kıza acıdı.

— Müzik seversiniz değil mi? Size bir şey çalayım.

Ne çalıyor diye sordu Mado kendi kendine. Hem görkemli, hem de sade bir parçaydı. Ağaçlar, yağmur böyle hışırdıyordu işte… Demek Josette de sanatı seviyor? İkili bir hayat yaşamak! Ama Josette için böyle bir şey söz konusu değil. Müzik sanatının en üst noktası, ne resme ne yazıya benzer. Müzikte zaman öğesi de var. Önce bir önsezi, sonra bir ağaçlı yol, yağmur, hayat; artık sesler alçalıyor. Tren yola çıkacak. Sesler uzaklaşıyor. Bitti…

— Teşekkür ederim.

— Dışarısı çok karanlık, dedi Josette. Millet'in cep feneri var, sizi metro istasyonuna kadar götürsün.

Yayaların cep fenerleri ateş böcekleri gibiydi. Millet bütün dikkatiyle yolu aydınlatıyordu. Her şeyi özenle yapardı zaten. Birden, Mado:

— Lütten Bayan Lejean'a ve Henri'ye, Vlakhov'un selamlarını iletir misiniz? dedi. Söylemeyi unutmuşum. Belki saçma gelecek ama bunun için uğramıştım.

Neden ille de yalan atmak gereğini duyuyorum, diye sordu kendi kendine. Onur sorunu değil, hayır bu çocuğun önünde olsun, Vlakhov'un adını söylemek istedim. Neyse ki hava karanlık. Çocuğu da nasılsa bir daha göremem…

— İletirim. Vlakhov'u da tanıyorum, atölyemizi gezmişti. Kendisiyle konuştum, her şeyi anlıyor. Bizimkiler istedikleri kadar yalan söylesinler, ben, Rusların bizimle olduğunu biliyorum.

Lancier sabırsızlıkla kızını bekliyordu. Marceline'in acı çektiğini görüyor ve aklı başından gidiyordu: Ona hiçbir yardımının dokunamayacağını seziyor, çaresizliğini kendi erkek beceriksizliğine veriyordu.. Sesi titreyerek Mado'ya:

— Annen hiç iyi değil, dedi. Uyudu sanıyorum. Çok kötüydü… Doktor Morillot sinirlerinin bozulduğunu söyledi, ama belki beni ürkütmemek içindir.

Marceline uyumuyordu; kızına gülümsemeye çalıştı. Kriz geçmişti. Şimdi, neden bu kadar korktuğunu soruyordu kendi kendine. Ölüm mü ürkütmüştü onu? Hayır… Yaşayanları bırakıp gitmek güçtü. Maurice çocuk gibi zayıf bir insandı, onu herkes aldatabilir, başını derde sokabilir, en kötü işlere sürükleyebilirdi. Louis cephedeydi, Mado'nun sinirleri berbattı, ne yapacağını bilmiyordu. Marceline kocasını sevmiş, çocuklarına bakmış, bütün hayatını ailesine adamıştı. Şimdi her şey yıkılıyordu…

Sabaha doğru Lancier dinlenmeye razı oldu. Marceline uyuyordu. Mado'ya:

— Çok korktum, dedi. Annen, papaz çağırmamı istedi.

Mado, annesinin yatağının yakınına oturmuştu. İnanç büyük mutluluktu aslında. İnsan papazı çağırır ve hemen kendini çok daha iyi hissederdi…

“İnsana inanç gereklidir! derdi Sergey. Tabii, o bir şeye inanıyordu… Millet de… İnanmak çok önemli, bilmekten de önemli; hem bilmek demek, hem ondan da fazla bir şey… En korkuncu inançsızlık… Ya Louis?.. Bir şeye inanıyor mu acaba? Bilmem. Onun da yığınla boş inancı vardı; konuşur, birden tahtaya vurur; bir masaya onüçüncü konuk olarak taş çatlasa oturmaz. Belki havacı olduğu için? Yürekli olmasına yürekli, ama hüzün dolu mektuplar yazıyor. Onlar bu savaşın nedenini bilmiyorlar… Sergey Finlandiya’ya gittiyse neden savaştığını bildiğindendir… Ölümden korkusu yok… Annemin de… Ama birbirlerinden çok ayrı insanlar. Her şeyi birbirine karıştırdım galiba…

Pencereye yaklaştı; hava açıktı, buz gibi bir Ay ortalığı iyice aydınlatıyordu. Neden Ayı aşıklara bırakmışlar? İnsanda haykırma isteği uyandırıyor… Ay ölüm habercisidir; ışığıyla her şey zehirlenir, donar, ölü gibidir. Ya annem ölürse?..

Gün doğmuştu. Mado’nun gözleri açıktı, ama ne görüyor, ne de düşünüyordu; elinde olmaksızın, annesinin zayıf soluğuna kulak veriyordu.

Millet, koşarak Josette’in yanına döndü; çok heyecanlıydı, konuşamıyordu. Josette’e sarıldı, Marie’ye de sarılmak istedi, utandı, sarılamadı. Sonunda:

— Vlakhov sana selamlarını yolluyor, dedi. Henri’ye de. Düşünebiliyor musun, unutmamış bizleri!… Müthiş bir şey! İşte dostlarımız böyle insanlar. Bir süre sustu, sonra alçak sesle sordu:

— Josette, bu kadın bizden mi?

— Hayır.

— Ben de bizden olduğunu sanıyordum. Bu kadar üzgün oluşunun nedenini anlayamadım… Josette, sende bildiri kaldı mı?

— Paul, bir paketini İvry'ye götürdü.

— İyi. Yüz tane de bana ver. Montrouge'a gideceğim. Marie de evine dönecek. Uyuması gerekiyor…

Elele tutuşup gittiler.

Josette, Mado'nun gelişini hatırlıyordu. Neden Vlakhov'un mektubundan hemen söz etmemişti? Garip bir kızdı Mado. İçtenlik doluydu, bütün davranışları yürekten geliyordu, yine de onda her şey gösterişti. Henri'ye Rusun mektubundan söz etmeli…

Epey geç olmuştu. Paul de nerede kaldı? Oğlunun, yeraltı hareketinde çalışmasına engel olmaya boşu boşuna kalkmıştı. Çok gençsin, biraz daha bekle… Karşılığında Paul gülüyordu: "İstemezsen gider, Gençlik Hareketi'ndeki arkadaşlarımı bulurum." Daha çocuk. Marie'yi överken Millet de gülünç oluyor: Her şeyi, her şeyi anlıyor Marie. Daha çocuk bunlar! Dans etmeli, kayıkla gezmeli, eğlenmeli çocuklar. Zaman çok kötü… Henri işlerin yolunda olduğunu yazıyor; arkadaşlar tersini söylüyorlar. Küçültücü şeyler yapıyor, işkence ediyor, canlarından bezdirmek istiyorlarmış. Hayır onlara boyun eğdiremezler. Bu çocuklardaki güç büyük!.. Hem bizimkiler kalabalık da.. Şüphesiz, şu sıra bir başka Millet, kentin öbür ucunda bildiri yapıştırıyordur. Lyon'da,

Nice'de de yapıştıranlar vardır, Londra'da da. Belki Berlin'de bile… Bu düşünceyle Josette'in içi rahatladı: Ilık, dost elleri hissetmişti. Yorgundu, sedire uzandı. Paul neredeyse gelir… Henri, başının altına üç yastık koyarak dinlenmeyi severdi; "düş görüyorum" derdi. Şimdi nasıl acaba?.. Bir ana sevgisiyle kocasını hatırlıyordu; cezaevindeki yatağını, soğuğu, hastalığı, yalnızlığı düşündü. İçine dönük anları pek seyrekti, ama alışılmamış, büyük bir düşünce kafasını kurcaladı: Evet, bütün gücümüzle, sonuna, ölüme kadar sevmeyi biliyoruz.

Corbeille'den ayrılırken, Profesör Dumas doktora sordu:

— Gerçekten sinir bozukluğu mu?

— Anjin dö puatrin. İlk ihtar.

Uzun süre sustular; ikisi de Bayan Lancier'ye acıyor, ikisi de ölümün yakınlaştığı bir yaşa gelmiş bulunuyorlardı. Sonra yemekteki olay ikisini de etkilemişti; Marceline'den ister istemez Fransa'ya kaydı düşünceleri.

Bu iki adamın dostluğunun neye dayandığını kestirmek güçtü. Birbirlerinden çok ayrıydılar, anlaşabilecekleri kimsenin aklına gelmezdi. Dumas büyük bir bilgindi, Morillot basit bir mahalle doktoru; tıbbın yenilikleri peşinde koşmaz, yeteneklerinin sınırlı olduğunu bilir, bilimi çok güç bir meslek sayardı. Dumas için, yaşama sevinciyle dolu biri denebilirdi. Morillot'ya gelince, herşeye boşvermişti. Ne buluşlara, ne de büyük değişikliklere inanıyordu. Sık sık: "Değiştikçe daha çok birbirine benzer her şey"derdi, yine de anlaşıyor, birbirlerinden hoşlanıyorlardı.

Doktorun evine gittiğinde, bekar Dumas, evindeymişcesine rahat ederdi. Eskiden her pazar, Morillot'nun iki oğlu Pierre ile René'yi sırtında taşırdı. Aradan uzun yıllar geçmişti.

— Dün René'den mektup aldık, dedi doktor. Majino hattında. Şaka ediyor: "Burada, sanki yüzyıldan beri savaşıyoruz; barışa susadık, bir şey içmeden başımız ağrıyor…" Galiba nisanda Pierre'i de askere alacaklar. Bu iş böyle uzar giderse tabii…

Tek ve aynı şeyi düşünerek susmuş, yeniden yürümeye koyulmuşlardı. Sonunda Morillot konuştu:

— Bu olup bitenler çok salakça şeyler… Ama kim inanırdı? Roy'u nereden tanıdıklarını da anlayamadım. Aslında, işi yakından incelersen şaşılacak yanı yok. Bugün bir yere birini mi getirdiler, ya aptaldır ya da alçakların en büyüğü. Belki Marceline haklı, adam casus olabilir… Bu koşullarda nasıl savaşabiliriz?..

Dumas tartışmıyor, arkadaşını da doğrulamıyordu. İki adam karanlıkta, ayaklarının ucuyla, ara sıra kaldırımı yoklayıp dikkatle ilerliyorlardı.

— Aldırma, bir yolunu bulur kurtuluruz, dedi Dumas birden.

— Pek aklım ermiyor. Fransa çok güzel bir ev, diyecek yok, ama onu kimse korumaya niyetli değil. Şüphesiz, kimse kendini Fransa'nın sahibi saymıyor. Evvelki gün bir hastaya çağırdılar, Berty fabrikası işçilerinden biri: Sulu zatülcenp. Yanında bir arkadaşı vardı. Konuştuk. İkisi de komünist ya da ona yakın bir şey işte. Nasıl sinirlendiklerini düşünemezsiniz. Anlatılanların tek

kelimesine inanmıyorlar: “Bütün bunlar beyin yıkama,” diyorlar. Kukuletalılar sanki Nazilerden daha mı iyi?” Konuşma bu havada sürdü gitti. Berty’yi görmeyeli epey oldu; ama Almanları böyle yurttaşlara yeğ tuttuğundan eminim. Ülke paralanıp gidiyor. Bunda şaşılacak bir yan yok: Uluslar yaşlanıyor, insanlar gibi düşkünleşiyor, Amerikalılar öne fırlıyorlar. Corneille gibi bir yazarları yok, cikletleri var yalnız, ama çok genç insanlar. Bizler çağımızı doldurduk. Bizden ne beklenebilir artık? Prag’ı bırakmayacağımızı söylüyordunuz; ilk Hitler’in savaşa başlamaya cesaret edemeyeceğini sanıyordunuz… İyimserlikten ne zaman vazgeçeceğinizi merak ediyorum: Çeyrek kala mı, yoksa beş geçe mi?

Dumas bütün gücüyle piposundan bir nefes aldı, karanlıkta kıvıcımlar uçuştu.

— Neden iyimserlikten vazgeçecekmişim? Yaralar yüzeyde. Roy nedir? Sorarım size: Nivelle nedir? Yaranın yüzeyindeki irin, başka şey değil. Halk, bir çırpıda kendini öldürebilir, intihar edebilir mi? Sizce halk nedir? Bir lise öğrencisi ya da simsar mı? Halk ekmektir, alın teridir, dehadır. İyice çileden çıktığında halkın ne yapacağını bilemem! Ne diyorsunuz? Fransa, o Daladier ayyaşına ya da uzun burunlu Bonnet kopuğuna kalmadı ya. Robespierre ve Saint Just’ten sonra bunları görmek ne acı; bir boyacıyı duvarları boyarken, eskiciyi pençeyi çivilerken, elektrikçiyi tel gererken gördüğümde keyfim geliyor. Fransa henüz yaşıyor. Dinleyin doktor, belki şafak sökünceye kadar yaşayamayacağız ama bu uğursuz geceye inanmak da olanaksız…

Gerçekten çevreleri zifiri karanlıktı, ne bir ışık, ne de ara sıra karanlığı dağıtan, koyu gri, o pamuksu sis vardı görünürde.

Kararmış evler bile görünmüyordu; kent orman gibiydi. Birden bir süt çocuğunun çığlıkları yükseldi. Morillot keyifli keyifli:

— İşte yerimize gelen, sevgili dostum, dedi. Yirmi birinci yüzyılın bir antropoloji bilgini, Marie'niz, salçalarınız, piponuz ve iyimserliğinizle size ne kadar gıpta edecek, biliyor musunuz? Altmış yıl sonra çağımız bir kır serüveni, bir çoban türküsü, bir cennet gibi gelecek, bundan eminim.

Karşılığında Dumas, alaycı bir ıslık koyuverdi:

— Hadi canım siz de… Anatole France! Hastalarınıza nasıl baktığınızı anlamıyorum! Böyle söylevlerle sapasağlam bir adamı bile gömebilirsiniz. İnsan tepeye tırmanırken en iyi işin tepeye tırmanmamak olduğunu sanır. Bir geçide, bir boğaza varıncaya kadar… Ama bir kere de yola çıktı mı sonuna kadar gitmeli…

— Yolun ortasına serilmemeli. Dikkat edin, önünüzde bir basamak var…

İKİNCİ BÖLÜM

1

Valya, Nataşa'dan dört yaş büyüktü; aralarındaki yaş farkına rağmen, kızlar yine de kısa sürede arkadaş oldular. Valya hiçbir şeyde aşırı gitmezdi: Ne düşüncelerinde, ne sözlerinde. Yeni arkadaşının en hoşuna giden yanı da buydu. "Onda ele geçmeyen, yakalanmayan bir yan var," diyordu. Belki bütün sinema ve tiyatro oyuncuları böyleydi… Valya, Moskova'da yapayalnız hissediyordu kendini; "Pickwick-Kulüp"ten sıkılmıştı; neşeli, geveze Nataşa'nın yakınlığından hoşlanıyordu.

Nataşa yirminci yaş gününü kutladı. Babası ona minicik bir kol saati armağan etti. Nataşa saati durmadan kulağına götürüyor, şaşkın, "İşliyor!" diyordu.

Güçlü, kıpkırmızı bileğinde minicik saatin durmasının zorunlu olduğunu sanıyordu hep.

Hava çok güzeldi; bütün kargaşası ve gösterişiyle ilkbahar başlıyordu. Akşam konuklar geldi: Valya Steçenko, Olga ve tabii Vassia. Şimdi dostları, çağrılacakların listesini yaparken her zaman: "Nataşa ve Vassia" diyorlardı. Onları birbirlerinden ayrı düşünmek hiçbirinin aklına gelmiyordu. İki genç, yakınlaşmalarının nedenini pek düşünmeden sık sık buluşuyorlardı. Genellikle konuşan Nataşa'ydı; Vassia susuyor, gülmekle yetiniyordu. Tanıştıkları gün gibi, Vassia kendi kendine hep: "Ne iyi kız bu Nataşa!"derdi. Dimitri Alekseyeviç, günün birinde, "Şu senin Vlakhov hoşuma gidiyor," demişti. "Anladın mı?" Nataşa, hiç kızmadan cevap verdi: "Öyle. Benim de hoşuma gidiyor…"

Nataşa, Sergey'i de çağırmıştı. Uzun süre, Olga'yı yalnız başına çağırmanın ayıp olup olmayacağını da düşünmüştü. Dimitri Alekseyeviç, Olga'nın kocasından hoşlanmıyordu. Nataşa da Labasov'a alışamamıştı bir türlü: Hep, yaşayan bir ölüyle karşı karşıyaymış gibi geliyordu onu görünce… Sonunda Labasov'u çağırmadı. Bu işe canı sıkılan Olga, yine de bir şey belli etmedi; ama uzun uzun, Semyon İvanoviç'in insanlar arası yakınlaşma ve şefkat üzerine yazdığı yazıdan söz etti.

Gençler eğleniyordu. Dimitri Alekseyeviç hepsinden neşeliydi. Dansı o açtı; eski usul, zıplayarak vals yapıyordu, ama öylesine dayanıklıydı ki sonunda Valya pes etti: "Dimitri Alekseyeviç, başım dönüyor…" Ardından salon oyunlarına, bilmecelere geçildi. Dimitri Alekseyeviç bunda da herkesten baskın çıktı. Sonunda, aldığı cezanın karşılığında fal bakmaya razı oldu. Başına bir sünger havlu bağlayıp Nataşa'nın odasına girdi; iskambil kâğıtlarını önüne yapıp, kızın mı yoksa papazın mı daha önemli bir kart olduğunu düşünüp kafa patlattı.

Önce Nataşa girdi içeri.

— Ne? Sen de mi? diye bağırdı babası. Defol, hadi bakalım dışarı! Sen her şeyi biliyorsun nasılsa! Onu yollasan daha iyi edersin.

Vassia göründüğünde, falcılığını unutan Dimitri Alekseyeviç, raftan küçük bir şiir kitabı aldı. Kitabı sallayıp, kendinden geçerek bağırdı:

— Şaşılacak şey! Arka arkaya dizilmiş bir sürü söz, evet, ama

nasıl da duygulandırıyor insanı:

Sakin omuzlarının ardında
Titreşen kanatlarını duyuyorum…
Parıltılı bir bakışla gözüme çarpıyor
Fırtınalar meleği: Azrail.

Şiir diye buna derler. Labasov'un telefonla verdiği siparişlerden çok farklı değil mi: "Uluslararası kadınlar günü için otuz iki satırlık bir yazı istiyorum!…"

— Babam sana neler söyledi? diye sordu Nataşa.

— Çok iyi şeyler, dedi Vassia. Tam da üstüne bastı.

Olga'nın duru gözlerinin ta içine baktı Dimitri Alekseyeviç. Sonra olduğu yerde kıvrandı:

— Durun, durun… Sizden bir şey gizleyecek değilim. Benim aslan anam, kart çekerken şöyle derdi: "Yürek ferahlığı için…" Yüreğiniz ferahlayacak, merak etmeyin! İsterseniz size eksiksiz bir gösteri yapabilirim. Önce dertlere bakalım. İşte bir sürü kupa; ne anlama geldiğini benden iyi bilirsiniz. Sonuç olarak mutlu bir yolculuk. Ama nereyi sevdiğinizi bilmiyorum: Karadeniz'i mi, yoksa Moskova banliyösünü mü?

Sergey'in falına bakmak istemedi. Sıkılmıştı.

— Söyleyin bakalım, insan Paris'te nasıl eğleniyor? Herhalde

tahtaları sökercesine dans ediliyordur orada…

Uzun uzun Sergey'in anlattıklarını dinledi. Birden somurttu.

— Onlar adına korkuyorum. Orada büyük bir kargaşalık olmalı. Almanlar, bütün kış hazırlandılar. Parisliler şen insanlar diyorsunuz. İyi, güzel. Biz de papaz değiliz. Tanrıya şükür… Ama bazı şeylerde acı çekmeyi bilmek gerek…

Valya sabırla bekledi kapıda. Dimitri Alekseyeviç'in falına bakmasını çok istiyordu. Ama falcı yine görevini unutmuştu. Valya içeri girdiğinde, muayene olmaya gelen bir hastası sandı. Sonra kendini topladı, falcılık yaptığını hatırladı, elinin tersiyle kartları karıştırıp gelecekten haber vermeye koyuldu:

— Hokus, pokus… Her şeyi görüyorum… Kız geldi… Oğlan kıza baktı… Hokus, pokus… Anlaşıldı mı? Bana bakın, Paris'i bir anlatıyor ki. Sorun ona. Şimdi gidin dans edin bakalım! Sizi tuttuğu gibi çevirir durur…

Valya düşünüp duruyordu: Sergey'in hoşuna gittiğini Dimitri Alekseyeviç nasıl anladı? Bir türlü aklım ermiyor. Oysa duygularımı göstermemeye çalıştım… Hoşuma gittiği doğru… Kardeşinin hiçbir özelliği yok, ama o başka… Ne garip, şair ya da aktöre benzeyen bir mühendis… Onunla dost olmak herhalde çok iyi bir şeydir…

— Hoşça kalın… –Sergey gülümsedi– Soyadınızı bilmiyorum…

— Alekseyevna.

— Valentina Alekseyevna. Size Dimitri Alekseyeviç gibi Valya diyebilirim sanırım?

Genç kız, sonradan düşündü: "Valya" adını, beni tanırmış gibi söyledi.

Eve dönerken, Sergey, Zamkov'a rastladı. Birlikte yürüdüler. Zamkov askeri durumu anlatıyordu: Savaş, yakın bir gelecekte, Batı'da patlayacaktı. Belki Almanlar kazanacaktı, ama böyle zorlu bir mücadeleden sonra büyük bir güçleri de kalmayacaktı… Sergey, dalgın dalgın Paris'i, Mado'yu düşünüyordu. Zamkov bir an sustu. Sonra:

— Petya'yı hatırlıyor musunuz? dedi. Labasov'un düğününde… Hep kendini göstermek istediğini söyleyerek Labasov ona takılıyordu… İşte o Petya öldü. Dün öğrendim. Yılbaşını birlikte kutlamıştık. Sonra Finlandiya'ya gönüllü gitmek istedi. Biz de onu palavracı, durmadan kendini öven biri sanırdık!.. Kahramanca öldü. Mannerheim hattına saldırırken… Günlük emirde adı geçti. Annesi bizleri görmeye geldi… Uluslararası duruma gelince…

Sergey, Zamkov'la vedalaştı, yan sokaklardan birine saptı. Petya'nın yüzünü belli belirsiz hatırlıyordu. Savaş birden yaklaşıvermişti… Petya dans ediyor, gülüyor, yazı yazdığını söylüyordu… Bizim de sonumuz aynı… Ya Fransızlar? Doktorun dediği gibi: Acı çekmeyi de bilmek gerek…

2

Doğum uzun sürdü ve çok güç oldu. Soğukkanlılığıyla ün salan Profesör Richter'e varıncaya dek herkes, Leontine'in kurtulamayacağını sanmış ve umudu kesmişti.

Yine de Leontine kurtuldu. Paris'in göz kamaştırıcı ilkbahar günlerinde oğlunu hayranlıkla seyrediyordu; uzun uzun, gök mavisi iki mineyi andıran, derin bir anlamla dolu gözlerine bakıyordu. Yeni doğan çocukta Leo'nun çizgileri değil, yüz anlamı bile vardı; minicik elleriyle övünüyordu Leontine. Ona uzun hikâyeler anlatıyor, çocuk memeye yapıştığında kendinden geçiyordu. Oğlu, Leo'yu düşündükçe duyduğu o derin, dayanılmaz korkudan kurtarmıştı genç kadını.

O güne kadar kocası, Leontine'in her şeyiydi. Leo, binlerce benzerinin aynı olan bu ufak tefek terzi kızı Paris dışındaki tozlu mahallelerden birinde bulmuş onu mutlu etmişti. Leo, Leontine'den on iki yaş büyüktü. Karısını tiyatroya götürüyor, sanatın gizli yanlarını anlatıyor. Okuduğu kitaplardan söz ediyor, delice gençliğinin hikâyelerini anlatıp kahkahayla güldürüyordu. Başarısız tiyatro yazarı, yüzyıllık uzlaşmalar dünyasına atılmış altın arayıcısı ruhunu ona da aşılamıştı. Leo, Lyon'a, Amerika'ya, ya da geçen yaz olduğu gibi Kiev'e gittiğinde, kışın ortasında donan ormanlar gibi Leontine uyuşuyor, kendinden geçiyordu. Sekiz yıl bir arada yaşamışlardı; Leontine'in aşkı, hep geleceği düşünmeden Leo'ya kendini veren o ilk günlerin beyinsiz kızının aşkı gibi güçlü ve mantıktan yoksundu.

Uzun zamandır çocuk sahibi olmak istiyordu. Kader ona pek

insafsız bir oyun oynadı: Hamileliğinin üçüncü ayında savaş patladı. Leo'yu üniformasıyla gördüğünde Leontine, acı acı ağladı. Kocasını yaralı, uçsuz bucaksız, ıssız bir ovanın ortasında yatarken görür gibiydi. Tarafsız Belçika'nın sınırında düşman kurşunlarından korkmanın gereksizliğini, en fazla sıkıcı kış gecelerinin kendini düşündürdüğünü boşuna anlatmaya çalıştı Leo. Leontine'in içi bir türlü rahat edemiyordu. Leo gittikten sonra sel gibi gözyaşı akıttı. Birkaç gün mektupsuz kalmak onun için büyük işkenceydi. Şimdi içi biraz rahatlamıştı: Oğlu yakın gelecekteki buluşmalarının güvencesiydi. Bu masum ya da eskilerin dediği gibi bilge yüzde sanki Leo'yu görüyordu; penceresinin altında çiçek açan kestane ağaçlarına bakarken yeniden bulduğu mutluluğa gülümsüyordu. Bütün neşesi geri gelmişti, öyle ki Bidard'a gitmeye hazırlandı.

Telgraf yerine varmadı ve Leo oğlunun doğumunu ancak on beş gün sonra öğrendi. Sevincinden yerinde duramıyor, Leontine'in mektubunu herkese okuyordu: Mangasındaki arkadaşlarına, Teğmen Garchay'e, kahveci kadına, mevzilendikleri köyde oturanlara… Bıkıp usanmadan mektubun en önemli bölümlerini tekrarlıyordu: Çocuğun ağırlığı normaldi, çok neşeliydi; Leontine, Leo'ya benzediğini söylüyordu. Bayan Chardonnet –Leo, bu sevimli kadının kim olduğunu bir türlü hatırlayamadı– ise: "Hayatımda bu kadar güzel çocuk görmedim!"demişti.

Leo'yu üzen, oğluna Robert adını vermeleriydi. Bunda şaşılacak şey de yoktu; sonbaharda doğacak çocuk oğlan olursa adını Robert koymaya karar vermişlerdi. Leo, bir Parisliye Naum adının verilmeyeceğini kabul ediyordu; yine de bir süredir, babasını çok sık hatırlamaya başlamıştı. Oğlunun adında, Kiev'in Slobodka Mahallesi'ndeki deli terzinin yaşamasını isterdi. Sonra

yaşlı anası, torununa kocasının adının verilmediğini duyunca üzülecekti… Ama yapacak şey yoktu; oğlu Fransızdı… Leo arkadaşlarına: "Bana göre Robert çok güzel bir ad" dedi.

Ertesi gün Leontine'e mektup yazdı; bu mektup, babalık üzerine uzun bir rapordu. Daha mektubunu bitirmeden Çavuş Duble, kendinden geçmiş halde koştu geldi:

— Almanlar cepheyi yarıp geçmişler!..

Öyle saçma bir işti ki bu, Leo bir küfür savurdu: Duble sabahtan kafayı çekmeye başlamış olmalıydı! Mektubunu bitirdi, zarfı yapıştırdı ve köye indi. Oraya vardığında da her şeyi anladı. Yoldan, sanki erimiş lavdan dalgalar akıyordu: El arabasını önüne katmış giden kadınlar, karargâh arabaları, Belçikalılarla dolu otobüsler, rahibeler, topçular, gümrükçüler, anasını babasını kaybetmiş çocuklar, ulaştırma erleri, subaysız askerler ve askersiz subaylar, eşya dolu at arabaları, tanklar, hayvan sürüleri, karmakarışık güneye doğru akıyordu. Yolun iki yanı, devrilmiş arabalar, koltuklar, sandıklarla doluydu. Kargaşalık birden başlamıştı; hiçbir askeri düzen çığ gibi gelen bir insan ve araba selini durduramazdı. Olup bitenleri kimsenin doğru dürüst bildiği yoktu. Alman tanklarının cepheyi arkadan yardıkları, istihkâmcıların köprüleri uçuracak zaman bulamadığı, generallerin satıldığı söyleniyordu. İki ordunun teslim olduğu, kentlerin alevler içinde kaldığı, Almanların güçlülüğü konuşuluyordu. Söylentiler arttıkça kaçanların sayısı da artıyordu. Güneyden gelen birlikler çılgına dönmüş, yığınla insana rastladı: Ödü patlamış valiler, generallerini arayan sapsarı emir subayları, arabalar arasında; isterik hareketlerle debelenen kadınlar, otomobiller, traktörler, boğucu, acı duman bulutları arasında ilerliyorlardı. Ön saflara

giden askerler de geri dönüp bozguna uğramış bu insan seline katıldılar.

Biri kaçmanın gereksiz olduğunu söyledi: Almanlar öndeydi. Ama kalabalık daha da hızlandı. Leo da kalabalığın peşinden yürüdü. Darbe, hiç beklenmeyen bir anda vurulmuştu. Daha o sabah, ılık, pespembe Leontine'i düşünüyordu; oğluna meme veren Leontine'i. Savaş dünyanın öbür ucunda Norveç'teydi… Ne olmuştu? Bu Almanlar da nereden çıkmıştı? Yine de Fransa onlardan daha güçlü, diye düşündü. Kötü kötü gülesi geldi: Nasıl da aldattılar bizi! Bir gazeteyi parçalamak, Nivelle'e vurmak ya da meclise dalıp en ağır küfürleri savurmak geliyordu içinden.

Gece, yorgunluktan yolun kenarına atıverdi kendini. Uyandığında gün ışıyordu. Arabayla dolu yola baktı; birden her şeyi hatırladı. Pisliğe bakın! Hiç korku yoktu içinde, yalnız büyük bir öfke duyuyordu. İki asker, ince sesleriyle haykırıyorlardı: "İşte Almanlar!" Leo onlara ana avrat sövdü. Sövmek iyi geldi. Yüzünü yıkadı. Ekinler arasında bir kuş ötüyordu. Leo, ona cevap olsun diye şarkı söyledi. Böyleydi bu adam işte: Kolay kolay umudu kırılmazdı. Üstelik en sevdiği şarkıyı söylüyordu:

İlkbahar gelecek, çiçekler açacak,

Kahpe felek bize de gülecek…

Akşama doğru bölüğünden birkaç kişiyi buldu. Teğmen Garchay, değişik birliklerden elli kişiyi bir araya getirdi. Geceyi boş bir köşede geçirdiler: Ertesi sabah bir yerdeki alaya katıldılar. Bulundukları yerde mevzilenme emri aldılar. Yer yer düşmana karşı koyuluyordu. Elinde kürek, Leo bütün gücüyle

çalışmaktaydı. Alman bombardıman uçakları göründüğünde kendini yüzükoyun yere attı. Sonra yeniden küreğini kapıp bir bombanın öldürdüğü arkadaşına mezar kazdı. Alay komutanı, generalin yanına gitti, dönmedi. Teğmen Garchay, tümen karargâhıyla bağlantı kurmak için boşuna uğraşıyordu. Yoldan bir sürü Alman tankı geçti. Askerler bağırmaya başladılar:

— Ne yapıyor ilerdekiler?

— Bu bir tuzak!

— Canları cehenneme! General muhakkak Paris'tedir…

Güneye doğru yola çıktılar; ellerinden geldiği kadar yoldan uzak duruyorlardı. Karşılarına bir ırmak çıktı. Garchay, burada düşmanı kolayca durdurabileceklerini söylüyordu. Mevzilendiler. Sabah Alman keşif kolları göründü. Leo birini öldürdü. Çocuk gibi sevindi buna. Kâbus durgun geçti; askerler yüreklenmişlerdi; yemek yediler. Ama öğleye doğru bir binbaşı geldi; arabadan inmeden Garchay'a durumu anlattı.

— Kutlarım, dedi. Generale söyleyeceğim. Yalnız durum ciddi. Mevzilerimizi bırakıp Oise'a doğru çekilme emri aldık…

Tam bir ay böyle sürdü gitti. Şimdi Leo, bu korkunç oyunun kurallarını biliyordu: Bir ırmaktan öbürüne, bir tepeden arkadakine çekiliyor, düşman bombaları patlamaya başlayınca yere kapanıyor, geceleri kestirmeden, keçi yollarından ilerliyorlardı, ama Almanlar hep önlerindeydi. Subaylar, boşu boşuna ordu karargâhlarına başvuruyorlardı. Ara sıra mühürlü bir

emir geliyordu: Yine bir geri çekilme emri. Umutsuzluğa kapılan birinin, gelip geçen arabalardaki askerlere: "Durun köpekler!" diye bağırdığı oluyordu. Albay, yüzbaşıya: "Her şey bitti!" dedi. Üniformasını çıkarıp sivil giyindi. Bir papaz, Alman tanklarının, Halk Cephesi hükümetine karşı Tanrının yolladığı ceza olduğunu söylüyordu. Ve yapacak şey yoktu: Geri çekiliyor, her gün biraz daha çekiliyor, durmadan çekiliyorlardı. Halk da onlarla birlikte kaçıyordu. Bir ay boyunca, Leo, bırakılmış toplar, gaz maskeleri, hasır şapkalar ve koltuklarla kaplı bu utanç yolunu izledi.

Ne bir sürü insan, ne bir alay, ne koca bir kent halkıydı kaçan. Fransa kaçıyordu. Çılgın, canlı, korku ve kızgınlıktan deliye dönmüş, ölmeye hazır, buna rağmen bir bavul, bir gece elbisesi, bir tenis raketi kapıp kaçıyordu herkes. Ülke tanınmaz haldeydi; Yakılmış, yıkılmış, bırakılmış, kırk yılda geçilemeyecek uçsuz bucaksız bir çölü andırıyordu…

Sen Nehri'ni arkada bırakmışlardı!.. Güneybatıya döndüler… Yeniden bombalar, yeniden kürekler kokulu hanımelleriyle kaplı, bahçeleri gül ve şebboy dolu, açık pencereleri son dakikaların basit sırrını açığa vuran sakin köşklerin görünüşü yıkıntılardan da beterdi: Bir çocuk iskemlesinin önünde devrilmiş bir fincan, yere düşmüş bir kitap, üzerinde köpüğüyle bir tıraş fırçası…

Leo'nun yanı sıra yürüyen bir asker:

— Burası benim köyüm, dedi.

Sonra gürültülü bir kahkaha koyverdi. Arkadaşları, bir şey söylemeden ona baktılar. Köy bomboştu; artık kimsenin

sağmadığı inekler, ahırlarında acı acı böğürüyorlardı yalnız.

Askerler tartışmıyorlardı, küfür ettikleri bile yoktu. Ara sıra kısa cümleler duyuluyordu: "Alman tankları!" "Maret köye kadar dayanamayacak." "Ateşini versene!"

Yıkıntılar arasında, Leo üzerinde "Orleans" yazılı bir levha buldu. Bidard'dan Paris'e dönerken Leontine'le burada durmuşlardı. Eski evler genç kadını şaşırtmıştı. "Ne garip!" diyordu. "Burada bir sürü insan yaşamış. Çoktan unutmuşlar hepsini. Ama evler ayakta, güzel evler, yeni evlerden de güzel hepsi…"

Sonra Loire Nehri'nin kıyısında bir kahveye oturmuşlardı; soluk, kokulu bir şarap içmişlerdi. Leontine kocasına "ilk geceki gibi istiyorum seni…" demişti.

Leo burnunu tıkadı; ortalık leş kokuyordu. Hava çok sıcaktı. Çevrede yüzlerce kadın, çocuk, asker, at, şişko bir papazla yanında pırıl pırıl, bembeyaz tüylü, oyuncağı andıran bir küçük köpek ölüsü karmakarışık yatıyordu…

Bir duvarda Leo şunları okudu: "Lean, 6 Haziran günü buradan geçtim. Roger yaşıyor!", "Lasset, ailesiyle birlikte Angouleme'e gitti." "Geçen çarşamba, çocukla birlikte burada olduğumu lütfen Yüzbaşı Delombard'a bildirin." "Pierre, daha fazla bekleyemeyeceğim…" Leo'nun gırtlağına bir şey tıkandı. Leontine de mutlaka buradan geçmiş olmalıydı. "Leo, şimdilik yaşıyorum, Robert de yaşıyor…" diye yazacak zamanı bulamamıştı ama. Şimdi, şu evin yıkıntıları arasında da oğluyla uzanmış, bebeğin

burnunu tıkıyordu: Leş kokuyor…

— Ne pis kokuyor! dedi arkadaşlarından biri. Durulacak gibi değil. Gidelim buradan!…

Leo, itiraz etmeden peşinden yürüdü; ama bir duvar dibinde yatan kadının yüzüne uzun uzun baktı. O da bir şeyler yazmış olmalıydı…

Geçtiği bütün köylerde, bütün kentlerde, Leo, duvarlara bakıyordu –beyaz, kül rengi, toprak rengi duvarlara– kiliselere, vilayet binalarına, okullara bakıyordu. Jeanne vardı, Louise, Denise, Luice, Therere, Marie, Françoise, Leontine'den eser yoktu…

Kendi kendisiyle eğleniyor, milyonlarca kaçak arasında karımı nasıl bulabilirim diyor, yine de Leontine'i arıyordu.

3

Deliye dönen halkın Paris'i boşalttığı o korkunç gün, Mado geldi Leontine'i buldu. Leontine dudaklarını ısırıyor, iri, görmeyen gözlerle bakıyordu. Son haftaların olayları bütün gücünü alıp götürmüştü. Günde on kere gazeteyi açıyor, olup bitenleri anlamaya çalışıyor, radyoya koşuyor, hıçkırıkları Norveç'teki savaşlardan söz eden spikerin sesini bastırıyordu. "Ne oldu? Fransa nerede? Ordu nerede? Leo nerede?" diye soracak kimsesi yoktu. Korkunç bir görüntü gözlerinin önünden gitmiyordu: "Uçsuz bucaksız, ıssız bir çöl ve ortasında, yüzü kırmızı, boya gibi yoğun bir kanla kaplı yatan Leo, çocuğunu göğsünde sıkıyor, saatler boyunca tekrarlıyordu: "Rob!.. Rob!.."

Kaçınılmaz, büyük felaketlerin getirdiği durgunluk Mado'nun üzerine çökmüştü. Bir şeye şaşmıyor, soru sormuyordu. Rastladığı insanlar içinde hiç umut beslemeyen tek kişiydi. Belki Sergey'in korkunç sözleri onu bu felakete hazırlamıştı. Lancier, ateşi yükselmişcesine, her zamanki gibi dolanıp duruyordu. Morillot, Almanların Rouen'a girdiklerini bildirdiğinde ne yaptığını bilmeden bir bavul çıkardı, içine işe yaramayan süs eşyalarını doldurdu. Bir saat sonra Sembat yetişti: "Tebrikler! Rusya İtalya'ya savaş açtı!" Lancier hemen inandı. Mado'ya sarıldı: "Ruslarla bozuşmamak gerektiğini söylemiştim." Açık bavulunu oracıkta bırakıp radyoya koştu, bir saat boyunca Moskova'yı bulmaya çalıştı durdu. Sonunda Moskova Radyosu'nun İngilizce yayınını yakaladı. Tarım sergisinden söz ediliyordu. Lancier haykırdı: "Bizi aldatıyorlar! Gidelim!"

Mado, aklını başına toplamak, soğukkanlı olmak, bütün aile için

düşünmek zorundaydı. On beş gün önce annesine yeni bir kriz gelmişti. Doktorlar: "Her şeyden önce mutlak dinlenme!" demişlerdi. Barış çağında, bir hastadan, para sıkıntısını ya da aile dertlerini gizlemek kolaydı. Ama gel de şu sıra sakin ol! Kent çılgına dönmüştü. Bir dakika sonra tunç heykeller kaidelerinden atlayıp Loire'in öteki kıyısına geçeceklerdi sanki… Yine de Mado, annesini avutmaya çalışıyordu; başkentin düzenli olarak boşaltıldığını, Almanların Paris önünde durdurulacaklarını, Louis'den haber geldiğini, sağ salim geri hizmette görev aldığını söylüyordu. Lancier, bütün bu anlatılanları dinleyecek halde değildi; başını elleri arasına alıp içeri kaçıyordu; gözyaşları arasında boğulacaktı.

Son kuşkular da dağılıp Lancier gitmeye karar verince, Mado, Leontine'e koştu. Tatlı bir sesle:

— Ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu.

Leontine bir çığlık attı:

— Leo?..

— Hayır, hayır, sakin olun. Kocanıza bir şey olmadı. Yemin ederim bir şeyi yok. Hiçbir şeyi!.. Ama sizin, hemen giyinmeniz gerekiyor. Buraya bile güç gelebildim: Bütün yolları arabalar tıkamış. Annemin hali çok kötü, ama yapacak şey yok… Yarın, belki çok geç olacak. Almanlar Sen Nehri'ni geçtiler…

Leontine, Leo'nun ne yapıp edip geleceğini ve kendisini alacağını kafasına koymuştu. Nasıl gidebilirdi? Leo gelecek ve

bomboş apartmanla karşı karşıya kalacaktı… Bir daha bulamazdı kocasını. Ne ordu kalmıştı, ne Fransa. Yaşıyorsa gelip Leontine'i bulacaktı. Ya… doğruysa? Ya savaş alanında yatıyorsa?

Öyleyse Almanlar gelsin, kendisiyle çocuğunu öldürsün… Leo'yu Paris'te bekleyecekti.

Kimsenin kendisine hak vermeyeceğini biliyordu. Bu nedenle Mado'ya yalan söyledi: Rahatça, ağır ağır, doktorun iki saat sonra hasta çocuğu görmeye geleceğini anlattı. Sonra Bordeaux'ya gidecekti, komşuları, Profesör Sauger ve ailesiyle birlikte gidecekti…

Mado diretti, genç kadını kandırmaya çalıştı: Leontine'in çocuğunun hayatını tehlikeye atmaya hakkı yoktu. Ama zayıf yaradılışlı, genelikle söz dinleyen Leontine bu kez diretti. Parlak, iri gözlerinde öyle bir inat okunuyordu ki Mado sustu; genç kadını içten öptü ve gitti.

Bütün gün Leontine hareketsiz oturup Leo'yu bekledi. Sokak durmadan uğulduyordu. Paris gidiyor, yürüyerek, arabayla kaçıyordu. Çocuk dolu kamyonlar, bisikletler, el arabalarını süren insanlar: Kim daha çabuk giderse. Genel bozgunu neyin daha iyi gösterdiğini söylemek güçtü: Cankurtaran arabalarının kornası mı, yoksa "anne!.." diye bağıran çocukların ağlaması mı? Gece göz gözü görmüyordu: İnsanlar, bir kibrit ışığıyla bile, bulundukları yeri göstermekten korkuyorlardı. Kent, kurulduğundan bu yana böylesine karanlığa gömülmemişti… ve boğuk kornaların, ayak seslerinin, haykırışların birbirine karışmasından çıkan gürültü bir dakika bile kesilmedi. Leontine, kimsenin çıkmadığı ölü merdivene

kulak kabartıyordu: Ev boş ve sessizdi. Leontine, Leo'yu bekliyordu.

Sabah, birden Leo'nun gelmeyeceğini anladı. Çocuğunu kollarına alıp dışarı fırladı. Koşarak uzun bir caddeyi izledi. Orleans kapısına yöneldi; Almanların elinden kurtulamayacağını sanmıştı. Şimdi, kurtulmak için Loire'a varmanın yeteceğini kendi kendine tekrarlıyordu. Leo oradaydı… Kısa süre sonra gücü kesildi; kaldırıma atılmış bir sandalyeye oturdu. Tek otomobil yoktu görünürde. Otomobili olan kaçıp gitmişti. Yayalar durmadan ilerliyorlardı; kimi sırtına oturttuğu çocuğunu taşıyordu. Leontine, kalabalıkta kendine yol açmaya çalışan bir küçük araba gördü; eliyle işaret etti. Direksiyon başında kasketli bir adam oturuyordu. Araba durdu. Kasketli adam ne istediğini sormadı bile, anlamıştı. Arabanın arkasına yerleşen iki kadınla bir küçük kız bağırarak bir şeyler söylüyorlardı. Kasketli adam, dişlerini sıkarak yanındaki koca bavulu kaldırdı. Leontine'e:

— Binin, dedi.

Öndeki arabaları izleyerek, kaplumbağa hızıyla, kırk kilometre kadar yol aldılar, Sonra bir arıza sabaha kadar durmalarına yol açtı. Kadınlar Robert'in çevresinde dönüp duruyorlardı. Leontine, ne dediklerini anlamıyor, acı bir gülümsemeyle tekrarlıyordu. "Sağolun, yüz kere, bin kere sağolun!" Kasketli adamın ağzını açtığı yoktu.

Üçüncü gün, geniş Loire Nehri göründü. Tek köprü yoktu üzerinde. Sağ kıyıyı izlediler. Az sonra durmaları gerekti: Yol tıkalıydı. İki kamyonun çarpıştığı, yolu kestiği söyleniyordu.

Birden gökyüzü homurdanmaya başladı. Kasketli adam bağırdı: "Koşun yere yatın!" Leontine, patates tarlasına kadar gitti ve uzandı. En çok, çocuğunun üzerine basmalarından korkuyordu. Korkunç bir patlama duyuldu, Leontine'in üstüne başına toprak yağdı. Öldüm, dedi kendi kendine. Önce biraz sevindi. Artık yürümeyeceğim. Sonra korktu: Bomba ikisini de öldürebilirdi! Robert ağlıyordu, içi rahat etti. Ama kasketli adamla iki kadını boşuna aradı: Ya ölmüş ya da kaçmışlardı.

Leontine saatlerce yattı; sonra yeniden yürümeye koyuldu. Hava kararırken bir kapıyı vurdu, geceyi geçirip geçiremeyeceğini sordu. Para çıkardı, "istemez" dedi ev sahibi. Ama karısı, homurdanarak paraları cebine tıktı. "Felakete bakın!" Leontine'e yemek verdikten sonra üst kata çıkardı: "Burada dinlenin…" Leontine iki gecedir uyumamıştı; yüksek köylü yatağına çıktı ve hemen daldı.

Korkunç bir çatırtıyla uyandı, sanki kapıyı kırmak isteyenler vardı. Yataktan fırladı, ev yanıyordu. Çocuğunu göğsünde sıkarak dışarı çıktı. Dumandan gözleri yaş içinde kalmıştı; hiçbir şeyin farkında değildi. Bir süre sonra durdu, bir taşın üzerine oturdu. Yangın gökyüzünü kara kızıl bir renge boyamıştı. Leontine, Rob'a meme vermek için düğmelerini açtı. Birden korkunç bir çığlık attı; bu iç parçalayıcı çığlık iki kilometre öteden duyulmuş olmalıydı. Ama kimse farkına bile varmadı: Herkes, yanan evdeki eşyaları kurtarmakla meşguldü.

Sabah olduğunda, bir köylü Leontine'in yanına yaklaştı; önceki gece genç kadını evine alan adamdı bu. Bir süre baktı, sonra sesini çıkarmadan yürüdü gitti. Kadınlar koşuştular. Ağlıyor: "Neden başını örtmediniz?" diyorlardı.

Leontine durmadan çocuğunu göğsünde sıkıyordu. Dudakları oynuyordu, ama iri gözleri yuvalarından uğramıştı. Sanki hiç kırpmıyordu gözlerini. Yıllar önce annesinin söylediği ninniyi tekrarlayarak Robert'i sallıyordu:

Uyu benim cici yavrum…

Öğleye doğru dört Alman geldi; bir süre Leontine'e bakıp başlarını çevirdiler.

Bütün gün ve gece aynı taşın üzerinde oturdu. Sabah, bir Alman askeri önünde durdu: Kolunda Kızılhaç işareti vardı. Çocuğu almaya çalıştı. Leontine yavrusunu bırakmıyor, direniyordu. Asker arkadaşlarını çağırdı. Fransızca bilen biri:

— Hanım çocuğu gömmek gerek, dedi.

Papazı getirdiler; o da üniformalı bir Almandı; çantasından dantel papaz giysisini, dua kitabını çıkardı ve mırıldanmaya koyuldu. Askerler sıcaktan bunalmışlardı: Çiçek dikecekmiş gibi, minicik bir çukur kazdılar. Leontine'i tutuyorlardı: Genç kadın, ne pahasına olursa olsun, çocuğunu ellerinden almak istiyordu. Fransızca konuşan asker onu avutmaya çalışıyordu:

— Üzülme hanım, daha gençsin, bir sürü çocuğun olur.

Subay, uzun uzun Leontine'in kâğıtlarını inceledi. Sonunda:

— Schmidt, dedi. Toplanma yerine götürün, Parisli… Leontine'i bir koruluğa götürdüler; yüzlerce kişi vardı orada:

Çocuklu kadınlar, ihtiyarlar. Her şeye kayıtsızdı genç kadın, gözleri kupkuruydu. Küçücük çocukların haykırışı bile onu dalgınlığından çekip alamıyordu. Yaşlı bir kadın ekmekle çikolata verdi. Leontine teşekkür etti.

Çocuklu kadınları kamyonlara doldurdular. Yol beyaz, fırın gibiydi. Leontine kilometrelerce yürüdü, sonunda yuvarlandı. Bir arabaya bindirdiler. Paris'te, hiç düşünmeden evinin yolunu tuttu, daire kapısı açıktı. Leontine düşündü: "Giderken kapıyı kapamamışım…" Odalar karmakarışıktı. Dolapları karıştırdıkları anlaşılıyordu. Yerlerde entariler, Leo'nun giysileri, kravatları, bir mayo sürünüyordu. Robert'in kundak bezlerini görünce Leontine yine ağlamaya başladı. Pencerenin altında, Almanlar, gecenin geç saatlerine kadar şarkı söylediler:

Waleri - Walera!

Tirari - Tarara!

Mado Tours yakınındaki akşamı, dehşet içinde hatırladı. Yaseminlerin açtığı, temmuz güneşinin henüz yeşil örtülü toprağı kızdırmadığı o durgun yaz başı akşamlarından biriydi. Çevrelerinde bağlar, arduvaz damlar uzanıyor, bir çan kulesindeki horoz parıldıyordu. Lancier yolun kenarında, çiçek açmış böğürtlenlerin yanında ayakta duruyordu. Yüzü acıdan büzülmüş olan Marceline çiğnenmiş otlara uzanmıştı; sanki bir taş göğsünü eziyordu. Düşündü:

"Beni canlı canlı gömüyorlar"

Benzin kalmamıştı; üç saattir oradaydılar. Motosikletiyle geçen

bir çavuş, Almanların yirmi kilometre ötede olduğunu haber vermişti. Lancier durmadan tekrarlıyordu: "Tours yakınındalar, duyuyor musun Mado? Tours'a kadar gelmişler!" Yanaklarından aşağı yaşlar süzülüyordu. Mado annesine bakıyor, onu nasıl rahat ettireceğini bilemiyordu.

— Onları Berty kurtardı. Lancier, bu görüntüyü bir mucizeye borçlu olduklarına inandı. Ama Berty, durmadan peşlerinden geldiğini Mado'ya itiraf etti. Arabaları bozulunca Tours'dan geniş bir otomobil almıştı. Bayan Lancier, en az rahatsızlık çekerek yapabilirdi yolculuğu. Bordeaux'ya gidecek kadar benzinleri vardı. Bütün bunları Berty daha sonra anlattı. O sıra hemen Lancier'yi avuttu: Alman öncüleri yüz elli kilometre gerideydi. Bayan Lancier geceyi rahatça Tours'da geçirebilirdi. Büyük güçlüklerle Berty bir oda bulmuştu, bu odayı da hastaya bırakıyordu tabii.

Duygulanan Lancier:

— Marceline'in hayatını kurtardınız, dedi. Bu beni ikinci kurtarışınız. Ama para aynı şey değil: Böyle anlarda insan gerçek dostlarını tanıyor…

Bu üzüm bağları neye yarar? diye düşündü Mado. İşte bir şato, şairler şiirlerinde hep bu şatoyu dile getirmişler; müze bekçisi tavanları oymalı salonları turistlere gezdirmiş; fıskiyeli çeşmeler bahçesini süslüyor… Bu dayanaksız hayal dünyası yıkılmıştı. Koca bir otomobil, bir benzin bidonuyla değiştiriliyordu. İnsanlar dükkânlarını, evlerini, değerli resimlerini bırakıyorlardı. Bir şiir, bir bardak su için şamata ediyordu. Herkes elbiselerini çıkarmış, çırılçıplak kalmıştı sanki. Fransa çırılçıplaktı. Poussin'in yaşamış

olması, kulağı duymayan Ronsard'ın dizelerin ezgisini dinleyerek bu parkta dolaşması neye yarar? Bütün bunlar boşuna! Yaşamak için, insanlara başka şeyler gerekli: Ekmek gerekli. Belki biraz da kan…

Berty sayesinde kolayca Bordeaux'ya vardılar. Oraya gelince Lancier biraz canlandı; ya birden Almanlar durdurulursa?.. Tanıdık yüzler onu rahatlatıyordu: Adım başı Parisli dostlarına rastlıyordu. İstedikleri kadar "kurtuluş yok" desinler, zenginlik yıllarıyla yakından ilgili olan bu insanların varlığı Lancier'ye güven veriyordu: Fransa'nın umudu bütün bütün kesilmemişti. Kendi de durumun kötülüğünü tekrarlıyordu. Ama, bu acı sözleri bile belli belirsiz bir gülümsemeyle söylüyordu. Sık sık olduğu gibi, kendinden geçip fazla ileri gidebileceğini tekrarlıyordu içinden. Marceline düzelmişti. Biri Louis'nin iyi olduğunu haber verdi: İsviçre sınırında görülmüştü. Lancier, gitgide daha sık Bidard'ı düşünüyordu. Almanlar oraya kadar gidemezlerdi nasılsa, Leontine mutlaka oradaydı. Leo da gelebilirdi. İş benzine kalırsa, Berty nasıl olsa bulurdu.

Bordeaux kentinin yüzü değişmişti. Her zamanki halkı, gürültücü, şaşkın, ama kendi kendine yeten Parisliler arasında kaybolmuştu neredeyse. Henüz kimse kendini sığıntı saymıyordu; tıpkı vapur güvertesindeki gibi, kahvelerde uyuyor, gazetelerin önünde toplanıyor, yakınlarını arıyor, askeri bildirileri bekliyor, Amerika'nın savaşa katılması, hükümet buhranı, barış görüşmeleri konusunda türlü şeyler söylüyorlardı.

— Kayıtsız şartsız bir barış anlaşması imzalamalı, diyordu Lancier. Gerçekten kurtuluş yok.

İki gün sonra Bordeaux da birbirine girdi; kent bombalandı; bir sürü insan öldü. Sedyeler, cesetler, parke taşları üzerinde kan lekeleri görüldü. Uzun süredir yıkanmamış, tıraş olmamış, aç askerler yığınlarla kente doldular. Almanların, neredeyse koşar adım ilerlediklerini söylüyorlardı. Herifleri durduracak tanksavar topu bile yoktu. Bağlantı kopmuştu. En korkaklar hemen İspanya sınırına kaçtılar. Ekmek sıkıntısı başgösterdi. Herkes açık açık Alman radyolarını dinliyordu. Stuttgart, Bordeaux'nun son anlarını yaşadığını öne sürüyordu.

— Mado, diyordu Lancier. Ne olduğunu anlayamıyorum… Verdun'de savaştım. Gençler istediklerini söylesinler: Ben Fransızların ödlek insanlar olmadığını biliyorum. Ama bugün, Almanlar, gezintiye çıkmış gibi yürüyorlar. Daha dün yüz kilometre birden ilerlediler. Nerede bizim tanksavar topçumuz? Ne oluyor? Söyleyebilir misin?

— Bana mı soruyorsun baba? Ateş etmeyi bile bilmeyen bana? Her şey dayanıksızdı. Tıpkı iskambil kâğıtlarından yapılma bir şato gibi. Oysa biz sabun köpüklerinin devamlılığına inanıyorduk.. Bundan emindik, İnanca gelince, bir şeye inandığımız da yoktu…

Mado düşündü: Sergey'in sözlerini tekrarlıyorum. Onu ne kadar seyrek düşünüyorum, oysa benim adıma Sergey konuşuyor… Ne aptallık! Aklı bir karış havada, benim gibi bir kız neye inanabilir?.. Ancak şimdi tanımaya başlıyorum hayatı…

Lancier bağırıyordu:

— İleri gittin! Hayır, Fransa bir sabun köpüğü değildir. Sorun başka. Gerçek şu ki politikayla fazla uğraşıyoruz. Suçun generallerde olduğu söyleniyor. Belki… Ama başlıca suçun siyaset adamlarında olduğu muhakkak. Uçak gerekliydi; oysa onlar ne yaptılar? Tartıştılar, kabine buhranları yarattılar, grev düzenlediler… Eğer Pétain Fransa'nın başına geçmeyi kabul ederse kurtuluruz. Almanları durdurabilir. Politikacı değil o, eski bir asker.

Lancierler, limanın yakınında küçük bir otelde kalıyorlardı; eskiden sömürgelerden gelen memurlar, tayfalar, bütün paralarını meyhanelerle civar genelevlerde harcayan askerler kalırdı bu otelde. Her şey, eski içki alemlerini, kavgaları ortaya koyuyordu. Kırık bir ayna, üstü lekeli bir masa, leke dolu duvarlar. Bu hava, tam Maurice Lancier'nin ruh haline uygun düşüyordu: Sefil ve yalnız hissediyordu kendini. Fransa'yı elinden almışlar, çalmışlardı. Çok kısa bir süre önce, hayatı, uyumlu bir bütün gibi geliyordu. Quartier Latin'de geçen gençliği, Marceline, Verdun işi ailesi, Corbeille'deki koleksiyonları… Şimdi, geçmişini hatırlarken bunların boşluğunu anlıyordu: Geçmişi bir düştü, gerçekten güzeldi ama yine de bir düştü işte. Eskiden ne çok dostu vardı; bugün, en önemli şeyleri konuşacak tek kişi bulamıyordu. Herkes geceyi geçirecek bir yer, yiyecek, benzin peşindeydi; herkes sinirli, herkes öfkeliydi. Yalnız Berty sakindi. Onunla da konuşmak olanaksızdı; her zamanki gibi, mantıklıydı; oysa, öyle anlar vardır ki mantık dayanılmaz olur…

Leo, bu iğrenç odadan içeri girdi. İki ortak, ses çıkarmadan kucaklaştılar: Söyleyecek şey bulamıyorlardı. Leo sivil giyinmişi, zayıftı bitkindi, ama yanık yüzüyle gençleşmiş gibiydi. Lancier düşündü: Şaşılacak şey, görünüşü hiç de kötü değil…"

— Leo, nereden geliyorsun?

— Bidard'dan. Leontine nerede?

— Saugerlerle gitti.

— Saugerleri gördüm. Leontine hakkında bir şey bilmiyorlar…

— Öyleyse Paris'te kaldığını sanıyorum, dedi Mado.

Lancier, Leo'yu avutmaya çalıştı.

— Kalmışsa iyi etmiştir. Bu yolculuğun nasıl gittiğini kırk yıl düşünsen bilemezsin!..

— Gördüm, gördüm…

— Bizi nasıl buldun?

— Bordeaux'da olduğundan emindim. Başka nerede olabilirdin ki? Bütün Paris burada… Dün, bütün gün seni aradım. Herkes seni görmüştü, ama kaldığın yeri bilen yoktu. Neyse ki Berty'ye sormak aklıma geldi. Louis'den haber aldın mı?

— İsviçre sınırında olduğunu söylediler. Oraları çok sakinmiş. Cenevre'ye geçebilir. Eski dostlarımız var orada: Sergentlar. Leo, olup biteni anlayabildin mi sen?

— Hayır, bir şey anladığım yok. Daha doğrusu; anlamaktan korkuyorum. Bizimle alay ettiler. Savaşmaya hazırdık, en

yüreksizlerimiz bile… Bombalar altında durmadan kaçmak büyük bir zevk değil… Ama başımıza böyle komutanları bela ettiler. Kimsenin bir şeyden haberi yok. Generaller teslim olma yarışına çıkmışlar. Subaylar sivil giyinip: "Nasıl olsa kurtuluş kalmadı" diyorlar. Almanları kaç kere durdurduk. Hemen yeni bir emir geliyordu: "Geri çekilin!" Hiçbir şey hazırlanmamıştı: Ne tanksavar topu vardı, ne uçak. Bana sık sık, gerçek bir Fransız olduğumu söylerdin. Sözlerin doğru olmalı, çünkü şimdi kendimi asmak geliyor içimden. Bu beyler oyun oynadılar, hem biraz fazla oynadılar. İhtilâl olsa en önde ben yürürüm. Evet, olup bitenleri görmektense ölmek daha iyi!

Lancier, içinden Leo'ya hak veriyordu, ama kaba sesi, hırsla söyledikleri hoşuna gitmemişti hiç.

— Her şey bir yana, ama ihtilâl çıkar yol değildir. Ülke, zaten yeteri kadar yıkıldı; yeni sarsıntılara kimse dayanamaz. Peki sen, savaşı bitirdin mi?

— Ben değil, generaller bitirdi… Bu elbiseleri seni korkutmamak için giydim: Üniformam paramparçaydı… Birliğim yok. Beni başka bir birliğe naklettirmeleri için genel komutanlığa başvurdum. Oradan geliyorum şimdi. Dükkânı kapamak gerektiğinden söz ediyorlar… Aşağılık herifler! Leontine nerede? Oğlum nerede? Hiçbir şeyim kalmadı! Neyimiz var, neyimiz yoksa yitirdik!

Akşam, birlikte lokantada yemek yediler. Bir an kendilerini Paris'te sandılar. Ne Almanlar vardı, ne bozgun: Beyaz örtüler, genç kadınların şen yüzleri, kibar garsonlar… Konuşmadan sigara

içiyorlardı. Birden ortalığa sessizlik çöktü: Pétain radyoda konuşuyordu. Titrek bir ihtiyar sesiydi bu. Direnmek gereksizdi; düşmana başvurup ateşkes anlaşması imzalamaya hazır olduğunu bildirmişti.

Lancier'nin gözleri yaşardı.

— Duydun mu Leo?.. O gerçek bir Fransız! Politikacı değil hem, asker!

— Ne ayıp! diye bağırdı Leo. İğrenç şey! Kardeşinin gözü kara biri olduğunu söylemiştim sana. Nasıl böyle yaşayabildiklerini anlayamıyordum… Şimdi ben, gözü kara biri olmadığıma yanıyorum, anladın mı? Sokağa inip arkadaşlarımı çağırırdım. Uğursuz tarlalarda omuz omuza ilerledik… Ateş! diye bağırırdım. Almanlara ateş! Bu aşağılık ihtiyara ateş!..

Lancier yerinden fırladı: Leo, Verdun kahramanına nasıl hakaret edebilirdi? Kendinden geçip cırtlak bir sesle haykırdı:

— Fransız olmadığın için söylüyorsun bunları. Baban, büyükbaban burada yaşamadılar. Şu kentleri onlar yapmadı, tarlalarda çalışmadılar. Fransa'nın geleceğini düşündüğün yok. Sana kendi düşüncelerin, kendi politikan gerek. Mareşal'e gelince, onun gözünde Fransa'dan başka şeyin önemi yok. Fransız kentlerini, Fransız çocuklarını kurtarmak istiyor. Anlıyor musun, Fransız çocuklarını.

Leo peçetesini fırlattı, bir şey söylemeden çıktı gitti.

Aklını başına topladığında Lancier kendi kendine kızdı: Ne hakla kırdım Leo'yu? Tabii, Pétain'den başka yolu yok. Ama siyasal bir sorun yüzünden, insan en iyi arkadaşına küser mi? Aslında Leo gerçek bir Fransız. Yalnız biraz sinirli. Herhalde komünistlerle dostluk etmiş olacak. Onlar sokmuşlardır bütün bunları kafasına… Gece, geç vakit Berty'nin yardımıyla Lancier, Leo'yu buldu.

— Suçluyum. Kendimi kaybettim. Sinir diye bir şey kalmadı, hak vermelisin bana… Sonra Marceline'in durumu… Ama dostluk dostluktur. Öpüşelim. Bana kırgın olmadığını göster.

Leo gülümsedi. Ama bu basit bir izlenim miydi, yoksa Leo gerçekten hakareti unutmamış mıydı? İkisi de rahatsız oldular; söyleyecek şey aradılar, uzun süre bir şey diyemediler.

İki gün sonra, Leo:

— Paris'e gidiyorum, dedi. Leontine orada olmalı..

Lancier düşündü: Tehlikeli bir işti bu. Almanlar, Leo'nun Yahudi olduğunu hemen anlayacaklardı. Bunu ona nasıl anlatmalı? Yine kızacak…

— Daha erken değil mi?

— Binlercesi dönüyor Paris'e. Ben dönmezdim, ama Leontine var…

— Ölçüp biçmek gerek dostum. Sen de biliyorsun, Almanların

birtakım önyargıları var…

Leo, sertçe cevap verdi:

— Yalnız onların mı önyargıları var? Paris'te Leontine, oğlum beni bekliyor. Hayatta başka şeyim kalmadı…

Leo gidince Lancier yine yalnız kaldı. Berty iyi kötü iki oda bulmuştu, Lancierlere yakınlık gösteriyordu ama fazla konuşmuyor, Mado'yu görünce canlanıyordu ancak.

Yağmurlu, karanlık bir sabah Marceline öldü. Epey can çekişti, ama her şeyin farkındaydı. Yakınlarını en kötü bir zamanda yalnız bırakıyordu; Louis ortada yoktu, ölmüştü belki de. Uzun zamandır yaşıyor muydu zaten Marceline? Maurice de iyice yaşlanmıştı. Fransa da kendisi gibi can çekişiyordu… Ne papazın ölümden önce kutsaması, ne de kızının sevgi dolu bakışları acılarını azaltabildi…

— Louis döner gelirse ona…

Bitiremedi, bunlar son sözleri oldu.

Bundan daha kasvetli bir cenaze töreni düşünülemezdi. Oysa Berty elinden geleni de yapmıştı. Rüzgâr, yerden kaldırdığı tozları herkesin gözüne dolduruyordu. Lancier başkaydı. Birden kafile durdu: Almanlar şarkı söylüyorlardı. Lancier, yaşlı kadınlar gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Tabutun üzerine toprak atması için eline küçük bir kürek

tutuşturduklarında, Mado, her şeyi gömdüğünü anladı. Onu hayata bağlayan son ip de kopmuştu.

Berty, bir kenarda ayakta duruyordu. Tören sona erdiğinde, Lancier ile Mado'yu arabasına alıp götürdü. Lancier hıçkırıyordu:

— Balayı gezimizde Marceline'le buraya da gelmiştik. Sonradan iki kere daha uğradık. Bordeaux'yu sever, kentin vanilya ve muz koktuğunu söylerdi… Neden bir Alman bombası beni de öldürmedi?..

4

Son günlerinde, hep oğlundan söz etmişti. Oysa Louis Bordeaux'daydı. Annesinin aynı kentte ve ölmek üzere olduğunu bilmiyordu. Postanede Mado'yla karşılaştı. Hemen birlikte mezarlığa gittiler.

— Annem sana bir şey söylememi istiyordu, sözünün arkasını getiremedi…

Louis annesine bağlıydı: Gürültüsü, kafası hep yeni yeni tasarılarla dolu, hırslı bir çocuktu. Annesinin her şeyden kopmuş, saf, tatlı halini çok severdi. Üzerinde güllerden yapılma bir çelengin solduğu taze toprak yığınının önünde uzun süre ayakta durdu. Sonra yerden bir avuç toprak aldı. Özene bezene mendiline sardı:

Duygululuğumdan değil… Sonra anlarsın…

Lancier üzgündü: Neden çocukları kendisini de mezarlığa götürmemişlerdi? Ama kırgınlığı uzun sürmedi. Sevinci büyüktü; Louis yaşıyordu, esir düşmemişti. Lancier oğluna; küçük bir çocukmuş gibi davranıyordu. "Senin gibi yumurcaklar savaşabilir mi?" diyordu. Sonra da hoşgörülü bir gülümsemeyle oğlunu dinliyordu. Yumurcak, bir şey anlayabilir miydi hiç? Sağ salim kurtulması talihti doğrusu…

— Louis artık bizimle, dedi akşam. Zavallı annemiz yok bir tek.. Acımıza katlanmak güç ama ne yapalım, geleceği düşünmek

gerek…

Çocuklarına bir şey sorduğu yoktu. Yalnız, yüksek sesle düşünüyordu:

— Alpert şimdi Paris'tedir. Ama Roche Ainé'yi kurtarmasına olanak yok. Bir kere Almanların gözünde Alpert Fransız değil… Aslında Paris pek hoşuma gitmiyor, ama hayatımızı devam ettirmek zorundayız. Geri dönmezsem, Almanlar hem fabrikaya, hem Corbeille'e el koyablirler…

Birden Louis sözünü kesti:

— Baksana baba, Almanlarla çalışmayı mı düşünüyorsun?

Lancier sinirlendi.

— Ne biçim konuşuyorsun? Annenin ölümü iş hayatıyla uğraşamayacak kadar sarstı beni. İlk olarak düşündüm bunu… Belki de seni bulduğumuza sevindiğim için. Mado ile seni parasız bırakmaya hakkım yok.

— Ben bir şey istemiyorum, dedi Mado. Paris'e dönmeyi de düşünmüyorum…

Louis sesini yükseltti:

— Bana aldırma. Nasıl olsa askerim…

— Artık herkesi terhis ediyorlar.

— Bir hainin sözünü dinlemeye niyetim yok.

— Kime hain diyorsun?

— Pétain'e.

— Louis!

— Ne var?

— Verdun kahramanı hakkında bir yargıya varamayacak kadar gençsin. Hem sonra sen bir asteğmensin. Mareşalden nasıl oluyor da böyle söz edebiliyorsun? Sözünü ettiğin askeri disiplin nerede kaldı?

— Ben namuslu komutanların sözünü ettim. Oysa Pétain bir haindir. Küçük bir asteğmen olan ben, onun yıldızlarını sökme hakkına sahibim. Cephedeydim… Daha dayanabilirdik… Daha sonra da… Cezayir'e, Kongo'ya, nereye olursa çekilebilirdik. Her şey bu aşağılık tutumdan iyiydi!

— Yirmi yaşında olduğun için böyle konuşuyorsun. Neyse ki, ülkemizin geleceğiyle ilgili kararları senin gibi çocuklar vermiyor! Bir annenin duygularını anlayabilir misin?

— Anneye göre değişir… Alçakların da anneleri var… Benimki hayatta olsaydı, beni anlayacak olduğundan eminim…

— Annenden başka türlü düşündüğümü mü söylemek istiyorsun? Belki onurumu da ayaklar altına aldığımı sanıyorsun?

– Lancier, ne dediğinin farkında bile değildi.– Ateşkes imzalandıktan sonra silah sallamak kolaydır. Sen kendin, bir kere bile hava savaşına katılmadığını söyledin. Kim sana mareşali yargılama hakkını veriyor? O Verdun'de savaştı. Ben de oradaydım. Savaşın ne olduğunu bilirim… Ve sen, boyuna posuna bakmadan ona çamur atıyorsun…

Sustu, yüzünü sildi. Louis uzun süre cevap vermedi. Sonunda konuştu:

— Yirmi beş yıl sonra aynı Pétain, Fransa konusunda pazarlığa otururs a Verdun zaferi neye yarar? Tartışmaya girmek istemiyordum. Sen beni buna zorladın. Şimdi de Roche Ainé'nin geleceğiyle, bize bırakacağın mirasla ilgileniyorsun. Bize bırakacağın mirası hiç düşündün mü? Fransa ya da bir Alman batakhanesi. Hiçbir şey düşünmedin sen. Bizi de kendin gibi yetiştirdin. Düşünmeyi bile öğretmediler. Şimdi her şeye yeni baştan başlamak gerekiyor…

Zavallı Marceline, her zaman: "Felaket yalnız gelmez" derdi. Birkaç gün sonra, Mado babasına:

— Louis dün gitti, dedi. Onu ben geçirdim.

— Geçirdim ne demek? Nereye gitti?

— Bilmem. Herhalde savaşmaya..

Lancier kendini bir koltuğa attı, ellerini yüzüne kapadı. Hava kararana kadar böyle oturdu. Oğlunu hem lanetliyor, hem de ona

hayranlık duyuyordu.

Ama oğlundan çok da kendini düşünüyordu. Kendine "acıyordu" Ailesi dağılmıştı, tıpkı Fransa gibi, yakınları birbirinden kopmuştu. Artık yaşamak, can sıkıcı işlerle uğraşmak, kaba, küstah yabancıların gezdiği Paris'e dönmek neye yarardı?

Mado, durmadan tekrarlıyordu: "Hadi sen git!" Mado kardeşini öptü.

— Sana gıpta ediyorum.

— Neden? Sen de benim yapdığımı yapabilirsin…

— Hayır, yapamam. Bak Louis, ben hiçbir şeye inanmıyorum. Anladın mı? Ruhum boşalmış. Belki de böyle doğdum. Ama seni seviyorum. Mutlu olmanı isterim. Hayır, bu da değil… Zaferi kazanmanızı isterim…

Akşam, karanlık bir sokaktaydılar. Louis, Mado'nun ağladığını görmedi.

5

Birkaç aydan beri Sergey çok gezmişti: Yaroslav, Rostov ve Gorki'ye gitmişti. Hep işiyle meşguldü. Kendi kendisiyle alay ediyordu. "Çalıştığım zaman," diyordu annesine, "gözüm hiçbir şeyi görmüyor, sanki insanlığın geleceği yaptığımız köprüye bağlı…"

Oysa söylediği pek doğru değildi: Somurtuk ve kuşkulu, Batı'daki olayları izliyordu. Her sabah gazeteye saldırıyordu: Almanları durdurmuşlar mıydı?.. İşte, dördüncü sayfada kısa bir haber: "Alman orduları Paris'e girdi."

Mado! Yüreği sıkıştı. Sergey'in Mado'yu düşündüğü enderdi: Hayatı, planlar, taslaklar, sayılarla fazla doluydu. Geçmişin geri dönmeyeceğini anlıyordu şimdi. Yüreğinin eğilimini durduramadı, Mado'yu ağlattığı için kendi kendine kızıyordu. Belki Mado onu unutmuştu? "Bütün bunlar hayatın dışında kalan şeyler!" dememiş miydi? Yine de kendini suçlu hissediyordu… Pek seyrek olmakla birlikte, geceyarısı Mado'yu düşünde gördüğü olur, o zaman bir daha böyle sevemeyeceğini kendi kendine itiraf ederdi. Mado'ya en değerli şeyini vermişti: Yüreğinin ateşini, düşlerini. Sabah olduğunda düşünü unutuyor, hayat her şeyin üzerine çıkıyordu.

Sanki bir perde çekilmişti. Bütün zıt duygularından; iç şaşkınlık ve kararsızlığından arta kalan tek şey Mado'nun durumunun kötü oluşuydu. Hem Mado'nun durumunun kötü oluşuydu, hem Paris'in…

Almanlar Paris'te! Olup biteni anlamaya çalışıyor, bir türlü aklı ermiyordu. Kaç kere annesiyle Mado'ya, küçük şerefsiz adamlar tarafından yönetilen; iç kavgalarla alt üst olan, kayıtsız ve savunmasız Fransa'nın, mükemmel hazırlanmış Hitler birlikleri harekete geçer geçmez düşeceğini söylemişti. Yine de bu ani son onu şaşırtıyordu. Kısa da sürse, inatçı, kahramanca bir savaş bekliyordu. Birtakım başarılar umuyordu. Paris'in tek kurşun sıkmadan düştüğünü öğrenince ne yapacağını şaşırdı. Bu dört devrim kentini "açık şehir" ilan eden general karşısındaymış gibi sövüyor. Ödlekler! Han kapısından girercesine sokmuşlardı düşmanı içeri!…

Lejean'ı, Roche Ainé fabrikasında konuştuğu genç işçiyi, Billancourt'luları, Suresnes'lileri İvry'lileri hatırladı. O adamlar teslim olmazdı… Ama yakalanıp toplama kamplarına atılıyor, peşlerine düşülüyordu. Aşağılık yaradılışlı insanlardı yöneticileri!.. Solcusuz, halksız bir Fransa istemişlerdi. Ne kalmıştı ellerinde? Bastille Alanı'nı dolduran Almanlar!

Sonra hayatını düşündü: Moskova, tasarıları, annesi, Valya'nın belli belirsiz gülüşü (sık sık görüşüyorlardı; nedenini bilmiyordu ama Valya ona çekici geliyordu; şimdi bile onu düşünmüştü), bu toprak, bu ağaçlar. Burada henüz her şey sakindi. Mado'nun yaptığı gibi, genç kızlar papatyalara soruyorlardı. Kendisi de az önce düşünmüştü: "Acaba Valya bugün telefon edecek mi?" Anneler yavrularını hafif hafif sallıyorlardı. Öğrenciler eğitim görüyorlardı. Binalar yapılıyordu. Nereye bölme yerleştirileceği, sedirin üzerine ne renk bir örtü geçirileceği konuları tartışılıyordu. Bu topraklar üzerinde, tatlı mavi, beyaz, pamuksu bulutlarıyla bir haziran gününü andıran barış hüküm sürüyordu. Ve orada… Ne kadar da kısa zamanda alt etmişlerdi Fransızları!.. Yakıyor,

yağmalıyor, öldürüyorlardı… Sergey, Anna'nın anlattıklarını hatırladı. Almanlar bize de saldıracak… Fransa'yı sindirince, iki, üç yıl sonra hiç şüphesiz, üzerimize atlayıverecekler…

Yemek sırasında, Sergey, Belçev'le tartıştı. Gazetesini katladıktan sonra, kendinden memnun, gülümsedi Belçev. Sert et parçasını iyice çiğneyip:

— Fransızları patakladılar, dedi. Hem esaslı bir dayak attılar.

Sergey kızdı. Belçev Paris'i sevmeyebilirdi, kendi görüşüydü bu. Oraya hiç gitmemişti, çok okumazdı da. Çalışkandı ama sınırlı bir adamdı. Paris'in geçmişi bile koca bir tarih cildiydi, o çok sevdiğimiz tarihin bir cildi! Sonra faşistlerin zaferi, bu kolay kazanılmış zafer bir tehlike sayılmaz mıydı?.. İnsanın başını döndürecek bir hızla olup bitmişti her şey… Paris'in güzel olup olmadığı söz konusu değildi. Başka bir sorun, hem bizi yakından ilgilendiren bir sorun vardı… Herkes bunu anlıyordu. Anlamak istemeyen Belçev'di.

— Ne kızıyorsun? Ustaca bir dayak attıklarını kabul et…

Büyük bir kayıtsızlıkla söylenen bu sözlerden Sergey tiksinmişti. Kayıtsızlık Belçev'in en belirgin yanıydı. Her zaman hayatından memnundu, hoşnutluğunu her gün, her saat göstermek istiyordu. Ona: "Hava ne soğuk!" denilse şöyle cevap verirdi: "Soğuğun iyi yanları vardır. Bir kere hava kuru." Yağmurlu ve kasvetli günlerde neşelenirdi: "Ne tatlı hava!.." Bunu söylerken gülümser, elini yanaklarında ve koca burnunda gezdirirdi. O gün, yine her zamanki gibi gülerek "Sinirlenecek ne var?" diyordu.

Sergey diretti. O zaman da Belçev saldırıya geçti. Sergey'i, "diyalektikten yoksunluk"la suçladı ve ona "ağlamış" dedi. Sonra yoruldu, kompostosunun bulanık suyunu devirip lafı bağladı:

— Canları cehenneme!… Aralarında aklı başında tek kişi yok, işte bu kadar!…

— Solcuları unutuyorsun sanırım. İşçileri, halkı unutuyorsun.

— Bizim kendi derdimiz kendimize yeter…

Birden Pavel Sergeyeviç Lukutin lafa karıştı. Tartışmalara hiç girmezdi; siyasal yönden az gelişmişti, ama, onu yararlı bir meslektaş sayardı herkes. Utangaç ve içine kapanıktı; öyle ki yıllardır onunla çalışanlar özel hayatıyla ilgili hiçbir şey bilmezlerdi. Kırk yaşındaydı, ama her yanıyla, davranışlarıyla, konuşmasıyla, modası geçmiş bir görünüşü vardı. Belçev, "kendi derdimiz kendimize yeter" dediğinde, konuşmayı dinlediğini belli etmeyen Pavel Sergeyeviç dayanamadı:

— Konuşmanıza karıştığım için bağışlayın, ama size cevap vermekten kendimi alamadım. Hepimiz ortak bir eser üzerinde çalışıyoruz; düşünceleriniz bana çok yanlış geliyor. Aramızda, bölücü unsurlar bulunduğunu bilmiyordum. Başka söz bulamıyorum. Şu bıçağı görüyor musunuz; rastgele, bizim yaptığımız, bizim çalışmamızın ürünü olan bir bıçak. Bana kalırsa, bu bıçağın yapımı bütün insanlığı ilgilendiriyor. Kimi, kurtuluşu bizden beklediği için bize hayranlık duyuyor. Kimi de, sofra bıçağı ve başka şeyler yapabildiğimiz için, ya da yalnız var olduğumuz için bizden nefret ediyor. Çünkü bizim geleceğimizi insanlığın

geleceğinden ayırmak olanaksız. Biz zafer kazanırsak herkes zafere ulaşacak. Bilmem anlatabiliyor muyum? Ama bir başka ulusu yaraladıklarında, o ulusun acısını yürekten duyuyoruz…

Bu sözler üzerine elini kalbine götürdü.

Belçev ayağa kalkmıştı:

— Sizinle tartışmayacağım. Başkalarına ders verecek yerde propaganda edebiyatını okusanız daha iyi edersiniz…

Akşam, Sergey annesine uğradı. Son haberlerin onu çok üzdüğünü biliyordu. Nina Georgiyevna oğlunu şu sözlerle karşıladı:

— Sergey, böyle bir şey nasıl olabilir?…

Milyonlarca ve milyonlarca kişinin kendi kendine sorduğu, sabahtan beri de üzerinde düşündüğü soruyu şimdi oğluna yöneltiyordu.

— Paris'i teslim etmek!.. Halkıyla, işçileriyle birlikte! Onlar ne olacak?

— İşçiler burjuvazinin Hitler'le ciddi olarak savaşmasına olanak verecek kadar güçlü. Buna karşılık, iktidara geçemeyecek kadar da güçsüz. Orta halli Fransıza, sokaktaki adama gelince, bir şey anladığı yok. Beş yıl boyunca, Hitler'in Halk Cephesi hükümetinden iyi olduğu söylendi ona; sosyalistlerin, güzel kokulu bitkilerle dolu bahçelerine el koyacakları, içkiden yoksun

bırakacakları, belki kadınları devletleştirecekleri söylendi. Orta halli Fransızın beynini yıkamaktan kolay şey yok. Kendilerini şüpheci, katı kişiler sanıyorlar ama gerçekten hepsi çocuk, gerçek birer çocuk… Faşizmin ne olduğunu şimdi görecekler. Son söz daha söylenmedi…

— Halkın sonunda zaferi kazanacağnı biliyorum, ama beni asıl korkutan, ortada bir şey kalmadığı zaman zafere ulaşması. Notre Dame ya da Louvre Sarayı'nı söylemiyorum. Fransızların, gelenekleri, incelikleri, hafiflikleri ve anlaşılmaz yanlarıyla yaşamalarını istiyorum. Herkes için bu gerekli… Ama faşistler yirmi yıl Fransa'da kalırlarsa… Baksana, Almanya'yı ne hale getirdiler içim yanıyor Sergey.

Sergey susuyordu, yine Mado'yu hatırlamıştı. Nina Georgiyevna, aklından geçenleri anlamış gibiydi; oğlunun elini avuçlarına aldı, acemice ama içtenlikle sıktı. Annesinde pek rastlamadığı bir hareketti bu. Sergey duygulandı, başını çevirdi.

Uzun süre, bir şey konuşmadan oturdular. Sonra Nina Georgiyevna hatırladı:

— Bugün enstitüde bir öğrenci bana ne dedi biliyor musun; "Paris'i aldılar, ama Komün bayrağı bizde…" dedi.

— İşte Belçev'e verilecek en iyi cevap! Bundan eminim. Bugün Kaliayevskaya Sokağı'ndan geçiyordum. Karşıdan gelen askerlere rastladım; yıkanmaya gidiyorlardı. Şarkı söylüyorlardı yürürken… İşte bizim ordumuz!.. Bütün dünyanın gözleri şimdi onlara çevrili! – Sergey gülümsedi, sesi değişmişti, düşünceli

düşünceli ekledi–: Yürekten yüreğe giden görülmemiş bir telgraf olsaydı Paris'e haber yollardım; Kaliayevskaya Sokağı'nda bizim askerlerin, nasıl, şarkı söyleyerek yürüdüklerini anlatırdım…

Nina Georgiyevna tatlılıkla, alay edercesine sordu:

— Haberi genç bir kıza mı yollardın yoksa?

Sergey başını salladı.

— Hayır, Roche Ainé fabrikasında çalışan bir gence.

Gece eve dönerken, Sergey, Valya'yı düşündü, hemen pişman oldu: Daha savaş var! Şimdi patlamasa birkaç yıl sonra patlar. Çocuklarla eskiden, "Perekop"a saldırıp ele geçirme oyunu oynadıklarını belli belirsiz hatırlıyordu. Barış çağının çocuğu Sergey, iki bombardıman arasında insanların cam şişirip ev yapmalarına, gül fidanı dikmelerine akıl erdiremiyordu. O gece, savaştan bir saat önce insanın bir genç kızı öpebileceğini söyleseler inanmazdı.

Sabah, gökyüzü barışın, hafif, beyaz, pamuksu bulutların yer yer kapladığı masmavi renkteydi. Sergey, yaklaşan fırtınayı yaşıtlarının çoğundan sık düşünüyordu; düşman saflarında bir süre bulunmuştu, faşistler onun için gazetelerdeki sözcükten başka şeydi. Yine de, savaşı düşünüyordu ama hissedemiyordu. Zafer kazanmışçasına, Grigoriyev'e: "Bakın," dedi, "hiç de düşle ilgisi yok. Zamanından önce her şeyi hazır edeceğiz…" Akşam Valya'ya telefon etti.

6

Eylül ayı kasvetliydi. Birden hava açtı. Rusya'da sonbaharın başka türlü bir tatlılığı vardı. Uzun bir kışı sezinlercesine, ağaçlar yapraklarının bir bölümünü dökmemişlerdi; sıcak güneşle birlikte insanı avutmaya, yüreklendirmeye çalışıyorlardı sanki. "İlkbaharda bahçeler yemyeşil olacak, güneş çifte pencerelerden içeri dolacak" der gibiydiler.

Pavel Sergeyeviç Lukutin, karısına telefon edip akşam yemeğine gelmeyeceğini söyledi. Sonra çalıştığı yerden ayrıldı. Altın sarısı yapraklı ağaçlarıyla Aleksandr Parkı'nı, pembe ve ılık duvarıyla Kremlin'i görünce güvenle gülümsedi.

Lukutin'in hayatını alt üst eden, dış olaylar değil, kendi kafa yapısıydı. Botanik profesörü olan babasının kafası geçen yüzyılın düşünceleriyle doluydu; aklı fikri, Tolstoy'un öğütlediği barışseverlikle her türlü özgürlüğü getirecek bir anayasaydı. İhtilâli sevinçle karşıladı, ama kısa sürede aklı karıştı: "Yine mi kan?"

Pek sokağa çıkmıyor, Eflâtun'un eserlerini okuyordu. Dostlarından biri: "İhtilâli baltalamaya mı niyetlisiniz?" diye sorduğunda profesör kükredi: "Baltalamak niyetim yok, olup bitenlerden tiksiniyorum!.." Kısa süre sonra da öldü.

Sanki, babasıyla tarih arasındaki tartışmayı sürdürmek görevini Pavel Sergeyeviç yüklenmişti. Gepgenç bir çocukken, defterine: "Karşı akım" sözlerini yazmıştı. Edebiyata, özellikle romantiklere bayılıyordu; Byron ve Lenau'nun eserlerini okuyordu. Buna

rağmen inşaat mühendisi olmaya karar verdi: Halkın, her zaman haklı olduğunu, ona hizmet etmek gerektiğini söylüyordu hep. Teknik üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra Kazan'da Berezniki'de Kuznetsk'de çalışmıştı. Birkaç yıldan beri Moskova'daydı. İşinden hoşnuttu ama sık sık kuşku giriyordu kafasına: Hayatını, ruhunu emrine verdiği dava haklı mıydı? Her yanı kaplayan kabalıktan tiksiniyordu; şu ya da bu memurun bürokrasi alışkanlığından gelen katılığına isyan ediyordu. Kendi kendisiyle tartışıyordu durmadan: Bütün bunlar, bizim daha öncülükten kurtulamayışımızdan ileri geliyor; yirmi yıl sonrasının insanları başka olacak… Yine de umutsuzluğa kapılıp düşünüyordu: Hayır, böyle insanları değiştirme olanağı yok… Tıpkı babası gibi, en ufak bir haksızlığa isyan ediyordu. Ama babasının yaradılışı yoktu onda. Tolstoy'un doktrinini benimsemekle birlikte, profesör, gerekirse mücadeleye girerdi. Pavel Sergeyeviç ise sessiz bir adamdı; kendinden geçtiği görülmemişti. Kendi kendisiyle alay ederdi. Benim gibisi az bulunur! Dört duvar arasında isyan ediyorum… Korkaklık da değildi bu; elini kolunu bağlayan kişiliğindeki ikilikti; belki öğrendiklerine fazlaca bağlıydı; belki bütün içine kapanık insanlar böyleydi?

Yirmi yıl boyunca aklından neler geçirdiğini kim bilir? Üniversite yurtlarında, barakalarda, bitip tükenmek bilmeyen tren yolculuklarında… Çağına ağır ağır, güçlükle, ne çevresindekilere, ne kendine güvenmeden yaklaşıyordu. Toplum hayatına kayıtsız biri olduğunu söylemek yanlıştı. Çok okumakla kalmıyor, bütün okuduklarını gördüklerine uydurmaya çalışıyordu. İşini, kültürün genişlemesiyle ilgili düşüncelerden ayırmıyordu. Faşizm onu çok şaşırttı: Uzun süre, söz konusu edilen iyilikten kuşkulanmıştı ama kötülüğü hemen tanıdı. Kötülükten nefret etmesi de, kişiliğindeki

yığınla zıtlıklardan kurtulmasını sağladı. Daha az duralıyor, geleceğe daha büyük bir güvenle bakıyordu: Pek çok şeyi çözecek bir çatışmanın kaçınılmazlığını anlamıştı.

Hayatında birçok kereler aşık olmuştu; ama doğuştan gelen çekingenliği açılmasına engel oluyordu. Geç evlenmişti. Evlenmeye karar verdiği bile söylenemezdi: Her şeye karar veren Katya'ydı. Melek bakışlı (ya da Lukutin'e öyle gelmişti) ama çok becerikli, her türlü duyguyu "aptallık" diye adlandıran bir genç kızdı Katya. Taşrada yaşamaktan hoşlamıyordu. Lukutin'in işi sağlamdı. Kendisiyle konuştuğunda kızardığını gören Katya, odasını paylaştığı arkadaşını uzaklaştırıp Lukutin'i evine çağırmıştı. Bir hafta sonra: "Şimdi resmen evlenebiliriz" dedi. Lukutin'e bir kız çocuk doğurdu ve odasına biraz daha oturulabilir bir hava verdi. Kaçınılmaz bir felakete alışırcasına benimsemişti karısını Lukutin: Katya hep daha fazla kazanması için onu sıkıştırır, dedikodularla ya da "birtakım mağazalar" üzerine söylenenlerle durmadan başını şişirdi.

Lukutin eve gitmediğine memnundu: Lokantada yemek yemeye karar verdi. Pencere yanındaki masalardan birini seçti, sonbahar güneşinin batışını seyretmeye koyuldu. Uzun boylu, kareli spor giysili bir adamın yanına yaklaştığını fark etmemişti. Lukutin, şaşkın şaşkın adamın yüzüne baktı: Açık renk, kararsız gözler, kıvırcık, seyrelmiş saçlar… Bu adamı bir yerde görmüş gibiydi, ama nerede? Hatırlamıyordu nerede gördüğünü… Yabancı Almanca konuştu:

— Beni tanımadınız mı? Ben sizi görür görmez tanıdım, 1932 Temmuzunda Kuznetsk'i hatırlayın…

Sekiz yıl önce, Alman uzmanları Kuznetsk'e gelmişlerdi. Aralarında, Berlinli genç mimar Kurt Richter vardı. Şairane görünüşü, açık yürekliliğiyle ötekilerden ayrılıyordu; her şeye hayrandı, hiç gizlemeden de söylüyordu hayranlığını: Hunilere, mühendislerin gözü pekliğine, taygaya, Kazakların değişik kılıklarına. Durmadan: "Devasa!" diye haykırıyordu. Temiz, düzenli, bezdirici Almanya'dan sonra ona herşey düş gibi geliyordu. Kendi kendine: "Sosyalist oluyorum!" diyordu hep.

Kuznetsk'de bir hafta geçirdi, iyi Almanca bilen Lukutin'le dost oldu, Pavel Sergeyeviç ona kılavuzluk yapmak zorunda kaldı, ama bu iş canını sıkıyordu. Richter toprağı oyarak meydana getirilen kulübeleri gösterdiğinde açıklaması gerekti: "Kısa süre öncesine kadar burada tek insan yaşamıyordu…" Almanın dinlediği yoktu. "Devasa!" diyordu hep. Ne kadar değişik!"

Richter, Pavel Sergeyeviç'e sordu: "Epeydir Parti'ye kayıtlısınız, değil mi?" Suç işlemeye kandırılmış gibi kızardı Lukutin. Cevap verdi: "Ben partisizim."

Aradan o kadar yıl geçmiş, iki adam o kadar çok şey görüp yaşamışlardı ki, Richter'in Lukutin'i tanıması, Lukutin'in de birlikte geçirdikleri günleri hatırlaması insanı şaşırtabilirdi.

Richter çok değişmemiş, belki biraz daha içine kapanmıştı o kadar. Yıllar önce tanıdığı Rusa bakarken, gençliğini, heyecanını, yanlışlarını düşündü. Lukutin, Richter'in Moskova'da ne yaptığını bulmaya çalışıyordu; dünyayı gezen mutsuz kişilerden biri miydi, yoksa sağlam işi olan bir faşist mi?..

Oysa Richter, ülkesine döndüğünde siyasete katılmama kararını vermişti. Yeryüzünde yapacak başka şey mi yoktu? Hilda'yı tanıdı. Beyaz bir zenciyi andıran, kıvır kıvır saçlı minicik bir kızdı Hilda. Richter'in aklı başından gitti. İki yıl boyunca kızın peşinden koştu, evlenme teklif etti. Hilda'ya İngilizce öğreten yaşlı profesörü bile kıskanıyordu. Sonunda dileği gerçekleşti, evlendiler. Ama dertleri daha da arttı: Sanki Hilda onu sevmiyor, saat başı doğrudan değilse bile düşüncesinde aldatıyordu. Geceleri uyuyamıyordu: Birkaç kere karısının uykuda konuştuğunu duymuştu. Sevgilisinin adını söylemesini bekliyordu. Hilda'nın masum bir görünüşü vardı; ama bir kedininki gibi, çocuksu, esrarlı gözlerinin içine baktığında, bu kadının yüreğinin dipsiz bir kuyu olduğunu anlıyordu. Politika onun nesineydi? İyi para kazanıyor, Hilda ile tiyatroya gidiyor, psikanalizle uğraşıyordu. Ama siyaset, ister istemez hayatına girdi. Naziler iktidara geçtiler. Richter, "yeni rejim"in Almanya için yararlı olduğunu kabul ediyordu ama kültürlü Almanlar için bir baskı yoluydu. Pek çok yalnız kişi gibi, kişiliği olduğunu sanıyordu. Başkalarının sözlerini tekrarladığında kendi düşüncelerini dile getirdiği inancındaydı. Arkadaşları, alçak sesle, Nazi liderlerinin gülünç kılıklara sokulduğu hikâyeler anlatıyorlardı. "Sokağa çıkmaya korkuyorum," diyordu Hilda. "Dün sokakta, SA'lar bir genç kadını sürüklüyorlardı… Kadının bir Yahudiyle yattığı söyleniyordu… Yüzüne tükürüyorlardı… İğrenç bir şeydi! Bu iş kimseyi ilgilendirmez. Devletin yataklara varıncaya kadar her yere burnunu sokmaya hakkı yok! Ya çocuklar?.. Böyle şey gördün mü?.. Tıpkı askerler gibi, çocuklar için de talim yapma zorunluluğu kondu! Bu işten hayır gelmez!" Richter düşünüyordu: "Beni önüne gelenle, belki bir Yahudiyle bile aldatmak istediği için kadına acıyor!" Yine de Hilda'nın haklılığını kabul ediyordu: Nasıl olur da SA'lar devleti yönetirledi?

Bu arada Hitler, Avusturya'yı Alman topraklarına kattı. Richter düşüncesini açıkladı: "Ne isterlerse söylesinler, ama bu adamda müthiş bir önsezi var! Düşünsene, Almanların eski bir düşünü tek damla kan dökmeden gerçekleştirdi!" Hilda bir şey demedi. Birkaç yıl önce babasıyla Viyana'ya gitmiş, kentin inceliğine bayılmıştı. Ring, zarif caddeler. Savaşmadan Viyana'yı ele geçirmek! Pencerelerin altında bağrışan bu yumurcaklar belki haklıydılar? Ama Viyana şimdi Berlin gibi kabalaşacaktı…

Viyana'nın ardından sıra Prag'a geldi. Richter artık durmak gerektiği inancındaydı; babasının 1918 yılıyla ilgili hikâyelerini hatırlıyordu. Ya Führer kendinden geçer, aklı başından giderse?… Richter savaştan çekiniyor, hem savaşmaktan hem de yenilgiden ürküyordu. Bir sipere büzülüp top mermisiyle parçalanmayı beklemek korkunç bir şey olmalıydı! Ya Hilda'yı nasıl bırakırdı? Altı yıl boyunca hayatın ufacık ayrıntılarını, yemekleri, mutfak hesaplarını, ilaçları, alıştıkları evi paylaşmışlardı, ama bütün bunlar Richter'in korkunç kıskançlığını önleyememişti. Üç günlüğüne Bremen'e gitmek bile istemiyor, hiç alışılmamış saatlerde işinden dönüyor, Hilda'nın tek başına konsere gitmemesi için, kendini, klasik müzik dinlemeye zorluyordu. Sevimli bir küçük kızken güzel bir kadın oluveren karısının yitirdiği zamanı doldurmak için fırsat kolladığına inanmıştı.

Derken savaş patladı. Richter askerliğini tecil ettirdi. Bütün kış yakındı durdu: Neredeyse sıra ona gelecekti… Babası yıllar önce Fransız topçusunun isabetli atışlarını, Senegalli yerli askerlerin süngü hücumlarını anlatmıştı. Gerçekten, bütün bunları yaşamak gerekli miydi?.. Birden Fransa'nın teslim olduğu haberi geldi. Richter, sesi kısılana dek, ötekilerle birlikte bağırdı: "Sieg Heil!" Ama bir şey içini kemirip duruyordu!.. Ya sonunda felaket

çöküverirse başlarına? Amerika'nın aklından geçenleri kimse bilmiyordu. Ya Rusya? Rusya ne yapacaktı? En önemlisi de, Führer'in ne zaman duracağının bilinmeyişiydi; oysa bir gün gelecek, durmak zorunda kalacaktı…

Bir Nazi dostuyla konuştuğunda (artık her şey, herkes birbirine karışmıştı) Richter, Almanya'ya büyük bir görev düştüğüne inanıyordu. Bu görev, Avrupa'yı birleştirmekti. Yeniden Nietzsche'yi okudu: Güçlü, yalnızlığıyla övünen bir adam olabileceğini sandı. Birden yumruğunu masaya indirip Hilda'nın ödünü patlatıyor, ardından haykırıyordu: "Biz Almanlar, hareketli yaşamaları için yaratılmışız" Hilda, şaşkın, iri iri açılmış kedi gözlerini kocasına dikip cevap veriyordu: "Ben, her şeyden önce gürültüsüz bir hayat istiyorum. Bütün bu fetihlerin, ne gereği var? Her an cepheye gidebilirsin…" Richter, o zaman düşünebiliyordu: Evet, Hilda haklı. Hayat bir kumara çevrilemez. İmparatorluk çağında yaşayanlar ne rahat kişilermiş! Her şeyle alay edilebilir, rahat evler yapılırmış, Almanya gerçek bir güçmüş… Tezgâhtan elma yürütür gibi çaldılar Paris'i! Bir yıl, on yıl sonra bunun hesabını vermek gerekecek…

Hilda'nın kardeşi, Fransa'dan bir şişe parfüm, çorap ve çikolata getirdi. Noel'de armağan alan küçük kızlar gibi sevinmişti Hilda. Ama kardeşini İngiltere'yi ele geçirmeye göndereceklerini duyunca hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı; çikolata elinde eriyordu. "Aptallık etme!" dedi kardeşi. "Üç dört ay sonra onların da hesabını göreceğiz. Bütün iş Manş Denizi'ni geçmekte. Orada tanklarımıza kimse karşı koyamaz." Bu sözler Richter'i etkiledi. Belki Hitler yığınla hata yapmıştı, ama bütün devlet adamlarının üstündeydi. Tabii Rouen gibi tarihi şehirleri yıkmak kötüydü, ama birtakım şeylerden vazgeçmeden başarıya ulaşılamazdı. Oysa

şimdi, yepyeni bir Avrupa doğuyordu.

Gece Hilda: "Seni de İngiltere'ye gönderebilirler," dedi. Richter karısına cevap verdi: "Bilmiyorum. Korkunç bir şey bu. Kasırga hepimizi sürükleyip götürüyor. İnsanlara kimsenin aldırdığı yok.. Sen, yalnız beni bekleyeceğine söz ver…"

Çalıştığı kuruluş, üç haftalığına Moskova'ya gitmesi gerektiğini bildirince sevindi. Ama Hilda'yı nasıl bırakacaktı? Karısından söz alıyor, durmadan başının etini yiyordu. "Delirdin mi" diyordu Hilda. "Böyle bir zamanda seni nasıl aldatırım?" Richter cevap veriyordu: "Özellikle böyle anlarda aldatır insanlar…"

Gitmeden önce, Albay Wilke çağırdı. Rusya'nın bir kapalı kutu olduğunu söyledi Richter'e. Richter'in, bu kapalı kutunun esrarını çözmeye çalışması iyi olacaktı. Daha önce de Moskova'ya gitmişti; eski tanıdıklarından birkaçına rastlaması kaçınılmaz şeydi. Rusların Bolşeviklere karşı nasıl bir tavır takındıklarını, Almanya'daki rejimin faydalarının oralarda bilinip bilinmediğini öğrenmek ilginç olacaktı; barışçı, ya da yarı barışçı yollardan sızma yolları bulunabilir miydi? Albay, düşüncelerini bu sözlerle açıklamıştı. Richter görüşmeyi Hilda'dan sakladı. Sadece: "Eskiden yolculuklar daha tatlı olurdu" dedi. "Kendimi hiç de özgür hissetmiyorum." Bir süre sustuktan sonra devam etti: "Şimdiye kadar kendimi göstermeye çalışmadım. Belki bunun için bana güvenmiyorlar?..

Lokantada Lukutin'in yanına giderken Richter, Albay Wilke'nin sözlerini düşünmüyordu bile. Duygulanmış, eski günleri hatırlamış, hiç çekinmeden konuşuyor, şakalaşıyordu. Gençliğinde

nasıl da atılgan ve saftı! Kuznetsk'de, bu Rusa sosyalist olmak istediğini söylemişti. Lukutin de partisiz olduğunu açıklamıştı… Birden Richter'in beyninde bir şimşek çaktı: İşte, kendisine yardımı dokunacak adamı bulmuştu! Talihi yolundaydı: Richter Rusya'daki muhaliflerin görüşünü öğrenebilecekti. Gazetecilerle aylıklı muhbirlerin haddini bildirme sırası gelmişti.

Karşısındakinin kuşkularını dağıtmak için, Richter Nazilerin başarısına uzun süre inanmadığını anlattı. Kendinden geçti, kısa bir süre Lukutin'i konuşturmak istediğini unuttu:

— Bağımsız düşünceye alışkın kişi bizde rahat edemez. Her şey, bir tepsi üzerinde sunulmuştur sanki. Öylesine dümdüz. Uzun süre Nazilere inanmadım. Her şeyi eleştirdim. Ama şimdi… İnsanda hatalarını kabul etme yeteneği olmalı. Hep hataya düştüğümü söylemiyorum, ama birçok şeyi gözümde büyüttüm. Göring, topların tereyağından değerli olduğunu söylediğinde bizde çok kişi gülmüştü. Oysa şimdi tereyağlı ekmeğimiz varsa bunu toplarımıza borçluyuz. Almanya'nın Versailles Antlaşması'yla haksızlığa uğradığını siz de biliyorsunuz… Sefil bir Hollanda, Almanya'dan bin kere iyi yaşıyordu. Bugün, tarihi bir yanlışın düzeltilmesi olayıyla karşı karşıyayız. Bazı önemsiz olayların hoşuma gitmediğini sizden gizlemeyeceğim. Yahudilerin kangren olmuş bir yaraya benzediği gerçek. Ama Polonya'da yapılanlar doğru mu? Belki çağıma göre geriyim ama yapılanları kabul edemem. Yine de, sonuçta beğenmediklerim çok önemsiz kalıyor.. Yeni bir Avrupa doğdu. Sizinle savaşmadığımız için ne kadar mutluyum, bilemezsiniz. Dünya görüşlerimiz aynı, ama düşmanımız tek. Siz de geçmişinize yapışmamışsınız. Yine de birçok şey… Bana kızmayın, sizlere çok değer verdiğim için söylüyor, sizin de böyle düşündüğünüzü biliyorum. Rusya'da

birçok şey eskimiş… Örneğin enternasyonalizm…

Sustu: Tek başıma konuşuyorum. Bu gidişle bir şey öğrenemem…

— Neden susuyorsunuz Bay Lukutin?

— Sizi dinliyorum. İlk olarak, etten kemikten bir faşist görüyorum da. Çok ilginç…

— Beni faşist mi sanıyorsunuz? Yok faşist diye İtalyanlara derler. Üstelik bizde İtalyanlardan nefret edildiğini belirtmeliyim. Ama Nazi olduğumu düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Birçok noktalarda onlardan ayrılıyorum. Benimle açık açık konuşabilirsiniz. Bağnaz bir SA subayı değilim. Ülkelerimiz arasında bir yakınlaşmaya ne dersiniz?

— Dış politika karışık iş. Bana göre faşizm. Özür dilerim, bu terime alışkınım… Ben faşizmden nefret ediyorum. Ortadan kaldırmak gerek faşizmi, yoksa dünya yıkılır… Beni bağışlayın, acelem var.

Hesabı ödedi, Richter'in elini sıkmadan çıktı.

Belki fazla ileri gittim. Diplomat değilim ki… Şuna da bakın! Bir de onurlu görünmeye çalışıyor!.. Bunlarla savaşmak gerek, amansız bir savaş olacak üstelik: Hitler hepsini bu amaçla yetiştirdi. Bu Richter, eskiden başka türlü düşünüyordu. Şimdi düşünceden, bilinçten, en basit ahlak ve namus kurallarından sıyrılmış. Vah vah vah! Filozoflar ülkesinin haline bakın!..

Lukutin, Gorki Sokağı'nda yürüyordu. Yüksek binalar, kararmakta olan gökyüzünde seçilebiliyordu. Bu binalardan nefret ederdi eskiden; şimdi, dalgın bakışlı bir katil hepsini yıkacakmış gibi geliyor, onlara sevgiyle bakıyordu. Yaşamak gerek, diye düşündü. Richter'in topraklarımıza girmesini önlemek için de olsa yaşamak gerek…

Toplantıda Sergey'i görünce, Belçev'le tartışmasını hatırladı. Lokantada karşılaştığı adamdan söz etmek isteğini duydu; ama bir şey diyemedi. Yalnız, ayrılmadan önce Sergey'in elini bütün gücüyle sıktı. Tıpkı bir zamanlar nefret ettiği o evlere, kente yeni fabrika tasarılarına bu güç, duru, ama ateşli çok yanlı ve hayata duyduğu gibi bir sevgi duyuyordu Sergey'e de.

7

Lukutin'le konuşmasından kısa süre sonra Richter Moskova'dan ayrıldı. Hilda'yı gördüğünde şaşırdı: Ne kadar da güzelleşmişti! Bakışlarını üzerinde gezdirirken, yapmacık bir kayıtsızlıkla:

— Moskova'da güzel kızlar pek çok, dedi.

Hilda da kayıtsız bir cevap verdi:

— Öyle mi?

Bir başkasını seviyor diye düşündü… Bu kadının yüreğinde gizleneni hiç öğrenemeyeceğim!

Hilda neler gördüğünü soruyordu.

— Kent çok değişmiş. Bir sürü yeni bina yapmışlar. Giyimleri kötü. Beş pasta birden yiyordum. Moskovalılar eni konu neşeli. Asıl güç olan uzaklık. Moskova'ya epey yol var, ama ben asıl Sibirya yolculuğunu düşünüyorum… Ne kadar da kalabalık! Sokaklarda insandan geçilmiyor… Görüyor musun Hilda, böyle bir ülkenin varlığını düşünmek bile tatsız. Hitler daha iyi bilir ya, insanlık yönünden düşünecek olsak, Batı'ya dayanmamız çok daha iyidir. Ne yaparsan yap, Paris ya da Londra'yı sömürge durumuna getiremezsin. Hitler gençlik kuruluşunun başındaki sümüklüler bile bu gerçeğin farkında. Ama Rusya boş bir alan. Eskiden tanıdığım birine rastladım; okumuştu, iyi Almanca

konuşuyordu, partili değildi. Şimdi düşünmeye başlamış… 1933 öncesi solcularımız da onun gibi konuşuyorlardı. Ruslar kötü insanlar değil. Ama yönetilmeleri gerekiyor. Onlara yalnız düşünce feld mareşalleri değil, yani yöneticiler, bilginler –düşünce çavuşları; öğretmenler, köy hekimleri, trafik polisleri– de yollamalıyız: Ruslar, karşıdan karşıya geçmeyi bile bilmiyorlar… Bu dev bir iş, ama yepyeni bir Avrupa başka türlü düşünülemez.

— Kurt, bir şey anlamıyorum. Gerçekten Ruslarla savaşacak mıyız? Delice bir şey olur! Durmadan savaşamaz ya insan?

— Belki, her zaman alıştığımız gibi bir savaş olmayacak. Yetkili biri, barışçı ya da yarı barışçı yollardan Rusya'ya gireceğimizi söyledi. Bununla ne demek istediğini ben de pek anlamadım. Rusların Fransızlardan da kolay teslim olacaklarını sanıyorum. Bana kalırsa güçlükler sonradan ortaya çıkacak: Çünkü, böyle bir ülkeyi kendine benzetmek kolay değil! Kuznetsk'de tanıdığım birine rastladığımı sana söylemiştim. Belki, gizli polis korkusundan uzlaşmaz göründü, belki güç dengesi bizden yana geçince gerçek yüzünü gösterecek?.. Bilmem. Ama birtakım tarihi olaylar hazırlanıyor. Seziyorum…

Dolaşmaya çıktı. Berlin, düzenliliğiyle aklını başından aldı: Dümdüz, uzun sokaklar, birbirinin aynı evler. Düşündü: Bu değişmez görünüşün olağanüstü bir yanı, güzelliği var.

Tiegarten'de çocuklar oynaşıyordu. Heykeller, son güneşli günlerin tadını çıkarır gibiydi. İhtiyarlar, soluk renkli purolarını içiyorlardı. Ortalıkta yığınla asker vardı. Genç kızlara emredercesine sarılışlarında zafer kazanmış kişilerin havasını

sezmek mümkündü.

Richter, konuşmalara kulak verdi.

— Franz, çıkarma hazırlıklarını tamamladıklarını yazıyor…

— Wilmersdorf'ta beş oda, bir banyo…

— Pazartesi gününden sonra Hollanda peyniri dağıtacaklar; gerçek, Hollanda'dan gelen peynir hem.

— Schmidt 1 Mayıs'ta savaşın biteceğini söylüyor…

Richter hoşnuttu: Ne büyük bir rahatlık! O sıra Londralılar tir tir titriyor, kaçacak delik arıyorlardı. Metroya mı yoksa sığınaklara mı gizleneceklerini şaşırmışlardı. Burada büyük bir güven, kendi gücünün bilincine varmaktan gelen bir rahatlık göze çarpıyordu. Lukutin'i bu bahçeye, bu heykellerin, bu çocukların önüne getirmek, mujiklerin böyle bir kuruluşa dayanamayacaklarını anlamasına yeterdi. Rusya'da yolculuk yapmak güzel şeydi; ama orada yaşanmazdı. Robert, Rusya için: "Kutupların Afrikası" demedi mi? Neden Robert, iki kere Hilda'yı görmeye geldi? Oysa bina tasarılarıyla başbaşa oturabilirdi. Belki Hilda'nın gönlünü çelen Robert'ti? Richter kendini düşündü. Gülümsedi: Othello değil de ne? Yapacak şey yoktu, böyleydi işte. Herkesin içinde kendini tutuyordu; ama Hilda nasıl kendinden geçtiğini iyi bilirdi. İşte Almanların bilinmeyen yanı: Sonu gelmez bir canlılık. Fransızlar düşünürler, İngilizler işadamı, Ruslar hayalci insanlardır. Biz hızla ilerliyoruz, hareketsiz Führer yaradılışımızdaki bilince varmış. Bize bir amaç

göstermiş. Şimdi düşünce dinamitini eşine az rastlanan bir düzenlilik içinde yerleştiriyoruz. Neden fırtınadan bu kadar korkuyordum. Hilda'nın bile ödünü patlattım. Başka milletler korkabilir. Bizim çekinecek şeyimiz yok: Fırtına biziz.

8

Tiyatro perdesi inince kadın kahramanın dertleri sona erer, erkek kahramanın zaferi tamdır. Artistler son ve cılız alkışlara karşı bir kere daha selam verir, vestiyerdekiler gündelik sıkıntılarından söz ederek itişip kakışırken, bomboş salonda; az önce sahneyi birbirine katan duygu kasırgalarını dalgın bakışlarla düşünen bir genç kız dikkati çekebilir. Bir müzede, eski bir resmin önünde uzun uzun durup geçmiş hayatın sırrını çözmeye çalışan kız da bu kız değil midir? Arkadaşları Genya ya da Maşa'yı çekiştirirken birden dudaklarını oynatan, kendi kendine şu sözleri tekrarlayan da aynı kız:

Aşk, aşk, der masal,
Bir ruhun öbürüyle birleşmesi,
rastlaşması, anlaşması,
Ve kaçınılmaz kaynaşması,
Ve kaçınılmaz çarpışması…

İşte Valya böyleydi. Artist olmayı düşlüyordu, ama sanat yönünden, sanat için yaşamanın soylu coşkunluğu dışında bir yeteneği bulunmadığı ortaya çıkmıştı. Bir gün, yaşlı bir sahneye koyucu onunla uzun uzun konuşmuştu; bu dokunaklı, eni konu sersem kız yaşlı adamı duygulandırıyordu. "Kendinize başka bir meslek seçin. Sinemada işiniz yok… Sinema, film seyredenlerin, bir de yüz ya da iki yüz kadar üstün yetenekli kişinin sanatıdır. Sizin için, çok zorlu bir çalışma gerektirecek. Günlerinizi soğuktan donmak, ya da sıcaktan terlemekle geçireceksiniz; sonra kalabalık

bir sahnede görünecek, kimsenin dikkatini çekmeyeceksiniz. Kısmetliyseniz, on yıl sonra önemli bir rol alabilir; yerel Sovyet başkanına bir süt domuzu uzatıp, anlamlı sesinizle: 'Bunu Moskova'ya, tarım sergisine yollayacağız…' dersiniz. İşte o kadar… Ne gereği var? Hem gözlerinizin, hem kendi kendinizin canına okuyacaksınız…" Bu sözler Valya'yı çok üzdü; yine de aklına koyduğundan vazgeçmedi. Bulaşıkçı olarak bile sanat perilerine hizmete hazırdı.

Yirmi altı yaşındaydı ama hayat, hep tanyeri gibi sisliydi. Bir arkadaşının yardımına koşmak için bütün kenti arşınlamaya her zaman hazırdı, ama kendine hiç yararı dokunmuyordu. Annesi ona "baygın" demekte haklıydı. Doktor Krilov da kızına baktığında şaşıyordu: Bu genç kız ya çirkin, ya güzel, ya sevimli, uyanık ve şen, ya da dalgındı.

Valya yazı Kiev'de geçirdi; "Pickwick-Kulüp"ten dostlarını gördüğüne memnundu. Yalnızlık çok zor geliyordu genç kıza. Annesi ona yemek yedirdi durmadan. Babası sordu: "Moskovadakiler ne diyor? Başarabilecek misin?.."

Valya cevap vermedi.

Eski arkadaşı Raya'yı da tanıyamadı neredeyse: Sinirli, şaşkın, şüpheci biri olmuştu. Ossip, Peçora Irmağı kıyılarından dönmemişti daha. Raya, Valya'ya: "Beni unuttu, belli…" dedi. "Artık onu beklemiyorum…" Zina'yı bulamadı. Taşınmıştı; nereye gittiğini de kimse bilmiyordu. Her akşam Galoşka, Valyalara taşınıyordu. Moskova, Kızıl Meydan, tiyatrolar üzerine soru soruyordu durmadan. Ama herkes gibi Valya'nın da

arkadaşını ciddiye aldığı yoktu. Galoşka mı? Gülmekten başka şey bilmez…

Kiev'e geldikten kısa bir süre sonra, Boris'i görmeye gitti Valya. Kapıyı Vera Platonova açtı.

— Burada değil canım. Tarnopol'a gönderdiler…

Önlüğünün ucuyla gözlerini silip ekledi:

— Otursana. Ne kadar değişmişsin! Gerçek bir Moskovalısın… Eeee, orada işler ne alemde?

Valya dayanamadı, ağlamaya başladı. Annesine açamadığı şeyi Vera Platonova'ya anlattı:

— İşe yaramadığı anlaşıldı… Artist olamayacağım…

— Neden artist olamayacakmışsın? Hadi canım sen de! Sıkıntısız hiçbir şey elde edilemez. Dur çay içeriz, bana her şeyi anlatırsın…

Moskova'ya dönmeden önce; Valya, sandalla Dinyeper üzerinde bir gezinti yaptı. Yüreği kan ağlıyordu: Kıyı bembeyaz, yeşil, altın sarısıydı. Valya, ilk gençlik düşlerini hatırladı. Burada kalsa belki daha iyi olurdu? Raya, Galoşka burada yaşıyorlardı, Boris dönecekti… Vera Platonova'ya içini dökebilirdi: Üstelik, en önemlisi Kiev'di! Burada doğup büyüyen başka yerde mutlu olamazdı… Ama bu zayıflık anı kısa sürdü: Moskova'da sinema enstitüsü vardı, sanat vardı. Ve Valya Moskova'ya döndü.

Sergey'e aşkla, yürekten bağlanmıştı. İkinci, üçüncü buluşmalarında onu sevdiğini anladı. O güne kadar aşk hayalini hep kovalamıştı. Kendisine yaklaşan adamlar tatsız, bayağı geliyordu. İçki içmekten korkan kişiler gibi, geçici bağlantılardan çekiniyordu: Ya şarap başını döndürürse? En iyisi tek başına yaşamaktı. Sonra buna da aşk mı denirdi? Böyle adamlar derin bir sevgi besleyemezlerdi. Onların gözünde aşk bir eğlenceydi. Sergey ne şairdi, ne de oyuncu. Ne yapmıştı da ona kendini sevdirmişti? Belki yanık yüzündeki o tatlı, kül rengi gözleri hoşuna gitmişti? Belki hareketlerindeki canlılık? Belki, eskiden Valya'ya tatsız gelen konuları bilerek anlatmayı becerebilmesi? Ya da sadece Valya'nın aşk saati çalmıştı!... Sergey'le buluşmaları hayatını dolduruyordu; tramvay numaraları yüreğine dokunuyor, saatin akrep ve yelkovanı genç kızı deliye çeviriyordu.

İlkbahar geldi; güneşli ve rüzgârlı bir gün Moskova mırıltılarla doldu, her yandan su damlıyor, sokaklarda seller homurdanarak akıyor, damlarda biriken karlar temizleniyor, birden kupkuru kesilen kaldırımlarda topuklar takırdıyor, yayalar kahkahalarla gülüşüyorlardı. Mimoza satılıyordu her yerde; artık üşümüyordu bu çiçekler, buruşuk bir görünüşleri yoktu, mutlu ve gürdüler. Gür kirpiklerin gölgelediği Valya'nın gözleri de Sergey'in evine vardığında mutluydu. Akşam oluyordu. Odadaki her şeyi yıkayan alacakaranlık ne var ne yok, hepsinin biçimini değiştiriyordu: Dolabı bir ağaç yapmıştı, halıyı da bir yeşillik. Öğrenci Valya'nın yüzünü pudralamış, saçlarını kabartmış, gözlerine güzelavrat otu sürmüştü sanki. Valya, kaderinin büyümüş gözbebekleriyle Sergey'e bakıyordu.

Hem neşeliydi, hem ürkek.

— Bir işe yaramıyorum. Artist olmak istiyordum… İnsan neler istemiyor? Ama artist olmak için başka birinin kalıbında dünyaya gelmek gerek!..

— Çok yaşamalı. Bir ömür boyu yüz hayat, belki daha fazlasını yaşamalı…

— Lermontov genç yaşta ölmüş… Nasıl vakit bulabilmiş de onca şey yazmış? Belki duymamış, önseziyle bulmuş…

— Önsezi ne garip şey!.. Biliyor musun Valya?…

— Hayır! Bir şey söyleme!

— Bugün Moskova'da, insan kendini denizde sanıyor. Fırtınadan önceki denizde.

— Denizi hiç görmedim. Ama doğru… Sergey!..

Kendini ona verdi; tecrübesiz dudaklarını, sevgisini, gizlenen, susan, ama kendinden geçtiğinde büyük bir güç, büyük bir ağırlık kazanıp gözleri bulandıran soluk kesen sevgisini ona verdi. Birden, sihirli bir değnekle dokunulmuşçasına, bedeninin direnen ve boyun eğen, çılgın ve tatlı her hareketiyle kadın oluverdi; kuşkuyla Sergey'in evine gidip gidemeyeceğini düşünen Valya değildi, usta, aşk oyunlarını bilen bir kadındı artık. Sergey'in geçmişindeki eski aşkları, erkek kararsızlığını kendisine yer vermeyen düşüncelerini seziyordu. Paris: Köprüleri, yıldızları, kendisinden başka her şey. Sergey yanında; soluğu daha düzelmemiş bile dağınık saçları, ateşliliği ve yorgunluğuyla

şimdilik Valya'nın. Bu durumda dışarı çıkamaz, konuşamaz bile. Ama saatin akrep ve yelkovanı var!.. Raya gibi çıldırıyorum. Hayır, düşünmemeli, plan yapmamalı, bir şey anlamaya çalışmamalıyım!

… Ve Valya yeniden Sergey'e sarılıyor, dudaklarını buluyordu. Sergey, ışığı yaktığında şaşırdı: Onu hiç böyle görmemişti; güzelleşen yüzü mutlulukla parlıyordu. Derin bir ırmağın durulduğu saydamlaştığı olur. Sandalıyla gezen adam sıvıdan örtüye eğildiğinde dibini görür. Büyük, eksiksiz mutluluk anlarında da insan sevgilisinin ruhunu görebilir. Kendine gelen Valya bağırdı:

— Çıldırdın mı? Söndür ışığı!

İnsan duyarlığının en keskin anlarında, hayat, çapraşık yolları izler. Bu karanlık odadan niçin belli belirsiz bir yabancı gölge geçivermişti? Ağaçlı bir yolu kaplayan yapraklar, uzak bir ırmağın hışırtısı, bir gül ve benzin kokusu, resim dolu bir atölye… Sergey hepsini hatırladı. Sevişmenin ateşiyle dolu, kuşkuya düştü, hafifliğine kızdı. Bir şey söylememişti: Ama Valya'nın duyarlığı öylesine gelişmişti ki, Sergey'in kendisinden koptuğunu, uzaklaştığını hissetti: Bir şey sormadı, serzenişte bulunmadı, yalvarmayı bile düşünmedi…

— Beni sevmiyorsun, hiç sevmiyorsun. Önemi yok ama… Mutluyum, o kadar mutluyum ki…

Tuzlu gözyaşları dudaklarını yakıyordu. Canlı olanı öbürünü yendi: Sergey'in uzaklaştığını düşündüğü bu an, genç adam

yenilmiş, boyun eğmişti, onun yanındaydı; güçsüz ellerini öperek:

— Hayır canım! diyordu. Seni seviyorum. Seni ilk görüşte sevdim… Sonbaharda, Nataşa'nın evinde gördüğümden beri…

— O gün Dimitri Alekseyeviç iskambil falına baktı. Senin.. Sergey, o kadar mutluyum ki utanıyorum! Rica ederim yalvarırım bakma bana!..

Genç kadın gülüyordu. Yazın sözünü etti; tabii, birlikte deniz kıyısına gideceklerdi. Denizi hiç görmemişti! Fırtına konusunda Sergey'in söylediklerini hatırladı. Korkuyla:

— Sergey, dedi. Bizi ayırmayacaklar ya?

— Hayır.

— Doğru mu söylüyorsun?

— Doğru söylüyorum.

— Bir savaş daha olmayacak mı?

— Hayır.

İnanıyordu söylediklerine. Neden Mado'ya başka şeyler söylemişti; savaşın kaçınılmazlığını biliyordu. Ama şimdi de gerçekten her şeyin düzeleceğine inanmıştı: Bir düşe, bir Paris serabına, Boulogne Ormanı'nın yollarında, kül ve altın sarısı renkler arasında ilerleyen Mado'ya değil, mutluluğa gerek

duyuyordu. Kendi halinde, sıcacık, sabahın ilk saatlerindeki bahçe, çocukluk gibi saf bir mutluluğa ihtiyacı vardı. Valya'nın buruşuk elbisesine bakarken karmakarışık düşünceler kafasını doldurdu: Bu pamuklu kumaş gibi basit bir mutluluk… Savaş denen korkunç olayı, belli belirsiz hatırladığı korkunç sözleri düşünemiyordu… Oysa, Valya'nın yanağında, göğüslerinde, ellerindeydi mutluluk.

Birlikte çıktılar. Akşam karanlığında hava buz gibiydi; rüzgâr Moskova'ya saldırıyordu; birden, kasırga gibi ağaçları devirmek, elektrik fenerlerini söndürmek istercesine esiyordu, Sergey fırtınayı hatırladı. Yepyepi bir şey duydu, acıma duygusu… Basit barış günlerine, aydınlık pencerelerin karanlıktaki ılık lekelerine, özellikle büyük güvenle kendisine sarılan Valya'ya acıyordu. Ah! Onu koruyabilse, savunabilse, kurtarabilse!..

9

Maurice Lancier çok değişmişti, sırtı kamburlaşmış, saçları dökülmüş, alnı açılmıştı. Sağlık durumunu soran çıkarsa, şöyle cevap veriyordu: "Sağolun, sürünüyoruz işte…" Uzun süre düşündü: Paris'e dönecek miydi? Almanları sevmiyordu. Yaşlılık günlerinde birtakım kaba yabancıların emri altında çalışmak ona üzücü geliyordu. Yine de mutlu günlerde çok sevdiği tembellik şimdi ağırına gitmeye başlamıştı: Sabahtan akşama kadar Marceline aklındaydı.

Berty Paris'ten geldi; Almanların iyi davrandıklarını anlattı; yavaş yavaş hayat bilinen akışına dönüyordu. Berty, Almanların el koymayı düşündükleri *Corbeille*'i kurtarmıştı. *Roche Ainé* müessesesi konusunda birtakım güçlükler vardı. Almanlar, Alpert'in Yahudi oluşuna takılmışlardı. Ama Lancier gelirse bütün anlaşmazlıklar giderilebilirdi.

Lancier sevindi: Kader, bir seçim yapma gereğinden onu kurtarıyordu. Mado'ya:

— Yapacak şey yok, dedi. Berty bizi Paris'e götürüyor.

Yüz adım öteden, *Corbeille*'in kapısına asılı: "Subay Gazinosu" tabelasını görünce Lancier derinden iç geçirdi. "Karım tam sırasında ölmüş" En iyisi her şeyden vazgeçip Lyon'a Marsilya'ya gitmekti belki. Hiç olmazsa oralarda Alman yoktu… Sonra kaçanların doldurduğu kentleri, iğrenç otelleri, bomboş geçen günleri hatırladı. Gereksiz olmuştu artık bütün bunları düşünmek. Verdun kahramanı bile, Hitler'le görüşmek üzere

Montoire'a gitmişti. Yapacak şey kalmadı: Savaşı kaybettik. Artık Almanlar bizimle değil, İngilizlerle çarpışıyorlar. Bizim bu savaşta yerimiz yok… Sanki İngilizler, Almanlardan daha mı iyi? Donanmamızı batırmak istiyorlardı… Yurtdışına çıkanlar bizi düşünmüyorlar, yeni efendilerini savunuyorlar. Fabrikam Fransızları besleyecek. Evet baylar! Fransız işçisi sizin baltalama çağrılarınıza kulak bile vermiyor! Sizin için önemli olan siyaset, yine siyaset, hep siyaset. Oysa işçinin ekmek isteyen çocukları var… Kendi kendine söylev verirken, Lancier, Louis'yi düşünüyordu. Nereye gitmişti bu yumurcak? Soylu atılımlar peşindeydi; şiirle dolu, hayalci bir kafası vardı. Romantiğin biriydi… Böyle bir oğulla övünebilirdi insan… Ama siyasetten bir şey anlıyor muydu acaba? Ötekiler nutuk atıyor; nişan alıyor, para kazanıyorlardı. Louis bile bile öldürtecekti kendini… Saçma, cinayetten farksız bir serüven! Almanların yeneceği açık. Fransa'nın geleceği Londra yıkıntılarına bağlanamaz.

Komutanlıktan dönen Lancier, kızına:

— Onların defolup gitmesini isterdim tabii, dedi. Ama hakça konuşmak gerek: Efendi insanlar, bizim işlerimizin altından da pekala kalkıyorlar. Adımı söyler söylemez, hemen *Roche Ainé* üzerine konuşmaya başladılar. Bana yardım edeceklerine söz verdiler… Yazık ki, bizde böylesine canlı, çalışkan adamlar yok.

Lancier yeniden çalışmaya koyuldu. Akşamları sigaralık koleksiyonunu, kitaplarını yerleştiriyordu. Zaman zaman da dostlarını bir araya getiriyordu. Eski günleri canlandırmaktı niyeti, ama her şeyde bir acılık yer etmişti. Sanki işçiler Lancier'ye kötü gözle bakıyorlardı. İçlerinden biri, günün birinde: "Ne o?" demişti. "Hitler hesabına mı çalışıyorsunuz?" Lancier yerinden fırladı:

“Biraz fazla bildiri okuyorsunuz. Ben siyasete boş vermişim. Fransa için çalışıyorum.” İşçi, acı acı güldü: “Şaka ediyordum canım…” Lancier, en çok da bu konuşmaya üzülmüştü: İşçiler korkuyor, kendisinden çekiniyorlardı… *Corbeille*'de en ufak şey Marceline'i hatırlatıyordu. Dostları bile Lancier'nin içini rahat ettiremiyordu: Hepsi cansız, isteksiz konuşuyorlardı. Zaman zaman, içlerinden biri, yakın gelecekte Almanların İngiltere'ye çıkarma yapıp yapmayacaklarını soruyordu; yakın dostlar arasında bile herkes dikkatli olduğundan, soruyu soranın, Almanya'nın kazanmasını mı yoksa yenilmesini mi istediği anlaşılmıyordu. “Paul Valery'nin dizeleri çok güzel ama yine de bir soğukluk var, diyordu Lancier. Kimse karşı çıkmıyordu. Konuşma hemen, günün olaylarıyla ilgili konulara dönüyordu: Normandiya'dan nefis tereyağ yollayan yakınların, bir kilo kahve getirebilen Tony adlı birinin sözü ediliyordu. Ne soluk resimler, ne de minyatürler canlandırabiliyordu Lancier'yi… Birden, en sevgili biblolarından birini itip uzun uzun esniyordu. Nasıl da sıkılıyordu! Eskiden bütün hayatı buydu oysa…

Corbeille'in kıvanç simgesi Sudan karacasını yediler. Bu üzücü olayı Lancier, kutlamak istemişti. Eski dostlarını topladı, yaşlı karacaya yumuşacık bir kuzu tadı vermek için çok yakıcı hardallı biberli bir salça hazırladı. Sembat, Nivelle, Doktor Morillot, Dumas geldiler. Profesörü görünce Lancier sevindi: Dumas köşesine çekilmiş, kimselere görünmüyordu. “Dışarı çıkmıyorum,” diyordu. “Bütün sokakları leş gibi varlıklarıyla doldurdular…” Lancier çağırdığı halde Leo gelmedi. Lancier, yanında eski ortağının sözü edildiğinde sinirleniyordu: “Korkunç bir şey!” Neden Leo'nun acı çekmesi gerekliydi? Almanlar aklı başında kişilerdi. Bilimde en baştaydılar, ama bu noktada çıldırmışlardı… Neden özellikle Yahudilere düşmandılar? Hayır,

en iyisi bu konuyu düşünmemekti. Sanki bilerek:

— Alpert gelmeyecek mi? diye sordu Dumas.

— Emin olun çağırdım. Ama yalnızlığı seviyor.

— İyi yapıyor, diye kükredi Dumas. Böylece, hiç olmazsa daha az kopuk görüyor.

Havayı yumuşatmak isteyen Nivelle, köşesine çekilmiş yalnız başına yaşayanların büyüklüğü üzerine birtakım şeyler söyledi. Sudan karacasını ses çıkarmadan yediler. Lancier müzikten söz açmaya kalktı. Nivelle cevap verdi: "Wagner'e gelince…" Dumas kalktı, piposunun külünü halıya serpti ve:

— Yedik, içtik, konuştuk, artık evimize dönebiliriz, dedi… Bir şey söyleyeyim mi Maurice, bütün bu yapılanlarda gülünç bir zorlanma var.

Aslında bütün kent bu sözde yaşayışı sürdürüyordu. Gazeteler eski adlarıyla çıkıyorlardı: *Paris-Soir, Le Petit Parisien, Le Matin*. Üstelik sık sık tanıdık imzalara da rastlanıyordu. Kısa süre önce bu gazeteler Almanlara yüklenmekteydi; Şimdi Hitler'i göklere çıkarıyorlardı. Yeni tutumun kimseyi şaşırttığı da yoktu.. Şık Parisli kadınların Champs Elysées'de Alman subaylarıyla kolkola gezmeleri de kimseyi şaşırtmıyordu. Almanlar için çalışılıyor, Almanlara satılıyor, Almanlardan alınıyordu. Sanatçılar, kapanan perde tekrar açıldığında, Alman generalinin locasına dönüp selam veriyorlardı. Zafer kazanılınca Paris'e dönüp göklere çıkarılan Schirke, hiç böbürlenmeden şöyle demişti: "Hiçbir şeyi zorla

kabul ettirmek istemiyoruz. Yalnız, esin kaynağı olmaya çalışacağız…" Sosyete salonlarında şimdi ırkın saflığından, sade köylü hayatına dönmenin sağlık yönünden de sağlayacağı faydalardan konuşuluyordu: Fransa'yı yenilgiye götüren düşünce yeniliyor, aklın üstünlüğü ve sert eğitimin faydaları yüceltiliyordu. Tiyatrolar, moda evleri, bankalar ve genelevler kapılarını açmışlardı. Bir şey eksikti: Tek başına gerilen kaslara uyumlu hayat sağlayacak irade.

Sahteliğin kimseyi yanılttığı yoktu. Karmakarışık saçlar yeni elbiselerin yerini alıyordu; ama saçlarını modaya uygun yaptıran genç kadınlarda bile kederli bir hava vardı: Sıkıntı, açlık ve korku yüzlerinden okunuyordu. Bir gala gecesi ya da bir serginin açılışı üzerine konuşmalar, sık sık şöyle çığlıklarla kesilmekteydi:

— Roger bir litre zeytinyağı bulmuş…

Almanlar kibar davranmaya çalışıyorlardı, metroda kadınlara yer veriyorlardı. "Rica ederim", "özür dilerim", "teşekkür ederim", diyorlardı. İnsanlar, ancak geceleri tutuklanıyordu. Bu nedenle herkes geceleri, araba kornalarına, merdivenlerdeki ayak seslerine dikkat ediyordu.

Kitabevlerinin vitrinlerini kitaplarıyla dolduran yazarlar, Almanlarla yatan Fransız kadınlarından iğreniyorlardı. Genç kadınlar da, vitrinlerin önünden geçerken tiksinerek başlarını çeviriyorlardı. Bir yerlerde, gözü pek kişiler, yeraltı çalışması yapmak üzere toplanmaktaydılar; minicik bildirileri teksir makinesiyle çoğaltıyorlardı; herkesi savaşa, karşı koymaya, birtakım şeylerden vazgeçmeye çağırıyorlardı; ama sayıları azdı,

bu insan sesleri, mırıltıların, fısıltıların, gülüşlerin, tepinmelerin arasında kaybolup gidiyordu: Herkes birbirini küçük görüyor, açlıktan çok nefret Paris'in yüreğini kemiriyordu.

Lancier, iş ilişkilerini kesme konusunda Leo ile konuşmaya karar verdi sonunda. Berty, Roche Ainé'yi kurtarmıştı. Başka zaman olsa, Lancier ortağının payına düşen parayı verirdi. Ama şimdi bunu yapmak çok güçtü… Bu yaptığım pek hoş değil, diyordu kendi kendine. Ama başka çıkış yolum kalmadı… Neden Leo'ya vermek için Mado'nun varını yoğunu sıfıra indirecekmişim?..

Lancier, uzun süreden beri gitmemişti dostunun evine. Herhalde Leo, geceden de somurtuk olmalıydı… Konuşmaları bir cenaze törenini andıracaktı mutlaka. Oysa Leo, şen bir haykırışla karşıladı Lancier'yi:

— Şuna bakın! Dazlak olmuşsun yahu! Şimdi kime benzedin biliyor musun? Bir Romalı senatöre.

Leontine solgun ve zayıftı; çocuğunun ölümünden bu yana, bir türlü kendini toplayamamıştı. Leo ise yıkılmamakta direniyordu. Vakit geçirecek işler buluyor, ıslık çalarak çiçeklerini suluyordu. Lancier lafı epey uzattı: Almanların çılgınca emirlerinden söz etti. Arkadaşlık hakkı vardı… Ama hayat kanunu yürüyordu… Mado…

Leo sözünü kesti:

— Maurice, boşuna yorulma. Çocuk değilim… Hiçbir şey

beklemiyordum, bir şey istediğim de yok…

Lancier çok sevindi: İşin en güç yanı atlatılmıştı. Artık karşısında eski bir dost vardı. Onunla istediği gibi, açıkça konuşabilirdi. Leo'nun savaş hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ilginç olacaktı. İngilizler kazanabilirler miydi? Oğlu Louis oradaydı. Almanların İngilizlere yeğ tutulacağı düşünülse bile, kendi kendine: Birden onları dışarı atabilmek mümkün olsa? diyor, bundan hoşlanıyordu insan. Üstelik, bu uğursuz siyasetten bezmişti. Berty, Mado'ya kendini sevdirmeye çalışıyordu: Bu adamın altın gibi bir yüreği vardı. Ama Mado kayıtsız: Şımarık bir kızın oyunları. Dumas hiç söz dinlemiyor; her şeye ilkelerinin tepesinden bakıyor; artık insan, onun yanında sıkılmaya başlıyordu… Nivelle değişmedi, yeni bir kitap yayınladı. Ne garipti: Başka yerde bombalar patlıyor; gemiler batıyor, Yunanlılar ölüyor. Paris'te her şey yavaş yavaş düzeliyordu… Sudan karacası pek güzel çıkmıştı; ama eti çok sertti, sirkeye yatırmak ve ağır ateşte çok uzun süre pişirmek gerekmişti.

— Senin yokluğunu hepimiz duyduk. Dumas bile deliğinden çıkmıştı. Gelecek sefere söz ver…

— Hayır Maurice, gelmeyeceğim. Bir daha da beni çağırma. Sadık bir dost olduğunu biliyorum. Ama bugün, iki ayrı sınıftanız: Neden senin başını da derde sokayım? Onların deyimiyle sen ari ırkındansın. Böylesi daha iyi, senin adına seviniyorum. Hiç olmazsa sana kabalık etmiyorlar. Bana gelince, nefretleriyle beni yok etmeye hepsi kararlı. Başaramayacaklar: Sinirlerim sağlam. Ama şimdilik hayatım çok üzücü..

— Ben eğleniyor muyum sanıyorsun?

— Hayır, eğlenmediğini biliyorum. Almanlardan önce hayatın daha şendi. Yalnız, arada bir fark var: Almanlar seni mantar yemeğinden yoksun bıraktılar, beni çizmelerinin altında çiğniyorlar.

Lancier'nin canı sıkılmıştı: Leo, bütün sorunun mantar yemeğinde, geçmişin rahatında olduğunu sanıyordu. Oysa Lancier Fransızdı canım.

— Belki seni daha fazla üzüyorlar, bu onların huyu. Ama özellikle bir bölüm insana hakaret ettikleri doğru değil. Ben Fransızım, anlıyor musun? Fransa yeryüzünden silinirse sen Kiev'e, Amerika'ya, ne bileyim, istediğin yere gidebilirsin. Ben ne yaparım? Ben, Niortlu Maurice Lancier…

Leo sesli sesli esnedi:

— Bırak canım bu lafları! Hepsini Alman gazetelerinde okudum. Hem iyi bir öğrenci çıktın, umut veriyorsun… Hadi hadi şu Afrika hayvanını nasıl tıkındığınızı anlat daha iyi olur.

Lancier köpürdü. Kendini güçlükle tutup Leontine'e veda etti. Giderken de, kendi kendine: "Buraya bir daha ayak basmam!" dedi. Ama merdiveni inince yeniden yukarı çıktı; içi pişmanlık, kızgınlık, kırgınlık ve acıma karışımıyla doluydu. Leo'ya:

— Eldivenlerimi unuttuğumu sanıyordum, cebimden çıktı, dedi. Çok dalgınım… Dinle beni Leo. Birbirimize darılmamalıyız,

aramız açılmamalı. Bana gelmeyebilirsin, bu seni ilgilendirir. Ama yardımıma gerek duyarsan hiçbir şeyden çekinmeyeceğimi unutma.

Leo duygulanmıştı. Lancier gittikten sonra, karısına:

— Bir şey olursa bizi kurtarır, dedi. Umudumuzu kesmeyelim. Bir sürü çözüm yolu var…

— Ben göremiyorum Leo.

— Dinle! İngilizler kızıp Hamburg dolaylarına çıkarma yapabilirler. Ya da, Amerikalılar savaşa girebilirler. Ruslar da var. Onları unuttun mu? Onlar da bambaşka insanlar. Yakından gördüm: Hepsinin gözü dönük. Teslim olmaz. Sudan karacasıyla biftek yapıp yemezler. Ya birden Hitler ölürse? Ya biri onu öldürürse? Neden Almanların arasında aklı başında insanlar bulunmasın? Ya da…

Sustu. Acı acı gülen Leontine sordu:

— Ya da?

— Bir gece uykuya dalar ve kendimizi cennette bulabiliriz. İkimiz birlikte… Deniz, zeytin ağaçları, martılar. Bizden başka da tek kişi yok… Sevgilim, hayatım, cennetim!..

Leontine, dudaklarında aynı gülüş, başı Leo'nun koluna dayalı uyuyuverdi.

Lancier, bir türlü durulamıyordu. Her şeyden çok onu duygulandıran, konuşmaların işle ilgili bölümüydü. Leo para sorununa kayıtsız kalmıştı. Lancier utanıyor, bu nedenle de Leo'yu suçluyordu. Gece zavallı karısı gibi, bir kalp krizi geçirdiğini sandı. Morillot'ya telefon etmek için sabırsızlıkla sabahı bekledi.

Doktor onu inceden inceye muayene etti.

— Yiyecek sıkıntısı, karaciğerinize büyük fayda sağlamış. Kalbiniz de, bir genç adamınki kadar sağlam.

— Peki, dün gece bana ne oldu? Boğuluyordum, uyuyamadım.

— Sinir. Hayatın üzüntüleri. Canınızı sıkacak bir şey oldu mu?

— Oldu. Alpert'le tatsız bir görüşme geçti aramızda… Ona ne kadar acıyorum biliyor musunuz? Ama, Almanların emirlerine de uymak zorundayım. O benim kalpsiz biri olduğumu kanıtlamaya kalktı. Can sıkıcı bir şey, kabul edersiniz sanırım Verdun'de savaşan ben değil miydim? Üstelik, bana yurtseverlik dersi verecek adam mı? Yarın, canı nereye isterse gidebilir. Diyecek yok, çok becerikli insanlar bu Yahudiler. Her yerde barınabiliyorlar. İyi düşündükçe…

Morillot, kocaman, dayanılmaz bir kahkaha attı.

— Baksanıza, en ufak bir tehlike karşısında bütün varlığınızla nasıl tepki gösteriyorsunuz? Az önce sinir içinde kalmaktan söz ediyordunuz. Ama, hemen sonra, bir çıkış yolu buldunuz: "İyi

düşünülürse…” Hadi bakalım, benim acelem var, hastam bekliyor; ne yazık ki onun derdi kasvetli bir dünyada yaşamak değil. Adi bir kanser illeti yapışmış yakasına…

10

Dış görünüşe bakılırsa, Mado herkes gibi yaşıyordu. Eksiksiz bir hanımefendi olmasında direten huysuz babasıyla uğraşmak zorundaydı. Alışverişe çıkıyor, ev kadınlarıyla hayatın kötü yanlarını konuşuyor, yabancıların yardımına koşmaya çalışıyordu; sık sık Alpertlere gidiyordu; Mado'nun ziyaretleri Leontine'i rahatlatıyordu.

Mado rastladıklarını, konuşmalarını düşündükçe çevresinde her şeyin öldüğünü, ölülerin, nedendir bilinmez eski hayatı yaşama oyunu oynadıklarını sanıyordu. Paris'i yaksalar daha iyi ederlerdi!.. Evet, ölüm sahte yaşayıştan bir parça çikolataya, bir çift çoraba bu sahte yaşayıştan bin kere yeğdi. Ama insanlar, buna öylesine dört elle sarılıyorlardı ki, Mado kendi kendine: Belki de onlar haklı, diyordu.

Sembat'ya sordu:

— Şimdi ne yapmalı?

Sembat ne diyeceğini bilemedi. Herkes gibi köpürmüş, sövüp saymış, sonra yeniden işine koyulmuştu.

Mado'nun sorusu onu şaşırttı.

— Bunu bana sormamalısın Mado, dedi. Ben kahraman değilim… Savaştan önce Lejean, beni hayattan uzaklaşmakla suçlamıştı. Ona cevap verdim: Hır çıkarsa ben de varım…

Bilmiyorum ama, sokakta ateş edilirse ben de ateş edenlere katılırım gibi geliyor…

Ama savaş nerede?.. Sanat anlayışımdan bir parmak gerilemem. Kafam önde saldırmaya gelince, valla…

Mado düşündü: O da resim yapıyordu onun yerine bir başkası titriyordu; başkası bir Yahudinin dükkânına konmuştu, çok da sevinmişti bu işe. Sembat, Lejean'ı, Josette'i karanlık sokakta rastladığı genç işçiyi düşünüyordu. Ne yapıyorlardı? Onların teslim olmadıklarından emindi, inanmış kişilerdi hepsi, savaşıyorlardı… Josette'i bulmak olanaksızdı. Çekip gitmişti. Belki başka bir ad altında gizleniyordu.

Bir gün, Mado, Doktor Morillot'nun evindeydi. Doktor sinirliydi, durmadan saatine bakıyordu. Mado, bir hastasına gideceğini sanmıştı. Birden doktor radyosuna doğru atıldı, "Şşşşşt!" dedi Mado'ya da. Radyodan kapı tıklatılıyormuş gibi bir ses çıktı. Sonra spiker, Asmara'nın alındığını bildirdi. "Aferin!" diye mırıldandı Morillot. Mado, Asmara'nın nerede olduğunu bilmiyordu. Spiker, gerçek Fransızların, İngilizlerle birlikte savaşa devam ettiklerini söylüyordu…

Louis'den söz ediyor, diye düşündü Mado… Ama Louis çok uzaktaydı; tıpkı Asmara, tıpkı Josette gibi… Radyonun sesi kesildiğinde Mado doktora sordu:

— Almanları dışarı atacağımıza inanıyor musunuz?

— Bilmem… Ne olursa olsun, onları dışarı atacak olan

Fransızlar değil. Büyük bir ülkeydik. Şimdi bir Alman üssüyüz, belki askeri manevraların alanı da olabiliz.

İşte, Morillot da bir şeye inanmıyordu.

Akşam, Lancier kızına:

— Rusların yenilgimize sevindiklerini düşünüyorum, dedi.

— Nereden biliyorsun?

Babası Almanlar hesabına çalışıyordu; nefret ediyordu bu durumdan; bütün dünyanın alçalıp küçülmesini isterdi. Belki o zaman daha rahat ederdi… Şu an Sergey ne düşünüyordu acaba? Mado bilmiyordu ne düşündüğünü, hiç öğrenemeyecekti.

Mado'nun çevresi bomboştu. Bir tek adam onu gözden ayırmıyor, durmadan izliyor, bir tek adama Mado hayatın ta kendisi gibi geliyordu: Berty'di bu adam.. Herkes de onu katı ve duygusuz sanırdı.

Berty şöyle diyordu Mado'ya:

— Maden, atölye, sipariş ve paradan başka şey düşünmeyen kırk yaşındaki bir adamın kalbini düşünün. Çöl, bu kalpten daha yeşil sayılır. Yine de birtakım mucizeler olabileceğini size söylemeliyim. Karşı koymaya çalıştım. İki yıl kendimi tuttum. Artık kesinlikle sizsiz yaşayamayacağımı biliyorum. Kısa süre önce benim dostluğuma değer verdiğinizi söylüyordunuz. Mado, dostluk değildi o, kızgınlıktı… Gizlemek neye yarar? Mektepli

değilim, gülünç olmaktan korkmuyorum. Karım olmalısınız.

Mado ne diyeceğini şaşırdı. Çok beklenmedik bir şeydi bu; üstelik Berty'nin sesinde öyle büyük bir inanç vardı ki!

— Ama olamaz… –Söyleyecek söz bulamıyordu– bana kızmayın ama olamaz. Dostluğunuza gerçekten büyük değer veriyorum. Annem ve babam için neler yapmadınız… Böyle bir şey aklıma gelmezdi… Hayır, olamaz…

— Neden?

— Başıma geleni bilmiyorsunuz…

— Sizi kırdılar mı?

— Hayır, öldürdüler.

— Ben sizi canlandırırım. Benim karım olmalısınız.

— Ama olamaz… Sizi sevmiyorum ki.

— Biliyorum. Ama beni seveceğinizi de biliyorum. Karım olmalısınız.

Mado dayanamadı, kaçtı. Ertesi gün Berty yine yanındaydı; aynı alçak, ama emir veren sesle tekrarlıyordu: "Karım olmalısın!" Öbür gün yine aynı şey tekrarlandı. Günler boyunca böyle sürdü gitti. Baş edilmez bir mantıkla dolu uzun mektuplar, kızgınlıktan sonunu getiremediği kısacık pusulalar yazıyordu. Yalvarıyor,

diretiyor, istiyordu. Mado'ya telefon ediyor, kapısında bekliyor, odasını güzel kokulu çiçekler, mektuplar ve mırıltılarla dolduruyordu. Gece gündüz Mado aynı şeyi duyuyordu: "Karım olmalısınız!" Aşkı Berty'yi çılgına çevirmişti. Ya Mado? Berty'nin sevgisine, iradesine, inatçılığına neyle karşı koyabilirdi? Suskun bir umutsuzluk, hafiflemiş bir acı ve kayıtsızlıkla…

Duygulanan Lancier bağırdı:

— Böyle bir olay şerefine nefis şampanyamız var. Koca bir kasa ayırmıştım; kendimden bile sakladım. Sanki bu olayı sezmişim gibi…

Mado boyun eğmeye karar verdi. Herkes kutluyordu genç kızı; kimi, kendinden geçip bay Berty'nin akıllılığından, güzelliğinden, iyi işadamı oluşundan söz ediyordu; geri kalan kıskanç kişilerse, çağımızda aşk ilahı Cupidon'un altın ok kullandığını belirtiyorlardı. Mado hepsine gülümsüyor, teşekkür ediyordu. Lancier kendinden geçmişti:

— Annenin yaşayıp bu olayı göremeyişi ne acı! Şimdi açıkça söyleyebilirim ki Mado, durumumun çok güç olduğu sıra Berty bizi kurtardı. Ailemize o kadar iyiliği dokundu ki! Hem sonra Berty gerçek bir Fransız! Almanlarla nasıl konuştuğunu duydum. Ah! Herkes ağırbaşlılığını onun kadar koruyabilse…

Nivelle, içine şu sözleri yazdığı bir şiir kitabı sundu Mado'ya:

Ölebilirsen öl,

Konuşmadan, bakmadan, ağlamadan.

Mado düşünüyordu. Benimle alay ediyor, haklı da.. Üstelik ötekiler gibi. Persefon üzerine şiir yazıyor, Emniyet Müdürlüğü'nde Almanların hizmetinde çalışıyor. Beni yargılamak ona kalmadı…

Bir tek Sembat onu üzdü:

— Sizden her şeyi beklerdim. Kendinizi zehirleyebilir ya da Siyam kralıyla evlenebilirdiniz; Madrid'in bir köşesinde kendinizi öldürtebilirdiniz bile. Ama Berty ile evlenmek!.. Değer miydi?..

Tokatlanmışcasına elleriyle yüzünü örttü. Buna da katlanmak gerekiyordu… Ne yaptığımı biliyorum… Direnmeden gelinliğini giydi; direnmeden evet dedi. Ama Berty'nin bomboş, koca evinde yalnız kaldıklarında kendini sonsuzluğun kucağına bıraktı. İçinde yaşayan tek şey, bağırmamak, düşüncelerini açığa vurmamak iradesiydi.

Gün doğdu Mado, Berty'ye baktı. Uyuyordu; Yastığın üzerindeki uzun yüzü eski bir taş baskısı resmi hatırlatıyordu: Balmumu rengi yanaklar, siyah saçlar, kemerli burun, ince, renksiz dudaklar. Midesi bulanıyordu, sanki Paris'in bütün çamuru, Almanlarla geçirilen geceler, galiplere yönelen şehvetli gülüşler, hafiyelikler, Chanel kokuları saçan Gestapo'nun adamları, zührevi hastalıklar dispanseri önünde uzayan kuyruklar, pahalı lokantalarda geğiren fırsatçılar, yoksulun tenceresinde kaynayan kedi yahnisi, zahire tüccarlarının kızlarıyla SS subaylarının eğlendiği dansinglerin ter kokusu, çiğnenen izmaritler, kötü kokulu bitpazarları, kentin bütün pisliği, leş kokusu bu bomboş, fazla temiz odaya doluvermişti. Şimdi ben de öbürleri gibiyim… Hangi

gündeyiz? Ayın on ikisi… Bir yıl önce Paris teslim oluyordu. Sahtekarlığın gereği yok: Ha Berty olmuş, ha başkası, ne önemi var!.. Bir Alman olmadığına şükür…

Caddeye bakan pencerenin önünde duruyordu. Sabahın en erken, güneşin doğduğu o güzel anıydı: İnsanlar, varlıklarıyla kirletmemişlerdi daha sabahı. Ağaçlarda kuşlar ötüşüyordu. Dağlardaki buzullar gibi pembeydi tavanarası pencereleri. Neden Mado, tam bu sıra Sergey'i düşündü? Uzun zamandır onu andığı yoktu. Son karşılaşmalarını, aşkın büyük kurtarıcı gücünden söz ettiğini hatırladı: Öyle güçlü bir duyguydu ki bu, korkunç bir gece boyunca dayanan Mado çığlık attı. Berty uyanmadı. Uyansa bile Mado'nun ağzından tek sözcük alamazdı: Sabahın serinliğini içine çekerek Sergey'le konuşuyor, üzerine bulaşan pislikten arınacağına söz veriyordu. Belki biraz geç, ama ciddi, her şeye hazır bir ihtirasla aşkı yardımına çağırıyordu.

Güçlü, kararlı hissediyordu kendini. Ama birkaç saat sonra yine şaşkın mahkûm edilmişliğin bilinciyle doluydu. Berty'ye:

— Bir arada yaşayamayacağımızı görüyorsunuz dedi.

Sesi, güçsüzlüğünü yansıtıyordu. Berty sakin sakin cevap verdi:

— Sizden bir şey istediğim yok. Burada kendi hayatınızı yaşayabilirsiniz. Gerçekten *Corbeille'i* özlüyor musunuz?

Tam o anda, neşe içindeki Lancier odaya girdi.

— Senin adına çok mutluyum Mado!.. Yeni kitabını kutlamak üzere, Nivelle için bir gece düzenlemeye karar verdim. Tabii siz de geleceksiniz. Savaş öncesinin, o güzel, gerçek yemeklerinden hazırlayacağım…

Mado düşündü: *Corbeille*'in özlenecek nesi vardı?

Genç evliler, iki yabancı gibi yan yana yaşıyorlardı. Mado sakin, üstelik kayıtsızdı. Berty kendini güç tutuyordu. Bir okşayışa neler vermezdi. Eskiden, zamanla her şeyin çözümleneceğini sanmıştı. Şimdi, aşkının paylaşılmayacağını anlıyor, deliye dönüyordu.

Mado, sık sık gezmeye çıkıyordu. Kıskanç Berty'nin aklından bir sürü şey geçiyordu; oysa Mado, kentin kasvetli, karanlık mahallelerinde dolaşıyordu. Manş Denizi'nden esen rüzgâr, sanki ötelerin hayatını getiriyormuş gibi, iyi geliyordu genç kadına. Bu rüzgâr, okyanus fırtınalarının güçsüz, ölgün sesiydi. Mado rastgele yürüyordu: Acılı ama her zamanki gibi güzel yüzü, hafif bir gülümsemeyle aydınlanmıştı. Ne olduğunu kendi de bilmiyordu. İyileşmenin başlangıcı mıydı bu, yoksa çekişme mi?

11

Dijon meyhanelerinde Fransızca konuştuğu zaman öteki Almanlar gibi "b" lerle "p" leri birbirine karıştırmayan, arkadaşlarının memnun kaldığı kötü Cezayir şarabının eski Bourgogne şarabından ayıran Onbaşı Keller'i tanımayan yoktu. Keller, ayrıca Alman sevgilisini kimselere değişmeyeceğini açık açık söyleyen bir kahvenin garson kızı Mimi'nin kalbini çalmakta da ün yapmıştı. Alayı, geçen yaz Dijon'a yerleşmişti. Keller, kırk yıllık Dijonlular gibi davranıyordu.

Üç yıl önce, Heidelberg'in bu basit öğretim görevlisinin kahraman bir asker, bir meyhane kuşu, üstelik hafifmeşrep bir Fransız kadının sevgilisi olacağı söylense, kendi bile inanmazdı. Eskiden savaş ona ani, amansız bir saçmalık gelirdi. Öğrencilik yıllarında Remarque'in romanını okumuş, insanın mermiler arasında yaşayamayacağını anlamıştı. Herkesin de bu gerçeği anladığını sanıyor, yanında savaşın kaçınılmazlığı ortaya atıldığında gülüyordu: Aptallık, diplomasi oyunu…

Kendine gelemeden Belçika'yı bulmuştu bile. Yakın savaşlar onu ürkütüyordu: Ödlekliğinden utanıyor, arkadaşlarıyla konuşurken şişiniyordu: "Bu da savaş mı?" Ama ağır topçunun uzaktan gelen gümbürtüsüyle midesi bulanmaya başlıyordu. Bağlı bulunduğu alay ilk savaşlara katılmamıştı: Cephe yarıldıktan sonra girmişlerdi savaşa. Subaylar, Champaigne bölgesinin şarap mahzenlerinde esaslı bir gezinti yapacaklarını söylüyorlardı. Yine de Epernay önlerinde beklenmedik bir direnmeyle karşılaşmışlardı: Elli kadar Fransız, bir ormanda mevzilenmişti. Keller'in bulunduğu kamyona ateş edildi; arkadaşlarından ikisi

öldü, dördü yaralandı. Keller korkudan donup kalmıştı; yere yatacağına doğruldu, nedenini bilmeden gözlük camlarını silmeye koyuldu. Bir subayın verdiği emirle kendine geldi; yattı ve ötekiler gibi ateş etti. Bir saat sonra düşmanı bulunduğu yerden söküp atıyorlardı. Elleri havada on kadar Fransızı görünce Keller sevinçten uçacak gibi oldu; sapasağlam kaldığını anladı; geri gelen hayatı eskisinden de tatlıydı şimdi. O gece, alışkanlıklarını unutup şarap kokan serin bir mahzende kafayı çekti ve bir kızla yattı. Sabah, Gerta'yı düşündüğünde pişmanlık duymadı. Savaş savaştı; gündüz insan hayatını ortaya koyar, gece eğlenirdi…

Kısa süre sonra çarpışma bitti, eğlenceler devam etti, kazandığı güven Keller'de yer etti. Kış olup izinle evine döndüğünde Gerta onu tanımadı; garipti ama, Johann, otuz iki yaşında gerçek bir erkek olup çıkmıştı! Yüksek sesle konuşuyor, kirsch içiyordu; herkesten önce üniversitenin en yaşlı hocasına uğraması gerektiğini söylediğinde, Gerta'nın lafını ağzına tıkadı: "Sen karışma!" Gerta hem kırıldı, hem sevindi: Bu haliyle Johann'dan daha çok hoşlanıyordu. Bütün gece karısını öptü okşadı. Gerta, Folies Bergères'deki zarif Fransız kadınlarını hatırlıyor, tıpkı genç kızlığındaki gibi içi bayılıyor ve göğüs geçiriyordu. Johann, kuşkusuz onu aldatmıştı, ama kızmak çok saçmaydı: Savaştı bu…

Johann'a savaşın gerçekten korkunç olup olmadığını sorduğunda, şu cevabı aldı:

— Evet, çok korkunç. Ama kendini kaptırıyorsun… İnsanda, çocukluktan kalma bir yan olmalı. Savaş bir oyun amansız ama çekici bir oyun.

Pek çok şey üzerine, kitaplarda okuduklarıyla yargıya vardığını biliyordu. Hiçbir önemli savaşa katılmamıştı aslında. Yine de ateş etmiş, birliği altı kişi kaybetmişti. Bu nedenle, savaşın askerce sözünü etmek hakkıydı. Herkesin korktuğu bir gerçekti, ama bu korku, yemekten önce alınan iştah ilacı gibiydi: Yaşamanın tadını arttırıyordu. Keller, terlikleri ayağında bütün gece Gestapo'nun gelişini beklerken başka türlü korkardı… Savaşta, insan yaradılışına uygun gelen bir yan vardı. İnsanlığın geleceğini tartışıp ağlaşan yazarlar bunu sezmemişlerdi. Hitler anlamıştı ama. Başarısının nedeni de bu değil miydi? Bizi birleştirdi, içimizdeki savaşçı içgüdüleri uyandırdı, bizi savaşa sürükledi; şimdi aramızdaki dayanışmanın güveniyle birbirimize bağlıyız. Ben Nazi miyim? Hayır, antropoloji bilimini nasıl diledikleri gibi değiştirdiklerini görüyorum… Ama bugün Hitler'den yanayım: Londra'yı almak gerek. Yoksa Paris'in hesabını hep birlikte vermek zorunda kalabiliriz.

Keller Dijon'a döndüğünde, Mimi ona daha da çekici geldi. Genç kadın:

— Seni neden sevdiğimi söyleyeyim mi? diyordu. Çünkü hayvanın birisin, evet, evet, gerçek bir hayvan. İstediğin kadar hoca ol, yine de gerçek bir hayvansın. Karşı çıkman boşuna. Fransızlar bol bol aşkın sözünü ederler, ama hiç kendilerinden geçmezler. Durmadan kahkaha atarlar… Sen, gözlüklerini çıkarır çıkarmaz boğaya benziyorsun…

Johann bu kızı anlamıyordu. Birden ağlamaya, küfretmeye başlıyordu. Çok mutlu olduğunu söylüyor, ama en dokunaklı anlarda mırıldanıyordu: "Boğa, uğursuz boğa!" Tatlı, baştan çıkaran gözlerinin içine baktığında düşünürdü hep: "Nasıl da bir

incelik ve hayasızlık karışımı…”

Ailesini unuttuğu yoktu; çikolata, sosis, sabun gönderiyordu. İki günde bir sektirmeden Gerta’ya mektup yazıyor, altında “binlerce öpücük!” demeyi ihmal etmiyordu.

Fransa’yı, bağlarla kaplı tepeleri, gotik kiliseleri, merdivenlerle kesilen dar ve dik yolları, kepenkleri sıkı sıkı kapalı evleri, karalara bürünmüş kadınları, yüksek sesle, el kol sallayarak konuşan halkı, bakışlarının canlılığından ötürü seviyordu. İkide bir cüzdanını çıkarma zahmetinden kurtulmuş bir turist gibiydi. Fransızca bilmesi işini kolaylaştırmıştı; ülkeyi anlayıp sevdiğini söylüyordu. Karşısındakinin sesinde ve gözlerinde düşmanlık sezerek, sinirlenmeden, “Bana kızmayın,” diyordu. “Buraya geldimse suç bende değil. Savaş korkunç bir şey!” Aslında seyrek rastlıyordu böylelerine. Yabancı askerlerin varlığıyla rahatsız olsalar bile, Fransızların, Almanlara hiç düşmanlık beslemediklerine inanmıştı.

On beş gün Mimi’yi görmedi; canı sıkılıyor, genç kadına kızıyordu. Sonunda Mimi geldi. Bütün vücudundaki çürükleri gördü Johann.

— Bu da nesi?

— Düştüm.

— Yalan söylüyorsun, üstelik aptalca bir yalan…

— Beni rahat bırak? Seni ilgilendirmez…

Bir kıskançlık sahnesi yaratmanın işe yaramayacağını anladı. Üstelik keyifliydi de. Öpücüğe doyunca konuşmak, yüksek sesle düşünmek gereğini duydu. Aslında Mimi, kötü bir dinleyiciydi. Ama yanında, elinin altındaydı; oysa Johann'ın dostu yoktu; arkadaşları uyuyor, kafayı çekiyor ya da onun gibi, vakitlerinin çoğunu kızların koynunda geçiriyorlardı.

— Sana bağlandım Mimi. Oysa sen gerçek bir Fransızsın. Savaşın insanları bu kadar birbirine yaklaştırması şaşılacak şey! Birliğimde çok iyi çocuklar var; Fransa ve Fransızlar hakkında bir şey bilmiyorlardı. "Yaşamayı bilen mert insanlar…" diyorlar şimdi. Tabii arada sürtüşmeler oluyor. Ne de olsa saldırgan sayılırız… Yine de, bana kalırsa Fransızlar bizi anladılar, üstelik bizleri sevmeye bile başladılar. Bir sürü insanla konuşuyorsun; kentte bizimle ilgili olarak neler söylendiğini merak ediyorum.

Mimi bir kahkaha attı.

— Öyle bir sopa çektiler ki, evime güç gidebildim.

— Kim dövdü seni?

— Bilmem… Fransızlar.

— Neden dövdüler? Bir şey anlamıyorum…

— Sen anlamıyorsun ama ben anlıyorum… Seni seviyorum, bu sevginin alçakça bir şey olduğunu da biliyorum. Buradan tüydüğünüzde beni temizleyecekler, bundan emin olabilirsin…

Keller düşünüyordu: İkiyüzlü bu herifler. Yüzüne gülüyorlar adamın, sonra arkasından… Gerta haklı: Ben çok safım.

Hiç uğramadığı bir kahveye girdi; tezgâhın önünde dikilip koca bir bardak konyağı dikti. Canı sıkıldı, ama dengeli bir adam olduğundan seyrek gelen sıkıntılı anlara güç dayanıyordu. Konuşmak, Fransa'yı sevdiğini söylemek, gizli düşmanlarının maskesini düşürmek isterdi. Ne yazık ki, temiz ama yoksul giyimli, yakasında şerit bulunan bir ihtiyardan başka kimse yoktu içerde. Bu ihtiyar da ya lise hocasıydı, ya emekli harp mamülü. Keller, kahvenin patronu olan uyuklayan şişman kadınla konuşmaya çalıştı:

— Güzel bir gece değil mi? İnsan kendini ilkbaharda sanıyor…

— Şaşılacak bir şey yok, mayısın sonundayız…

— Belki dükkânı kapayacaktınız, size engel oluyor muyum?

— Hayır efendim, daha bir saatiniz var.

Arka tarafa geçti. Yaşlı ihtiyar gülümsüyordu, dostça bir görünüşü vardı. Keller yanına yaklaştı terbiyelice sordu:

— Masanıza oturmama izin verir misiniz?

İhtiyar cevap vermedi. O zaman Keller'in aklı başından gitti. Mimi'yle aralarında geçen konuşmayı hatırladı, içtiği konyağa karışan kanı tepesine çıktı… Bir iskemle kapıp ata binercesine olurdu, bacaklarını açtı.

— Demek bana cevap vermek istemiyorsunuz?

İhtiyar, bir şey söylemeden gülümsüyordu hep.

— Hâlâ alay ediyorsunuz demek? Ben sizi konuşturmayı bilirim… Gülecek şey yok. Verdun artık çok eski bir hikâye. Generallerinizin nasıl teslim olduklarını gördüm. Belki susmakla beni ezeceğinizi sanıyorsunuz? Pek kendinizi beğenmişsiniz!..

— Bayım, boş yere sinirleniyorsunuz. Bay Charpillet sağır ve dilsizdir. Onu herkes tanır. Sizin subaylardan biri onun evinde kalıyor…

Keller bir küfür savurdu. Kızgın, kapıyı çarparak çıktı. Hepsinin canı cehenneme! Sağır ve dilsiz taklidi yapıyorlar! Uykusuz bir gece geçirdi; başı ağrıyordu. Pembe yanaklı, iğrenç gülüşlü ihtiyar gözünün önünden gitmiyordu. Mimi'nin sırtındaki çürükler:.. Ne iğrençlik! Her şeyden tiksiniyor insan: Fransızlardan, savaştan, kendinden bile: Rezalet çıkaran bir bilgin, ne hoş şey değil mi?

Bir hafta sonra Keller, alayının Almanya'ya döneceğini öğrendi. Gerta'yı, çocukları yeniden göreceğini düşünüp sevindi. Sonra da canı sıkıldı: Demek onun için savaş sona ermişti. Kendisini bekleyen, tatsız bir hayat yiyecek karneleri konusunda Gerta'nın bitip tükenmeyen gevezelikleri, Klitsch'in dalavereleriydi. Bir yıl sonra cephede bulunduğunu herkes unutacak, anlattıklarını alaya alacaklardı. Yapacak şey yoktu: Buydu hayat…

Mimi'den ayrılacağını düşündükçe üzülüyordu. Onun gözünde;

günahkar ve sevimli Fransa'nın simgesiydi Mimi. Mimi'nin ağlayacağını, kendisini de birlikte götürmesi için yalvaracağını sanmıştı. Keller'in gideceğini duyunca, Mimi, sakin sakin:

— Seni ya Mısır'a ya da başka yere gönderirler, dedi. Hepinizi temizleyecekler; bundan eminim… Eşeğin biri olduğundan sana acıyorum. Ama ne kendime acıdığım var, ne başkalarına. Mutlaka öldürecekler beni, haksız da sayılmazlar..

12

Berty rahatlığı işinde buluyordu. Mado'nun dışında bir tek tutkusu vardı: Para hırsı. Eskiden, yaşının yirminci yüzyılın yaşı olduğunu söylerdi. "Benim yüzyılım kazandı," diyordu şimdi gülerek. Berty'ye göre, zafer kazanan yabancılar değil, yeni düşünceler, yeni ölçüler, yeni ahlak kurallarıydı. Almanlarla konuştuğunda, hepsinin kendi düşüncelerini tekrarladığını görüyordu. Temelde onlarla fikir birliğine vardığı halde bağımsızlığını belirtmek için alaycı ve kırıcı bir şekilde tartışıyordu. Almanlar, pohpohlamakla beni elde edemeyeceklerini anlayacaklar. Kim onların hizmetine girdi: Toplumun ıskartaya çıkardığı, on tane gözü dönük, on bin tane de hırsız. Bana ihtiyaçları var, bu açıkça görülüyor. Ama ben o Pétain bunağı değilim. Kendi düşüncem, onurum, iradem var. Asla Almanların uşağı olmayacağım. Ama akıllı ve esnek davranırlarsa, onlarla işbirliği yapabilirim. Gerçek yurtseverlik de budur: Fransa'daki yerimi korumakla kalmam, yeni Avrupa'da, Fransa'nın yerini de kurtarırım.

Berty'nin fabrikaları tam verimle çalışıyor, Alman ordusuna kamyon yapıyordu. Berty de, dev bir destana katkıda bulunmuş sayıyordu kendini: Kamyonları Norveç'in fiyordlarından Termopil geçidine kadar bütün Avrupa'yı karış karış dolaşıyordu. Afrika da onun yaptığı kamyonlarla doluydu… Bu kamyonlar İngiltere'de de görünecekti. Berty, zaferi Almanların kazanacağından emindi. Bir gün, Mado Fransa'nın ne olacağını sorduğunda şu cevabı verdi: "Kazananların ordusunda er olmak, yenilenlerin safında mareşal olmaktan yeğdir."

Morillot, Mado'yu görmeye gelmişti. Berty, yeni ilkelerin başarı kazandığından söz ediyordu. Doktor sözünü bitirmesini bekledi, sonra aşırı bir neşeyle:

— İngilizlerin fabrikalarınızın canına okumalarından korkmuyor musunuz? diye sordu.

Berty güldü:

— Böyle şey olamaz.

Bu cevap Morillot'yu o kadar şaşırttı ki sonradan karısına: "Bana kalırsa, Berty İngilizlerle ilişki kurmuş," dedi. "Kendinden o kadar emin ki…"

Oysa Berty, İngilizlerin kaçınılmaz yenilgisinden emindi. Almanlarda da saygı uyandırmıştı. İşgalin başında, "Benim iznim olmadan bir tek Alman evime giremez" demişti. Gerçekten de Almanlar, onun fabrikalarını devlet içinde küçük bir devlet sayıyorlardı.

Sık sık görüşmek zorunda kaldığı sözü geçen Almanlar arasında Rudolf Schirke de vardı. Avrupa Ajansı'nın eski sahibi çeşitli görevler almıştı. Basınla, Fransa'nın fikir hayatıyla uğraşıyor, Paris'in önemli kişileriyle görüşüyordu. (Schirke bu görüşmelere "Duygusal olmayan eğitim" adını vermişti.) Berty, Schirke'nin Fransa konusundaki bilgisini, geniş kültürünü, özellikle gözü pekliğini beğeniyordu. Öbür Almanlar susuyor, vakit geçiriyor, Berlin'e danışıyorlardı. Schirke, hiç düşünmeden ya "evet" ya da "hayır" diyordu.

Yaz başlarındaki ilk sıcak günlerinden birinde, karısına:

— Bugün Schirke yemeğe bizde, dedi. Hoşunuza gitmediğini anlıyorum. Ben de hoşlanmıyorum bundan. Ama birçok şeye katlanmalıyız. Bu Almanla iş ilişkim yok. Onu çağırmamın nedeni, işgal kuvvetlerinin aldığı ve kabul edemeyeceğim birtakım tedbirler.

Schirke aşırı güler yüz gösterdi; ev sahibesine iltifat etti, eşya konusunda hayranlığını belirtti: "Kuzeylileri andıran bir zevkiniz var." Berty, Almanların aptallığından ve kabalığından yakınıyordu. Schirke onu dikkatle dinlemekteydi; ara sıra defterine not alıyor, tatlılıkla, neredeyse utana sıkıla konuşuyordu: "Çok üzücü, ama aramızda pek çok ayı var…"

Sonra konuşma genel konular üzerinde dolaştı. O sıralar herkes, Balkanlar'da kazanılan zaferden sonra, Alman ordularının nereye yöneleceğini merak ediyordu. Berty, Schirke'nin fazla heyecanlı olduğunu fark etti. Bu heyecanı, eski Château neuf-du-Pape şarabının etkisine verdi. Konuğun bardağını hiç boş bırakmamıştı.

— Son savaşın eşiğinde olduğumuzu size söylersem askeri bir sır açıklamış olmam. İngiltere İmparatorluğu'nun geleceği Doğu'da belli olacak…

— İlk günden beri, er ya da geç komünizme saldıracağınızdan emindim. Ama zorlu, çok zorlu bir savaş olacak. Bu savaşta sizden yana mı olacağız? Bu size bağlı bir şey. Bir yıl geçti, iki ulusun yakınlaşması için bir şey yapmadınız. Fransızları korkutacağınızı ya da uyutacağınızı sanıyorsanız aldanıyorsunuz.

Açık açık soruyorum: Yeni Avrupa'da Fransa'nın yeri ne olacak?

Ya şarabın güzelliğinden ya bu şarabı fazla kaçırmasından ya da yemekten bir saat önce Führer'in kararını öğrendiğinden, Schirke, bir dakika kadar kendini kaybetti; peçetesiyle alnını silip:

— Yeni Avrupa'da Fransa'nın yeri mi? dedi. Sizin güzel bir atasözünüz şöyle der: "Keçiyi nereye bırakırsan orada otlar."

Mado, bir şey söylemeden kalktı ve odadan çıktı. O an, Schirke, pot kırdığını anladı. Aşırı bir sevimlilikle Berty'nin isteklerinden söz etti, tedbir alacağına söz verdi, kaçınılmaz savaşta Almanya ile Fransa'nın işbirliği yapacaklarını açıkladı; bir kaç kere: "Asker dostluğuyla birbirimize bağlanacağız" cümlesini tekrarladı…

Yine de konuşmanın Berty'de bıraktığı izlenim çok kötüydü. Sıcaktan boğulacak gibiydi, başı ağrıyordu. Uzun süre, evin boş, kocaman odalarında gezindi durdu. Sonunda çekinerek Mado'nun oda kapısını vurdu. Karısı cevap vermedi. Kapıyı araladı. Mado, pencerenin önünde bir koltuğa oturmuştu. Seslendi, genç kadın yine cevap vermedi. Ağır ağır yaklaştı ve, "Beni bağışlamalısın!" dedi. Elini öpmeye kalktı. Mado elini çekti ve alçak sesle, neredeyse mırıldanırcasına:

— Bana dokunmayın, dedi. Korkuyorum, sizi öldürebilirim.

13

Keller, Fransa'dan ayrılmadan önce Paris'e uğradı. Uzun süredir, savaş öncesi bir rüya ülkesi gibi gelen bu kenti görmeyi istiyordu. Ama Paris'te geçirdiği on beş gün boyunca, Gerta'nın kuşkusu, Doktor Koenig'in öğütleri ve Fransızların düşmanlığı yüzünden rahat edememişti. Şimdi tek başına, gururlu, Paris sokaklarında dolaşıyordu. Ne eski korkusundan, ne de o küçüklük duygusundan eser kalmamıştı. Kent, tazeliğinden, parlaklığından çok şey yitirmişti ama, yine de Keller'i büyülüyordu.

Geldiği gün Profesör Dumas'ya uğramaya karar verdi. Bir yıldır bilimle uğraştığı yoktu. Ama profesör savaşın çalışma odası olmadığını anlamalı. Tanıdığım bir Fransızla yeniden karşılaşmak hoşuma gidiyor. Üstelik Dumas da bir Alman bilgininin gelip saygılarını sunmasından hoşnut kalacak. Keller düşüncelerinin sonuna kadar gitmiyordu; asıl önemli olanı, isteyerek unutuyordu. Dumas ile görüşmesini hatırlamak hoşuna gitmezdi; çocuk gibi davranmıştı o gün. Şimdi Fransız bilginine daha ilgi çekici bir yüz göstermek istiyordu.

Dik merdiveni çıkarken aklına bir şey geldi. Ya Dumas kendisiyle konuşmak istemezse? Bunların içinde dik kafalı olanlar pek çok… Hayır, hayır, olamaz. Dumas'yla kendisi, her şeyden önce birer bilim adamıydılar; büyük bir uçurum giremezdi aralarına.

Kapıyı Marie açtı: Aşçılıktaki ustalığına kayıtsız kalmış olan Alman konuğu, asker elbisesi içinde tanıyamadı. Bağırarak profesörün yanına koştu:

— Almanlar geldi!

Dumas, sakin sakin:

— Evi arasınlar dedi. Ama belki beni almaya gelmişlerdir?

Ceketini ilikledi, dışarı çıktı ve kükredi:

— Beni almaya geldiyseniz sizi bekletmeyeceğim.

— Beni tanımadınız mı sayın profesör? Johann Keller. Savaştan önce beni evinize…

— Ha, siz misiniz Kızılderili? İyi, iyi. Girin. Günümüzde, bu giyim kuşam maskaralığı içinde kimse kimseyi tanıyamıyor. Oturun, her yer pis ama siz yine rahatınıza bakın… Ne yazık ki size bir şey sunamıyorum: Yurttaşlarınız, ne var ne yok sömürdüler. Durun, durun, şu şişenin dibinde bir şey kalmış olacak, iyi bir şey! Yıllanmış Calvados. Şu sıra neyle uğraşıyorsunuz?

— Bir yıldan fazla oluyor, işimi bırakmak zorunda kaldım.

— Kentler ele geçiriyorsunuz değil mi? Ne berbat iş! Önce siz alıyorsunuz kentleri, sonra elinizden alacaklar. Bu kentlerden fazla bir şey kalmayacak elinizde. Sizlerden de bir şey kalmayacağı gibi… Profesörlerinizden birinin nüfus artışından yakındığını hatırlıyorum. Dikkat edin: Sayınızı azaltabilirler… Fazla yüklendiysem özür dilerim. Her şeyden elimi eteğimi çektim, tek başıma yaşıyorum… Bu iğrenç rezalete sizin katkınız

bulunmadığını biliyorum.

— Sayın profesör, eskisi gibi siyasetten kaçıyorum…

— Ben de kaçıyordum. Ama, gördüğünüz gibi zorla kendini kabul ettirdi… Şu Calvados'u için. Benzerini bir yerde bulamazsınız… Sizi bu kılıkta görmek beni üzdü… Sizin gibi namuslu biri, umut veren bir bilgin bu iğrenç elbiseler içinde ha!.. Baktıkça midem kalkıyor!.. Sivil gezmeye hakkınız yok mu?

— Sayın profesör, neden her şeyi böyle uca itiyorsunuz? Şu güç günlerde halklarımız birbirine yaklaştı, birbirini tanımayı öğrendi…

— Ne dediniz? Yaklaştık mı?

Dumas, yerinden fırlayıp bir kahkaha attı.

— Marie buraya gelin! Şu beye bakın. Artık Almanlara "yaklaşmışız" öyle diyor!.. Yani, size göre haydudun biri adamın üzerine atılır, yere devirip ağzına tıkaç vurursa yaklaşmış mı olur?

O ana kadar Keller kendini tutmuştu: Karşısında büyük bir bilgin bulunduğunu biliyordu. Ama dayanamadı:

— Ben de, olayların Fransızlara birtakım şeyler öğrettiğini sanıyordum. Hiç olmazsa alçakgönüllülük…

Dumas kıpkırmızı kesildi. Haykırdı:

— Defolun gidin buradan! Gestapo'nuz gelsin sizin yerinize. Konuk numarası yapmak boşuna. Marie, şuna yol gösterin. Siz de, çabuk çabuk, basın gidin buradan!..

Keller, bir şey söylemeden çıktı. Marie ağlıyordu:

— Ne yaptınız Profesör Dumas? Şimdi gelip bizi götürecekler…

Kadının nasırlı ellerini avuçlarına aldı:

— Ağlamayın Marie! Gerektiği gibi, neşe içinde yaşamalı insan. Parası olduğu sürece şarkı söylemeli, dans etmeli, kafayı çekmeli… Ama insanca ölmeyi de bilmeli. Tavşanı yaraladığın zaman küçük bir çocuk gibi ağlar. Bir ağaç kestiğinde ses çıkarmadan devrilir… Ölümden korkmamak gerek. İnsan, ödleğin biri değil, gerçek bir adamsa ölmek de bir iştir… Pencereyi açın, bu herifin kokusu bile kalmasın içerde…

Keller'in Fransa'da geçirdiği son günlerin böylece canına okundu. Aix-la-Chapelle'de, Polonya üzerine yöneltilen birliğine katıldı. Askerler, yeni savaşın nerede başlayacağını merak ediyorlardı. Astsubay:

— Ruslarla savaşacağımız söyleniyor, dedi. Bizi sevmiyor o herifler…

Keller, canı sıkkın, gülümsedi:

— Artık savaş her yana yayıldı. Yoksa Fransızların bizi

sevdiğini mi sanıyorsunuz? Üzerimize çullanmak için uygun bir fırsat kolluyorlar. Ünlü bir köpeği komutanlığa kadar sürüklemediğime pişmanım, ellerimi kirletmek istememiştim o sıra… Biz Almanlar çok saf, güvenli ve aynı zamanda çok cömertiz.

14

Raya, Polonski ile dans ediyordu. Neşelenmek için bir bardak misket şarabı içmişti. Önceleri dans ederken gülümsüyordu. Şimdi, yine gülmeye devam ediyor ama korkuyordu; yüzü kaskatı kesilmişti. Bedeni dansın temposuna, alınyazısı gibi inatçı tempoya uyarak kıvrılıyor, dönüyordu. Saksafon, bir sokak köpeği gibi inliyordu, davulun sesi gümbür gümbürdü, bu ıslıkların, haykırışların, gürültünün arasında keman, küçük bir çocuk gibi hıçkırıyordu. Birden ses kesildi: Boşluk, dipsiz bir uçurum, baş döndürücü bir sessizlik oldu. "Ne yapmalı?" diye düşündü Raya. Hemen sonra saksafon canlandı, inledi: Yeniden dansa dönmek, sallanmak, dönmek gerekiyordu!..

Hava sıcaktı ama *Continental* tıklım tıklım doluydu. Ertesi gün pazardı. Reçine ve yeni kesilmiş ot kokan Kiev'in kırlarına uzanmak daha iyi olmaz mıydı?

— Takvime bakılırsa, yaz yarın başlıyor…

Oysa yaz çoktan başlamıştı. İnsan boğulacak gibi oluyordu. Neden kayıkla gezen yoktu? Neden herkes buraya geliyordu?.. Müzik, şarap, konuşma daha da terletiyordu insanı…

— Petya, ne diyorsun, savaş olacak mı?

Kim sormuştu bu soruyu? Belki şu gencecik teğmen? Ya da kül rengi, kareli elbiseli şu adam? Belki de Yaşçenko?

Çarşıda, pazarda, kısa süre sonra Alman saldırısının başlayacağından söz ediliyordu. Bir sabah, ihtiyar Khana korku içinde geldi:

— Raya savaşa gireceğimiz söyleniyor…

Herkes, içinden olanaksız, diyordu!… Gencecik teğmen önceki gün evlenmişti; Varya'sıyla dans ediyordu. Savaşa nasıl inanırdı? Nasıl, bu kareli elbiseli adam savaşa inanırdı? Plan hedeflerini aşmışlar, arkadaşlarıyla birlikte kazandıkları zaferi kutlamaya gelmişlerdi. Kısa süre sonra bütün dükkânlar, kenarları güller, peygamber çiçekleri ve altın yaldızlarla süslü fincanlarla dolacaktı. Üç gün sonra, birlikte dans ettiği kız, bitkilerin azotla beslenmesi konusundaki tezini savunacaktı. Hayır, savaşın çıkması olanaksızdı. Ya savaşın çıkıp çıkmayacağı sorulan Petya? Yeni bir renkli sıvı bulmuştu; prim alacağından söz edilmekteydi. Bugün de doğum yıldönümünü kutluyordu. Birden savaş söylentisi çıkıyordu ortaya. Hayır, olanaksız…

— Hayır, demişti Khana o sabah. Olmaz! Daha yeni yeni soluk alıyoruz…

Sanki savaş uzun yıllar önce, kocası gittikten hemen sonra başlamıştı. Naum öldürülmüştü. Khana'nın kardeşi Przemysl önünde şehit düşmüştü. Öbür kardeşi, dört yıl sonra Kafkasya'da can vermişti. Barış olacak deniyor, ama sokaklarda ateş ediliyordu… Polonyalılar, daha bir sürü insan… Derken yiyecek karneleri, sonu gelmez kuyruklar belirmişti… Khana yaşlanmıştı… Bu kez beyaz Finlandiyalılar çıkmıştı ortaya… Şimdi, Tanrıya şükür, hayat yoluna giriyordu; evler yapılıyor,

dükkânlarda istenen şey bulunuyordu… Ve birden, yine savaş söylentisi çıkmıştı ortaya… Ama savaş daha yeni bitmişti. Hayır, olamazdı böyle şey!

Coğrafya Profesörü Steçenko, çiçekli, hamaklı küçük bir bahçe içindeki kır evinin boğucu odasında düşünürken: "Hayır olamaz!" diye homurdanıyordu.

"Olmaz!" diyordu Zina. Kafasında efsane kahramanlarını canlandırıyordu, ama bu edebiyattan başka şey değildi. Yan odada, kapıcının oğlu, bir yaşındaki Şurik uyuyordu; büyüyecek, oynayacak, okula gidecekti…

Kimse savaşa inanmıyordu, ama herkes korkuyordu savaştan. Almanların nasıl bir oyun oynayacaklarını kim bilebilirdi? Ertesi gün pazardı, gençler diledikleri gibi dans edebilirlerdi. Herkesi saran bu kuşku içinde Raya'nın dramı küçücük kalıyordu. Kendi de bunun farkındaydı; ama yüreği olayları bir türlü hesaba katmak istemiyordu işte. Polonski, sürüyle flörtü gibi bir "geçici heves" değildi: Öbürleriyle oynaşır dans eder, sonra unuturdu. Hayır. Polonski mutluluktu. Mutluluk ya da ölüm…

Ossip kuzeyde bir yıldan fazla bir süre kalmıştı. Dinyeper'in beyaz kumlarını, dik yokuşu, Raya'nın uzun kirpiklerini görünce çocuk gibi sevindi. Ellerini çırpmak, odasında zıplayarak dönmek geliyordu içinden. Ama sadece: "Raya, geri döndüğüm için çok sevinçliyim…" demekle yetindi. Akşam da erkenden çıktı: "Yaşçenko ile konuşmalıyım." Gece, Raya, alçak sesle: "Seni uzun süre bekledim," dedi. "Sana sadık kaldığımı biliyorsun.." Bu sözler, Ossip'i hiç şaşırtmadı. Raya daha çok kırıldı. Onun

gözünde çekmece gibiyim. Kapıyor ve gidiyor. Döndüğünde her şey yerli yerinde… Ama gençliğim, son günlerim gelip geçiyor…

Ortak hayat, Ossip'in gidişinden önceki günlerden de güç geliyordu Raya'ya. Ossip ya işinden söz ediyordu ya da Yunanlıların aldıkları Koritsa diye bir yerden. Ne düşündüğünü, hayatını yapan şeylerin neler olduğunu sorduğu bile yoktu. "Piyanoyu bıraktım," dedi kocasına, "Yazık!" cevabını verdi Ossip, sonra gazetesini açıp okumaya koyuldu. Ara sıra küçük ellerini hararetle, tapınırcasına öpmeye başlıyor: "Raya! Benim küçük Raya'm!" diyordu, sonra da çekip gidiyordu. Raya, yaptığı işi hiç sevmiyordu. Şefi, donuk gözlerle yüzüne bakıp: "İşim var, görmüyor musunuz?" diyordu. Küçük Ala, hep babaannesiyleydi. Kendiliğinden böyle oluvermişti. Eskiden Raya kızıyla pek ilgilenmez, tiyatroya, dansa giderdi. Ala da babaannesini annesinden çok severdi. Kimsenin Raya'ya gerek duyduğu yoktu; şu an ölse kimse ona acımayacaktı…

Doğru değil bu. Ossip beni seviyor. Ama ne garip bir sevgi! Belki başka gezegenlerde insanlar böyle sevişir?.. Mayıs ayında, yeni bir görevle Ossip yine Peçora Kıyısı'na gönderildi. Sevindi: "Oralarda işlerin ne alemde olduğunu merak ediyorum," diyordu. "Üzülme Raya. Bir aydan fazla sürmez. Eminim." Belki de söz verdiği gibi, zamanında dönerdi? Ya da oralarda bir yıl daha geçirirdi belki? Kendi de bilemezdi ne kadar kalacağını. Ossip gerçekten insan mıydı? Karısını da seviyordu üstelik. Gitmeden bir süre önce: "Biliyor musun Raya," demişti. "Bir keresinde, orada dışarı çıktım… Kıştı, hava kapkaranlıktı. Birden seni kaybettiğimi, beni unuttuğunu, bırakıp gittiğini düşündüm… Sanki kör olmuşum gibi geldi: Ne Kiev'i, ne de hayatı görebilecektim bir daha. Tıpkı romanlardaki gibi. Belki aptalca bir

şey, ama sensiz hayatı düşünemiyorum…”

Ya ben? Ben de onu seviyorum sanki, onu düşünüyorum, acı çekiyorum. Ama belki de alışkanlığın sonucudur? Kim bilir? Oysa Polonski ile her şey değişik; bana baktığında hem rahatlıyor hem de korkuyorum, sanki o an ölecekmişim gibi… Yeniden onunla dans etmeye koyuluyorum, ama içimden geçenleri anlamaması için durmadan gülümsemek zorundayım…

Polonski, Raya’dan uzun boyluydu. Dans ederken yukarıdan bakıyordu genç kadına. Gülmüyordu, yüzü hep hüzünlü, ya dudakları ya da saç biçimi yüzünden somurtuk gibiydi. Oysa hiç de hüzünlü ve somurtuk değildi, akşamı Raya ile geçirdiği için mutluydu. Genç kadına iyiden iyiye tutkundu; Soçi’de, deniz kıyısında tuttuğu ev varsın başkasına kalsın, aldırdığı bile yoktu. Raya’dan ayrılamıyordu. Seyrek ve kalabalıkta görüşüyorlardı hep. Raya’nın da gitgide kendisine yaklaştığını, ama bundan ürktüğünü görüyordu… Geleceği düşünmüyordu bile; bir buluşmadan ötekine yaşıyordu… Sağdan soldan, çoğu kere önemsiz şeylerden söz ediyorlardı; ama bu önemsiz şeyler bile onlara çok önemli geliyordu. Kaç kere kendi kendilerine soruyor, seviniyor, kızıyorlardı. Söylenmeyen şeylerden, üstü kapalı geçiştirilen duygulardan örülü bir dokuydu bu. Şiirden sokak adlarına, sokak adlarından yağmura, yağmurdan Chopin’e geçiyorlardı.

Continental‘den çıktılar. Raya eve dönmek zorunda olduğunu, önemsiz şeylerden söz etmek gerektiğini biliyordu, yanı sıra yürüdüğünü fark etmemiş gibiydi.

— Kafkasya'ya neden gitmiyorsunuz?

— Bilmem.

— Savaşın çıkacağına inanmıyor musunuz?

— Hayır.

— Daha önce Soçi'ye gittiniz mi?

— Hayır ama Sukhumi'ye gittim.

— Güzel mi?

— Özellikle Odessa'dan geçişi sevdim.

— Güneş ve masmavi bir deniz değil mi?

— Hayır. Zorlu bir fırtına vardı. Yolculardan çoğunu deniz tuttu… Ben bütün gece güverteden ayrılmadım. Korkunçtu fırtına, ama çok güzeldi. Şu dizeleri bilir misiniz?

Fırtına gürlüyor,
Okyanus şarkı söylüyor
Kaçak yüzyıl acele ediyor…

— Denizde fırtınanın korkunç bir şey olduğunu sanıyorum. Hiç görmedim. Ne zaman gideceksiniz? Ağustosta mı?

— Bilmem. Ya birden savaş patlarsa?

— Savaş çıkmayacağını az önce söylediniz…

— Söyledim mi? Belki… Ama şu an kendi kendime düşündüm: Bir daha birbirimizi görebilecek miyiz?..

Karanlık, ıssız, iki yanı bahçelerle kaplı bir yolda yürüyorlardı. Tepelerinde yıldızlar parıldıyordu. Polonski genç kadının koluna girdi, Raya'nın sokulduğunu hissetti. Bir şey düşünmeden onu öptü. Raya karşılık verdi. Sonra kolunu çekti:

— Olmaz.

— Neden?

— Bilmem…

Polonski elini tuttu, Raya çekti.

— İstemiyor musunuz? Neden ama?

Bir şey söylemeden adımlarını sıklaştırdı Raya. Şimdi Kreştçatik'e doğru iniyorlardı. Genç kadının gözlerinin yaşla dolduğunu gördü. Konuşmadılar. Evin önüne geldiklerinde Raya:

— Bana kızmamalısınız, dedi… Başka türlü davranamam. Ne size, ne de kendime karşı… Hayır, istemediğimden değil. Eskiden: "İnsan dilediği gibi değil, Tanrının istediği gibi yaşar,"denirdi. Şimdi Tanrı yok. Yine de insan dilediği gibi yaşayamıyor…

Raya öyle üzgündü ki, gözlerini silmeyi bile akıl etmedi. Gözyaşları içinde eve girdi. İşin kötüsü Khana uyumamıştı. Raya'yı görünce bağırdı:

— Ne oldu?

— Hiç…

— Bugün Antonia Petrovna uğradı. Almanların mutlaka saldıracaklarını söylüyor. Kimden öğrendiğini bilmiyorum… Sen ne duydun?

— Ben mi? Hiç…

Raya soyundu. Tam yatacaktı, birden Khana'nın ağladığını duydu…

— Ne var?..

— Leo öldürüldü galiba… Tanrıyı kızdıracak ne yaptık?

— Tanrıya inanıyor musun?

— Bilmem… İşler yolunda giderken onu düşünmüyorum bile. Ama başıma bir şey geldiğinde… Kızma Raya, senin kitapların var, tiyatroya gidiyorsun. Benim başka bir şeyim kalmadı: Eskiden nasıl Tanrıya yakardığımı düşünüyor, rahatlıyorum. Leo'nun başına bir şey gelmesinden çok korkuyorum…

— Savaş patlarsa Ossip de gidecek…

— Ossip sağlamdır. Leo Naum'um gibi… Ossip'in aklı başından gitmez. Açıkça söyleyeyim ki Ossip beni korkutuyor. Garip değil mi? Onu ben uyuttum, ben büyüttüm, ondan korkuyorum şimdi.

— Neden?

— Konuşmuyor.

— Ossip çocuk gibidir. Kendisiyle ilgili bir şey söylemez. Artık onu anladığımı sanıyorum, onun yanında mutlu olmak bile gereksiz. Ama güç, çok güç ve katı. Oysa ben yaşamadan bile, yaşama oyunu oynadım. Yine de çok güç…

Khana küçük Ala'ya yaptığı gibi, gelinini göğsünde sıktı.

— Biliyorum. Her şeyi biliyorum… Bari savaş çıkmasa! Her şey düzelecek… Her şey düzeldi, uyuyuvermişti. Uykusunda belli belirsiz gülümsüyordu; Polonski'yle dans ederken güldüğü gibi değil. Şimdi gülüşü hafif, rahattı. Khana da uyudu. Solukları saat gibi zamanı ölçüyordu. Haziran gecesi kısaydı.

15

Fırça gibi, seyrek tüylü kara bıyığı yüzünden "Karafatma" delikleri Astsubay Grün:

— Hiç olmazsa bir saat uyumalı, dedi.

Az sonra esneyip söverek kalktı:

— Uyuma olanağı yok…

O gece kimseyi uyku tutmuyordu. On gündür bu köyde mevzilenmişlerdi. Sıcak, sivrisinekler ve bir şey bilememek canlarına okuyordu. Ama artık bu güç durum sona erecekti.

Çocuklarınki gibi, açık renk, şaşkın bakışlı gözleriyle şiş yüzlü genç bir asker sövüyor ve tükürüyor, daha doğrusu ağzı kuruduğundan tükürür gibi yapıyordu. Hamburglu bir mülk sahibinin oğlu Klepper'di bu. Korkuyordu, ama korktuğunu göstermek istemiyordu. Lotte artık öğrenci değil gerçek bir erkek olduğunu anlayacaktı! Midesinin bir köşesini buruyordu korku. Klepper, yüksek sesle düşünüyordu.

— Paul, Niderstein'dakilerin hepsinin işini bitirdiklerini anlatıyor, orada bir tek komünist kalmış, bir solak. Paul, parmaklarının ucuyla ezebileceklerini söylüyor. Yine de yakalayamamışlar herifi. Komünist, usturayla Stramer'i boğazladığı için başları da derde girmiş. Gizlendiği evi kuşattıklarında iki SA'yı öldürmüş, uğursuz solcu, hepsine de

bütün gece soğuk terler döktürmüş. Rusya komünist doluysa başınız epey derde girecek demektir.

— Ağır ol, ağır ol yavrum, dedi Karafatma. Senin sözünü ettiğin solcu Almandı. Buradakiler Rus. Ben bir Rus gördüm. Burnunu silmeyi bile bilmiyordu. Tırpanlarla, yabalarla savaşıldığı çağda dövüşmeyi beceriyorlardı. Ama bizim oyuncaklar karşısında gık diyecek zaman bulamayacaklar.

Karafatma Polonya'da ve Fransa'da bulunmuştu. Tüfek patlaması görmemiş bu sümüklülere acıyor, küçümseyerek konuşuyordu onlarla.

— Yavrum, bu iş seçimlere benzemez. İster komünist dolu olsun, ister olmasın, kendilerini toplayacak zaman bulamayacaklar. Bir tek üzüldüğüm zırhlı birliklerde olmayışımız. Hep en arkada kalırız biz. Küçük kardeşim tankçı, kaymağını hep onlar yer. Biz geldiğimizde içki şişeleri boşalmış, bütün genç kızlar hırpalanmış olur.

Klepper, kendini gülmeye zorladı. Rastgele bir kızla fotoğraf çektirip Lotte'ye göndermek gerektiğini düşündü. Böylece erkek olduğunu görecekti… Ama korku, kolay kolay geçmiyordu. Şimdi midesinin bir köşesini kemirip durmaktaydı. Kayıtsız bir sesle Karafatma'ya sordu:

— Başınızın derde girdiği oldu mu?

— Her zaman dertteydi! Saumur önlerine geldiğimizde tanklarımız La Rochelle'e varmıştı bile. Birden karşımıza düşman

çıkmaz mı! Sen Fransızlar sanırsın değil mi? Ne gezer! Hepsi zenciydi. Ceylanmışız gibi çullandılar üstümüze. Akşama kadar zorlu iş görmek gerekti… Senegallilerin hepsi bok tabii. Herkes gibi onlar da ölüyor ama. Ruslar isterlerse yüzlerini kara boyayla boyasınlar. Yine de bizim oyuncakların karşısında sararma fırsatı bile bulamayacaklar…

"Demir Haç" nişanı taşıyan bir onbaşı Karafatma'yı destekledi:

— Çarları ve Alman generalleri olduğu zaman yine biraz kendilerini koruyabilirlerdi. Artık propagandadan başka şey yapmazlar. Rusya, ayakları çamurdan bir devdir.

— Ama, yolları berbatmış…

— Vız gelir! Polonya'yı aştıktan sonra cehennemden bile geçeriz.

Klepper'in içi bir türlü rahat etmiyordu. Yine tükürdü ve:

— Führer, onların saldırmaya yeltendiklerini söyledi ama. Demek büyük bir orduları var…

— Ne sandın yavrum, karşındaki Lüksemburg mu? Tabii orduları kocaman. Savaş tutsakları için sürüyle geniş kamp kurmamız gerekecek demektir.

Kırk yaşlarında, resim hocası Astsubay Bauer yüzünü buruşturdu: Amma da pis iş!.. Rusya'da ne işimiz var? Rusların da mı Nazi olması gerekiyor? Nazilerin, bu sümüklülerin emriyle

bizi uyuttukları yeter. Şu halimi bir gören olsa! Polonyalı kadınların tavuklarını çalıyorum… On yıl oluyor (tam on yıl değil ya, ağustostaydı, oysa şimdi haziran ayındayız), Moskova'ya gidecektim. Fritzlerle birlikte, Unter den Linden'deki *İntourist* bürosuna yazılmaya koştum… Sonra Krause beni Heringsdorf'a çağırdı, Rusya'ya gitmekten vazgeçtim… Burada işim ne? Ruslar bana ne yaptı? Hiçbir şey. Oysa Nazilerin emrinde rezilin biri oldum. Kielce'deki o küçük kıza hastalık aşıladım mutlaka… Janina'ydı adı… Ne iğrenç iş!.. Bu avanaklar da seviniyor.

Klepper, Lotte'ye mektup yazmaya karar verdi. Karışık, duygularını göstermemeye çalışan bir havayla yazıyordu mektubu: Genç kızlar, yüksekten bakıp kalp kırmayı sevenlerden hoşlanırlar. "Beklemeyle geçen son gece korkunç…" Özenle "korkunç" sözcüğünün üzerini çizdi, yerine "kaçınılmaz" yazdı. Polonya güzel kızlarla doluydu. Arkadaşlarının gözü onlardan başkasını görmüyordu. "Oysa, benim düşüncelerim uzaklara, Doğu'ya, güneşin doğduğu, belki hayatımın tükeneceği yere yöneliyor! Bir saat sonra savaş başlayacak. Obenwald'deki gezintimizi hatırlıyor musunuz? Bütün dediklerimi yapacağım. Sana ön saflardan gülümsüyorum…" Mektubu bitirince, cebinden Lotte'nin armağanı not defterini çıkardı ve yazdı: "21 Haziran, gece. Harekete geçme komutunu aldık. Kimse uyumuyor, herkes hazırlanıyor. Büyük bir heyecan!" Çikolatayla avunmaya çalıştı. Ama ilk parçayı tükürmek zorunda kaldı: Midesi bulanıyordu durmadan.

Richter'in ne konuştuğu vardı, ne dinlediği. Hilda'yı düşünüyordu. Şu sıra uyuyordu. Belki de uyumuyor… Ya Robert yanındaysa? Berlin'de kaldı… İstasyonda Hilda'nın yanındaydı… Belki Hilda evindedir? Saat dokuzda gelmiştir eve,

yarım saat bekletmiştir Hilda salonda. Sinirli sinirli esneyerek, yarım saat kitapları karıştırmıştır: *Almanya'da Gotik Sanatı*. Hilda sırtındakini değiştirmiş, gök mavisi, leyleklerle süslü kimonosunu giymiş olmalı. Parfüm şişesinin cam tapasını boynuna, göğsüne sürmüştür; odasından çıkmış, iri, baygın gözlerle Robert'e bakmıştır. "Siz misiniz dostum?" Sanki kendisini kimin beklediğini bilmiyormuş gibi? Sonra da bağırmıştır: "Robert! Ne yapıyorsunuz?.." Şimdi de: "Ya Kurt duyarsa?" diyordur. "Üzülmesini istemem…" Robert de acıyordur ona: "Zavallı Kurt!…" Hayır, olamaz! Neden bu saçma hikâyelerle kafamı yoruyorum? Hem de böyle bir gecede!.." Bütün bunları unutmak gerek… Richter konuşulanları dinlemeye zorladı kendini.

— Napolyon'un hakkından geldiler, diyordu onbaşı, doğru. Ama o çağlarda insanlar, posta arabasıyla yolculuk ediyordu. Şimdi her şeye motorlar karar veriyor. Artık uzaklıkların kimseyi korkuttuğu yok.

Richter kuşkuyla düşünüyordu: Rusya'nın ne olduğunu bilmiyorlar… Bir ülke değil; bir dünya. İnsan, gider gider de ucuna varamaz… Orada insanoğlu hiçliğinin bilincindedir hep. Savaş olmadan yolunu şaşırır, ölürsün de kimsenin ruhu bile duymaz… Tabii, Ruslarda bizdeki düzen yok. Garip adamlar onlar: Güvenilmez hiçbirine. Bir Rusla konuşsan bir dakika sonra oynayacağı oyunu kestiremezsin. Bizi çiçeklerle karşılasalar şaşmam. Delice savaşabilirler de. Oralarda bulundum, ama acaba onları tanıyor muyum? Albay Wilke de onları hiç tanımıyor; bu yüzden "yarı barışçı sızma"dan söz etti. Bir Fransız, bir İngilizi, bir Hollandalıyı anlamak olanağı vardır; ama bunlar Asyalı. Führer'in kendisi bile Rus pastasından habersizdir, eminim.

— Kalabalık oldukları gerçek, diyordu Karafatma. Ama Çinliler onlardan kalabalık. Savaş aritmetik değildir. Teslim olan bir Fransız generali gördüm. Göğsünde tam on sekiz nişan vardı. Uyuz bir hali de yoktu. Ama Almanlarla kıyaslandığında sümüklünün biri kaldığını anlamış, öküz gibi ağlıyordu. Ruslar karıncalardan çok olabilirler. Ne önemi var? Bizim oyuncaklara karşı yaba ile savaşılmaz. Kazakların iyi atları vardır, deniyor. Tanklarımız ortaya çıktığında uyuz beygirlerinin halini görmek isterim.

Aptal, diye düşündü Richter. Ruslarda tank olmadığını sanıyor. Ya Kuznetsk neye yarıyor? Düşmanımıza gereken değeri vermediğimizi sanıyorum… "Yarı barışçı sızma" ne demek? Bir şey de söyleyemem: Ortalığı karıştırmakla suçlayıverirler. Hem bunları korkutmak neye yarar? Savaşın içindeysek yenmek gerek, her şey biter o zaman. Aman Tanrım, bir an önce bitse şu iş! "Seni bir yıl, iki yıl beklerim…" demişti Hilda. Ama bir kadının içinden geçenler anlaşılabilir mi? Yenmeliyiz: Yenmemiz için düzenimiz de var, gücümüz de. Şu Karafatma gibi biri hiç durmaz; düşünmediği için durmadan ileri atılır. Öldürürler, kafasına koyduğundan yine de vazgeçiremezler. İşte bizim gücümüz burada. Yeneceğiz, bu kuşkusuz. Ama Rusya'dan herkes dönmeyecek. Ne önemi var… Führer her şeyi önceden düşünmüştür. Polonya, Fransa, Norveç, Termopiller. Bu adam savaşmasını biliyor… Ama kış bastırmadan Rusların işini bitiremezsek kötü. Rusya'nın kışı tam bir felakettir. Oysa kışın gitmedim, ama büyük soğuklarını duydukça ürperirim.

— Richter rom ister misin? Bordeaux'dan geliyor. Jamaika romu.

Richter, bir dikişte maşrapanın yarısını devirdi…

— Kokusu güzel, ama adamın başını ağrıtıyor. Rus votkası çok daha başka. Leş gibi kokar, ama enfes bir karışımdır. İki maşrapa devir istersen, ertesi sabah taptaze, dinlenmiş, yeni doğan çocuklar gibi kalkarsın.

— Motzstrasse'deki bir Rus lokantasında, bir kere Rus votkası içmiştim.

Richter güldü:

— Her şey yerinde güzeldir. Ben votkayı Sibirya'da içtim.

Birden büyümüştü sanki. Hepsi saygıyla bakıyorlardı ona. Fransa seferine katılmış usta askerler bile. Fransa'yı bilmeyen mi var? Oysa Richter esrarlı Rusya'yı gözleriyle görmüş…

Klepper sordu:

— Kendilerini savunacaklar mı dersin?

— Bak, bunu bilmem. Ne kadar dikkat edersen o kadar az anlarsın Rusları. Moral birlikten yoksun insanlardır. Votka içerken yüzlerini buruşturur, öksürür, söverler; hepsine zorla kinin yutturulduğunu sanırsın. Ama tuğla döşeyen Rus kızları gördüm. Akıl almaz bir görüntüydü: Parmakları kan içinde kalmış, tırnakları kırılmıştı, düğüne gidiyormuşcasına, neşe içinde gülümsüyordu yumurcaklar. İstediğin kadar kafanı kurcala, Rusları anlayamazsın. Ama bizim gibi düzenli, tetikte değiller. Onları

yamyassı edeceğiz, bunu herkes açıkça bilmeli. Kendilerini savunup savunmayacaklarını düşünmek neye yarar? Bu onların bileceği iş. Her iki halde de gireceğiz Moskova'ya. Yemin ederim ki, bir kilo havyarı bir oturuşta zevkle yiyeceğim.

— Havyarı ekmeğin üstüne mi sürerler? diye sordu Karafatma.

— Berlin'de ekmeğin üstüne sürerler ama Moskova'da kaşıkla yerler.

— Karıştırıyorsun sanırım. Tereyağı gibi, ekmeğin üstüne sürdüklerini biliyorum.

— Nasıl yendiğini yakında görürsün. Ben, havyarı kaşıkla yiyeceğim.

— Ya kadınları nasıl? Polonyalılardan çirkin mi?

— Her zevke göre olanı var. Çeşit çeşit, aradığını iyi kötü bulursun.

Karafatma bıyıklarını oynattı.

— İlk Moskovalı karıyı doğumgünümde becereceğim!

— Ne gün doğdunuz? diye sordu Klepper aceleyle.

— 8 Ağustosta.

Klepper hesapladı: Kırk yedi gün vardı… Düşünsene, kırk yedi

gün!

— Bu işin 8 Ağustostan önce biteceğinden emin misin? diye sordu onbaşı.

— Eminim. Havyarın kaşıkla yendiğine inanmıyorum, ama 8 Ağustos günü Moskova'da olacağımıza inanıyorum. Moskova'nın en güzel kızına iddiaya girelim istersen. Kendin hesapla. Günde otuz kilometre fazla yol sayılmaz. Sekiz, on gün de toplanıp geri hatlarla bağlantı kurmakla geçsin. Harekat planını dikkatle inceledim ben…

— İnsanı arkadan vurmayı gösteririm onlara! –Klepper sövüyordu, ama saf gözleri korku doluydu.– İnsanın başının derde girmesinin ne olduğunu görürler! Moskova'ya vardığımızda genç kızlarını ne hale sokacağım bakın…

Zayıf, gözlüklü felsefe öğrencisi genç Klitsche köşeye çekilmişti, konuşanlardan uzak duruyordu. Ötekiler de ondan kaçıyorlardı. Suskunluğu, garip cevaplarıyla herkesi şaşırtıyordu. Ötekiler kafayı çekip kızlarla eğlenir, açık saçık hikâyeler anlatırken, o, ya kalın bir deftere yazı yazıyor, ya da okuyordu. Bu adamın güldüğü görülmemişti. Karafatma'dan, birlikteki arkadaşlarından nefret ediyordu. Arada bir Richter'le konuşur, savaşın gelişmelerinden, Nietzsche'den, Mısır mimarisinden söz ederdi. "Turna" adını takmışlardı ona. Gerçekten de, kemerli burnu, upuzun kolları, kartal çığlığını andıran boğuk sesiyle turnayı hatırlatıyordu. Defterini bıraktı ve:

— Moskova'ya, kız becermeye gitmiyoruz, Führer'in sözlerini

anlamadınız mı? Bundan böyle hepimizin bir tek nişanlısı var. – Durdu, sonra haykırdı–: Ölüm!

Klepper kuşkulu kuşkulu esnedi. Karafatma homurdandı:

— Senin bu nişanlının Rusları öpmesini yeğlerim…

Kısa gece sona eriyordu. Uyumayan, sadece kısa bir süre için dalan gökyüzü pembeleşiyor, canlanıyordu. Richter düşündü: Şurada, ırmağın ardında savaş bizi bekliyor, savaş üzerine ne çok kitap yazılmıştır. Yine de anlaşılmaz bir şey. Tıpkı aşk gibi. Bir yığın şey yazılıyor, derken Hilda gibi saygıdeğer bir tüccarın kızı ortaya çıkıveriyor: İngilizce bilen, piyano çalan, eksiksiz bir genç kız. Sonra her şey alevler içindeki bir tankta gidiyormuşçasına, korkunç bir oyun halini alıyor. Bu küçük ırmağın ötesinde, buradakilerin eşi, kasvetli tarlalar uzanıyor; tavuklar, tıpkı bizimkiler gibi gıdaklıyor, kadınlar su kovalarını sürüklüyor, sapsarı saçlı çocuklar topların çevresinde birikiyor… Kırk dakika sonra her şey başlayacak… Richter, bu son saatin tarihi uzantısını anlamaya çalışıyordu: Dev bir olaya katılıyorum; torunlarımın torunları benim hikâyemi okuyacaklar. Ama düşünceleri dağılıyordu: bir Hilda'nın yatak odasını görüyordu, karmakarışıktı oda; bir uçsuz bucaksız, yemyeşil ovayı görüyor, başı dönüyordu.

— Bu rom gerçekten zehir gibi.

Klepper karşılık verdi:

— Ben ağzına kadar dolu bir maşrapa içtim, bir şey olmadı… Tam asker içkisi. Moskova'da senin ünlü votkanın tadına

bakacağım. Ama Ruslar, adamın başının belaya girmesinin ne demek olduğunu öğrenecekler…

— Yavaş ol yavrum, çelik çomak oynamıyorsun. Bunun adına savaş derler.

Karafatma, Klepper gibi bir sümüklünün Beauvais önlerinde kendini nasıl ölümün kucağına attığını hatırladı…

Neşelenen askerler Moskova'dan, kızlardan söz ediyorlardı. Öbürleri de bağırmak için bağırıyorlardı. Gün doğunca korku dağılacak, yola çıkılacaktı. Turna yine köşeye çekildi, defterini açtı. Aydınlanan gökyüzünde, soluk, kasvetli görünüşlü bir yeşil fişek yükseliyordu. Richter, Hilda'nın gözlerini hatırladı ve kirpiklerini kırpıştırdı. Köyün horozları birbirlerini çağırıyorlardı. Karafatma, bütün gücüyle bağırdı:

— Bir, kiiii!

16

Vassia, kıştan beri Minsk'te çalışıyordu. Nataşa, birden yazı geçirmeye Minsk'e gönderildiğini söylese ona kim inanırdı? "Öylesine, bir rastlantı oluverdi işte..." Ayrıntılara girdikçe uydurduğu daha iyi anlaşılıyordu. Yemiş bahçelerinin ilaçlanmasında kullanılan uçakların sözünü ediyordu... İyi, güzel ama bu iş için Minsk'e gitmek neden? Dimitri Alekseyeviç önce ilgiyle dinlemiş, sonra basmıştı kahkahayı.

— Nataşa, beni enayi mi sanıyorsun? Ben de aptal gibi durmuş seni dinliyorum... Epey oluyor, sana söyledim hoşuma gittiğini oğlanın. Senin de hoşuna gidiyormuş. Öyleyse bütün bu numaraların gereği yok. Yirmi bir yaşındasın, ergin oldun sanıyorum...

Nataşa bir kahkaha attı; Vassia da hiç inanmayacaktı. Hasretime dayanamadı, diyecekti kendi kendine. Cansıkıcı bir durumdu bu aslında. Gerçekten dayanamamış da olabilirdi hani... Duygusuzluk numarası yapmanın alemi yoktu. Ne isterse düşünsün. Hiç olmazsa onu görecekti, aklından geçeni söyleyebilirdi... İnsan her sözcüğü onun ağzından cımbızla çıkarmak zorundaydı. Ama eninde sonunda durumu anlamak gerekliydi: Evet ya da hayır. İşin en garip yanı, Nataşa'nın doğru söylemesiydi. Gerçekten Nataşa'yı Minsk'e yolluyorlardı. Tıpkı peri masallarındaki gibi, akıl almaz bir fırsat... Üç kentten birini seçmesi söylenmişti. Bunlardan biri Minsk olabilirdi.

Dimitri Alekseyeviç:

— Napoli'ye gidecekmiş gibi seviniyor, dedi. Yüzün bir şey gizlemiyor. İçinden geçen her şeyi açığa vuruyor. Hiç olmazsa, babanla dalga geçerken kendini tutup ciddi görünmeye çalışmalısın.

Haziran ayı yemyeşil ve sıcaktı. Vassia, sevgisini açığa vurma zamanının geldiğini anlıyordu. Nataşa boşuna gelmemişti… Burada daha da kolay olacaktı: Ne annesi vardı, ne Dimitri Alekseyeviç, soru soracak kimse yoktu ortada. Durumu kendilerine mektupla bildiririz, olur biter. İyi ama Nataşa'yla nasıl konuşmalı? Vassia düşünüyor, Sergey'e gıpta ediyordu; ağabeyi hiç şaşırmazdı… Tam bir konuşmacıydı o…

Vassia iki gün düşündü, sonra cafcaflı sözlerden vazgeçmek gerektiğine karar verdi. Aşktan söz etmeye başlarsam Nataşa yüzüme gülebilir: Kendini tiyatroda mı sandın? Aşktan vazgeçmek gerek. Kitaplara yaraşır aşk. "*Titreşen kanatların sesini duyuyorum*." Bu dizeler Dimitri Alekseyeviç'in hoşuna gitmişti. Ama sevgimi bu yoldan açmaya kalkarsam, gülünç olurum… Mayakovski, genç kızlarla herhalde başka türlü konuşurdu. Belki duygulardan hiç söz etmezdi bile? "Birlikte yaşayalım!" demekti en iyisi. Hayır, bu kadarı kabalık olacaktı. "Benimle sonuna kadar oturmayı ister misin?" diye sormak da çok cafcaflı. Neden "sonuna kadar?" Yine tiyatro…

Vassia söyleyecek söz bulamadı, ama her şey kendiliğinden çözümlendi. Nataşa'nın gözleri şeytanca parıldıyordu. "Sen bir küçük şeytansın!" dedi Vassia ona. Utanan genç kız bir köşeye büzüldü: Vassia onu oradan çekti, birden sarıldı. Deliler gibi gülüyor, öpüşüyor, el ele tutuşmuş, odanın içinde dolanıyorlardı. Sonra Vassia, Nataşa'yı havaya kaldırdı: "Tüy gibi hafifsin!" dedi.

Nataşa'nın cevabı: "Görürüz" oldu. "Ya kötü huylarım varsa?" Sonra kıkırdadı. "Kötü huyuna" kendi de gülüyordu. Mutluluklarının tamlığı ikisini de susturdu. İşte buymuş, diye düşündü Nataşa. Hiç de söylendiği gibi değil… İnsan aklını kaçırabilir… Vassia, Nataşa'nın utana sıkıla karşısına çıktığını hatırladı; gülmeye başladı. "Ne dediğini söyleyeyim mi? Yemin ederim ki meyve bahçelerinin ilaçlanması için geldim!" dedin… Nataşa dudaklarıyla Vassia'nın ağzını kapadı.

Pazarı birlikte geçireceklerdi; doğan gün onlara şaşırtıcı gecenin bir uzantısı gibi geliyordu. Tedirgindiler; ya Nataşa, ya da Vassia: "Bana niye öyle bakıyorsun?" diyordu. "Dönsene!" Bir saniye sonra her şeyi unutup öpüşüyorlardı. Nataşa çay yaptı, ev hanımı rolüne büründü: "Sana reçel alacağım. Ne kadar sevdiğini, eve geldiğinde tabağına üç kere reçel aldığını görmediğimi mi sanıyorsun?"

Vassia yaptığı binaları Nataşa'ya göstermek istedi. Hem güneşli, hem de rüzgârlıydı ortalık. Vassia'nın kravatı dalgalanıyordu. Nataşa etekliğini iki eliyle bastırmak zorundaydı.

— Ne rüzgâr, ne rüzgâr!..

— Evet ama hava çok sıcak değil. Sonra istersen ormana gideriz, ha?

Yeni evlerden söz ediyordu Nataşa'ya.

— Bu süsler hoşuma gitmiyor, ama yapacak şey yok. İnşaat malzemesi kötü: Kötülüğünü gizlemek zorundayız… İki, üç yıl

sonra elimizde iyi malzeme olacak, o zaman, evler daha sade yapılabilir…

Nataşa kaşlarını çattı, sonra gülümsedi:

— Vassia, söylediklerinden bir şey anlamıyorum, ama iki üç yıl sonra göreceksin, her şeyi anlayacağım. Malzeme düzeldiğinde karın da sana layık bir eş olacak.

Konuşmadan mutluluğun tadını çıkararak yürüyorlardı. Birden, adamın biri Vassia'nın koluna yapıştı. Döndü. Meslektaşı Lipetski'ydi bu.

— Şimdi konuşacak! Almanlar açıkladılar.

Açık bir pencereden Molotov'un sesi geldi. Sonra konuşmanın yerini müzik aldı. Nataşa ile Vassia şaşkın, oldukları yerde donup kalmışlardı.

Dünya, fokur fokur kaynayan kocaman bir kazan gibiydi. Sinirden kıpkırmızı kesilen Dimitri Alekseyeviç: "Barbarlar!" diyordu hep. "Ah barbar herifler!" Polonya'da, Litvanya'da savaş başlamıştı bile.

Richter, acı kokular salan kayınağacı dallarıyla gizlemişti topu. Heidelberg'de şişko Gerta heyecandan boğulacak gibiydi: Johann'cığı bugünlerden birinde Moskova'yı alacaktı. Berlin'de şarkılar söyleniyor, naralar atılıyor, zafer bildirileri bekleniyordu. Uzaklarda, kuzeyde bir yerde Ossip haykırıyordu: "Alçak faşistler, kalleşçesine…" Valya yüzünü yastığa gömmüş,

ağlıyordu. Paris'te Millet, Marie'ye "Şimdi faşistler hapı yuttu," diyordu. "Ruslar buraya gelecek, anlıyor musun?" Nivelle defterine yazıyordu: "Zarlar atıldı: Ya onlar ya biz!" Litvanya ormanlarında motosikletler gürültüyle ilerliyordu. Beyaz Rusya köyleri alevler içindeydi. Yaralı bir küçük kız: "Anne!" diye ağlıyordu. Moskova'da da radyoevinde biri haykırıyordu: "Ya programlar ne olacak? Şarkı çalalım!.." Altüst olan kentler, barıştan, bahçelerden, bülbüllerden ve mutluluktan söz eden şarkılarla doluydu. Toplar gümbürdüyordu: Çatırtı yükseliyor, gitgide büyüyordu.

Her şeyi yüzünden okunan, yeryüzünde niçin yaşandığını yeni öğrenen minik Nataşa olduğu yerde kalmış, kımıldayamıyordu: Alınyazısı, insanların, Rusların, bütün dünyanın alınyazısı onu eziyordu.

Çevrede herkes bağırıyordu:

— Sefiller!

— Biliyordum böyle olacağını…

— Hep her şeyi önceden bildiğini söylersin…

— Hiç haber vermeden… Ah alçak herifler!

— İyi ama Alman işçileri ne güne duruyor?

— Şimdi harekete geçecekler…

— “Yeneceğiz” demişti…

— Burası Fransa değil, olmayacak da!..

— Uçakların gelmesinden korkuyorum…

— Savaş uzun sürer mi dersin?

— Yeni silahlarla…

— Bizimkiler sınırı geçmişlerdir…

— Seni askere alacaklar Mişa…

— Uçaklarının Minsk’e saldırmasından korkuyorum…

— Anne, herkes sana bakıyor…

— Korkmayın, bizimkiler yaklaştırmaz onları…

— Kaynaklarımızm tükenmeyeceğini bilmiyorlar mı?

— Eh kötü yerde oturuyoruz: Tam elektrik santralının yanında…

— Askeri komiserliğe gidiyorum…

— Felaket!..

Vassia şantiyesine, Nataşa da üniversiteye, kaldığı yurda

döndü. Ayrılacakları sıra, Nataşa:

— Ne garip, dedi… Tam da bugün…

— Nataşa, ne olursa olsun, ölünceye kadar beraberiz…

Vassia, artık bu sözleri söylemekten çekinmiyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1

Damda nöbet tutma sırası Nataşa'ya gelmişti. Gece kent, orman gibi kapkaraydı. Nataşa ürperiyordu, karanlık onu korkutuyordu. Ertesi gün birkaç kere alarm verildi: Düşman keşif uçakları görülmüştü. Nataşa'ya eğlenceli bir oyun gibi geldi bu. Faşistleri yaklaştırmayacaklarını sanıyordu. Spikerin sesi, "Alarmın sonu…" dediğinde o kadar neşeliydi ki. Herkes bodrumlardan, sığınaklardan çıkıyordu.

Akşama doğru, Nataşa bir saatliğine kaçtı. Gitti Vassia'yı buldu. Vassia'nın canı sıkkındı, düşünceliydi.

— Askeri komiserlikten: "Bekleyin!" dediler. Nasıl bekler insan? Beyaz Rusya'nın batısından gelenleri gördüm. Almanlar alçakça saldırdılar, ama birkaç güne kadar durum değişecek, toparlanacağız. Topçu olmam iyi de, bugün asıl önemlisi tanksavar topçusu…

Nataşa işinin başına dönmekte acele ediyordu.

Uzaklaştı, geri döndü:

— Sana söylemeyi unuttum… Gidiyorum, beni bekliyorlar… Yarın gelmeye çalışırım… Dinle Vassia birbirimizi bir daha görmezsek artık bir karın olduğunu unutma.

Çevrelerindeki insanlara aldırmadan Vassia'yı öptü.

Dama çıktığında iyi bir haberle karşılaştı: Dört düşman uçağı düşürülmüştü. O gece, korku nedir bilmedi. Uçaksavar toplarının gümbürtüsü hoşuna gidiyordu. Büyük bir güç bizim gücümüz! Nataşa kendini asker sayıyordu. O da savaşmıyor muydu?

Salı sabahı, bulutsuz gökyüzünde parıldayan bir sürü uçak gördü. Güzeldi, bir geçit törenini hatırlatıyordu. Nataşa, tanımadığı bir öğrenciye:

— İşte! dedi, bizimkiler!..

Birden yer gök titredi, büyük bir patlama duyuldu, ardından ikincisi, üçüncüsü… Öğrenci, Nataşa'nın başını yere eğdi. Bir şey anlamayan Nataşa doğruldu. Bir bomba daha patladı… Gözlerini korumak istercesine elleriyle yüzünü kapadı… Sonunda, gözlerini açıp baktığında kara dumanlar her yanı kaplamış, büyük bir bina alev almıştı. Nataşa korktu. Alevlerden ürkmüştü. Sonra büyük bir kızgınlık yükseldi içinden: Sefiller, hiçbir savunma olanağı bulunmayan sivilleri öldürüyorlar. Benim elimden bir şey gelmiyor. Durmuş bakıyorum, en korkuncu da bu…

Fabrikaların yakınında evler yanıyordu. Vassia oralarda bir yerdeydi!.. İlk korkusu geçince, Nataşa'da kızgınlıktan başka şeye yer kalmadı: Şakakları fırlarcasına atıyor, soluk almakta güçlük çekiyordu. Ah! Hiç olmazsa bir tanesi düşürülebilse! Bombardıman uçaklarından biri alev alınca, Nataşa deli gibi bağırdı: "Düşüyor! Düşüyor!" Öteki uçaklar kenti bombalamaya devam ediyorlardı.

— Yangın bombası!

Nataşa bir şey anlamadı, ama gerekeni yaptı. Öğrenci onu kutladı, elini sıktı. Üzerine gelen bir trenin gürültüsünü andıran korkunç bir çatırtı duydu; eğildi, ama patlama olmadı. Sonunda uçaklar uzaklaştılar…

Nataşa fabrikalara doğru koştu, ayaklarının altında cam parçaları hışırdıyordu. Kadınlar haykırıyor, çocuklarının ellerine yapışmış, paketleri yüklenmiş sürüklüyorlardı. Geçme olanağı yoktu: Her yer bomba hunileriyle, koca koca taşlarla kaplıydı. Bir sürü bina yanıyordu. Nataşa Vassia'yı bulamadı: Parti komitesine gitmişti. Upetski'nin sözleriyle rahatladı: "Saldırı bittikten sonra gördüm onu. Çok ölü ve yaralı yar…"

Üniversiteye dönerken, fizik fakültesinin yakınında patlamış bir bomba gözüne çarptı. Az önce çatırtısını duyduğu bombaydı bu… Düşünmek bile korkunç geliyordu insana: Şimdi ölü olabilirdim, ne güneş kalacaktı, ne Vassia, hiçbir şey! Hiçbir şey: En kötüsü de bu ya. Tıp enstitüsünün önünde bir araba durdu. İçinden ölüler çıkarıldı: Kırk yaşlarında bir kadın, beyaz işlemeli gömlekli bir adam, kırık bebekleri andıran, bacakları kopuk bir kız çocuğu, ihtiyar bir Yahudi, hamile bir kadın… Nataşa hiç ölü görmemişti. Başını çevirmek istedi, ama bakmaya zorladı kendini. Belki beni de yarın ya da sekiz gün sonra böyle taşıyacaklar… Ürkünç bir yanı yok: Onların korkusu kalmadı artık, acı çekmiyorlar. Yakınları çekiyor ama… Bari Vassia'yı öldürmeseler, en önemlisi bu… Ne de güzel bir kız çocuğuydu!.. Ölülerin üzerine branda bezi örttüler. Bir başka araba, ufak tefek, yaralı bir ihtiyar kadın getirdi; acıdan bağırıyordu, elleri bükülmüştü. Otomobilden çıkardıklarında kumun üzerinde kandan ince bir iz kaldı. Çevrede her şey barış çağını hatırlatıyordu: Alan, fıskiye, yeşile boyanmış sıralar ve üzerindeki yazılar. "Varya, 7/5/1941"

“Sınavdan geçtim!..”, “İnanma Maşa…”

Akşam, elektrik santralinin yıkıldığı bildirildi. Komarovka ormanı alev aldığından hava yakıcı bir hal aldı; boğulacak gibi oluyordu insanlar. Bütün gece Vassia’yı düşünen Nataşa alevleri seyretti. Vassia sabah geldi ve:

“Binalarım!.. dedi. Bir şey kalmadı, yıkıntıdan başka… Ziyanı yok, yenilerini yaparız. En kötüsü askeri komiserlikte “Bekleyin!” demeleri. Senin için korkuyorum, gitmen gerek…

— Ya sen?

— Yedek subayım ben. Bir saat sonra belki birliğime katılmam gerekir. Sen gitmelisin. Şimdilik üstünlük onlarda. Birkaç hafta sonra tersi olacak. Ama bugünlük durum çok ciddi…

— Sensiz nasıl giderim?

— Nataşa, şimdi herkes birbirinden ayrılıyor. Beni dinlemelisin, senden daha iyi biliyorum bu konuyu. Kamyonla Borissov’a kadar gider, oradan Moskova trenine binersin. Hemen yola çıkıyorlar. Acele et.

Bütün bunlar öyle çabuk olup bitmişti ki, Nataşa ayrıldıklarının farkına bile varmadı. Çevresindeki öbür kadınların arasında, kamyonun kasasında ayağa kalkıp son bir kere daha baktı Vassia’ya; gülmeye çalıştığını gördü. Belki onu bir daha görmem!.. Bütün varlığı dondu. Kamyon alevler içindeki evlerin yanından geçiyordu. Kadınlar çocuklarını göğüslerinde sıkıyor, duman ve

korku hepsini ağlatıyordu; bir tek şey konuşuluyordu: Gidebilecek miyiz?

Otomobiller, yük arabaları yolda ilerliyordu. İhtiyar kadınlar denklerini sürüklüyorlardı, kadının biri dikiş makinesini sırtında taşıyordu, koca bir kitap paketi yüklenen yaşlı bir adam sık sık duruyordu. Yere, yakıcı tozların içine oturup, "Otuz yıllık eserim" diyordu. Kadının biri çocuğunu yitirmişti; deliye dönmüş, önüne gelene soruyordu, "Pembe entarili küçük bir kız gördünüz mü?.." Nataşa'nın içinde bulunduğu kamyon kendine güçlükle yol açabiliyordu. Ara sıra toz her şeyi kaplıyor, göz gözü görmez oluyordu. Haykırışlar, çocuk hıçkırıkları, korna sesleri duyuluyordu hep.

Birden şoför fren yaptı.

— Herkes başının çaresine baksın!..

Kadınlar, çocuklar, herkes kendini hendeğe attı. Nataşa, öbürlerinin ardından koştu. Sonra çevresine bakındı: Ne oluyordu? Yakınındaki adam, ayakta durmuş deri bir evrak çantasını göğsünde sıkıyor, elini alnına siper etmiş gökyüzüne bakıyordu. Nataşa üç uçak gördü. Ne kadar da alçaktan uçuyorlardı!.. Eski düşlerini kafasından geçirdi: Profesör Kartsev deneylerine katılmasını istemişti; uçakla elma ağaçlarını ilaçlıyorlardı… Çiçek açmış bir elma ağacı düşledi.

Korkunç bir çatırtı duydu. Belki evrak çantalı adam öyle yaptığı için, düşünmeden kendini yere attı. Ateş ediliyordu. Boylu boyunca uzanmış, iyice yassılmak, yere çakılmak istiyordu

sanki.

Gürültü kesilince ayağa kalktı, silkindi, çantalı adama:

— Uçaklar gitti, dedi. Yola çıkabiliriz.

Adam cevap vermedi. Herhalde bayılmıştı… Yakasını açmak gerekiyordu belki… Adamın göğsüne dokunmasıyla elini çekmesi bir oldu. Kan, yoğun, vıcık vıcıktı, adam hep çantasını göğsünde sıkıyordu: Kalbi durmuştu. Kan içinde kalan Nataşa seslendi. Kimse cevap vermedi. Ölünün yüzüne büyük bir dikkatle bakıyordu. Belki daha gençti ama babasını hatırlatan bir yan vardı bu ölüde… Kamyondan, daha fazla beklenmeyeceği bildiriliyordu. Nataşa çantayı almaya çalıştı, ama ölü sıkı sıkı yapışmıştı.

Kısa süre sonra kamyon durdu. İçerden ateş ediliyordu. Almanların havadan asker indirdiğini haykırarak söyleyen büyük bir kalabalık geliyordu karşıdan.

— Paraşütçüler Borissov yakınında!..

Aralarında asker yoktu. Deliye dönen insanlar ormana koştular. Kimisi, yapılacak en iyi şeyin eve dönmek olduğunu söylüyordu. Almanlar her yere girmişlerdi nasılsa… Kırk yaşlarında, yüzü çiçek bozuğu bir adam bağırdı:

— Canavar değil ya bunlar!.. Biz komünist değiliz… Yahudiler için durum başka tabii…

Nataşa çok sinirlendi:

— Nasıl böyle konuşursunuz? Faşist misiniz yoksa?

— Neysem oyum. Sen kim oluyorsun da beni sorguya çekiyorsun?

— Ben mi? Öğrenciyim. Gençlik kuruluşu üyesiyim…

Adam sırıttı:

— Öğrenciysen okumana bak öyleyse! Bana ders vermeye de kalkma, her şeyi biliyorum!

Nataşa sinirinden kıpkırmızı kesildi.

— Ben bir subay karısıyım, siz vatan hainisiniz!

Subay karısı olduğunu söyleyince, bir sürü kadın yanında yer aldı. İçlerinden biri adama bağırdı:

— Benim iki oğlum da asker! Ya sen, aşağılık köpek, Almanların geldiğine seviniyorsun ha?

Çiçek bozuğu adam kalabalığa karıştı.

Tüfek sesleri geliyordu. Kime ateş ediliyordu? Anlamanın olanağı yoktu. Şoför sövdü saydı.

— Savaşa yollarlarsa giderim, ama boşu boşuna ölmek kötü.

Nataşa adamın yüzüne baktı: Tek damla kan kalmamış, yüzü

sapsarı kesilmiş, dudakları titriyordu. Kamyonu bıraktı, çekti gitti.

Nataşa tek başına kaldı; ortalık kalabalıktı ama kimseleri tanımıyordu. Saatler boyunca durmadan yürüdü. Yol iki kere makineli ateşiyle tarandı. Bunun üzerine Nataşa ormana vurdu. Bir an hiçbir şey olmadığını sandı, geziniyordu sanki: İşte şekerli tatlı çilekler, çilekler… Kimse toplamayacak bu çilekleri, savaş derler bunun adına… Çantalı adam yolun kıyısında yatıyor. Ya bir doktor ya da bir öğretmen… Vassia nerede?.. Şimdi Minsk alevler içinde olmalı… Bir an önce birliğine yollasalar hiç olmazsa: Orada herkes bir arada, çabucak kaynaşır insan… Kent korkunç olmalı: Herkes kaçmış; orada tek başına kalan Vassia gülümsemeye çalışıyordur…

Akşama kadar uyudu, sonra yeniden yola koyuldu. Orman sona erdi. Nataşa bir köylü kadından içecek bir şey istedi. Kadın süt getirdi, acımıştı Nataşa'ya.

— Nereye gidiyorsun? Almanların otomobilleri var, seni yakalarlar…

Nataşa anlatılmaz bir korku duydu. Ölümden korkmuyordu. Başkalarının korkusu, gözyaşları ve acımaları onu ürkütüyordu. İnsanlar deliye dönmüş, koşuşup duruyor, Almanlar da sakin sakin onları öldürüyorlardı… Çocuklar ağlıyor, arabalar gıcırdıyor, her şey topaç gibi, yönsüz, çıkış yolu bulamadan dönüp duruyordu…

Ertesi sabah gücü tükenmiş, umudunu yitirmiş, güçlükle

ilerliyordu. Birden askerleri gördü. Topçuydu bunlar. Sordu:

— Almanlar önümüzde mi?

Askerlerden biri gülmeye başladı:

— Sen Almanların Moskova'ya vardığını sanıyorsun galiba?

Bir başkası, Nataşa'yı süzdükten sonra arkadaşına döndü:

— Ne gülüyorsun? Küçük yoldaş ürkmüş, görmüyor musun? Alışkın değil… Korkmayın yoldaş, sinirlerinize hakim olun, daha çok işinize yarayacak bu sinirler. Almanlar üzerimize saldırdı, doğru. Ama bekleyin, bir iki hafta sonra hepsini geri yollayacağız…

Nataşa neredeyse öpecekti askerleri. Tıpkı Vassia gibi konuşuyorlardı. Neden umudunu kesmişti sanki? Ne ayıp şeydi bu!.. Çocuklu kadınların telaşa kapılmalarına akıl ererdi… Ödleklerin korkusuna da diyecek yoktu. Ama bunlar gülüyorlardı, güçlüydüler… Bütün ordu bunlar gibiydi, demek doğruydu söyledikleri, bir iki haftaya kadar her şey tamamlanacaktı… O zaman bizimkiler Almanya'ya doğru yürüyeceklerdi.

Sabaha karşı bir kamyona aldılar Nataşa'yı. Smolensk'e varıldı. Orada Nataşa, bir bombardıman daha atlattı. Kendi kendini dinliyordu. Hayır korkmuyorum, gerçekten korkmuyorum. Artık hangi uçakların bizim, hangilerinin düşmanın olduğunu biliyorum… Korkmamalı; Vassia gibi, rastladığım topçular gibi, bütün ulus gibi savaşmalı…

Nataşa'yı görünce, Dimitri Alekseyeviç şaşkınlıktan: "Ah!" deyiverdi. Yorgunluk ya da başından geçenler kızını bambaşka, olgun bir insan yapıvermişti.

— İyi misin? Dikkat et, hastalanmanın sırası değil. Seninle uğraşamam, yaralılarım bana yetiyor. İyi, git yıkan, yemek ye ve yat. Yarın olup bitenleri anlatırsın.

Yine de dayanamadı, yolculuğunun nasıl geçtiğini sordu. Nataşa her şeyi anlattı; alevler içindeki Minsk'in korkunç görüntüsünden söz ederken, laf arasında geçen şu sözler kaynadı gitti (ya da Nataşa'ya öyle geldi): "Vassia ile evlendim.."

— Tam sırasında geldin, dedi Dimitri Alekseyeviç. Anneni Atkarsk'a, Olga teyzenin yanına yolluyorum. Sen de onunla gidersin. Burada kalmak aptallık olacak. Moskova'yı bombalayacaklar, apaçık bu. Kimsenin burada sizlere gerek duyduğu yok. Bir dert eksik olur.

Nataşa başını salladı:

— Atkarsk'a gitmeyeceğim. Boşuna bağırma, gitmem. Cepheye gideceğim. Evet, evet. Delice bir şey değil, uzun uzun düşündüm. Kararım kesin…

— Şuna bakın! Annen baban ne oluyor? Cephede seni ne yapsınlar? Elma ağaçlarını ilaçlamaya benzemez savaş. Vassia çarpışıyor ya, bizim kızın da savaşa katılması gerek!.. Savaş bu yavrum, anlıyor musun?

— Anlıyorum. Vassia'nın bu işle ilgisi yok… Geride kalamam. Hasta oluyorum. Çocukları nasıl öldürdüklerini gördüm. Yanımda da bir adam öldürdüler… Çantasını almadım, ne aptalım. Hiç olmazsa ailesine bildirirdim… Almanlardan nefret ediyorum!.. Boşuna konuşma baba, kararım kesin. Uzun uzun düşündüm. Kaçmayacak, direneceğim …

Annesi ağlıyordu. Birden, Dimitri Alekseyeviç Nataşa'ya sarıldı:

— Aferin! Hayır, bu vahşi herifler bizi yenemezler; yanlış kapı çaldılar! İşte bizim ulusumuz; küçücük bir kız, bir tarla kuşu. O bile savaşa katılıyor. Ah Nataşa, annene acıyorum; ben de gidiyorum. Canı sıkılacak. Sıkılacaksın Varya, biliyorum, ama sabret. Başka çare yok. Nataşa doğru söylüyor. Geride kalsa insan hasta olur…

2

Vassia Teğmen Avanesyan'a:

— Bu da batarya komutanı mı? diyordu. Temel bilgilerden haberi yok. Yenilmemize şaşmamak gerek!..

Gerçekten Vassia, olup bitenleri şaşırtıcı, akıl almaz buluyordu. Bir açıklama yapabilmek olanaksızdı. Birkaç gün önce Blagov'la dalaşmıştı: Aşağılık köpek, Almanların hakkından gelemeyeceğimizi söylüyordu! Bu herifler büyümüş, okumuş, eğlenmiş, şimdi sırtları halka dönük, Alman çizmesini yalamaya hazırlanıyorlardı. Derken, bir Bao teknisyeni geldi: Söylentiye göre, Grodno yakınında uçaklara benzin yerine su koyduklarını anlatıyordu. Vassia ne yapacağını şaşırdı: Demek aralarında hainler vardı! Köşelere gizlenmişler, şimdi ısırıyorlardı… Belki de yenilgi bunların yüzündendi? Önceki gün, Avanesyan, iki bataryanın ön saflara cephanesiz yollandığını bildirmişti. Ne kargaşalıktı! Savaşı el altından yürüten kişilerin varlığı açıkça belliydi. Oysa burada, en ufak şeyin önemi vardı. Şimdi Vassia, Teğmen Dolgopiyatov'un savaş konusundaki bilgisizliğine çatıyordu:

Bir süre sustuktan sonra ekledi:

— Sanki ben savaşmayı biliyor muyum?

Bildiri yine kötüydü: "Üstün kuvvetler…" Almanları durdurmak gerçekten olanaksız mı? Güçlü sayılırız üstelik… Ödlekler, avanaklar, hainler var aramızda. Ama hepsini toplasan

kaç kişi eder? Devede kulak. Halk bütün gücüyle dayanıyor. Sonra temel var, parti var, Stalin var. Bir faşist bizim askerlerden biriyle kıyaslanabilir mi? Neden geriliyoruz? İşin en kötü yanı, neden çekildiğimizi kimsenin bilmeyişi!.. Üç gün önce, Vassia Yüzbaşı Niyenaşin'le tartışmaya girmişti. Yüzbaşı sözünü kesti: "Bozguncu olmayasınız?" Avanesyan, iyilik ve hüzün dolu gözlerle bakıyor, susuyordu: Onun da bir şey anladığı yoktu.

İlk günlerde Vassia, işlerin yalnız kendi kesimlerinde kötü gittiğini sanıyordu. Bugün her yerde ordunun gerilediği açıkça belliydi. Demek durum her yerde aynıydı. Avanesyan'ın deyimiyle "rezillik."Askerler çok iyi çarpışıyorlardı. Dün Volkov karnından yaralanmıştı. O haliyle bağırıyordu: "Gıda ikmalini kim yapacak?" Cehennem ateşi altında dayanmışlardı; sonra piyadenin çoktan çekildiğini öğrendiler. Günde üç kere, o uğursuz "kuşatılma" sözcüğünü duyuyorlardı. Bu sözün söylenmesi ateş edildiğine kulak vermesine yol açıyordu. Oysa her yandan ateş ediliyordu: Tanklar, motosikletler safları yarıyorlardı… Nereye gitmeli? Ne yapmalı? Kimsenin bir şey bildiği yoktu. Brest yönünde düşman saflarını yaran tümene katılacakları bildirilmişti. Oysa bu tümeni görmemişlerdi bile. Kendilerine kim komuta ediyordu? Haberleri yoktu. Kendi başlarına iş görüp düşman saflarını yarmak zorundaydılar. Bir köye yaklaştıklarında, Almanlar belki tuzak kurmuştur, diyorlardı. Böylece en azından iki yüz kilometre gittiler. Ayın yirmi beşinde askere alınmıştı. Bugün ayın üçü ya da dördüydü, silah altına çağrılalı ancak sekiz gün olmuştu…

— Rezaleti görüyor musun?

Vassia'nın düşüncelerini Avanesyan yüksek sesle dile

getiriyordu. Birden Vassia ona cevap verdi:

— Şaşılacak bir şey yok. Onlar, iki yıldır savaşıyorlar. Biz de savaşmayı öğreneceğiz… Ama şimdilik işler kötü gidiyor… Çocuklar gibi, beceriksizce savaşıyoruz… Belki askerlik mesleğinden gelenler durumu daha iyi anlıyorlar, ama savaş onlar için de yeni bir şey… Neden bu kadar sıkıntı çekiyoruz biliyor musun? Hepimiz acemiyiz. Ateş hattını hiç görmedik. Örneğin bana hayat dümdüz bir yol gibi geliyordu. Babamla anam iç savaşa katıldılar: Babam sürüldü, anam hapse atıldı. Ben, her şey hazır olduğu sıra katıldım savaşa. Karar vermek zorunda değildim… Minsk'teydim; sokakta bir genç kızla birlikte yürüyordum; güm! Birden savaş patladı!. Yavru kuşlara da uçmayı böyle öğretirler sanıyorum. Yuvadan aşağı atıverirler: Yavrular da ya uçar, ya yere düşüp parçalanır. Bizim başımıza böylesi gelmeyecek, eminim… Ama bütün düşünüşümüzü değiştirmeliyiz…

— Hiç değilse savaşta aldığımız görevin ne olduğunu bilsek? Rezalet!

Kuşkulu Avanesyan uzun uzun esnedi. Şimdi sayıları yüzü bulmuştu; kuşatmayı yaran bir istihkâm taburunun kalıntıları da onlarla birlikte ilerliyordu.

Bir izlenim mi, yoksa gerçeğin ta kendisi mi, Vassia pek anlamıyordu, ama o günlerde doğa akıl almaz bir güzellikteydi, çekiciydi, canlıydı. Boru çiçekleri ve aslanağızlarıyla bezenmiş, çayırları, karanlık, esrarlı bir serinlikle kaplı ormanları seyrederken düşünüyordu: Bunları da düşmana bırakıyoruz, en basit, en

sevdiğimiz şeyleri; papatyaları, böğürtlenleri, yankıları, büyükbabamı tanıyan ağacı, yumuşacık güzel kokulu yosunu, toprağı, özellikle toprağı! Toprağın basit bir kavram olmadığını, üzerinde yürünen tozlu düzeyden çok başka anlam taşıdığını kavradı. Hayır. Ilık, kara ya da yeşil olan bu toprak, beyaz tomurcuklarla bezenmiş bu çalılık uğruna insan ölebilir.

Ormanda uyudular. Çevrelerinde yaylım ateş ortalığı kasıp kavuruyordu. Herkes bitkindi; kulaklarının dibinden ateş edilse yerlerinden kalkacak halleri yoktu… Derken gün ışıdı: Her yer pespembe kesilmişti. Bir çeyrek kadar duruldu ortalık, ağaçkakan bile kabukları takırdatmaya başlamıştı. Birden, çok yakından bir makineli tüfek sesi geldi. Bulundukları yerden ana yola üç kilometre vardı. Birkaç asker ortaya çıktı: "Gidip bakalım…" Bir saat sonra içlerinden biri döndü: Almanlar ana yoldaydılar.

— Gorev'le Kovalçuk nerede? diye sordu Vassia.

— Gorev öldürüldü.

— Ya Kovalçuk?

— Yolda giderken: "Uğraşmak boşuna," dedi. Durum açıkça belli. Sonra, ailesinin civarda oturduğunu söyledi. Almanlar görünür görünmez yere yapıştım. Kovalçuk alçağı onlara doğru sürüyordu…

— Anlaşıldı, dedi Lukaçev.

Sirke içmiş gibi, allak bullaktı Lukaçev'in yüzü. Titreyen

sesiyle:

— Yapılacak şey yok, diyordu. Kurtulamayız… Minsk'i aldılar, biz aptal gibi olduğumuz yerde sayıyoruz. En iyisi teslim olmak! Kendilerini öldürtmek isteyen yüksek rütbeliler varsa buyursunlar…

Bir asker, utana sıkıla sordu:

— Kovalçuk'a bir şey yapmazlar mı?

Vassia, Dolgopiyatov'un yanına geldi.

— Teğmen yoldaş, izin verin de şunu kurşuna dizeyim.

Dolgopiyatov cevap vermedi. Vassia bulanık, dalgın bakışlı gözlerini gördü. Lukaçev, bağırıp çağırmaya devam ediyordu.

— Bize dokunmazlar, hepimiz askeriz!..

Vassia ona doğru yürüdü, çok yakından ateş etti. Lukaçev karınüstü düştü, bağırmaya devam ediyordu, ama sözleri anlaşılmaz olmuştu. Vassia beynine de bir kurşun sıktı. Keşif için anayola giden asker:

— Alçak! dedi. Seni alçak!..

Vassia susuyordu; şakakları atmaya başlamıştı. Durmadan, avucuyla alnında biriken terleri siliyordu. Sakinleşince Avanesyan'a:

— İlk öldürdüğüm bizimkilerden biri, dedi.

— Rezalet, diye cevap verdi Avanesyan.

Akşama doğru ormandan çıktılar. Köpekler havlıyordu; yakında bir köy vardı. Durdular, Almanlar köyde olabilirdi. Ama açlık hepsinin karnını buruyordu, ellerinde tek peksimet kalmamıştı. Köye kadar uzanmak isteyen gönüllüler çıktı: Köyde Alman bulunmadığı anlaşıldı. Askerler ekmeğin, sütün, domuz yağının üzerine çullandılar.

Vassia ile Avanesyan, bir kulübede oturuyorlardı. Koca göğüslü, güçlü kuvvetli bir kız gözleme kızartıyor, bir yandan da gülümsüyordu. Bir bebek ağlıyordu. Duvarda bir guguklu saat işliyordu. Bal tatlı, kokuluydu. Sessizlik, derin bir sessizlik çökmüştü ortalığa. Savaşın çok yakında olduğu, yüzlerce insanın yaralanıp düştüğü, hırıldadığı, öldüğü akla gelebilir miydi?

Ekmek fırınının üzerine otuz yaşlarında bir adam uzanmıştı. Vassia kulübeye girdiğinde adamı görmemişti. Öne doğru eğilmiş, askerleri gözlüyordu. Vassia, ormandan geçip Mohilev yoluna nasıl çıkacaklarını sorduğunda adam cevap verdi:

— Buralı değilim… Fark etmez, nasıl olsa geçemezsiniz. Onların otomobilieri, motosikletleri var…

Vassia kızdı:

— Baksana buraya, gençsin, neden orduya katılmadın? Kaçak mısın yoksa?

— Kaçak mı? Ne münasebet! Bir parmağım kesik.

Yaşlı kadın izleyecekleri yolu gösterdi, sonra ağlamaya başladı.

— Sizin gibi bir oğlum var askerde… Biraz daha bal alın…

Fırının üzerindeki adam diretiyordu:

— Almanlar güçlü. Ya bizimkiler? Tavşan gibi tüyüyorlar…

Sakin Avanesyan birden çıldırdı:

— Ayı oğlu ayı, ne biçim bir ülkede yaşadığını görmüyor musun? Kafkasya'ya kadar mı gidecekler sandın? Bize sinsice, en aşağılık caniler gibi saldırdılar… Dur bakalım, biraz toparlanalım… Uzun sürmez, merak etme. Bir parmağım eksik diyorsun. Önemi yok, dört parmağın daha var ya: Savaşabilirsin. Ama en kötüsü, senin kafan eksik, kafan…

Koca göğüslü kızın gözleri cam inciler gibi, parlak ve hareketsizdi. Ne düşündüğü anlaşılmıyordu. Kulübenin sahibesi olan yaşlı kadın hafif hıçkırıklarla ağlıyor, koluyla gözlerinin yaşını siliyordu durmadan. Büyükbaba sigarasından derin bir nefes çekti, öksürdü ve:

— Çok güç çocuklar, dedi. Çok güç. Diyecek şey bulamıyorsunuz, anlıyorum derdinizi…

Bu sözler Vassia'ya iyi geldi. Mert adamlar, böyleleri teslim olmaz… Bir kurtulsak şu beladan! Elini yastık yapıp uykuya

daldı.

Öğlene kadar ormanın içinden ilerlediler; sonra açık araziye çıkmak gerekti. Güneş tepelerindeydi. Makineliler duyulmaz olmuştu; top sesleri de uzaklaşıyordu. Ortalık sakinleşmişti. Vassia susuzluktan bayılacaktı. Minsk'i, büfeyi, buzlu gazozu düşündü… Nasıl da içmemişti o zaman? Bir yudumcuk olsa! Hayır, bir yudum bile yoktu.

Güneş battı. Birden, çok yakından makineli tüfek sesi geldi: Düşmanla karşılaşmışlardı. Önce ne yandan ateş edildiğini anlayamadılar; sonra yönlerini buldular. Almanlar, mevzilendikleri bir dere yatağından ateş ediyorlardı. Vassia, Rus birliklerinin Almanların ötesinde olduğunu sanıyordu. Her yer dümdüzdü, gizlenecek bir köşe yoktu. Dolgopiyatov uzun bir uykudan uyanmış gibiydi, ince, çığlığı andıran bir sesle "hurra" çekti ve ileri atıldı. Atılmasıyla da yere düşmesi bir oldu: Mermiyi göğsüne yemişti. Herkes koşuyor, toprak yığınlarının dibine yatıyor, sonra yeniden koşmaya başlıyorlardı. Dünyayı unutan Vassia, elinde tabancası, kendinden geçmiş koşuyor ve sövüp sayıyordu. Askerlerden biri yaralılardan aldığı tüfeği verdi. Vassia, elde tüfek, ileri atıldı. İki Alman öldürüldü. Irmağı zorlarken Avanesyan elinden yaralanmıştı, ama çocuk gibi keyifliydi:

— Görüyor musun? Topçuyuz, istihkâmcıyız, ama göğüs göğüse savaşı kazandık. Bir de sınıfların görevi ayrıdır derler! Dolgopiyatov'un ilkel şeyleri bilmediğini söylerdin sen. Rezalet! Çok acıdım Dolgopiyatov'a, ama kahramanca öldü! Ne benzettik ama Almanları!..

Birkaç saat daha yürüdüler; yaylım ateş başlamıştı. Bu kez, Almanlarla karşılaştıklarını sanan Ruslar ateş ediyordu. Neyse, kimse ölmedi, bir istihkâm eri hafif yaralandı yalnız. Sonradan, kötü niyetten uzak, ama epey hırslı bir kapışma oldu tabii. Alay Mohilev'e kısa süre önce gelmişti; henüz savaşmamış askerler sinirliydiler. İçlerinde pek çok Kafkasyalı vardı. Bir tanesi inatla Avanesyan'ı sorguya çekiyordu:

— Almanlar nasıl şey? Kötü mü? Çok tankları var mı?

Teğmen, Vassia ile Avanesyan'a yemek verdi. Şişko, uykulu gözlü, tatlı bakışlı bir hemşire geldi, Avanesyan'ın elini sardı.

— Cephede yaptığım ilk pansuman, dedi… Kemiğe değmemiş, önemli değil…

Çok iyi uyudular. Gün ışırken Almanlar koruluğu bombalamaya başladılar. Hemşirenin ödü patlamıştı, buhar makinesi gibi, durmadan: "Oh! Oh!"lar koyveriyordu. İki asker onu avutmaya çalıştı:

— Korkma! Kimse seni fark etmez!

Geniş, ılık sırtını zevkle okşuyorlardı.

Vassia mutluydu; koruyu bombaladıklarını fark etmemişti bile. Kurtulmuşlardı ya, kısmetliydiler! İşin en güç yanını atlattıklarına inanıyordu. Dün Nataşa'yı düşünemezdi bile: O kadar uzaktaydı… Şimdi teğmene sordu:

— Mektup alıyor musunuz?..

Bugün, Nataşa'ya kuşatmayı yardığımızı yazacağım. Hayır, hayır, bundan söz etmemek daha iyi; üzülebilir, meraka düşebilir… Moskova'dakiler durumu anlamasınlar. İşlerin yolunda gittiğine inandıralım onları. Kısa süre sonra her şey düzelecek, bundan eminim… Savaşa katılalı daha on gün oldu, ama çok şey öğrendim. Eskiden kendi kendime sorardım: Savaş korkunç mu, değil mi? Korkacak mıyım acaba? Şimdi savaştan önce insanın korkudan öldüğünü, bir şey yiyemediğini, midesinin bulandığını biliyorum. Ama üstlerine saldırırken hiç korkmuyordum, kafamda bir uğultu vardı, o kadar. Tek şey düşünüyordum: Sonuna kadar koşmalıyım! Neyse ki bu alaya rastladık; görünüşleri iyi, silah ve cephaneleri var, subayları da akıllı kişilere benziyor. Herhalde burada bir savunma hattı kurulmasına karar verilmiş olmalı. Biraz gecikmişler ya… Teğmen, az önce, Almanların Bérésina'ya ulaştıklarını söylemişti. Tek tük, birkaç tank olmalı, yollarını kesebiliriz… Nataşa mektup alınca sevinecek… Ya bindiği kamyon bozulmuşsa? Hayır, olanaksız. Ayın yirmi beşinde yola çıktılar, yollar daha bomboştu. Tabii, Almanlar geçtikleri yerleri bombalamış olabilirler, ama bombalar can yakmaktan çok korkutur insanı… Şu sıra Moskova'da olmalı, beni düşünüyordur!.. Sevgili Nataşa'm!

Nataşa'ya hiç bu sözü söylememişti. Birden yüksek sesle konuşunca, Avanesyan, bir iki kere sordu:

— Ne dedin?

Vassia cevap vermedi; gülümsemekle yetindi.

Sonra gittiler, Binbaşı Balaşov'u çadırında gördüler. Vassia durumu anlattı. Rakov'dan geliyorlardı: Savaşta Teğmen Dolgopiyatov'la altı askerleri ölmüştü; üç kişi de ağır yaralıydı. İstihkâmcıları kuşatmadan kurtaran Teğmen Ruben'di. Binbaşı sigara verdi. Vassia, dumanı büyük bir zevkle içine çekti. *Bielomor* sigarasıydı içtiği.

— Alayımız Almanlar tarafından kuşatılmış halde, dedi Balaşov. Emir bekliyoruz. Hep birlikte yararız kuşatmayı.

3

Günler, bir incinin öbürünü izlediği gerdanlığa benzer; inciler dağılırsa, felaket evin başına çökmüş demektir. O sıcak, yemyeşil yazın başında, halk, inci gerdanlığının dağıldığını gördü. Bir önceki gün geçmişte kalmış, anlaşılmaz olmuştu. Daha kısa süre önce, Sergey, Belçev'le tartışıyor, kendi görüşünü savunuyordu, Nina Georgiyevna, Victor Hugo'dan parçalar okuyan öğrencisini hayranlıkla dinliyordu. Lukutin, bir şiirin dörtlüklerini sıralarcasına, yeni inşaat malzemesinin nasıl olması gerektiğini yazıyordu! Daha kısa bir süre önce, çok kişi, dinlenme evlerinden, denize girmekten söz ediyordu; yeni bir eve geçtikleri için mutluydular, rahat bir koltuğun fiyatını soruyor, başkalarını kıskanıyor, oğulları matematikten kırık aldığı için üzülüyor, *Madam Bovary*'nin sahnelenmesini tartışıyorlardı. Yine kısa bir süre önce, yığınla derdine, acısına, güçlüğüne rağmen, hayat iyice düzenlenmiş, yerine oturmuş, neşe içindeydi sanki. Derken bir el, ipliği koparıvermişti işte. Günler, aylar, yıllar dağılmıştı dört yana.

Askerlik şubelerinin karşısında sessiz kadınlar bekliyorlardı. Gözlerinden pek yaş akmıyordu bu kadınların: Çok büyük duygularla sıkışıyordu yürekleri. Ceketler, yazlık giysiler, işkence edilen mahkûmlar gibi çivilere asılmıştı. Tiyatrolar bomboştu: İstasyonlar tıklım tıklım, hareket doluydu.

— Kiev Garı'ndan yola çıkıyorum…

— Saat tam birde, Beyaz Rusya Garı'ndan…

Geceleri, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar evlerinin çevresinde nöbet

tutuyorlardı. Herkes için yenilikti bu hayat; hem gururlu, hem kuşkuluydu insanlar. Altın sarısı kum getirdiler, bir yavru, kumun kendisi için getirildiğini sanarak yığına koşarken annesinin yüreği kan ağlıyordu.

Boğuk sesli hoparlörler insanların hayatına girmişti; gözsüz kulaksız, yuvarlak yüzleri ve korkunç şeyler kusan ağızlarıyla bakıyorlardı adama: "Ostrov önlerinde… Dinyeper üzerinde…" Yolda rastlaşanlar, asık suratla:

— Şimdi yeni bir cephe daha açıldı, diyorlardı.

Savaş, her gün biraz daha Moskova'ya yaklaşıyordu. Kent dışında tatil yapanlardan bir teki bile kalmamıştı ortada; bahçelerde glayörler, şebboylar, tütünler çiçek açıyordu; çiçek tarhlarının yanında da, uçaksavar erleri kendilerine siper kazıyorlardı. Çocuk bakımevlerinin, okulların boşaltılmasına başlanmıştı.

Doğudan askeri birlikler geliyordu durmadan. Yüzleri ve kafaları gergin askerler susuyorlardı. Gülündüğü, şakalaşıldığı ender görülüyordu. Kentten ayrılanları taşıyan tren, ağır ağır ters yönde ilerliyordu. Kaunaslı bir subayın karısı, kendisinin olmayan daracık bir elbise giyiyordu. Kent bombardıman edilirken giyinecek zamanı bulamadan evinden dışarı fırlamıştı. Bielostok yakınında torununu kaybeden bir yaşlı Yahudi kadın, çocuğun bebeğini kollarında sallıyordu. Küçük istasyonlarda kadınlar ateş yakıyor, yemek hazırlıyorlardı; süt çocukları haykırıyordu.

İlk yaralı kafilesi Moskova'ya vardı. Hemşireler, Alman

tanklarını uçuran sınır muhafızlarının akıllara durgunluk veren hikâyelerini dinliyor, askerlerin sözlerini kendi aralarında tekrarlıyorlardı: "Yeneceğiz onları!" Hoparlörlerden ürkünç haberlerin yanı sıra, kimseyi eğlendirmeyen şen şarkılar dökülüyordu. Puşkin heykeli yakınında, çocuklar "savaş oyunu" oynuyorlardı. "Smolensk yönünde ilerleyen…" deyiminin anlamını bilmiyorlardı bu çocuklar.

Çocuklara bakarken yüreği nefretle kabaran Lukutin, her şeyi yapabilecek bir adam olan Richter'i hatırladı…

Savaşın ilk günlerinde, Lukutin, karısıyla kızını Volga kıyılarına yollamıştı. Önce Katya diretmişti:

— Benden kurtulmak için fırsatı ganimet bildin!.. Saratov'da hayatın nasıl geçtiğini hiç düşündün mü?

Karısını kızdırmaktan korkan Lukutin, hiç cevap vermedi. Platin rengi saçlı, kana batırılmış gibi kıpkırmızı boyalı tırnaklarıyla, bu kadın onda ne sevgi uyandırıyordu, ne nefret. Bir rastlantı sonucu hayatını paylaşmıştı, ama Lukutin'e yabancıydı. Yaşayışını değiştiremeyecek kadar çekingen olduğundan Lukutin ona katlanıyordu, üstelik küçük Pauline'inden ayrılması da olanaksızdı. Daha dört yaşındaydı Pauline, ama Lukutin kızının kendisini anlayıp avutacağına inanmıştı; "Sen benim arkadaşımsın," diyordu kızına yarı ciddi yarı alaylı. Sırf Pauline'e bir şey olmasından korktuğu için karısını Moskova'dan uzaklaştırmıştı. İçinde, saplantı halini almış bir korku vardı: Faşistler, özellikle Pauline gibi çocukları öldürüyorlardı!.. Lukutin'in kafasında Richter'in bön bakışları, Madrid'de ve

Varşova'da dökülen kanla, amansız, insanlık dışı bir şeye karışıyordu. Katya fazla diretmedi; sırası gelip damda nöbet tutunca:

— Bu hayata hiç alışkın değilim, dedi.

Savaşın ilk günlerinde, bütün çevresindekiler gibi Lukutin de bildirilerle, durumu görenlerin anlattıkları çeşitli söylentilerle beslendi. Rahatça, büyük bir umuttan umutsuzluğa geçiveriyordu. Biri Rusların Batı Prusya'ya girdiklerini söyleyince hemen inandı. Birkaç saat sonra rastladığı bir meslektaşı: "Kızkardeşim Vitebsk'ten ayrılabilmek için dünyanın sıkıntısını çekti," dedi. Lukutin bir şey anlayamaz olmuştu; her şey yıkılmıştı sanki.

Nefis bir yaz sabahıydı. Karısı gittiğinden beri Lukutin'in eve uğradığı enderdi; çalıştığı yerde yatıyordu. Sabah serinliğini içine çekmek için dışarı çıktı. Sokak daha bomboştu; iki işçiye rastladı, asker dolu bir kamyon geçti. Koca bir dengi sürükleyen ihtiyar kadın inliyordu. Birden Lukutin tanıdık bir ses duydu. Stalin konuşuyordu. Sanki onunla konuşuyor, ona "dostum" diyordu. Geçmişte Lukutin kaç kere kendi kendine sormuştu: "Burada yabancılık çekecek miyim acaba?" İşte bu temmuz sabahı, her eve, her söze, yolda rastladığı her adama ne kadar bağlandığını anlıyordu. Toprağı ayaklarının altında duymuş, anavatan toprağı titremeye başladığında ayaklarının altında hissetmişti.

Temmuz ayı çok sıcak geçti. Bildiriler bezdiriciydi: Durmadan yeni yeni cepheler açılıyordu! Lukutin'in meslektaşlarından pek çoğu savaşa girmişti bile. Moskova'nın küçücük sokakları artık birbirine benzemiyordu: Çocuklar ortadan kaybolmuş, kent

kuşsuz bir ormana dönmüştü.

Çok sıcak bir gün, Zamoskvoreçye Mahallesi'nin o sıralar pek kasvetli olan sokaklarında halk milisi geçit töreni yapıyordu. Milisler şarkı söylüyorlardı:

Yüreklenmemiz için,

Makineli verin bize

Düzensiz şarkı söylüyor, düzensiz yürüyorlardı; bu adamların tüfekten çok kalem ya da pergel tutmaya alışkın oldukları hemen anlaşılıyordu. İçlerinde yaşlı adamlar, şişmanlar, zayıflar, uzunlar, cılızlar vardı, astımlılar, şiş yüzlü kalp hastaları, dil bilginleri ve muhasebeciler, botanikçiler ve ressamlar, tiyatroda dekor taşıyanlar, veznedarlar, çiftçiler, kitaplık memurları, marangozlar, elektrik montajı yapanlar, her meslekten yığınla adam vardı. Askerlik biliminin temel ilkelerini büyük bir gayretle okuyorlardı. Ama en güç yaptıkları uygun adım yürümekti. Lukutin aralarındaydı. Şimdi daha sakindi, bildiriler bile onu daha az üzüyordu; artık kayıtsız değildi, bir sürü şeyle kafasını karıştırmıyordu. Koca savaş makinesinin bir parçası olmuştu.

Yorgunluk, geceleri uyumasını engelliyordu; o zaman bütün gücüyle, çabuk çabuk, ilk çarpışmaya girmeden yaşadığı uzun yıllar boyunca anlayamadığı şeyleri düşünmeye çalışıyordu. Gençlerin işi kolay, diyordu kendi kendine. Kendi düşüncelerini, kendi dünyalarını savunuyorlar. Ya ben?.. Kaç kere, içimden arkadaşlarımla tartıştım… Neden bütün anlaşmazlıklar yok oldu şimdi? Stalin'i dinlediğimde herkesin adına konuştuğunu biliyordum. Bugün, eski bir kilisenin önünden geçtik. Tanrıya

inanmıyorum, ama çevresindeki kayınağaçları ve çocukluk anılarımla bu kiliseyi seviyorum. Tam karşısında, askerlik şubesinin yerleştiği okul binası var. Dayanırsak Pauline orada okuyabilecek. İhtiyar Juravlev, dün, Rusya'yı savunduğumuzu söyledi. Hayır, soyut Rusya değil sevdiğim, asıl yaşayan Rusya'yı, bugünün Rusya'sını seviyorum. Geçmişi yuttu. Oysa geçmişin bir şey yutacağı yok. Eleştirebilir, kuşkuya düşebilirdim. Şimdi, başka türlü yaşayamayacağımı anlıyorum.

Uykuya daldı, ertesi sabah talim vardı. Lukutin mutluydu; hayatında ilk kez kuşkuya düşmüyor, kendi kendisiyle tartışmaya girmiyordu. Artık asker olmuştu: Emir alacak, aldığı emri yerine getirecekti. Savaş, apaçık ve belirgin, ortadaydı: General haritada bir noktayı işaretliyor, tabur komutanı emri bölük komutanına geçiriyor, Lukutin sürünüyor, ateş ediyor ya da siperde bekliyordu.

Sonraları, bütün bu düşünceleri hatırlayınca gülümsedi: Savaş umduğundan çok başka çıkmıştı…

Geceyi Viazma'da, hasır eşyalar, paketler, elbiselerle dolu bir evde geçirdiler. Ev sahibesinin bir yanağı şişmişti; acılı gözlerle askerlere bakıyor, içini çekiyordu. Lukutin ikonalara baktı, düşünceli düşünceli sordu:

— Tanrıya inanıyor musunuz?

Kadın başını salladı:

— Bugün herkes evinin duvarına ikona astı… Almanlar gelirse

içimiz daha rahat edecek… Bir şeye inanmak istiyorum, hayat sanki daha katlanılabilir bir hal alacak…

— Halkımıza inanmıyor musunuz?

Kadın yine içini çekti:

— Söylenenlere bakılırsa, bütün Almanlar otomobillerle, kamyonlarla ilerliyormuş… Askerlerine çikolata bile veriyorlarmış…

Savaştan önce, bilya yatakları yapan bir fabrikada çalışan arkadaşı Fedosseyev'leydi Lukutin. Karısına mektup yazıyordu; konuşmayı duyunca, yazmaktan vazgeçip kadına:

— Tam kadınca bir söz! dedi. Biraz bekle, biz de otomobillerle, kamyonlarla geliriz, sen de görürsün…

Ev sahibesi yine içini çekti; dişi ağrıyor, korkuyordu. Almanlar bombardıman edecek, arkadan kendileri geleceklerdi…

Sabaha karşı, Lukutin'le Fedosseyev vedalaşırken kadın ağlamaya başladı.

— Geçirmeyin Almanları! Siz de bizdensiniz…

Bu sözler bir türlü Lukutin'in kafasından çıkmıyordu. Hüzünlü ve bön, bitkin bir atınkini andıran gözleri unutamıyordu. Fedosseyev karısını düşünüyordu herhalde. Öbürlerinin de bir sevgilisi, yakını, dostu vardı… Lukutin'in küçük Pauline'inden

başka kimsesi yoktu, ona mektup bile yazamıyordu. Küçük çocuk babasının ne olduğunu bilmiyordu… Yanağı şiş kadın gibi onu da korumak gerekliydi… Hepsini düşünmek. Onlar için ölmek…

Ya birden korkmaya başlarsa? Kendini korkak sanırdı. Hiç başkalarına karşı çıkmış, bir toplantıda ağzını açabilmiş miydi? Katya'dan bile çekiniyordu. En yüreklilerin bile aklını başından alan savaşta ne yapacaktı?

Gece, bir bataryanın mevzilendiği kenti Almanlar bombaladı. Durmadan atılan fişeklerle kent gündüz gibi aydınlanıyordu. Biri sövdü:

— Alçaklar, amma da attılar be!

Yüzükoyun uzanan Lukutin, sersemlemiş, düşünüyordu: Neden bu kadar korkuyorum? Şaşırtıcı bir şey… Öbürlerinden farklı, sefil herifin biri miyim ben?.. Birden içimde bir şeyler paralandı… Buna rağmen kaçamam…

İki gün sonra savaşın içindeydi: Her şey birdenbire oluvermişti. Belki general durumu biliyordu ama bölük komutanı, Almanların savunma hattını yarıp geçtiklerini duymamıştı. Aslında, tanklardan korkmamaları, el bombaları ve benzin dolu şişelerle onlara karşı koyabilecekleri kaç kere söylenmişti, bütün iş heyecanlanmamakta, tankların yaklaşmasını beklemekteydi… Tabur komiseri konuştuğunda her şey çok basit geliyordu, savaşın ürkütücü bir yanı yoktu. Buna rağmen, askerlerin aklı başından gitti. Teğmen Zigaç bağırıyordu:

— Şişeler nerede? Stçegolev bu sabah yolladığını söylüyordu…

Lukutin, ısırganların bittiği dar bir çukurdaydı.

Yanında Fedosseyev'le Levin vardı. "Şişe" dedikleri de bira şişeleriydi. Fedosseyev alay etmeye niyetlendi:

— Bir ıstakozumuz eksik…

Levin, ana avrat söverek karşılık verdi. Lukutin susuyordu. Bir şey düşünmüyor, bütün dikkatiyle boşluğu gözlüyordu. Ne kadar zamandır bu çukurdaydılar? Lukutin saatine baktı, ama hiçbir şey aklında kalmıyordu. Görmediği halde baştaki tankın yaklaştığını duydu. Gürültü ve gıcırtı gitgide daha yakından geliyordu. Lukutin iyice büzüldü; ısırganlar yüzünü dalıyordu. Bulundukları yerde bir dönemeç vardı. Tank yavaşladı. Bir Alman başını çıkardı tepesinden… Bir subaydı galiba… Lukutin doğruldu, şişeyi fırlattı. Görüşü bulandı, bir şey göremedi. Ateş ediliyordu. Lukutin yine yere yapıştı. Korkmuyordu. Akşama, Teğmen Zagiç:

— Üçünüze de nişan verilmesini önereceğim, dediğinde yeniden korkmaya başladı.

Lukutin, ancak o an kendini toplayabildi. Almanın somurtuk, zayıf yüzünü hatırladı: Sanki dişlerini gıcırdatarak yaklaşan ölümün ta kendisiydi… İnsanın kaderci olası geliyordu… Alın yazısıyla tek mi çift mi oynamaktan başka şey değildi bu… Garip ve çok ürkütücü bir şeydi ama. Emir alırsam, yarın yine ilerleyecek, yine ısırganların arasında bekleyeceğim… Bu oyundan

kimse kazançlı çıkmaz… Aslında çıkar, biz kazanacağız… İlerde daha çok topumuz… hem iyi topumuz olacak. Şimdilik şişeden başka şeyimiz yok. Bira şişeleri. Çok matrak…

Fedosseyev şaşırıp kaldı: Herkesin eski usül terbiyesiyle dalga geçtiği Lukutin, yolun ortasına dikilmiş ana avrat sövüyordu. Oradan geçen iki ulaştırma erinin ağzı açık kaldı.

— Ne oluyorsunuz Pavel Sergeyeviç?

Lukutin utandı, gülümsedi:

— Hiç… Savaşıyoruz.

4

Savaş erkek işidir, diyordu Khana. Leo'yu mutlaka öldürdüler. Şimdi Ossip gidecek. O durumu anlıyor, başkalarına da anlatabilir… İyi ama sana ne oluyor, sen ne karışıyorsun? Seninle uğraşmaktan çok daha başka dertler var başlarında…

Cevap yerine dalgın dalgın gülümsüyordu Raya. Önce, hastanede çalışmayı kaçınılmaz bir iş olarak kabul etmişti. Savaşçı bir birliğe katılmayı daha çok isterdi, ama ateş etmeyi bilmiyordu… Bu durumda hastaneden başka iş kalmıyordu! Önemli olan cepheye gitmek değil miydi? Cephe neydi? Gözünün önüne getiremiyordu bir türlü. Orada bir yüreğin çarptığını duyuyordu; oysa burada kan güç dolaşıyor, sokaklar buz kesiyor, hayat kalmıyordu hiçbirinde.

Valya'nın babası Aleksey Nikolayeviç Steçenko, Raya'nın bir askeri hastaneyle cepheye gittiğini duyunca kızdı:

— Çocuksu bir romantizm bu! Ona kimsenin gerek duyduğu yok… Hem siz şuna bakın: Görevini unutan bir eş, bir anne!..

Savaştan kısa bir süre önce, Valya'nın annesiyle babası, kızlarından kısa fakat çok önemli bir mektup almışlardı; mühendis Vlakhov'la evlendiğini, çok mutlu olduğunu bildiriyordu. "Felaket" diyordu Antonina Petrovna, sonra da içini çekiyordu; şimdi kocasını cepheye yollayacaklar. Kimseye soluk alma fırsatı vermiyorlar… Ev işleri, Antonina'nın kuşkulanmasını engelliyordu. Güç geçeceği anlaşılan kışı düşünüp un alıyordu, bulgur alıyordu, şeker alıyordu. Buna rağmen Khana'ya uğrayacak

zaman buldu..

— Sizin yerinizde olsam, Raya'nın bu sersemliği yapmasına izin vermezdim.

Khana hiç cevap vermedi. Sanki Raya sözünü dinlermiş gibi! Naum'a da, Paris'e gitmenin sersemce bir iş olduğunu söylememiş miydi? Orada öldürmüşlerdi kocasını… Ossip'e de, genç karısını yalnız bırakmasının doğru olmadığını hatırlattığında cevap vermek zahmetine katlanmamıştı. Khana'yı tek dinleyen küçük Ala'ydı. Küçük Ala, hayattaki tek varlığıydı. Birlikte uzun geceler boyunca, bu uğursuz savaşın sona ermesini bekleyeceklerdi. Neden savaşıyordu insanlar? Leo Paris'ten gelmişti: Yüzü iyiydi, şen görünüşlü karısının fotoğrafını göstermişti. Paris'ten hoşlanıyordu demek. Ossip de buradaki hayatından hoşnuttu. Almanlar da kendi ülkelerinden hoşnuttular herhalde; Almanya'da çok mal bulunduğu, sokaklarının pırıl pırıl olduğu söyleniyordu… Kiev'i ne yapacaklardı? Neden insanlar birbirlerini öldürme gereğini duyuyorlardı? Deliydi hepsi! Belki de Tanrıyı unuttukları için başlarına geliyordu bu felaketler? Khana bir dua hatırlamaya çalıştı. Ama sözler, anlaşılmaz biçimde, kafasında birbirine karışıyordu. Raya ona hastanesinden söz ediyordu: "İyileştirin bizi, hepsinin hesabını görürüz!" diyorlar. Antonina Petrovna bağırarak koşuyordu: "Odun! En önemlisi odun! Isınacak bir şey bulamayacağız…" Polonski veda etmeye geldi. Nehir donanmasındaydı. Korosten'den söz ediyordu: "Almanlar durmadan saldırıyorlar…" Tıpkı Naum gibi, hepsi aklını kaçırmış!

Geçmişinde Polonski'ye karşı ne bir eğilim, ne de bir direnme göstermemiş, uykusuz geçen bir gece olmamış gibi, rahatça öylesine öptü onu Raya. Gittikten sonra da düşündü: O gün

kendimi toplamakla ne iyi etmişim. Şimdi onunla kendimi daha rahat hissediyorum. Ve hemen Ossip'e mektup yazdı: "Seni sevdiğimi, beklediğimi unutma…"

Ossip kısa bir mektup yolladı. Raya ile annesine yazıyordu: "Yarın gidiyorum. Hepimizin keyfi yerinde. Faşist saldırısı bizi gafil avladı, ama düşman yaptığı hesaplarda yanıldı: Yenilecek…" Khana kısacık mektubu tekrar tekrar okudu. Sonra Steçenkolara uğradı:

— Ossip düşmanı yeneceklerini söylüyor…

Aleksey Nikolayeviç kötü kötü güldü.

— Böylelerini çok okuduk biz. Camlarınıza kâğıt yapıştırsanız daha iyi edersiniz. Camlar patlarsa yerine koyacak şey bulamazsınız sonra.

Khana'nın canı sıkılmıştı: Ossip'in yazdıklarını Steçenko nereden okuyabilirdi? Oğlu akıllıydı, boşuna konuşmazdı; Almanları yeneceklerini söylüyorsa biliyor demekti…

Vera Platonova da Khana'ya geldi:

— Boris, Termopol'da. Oradan çıkabildiğini pek sanmıyorum. Sizinkinden ne haber?

Khana kadına Ossip'in mektubunu okudu. Vera Platonova'nın gözleri yaşla doldu.

— Güzel yazılmış. Yeneceğiz, doğru söylüyor. Almanları hatırlıyorum… Belki çok topları var, ama yüreksiz adamlar… Oğlunuzun yazdıkları ne güzel!.. Yeneceğiz, kimsenin kuşkusu olmasın. Raya da çok mert kız!.. Ah, biz de genç olsaydık keşke…

Kendilerinden başka kimsenin bulunmadığını iyice anlamak için çevresine bakındı; sonra Khana'ya sarıldı:

— Birkaç damla gözyaşı dökmeye hakkımız var değil mi? Kimse bize kızmaz ya…

Hastane yola çıkıyordu. Raya kızını kollarına aldı; birden nedenini anlayamadan, büyük bir korku duydu. Kendi kendine de kızdı; artık herkes birbirinden ayrılıyordu. Kendini toplayıp Khana'yı sakin sakin öptü. Korkma, dedi yaşlı kadına. "Hastaneler hep cephe gerisindedir…"

Raya yola çıkmak üzereyken yeniden korktu! Hastaneye nasıl vardığını bilmiyordu; her şey sise bürünmüş gibiydi. Oraya vardığında toparlandı, iş tek yaşama nedeni oluverdi yine.

Steçenko'nun dediği gibi, çocuksu bir romantizm miydi? Hastane, uzun süredir Raya'nın gözünde esrarlı bir yer olmaktan çıkmıştı. Şimdi hastanenin fenol kokusu, yatak, kanlı, irinli gazlı bez, fıçılar dolusu alçı, oturak, sürgü, haykırış, hırıltı, ilaç kokusu, ateşlilerin teri ve can çekişenlerin boğulması demek olduğunu biliyordu. Evdekilerin önce şımarttıkları, ufak tefek dertlerden uzak tuttukları zayıf Raya, neden burada büyük bir rahatlık duymuştu?

Ossip olsa iyi yetiştirilmiş olmayı neden gösterirdi; hem haklı, hem haksız olurdu böyle söylemekle. Raya faşistleri düşündükçe ürperiyordu; ülkesini seviyor, zafere ulaşmayı istiyordu; bütün arkadaşları, yaşıtları, bu düşünceleri, bu duyguları paylaşıyorlardı. Bununla birlikte hiçbiri, o incecik, belli belirsiz tarihi yaratanlarla onu bir fırtına, bir alınyazısı sayanları ayıran çizgiyi aşmayı denemiyorlardı. Raya'da hiç ortaya çıkmamış büyük bir duygu hazinesi, yolunu bulma isteği, bir eser yaratma özlemi vardı. Kocası bu duyguları yatıştıramamıştı; işini sevememişti. Suyun taşı aşındırması gibi, yüreğini kemiren düşleriyle baş başa kalıyordu. Yeteri kadar kırıtkan, yeteri kadar da içine kapanık, sıradan bir kadındı işte. Kâğıtlarına bakılırsa memurdu; medeni hali, hareket ve davranışları aykırı kaçmayan, Ala'nın annesi, sevilen bir kadın. Tiyatroya gidiyor, içini çekiyor, sonra gazocağını yakıp eski bir romanla birlikte düşlere dalıyordu. Bu romanların kadın kahramanlarının yaşayışı ne güzeldi! Bir saat sonra, çekmecede çorap arayan kocasına cevap veriyordu: "İşe gitme zamanı, ama sana bir çift hazırlarım şimdi!" Ardından da düşünüyordu: Zaman değişti, bir Sovyet kadınıyım, kocamın eşiti. İşim var. Tek kelimeyle, Raya gibi kadınlar milyonlarcaydı. Bazı erkeklerin dikkatini çekiyorsa, özellikle uzun kirpikleri yüzündendi. Yine de bir tatminsizlik duyuyordu. Valya ne kısmetli kızmış, diyordu sık sık. Artist olacak, her yeri gezmiş, olağanüstü bir adama sevdirdi kendini… Zina da işini çok seviyor. Hem, kendimi Zina'yla kıyaslamam çok yanlış. Zina, olağanüstü yaradılışta bir insan. Ya Galoşka, bir an üzülür, gözyaşı döker, hemen ardından basar kahkahayı. Kendini bulamayan tek kişi benim… Eski romanlardaki gibi bir aşk bekliyordum; Ossip'in işine köstek olmaktan başka şeye yaramadım. Ossip kötü değil, üstelik çok iyi bir insan, ama kendini sevdirmiyor. Az kalsın Polonski'ye kanıyordum; ama bir saat, belki bir ay sürerdi. Bu

yoldan insan kısa sürede yüreğini harcar…

Toprağın sarsıldığı, bombaların kente düştüğü, köprülerde; evlerinden, çok sevgili yuvalarından ayrılanların biriktiği günlerde Raya'nın ayakları yere basmıştı. Yararlı oluvermişti. Klavdia İvanovna ya da Sorokina ondan çok daha bilgili ve görgülüydü, ama yaralılar hep: "Küçük Raya'yı çağırın," diyorlardı. Onları avutan bir yanı vardı. Belki bilgisizliği, utangaçlığı, uzun kirpiklerinden gelen şaşkın havasıydı onu sevdiren? Sert, kırlaşmış sakallı, yaşlı bir istihkâmcı: "Biraz daha yanımda dur tatlım," diyordu. Genç bir okulluyu andıran teğmen, safça kekeliyordu: "Raya söyle, cennetten mi geliyorsun?" Kangren olmuştu, doktor bacağını dizinin altından kesmek zorunda kaldıklarını söyledi: Raya, yaşla dolan gözlerini çevirdi.

Astsubay Guzilov kollarında ölmüştü. Ateşli, hem bulanık, hem pırıl pırıl gözlerle bakıyordu yüzüne: Bakışı o kadar dokunaklıydı ki, ölümü uzaklaştırıp onu kurtarmak için haykırmaya hazırdı Raya. Ossip'in gözlerinde de bir gün bu bakış belirmişti. Yıllar oluyordu… Guzilov'un dudakları kımıldamaya başladı: "Maşa'ya yaz…" Arkasını getiremedi. Raya onunla ilgili bir tek şey biliyordu: Uzaklarda bir yerde Maşa adlı sevgilisi olduğunu. Sonra Guzilov birden buz kesmiş, Raya, ellerini onun ellerinden güç kurtarmıştı. Bir adamın öldüğünü ilk kez görüyordu. Şaşırdı, allak bullak oldu; ne kadar basit, ne kadar inanılmaz bir olaydı! Az önce içecek bir şey istiyor, çırpınıyordu: "Maşa…" Şimdi yüzü ciddi ve sakindi… Ölüm, Raya'ya hayatı bambaşka bir gözle görme fırsatını vermişti: Her şey daha yakın, daha tatlı geliyor, Polonski'yi sevgiyle anıyordu. Neredeydi şu sıra? Ossip'e ne olmuştu?.. Sert saçlarını okşamayı, hem çok önemli hem de çok basit bir şey söylemeyi ne kadar isterdi. Onca

yıl yan yana yaşamışlardı, ama Raya söylememişti ona… Belki şimdi Ossip de ateşler içinde yanıyor: "Raya'ya yaz…" diyordu? Ala ne olmuştu? Anne ne alemdeydi? (Raya, içinden Khana'ya hep anne derdi.) Bugün bildiri yine her zamanki gibi kötüydü…

Raya'nın çalıştığı hastane şimdi Poltava yakınındaydı. Ara sıra geceleri bombardıman uçakları saldırıyor, evler yanıyordu. Küçük, yaralı bir çocuk getirdiler. Ölüm sıradan, alışılmış bir şey olmuştu. Bu bembeyaz evler, kenarı canlı renklerle işlemeli peçeteler, sabah serinliği, kara, sakin geceler, ondaki hayat sevgisini gitgide körüklüyor, düşündürüyordu: Şu yıldıza uçsam kimse farkına varamaz… Eskiden Raya düş kurardı; Ossip, toplantı dönüşü sabaha karşı eve gelip uyandırdığında ona anlatırdı düşlerini; ya bir gondola binmiş Venedik'te dolaşır, ya sütunlu, koca bir salonda piyano çalar, bütün dinleyiciler ağlardı… Şimdi kartopu ağacında küçücük, ekşi bir yemiş bulsa mutlulukla gülümsüyordu; yaşıyorum! Güç yaşıyorum, yük beygiri gibi kaba saba bir hayat yaşıyorum; ama yaşıyorum ya…

— Duydunuz mu? Kiev…

Raya gazeteyi yırtarcasına çekti aldı. Sonra bir şey söylemeden yaralılarının yanına gitti. O gece, Yüzbaşı Nitenko öldü. Can çekişmesi çok acılı olmuştu; doğrulmak istiyor, kollarını sallıyor, kan tükürüyordu. Ölene kadar yanından ayrılmadı Raya. Yüzbaşıyla birlikte ölüyordu sanki: Kiev, benim sevgili Kiev'im…

5

Dimitri Alekseyeviç Krilov'da tükenmez bir canlılık vardı. Hiçbir şey umudunu kırmıyordu: Ne çalışma koşullarının güçlüğü, ne de olaylar. Hastane bir ormanın içine yerleşmişti. Eylül ayı özellikle iyi geçiyordu. Ölümün yakınlığıyla altüst olan doğa, zenginliklerini bol keseden harcamak istiyor gibiydi. Yükseklerde, düzenli üçgenler halinde kuş sürüleri geçip gidiyordu. Her yan ot, mantar kokuyordu. Sevgi dolu güneş insanları ısıtıyordu. Irmağın kıyısında, külrengi, küçük kulübeler çocuk oyunlarının, nişanların, cenaze şölenlerinin sakin hüznünü hatırlatıyordu; üvez ağacı da payına düşeni katıyor, yüreğin ateşinden, delifişek gençlikten söz ediyordu. Bütün bu güzelliklerin ortasında, Dimitri Alekseyeviç, halkın üzerine çöken korkunç felaketin görüntüsüyle karşı karşıyaydı. Gece gündüz evlerinden kaçanlar geçiyordu; yük arabalarında yaşlı kadınlar inliyor, ürkek çocuklar ağlıyorlardı. Junker uçakları da yolları kurşunla tarıyorlardı. Almanlar durmadan ilerliyorlardı, sanki onlara karşı koyacak kimse yoktu…

Dimitri Alekseyeviç, birkaç kere, yaralı Almanlarla konuştu. Tutukluydular, ama zafer kazanmış kişilerin havasına bürünmüşlerdi: Taşkınlık yapan genç canavarların neşesi vardı bu adamlarda; güçlü, güneşten yanmış, acıyı yenip alaycı alaycı gülümsüyorlardı.

Canları cehenneme! Ne zaman şu heriflerin hakkından geleceğiz be! diye söyleniyordu kendi kendine. Siyasi komiser Bukov anlatıyordu:

— Dinyepropetrovsk'u bıraktık… Tallin'i bıraktık… Bando

mızıka, geçit törenindeymiş gibi saldırıyorlar. Bir psikolojik saldırı bu aynı zamanda. Tabii sinirler dayanamıyor…

Dimitri Alekseyeviç kızıyordu:

— Sinir dediğin genç hanımların işine yarar. Almanlar deliyse, bu onların yaptığını yapmamızı mı gerektirir?

— Silah yönünden bizden üstün adamlar: Tankları, uçakları fazla…

Krilov ne diyeceğini bilmiyordu. Kendi alanında Almanlarla rahatça baş ederdi. Daha bir gün önce Çavuş Garbunov'un karaciğerinden seksen gramlık bir mermi parçası çıkarmamış mıydı? Komiser Çirkes'in bacağını kurtarmıştı; bu Çirkes bir gün dans edecekti, kalıbını basardı Dimitri Alekseyeviç! Düşmanda ve Ruslarda ne kadar tank olduğuna gelince, Krilov'un işin bu yanından haberi yoktu.

Bukov devam ediyordu:

— Havadan büyük sayıda asker indiriyorlar; yere iner inmez, hemen çember olup savunmaya geçiyorlar. Her yana makineli yerleştirmişler; bizimkilerin aklı fikri usta nişancılarda. Motosikletleriyle saldırdıklarında da insanı ürkütüyorlar… Bir serüven payı da yok değil görünüşlerinde, ama kaçınılmaz biçimde insanı etkiliyor…

— Yine mi aynı şey? Bırakın canım şunları. Ben hepsini tanırım. Almanca konuşuyorum. İçlerinden çoğuyla da görüştüm.

Düşünmeyi bilmiyorlar daha…

— Belki bu yüzden ilerliyorlar…

— Hayır komiser yoldaş, hayır! Ne diyorsunuz? Güçlü olmak için aptal olmanın yettiğini mi? İstediğiniz kadar komiser olun, ama bana kalırsa saçmalıyorsunuz! Sizin tanklarınızı kim icat etti? Akıllı biri mi, yoksa aptal bir herif mi? Kafasız da yürürler belki, ama uzun süre ilerleyemezler…

Gencecik bir yaralı Alman getirdiler, tankçıydı. Bir mermi parçası kalçasına girmişti. Krilov yarayı inceledi; Alman titremeye başladı.

— Neden korkuyorsunuz? diye sordu Krilov.

Alman anlamamıştı. Yine korktu:

— Kızılların tutsaklarını hadım ettikleri söylendi bize. Hadım edeceğinize beni öldürün, daha iyi!..

Krilov sinirinden kıpkırmızı kesildi; ama kendini tuttu, yarayı sardı.

— Yara derin değil. Ama siz… –Bir el hareketi yaptı.– Ayaklarınıza bir şey olmayacak ya, kafanız felaket: Boş, bomboş…

Alman susuyordu. Dayanamadı, itiraf etti:

— Binbaşım, psikiyatr mısınız?

Krilov bir kahkaha attı:

— Ne münasebet, bir bu eksikti! Ama sizin kafanızdan korkunuz varsa, psikiyatrın hiçbir yardımını göremezsiniz. Belki bir veteriner daha faydalı olur. Ananızın aklı neredeydi? Başınızda Hitler var, kabul ediyorum, ama hiç olmazsa size iyi kötü bir insan görünüşü verebilirdi…

Durum bir iki hafta sonra düzeldi. Rus birlikleri saldırıya geçmiş, Desna'yı zorlamaya başlamışlardı. Birkaç karıştırıcıyı kurşuna dizdiler, ortalık düzene girdi. Ormana çekilen köylüler evlerine dönüyorlardı. Krilov neşeliydi: İlerlemelerinin uzun sürmeyeceğini size söylemiştim!.. Karısının Atkarsk'tan, Nataşa'nın da Moskova'dan yolladığı mektupları almıştı. İkisi de hayatta, yaşıyor ya, işler yolunda demektir. Şimdilik başka istediğim yok.

Sonra, yeniden hepsinin yüzü asıldı. Bukov her gün bildiriyordu:

— Çernigov'u boşalttık… Romni'yi… Kiev'i… Bir şey anlamıyorum… Bu herifleri nerede durduracaklar?

Krilov, ilaç almak için bir günlüğüne Orel'e gitti. Döndüğünde neşesi yerine gelmişti. Yaralılara uzun uzun anlatıyordu:

— Almanlar yalan söylediler. Onlara bakarsanız bizde bir şey kalmamış. Bir de gidin Orel'i görün; her şey savaş öncesindeki

gibi. Dükkânlar, lokantalar, büfeler açık… Tramvaylar, hem gerçek tramvaylar işliyor… Anayol çok güzel, bakımlı. Bir de alanı var, neredeyse başkent dersin… Lokantada porto satılıyor. İçmedim ama mataram temizdi, hastalar için aldım: Güçlendirir insanı… Eh, Orel böyleyse Moskova'da durum çok daha iyidir. Kısa zaman sonra itoğlu itler geri dönecek…

Hayat dolu neşesi herkese geçiyordu. Hastalar ona bayılıyorlardı. Komiser Bukov, bir gün: "Tıp okusam fena olmayacak galiba, demişti… Sanki Krilov benim komiserim…" Kolayca etkilenen genç Doktor Zabtodski, Krilov'un çadırına girerken:

— Dimitri Alekseyeviç, derdi. Size geldim, kollarım kalkmıyor…

— "Kalkmayan kollar"a bakmıyorum, diye homurdanırdı Krilov. Özellikle tıp okumuş kişilerin kalkmayan kollarıyla hiç ilgilenmem. Kollarınız neden kalkmıyor? Belayev'in ateşi yükseldi diye kalkmıyorsa, korkmayın, durumu o kadar kötü değil, kurtulacak…

Sonbahar yağmurlarının ardı arkası kesilmiyordu. İnsanlar gibi doğa da hüzünlüydü. Bu kasvetli günlerden birinde Zabrodski koşarak geldi:

— Dimitri Alekseyeviç başlıyor!..

— Ne başlıyor?

— Cephe boyunca saldırıya geçtiler. Korkunç bir bildiri geldi. Okumak bile gereksiz. Yola bakmak yeter…

Dimitri Alekseyeviç ana avrat sövmek istiyordu, ama kendini tuttu; kaba bir söz kaçırmazdı hiç ağzından. Dişlerinin arasından homurdandı.

— Alçaklar!..

Zabrodski'nin dudaklarının titrediğini görünce kızdı:

— Yine ödünüz patladı! Başkalarını iyileştirmeniz gerekiyor, oysa sizi gören hastalanır. Saldırıya geçtiler, tamam… Demek birinci perde daha sona ermedi. İkinci perdenin ne olacağına gelince, merak etmeyin. Halkımızı tanıyor musunuz? Yoksa Ayda mı dünyaya geldiniz? Bizim halkımız başkadır, anladınız mı? Moskova'dayken Almanlar kenti esaslı bombaladılar: Bizim evin bütün camları kırıldı. Ertesi günü kalkınca ne göreyim? Bir camcı geliyor. Ölçü alıyor, özene bezene camları kesiyor ve yerleştiriyor. Savaştan önce bir cam kırmıştım, camcıyı getirtmek için üç hafta beklemek gerekti. "Yarın" diyorlardı, sonra bir daha "yarın." Manej'in yakınına bomba düştü; hemen yolu onardılar. Bizim halkımız böyledir: Kendini felaket günlerinde gösterir. Saldırıya geçtiler diyorsunuz, değil mi? Önemi yok; kendimizi bir toplayalım da bakın görün nasıl kaçıyorlar… Şimdi gidin, Zaparidze'ye bakın: Yarası bir türlü kapanmak bilmiyor, hoşlanmadım bu işten…

Karşısındakini rahatlatmak için söylediği sözler Krilov'a ağır geliyordu; yüreği sıkışıyordu. Felaket!.. Yaptık, yaptık, şimdi bu

hayvanlar her şeyin canına okuyor. Buğdayı çiğniyor, çocukları öldürüyorlar. Görülmüş şey değil.

Ama Krilov bir şeyden emindi: Bu işten er veya geç sıyrılacaklardı.

Korkuyla bekledikleri gün geldi çattı: Yakınlarında bir tümen vardı hep, şimdi tümenin izi bile kalmamıştı. Telefondan ses gelmiyordu. Yoldan subaylar, çeşitli sınıflardan –piyade, istihkâm, ulaştırma– askerler geçiyordu. Dört yandan ateş ediliyordu. Durum kötüydü, böylesi görülmemişti hiç…

Krilov yoldan geçen bir subayı çağırdı:

— Yüzbaşı yoldaş, böyle nereye gidiyorsunuz?

— Birliğimi kaybettim…

— Size ne kaybettiğinizi değil, ne yapacağınızı soruyorum…

Subay kollarını açtı:

— Bilmiyorum. Kuşatıldığımız kuşkusuz…

O sıralar bu sözler herkesin ağzındaydı. Kimse Almanların nerede olduğunu bilmiyordu; dağınık ateş, düşman askerlerinin sık sık saldırdıkları yük arabaları, yanık kamyonlar, bırakılmış otomobillerle dolu yol da kargaşalığı iyice artırıyordu.

Krilov, yüzbaşının koluna yapıştı.

— Birliğinizi kaybettiğinize göre bize yardım edin bakalım!.. Hastaneyi buradan taşımak zorundayız. Yaralıları bu Alman hayvanlarına bırakmayız ya. Adım Krilov, ikinci sınıf askeri doktorum. Adamlarınızı toplayın. Baksanıza, dağılmış, bir karış suratla yürüyorlar. Herhalde onlar da birliklerini kaybetmişler. Şimdi bir yol, bir çıkış yolu bulmalıyız…

Sözlerinde öyle büyük bir hırs, heyecan vardı ki yüzbaşı cevap verdi:

— Çalışırız…

— Özür dilerim ama size… adınızı sormadım.

— Yüzbaşı Zuvikov.

Krilov yolun ortasına dikildi; askerleri durduruyor:

— Nereye kaçıyorsun böyle? diye soruyordu. Tek başına bir yere gidemezsin… Hastanemizi kurtarmak gerek… İyi bir yüzün var, Russun, hemen anlaşılıyor. Yaralı arkadaşlarını yüzüstü bırakamazsın değil mi? Sağa dön! Yüzbaşının emri var…

Krilov kendi kendine kızıyordu: Yüzbaşının adını unutmuştu.

Hastane personelinin dışında iki yüz kişi toplayabildiler. Gece yürüyüşe geçildi. Yakında küçük bir kent yanıyor, alevlerin aydınlattığı gecede yaralı taşıyan arabalar açık seçik görülüyordu. İzli mermiler, fişekler… Bir an Krilov düşündü: Ne güzel donanma şenliği. Sonra hemen kendini topladı. Gözünü açmak

zorundaydı, hepsi bir anda dağılabilirlerdi. Bu Jukov ya da Saykov gevşek, seciyesiz herifin biriydi…

Romatizma krizi tutan Krilov, güçlükle yürüdüğünü ötekilerden gizliyordu. Zabrodski fark etti:

— Dimitri Alekseyeviç, arabaya binin.

Krilov kızdı:

— Dostum, arabalar yaralılar içindir. Ama bu… nasıl deniyor… kuşatmadan kurtulduğumuzda öyle dans edeceğim ki hasetten çatlayacaksınız.

Bu karanlık ormanda, iki bombardıman arası söylenen beklenmedik sözler, yaralılar dahil herkesi güldürdü. Gece yürüyorlar, gündüz, iliklerine kadar ıslanarak ormanda gizleniyorlardı. Bir düşman devriyesine rastlayıp çarpıştılar. Küçük bir köyde mevzilenen Almanlar damlara makineli yerleştirmişlerdi. Yüzbaşı Zuvikov, gevşek, seciyesiz bir herif olmadığını gösterdi. Saldırı sonunda köyü ele geçirdiler. Kulübeler yanıyor, kömür olmuş Alman ölüleri yerlerde sürünüyordu. Krilov yüzbaşının boynuna sarıldı. Yeniden yürümeye koyuldular. Dördüncü gece de aydınlanmaya başladığında, Krilov, uzakta, yağmurun sık duvarı ardında askerler gördü..

— Hadi bakalım yüzbaşım, komutayı alın!..

Yüzbaşının başa geçmesine fırsat kalmadı: Rus askerleriydi bunlar. Krilov gözlerine inanamıyordu: Masada domuz yağı, bal

ve süt vardı. Mucizeydi bu! Ama hiçbirine dokunamadı; birden geniş yatağın üzerine düştü ve öğlene kadar uyudu. Sonra ayağa kalktı, seyrek ama dik saçlarını düzelterek yaralılarına koştu. Akşam, Binbaşı Svetsov'a anlatıyordu:

— "Kuşatıldık" diyorlar… Sorarım size, asıl kuşatılan Almanlar değil mi? Her şey kuşatıyor onları: Birliklerimiz, halk, ormanlar. Tabii geri çekilmek zorunda kalışımız rezalet… Komiser, her şeyin tanklara ve uçaklara bağlı olduğunu söylüyor. Ben anlamam, asker değilim… Ama biraz da beceriklilik, ustalık gerekir gibime geliyor. Almanların bildiği tek şey var: Kundaktan çıkar çıkmaz talime başlıyorlar. Biz, çok daha başka şeyler düşledik… Önemi yok, sonunda savaşmayı da öğreneceğiz. Buraya sarhoş, Fransız şampanyasıyla başları dönmüş halde geldiler, Fransa'da savaştılar mı sanki? Gerçek bir direnmeyle karşılaştılar mı? Bir mühendisle konuştum; Fransa'da bulunmuş; Fransızlar mert adamlar ama hırsları kalmamış. Akılları fikirleri siyasette… yanılmıyorsam Suçkov diye bir yüzbaşıyla karşılaştım. Birliğini kaybetmişti. Kötü bir şey tabii. Yine de sürüyle adam topladı, kuşatmayı kendiliklerinden yardılar, hastaneyi kurtardılar. Üstüne üstlük yirmi tane de Alman öldürdüler. Neden mi? Gerçek bir yurtsever de ondan; kafası işliyor. Avanak Almanlar ilerliyorlar, ama bir şey düşündükleri yok. Orduları var, anladık. Bizim de ordumuz var. Daha derin, savaş alanında tek başına da kalsa insanın dövüşmesini sağlayan başka bir şey var. Yanımda bir komutan bulunmasa bile benim komutanım var, bu komutan kafamda. Tam dört Alman enseledik binbaşım. Kendilerini hadım edeceğimi sanıyordu avanaklar. Değer verdiğimizden değil, insan olduğumuzdan öldürmedik onları. Önemli bir şey… Neyse, votkanız varsa içelim, bir türlü ısınamıyorum.

Gece, yaralıları dolaştıktan sonra Krilov merdiven başına çöktü, bir sigara yaktı. Yakınında bir çift vardı; Krilov'u fark etmediler bile. Asker yüksek sesle konuşuyor, kadını kandırmaya çalışıyordu:

— Kentler düşüyor, köprüler uçuruluyor ve sen kendini benden esirgiyorsun.

— Kentleri geri alırsınız. Ama ben mutluluğumdan vazgeçemem. Orduda nişanlım var…

Krilov birden duygulandı; kendini güç tuttu; yerinden fırlamak, genç kızı iki yanağından öpmek istiyordu. İşte böyleydi bunlar! Nataşa'yı düşündü, gülümsedi: Yürekli küçük kızım benim!.. Vassia neredeydi acaba?

Uzun süre bombardıman uçakları homurdandı, uçaksavar topları gürledi. Yakında bir bomba patladı. Krilov yerinden kıpırdamıyor, Nataşa'yı, tanımadığı genç kızı, yüzbaşıyı (adı neydi yahu? Unuttum, Allah kahretsin, unuttum!), kocaman, yenilmez ulusu düşünüyordu.

Krilov bıyık altından güldü: Uyurgezerler de çıkmıştı ortaya. Birden şarkı söylemeye başladı:

Kara Karga, ne dolanıyorsun tepemde?

Dişine göre değilim! Kara Karga, kapamazsın beni

Utanarak sustu: Yine yanlış söyledim! Ara sıra canım o kadar şarkı söylemek istiyor, ne yazık ki beceremiyorum…

6

Khana'nın dünyası bir çocuğunki gibiydi; belki bu nedenle torununun yanında rahat ediyordu. Çevresinde konuşulan olaylar, umutlar, başarılar, halkın dertleri onu yakından ilgilendiriyordu, hepsi sanki birer aile sorunuydu. Küçük gözlemleri, rastladığı insanlarla konuştukları, kitap ve gazete yerini tutuyordu. Ülkesinin gelişimini yapılan binalardan, tanıdığı kişilerin gülüşünden, Ossip'in işlerinden izliyordu. Kaba bir tezgâhtar ya da dikkafalı bir milise rastlarsa, Raya'ya: "Ossip bunların eğitildiğini sanıyor," diyordu. "Ama bu herifleri eğitmek kolay değil…" Bambaşka bir dünyada, oruçla bile yumuşamayan ürkünç bir Tanrının, her an insanın yakasına yapışıp sürgüne yollayabilecek tehlikeli bir polis komiserinin, boğucu umutlarla, gündelik, umut kırıcı dertlerin dünyasında büyümüştü. Kafasında her şey karmakarışıktı; eski dualar, makalelerden alınmış gibi gelen Ossip'in sözleri, yıllanmış boş inançlar, fallar, beş yıllık plan ve planlama üzerine, siyasal bilinç üzerine konuşmalar. Tanrıya inanıp inanmadığını bile bilmiyordu. Ama Ossip'e inanıyordu. Leo gelmişti, iyi giyimliydi, şendi, gülüyordu; yine de, ölmüş kocasına acıdığı gibi ona da acıyordu. Raya kitap okuyor, tiyatroya gidiyor, piyano çalıyordu; ama Khana, geceleri, Raya'nın tıpkı Naum gittikten sonra kendisinin yaptığı gibi, alçak sesle ağladığını biliyordu. Üstelik Khana, başkalarının zayıf yanlarını da seziyordu (kendi kendine, "Naum gibi deli bunlar!" diyordu). Güven veren, sağlam ve akıllı haliyle bir tek Ossip onu etkiliyordu. Oğlundan hem çekiniyor, hem de ona tapıyordu. Ossip'in dediği onun gözünde gerçeğin ta kendisiydi. Bütün kent tifüslü hastalar gibi kıvrandığında, kaçmaya çalışanlar geri dönüp: "Almanlar Borispol'un önüne geldiler!" diye bağırdığında, sırf

Ossip'e inandığından istifini bozmuyordu. Yakından gelen top sesleri camları sarsmaya başlayınca, torununu kucağına aldı: "Hiç korkma, savaş bu…" Khana savaşta ateş edildiğini biliyor, bu gümbürtü ona doğal geliyordu.

Pırıl pırıl bir sonbahar sabahıydı. Kestane ağaçları sararıyordu, savaşın gürültüsünün ardından büyük bir sessizlik olmuştu. Khana dışarı çıktı: Küçüğe süt bulmaya çalışmalıyım… Birden haykırdı: Karşıdan, aksaganski Sokağı'ndan Almanlar geliyordu. Her şeyi beklerdi, ama bunu değil. Ossip Almanları yeneceklerini yazmamış mıydı?.. Genç, neşeli, geçiyordu Almanlar; gülüyor, yürürken sakız çiğniyorlardı. Bir anaç tavuk gibi ürken Khana torununu arkasına gizledi. Khana'yı gören bir Alman gülmeye başladı, makinelisini üzerine çevirdi; arkadaşları da gülüyorlardı. Amma korkutmuşlardı ihtiyarı! Khana güç bela eve döndü. Ala'nın yanına oturup mırıldanmaya koyuldu: "Bir şey değil… Onları içerilere çekmek için, bilerek yaptılar… Neredeyse bizimkiler gelir. Yakında baban burada olacak.. Torununa değil kendi kendine güven vermek için söylüyordu bunları. Hem Ala korkmuyordu hiç; sokaktan gelen müzik seslerini duyunca el çırptı.

Akşama doğru, Khana Steçenkolara uğradı. Belki bizimkilerin gelip gelmeyeceğini onlar bilebilirdi? Aleksey Nikolayeviç, asık suratla karşıladı Khana'yı.

Yaşlı kadın, buna rağmen sordu:

— Hasta mısınız?

— Hayır.

— Neyse… Böyle bir zamanda hasta olmak felaket… Onları gördünüz mü?

— Evet, büyük bir düzen içinde. Bambaşka bir ordu olduğu hemen anlaşılıyor. Hem bambaşka, bütün bu "deneylerden" uzak yaşadılar… Bizimkilere gelince… Diyecek şey yok: Hepsi sağlıklı…

Khana, bir şey anlamıyordu.

— Kimden söz ediyorsunuz, Aleksey Nikolayeviç?

— Kimden mi? Ne sizden, ne de benden tabii. Komünistlerden söz ediyorum.

Khana, Ala'yı göğsünde sıktı, üzüntü ve kızgınlıktan doğru dürüst konuşamıyordu bile:

— Nasıl söyleyebilirsiniz bunları? Raya ile Valya Parti Gençlik Kuruluşu'na üyeydiler. Valya buraya geldiğinde Parti'ye girmek için dilekçe verdiğini söylemişti…

— İnsana zorla neler yaptırıyorlar…

Antonina Petrovna lafa karıştı:

— Valya için bunları söylemeniz çok ayıp. Onun gibi ufacık bir kız politikadan ne anlar?

Aleksey Nikolayeviç, önceleri istemeyerek konuşmuştu. Ama Valya'nın hiç suçu yok. Siz suçu başkalarının sırtına atmak istiyorsunuz. Yoook, yaptırmayız bunu. Biz yürümüyor, arkamızdan itiliyorduk.

— Kim itiyordu sizi arkanızdan?

— Oğlunuzla onun gibiler. Yahudilerin neden korktuğunu anlıyorum şimdi…

Khana yerinden kalkmıştı.

— Ala, gidiyoruz.

Antonina Petrovna utandı, peşlerinden koştu:

— Şu sıra herkes sinirli… Belki ekmek istersiniz? Size vereyim, yedek ekmeğim var…

— Bir daha buraya ayak basmayacağım, dedi Khana.

Torununu yatırdı, yatağın yanına oturdu; bu açık, sakin çocuk yüzüne gözlerini dikip alçak sesle ağladı. İşte yapayalnız kaldık… İki yetim: Biri tek başına giyinemez bile, öbürünün tek bir ayağı çukurda. Steçenko'nun Yahudi düşmanı olduğu kimin aklına gelirdi? Eskiden onun gibiler gelir, Yahudi evlerinin camlarını kırar, eşyaları parçalar, yastıkları deşerlerdi. Ama bilinçsiz insanlardı bunları yapanlar. Oysa Aleksey Nikolayeviç öğretmendi, çocukları yetiştiriyordu… Ossip de Naum gibi hayalcinin biri mi ne?

Sabaha karşı, oturduğu yerde dalıvermişti. Ala'nın şen konuşmasıyla uyandı. Birden hatırladı: Almanlar, Steçenko… Dışarda büyük bir sessizlik var, bizimkiler ortada görünmüyor.

Kapı vuruldu. Khana ürperdi: Almanlar tüfekleriyle gelmesin sakın?

Vera Platonovna içeri girdi.

— Buraya nasıl geldim bilmiyorum: Tam dört kere yolumu kestiler. Ne felaket!..

Birden Khana rahatladı: Tek başımıza değiliz hiç olmazsa.

Bir Almanın üzerine ateş etmeye kalktığını anlattı.

— Düşünebiliyor musunuz? Yanımda küçük Ala vardı… Bunlar da asker olacak? Yok canım, hepsi haydut!..

— Hepsi hayvan! Az önce, buraya gelirken gördüm. Düşündükçe titriyorum… Üç Alman, yanlarında da bizden biri, adi bir haydut… Yaşlı bir adamın yakasına yapışıp sakalını kopardılar. Kendimi tutamadım, bağırdım: "Ne yapıyorsunuz?.." Haydut ne cevap verdi dersiniz: "Yahudinin biri!" demez mi? Vicdan yok onlarda. Uzun zaman dayanamazlar ama. Bizimkiler giderken bir subay: "Bekleyin," dedi bana. "Yakında döneceğiz." Hiç hayvanlar insanlara komuta edebilir mi?

— Vera Platonova, Steçenkolara gittim. İnanmazsınız, adam bütün suçun komünistlerle Yahudilerde olduğunu söylüyordu.

Kulaklarıma inanamadım.

— O adamı bir gün bile sevememiştim. Valya iyi kızdır, ama babası sahtekarın biridir. Konuştuğunda ağzından bal akar, ama insanın yüzüne bakmaz… Khana Lvovna, onların evine gitmeyin. Bir şey olursa Ala'yı alın bana gelin. Haydut, Yahudileri evlerinden atacaklarını bağırarak söylüyordu. O an, bizim evde oturmanızın iyi olacağını düşündüm: Belki biraz dar gelecek, ama hiç olmazsa rahatlayacaksınız.

Khana onu öptü, yakında geleceğine söz verdi. Vera Platonovna gittikten sonra da düşündü: Hayır, Ossip doğru söyledi. Steçenko yılanın biri gerçekten. Onun gibiler kaç kişi? Vera Platonovna da Ossip gibi konuşuyor. Ya Valya, başka türlü konuşabilir miydi? Ya Boris?.. Gençler yürekli. Savaşıyorlar. Bu hayvanları çabuk kovacağız demektir.

İki gün sonra, sabahın erken saatinde korkunç bir çatırtıyla uyandı. Dışarı fırladı. Yarı çıplak insanlar aralarında heyecanla konuşuyorlardı. Kreştçatik'ten sis gibi yoğun, kara bir duman yükseliyordu. Khana, kendi kendine güldü: Bizimkiler yaklaşıyorlardı herhalde. Acıları uzun sürmeyecekti. Torununu havaya kaldırdı ve mırıldandı:

— Baban geliyor…

7

Vera Platonovna evinde oturmuş yün örüyordu. Boris döner gelirse, kışın işine yarardı ördüğü… Her zamanki gibi odası tertemizdi: Bayram dolayısıyla içerisini temizlediği sanılırdı. Üst üste üç yastık, kar gibi yatak örtüsü, güneşte parıldayan kızıl parkeler. Duvarda Boris'in asker elbisesiyle büyük bir fotoğrafı. Fotoğrafı Tarnopol'den göndermişti. Yanında rengi atmış eski fotoğraflar: Ölü kocası, kızkardeşi, yeğenleri. Bir köşede, belli belirsiz bir ikona parlıyordu. Vera Platonovna ikonadan vazgeçememişti: "Annem astı onu…" Boris bir gün sormuştu: "İnanmadığın halde neden kaldırmıyorsun şu ikonayı?" Vera Platonovna hemen cevap vermedi. Bir süre düşündükten sonra: "Kimseyi rahatsız etmiyor ki," dedi. "Aslında sana ne cevap vereceğimi bilmiyorum Boris. Kiliseye gitmiyorum, dua etmiyorum. Tanrı var mı, yok mu bilmiyorum. Varsa bile kilisede değil, insanların yüreklerinde…"

Yün örerken düşünüyordu: Ne kadar güç şey! Böyle olacağı hiç aklıma gelmemişti!.. Öbür savaşta da geldiler, ama hiç böyle değildi. Yağma ediyor, öldürüyorlardı, ama gündüz gözüyle insanlara işkence etmiyorlardı. Bunlar nereden çıktı böyle? Kahkahalarla gülüyor, havaya ateş ediyorlar… İnsan değil bunlar. Bizimkilerin işi zor: Adamların topları var, otomobilleri var, istemediğin kadar arabaları var… Savaş uzun sürecek, herhalde sonunu göremem.

Kulak verdi. Merdivende bağıranlar vardı. "Bir şeyim yok… Dokunmayın bana!" Biri Almanca sövüyordu. Sonra Vera Platonovna'nın kapısı vuruldu. Saçlarını düzeltti, sakin, açtı

kapıyı. Üç Alman içeri girdi. Şefleri biraz Rusça biliyor, söylediği anlaşılıyordu.

— Kim oturuyor? Çıfıt var? Asker var? Komünist var?

Vera Platonovna başını salladı.

— Ne millet?

— Ukraynalı, Letki Köyü'nden…

Almanlar komodinin gözünü boşalttılar; çamaşır, Boris'in defterleri, ince kurdeleyle bağlanmış deste deste mektup, bulgurları yere döktüler.

Rusça konuşan Boris'in fotoğrafını gösterdi:

— Kim?

— Oğlum.

— Komünist?

Vera Platonovna sert cevap verdi:

— Herkesin inancı kendine…

Alman bir şey anlamamıştı, ama Vera Platonovna'nın ses tonu onu kızdırdı. Duvardaki fotoğrafı kaptı, parçaladı.

— Oğlun yok. Kaput!

— Yaşlı bir kadını üzdüğünüz için utanmalısınız, dedi Vera Platonovna. Anneniz yok mu sizin?

— Sus!

Kızgın Alman, yırttığı fotoğrafın parçaları, gömlekler, yün yumağı ve mektuplar üzerinde tepiniyordu. Birden, ikonanın üzerindeki kartı gördü: Lenin'in bir portresiydi bu.

— Komünist misin? Yürü.

Gerildi, Vera Platonovna'nın yüzüne vurdu. Yaşlı kadın yere düştü; gözlüğü kırıldı; yüzü kan içindeydi ama kendini kaybetmemişti. Celladına bakıyor, bu bakış Almanı çileden çıkarıyordu. Öbür ikisi üst kata çıkmışlardı. Oradan da çığlıklar, kırılan camların şangırtısı geliyordu. Komutanları da gidecekti ki, birden kanı yine tepesine çıktı. İhtiyar büyücü! İşte böyleleri evleri uçuruyor, arkamızdan ateş ediyor… Çılgına dönüp Vera Platonovna'ya saldırdı, az önce çamaşır üzerinde tepindiği gibi, şimdi de yaşlı kadının üzerinde sıçramaya koyuldu. Sonra başını basamaklara çarparak merdivenden aşağı sürükledi, avluya çıkardığında Vera Platonovna ölmüştü bile. Uzun uzun ölüye sövdü, saydı; boğuk sesle, en iğrenç küfürleri kusuyordu. Gökyüzü kıpkızıldı: Kreştçatik yanıyordu. Ödü patlayan ev halkı, sabaha kadar haykırdı durdu.

8

Khana, Ala ile birlikte pazara gidiyordu (Almanların gelişinden bir hafta sonraki pazar günüydü). Duvara asılı bir afiş gördü… Sokağa çıkma yasağıydı belki. Mavimsi afişin önünde durdu. Şunlar yazılıydı üzerinde: "Kiev ve çevresinde oturan Yahudiler, 29 Eylül Pazartesi günü, sabahın yedisinde, eşyanız, kimlik kâğıtlarınız ve kalın giysilerinizle Dorogojistkaya'daki Yahudi mezarlığının yakınında bulunun. Bu emre uymayanlar ölüm cezasına çarptırılacaklardır."

Khana afişi birkaç kere okudu. Yine ne uydurmuşlardı bu haydutlar? Yanında yaşlı bir adam duruyordu. Rahat görünüşlüydü. Khana ona sordu:

— Ne icat ettiklerini gördünüz mü?

Adam korkuyla çevresine bakındı, uzaklaştı. Kadının biri:

— Niyetleri açık, dedi. Yahudileri sürecekler…

— Nereye?

— Bilir miyim nereye süreceklerini?

Khana ağır ağır evine döndü. Bir haftadan beri çok yaşlanmıştı, başı sallanıyor, bacakları gitmiyordu. Nereye gönderecek bu haydutlar bizi?.. Onlardan iyi bir şey beklenmez. Benim yaşlı, Ala'nın da küçük bir kız olması onların gözünde hiç önemli

değil… Kısa zaman sonra kış bastıracak… Korkuyla karışık bir sevgiyle torununa baktı: Ne olacak? Ben öleceğim, ona kimse sevimli bir söz söylemeyecek. Oysa Ala'm o kadar zeki, o kadar şen bir çocuk ki. Oynamalı, eğlenmeliydi o… Ben yeterince yaşadım, artık ölebilirim. Ama Ala?.. Çocuğu nasıl kurtarmalı?

Gidip Vera Platonovna'yla konuşmaya karar verdi: Bizimkiler dönünceye kadar Ala'ya bakmasını rica ederim… Tanımadığı bir kadın açtı kapıyı; Khana'ya kötü kötü baktı.

— Burada yok. Götürdüler… Bütün partilileri götürdüler. İnanmazsanız polise sorun.

Khana anlamıştı: Artık kurtuluş yoktu. Kadere boyun eğmek gerekiyordu. Belki bizi çok uzağa sürmezler? Yaşayabildiğimiz kadar yaşarız… Almanların arasında da iyi insanlar olmalı. Çocuğa acırlar nasılsa…

Khana yolculuk hazırlığına girişti. Ala'nın kürkü yırtılmıştı, mutlaka dikmesi gerekiyordu. Sonra çoraplarını örmeliydi. Biraz peksimet pişireyim… Ev işleri onu karamsar düşüncelerden uzaklaştırdı. Ala uyumuyordu sonra sakin bir uykuya daldı. Uyumadan önce: "Nineciğim," demişti. "Bebek Maşa da bizimle gelecek mi? Onu da alır mıyız?"

Khana sabah çıkmayı düşündü; ama yolun at arabaları, el arabaları, paket yüklü yayalarla dolu olduğunu görünce acele etmenin gereksizliğini anladı. Akşama da varsak bir şey değişmez…

Lvov Sokağı tıklım tıklım doluydu; kimi arabalara binmişti, kimi yürüyor, sürükleniyordu. Yığınla ihtiyar ve çocuk vardı. Khana düşündü: Gençler nerede?.. Sonra gençlerin savaştığını hatırladı hemen. Burada herkes kendisi ya da torunu yaşındaydı. Sakallı iki ihtiyar, örtü içine yatırılmış yaşlı bir felçli kadını taşıyorlardı. Takma bacaklı bir adam, içinde bir bebeğin kayıtsızca gülümsediği arabayı sürüyordu. Çocuklar annelerini kaybediyor, ağlıyorlardı. İhtiyarlar dua ediyorlardı. Doğunun dinsel şarkılarının hüzünlü havası kadınların hıçkırıklarına karışıyordu. İki genç kız birbirlerine sarılmış yürüyor, en güzel giysileri içinde gülümsemeye çalışıyorlardı. Ala koca bebeğini göğsünde sıkmış, korkulu bakışlarını çevresinde gezdiriyordu.

Birden Khana kalabalıkta, Raya ile Ala'ya bakan ihtiyar Doktor Weinberg'i gördü. Güç bela yanına gidebildi.

— Doktor bizi nereye götürüyorlar?

İyilik ve hüzün dolu gözlerini yüzüne diken doktor eğildi, alçak sesle cevap verdi:

— Mezara.

Khana bir çığlık attı, Ala'ya sarıldı.

— Olamaz! Çocuk?..

Doktor güçsüzlüğünü belirten bir hareket yaptı, gözlüklerini çıkardı, Khana gözlerinde biriken yaşları gördü.

Yürümek gitgide güçleşiyordu: Pavlovskaya, Nekrassov ve Dimitriyevskaya sokaklarından sel gibi insan akıyordu. Lvov Sokağı, Khana'ya hiç bu kadar uzun gelmemişti. Ancak çarşıya varabilmişlerdi… Kaldırımlarda Alman devriyeleri duruyordu. Ara sıra kemerlerinin altından, kapılarından, pencerelerden gelen kesik cümleleri duyuyordu Khana.

— Tanrım, ne kadar kalabalık!.. Nereye gönderiyorlar onları?..

— Çalıştıracaklar sanırım…

— Görünüşü bile korkutuyor insanı!..

— Saşa yemeğe geç kalma!

— Fırına kadar gidip geleceğim…

— Kreştçatik durmadan yanıyor…

Almanların kordonu dışında günlük hayat devam ediyordu. Ala yürüyemez olmuş, ağlıyordu. Khana çocuğu kucakladı, ama taşıyamadı. Biri: "Çocuğu arabaya koyun," dedi. Khana teşekkür etti. Arabada oturan ihtiyar cevap vermedi: Mırıldanıyor, belki dua ediyordu? Belki aklını kaçırmıştı? İnsan, daha azıyla bile kaçırabilirdi aklını.

Belki doktor işi büyütüyor? Hep böyledir o… Raya'nın zatürree olduğunu söylemişti, basit bir grip çıktı…

Khana'nın yanında yürüyen kadın:

— Söylentiye göre bizleri küçük kentlere dağıtacaklarmış, dedi.

Doktor mutlaka büyütüyordu işi. Evet, hayvandan farkı yoktu bunların; ama çocukları öldürecek kadar ileri gidemezlerdi! Khana kendini toplamaya çalıştı, ama kalbi duracak gibi oluyordu. Hayır, bu yol hayat yolu değil! Herkes ağlıyor, kadınlar giysilerini yırtıyorlar. İhtiyarlar ölüme gidercesine dua ediyorlar. Kime yöneltiyorlar dualarını? Khana, bir gün sinagogun tepesinde oturduğunu hatırladı. Hüküm günüydü; ihtiyarlar Tanrıya yalvarıyor, bağışlamasını diliyorlardı. Ardından Yahudi kıyımı gelmişti… Tanrı varsa bile bir şey duymuyor. Aldırdığı yok: Bunlar onun çocukları değil…

Almanlar, kötü kötü bakıp gülüyorlar… İşte biri başını çeviriyor; istediği kadar hayvan olsun, yine de dayanamadı… Nerede bizimkiler? Ossip nerede? Bizimkilerin kazanacakları kuşkusuz, ama ne zaman?.. Onlar gelene kadar Almanlar bize öldüresiye işkence edecekler…

Hâlâ Lvov Sokağı'ndaydılar, işte Khana'nın ablası Fenya'nın eskiden oturduğu ev. Kocası terziydi, ne de güzel bir tabelası vardı… Khana, Naum'la tanıştığında ablasını görmeye gelmiş, ağlamış, bir anne gibi evlenmesine izin vermesini istemişti. Naum çok iyiydi, ama biraz kaçıktı… Gittiğinde, Khana ile Ossip epey sıkıntı çekmişlerdi: Khana çamaşır yıkadı, gündeliğe gitti. Yine de Ossip'i adam etmeyi başarmış; büyütmüştü onu. Leo iyi bir hayat yaşıyordu, ama Ossip'in kafası daha iyi işlerdi. İnsan ona güvenebilirdi; subay olmuştur kuşkusuz… Sonra kendine iyi bir eş seçmişti. Raya'nın huysuz olduğunu söylemek kolay –bütün kadınlar huysuzdur–, altın gibi yüreği var ama. Savaşa katılmakla ne iyi etti. Böyle hayvanlarla herkesin çarpışması gerekir…

Steçenko'nun, neden onu savaşa gitmekten vazgeçirmeye çalıştığını şimdi anladım. Steçenko yılanın biri!.. Vera Platonova ise gerçek bir dost. Bu haydutlar ona ne yaptılar acaba? Belki onu da sürmüşlerdir?

İşte anayol… Uzun yıllar önce, Roza'nın düğününe giderken Naum'la buradan geçmişlerdi. Naum ne de garip dans ediyordu. Khana da polka yapmıştı… Derken hayat gelip geçivermişti. Ama Ala… Ala'yı bırakmazdı: Daha yeni başlıyordu hayata… Neredeyiz? Melnik Sokağı'na vardık galiba…

Çevrelerinde ev kalmamıştı. Çevreleri boş arsa, bir tepe, bir uçurum ve kum, bol bol kum kaplıydı. Mola verdiler: Daha fazla ilerlemelerine izin verilmiyordu. Kimi iki lokma yemek yiyordu. Kadınlar çocuklarını avutuyorlardı. Bir ihtiyar bağırdı: "Bizi Mısır'dan çıkardın…"

Almanların çektiği tahta perdenin önüne vardıklarında hava kararıyordu. Çiğnenmiş otlar üzerindeki masaları gördü Khana. Tıpkı bir resmi daire gibi. Herhalde kimi nereye yolladıklarını yazıyorlardı. Otuzar kişilik gruplar halinde geçiriyorlardı. Khana'nın yanında güzel giyimli iki kızla Ala'yı arabaya bindiren kaçık ihtiyar vardı.

Almanın biri Khana'nın pasaportunu aldı. Yaşlı kadın sordu:

— Yazacak mısınız?

Alman pasaportu yere attı ve kükredi:

— Kes sesini! Mücevherlerini ver!

Khana, nişan yüzüğüyle üç gümüş kaşık uzattı.

— Hepsi bu kadar mı?

— Soyun! Çabuk!

Khana kımıldamıyordu. Alman, yaşlı kadına vurdu:

— Soyun! Küçük kızı da soy!

Yine ne icat etmişti bu hayvanlar? Khana, Ala'yı soymaya başladı. Küçük kız ağlıyordu:

— Nineciğim yıkanmak istemiyorum! Nineciğim üşüyorum.

Khana küçük kızı kollarına aldı, bir deri bir kemik kalan göğsünde sıktı: Onu ısıtmaya çalışıyordu.

— Donunu da çıkar! Çabuk!

İhtiyar cevap verdi:

— Çıkarmam.

Alman suratına vurdu; ihtiyar sendeledi ama düşmedi; gözleri kan çanağına döndü; boğuk bir sesle haykırdı:

— Lanet olsun sana, tohumuna, evine, yoluna! Başka bir

Alman koştu geldi; makineliyle ihtiyarın beynini parçaladı. Ala ağlıyordu.

— Nineciğim korkuyorum…

— Beni öldürün ama çocuğa dokunmayın, diye yalvarıyordu Khana.

— Sus! İleri, marş! Çabuk!

İki genç kız da soyunmuştu. Almanlar, şehvet dolu, iğrenç bakışlarla onları süzüyorlardı. Kızlar gülümseyerek ilerliyorlardı, birden şarkıya başladılar:

Kalkın ayağa, dünyanın lanetlileri

Khana önündeki uçurumu gördü. Yanında yürüyen kadının sözlerini duydu: "Babi Yar…" Sonra bir Alman, Ala'yı yakaladı, geriledi ve kızı uçuruma fırlattı. Khana korkunç bir çığlık attı ve sustu. Almanlar döndü, kolunu havaya kaldırıp haykırdı:

— Ossip gelecek! Ordu gelecek! Bütün yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz, canavarlar!..

Hepsini uçurumun kenarına sürüklediler, makineli tüfek taradı…

Yığınla elbisenin çevresinde Almanlar kavga ediyorlardı.

— Bu saatin benim olduğunu söyledim sana…

— Senin söylediğin başka bir saatti, bunu ben kenara ayırdım…

Aralarında hayalci genç terzinin yıllar önce Khana'nın parmağına geçirdiği nişan yüzüğünün de bulunduğu sürüyle yüzüğü cebine tıktı. İşte Ala'nın minicik kürkü. Bir gün önce Khana yırtığını dikecek zaman bulmuştu… Kimsenin kürke aldırdığı yoktu… Çamaşırlar, oyuncaklar, el çantaları, koltuk değnekleri, dua kitapları, koca tüylü bir şapka…

9

Sonbahar çok soğuktu. Durmadan yağmur yağıyordu. Derin siperler, kuyu gibi suyla dolmuştu. Askerler donuyor, küfür ediyor, homurdanıp basıyorlardı kalayı. Gece gündüz bombalar, mermiler, mayınlarla burun burunaydı hepsi. Sanki düşman, her karış toprağa bir tuzak kondurmuştu. Bu cehennemde daha ne kadar dayanabilirlerdi? Ossip omuz silkti: Dayanmaları için emir verilmişti bir kere, dayanacaklardı.

Uzun süreden beri mektup almamışlardı: Ama birden kısmetleri döndü: Postacı Stedenko sürünerek geldi. Her yanından su akıyordu. Üniformasının altından insanların sevinç kaynağını çıkardı. Mavi, sarı, gri, okul defterinden kopmuş, üçe, katlanmış yapraklar, iki de gazete. Biri ordunun gazetesi, öbürü de başkent Moskova'nın.

— Bana *Krasnaya Zvezda*'yı ver.

Ossip kendisine mektup olmadığını biliyordu. Raya neredeydi? Kaçacak zaman bulmuşlar mıydı? Kendi kendine itiraf ettiği gibi, "gevşemekten" korktuğu için bunları düşünmemeye çalıştı. Ossip arkadaşlarına bir şey söylememişti: Komiserlerinin evli olduğunu hiçbiri bilmiyordu.

Ossip'ten biraz korkulurdu: Fazla akılcı, fazla sertti sanki. Kendisi de ilişkilerinde bir şeyin aksadığını seziyordu. Benden komiser olur mu?.. Taburun ruhu Yüzbaşı Belogorov'du; mavi gözlü, dalgın, gerektiğinde atak, sırasında da şen bir adamdı yüzbaşı. Herkes özel işlerini ona açar, kadınlardan, çocuklardan

söz eder, üzüntü ve neşesini onunla paylaşırdı. Belogorov da Klava'sından söz etmeye bayılırdı. Ossip, Belogorov'un karısının, savaş öncesi evlenip Kırım'a, Alupka'ya gidecekleri sıra konservatuvar öğrencisi olduğunu bile biliyordu.

Mektuplar tekrar tekrar okunur, sonra da dostlara okutulurdu.

Kocaman, kaba bir yaprak. Eğri büğrü harfler. Goriyuntsev'in kolhozcu anası yazıyor: "Günaydın ya da tünaydın sevgili oğlum! Seni yürekten selamlar, hepimizin sıhhatte ve hayatta olduğumuzu bildiririm. Aynı şeyi senin için de temenni ediyorum. Şura askere çağrıldı. Marussia bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Ekinleri hallettik, ama patateslerin durumu kötü. Adam yok. Kentten, Sizran'dan birilerini yollayacaklarına söz verdiler. Sevgili oğlum, ana kalbimin yaralarını sarmak istiyorsan öldür Almanları, o pis böcekleri! Sevgili arkadaşlarına da yürekten selamlarımı yolluyor, askerlik hayatında hepinize başarılar diliyorum…"

Mektubu okuduktan sonra, Ossip duygulu, içten şeyler söylemeye kalktı ama sözcük bulamadı; "kolhozlarda çalışan öncü köylüler…" gibisinden bir cümle dolaşıyordu kafasında. Ama bu cümle, gazetelerde yayınlanan makalelere yaraşırdı; oysa şimdi bir ananın mektubu söz konusuydu…

Petritski hop oturup hop kalkıyordu:

— Karım, Özbekistan'a gideceklerini yazıyor. Nasıl yapacak, nasıl edecek bilmiyorum. Oğlum sekiz yaşında, kızımsa beş…

— Gitmekle iyi ediyorlar, dedi Ossip. Oraları çok daha sakin.

Hem sonra iklim de sıcak… Ben gitmedim ama bir arkadaşım anlattı; kavun varmış, üzüm varmış. Neden korkuyorsun? Koskoca bir ülkede yaşıyoruz, kurt dolu bir ormanda değil. Peçora Irmağı'nın kıyısında da bulundum; iklimi bambaşka. Yine de yaşıyorsun: Sineması vardı, pasta yapıyorlardı, gençler dans ediyordu…

Ossip'in kendinden emin konuşması yalnız Khana'yı etkilemiyordu, Petritski de rahatladığını duyuyordu şimdi; Belogorov'a çocuk karalamalarını gösterdi.

— "Babacığım…"

Kızımın mektubu… İyi de yazılmış ha…

Teğmen Zarubin, Ossip'in yanına yaklaştı:

— Burada iliklerimize kadar ıslanmışız: geri kalan dertleri söylemiyorum… Penza'dakiler ne yapıyorlar dersin? Anama odun vermek istememiş herifler!

Duygululuğa yer yoktu: Apaçıktı durum. Ossip, Penza kenti komitesine mektup yazdı. Mektupta yurtseverlikten, Teğmen Zarubin'in kahramanlığından, kışın ısınmak için odun yakmak gerektiğinden söz ediyordu…

Belogorov sevinçten, mutluluktan neredeyse uçacaktı; her zaman biriyle dertleşmesi gerekliydi. Ossip'i ötekilere özgü zayıflıklardan yoksun biri sayıyordu; belki de hayatında aşık olmamış bir adam… Ama en yakınında duran Ossip'ti, mor

mektup kâğıdını ona uzattı. Daha okumadan, mektubu zarif bir genç kadının yazdığı anlaşılıyordu.

"Sevgilim, bir tanem!

"Mektuplarım eline varıyor mu bilmem, ama seni öylesine büyük bir sevgi, öylesine büyük bir ateşle düşünüyorum ki benden mektup almasan bile duyman gerekiyor. Benim için üzülme, yaşamaya çalışıyor ve elimden geleni yapıyorum; en kötüsü insanın umudunun kırılması. Ama gece olup çevremde kimse kalmayınca başımı yastığa gömüyor, aptallar gibi gözyaşı döküyorum. Moskova'yı tanıyamazsın; tıpkı senin gibi üniforma giyiyor. On gün evde yoktum… (sansür bu sözcüğü silmişti) önünde siper kazdık. Önceleri alışkın olmadığımızdan çok zor geliyordu; bir de üstelik bombardıman vardı durmadan. Yine de becerdik. Almanlar ahmakça yazılmış bildiriler atıyor, bizlere 'küçük hanımlar' diyorlardı. Benim gibi 'küçük hanımlar'ın hem keman çalıp hem siper kazabildiğinden haberleri yok anlaşılan. Belki birazdan gitmek zorunda kalabiliriz, ama merak etme; şu sıra herkes alışkın olmadığı işlerle uğraşıyor. Sen dövüşebildiğine göre ben kolhozda neden çalışmayayım? En önemlisi zaferi kazanmak. Haberler pek iyi değil, ama yakın gelecekte üstünlüğün bize geçeceğine inanıyorum. Birlikte geçirdiğimiz her gün, her dakika aklımda. Moskova denizini, nasıl suya düştüğünü, sonra geceyi hatırlıyor musun? Her şeyi yazamam, nasıl olsa biliyorsun. O günkü gibi öperim seni. Savaş yüzyıl bile sürse bekleyeceğim, bekleyeceğim, bekleyeceğim!"

Ossip'in yüzü asıldı: Mektup ona Raya'yı hatırlatmıştı. Belki o da kurtulmuş, siper kazıyor, ya da bir kolhozda çalışıyordu? Ya Kiev'de kalmışlarsa? Hayır, hayır, böyle şeyler düşünmemeliydi!

Ossip arkadaşlarına bir makale okudu: "Moskova'yı korumak Sovyet askerinin ilk görevidir." Makale hoşuna gitti, her şey açık ve seçikti. Herkesin susup kendisini dinlediğini gördü. Yeniden, nedenini bilmeden Raya'ya takıldı kafası: "Bir şey anlamıyorsun, evet anlamıyorsun…" derdi Raya. Belki doğruydu söylediği, belki gerçekten bir şey anlamıyordu? Belogorov da aşağı yukarı aynı şeyi söylemişti geçenlerde: "Güzel ama biraz kuru…" Ossip konuştu:

— Bir subay karısı artık bütün Moskova'nın üniforma giydiğini, asker olduğunu yazıyor. Oranın da buradan farkı yok. Kadın müzisyen ellerini korumak zorunda; yine de gitmiş siper kazmış… Demek ki dayanmamız gerekiyor. Bizim için Moskova sadece bir savunma hattı değil, Moskova burası…

Acemice bir hareketle kalbini gösterdi ve düşündü: Romanlardaki gibi aptalca.

Kısa süren bir sessizlik oldu. Dokuz gündür aynı yerdeydiler. Küçük bir akarsu… Buna da savunma hattı mı denirdi? Küçücük bir çocuk bile geçebilirdi akarsuyu. Daha ilk gece, askerler, daracık aralıklı derin siperler kazmışlardı: Güç bela giriliyordu siperlerin içine. Almanlar, günde iki kere saldırıyorlardı.

Çevrelerinde bir tek sağlam yer kalmamıştı: Toprak, top mermilerinin açtığı hunilerle kaplıydı. En kötüsü de cephane azlığıydı: Cephane taşımak öyle güç ki…

Belogorov'la Ossip, Almanları olabildiği kadar yaklaştırmaya karar verdiler. Cephanesizlik böyle davranmalarını gerektiriyordu.

Belogorov sordu: “Ya askerlerin siniri dayanabilecek mi?” Ossip cevap bile vermedi, savaştı bunun adı. Önceki gün Zarubin, Ossip’e sormuştu:

— Gerçekten korkuyor musunuz?

Ossip kızdı:

— Korksam ne olacak? Sana mı hesap vereceğim? Dayanma emri aldık, gayet açık sanıyorum. İnsan pek çok şey duyar, ama hepsini de başkalarına anlatması gerekmez. Herifin biri tıka basa salatalık yiyip midesini bozsa, romanlarda bundan değil de bambaşka olaylardan söz ederler…

Zarubin’in külrengi, zayıflamış yüzüne baktı; birden tatlı bir sesle ekledi:

— Bu da geçer. Hep sinir bozukluğundan geliyor. Bir keresinde dişim ağrıyordu, dişçi dişime bir şey koydu; acı daha da arttı, sonra geçiverdi. “Siniri aldım..” demişti o zaman dişçi. Şimdi en iyisi insanın sinirsiz olması! Burada dura dura bir şey duymaz hale geleceğiz. Geri döndüğünde karını, her şeyini, istersen sinirlerini bile bulabilirsin…

Almanlar hava saldırısına geçtiler. Akşama doğruydu. Ortalık biraz aydınlanmıştı, uzaklarda gökyüzü kirli kırmızı renkteydi. Ossip saydı: Otuz üç, otuz dört… Durdu sonra. Herhalde eskiden insanlar kıyameti böyle bir şey sanıyorlardı… Alçak heriflerin de amma çok uçağı vardı ha! Birden okuduğu bir broşürü hatırladı: Essen’den, hammaddelerin paylaşılması savaşından söz

ediyordu. Sonra biri bütün gücüyle göğsüne vurmuş gibi, gözü karardı. Goriyuntsev kollarına alıp bağırdığı sıra kendine geldi:

— Komiser öldürüldü?

— Su…

Bir yudum içti, midesi bulandı ve kustu. Başı çok ağrıyordu; yerinden kalkmaya çalıştı, sendeledi ve hemen uzandı. Bir an hastalandığını, evde yattığını sandı; Raya kaynar çayla aspirin getirmişti sanki. Birkaç saat sonra düzelecekti…

— İyi değil misin?

Zarubin'di konuşan; uzak, uzaklardan gelen bir ses…

— Önemi yok, geçer…

— Belogorov… Öldü…

— Ne?..

Ossip yerinden fırladı.

Belogorov'un yüzü öylesine hırpalanmıştı ki tanınmaz haldeydi. Ossip bir an ayakta durdu, dudaklarını oynattı; bir şeyler söylemek istedi, beceremedi. Sonunda:

— Taburun komutasını alıyorum, diyebildi.

Gece Belogorov'u gömdüler. Tahta bulamadılar da Ossip, bir konserve kutusundan kesilen teneke parçası üzerine şunları yazdı: "Yüzbaşı Belogorov. Savaş alanında şehit düştü. 12-10-1941." Havaya ateş edildi. Karşılığında Almanlar füze attılar. Ossip, Belogorov'un sözlerini hatırladı: "Savaş bitince Klava'yla Kırım'a, Alupka'ya gideceğiz…" İyi bir yüzü, tatlı, şen, zeki gözleri vardı… "Gerekirse yüzyıl beklerim…" Klava'ya yazması gerekiyordu. Hava karanlıktı kimsenin Ossip'e baktığı yoktu; buna sevindi, kim bilir yüzü nasıl gösteriyordu gevşediğini?

— Bağlantı kesildi, dedi Zarubin. Artık kimseden yardım alamayız, geri çekilmemiz şart oldu.

— Geri çekilme emri almadık ki.

— Almadık ama elimizde de tüfek mermisinden başka şey kalmadı. Yarın yeniden saldırırlarsa ne olacak?

— Emir gereğince dayanmalıyız.

— Nedir bunun adı? İnat mı?..

Ossip gülümsedi:

— Bana bak… İnatçıyım, doğru. "Böylesine inatçı bir adamla yaşayamam…" derdi karım.

Komiserin ilk kez ailesinden söz etmesiyle, gerek Zarubin, gerekse ötekiler birden rahatladılar. Hepsinin yüzü gülmüştü. Ossip, ciddi ciddi devam etti:

— Yalnız bizim askerlerimizin mi öldüğünü sanıyorsun? Irmağın öbür yakasında olup bitenlere bak bir de. Almanlar ölülerini gece taşıyorlar, ama ırmağa yaklaşmaktan da korkuyorlar: İçlerinde en az elli ölü var. Bu elli kişi Moskova'ya yürüyemez. Üzerimize saldırıyorlar diye çekilirsek, Penza kentine kadar ellerini kollarını sallayarak yürür bu herifler.

Saldırı –on birinci miydi, on ikinci mi, Ossip sayısını şaşırmıştı– sabahın ilk saatlerinde başladı. Kasvetli bir topraktı bulundukları yer: Yağmur, ortadan ikiye ayrılmış ağaçları, sarı, bulanık sularıyla küçük ırmak… Yine de burası Ossip'e, uçsuz bucaksız ülkenin yüreği gibi geliyordu. Bir kere direnmeyi başardık, kolay kolay gitmeyiz!..

Almanların iki yüz metreye kadar sokulmalarını beklediler; sonra makineli ateşi açtılar. On birinci ya da on ikinci kere Almanlar geri çekildi. Ossip sayıyordu: Kırk kadar ölü daha… Her yer böyleyse Moskova'yı göremez bunlar.

Ama gökyüzü yeniden gürledi. Rezalet, avcı uçaklarımız nerede yahu? Aslında fazla bir şey bildiğim yok. Belki komşularımızın durumu daha da kötüdür? Ya da bizimkiler karşı saldırıya geçiyorlar… Bilinen tek şey var: Direnmek gerek. Erkeksek, gerçekten erkeksek kaçmayız. Ya Belogorov'u bekleyen Klava… Raya, Ala, anam neredeler?.. Hayır, düşünmek bile istemiyorum! En iyisi patlayan bombaları saymak, insan daha rahat ediyor…

10

Keller, nefret dolu bakışlarla artık alıştığı görüntüyü seyrediyordu: Çiseleyen yağmur, kızıl ve vıcık vıcık bir çamur, yanan evlerin bacaları, kolu bacağı kopuk çığlık ağaçlar ve ilerde şu Allahın belası ırmak. Önceki gün Teğmen Krause şöyle demişti: "Dinyeper'i geçtik de şu pis su birikintisinde takıldık kaldık…" Bu kerelik Krause haklıydı; ama kötü bir komutandı Krause, kabaydı, haksızlık yapardı; sevdiklerine, "gözde"lerine "demir haç" nişanı dağıtır, hantalca, kaba saba birini görünce hemen tebelleş olurdu.

Hangi kötü ruh yaratmıştı bu ülkeyi? Bu topraklarda yaşamak olanaksızdı… Keller evleri, bahçeleri, çiçek öbeklerini, sarmaşık ya da asma kaplı çardakları hatırladı. Sonra da Fransa'yı. Orada ne kadar mutlu olduğunu ancak şimdi anlıyordu. Tabii, Fransızlarla alay etmek mümkündü: Çökmüşlerdi, artık ilerlemiyorlardı, yine de kültürlü adamlardı Fransızlar. Fransa'da, Almanların alışkın olduğu rahata rastlanmazdı ama Fransızların da kendilerine özgü yanları vardı. Şakacıydılar, inceydiler, dostlukları tatlıydı. En önemlisi de insanı el üstünde tutarlardı. Mimi yalan söylemişti herhalde; yüzünü gözünü morartan başkası olmalıydı.. Fransa'da bulunduğum süre içinde bir kere kötü davranmadılar bana. Ama Dumas kendi işine fazlaca gömülmüş biriydi, yaşı altmışı geçmişti, yeryüzünde her şeyin değiştiğine aklı ermiyordu. Onu Gestapo'ya ihbar etmemekle iyi yaptım, bir Alman gönlü yüce olmalıdır. Hem sonra meslek dayanışması da var… Bu anıyı nereden hatırlamıştı? Dijon'da ne kadar rahattı! Ya Mimi… Onunla bir gece geçirmek için neler vermezdi! İlkbahardan bu yana papaz hayatı yaşıyordu… İzin alıp Gerta'yı görebilse ne iyi

gelecekti. Şimdi bunu düşünmek olanaksızdı ya; önce Moskova'yı almak gerekiyordu. Derken pis bir ırmak çıkmıştı karşılarına…

Führer, kızıl kuvvetlerin büyük bir bölümünün yok edildiğini açıklamıştı; ne dediğini bilirdi o. Buradan insan burnunun ucunu göremiyordu. Anlayamadığım bir şey var: İlerledikçe işimiz güçleşiyor… Fransa'da tam tersi olmuştu. Bazı arkadaşlar önceleri Fransızların direndiklerini anlatmıştı, karşı saldırıya bile geçiyorlardı. Ama bizim alayın eline savaşma fırsatı bile geçmedi… Kızıllar bunca askeri nereden buluyorlar? Krause, makinelileri yok ediyor. Yine de bizi makinesiyle taramaya devam ediyorlar. Cin çarpmış gibi bu herifler! Oysa işlerini bitirdiğimizi biliyorlar. Direnmek neye yarar? Moskova iki adım ötede. Oraya varacağımız belli. Bir ay daha kazanmak için yığınla insanı öldürtmeye razı adamlar. Bütün kozların elimizde olduğunu gören Fransızlar savaşı bırakmışlardı. Doğal bir şey. İyi kumarbazlar hep böyle yapar. Ama Ruslar gerçekten yabani, yollarına bir göz atmak yeter…

Rusya seferinin ilk günlerinde, Keller, pencerelere ateş eden, kapıları kıran, genç kızları sürükleyen arkadaşlarını yatıştırmaya çalışmıştı: "Almanların ne yüce ruhlu kişiler olduğunu onlara göstermeliyiz… Çocuklara şeker bile dağıtmıştı. Düşündükçe gülüyordu kendi kendine. Gerta haklı: Ben çok safım. Bu saflığım da bir türlü geçmeyecek. Yaşlı bir kadın ağlamasın, bir küçük kız gülmeyegörsün, hemen bir eşeklik yapmaya hazırım… Dün Kurt Sohram öldü. Bir filoloji öğrencisi. Dünya çapında bir bilgin olabilirdi. Oysa, üniversitenin ne olduğunu bilmeyen bir Asyalı onu öldürdü. Şeker mi… Yok canım, burada gereken kırbaç, kırbaç… Bu herifleri tepelemek, dönüp arkalarına bakacak fırsatı vermemek gerek! Beş, on yıl sonra bunlara insanca davranılabilir,

daha önce değil.

Bir yıldan kısa süre önce, Keller Dijon'da sakin bir hayat yaşıyordu. Tecrübeli bir asker sayıyordu kendini: Ateş etmemiş miydi? Şimdi gerçek bir savaşçı olmuştu. Kurt, kollarında ölmüştü. Hem yalnız Kurt değil, bu uğursuz ırmağın önünde taburun üçte birini kaybetmişlerdi. Önceki gün Keller, üzerinde bir bit bulmuş ve midesi bulanmıştı. Sonra kendi kendine "Savaş bu işte," demişti. "Kanıyla, pisliğiyle, dehşetiyle gerçek savaş bu. Mimi'yi düşünmenin sırası değil…" Belki arkadaşları genç kızların ırzına geçmekte haklıydılar? Onlara çiçek sunacak değillerdi ya! Savaşın da kendine göre kanunu vardı: Zaman zaman insanın içini rahatlatması, yakması, yıkması, boğması gerekiyordu. Gerta beni tanıyamayacak: Yabanileştim…

Taburda her türden adam vardı: Pazar eğlencelerini, gübreleri, ineklerin ne kadar süt verdiğini anlatan köylüler, bir tüccar, öğrenciler, bir müzik hocası. Keller, Astsubay Willi Weber'le dost olmuştu. Genç kızlarınki gibi, saf ve temiz yüzlü biriydi bu Weber. Ama gözleri, görmüş geçirmiş, sert bir askerin gözleriydi. Sinirlendiğinde şişen adem elması inip kalkmaya başlamasa Weber'e güzel, yakışıklı bir çocuk denebilirdi. Taburda Weber gözü pek biri olarak tanınıyordu. Savaştan önce İena Üniversitesi'nde okumuştu; elinden düşmeyen kitaplar Keller'i şaşırtıyordu. Schopenhauer, Chateaubriand ve Dostoyevski'yi sık sık anardı; Nietzsche'den koca koca sayfaları ezbere okurdu. Üstelik kara kuru bir kitaplık faresi de değildi: İki kadeh atmayı, eğlenmeyi severdi. Ortalık durulduğunda da, herkesten iyi bilirdi başının çaresine bakmayı. Weber'in peşinden giderse krema ve tavuk yiyeceğinden, rahat yatakta uyuyacağından emindi Keller. Willi'ye baktıkça Keller'in aklından şunlar geçiyordu: Profesör

Dumas bizi hiç anlayamayacak; işte yeni kuşak: Kitaplı asker, tüfekli bilge kişi…

— Savaşın bitmesini dört gözle bekliyorum, demişti bir gün genç dostuna. Tabii, yeni bir Avrupa kurmak için pek çok şeyi yıkmak gerekiyor. Ama zafer kazanıldığında… kitaplarımıza, ailelerimize döneceğiz…

Weber gülümsedi:

— On dokuzuncu yüzyılın kalıntılarından kendinizi bir türlü kurtaramamışsınız. Biri "aptal yüzyıl" demişti o yüzyıla, haklıydı da. Cahillere özgürlük, hoşgörüye saygı, aynı zamanda da, küçük evleri, basit bir hayatı düşlemek, kulakları tırmalayan bir barış özlemi; tek kelimeyle saçmalık, kokuşmuşluk. Biz bambaşka şeyler için dünyaya geldik; bu yüzyıl da Almanların yüzyılı olacak. Dinleyin Johann, trajik olaylar geçmeden biyografi yazılamaz, ulusların tarihi boş kalır. Hollandalılar savaşmayı bildikleri sürece Rembrandt gibi ressamlar yetiştirdiler. Şimdi neleri var? Peynirleri… Babam eskiden, Bohemya sınırına yakın büyük bir çiftliğin kahyasıydı. Çiftlikte sazan balığıyla dolu bir de göl vardı Dresden'den gelen balıkçılık uzmanını hatırlıyorum. "Göle turna balığı atın, sazanlar irileşir" demişti. Tehlikeden yoksunluk insanları yozlaştırır. Fransızlar savaşmak istemiyorlardı; şişmanlayıp yağ bağladılar. Aslında bize minnettar olmaları gerek, onların yağlarını erittik. Belki bu besili horozlar, eskiden birer kavgacı horoz olduklarını hatırlarlar. Rusların savaşmak istediğini mi sanıyorsunuz? Mecbur kalıyorlar. Kişilikten yoksun herifler hepsi, insanı cansıkıntısından gebertir. Onları yenmemize şaşmamalı. Savaş bizim için bir felaket değil, insan aklının en üstün belirtisi.

Keller tartışmaktan kaçındı. Aslında o basit düşten vazgeçmemişti bir türlü: Küçük evi, Gerta, kremalı kahvesi, kitapları. Ama Weber'in haklı olduğunu anlıyordu. Bu yumurcak, çağın duygusunu dile getirmişti.

Hepsine bir gün dinlenme verildi: Alay takviye almıştı. Kapkara suratlı, ıslak bir köy. Ürkek yüzlü ihtiyar karılar.

Askerler kaputlarını kurutuyor, patates kızartıyorlardı; çocukluklarında öğrendikleri şarkıları söylüyorlardı. Kulübelerin içi sıcaktı, herkesin keyfi yerindeydi, Weber bir şişe votka bulmuştu; zevkini uzun sürdürmek için ufak ufak yudumlar alıyorlardı. Keller, oturmuş, uyukluyordu; gözlerinin önünden hiç durmadan Mimi geçmekteydi. Ah köpek karı, böyleleri ancak Fransa'da bulunabilirdi!

Bir şangırtıdır koptu: Biri cama taş atmıştı. Hepsi yerlerinden fırlayıp makinelerine yapıştılar. Allahın belası ülke! İnsan hep tetikte durmak zorundaydı! Weber, karanlığa aldırmadan, yağmur altında dışarı fırladı. Birkaç dakika sonra da sarışın, deli gibi haykıran bir çocukla döndü. Kısa saçlı, kepçe kulaklı, ellerine hep kıymık batmış bir yumurcaktı bu: Heidelberg'de yığınla benzerine rastlanırdı ama oradakiler daha temizdi.

Çocuğun söylediklerini kimse anlamıyordu, durmadan konuşuyordu yumurcak. Weber'in gözleri daha da sertleşmişti; adem elması iyice fırlamıştı. Çocuğu sıkı sıkı tutuyordu; birden, kimsenin beklemediği bir sıra gerildi, küçüğün kafasını sobaya vurdu.

Keller başını çevirdi. Her şeye rağmen çocuklarla savaşmak iğrenç şeydi… Sonra Kurt'un ölümünü hatırladı. Üstelik taş tam Willi'nin kafasını sıyırıp geçmişti… Weber'den biraz daha votka, istedi, içti; hemen uyudu.

Uyandığında çocuk ortadan kaybolmuştu. Askerler tıraş oluyordu, postallarını boyuyor, kahve pişiriyorlardı. Willi, Marcus Aurelius'un "Düşünceler"ini okuyordu.

Sonra yeniden ova belirdi önlerinde: Ağaç kalıntıları ve çamurla kaplı ova. "Bu pis ırmağı zorlayıp geçmezsek rezil olduğumuzun resmidir," demişti Krause. "Bizim yüzümüzden başkaları ilerleyemiyor…" Weber de ona şu cevabı vermişti: "Şimdiye kadar iş yalnız bizimle ilgili değildi, ama alay artık takviye aldı. Yarın öbür kıyıya varacağımızdan eminim."

11

Almanlar bu kere de püskürtüldüler. Hemşire Varya, Ossip'in kolunu sararken içini çekiyordu: Bir mayın parçası dirseğinin biraz üstüne girmişti, Ossip yüzünü buruşturuyor, yine de gülümsemeye çalışıyordu.

— Kemiğe değmiş olmasından korkuyorum, demişti Varya. Sizi revire yollamak zorundayım.

— Kemiğe değdiği filan yok canım… Hem üstelik sol kol, hiç kullanmıyorum. Revire gitmem de olanaksız: Savaş asıl şimdi başladı. Birini canlı enseledik. Herifteki küstahlığa bakın. Nehirde yüzmeye kalkmış… Durun burada, şimdi getirecekler… Neyse ki arabası bozulan bir tercüman var içimizde..

İlk olarak etten kemikten bir Alman göreceklerdi: Hepsi de merak içindeydi. Yalnız, eskiden pedagoji enstitüsünde okuyan Tercüman Zeldoviç kaşlarını çatmaktaydı. Bir hafta önce, ele geçirilen Almanları sorguya çekmek üzere yollanmıştı. Tek Alman yakalanmadığı halde alay karargâhına da dönemiyordu. Tercümanlık görevini unutan Zeldoviç de orada bekliyor, tüfeğiyle savaşa katılıyor, ustalıkla küfür savuruyordu… Şimdi, bomba altında yaşadığı günlerden çok daha heyecanlıydı. Alman şiiri okumuştu; tümen karargâhında sorulan sorular onu şaşırtmıştı: "Ateş hattına paralel yola Almancada ne denirdi? Topçunun saldırısı neydi? Düzenli bir harekât nasıl söylenirdi?" Tabii bu terimlere ne Schiller'de rastlamıştı, ne de Heine'de.

Willi Weber'in acınacak bir görünüşü vardı: Islanmıştı, yüzü

morarmıştı (yakalayanların elinden kurtulmaya çalıştığı için olmuştu bu.) Karşısındakilere aşağıdan yukarı bir baktı; bakışlarındaki sertlik, kendini beğenmişlik kaybolmamıştı. Ama önce birine, sonra öbürüne dönüşündeki acelecilikte anlaşılmaz bir dile kulak verişindeki merakta heyecanı okunuyordu.

Ossip, Zeldoviç'e:

— Hangi alaydan olduğunu sorar mısın? dedi.

Karşılığında Weber kükredi:

— Kızılordu bozguna uğradı. Generalleriniz teslim oluyor. Sizi de teslim olmaya çağırıyorum. Führer adına… Kimsenin canını yakmayacağız.

Zeldoviç şaşırmıştı. İnanmayacaklar, Almanca bilmediğini sanacaklar…

— Komiserim, Alman aklına eseni söylüyor:

— Sen yine de ne dediğini Rusçaya çevir.

Zeldoviç, Weber'in sözlerini kelimesi kelimesine çevirdi. Ossip, Weber'in yüzüne sert sert baktı.

— Ordumuzun adına leke sürecek bir şey yapmaya niyetliyse çok yaşamaz.

Bu sözler Zeldoviç'in hoşuna gitti. "Çok yaşamazsınız," dedi

Weber'e.

Weber gözlerini kapadı. Adem elması upuzun boynunda gidip geldi. Yüzü ter içinde kaldı. Bir şey söylemek istedi, boğazından boğuk hırıltılar çıktı. Sonra gözlerini araladı, dehşetle Ossip'in yüzüne baktı ve bağırdı:

— Beni kurşuna dizemezsiniz! Askerim ben, verilen emirleri yerine getirdim. Öğrenciyim, İena'da annem var…

Ossip tiksinerek yüzünü buruşturdu:

— Kimsenin onu kurşuna dizmeye niyetli olmadığını anlat. Adam gibi davranmaya baksın. Burada "Führer"le değil, insanlarla karşı karşıya bulunuyor. Hangi alaydanmış?

Weber hazırola geçti; ayrıntılara kadar anlattı. Zeldoviç, sözlerini çevirirken onu izlemekte güçlük çekiyordu. Sorgu sona erdiğinde, Goriyuntsev, Ossip'in yanına geldi:

— Komiserim, bu köpeği öldürmeme izin verir misiniz?

— Olanaksız, kendisi harp esiridir. Üzülme, bunun gibi nicelerini savaşta görme fırsatını bulacaksın… Buna gelince, karargâha götürülmesi gerekiyor. Astsubay herif, üstelik de geveze! Orada daha sıkı sorguya çekerler. Tercümanı da yanına al, sürünerek gidersiniz… İkiniz onu götüreceksiniz. Yalnız dikkat et: Karargâha canlı varması gerekiyor. Anladın mı?

Alay karargâhının bulunduğu küçük köye vardılar. Zeldoviç geri

döndü. Emir subayı da, beklemesi gerektiğini, yarbayın işi olduğunu bildirdi Goriyuntsev'e. Goriyuntsev bir kirişin üzerine çöktü. Almana da eliyle işaret etti: "Otur!" Weber hiç Rusça anlamıyordu, ama Goriyuntsev konuşmakta diretti:

— Alçaksın sen, gerçekten alçak bir herifsin! Neden ülkemize girdiniz? Şu kırmızı surata bakın!.. Evinde rahat etmiyor muydun? Asalak! Geliyor, evleri yakıyor, insanlara işkence ediyorsunuz. Korkma, sana dokunmam… Komiserimiz ne yaptığını bilir. Yalnız bir tek şey söyleyeyim: Dünyanın en sefil adamısın!..

Goriyuntsev cebinden bir gazete, bir de tütün tabakası çıkardı ve sigara içmeye koyuldu. Sonra tabakayı Weber'e uzattı:

— İç, asalak! Bana kalsa hepinizi gebertirim… Ama yaşaman gerektiğine göre sigara içmen de gerekli. Asalağın birisin ama canın sigara istiyor… İç dedik be adam!

Alışkın olmadığı acı duman Weber'i öksürttü, ama hemen ardından içine büyük bir sevinç doldu: Yaşayacağını anlamıştı, başka şey düşünmeden kendisine armağan edilen hayata gülümsüyordu.

Ossip, Klava'ya mektup yazmak istiyordu. Uzun süre bembeyaz kağıdın üzerine eğilmiş halde bekledi. Sonunda bir şeyler yazabildi: "Sevgili dost Klava! İvan Alekseyeviç bana sizden çok söz etti, ne yürekli bir kadın olduğunuzu biliyorum. Bütün gücünüzü toplayın Klava…" Kalemi bıraktı: Yürümüyordu. Yazarlardan başkası bilmezdi bu işi becermeyi… Zarubin'e sorsam?

Petritski koştu, geldi:

— Bağlantı kuruldu. Yarbay Krapivtsev sizi çağırıyor… Almanlar yeniden saldırıyor: Bakın, gerçek bir donanma şenliği…

Ossip ahizeye yapıştı:

— Benim. Tercüman size durumu anlatmıştır…

Önemli olan cephane. Almanlar mı? Az önce yine deliklerinden çıktılar. Anlamıyorum… Biz mi?… İdare ediyoruz, bekliyoruz işte…

12

Sığınakta hava boğucuydu. Ölgün ışıklı bir ampul kirişleri ve insan dolu köşeleriyle geniş mahzeni güç aydınlatıyordu. Kimi uyuyor, kimi sıkıntıdan durmadan esniyor, patlamalara kulak veriyordu. Ufak tefek, yaşlı bir kadın bütün gücüyle küçük bir pakete sarılmıştı. Hamile bir kadın hıçkırarak ağlıyor, Nina Georgiyevna, onu avutmaya çalışıyordu:

— Korkmayın. Bomba değil, bizim uçaksavarların sesi…

— Bakın, bu bomba ebey yakınımıza düştü, dedi biri.

Kadın yeniden ağlamaya başladı. Nina Georgiyevna bıkmıyor, usanmıyordu:

— Uçaksavarların sesi diyorum size. Sinirlenmemek gerek. Hemen şimdi alarm sona erecek.

Kadını kollarına aldı, az sonra susturdu. O anlar Nina Georgiyevna büyük bir iç rahatlığı duyuyordu. Savaştan kısa süre önce, Olga, Sergey'e annesi hakkında şöyle demişti: "Annem, Lermontov'daki gemi yelkeni gibidir; durmadan fırtınayı arar!" Nina Georgiyevna'nın hayatı da, çocukluk ve ilkgençliği dışında, istediği gibi geçmemişti. İç savaş yıllarında hasta kocasına dört elle sarılmıştı. Adam, buz gibi odada İngiliz emperyalizmi üzerine kitap yazıyordu. O sıralar Nina Georgiyevna'ya, hayat yanından geçip gidiyormuş gibi gelirdi. Sonra yas, kırmızı tabut, söylevler geldi; birtakım önemsiz şeyler her gün büyük kaybını

hatırlatıyordu: Ucu kemirilmiş bir ağırlık, gazetelerden kesilmiş yazılar, eski mektuplar… Nina Georgiyevna, çocuklarının bakımının ortaya çıkardığı dertlere kaptırdı kendini: Ya Olga'ya pabuç almak gerekiyordu, ya gençlik kampına giden Vassia'nın üstünü başını donatmak, ya da Sergey'in yırtılan dirseklerini onarmak… Üstelik işi de vardı: Okul, Enstitü, Parti toplantıları, beş yıllık plan üzerine hazırlanacak raporlar, Sergey'in anlattıkları… Ama bütün bunlar ona yetmiyordu: Her şeyini vermek isterdi. Şimdi, yalnız geçen gecelerin üzüntüsünü, bitip tükenmeyen kuşkularını unutmuştu, (bu yaşlı ve hasta halimle kime faydam dokunur benim?) Moskova'nın hayatını yaşıyordu. Mahalle komitesine başvuruyor, hazırola geçen askerler gibi emirleri bekliyordu. Nerede olursa; sığınakta, istasyonda, hastanede insanları destekliyor, güvenini onlara da aşılıyordu.

Ara sıra, gece yarısı avutulma gereği duyuyordu o da: Savaşın başından beri Vassia'dan haber alamamıştı. Kaç kere Nataşa'ya, Minsk'te birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını anlattırmıştı. Ordu birliklerinin ormanlarda dayandığı söyleniyor… Hem belki Vassia öldürülmüştür? Şimdi Sergey de gitti… Seyrek olmakla birlikte yazıyor: İçim rahatlasın diye, cephe gerisindeyim, diyor. Nina mektuplardaki aksamanın nedenlerini kendi kendine bulmaya çalışıyordu: Posta iyi işlemiyordu bir kere, yaralı, cephane, mülteci taşınıyordu. Mektuplarla uğraşacak zamanı yoktu kimsenin. Herhalde yarı yolda kayboluyordu bu mektular… Üstelik Vassia mektup yazmayı hiç sevmemişti. Durum düzelirse yazardı… Sergey'den, eylülde mektup almıştı… Nina Georgiyevna, kendinden başka herkesi avutmayı becerirdi. Korkunç şeyler görüyordu düşünde. Bir gemi batıyordu: Vassia geminin içindeydi. Sergey bilmediği, yabancı bir kentin alanında upuzun, ölü yatıyordu. Dehşet içinde, sıçrayarak uyanıyor ve su

içiyordu. Sonra da kendi kendinden utanıyordu: Gevşiyorum, herhalde sinirlerim bozuldu… Minsk'te deniz var!.. Sergey daha cephe gerisinde: Birlikleri yeni kuruluyor. Ama Nina Georgiyevna'nın yüreği, yine de sıkışıyordu. Sonra öbür insanların yanınına gidiyor, kendi dertlerini unutuyordu.

Önceleri gelinlerini sık sık görürdü. Bir gün Olga sormuştu: "Valya'yı mı, yoksa Nataşa'yı mı daha çok seviyorsun?" Nina Georgiyevna cevap verememişti. İkisini de ayrı ayrı seviyordu. Valya ile sanattan, edebiyattan söz edebilir, düşüncelerini ona açabilirdi. Nina Georgiyevna, oğlunun seçimini uygun bulmuştu: Valya, ince, az rastlanan yumuşaklıktaydı. Nataşa, onun gözünde bir çocuktu; eskiden Olga'yı nasıl nazlandırmışsa, şimdi aynı şeyi Nataşa'ya yapıyordu. Nataşa'nın biraz canı sıkılıyordu ama, kendi kendine: "Hoşuna gidiyor zavallının beni şımartmak, ne yapalım?" diyordu… Önce Valya, ağustos ayında gitmişti. Nataşa hemşirelik kurslarına yazıldı, Riazan'a yolladılar. Nina Georgiyevna, yolda yemesi için çikolata, tereyağlı ekmekler verdi ona. İçini çekerek: "Daha o kadar küçüksün ki!" dedi.

Geriye kızı Olga kalıyordu. Ama her zamanki gibi, aralarında yine bir anlayışsızlık duvarı dikiliyordu. Olga hep yiyecek karnelerinden, erzak yığınağı yapmaktan söz ediyordu; birilerinin Labasov'u kutladığını, "çok iyi bir yazı döktürmüşsünüz," dediğini anlatıyordu. Belki annesinin tasasını dağıtmak için söylüyordu bunları. Yine de Nina Georgiyevna'nın kaşları çatılıyordu: Böyle zamanda şu Olga'nın düşündüklerine bakın!

Nina Georgiyevna, Moskova'yı da tanıyamaz olmuştu. Kuşku yalnız insanların yüzüne değil, taşlara bile sinmişti. Binalardan birçoğu gizleniyordu; kasvetli, iç kapayan bitkilerle örtülmüştü

bunlar; kalın duvarların üzerinde zehirli ağaçlar yeşeriyordu; gördükçe insanın yüreği sıkışıyordu. Akılalmaz çavdar ekmeğini andıran şatolar alanlarda bitivermişti. Moskova Irmağı, yüzünü, alacalı bulacalı bir örtüyle örtmüştü. Nina Georgiyevna, neşe içindeki bir çocuğun sözlerini duyunca yapılanların doğurduğu acıyı daha da derinden duydu: "Anneciğim," diyordu çocuk. "Küçük bir evin damında çam ağacı var. Noel Baba gelecek." Anne cevap verememişti, ağlıyordu.

Yollar kuşkulu insanlarla doluydu. Kadınlar paketlerini, denklerini, bavullarını arkalarından sürüklüyorlardı. İstasyonların yakınında insan kaynıyordu. Akşama doğru balinayı ya da sosisi andıran balonlar, ağır ağır, gri ve alçalan gökyüzüne yükseliyorlardı. Büyük bir kalabalık metro istasyonlarının girişine birikmişti. Geceleri karanlık ve gürültülüydü: Canavar düdüklerinin uçaksavar toplarının ve bombaların arkası kesilmiyordu. Birkaç ılık günün ardından kış, erken geliverdi. Orel, Viazma ve Mtsensk konusunda ürkütücü haberler duyuluyordu: Moskova barışın durgunluğunu unutalı çok olmuştu, ama öbür durgunluğa, askerin sükûnetine bir türlü erişememişlerdi. Her yanda boşaltmanın sözü ediliyordu. Birkaç ev boşaltılmıştı. Nina Georgiyevna'nın komşuları da gitmişti.

Olga geldi:

— Beni kutlayabilirsin, gidiyoruz.

Çok heyecanlıydı. Nina Georgiyevna onu yatıştırmaya çalıştı:

— İyi, iyi, sizinki gibi bir gazetenin cephe gerisinde büyük

faydası dokunur. Yine de üzülme Olga, Moskova'yı alamayacaklar, bundan eminim.

— Ben de senin gibi düşünüyorum. Almanlar, ayın yirmisinde Kızıl Meydan'da olacaklarını radyo ile bildirdiler ama palavra söyledikleri. Sergey'den hiç haber alamadın mı?

— Hayır.

— Anne, burada kalmaya kararlı mısın? Bana kalırsa yaptığın çocukluktan başka şey değil.

— Gitmemi söylemedikleri sürece… Şimdi yapılacak o kadar çok iş var ki.

— Seni de göndereceklerini gibi geliyor bana. Bu yaşta… Yine de kısmetin var, çok şey taşımak zorunda değilsin. Ben gerçekten ne yapacağımı bilmiyorum, bir sürü eşyam var, hepsini götürmek olanaksız; bırakırsam da yazık, çalarlar…

Nina Georgiyevna, yeniden kızından uzaklaştığını, bir çeşit düşmanlık duyduğunu hissetti. Böyle bir anda Olga, pılısını pırtısını düşünebiliyordu!

Olga'nın da canı sıkıldı: Annem kendisinden daha az acı çektiğimi sanıyor. Aptalca bir düşünce! Sanki ben Sovyet vatandaşı değil miyim? Yine de eşyaları bırakmak üzücü…

Soğuk, iki yabancı gibi ayrıldılar birbirlerinden.

İki gün sonra Nina Georgiyevna'ya: "Aileleri burada kalacak bir grup çocuğu cephe gerisine götürmek gerek," dendi. "Siz bu işin üstesinden gelirsiniz…"

Nina Georgiyevna, Moskova sokaklarında son olarak geziyordu. Ağır ağır, karları eriyen kaldırımlarda acıyla gülümseyerek ilerliyordu. İşte tutuklandığı sıra oturduğu ev. Polis komiseri, çizmelerinin topuklarını yere vurarak gelmişti; uzun uzun, fotoğrafta görülen bir grup liseliye bakıp: "Bunu da dosyaya koyarlar" demişti. Bir süreden beri, Nina Georgiyevna, geride kalan yılları düşünüyordu. Birlikte yeraltı çalışmasına katıldığı arkadaşlarını, karakolları, merkezleri, teksir makinesini, bildirileri, cezaevindeki hücreyi, kendisini sorguya çeken kızıl saçlı jandarma yüzbaşısını, Polonya'nın bir ilçesindeki hanı; gazete paketlerini çok iyi hatırlıyordu… Sanki dün olup bitmişti bütün bunlar! Sonradan gelenler bir sise bürünmüştü. Belki yaşın etkisiydi: Yaşlandıkça insanlar çocukluk ve ilkgençliklerini olgunluk çağından çok daha iyi hatırlarlar. Ya da şimdiki trajik olaylar Nina Georgiyevna'nın ruhunu altüst etmiş, geçmiş yılların başkaldıran genç kızını canlandırmıştı.

Örgüte girişini hatırlıyordu. Egor kuşkuyla bakıyordu yüzüne (sanki içini görür gibiydi): "Yakalanınca her şeyi söylemezsiniz ya?" Nina cevap vermişti: "Hayır!" Butirskaya Cezaevi'nde kasvetli bir hava vardı; tramvayın madeni sesini duyunca içini çekiyordu. Dışarısı ne kadar güzeldi! Uçuşan güvercinlere varıncaya dek bayramlaşmaya çıkmış gibi… Şimdi, o cezaevini düşündükçe bile içi sevgiyle doluyordu. Moskova'dan ayrılmak zorunda oluşu çok acıydı… Ama üstleri yapılması gerekeni biliyorlardı… Herkes yerinde olmalıydı…

Derken yarı karanlık istasyon göründü. Bombardıman… Uzayıp giden vagonlar: Göz gözü görmüyor… Çocukları adlarıyla çağırıyordu… Ya birkaç tanesini kaybedersem?.. Neden bizi gece yola çıkarıyorlar? Herhalde hava saldırısına uğramamamız için. Yirmi altı çocuk. En büyükleri Vera, on dört yaşında; en gençleri Vassia da sekiz. Herkes istasyonda. Vassia, Nina Georgiyevna'nın yanında duruyor.

Vassia ne oldu? Dört aydır bir tek kere olsun yazmamıştı. Artık oğlundan mektup beklemesi de boşunaydı… En iyisi hiç düşünmemek: Nasılsa herkesin başında bir felaket var…

Gün doğdu. Tren, bir demiryolu kavşağında durmuştu. Nina Georgiyevna, sigara içmek için dışarı çıktı. Bir sürü katar dikkatini çekti. Makine dolu düz vagonlar gördü; makineler de yerinden yurdundan edilmişti… Yük vagonları, aileler, ibrikler, kundak bezleri doluydu; Kursk'dan, Orel'den, Kalinin'den geliyorlardı… İki hafta olmuştu yola çıkalı… Altüst olmuş dev bir kovan: Kentler, fabrikalar, okullar birbiri ardından gidiyordu. Vagonlarda köylü sandıkları, fotoğraflar, hayvanlar, resmi evrak, karışık, anlaşılmaz makineler vardı. Bomba altında, ateş altında yola çıkılmıştı… Kar hiç durmadan yağıyor, her şeyi bembeyaz bir kefenle örtüyordu… Nina Georgiyevna ürktü: Ne kadar güvenirse güvensin, içinde bir şey ürperivermişti. Bir makinist seslendi:

— Bir sigaranız var mı acaba?

Dumanı iyice çekti içine.

— Şimdi biraz daha iyiyim! Altmış saatten beri hiç uyumadım.

Şu vagonları görüyor musunuz?

Gözleri kıpkırmızıydı ama sakindi. Benim yaşımda bir adam… Nina Georgiyevna, bir anlık gevşemesinden utandı: Böyle adamlar oldukça insan ölür mü hiç?

Çabucak çocuklarla dost oldu; her birinin hikâyesini biliyordu artık. Vassia'nın babası tankçıydı, annesi telgraf merkezinde çalışıyordu. Oleg'in babası havacı, annesi hemşireydi. Vassia anlatıyordu: "Babam hepsini ütüleyeceğim," diyor, annem cevap veriyor: "Ne dedin, anlamadım…" Varya ise: "Babam savaşın içinde ama mektup yazmıyor," diyor. Nina Georgiyevna'nın cevabı hazır: "Yakında yazar. Şu sıra başları o kadar kalabalık ki…"

Bir istasyonda, nedeni anlaşılmadan içinde bulundukları vagonu çözmeye kalktılar.

— Değerli eşya yüklü katarların geçmesi gerekiyor…

Çok sinirlenen Nina Georgiyevna:

— Burada çocuklar var, diye bağırdı. Altından değerli yedeklerimizin bunlar olduğunu bilmiyorsunuz galiba…

Sonra kendi sözlerini gülünç buldu: Söylev vermenin sırası mıydı? Ama doğru değil mi söylediklerim? Ormanları devirdik, yollar açtık, kentler kurduk. O sıra "altın merakımız" yoktu, "İnsanlık ateşiyle" yanıyorduk o zamanlar… Bu çocuklar büyüyecek, bina dikecek. Hem yalnız fabrika değil… Tabii, ev de

gerek, makine de, pabuç da… Bu kadar yetmiyor üstelik: İnsanlar gözlerinin kamaşmasını istiyorlar, müzik istiyorlar, mutluluk istiyorlar. Kim yaratabilir bütün bunları? Tabii yine insanlar. Artık anlıyorum, o günleri göremeyeceğim: Yeniden yapmak, onarmak gerek. Belki bu çocuklar görecek…

Sergey'in yanında olmadığını hatırlayınca yüreği ezildi; içinde birikenleri açacak kimsesi yoktu. Çocuklar uyuyordu. Karanlık banliyö vagonu düzenli soluklarla doluydu. Nina Georgiyevna, yol çantasından bir mum, bir not defteri çıkardı ve yazmaya koyuldu. Sergey'e, Moskova'da geçirdiği son günleri, aniden yola çıkışını anlatıyordu. Hiç haber alamadığı Vassia konusunda kuşkularını söylüyordu. Valya'dan kart almıştı; oturduğu yer rahattı, iyi ısıtılmıştı…

Sonra Nina Georgiyevna kendini, düşüncelerinin akışına kaptırdı: "Sevgili Sergey'im; bir süredir ölümü daha sık düşünüyorum üzülme, iyiyim. Ama insanlar hep ölümü düşünmüş, ölüme çare bulmaya çalışmışlardır. Bilim hastalıklarla savaşmış, insan hayatına yıllar katmıştı. Hıristiyanlar ise, bir kişisel yeniden doğuşun düşüyle avunurlar. Güzel bir masal ama nasıl da çocuksu: Hayatın elli yıllık anısıyla dolu, sonsuzluğa dek ölümsüzlük; panteistler adsız kaosun içinde kaynamayı kabul ediyorlardı. Çocuklara bakıyorum da, insanlarda ölümsüzlüğün gerçekten var olduğuna inanıyorum; bu çocuklar ister senin olsun, ister başkalarının, hiç önemi yok; ölümsüzlük düşüncenin, duyguların uzantısında, gelişiminde, ilerlemesinde…"

Çocuklar, sakin sakin soluk almaya devam ediyorlardı, vagon tekerleklerinden düzenli bir gürültü geliyordu. Nina Georgiyevna birden, yazısıyla dolu yaprakları buruşturdu. Mumu söndürdü,

uyumaya çalıştı ama bir türlü uykusu gelmiyordu. Sonunda gözlerini açtı, ıslak cama bakışlarını dikip geciken şafağı beklemeye koyuldu.

13

Üç ay boyunca, Sergey, sanki ateşler içinde yaşamıştı: Cepheye gönderilip gönderilmeyeceğini bilmiyordu. İhtiraslı yaradılışının bütün atılımıyla istiyordu cepheye gitmeyi. "Beni dinlemiyorsun bile," derdi Nina Georgiyevna. "Sanki bir uyurgezer…" Valya giderken, en ufak bir duygulu söz çıkmamıştı Sergey'in ağzından. Genç kadın, bütün gece trende ağladı: Beni sevmiyor, beni sevmediğini biliyorum. Sergey kendini topladığında yaptığına kızdı: Nasıl olur da Valya'ya bir şey söylemem? Şimdi insanlar, bir daha görüşüp görüşmeyeceklerini bilemeden birbirlerinden ayrılıyorlar…

Sonunda ataması çıktı. Volga kıyılarındaki küçük bir kentte bir istihkâm taburu kuruluyordu.

Sanki uzaklardaki fırtınanın yankısı oralara ulaşmamıştı. Bal, elma, krema satıyor, sakin sakin dedikodu yapıyorlardı. Bu durgunluk Sergey'in sinirini iyice bozuyordu. Eğitimden sonra bitkindi hep, ne okuyacak, ne arkadaşlarıyla konuşacak hali kalıyordu. O şen ve herkesle kaynaşan Sergey içine kapanmıştı. Bildiriler birbirinden beterdi. Moskova'ya doğru cephe yarıldı… Almanlar Odessa'da: Harkov'da… Donetz havzasında… Kırım'da… Sergey, aklından bir türlü çıkmayan "Ne oldu?" sorusuna cevap ararcasına haritaya bakıyordu…

Bir gün, arkadaşlarından biri:

— Kuvvet diye buna derler, demişti. Sen Fransa'da bulundun, orayı nasıl aldı bu herifler?

Sergey cevap verdi:

— Bilmem, savaştan önce ayrıldım Fransa'dan.

Sonra kendi kendine kızdı: Ödlek miyim neyim? Bir an önce beni cepheye gönderseler! En kötüsü olayları seyirci gibi izlemek…

Kısmeti vardı: Yolunun üzerindeki Moskova'ya uğradı. Sulu kar yağıyordu, ortalık karanlıktı, sisliydi. Devriyelerin ortalığı çınlatan adımları sertti; kalın, içi yünlü ceketler giymiş genç kızların bakışları da sertti. Sokaklar, barikatlar, dikenli teller, sivri demir çubuklarla kesilmişti. Sergey yürüyor ve utançla gülümsüyordu: Moskova'yı ele geçiremeyecekler!

Sergey, az önceki korkusunu düşündü, utandı. Fransa mı?.. Fransa'da devlet başkanından askeri şeflere kadar herkes kaçmış, her şey çözülmüştü. Oysa burada herkes görevinin başındaydı. Evet, Almanlar pek çok tanka sahiptiler. Ama bir adam tek başına bir tankı uçurabilirdi. Bu adamlar da bizde…

Önceleri, kendi kendine: "Neden Vassia gibi tankçı ya da topçu olmadım?" diye sorardı. Piyade bile daha iyi. Öbürlerinin nasıl ateşe yürüdüğünü, saldırdığını okuyup sürüklenmek, köprüleri uçurmak, mayın döşemek… Hırs değildi ondaki, romantizmdi. Nina Georgiyevna, Sergey'i boşuna sırdaş seçmemişti kendine.

İşte cephedeydi. Önünde de, bir ay önce baktığından çok daha ufak ölçekli bir harita. Bu haritada ne Kırım vardı, ne Leningrad. Biricik şehir Naro-Fominsk. Her tepe işaretliydi, her tepeciğin,

artık bütün bildirilerden daha büyük önemi vardı onun gözünde. Bir keresinde, haritayı incelerken düşündü: İyi ama burası Moskova banliyösü, banliyödeki evler! Amma da ilerlemiş herifler! Canları cehenneme! Sonra düşünceleri yön değiştirdi: İşte en uygun savunma hattı… Büyük acılarla karşı koymanın en emin bir yolu var: Bu yol da hayatın ayrıntılarından, iyi yapılan işten, her günkü, her saatki gerilimden geçer. Sergey, işinde sabrın önemini anlıyordu. Kendinden geçtiği bir sıra, komiseri Zonin'e şöyle demişti: "Karıncayız biz, gerçek birer karınca. Öbürleri karada ilerliyor, havada uçuyor. Biz sürünüyoruz. İşimiz gücümüz çalı çırpı ve karınca yuvalarıyla… Savaş için gerekli ama tiyatroda hiç yeri yok; kimse bizi anlatan bir oyun yazmaz. Ya ikimiz? Çok zor ama nasıl da heyecanlı bir iş yapıyoruz…" Neşesi yerine geliyor, artık boş zamanlarında arkadaşlarıyla uzun uzun konuşuyordu; eski Sergey'e benzemeye başlamıştı. Değişen yalnız gözleriydi: Bakışı daha sert, daha sakindi şimdi. Tıraş olurken farketmişti: Ne kadar yaşlandım, amma da matrak…

Valya'ya yazdığı mektuplar sevgi doluydu; ama ayrıldıkları sıra esen soğuk havayı hatırlayınca, Valya, ateşten, belki de ihtirastan yoksun olduklarını sandı…

Savaş Sergey'e güç ve zorlu bir iş geldi. İlerlemelerine engel olacak kadar çok kar yağmıştı. Üstelik tarlaların içinde yürümek zorundaydılar. Soğuk gitgide artıyordu. Bir yandan da, Almanların karşılaşacağı güçlükleri düşünüp seviniyordu! Ama bu havada ormanda yatmak kolay iş değildi; soğuk insanın yüreğine işliyor, soluğunu kesiyordu sanki.

Koyun derisinden gocuklar kaskatı kesilmiş, zırha dönmüştü. Sözler ağızdan çıkar çıkmaz yoğun bir buhara dönüyor, ağır ağır,

kirli bir pamuk tabakası gibi alçak göğe yükseliyordu. Karda sürünüyor, kara gömülüyorlardı. Parmaklar uyuşuyordu. Yolların iki yanına yanan arabaların iskeletleri, at leşleri yığılmıştı. Herkes tek sıra ilerliyordu. Tepelerinden, önce bir keşif uçağı, ardından "Junker"ler, "Messerschmitt"ler, "Focke-Wulf"lar geçiyor, yanık karda kara lekeler ve mermi çukurları kalıyor, kan hemen pıhtılaşıveriyordu. Sessiz yürünüyordu, şarkı söylenmiyor, az konuşuluyordu. Zorlu bir iş gören atölyedeki işçiler gibi, topçular da bütün güçleriyle çalışıyorlardı. Telefoncular, ateş yağmuru altında telleri geriyorlardı. Boğuk sesli genç kızlar hiç durmadan garip sözler mırıldanıyorlardı: "Muhabbet çiçeği", "Komet"… Sergey revire daldı; kan içindeki doktor haykırdı: "İçeri girilmez!" Testereyle bacakları kesiyor, karınları yarıyordu; yaralılar birbiri ardından gelmekteydi; konserve taşırken yaralanan bir şoförün kasığından mermi parçası çıkarmıştı. Keşif kollarındaki erler, tümen gazetesinde çalışan işçiler, havancılar, fırıncılar, pilotlar, hemşireler ölüyordu. Bütün bunlarda büyük bir gerilim vardı, ölüm işten önce ve sonra devam ediyordu; ölüleri gömmek bile güçtü: Donmuş toprak kazılamıyordu.

Sergey, savaş öncesindeki gibi, bütün gücüyle çalışıyor, üstlendiği görevden fazlasını yapmak istiyordu; yaratıyor, not ediyor, çiziyordu. Yarbay Fomiçenko'ya sahte birtakım tesisler yapılmasından söz ettiğinde, adam elini kolunu salladı. "Belçevlere burada da rastladık" diye düşündü Sergey. Yine de boyun eğmedi, tümen karargâhına Albay Glakhov'u görmeye gitti.

— Yarbay Fomiçenko, düşman toplarıyla havanlarının yerini bulamadıklarını söyledi; Almanların kardan tabyaları var, iyi gizleniyorlar. Kendisine bir öneride bulundum; kabul etmedi… Size de anlatayım mı? Kardan beş altı sahte yapı dikeceğiz.

Pencere pervazı niyetine de tahta parçaları yerleştireceğiz. Sonra karın üzerine su dökeceğiz… İstihkâmcılar bu işi bir gecede başarabilir…

— Ya sonra?

— Düşman toplarının, havanlarının yerini gösterecek.

— Neden?..

Albay, Sergey'i dinlememişti. Hepsini baştan anlatması gerekti. Bu kere başka türlü, Harp Akademisi'nde ders verir gibi konuştu. Albay şaşkınlıkla baktı yüzüne: Okumuş bir hali var bunun… Sergey'e nerede okuduğunu, savaştan önce nerelerde çalıştığını sordu. Sergey'in Paris'te bulunduğunu öğrenince:

— Sizi yemeğe alıkoyuyorum, dedi. Öyle, öyle!.. Şu Bâbil Kulesi'nin ne olduğunu bana anlatırsınız…

Ayrılırken Sergey sordu:

— Albayım, uygulamaya geçeyim mi?

— Geçin. Pek yutacaklarını sanmıyorum ya. Onların en küçük teğmeni bile bu işin uzmanıdır. Yeri çok iyi seçmişsiniz ama. Kimsenin burnu kanamayacak nasıl olsa…

İki gün boyunca, Almanlar, Sergey'in deyimiyle "korkuluklara" ateş ettiler. Fomiçenko bile önemli bir işin başarıldığını kabul etti. Rus topçusu, dört Alman topunu yok etti.

O gün ortalık sakindi. Almanlar, Moskova'nın iki yanından geçmek ister gibiydiler, Dimitrov üzerine yürüdüler. Sergey, Zonin'le satranç oynadı ve iki oyun kazandı. Gece, sağda solda, tek tük ateş ediliyordu.

Her şey beklenmedik bir sırada oldu. Sabah posta gelmişti. Zonin esneyerek: "Moskova'da, Büyük Tiyatro'nun şubesinde *La Traviata* oynayacakmış…" Tümen karargâhından telefon edildi: Yeni bir karargâh kurmak için iki takım isteniyordu. Birden bütün bağlantılar koptu. Almanlar yolu kesmişlerdi; cepheyi yarıp istasyona kadar ilerlemiş, bir günde sekiz kilometre yol almışlardı.

— Buraya geliyorlar!..

Sergey önce inanmamıştı, ama hemen ardından makineli seslerini duydu. Soğukkanlılığı Zonin'i bile şaşırttı. Ağır ağır, neredeyse tembelce:

— Aslında istihkâm birliklerinin yönü değişiktir, dedi. Ama bu durumda… tek kelimeyle, kestirme yola kadar Almanları yarıp geçmek gerek…

Haritayı katladı.

Çarpışma kısa sürdü. Makineli tüfekli yüz kadar Alman askeri yolları kesiyordu. Geri çekilmenin olanağı yoktu: Almanlar, aynı zamanda da arkalarındaydı. Sergey haykırıyordu, sonra bir şey hatırlamaz oldu. On altı kişi kaybettiler; Zonin, Almanların kaybının daha da fazla olduğunu söylüyordu ama sayacak zaman

bulamamışlardı. Sonunda kestirme yola ulaştılar.

Ertesi gün Albay Glakhov, Sergey'i kutluyordu:

— Aferin, aklınız başınızdan gitmedi. Görünüşünüzden sivil olduğunuz belli, ama kararlı hareket ediyorsunuz…

Sergey cevap verdi:

— Albayım, Almanlar soldaki yoldan geçtiler, oraya mayın döşemedik.

Kestirme yolun yakınındaki çarpışma Sergey için savaşın bir parçasıydı. Ama neden yolu mayınlamamışlardı? Bu başka işti: Oysa onlar istihkâmcıydılar.

Biraz uyuyabildiler. Sonra Sergey, Valya'ya mektup yazdı. Bir an, kafasından kar tozu gibi geçti makineli tüfekli adamlar dizisinin görüntüsü… Ayaklar karlara gömülü… "Ölüyorum!" diye bağırıyor Sleznev. Belki bu nedenle, mektubu öncekilere benzemiyordu; capcanlı bir duygu titreşiyor bir ilkbahar akşamının anısı, belli belirsiz, bir mutluluğa susama seziliyordu.

Mektubu okuduktan sonra, Valya mırıldandı: "Mutluyum, çok çok mutluyum." Gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk olarak önüne geçilmez bir korku duydu: Ya Sergey'i öldürürlerse?…

Sergey, askerlerin yanına döndü. İçlerinden biri keyiflenmiş, şarkı söylüyordu:

İşte Hans karda kayıyor, dönüp duruyor,

İşte Hans, mosmor, iki büklüm…

Sergey gülmeye başladı:

— Hans olduğunu nereden biliyorsun? Ya Karl'sa?

Khomenko koşarak geliyordu:

— Fritz, yüzbaşım. Fritz'den başkası olamaz. Gazetede bile yazılı…

— Fritz olsun isterse… İki büklüm ya, sen ona bak…

Sergey konuşulanları dinlemiyordu artık; hava kasvetliydi, tıpkı dönüp duran atlıkarınca gibi. Oysa yağmurdan perdenin ardında belli belirsiz ışıklar vardı… Neredeydi? Paris'te, Mado ile birlikte. Ne uzun bir yaşantı kalmıştı arkada: Verilen sözler, hatalar, aşk, sis! Dönüyor, dönüyor ve sapıyordu… Nedenini bilmiyordu ama Sergey üzgündü. Zonin'in sesini duyunca sevindi:

— Hadi, gel de biraz çalışalım.

14

Mado, artık Sergey'den hiç ayrılmıyordu. Her şey birbirine karışmıştı; kısacık kadın mutluluğunun anıları, ilk aşk, Mado için yepyeni düşünceler. Sergey'in görüntüsü büyümüş, hayatın kendisi olmuştu. Sanki herkes onun ağzından konuşuyordu. Mado'nun onca sevdiği insandı, onca yakınıydı hep; bu çınarların altında öpüşmüşlerdi…

Şimdi onların bankında Almanlar oturuyordu. İçlerinden biri sevimliydi, gülümsüyordu… Yüzlerini buruştursalar, gözdağı verseler daha yaraşırdı…

Mado Louis'in aceleyle yelkenliye koştuğu karanlık, fırtınalı geceyi hatırlıyordu. Louis hemen anlamıştı… Belki ayakları çok daha sağlam basıyordu yere? Benim hayatım ne? Bir kelime oyunu, atlıkarınca ışıkları. Oysa atlıkarıncalar uzun süredir dönmüyor… Sergey'i bile anlamaktan çok sezdim… Onu seviyordum, doğru "Ruslar nasıl da dayanıyor, hayret!" diyor herkes. Ben nedenini biliyorum… Sergey şakalaşabilir, güler, düş kurar ve birden… Profesör Dumas, onlara, çelikten insanlar, diyordu. Yanlış. Ama gerektiğinde çelikten olmayı biliyorlar…

Mado olaylara her an büyük bir merakla kulak veriyordu. Doğudaki olayları izleyenler soluk soluğaydı. Lancier önce sevinmişti: "Şimdi Almanların sesi kesilecek, Rusya çok büyük lokma. Gırtlaklarında kalacak." Lancier'nin ağız değiştirmesi için, Almanların, Smolensk'in alındığını açıklamaları yetmişti: "Ben, Rusların hesabını bizden çabuk göreceklerini söylemiştim. İşte Smolensk'e vardılar. (Smolensk'in nerede olduğunu bilmiyor ama

bu adı okul sıralarından hatırlıyordu.) Belki yarın Moskova alev alev yanacak.” Berty daha temkinliydi; böyle dev bir seferin güçlüklerinden, yolların bozukluğundan, “Kızıllar”ın gözü pekliğinden söz ediyordu “Almanlar onların hesabını görecek, ama bu kadar çabuk değil.” Profesör Dumas günde üç kere Londra Radyosu’nu dinliyordu; Mado’yu, hep yeni haberlerle karşılıyordu: “Almanlar büyük kayıplar veriyorlar! Kaç tümen kaybettiklerini bir kenara yazdım, ama nereye? Bir türlü bulamıyorum. Epey parazit var ama yine de anlaşılıyor… Ruslar, tankları, altlarına yatarak uçuruyorlar, inanılacak gibi değil…” Marie anlatıyordu: “Bizim patronun keyfi yerine geldi; dün içti, benimle kadeh tokuşturdu, kadehini şişeye de vurdu ve ‘Herifleri keklik gibi avlıyorlar!’ dedi.”

Mado artık insanlardan kaçmıyordu; sık sık Dumas’ın evine, Doktor Morillot’ya, Leontine’e gidiyordu; her gün Sembat’ya kadar da uzanıyordu. Hep sehpasının başında dikilen Sembat homurdanıyordu: “Ne kötü ışık, tütün bulunmuyor, bıktım bu Almanlardan…” Son gidişinde Mado, alışılmamış bir neşe içinde bulmuştu Sembat’yı:

— Gazeteleri okumuyorum, radyo dinlemiyorum. Dünyayla bütün bağlarımı kopardığımı sanıyorsunuz belki? Benim de kendime göre haber kaynaklarım var… Dün köşedeki kahveye girdim. Almanlar masalara kurulmuşlardı… Tezgâhın önünde dikilip onlara göz attım: Hepsi de iyi beslenmişti. İçlerinden biri konyak ısmarladı, dikti ve ağlamaya başladı. Ama gerçekten yaş akıyordu gözlerinden: “Beni Rusya’ya, ölüme yolluyorlar…” diyordu. Böyle bir domuza gözyaşı döktürmenin ne demek olduğunu anlıyor musunuz Mado? Nivelle’in burada bulunmamasına yandım. İlkbaharda bana: “Güçlü kişiliği olan

insanlar, her biri bir Siegfried…" diyordu. Siegfriedleri öküz gibi böğürtüyorlar.

Bir teneke kutudan tütün çıkardı, bir sigara sardı ve yaktı:

— Mado, bir süredir sizin Rus dostunuzu düşünüyorum…

Söyler söylemez de pot kırdığını sanıp sustu: Ama Mado gülümsedi:

— Ben de.

Ara sıra Sergey'e ne olduğunu düşünürdü. Bu savaş korkunçtu çünkü. Sonra sorusunun cevabını yine kendi veriyordu: Yaşıyor, biliyorum, duyuyorum, yaşıyor. Onu öldüremezler…

Nefret ettiği adamın evinde oturmaya devam ediyordu. Kimi arkasından konuşuyordu: "Yine de parayı seviyor…" Lancier kendini avutmaktaydı: "İnsanların arasında çıkacak anlaşmazlıkların neler olduğu bilinir mi hiç? Mado onurludur; Berty'den ayrılmadıysa onu seviyor demektir…" Yazın ortasındaydılar; Mado yeni yeni topluyordu kendini. Yağma edilmiş, yıkıntı halindeki bir evi andıran kendi hayatını düşünmek istemiyordu. Ara sıra ne yapması gerektiğini düşünse bile, taşınmak, hayatının dış görünüşünü değiştirmek aklına bile gelmiyordu; ilk rastlayacağı Almanın üstüne atılmak, ya da Gestapo'ya gidip: Bana işkence edebilirsiniz, kimseyi ele vermeyeceğim, çünkü bir şey bilmiyorum, kimseye de bağlı değilim… demek geliyordu içinden. Bütün bunların çocukluk olduğunu sanıyor, sokakta yürürken kendi kendine: Ya birden

Josette'le karşılaşırsam, diyordu… Sanki Josette'i bulmak bir çıkış yolu bulmaktı. Bu yol kaybolmuş saflığa, kurtuluşa götürecekti.

Berty kendisini iten bu kadınla her yemekte karşı karşıyaydı: Duygularının etkisinden kendisini bir türlü kurtaramıyordu. Mado, iri, kayıtsız gözleriyle yüzüne baktığında ne yapacağını şaşırıyordu. Yalnız onun önünde davranışlarını doğrulamaya çalışıyor, Almanlardan ne zenginlik, ne de onur beklediğini söylüyordu. Beklediği başka şeydi: İşgalin sertliğini nasıl yumuşatabilir, Fransızların hayatını nasıl kurtarabilirdi? Mado ses çıkarmadan onu dinliyordu. Ara sıra, bir sosteye kadını kayıtsızlığıyla: "Çok ilginç…" diyor ve odasına gidiveriyordu. Kanı tepesine çıkan Berty, peçetesini buruşturup uzun uzun kapalı kapıya bakıyordu: Kapı önüne oturtulmuş aşık rolünde bir koca, amma da matrak! Bu işe son vermenin zamanıdır!..

Yan odada kimsenin bulunmadığını anladıktan sonra, Doktor Morillot, Mado'ya:

— Moskova Radyosu'nu yakalayabildim, dedi. Neden söz ediyorlar biliyor musunuz? Ölümü hiçe saydıklarından. "İhtiyar, eski bir şüpheci" olduğum halde pes dedim…

Mado pencereden bakıyordu. Sokak yağmur ve güneş, çınarların kızıl yapraklarıyla pırıl pırıldı. Başka bir şey görüyordu ama: Kar ve kan görüyordu. Bunlar Sergey'in arkadaşlarıydı, onun halkıydı… Basit ve erişilmez bir şey! Gözü pek, gerçek bir kahraman gibi davransa belki ölümden korkmazdı. Ama ölümü hiçe saymak, hayatında hiç yapamayacağı şeydi.

Hareketsiz, her şeye kayıtsız, kendini Berty'ye verdiği günden bu yana altı ay geçmişti. Şimdi kolay kolay tanınmazdı. Sembat'nın atölyesinde papatya yaprakları koparan, kuzey garında ölüm cezasına çarptırılmışcasına yıkılan kadın değildi artık. Parlak, biraz da şaşkın gözlerinde bir sertlik belirmişti. Artık yalnız duygularının değil, hareketlerinin de hesabını vermiyordu. Berty'nin evinde kalışının, gıpta ya da suçlama dolu bakışlara ("şunun karısı işte") boyun eğişinin suçu Doktor Morillot'nun, daha doğrusu "Robert" adındaki adamındı. Uzun boylu, yanık yüzlü, güneyli ağzıyla konuşan biriydi bu "Robert". Mado asıl adının başka olduğunu da biliyordu; şimdi bildiği başka şeyler de vardı; yalnız, Louis'in bulunduğu yerde, Manş Denizi'nin ötesinde değil, burada yakınında, Paris'in dar ve karışık sokaklarında birtakım insanlar savaşıyor, düşüyor, ölüyorlardı.

Robert, bir rastlantı sonucu ölümden kurtulmuştu. Seyyar meyveci Bayan Dubois onu kurtarmış, polisi çağıracak yerde romatizmalarını tedavi eden Doktor Morillot'ya haber vermişti. Morillot, Almanların Fransa'dan atılabileceklerine inanmıyor, mücadeleyi delilik sayıyordu. Genellikle pek bir şeye de inandığı yoktu ya. Çocukluğundan, okuduğu ilk kitaptan, ilk öpüşmesinden beri, körü körüne inanmış kişilerin tersine şüphe girmişti içine. Bu şüpheyi, şüpheciliği kendi de destekliyor, bununla yaşıyordu. Yaralıya çağrıldığında, hemen durumu anladı. Gestapo'nun şakası olmadığını biliyordu; Bayan Dubois'yı da, kendisini de tutuklayabileceklerini anlıyordu. Ama ne olursa olsun: Yurttaşını satan bir sefil değildi ya! İnsan birtakım ilkelere boş verebilir, ama kendisine saygısını yitirmektense yaşamamak daha iyi.

Morillot, yaralıyı Mado'nun evinde gizlemeyi akıl etti. Bundan

daha güvenilir yer bulunamazdı. Almanlar, Berty'nin gözünün içine bakıyor, ona toz kondurmuyorlardı. Mado da kaç kere: "Bir şeyler yapmayı ne kadar isterdim…" demişti.

Mado, nasıl yaralandığını Robert'e sormadı. Anlatmayacağını anlamıştı. Gizlilik kurallarını kısa sürede öğrenmişti. Robert, Mado'nun yatak odasının ardındaki küçük odada dinleniyordu. Berty'nin buraya girdiği yoktu. Akşamları karşılıklı gevezelik ediyor, barış çağını anıyor, gezintilerden, kitaplardan, kentlerden söz ediyorlardı. Mado, Robert'in fen fakültesi öğrencisi olduğunu öğrendi, botanik başlıca merakıydı. Eğleniyordu da: Robert'in iri ve kaba ellerine baktıkça, nedenini anlayamadan, hindiba çiçeği koparmış gibi oluyordu.

Robert bir fotoğraf gösterdi. Spor giyimli bir genç kız, kayaların tepesinde ayakta duruyordu. Yüzü pek belli değildi, ama Mado güzel olduğunu tahmin etti…

— Adı ne?

— Lucie.

— Uzakta mı?

— Yasak soru bu.

Mado, Luciye'ye gıpta etti: Onlarla birlikte çalışıyordu. Gencecikti, ama ona güveniyorlardı demek.

— Savaştan önce ne yapmaktan hoşlanırdınız Mado?

— Galiba resimden…

Sembat'dan, *Gelinotte*'un yakınındaki tepelerden söz etti. Sergey'in adını hiç anmadı; çok kişisel bir olaydı bu, hem Robert bilip ne yapacaktı…

— Aptalca bir iş yaptım evlenirken. İtiraf etmeye utanıyorum: Yirmi beş yaşında küçük bir kız gibi davrandım. Hiç durmadan peşimden geliyordu, korkunç bir adamdı.

— İşadamı mı?

— Evet, ama gözü dönüklerden… Neyse ki şimdi aramızda her şey bitti.

Robert iyileşmişti. Sık sık onu görmeye gelen Doktor Morillot (sözde Mado için geliyordu): "Eski hayatınıza devam edebilirsiniz," dedi. "Yalnız daha dikkatli oynayın oyununuzu. Bayan Dubois gibilerine pek sık rastlanmaz…"

Birlikte geçirdikleri son akşamdı: Daracık odada, Robert'in yatağının üstüne oturmuşlardı. Mado'nun oda kapısı aralıktı, ışık Robert'in üstüne düşüyordu.

— Doğuda durum nasıl, kulağınıza bir şey geldi mi? diye sordu Robert.

— Galiba eskisinden daha iyi, dedi Mado. Moskova önünde Almanları durdurabilmişler sanıyorum.

— Moskova'yı alamazlar. –Robert'in yüzü asıldı, sonra tekrarladı– Alamazlar, hayatta alamazlar!

Sanki bu sözleri kendi kendine söylüyordu.

Genç adam gülümsedi.

— Şu sıra Ruslar bizim için de çarpışıyorlar. Onlara yardım etmek istiyoruz, ama kaç kişiyiz? Bir avuç insan… Ya ötekiler? Vichy Hükümeti değil, namuslu kişiler… Londra Radyosu'nu dinliyor, kulaktan kulağa birtakım şeyler anlatıyor, Almanların yenilmesini istiyorlar tabii… Ve bekliyorlar. Rusların işi çok olmalı. 1940'da cephedeydim… Neye uğradığımı anlayamadan birden kan ve ateş gördüm. Olup bitenleri düşünemiyorum, çünkü Rusya'yı hiç görmedim… Kaçıp buraya kadar yürüdüğüm, daha doğrusu süründüğüm sıra… Bayan Dubois beni görmeden önce… Yerde yatıyordum, herhalde ateşim vardı, kendimi Moskova önlerinde sanıyordum.

— Ölümü hiçe saymaktan söz ediyorlar. Ne demek? Bir türlü anlayamıyorum.

Robert yerinden kalktı, kapıyı kapadı. Bir süre sustuktan sonra, boğuk bir sesle, kesik kesik anlatmaya koyuldu:

— 9 Eylülde Lucie'yi yakaladılar. Onu en son temmuzda gördüm. O sıralar güneyde, Perpignan yakınlarındaydım. Üç arkadaşa refakat etme görevi verilmişti ona. Akşamı, geceyi, ertesi günün yarısını birlikte geçirdik. Saat üç kırkta yola çıktı… Almanlar Rusya'ya saldırmışlardı; uzun uzun konuştuk; artık

durumun o kadar da güç olmadığını söylüyorduk. Akşam, geç vakit denize girdik; çizgili bir mayosu vardı. Bana takılıyordu; önce o girdi suya, yüzüme su attı… Ertesi sabah uzun uzun giyindi. "Şık olmalıyım," diyordu. "Kâğıtlarımda artistlik yaptığım yazılı." Nantes'a kadar gidebilmek için Almanlardan izin kâğıdı koparmıştı. Açık kırmızı dudak boyasının yaraşıp yaraşmadığını sordu; çok yaraştığını söyledim. Onu öpmek istiyordum, ama tren üç kırkta kalkacaktı… Cezaevinden bana bir mektup yolladı. İşkence ettiklerini biliyordum. Ama hiç sözünü etmedi bile. Mektubunun hepsi dört satırdı: "Seni o günkü gibi seviyor, o günkü gibi öpüyorum: Canlı, sıcacık ve senin. Hep senin olacağım. Hoşça kal Yves!"

Sustu. Oda karanlıktı; birbirlerini görmüyorlardı. Yarın Robert Dijon'a ya da Nantes'a gidecekti. Sonra gece olacaktı, demiryolunun tahta traversleri, devriyeleri… Sonra yakalanacaktı. Tırnak söküyorlardı… Mektup yazacak, hoşça kal diyecek kimse bulamayacaktı. "Hep senin olacağım!" Bununla ölebilmeliydi insan…

Mado, ses çıkarmadan dışarı çıktı; gözyaşlarından boğulacak gibiydi ama ağlayamıyordu.

Ertesi sabah Robert'le vedalaştı, kocaman elini avuçlarında sıktı.

— Robert, bir şeye gerek duyarsanız… Yalnız kendiniz için değil… Anlıyor musunuz? İşkenceden çok korkuyorum, ama size yemin ederim ki bir şey söylemeyeceğim…

15

Lancier, sabırsızlıkla Doktor Morillot'yu bekliyordu: Karaciğeri canını sıkmaya başlamıştı. Aslında dünyada olup bitenlerin sözünü etmekti istediği. Morillot canlı gazeteydi, üstelik tek: Ortalıkta görünen varakparelere de gazete denemezdi ya. Olayların, yalnız Almanlar açısından görünüşünü veriyordu hepsi… Londra'yı dinlemek sinirleri bozmaktan başka şeye yaramazdı; Almanlar dinlenmemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı, bol parazit vardı. Hem sonra dinleyeni ihbar edebilirlerdi… Morillot gelmeden az önce Lancier, *Paris-Soir*'da Doğu cephesinden gelen bir haber okudu, üzücüydü.

— Gördünüz mü doktor, ben haklıymışım, Moskova'nın göründüğünü yazıyorlar.

— Görürler ya, ellerinde mükemmel dürbünler var. Ama sizi asıl sevindiren nedir?

Lancier kızdı:

— Sevindiğim yok, sadece önceden tahmin ettiğimi söylüyorum. Bu yazılanların masal olduğunu mu sanıyorsunuz?

— Dereyi görmekle geçmek arasında çok fark var, diyorum. Hem Almanlar da zorlu savaşlar olduğunu kabul ediyorlar…

— Biliyor musun ki bu durum bizim işimize yarıyor dostum. Eninde sonunda Ruslar yenilecek; İngilizler de bunu anladılar. Dün

Londra'yı dinleyebildim, sanki mezar başında konuşuyorlardı… Ama Almanlar da Rusya'da dişlerini ve pençelerini bırakacaklar. Mareşal çok kurnaz. Göreceksiniz, heykelini Celemenceau'nunkinin yanına dikecekler… Laval daha değişik biri, aşağılık; Fransızların, Hitler uğruna ölmesini istiyor. Neyse ki biz, her şeyden önce mantığı seviyoruz. Sibirya'nın soğukları da pek az kişiyi çekiyor. Ama Almanların üzerine ateş eden yumurcakların da beş para etmediklerini söylemeliyim. Mareşal gibi, beklemek gerek… Almanlar rehin aldıklarını kurşuna diziyorlar, iğrenç bir iş bu. Ama kim yol açıyor? Ruslar. Rusların, Almanları öldürmesi bizi ilgilendirmez, nasıl olsa bizim o işle bir ilgimiz yok.

Morillot bir kahkaha attı; gürültülü, sevimsiz bir kahkahası vardı. Lancier mendiliyle yüzünü sildi; sanki doktor suratını tükürük yağmuruna tutmuştu.

— Elimde olsa, sizi, savaşmayan Monako'ya imparator ya da tarafsız Andorra'ya devlet başkanı yapardım. Hem karaciğeriniz ne alemde? Dilinizi çıkarın… Aman aman, bir damla içki içmemenizi de söylemiştim. Yazın sizi mareşalinizin yanına yollayacağım, Vichy kurtuluşunuz olacak.

— Bir küçük kadeh konyağın insana ne zararı dokunur? Başımda yığınla dert var. Leo'nun *Roche Ainé* müessesesiyle ortaklığını yeniden söz konusu ettiler. On beş, yirmi kere Alpert'in artık *Roche Ainé* ile ilgisi kalmadığını anlattım. Yine de geçen 27 Eylülde yayınlanan kararnameyi önüme sürüyorlar. Bu kararname, bir kişi bile olsa, Yahudi ortakları bulunan şirketleri ilgilendiriyor. Oysa elimde, *Roche Ainé*'nin bir ari müessesesi olduğunu gösteren belge de var.

O gün Doktor Morillot'nun tersliği üzerindeydi anlaşılan: Lancier'yi yatıştıracak yerde yine bir kahkaha attı:

— Maurice, doğru gidip Stüpnagel'i bulmanızı ve gerçekten ari olduğunuzu kanıtlamanızı size salık veririm.

— Neden güldüğünüzü anlayamıyorum. Bütün Fransızlar gibi ben de acı çekiyorum.

— Kısa süre önce de, bütün Fransızlar gibi mutlu olduğunuzu bana kanıtlamıştınız.

Lancier çileden çıktı, haykırdı:

— Mareşal gibi ben de halkımla bir arada yaşarım. Ne Alman oldum, ne İskoç, ne de Tatar. Düşünce özgürlüğümü korudum. Ne istersem düşünür, dilediğimi söylerim…

— Daha alçak sesle dostum, size yalvarırım daha alçak sesle! Ancak Gestapo'ya ifade verirken yüksek sesle konuşulur: Üstelik nara bile atılır… Bir damla alkol yok. Rejim, yürüyüş ve sükûnet. "Düşünce özgürlüğünüze gelince, iyi koruyun onu, işinize yarayabilir…"

Morillot gittikten sonra Lancier uzun uzun düşündü. Biraz fazla ileri gittim galiba… Morillot maskara bunağın teki; işi gücü şakalaşmak, güldürmek. Ama korkarım, Almanlar *Roche Ainé*'nin başını derde sokacaklar. Eski bir Fransız müessesesinin temiz adını Alpert'inkiyle birleştirmek aptallıktı. Ama kimin aklına gelir?.. Leo iyi bir mühendis, sevimli bir adamdır. Sonuç kötü

oldu…

Lancier, Morillot'nun sözlerine uyarak dolaşmaya karar verdi. Sisli bir kasım günüydü; ortalık deniz ve yanık kokuyordu: Ağaçlar, beyaz örtülerinin altından sivri ve keskin kollarını çıkarmaktaydı. "Ne kasvetli Ay!" diye düşündü Lancier; hemen ardından da içi rahatladı. Hayat normal akışını izliyordu. Mevsimler birbiri ardından geliyordu. İşte okuldan dönen çocuklar; ne Hitler'e aldırdıkları var, ne Moskova'ya; ne de *Roche Ainé* müessesesine. Türlü maskaralık yapıyorlar. Ben de eskiden bunlar gibiydim. Mado mutlu. Belki bir iki yıla kadar bir torunum dünyaya gelir. İlkbaharda şu ağaçlar yaprakla donanır. Yalnız Marceline geri dönmeyecek. Zavallı Marceline, en kötü zamanda öldü. O sıra her şey yıkılıyordu sanki… Oysa Paris eski hayatına dönüyor: Sergiler, galalar, yeni kitaplar. Her yanda Almanlara rastlamak tatsız bir iş tabii. Ama Almanlar her zaman bombalardan yeğdir… Şimdi Moskova cehenneme dönmüştür sanıyorum! Bay Vlakhov'a ne olduğunu merak ediyorum, yaşıyor mu? Gözü dönük biriydi, doğru, ama ince adamdı ve sanatı seviyordu… Şiir okuyacak, dostlarla konuşacak, gül yetiştirecek yerde insanların birbirleriyle savaşmaları korkunç şey!

Akşama doğru Lancier rahatlamıştı; artık ne Moskova'nın kapısına dayanan tehlikeyi, ne de *Roche Ainé* müessesesinin başındaki dertleri düşünüyordu… Bir yemek kitabı okuyor ve hayal kuruyordu: Aranan her şeyin bulunduğu zaman gelince bir uluslararası barış yemeği hazırlayacağım; Rusların "Borç" çorbasıyla havyar –en yüreklilerden başlıyoruz–, ardından Führer şerefine et ve patates garnili turşu, bir İngiliz rozbifi, Lyon usulü mantarlı tavuk ve Sicilya dondurması. O zamana kadar en az on kere bozuşurlar ve sonunda barış yaparlar. Dumas, Nivelle'i

görmek istemiyor; onları yan yana oturturum. Lejean'ı o zamana kadar salıverirler. Eğer öldürülmemişse, belki Rus da gelir… Bu tatlı düşünceler üzerine Lancier uykuya daldı.

Roche Ainé ile ilgili kesin hesaplaşma ertesi gün oldu bitti. Buz gibi çalışma odasına girdiğinde ürperdi Lancier: Çalışma masasının başına, herkesten çok dikkati çekecek biçimde Gaston Roy oturmuştu. Lancier önemli bir rol oynadığını biliyordu, ama onunla bu koşullar altında rastlaşacağını hiç ummamıştı. Roy saygılı bir selam verdi, sonra ötekilere hitap etti (konuşmasına bakılırsa içlerinden biri Almandı):

— Bay Lancier'yi ilgiyle dinleyeceğiz.

Lancier, evrak çantasından kâğıtlarını çıkardı; kendine güç hâkim olup *Roche Ainé*'nin hikayesini anlatmaya koyuldu. Bütün rakamları ortaya döktü, ortaklarla ilgili bütün bilgileri verdi, mali güçlüklerden söz etti. Bağırdığında sesi titriyordu:

— Kayınpederim tornacıydı; Charleville'den Paris'e geldi ve bu fabrikayı kurdu. Gerçek bir dahiydi. Kayınpederimin babası ise Mareşal Mac-Dahon'un yanında demircilik yaparmış…

— Çok ilginç, dedi Roy.

Dili çalan adam onu destekledi:

— Çok, çok ilginç. Zola'nın romanlarına benziyor değil mi?

Lancier alnını kuruladı, kâğıtları çantasına koydu ve kalkmak

istedi. Roy engel oldu:

— Bir soru soracağım… Bay Lancier, Alpert'in *Roche Ainé* müessesesinde faal rol oynamadığını söylüyor. Öyleyse Sovyet siparişlerine, örneğin Bilbao'nun *Elektra* müessesesinden fazla önem verilmesi, öncelik tanınması nasıl açıklanabilir? Bay Lancier'nin evinde Bolşeviklerin bir temsilcisine rastladığımı hatırlıyorum… İkisinden biri: Ya bütün bunlar Yahudi Alpert'in oyunlarıydı, ya da Bay Lancier'nin "Kızıl"larla yakın ilişkisi vardı. Açıklamanızı duymak istiyorum…

Lancier şaşırdı. O çağda, Almanlar dahil herkes Ruslarla ticaret yapıyordu… Ama burada mantığın işi ne? Bu Roy beni batırmaya karar vermiş bir kere!..

— Neden susuyorsunuz Bay Lancier?

— Valla, ben… Kendimi toplayacak kadar bir zaman tanıyın bana…

Herkes gitmiş, Roy'la Lancier çalışma odasında baş başa kalmışlardı. Roy uzun hokkaları, kurutma tamponları ve küllükleriyle koca bir çalışma masasının başında oturuyordu. Bir de yeşil çuha kaplı toplantı masası vardı. Duvarda Hitler'in, Mareşal Pétain'in ve gözlüklü bir ihtiyarın resimleri asılıydı; belki bir bilgin ya da sanayici. Lancier, Roy'dan epey uzakta oturuyordu. Beriki kâğıtlar doldurmakla meşguldü. Çok gençleşmiş, diye düşündü Lancier: Şaşacak şey yoktu, şimdi her şeye egemendi Roy. Nedenini kestiremeden, ilkbaharda ağaçların yeniden yapraklarla bezeneceğini hatırladı… Arjantin'de şimdi

hava sıcaktı, yazdı… Bu Roy'un kısmeti varmış. İyi ama benden ne istiyor? Sanki Vlakhov'dan başka Corbeille'e gelen yokmuş gibi… Roy'u da çağırmıştım, kahve içmeye…

Sonunda Roy işini bitirdi.

— Sizi işin başından ayırmak niyetinde değiliz. Ama devamlı denetim gerekiyor… Eğer bizimle işbirliği yapmak isterseniz, görünüşte değil ama, o zaman anlaşabiliriz.

— Anlamadım.

— Heyecanlanmanız doğru değil. Herhalde tansiyonunuz yüksek. Eskiden lokantada attığınız naraları hatırlıyor musunuz? "Almanlar! Almanlar!" diyordunuz. Sizin yaşınızda biri için tehlikelidir..

— Lancier kızdı. Yağma edebilirlerdi! Ama kim ona benimle alay etme hakkını verdi?

— Benimle böyle konuşulmasına izin veremem! Siyaset adamı olmadığımı herkes biliyor. Herkes gibi bir Fransızım ben de. Mareşal gibi…

Gülümseyen Roy, Lancier'nin yanına yaklaştı:

— Oğlunuzun nerede olduğunu söylesenize.

Lancier yerinden kalktı ve sallanarak dışarı çıktı.

Ne yayalar, ne de evler görünüyordu. Kenti, denizi, dünyayı sis kaplamıştı.

16

Küçücük bahçenin içinde iki tavuk, keyifsiz keyifsiz dolaşıyordu. Genç bir kadın çanağı getirince biraz canlandılar. Komşu kadın, çitin üzerinden seslendi:

Bay Chevalier nasıl?

— Sağ olun, bugün biraz daha iyi. Vantuz çok iyi geldi sanıyorum… Ama yine de kalkamıyor. Doktor çağırmaya karar verdim.

— Sakın genç birini çağırmayın; bu gençler hep şarlatan oluyor.

Chevalier, minik bir radyonun başına geçmiş, yazıyordu: "Faşistler, bütün çabalarını cepheyi yarıp Moskova'ya, varmak için harcıyorlar. Ama birliklerimiz her yanda düşmana engel oluyor. Düşman, anavatanın başkent yakınlarında durdurulmalı…"

— Margot, bu Michaud için Fourier'nin mektubunu da al. Hepsini bir arada basabilirler.

Fourier neşeli bir çocuktu; Marsilya fıkraları anlatıyor, patatesi oyup koca burnuyla Bonnet'yi yaratıveriyordu. Daladier'nin Başbakanlığı sırasında, birlikte cezaevinde yatmışlardı… Fourier, Moskova'dan söz ediyordu; 1936 yılında bir heyetle gitmişti oraya: "Nasıl insanlar olduklarını aklına bile getiremezsin. Durmadan mücadele ediyorlar: Düşmanla, tembellikle, kuraklıkla,

kar yığınlarıyla…” Doğruydu söyledikleri. Ruslar savaşa hazırlıklıydılar; bizim gibi değillerdi… Fourier sık sık karısından söz eder, kızının fotoğraflarını gösterirdi…

— Margot, Fourier’nin mektubu nerede? Çözerler mi şifresini? Jacques mı yazdı?…

“Sevgilim, hayatım.

Bir saat sonra kurşuna dizileceğim: Seninle mutlu olduğumu söylemek istiyorum; bir erkeğin erişebileceği en büyük mutluluktu benimkisi. Ölümü gözümüzü kırpmadan karşılayacağız. Ruslarla savaşta Almanlar yenilecek, bir saat sonra öleceğimden ne kadar eminsem, buna da öyle inanıyorum. Fransa kurtulacak! Hoşça kal Néné!”

Bu satırları neredeyse ezberlemişti ama yine de duygulanıyordu. Odayı arşınlamaya koyuldu.

— Tamam mı? Öyleyse ben gidiyorum.

Kapıyı kilitledi. Garip bir yaşayışımız var. Bir hafta Margot’yla bu küçük evde yaşadık, gerçek adını, kim olduğunu bile bilemiyorum. Yalnız babasının öldürüldüğünden haberim var… O da benim kim olduğumu bilmiyor. Oysa, bir yıl birlikte yaşamış gibiyiz, o kadar yakından tanıyoruz birbirimizi. Amma garip…

Kapı vuruldu: İki hızlı, sonra hafif bir üçüncü vuruş. Yol çantasıyla yaşlı bir adam girdi içeri.

— Gerçek bir Alman gibi, tam saatinde geliyorsun Jacques.

— Komşun amma da meraklı. "Doktor siz misiniz?" diye sordu. Neyse ki Margot önceden haber vermişti. Radyoyu götürüyorum… Epey yüklü olacağım ama bir doktor için şaşılacak şey değil. Tansiyonunu ölçüyorum. Artık burada yatamazsın. Carrier sana yeni kimlik hazırladı mı?

— Hem de nasıl! Sağlık müfettişi kimlik kartı, Berty imzalı bir tavsiye mektubu, bir de güney bölgesine gitmek için, fotoğraflı, damgalı, Almanlardan alınma izin kâğıdı. Bir ay önce ne haltlar karıştırıyorlardı hatırlıyor musun? Çocuklar bile kâğıtların sahte olduğunu fark edebilirdi. Şimdi ustalaştılar. Pépé ne alemde?

— İyidir. Birine gerek duyuyor musun?

— Ben mi, yooo. Ama Margot'nun yerine bağlantıyı sağlayacak birini bul. Hastalığını bizden gizliyor, korkunç krizler geçiriyor, uzun süre dayanamaz.

— Berty ile iş yürür mü dersin?

— Umarım. Ya senin grubun Pépé?

— Sence en önemlisi nedir, onu soracaktım.

— Bir subay. Hele bir Gestapo subayı daha iyi olur.

— Bu iş için insan harcamaya değer mi? Ha bir alçak fazla, ha bir alçak eksik…

— Aslında büyük önemi var. Fredo herifi Barbes İstasyonu'nda temizlendiğinde bütün Paris sözünü etti. Nantes'da bizimkiler rehinlerin öldürülmesine hemen karşılık verdiler. Yarbay Gotz'u temizlemek az şey mi?.. Romantikleştiğimi sanma, ama şu sıra büyük bir olay gerekli. Rusların karşılık vereceklerini ben biliyorum, ama halkın bir şeyden haberi yok. Herkes canından bezmiş. Almanlar, ortalığa sakin bir görünüş vermeye çalışıyorlar. Gazetelere bir göz atsana: "Hayat yeniden başladı… Savaş öncesinin havası…" Gürültülü bir olay şart, herkes duysun. Anladın mı?

— Evet. Anna'dan da faydalanabiliriz…

— Yalnız hazırlık döneminde; ama tehlikeye atmaya gelmez. Ona gerek duyacağız…

Kapı vuruldu. Ev sahibi hemen yattı, yorganı üzerine çekti. Doktor kapıyı açtı. Yine o meraklı komşu kadındı gelen.

— Rahatsız etmiyorum ya?.. Doktor çok sevimli; ilk bakışta insana güven veriyor. Bana genç bir doktor baktı, şarlatanın biriydi… Bay Chevalier'yi nasıl buluyorsunuz? Doktorluktan hiç anlamam ama Siyam pelesenki zavallı kocama iyi gelirdi; hemen rahatlatırdı..

Güç bela dışarı çıkardılar kadını.

— Luc, hemen gitmelisin. Ben önden çıkar, kadını oyalarım… Evet, evet bakacağım, muayene edeceğim, söz! Yarın bana bir haber iletirsin, tamam mı? Margot mu getirecek haberi?

— Hayır, Pauline. Hoşça kal Jacques. Komşu kadını fazla üzme.

Luc odaya göz gezdirdi, baş örtülü bir yaşlı kadın resmi, bozuk bir duvar saati, masanın üzerinde sosis kalıntıları, ilaçlar, tam polis romanlarındaki gibi… İşlemeci Chevalier ile genç karısının hayatı böyle sona erdi. Birkaç dakika sonra terfi edecekti. Her şey ezberimde. Sağlık Müfettişi Auguste Dreux, 5 Şubat 1898'de, Doubs vilayetine bağlı Morteau'da doğdu. Babasının adı Henri Jacques, öleli epey oluyor. Annesi Amelie, Besançon'da yaşıyor. Dul, daha önce Simone Rousset ile evliydi; on bir yaşındaki kızı Yvonne büyükannesinin yanında oturuyor. Daha ne kadar ad, meslek, hısım, kan ve çocuk değiştireceğiz bakalım? Bıyıklarını şişinerek burdu, sahici, gür bıyıklarını. Bu kır bıyıkları büyük özenle bırakmıştı. Onu tanınmaz hale getiren de bıyıklarıydı. Savaştan önce tanıdığı dostlarını bile yanıltıyordu. Yabancı, Luc adlı biriydi. Yalnız, bir kahvede çalışan garson az kalsın başını derde sokuyordu bir keresinde. Sokakta, görür görmez seslenmişti: "Günaydın Bay Lejean! Epeydir görmüyoruz sizi…" Lejean, gerçekten şaşırdı: "Yanılıyorsunuz, benim adım Delambert." Bu garsonlar çok tehlikeli insanlar, işleri gereği, gördüklerini unutmuyorlar..

Yürüyerek yola çıktı. Epey uzaktı gideceği yer, bütün kenti geçmesi gerekiyordu. Metroda aramalar sıklaşmıştı. Kâğıtları sağlamdı ama neden tehlikeye atılmalı? Ağır ağır yürüyor, sık sık duruyordu. Amma da yorgunum, rezalet…

Kepenklerin, perdelerin, panjurların ardından hayat sürüp gidiyordu. Kahvelerle lokantalar tıklım tıklım doluydu. Metroteller, spikerler, orospular, polisler, herkes işinin

başındaydı. İşte, genç kızı koluna takmış giden bir Alman. Bir başkası… Herif Fransızca konuşuyor: "Sinemaya mı gitmek istersin, tiyatroya mı?.." Öğrendiler dilimizi. Hem fazla bir şey bilmeleri de gerekli değil: Yüz sözcük kadarını bellemek dert anlatmaya yeter. Ya Fransızlar? Onlar da sözcükleri unutuyorlar. Herhalde insanın yapısı bu: Evinden atılsa, çırılçıplak bırakılsa, korkutulsa rastgele bir köşe, yamalı bir don, bir sözde rahatlık ona yeter de artar. Ticaret yapılıyor, yemek yeniyor, öpüşülüyor, esnemekten neredeyse çeneleri çıkacak… Hayır. Fransa'da da insanların yaşadığını kanıtlamak gerek! Solcuların Chateaubriand'da nasıl öldürüldüğünü gizleyebilirler, ama Fredo'nun kurşununu gizliyemezler… Pépé'yi tanıyorum. O sıra adı Pépé değildi. Bir şeyden korkusu yok bu çocuğun. Ne söylerse söylesinler, bizimkiler alınlarının akıyla çıktılar işin içinden. Eskiden isteyen partiye yazılır, ödeneğini verirdi. Şimdi durum değişik. Şimdi denetimi Gestapo yapıyor…

Az sonra gidip Josette'i göreceğim. İnanılır gibi değil! Birbirimizi görmeyeli ne kadar oldu? Mayısta gelmişti, sonra beni yakaladılar. Demek on dokuz ay… Jacques, Pauline'in kim olduğunu bilmiyor; sabırsızlıktan ölüyorum, farkına bile varmadı…

Toplama kampından eylülde kaçmıştı. Ormanda, sararan yaprakların arasında gizlenerek ilerlemişti. Pek yakınında bir yerlerde Almanların küfür ettiklerini duymuştu. Neyse ki köpekleri yoktu… Paris'e varması sağlandı, hemen işe koyuldu o da. Josette başka bölgedeydi. Karısının yaşadığını yeni öğrenmişti. Oğlundan da haber vardı: Limoges'deydi Paul. "Paul, çalışkan çocukları bir araya getirdi…" demişti Roger. Ne garip: Yakalandığında Paul daha küçücük bir oğlandı… Josette de çok

yaşlanmış olmalı…

Bu karşılaşmaya kendini hazırlamıştı; yine de yüreği ezildi. Nasıl da bitkindi Josette! Saçları ağarmıştı… Ah, kalleş hayat!

Josette, çocuk bakışlarıyla, yalvarırcasına süzüyordu kocasını; bir şey söylemekten, gözlerini ayırmaktan, kımıldanmaktan korkuyordu. Yabancı bir odada, karmakarışık eşyalar arasında karşı karşıya, ayakta duruyorlardı. Biblolar, küçük vazolar, saten yastıklar… Ama bir şey gördükleri yoktu: Josette'in buz kesen elleri Lejean'ınkileri hafif hafif sıkıyordu… Sonra Josette kocasına sokuldu, başını göğsüne dayadı. Eskiden, mutlu günlerinde de böyle yapardı… O sıralar yabani, aşkla dolu, garip bir kızdı Josette… Lejean, alçak sesle durmadan tekrarlıyordu: "Benim zavallı sevgilim!.."

— Henri, öksürüyorsun, doğruyu söyle bana. Sana temiz çamaşır getirdim. İlacını da hiç almamışsındır…

Lejean gülümsedi. Bir zamanlar insanlar kendilerine bakar, Bretagne'ya gider, Ravel dinler, bulmaca çözerlerdi…

— Birbirimizi göreceğimizi sanmıyordum Josette. Ya sen?

— Nedenini bilmem ama ben görüşeceğimize inanmıştım.

— Paris'te kalacak mısın?

— Perşembeye kadar. Yarın bütün günü birlikte geçiririz. Şimdi gitsen iyi olur. Delay'in orası daha emin. Burayı bilip

bilmediklerini öğrenemedik.

Lejean, kendini toplamak istercesine başını salladı. Birden, değişik bir sesle yaptığı işlerden söz açtı:

— Hazırlanan bildiriyi gördün mü? Yarın iki tane daha hazırlamam gerekiyor.

— Ben götürürüm onları; basarlar. Oudihot tuzağa düştü.

— Ya Charlet?

— Haberin yok mu? Saint Denis'de öldürüldü. Pitou, paçayı kurtardı. Haaa! Robert'i bulduk, biliyor musun?

— Kimi?

— Robert'i. Tanımıyor musun? Berthier ile birlikte Choisy'de çalışıyordu. Berthier ve Kiki yakalandılar, Robert kaçabildi. Onun da ele geçtiğini sanıyordum. Ne garip iş: Robert'i gizleyen de Berty'nin karısıymış. Sosyete dedikodularından haberin yok; Berty'nin karısı Mado, Lancier'nin kızı… Robert kendinden geçmiş; Mado'yu da çalıştırmamızı istiyor, herhalde aşık oldu…

— Mado, Berty'nin karısı mı?.. –Lejean bir kahkaha attı.– Kötü bir son. Dur bir dakika. Bize yardım etmek mi istiyormuş?.. Bu çok önemli Josette, onunla konuşmalısın. Doğru olup olmadığını öğren…

— Bilmem… Ama içimden bir ses namuslu olduğunu söylüyor.

Hoşça kal Josette; yarın görüşürüz!

Yine karanlık, ıslak sokaklarda yürüyordu. Sis kaplamıştı ortalığı… Orada, kapalı perdelerin ardında başkalarının hayatı yine sürüp gidiyordu. Belki yapmacık, ama yuvarlak masası, lambası; çocuklarıyla bir hayat işte… Yarın yine görecekti Josette'i. Konuşacak zamanları bile olmamıştı. Belki de göremezdi ama… Nereye gitmişti acaba? Şu sıra aramalar epey çoğalmıştı. Gülümsedi. Ölümle saklambaç oynuyoruz durmadan; birbirimizi görmemiz yetti, yine kuşku doldu içime… Duygulanmanın sırası değil… Pépé'yi öne sürersem başka… Gençlere bir şey olursa insanın içi paralanıyor. Oysa Josette'le ben hayatımızı yaşadık. Berty çok iyi işletmeci, aynı zamanda da demagog… Mado neden onunla evlendi, anlamıyorum… Biraz kafadan kontak, ama namuslu olduğunu insan hissediyor…

Geceyi bomboş bir odada geçirdi: Açılır kapanır bir yatak, kafasız, kolsuz bir terzi mankeni. Dalarken mankenin kımıldadığını, soluk aldığını, aman dilediğini gördü. Sonra derin, baygınlığı andıran bir uyku her şeyi yok etti.

17

Bill Coster, savaş muhabiri olarak Rusya'ya yollandığında çok sevindi: İşte ünlü olma fırsatı ayağına gelmişti! Fransa'da ünlü muhabirlerin sayısı çoktu. Hem sonra Fransa'nın dayanması ne kadar sürmüştü? İşi uzatmanın alemi yoktu, ama birkaç haftada da savaş bitmezdi doğrusu! Rusya büyük bir ülkeydi, Bill okurlarını imzasına alıştıracak zamanı bulabilirdi.

Olaylar umulmadık bir gelişme gösterdi ve Bill, Kuybiçev'de takıldı kaldı. Günde bin kelimelik haber yollaması gerekiyordu, ama neden söz edebilirdi? Yazı işleri müdürü şaşkınlık içinde haber üstüne haber iletiyor; beni ödleğin biri mi sandı ne? Oysa, malzeme bulsam kendimi tehlikeye atmaya hazırım. Ruslar hep aynı cevabı veriyorlar: "Bekleyin…" Muhabirler, günün yirmi dört saatini içmekle geçiriyorlar (viski bulamadıkları için de dikiyorlar votkayı); kumar oynuyorlar, bahse giriyorlar: Buradan kışın mı tüymek gerekecek, yoksa yaza doğru mu?

New York'tayken, Bill, yazı işleri müdürüne, "Kızılların can çekişmesini yazacağım!" demişti. Rusya'nın yenilgisini önceden anlamak için insanın kahin olması gerekmezdi. Joe Finlandiya'da uğradıkları başarısızlıkları bildirmişti. Bill de Fransa'da bulunmuştu. Alman ordusunun gücünü biliyordu. Rusya'ya vardığında şöyle düşündü: Sandığımdan da çabuk bitecek bu savaş. Eski bir otel odası gösterdiler ona. Banyo sanıp bir kapıyı aralamıştı; tozdan uzun süre hapşırdı durdu. Lavabo bile yoktu odada: Herkes, koridorun ucunda yıkanıyordu. Telefonla konuşma olanağı yoktu. Herkes aceleciydi, herkes geç kalıyordu, atlatıp duruyorlardı adamı. Almanların karşısında duramazlar, açıkça belli

oluyor. Ruslardan hoşlandı; insana yüksekten bakmayan, şakalaşmayı, gülmeyi bilen koca çocuklar. Sonra Ruslar, müttefik sayılırlardı… Yine de durumu değiştirmiyordu bu; nasıl olsa yenileceklerdi. Hem Rusların can çekişmesini yazmaya gelmişti. Yazacaklarını önceden bilmeyenler yalnız kötü gazetecilerdi.

Bill Coster, mesleğinde çok çabuk ilerlemişti; on yıl önce Atlanta'da kimsenin bilmediği bir muhabirdi. İstihbarat şefi, onun yangın ya da hırsızlık olayları üzerine yazdığı haberleri ısrarla çöpe atardı. Davies and Co. Bankası'nın iflas edişi adını duyurdu. Bill'in borsa oyunlarına katılan bir amcası vardı; insafsız biri sayardı Bill amcasını. Bana on dolar bile borç vermezdi, derdi kendi kendine. Oysa kurtarıcısı amcası olmuştu: "Davies'le ilgili bir yazı yaz," demişti Bill'e. "Bana inan: Bir ay sonra iflas bayrağını çekecek, bütün Amerika birbirine girecek…" Bill'in yazısı çıktı: "Peter Davies'in Sonu." Ardından da büyük bir New York gazetesinin muhabirliğine getirildi. Başkalarının felaketi yine işine yaradı. Paris'ten yolladığı "Fransa'nın Çöküşü" başlıklı yazılar çok tutuldu. Bir başka gazeteyle de anlaştı. İyi para kazanıyordu; New York yakınlarında küçük bir ev aldı. Şimdi "Kızılların Can çekişmesi"ni yazmalı ve zafere ulaşmalıydı.

Rusların, Almanları yenmesi onu daha çok sevindirirdi. Her şeyden önce Amerikalı değil miydi Bill?

Almanlar Japonları kışkırtıyor, gemileri batırıyor, her yere egemen olmuşcasına kasılıyorlardı… Ruslar sevimliydiler; yaşayışlarında en ufak bir konfor belirtisi yoktu! Garip insanlardı, alışılmamış bir rejim yaratmamışlar mıydı? Hoşlarına gidiyorsa mesele yok, kendilerini ilgilendirir… Almanlar gibi Amerika'yı tehdit etmiyorlardı da. Kısa süre sonra yenileceklerdi ama,

yazık…

Hem sonra bütün bunlar politikaydı. Bill başka şey seviyordu: Örneğin dostlarıyla deniz kıyısına gitmek, şakalaşmak, soğuk fıkralar anlatmak gibi. Bill Coster'in eğlenmeyi sevdiğini bilmeyen yoktu. Ama iş hayatında, herkesi atlatmak gerekiyordu. Kuybiçev'de canının sıkılması da bu yüzdendi. Şimdi de, yine bu yüzden seviniyordu. Akıl almaz bir fırsat çıkmıştı karşısına, cepheye gitmesine izin verilmişti. Sam kıskançlıktan tırnaklarını kemiriyordu herhalde…

Uçak epey alçaktan uçuyordu; karla kaplı kulübelerin damlarına takılacaktı neredeyse. Bill karla kaplı kulübelere bile gülümsüyordu. Cepheye gitmeme neden izin verdiler? İnsan bu Rusları hiç anlamıyor. Başvurmaktan bile vazgeçmiştim. Birden telefon ettiler: "Hazırlanın, gidiyorsunuz…" Bir şey göstermeseler bile oyunu kazandım. "Moskova cephesindeyim…" diye yazabilirim artık: On beş gün sonra Tahran'da olacağım. Heyecanlı, duygulu, etkileyici yazılar yollayabilirim: Son saatleri, son dakikaları anlatan yazılar…

Bill cephede üç gün kaldı. Kendisini kabul eden General Şebuşev tarafından yemeğe davet edildi.

— Uzun süre dayanacağınıza inanıyor musunuz? diye sordu Bill.

— Kaçmayı düşünmüyoruz.

Bill hesapladı; bütün bunları etkileyici sözlerle süsleyebilirdi:

Trajik bir durum, Moskova önündeki son savaşlar: General, açık yüzlü, saf ama yürekli, basit bir işçi olmalıydı eskiden. Derken bir Amerikalı geliyor, general ona şu açıklamayı yapıyor: "Gerçek bir Rusun yapması gerektiği gibi öleceğim!" Çok dokunaklı bir yazı çıkacak ortaya. Kendi yarattığı sözlerle kendi duygulanıyordu. İçtenlikle: "Generalim, sağlığınıza içmek isterim…" dedi.

— Sanki başımızda az bela varmış gibi, bir de bunlar gelip işimizi karıştırıyorlar!.. Benim derdim bana yetiyor!.. Sorarım sana, neden bu maskarayı bana yolluyorlar?

Saygılı emir subayı, başını önüne eğip sustu.

Ateş eden bir batarya gösterdiler Bill'e ardından da askerlerin ısındığı bir barınak: Düşman mevzilerinin göründüğü küçük bir tepeye çıkardılar. Kar ve çam ağaçlarından başka şey göremedi. Yine de Moskova'ya saldırmaya hazırlanan Almanları gördüğünü yazmaya karar verdi… Yığınla izlenim. Zorlu bir bombardıman altında bile kalmıştı; sevinç içinde, karlara uzanmış yatıyordu. Yanındaki subay korktu: Amerikalı ölürse al başına belayı. Ayağa kalktıklarında sordu: "Çok üşüdünüz değil mi? Pek hoş bir iş değil…" Bill ceyap verdi: "Yok canım! Bana bir yazı daha kazandırdı bu bombardıman. Talihli adamım doğrusu…" Sonunda hastaneye, Krilov'un yanına götürdüler. Biri Bill'in yanındaki subaya, Krilov'un ilginç bir adam olduğunu, azıcık İngilizce de bildiğini söylemişti.

Bill koğuşa çabucak göz gezdirdi, hiç neden yokken yataklardan birinin çarşafını elledi.

— Çok iyi mal! diye kükredi Krilov. Siz de yollamaya niyetliyseniz geri çevirmem hani…

Bill hemen cevap verdi:

— Mutlaka yazacağım…

Konuşmaya nereden gireceğini kestiremeden sustu; bu doktor nedense onu ürkütüyordu.

— Amerikalıların yardım etmek istediklerini sanıyorum, ama uzun süre gerekiyor… Yol uzun ve belalı… Yardım gecikebilir…

— Canım, gelsinler de isterlerse yazın gelsinler. Güç ama biz sabrederiz…

— Gördüğüm kadarıyla çok iyimsersiniz. Şimdiye dek yalnız askerlerle konuştum; hep kendi sorunlarıyla ilgileniyorlar. Bizimkiler de öyledir ya… Bir generalin, ordusunun zaferine inanması gerektiğini anlıyorum. Mantık tersinin gerçekleşeceğini belirtse bile, zafere inanmak onun görevidir. Sizin iflah olmaz bir hastayı iyileştirmeye çalışmanız gibi. Lille yakınlarında Fransız generaliyle konuştum. "Fransa için savaş daha yeni başladı" dedi bana. Ertesi gün de Almanlara teslim oldu. Siz bambaşka bir çevrenin adamısınız, gerçeği at gözlüklerinden görmezsiniz. Size kalırsa savaş daha çok sürecek mi?

Krilov kollarını açtı.

— Onu bilmem. Ben kulak boğaz burun uzmanıydım. Oysa

size başka biri, bir kahin gerekli… Yok yok, açıkça söylemek gerekirse önceleri savaşın çabuk biteceğine inanıyordum şimdi kuşkuluyum. Sabretmek gerek: Bir yıl, iki yıl sürebilir…

Bill, not defterini bir kenara bıraktı; şaşkın şaşkın baktı Krilov'un yüzüne:

— Gerçekten Moskova düştükten sonra da Rusların direnmesinin devam edeceğine inanıyor musunuz? Nerede direnecekler? Volga Irmağı'nın üzerinde mi?

Gazetecinin sorusunu, Dimitri Alekseyeviç ancak şimdi anlamıştı. Kıpkırmızı kesildi, ama kendine hakim oldu.

— Neden bu kadar sinirlendiğinizi anlamıyorum? Belki alışkın değilsiniz? Soğukla aranız nasıl? Soğuğa dayanmak için votkanın üstüne yoktur. Şaşırıp kendinizi umutsuzluğa kaptırmayın. Gazetelerde yazıyorsunuz, okumuş biri olmalısınız. Fransa ile bizim aramızda en ufak benzerlik yok. Almanlar orada eğlendiler… Oysa burada… Bakın, gelin, gelin de bakın…

Bill'i, yaralıların uzandığı yataklar boyunca sürükledi. Gözleri acıdan dışarı uğramış, donuk ya da pırıl pırıl, Bill'e bakıyorlardı. Gazeteci rahatsız oldu. Krilov durmadan homurdanıyordu:

— Bunlar sizin generaliniz gibi teslim olmadılar. Epey kargaşalık geçirdik, doğru. Almanlar ne kadar zamandan beri hazırlanıyorlardı savaşa?.. Ama şimdi dayanıyoruz. Sizi hiç anlayamadım. Başkanınız güzel bir konuşma yaptı, müttefik sayılırız, siz kalkmış neler söylüyorsunuz! Bereket ki bana

rastladınız. Başka biri olsa alınabilirdi. Cenazeyi kaldırmak için henüz vakit çok erken. Onları yeneceğimize inanmıyorsunuz demek?

Roller değişmişti: Şimdi cevap verme sırası Bill'deydi. Kendine karşı namuslu olmalı, yalan söylememeliydi: Bu doktor sinirine dokunuyordu doğrusu. Aynı zamanda da dürüstlüğünden ötürü ondan hoşlanıyordu.

— Eninde sonunda kaybedeceklerine inanıyorum. Rusya olaylar dizisinin bir halkası. Daha önce Polonya vardı, Fransa vardı. En kötüsünü düşünüyorum. Almanlar sizden sonra İngiltere'yi işgal edecekler. Yine de Amerika kalacak geriye. Bize bir şey yapamazlar. On yıl, yirmi yıl çalışır, sonunda yeneriz onları.

Bakışlarıyla yarı karanlık hastaneyi süzdü: Gözleri yine yaralılarınkilerle karşılaştı. Alçak sesle:

— Sizi kurtaracağız, dedi.

Şu herife, söylenmesi gerekeni söyleyememek ne kötü, diye düşündü Krilov. Diplomasi güç iş, ortalığı birbirine katmaktan korkuyorum. Hiç olmazsa bana çarşaf yollasalar. Elini gazeteciye uzattı:

— Hastalarla uğraşmak zorundayım. Sizin de sağ salim ülkenize dönmenizi dilerim.

Yine de kendini tutamadı:

— Kimin kimi kurtaracağını da görürüz…

Bill, Tahran'dan on bir yazı yolladı. Krilov'la görüşmesini de uzun uzun anlatıyordu: "Harika bir adam. Shakespeare'in dilini konuşan bir Rus ayısı, neşter kullanmayı bilen bir müjik. Tabii bütün Ruslar gibi de mistik. Yenilginin kaçınılmazlığını fark ediyor, yine de zafere inanıyor. Ruslar, Amerikalıların kahve ya da sigara içmesi kadar kolay inanıyorlar. Krilov'la konuşurken Rus bağnazlığının sırrını buldum: Hayatın her türlü sıkıntıya alıştırdığı bu insanlar ölümü göz kırpmadan karşılayabiliyorlar. Zorlu bir hayat yaşadıkları, belki de hiç yaşamadıkları için, Doktor Krilov'la yaralıları acı çekmeden ölebilirler…"

Amerikalı gittikten sonra postayı getirdiler. Krilov'a karısından bir mektup vardı: "Sevgili Mitya. –Bende yeni bir şey yok. Asıl önemli haberler Nataşa ile ilgili. Boşuna üzülüyorsun, çok iyi ve şimdi yanımda. Riazan'dan cepheye yollamışlar; sana oradan iki mektup atmış. Bana yolladığı da kayboldu. Cephede topu topu üç hafta kalabilmiş, hamile olduğundan geri yollamışlar. Şimdi altıncı ayını dolduruyor. Vassia'dan haber yok. Nina Georgiyevna da bir şeyden haberi olmadığını yazıyor. Milli Savunma Komiserliği'ne başvurdum, oradan da haber çıkmadı. Nataşa, her şeye büyük bir sükûnetle göğüs geriyor gibi. Ama zavallı kızcağızın büyük acı çektiği belli. Cephede daha iyiymiş, biraz yüzü incelmiş, hastanede çalışıyor, şimdilik dayanıyor: İstasyonda askerler için bir yurt hazırladım; yapılacak çok iş var, özellikle gece işi. Seni ve Moskova'yı düşünüyoruz. Kendine iyi bak sevgilim."

Mektubu okuduktan sonra, Dimitri Alekseyeviç gürültüyle burnunu sildi. Zavallı Nataşa! Hepsi acınacak halde. Bütün bu olup bitenleri icat eden kim? Nezleye karşı ilaç bulmaya çalışırken

başlıyor bombalar, torpiller yağmaya... Hepsi de mutlu olmak isteğinde. Küçük Nataşa'm Minsk'e gideceği için nasıl da seviniyordu! Peki ama, sonradan çıkarılacaksa, insanın karnına demir parçası doldurmak niye?.. Yine burnunu sildi, sonra kendi kendine kızdı: Amma da ağladım yahu! Kara cahil biriyim sanki; faşistlerin nereden çıktığını bilmiyor muyum? Düşünecek yerde herifleri yenmek gerek. Bütün suç Amerikalıda. O getirdi beni bu hale. Neyse, şimdilik savaşmıyorlar, izliyorlar, not alıyorlar. Kendileri bilirler. Derken, insanlar arasına giren biri çıkıyor ortaya. Karşısındakilerin oluk gibi kan akıttıklarını da görüyor sanırım. Görüyor da ne oluyor? Ortalığı birbirine katacak haberler gerek ona. Şu yeni sistem dolmakaleme bakın..." Ne yazacak dolmakalemiyle? Aşağılık herif!.. Hadi bakalım Dimitri Alekseyeviç, hastalarına dönmenin zamanıdır!

18

Ormanın kıyısına çekilmiş, beş günden beri dayanıyorlardı. Ne kadar zamandan beri gerilemişlerdi?.. Lukutin, köy adlarını, yol üzerindeki kara dumanı, eğri büğrü rayları hayal meyal hatırlıyordu. Yere gömülüyor, ateş ediyor, sonra yine geri çekiliyorlardı. Zamoskvoreçye Mahallesi sokaklarında, boğucu bir yaz günü Lukutin'le geçit törenine katılanlardan pek azı hayattaydı. Yarov, Slepnikov, Korovin, Katz. Bir de Mişa! Hepsi o kadar! Öbürleri Viazma'da, Gjatsk önlerinde can vermişlerdi… Sonra kalanları geri çekmiş, başka bir alaya katıp başka bir cepheye yollamışlardı; orada da çekilmişlerdi, durmadan geri çekilmişlerdi: Klin, Solneşnogorsk. Şimdi tutunacak bir yer bulmuş, dayanıyorlardi işte.

Lukutin, ormanın yazın nasıl olacağını düşündü. Yaban çilekleri, gölge, ısırganlar, birbirine seslenen genç kızlar. Hafta sonları gelinirdi ormana. Tolstoy mintanlı baba, şöyle rahatça uzanıp *Moskova-Akşam*'ın eski bir sayısına göz gezdirirdi. Ana mantar toplar, çocuklar fındıkları talan ederlerdi. Eskiden Lukutin kalabalık yerlerden hoşlanmazdı. Kentin dışında, yeşillikten çok yumurta kabuğu ve gazete kağıdıyla dolu bir küçük orman gördü mü yüzünü buruştururdu; şimdi geçmiş pazarları eşi bulunmaz bir masal çağı gibi hatırlıyordu. O günleri bir daha göremeyecek miyim?…

'39'da, yok yok '38'de sık sık gelmiştim. Snegireller yazı burada geçiriyorlardı, Moskova çok yakındı. Ormanın bittiği yerde evler başlıyordu. Ne garipti: Bahçe kenarında yürürken çay içen, eğlenen insanlar görülürdü; vitrinde hayat, Moskova'ya da

ne kadar yakın, düşündükçe insanın tüyleri ürperiyor. Biraz daha ilerisi Khimki Mahallesi, ardından Sokol. Eskiden Petrovski Parkı'ydı, Moskova'nın banliyösü. Kent çok, çok büyüdü.

Moskova'yı düşündü. Belleğinde çocukluğu Pauline'inkiyle birbirine karışıyor, pek çok olay, çehre, söz yüzeye çıkıveriyordu. Böyle anlarda: "İnsan hatırlıyor!" denirdi; ama anılar çok daha değişik olabilirdi. Tıpkı gelip geçen bulutlar gibi değişik: Tüy gibi hafif olanları da vardı, ağırları, yoğunları da. Anılar kazıları, bölümlere, sayfalara, notlara ayrılmış kitapları andırabilir; üst üste yığılmış kaya tabakalarını, bir avuç kumu andırabilir, Lukutin'in anıları da birbirine karışmış yumak gibiydi. "Sokol" sözcüğüyle başlamıştı her şey. Sonra cadde adları, sokak adları gelmişti. Sokakların eski adlarıyla yenilerini mutlaka hatırlamak istiyordu, Glinistçevski Sokağı Nemiroviç-Dantçenko olmuştu. Miyortivi'nin adı ne şimdi? Hatırlamıyorum… Garip garip adlar: Sobaçiya Plostçadak, Dorogomilovo, Zatsepa… Neyse ki burada direnebiliyoruz! Fedosseyev: "Dizlerimizle toprağa yapışacağız" diyordu, Uvarovo yakında gömüldü, üzerinde "F" harfi kazılı bir de taş var başında. Bilya yatakları fabrikasında çalışıyordu. Merkezden uzak. Hangi tramvaya binmek gerekiyor acaba? Bilmem, artık her şeyi unuttum. Şimdi, Stalin fabrikasına kadar uzanan bir metro hattı yapılıyor. Saint-Simon Manastırı… Kramizin'in Liza'sının gölde boğulduğu söylenirdi, Tolstoy'un Nataşa'sı da Vrovski Sokağı'nda, şimdi Yazarlar Birliği'nin bulunduğu yerde yaşarmış. Pauline'i hayvanat bahçesine götürdüğüm sıralardı… Ayı yavrularına bayılmış, fili görünce de "Petya Amca!" diye bağırmıştı. Petya'nın uzun bir burnu vardı, doğru. Şimdi topçu. Ne yürekli çocuklar şu topçular! Kaç kere kurtardılar bizi! gözü pek adamlar hepsi de… Şimdilik zorlu ateş ediyorlar, sabahkinden de zorlu… Gelenekleri de var üstelik…

Topların çarıyla nasıl ateş ettiklerini bilmek eğlenceli! Kremlin de çok güzel. Hiçbir yerde benzeri yok. Ne Bizans, ne de İtalya, daha başka, bize özgü bir yapı: Çizgileri temiz, tertemiz. Moskova çok eski. "Bir çırpıda yapılmadı bu kent…" dememişler boşuna. Şu ağaç kaç yıllık acaba? Babam olsa hemen bilirdi. Yaşlı bir ağaç, belli. Büyümüş, donmuş, yaprak dökmüş, yeniden yeşilliğe bürünmüş, şimdi canlı bir yaratık gibi ölebilir: Bir düşman mermisi, tamam. Almanların atışı çok uzun. Bizimkiler de aşağı kalmıyor, bütün gün top sesleri kesilmedi. Herhalde takviye gelmiş olmalı. Burada bir şeyden haberimiz yok: Moskova söz konusu, Almanlar bildiri dağıttılar: Moskova'yı görüyorlarmış. Belki dürbünle görüyorlardır… Annemin de garip bir dürbünü vardı, denizdeki kabuklu hayvanlar gibi baştan aşağı sedef. Beni baleye götürmüşlerdi. Ne oynanıyordu acaba? *Ormanda Uyuyan Güzel* mi? Bilmem, hatırlamıyorum. Deliklerde kaybolanların ne olduğunu anlamıyor, durmadan soruyordum. Annem rahatsız olmuştu. O sıralar hazırlık sınıfındaydım, üniformamla pek övünüyordum. Lisenin tam karşısında bir fener vardı. Hayatımın sekiz yılı, bu fenerle ilgilidir. Nadya üç yapraklı bir yonca bulmuştu, beşliğini arıyor, mutsuz olacağını söylüyordu durmadan. Mutluluğun varlığından söz etmeye başlamış, birden kaçmıştım sonra. Kaç yaşındaydım o sıra? On beş, on altı… Daha sonraları da en önemli şeyi söyleyemezdim bir türlü… Hava kararmıştı bile. Günler kısaldı, aralıktayız tabii. Göz açıp kapayana kadar akşam oluyor. Her şey böyle değil mi: Ne sonuna kadar bir şey yapma olanağı var, ne sevmek, ne de yaşamak… Burada en yaşlı benim, Yarov on dokuzunda. Bizimkilerin Rostov'u aldıkları bildirildiğinde çocuk gibi ellerini çırptı. Rostov büyük bir yer. Almanlar mutlaka Moskova'yı almak istiyorlar: Durmadan saldırıyorlar… En korkuncu da bu kadar yaklaşmış olmaları! Ama alamayacaklar: Şimdi herkes başkentin çevresinde yere çakılı.

Mişa, Moskova'da büyük bir düzenin hüküm sürdüğünü söyledi; en ufak bir kargaşalık görülmüyormuş. Göz ucuyla olsun görebilsem! Herhalde çok değişmiştir Moskova… Dün Mişa bir tutsakla konuştu. Alman, Stalin'in nerede olduğunu sordu. Moskova'da, görevi başında bulunduğu cevabını verdi. İnanmadı herif… Bu kadar hayvanlaşabilecekleri insanın aklına bile gelmez. Goethe, Fichte ve Hegel'in bunlarla en ufak ilgisi yok… Richter zeki olsa, benimle başka türlü konuşurdu. Belki buralarda bir yerde, Moskova'yı almaya çalışanların arasındadır? Neden olmasın? İşte, yok edilmesi gereken biri… Altı ay önce insan öldürmek isteyeceğim aklıma bile gelmezdi. Anlayamıyordum bile böyle bir şeyi. Şimdi belki canavarlaştım. Hayır. Babam yaşasa o da kapardı tüfeği. Tolstoy bile dayanamazdı gibime geliyor. Yalnız hayvan değil bunlar, aman vermiyorlar, çocukları bile öldürüyorlar. Neyse ki Pauline uzakta… Ölürsem beni unutur, daha o kadar küçük ki. Hem Katya da benden söz etmez çok iyi biliyorum. Ohhhoooo, şimdi atış menzilini değiştirdiler. Cehennemden farksız ortalık. İlerde birinin bütüp olup bitenleri yazıp yazmayacağı merak konusu. Gerçekten yazmalı bunları… Küçük Pauline'im ne yapıyor acaba? Katya sıcak bir odada yaşayıp yaşamadıklarını bile yazmadı… Yine de mutluluğun ne olduğunu anladım! Geçip gittiğini söylemek doğru değil. Pauline'in varlığı bile ne büyük mutluluk. Sonra işim de vardı: Kâğıt üzerinde birtakım rakamlar ve çizgiler; yüksek her binaya deli gibi bağlanıyordum. Moskova'da hiçbir şey yapmadım, yazık. Moskova'yı sevip sevmediğimi bile düşünmedim. Leningrad daha güzel, diyordum kendi kendime. Her sokağını, her evini nasıl sevdiğimi şimdi anlıyordum. Ev dediğin insan demektir…

Gece olduğunda sanki ormana bir sürü insan doluyordu. Lukutin'in çevresine toplanıyorlardı; kimi yakınına geliyor,

konuşuyordu. Kimi de rastgele yayalar gibi geçip gidiyordu. Birden sıraya giriyor; garip bir geçit törenine hazırlanıyorlardı sanki. Aralarında Lukutin'in okul arkadaşları vardı. Sergey vardı, Halk Komiserliği'nden dostları, inşaat mühendisleri, babasının dostu eski botanikçiler, elinde bir leylak dalıyla Nadya, işçiler vardı. Ne gariptir: İlk karda, Aleksandr Bahçesi boyunca kırmızı tabutlar taşıyarak ilerliyor; "Hepiniz şehit oldunuz…" diye şarkı söylüyorlardı. Lukutin hatırladı: İhtilâlden sonraydı. Gözlerin parıltısına bütün gürültüleri bastıran sesler karıştı. Neden bu kadar yüksek sesle şarkı söylüyorlardı? Anladı, içinden geliyordu sesler. Bu insanlar da içindeydi, kimse onları söküp atamazdı yerlerinden. Nadya mutlu olacağını söylüyor; Pauline çember çeviriyor… Burası da neresi? Nasıl hatırlamaz, Kültür Park, sağda bir de büfe var… Sergey haklı, projesi ilginç… Moskova artık yolun ötesinde değil, ne yakın ne de uzak; Lukutin'in içinde…

Sabah, Almanlar saldırıya geçmeden önce bir sessizlik oldu. Geceki çatırtılardan sonra bir sessizlik özellikle tatlı geliyordu insana, Lukutin gülümsedi. Orman dünkü gibi değildi, ağaçlar yıkılmış, yerle bir edilmişti, içinde canlı yaratık bulunabileceğine kimse inanmazdı…

Almanlar, direnmeyle karşılaşacaklarını düşünmüyorlardı bile: Boş arazide koşuşuyorlardı. Birden makineler ateşe başladı. Mişa haykırıyordu: "İleri!" Ter damlaları Lukutin'in yüzünü kapladı, oysa hava çok soğuktu, her yer buzla kaplıydı: Kiprikler ve şakaklardaki saçlara varıncaya dek.

Saldırı ormanın içinde püskürtüldü. Soluk alacak zaman yoktu: Önceki gün takviye olarak getirilen yeni alay saldırıyordu. Bizimkilerin bütün gece neden mermi yağdırdıkları anlaşılıyor,

diye düşündü Lukutin. Mişa seslenmek istiyordu, vakit bulamadı, yüzükoyun düştü karların içine.

Sağlık memuru Lukutin'i bulduğunda, donmuş, kan damlaları taş kesilmişti: Gocuğunda, ellerinde, karın üzerindeydi bu damlacıklar. Yeni tümenin askerleri yanından geçiyorlardı. Hem şen, hem kuşkulu gülümsüyorlardı: Almanların yavaş yavaş püskürtüldüğünü biliyordu hepsi. Lukutin'in ölüsünü gören birkaç yaşlı asker yaklaştı; bir süre ses çıkarmadan, düşüncelere dalıp gitmiş halde, durdular başucunda… Sonra koşarak arkadaşlarına katıldılar.

19

Amma da soğuk! Donuk güneş bir buz parçası gibi. Kar çok beyaz: İnsanın gözünü rahatsız ediyor. Gölgeler mor… Soluğu kesiliyor adamın. Ağzından çıkan beyaz buhar donuyor, havada çakılı kalıyor sanki. Duman ne yükselebiliyor, ne de dağılabiliyor. Köyler alevler içinde. Bir tek şey düşünülüyor, bir tek şey konuşuluyor: "Saldırıyoruz!" Tankları ve çikolataları, Termopilleri, kollarında kuru kafaları, Messerschmitt uçakları, Portekiz sardalyaları, "Yeni Avrupa"ları, el bombacıları, onbaşıları, yüzbaşıları, feldmareşalleri, Führerleriyle; yenilmezler, Siegfriedler, yarı tanrılar; güçlüler aceleyle çekiliyorlar.

Yepyeni Opelleri, kontrplaktan zafer taklarını, Fransız şampanyasını, uzun menzilli topları, açık saçık fotoğrafları, dürbünleri bile bırakıp kaçıyorlar: Moskova'yı o kadar yakınlarına getiren dürbünlerini bile…

Buz gibi hava koyun postunun içine işlediği halde herkes sevinçli. Sergey, kafasına çakılan dizelerden kurtulamıyor bir türlü:

Yalnız kar yığınları unutturuyordu
Rus bakiresinin ilk sarhoşluğunu.
Kırmızı yanaklı soğuk ve bora

Dilimden düşmüyor! Nereden çıktığını da hatırlamıyorum, hem aptalca da; hangi "bakire"? Evet, soğuğun insanı tahrik ettiği gerçek. Kim demiş "kışın hayat yok" diye? Kışın gizli bir ihtirası

var, yüreği yakıyor, tıpkı kızgın demirin parmakları yakması gibi… Almanlar pek keyifli olmasalar gerek.

Derken gazetelerde İvaçkovo saldırısından söz edildi. Bütün tümenlerin batıya yürüyüşü oradan başlamıştı; topçuların isabetli atışları, piyadelerin ölesiye atışı anlatılıyordu; tümen komutanının her şeyi önceden hesapladığı söyleniyordu. İstihkâmcılarla ilgili tek sözcük yoktu gazetelerde. Oysa, ilk işe başlayan istihkâmcılardı. Almanlar, İvaçkovo yakınlarına mayın döşemişlerdi; mayınları temizlemek için yavaş yavaş, neredeyse süzülerek sürünmek gerekmişti. Mehtap vardı. Sergey gündüz gibi ortalığı aydınlatan bu ahmak Aya verip veriştiriyordu!..

İvaçkovo epey geride kalmıştı. İstihkâmcıların derdi başkaydı şimdi, yolu düşünüyorlardı hep. Bu yoldan ilerleyeceklerdi; yürüyorlardı, önlerinde güneş batıyordu. Hasis, uzak, aralık güneşi. Onlar için her şey yeniydi: Bırakılan otomobiller (dur bakalım markası nedir) üzerinde Almanca yazılar bulunan tabelalar (bu köyün neresi olduğunu anlayabilene aşkolsun), yabancı etiketli şişeler, sigara kutuları, renkli dergi parçaları dizi dizi haçlarıyla mezarlıklar; neredeyse ölüler de kalkıp onlarla birlikte yürüyeceklerdi.

"Yeter," dedi Khomenko, "Epey yürüdünüz…" Alman ölüleri de yeniydi onlar için: Müzelerdeki balmumu suratları andırıyorlardı. İşte biri sırtını ağaca vermiş doğuya bakıyor. Belki hâlâ Nietzsche'den parçalar okuyor? Ya da Moskova'dan evine, öğrenimini tamamladığı ve banka memuru olarak çalıştığı Wurtzburg'a neler götürebileceğini düşünüyor? Fenikleri biriktirir, nişanlısına elmalı pastayla kahve ısmarlardı; Sibirya samuruyla Ural'ın değerli taşlarını düşünde bile görmemişti. İşte iki çocuklu

nişanlısı olan fatih, Wurtzburg'un Cengiz Han'ı, gözlüklü Timurlenk… Bir kayınağacına yaslanmış, yanakları soğuktan kıpkırmızı, neşeli ama ölü. Ötekiler yüzlerini yastık gibi kara gömmüşler, ya da sırtüstü uzanmışlar. Düş mü görüyorlar, yoksa gökyüzünü inceleyen birer müneccim mi bunlar? Sergey tılsımlı ormanda ilerliyor: Kırık ağaçlar, dikenli tellerden örümcek ağları, Alman tabyaları, artist fotoğrafları, donmuş kan ve bokla dolu Niebelungen mağaraları. Ama araziyi iyi mayınlamışlar (bunu bir istihkâmcı söylüyor); sondaj yapmak, her yeri dikkatle incelemek gerek.

Herkesin eğlendiği Khomenko, mayına basıp havaya uçtu. Ukrayna'sını şarkılarında ne de güzel dile getirirdi! Çevrede her şeyin donduğu akşamlar bile, güneyin siyah gecelerini, bembeyaz çiçeklerle bezenen kiraz ağaçlarını, Oksane'ın beyaz göğsünü düşlerdi… Sakalını tıraş etmeyen, minicik, köstebek gözlü Sablin, homurdandı:

— "İstihkâmcı bir kere yanılır" sözünü boşuna söylememişler.

Almanların ateşe verdiği bir köyün önünden geçtiler. Kıpkırmızı korların yanında bir kadın ve birkaç çocuk oturuyordu. Soğuk korkunçtu, taş gibi katı karın içinde yanan kömürler hayatı devam ettirebiliyordu. Biraz ılık külden başka şey kalmamıştı evden geriye… Bu kadın, şarkılarını o evde söylemişti, orada doğurmuştu; savaşa giden kocasını oradan yolcu etmişti.

— Her şeyi yaktılar, parazitler. Donacağız şimdi…

Askerler susuyorlardı: Söylenecek şey yoktu.. Yalnız Çernik

alçak sesle sövüp saymaktaydı. Evi yaktıklarına akıl erdiremiyordu bir türlü. Onun da böyle bir kulübesi, karısı, çocukları vardı. Bir şehri ateşe verseler anlardı: Savaştı bunun adı. Ama böyle bir soğukta çocukları karda bırakmak görülmüş şey değildi! Top yapılır, sonra da ateş edilirdi… Ama kulübenin askeri bir hedef olduğuna rastlamamıştı! Omuzları üzerinde kafaları yok muydu bunların? Vicdanları yoktu, tamam!.. Kızgınlık irin gibi kabarıyordu yüreğinde, soluk almasına engel oluyordu. Ve Çernik kimsenin duymaması için, alçak sesle söylenip duruyordu: "Ah aşağılık herifler, parazitler! Ah!.."

Yeniden yürüyüşe geçtiler. Yeniden evlerden artakalan bacalar çıktı karşılarına. Köyden artakalan, tepesinde sığırcık yuvalarıyla uzun sırıklar, kar üzerindeki kara izlerdi. İnsanlar dere yataklarından, ormanlardan çıkıyor, küllerin çevresinde geziniyor, yakınıyorlardı. Uzun, bitmek tükenmek bilmeyen felaket hikâyeleri geliyordu ardından: Eriyor, birbirine karışıyor, askerlerin peşinden yürüyorlardı.

Sabah kar fırtınası başladı, göz gözü görmez oldu. Hikâyeler devam ediyor, insanın yüreğini deliyordu:

— … Aşağılık hayvan geldi… Küçük kızımı götürdü…

— … Yaktılar, her yeri yaktılar…

— … Namussuz, kızımı soydu…

— … Maşa Teyze'yi saçlarından bağladılar…

— … Agafon'u dışarı çıkarıp şurada kurşuna dizdiler…

— … Küçük anlamıyor, durmadan bağırıyordu. Üzerine atıldığı gibi…

Kasırga deli gibi saldırıyordu; kar yığınları büyüyor, yer değiştiriyor, döne döne ilerliyordu. Askerler durmadan yürüyorlardı, kara gömülüyor ama yine de gidiyorlardı.

Dördüncü ya da beşinci gün, yaşlı bir kadın Sergey'e şöyle dedi:

— Onu şuraya devirdiler. Üzerinde eğlenip durdular… Birden başına vurup öldürüverdiler. –Bir süre sustuktan sonra birden haykırdı.– Olga, Olga'm benim!..

Ölüyü gömüldüğü yerden çıkardılar. Genç kızın üzerinde bir keçe çizmeden başka şey yoktu. Ne yara izi vardı, ne de işkence izi. Sanki uyuyordu; uykusunda da güzeldi, geçen yüzyıllardan kalma taştan bir heykel gibi: Kısa bacaklı, yuvarlak ve güçlü göğüslü, geniş ve sert, elmacık kemikleri çıkıkça yüzlü, çatık kaşlı, küçük gözlüydü.

— Üzerini örtün.

Sergey, içinde bir şeyin buz kestiğini duydu. Yaprakların üzerindeki damarlar gibi döne döne içinde uzanan bütün duygulardan, bütün hayatından artakalan tek şeydi: Onlardan nasıl da nefret ediyorum! Dişlerimle gırtlaklarını paralayabilirim… Beyni uyuşturan, dizlerin dermanını kesen, insana kendini

toplama fırsatını vermeyen bir ihtiras gibi…

Soğuktan donmuş, acınacak haldeki tutsakları getiriyorlardı ters yönden. Herkesin yüreği eziliyordu: İşte! Bunlar… Ama gerçekten bunlar mı? Öylesine şaşkın, yıkılmış haldeler ki insanın inanası gelmiyor. Başlarına atkı sarmış, kepli, topallayıp sekerek, sümüklü, pislik içinde, hıçkırarak, ezberlenmiş bir dua gibi mırıldanıyorlardı durmadan: "Kaput!" Yakan, işkence eden, ırza geçen bunlar mıydı?

İçlerinden biri Fransızca biliyordu. Sergey sorguya çekti:

— Neden geldiniz?

— Askerim, emir verdiler…

— Ama verdikleri emri zevkle yerine getirdiniz değil mi? Yaktınız, öldürdünüz değil mi? Neden cevap vermiyorsunuz?

Sergey rahatsız oldu. Belki bir şey yapmamıştı karşısındaki. Alman, Rus subayının sarsıldığını sezmişti; başladı konuşmaya:

— Kimseye kötülük etmedim! Emir emirdir. Bana bıraksalar Paris'te kalırdım. Orada çok iyiydik, herkes bize kibar davranıyordu.

— Yeter!

— Alman esas duruşa geçti, Sergey, düşünceli, kalakalmıştı. Şaşırdığı ya da düşünceye daldığı anlarda yaptığı gibi, başını geri

itmiş, gözlerini kısmıştı. Alman korktu:

— Yüzbaşım, beni öldürmezler değil mi?

— Kim öldürecek sizi? Saçmalamayın…

— Demek yaşayacağım?..

Sergey, alaycı bir gülüşle:

— Hastalanmazsanız tabii yaşarsınız.

— Çok iyiyim, hiçbir rahahatsızlığım yok..

Sergey bir işaret yaptı: Rahat! Ama Alman peşinden koştu:

— Yüzbaşım, hiçbir şeyim yok ama bünyem zayıftır, ağır işlere gelemem.

Sergey tiksintiyle yüzünü buruşturdu. Paris'i de pislettiler… Şimdi Paris'i bile düşünmek istemiyordu. Önceki gün genç bir kız ona gülümsemiş, Sergey başını çevirmişti: Kim bilir belki Almanlara da böyle gülümsüyordu. Her nasılsa ayakta kalmış bir evde kalıyor, boğulacak gibi oluyordu: Havalandırmanın, Almanların kokusunu yok etmenin olanağı yoktu.. En iyisi soğuğa katlanmaktı herhalde. Zonin bir çakmak uzattı: "Kibrit yok… Görüyor musun, alevi korumak için ne iyi bir şey düşünmüşler…" Sergey çakmağı cebine soktu; eli değince hatırladı: İyi ama Alman çakmağı bu! Kızgınlıkla çakmağı karın içine savurdu, üzerinde tepindi. Pislik!

Bir ay önce savaş, Sergey'in gözünde müthiş bir gereklilik, iki dünyanın çatıştığı bir şey, vatan savunması, strateji, taktik ve başarıydı. Şimdi savaş onun hayatı olmuştu. Kanı, safrası, soluğu, bütün oynak yerleri, kalbinin her atışı savaştı.

Alman saldırısı durmuş gibiydi, Almanlar yalnız kendilerini korumakla yetinmiyor, yerleştikleri yerlerde tutunmak da istiyorlardı. Her yere iyice takviyeli tabyalar kurmuşlardı… Soluğumuz mu kesildi ne?.. Albay Glakhov, Sergey'e: "Sekiz gün kadar burada kalacağız," demişti. Sergey'in kafasında tek şey vardı: İlerlemek… Bunu unutmaya çalışıyor, Zonin'le satranç oynuyor, askerlerle Moskova'dan, uzaklarda Volga kıyısındaki köylerden, çocuklardan, basit, gündelik hayattan söz ediyordu. Ama kafasına takılan tek düşünceyi bir türlü atamıyordu: Almanlar.

Valya'ya çok seyrek yazıyordu. Valya, sıcak, kalabalık ve çok yanlı, aşık olunan, unutulan, tiyatro tartışıldığı (Vakhtangov mu iyi, yoksa Kamerni mi?), akçaağaçlar arasında düş kurulduğu geçmişte kalmıştı. Bu uzak, düşü andırıp sık sık hatırlanan dünyada Valya, Mado'nun yanında yer alıyordu. Şimdi Sergey Paris'i daha sık düşünüyordu. Hüzünlü bir gülümsemeyle düşünüyordu hem: Mado ile yürüdükleri ağaçlı yollarda Almanlar vardı şimdi, sıralara, kestane ağaçlarının altına oturuyor, uzun, ciddi, tutarsız tarışmalarına karışıyorlardı. "İstihkâmcı bir kere yanılır…" Ölmemişti. Mado da ölmemişti. Valya'sı vardı… Belki Mado rahata ermiş, evlenmişti, mutluydu belki? Ne önemi vardı Almanların? Politikadan nefret ediyorum dememiş miydi Mado? Tutsakların birinin elindeki Paris gazetesini aldı: Bir bale, André Gide ile ilgili birkaç satır, bir Derain sergisinin açılışı… *Corbeille* devam ediyor. Mado da serginin açılışında, Almanlar sanattan

anlayan, sanatkarları destekleyen, ince ruhlu kişiler değil mi?..

Ne ayıp? İnsan nasıl olur da aşka leke sürebilir? Bütün suç kendinde değil miydi? Mado'dan ayrılan kendisiydi. On beş gündür Valya'ya mektup yazmıyordu. Oysa Valya onun hayatıydı… Kendine kızıyor, Mado'yu karalamaya kalkıyordu. Almanlar istediklerini söylesinler. *Roche Ainé* fabrikasında çalışan o işçi bir gün bile onlardan yana çıkmamıştır. Saçı garip şekilde alnına düşüyordu. Moskova ile Rusya ile ilgili sorular sormuştu. Mert bir oğlandı, gerçek bir Fransız. Bu oğlan değişmez. Onların acısı daha da büyük. Bizler hiç olmazsa beraberiz, oysa insan orada tek başına savaşmak zorunda. Geberesi Fritzler!.. Artık emrindeki askerler gibi o da "Fritzler" diyordu Almanlara. Daha çok kısa bir süre önce bekliyordu: Almanlar, Anna'nın dostları, namuslu Almanlar koşup gelecek, buraya varacaklardı. Oradaki durumdan tiksinip: "Sizinle beraberiz…." diyeceklerdi. Oysa ortada hiç de böyle bir belirti yoktu. Biri koşup Ruslara teslim olsa bu işi korkudan yaptığı belliydi. "Katiyuşa", işte onların pişmanlık nedeni!.. Ayıp! Yeneceğiz onları… Eğer bir zerre düşünebiliyorsa Hitler'in kendisi de anlamıştır yenileceklerini. Ama ben artık eski Sergey olamam… Müminler bilim elmasının lezzetli olduğunu sanıyorlardı. En iyisi bu elmalardan vazgeçmek, çünkü insan tadına baktı mı yaşama zevkini yitiriyor. Zonin şöyle diyordu: "Biz ikimiz eskisinden daha akıllıyız, çünkü çok şey öğrendik." Kuşkusuz, öğrendik. Ama o kadar çok şey de unuttuk ki…

Valya'ya yazmak istiyor, ama aklına bir şey gelmiyordu. Nina Georgiyevna'ya attığı mektupta, saldırıyı, yanıp kavrulan ağaçları, tutsakla yaptığı konuşmayı anlattı. Öldürülen genç kızın sözünü etmek istiyordu, bir türlü eli varmadı; bunun yerine, şu

satırları ekledi: “Beni tanıyamazsın anne. Bendeki çocuksu; hayalci, saçma sapan yanların şimdi farkına varıyorum. Çok değiştim, bir tek isteğim var artık: Hepsini temizlemek. Ortalığın durulacağını biliyorum; hep böyle olmuştur: Zaman şarabın içine su katar ama şarap o kadar serttir, o kadar karadır ki yumuşaması, renginin açılması için çok zaman ve çok, çok, çok su gereklidir…”

İki gün sonra Sergey’i hastaneye götürdüler: Bir mermi parçası omzuna girmişti. “İki üç hafta sonra bir şeyiniz kalmaz…” dedi doktor. Sergey dayanamayıp bağırdı: “Üç hafta mı?” Doktor kahkahayla güldü. “Aceleniz ne? Savaş daha çok sürecek…”

Doktor Sergey’i tanımıyordu, Sergey’in kendisi de bir kere daha yanılmıştı üstelik: Değiştiğini sanıyordu, oysa değişen zamandı; kendisi hep aynıydı. Ateşli; gerektiğinden çocuk, ileri atılan ve ayakları pek yere basmayan biri.

20

Richter bir türlü ısınamıyordu; ürperiyordu durmadan. Siyah başörtüsünü çenesinin altına düğümleyen yaşlı ev sahibesine sesleniyordu!

— Daha iyi ısıtmak gerek anladın mı? Daha iyi ısıtmak…

Kadın Almanca bilmiyor, anlamıyordu. Richter'e korkulu gözlerle bakıp ateşi üflüyor, demir parçasıyla kızgın korları karıştırıp duruyordu. Islak odun tütüyordu: Sinirlenen Richter arkalıksız bir iskemleyi kaptığı gibi kırdı ve ateşe attı. Alev hemen canlanıverdi. Richter, eline geçirdiği baltayla odadaki tahta sırayı parçalamaya koyuldu. Kadın hıçkırarak ağlamaya başlayıp kendini dışarı attı. Karafatma gülüyordu:

— Antik olmasın sakın? Örneğin Rokoko!

Richter ısındığını hissediyor –kendinden geçmiş– pis bir mendille burnunu siliyordu. Turna'ya döndü:

— Gel, otur şuraya. Cennet diyeceğim neredeyse. Vardığımız yere bak! Sanki bir masal yaşıyoruz, ama açık söyleyeyim, tatsız bir masal.

Karafatma'daki savaşçı görünüş, canlılık tam kaybolmamıştı.

— Söylenecek şey yok, dedi. Pis bir hikâye bu başımıza gelen. Ama ilkbaharda toplanırız. Bu soğuklar daha ne kadar sürebilir?

Richter cevap verdi:

— Bunların kışı nisanda sona erer, anlayacağın on kere donma fırsatı çıkar bize. Beni ilgilendiren Rusların ne zaman pes diyeceği.

— Pes diyecekler demesine, diye atıldı Turna. Ama bizim kuşak için çok kötü bir savaş oldu bu. Mahkûmuz. Çevrene bakınca sonunun ne olacağını anlıyorsun… Olaylarla doğa arasında bundan daha iyi bir uyum bulunamaz.

— Kargalardan, kardan ve çürük çarık kulübelerden başka bir özellik göremiyorum, diye homurdandı Karafatma.

Turna'nın gerçek bir Nazi, iyi bir asker olduğunu biliyor, ama dayanamıyordu söylediklerine; herife kalsa hepimizi canlı canlı gömecek. Asker dediğin böyle olmamalı…

Turna omuz silkti. Richter'e dönmüştü:

— Bak, güneş, kar, boşluk. Ölüm her şeyde, her yerde: Bu soluk yuvarlakta, şu hastane beyazlığında, hareketsizlikte…

Richter susuyordu. Konuşma konusu ne olursa olsun, Turna evirir çevirir sözü ölüme getirirdi. Zaten sinirler yeterince gerilmiş… Üç günde kaybettiklerinin sayısı on altı kişi. O sabah Keppler öldürüldü. Yumurcak, geride kalmaktan korkuyordu, kamyona binmişti. Mermiyi kafadan yiyiverdi… Rusların topçusu çok iyi. Richter, Albay Wilke'nin sözünü ettiği "yarı barışçı sızma"yı hatırladı ve sövdü.

Şimdi sövüp sayma sırası Karafatma'daydı: Üzerinde bir bit bulmuştu. Gömleğini çıkarıp böceği aramaya koyulurken kendi kendine mırıldanıyordu: "Yedi çıfıt… Sekiz çıfıt… Dokuz…"

Her şey açık, diye düşündü Richter. Deli gibi savunacaklar bulundukları yeri. Belki gelecek yaz hesaplarını görürüz, ama bizden kaç kişi kalacak hayatta?.. Aslında, şimdi kimin kazanacağı beni ilgilendirmiyor bile. Yıkanmak, pijama giymek, sıcak yatağa uzanmak istiyorum. Yanımda Hilda olmasın isterse.. Neyse, biraz ısındım. Zafer kulübenin kapısı önünde kol geziyor deseler çıkmam dışarı… O kadar çok zafer kazandık ki!… Brest'i aldık, Minsk'i, Smolensk'i, Viazma'yı daha başka yerleri aldık. Adlarını bile hatırlamıyorum. Moskova'nın burnunun dibine kadar sokulduk; şimdi de Moskova'dan o kadar uzak değiliz… Ama bezdim. Yenmekten, geri çekilmekten, düşmanın kurşun yağmuru altında sürünmekten, arkadaşları gömmekten. Turna'nın gaklamasından ya da ara vermeden üç kızla yattığını söyleyen Karafatma'nın şişinmesinden bezdim…

Savaşın ilk haftalarında, Richter meraklıydı; başka bir iklimde turistik geziye çıkmıştı sanki. Tehlikeli ama gerçekten ilginç bir gezi. Rusya ile ilgili bilgilerini tamamlıyordu. Eskiden yalnız Moskova ile Kuznetsk'i görmüştü. Üstelik gördüğü de neydi? Oteller, şantiyeler, müzeler. Şimdi, önüne gelen evden içeri dalıyordu. Rus köylerini görmüştü. Geri kalmış bir ulustu Ruslar. Bize şükretsinler: Onları uygarlığa ortak edebiliriz.. Her şeyden önce, buralara, adam gibi tuvaletler yapacağız. Bir gün Hilda'ya şunları yazmıştı: "Bu ülkenin nasıl bir yer olduğunu düşünemezsin bile; iki kere Rusya'ya gelmiş, yine de karşılaşacaklarım aklımın köşesinden geçmemişti. Geceyi bir köy evinde geçiriyorduk; birden alışılmamış bir gürültü duydum.

Düşünsene, evin içinde bir inek doğuruyordu! Ev sahibesi tercüman aracılığıyla hep böyle yaptıklarını söyledi. Büyük soğuklarda hayvanı dışarda bırakırlarsa donardı. Alışılmamış bir görüntü değil mi? Şehircilik meraklısı Berlinli bir mimar ineklerle aynı odada yatıyor…"

"Her ulus kendi hayatını yaşar. Onlar çay seviyorlar, ben kahve. Ama toplar hiçbir şeyin yönünü değiştiremezler… Şimdi ne onlarda çay var, ne de bizde kahve" diyen Bauer'le ara sıra tartışıyordu. Richter, hoşgörülü bir tavırla karşılık veriyordu: "Dünya tarihini bir ev kadını kafasıyla inceleyemezsin. Uygarlığa erişmelerini sağlamak için yenmeliyiz…" Bauer söylediklerini anlayamazdı: Bir kız okulunda resim öğretmenliği yapmış, hayatı boyunca düşüncelerini porselen üzerinde resimlemişti.

Sonraları Richter, Rusların adetlerine şaşmaz oldu; her şey onu sinirlendiriyordu. Rusların kendilerini savunmakta gösterdikleri inat, dikkafalılık bile. Hayatlarına hiç önem vermiyorlardı; haklıydılar. Bir karıncanın hayatının ne değeri vardı? Ama ölürken Alman kültürünün kaymağını da yok ediyorlardı.

Richter, tutsak Rus askerleri gördü. Yanlarına yaklaştı, dikkatle inceledi. Sonra hoş bir şey geldi aklına: Ya Lukutin de aralarındaysa?.. Tutsaklar birbirlerine iyice sokulmuşlardı. Richter bir an yüzlerine baktı, sonra kızdı: Hayvanlar gibi, dik dik bakan suratlar… Önceki gün, Rus öncülerinin Astsubay Bauer'i öldürdüğünü hatırladı ve iyice kendinden geçip bir tutsağa vurdu. Sonra, kan içinde kalan elini sildi. Pislik!..

Her gün Moskova'nın düşüşünü bekliyorlardı. Subaylar bunun

kaçınılmaz olduğunu tekrarlıyor, hangi tümenlerin Kızıl Meydan'daki geçit törenine katılacağını söylüyorlardı. Hatta kendi tümeninin törene katılmayacağını öğrenince Albay Schulze diretmişti… Şimdi geçit törenine katılacak yerde tüyüyorlardı. İkinci kademedeydiler. Richter sakin sakin tıraş oluyordu. Birden bozgun başladı. Tıraş fırçasını, şu sıralar bulunması olanaksız o esaslı tıraş fırçasını bile unuttu…

Artık tıraş olmak bile istemiyordu canı. Uzun süredir yıkanmıyor, yatıp kaputunu başına çektiğinde leş gibi kokuyordu.. Uyuz köpekler gibi kaşınıyordu hep. Turna'ya gelince, bir deftere notlar alıyor, yürekli numarası yapıyordu. Ama Richter gibi öbürleri de midelerini şişirmekten ve ısınmaktan başka şey düşünmüyorlardı. Richter'i hayata bağlayan tek şey Hilda'nın mektuplarıydı. Hilda iki günde bir yazıyor ve mektuplarını numaralıyordu. Soluk sarı, uzun zarfları iyi biliyordu Richter. Karısı mektuplarına koku sürüyordu, hep o Paris'ten gelen kokuyu… Kâğıdı dudaklarına götürüyor, Hilda'yı yanında hissediyordu. Şimdi ne yapıyordu acaba?.. Belki onuncu aşığını da edinmiştir? Hiç şaşmam, kedi gibidir Hilda, erkeğe gerek duyar. Ben uzaklardayım, geri dönüp dönmeyeceğim belli değil… Kıskançlık bile canlandırmıyordu onu; gevşekti kıskançlığı, istemeye istemeye kıskanıyordu hani; ara sıra açık saçık görüntüler düşlüyor. Hilda'ya en tatlı sözleri söylerken birden en ağır küfürleri savurmaya koyuluyordu.

Bezmişti artık… Midesinde bir ağrı vardı. Ne yedim ki?.. Herhalde soğuktan olmalı… Ayaza çıkmaya bir türlü yanaşmıyordu; köşeye çekildi, suçlu bakışlarını çevresinde gezdirip çömeldi.

Biri sövdü:

— Ulan ne pis şey şu yaptığın! Burada tek başına da değilsin üstelik!..

Richter, yakınan bir sesle cevap verdi:

— Hastayım, anlamıyor musun?

Sonra düşündü: Yuh be, ilkel insanlardan farkım kalmadı!.. Yine de dışarı çıkmamakla iyi ettim: Sonra, ısınmak için bir saat uğraşmam gerekecekti. İşte Hilda'ya bunu yazmalıyım… Yatak odasını, gök mavisi satenden yatak örtüsünü, parfüm şişelerini hatırlayıp bastı kahkahayı.

— Hayrola? dedi Karafatma.

— Berlin'de çok para kazanabileceğimizi düşündüm: "Rusya'nın soğuğundan artakalan birinin kulübesi" diye bir yer yaparız orada. Giriş de yirmi fenik.

— Bu arada, Rusya'nın soğuğundan artakalan açlıktan geberecek, dedi Karafatma.

Kahve pişirdiler, konserve çıkardılar. Önce Richter bir şey yemekten korkuyordu: Yine midesini bozabilirdi. Sonra parmaklarıyla bir sardalya balığı aldı ve zevkten dilini damağında şaklattı.

Tercüman Braun girdi içeri. Nerede bir lokma yiyecek olsa

hemen alır kokusunu, diye düşündü Richter, yine de yüreği elvermezdi: "Tıkın…" dedi ona. Braun kimse kalmadığını söyledi: Alman güvenlik kuvvetleri bütün erkekleri götürmüştü.

— Köyün adı ne? diye sordu Richter tembel tembel.

— Golovlevo.

— Köyü almak adını söylemekten kolay be…

Richter tıka basa doyurdu karnını, bir sigara yaktı. Eve göz gezdirmek ancak o an aklına geldi. İlginç bir yanı yoktu evin, yüzlerce benzerini görmüştü: Bir ikona, delik deşik bir masa, üzerinde paçavralar, toprak kaplar ve kepçeler asılı bir ekmek fırını. Başı siyah yemenili bir kadın, cılız örgülü saçlarıyla iki küçük kız. Dikkati çeken bir şey yok… Birden rafta, toprak kapların arasında cildi yağlanmış bir kitap gördü.

— Şu işe bakın, bir kitaplık çıktı karşımıza! Yazık ki inek burada değil, okuyabilirdi kitabı.. Bana bak Braun, nedir şu kitap? Aptalca alfabelerine bir türlü alışamadım.

— Bir roman: *Anna Karenina*. Sinemada görmüştüm.

— Amma garip. Kadın bu kitaba niçin gerek duyuyor? Belki ateş yakmakta kullanıyordur?

Kadın korktu; hemen cevap vermedi. Tercüman bağırıyordu:

— Bu kitap ne böyle?

— Kızımın. Savaştan önce Smolensk'ten buraya gelmişti; öğrencidir.

— Öğrenci mi –Richter bir kahkaha attı– Şu işe bakın! Yüksek öğrenim! Tolstoy! Sıcak bir tuvalet yapsa daha iyi ederdi.

— Sıcak tuvalet yapmadığına göre dışarı çıkmak zorundayım. Yoksa içerde havasızlıktan ölürüz…

Çıkmasıyla dönmesi bir oldu:

— Hadi bakalım yola! Teğmen, Rusların safları yardığını söyledi. Kurmay başkanlığını korumak zorundayız.

Richter umutsuzca esnedi:

— Alçaklar! Bize ısınacak zaman bile bırakmıyorlar.

21

— Yılbaşını nerede geçirmeyi düşünüyorsunuz Bay Schirke? diye sordu Berty.

— Evimde. Şu sıralar, insanın, ailesinin yanında geçirdiği her saatin değeri var. Karımın iki aylığına geldiğini size söylemiştim.

— Bayan Schirke'nin Paris'ten hoşlandığını umarız.

Chapon d'Or'da yemek yiyorlardı, yakındaki banka memurlarının geldiği basit bir lokantaydı burası savaştan önce. Şimdi içeri girmek mesele olmuştu; yeni yeni mutfak bilimine merak saranlar geliyordu: Dalavereciler, müteahhitler, Almanların hesabına çalışan gazeteciler, müzikhol artistleri, kendilerine küçük bir masa ayrılması için boyun eğip yalvarıyorlardı şimdi. Lokanta patronunun Gestapo ile ilişkisi bulunduğu söyleniyordu; hiçbir yerde bulunmayan yiyeceklerin hepsi vardı burada. Üstelik Almanlar pek seyrek geliyor, bu da lokantanın ününü arttırıyordu: Almanlarla işbirliği yapanlar, onlardan uzakta yan gelmeyi seviyorlardı.

Schirke'nin iyi yemeği sevdiğini bildiğinden, Berty bu lokantayı seçmişti. Tatsız bir konuşmaydı ikisini de bekleyen; oysa iyi bir yemek, bir şişe yıllanmış şarap pek çok pürüzü ortadan kaldırabilirdi. Schirke'nin Mado'yu pek üzen kaba çıkışını Berty unutmuştu. O günden bu yana değişen çok şey vardı; Doğudaki savaş durumu aydınlanmıştı: Berty, sık sık Schirke ile görüşüyordu: Almanlar arasında ciddi ve becerikli kişiler de vardı ama zeki olanına zor rastlanıyordu. Schirke; bu az rastlananlardan

biriydi… O da Berty'ye büyük değer veriyordu: İşte, kolay kolay oyuna gelmeyen bir Fransız, diyordu. Birbirini aldatmaya çalışan iki kumarbaz gibiydiler; aynı zamanda da, birbirlerinin kurnazlığına hayranlık duyuyorlardı.

Berty, istiridye sevip sevmediğini sordu Schirke'ye, – Almanların, kabuklu deniz hayvanlarından hoşlanmadığı söylenirdi.– Schirke başını salladı…

— Zevkleriniz Fransızlarınkine uyuyor. Ama inadınız tam Alman inadı…

Bu sözlerle Berty, karşısındakine söyleyeceklerinden haberi olduğunu anlatmak istiyordu. Almanlar, kendilerini sevdirdikleri iddiasındaydılar ama sevilmek için özel bir çaba göstermiyorlardı. Söylenmesi gereken her şeyi söyleyecekti ona… Ama önce yemek işini çözmeliydi.

— Tazeyse, şaraplı bir alabalık buğulaması. Sonra, tabii bir horoz. Périgord patesi… 1921'in Meursault şarabı var mı? Mükemmel. Bir de geçen gelişimde verdiğiniz Châteauneuf'ten.

— Demek, Napolyon'u anlamaya başladınız?

Acı sorusunun etkisini yumuşatmaya çalışan Berty, şakayla karışık söylemişti bunu.

Schirke limon sıkıyordu; hemen cevap vermedi. Bir istiridye yedi, bir yudum Meursault içti, sonra gülmeye başladı:

— Merak ettiğinize göre, evet diyeceğim: Dün, Von Zukkow'un anıları elime geçti. Benzerlik var. Rus generalleri içinde en çok değer verdiğim de general kış… Ordumuz güçlüdür ama doğaya da kolay karşı konmaz. Bu engeli ne fazla gözde büyültmek, ne de fazla küçültmek gerekir. Altı ay kaybedeceğiz, kimse tersini söyleyemez. Gazeteler kazandığımız zaferin sözünü ederken okurların saflığını da biraz fazla gözlerinde büyütüyorlar. Yine de kötümserliğe kapılmak gülünç olur. Bir şarkı vardır: "Aralık ayından sonra mayıs gelir…" der. İlkbaharda yeniden saldırıya geçeceğiz. İyi hazırlanmak için önümüzde aylar var. Yazın da Rusların işini bitireceğiz.

Berty düşündü. Haksız sayılmaz. Ruslar'ın zaferinden söz etmek için insanın ahmak olması gerek. Moskova önündeki olayların büyük etki yaptığı su götürmez, Almanların ilk başarısızlığıydı bu. Ama başka bir sonuç da beklenemez: Kızıllar işi biraz uzatabilirler, o kadar…

Yine de Almanların başarısızlığını iyice belirtmek isteyen Berty, karşılık verdi:

— Gelecek yaz elde edilecek sonuçtan emin misiniz Bay Schirke? Alman gazete okurlarından değilim, her şeye inanmak gibi bir zaafım da yok. Bana kalırsa, başarısızlığın bütün suçunu kışa yüklemekte haksızsınız. Napolyon, sırf kış yüzünden yenilmemişti; Rus köylüsünün inatçılığını hesaba katmayışıydı yenilgisini hazırlayan. Aralık ayında bastıran soğuk, savaşı bu duruma soktu diyelim; oysa kasımda da olduğunuz yerde sayıyordunuz…

Schirke'nin kızacağını düşünüyor ve zorlu bir tartışmaya hazırlıyordu kendini. Oysa Schirke, son istiridyeyi yedikten sonra:

— Haklısınız, dedi. Rusların inatçılığı, bağnazlığı başarısızlığımızda büyük rol oynadı. Bu yönde eğitmişler onları… Şimdi Rusya tehlikesini herkes daha büyük bir açıklıkla görüyor. Bolşeviklik yalnız bizi mi tehdit ediyor sanıyorsunuz?.. Bütün dünya söz konusu: Ya onları yok edeceğiz, ya da komünistler dünyaya egemen olacak. O zaman da ikimiz böyle alabalıklar yiyemeyeceğiz. Yan yana iki direğe asacaklar bizi Bay Berty…

Berty gülümsedi: Schirke konuşmanın yönünü ustalıkla değiştirmişti. Kızıl tehlike tehdidini karşısına çıkaracağı açıktı. Schirke konuşmadan, Berty karşı saldırıya geçti.

— Şimdi, Almanya işbirliğine gerek duyuyor; oysa siz, bizi itmek için elinizden geleni yapıyorsunuz. Kara çerçeveli kızıl afişlerin ne büyük bir hata olduğu değil söylemek istediğim… Fransızlar, rehine politikasını anlamıyorlar, anlamayacaklar da. Hangisi daha saçma, bilmiyorum: Moquet'nin oğlu gibi çocukları kurşuna dizmek mi, yoksa bunları şişine şişine Fransızlara açıklamak mı? Fabrikalarında düzeni sağlayacak durumda olduğumu size söyledim. Gestapo'daki adamlarınız bir sabotaj hikâyesidir tutturdular. Saçma. İşçi sıkıntısı çekiyorum; oysa siz, işçileri toplama kamplarında tutuyorsunuz. Ben de acemileri işe almak zorunda kalıyorum. Birtakım kazalar olabilir. Kısa süre önce Cezayirlinin biri, bir makineyi işe yaramaz hale getirdi. O kadar önemli değil… Bütün bu gürültü neden? İşçileri sinirlendiriyorsunuz. Yetkililerinizle konuştum; davranışımın "kuşku uyandırıcı" olduğunu söylediler. Kamyona gerek

duyuyorsanız beni rahat bırakın.. Tadın şu Châteauneuf'ü, en iyi yıllarından biridir…

Schirke şarabı uzun süre ağzında tuttu, zevkten kıpkırmızı kesildi.

— Çok iyi, çok iyi!.. Genellikle Rhône şaraplarına bayılırım; insanı ısıtır, Güney'in sıcaklığını hissedersiniz… Kızmanızın gereği yok. Gestapo Gestapo'dur. Dünyanın bütün polisleri aptallık yaptılar, yaparlar, yapacaklar. Fransız sanayicileri de bizimle işbirliğine yanaşmazlarsa çok şey kaybedecekler. Hem her şeyi kaybedecekler. Zaferden sonra, gerçekten bizim yanımızda olanlarla durumu idare edenleri hatırlayacağız. En kötüsünü düşünelim: Kızıllar zaferi kazanırsa sizin için de felaket olur. Fransızların hakkınızda ne düşündüğünü bilmediğimi mi sanıyorsunuz?.. Önemli bir kişi değilim, ne bir Otto Abetz'im; ne bir general, ne bir Gestapo şefi; yine de ne olup biteceğini hissediyorum. Bir aktristle tanıştırıyorlar. Sinirden titremeye başlayıp aniden kaçıyor… Diyeceğim, fabrika sahibi dostumuz Bay X, yazlık evine çekilip tavşan yetiştirmek istediğinden söz ediyor. Lütfen bakar mısınız çevrenize? Yemek yiyorlar, içiyor ve gülüyorlar. Bizim yüzümüzden mutlu hepsi. Londra ve Moskova'dakiler böyle yemek yiyebilirler mi sanıyorsunuz? Sorarsanız, bize rağmen mutlu olduklarını söylerler. Burada beni pek tanımazlar; şu dalavereciler, karşılarında Alman suratı görmeden horoz eti yemekten hoşnutlar… Hayat tecrübem var, anlayışlıyım, bağışlamayı bilirim. Ama Alman ordusunun başarısızlığı devam ederse, Bay X kendisini nelerin beklediğini biliyor mu? Clemenceaulu ve donatılmış Versailleslı 1918 yılını düşünüyor. Yenilirsek başına Kazaklarla proletarya diktatörlüğü çökecek.

Berty gülümseyerek dinliyordu karşısındakini: X benim, ikili oynadığımı göstermek istiyor. Bütün Alman düşmanlarının komünist olmadığını hatırlatınca ne yapacak bakalım?

— Rusya kuvvetten düştü, bu güçsüzlüğü de epey sürecek. Siz yenilseniz bile Bolşeviklik dünyanın başına bela olamaz, sınırlarından dışarı çıkamazlar. Hiç durmadan Doğu'dan söz etmeniz hatalı. Ters yöne göz diken Fransızların sayısı o kadar çok ki. Amerika savaşa girdi. Amerikalıların bitip tükenmeyen kaynakları var. Sözünü ettiğiniz X'in kim olduğunu bilmiyor, örnek alıyorum. Amerikalıların zaferi kazanmasından niçin korksun? Savaştan önceki gibi çalışıp yaşayabilir. Doları yalnız rubleye değil marka da yeğlemesinde hiçbir gariplik olmasa gerek…

Schirke, mantarlı kaz ciğerini yiyordu. Bu Berty gerçekten güçlü bir adam! Müttefiklere de oynayabileceğini anlatmak istiyor… *Chapon d'Or*'da değil de Foch Caddesi'nde, Gestapo tarafından bir kerecik sorguya çekilse tutumu ne olur acaba?.. Olanaksız bu, idare etmek gerek…

Kahveyi getirdiler; öylesine sertti ve güzel kokuyordu ki Schirke'nin kalbinin atışı hızlandı.

— Amerikalılarla İngilizler de, Rusların yenilmesini istiyorlar, dedi. Ruslara başsağlığı telgrafları çekiyor, ama içlerinden onları ezmemizi istiyorlar… Dünya, ancak o zaman paylaşılabilir. Messerschmitt ya da Ford'la anlaşabilirsiniz, ama Bolşeviklerle asla… Nazi Almanya'sıyla dayanışma halinde olmanız gerekli demiyorum. Fransızsınız, kendinize göre birtakım çıkarlarınız var.

Sizden beklediğim başka şey: Doğu'da sürdürdüğümüz savaşa yardım etmeniz. Orada Bay X'i de koruyoruz. Dolambaçlı yollardan değil, basın aracılığıyla, komünizmin Fransa'nın bir numaralı düşmanı olduğunu açıklayın. Bize yeter.

Bir ay önce Schirke, Berty'den daha yakın bir işbirliği yapmalarını ve Almanların zafere erişme dileklerini açıklamasını istemişti. Şimdi daha azla yetinir olmuştu. Geri çekilmek zorundaydı… Hafif bir gülümsemeyle düşündü: Tıpkı Moskova önündeki gibi…

Berty, öneriyi kabul edip etmemekte kararsızdı: Komünistlerin bir numaralı düşman olduğu gerçek. Başta gelen gerçek hem. Ama işin en önemli yanı bunun ne zaman ve kime söyleneceği…

— Komünistlerin hayranı değilim. Ama sizin yönetiminize de hayranlık duymuyorum, insan gülümsemeye kalksa ya da öksürse, hemen bunu bile açıklama haline getiriyorsunuz. Propaganda sizi büyük ölçüde etkilemiş. Komünizmi kötüleyebilirim.. Ama siz de, ağustostaki rejime dönmelisiniz… denetim kalkmalı! Aksi halde kamyon alamazsınız. Kızıllara karşı zafer kazanılmasında katkım bulunmazsa, neden onlara karşı çıkayım?

Seni it seni! diye düşündü Schirke. Aslında haklı: Biz de gerekeni yapmıyoruz. Gestapo orduyu hiç hesaba katmıyor; ordu sivil yöneticilere boş veriyor; Stülpnagel, Abetz'i anlamıyor; Abetz, Saukel'in gayretkeşliğine içerliyor… Beni dinliyorlar, sonra dediklerimin tersini yapıyorlar. Benim gibi eski bir Nazi bile, artık satranç tahtasındaki bir taştan başka şey değil…

— Peki Bay Berty, isteklerinizi üstlerime ileteceğim. Güzel bir gece geçirttiniz bana, sağ olun. Başım dönüyor. Herhalde suç armagnac konyağında ya da… (Yüksek sesle güldü) Ya da Bay X'in hazır cevaplılığında…

Dostça ayrıldılar. Ayrılırlarken de Berty, *Roche Ainé* işini çözmesini Schirke'den rica etti.

— Kayınpederim su katılmamış bir Fransızdır. Kayıtsız, tembel, yemekten anlayan biri… Fabrikası küçük, ama iyi iş görüyor… Adamlarınız, leş kargaları gibi çullandılar üzerine.

Ertesi gün Lancier Berty'yi görmeye geldi. Belki onuncu kere yakındı:

— Alpert namusluydu, uzun süre önce ayırdım onu işimden. Hiç görüşmüyoruz üstelik. Bu Roy denen adam…

Berty sözünü kesti:

— Her şey düzelecek sanıyorum.

Her zamanki gibi içine kapanık, nazik, masasının üstündeki cam güvercinle oynuyordu.

Talih Lancier'ye güldü. Schirke telefon ediyordu:

— …Sağ olun. Ya siz?.. Evet, sizi dinliyorum. Evet. Ağustos ayından önceki gibi. Ne zaman geri çekecekler?.. Emin misiniz?.. Güzel. Kendisiyle görüşmeye hazırım, bir röportaj havasında

olması daha iyi… Hayır. Ancak isteklerim gerçekleştikten sonra… Anlaştık mı? Çok teşekkür ederim… Yakın gelecekte sizi evimde göreceğimi umarım…

Berty cam güvercinle oynamaya başlamıştı yine. Lancier hayranlıkla seyrediyordu: Ne zarif parmakları var! El Greco'ya model olacak biri: Efendi ve oyuncağı…

— Schirke, sizin sorununuzun da çözüme bağlandığını söyledi.

Lancier, ardı arkası gelmeyen teşekkürler sıralamaya koyulmuştu yine:

— Bir kere daha beni kurtardınız! Size çok şey borçluyum! Mado'nun sizinle evlenmesine ne kadar memnunum, bilseniz… Ona söyleyeceğim bu…

— Evde yok. Birkaç günlüğüne geziye çıktı…

— Geziye mi çıktı? Daha dün gördüm bana bir şey söylemedi… Nereye gitmiş olabilir?

— Kayak yapmaya, dağa çıkmıştır.

Berty gülümsüyordu hep. Birden bir şangırtı duyuldu: Güvercini fazlaca sıkmıştı. Lancier, damadının elinin kanlandığını gördü.

— Aman Tanrım, elinizi kestiniz!.. Auguste neredesiniz? Çabuk, tentürdiyot getirin! Bay Berty elini kesti…

Berty uşağını geri yolladı, mendiliyle sardı elini. Sonra, hissettirmeden, Lancier'yi de gönderdi:

— Çok işim var. Bu Almanlar bir dakika soluk alma fırsatı vermiyorlar adama…

22

Jacques, Anna ve Marie, geceyi Doktor Vacher'nin evinde geçiriyorlardı. Güvenilir bir yerdi burası: Doktorun direnişçileri gizleyebileceği kimsenin aklına gelmezdi. Jacques, önceden söylemişti: "Yemek verecekler, iyi bir uyku çekeceğiz."

Kadın hastalıkları uzmanı Doktor Vacher, hayatında politikayla ilgilenmemişti. Gazetelerde, gürültülü davalarla tefrikalardan başka şey okumazdı. Müşterilerine, düzenli olarak faturalarını yollardı. Gizli kazanç yolları da vardı: Çocuk alıyordu, elde ettiği parayla Suresnes'de bir villa satın almıştı. Karısı, yıllar önce ölmüştü; oğlu mühendisti, Lille'de oturuyordu. Doktor tek başına yaşıyordu; tek eğlencesi de evine bakan kadının torunu Lulu'ydu. Almanlar geldiğinde çok üzüldü, ama yeni rejime kısa sürede alıştı. Yine hastalarını kabul ediyor, bahçesindeki fidanları buduyor, Lulu ile tombala oynuyordu. Oğlunun nerede olduğu sorulduğunda – tutuklu mu değil mi?– şöyle cevap veriyordu: "Bilmem. Savaştan önce de seyrek mektuplaşırdık. Ne yapalım, erkekler arasında duyguya pek yer yok…"

Kasım başında, bir yabancı Vacher'yi görmeye geldi.

— Sizinle baş başa konuşmak istiyorum…

Vacher, yeni bir kürtajdan söz edeceğini sanmıştı:

— Bekleyin. Bakılacak iki hastam daha var.

İşini bitirdikten sonra Jacques'ı muayenehanesine aldı.

— Sizi dinliyorum.

Jacques hemen açıkladı:

— Almanlar oğlunuzu kurşuna dizdiler. Şu yüzüğü size vermemi rica etti. Annesinden kaldığını söylüyordu.

Vacher'nin yüzünde kıl oynamadı.

— Bir rastlantı sonucu mu kurşuna dizdiler? Yoksa başka bir işten ötürü mü?

— Oğlunuz komünistti.

Jacques gitmeye hazırlanıyordu, Vacher onu alıkoydu:

— Biraz benimle oturun. Birlikte yemek yeriz.

Jacques, doktorun oğlundan söz edeceğini, yaptıklarını anlatacağını, ya da geçmiş günlerin anılarını canlandıracağını sanmıştı. Ama Vacher susuyordu. Yemek sırasında havadan sudan konuştu; Lulu'nun kabakulak olduğunu söyledi; karartmadan yakındı: "Dün az kalsın bacağımı kırıyordum…" Jacques, Vichy hükümetinden, Laval'den söz etti. Vacher başını salladı.

— Bir şey anlamıyorum. Henri'nin komünist olduğundan haberim yoktu. Ne garip, iyi de kazanıyordu, bir şeye ihtiyacı yoktu… Belki siz de komünistsiniz?

Jacques başını salladı, doktor fincanına kahve koydu.

— Savaş öncesinden kalma biraz kahvem daha var… Pek içmiyorum, uykumu kaçırıyor…

Yüzünde bir titreme oldu:

— Artık mirasçım yok. Kimin için çalıştım bugüne dek?

Hemen sonra kendini topladı.

— Bir şeye gerek duyarsanız… Evimi kullanabilirsiniz… Bir süre sustuktan sonra ekledi: Henri'nin haklı olup olmadığını bilmiyorum. Ama Almanları hiç bağışlamayacağım…

Jacques dostlarını ilk kez getirmiyordu doktorun evine. Şimdi, ıslak postallarını çıkarmış, doktorun terliklerini giymişti; geniş bir koltuğa gömüldü ve gerindi:

— Ne güzel yer! Ayda bir kerecik olsun, doya doya uyuyabiliyoruz…

Cebinden küçük bir bildiri çıkardı ve Anna'ya uzattı:

— Gördün mü? Sovyet bildirisi, Moskova önünde seksen beş bin Alman öldürmüşler.

Marie gülümsedi:

— Öldürmekten çok "yok etmek" sözünden hoşlanıyorum;

tıpkı böcekler gibi… Bunlar insan mı? Kirpikleri, bıyıkları olduğuna, konuştuklarına, güldüklerine şaşıp şaşıp kalıyorum zaman zaman…

Birden sustu; Anna'ya baktı: Allah kahretsin, yine unuttum!.. Anna başını çevirmedi bile; iri, gri gözlerinde ne bir serzeniş vardı, ne şaşkınlık, yalnız her zamanki azalmayan üzüntü.

Arkadaşları Alman olduğunu hep unuturlardı. Jacques alay olsun diye ona "beyaz karatavuk" dedi. Ama, Anna Alman olduğunu bir saniye bile unutamıyordu. Güç ve çok tehlikeli bir işti yaptığı: Zaman zaman üniformayı giyip bir askeri birliğe bağlı Lotte Hünner oluveriyordu. O zaman, yanından geçtiği Fransızlar nefretle bakıyorlardı yüzüne, yumurcaklar arkasından bağırıyordu: "Hey, boz fare!" Anna sinemaya, orduevine gider, subaylarla tanışır, kırıştırır, gülümser, dansa kalkar, hangi birliklerin Fransa'ya geldiğini, hangilerinin Doğu cephesine yollandığını öğrenmeye çalışırdı. Alay numaralarını ezberler, yarbayların, albayların adını hatırında tutardı. Sonra da bütün öğrendiklerini Jacques'a anlatırdı. Dansing'de buluşurdu Jacques'la, heyecanlandığını kimse fark edemezdi bile; hayatında ilk kez Paris'e gelen mutlu bir genç kız havasındaydı. Genç bir subay fazla ileri giderse, utangaçlık numarasına geçip şöyle derdi: "Sevgilim, yapma… Nişanlıyım. Şu sıra Rusya'da, her an ölebilir. Ölüm haberini alırsam onu aldattığım için kendimi hiç bağışlayamam…

Arkadaşları, oynadığı oyunun gerektirdiği büyük gücün farkındaydılar. Yalnız Luc, bir gün: "Çok iyi çalışıyor," demişti. "Ama biliyor musun Jacques, onun yerinde olmayı istemezdim…"

Vacher nefis bir yemek çıkardı Jacques yalan söylememişti. Doktor bir şey yemedi sayılır (akşamları hafif gidersem gece daha rahat uyuyorum.) Konuklarına şarap verdi, son okuduğu romanın konusunu tekdüze sesiyle anlattı: "Stevens, küçük sandığın üzerindeki parmak izlerinin, gerdanlık alındıktan sonra elini oraya süren Eva'nınkiler olduğunu aklına bile getirmedi…" Marie esniyordu, yemekten kalkar kalkmaz yattı.

Anna, Jacques'a anlatıyordu:

— Reims'deki yetmiş birinci alay Rusya'ya gidiyor. Bir teğmenle konuştum; moral diye bir şey kalmamış, hele cephenin daraltıldığı açıklandıktan sonra… Elli dokuzuncu alay Besançon'a geldi, daha doğrusu kalıntısı. Yelnia önlerinde, aşağı yukarı bütün alayı yok etmişler. Askerler kurtulduklarına seviniyorlar; Rusya'dan söz etmeleri yasaklanmış, buradakilerin morallerinin bozulmasından korkuyorlar, Ukrayna'dan takviye almak ve dinlenmek üzere iki tümen gelecek. Öbür gün numaralarını öğrenmeye çalışacağım… Nancy'den, iki alaydan ibaret bir tümen yollamışlar: Üç yüz yirmi yedinci tümen… Lille'de general ileri gelen sinir bozukluğu teşhisi koymuş: General, öldürülmekten korkuyor… SS'lerin kılı kıpırdamıyor; ilkbaharda Rusları yeneceklerini söylüyorlar. Aslında, *Wiking* tümenini takviye için Belçikalılardan yararlanacaklar… Dördüncü zırhlı tümen yirmi Ocaktan sonra gidecek… Şimdilik bu kadar sanıyorum.

Jacques not aldı. Sonra Anna'ya:

— Bir Gestapo ajanını öldürmek gerekiyor, dedi. Scheller'i düşündüm… Ya da başka biri. Nerede bulabiliriz onu, sinemada

mı, kahvede mi? Bir baksana…

— Anlaşıldı. Bu işi ben de yapabilirim…

— Ne dedin?

— Ben de öldürebilirim.

— Hayır. Sana ihtiyacımız var. Öldürdükten sonra kurtulmak güç olacak…

Anna uyuyamadı; kafası karmakarışık düşüncelerle doluydu: Neden benim öldürmeme izin vermiyorlar? Onlarla dans etmekten daha kolay. Hem bu işin de sonu gelecek. Bana ne kadar işkence yapabilirler? Bir gün, bir hafta… Ölmek ne büyük mutluluk! Bir daha uyanmamak üzere uyumak… Bir türlü uyuyamıyorum. Saat beş buçuk oldu. Az sonra yola çıkmam gerekiyor… Dokuzda doktorun hastaları gelecek… Uyuma olanağı yok… Ölmek de olanaksız. Yatmak, beklemek, dans etmek gerekiyor…

Birkaç gün sonra, Anna, geceyi Profesör Dumas'nın evinde geçirdi. Başına bela açmamak için, elinden geldiği kadar seyrek gidiyordu Profesör Dumas'ya. Jacques, bu kez yanlış adres verdiğinden, gidecek yer bulamayan Anna, Dumas'ya uğradı. Profesör sevinçle karşıladı Anna'yı: Porsuk gibi yaşıyorum, radyo da olmasa insanın kendini asmasından başka çare yok… Ne diyorsunuz? Bu çılgın onbaşı, Napoleon'u taklide kalktı. Orada nasıl bir kış geçirdiklerini düşünüyorum!.. Geçen yaz avanağın biri ziyaretime gelmişti, bir meslektaş, antropolog. Bilimi bırakmış, kent alma görevini yüklenmiş salak. Bana uğradı; bilmem nereye

gidiyormuş, öyle şeyler söyledi ki sonunda kapı dışarı ediverdim. Şimdi, Moskova önünden nasıl kaçtığını görmek isterdim… Ruslar yürekli insanlar! Bizimkisi tam fiyasko, hem de görülmemişlerden. Onlar dayandılar. Halk birlik olursa durum değişir. Bizim halkımız bile yok… Pétain o akıl hastasının elini sıkıyor, öte yandan Almanlar öğrencileri öldürüyorlar. Herkes birbirini ele veriyor. Komşularımın kim olduğunu bile bilmiyorum. İnsanlar aralarında konuşmaktan korkuyorlar. Halk dediğin bu işte! Halkın da yarısı üstelik, öbür yarısı buhar olup uçmuş…

Küçük bir sobanın başında oturuyorlardı. Dumas sobaya biraz kömür attı, piposunu yaktı. Anna birden:

— Mutluluğunuzun farkında değilsiniz galiba, dedi. Örneğin benim bir ulusum kalmadı…

En çok üzüldüğü şeyden ilk kez söz ediyordu.

— Belki hatırlarsınız, savaştan kısa süre önce Lancierlere bir Rus mühendis gelmişti. O gün, Rusların savaşa dayanıp dayanamayacaklarını tartışmıştık. Dönüşte beraberdik, konuştuk… Durumumu anladığını söylüyordu. Ama şu sıra, Almanlar yağmalar, yakar, öldürürken de aynı şeyi mi düşünüyor?.. Fransa'da bir sürü hain olduğunu söylüyorsunuz; iyi ama hain çıkması için, ihanet edilecek bir ulusun varlığı gerekiyor. Alman ulusu nerede? İspanya'dayken bizimkilerin fikir değiştirebileceklerini sanmıştım; başka Almanlarla da görüştüm. Kaç kişiydiler? Bir avuç. Şimdi Almanları her gün görüyorum, konuşuyorum. Koku alıyorlar, tiyatroya gidiyorlar, şarap seçmeyi de öğrenmişler… Onlardan söz ederken bir Fransız kızı

“böcekler” demişti. İşin feci yanı doğruydu söylediği. Onların dilinde düşünüyorum, orada büyüdüm… Başka bir vatanım olamaz. Toprak var, ulus yok ortada…

— Saçma şeyler bunlar. Bir ulus nasıl yok olabilir? Çıldırdıkları gerçek. Ama bütün Almanların aynı şekilde düşündüklerini sanmıyorum. Antropolog değil miyim yahu? Benden ırkçı olmaz. Siz kimsiniz? Alman mı, yoksa Avusturyalı mı? Size hayranım, anladınız mı, hayranım size! Almanlar kendilerine gelecekler; belki on yıl sonra gelecekler, ama gelecekler kendilerine. Çalışacaklar, felsefeyle uğraşacaklar, beste yapacaklar. O zaman da sizi ve benzerlerinizi hatırlayacaklar… Sizi üzen şeyin ne olduğunu anlıyorum, şu sıra çok azsınız. Ama ilkokulda öğretiyorlar canım: Asker kaybedilebilir, bayrak kaybolmaz… Ben komünist değilim, başka türlü yetiştim… Ama sizin komünist olduğunuzu biliyorum, bu Alman olmaktan da önemli bir şey. Çünkü Alman olmayı seçen siz değilsiniz, öbürünü kendi isteğinizle seçtiniz… İsa’ya inanmam. Anam inanırdı… Yine de azizlerin neler çektiğini okuduğumda yüreğim ezilir… Sorarım size: Bugün fikir uğruna kim kendini feda eder? Yalnız sizin gibi düşünen insanlar. Dikkat edin ve kendinizi umutsuzluğa kaptırmayın… Ülkenizde size gerek duyacaklar daha… Şimdi Marie yatağınızı yapacak, burası çok soğuk, yatağınıza bir de sıcak su dolu lastik almalısınız…

Dumas piposunu çekiştirip homurdanırcasına konuşuyordu. Kızgın ama iyilik dolu sesi Anna’ya iyi geldi. Çabucak uyudu. Sabah, sanki uyumadan önce ağlamış gibiydi. Evden çıkmadan Dumas genç kadını göğsünde sıktı:

— İhtiyatlı olun; kendinize dikkat edin…

“Boz fare” üniformasını gizlediği Gilet’nin evine kadar uzandı. Akşam bir SS subayıyla dans etti. Ertesi gün Champ-Elysées’deki sinemalardan birinde altı saat geçirdi. Pek talihi yoktu ama. Vazgeçmek üzereydi ki, danslar, flörtler, akşam yemekleri ve hummalı araştırmalarla geçen beş günün sonunda Scheller’in yardımcısı Yüzbaşı Kolle’yi kendisine tanıştırdılar. Yüzbaşının gözleri, miyop ve dalgın birinin deniz mavisi gözleriydi. Anna birden canlandı; şampanya istiyor, gülüyor ya da güvenle Kolle’nin elini sıkıp mırıldanıyordu:

— Size rastladığım için ne kadar mutluyum! Paris’te öyle yalnızdım ki. Sizin gibi bir savaşçı değilim, güçsüz bir kadınım, burada ödüm patlıyor…

— Neden korkuyorsunuz? Bombardımandan mı?

— Hayır, bozgunculardan.

— Korkmayın canım, şu sıra kuyruklarını kıstılar. Birkaç arama taramadan sonra varlıklarını bile unutacaksınız. Yarbay Scheller, onlarla nasıl konuşmak gerektiğini bilir…

— Büyük bir kahraman olmalı… Onu görmeyi ne kadar isterdim! Pek genç değilmiş galiba?..

— Şşşşşt, yavaş… –Kolle gülmeye başladı– Kıskanıyorum. Çünkü Scheller, herhangi bir genç kızın başını döndürebilir. Dost olursak onu size gösteririm; güzel kadınlara, Havana purolarına, Bourgogne şaraplarına bayılır. Her gün Jean’ın Yeri’nde yer yemeğini. Çünkü oranın şarapları nefistir…

Anna yüzünü buruşturdu:

— Kadınları unutup şaraba değer veren adamları sevmem. Doğrusu yüzbaşım, sizi ona tercih ediyorum…

23

— Nice yıllara Bay Pépé, dedi Doktor Vacher.

Siyah bir ceket giymiş, kolalı bir yaka, bir de papyon kravat takmıştı. Masada Pépé'den başka ihtiyar kadınla Marie vardı. Böyle bir gecede masanın kalabalık oluşundan memnundu Vacher; gülmeye çalışıyor, bol şampanya dolduruyordu kadehlere.

— Zenginlik beş para etmez, yaşlı adamın söylediklerine kulak verin. Ün de öyle: Bugün baştan aşağı çiçekle donatırlar, yarın yüzünüze tükürürler. Mutluluk sakin bir hayattadır. Sakin bir hayat sürmenizi dilerim Bay Pépé.

Kahya kadın başını salladı:

— Gençliğin ne olduğunu unuttunuz Doktor Vacher. İnsanın gece uykusu gelir, sabah değil… Bay Pépé'nin karısına baksanıza, işte mutluluğun da kendisi! Beraberliğinizin şerefine içiyorum!..

Marie rahatsız olmuştu, her zamanki gibi utancından gülmeye başladı. Kadehini kaldırıp:

— İyi yıllar Pépé! dedi.

Şimdi Marie de ona Pépé diyordu. Ancak yalnız kaldıkları, seyrek zamanlarda büyük bir ateşle boynuna sarılıyor, mırıldanıyordu. "Jeannot!.. Jeannot'cuğum benim!.. Fontainebleau'dan ötesini görmemiş bu Parisli yumurcağa neden

İspanyol adı vermişlerdi. Geçen kıştı; daha yeni başlamışlardı çalışmaya… Jacques hiç tanımadığı dört kişiyi toplamıştı. Millet'yi gözüne kestirip sordu: "İspanyol musun?" Hepsi bastılar kahkahayı, o günden sonra da Millet'nin adı Pépé kaldı.

Ama Vacher, gençliğin ne demek olduğunu unutmamıştı. Pépé ile Marie'nin bakıştığını görünce, yemek biter bitmez:

— Sizinle biraz daha otururuz, dedi kahya kadına. Ama konuklarımız yorgun. Onları benim yatak odama götürün. Ben bu gece çalışma odasında yatacağım.

Şampanya Marie'nin başını döndürmüştü; nedenini bilmiyordu ama çok neşeliydi. Kahya kadın gittikten sonra deli gibi gülmeye başladı.

— Yatağa bak! Hiç böyle yatakta yattın mı? Bak, bak, bir melek….

— Hayır, bir aşk perisi.

— Aynı şey, bunun da kanatları var… Ne garip, yatak değil taht bu. Kendimi İngiliz kraliçesi sanacağım.

— Bana kalırsa bu yatak, daha çok bir katafalkı andırıyor…

Marie gülmüyordu artık.

— Biliyor musun, bu doktor beni korkuttu. Cam gibi gözleri var; sonra konuşmuyor, gıcırdıyor sanki. Mavi Sakal'a

benzeteceğim neredeyse…

— Korkacak şey yok. Jacques söyledikten sonra tamamdır, rahat uyuyabiliriz. Jacques her şeyi anlıyor. Savaştan önce, mutlaka, l'*Humanité* de çalışmıştır. Onun kadar zeki birini görmedim… Bir de belki Lejean… Onu yakaladıklarına öyle yanıyorum ki!

— Almanlar gelmeden önce cezaevini boşalttılar.

Eğer güneye geçebildiyse Fransızların arasındadır, daha iyi.

— Hadi canım sen de, onlar da Fransız mı? Raymond'u Almanlara teslim ettiler. SOL'den mi yoksa Gestapo'dan mı daha çok nefret ediyorum, bilmem. Doriot'yu öldürmemi isteseler mutlu olurdum. Scheller de fena değil tabii… Antoine'a ne yaptılar biliyor musun? Bize iki satır yollamayı başardı… Dört gün işkence etmişler. Scheller ütüyle yakmış her yanını… Bu işin bugün hallolacağını sanıyordum, ama evinden çıkmadı. Köpeğin ailesi de var… Dört günü yakınlarıyla geçiyor: Noel'i, Yeni Yılı, karısının doğum gününü ve kutsal cumayı. Deveye bak sen… Bugün içkiyi fazla kaçırıp yarın evden çıkmamasından korkuyordum. Ama Jacques: "Onun her şeyi kronometre gibi ayarlıdır…" dedi.

Odaya girdiklerinde Marie pabuçlarını çıkarmış ve soyunmuştu. Şimdi yarı çıplak, ince bacaklarını altına almış, küçücük bir çocuk gibi koca yatağın içinde oturuyordu… Aklı fikri ertesi gündeydi.

Pépé şendi, canlıydı:

— Kısmete bak sen. Buluşabileceğimiz aklıma bile gelmiyordu. Her şeyi yapan Jacques, önce, yılbaşını arkadaşlarla birlikte geçirmek isteyip istemediğini sordu. Sonra da "Dinlensen iyi edersin…" dedi. Dinlenme yeri de burasıydı: seninle birlikte dinlenecektik. Kısmet diye buna derler… Neyse ki doktor bizi rahat bıraktı… Marie, şimdi gerçekten birbirimizin yeni yılını kutlayabiliriz! Dur canım, öyle değil… Bırak da öpeyim seni.

Her şeyi unuttular. Birden, çok uzaklardan gelircesine, Marie'nin sesini duydu:

— Jeannot kapıyı kilitledin mi? Korkuyorum. Mavi Sakal gelebilir…

Genç adam bir kahkaha attı ve yeniden sevgilisini öpmeye koyuldu:

— Hiç bu kadar rahat etmemiştim…

— Marie ışığı yak… Yanında… Ne olursun… Seni görmek istiyorum…

Gülerek baktı Marie'nin yüzüne: Ne kadar da güzeldi! Gündüz belli olmuyor… Ama şimdi ne kadar da tatlı! Akıl almaz bir çift göz: Hem parıltılı, hem de puslu…

Korkunç bir masala mutlu son bulmaya çalışan çocuklar gibi geleceği düşlüyor, yan yana, bronz aşk perilerinin altında

uzanmış, alçak sesle mutluluklarını dile getiriyorlardı.

— Her şey yoluna girecek, diye mırıldanıyordu Pépé. Bu yıl işlerini bitireceğiz, eminim bundan. Rusların neler yaptığının farkında değilsin!.. Jacques, iki yüz kilometre ilerlediklerini söyledi; buradan Lille'e kadar, düşünsene. Başlarında büyük komutanlar var tabii, yenecekler Almanları… Sonra generalleri de genç. Bizimkilerin hepsi bu doktor gibi. Hatırlıyor musun, sana Vlakhov'un sözünü etmiştim, hani şu fabrikamıza gelen. Her şeyi anlıyor. Şu sıra general olması gerekiyor… Ruslar Almanları her yerden atacaklar, bunda şaşılacak şey yok… Ne büyük şenlik, düşünebiliyor musun?

— Jeannot, beraber olacağımızdan emin misin?

— Hem de nasıl. Deniz kıyısına gideceğiz. Sen de hiç görmedin denizi. Anam Bretagne'ya gitmişti; "anlatılır gibi değil," diyordu; sudan başka şey görülmüyormuş; dalgalar ev kadar yükselmiş… İstersen, Marsilya'ya ineriz, Marsilyalılar çok neşelidir… On tane kent gezebiliriz.. Tabii ikimiz… Yazın tatil yaparız; sabah erkenden kalkmak gerekmez… Kahveni yatağına getiririm. Kahvemizi içer kaparız kepenkleri. Yeniden gece olur, yeniden öpüşürüz… Bütün yıl boyunca öpebilirim seni, düşünebiliyor musun?..

Birden Marie Jeannot'un söylediklerini hatırladı: "Tam dört gün işkence etmişler…" Gözyaşlarını tutmaya çalışıp onu öptü, öptü, sanki varlığının bütün zerreleriyle vedalaşırcasına öptü…

— Jeannot! Jeannot'cuğum benim!..

Bir kere daha unuttu her şeyi, mutluydu; gülüyordu, sevdiğinin yanındaydı. Jeannot onu öpüyordu. Bir kahkaha attı:

— Bir de burada rahat uyuyabileceğimizi söylüyordun…

Geç uyandılar. Doktor Vacher çıkmıştı. Kahya kadın kahve verdi. Vedalaştılar. Birden Marie bağırdı:

— Tarağımı unuttum!

Pépé peşinden gitti. Marie'nin başkalarına görünmeden vedalaşmak istediğini anlamıştı. Genç kız Jeannot'nun boynuna sarıldı, bir türlü ayrılamıyordu ondan.

— Hoşça kal Marie! Yakında görüşürüz…

Yollar ıssızdı. Geç saatlere kadar eğlenen Parisliler uyuyorlardı. Pépé bir arkadaşına uğrayıp kestirdi. Yedide tabanca getireceklerdi; üzerinde taşıması tehlikeliydi…

İki saat var… Planını bir kere daha gözden geçirdi: Kömür deposuna kadar koşacak, duvarı aşıp öte yana geçecekti; duvarın ötesi Dauphine Sokağı'ydı; kalabalık olurdu, kaçması kolaydı… Korkmuyordu; mutlaka çözülmesi gereken bir bilmece gibi düşünüyordu geleceği…

Saat yediyi biraz geçe lokantanın kapısını açtı. Gününü iyi seçmişlerdi gerçekten; dipte, telefonun yanında bir tek masa doluydu; şişko bir herifle iki kadın. Aktördü herhalde, komik bir yüzü vardı…

Küçük bir lokantaydı burası: Sekiz masayla bir tezgâh. Bir Almanın burayı keşfedişine hayret etmemek elde değildi, Parisliler bile Jean'ın Yeri'ni pek bilmiyorlardı.. Birkaç ay sonra *Chapon d'Or* kadar meşhur olacaktı… Şimdilik, hafta arası epey insan geliyordu ama yer vardı her zaman; yeni yılın ilk günü bomboştu işte…

Scheller görünürde yoktu. Pépé hiç kuşkulanmadı; Almanın yedi buçukta geleceğini biliyordu. "Her şeyi kronometre gibi ayarlıdır…" Küçük, kurnaz gözlü, dudağından sarkan izmaritiyle patron, Pépé'ye kuşkuyla baktı. Bu herif de ne istiyordu acaba? Ismarlar, yiyip içtikten sonra "çok pahalı" der, hesabı ödemeye yanaşmazdı böyleleri… Belki de burayı ucuz bir meyhane sanmıştır? Dışarı atıp atmayacağını düşünerek Pépé'nin yanına yaklaştı. Ama Pépé işini biliyordu:

— Trendeydim, gecemin canına okundu. Ben de yeni yılı bugün kutlamaya niyetlendim. Kayınbiraderim burayı salık verdi: Jean'ın Yeri bir tanedir, dedi. Herhalde kendisini tanırsınız, Bay Duval, *Credit Lyonnais*'den. Hatırladınız mı? Geniş omuzlu, kır saçlı… Hep sizde chambertin içer…

Patron, geniş omuzlu, kır saçlı müşteriyi hatırlamamıştı ama hemen yumuşadı.

— Benim müşterilerim hep kibar insanlardır… Ne istersiniz?

Pépé, yağlı et parçalarını güçlükle yutuyordu ama büyük bir iştahla yermiş gibi yapıyor, şarabını yudumladıkça dilini damağında şaklatıyordu. Patron'a "Bu chambertine aldığınız para,

helal olsun…” dedi.

Sonunda bir motor sesi duyuldu, Pépé, Scheller’in dokuzda gelmesini söyleyerek şoförünü savacağını biliyordu. Uzun boylu, zayıf, sol yanağında yara izi, tam Jacques’in sözünü ettiği tip… Scheller’in yanında bir Fransız karısı vardı; koluna asılıyor, durmadan: “Sevgilim benim!” diyordu. Yazık ki bu orospuyu öldüremeyeceğim. Yapacak şey yok. Biz anarşist değiliz. Her şeyden önce disiplin. “Yalnız Almanı öldüreceksin,” dediler. Bu orospuya gelince, öldürülse fena olmaz bu. Köpek karı, gözlerini herifin üzerinden ayırmıyor! Önemi yok, Almanları kovduğumuzda o da layığını bulur.

Scheller kaputunu, palaskasını astı. Kapıdan ikinci masaya oturdu. Şimdi patronun çıkışını beklemeli.

Tabii, yeni bir müşteri de gelebilir. Ama patron dahil tehlikeli, Almanlarla işbirliği yapanların havası var herifte. Şişko epey uzaktı. Sonra kavgaya karışmaz, ödü patlar nasılsa… Yazık fırsatı kaçırdım; patron şarap almaya, mahzene indiğinde görmeliydim işini. Alman şişeyi boşalttı ama. Yenisini getirecek nasılsa…

Pépé‘nin kurşunu hedefini şaşmadı. Şaşması da olanaksızdı ya: Burnunun dibinden vurmuştu Almanı. Dar ve ıssız yolda koşarken kadının çığlıkları hep kulağında çınlıyordu.

Birkaç dakika sonra Dauphine Sokağı‘nda, dolaşmaya bir tek atmaya çıkmış kişiler gibi salına salına yürüyordu. Şimdi Formigé‘nin oturduğu Pasteur Bulvarı‘na erişmek söz konusuydu: En yakın yer orasıydı. Sabaha kadar orada kalıp kalamayacağını

öğrenmişti. Formigé yüzünü buruşturmuştu ama rastgelmişti. Pépé, Vaugirard Sokağı'nı izledi; yolunu uzatıyordu ama Montparnasse Garı'nın önünden geçmemiş oluyordu böylece. Sık sık arama yapılıyordu oralarda. Kimliği fena değildi, ama tabanca vardı üstünde…

Formigé'nin evinin önüne vardığında saatine baktı: Dokuz buçuk olmuştu. Neyse ki fazla geç değildi: Kapıcı kadın iğrenç biri… Bunun dışında evin yeri sakin: Formigé sıçan kadar bile gürültü etmez…

Kapıcı kadın fino köpeğini andırıyordu: Ufak tefek, kıvırcık kır perçemli, kırmızı şiş gözlü, incecik sesli…

— Bay Formigé evde yok.

Merdiven başından seslendi kadına: Peki, bir not bırakırım kendisine…

Pépé başına geleni anlayamadan elleri bağlanmıştı bile. Almanın biri tabancayı cebinde buldu. Suratına vurdu bütün gücüyle. Biri: "Burada vurma," dedi. "Başkaları da gelebilir…" Pépé merdivenden aşağı sürüklendi, bir arabanın içine itildi. Temiz havayla kendine geldi, kan tükürdü. Aptallığa bak sen! Oradan kurtul, sonra gel fare kapanına kısıl. Neyse Scheller'i öldürdük ya, önemli olan da bu…

24

Şubat ayı her zamanki gibi kaprisliydi; ilkbaharı hatırlatan birkaç ılık günün ardından sulu kar yağmaya başladı. Nivelle tedirgindi. Onu kuşkulandıran Doğu cephesinden gelen haberler değildi. Londra Radyosu Rusların başarısını bildirdikçe bıyık altından gülüyordu; biliyordu Almanların gücünü. Nivelle'i tedirgin eden başka şeydi… Londra Radyosu yayınlarını dinliyordu; herkes onun Fransız-Alman yakınlaşmasından yana, Emniyet Müdürlüğü'nde çalışan, kısacası mert biri olduğunu bilirdi. Ama sefilin birinin ele vermesi "De Gaulle yanlısı" diye suçlanmasına yeterdi. Anlıyorum, diyordu Nivelle kendi kendine basit kişileri komünizm propagandasından korumak gerekiyor. Benim gibiler için durum böyle değil. Bizler hamur tatlısıyla yetinemeyiz, kaymak da gerekli. Aklın üstünlüğünü savundukları için selamladım Nazileri. Ama şimdi herkesi aynı çuvala sokuyorlar. Kadim uygarlık ne işlerine yarar: Bildikleri tek şey, hayvan terbiyesi, vahşet ve Amerikalılık karışımı işte…

Bu kara düşünceler, zaman zaman yerini iyimserliğe bırakıyordu. Güzel havada Champs-Elysées'ye çıkmak, Paris'in yeniden canlanmaya başladığını görmeye yeterdi. Tabii ortalık eskisinden çok daha yoksuldu, pek az otomobil vardı görünürde. Başı açık, çantaları omuzda genç kızlar bisikletle geziyorlardı. Her biri, kibar yosmalar kadar zariftiler. Yiyecek azdı: Her şey vesikayla veriliyordu. Kimi sıkıntı çekiyordu, kimi eski hayatını yaşamaya koyulmuştu. Nivelle'in yeni kitabı, nefis Hollanda kağıdına basılmış olarak piyasaya çıktı: *Aujourd'hui* dergisi geniş bir eleştiri yayınladı. Olanaklar çok daha fazlayken bu kadar sözümü etmiyorlardı… Konserler, sergiler, bale… Almanlar kaba

insanlar, tersini söylemek gülünç olur; yine de bizim kültürümüze saygı gösteriyorlar. Yapraklarını koparmaktan korktuğu Anjou gülünü seyreden hayvan postu giymiş bir barbar: İşte yeni kitabın konusu…

Eskisi gibi, Nivelle her sabah Emniyet Müdürlüğü'ne gidiyordu. Çok işi vardı: Almanlar durmadan sıkıştırıyorlardı. Ya adını yazdırmamış bir Yahudi yakalanıp getiriliyor, ya da sahte kimlik yapan bir atölye basılıyordu; Pikardiyalı geçinen birtakım Polonyalıların yakalandığı da olurdu. Nivelle görevini namusuyla yapıyor, ama gayretkeşlik göstermiyordu. Çoğu kere, yakınlarının gözyaşlarına dayanamamış, ya da sıkılıp şu ya da bu tutuklunun bırakılmasını sağlamıştı. Geceleri, şiir yazarak polislikten arınıyordu.

Fransızlarla Almanların kültürel yakınlaşmasını sağlamaktı amacı. Berlin'de, bir "Çağdaş Fransız Resmi" sergisinin açılması kararlaştırıldı. Bazı ressamlar resim yolladılar, bazıları ellerinde resim olmadığı gerekçesiyle yollamadılar. Pek sevmediği halde Nivelle Sembat'yı görmeye gitti. Benzeri olmayan, usta bir ressamdı Sembat: Şimdi kişisel dostluklar söz konusu değildi.

Sembat somurtarak homurdandı:

— Resim vermem.

— Niçin?

— Zaten heriflerden bıktım. Resimden de hiç anlamıyorlar…

— Zevklerini geliştirmek gerek.

— Onların zevkleri resimle değil; daha çok bombayla gelişir.

Nivelle soğukça vedalaştı ve çıktı. Birçokları gibi Sembat da tarihi anlayamazdı. Fransa bir zamanlar büyük güçtü ya, o çağ artık geride kalmıştı: Ama sanat, yenilgiye uğrayanlarda bile sürüp gidebilirdi. Roma'nın sultası altında bile Atina Atina'ydı. Almanlar bizi mahvettiler, bu gerçek. Eskiden keseme elverişli gelen şeylere şimdi yaklaşamıyorum bile… Ama şiir yazabiliyorum: Bu alanda kendi kendimin efendisiyim işte… Benim manevi benliğimde sözleri yok; bu yönden komünistlere benzemiyorlar.

Tatlı, güzel bir akşamdı. Nivelle, rahatlayarak çekti içini: Kış sona ermişti. Savaşla geçen son kış… Yazın sona erecekti bu savaş. Düşünceli düşünceli, karanlık rıhtımları izledi. Tanıdık birine rastlayacağı aklının köşesinden geçmiyordu; bu karanlıkta da birini tanımak ne güçtü!

— İyi akşamlar Bay Nivelle!

Sembat, uzun kollarını açmış, karşısındaydı; sarhoş olduğu hemen anlaşılıyordu. Nivelle geçmek istedi, Sembat koluna yapıştı.

— Nasılsınız? Toplayacağınızı topladınız mı? Persefon ne alemde? Onu da Emniyet'in fişlerine geçirdiniz mi?..

Nivelle, kızgın kızgın söylendi:

— Sarhoşsunuz. Sarhoşlarla konuşmaya alışkın değilim.

— Evet sarhoşum, diye onu doğruladı Sembat. Siegfriedlerden bıktım, onun için de içtim… Sarhoşlarla konuşmaya alışkın değilsiniz demek? Benim de alışkın olmadığım yığınla şey var. Siegfriedlere alışamıyorum, size alışamıyorum, hiçbir şeye alışamıyorum…

Nivelle, hızlı adımlarla ıssız rıhtım boyunca uzaklaştı. Sembat peşinden geldi, alkol kokusunu burnuna üfleyip haykırdı:

— Sizi astıklarında Persefon'un kılı kıpırdamayacak, bahse girerim!

Nivelle uzun süre kendine gelemedi. Sarhoş bir adamın sözlerine aldırmamak gerekiyordu… Ama Sembat, herkesin kafasından geçeni belirtmişti… Kimi, ulusunun acı kaderini paylaşmamak için yabancı ülkelere kaçmıştı. Kimi de Fransa'daydı; susuyor, uygun fırsat kolluyor, bir tek şeyi düşünüyorlardı: Öç almak… Fransız uygarlığını kurtarmak istiyorum; yine de bu heriflerin gözünde satılmışın biriyim: Öç almaya yeltenmeyecek kadar onurluyum ama. Tek söz söylesem, Sembat, bir daha Paris sokaklarında gezemez. Ama susacağım: Fransa'nın az yetiştirdiği değerli ressamlardan birini korumalıyım. Başarımı kıskanıyorlar. Ne alçaklık!.. Tabii, Almanlar benim şiirlerimden bir şey anlamaz. Schirke dizelerime değer verdiğini söylüyor ama ona inanmıyorum. Yine de Almanlar beni koruyor…

Sonbaharda, *Oeuvre*'ün genel yayın müdürü birkaç kere

Nivelle'i çağırmıştı: Doğuda sürüp giden savaş üzerine bir yazı hazırlamak gerekliydi. Nivelle şair, yalnız şair olduğu gerekçesiyle reddetmişti. Bu kez Nivelle telefonla aradığında, genel yayın müdürü çok sevindi: "Gazetenize yazacağım. Avrupa dayanışmasını desteklemenin görevim olduğunu anlıyorum."

Nivelle'in "Son Çatışma" başlıklı yazısı, *Oeuvre*'ün öteki yazılarından, çok süslü uslubu ve bol bol mitoloji kişilerinden söz edişiyle ayrılıyordu. Bu yüzden de, yazıyı okuyan yaşlı düzeltmen epey sıkıntı çekti: "Eleusis'in selvileri altında Knut Hamsun'un kuzeyin çamlarına varıncaya dek çalışıp yarattığı uygarlık ormanını kim koruyor? 'Sukhiniçni' ya da 'Velikiye Luki' gibi uyumsuz adlarla dolu gazeteleri okudukça, Antéa ile Herkül arasındaki son düello aklına geliyor. Antéa, Toprak-Gaya'nın oğluydu; kazanmak için toprağa dokunması gerekliydi. Maddeciliğin duasıdır bu. Hidra'yı yenen yarı tanrı Herkül, Antéa'yı yerden kaldırdı ve boğdu. İskit ülkesinin karları arasında bizi komünizm canavarına karşı koruyan Weimar'ın gösterişsiz çocuğunda, Venedik'in son oğlunda ya da Finlandiya'nın vakur oduncusunda gözü pek Herkül'ü bulmamak imkansız…" Yazıyı sonuna kadar okuyanların sayısı gerçekten çok azdı. Makalesini şiir albümüne yapıştıran Nivelle de gazeteciliğe dönmeyi düşünmüyordu. Ama on beş gün sonra bir mektup aldı. Ufak, sık bir yazı, iyi kâğıt, tabii imzasız bir mektup. "Nivelle vatan hainleri listesinde yer alıyorsun. Rezil olarak ölmeyi bekle. Yaşasın savaşçı Fransa! Alçağa bir kurşun!"

O gece uyuyamadı: Savaş öncesindeki askerler gibiydi. Albümüne şaşkınlıkla baktı ve bir çekmeceye soktu: Artık şiir söz konusu değildi. Sandığından da güçlüydüler, üstelik de terbiyesiz. Savaş yalnız, binlerce kilometre ötedeki Rusya'da devam

etmiyordu, burada, ön saftaydı kendisi…

Sabah, Emniyet Müdürlüğü'ndeki arkadaşları onu yorgun, yüzünü çökmüş gördüler; hasta olup olmadığını sordular. Az konuştu, her zamankinden çok çalıştı. Gece, arada bir tabancasını yoklayarak sokaklarda gezindi. Bağırmak geliyordu içinden: Hadisenize, ne duruyorsunuz, ateş edin!

Yavaş yavaş durdu: Ama şiir yazamadı uzun süre. Defterine şunları karaladı: "Bambaşka bir insan oldum. Sanat için sanat dönemi sona erdi. Kan, belki benim belki yalnız onların kanı gerekli…"

Üç hafta sonra önüne bir kartvizit koydular: Yvonne de Portail. Bir süre düşündü: Çocukluğu sislerin arasından beliriyordu. Nivelle bir noterin oğluydu; Anjo'nun küçük bir kentinde büyümüştü. Tüccarların, zanaatkârların basit evlerinin, vali konağıyla vilayet binasının üstünde, 18. yüzyıldan kalma, parkı, çardakları ve kış bahçesiyle geniş bir malikane uzanıyordu. Nivelle bahçe kapısını geçtiğinde kendini cennette sanırdı. Malikanenin sahibi dul Bayan Yvonne de Portail, noteri, yalnız vasiyetname koşullarını uygulayacak kişi değil, aynı zamanda da dost sayardı. Noterin oğlu da onun oğluyla arkadaş oldu. Ne kadar da uzaktı o günler!.. Kadın yaşıyordu demek… Bekliyordu Yvonne de Portail; salona geçti. Kadının elini öperken duygulandı: Annesiyle babası öleli yıllar oluyordu; kendisini uzak geçmişine bağlayan bir insanı, yıllardan beri ilk kez görüyordu:

— Beni hatırladınız mı?

Çok yaşlı, cılız, kitap sayfaları arasında kurutulmuş çiçekleri andıran bir kadındı karşısındaki. Yüzüne baktığında, bir zamanlar bu kadının ne kadar güzel olduğunu hatırladı.

— Size başvurmaya cesaret edemezdim, ama öyle bir çağda yaşıyoruz ki… Hem sonra eski dostları unutmayacağınızı bilirim. Eskiden, zavallı oğlumla birlikte büyümüştünüz…

— Roger…

— Geçen sonbahar esir kampında öldü. Son mektubunu temmuzda aldım. Ardından ölüm haberi geldi… Ailemiz hakkında size bilgi vermeliyim. Şaşmayın, Leon'un geleceği anlatacaklarıma bağlı: Leon benim bütün hayatım. Roger sözümü dinlemedi, bünyesi zayıftı; hukuk ya da edebiyatla ilgilenmesini isterdim, askerliği seçti. Bir kadınla tanıştı… Ana kıskançlığı sanmayın, birbirlerine uymadıklarını ilk bakışta anlamıştım. Kadın, bir yaşındaki çocuğunu da Roger'ye bırakıp gitti. Durumu gizledik… Leon'u ben büyüttüm işte fotoğrafı. Babasına benziyor öyle değil mi? Eskiden oğlum için yaptıklarımdan fazlasını Leon için yaptım. Gençliğim geçip gitmişti, beni ondan uzak tutacak bir şey yoktu. Yürekli bir çocuk, hocaları da çok yetenekli olduğunu söylüyorlardı. Şiir yazıyor. Sizin gibi… Size başvurma cesaretini bana veren de bu oldu. Şiirlerinden birini de getirdim size; henüz çocuk, şiiri de çocuksu tabii; bir ay sonra on sekizine basacak, işte şiiri…

Hıçkırmaya başladı; gözlerinde yaş yoktu ama zayıf, minicik bir kuşun haykırışını andıran acılı sesler çıkıyordu gırtlağından.

— Özür dilerim… Size her şeyi anlatacağım… Üç mart günü polisler geldi; Almanlar değil, Fransızlar. Tinet diye birini, bir komünisti arıyorlardı sanırım. Yanılmışlar; üst katta oturan bu Tinet ellerinden kurtulup kaçtı. Söyledikleri bu. Yalan mı değil mi bilmem, kapıcı bir şey görmemiş. Bizim evde Leon'un şiir defterini buldular. Daha küçücük bir çocuk, şiirinde de çocukça şeyler yazmış, kafası Victor Hugo'yla doluydu… Politikadan uzak durduğuna yemin ederim. Bu anın etkisiyle yazmış olmalı. Leon'u götürdüler…

Nivelle gülümsedi:

— Ne yazmış olabilir? Şiir yüzünden insanı yakalayıp götürmezler. Şiir yanınızda mı?

— Hayır, ne var ne yok aldılar götürdüler: Victor Hugo'yu taklit etmişti. Fransa'nın dirileceğini söylüyordu. Alçakları öldüreceğinden söz eden çocukça dizeler vardı. Hayatında eline silah almadı… Almanlarla ilgili olarak da, pek hatırlamıyorum ama, "kaba saba adamlar" diye yazmış yanılmıyorsam. İşte bunun için korkuyorum. Onu yakalayan Almanlar değil; ama ya şiir Gestapo'nun eline geçerse?.. Fransızsınız, derdimi anlarsınız…

Yeniden ince, acılı sesler duyuldu. Nivelle sürahiyi aldı, bir bardağa su doldurdu.

— Bu işi aydınlatmaya çalışacağım… Sakin olun efendim. Almanlar hayvan değil, çocuklarla savaşmıyorlar…

Yyonne de Portail gittikten sonra, Nivelle, kararsızlık içinde

düşündü: Ne yapacaktı? Aklına ilk gelen, küçük Leon'un salıverilmesini istemek oldu. Yeni yeni şiir yazan bir genç olduğunu, ailesini yakından tanıdığımı söylerim, belki sözüm geçer. Dizeleri çocuksu, ama uyumlu… Sonra imzasız mektubu hatırladı: "Alçağa bir kurşun…" Ateş eden böyleleri! Hepsi de çocuk üstelik… Onun ardında kimin gizlendiğini iyi biliyorum. Neyse ki ateş etmeden önce enselemişler. Böylesi onun için daha iyi.

Aradan iki gün geçti, Nivelle'in meslektaşlarından biri odasına girdi, işle ilgili konuşmaları bittikten sonra şunları söyledi:

— Soissonos'a kızkardeşimi görmeye gitmiştim. Orada haydutlar iyice gemi azıya almışlar. Kısa süre önce de, Berreau adlı namuslu bir tüccarı öldürmüşler. Bozgunculardan birinin izinin bulunmasında polise yardım etmiş bu Berreau. Dükkânında vurmuşlar adamı, yanına da bir mektup bırakmışlar: "Alçaklara ölüm." İşi sıkı tutmak gerekiyor…

Nivelle heyecanını gizleyemedi. Meslektaşı, yarattığı etkiden hoşnut, ekledi:

— Ne yazık ki bu tür olaylara alışıldı, kimse aldırmıyor bile…

Albay Von Hallenberg, Nivelle'e telefon ediyordu:

— Bir tutuklu yakınınız olduğunu söylüyor. Leon de Portail daha doğrusu büyükannesi.

— Kendilerini tanırım. Torununa gelince… Yumurcağın biri, bir

şey yapacak zaman bulduğunu sanmıyorum; belki bozgunculerla ilişkisi vardır ama…

Nivelle'in sözleri albaya gerçekten dokundu. Emniyet Müdürlüğü için Mason yatağı deniyordu; Nivelle'in iki yanlı oynadığı, De Gaulle yanlılarını koruduğu söyIeniyordu.

— Açık konuştuğunuz için teşekkür ederim. Aynı idealler peşindeyiz… Yürekli bir adam, gerçek bir Fransızsınız.

— Albayım… –Nivelle'in sesi titredi.– Bir şey yapmadığını, yaşının küçük olduğunu unutmayın. Neredeyse bir yumurcak…

Albay bir kahkaha attı; kahkahası çeşmeden gürültüyIe akan suyun sesi gibi geliyordu telefondan.

— Merak etmeyin Bay Nivelle, hayvan değiliz biz de. Bir kere daha teşekkür ederim.

25

Galoşka'ya bir zamanlar "sırıtkan" dendiğine kimse inanmazdı: Uzun süredir gülmüyordu. Uyandığında, bütün başından geçenlerin düşten başka şey olmadığını sanıyordu. Ama gözlerini ovuşturması yetiyor, her şey kayboluveriyordu ortadan. Hayır, doğruydu olup bitenler. Almanlar Kiev'deydiler. Hem de beş aydan fazla bir zamandan beri…

Kentten ayrılmak istiyordu. Rudenko, "Ne oluyorsun? Korktun mu?" dedi. Rudenko gitti, Galoşka kentte kaldı, "Pickwick-Kulüp"ten dostları nerelerdeydi şimdi? Raya orduya katılmıştı, Boris kayıptı, Valya Moskova'da olmalıydı. Kısmetli kızdı doğrusu!.. Zina'nın izini savaştan önce kaybetmişti. Almanlar Vera Platonovna'yı öldürmüşlerdi. Galoşka birkaç kere de Steçenkolara uğramıştı. Adam çok değişmişti. İçine kapanıktı, az konuşuyordu. Karısı içini çekiyor, sık sık gözlerini siliyordu. Son gelişinde, Steçenko Galoşka'ya "Neden belediyeye başvurmuyorsunuz?" demişti, "çalışmak gerek o kadar!" Galoşka şaşırıp sordu: "Almanların emri altında ne yapılabilir ki?" Adam bağırdı: "Düzene boyun eğmenin ne demek olduğunu öğretirim size. Başımız önde yürüdüğümüz yeter! Almanlar, gerçek Vareglerdir…" Karısı Antonina Petrovna ağlamaya başladı. Galoşka çıktı gitti.

Bir tek dostu kalmıştı: Ölen annesinin kardeşi, Lenia Dayı. *Arsenal* fabrikasında çalışan Lenia Dayı, Almanlar yaklaşırken Kiev'den ayrılmamıştı. Sulu zatülcenp olmuş yatıyordu; iyileştikten sonra da çakmak yapıp pazarda satmaya başladı. Galoşka da dikiş dikiyor, yırtık ve sökük onarıyor, çamaşır

yıkıyordu. Akşamları sık sık buluşurlardı: Lenia Dayı elli dört yaşındaydı ama her zaman iyi geçinmiş, birbirlerini anlamışlardı.

Krestçatik diye bir şey kalmamıştı: Yerinde yıkıntılardan başka şey yoktu. Kent boşalmıştı: Kimi orduya katılmış, kimi kentten ayrılmıştı. Almanlar kaç kişi öldürmüşlerdi? Yalnız Babi Yar uçurumunun yetmiş bin kişiyi yuttuğu söyleniyordu. Ara sıra, Şevşenko Bulvarı boyunca yürürken, bir an eski Kiev'i gördüğünü sanırdı insan: Alışılmış evler, hafif ve yumuşak bir karla kaplı ağaçlar; uzakta bir köpek havlıyor, lokomotifin düdüğü işitiliyor… Ama aslında Kiev yoktu artık. Bir kuş öldüğünde, bambaşka, ölümden sonraki hayat başlardı çevresinde: Kurtlar kaynaşır, renkli sinekler tepesinde uçuşurdu. Kiev'in bütün deliklerinden, bütün köşelerinden garip yaratıklar çıkıvermişti. Eskiden de aynı kentte yaşıyorlardı ama kimsenin dikkatini çekmemişlerdi. Biri büyük bir apartmanın yöneticisi, biri Devlet Bankası'nda memur, üçüncüsü tezgâhtar, beşinci Lvov Sokağı'ndaki bir atölyede terzi, altıncı aksesuarcı, yedinci de sağlık komiserliğinde memurdu… Şimdi kaynaşıyor, uçuşuyorlardı. Yüksek memurların evlerinden Almanların istemediği eşyaları çıkarıp satıyor, yeniden alıp satıyor, Vera Platonovna'nın komodini çevresinde çekişip duruyorlardı; Ala'nın küçük yatağını bile kaçırmışlardı. Yağlı iskambillerle "şimendifer" oynuyor, boğuk sesle haykırıyorlardı: "Banko!" Dalaşıyorlardı: "Dokuzlun hileli…" Yedek parça, Macar konyağı, asılan zavallıların ceketlerini, Alman iğneleri satıyorlardı; sigarayı Moskova sabunuyla, çikolatayı domuz yağıyla, domuz yağını şnaps'la değişiyorlar, votka, rom, sulandırılmış ispirto içiyorlardı; bütün azizlerin başına yemin ediyor, iğrenç sözler söylüyorlardı. Kalabalık değillerdi ama büyük yer tutuyorlardı: Başkaları susarken ortalıkta görünüyor, yükseliyorlardı. Apartman

yöneticisi şimdi belediyedeydi. Tezgâhtar dükkân açmıştı: Otomobiller için makas, buz kalıbı, kurşuna dizilenlerin çamaşırlarını satıyordu. Banka memuru edebiyatçı olmuştu; yerel gazeteye yazılar yazıyor, Hitler'i göklere çıkarıyordu. Sağlık komiserliği memuru Almanlardan çaldığı sülfamidleri İtalyanlara satıyor, "üç saatte iyileşeceklerine…" yemin ediyordu… Aksesuarcı, Yahudi avına çıkmıştı; Almanlardan prim aldıkça "Marfuşka evlenmek istiyor…" şarkısını tekrarlıyordu. Terzi, Alman uyruğuna geçtiğini söylüyordu önüne gelene. İnanmayana da imzalı, mühürlü belgeyi gösteriyordu.

"Kesilmiş süt gibiyiz" diyordu Lenia Dayı, "gençler askere gitti, fabrikalar boşaltıldı. Geriye kim kaldı? Kadınlar, çocuklar, sakatlar, bir de seninle benim gibi, rastlantı sonucu buradan çıkamayanlar. İşe yarar adam az… Bu yüzden haydut takımı sağa sola saldırıyor…"

Kiev'de bir sürü asker vardı: Almanlar, Romenler, Macarlar, İtalyanlar. Cepheye giderken orada mola veriyorlardı. Şişinip duruyorlardı ama muskalarını da göğüslerinde sıkıyorlardı; yakında Rusya'yı işgal edip Hindistan'a yürüyeceklerini söylüyor, silah sesi duyunca da oldukları yerde sıçrayıveriyorlardı. Almanlar makinelerine yapışıp yıkıntıların önünde fotoğraf çektiriyorlardı. Romenler ellerine geçeni alıp satmaya bakıyorlardı. İtalyanlar şarkı söylüyor, tükürüyor, tezgâhlardan mal çalıyorlardı. Lenia Dayı: "Hiç olmazsa bunlarda saygıya benzer bir şey var" derdi. "Alman elindekini zorla alır, İtalyan başını çevirmeni bekler. Bu da utandığını gösterir…" Doğudan yaralılar getiriliyordu; bunların Hindistan'ı mindistanı düşündükleri yoktu; soğuğu, "Katyuşa"ları, ölümü hatırlıyorlardı yalnız. Ara sıra, Almanlar savaş tutsaklarını ite kaka

götürüyorlardı. Kadınlar acıyla bunların yüzüne bakıyor, bir parça ekmek, bir yumurta, domuz yağı vermeye çalışıyorlardı. Bu arada Almanlar "Çabuk, daha çabuk!" diye bağırıyor, tüfek kabzasıyla vuruyorlardı tutsaklara.

Her yere "Almanlara mahsus" yazılmıştı. Galoşka, Lenia Dayı'sına: "Bir gün, gökyüzünde de Almanlara mahsus yazısını okuyacağız" demişti. "Tiyatrolar, sinemalar, kulüpler, lokantalar, her şey Almanlara mahsus. Almanlar genç kızları geceleri dansa götürüyor. Gitmek istemeyenler gizleniyor, parçalara sarınıyorlar: Yüzlerini boyayanlar bile var." Galoşka'nın komşusu saçlarını tıraş ettirdi. Kim Almanlara alkış tutuyor? Sayıları az bunların, üstelik hemen de dikkati çekiyorlar. İçlerinden biri deri taklidi çantasıyla övünüyor; bir başkası bütün parfüm şişesini üstüne boca ediyor; bir üçüncüsü arabayla gezdirip şampanya içirdiklerini anlatıyor. Büyük bir mağazanın eski veznedarı Nina, Lenia Dayı'ya: "Bizimkilere benzemiyor bunlar" diyordu. "İnce insanlar, kadınların elini öpüyorlar…" Böylelerinin yüzüne hiçbir Rus bakmıyor. Gören başını çevirip "Almanların paspası", "Alman çobanı" diyordu. Galoşka, kiliselerden birinin avlusunda donuk sesle şarkı söyleyen kör dilenciyi dinlemişti:

Alman bebekler süslenmiş püslenmiş,

Topaç gibi dönüp duruyorsunuz;

Kartallarımız gelince istediğinizi yapın,

Başlarını çevirip yollarına gidecekler."

Sonradan Almanların kör dilenciyi götürdükleri söylendi. Sık sık tüfek sesleri duyuluyordu: İşgalci askerler, sarhoşluktan,

çevrelerindekileri korkutmak istediklerinden ya da korktuklarından ateş ediyorlardı. Lipki Mahallesi, Slobodka dolayları ya da Korolenko Sokağı'nda geceleri Almanların vurulduğu anlatılıyordu. Ah, ateş edenlerin kim olduğunu öğrensem," diyordu Galoşka. "Belki de kentte, bizimkilerden birkaç kişi vardır?"

Kış çok uzun sürdü. Galoşka'nın üzüntüsü gitgide artıyordu. Lenia Dayı onu avutamaz olmuştu. "Biraz umut varsa ölmek çok acı" diyen kendisiydi. Bir sabah Galoşka, kapısının altından sokulan kâğıt parçasını buldu. Açınca bir çığlık attı, kâğıt gökten düşmüş gibi, tavana baktı. Tekrar tekrar okudu:

"KİEVLİLER!

Almanların yalanlarına inanmayın; Alman sürüleri Moskova önünde yenilgiye uğradı. Hitler, bütün gücünü Doğu'ya yığmak zorunda. Amerikalılarla İngilizlerin Avrupa'ya çıkarma yapacakları günler uzak değil. Bugün Alman kentleri de bombardımanın ne olduğunu öğreniyor. İşgal altındaki bütün ülkelerde halk savaşıyor. Her gün, Ukrayna ve Beyaz Rusya partizanları düşman gerilerini zorluyorlar. Almanlar Moskova'yı alamadı. Almanlar Leningrad'ı alamadı. Kızılordu'nun güzel Kiev'imizi kurtaracağı günler de yakındır. Almanlarla çalışmayın! Almanlara inanmayın! Gerçek birer Sovyet vatandaşı olun! Silahın varsa Alman öldür. Silahın yoksa bir tane bul, Alman öldür! Ukraynalı ozanın sözlerini unutmayın: "Asla, asla Ukrayna Alman cellatlarının kölesi olmayacaktır!

Bu bildiriyi dostlarımıza verin! Yaşasın vatanımız, Partimiz,

Halkımız!

Kiev Gençliği”

Galoşka kendini tutamadı; Lenia Dayı‘nın oturduğu yere koştu, bildiriyi okumaya başladı, bitiremedi, hıçkırarak ağlamaya koyuldu. Sonra hatırladı:

— Ne aptalım dayı! Bu bildiriyi uçaktan attıklarını sanıyordum. Oysa kapının dibinde buldum.

Bir “sırıtkan”a yakışacak şekilde, uzun süreden beri ilk olarak gürültülü bir kahkaha koyuverdi.

Lenia Dayı, soluk ve sanki erimekteki harfleri uzun uzun inceledi.

— Burada basmışlar bildiriyi! Ah yürekli insanlar! Bunlar senin yaşıtların, arkadaşların Galoşka… Artık ölümden korkmuyorum…

— Onları bir bulabilsem!

Lenia Dayı, çok iyi ama kişiliği zayıf biriydi: İradesizdi. Bu nedenle gençliğinde mühendis olamamış, evlenememişti. Hayatında isteyerek yaptığı bir şey yoktu. Tartışmaya girmezdi: Hakarete uğrasa, bulanık ve miyop gözlerini kırpıştırır, karşılık vermezdi.

Güzel bir mart günüydü. Güneş ortalığı ısıtmaya başlamıştı

bile. Lenia Dayı, pazarda oturmuş hem çakmaklarını satıyor hem düşünüyordu: İlkbaharın gelmesi çok iyi; insan güneşi ruhunda duyuyor…

Genç bir Alman yaklaştı, onu görür görmez Lenia Dayı tehlikeyi sezmişti, ama gitmek için vakit çok geçti. Alman bir çakmak aldı, evirdi çevirdi ve attı. Sonra sözcükleri çiğneyerek, Rusça:

— Kötü! dedi. Ruslar her şey yapmak kötü!..

Lenia Dayı kirpiklerini kırpıştırdı, cevap vermedi. Alman ayağının ucuyla kulaklıklı başlığını kafasından aldı ve bir kahkaha attı:

— Sen köpek! Bütün Ruslar köpek!

Lenia Dayı'nın yüreğinden geçeni anlatmak çok güç: Çünkü Lenia Dayı hayatı boyunca kahraman olamadı; çakmak yapıp satıyordu; beş dakika ilkbaharın gelişi onu sevindirmişti. Patladı. Kafasına çakılı sözlerle cevap verdi Almana:

— Moskova'yı alamadınız! Leningrad'ı alamadınız! Yakında buradan da defolup gideceksiniz!..

Alman düdük çaldı; başkaları, koşup geldiler, yaşlı adamı sürükleyerek götürdüler.

Teğmen Bach, Binbaşı Von Echtberger'e pazar olayı konulu raporunu verince, binbaşı: "Gereken dersi verin kendisine…"

dedi. Lenia Dayı'nın yüzüne, tabanlarına ve kasıklarına vurdular; sonra da ayaklarından astılar.

— Binbaşım, bir şey söylemiyor. Bana kalırsa bir şey bildiği de yok. Kafasız, canından bezmiş biri gibi geldi bana. Öte yandan onu yakalayan Onbaşı Forst da sarhoştu…

Binbaşı bir sigara yaktı, gözlerini kırpıştırdı.

— Teğmen Streibel ile Yüzbaşı Gross'u çağırın bana. Her dakika konferans vermekten bıktım. Bazı genel görüşleri açıklamak istiyorum.

Herkes toplandığında, binbaşı söze başladı:

— İşin kötü yanı Fransa'da bulunmuş olmanız. Durumun değişikliğini bir türlü anlatamıyorsunuz. Baştan beri burada bulunan siz Teğmen Streibel bile. Fransa'da inandırmak zorundaydık: Berlin ılımlı olmamızı istiyordu; ordu sert tedbirlere karşıydı. Bir tek Fransız için insanı hasta edecek kadar gürültü yapıyor, başımızı şişiriyorlardı. Oysa burada davranışlarımızı kısıtlayan kimse yok. Anlıyor musunuz? Kimse yok! Albay Schramm polis şefiyle konuştu. Bay Koch bu gibi işlere karışmayacağını bildirdi. Fransız değil bunlar: Çocuklar bile adamı ısırıyor burada. Bolşeviklerin yönettiği bir ülkede yasalardan söz etmek gülünç. Önümüze geleni öldürelim demiyorum. Aptalca bir şey olur, sonra da soyluluktan uzak bir davranış. Almanlara yakışmaz diyeceğim üstelik… Bize bir ikametgâh gerek," dedi polis şefi. "Hizmetçileriyle bir ikametgâh… İyi yemek yediği için keyfinden pencerelere ateş eden Teğmen Kramer'i cezalandırdım.

Herkesi öldürmek doğru değil. Ama Fransa'daki gibi ılımlı davranmak da yok. Bunları korkutmalıyız. Korkutmak için de bir kısmını öldürmeliyiz. Hiçbir suçu olmayanı, şüpheli yanı da bulunmayan birini bırakın çalışsın. Beni anladığınızı umarım."

Yine de Teğmen Bach, sormaya karar verdi:

— Binbaşım bu herifi ne yapalım?

Soru binbaşıya o kadar saçma geldi ki, bir kahkaha attı. Dumandan boğulacaktı neredeyse, öksürdü, yüzünü mendiliyle sildi, yeniden gülmeye başladı:

— Kısa süre önce İngilizler Gestapo'nun "yılan ini" olduğunu yazdılar. Size yılan denir mi hiç? Kuzusunuz kuzu. Ne mi yapmalı herifi? Durun, anlatayım… Alacaksınız, güm, güm! Kanının aktığı yerde küçücük bir menekşe biter, onu da Bayan İrma'ya sunarsınız…

O kadar gülmüştü ki, Yüzbaşı Gross çıktıktan sonra Bach'a "Binbaşı nişan alacak herhalde" dedi. Uzun süredir onu bu kadar neşeli görmemiştim."

Lenia Dayı'nın ölümünü, Galoşka bir hafta sonra haber aldı. İşte yapayalnız kaldım… Boris nerede, Zina nerede? Bu yabancı kentte ben ne yaparım? Burada doğdum, burada büyüdüm; şimdi kentte kimseyi tanımıyorum… Büyük bir dikkatle gelip geçenleri inceliyordu: Dostlarımdan bir tekini görebilsem? Geceleri, özenle, topladığı eski kâğıtların arkasına bildirideki sözleri yazıyordu: "Kievliler…" Kâğıdı bir kapının altından attığında, bilinmeyen bir

dostla konuşmuşcasına rahatlıyor, avunuyordu: Yakında bütün bu dertler sona erecek…

26

Terzi Kulik bodrum katında oturuyordu, ama "yeni düzen"in birkaç güzeli arasında iyi isim yapmıştı. Belediyede çalışanların karıları: "Bu kadın, yabancılarda görülen bir ustalık ve şıklık sağlıyor" diyorlardı. Odası tertemizdi. Duvarlara, Alman dergilerinden kesilmiş fotoğraflar, bir de Hitler'in renkli portresi yapıştırılmıştı. Mişa baktıkça homurdanıyordu "Ne pis bir suratı var!.." Mişa hep soluk soluğa gelirdi: "Bildiri mi: Önemli bir şey yok! Şunu Stepan hazırladı: Ukrayna'yı nasıl yağmalıyorlar? Yetecek kadar kâğıdımız var mı?

Eskiden Zina, annesinin zorla dikiş öğretmesine içerlerdi. Sanki çok gerekliymiş gibi! Nefret ediyorum paçavralardan! Şimdi öğrendikleri işine yarıyordu. Gece, yatağının altından bölge komitesinin teksir makinesi (Mişa makineyi getirme fırsatını bulmuştu) ile eski bir daktilo çıkıyordu. "R"leri yazmadığından, bu eski makina Zina'nın başının belasıydı…

Sık sık, koltuğunun altında bir paket, yola düzülürdü. Almanlar, şaşkın şaşkın bakarlardı yüzüne: Nereden çıkmıştı bu?.. Çizgileri ve koyu teniyle İtalyanı andırıyordu: Ukrayna'da, ince burunlu, kıpkırmızı dudaklı, Akdeniz geceleri gibi koyu ve alev alev gözlü genç kızlar vardır. Ara sıra Almanlar yolunu keser; evlerine götürmek isterlerdi. Zina Almanca cevap verirdi: "Komutanınıza gidiyorum…"

Demiyev Sokağı'na, Şura'ya bildiri taşırdı: Ara sıra Stepan onu Şura'nın evinde beklerdi. Günün birinde:

— Dinle, dedi. Artık "Kent komitesi" imzasını atabilirsin. Bağlantı kuruldu… Cephede işler durgun. Sence ne alemdeler?

— Kimi görüyorum ki gereken cevabı verebileyim sana? Hainleri bile gördüğüm yok. Karılarıyla hep paçavradan söz ediyoruz. Bazı Alman kadınları kocalarının yanında gelmeye başladılar. Tercüman: "Yakında yeni müşterileriniz olacak," dedi. "Tabii hepsinin tuvaleti bile var, ama kadınlar yaptıracak ya da yenileyecek bir şey bulurlar hep. Sizin zevkiniz var, üstelik Almanca da biliyorsunuz!.." Stepan bana iş ver. Bir Alman öldürebilirim. İnanmıyor musun?

Stepan gülümsedi:

— İnanmaz olur muyum? Yalnız herkesin görevi başka. Örgüt boşuna kurulmaz. Bir sigara iç, al…

— Sigara içmediğimi çok iyi biliyorsun.

— Bunu iç, uzaktan geliyor. Markası da "Kazbek…" Dün, Lvov Sokağı'nda bir sivili öldürdüler. Öldüren bizden değil… Demek kentte başkaları da var. Yalnız bulunmaları çok güç… Dinle Zina, uzun süredir sana sormak istiyordum… '39'da, seni sorguya çektiklerinde niye bir şey anlatmadın?… Yaptığın çok kötüydü, yakışmazdı sana. Şimdi yakından bakıyorum da, her bakımdan güvenilecek bir insan olduğunu görüyorum… Üstelik o sıra bir şey anlamazmış gibi davranıyordun…

Zina bir süre sustu, düşünceliydi. Sanki yağlı duvarlara değil, çok uzaklara, geçmişine bakıyordu.

— Davranışım kötüydü, kabul. Ama inan bana toplantıda bütün içtenliğimle, hiçbir şeyi gizlemeden konuştum, bana inanmadılar. Eksiğimi biliyorum; çocukluğumdan beri var, anam hep başıma kakardı. Okulda da hep "kendini beğenmiş" derlerdi! … Düşündüm: Gidersem "korktu, geri çekiliyor" diyecekler. Ya da: "Hiçbir ilkeye bağlı değil, rahatına bakıyor" diye düşünecekler. Seni pek tanımıyordum, toplantılarda görüyordum o kadar. Şimdi gerçek bir dost olduğunu biliyorum. Ama o sıralar, benim gözümde, birçoklarından farksız bir sekreterdin… Almanlar iyice yaklaştığında Bravori'ye kadar gittim. Oraya da girmişlerdi. Silahım yoktu. Kendimi avutuyordum: Kiev'e döner dönmez bir şey bulur, hiç olmazsa bir Alman öldürürüm, diyordum. Birden – ekim ayıydı– Mişa'yı gördüm. Ne kadar sevindim bilemezsin: İşte bizimkiler, dedim… Dinle Stepan, siz altı aydır çarpışıyorsunuz, ben daktilo makinesiyle yazmak, bir de üstelik şıllıklarla konuşmak zorundayım… Bana başka bir iş ver…

— Biraz sabret…

Zina gittikten sonra Stepan düşündü: Ne yürekli kız! Eskiden bizde çok kişiyi kırdılar… Ama şimdi, gerçek deneyden geçiyor insanlar. İşte Kravçenko… Güvenilir biri sanıyorduk. Tüydü… İvançuk'a "ödlek" demişler, daha sonra da "çıkarcı" damgasını basmışlardı. Nedeni mi? Bir oda istemiş… İvançuk, bir askeri konvoyu uçurdu. Kahramanca öldü. Ölümünden sonra nişan alacak… Herkesin kişiliğini anlamak kolay değildi: Rahattık; işimiz, derslerimiz vardı. Kiminin anasının evi yoktu, kiminin oğlu evleniyor, bir arada yaşamaya başlıyorlardı. Herşey açık gibiydi, oysa ortalık sisliydi. Şimdi sis yoğunlaştı, yine de her şey açıkça görülüyor…

Aradan birkaç hafta daha geçti. Teksir makinesi, bildiriler, iğrenç kadınlar, Almanların korkunç gülümsemeleri. Bir yerlerde korkunç savaş sürüp gidiyordu. Partizanlar mayın yerleştiriyor, tesisleri havaya uçuruyorlardı. Burada, kentte kaç kişi öldürüldü… Zina, Kiev'de kalıp beklemeli. Terziliği akıl eden kendisi. Önce Stepan, "Gizlenmeyi sağlayacak bir iş… Savaşçılık görevi." demişti. Tıpkı bir memur gibi, iskemlesine çakılı duruyordu Zina da!..

Stepan onu gülümseyerek karşıladı:

— Boris'i tanıyor musun?

— Hangi Boris'i?

— Okulda berabermişsiniz..

Zina bir kahkaha attı:

— Tanımaz olur muyum? Nasıl? Kiev'de mi?

— Partizanlarla birlikte. Oradan biri geldi… Boris seni sormuş, "Eğer Kiev'deyse mutlaka bizimkilerledir," demiş. "Gerisini sen de tahmin edersin. Duygular ikinci elden pek ilginç değildir."

O gece, işi bittikten sonra Zina, yepyeni bir gülümsemeyle aydınlanmış, uzun süre oturdu yatağının üzerinde. Boris'in evine geldiği, şiirler okuduğu günü anımsıyordu; sonra buluşmaları; uzun, ateşli konuşmaları. O sıra neler söylediklerini hatırlamadı Zina; onlarca her sözcüğün büyük önemi vardı sanki… Zina mutluluğun ne olduğunu daha o sıralar öğrenmişti. Ama mutluluk

bir türlü ortaya çıkmamıştı, asıl önemli olanı söylememişlerdi birbirlerine. Boris Batı Ukrayna'ya gitmişti… Yaşıyor ve partizan olmuş! Ne büyük mutluluk!… Benim de çalıştığımı anlamış, bir an bile şüphe etmemiş. Demek mutluluk denen şey var!.. Bir saat için olsun Zina, Almanları ve savaşı unuttu; yalnız Boris yaşattı onu bu süre içinde; onunla bir daha buluşmayı düşlüyordu: Bu kez söylenmedik şey bırakmayacak, birbirimizi anlayacak ve bir daha da ayrılmayacağız.

Ertesi sabah tercüman geldi:

— Maria İliniçna, size iyi bir haber getiriyorum. Bayan Von Echtberger sizi istiyor. Çok tatlı, cömert bir kadındır! Bana bir şişe Chanel parfümüyle iki çift çorap armağan etti. Ne tuvaletleri var, görseniz! Hepsi de Paris'ten; moda fotoğraflarından çıkma gibi. Biraz şişmanlamış, bollatmak gerekiyor, siz icabına bakarsınız artık. Bana teşekkür edebilirsiniz, sizi ben salık verdim.

Zina, Stepan'ı ancak iki gün sonra görebildi. Stepan söylediklerini dinledi, bir süre sustu. Zina, yüreği çarparak bekliyordu. Şimdi her şey kararlaşacaktı… Ama Stepan:

— Çok önemli, dedi. Arkadaşlara danışmak gerek. Şimdilik siparişi kabul et ve havayı yoklamaya başla… –Gülümsedi– Dikkat et, elbisesini bozma kadının. Terziliğine pek güvenim yok da…

Bayan Von Echtberger'in içi rahat değildi: Kocası bu ülkede kimseye güvenilemeyeceğini kaç kere söylemişti… Gömlek yıkamayı bile beceremezler… Zina, kadının üzerinde olumlu bir

etki yaptı; yine de Paris'ten aldığı krep jorjet elbisesini vermeye çekiniyordu.

— Bakın söyleyeyim, eğer elbisemi bozarsanız…

Gerisini getirmeyi gerekli bulmamıştı.

Ertesi gün Stepan:

— Arkadaşlar kabul ettiler. Dinle Zina, en ufak ayrıntılarını düşünmek zorundasın… Nasıl kaçacaksın sonra?…

Zina, elbiseyi emirerin odasında düzeltiyordu. Yanda, iki genç kızın gidip geldiği mutfak vardı; arkalıksız iskemlede oturan şişko biri –nöbetçi– şarkı mırıldanıyordu. Kavrulmuş soğan kokusu geliyordu. Emirerinin odası boş ve temizdi: Pomad, kurşunlar, Paris görüntüleriyle dolu bir albüm. Duvarda, her yanına küçük Alman bayrakları dikili bir büyük harita. Bayraklardan biri hemen Leningrad'ın yanına, öbürü Moskova'nın biraz soluna dikilmişti. Zina içini çekti: Nereye vardılar, korkunç! Üstelik bizimkiler her yanda dayanmak zorunda. Şurada da, iyice yukarda, Murmansk yakınında… Dayanıyorlar. Almanları Moskova önlerinden sürüp attılar. Emirer küçük bayrakların yerini değiştirmemiş… Nöbetçi şarkıya başladı: "Yüreğimi okla deldin…" Stepan, Zina'ya "Dima'nın tırnaklarının altına toplu iğne soktular" demişti. Bu Von Echtberger işkenceye bayılır, kendi yaparmış işkenceleri. Görenin aklına gelmez: Sıradan, şişko, halim selim bir Alman… Acele etmeliyim: Daha işin yarısına bile gelmedim… Annem dikiş dikerken sık sık: "Danilo'nun bütün yaptıklarını çöpe atmalı…" derdi. Ölürken bana bir şey söylemek istedi, ama bir türlü

söyleyemedi. O sıra Zina şöyle düşünmüştü: Ne acı, en önemli şeyleri söylüyor, anlamıyorum… Sonra annesi, küçük bir bebek gibi kalakalmıştı yatağın üzerinde. Zina korkudan ürperiyordu. Yaşlı bir teyze geldi, aynayı örttü. "Evde bir ölü olunca böyle yaparlar…" Zina'nın korkusu daha da artmıştı. Ne garip şeydi bu ölüm. Sözü edilir, yazılır, üzerinde düşünülür, yine de anlaşılmaz… Zina hazırladığı tezi hatırladı: "Ölümün aşılması…" O sıra her şey hem çok daha karışık, hem çok daha basit geliyordu. Şimdi ölüm iyice yakında, belki yan odada, mutfakta (bari şarkı söylemese) ya da dönemeçte, yokuşun başında. Korkuyor muyum? Hayır. Ama belki de korku var içimde. Deniz tutmuş gibi içim bayılıyor. Zina, aynı şeyi Odessa'dan Yalta'ya giderken de duymuştu… Boris denizi çok iyi anlatmış. Yazık, şiirini bir kenara yazmadım o sıra. Hatırlamıyorum da… Şiir okumak isterdim… Boris anlardı beni… Kim bilir? Belki her şey düzelir?… Dikiş dikerken hep onu düşündüğümü söylerim. Evet, evet Boris'i düşünüyorum… Adını tekrarlayacağım: Boris, Boris…

Prova yaptığı Bayan Von Echtberger'in yatak odası, binbaşının yattığı çalışma odasına bitişikti. Zina kuşağı unutmuştu, emirerinin odasına koştu.

— Çok uzun sürdü!.. Bitirmelisiniz. Neredeyse kocam gelecek… Tanrım, bakın şimdi de oturmadı, göğsü kaçıyor! Böyle yapmamanız gerektiğini söylemiştim size…

Aslında elbise iyice oturmuştu; birkaç dakika aynanın önünde dönüp durduktan sonra, Bayan Von Echtberger rahatladı.

— Gidebilirsiniz… Walter neredeyse gelir… Yarın tayyörüm üzerinde çalışacaksınız. Durun, nöbetçiye söyleyeyim de size yemek versin.

— Sağolun ama kendimi pek iyi hissetmiyorum. Krizim tutabilir. Bir an önce evime dönsem daha iyi olacak.

Zina gittikten sonra, Bayan Von Echtberger uzun süre aynanın önünde durdu. Aslında şişmanlık bana gidiyor, yapıma uygun. Sonra zayıf bir kadın, hiç de iştah açıcı bir şey değil. Bu Rusun yüzü fena sayılmaz, ama zayıflıktan geberecek neredeyse, bir de krizleri var… Erkekler böylelerini sevmezler. Elbise fena değil. Paris'te o kadar iyi iş görüyorlar ki, buranın basit terzileri bile bozamıyor elbiselerini; yazık ki gösterecek kimse yok burada. Albay ne davet veriyor, ne de danslı geceler düzenliyor. Tam bir moruk… Tek fırsat Führer'in doğum günü olacak; Walter subayları çağıracağına söz verdi. Ama yirmi nisana daha bir ay var… Walter'e, Yüzbaşı Gross'u çağırmasını söyler, yemekte bu elbiseyi giyerim.. Çok nazik bu yüzbaşı. Bana da bir bakıyor ki, içimden, parmağımı sallayarak azarlamak geliyor hani. Kırk yaşındaki bir kadın için böyle bir yumurcak bulunmaz nimet…

Sırtında koyun postundan gocuk, başında bir köylü yemenisi, kolunda yumurta dolu sepet, yürüyordu Zina. Kentten çıkarken bir Alman kâğıtlarını gözden geçirmişti. Zina yakındı: "Çok pahalı sattığımı söylüyorlar, ama şu sıra tavuklar yumurtluyor mu ki?.." Alman cevap verdi: "Ben yok anlamak." Zina yoluna devam etti.

Ortalıkta yine çok kar vardı, ama şimdiden boz renge bürünmüş, yumuşamış, erimeye hazır olduğunu ortaya koymuştu.

Ayak altından su sesi geliyor, nemli ve şaşırtıcı hava baş döndürüyordu: Zina'nın bir şey düşündüğü yoktu; içinde delice bir konuşma isteği vardı, ama yine de düzenli adımlarla yürüyordu. Bacakları çözülmekteydi. Ya kendinden geçer, baygınlık geçirirse? Hafif, donuk bir gülümsemeyle ilerliyordu.

Birden korkunç bir düşünce kafasını kurcaladı: Ya başaramadıysa? Stepan, bombanın iyice elden geçirildiğini söylemişti… Belki bulmuşlardır? Yok canım! Vazonun içine koydum, kimse bakmaz… Bu cadı vazoya çiçek koyabilir ama… Ne yazık olur! Şu sıra vazonun içinde çiçek yok… İki kere içeri girip çıktığımı görmüş olabilirler… Hayır. Gitmeme izin vermezlerdi… İyice elden geçtiği halde patlamayabilir de.

Zina bu karamsar düşünceleri kafasından attı; güçlükle ilerliyordu. Kendinden geçer gibi olunca, Boris'i bulacağım, diyordu kendi kendine… Ve yüzü bir gülümsemeyle aydınlanıyordu.

Zina, ardından gelen motor sesini duyduğunda güneş batıyordu; kenara çekildi ama araba durdu. Zina, sepetinin içinden yağlı geçiş iznini çıkardı. Almanlar bakmadılar bile, arabanın içine ittiler onu. İçerde, kötülük yapmadıklarını söyleyerek ağlayan iki genç kız vardı. Araba yoluna devam etti. On, onbeş kilometre daha gittikten sonra bir nöbetçi karakolu önünde durdu. Subay "Geri döndüğümüzü telefonla bildirin" dedi. "Daha öteleri taramak gerekiyorsa Vassilkovo'dan birini yollasınlar…"

Zina rahatladı: Demek patlamıştı… İyi ama herif gece evine gelmemiş olabilir de… Az sonra bana işkence edecekler…

Dayanabilsem!… Hiç durmadan bir şeyler tekrarlamak gerekiyor: Ya şiir söylemeli ya da "Boris"i anmalıyım. Birden kendinden geçti, uyuyakaldı. Bir asker uyandırdı Zina'yı: "Yürü!"

Otuz, kırk genç kadın bir aradaydılar içlerinden biri haykırıyordu: Son aya girmiş, ağrıları kendini göstermişti. Askerin biri sırtına vurdu: Sus! Subay soruyordu: "Kaç kişi?" Cevap veriyorlardı: "Otuz sekiz"

Bayan Von Echtberger, kadınlarla dolu uzun odaya girdi. Ağlamaktan şişmiş yüzünü görünce Zina çığlık atacaktı. Başardım!… Bayan Von Echtberger hıçkırarak: "Tanrım" diyordu. "Bu işkenceyi neden çektiriyorsun bana?… Hepsi basit köylü kadınları bunlar… Bir şey anladığınız yok. Gidip albayla konuşacağım…" Gitmek üzereyken Zina gözüne ilişti.

Yüzbaşı Gross:

— Suç ortaklarınızı da söyleseniz iyi edersiniz… dedi.

Zina'ya bakmamaya çalışıyordu. Sekiz yıl önce, Meran'da bir genç kıza rastlamıştı… Bu bozguncu kadının gözleri, onunkilerin aynıydı…

Zina susuyordu; yalnız dudakları oynuyor, belki Boris'in adını mırıldanıyordu…

Alışılmamış bir heyecan duydu; sanki havalanmıştı: Bu masanın üzerinde, kentin üzerinde uçuyordu sanki. Başı dönüyor, sözcükler kendiliğinden çıkıyordu ağzından.

— Kim mi yolladı? Herkes… Evet herkes.

— Bırakın bu konuşmayı, tiyatro sahnesinde değilsiniz? Sizi asacaklar, anladınız mı?

Genç kadının yüzüne baktı ve haykırarak ekledi:

— Gözlerinizi üzerime dikmeyin, medyum değilsiniz, başaramazsınız! Cevap verin! Suç ortaklarınızın adı?

— Hepsinin adını söyleyemem dedim. Az yaşadım, onların sayısı fazla… Stalin'den söz edildiğini duydunuz mu? Beni o yolladı… Moskova önünde yenilgiye uğradığınızı biliyorum. Radyo söyledi… General Rokovski vardı, General Govorov vardı, hepsinin adını hatırlayamıyorum… Onlar da yolladı beni… Gorenko ve Dima Schwartz'ı astınız. Onu öldüreceğimi bilmiyorlardı. Daha önce astınız ikisini… Ama beni yollayanlar arasında onlar da var, doğru söylüyorum…

— Schwartz ve Gorenko ile aynı gruptan mısınız?

— Evet…

— Başka kimler var?

— Herkes var dedim ya: Boris var…

— Adı ne? Adresi nedir? Şu sıra nerede?

— Ormanda. Sizleri öldürüyor. Aynı gruptan, doğruyu

söylüyorum… Çok kalabalığız, koca bir ulus…

Gross haykırdı:

— Karl, götürün şunu! Başka türlü konuşmak gerekiyor. Bu süprüntü delilik numarası yapıyor…

Korkunç bir an geldi, Zina susamayacağını sanıyordu. Meme uçlarını yakıyorlardı… Bağırdı: "Boris! Sevgili Bor…" Bir çığlıktan başka söz çıkmadı ağzından sonra.

Yüzü kan içinde, vıcık vıcık yerde yatıyordu. Üzerine bir kova su boşalttılar. Gross, "Tırnaklarını sökün…" dedi.

Artık Zina susuyordu.

Sonradan Yüzbaşı Gross, Karl'a epey yüklendi: "Sizi başka bir alaya süreyim de görün…" Karl suçunu biliyordu; ama kendini kaybetmişti; bu karı; bütün yapılanlardan sonra bile gülümsemeye cesaret ediyordu. Zina'nın acıdan buruşan yüzünü görünce güldüğünü sanmış, başına bir kabza vurup işini bitirmişti.

— Albay hepimizi harp divanına verecek. Ağzından tek laf alamadık… Hem sonra bu ne biçim ceza? Acı duyacak vakit bulamadı…

Herkes albayın önünde tir tir titriyordu. Yüzbaşı Gross suçlunun sorgu sırasında öldüğünü ondan gizledi. Yalnız:

— Önemsiz şeyler dışında ağzından laf alamıyoruz, dedi. Şu

sıra yerlerde sürünüyor, sara nöbeti geçiriyor…

— Onu asmalı, dedi albay. Yalnız ceza vermek değil, bu cezanın eğitici yanını da göz önünde tutmak gerek…

Gross ölüyü giydirmelerini emretti. Karl, genç kızın yüzündeki kanı sildi. Zina'nın suratı kasılmıştı, dudağını ısırıyordu. Şimdi Yüzbaşı Gross da gülümsediğini sandı.

— İğrenç! Düzeltin şunun ağzını…

Canlı biri gibi, koltuklarından tutup darağacına sürüklediler. Ayakları bir kere daha, doğduğu sevgili topraklara değdi.

Yüzbaşı Gross, Brüksel'deki kardeşine mektup yazıyordu: "Uzaktan, yaşadığımız hayatı düşünemezsin bile. Canavarlarla boğuşmamız gerekiyor. Binbaşıyı öldüren karı, ip boynuna geçirildiğinde gülümsüyordu! Allahın cezası ülke!

27

Mart ayı çok soğuktu: Her yer donuyor, rüzgâr bütün gücüyle esip karı yığıyordu. Kent, yumuşacık bir örtü altında uykuya dalmış gibiydi. Yine de yaşlı kadınlar, Paskalya temizliğine girişmişlerdi. Ara sıra biri içini çekiyordu: Neredeyse ilkbahar gelecek… Umut ve kuşkuyla ilkbahar düşünülüyordu. Yaralılar: "İlkbaharda her şey yeniden başlayacak kuşkusuz." diyorlardı. Kim girişecek: Bizimkiler mi, Almanlar mı? Ne küçük kentte yaşayanlar, ne cepheden gelenler, kimse bilmiyordu kimin saldırıya geçeceğini.

Radyo savaşın sürüp gittiğini, iki tarafın da büyük kayıplar verdiğini söylüyordu. "Kayıp" sözünü duyanın yüreği eziliyordu. Değerli yükleriyle postacılar, kaygan, buzlu sokaklarda, avlu ve bahçeleri kaplayan yumuşacık karlar üzerinde gidip geliyorlardı. Kapıların yanında bekleniyor, postacıyı gören başlıyordu koşmaya. Ara sıra, Fedotov üçe katlanmış kâğıdı –bir mektup– uzatıyor ve kar fırtınasının ortasında dünya sakin, aydınlık geliyordu insanlara. Ama çoğu kez mırıldanıyordu Fedotov: "Yazacak. Sen sabret."

"Sen sabret." Alçak sesle söylenen, tutarsız, duygulu mektuplarda yazılan söz de buydu; bu söz insanları yaşatıyordu. Sonbaharda çok kişi savaşın fazla sürmeyeceğini düşünmüştü: Hiç umulmadık bir sıra çöküvermişti, aynı şekilde çekip gidecekti… Şimdi, savaşın bugünden yarına bitmeyeceği anlaşılıyordu; savaşla –korkunç sözler kusan kara hoparlöre gözler dikili–, yalnızlıkla, sonsuz acılarla bir arada yaşamak gerekiyordu. Ya mektup, üzerinde şu yazıyla geri gelirse: "Birliğin mevcutları arasında

değil…”

Kente sığınanların sayısı pek çoktu. Günlük hayata, büyük tren istasyonlarının canlılığını katıyorlardı: Leningradlılar Nevski tepesini düşlüyorlardı; ürkütücü, korkunç distrofi sözü hep ağızlarındaydı… Kievlilerin uyurgezerlerden farkı yoktu: Almanların arşınladığı dik yokuşlar hep gözlerinin önündeydi.

Doktor Sabaneyev bir gün Nataşa’ya, “Bugün insanların içi olduğu gibi meydanda,” demişti. “İçlerinde yürek mi ya da beş para etmez bir şey mi taşıyorlar, belli…” Nataşa sık sık düşünüyordu: Benim de yüreğimin yerinde değersiz bir şey mi var acaba? Kendimi düşünmemeliyim, o zaman dayanabilirim…

Bütün kış hastanede çalıştı. Yaraya o denli alışmıştı ki, doğal geliyordu artık genç kıza; bir türlü geçmeyen, irin dolu olanları vardı. Bu yaralarla savaşıyor, pansuman yapıyor, onları kapanmaya, kabuk bağlamaya zorluyordu. Yaralıları adları ya da yüzleriyle değil, yaralarıyla tanıyordu. “Sanki yirmi yıldır bu işi yapar gibisiniz…” diyordu Doktor Sabaneyev ona. Tıp öğrenimi görmeyi düşünüp düşünmediğini sordu Nataşa’ya. Nataşa şaşırdı: “Yok canım. Timiriyazef tarım akademisindenim… Bu işi şimdilik yapıyorum… Savaşmak zorunda kaldığımız için…” Siper kazması ya da mermi yapması söylense aynı şevk ve ateşle, ama geçici, olağanüstü bir iş sayarak çalışırdı: Çünkü savaştı bu…

Karnına şaşkınlıkla bakıyordu: Bugün çocuk doğurup yetiştirmek… Oysa şu sıra hayat bile kalmadı, her şey alt üst. Yalnız doğanın bir şeye aldırdığı yok. Yakında ilkbahar gelecek… Akıl ya da yürekle ilgisiz. Don ya da buzların çözülmesi gibi

doğal bir şey…

Nataşa, Vassia'nın hiç sözünu etmemişti. Bilgi almak için başvurduğunda hep aynı cevabı veriyorlardı: Ölen, yaralanan ya da kayıp listesinde adı yok. Önce şaşırdı: Kayboldu, kaybolmadığını söylüyorlar… Sorduklarında: "Bilmem…" diyordu. Vassia'nın yaşadığına içten inanmıştı. Belki partizanlarla birlikteydi? Mektup yazmayı sevmez; iki, üç mektup yazmış, onlar da kaybolmuştur… Beyin sarsıntıları bazı şeylerin unutulmasına yol açabilir: Belki evin adresini unutmuştur… Ölmüş olamaz!… Vassia'ya sık sık mektup yazıyor, yazdıklarını çantasına, çamaşırlarının altına gizliyordu.

Çok dertlendiğinde babasının mektuplarını okurdu. Dimitri Alekseyeviç seyrek ama ayrıntılı mektup yazardı. Bir keresinde, şaka olsun diye: "Özel muhabirinizden…" sözlerini eklemişti. Mektuplarındaki mertlik ve gözü peklik Nataşa'nın içini rahatlatıyordu. Şubatta şöyle diyordu Dimitri Alekseyeviç: "Herifler dörtnala Medin'e kadar koştular. Yazık ki, sana sözünü ettiğim Amerikalı burada yoktu; herif, Almanların yeni yılı burada kutlayacaklarını sanıyordu. Oysa ben, er ya da geç, *Unter Den Linden*'i göreceğimize inanıyorum. Pek heves ettiğimden değil, oraya varmamız gerekli olduğundan. Sen umutsuzluğa kapılma Nataşa: Ormanlarda, düşmanın kuşattığı pek çok asker var. Kısa süre önce koca bir birlik düşman saflarını yarıp çıktı. Bu nedenle, hiçbir şey kesinlikle belli değil. Emin olduğum tek şey, bu hayvanların bizi yönetemeyecekleri…"

Nataşa, Klava Medvedeva ile dost olmuştu. Pedagoji Enstitüsü öğrencisi Klava, cephe gerisindeki fabrikalardan birinde çalışıyordu. Kuş gibi minicikti: Ufak tefek, hep üşüyen, saçları

tepesinde, güzel şarkı söyleyen bir kızdı… Kocası Egor havacıydı. Klava, Nataşa'ya mektuplar, fotoğraflar göstermişti. Egor gençti, hele Vassia'dan çok daha genç görünüyordu. Dört kere nişan aldığına göre kahraman bir asker sayılırdı. Mektuplarından anlaşılıyordu Klava'yı sevdiği… Nataşa nasıl tanışıp aralarının nasıl açıldığını, nasıl evlendiklerini hep öğrenmişti. Egor savaşları anlatıyor. Nataşa da soruyordu: "Kuyruğa geçti ne demek?" Klava cevap veriyordu: "Ben de bilmiyorum. Belki…"

Çalıştığı fabrika cephenin epey gerisine alınmış, eski bir karoseri atölyesine yerleştirilmesi gerekmişti. Çamur o kadar çoktu ki, çizmeler yapışıp kalıyordu… Barakalar yükseliyor, çalışırken parmaklar donuyordu. Geceleri tahtakuruları uyumaya engel oluyorlardı. Ama Klava hiç yakınmıyordu: "Savaş bu…" Herkes aynı şeyi söylüyordu zaten: "Savaş bu…" Kızılordu'nun yıldönümünde, cephede çarpışan askerler fabrikada konuşma yaptılar. İçlerinden biri: "Arkadaşlar," dedi. "Her birimiz, bir günde, on bin Almanı gebertmeye yetecek mayını yapabiliriz." Klava bu sözleri Nataşa'ya ilettiğinde genç kadın ellerini kavuşturdu: "Anlıyorum! Baksana Klava, sen de o kadar yapabiliyor musun?"

Nataşa'da çocuksu bir yan kalmıştı, ama eskisinden çok daha ciddiydi. Babasına yazdığı mektuplar ondaki değişikliğin tanığıydı. Dimitri Alekseyeviç mektupları okurken gülümsüyordu: Nataşa'm büyümüş bile!.. Hem bunda şaşılacak ne var? Yakında çocuk doğuracak…

Nataşa ilkbaharın ilk günlerinde doğurdu. Karlar eriyor, sular gürültüyle damlıyordu saçaklardan. Doktor Sabaneyev: "Güzel

bir çocuk," dedi. "Savaş öncesi görülenlerden." Adını Vassili koydular. Varvara İliniçna, torununa Aleksandr denmesini isterdi, ama fazla diretmedi: "Vassili de güzel bir ad." Nataşa bir kahkaha attı.: "Bana öyle gelmiyor. Oleg ya da Valentin daha güzel. Ya Vassia? Kedi adı gibi bir şey. Yine de hoşuma gidiyor…"

Çocuğunu göğsünde sıkıyor, gülümsediğini sanıyordu. Anneme söyleseydim benimle mutlaka alay ederdi. Oysa gülüyor işte. Vassia'da da aynı kararsız gülüş vardır. Çekingenliğinden sevgisini bile söyleyemiyordu… Tabii şimdi öyle değil, savaş herkesi değiştiriyor. Ne garip, birlikte tek gece geçirmişlerdi. O gece de yılın en kısa gecesiydi… Ya Vassia'mı öldürdülerse?.. On ay olacak neredeyse… Gözlerinden yaşlar aktı: İlk kez Vassia'nın geri dönmeyeceğini hissetti. Çocuğuna seslendi: "Babanı göremeyeceksin bile… Vassia… Vassili Vassiliyeviç…"

Hastanedeki görevine yeniden başladı. Çalışmak onu umutsuzluktan kurtarıyordu. O ilkbahar savaş, insanları şaşırtmaz olmuştu, ama yine de bir alışkanlık halini alamamıştı. Bütün kent çalışıyordu. Klava'nın yanında ihtiyar Agfanova iş görüyordu; iki oğlu da orduday dı; sonra, kocası Uman önlerinde şehit düşen Slutskaya vardı; lise son sınıf öğrencisi Olga, "Babamdan haber yok…" diyordu. Bütün kent kaynıyordu: Radyo dinleniyor, mektup bekleniyor, güneş, at arabalarının gürültüsü ve ilk kar makinelerinin ortaya çıkışına sevinip sevinemeyeceklerini bilmiyorlardı. En önemlisi şüphe etmemekti, çalışmak gerekliydi: Cephede mayına, beze, konserveye gerek duyuluyordu… Çalışırken Egor'la pike yaparsın, Agfanova'nın oğlunun yanına otursun (biri devriyeye çıkmıştır bir tutsak getirecektir; öbürü ateş başında oturuyordur); gece lambasının titrek ışığında omuzdan mermi parçası çıkaran Dimitri Alekseyeviç'in yanı

başındasındır. Çalışmak, hep çalışmak gereklidir! Kent gitgide gerilmektedir: Düşüncede, düşte, hiç durmadan, her saat Batı'ya doğru uçmaktadır; savaştan bin kilometre ötede, gece gündüz dövüşmektedir.

Nataşa, Vassia'ya yazıyordu:

"Belki aklımı kaçırdım, ama şimdi yaşadığından eminim. Sana oğlumuzdan söz etmek istiyorum. Annen kötü bir çağda doğduğunu söylüyor. Oysa aşkımızın, o gecenin ürünü Vassia! Kendisi için savaşıldığından daha haberi yok. Senin gülüşün, senin gözlerin; ama burnu, bana kalırsa benim havaya kalkık burnum. Nasıl olacağı gözümün önüne geliyor: Senin gibi iri yapılı, benim gibi kalkık burunlu! Ona Kedi Vassia diyorum. Kıskanma, bu bambaşka bir duygu. Seni sevdiğim gibi kimseyi sevemem. Beni görsen tanıyamazsın. Şimdi çok çalışıyorum, çok ciddiyim, artık delilik yapmıyorum. Ara sıra canım istemiyor değil ama sırası olmadığını söylüyorum kendi kendime. Buluştuğumuzda herhalde senden "sağlam" olacağım… Birçok şeyi, savaşı, ölümü düşünüyorum; neden bizi yok etmek istediklerini anlamaya çalışıyor, ilkbaharda saldırıya geçseler bile onları yeneceğimize inanıyorum. Hayır, söylemek istediğim bu değildi: İlkbaharın, 1 Mayıs Bayramı gibi bizim olacağını hissediyorum. Ama bu yıl 1 Mayıs'ı kutlayamıyoruz, yine de yüreklerimizde. Küçük Vassia'mız da ilkbaharın ta kendisi. Mektubumun başı sonu belli değil, gece uyuyamadım, ağır yaralılar getirdiler. Düşüncelerimi doğru dürüst anlatacak halde değilim. Geleceğin bizimle birlikte, bizim için olduğunu söylemek istiyordum. Çok konuşsam bile kızma bana. Klava kocasından mektup alıyor, mutluluğunun farkında değil!… Ben seni yalnızca düşümde görebiliyorum, uyanmadan az önce. Uyanınca düşümde gördüğümü hatırlıyor, her

gece beni uyandırmalarına seviniyorum. Uykumda seni kollarımda sıkıyor, şimdiye dek yoksun kaldığım öpüşmelerin acısını çıkarmak istiyorum sevgilim, hayatım. Büyük Vassia'm. Sana böyle dememi ister misin? Ona Küçük Vassia diyorum. Beni kollarında sık, bütün gücünle sık hem: Soğuğu, boşluğu duymamam için iyice öp…"

Mektubunu bitiremedi: Bir hastanın başucuna çağırıyorlardı. İşini bitirince sokağa çıktı. Güneşli, koca koca beyaz bulutlu, şırıl şırıl sularıyla nefis bir gündü. Çocuklar top oynuyorlardı. Çekilen sıkıntılardan sonra ilkbahar başkaldırıyordu. Mutluluk yine geri gelecek miydi?..

Nataşa eve kadar koştu. Çocuğunu emzirirken, Klava, soluk, gözleri dalgın ve ateşli, geldi.

— Üşüttün mü?

— Hayır.

— Egor'dan mektup mu aldın?

— Hayır. Üstelik mektup beklemiyorum: Uzun süre yazamayacağını bildirmişti. Bekle, şimdi geliyorum. Bir kilo şeker geçti elime. Aptallık etme, çocuğunu emziriyorsun, ihtiyacın var…

1 Mayıs öncesiydi. Ertesi gün Nataşa bayrakları gördü. Gülümsedi, hatırlamıştı… Savaş öncesinin son 1 Mayıs'ını hatırlamıştı… Uzun süre Puşkin Alanı'nda beklemişlerdi; şarkı

söylüyor; türlü çılgınlık yapıyorlardı. Nataşa "Eskimo" yiyordu. Sonra Kızıl Meydan'dan geçtiler; Nataşa sıranın başındaydı, Stalin'i yakından gördü, Moskova köprüsünden sonra bozuk bir tanka rastladılar; tankın kocamanlığı herkesi şaşırtıyordu. O sıra kimsenin savaşı düşündüğü yoktu…

Vassia'ya yazdığım mektubu bitirmeliyim. 1 Mayıs'tan bahsedeceğim ona…

Varvara İliniçna torununu kollarına aldı.

— Nataşa, Klava'ya uğradın mı?

— Hayır. Neden?

— Sana bir şey söylemedi mi?..

Radyo, Stalin'in günlük bildirisini yayınlıyordu: Düşmandan nefret etmeyi öğrenmek gerek. Klava'dan dönerken Nataşa'nın gözleri kuru ve sertti: Onlardan nefret ediyorum! Hem nasıl nefret ediyorum! Mayın yapabilsem, on bin, yüz bin mayın yapabilsem…

Gece, Vassia'ya yazdığı mektuba ekledi: "Klava'nın kocası üssüne dönmedi. Dün haber verdiler. Senin de yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum; artık yalan söyleyemem, bir şey bildiğim yok. Ama yeneceğiz, yenmemiz gerekiyor. Yoksa Egor'un, senin önünde kendimizi bağışlatamayız! Hem sonra, yenmezsek küçük Vassia ne yapacak?..

28

Gestapo ajanı: “André Leblanc’ı siz mi öldürdünüz?” diye sorduğunda Pépé şaşkınlığını gizleyemedi.

Sabaha karşı Pépé, yediği dayaklardan bitmiş, yerde sürükleniyordu; kendini zorluyor, düşünüyordu: “Kim bu André Leblanc? Yanılmış olabilir miyim?”

İki gün, iki gece işkence ettiler. Adını söyledi sonunda: Jean Millet. Ağzından başka söz alamadılar. Greiser, Jean Millet’yi konuşturma görevini yüklendi. Meslektaşları arasında “nev’i şahsına mahsus biri” sayılıyordu. Sorguda ruhbilimin, sığır siniri ya da buzlu sudan iyi sonuç verdiği inancındaydı. Millet, üç günlüğüne, pis ve karanlık bir tuvalete kapatıldı. Dışarı çıkarıldığında birkaç adım attı, yere yuvarlandı. Aydınlık bir odada, yatağın üzerinde kendine geldi. Greiser bir kase çorba uzattı, başının altına bir yastık daha koymalarını söyledi, komodinin üzerine çiçek yerleştirmişlerdi, pencereden sokağın gürültüsü geliyordu.

— Sizi hırpalamışlar, dedi Greiser. Ne yazık ki insafsız kişilere her yerde rastlanıyor. İsterseniz karşılıklı, dostça konuşabiliriz. Ben Almanım, siz Fransızsınız, ikimiz de vatanını seven kişileriz. Ülkelerimiz artık savaşmıyor. Ama siz savaşmak istediniz… Anlıyorum: Serde gençlik, ateşlilik var. Versailles Antlaşması‘ndan sonra Almanya’da da, aklını başına toplayamayanlar çıktı. Fransızlar onlara ne yaptılar biliyor musunuz? Kurşuna dizdiler hepsini. Devletler Hukuku yönünden haksızsınız. Üstelik Fransa’nın bütünü sizden yana değil: Kendi yurttaşlarınızı da

öldürmeniz gerekiyor. Hainler listesine André Leblanc'ı koymakla hata ettiniz… Sorguya çekildi; belki çok daha ileri gidilebilirdi. Ama Leblanc İngilizler uğruna ölmek istemiyordu, her şeyi anlattı. Onu salıverdik…

Millet çiçeklere bakıyor, belli belirsiz görüntüler geçiyordu kafasından; Meudon Ormanı, Marie –ne de çok çili var Marie'nin–, tunçtan aşk perileri…

— Sizin de salıverilmenizi istiyorum. Géminot bir subaydı. Siz işçisiniz. Basit kişileri cezalandırmaktan yana değiliz. Sizi kurtarmak için elimden geleni yapacağım. Açık söyleyin: Yaşamak istiyor musunuz?

— Hem de nasıl!

Millet bunu kendi kendine de tekrarlamıştı; dalıp dalıp gidiyordu: Yapraklar, Marie'nin dudakları, yasemin kaplı çardak….

— Yaşayacaksınız. Bunun için de yapmanız gereken bir tek şey var: André Leblanc'ı öldürmenizi söyleyenin adını verin. Size subay sözü veriyorum, kurtulacaksınız…

Millet, kafasını toplamaya çalıştı. Bu Géminot da kimdi? Jacques'ı yakalamış olabilirler miydi? Jacques subay değil ki… Neden Scheller'e André Leblanc diyorlar? Hayır, bir şey bildikleri yok, aklımı karıştırmak istiyorlar! Millet birden sinirlendiğini hissetti; Greiser'e baktı.

— Başımı ağrıttınız! André Leblanc'ı tanımıyorum. Ama ona acıyorsanız söyleyeyim: Köpeğin biriydi, anladınız mı?

Greiser gülümsedi.

— Sinirlenmeyin, sinirlerinize daha ihtiyacınız olacak. Şimdi hoşunuza gidecek birini, Marbeuf'ü göreceksiniz.

— Marbeuf'ü tanımıyorum. Bana işkence ettiğiniz yetmiyor mu? Delirmemi mi istiyorsunuz?..

Millet dehşete düşmüştü. Belki Jacques'tir? Ya da Dore? Yabancı birini görünce sevindi. Spor elbisesi yırtılmış, dudağı patlak bir gençti karşısındaki.

Greiser ona sordu:

— Bay Millet'yi nasıl buluyorsunuz? Fena sayılmaz değil mi?

— Kendisini hiç görmedim.

— Siz de eski dostları tanımıyor musunuz Bay Millet?

— Bu adamı hiç görmedim.

Greiser gülümsemeye devam ediyordu:

— Direnmek iyi şeydir; insan devam ettirebilirse tabii. Genç bozguncular için bir el kitabı hazırlamam gerekecek. İlk ders: Her şeyi yadsımak. İkinci ders: İçinizden biri "konuşursa" kellenizi

kurtarmaya bakın.

Güzel uzun boylu bir genç kız getirdiler. Millet düşündü: Josette'in evine geleni andırıyor; Rusun selamını iletmişti… Eli sarılı… Ona da işkence mi ettiler acaba?

— Oturun mağrur Camille ya da gerçek adıyla Bayan Richard. Belki Bay Millet ile yaptığınız gece gezintilerini hatırlarsınız? Nantes yakınlarında… Böyle öfkeyle bakmayın bana, size hakaret etmek istemedim. O gece canınızın sevişmek istemediğini biliyorum.

Genç kız sözünü kesti:

— Bana yabancı birini gösteriyor, sonra da birtakım anıları hatırlamamı istiyorsunuz işkence etseniz daha iyi…

— Size parmağımın ucunu dokundurmadım. –Greiser bu sözleri söylerken canı sıkıldı– Sizin yaşınızda kızım var. Kurtulmanızı istiyorum… Bay Millet'yi hatırlamadınız mı? Belleğiniz pek zayıf. Bay Glése sizden çok yaşlı, ama her şeyi ayrıntılarıyla hatırlıyor…

İki asker, hastalıklı, şiş yüzlü kırk yaşlarında bir adamın kollarına girmişti. Adam güçlükle konuşuyordu. Millet dişsiz olduğunu gördü: Herhalde uzun süre sorguya çekmişlerdi…

— Nasılsınız Bay Glése? Sizi bir kere daha rahatsız ettiğim için kusura bakmayın… Bakın bu gence… Ona nerede rastladığınızı belki hatırlarsınız?

— Tabii. Baudouin bu, Daha doğrusu Géminot ona böyle diyordu. Nantes-Vernon yolunda küçük bir kahvede yanılmıyorsam Balıkçıların Buluşma Yeri'nde rastlaşmıştık. On iki Eylül günü saat akşamın altısıydı: Önce o geldi. Görev bölümü yaptık. Géminot, silahların paraşütle indirileceği yeri biliyordu. Beş kişi çalıştık. Géminot, Baudouin, ben, Camille, Marbeuf. Sabahın dört ya da beşinde ayrıldık birbirimizden, pek iyi hatırlıyorum. O günden beri de Baudouin'ı görmedim.

Glése ile genç kızı götürdüklerinde Greiser:

— Şimdi yadsımanın saçmalığını anlıyorsunuz, dedi. Ortalıkta tanık bulunmadığını sanıyordunuz: Issız bir sokak, gece… Ya tabanca? Altı otuz beş. Ateş ettiniz. Sabahın beşinde André Leblanc'ı öldürdünüz. Bütün gün ne yaptığınızı bilmiyorum, ama Formigé'de yatmaya karar verdiniz: Talihiniz size kötü bir oyun oynadı. André Leblanc bize Formigé'nin sözünü etmemişti; ya unutmuş ya da onu kurtarmaya çalışmıştı. Ama ölünün cebinde, "19. Pastör Bulvarı" adresli bir mektup bulduk. Biz Almanlar biraz işgüzarız. Bu Formigé'nin kim olduğuna bir göz atalım, dedim. Saat sekizde onu enseledik, siz de fazla gecikmediniz.

Millet şimdi daha iyi anlıyordu. Her şey Formigé'ye bağlanmıştı. Komünistleri sevmediğini söylüyordu, dost oldukları için Millet'yi evinde barındırmayı kabul etmişti: Savaşın hemen öncesi askere alındıklarında aynı birlikte bulunmuşlardı…

— Formigé ile askerlik arkadaşıyız, dedi Millet. Bisiklet satan birini tanıyıp tanımadığını soracaktım… Formigé, bende tabanca bulunduğunu bilemezdi.

— Konuşmaya başladınız, iyi bir şey. Ama ben Formigé değilim. Bir tabancanız olduğunu, bu tabancayı ne işte kullandığınızı biliyorum. Yalan atmayın. André Leblanc'ı öldürme emrini size kimin verdiğini söyleyin, hayatınız kurtulacak. Hayatı sevdiğinizi itiraf etmediniz mi? Şu havanın güzelliğine bakın, neredeyse ilkbahar olacak…

Tam iki ay, işkence, Greiser'in babaca öğütleri, karşılaşmalar, sonra yeniden işkenceyle geçti. Yavaş yavaş her şey aydınlanıyordu. Marbeuf kim olduğunu ağzından kaçırmıştı adı Robert Renan'dı, tıp öğrencisiydi. Géminot, orduda yedekti, savaştan önce *Action Française*'i desteklemişti. Yakalamaya geldiklerinde ateş açmış, öldürülmüştü. Baudouin adlı biri kaçmayı başarmıştı. Glése, Baudouin'in Millet olduğunda diretiyordu… Kendilerine "Uzlaşmazlar Grubu" adını vermişlerdi: Herhalde şefleri Géminot idi. Eylülde İngilizlerin paraşütle indirdiği iki sandık makineli geçmişti ellerine. Géminot ve Glése silahları André Leblanc'a götürdüler. Leblanc *La Poularde* lokantasının şef garsonuydu. Ama peşlerinde adam vardı. Ekim ortasında André Leblanc ihbar edince, Toussaint yortusunda (Kasım başı) ele geçtiler. Glése'e işkence edilince her şeyi itiraf etti, Marbeuf'le Camille'in adlarını verdi. Belki yediği dayaklardan aklını kaçırmıştı? Millet'nin Nantes'da bulunduğunu, şu sözleri söylediğini iddia ediyor, Nuh diyor peygamber demiyordu: "Almanlara rastlarsak ben gerekeni yaparım; siz kaçın…" Greiser, babaca bir tavırla Millet'ye: "Siz de zavallı Glése'e kızıyorsunuz," diyordu. "O sizi ne kadar yürekli gösteriyor. Ona bakılırsa büyük kahramanlık göstermişsiniz…" André Leblanc, yeni yıldan bir gün önce, neşeli bir akşam yemeği dönüşü öldürülmüştü.

Millet işkenceye, ölüme hazırdı, başına gelenlere değil. Banyoda işkence ettiklerinden (işkence odası burasıydı) susuyor ya da tüyler ürpertici sesler çıkarıyordu. Hiçbir ad vermeyeceğini biliyordu, vermedi de. Ama yalnız kaldığında başka dertler ortaya çıkıyordu. Kendi kendine: Ne yapmalıyım, diyordu. Bu adamlar da Almanlara karşı savaştı. Arkadaş, dost sayılırlar mı? Hem evet, hem de hayır… Marbeuf mert bir çocuk; insanın, elini sıkası ve "Bir komünist gibi davranıyorsun…" diyesi geliyor. Genç kız da yürekli. Ama kim bunlar? Ne istiyorlar? Géminot *Action Française*'dendi, ülkenin başına bir kral geçmesinden yanaydı. Savaş öncesinde, bir gün, Millet arkadaşlarıyla dolaşıyordu; İtalya metro istasyonu yakınında *Action Française*'den bir gruba rastlamışlardı. "Alçaklar!" demişti biri. Millet üstüne çullandı, kavga başladı; polis *Action Française*'cilerden yana çıktı: Belki Géminot da aralarındaydı? Evet, ama bugün hep beraberiz… Yazık ki bir şey yapamamış, ele geçirdikleri iki sandık makineliyi hainin birine emanet etmişler! Komünistlere silah yollayan yok! Siyaset bunu gerektiriyor… Marbeuf mert bir çocuk. Hepsi namuslu insanlar, ama bana yabancı… Dostlarla ya da tek başına ölmek isterdim. André Leblanc haindi. Onun gibileri öldürmek gerekir. Scheller daha önemli biri. Greiser dün, Scheller'in katilini yakalayamadıklarını ağzından kaçırdı. Karşısındakinin kim olduğunu bilse. Söylemeli mi? Scheller işini Marbeuf'le Camille'e yüklerler. Neden başları belaya girsin? Bizden değiller ama yine de Almanlara karşı savaşıyorlar. Şimdi önemli olan bu… Formigé komünist değildi, bu açık; ama onlarla işbirliği yapıyordu. "Ne Almanları seviyorum, ne Rusları; Ruslar Moskova'da, Almanlar Paris'te. Demek şimdilik Rusları yeğliyorum," diyordu bana. Scheller'i komünistler temizledi, Parti'nin başarısı büyük… Ne yapacağımı bilmiyorum Jacques'ı bir dakikacık görebilsem!.. Önemli olan, onların grubuyla en ufak bağım bulunmadığını

kanıtlayamamak. Formigé'nin evinde yakalandım, aklını kaçıran Glése de Nantes'da olduğuma yemin ediyor. Silah dolu sandıklar benim elime geçse, hiç Almanlara kaptırır mıydım?.. Bu Géminot da kimdi? Bana kalırsa, işgörmekten çok gevezelik etmişler. Ama onların başını belaya sokmak istemem. Benim işim bitti nasılsa. Scheller'in sözünü edersem hepsi kurşuna dizilecek. Jacques, Scheller'i kimin temizlediğini biliyor. Bir beyanname de hazırlamıştır… Görevimi başardım. Demek ki susmalıyım…

Ve Millet susuyordu.

Bir astsubay hücresine girdi.

— Sizi ben savunacağım. İşim güç: Suçunuzu yadsıyoruz, deliller ve tanıklar ise size karşı. Sizi bağışlamalarını isteyeceğim içlerinde ilkokul öğrenimi görmüş tek kişisiniz, bu epey önemli: Basit bir maşadan başka şey sayılamazsınız…

Yargıçların hepsi subaydı. İri yarı, kırmızı yüzlü biri heykel gibi oturuyor, başını çevirmiyordu: Sanıklara bir kere olsun bakmadı. Öbürü nezle olmuştu: Gören ağladığını sanırdı. Savcı ikide bir ayağa fırlıyor, parmağıyla Millet'yi gösteriyordu.

"Uzlaşmazlar Grubu" na katılmak ve André Leblanc'ı öldürmek suçlarını kabul edip etmediği sorulduğunda, Millet şu cevabı verdi:

— Banyoda işkence ettiğinizde bir şey söylemedim, şimdi mi konuşacağımı sanıyorsunuz?

Glése, ormandaki hazırlıkları bütün ayrıntılarıyla anlattı; Formigé, zayıf yaradılışlı olduğunu, güvenilmeyecek, tehlikeli kişileri evine aldığını söyledi; mahkemenizi tanımıyorum… dedi. Millet bu sözlerden hoşlandı; Camille'e dostça gülümsedi. Marbeuf, Fransa uğruna çarpıştığını, hiç pişmanlık duymadığını açıkladı. Millet düşündü: Yazık ki ben bir şey söyleyemiyorum!.. Komünistlerden söz ederdim; Almanların Péri'nin hesabını da vereceklerini, Scheller'in borcun taksidinden başka şey olmadığını anlatırdım…

Sonra herkes ayağa kalktı. Göbekli yargıç, başını sağa sola sallayarak uzun uzun kararı okudu. Tercüman sözlerini Fransızcaya çevirdi: "Millet kurşuna dizilecek, Renan yirmi yıl, Lucie Richard on yıl; Glése ve Formigé beş yıl." Tercüman ekledi: "Çok hafif cezalar, kendinizi mutlu sayabilirsiniz…"

Millet'yi hücresine getirdiklerinde ilk kez ölümü düşündü: Şimdi iyice yakındı artık; cellatlar bir saat sonra gelebilirlerdi… Ölmek istemiyorum… Mont-Valérien'de kurşuna dizecekler.

Millet orasını çok iyi biliyordu. Dört yıl Suresnes'de oturmuştu. Marie'yi de orada tanımıştı. Jacques'ın babası da Suresnes'de oturuyordu. Sosyalistlerin bölündüğü, Parti'mizin kurulduğu Tours kongresinde bulunmuştu… Yıllar oluyor! Millet küçükken büyükbabası Komün'ü anlatırdı: O sıra herkes memnundu, sonra Versailleslılar gelmiş, ağabeyini öldürmüşlerdi… Şimdi Parti güçlü, daha az adamı var ama hepsi de ne adamlar! Maurice hoşnut olmalı, Parti ilerliyor… En ilginci, zaferi kazandığımızda Marbeuf gibilerin bizden yana çıkıp çıkmayacakları… Her şeyin nasıl sona ereceğini bilmeden ölmek ne acı! Marie'yi göremeyeceğim!.. O sıra genç kız içini çekiyor:

Jeannot! Jeannot'cuğum!.. Dokunaklı bir sesi var, kimse bu sözleri onun gibi söyleyemez, dünyanın en iyi aktristi bile. Savaştan önceki yaz, 14 Temmuzu birlikte geçirmişlerdi. Önce töreni izlemişlerdi. Herkes: "Daladier ipe!" diye bağırıyordu. Ama Daladier yerinde kalmış, Almanların Paris'e girmelerini sağlamıştı… Oracıkta dans etmişlerdi. Mouffetard Sokağı'nın yakınında Marie: "Dayanamıyorum," diyordu. "Çok sıcak…" Limonata içtiler, öpüştüler, sabaha kadar dans ettiler… Rusların nasıl dans ettiğini merak ediyorum; Henri çok iyi dans ettiklerini söylüyor… Rus gazeteleri mutlaka Schiller'in sözünü etmişlerdir. Tabii onlar bir dakikada, bizim bir yılda geberttiğimizden çok Alman temizliyorlar. Yine de bizde Pétain'den, Laval'dan başkalarının da yaşadığını görecekler… Stalin, Scheller'in nasıl öldürüldüğünü okuyacak: "Aferin Fransızlara!" diyecek. Yalnız okuyacak zamanı yok; bir sürü görevi olmalı. Ruslar büyük bir ustalıkla dövüşüyorlar. Yakın bir gelecekte Polonya'yı, Çekoslovakya'yı ve bizi Almanlardan kurtaracaklar… 14 Temmuzda buraya gelseler ne iyi olur. Marie de hoşnut kalır!.. Belki müttefikler de çıkarma yaparlar? Silah edinirsek biz de tepelerine bineriz. Jacques bir alaya, koca bir tümene komuta edebilir. Her şeyi biliyor… Lejean nerede? Ona da mı işkence ettiler? Hayvanlar! Greiser ilkbaharın sözünü ediyordu; ilkbaharı hissedebilir mi o?.. Dokuz gün sonra 1 Mayıs. Meudon Ormanı'nda inci çiçeği olmalı… Eskiden herkes kırmızı karanfil takardı, polisler çoktu: Korkarlardı bizden… Neşeliydi ortalık, bizimkiler şarkı söylerdi: "Genç muhafızlar sokağa iniyor. Dikkat edin kılıççılar…"

Millet dayanamadı, şarkı söyledi: "Genç muhafızlar sokağa iniyor…" Bir Alman girdi içeri, suratına vurdu.

Şimdi Millet büyük bir istekle hayatı düşünüyor, gece gündüz anılarını hatırlıyor, geçmişin karanlığını delmek istiyordu; Marie'yi kollarında sıkıyor, dostlarıyla vedalaşıyordu. Almanlar ailesine bir mektup yazmasını önerdiler; reddetti. Çorbasını getiren bir tutuklu aracılığıyla, üstündeki hücrede yatan İvry'li bir partiliye mektup yollayabildi. Millet'in mektubu şöyleydi:

"Sevgili büyük Partim!

Yapmam gereken her şeyi yaptım. Ölümü büyük bir ağırbaşlılıkla, oğluna yaraşır biçimde karşılıyorum. Arkadaşlarımı candan kucaklarım. Sonuna kadar aynı şeyleri düşüneceğim: Fransızlar kazanacak. Fransa kazanacak. Sen kazanacaksın. Bu günleri seninle birlikte geçirdiğim için mutluyum... Hoşça kal partim!

Pépé-Jean Millet"

Sabahın altısında kurşuna dizdiler. Güneş yeryüzünü ısıtmaya başlamıştı bile. Millet gözünün bağlanmasını istemedi; Paris'in masmavi göğüne bakıyordu. "Elveda!.." diye bağırdı, sonunu getiremedi: Tüfekler patlamıştı.

29

— Komuta sırası sende, dedi Vassia, Kriviç'e: Önceki gün partizan müfrezesi, Vassia'nın komutasında Lukişki'ye girmişti. Köyün başındaki ilk evlerin önünde Alman ölüleri sürünüyordu. Düşmanın gelişinden önce, Partizan Kriviç, köy Sovyeti başkanıydı. Kırk yaşlarında, kolları ağaç köklerini andıran, kaçamak bir gülümsemenin aydınlattığı yaşlı, dalgın yüzlü bir adamdı. Almanlar Kriviç'in ailesini kurşuna dizmişlerdi. Ne evi, ne de yakınları vardı girdiği köyünde. Köylü kadınlar çevresine toplanmışlardı:

— İvan Petroviç, sizi hiç beklemiyorduk!..

— Geceyi burada mı geçireceksiniz?

Tıpkı şubattaki gibi, partizanların köyden hemen çıkıp gideceklerini sanıyorlardı; baskın vermiş, bir sürü Alman öldürdükten sonra ısınma fırsatını bulamadan çekip gitmişlerdi o sıra.

— Şimdi dönmemecesine geldik, dedi Kriviç. Yeter! Az sonra kızlar bayrak getirecekler, direğe çekeceğiz…

1 Mayıs'ın öncesindeydiler. Sekiz gün durmadan savaşan partizanlar doyasıya uyudular. Sabah Telsizci Krotov soluk soluğa geldi:

— Stalin'in günlük emri! Düşmandan nefret etmeyi

öğrenmemiz gerekiyor. Başka şeyler de var. “Partizan dostlar…” Not ettim ama hepsini değil. Spiker çok hızlı konuşuyordu.

Günlük emir en az sekiz, on kere okundu: Herkes birbirini kutladı. Gerçek bayram diye buna derler! Kadınlar hamur açmış, pişirmişlerdi. Öğleden sonra bir toplantı düzenlendi. Toplantıya başkanlık eden Vassia çok heyecanlıydı: Savaş öncesini hatırlıyordu…

— Uluslararası dayanışma günü için düzenlenen toplantı açılmıştır. Söz Sovyet başkanı arkadaşımız Kriviç‘in.

Kriviç uzun süre sustu; sonra:

— Sovyet iktidarı yeniden işbaşında, bu açıkça belli, dedi. Kısa sürede ekinleri halledeceğiz. Boşuna partizan olmadık, biz de üstümüze düşeni yaparız. İşte, taze kanla yıkanmış kırmızı bayrağımız. Lukişki köyünün alınışında İvan Dudin, Zakar Egorov, Naum Falkoviç kahramanca şehit düştüler. Zaferi pahalı ödedik. Stalin bizi kutladı; emirlerini yerine getirmek gerek. Bu topraklar kurtulduğuna göre ekin işini bitirmeliyiz; bu süre içinde de partizanlar Almanları yakına sokmamaya çalışmalılar…

Eskiden Kriviç iyi konuşurdu, kaynaktan çıkan su gibi dökülürdü sözler ağzından. Briansk’a, bir konferansa bile delege diye gitmişti. Şimdi rahat değildi konuşması… Bir sonuca varmak gerekliydi… Boğazına bir şey düğümlendi; düşmana saldırırcasına haykırdı:

— Hurra!..

Gece partizanlar genç kızlarla dans ettiler, bir ağızdan şarkılar söylediler, "Bildiğim 1 Mayıslar içinde böylesi yok," dedi Avanesyan. "Anlıyor musun, içten kaynıyor, görülmemiş bir şey!"

Bir hafta sonra aynı köyde Vassia, Avanesyan ve Komiser Drojinin haritaya eğiliyorlardı. Vassia:

— Bu iş hoşuma gitmiyor, dedi. Çok kolay çekiliyorlar. Sergey taptaze bir alay getirdiklerini söyledi. Belki bize tuzak kuruyorlar?

— Kızları oraya yollamalı, dedi Avanesyan.

Nataşa Golovinskaya ile Varya müfrezenin gözbebeğiydi. Savaştan önce Nataşa tıp öğrencisiydi; daha ilk günlerde partizanlara katılmış, hemşirelik yapmayı istememişti: "Prakhova var, o size yeter. Ben savaşmak istiyorum…" Almanların arasına girme görevini yüklendi. Öyle tatlı bir görünüşü vardı ki kuşku uyandırmıyordu. Ürkekti, korkmuş gibiydi, kimse ondan kuşkulanmazdı. Varya, daha sonra, kışın katılmıştı müfrezeye; oralı olduğundan bütün yolları, patikaları biliyordu. İri yarı; koca göğüslü, hep uyur gibiydi; Almanların önünden geçerken, süt güğümünü ya da sepetini büyük bir hazineymiş gibi sıkı sıkı tutardı: Alman polisi onunla alay eder, "aptal" derdi. İki genç kız sık sık birlikte göreve çıkarlardı. Varya nereden gidileceğini daha iyi bilirdi; Nataşa'nın tecrübesi çoktu. Almanların topları ya da hayvanları olup olmadığını, köydeki askerlerin cephedekilerden mi, yoksa, yaşlı yedeklerden mi kurulu olduğunu daha iyi anlardı.

Vassia, genç kızlara:

— Gerçekten bir alay olup olmadığını anlamalıyız, dedi. Bir alaya benzemiyor ya pek… Öte yandan kuşkuluyum: Toprak kurudu; şimdi ilerlemek daha kolaydır…

Genç kızlar yola çıktılar. Nataşa döndü, açık renk gözleriyle Avanesyan'a heyecanla baktı ve seslendi:

— Hoşça kal Avanesyan!..

— Hoşça kal Nataşa! Dikkat edin kızlar, ihtiyatlı olun…

Bu sözlerin altında gizleneni Vassia anlamıştı. Uzun süredir Avanesyan'la Nataşa'nın nasıl bakıştıklarını görüyordu. Birbirlerine tek söz söylememişlerdi. Avanesyan kendine karşı bile katıydı. Şimdi sırası değil, diye düşünüyordu. Yine de ara sıra Nataşa'nın yanına oturuyor, ona anlamadığı şarkılar söylüyordu; canlıydı bu şarkılar. Sesler dönüyor, insanı sürüklüyordu. Ve Nataşa, Almanların arasına her girişinden önce, özellikle Avanesyan'la vedalaşıyordu.

Vassia şimdiye dek kimseyi tanımadığı gibi tanımıştı Avanesyan'ı. Birlikte savaşmaya başlayalı bir yıl oluyordu bile: Konuşmadıkları ne kalmıştı? Vassia, koca kaldırım taşlarını andıran dağların arasında küçük bir kent düşlüyordu. Avanesyan'ın yaşlı anası, orada, mektup bekliyordu. Kaç kere Avanesyan, Nataşa'nın, (kendi Nataşa'sı değil Vassia'nınki) Moskova'ya varıp varmadığını merak etmişti. Yazın, birlikte yürürken bozgundan kimin sorumlu olduğunu düşünürlerdi.

Avanesyan "Rezalet" diye söylendiğinde Vassia güler, alaylı alaylı: "Ceremesini biz çekiyoruz ya," derdi. Dostları Komiser Şumov martta mayına basıp havaya uçmuştu. Artık gerçek bir komiserleri yoktu. Drojinin insanları canlandırmayı beceremiyordu. Vassia sık sık Avanesyan'a bunun sözünü etmişti. "Komiserlik görevini biz yapmalıyız. Drojinin namuslu biri; ama işlerin tıkırında gittiği sıra olanlardan. Onu çalışma odasında, telefon ederken görür gibiyim. Burada ne yapacağını bilemiyor: Orman, durmadan saldıran Almanlar, polis… Bizde de söz dinlemeyenler çok. Kesinlikle kestirilip atılması gereken yerlerde Drojinin koşarak gelip beni buluyor, ne düşündüğümü soruyor. Evet desem kuşkulu: "Bir de Avanesyan'a sorayım…" Avanesyan gülerek cevap veriyordu Vassia'ya: "Doğru komiser değil, rezalet…"

Avanesyan, Vassia'ya Nataşa'dan söz etmezdi. Bir kere, Kızılordu yıldönümünde dayanamadı. Yemek yiyip içmişlerdi, gece sakindi. Avanesyan birden:

— Savaş bitince evleneceğim, dedi. Kiminle biliyor musun?

— Bilmiyorum, dedi Vassia gülerek.

Vassia, mutlu ve uzak çocukluğunun bir anısı gibi Nataşa'sını düşünüyor, sonra da gülümsüyordu: Yirmi beş yaşında daha çocuktum, ona ne söyleyeceğimi bilemeden düşünüp duruyordum… Şimdi acaba nerede? Annem ne oldu? Ya Sergey? En iyisi insanın bir şey bilmemesi: Böylece bir umut besleyebilir hep. Öylesine zorlu şeyler geçirmişti ki hepsini yağmur gibi, tarlalara çöken süt beyaz sis gibi kaçınılmaz sayıyordu. Her an

duyduğu "Nataşa" adı yarasına sokulup durmadan döndürülen bir demir parçasıydı. Düş oradaydı, yakınındaydı… Ama bir düşle yaşamak güçtü. Yoksun olduğu neşeli gözler, kahkaha, kısa parmaklı sıcak çocuk eli, meraklı, kalkık burunlu muzip Nataşa'ydı… Uzaktan sevilen kadınlar vardır, yıllar yılı mektup yazılır; mektupsuz bile binlerce kilometre öteden, düşünce aracılığıyla onlarla ilişki kurulur. Nataşa o kadınlardan değildi… Savaşın öncesinde kısacık, bir tek gece yaşamışlardı…

Evet, neredeyse bir yıl olacaktı! Nasıl da değişmişti. O güne kadar yaşamadığını hissediyordu. Önce okula, ardından enstitüye gitmişti. Kitap okuyordu; kitaplarda başkalarının dertlerinden söz ediliyordu; tiyatroya gidiyordu: Başkalarının sevgisini, ihtiraslarını izliyordu. Dostlarıyla birlikte sorunlara ancak dokunabiliyorlardı. Vassia, bir insan yüreğinin derinliklerine hiç girmemişti. Gördüğü insanlar kimlerdi: Genç mimarlar, meslektaşları, trende rastladığı geveze bir memur…

Hayat, savaş sırasında açılmıştı önünde. Çevresinde öyle bir yas, öyle bir ruh yüceliği, öyle bir alçaklık görüyordu ki: İcat etmişler bunları, demeden anlatmak olanağı yoktu… Helene Stepanovna'nın gelip (ellisini geçmişti): "Yaşlıyım, savaşamam; hiç olmazsa bütün müfrezenin yemeğini yapar çamaşırını yıkarım; kollarım henüz güçlü…" dediğine kim inanırdı? Evini yaktıktan sonra yola çıkmıştı. Evinde Almanlar yatıyordu onlara gözleme yapmış, ispirto vermişti. Kafayı çekip uyumuşlardı. –Horluyordu öküzler, diyordu– İçinde iki Almanla yakmıştı evini. Ama Navliya orospusu gibileri de vardı; bir Gestapo subayıyla yatıyordu; yatağının üzerinde, kocasının denizci üniformalı resmi asılıydı… Vassia bir tabanca kurşunuyla onu gebertmişti. Başka hainler, polisler, alçaklar da görmüştü. Biri vardı ki Vassia unutamıyordu:

Genç bir oğlandı, öğrenimini yeni bitirmişti. Genç bir kızı, Komsomol olduğu gerekçesiyle ihbar etmiş, kızı asmışlardı. Kendisi kitabına eğilmiş: "Almancayı öğrenecek, Berlin'e gideceğim. Sizin gibi kaba heriflerle bir arada yaşamak istemiyorum…" diyordu. Sonra da köylerden kadınlar, sakatlar, çocuklar geliyordu akın akın: "Savaşmak istiyoruz," diyorlardı. Grişa on üç yaşındaydı… Halkın gözü pekliği, sağlığı anlatılır gibi değildi… Davidov ölüme gittiğini biliyordu –bir depoyu yakacaktı–. Akşam Vassia'nın yanına oturmuş, birlikte, ses çıkarmadan sigara içmişlerdi. Sonra Davidov: "Komutanım," demişti. "Adlarımız aynı, benimki de Vassili. Hoşuma gitti…" Sonra yola çıkmıştı… Vassia, halkı tanıdım; diyordu. Okuldan, yüksek okuldan söz ediliyor. Oysa gerçek üniversite burada: Burada yalnız düşmanı yenme değil, insanları anlayabilme dersi de veriliyor.

Varya on mayısta döndü. Vassia, bir şeyler olduğunu hemen anladı. Masa başına oturan Avanesyan, gözlerini Varya'dan ayıramıyordu. Genç kız askerce raporunu verdi:

— İki alay var. 316. Alay cepheden geliyor. Duminiçi önünden; öbürü Almanya'dan özel olarak yollanmış. Havanı var ama topu yok. Yöreyi temizleme emri almışlar. Epey hareket var. Hazırlandıkları hemen görülüyor.

Varya bir sıraya çöktü, ağlamaya başladı. Çocuk gibi, koca hıçkırıklarla gözyaşı döküyor, koluyla yüzünü siliyordu.

— Nataşa'yı yakaladılar. Diyatlino'ya gitmişti; orada tanıdığı, kendisine bilgi verebilecek biri olduğunu söylemişti… İki gün

gizlenip onu bekledim. Sonra Fedorov geldi, onlar da bekçidir. Bana: "Çabuk kaç" dedi. "Öldüresiye işkence ettiler Nataşa'ya…"

Avanesyan yerinden kalktı, oturdu. Bir şey söylemek istedi, konuşamadı, kulübeden çıktı. Bir saat sonra elinde haritayla döndü.

— Drojinin'i çağır. Öbür kıyıya geçmek gerektiğini sanıyorum…

Kısa süren bir savaştan sonra Lukişki'yi bırakıp çekildiler. Kriviç, yüzü kararmış koltuğunun altında bir Alman makinelisiyle yürüyordu. Komşularından bir kadın yetişti:

— İgnat Petroviç!.. –kadın ağlamaya başladı–. Daha tohumu yeni ektik. Ormana çekiliyorum, bu parazitlerle birlikte yaşamak istemem…

Ertesi gün, o kadar sevdikleri kırk beşlik toplarını da bırakmaları gerekti. "Küçük Berta" adını takmışlardı topa. Tam beş ay hepsine yardımcı olmuştu. Müfreze bir bataklığı geçiyordu. Müfrezenin bağlantısını sağlayan Kudriyatsev haber verdi: "Küçük topluluklara ayrıldık. Almanlar her yandan saldırıyorlar."

Herkes yüzünü asmış, ilerliyordu. Avanesyan sövüp saymaktaydı: "Ah bu sivrisinekler! Almanlardan da beter mübarekler!.." Ama kurtulamayacaklarını düşünüyordu içinden: Sabah bir keşif uçağı üstlerinden geçmiş, ardından bombardıman

uçakları görünmüştü. Demek yerlerini bulmuşlardı…

Yaralıları sürüklemek gerekiyordu. Yiyecek kalmamıştı, herkes açtı. Krotov, telsizle bir mesaj yollamıştı; "Khvostoviç üzerine yürüyoruz. Durumumuz ciddi…" Sonra Moskova Radyosu'nu dinlediler. Vassia, ağzından bir şey kaçırmaktan korktuğu sıralar yaptığı gibi, başını hep yana eğiyordu.

"Burası Moskova, Moskova saatiyle yirmi iki otuz. Son haberleri veriyoruz…"

Savaş öncesi Moskova gözünün önüne geldi: Sokak lambaları, tiyatroların çıkışı. Nataşa ile birlikte Büyük Tiyatro'ya gitmişlerdi. Giséle ölüyordu…

"Akşam bildirisi… Kerç şehrini bırakıp çekildik…"

Demek her yanda durum ciddiydi… Martta hepsi, kısa süre sonra Kızılordu'ya erişeceklerini sanıyorlardı. Gece, uzaktan gelen bir homurtu işitildi. Bir kurtuluş çığlığı gibi çınlıyordu sanki: Dayanın, yardımınıza geliyoruz! Partizanlar saldırıya geçmiş, küçük düşman garnizonlarını yok etmişlerdi. Sovyet iktidarını yeniden kurdukları topraklar gitgide genişliyordu. Vassia hatırlıyordu: Nisan ayında, tam doksan kilometre kendi toprağımızda yürüdük. Kurtarılan köylerde herkes sevinçliydi, rahattık. Belki bu yüzden şimdi duruma güç katlanıyoruz… Dereyi görmeden paçaları sıvadık. Savaşçılar, o günkü kadar umutsuzluğa kapılmamışlardı…

Sabaha doğru Almanlarla karşılaşıldı. Savaş kısa sürdü.

Partizanlar düşman saflarını yarmayı başardılar; on bir ölü ya da ağır yaralı vermişlerdi. Yaralılar götürüldü. Avanesyan da onların arasındaydı. Bir mermi karnına, kalbinin biraz altına girmişti. Ertesi gün, kendine gelemeden öldü.

Vassia ölü arkadaşına bakıyordu. Birlikte en zorlu günleri geçirmişlerdi; o sıralar ödlekler kılık değiştirip tüyüyorlardı. Her evde bir "yeğen" vardı. Almanlar, gece gündüz tutsakları önlerine katıp ilerliyorlardı. Kuşatılan askerlerden bir müfreze kurmuşlardı; sonra Briansk'dan, Orel'den gelenler de katılmıştı. Gece Avanesyan, güneşten yanan, uzak toprakların sözünü ederdi; saydam göller, gümbür gümbür yankılanan sesler, yanık tenli, ince uzun genç kızlar. Ve Avanesyan, minicik örgülü, Orelli bir genç kızı sevmişti. Artık ikisi de yaşamıyordu… O güne kadar Vassia böyle şey duymamıştı: Acı gırtlağına çörekleniyor, soluk almasına, yutkunmasına engel oluyordu.

Drojinin yaklaştı:

— Hava kötü, çocukların umudu kırık.

— Havayı düzeltmek seni ilgilendirir; boşuna mı komiser oldun?

Drojinin somurttu; ama işini hiç beceremiyordu. Rapor hazırladı, ama inandırıcı bir konuşma yapmak harcı degildi.

— Bu sabah iyi kötü becerdim. Ama konuşmayı bilmiyorum.

Bir mezar kazıldı. Çevresinde yığınla sarı çiçek vardı… Vassia

düşündü: Enayiler, niye açmışlar sanki? Çiğnenecekler. Savaş bu… Ne aptallıklar geçiyor kafamdan! Çocuklarla ciddi ciddi konuşmak gerekli. Drojinin beceremez. Gerçekten moral sıfıra inmiş. "İnsanın beynine bir kurşun sıkası geliyor!" dedi Zikov.

Avanesyan mezara kondu, Vassia bir konuşma yaptı:

— Sevgili yiğidimiz Aram Avanesyan kahramanca öldü. Kısa süre önce nişanlısının ölüm haberini ses çıkarmadan karşılamıştı. İki katlı bir nefretle savaşa girdi. İnsan başından, göğsünden, bacaklarından yaralanabilir. Hepimizin yüreği yaralı. Savaşa bu yarayla gireceğiz: Düşman daha da güçlü, yaz çok zorlu geçecek. Arkadaşlarımız, düşman saldırılarını topraklarımızda karşılıyor. Bizden, onlara yardım etmesi Komutanımız Avanesyan'ı, Şarapov'u. Nataşa Golovinskaya'yı, Ostapenko'yu, Aliyev'i, Juravlev'i, Frid'i hatırlayalım, ölenleri unutmayalım. Partizanlar! Tek fert kalana dek bu ormanlarda Almanlara soluk aldırmayacağımıza yemin edelim! Yemin ediyoruz Avanesyan, söz veriyoruz sana ulusumuz!..

Çevrelerinde ağaçlar hışırdıyordu; mırıldanıyor, hıçkırıyor, gözdağı veriyorlardı. O gece ağaçlar da söz veriyorlardı. Güneş batarken ufuk kan kırmızıydı, büyük rüzgârın habercisiydi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1

Hayatın ufacık şeylerine bağlı yaşayan insanların kendilerini aştıkları, hayatı bütün genişliğiyle fark ettikleri anlar olur. Eşyalarına ve Semyon İvanoviç'in elbiselerine gösterdiği özenle Nina Georgiyevna'yı şaşırtan Olga için böyle oldu. Olga her zamanki gibi pratikti, artık bir odada yaşadıkları halde konfora yine düşkündü. Gazete yazı işlerinin yerleştiği küçük evdeydi oturdukları oda. Ama şimdi savaşın geliştiğini, ortak esere katkıda bulunmak gerektiğini anlamaya başlamıştı. Annesinin bile kabul ettiği bir yanı vardı: İşinde çok namusluydu Olga. Savaştan önce de işine bağlılığıyla arkadaşlarını şaşırtırdı: Herkesten önce görevi başına gelir, herkesten sonra giderdi. Yeni ve güç koşullarda iş ahlakı yetmiyordu. Sakin ve soğukkanlı Olga, şimdi büyük bir şevkle çalışıyordu. Bütün vaktini matbaada geçirdiği için yiyecek karnelerinin süresini doldurduğu gün, gerek kendinde, gerekse bu geniş dünyada önemli bir değişiklik olduğunu anladı.

— O kadar işim vardı ki yiyecek almayı unuttum Semyon. Ama gazete zamanında çıktı. –Gülümsedi– Ne yaparsın, savaş bu…

Semyon İvanoviç, yorgun yorgun esnedi:

— Acele etmenin ne gereği var? Büyük gazeteler bile gecikiyor şimdi…

Olga, küçümseyerek bakıyordu sanki kendisine. Sinirlendi. Bu yumurcak da kendini bir şey sanmaya başlamıştı. Bir de üstelik tedirgindi!.. Onunla, aile hayatında gerekli rahatı bulacağını

düşünerek evlenmişti bir de! Oysa bizim havamız bozuluyor. Neyse savaş bitince işler yoluna girer…

Savaş, koca devletlerin hayatı gibi Nina Georgiyevna'nın yetiştirdiği çocukların hayatını da değiştirmişti. Ama Semyon İvanoviç'in yaradılışı karşısında acizdi. Eskisi gibi gerektiğinde bir şeyler söylemenin, gerektiğinde de susmanın önemli olduğuna inanıyordu; eskisi gibi reçelle çay içmeye, ağaçların gölgesinde balık tutmaya bayılıyordu. Oysa artık her şey düzensiz, belirsizdi. Eski iş arkadaşlarının neredeyse hepsi gitmişti; çalışma koşulları çok kötüydü; matbaa bir gazetenin basılmasına olanak vermeyecek kadar yetersizdi: Hayat koşulları da güçtü. Minicik bir odada yaşıyorlardı. Olga da bir sürü ukalalık çıkarıyordu başına. Bir fincan çay içmek mesele olmuştu. Semyon İvanoviç gece gündüz çalışmak zorundaydı; temmuz ayında kıra, sazan avlamak için kent Sovyeti başkanını ziyarete ancak iki kere gidebilmişti. Bütün bunlar bir şey değildi: Başka bir derdi vardı. Kömür fabrikasının açılışının geciktiğini, bundan söz etmenin gerekip gerekmediğini Sidorov'a telefonla soramıyordu. Sidorov cephedeydi, yerine Korolev gelmişti. Oysa Korolev şöyle konuşmuştu: "Böyle saçma sapan şeyler için bana telefon etmeyin. Verimi nasıl arttırmak gerektiğini ben size soruyor muyum? Yazı işleri müdürü sizsiniz. Kararı siz verin…" Astları ya da ziyaretçileriyle konuşurken, Labasov, yazı işleri müdürü olduğunu tekrarlamaktan hoşlanırdı. Bunu sık sık Olga'ya da söyler hem de şefçe "alçak sesle" hatırlatırdı. Ama Korolev'le konuştuktan sonra Semyon İvanoviç'in kolu kanadı kırılmıştı, küçücük gözleri hepten kaybolmuş, şiş, renksiz yüzü maske gibi olmuştu. Birden, her şey için hesap vermek zorunda olduğunu anladı. "İnsan cephede daha rahat," dedi karısına. Olga alay edercesine güldü. Karısının sözünü dinlemeyeceğini anlıyordu.

Beraber çalıştığı gazeteciler onu matrağa alıyorlardı. İhtiyar Zamkov bile yüreklenip bir yazı işleri toplantısında: "Uluslararası durumu gözönünde tutarak, daha canlı bir gazete çıkarmalıyız!" demişti. (Zamkov alışkanlıkla, savaştan bile sözederken "uluslararası durum" diyordu.)

Labasov olup bitenleri anlayamıyordu. Zavallı Petya Drozdov bile, bir gün, alay olsun diye: "Yazı işleri müdürümüzün intikal hızı pek garip," demişti. "Sonbaharda ayağı ıslansa mayısta hapşırıyor." Geçen sonbahar, boşaltma ve gazetenin yeni bir yere yerleşmesi Labasov'u şaşırtmıştı; olayları düşünecek zamanı bulamamıştı bile. Ama Almanlar Moskova önlerinden püskürtülünce, önüne gelene: "Bunu önceden söyleyen biri varsa o da bendim" dedi durdu. Şimdi şaşkındı. – "Voronej yöresinde…"– ülkenin ortasındaydı, üç yıl dörtnala gidilse sınıra varılamazdı. Yine de bir takım kuşku uyandırıcı şeyler geliyordu aklına. Almanlar buralara kadar da gelebilir, diyordu kendi kendine. Çok basit: Voronej'le burası. Voronej sınır yolunun yarısı. O zaman ne olur? İnsan ömür boyu bulunduğu yeri boşaltıp çekilemez ya… Eğer Korolev, bu gibi düşüncelerden ötürü bazı insanların görevine "son verdiği"ni söylese kendini toparlardı. Ama Korolev, Semyon İvanoviç'in düşünceleriyle uğraşacak halde değildi.

Olga kocasının ne yapacağını şaşırdığını fark ediyordu. İki kişilik iş görmesi gerekliydi. İşten hiç kaçmadığından, hayatın dert ve tasalarını unutmasını sağlayan bir mutluluk duyuyordu: Kocası yalnız kaba değil, üstelik işe yaramaz biri çıkmıştı. Ne zaman Moskova'ya dönecekti, orada ne bulacaktı? Evine başkaları yerleşmiş olabilirdi. Yani her şey kötüye gidiyordu… Bir tek çalışırken rahatlıyor, kendini gerekli buluyordu… Nina

Georgiyevna'ya kısa cevaplar verir ya da Sergey'le mektuplaştığını sanarak kızıyla uzun uzun dertleşirdi. Ara sıra Olga'ya, belki de kendini avutmak isteğiyle, partizanlardan sık sık söz edildiğini belirtirdi: "Vassia onlarla olabilir; yüreğim söylüyor bana bunu…"

Nina Georgiyevna, son olarak şunları yazmıştı: "Sana güveniyorum Olga. Kendini kaybetmeyeceğini biliyorum. Hep kararlıydın. Gazetelerdeki haberler korkunç, ama her zamankinden çok inanıyorum yeneceğimize. Biliyor musun, şimdi kendimi daha da güçlü hissediyorum. Geçen sonbahar, bir bildiri dinlediğimde her şey elimden düşüyordu. Şimdi tam tersi: Bildiri kötüyse, onları çıldırtmak için iki kat çalışmamız gerektiğini düşünüyorum. Hemen hastaneye koşuyor, yaralılara kitap okuyor, elbiselerini dikiyor, toplantılarda konuşuyorum. Zafer kazanılmadan ölmek istemem…" Mektubu okuduğunda Olga, çocukluğundaki gibi başını anasının dizine koymayı arzuladı. Yine de annem beni biraz anlıyor; incir çekirdeğini doldurmayan şeylerden ötürü kavga ederdik; ama şimdi devir değişti…

Olga kendini çok yalnız hissediyordu. Semyon İvanoviç, günlerce konuşmadan oturabiliyordu. Sonra birden kabaca saldırıyordu karısına: "Kendini beğenmiş yumurcak…" Olga'nın kendisine bakmasını istiyordu. "Yine düğmemi dikmeyi unutmuşsun. Aklından neler geçiriyorsun peki?" Ara sıra da keyiflenirdi. Bir şey olmamış gibi, Moskova'daki günlerini hatırlardı. Üç bardak çay yuvarladıktan sonra alnını havluya siler, Olga'ya sarılmak isterdi. Böyle anlarda Olga onu itiyordu: "Bırak da okuyayım…"

Cephedeki askerlerden geridekilere bir çağrı yollanmıştı yazı

işlerine. Bu çağrının gazetede yayınlanması gerekiyordu. Semyon İvanoviç uzun süre düşündü, "Hımmm! Hımmmm" etti; iki kere ahizeye yapıştı. Sonra yerine bıraktı: Olanaksızdı, Korolev ana avrat söverdi sonra.

— Çağrıyı mutlaka koymalıyız, dedi Olga. Gecikenleri kamçılar…

— Neler yazılı, bir baksana! Kırbacı ben yerim sonra… "Durum çok çok ciddi… Kaderimiz…" Şu laflara bak! Durumu, neden olduğundan kötü göstermeli? Bozguncu kafasıyla yazılmış, Neden "çok, çok ciddi" sorarım sana! Nereden bulmuşlar bu deyimleri?

— *Pravda*'yı okusana, dedi Olga. Onda daha açık seçik yazılı…

— Yok canım. Bütün sayılarına baktım "Ciddi" var ama, "çok, çok ciddi" ya da "Kaderimiz…" yok; onlar bir şeye aldırmıyorlar. Nasıl olsa cephedeler. Ama kabak benim başıma patlayacak.

Eskiden Labasov, bir sorunu çözümlerken bu işi zevkle yapardı: Kocaman kırmızı kalemle yazıları çizerdi. Bu kez, bildiri metnini güvensiz, ince çizgilerle düzeltti. Olga omuz silkti, matbaaya koştu.

Ertesi sabah Semyon İvanoviç uyandığında şaşırdı kaldı: Olga'nın yatağıyla kendininki, perde niyetine asılı bir çarşafla ayrılmıştı.

— Bu oyun da nesi? diye sordu Semyon İvanoviç.

— Oyun moyun değil. Durumu dikkate almak zorundayım artık. Gazeteyi bırakmak istemiyorum. Ama gitmek gazeteyi bırakmak demektir. Başka bir oda kiralamak da olanaksız. Bu kadar.

— Ne demek bu kadar? Bu paçavranın yatağın yanında işi ne?

— Anlaman gerekir. Artık karın değilim. Bir düşüncesizlik yaptım. Zararın neresinden dönülse kardır. Daha fazla konuşmayalım. Sinirlerime ihtiyacım…

Semyon İvanoviç kendinden geçip bağırdı:

— Başka biri mi var? Kim?..

Olga kılını kıpırdatmadan güldü:

— Şimdilik kimse yok. Çok işim var, düşünmüyorum bile. Hem sonra erkek namına burada kim kaldı? Hepsi senin gibi… Savaş bitince belki birini bulurum… Ama savaş bitene kadar yazı işleri sekreterinden başka şey değilim. Unutma…

Birkaç gün sonra, hayatındaki değişikliği bildirmek için Olga annesine mektup yazdı: “Semyon İvanoviç‘le boşandık sayılır. Günümüzün koşulları öyle ki, insanları tanımak daha kolay oluyor. Bana göre değilmiş. Eski adrese yazabilirsin; bir oda, hatta yarım oda bile bulmak olanaksız. Bulsan da çok pahalı. Hem eski elbisem yırtıldı; yenisini almak için para biriktiriyorum. Sırtıma

giyecek bir şeyim kalmadı, tiyatroya bile gidemiyorum…”

Kızımı yeniden kazandım, diye düşündü Nina Georgiyevna. Evet, gerçekten kazandım onu. Ağzından çıkanları ruhuna bağlarken nasıl da yanılmışım. Kızımın genç olduğunu, gençlerin başka bir dil konuştuklarını nasıl da unutmuşum!… Olga’nın öğütleri bile yaşlı kadını kızdırmadı: “İyi bir yiyecek mağazası bulmalısın. Şekersiz ve yağsız fazla dayanamazsın…” Benim zavallı kızım! Onca derdi arasında bir de beni düşünüyor…

2

Sergey gülümsedi. Bir yıl önce sıkıntıdan patlıyordu: İstihkâmcı ordunun kuyruğunda gider; ötekiler savaşırken o köprü yapar… Ordunun kuyruğunda gittiğimiz doğru. On beş gündür tanklar, toplar, bütün tümen bizi geride bıraktı. Biz yolları, köprüleri uçuruyoruz. Dün Voronov: "Bu köprüyü 1938'de yapmıştım…" dedi. Kendi yaptığımızı kendi elimizle uçuruyoruz. Almanlar da peşimizden koşuyor, yolumuzu kesmeye çalışıyorlar.. İki keresinde, yarım saat kazanmak için savaşmak zorunda kaldık. Bir tek sağlam köprü bırakamazdık onlara! Bu böyle ne kadar sürebilir? Elma ağaçlarıyla, bembeyaz evleriyle sakin kentler. İlkbaharda buralılar, savaşın burunları dibine geleceğini düşünmemişlerdi bile. Step… O kadar büyük ki insanın canı bakmak istemiyor… Neredeyse Don Nehri'ne varacağız. Daha da ilerlemelerine izin verecek miyiz acaba?

Büyük bir acı, sevdiği birinin ağır hastalığını ya da dostunu yitirmenin üzüntüsünü tadan biri, en kötü şeyin ikinci bir kayıp olduğunu bilir. Kışın sevincinden, büyük umutların ardından başlarına gelenler dayanılır gibi değildi. Geçen yaz kargaşalık büyüktü: İnsanlar akıllarını başlarına toplayacak, düşünecek zaman bile bulamamışlardı. Şimdi, geri çekilmenin ne olduğunu herkes biliyor. "Alman" sözcüğüyle kan tepeye çıkıyor, gırtlak kuruyuveriyordu. Kısa süre önce, toprak kuruyunca batıya yürüneceği sanılmıştı. Tam tersi oldu; bendini yıkan ırmak gibi, Alman ordusu, tarlaları, sebze ve çiçek bahçelerini, tekdüze, sınırsız stepi kaplamıştı.

Yaşlı bir kadın Sergey'e: "Ne büyük umutlar vermiştiniz," dedi.

“Şimdi kaçıyorsunuz…” Sergey verecek cevap bulamadı. Askerler, kadınların, çocukların, yaşlıların bakışlarından kaçıyorlardı: Onları koruma yı beceremememişlerdi. Buğday ı, toprağı, mutluluğu Almanlara veriyoruz. Hava ne sıcak! Yol, yoğun bir toz bulutuyla kaplı; ağızlar kuru, gözler acıyor. En iyisi bir şey görmemek…

“Rostov’u boşalttık.” Bir günlük emir. Basit, acı sözler: Toparlanmak gerekir! Her şeyi bırakıp gidiyoruz (askerler “kirişi kırıyoruz” diyorlar) Uçaklarımızın sayısı arttı. Tanksavar topları iyi. Cephe gerisi sağlam: Herkes çalışıyor… Ama savaşmayı bir türlü öğrenemedik.

Sergey, yaradılışı gereği düzensizdi; savaş öncesinde dalgınlığından kendi yakınmıştı: Bir mektubu nereye tıktığını bilemezdi; bir saat erken gelir ya da bir saat gecikirdi. Şimdi düzensizlikten nefret ediyordu. Önceki gün albay: “Köprüyü uçurmayın, bekleyin. Onları burada durduracağız. Tanklar tam dörtte geçecek.” demişti. Dört demişti ama tanklar “yedi” de geçtiler… Aynı albay yakınıyordu: “Ne zaman uçakların yardımını istesem geç kalıyorlar…” Ulaştırma kötü. Albay açık açık söylüyor: “Sol kanattaki komşunun nerede olduğunu Tanrı bilir…” Tümen komutanı, Suvorov’a hatırlatmaktan hoşlanır: “Yarın heriflere esaslı bir kötek atacağız,” diye bağırır. Ama sırası geldiğinde karar veremez, sallanır… Binbaşı Parşin gerekli tedbirleri almıştı: “Komuta yerimiz burası. Artık kımıldamayacağız. Elimizden geldiğince yerleşmeliyiz buraya…” Masasının üzerine karısının resmini de koymuştu. Üç saatte elektrik tesisatı güçlükle yerleştirildi. Her neyse, konfor sağlanmıştı. Ama akşam, binbaşı yine yola düzüldü. Gorbunov, konser programını hazırlamak için kalmıştı, oysa Alman tankları

şehre giriyorlardı bile… Ben de parlak sayılmam: Millerovo önünde Grinko'ya güvendim, mayınlar yerleştirilmedi. Yalnız bunun için savaş kuruluna çıkarsalar yeridir.

Sıcak artıyordu. Toz hareketsiz, sanki havada asılıydı. Sergey, Voronov'a sordu:

— Nikolay ne dersin, uzun sürer mi?

— Dün haberalma bölümü iki Almanı sorguya çekti. Mayısta Fransa'dan ayrılmışlar. Orada kimselerin kalmadığını söylüyorlar. Hitler kıştan önce işi bitirmek için esaslı bir darbe indirmek istiyor. Ağlaşıyorlar ama küstah bu herifler! İçlerinden biri Hindistan'a yürüdüklerini söylemedi mi? Akıllarını kaçırmış bunlar!

— Hindistan'a mı? Delirmiş hepsi. Çok bira içiyor, bu yüzden hep düş görüyorlar…

— Ya müttefiklerimiz ne düşünüyor? Darbeyi indirmenin sırasıdır. Almanlar, son tanka varıncaya dek neleri var neleri yoksa Fransa'dan çektiler… Nerede kaldı ikinci cephe dedikleri şey?

— Aceleleri yok. Acele etmeyi sevmezler. Paris'te bir İngilizle tanıştım, sevimli bir adamdı. Bir gün, ticari temsilcilikten birlikte çıktığımız sıra bana: Çok acelem var," dedi. Otobüsü de geliyordu. Biraz koşsa yetişebilir. Neredeee, adımlarını bile hızlandırmadı… Şaka ediyorum canım. Fransızlar, güler geçersin, derler. Yalnız yaradılış meselesi değil. Almanları sevmezler, ama korkarım bizi de pek sevmiyorlar…

— Sergey, sen Fransa'yı gördün. Fransızlar gerçekten çarpışıyorlar mı, yoksa iş görmekten çok konuşuyorlar mı?

— Orada her şey karıştı. Paris'te bir şair tanıdım, ince biri. Sözcüklerinin anlamını düşünmezsen insanın hoşuna gider, neredeyse şaşırtır. Ama alışılmış dile çevir, su katılmamış Almanın biri olduğu anlaşılır: ne Almandan daha iyi, ne de daha derin düşünceli. Orada kayıtsız gevezeler, büyük konuşan boşboğazlar, "bizlerin ve sizlerin büyük partisi" var. Bir de halk tabakası. Halk ne yapabilir? Pek az Alman kaldı diyorsun. Askeri bir çıkarmayı önlemeye yetmez, ama silahsız bir ulusa diz çöktürmeye yeter de artar bile.

Voronov, Sergey'in en iyi dostu olmuştu. Mavi gözlü, utangaç, çocuk gülüşlü, tatlı, çalışkan, otuz iki yaşında saçları ağaran bir devdi. Arhangelsk'li bir oduncunun oğluydu, çocukluğunu koca bir ırmağın kıyısında, yitik bir köyde geçirmişti. Çocukluğundaki gibi ormanı, yaprak hışırtısını, reçine kokusunu, doğanın basit ve gizemli yaşayışını seviyordu. Okulda üstün zekasıyla kendini göstermişti. "Sen önemli biri olursun," diyordu herkes. Gerçekten de, Voronov çok iyi bir inşaat mühendisi olmuştu. Leningrad'da gepgenç bir öğrenci kız tanımıştı; şakacı, okşayıcı Nina. Elleri o kadar küçüktü ki, Voronov avuçlarında sıkmaya çekinirdi. "Bir beyaz ayısın, Mişka'nın teki…" der basardı kahkahayı Nina. Belki de bu yüzden, oğullarına Mişka adını vermişlerdi. Voronov kentten uzaktayken Leningrad'ı telefonla arar ve sorardı: "Mişka nasıl?.." Ailesi Leningrad'da kalmıştı. Hep haber bekliyordu. Karısından bir mektup aldığını kimseye söylemedi. Beş gün sonra Sergey'e baktı, gözleri daldı gitti: "Mişka'm ölmüş. Açlıktan… Dişlerimle gırtlaklarını parçalayabilirim! Neyse, başka şey konuşalım. Çünkü, ne istersen söyle bir şey yapamazsın…"

Sergey annesinden ve Valya'dan sık sık mektup alıyor; büyük bir zevke okuyordu. Düzenli ama kısa cevaplar yazıyordu. Çevresinde olup bitenleri geçmiş günleriyle bağdaştıramıyordu bir türlü. Annemin, savaş öncesinden kalma eski sözcükleri kullanması ne garip. Düş görmeye devam ediyor, duygulanınca da hemen bir sigara yakıyor herhalde… Hastalanmasa bari!" Valya'nın yakındığı yok, ama canının sıkıldığı belli. Tiyatroya gidip üç Kızkardeş'i gördüğünü söylüyor. Annem, Olga'nın kocasından ayrıldığını bildirdi. İyi olmuş. İğrenç bir herifti… İnsanlar boşanıyorlar. Herhalde başkaları da evleniyordur… Bütün bu işler ne kadar geride kaldı! Sanki başka bir gezegende. Stepte uyuşan tek şey vardır. Yakıcı toz ve yanık kokusuna, yıkık köprülere, çevredeki hüzne uyan tek şey: Nina Georgiyevna'nın mektupların altına devamlı eklediği notlar: "Vassia'dan hiç haber yok…" Savaş! Şimdi yangın iyice yayıldığında alev alan stepin otları gibi, Sergey de savaş ateşiyle doluydu.

Bir subay Voronej'in içinde çarpışmalar olduğunu söylemişti. Almanlar, Rostov'dan güneye iniyorlardı. Salsk, Kotelnikovo… Cephedeki gedik, gün geçtikçe genişliyordu. Alman tankları gerilere gömülmekteydi. Burada zorlu savaşlar veriliyor, ötede başka mevzilere çekiliyordu Rus birlikleri. Köyler yanıyor, kadınlar ağlıyor, pelinin acı kokusu mide bulandırıcı…

Yeryüzü böyle bir felaketle karşılaşmamıştı. Wurtemberg'in dakik muhasebecileri, vahşi çığlıklar atarak Polovtsi steplerinde ilerliyorlardı. Kimler yoktu ki? Ablak suratlı, Ukrayna'da semirmiş astsubaylar, "kıstırmaktan" "kuşatmaktan" başka şey düşünmeyen, kuru yüzlü, bomboş bakışlı generaller; düelloda yüzü yaralanan Heidelberg üniversitesi öğrencileri, Pomeranya'nın mankafa celepleri; heyecanlı SS'ler, maaşlarından

para arttıran, ıtır saksısı ve basuruyla yaşayıp giden kırklık, varlıklı memurlar; hepsi de, destanlara konu olan Colchide hazinesi peşindeydi. Şarkıcı ve sarhoş, kalp hırsızı, araklanmış yumurtaya bayılan, Sezar rolüne çıkmış yankesici İtalyanlar vardı. Yersiz, yurtsuz, sefil, kara cahil Romenler, atalarının Volga kıyısında oturduğunu, Paris'in inceliğini taşıyıp Berlin'e kol attığını, dünyanın göbeği olduğunu söyleyen Bükreşli subaylar vardı. Kanla, kinle, askeri eğitimle kızışmış Macarlar vardı: Kendilerine haksızlık yapılmıştı, çekiyorlardı tetiği… Butün bu insanlar stepte debeleniyor, yiyor, içiyor, boşalıyor, yağmalıyor, boğazlıyor ve haykırıyordu: İleri, hep ileri!

Gece bir köyde mola verilmişti. Yaşlı bir adam Sergey'e alaycı sesiyle:

— Sizinkiler Tanrıdan söz ederken…

— Ne diyorlardı?

İhtiyar sinirlendi: .

— Bu da nesi? Ruslar beni yok ettiler, şimdi yine bana güveniyor köpoğluları…

— Yok canım, dedi Sergey. Başka şeye güveniyoruz.

— Müttefiklerinize mi?

— Kendimize.

Ne bitip tükenmez koku! Pelin. “Pelin gibi acı”, dememişler boşuna… İhtiyar hepsine şarap sundu:

— Don kıyısı üzümlerindendir, güzeldir…

Şarap da step kokuyordu, yanık ot kokuyordu…

Sergey, Mado’nun, ağızda buruk bir tad bırakan tatlı şaraptan söz ettiğini hatırladı. Gerçekten böyle şeyler var mıydı bir zamanlar? Barış çağının yazı, resim dolu atölye… Şimdi Almanlar orada. Buruk bir tat? Buruk da ne demek, başka türlü acı.

Birden Sergey gülmeye başladı:

— Şu Tanrı hikayesi çok gülünç. Neyse ki insanlar birtakım hikâyeler uyduruyorlar: Bu hikâyeler de henüz her şeyin ölmediğini gösteriyor.

Yine günler, kilometreler, toz, pelin. Ve işte Don….

— Köprü işiyle görevlendiriyorum, demişti Albay Voronov, planını savunuyordu:

— Almanlarla birlikte uçurmak istiyorum. Yanıma yirmi kişi alacağım. Barınak sağlam. Onlar sağa sola bakınana dek tüyecek zamanı buluruz…

Zonin, kabul etmeden önce bir an düşündü: Tehlikeliydi. Voronov diretti:

— Hesabımız sağlamdır…

Barınağı incelediler. Sergey:

— Dönüp buradan geçerken yeni bir köprü yapmamız gerekecek, dedi.

Voronov rahatça cevap verdi:

— Şurada kurmak gerekli, üç yüz metre yukarıda…

Sabah ortalık pespembeydi, yalnız stepte görülür pembe sabah. Başçavuş Şulyapov: "Teğmenim siz gidin," dedi. "Biz icabına bakarız." Voronov güldü, "Ben de işe göz kulak olacağım. Az şey mi?"

Önce dört Alman köprüye çıktı, biraz tepindiler, altına baktılar, sonra da geri döndüler. Voronov dürbünle gözledi: İki subay heyecan içinde bir şeyler konuşuyordu; sonra biri kolunu kaldırdı. Beş araba köprüye çıkınca Şulyapov kolu çevirdi. Köprü havaya uçtu. Ortalık tozla, toprakla kaplandı. Voronov silkiniyordu. İyi oldu!… İstihkâmcılar otların arasında ilerlediler. Makinelilerin sesi duyuldu. Voronov, Şulyapov'a bağırdı: "Karşılık vermeyin, ilerleyin siz…"

Ertesi gün Başçavuş Şulyapov, Sergey'e raporunu veriyordu:

— Teğmen Voronov'la er Okhrimenko'yu kaybettik. Teğmen başından yaralanmıştı, dere yatağına kadar sürükledik. Almanlar saat yirmi üçte karşıya geçmeye başladılar; bizi görmemişlerdi.

Teğmenimizi de götürmek istiyorduk, kendinden geçmişti. Yüzüne baktım: İşi bitikti… Beklemek olanaksızdı. Gün doğmadan kurtulmamız gerekiyordu… Yüz Almandan fazlası öldü. Müthiş bir patlamaydı. Biz nasıl toprağa gömülmedik, şaşıyorum…

Şulyapov, Voronov'un kâğıtlarıyla iki fotoğrafı Sergey'e verdi: Bereli, gülümseyen genç bir kadınla küçük bir çocuğun resimleriydi bunlar. Mişka olmalı. Nikolay bu resimleri hiç göstermedi… İşte artık Voronov da yok… "Üç yüz metre yukardan kurarız köprüyü…" Ama Voronov kuramayacak… Yine de güzel bir ölüm: Yüzden fazla Alman, en azından bir günlük kazanç. Bir gün de fazla bir şey değil ya… Hiç durmadan çekileli neredeyse bir ay olacak. Hem sonra yüz Alman nedir? Neredeyse bütün Avrupa var karşımızda…

Şulyapov komutanının üzüldüğünü anlamıştı.

— Yüzbaşım, teğmenin ölümünü onlara pahalıya ödeteceğiz. Öyle bir sarsacağız ki…

Sergey başını arkaya attı, şaşkın şaşkın çavuşa baktı. Kendi kendine konuşur gibi, düşünceli:

— Tabii sarsacağız, dedi. Ama teğmene çok üzüldüm: Tam bir erkekti!.. Konuşmak neye yarar!.. Köy yollarını mayınlamak gerek. Rahata alışkın avanaklar köy yollarından geçmeye kalkabilirler…

3

Keller küçük kızı dizlerine oturttu; üç dört yaşlarındaydı, kendi kızını hatırlatıyordu. Gretchen büyümüştür şimdi. Görmeyeli neredeyse iki yıl olacak. Beş yaşına geldi. Rudi de okula gidiyor.

— Adın ne?

Küçük kız ağlayarak anasına koştu, etekleri arasına sığındı. Keller çok neşeliydi: Bir kere o gün astsubay olmuştu; sonra koca bir tabak peynir yemişti, bildiriler de kışa varmadan Rusya'nın işinin biteceğini ortaya koyuyordu. Bu mükemmeldi işte, çünkü Rusya'nın ikinci bir kışına kimseler dayanamazdı: Soğuğu, biti, şişen ayakları, bütün iğrençlikleri hatırladı… Şimdi hava çok sıcaktı mevsimlerden yazdı, neredeyse Asya'ya varmışlardı… Şu küçük de ne aptal şey! Isıracakmışım gibi korkuyor benden. Hepsi yabanıl, insandan kaçıyorlar…

Keller, eğri bacaklı, kızıl tüylü bir köpek gördü. Çağırdı, okşamak istedi; ama hayvan kuyruğunu kısıp kaçtı. Köpeklerine varıncaya dek her şeyleri yabanıl heriflerin!.. Ne önemi var canım, yine de çok ilginç. Alışılmamış bir görüntü! Biraz daha ilerlesek dünyanın bambaşka bir bölümüyle karşılaşacağız! Önceki gün bir deve görmüştü… Bu bölgelere kadar geleceğini Keller aklından geçiremezdi. Çalışma odasından çıkmayan bir bilgindi; savaştan önce nereye gidebilirdi? Berlin'e, Paris'e, İsviçre'ye… Turizm… Burada, düşünde göremediği şeyler çıkıyordu karşısına. Savaş çok cömert, yadsınamaz. Öldürmek ahlaksızca, akıl almaz bir şey. Ama savaşı yadsımak, aşkı yadsımak kadar aptalca: Aşkta da ne ahlaka yer var, ne akıl ve mantığa…

Geçen yılın sefil köyleri değildi bunlar. Süt domuzları, süt, rislingi hatırlatan şaraplar vardı. Kısa süre önce küçük bir fıçı ele geçirmişlerdi. Ama Mimi gibi bir kadın yoktu, olamazdı da… Ruslara bu yüzden kızmak gereksiz. İlkel insanlar, antropoloji bile okumuyorlar: Yabanıl bir kadından çelişik duygular beklenir mi? Güzel bir gece geçirmişti. Genç kız durmadan ağlıyordu, ama bunun da zevki başkaydı. Pek çok şeyi çabuk gömdük, yeni biçimleri hemen benimsedik. Oysa, bitip tükenmeyen sezgiler var. Bir kadının kendisinden korkması erkeğin hoşuna gider. Güçlü hisseder kendini.

Keller hâlâ iyi bir aile babasıydı: Gerta'ya sık sık mektup yazıyordu. Kısa süre önce, izinli bir askerle karısına bal, domuz yağı, bir Rus evinde bulduğu küçük, kürklü çizmeleri yollamıştı. Teğmen Krause: "Savaş, Noel'den önce bitmese bile, siz o sıra ailenizle olursunuz," demişti. "Ekimde izniniz geliyor. Biraz ileri aldım. Böylece Noel'i ailenizle kutlarsınız." Bu Teğmen Krause aslında kötü adam değil. Keller'le konuşurken onun bilim adamı olduğunu dikkate alıyor. İyi bir şey, Gerta sevinecek… Ama şimdi öç alma sırası Keller'deydi: Evin hakiminin kim olduğunu gösterecekti karısına… Gerta çocuklarının anasıydı; ama öyle anlar vardı ki. Lotte gibi, Mimi gibi, Harkov'da tavladığı minik, kızıl saçlı karı gibi aciz bir dişiydi.

Zavallı Weber'e, kitaplarıma dönmeyi düşlediğini söylemiştim. Benimle alay ediyordu. Belki haklıdır? Bilimi yadsımak gülünç. Ama başka amaçlarla yaratılan nice kuşaklar var. Klitsch'in bir çıkışından ürken Keller miyim ben şimdi?.. Tarihi Führer yazıyor; adı, Rusya'da bile bütün anıtlara kazılacak; ama bizim için savaş tarih değil. Müthiş ve çekici bir oyun. Yeniden eski işime dönmek mi? Doğrusu pek de canım istemiyor. İlerde, belki yaşlandığım

zaman: Şimdilik başka şeylerden hoşlanıyorum. Bu köyün adı da ne? Yarın ne olacak, bilmiyorum. Belki ölürüm; ama artık basit bir kart olmaktan çıktım; şimdi ben de kumarbazım. "Pas" demeyeceğim. Dün aceminin biri: "Bizi Tanrı değil Führer yarattı" diyordu. Laf işte. Ama gerçek payı yok değil; tabii ki beni yaratan Führer değil. Ondan önce de vardım. Çalışıyor, okuyordum. Ama savaş beni yeni bir kalıba döktü, bambaşka bir insan yaptı…

Teğmen Krause'nin gözdesi Willi; gece Keller'le birlikteydi. Keller bütün arkadaşlarına yakınlık gösteriyordu, Willi'ye de. Kötü bir çocuk değildi bu yumurcak; yeni kuşağın tipik bir örneği; gözü pek, şen ve palavracı. Frankfurt'ta tanıdığı İrma adlı bir kadından söz etmişti Keller'e. Sözde kadın Willi için çıldıracaktı. Bir saat sonra, aynı Willi, İrma'nın kendisini yanına bile sokmadığını itiraf ediyordu. Ruslara karşı çok kabaydı, kötü olduğundan değil, bu tutumu benimsemişti işte. Keller kaç kere onu azarlamıştı. Şimdi de ev sahibesinin tavuğunu çalmıştı. Kadın, boğazlanan danalar gibi gözyaşı döküyordu, Saçmaydı yaptığı, çünkü burada daha iki gün kalacaklardı.

— Bak Willi, benim kuralım şu: Geceyi geçirdiğim yerden bir şey almam. Komşularda istediğini bulabilirsin. Ev sahipleriyle iyi ilişkiIeri sürdürmek gerek…

Keller, Willi'nin malına el koydu ve kadına geri verdi. Kadın, hazinesini göğsünde sıkarken Keller basıyordu kahkahayı: Anaç tavuk gibi debeleniyor!

Az sonra Willi başka bir tavuk buldu, getirdi. Kömür ateşinde kızarttılar. Keller yalanarak:

— Dijon'daki A la Cloche lokantası da tavuğu bu kadar yapar işte, dedi. Bir şişe Bourgogne şarabı eksik.

Willi bir şişe rom buldu. Keller de o sıra hatırladı:

— Bugün benim doğum yıldönümüm yahu! İyi ki dinleniyoruz… Otuz dördü doldurdum. Benim yaşımda Dante, yolun yarısını aştığını yazmıştı. Biz de Koca Moğol'un başkentine giden yolun yarısını aştık demektir…

Uzun uzun, ortalığı çınlatarak attılar kahkahaları. Ev sahibesi, gözleri yaşlı avluda duruyor, ürkek ürkek pencereden içeri bakıyordu.

Keller fazlaca içmişti, ama sarhoşluğu hafifti. Hava çok sıcaktı; köy yollarında yürüyor, şarkı söylüyor, bağırıyordu. Hayatın tadını çıkarıyordu. Geçen seferki Rus kızı yoktu burada, yazık; hep ihtiyarlar ya da küçücük yavrular. Gençler saklanıyorlar herhalde. Bu sabah Teğmen Krause, Paris modasına uygun giyinmiş bir karıyla geziyordu. Aslan payını kendine ayırır…

Yemekten sonra herkes uzandı. Keller'in uykusu yoktu. Okumaya çalıştı, elinin altındaki roman sıkıcıydı: Sinir hastası bir öğrenci, güzel ama topal bir kız, bir miras meselesi ve aşkın ölmezliği konusunda gevezelikler; doksan sayfa boyunca tek olay yoktu… Kitabı bir kenara bıraktı, küçük kızı korkutarak eğlendi: Tüfeğini üzerine çeviriyor sonra da bisküvi veriyordu. Aptal, bisküvileri almaktan korkuyordu! Eski Keller olsam bunları incelerdim: Kızıllarda her ırktan adam var… Ama sıkıcı bir iş bu. Şarkı söylemek daha iyi:

Tek kaygım var benim.

Lotte, Lotte, Lotte, buraya gelsene…

Ortada ne Lotte var, ne de önceki gece yattığı kız… Yine köpeği çağırdı: Bisküvileri o yer, aç olmalı. Hayvan bir köşeye büzülmüş, içler acısı sesler çıkarıyordu. Uyuma olanağı yok… Sonunda Keller daldı. Pencerenin altından gelen bir gürültüyle uyandı. Saat altı!.. Demek iki saat uyumuşum, çok iyi. Neden bağırıyorlar? Baskın mı var yoksa? Teğmen Krause üç gün dinleneceğimizi söylemişti.

Willi koştu geldi.

— Uyuyor muydun? Bir Rus casusu enseledik. Teğmen Krause sorguya çekti. Askerlik kuralları gereğince şimdi ipe çekilecek… Bir şeyden haberim yoktu; Strauss'la iskambil oynuyorduk, birden Vogler'in bir Rus casusu enselediğini söylediler. Karının üzerinden iki elbombası çıktı. Canavara bak!.. Sonra Teğmen Krause göründü ve; "Hemen asacağız!" dedi. Strauss bir kâğıda "Bozguncu" yazma emrini aldı. Teğmen Krause örneği de verdi: Rus alfabesinden. Öyle güzel yazıyor ki, ressam sanırsın. Gel bakalım!..

— Makineme film koymayı unutmuşum. Bütün filmi dün harcadım. Esaslı bir sahne olacak, gör bak….

Genç kız, göğsü yırtık gri bir elbise giyiyordu; elleri bağlıydı. Gepgenç, onyedi, onsekiz yaşlarında: Bozguncuya benzer yanı yok. İyilik dolu gözler, yüksek bir alın, düz, çizgiyle ayrılmış saçlar. Buraya yolladıkları bir kentli olmalı… Keller gözlerini

yanık derinin göründüğü yırtıktan ayıramıyordu.

Astsubay Stelbrecht, Teğmen Krause'ya yaklaştı:

— Belki onu inzibat merkezine yollasak daha iyi olurdu?

— Neden? El bombalarını bir tankere atmaya hazırlandığını söylemedi mi? Polisin işi bizi ilgilendirmez. O baylar ön saflarda görünmekten korkuyorlar. Ben bir Alman subayıyım. Gestapo ajanı ya da polis memuru değil…

Bir süre sustu, ekledi:

— Bana kalırsa insanlara boşuna acı çektirmemeli. Dayanışmayı arttırmaktan başka işe yaramıyor. Kıza vurmadım bile. Kaçmak istediğinde Müller'le Vogler entarisini yırttılar…

Onbaşı Wergau kızı asmakla görevlendirildi. Genç bir çocuktu Wergau, zengin bir peynir fabrikatörünün oğlu ve "Hitler Gençlik Kuruluşu"nun Holstein Şubesi şeflerindendi. Millerovo'da iki komünist kadınla bir Yahudi yakalamış ve elleriyle asmıştı. Keller ona karşı çelişik duygular besliyordu: Canavarlığından ötürü nefret ediyor, aynı zamanda da kıskanıyordu. Genç kuşaktan Wergau, bizim kaygılarımızın bir teki yok onda: Böyleleri her işi kolaylıkla yaparlar.

Wergau genç kızı arkalıksız bir iskemleye çıkardı, ipi kalın bir dala bağladı, sağlamlığına baktı. İpe asılıp sallandı, dayanacağı anlaşılıyordu.

Willi, makinesini Keller'in eline verdi:

— Onu ben asıyormuşum gibi çek fotoğrafı. Her şeyi ayarladım, sen yalnız düğmeye basacaksın…

Genç kız bağırdı, bir şeyler söyledi. Bir yıl içinde Keller biraz Rusça öğrenmişti; yine de kızın söylediklerini anlamadı, yalnız "ölüyorum" ve "Stalin" sözcüklerini seçebildi. Wergau, iskemleyi ustaca çekti. Kız havada debelendi…

Otuzunu geçkin, yığınla kör inancı olan (göğsünde bir sürü muska ve nazar boncuğu vardı) Schmidt adlı köylü korkuyla içini çekti:

— Bu işten hoşlanmadım…

Vogler sövüyordu.

— Karıyı önce bize vermeliydiler! Teğmenin aldırdığı bile yok; kendininkini odaya kilitlemiş…

Willi çok heyecanlanmıştı. Keller'e:

— Çok güzeldi! Işık iyi gelmiştir umarım… Fotoğrafı İrma'ya yollayacağım. İzinli gittiğimde koşarak gelir beni görmeye…

Keller kulak verdi: herkes genç kızın sözünü ediyordu. Ne nefret vardı bu sözlerde, ne acıma. Düşlere dalmış sürüyle hayasızca şey düşlüyorlardı.

Keller yürüyerek eve döndü. Gerta'ya kısa bir mektup yazdı: "Bugün benim doğum yıldönümüm… Burada ne pasta var, ne de senin okşamaların. Dünyanın öbür ucundayız. Develeri hayvanat bahçesine sokmuyorlar buradakiler, at gibi ortalıkta geziniyor hayvanlar, Rudi'ye söyle. Sevgili çocuklarımı candan öperim; seni de benim sevgili küçük bebeğim! Ebediyen senin, Johann." Mektubu katladıktan sonra düşündü: İdamdan söz etmemek iyi oldu. Böyle ilkel içgüdüleri kışkırtmamak daha iyi. Bizim durumumuz başka: Hepimiz askeriz… yarın ölebilirim…

— Bana bak Willi. Şu gittiğimiz kentin adı ne?

— Stalingrad.

Genç kız Stalin diye bağırmıştı… Ne saf ve düşüncesiz insanlar şu Ruslar. Öldürmek ya da ölmekten başka şey bildikleri yok. Barışçı bir gelişim için yaratılmamışlar. Bir tasma gerek bunlara… Asmakla iyi ediyorlar. Hem ipe çekmenin bir anlamı var. Kurşuna dizmek, ateş etmek daha kötü. Savaşta herkes ateş ediyor… Nasıl da debelendi ama…

Gece bastırmıştı. Bu lambayla bir şey okumanın da olanağı yok… Keller rahatsız oldu. Savaş öncesi, Heidelberg sokaklarında yürümek, sonra da bir kahveye girmek ne iyi olurdu: Orkestra, kareli örtüler, küçücük dantel önlüklü garson kızlar… Bu pislik nedir? Ruslarda hep, insanın uyumasına engel olan bir şey var: Ya bir tahtakurusu ya yeni doğmuş bir bebek ya da çılgın kediler… Şu pis çomara bakın! Kendine saygısı olan köpek sakin sakin yatar. Susacak mısın sen?.. Birden Keller gülümsedi:

— Willi, ipin var mı?.. Şu köpeği asalım. Bizi uyutmayacak…

Dalarken Keller düşündü: Doğum günüm epey gürültülü geçti… Önümüzdeki yıl nasıl olacak bakalım?..

4

Gündüz hava dayanılamayacak kadar sıcak; yanık step, kükürt gibi sarı ve yakıcı toz; insanın gırtlağı kaşınıyor, susuzluk canına okuyor. Ama geceler serinledi bile. Bu serinliğin havadan geldiğini, sonbaharın da yavaş yavaş yaklaştığını kimse düşünmüyordu. Dikkat edilen tek şey vardı: Hava bulutsuzsa düşman uçakları az sonra gelecek demekti… Bacakların hareket etmediği, gözlerin kapandığı söylenemezdi o zaman; bacaklar kendiliğinden harekete geçiyor, gözler –hiç sana bağlı değil– ekmek topakları, Nalivayko'nun aradığı benzin bidonu, makineli şeritleri, kırmızı mavi daireleri, yuvarlakları, zigzaglarıyla eski harita gibi. Bir tek şey var: Savaş. Herkes savaşın devam ettiğini biliyor, ama kimse görmüyor. Ne Ossip, ne Yüzbaşı Minaev, ne de Albay İgnatov. Stratosfere çıkmak, ya da başka bir yüzyıla geçmek gerek savaşı görebilmek için. Günlerden beri sürüp gidiyor; birkaç saatliğine duruluyor, sonra eskisinden de zorlu başlıyor, askerleri yorgun düşürüyor, düşünemez kılıyor, sinir hastası yapıyor, ama gözlerle eller yine işlemeye devam ediyor; irade sanki bir başkasının, ama yerinde. Tanksavar topçusu Şapovalov'a tankın yüz adıma kadar yaklaşmasını bekleten, topçu Şaduşkin'e düşman ikinci hattında bir hareket sezdiren Astsubay Nalivayko'nun cephaneyi zamanında getirmesini sağlayan, minicik Lina Gorelik'in son bombardımanın etkisinden sıyrılıp yaralı bacakları, gövdeleri sarmasına olanak tanıyan hep bu irade. Bu dayanıklılık ve inattan da öte bir şey; düşünmediği, hatırlamadığı zaman bile insanın aklından çıkmıyor; hedefi gören, varış çizgisine uçan atlet gibi Volga'ya saldıran düşman, bu yüzden yerinde sayıyor, yedeklerini getiriyor, savaşa yeni tanklar sokuyor, gökyüzünü "Junkerler", "Messerschmittler" ve "Fockeler"le dolduruyor.

Yeni homurtular. Pike inişler… Bir çatırtı; sanki bütün gezegenler arası ekspresler gerilip, uzun süre önce alt üst edilmiş, yarılmış, iki yüz kişi tarafından bir tümene karşı korunan –taze ya da yıpranmış, 376 ya da bir başkası– tepeye saldırıyor. Bu iki yüz kişi, üzeri hortumu havaya kalkık kızgın fil, gizemli bir gergedan ya da kuru kafa resimleriyle kaplı tankları da durdurmaya çalışıyor. Kuru kafadan bol şey de yok ortaklıkta: Miğferli, kepli, kasketli gülüyor, dişlerini gösteriyor, gözdağı veriyorlar. Evvelki gün Minaev iki bacağa rastlamıştı: Başsız, gövdesiz, Alman postalları giymiş ve dolak bağlamış bir çift bacak. Kimindi bu bacaklar, nerden gelmişti buraya?

Şu tepe, genelkurmay haritasında bir kum tanesi, belli belirsiz bir küçük yuvarlaktır: Stepte, daha önde kumların arasında ve ilerde kentin içinde; fabrikaların yakınında binlerce kişi bunlar. Hepsi birleşince savaş oluyor. Bir satranç oyunu gibi önceden düşünülmüş; bir saat mekanizması gibi karışık. Dev bir kuruluş: Nalivayko yakıt bulamaz, Sergey'in istihkâmcıları köprüyü zamanında kuramaz, bir makineli vaktinden önce susarsa zemberek kırılabilir insandan duvar çöker. Savaşta her şey mantıklı, aynı zamanda her şey beklenmediktir: Tıpkı hayat gibi. Ama Ossip, Minaev ve Zarubin için yalnız bu tepe, bu derin çatlaklar, geride dere yatağı (küçük bir vadi.) Saduşkin'in bataryası, tepeyi Albay İgnatov'un barınağına bağlayan kablo var; her birinin hayatı gibi, her an kopabilecek, zayıf, çelik tel.

Bitkinlik ölümcül bir yorgunluk; kulak zarı patlıyor, gözler yuvalarından uğruyor; bir şey anlamak olanağı yok ama yine de dayanılıyor. Organik, düşüncenin dışında bir şey bu: Sonuna dek dayanmak. En basit şeylerin dışında kimsenin kafasında bir şey kalmamış: Keşif uçağı ilk ziyaretini yaptı, demek "Stuka"lar

homurdanmaya başlayacak; ardından topçu ateşiyle tanklar görünecek. Şupovalov ve Çijik tüfeklerine yapışacaklar; Şaduşkin ağır makinelilere yüklenecek. Tanklar durdurulursa bir mola verilir: Bir kutu konserve açılır; son bildiri dinlenir, mektup yazılır, bir sigara sarıp dumanını üflemek fırsatı çıkar: Saldırı püskürtüldükten sonra sigaradan alınan ilk nefes hayata dönüştür. Hem ne çabuk bir dönüş. Önce bir dakika süreli boşluk; gözler bir şey görmeden bakar; askerler konuşmadan alınlarının terini silerler. Yaşadıklarına inanamazlar neredeyse… Bu anlardan birinde Ossip, Zarubin'e –epey oluyordu– korkunun yeterince alışmadıklarından geldiğini anlatmıştı; zamanla bu korku dağılacaktı. Gerçekten de bombardıman uzadıkça korku azalır, yerini bir sersemlik alır. Ama sessizlik iyice çökünce korku birden geri gelir: Geçmiş korkusu. Konuşmak neye yarar; korkulur ama düşünmek bir şey kazandırmaz insana… Ossip tıraş olmaya başladı. Jiletinin ağzı körlenmişti, yüzünü kesti. Neyse ki Zarubin ileri görüşlü adam, yepyeni jiletleri var, Alman jiletleri…

Bir saat önce toprağın ayaklar altında oynadığına inanmaz insan. Askerler şakalaşıyor, atışıyor; tartışıyor; savaştan söz ediyorlar; burunlarının dibindeki savaştan değil ama, uzakta olup bitenden. Zarubin ordunun gazetesi Savaş Bayrağı'nı getirdi.

— Burada kimsenin bir şeyden haberi yok! diye bağırdı Minaev. Bizimkiler Viazma, Rjev üzerine yürümüşler. Yarabilirlerse Almanların hesabı görüldü demektir.

Zarubin, sert bir sosis parçasını dişledi. Dünyanın en ağır adamıydı sanki. Minaev'in ona "mister" demesi boşuna değil. Zarubin:

— Dün, diyor, yedinci takımdan Krantz bir Alman yayınını yakalamış. Müttefiklerin çıkarmasından söz ediyor… Bir kenara not ettim. –uzun uzun defterine baktı–. İşte, Dieppe yakınlarına çıkmışlar.

— Neden hemen söylemedin? Şu Mister'e bakın!.. İkinci cephe açılıyor, anlamıyor musun?..

Minaev garip bir adam. Az rastlanan insafsız biri; herkesin taklidini yapıyor, her şeyle alay ediyor. Üstelik coşkun da. "Sen füze gibisin," demişti bir gün Ossip. O sıra Minaev yemek bile yiyemiyor; kollarını sallayıp haykırıyor:

— Hayır arkadaşlar, bu işi kuçümsemeyin! İkinci cephe!.. Almanların hesabı görüldü demektir: Varını yoğunu buraya getirdi herifler… Bir harita bulamayışımız ne acı!.. Ossip, sen Dieppe'in nerede olduğunu biliyor musun? Paris'ten uzakta mı?

— Yok canım, hemen burnunun dibinde…

— Bunu da rahatça söyleyebiliyorsun ha?

— Dur canım, acele etme… Gazete bir şeyden söz etmiyor. Almanlar uydurmuş olabilir, ya da küçük bir çıkarmadır bu. Düş kırıklığına uğramak istemiyorum…

Minaev, Ossip gibi somurttu. Kalemiyle konserve kutusuna vuruyor.

— Şu sıra düş, zararlı otlar gibi yok edilmesi gereken bir şey. –

Upuzun boynunu uzatıp incecik sesiyle başlıyor bir aşk şarkısına– "Hayaller boşa gittiğinde…"

— Yazık ki gramofon yok, dedi Zarubin.

— Hemen bir "düo" yapabiliriz. Hadi, "Doktor Goebbels", lütfen…

Minaev acılı bir sesle şarkı söylemeye başladı. Kızıl lekeli, küçük kara köpek de başladı ulumaya: Sanki Minaev'i taklit ediyordu. Ossip kahkahadan kırıldı:

— Harika! Sen mi yetiştirdin?

— Yok canım! İyice uğraşacak zaman mı var? Onu yetiştiren Almanlar. Ben gizli kalmış yanlarını bulmakla yetindim. "Doktor Goebbels", ikinci cephe şerefine zarif bir selam vermenizi rica ediyorum…

Savaştan önce Minaev hukuk öğrenimi yapıyordu. Ne olmak istediği sorulduğunda –savcı ya da avukat– şöyle cevap verirdi: "Küçük bir ilçenin amatör sanatçı topluluğu yöneticisi…" Meraklarının çeşitliliğiyle şaşırtıyordu Ossip'i; yüzme şampiyonu, satranç meraklısı, edebiyat konusunda geniş bilgi sahibi, eşine az rastlanan bir fıkracıydı. Uzun süre Ossip ondan çekinmişti: Bütün bunlar uydurma. Ama Minaev; komiserin de yardımıyla bir casusu nasıl yakaladığını albaya anlatınca, Ossip ellerini havaya kaldırdı: Çok doğruydu söyledikleri, ama Minaev'in ağzından gerçekten daha da ilginç oluyordu…

— Paris'te bir kardeşim var, dedi Ossip. Yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum. Serüven aşıklısının teki, ama iyi bir çocuk. Başından geçenleri bana anlattı. Tıpkı roman gibi. Dinlesen kitap yazardın…

— Benim serüvenlerim bana yeter. Savaş bitince bu uğursuz tepe, sen, bir de "Doktor Goebbels"le ilgili bir kitap yazacağım. Ne para kıracağımı gör o zaman…

Minaev hiçbir şeyi ciddiye alamazdı, ciddi konuşmadığı sanılırdı. Ossip ona gıpta ediyordu. Bu kadar genç, üstelik bu kadar da sağlam… Ossip acısından kimseye söz etmemişti: Belki bu yüzden, daha da artıyordu içindeki üzüntü. Umutlanmak boşuna, diyordu kendi kendine. Bir yıl geçti aradan: Orada kaldıkları anlaşılıyor… Arkadaşları mektuplardan, karnelerden, çocuklarının sınıfta aldığı notlardan, bulunan sonra elden kaçırılan odalardan, ayrılık, bağlılık ya da boşanmalardan söz ettikçe daha da içine kapanıyordu. Kimse aklından geçenleri, kuşkularını yanındakilere açmazdı; dertler soyut biçimde anlatılıyordu: "Gazetede 'bekle beni' diye bir şiir var. Gerçekten hayatta nasıl oluyor bu iş?" Zarubin kayıtsız, cevap verirdi: "Gerçekten kocalarına, sevgililerine bağlı kalanlar var, bir de kuş beyinliler…" Sonra yüreği ezilirdi; Ya küçük Maşa'sı kuş beyinli çıkarsa?

Minaev bu kuşkuyu da alaya alıyordu:

— Seninkinin aldatacağından korkuyor musun? Ben de benimkinden eminim. Ama benim durumum bambaşka. Bir dostum var. Anası ha bire, "evlenin artık" diyor, biz işi uzatıyorduk. Böyle soylu duygular besleyen kişi formalite ile

uğraşamaz… Savaştan hemen önce, bir iş için on beş günlüğüne Leningrad'a gittim. Geri dönünce ne dese beğenirsiniz: "Kusura bakma suç bende değil." Anlayacağın bir Carmen havası, ardından da başkasının düğün davetiyesi: Bu yüzden her türlü olasılığa şerbetliyim.

Minaev, anasından söz ederken bile dalga geçiyordu: "Benim küçük anacığım harikadır. Mektubunda ne diyor biliyor musunuz: "Askere alsalar ben de savaşırdım" diyor. Şu tepeden onu görür gibiyim! Kafasında kuruyor: Hitler şuracıkta, yaklaşıyorum, kafasına kafasına… Altmış üç yaşında ama sapasağlam, odun yarıyor…" Minaev, yüreklendirici sözlerle dolu mektubu sökmekte güçlük çektiğini söylemiyordu. Ağlıyordu anası: "Benim küçük Mitya'ma ne oldu?.."

Oysa küçük Mitya'sı çok iyi bir subay olmuştu: Savunmayı düzenlemek için gerekli yeri seçiyor, hemen yön değiştirebiliyor. Albay İgnatov'un planını daha başından anlayıveriyordu. Ossip bir noktada ona kızıyordu: "Kendini boşu boşuna tehlikeye atıyorsun. Çocukluk bu yaptığın…" Minaev tartışmaya girmiyor, ama yine de aklına eseni yapıyordu. Askerleri desteklemek gerektiğinin farkındaydı. Gerçekten korkunçtu savaş; hiç değilse kaderin önünde herkesin eşit olduğunu bilmeliydiler…

Askerler arasında koca adamlar ve çocuklar, efendi Özbekler, Yaroslav'ın becerikli gençleri, balıkçılar, oduncular, dülgerler, her meslek ve her yaştan adam vardı. Minaev kimiyle ciddi konuşuyor, kimini de alaya alıyordu; sivil hayatta berberlik yapan, şimdi keşif kolunda görevli Liyubimov'a takılırdı hep. Kaç kere düşmanı tuzağa düşürmüş; bir tutsakla dönmüştü Liyubimov. Her şey "tarihi"ydi bu Liyubimov'un gözünde. Zarubin, albayın

çağırdığını söyler. Liyubimov: "Tarihi bir görev verecek herhalde…" derdi. Minaev ona bir tütün verirken "al bakalım," derdi. "Tarihi bir sigara sarasın diye…" Liyubimov şaşırırdı: "Ben böyle konuşmam ki yüzbaşım…"

O akşam, Liyubimov, keşfe çıkıp bir Alman yakalamayı önerdi. Heriflerin kıpırdandığı yoktu, mutlaka bir oyun hazırlıyorlardı.

Onu Minaev göreve yolladı; çağırdığı için komiser ortada yoktu.

İgnatov'un barınağı öylesine dumanlıydı ki, Ossip içerde tanımadığı bir binbaşının oturduğunu fark edemedi önce. Albay haritaya eğilmiş, kanat çırpar gibi dirseklerini oynatıyordu.

— Sizin orası sakin mi? Romanovski ne yapıyor? O da mı şimdilik rahat? Ya Babçenko? Almanlar bir tümen daha getirdiler, eminim, ama hangi tümen olduğundan haberim yok. Romanovski işi aydınlatmaya karar verdi. Zor geçeceklerini anladılar şimdi kuvvet topluyorlar… Yarın bize de takviye gelecek, söz verdiler. Adamlarımız ne alemde? Bitkin mi?

Sonra İgnatov binbaşıya döndü:

— İşte Alpert, tabur komiseri; aradığınız odur umarım…

— Kievli misiniz? diye sordu binbaşı.

— Evet.

— Karınızın adı Raisse Grigoryevna mı?

— Öyle.

— Tamam. Sorun şu komiser: Karınız sizi arıyor. Bir rastlantı sonucu izinizi buldum. Albay, benim yanımda: "Tabur komiseri Alpert" dedi de… Pek yaygın değil adınız, hemen sizi çağırtmasını rica ettim… On sekizinde, Batı cephesinden doğruca buraya geldim. Oralarda da durum epey kızışıyor…

Binbaşı, Rjev saldırısını anlattı. Saldırı iyi başlamış, yalnız kendi alayı çok çabuk ilerlemişti. Sağ kanattaki komşusu yeterince destekleyememişti onu. Durum ciddi… Kendini hikâyeye kaptıran binbaşı komiserle karısını unutuvermişti. Ossip sözünü kesmeye cesaret edemiyordu. Sonunda binbaşı kendini topladı:

— Yahu sizi ilgilendiren karınız tabii. Bizim on üçüncü tumende çarpışıyor… Usta nişancıdır…

Usta nişancı mı? Ossip irkildi; olamaz!…

— Yanlış olmasın binbaşım?

— Yok canım.. Hepimizin canına okudu: Bir halk komiserliğine mektup yazdırıyordu, bir ordu siyasal yönetmenliğine. Tekrar ediyorum: Raissa Grigoriyevna Alpert, Kievli, kocası siyasi komiser. Başka ne istiyorsunuz? Otuz Alman öldürdü. "Kızıl Yıldız" ve "Liyakat" nişanı var. Gayet açık konuştum sanıyorum.

İgnatov, sosis ve patatesle votka sundu. Ossip gülümsüyor,

duygularını gizleyemiyordu. Binbaşıyı da dinlediği yoktu. Ancak adamın şu sözleriyle kendine geldi:

— İkinci bir cephe açılmış galiba?

Albay gülümsedi:

— İkinci cephe mi? Yok canım… Geldikleri gibi gitmişler. Ne olduğunu bilmiyorum: Bir keşif mi, yoksa bir "sözde çıkarma"mı? Bir tek kendimize güvenmek zorundayız, bu açık. Kimse bizi kurtaramaz. Onlar bizden, kendilerini kurtarmamızı isteyecekler…

Gece Ossip anlattı:

— Karımı buldum, düşünsenize! Usta nişancı olmuş… Piyano çalardı. Anam çamaşır yıkamasına bile izin vermezdi. "O kadar narin ki!" Otuz Alman! "Kızıl Yıldız…" Ne diyorsunuz, ha? Tıpkı romanlardaki gibi!..

Minaev bir kahkaha attı:

— Sana demedim mi? Masanın başına oturmuş bir yazar, yığınla şey uyduruyor; bu iş için de ona para ödüyorlar. Oysa en iyi konuyu gerçek sağlayabilir ona… Neyse, komiserim sizi kutlarım. Kızından da söz etti mi?

— Kızım hakkında bir şey bilmiyor. Büyükannesiyle birlikte olmalı, Raya onları cephe gerisine yollamıştır…

— Albay ikinci cephenin sözünü etti mi?

— Bir sürü palavra! İkinci cephe diye bir şey yok. Basit bir gösteri…

Minaev kızdı:

— Anlıyorsam Arap olayım!.. Hiç hoş değil yaptıkları. Bize de telgraf çekiyor, büyük hayranlık duyduklarını belirtiyorlar… Hiç hoş değil!.. Centilmence davranmıyorlar diyeceğim. Demek çıkarma yapmış, sonra da geri dönmüşler.

Birden Minaev güldü.

— N'en var?

— Matrak bir şiir geldi aklıma:

İngiliz Lordu
Özgürlüğe düşkün
Yurttaş olarak
İnatçı ve sert.
Onuruna düşkün.
Yemeyi sever,
Sonra da kalkar
Vapura biner…

— Sen mi uydurdun bunu?

— Polejayev, Puşkin'in çağında yaşamış bir şair…

Liyubimov görevini büyük başarıyla sonuçlandırmış, yakaladığı Almanı getiriyordu.

— Yüzbaşım, işte su getirmeye yolladıkları bir avanak. İki kişiydiler, öbürünü geberttim…

— Ceketinde kan var, ne oldu?

— İt oğlu, bıçak salladı; neyse ki kaydı bıçak. Gebertecektim, tam zamanında kendimi tuttum; konuşması gerekiyor… Yüzbaşım. Bu alıştığımız Almanlardan değil…

Minaev gülümsedi:

— Tarihi bir Alman demek istiyorsun galiba?

— Tarihi mi? Yok canım. Bildiğiniz Almanlardan değil rezillerin rezili. Ben onu küçük bir kuş gibi, özenle yakalıyorum, sırtımda taşıyorum; köpoğlusu beni bıçaklamaya kalkıyor…

Ardından Liyubimov sövüp saymaya başlıyordu. Hayatı boyunca terbiyeli davranmayı öğrenen bir berber nasıl bitip tükenmeyen bir küfür hazinesine sahip olabilirdi? İçin için kaynıyordu sanki, bir türlü susmuyordu. Üstelik kimsenin de onu susturmaya niyeti yoktu: Bırakın içini boşaltsın…

Sonunda, Liyubimov susunca, Ossip:

— Lina'ya uğra da yaranı sarsın dedi.

Liyubimov Ossip'e baktı, utandı:

— Yüzbaşım, dedi… Minaev'e döndü. Parmağımı dokundurmadım herife. İtoğlu it, beni arkadan vurdu… Sorgusu bitince izin verin de ağzını burnunu güzelce dağıtayım. Bıçağıyla beni epey hacamatladı nasılsa…

Alman, Minaev'in önünde hazırola geçmiş, "albayım" diyordu durmadan. Tümeninin henüz hiçbir önemli savaşa katılmadığını anlattı. Onbeş gün önce Nancy'den gelmişlerdi.

— Aldığımız emir gereğince, en geç ayın yirmi altısında Volga'da bulunmak zorundayız. Evvelki gün Stalingrad'ın düştüğünü söylediler.

— Kim söyledi bunu? Goebbels? "Doktor Goebbels" buraya gel, söyle bakalım doğru mu bu?..

Küçük köpek havladı. Alman bir şey anlamamıştı, Rusların güldüğünü görünce saygıyla gülümsedi.

— Peki öyleyse, Stalingrad alındıysa subaylarınız yerinizde saymanızı neyle açıklıyorlar?

— Subaylar bütün kesimlerde işlerin yolunda gittiğini, yalnız burada biraz aksadığını söylüyorlar. Çünkü…

— Neden burada aksıyormuş?

— Sayın albayım, ben bir askerim; verilen emirleri yerine getiririm, o kadar…

— Sana subayların ne dediğini sorduk?

— Burada bir takım delileri bize karşı çıkardıklarını söylüyorlar…

Gün doğar doğmaz bombardıman başladı. Böylesi görülmemişti o güne dek. Ya da askerlere öyle geliyordu. Beş gün önce, Magaradze öldüğünde de benzerine rastlamadıklarını söylemişlerdi. İnsanın bağırası geliyordu… Uçaklar gittikten sonra Lina ortaya çıktı, Asteğmen Barunov'un elini sardı: Kemiği kırılmıştı. Bir gece önce Minaev, ceketindeki yırtığı diken Baranov'a bakıp: "Ne güzel ellerin var…" demişti. Kaç ölü?.. İgnatov, takviye yollayacağına söz vermişti… Tanklar göründü. Usta nişancı Şapovalov söz vermişti… Tanklar göründü. Usta nişancı Şapovalov tüfeğini doğrulttu; önceki gün bir mermi parçası kolunu sıyırmıştı; yine de üçüncü kurşunda bir tankı durdurdu. Şaduşkin bütün gücüyle savaşıyor, ağır tanklara durmadan ateş ediyordu. Biri iyice yaklaştı, tepeye iki mermi düştü; Zagvozdev yaralandı: Üçüncü mermi tam yerine oturdu, tankın demir şeridi koptu. Alman öncüleri ilerlemeye çalışıyordu, makineliler onları durdurdu. Her zamanki gibi, kargaşalıkta olup biteni anlamak güçtü ama herkes üzerine düşeni yapıyordu: Ne büyük bir atılım vardı, ne de büyük bir yüreklilik, savaşın ilk gününden beri taburu ayakta tutan büyük bir irade, doruğuna varan büyük bir yorgunluktu. Minaev'in yüzü sert, eni konu kötüydü; tıraş olmadığından yirmi yıl ihtiyar görünüyordu, yeniyle yüzünü silip telefonda bağırıyordu: "On altı tank…" "Messerschmitt'ler sağdaki komşumuzun tepesinde…" Ossip'in ne Raya'yı

düşündüğü vardı, ne Stalingrad'ı. Sonra, nasıl olduğunu bilmeden, ölen Vaviyalov'un makinelisinin başında bulmuştu kendini. Çavuş Koralev'e nasıl bağırmıştı, hatırlamıyordu: "İleri!.."

Sonunda ortalığa büyük bir sessizlik çöktü; insanlar, toprak ve hava yavaş yavaş kendine gelirken duyulan ilk dakikaların ağır ve uzun süre beklenen sessizliği. Ossip, Şapovalov'a yaklaştı:

— Eline ne oldu?

— Develer, top kundağını parçaladılar… Geldiklerini gördüm aldım makineliyi elime…

Ossip Minaev'e:

— Elini sordum –kırılmış– bana top kundağından söz ediyor, dedi. Yeni bir rapor daha hazırlamalıyız. İkimiz imzalarız. Nişan vermek için ne bekliyorlar? Nişana hak kazanan biri varsa o da Şapovalov'dur…

Birden Minaev gülümsedi:

— Sen elini soruyorsun, o toptan söz ediyor… Almanlar o kadar aptal değil; gerçekten hepimiz delirmişiz. Hem yalnız biz değil, Romanovski'ninkiler, herkes… Bana kalırsa bunlar Stalingrad'ı alamaz.

— Böyle devam ederse sekiz günde tabanları yağlayıp kaçarlar…

Sanki savaşın sonu gelmişti. Böyle birkaç gün daha sürerse zaferi kazanacaklarını sanıyorlardı. Oysa savaş yeni başlamıştı…

5

Raya, Ossip'in mektubunu evirip çevirip okuyordu.. Her keresinde de dönüp dolaşıyor, aynı yere geliyordu: "Bana resmini yollamayı unutma." Raya şaşkın şaşkın gülümsedi. Ossip onu tanıyamazdı… Eski Raya'ya benzeyip benzemediğini anlamak için cep aynasından kendine bir göz attı. Hayır, Kievli Raya değildi bu, Rjevli Raya'ydı…

Ossip'i bulmuştu. Ne büyük mutluluk!.. Dudaklarında bir gülümsemeyle ormanda ilerliyordu. Orman kızıl ve altın sarısı renklere bürünmüştü. Raya birden durdu: Uzun süredir anmamaya yemin ettiği şeyleri hatırlamıştı. Kiev, dolabın ardında, anne iç geçiriyor; yeşil elbisesiyle Ala ve bebeği Maşa. Raya gülümsüyordu ama gözleri yaşla dolmuştu, bir yıldan beri ilk olarak yaşarıyordu bu gözler. "Çavuş Raissa Albert, nişancılar toplantısına…" Hemen Ossip'i görmek; başını göğsünde sıkmak: Bir şey söylemeden ağlamak, uzun uzun ağlamak isterdi.

Kısa mektubu bir kere daha okudu. Ossip nerede olduğunu söylemiyordu, yasaktı söylemesi. Ama Raissa, Binbaşı Kaliyujini'nin Stalingrad'a gittiğini biliyordu. "Şu sıra durum öyle ki, insanın düşünecek zamanı olmuyor…" Belki mektubu yoldayken Ossip'i öldürmüşlerdi? Belki bulur bulmaz kaybetmişti kocasını… Cesaretimi mi yitiriyorum ne? Sanki Stalingrad'da bulunmak mutlaka ölmek demek. Annesinin dediği doğruydu: "Ossip Leo değil, sağlamdır o…" Zavallı anacık! Ne olmuştu, ne yapmışlardı ona?.. Ossip her şeyi anladığını söylüyor, ama elimde tüfekle beni gözünün önüne getirmiyor. Tüfek taşıyacağım, ateş edeceğim benim aklıma gelir miydi?

Silahlara Veda'yı okur, yağmur gibi gözyaşı dökerdim. "Bunlar çıldırmış, derdim Valya'ya. İnsan nasıl başkasına ateş edebilir?.."

Raya, savaşçı bir birliğe katılmayı düşündüğünde, bunun ne demek olduğunu bilmiyordu. Yalnız, hayatın gürültülü Kreştçatik'ten tarlalara, bilinmeyen, Polonski'nin "askeri harekât alanı" diye adlandırdığı başka bir yöne doğru yer değiştirdiğini duyuyordu. Hastaneye geldiğinde kendini bütün gücüyle işine vermişti, bir işe yaradığı için mutluydu… O sıralar şöyle düşünüyordu: Yeneceğiz, Ossip'le buluşacağım, hayatımız başka türlü olacak. Beni anlayacak, Ala'ya eskisinden çok fazlasını verebileceğim; artık uslandım, hayatın ne olduğunu öğrendim… Geleceği bir bayram şenliği gibi düşünüyor, "savaş bitince" sözleri yüreğinin atışını hızlandırıyordu; Dinyeper, kestane ağaçlarıyla kaplı yol, tatlı bir müzik, dinlenme geliyordu gözünün önüne.

Derken o korkunç gün geldi çattı: "Birliklerimiz Kiev'i boşalttı." Eskisi gibi işini görüyor, yaraları sarıyor, yaralıları avutup onlara gülümsüyor, doktorun isteklerini eksiksiz yerine getiriyordu. Bu okşayıcı gülümseyişin, uzun kirpikli gözlerin ardında soğuk ve ölümden başka şey bulunmadığı kimsenin aklına gelmezdi.

Rostov önlerindeydiler. Rüzgâr katı ve can acıtan karları suratlara üflüyordu. Yaralı getirmişlerdi. İlk kez Raya Almanları gördü: "Ben bunların yarasını saracağım demek?" Sekiz gün önce Kiev'den gelen bir kadın anlatmıştı: "Babi Yar uçurumunda yığınla insan öldürdüler… Çocukları bile…" Belki Ala'yı da öldürmüşlerdi?..

— Kiev'de bulundunuz mu? Kiev'de, anlamıyor musunuz?

Alman başıyla anladığını belirtti.

O akşam Raya gitti Lijikov'u buldu:

— Komiserim, izin verirseniz bu dilekçeyi size sunacağım…

Lijikov kâğıdı okudu, alaycı sesiyle sordu:

— Daha neşeli bir yer mi arıyorsunuz?

— Hayır… Kızım Kiev'de kaldı. Kocamın annesi de yanında…

— Burada da faydanız dokunuyor.

— Evet ama dayanamıyorum… Öldürmeliyim.

Öyle bir sesle söylemişti ki bu sözleri, Lijikov başını çevirdi.

Raya ateş etmeyi öğrendi; görüşünün iyi, elinin sağlam olduğunu, titremediğini söylüyorlardı. Ama kimsenin üzerine ateş ettiği yoktu daha: Ne işim var burada? Yaralılara bakmak daha iyi…" Genç bir kadındı, erkekler arasında yaşıyordu; bir sürü şeye alışmak o denli güçtü ki. İltifat edenler çıktı. Raya kısa kesti: "Yeter! Bildiğin gibi değilim…" Bir teğmen şöyle demişti:"Genç kız değil, kaya!"

Kossikov, geniş omuzlu, az konuşan bir Sibiryalı, Raya'yı ilk gördüğünde kuşkuyla yüzüne baktı: Aceminin biri… sonra da

Kossikov şişinerek: “Onu ben yetiştirdim!” derdi.

Raya, öldürdüğü ilk Almanı unutamıyordu. Aydınlık bir ilkbahar günüydü, yeni yeşeren ağaçlar dantel kaplı gibiydi. Kossikov sordu: Görüyor musun?” Raya, bir gözlük çerçevesi seçer gibi olmuştu. Belki o an bütün hayatı sanki gözlerinde birikmişti: Kaçırmamalıyım, diyordu. İki, üç saat sonra Alman hafifçe doğruldu: Herhalde nöbetçi değişecekti. Raya tetiği çektiği gibi vurdu. “Sakın şımarma ha, dedi. Kossikov, talihlisin ilk kurşunda…” Raya büyük, anlatılmaz bir hafiflik duydu. Yüreğindeki ateş düşmüştü sanki.

Eskiden Chopin’e bayılır, *İlkbahar Suları*‘nı okurken içini çeker, Ossip, yeni saç tuvaletini fark etmeyince üzülürdü… Şimdi onun için neler deniyordu: “Gözünde pergel var, rüzgârı hesaba katmayı biliyor. Sonra aceleci değil, sabırlı. Yirmi sekiz kişi temizledi.” Bütün hayatı yirmi dokuzuncuyu kaçırmamaya bağlanmıştı. İki hayat. Hem de iki kadın… Belki yüreği hiç değişmemişti? Savaş bitince (acaba bitecek miydi?) Çavuş Raissa Alpert yine Raya olacaktı: Chopin’in “noktürn”lerini çalacak, roman okurken ağlayacak, Ossip’e: “Gitme, ne olursun gitme sevgilim diyecekti. Hayır, bir daha geri gelmezdi o günler. Nasıl gelebilirdi ki? Yirmi dokuzuncuyu öldürmek… Ala öldü… Ben de öldüm… Ossip başka birine yazdı mektubu, eski Raya’ya… Neden kendimi düşünüyorum? Ossip Stalingrad’da…

Step, güney, uzak, bilinmeyen bir kent. Upuzun beyazmış. Şimdi kararmış olmalı… Durum orada aydınlanacak. İşin en şaşırtıcı yanı da Stalingrad adı. Bir rastlantı olamaz… Orayı alamazlar!.. Anlamaları gerekir alamayacaklarını!..

Raya, uzakta nehrin parıltısını gördü. Volga… Ne de uzun! Burası orman, yürünemeyen bataklıklar, insan gömülür kalır. Dün bir kamyon gömüldü, çıkaramadılar. Ossip'in, bulunduğu her step… Suya atılan minicik bir dal ona ulaşabilir.

Bir aydan beri saldırıyorlardı Rjev'e. Havaalanını ele geçirmişlerdi. Ama kentin askeri kesimi Almanlardaydı. Biri ötekinden az yüksek, iki koca yapı önlerinde yükseliyor. Bu yapılara "albay" ve "yarbay" adını vermişlerdi. Rjev sağda kalıyordu. Uzaktan kent sapasağlam sanılıyordu ama evlerin çoğu yanmıştı; yanan evlerin yalnız dış yüzü ayaktaydı. Almanlar sığınaklarda yaşıyor. Kentin hemen dışında küçük bir orman var. Bir bölümü bizde, öbürü Almanlarda. Keşif kolları sürünüyor, sırtlarında fütürist resimleri hatırlatan renkli gizleme tulumları var. Yüzbaşı Gorokhov'un taburunun çoğu Özbek; uzun boylu, yanık yüzlü, tulumları içinde sanki Doğu masallarının kahramanları bunlar. Masala benzemeyen derin ve karanlık sığınaklar, ayağın altında çamurun ses çıkardığı siperler; her karış toprak ateş altında, gece gündüz mermi yağıyor. Ortalık, demir, yığınla demir kaplı: Bozulan tanklar, dağ gibi dikenli tel, miğferler. Toprak, mermi parçaları, yarı yarıya çürümüş ölüler, mayınlar, otomobil parçaları, at kafaları, insan ve hayvan pisliğiyle dolu. Bu daracık kesimde on binlerce kişi yaşıyor ve ölüyor. Ara sıra Almanların konuştuğu şarkı söylediği duyuluyor. "İlyuşin" bombardıman uçakları geçerken bizimkiler gözlerini kırpıştırıyorlar: Bari hedefi şaşırmasalar… Gece uçaklar kente bomba yağdırıyor, yanacak ne kaldıysa alev alıyor. Askerler tütünden, yüzbaşının barınağına yerleşen telefoncu Manya'dan, kantinden söz ediyorlar. Mektuplar kayboluyor: Gazetelere şikayet etmeli. Sonra yine saldırı başlıyor. Emir şöyle: "İki blok bina alacaksınız…" Binalar ortadan kaybolalı çok olmuş. Haritada yerleri var yalnız.

Yakıntılar, cam parçaları, çamur. Yüz adım ilerlemek gerek. Bataryalar birbirini arıyor. Hava topları da insanların peşinde. Pislik insanın suratına yapışıyor. Sonra el vıcık vıcık oluyor: Kan. Ölenlerin ve savaş ganimetlerinin listesi çıkarılıyor. Siyasal komiser, nişan alacakların listesini gözden geçiriyor. Bir gaz lambasının ışığında "makineliler"in peşine düşüyorlar. Pire, bit ve tahtakurusuna verilen ad bu. Uzun tartışmalar başlıyor: Yüzer gram votkayı ne zaman dağıtmaya başlayacaklar, ekimde mi, kasımda mı? Bıyıklı bir çavuş, "Bugün biraz uyuyabileceğiz…" diyor, iki saat sonra da, nöbetçi kulübesinin yanında cansız yatıyor. Yolunu şaşırmış, serseri bir mermi yakınında patlamış. Sözlerin, gürültülerin, davranışların tekdüzeliği. "Yine füze attılar! Amma çok! Başlıyor eğlence!.." "Bak, pike yapıyor namussuz!.." "Oka, Oka, ben Menekşe." "Kesmeyin ulan, kesmeyin!" "Durumu bildirir misiniz?" "On iki, sıfır sıfır, kırk altının karesi…" "İçecek bir şey yok mu?" Bütün bunların yanı sıra ikinci yılın hırsı, anlatılamayacak bir kızgınlık.

Kayıtsız bir gözlemci, iskeleti kalmış evlerin alınması için harcanan bu çabalara şaşabilir. General Sedelnikov durmadan tekrarlıyor: "Stalingrad'ı kurtarmak gerek." Bu az konuşan, şiş yüzlü, dik ve kır alabros saçlı, emirerinin gece gündüz dar, çocuk yatağını boşuna hazırladığını generalden başkaları da biliyordu gerçeği: General haritanın üzerine eğilmiş masa başında uyuyakalır hep. Yalnız, yaşlıca, kadınsız, çocuksuz, bütün hayatını orduya vermiş. Güzel Ester'ini nar ağaçlarıyla dolu bir bahçede bırakan yakışıklı Mirza Alimov da biliyordu. Herkes biliyordu. Mermi hunilerinin, siperlerdeki çamurun, kesik ağaçlarla kaplı, üzerinde kamyonların sürünürcesine ilerlediği lanetli yolların, Sedelnikov kesiminin, patlamaların gümbürtüsünün, can çekişenlerin iniltilerinin üzerinde bir tek şey vardı: Stalingrad.

Raya artık hiçbir şey hatırlamıyordu. Hatırlamak attığını vuramamak demekti… Oysa ilerlemelerine engel olan makineli tüfek başındakini mutlaka öldürmeliydi… Artık: "Ala'yı bu öldürdü!" ya da "Almandır!.." demiyordu. Tek sözü "Bizi rahatsız ediyor"du artık. Savaş onun da içine yerleşmişti.

Raya ısınmak için sığınağa indi. Sabaha dört saat vardı, geceler buz gibiydi. Adamların soluğundan, kuruyan ıslak giysilerden ötürü insan güç soluk alıyordu. Teğmen Miletski bir gece lambasının başına çökmüştü, Raya'yı kutladı: "Yirmi dokuzuncuyu tebrik ederim. Şimdi sıra otuzuncuda. Az insan gösterdi bu başarıyı." Kırk dokuz numaralı karede iki yolun kavşağında yer alan eski Sanayi Kooperatifi binasına varıncaya dek en ufak çizgisiyle ezberlediği haritayı dalgın dalgın inceliyordu. Belki de gözleri açık uyuyordu? Birden Raya hatırladı: Ossip yaşıyordu! Savaşın sonuna kadar sağ kalır da buluşurlarsa? Düşünmek bile hoştu… Önceki gün yazdığı mektubu çantasından çıkardı, ordu gazetesinden kestiği resmi ekledi. Fotoğrafçı Raya'nın kaşını kaldırıp şişinerek gülümsemeye zorlamıştı. Zaitsev'in portresini çizmişti mektubunda… (Zaitsev, sapsarı saçlı, ufak tefek, güzel şarkı söyleyip akordeon çalan bir askerdi.) Raya küçük yazısına baktı. Neden ona bütün bunları anlatıyorum? Ala ile annemin Kiev'de kaldığını bilmemeli… Stalingrad'da… Başında da yeteri kadar dert var… Mektubu yırttı ve fotoğrafın üzerine yazdı: "Sevgilim bir şey yazamıyorum. Seni bulmanın ölçüsüz mutluluğu içindeyim. Yakında daha uzun bir mektup yazarım. Şimdilik fotoğrafımı yolluyorum. Yalnız böyle olduğumu sanma. Fotoğrafçının işgüzarlığı. Beni nasıl biliyorsan öyleyim: Kievli Raya'n."

6

Albay Gabler emireriyle çağırtınca Richter'in yüzü güldü, sevindi. Altı yıl önce, kent dışında albaya bir ev yapmış, albay da evi beğenmişti: "Eski Alman geleneğiyle çağdaş konforu çok iyi birleştirmişsiniz…" demişti. O günden beri, Gabler, ara sıra mimarı evine çağırırdı. Geçen hafta "ritterkreuz" nişanı alan albayı Richter mektupla kutlamıştı. Gabler'in çağıracağı aklına gelmiyordu.

Richter'in taburu dört gündür dinleniyordu. Tam sırasında gelmişti bu dinlenme: Hepsinin sinirleri bozuktu… Güneyde işlerin çok daha iyi gittiği söyleniyordu: Ruslar tüyüyordu, bizimkiler Kafkasya'ya varmıştı; birkaç gün içinde Stalingrad'ı da temizleyeceklerdi. Burası cehennemden farksızdı. Richter uğursuz Rjev'i hayatı boyunca unutamayacaktı… Geçen sonbahar duymuştu, bir atışta yığınla mermi kusan Rus toplarını. İğrenç bir buluş! Şimdi yakından görüyordu. İnsan çıldırabilirdi. Yakalanan bir Rus: "İşte bunlar, Katiyuşka" demişti… Anlaşılır gibi değildi bu herifler. Böyle iğrenç bir araca tatlı bir kadın adı takmak!.. "Katiyuşka"larıyla bile bir iş beceremeyecekler. Neyse ki Gabler burada. Sonradan görme aceminin biri değil o, eski ve tecrübeli bir komutan benim için ne büyük onur: Bir albay bir astsubayı çağırıyor. Teğmen Hase nasıl da kıskanıyordur beni. Emirerler beni aramaya geldiğinde Karafatma'nın bıyıkları diken diken oldu.

Gabler tek katlı, ahşap bir evde oturuyordu. Kızılların zamanında burası okuldu. Tepeden tırnağa boyamışlardı evi. Richter gülümsedi: İşte Alman dehası! Kayınağacı gövdelerinden bir çardak, ona uygun sıralar, büyük bir kapı. Her yer beyaz,

görüntüye uygun, aynı zamanda da kuzeyli, eski Almanya'yı hatırlatıyor.

Evin içi de aydınlık ve temizdi: Tahtalar yeniden boyanıp cilalanmıştı; çiçek saksıları, duvarlarda haritalar, kolonya ve puro kokuyordu ortalık. Altı yılda albay çok yaşlanmıştı, üç büyük savaşa katılmak kolay iş mi? Altmışına varmış olmalı. Richter, üste gösterilmesi gerekli saygıyla selamladı albayı. Ama Gabler ona elini uzattı:

— Oturun ve bir an için rütbeleri unutun. Eski bir tanıdığı görmek çok hoşuma gitti. Subaylardan başkasıyla konuştuğum yok. İçimi dökmek, kültürlü bir adamla, bir sanatçıyla konuşmak istiyorum. Sizin de canınız sıkılıyor herhalde: Rusya'daki yıkıntıları gördükçe insan mimarinin varlığını unutur. Ama Smolensk'de ilginç kiliseler gezdim…

— Evet efendim, birkaç anıt var orada. Eski Rus mimarisi geniş görüşlü değil. Çiftçinin ya da çobanın sınırlı kafası seziliyor, ama bunun da kendine göre bir tatlılığı var…

Gabler gülümsedi. Birden sert yüzü yumuşamış, dostça bir havaya bürünmüştü. Bir asker yerine Richter'in karşısında bir dede vardı.

— Eski çağlar, Bay Richter, çok çekicidir. Ne yazık ki benim gibi yaşlılar da kısa sürede birer eski anıt halini alıyor: Gençler, onları hemen geçip geride bırakmak isteğinde…

Gençlikten, Fransızların hafifliğinden, eski Alman kentlerinin

güzelliğinden, güneydeki hava savaşlarında yararlılık gösteren albayın torunundan, Hilda'dan (Gabler, onu da sormayı unutmamıştı) konuştular; güzel müzik dinlemeden yaşamanın güçlüğünden, insanların hayvanlaştığından söz ediyorlardı. Albay savaş konusunu açmıyordu bile, "Sizin kesimde çok zorlu savaşlar oluyor," dedi yalnız. Richter gerçekten büyük sıkıntı çektiklerini söyleyince Gabler düşünceli: "Bizim durumumuz da pek iyi değil, dedi. Yapacak şey yok: Führer, güneye yaptığımız baskıyı hafifletemez. Savunmak zorundayız… En çok yandığım da, ordunun en iyi askerlerini, geçen kış savaşa katılanları burada harcamamız…"

Richter, güneydeki durumu sormak istedi, savaşın kıştan önce bitip bitmeyeceğini merak ediyordu, bir türlü dili varmadı. Gabler sözü yine sanata getirdi:

— Wagner'i sevmiyorum. Herhalde yaşlı olduğumdan. Gerçeği unutturan müzik her zaman hoşuma gitmiştir. Schubert'i, Schumann'ı daha çok severim. Siz sanatçısınız, Mendelssohn'dan da hoşlandığımı gizlemeyeceğim. Bugün siyasal nedenlerle kötüleniyor ama… Almanlardaki duygululuğu dile getirmeyi başarmıştır…

Richter, eskiden Hilda ile konserlere gittiğine sevinmişti: Bu konuda cahil görünmek kötü olacaktı… Mendelssohn'a gelince albay haklıydı: Naziler iyi savaşıyorlardı, ama ısırgan otlarıyla birlikte çiçekleri de koparıyorlardı. Bu benzetme Richter'in hoşuna gitti, yüreklenerek:

— Gençler, çoğu kez gülleri ısırganlarla birlikte yok ediyorlar,

dedi.

Albay yine hüzünlü bir gülümsemeyle cevap verdi:

— Öyle. Gülleri ısırgan sandıkları da oluyor.

Sahra telefonu çaldı. Richter ayağa fırladı, çıkacaktı, Gabler eliyle oturmasını işaret etti.

— Bir tümen bile değiliz. 347.'de altmış kişi kaldı. Geri alınıp tamamlanmaz, takviye edilmezlerse hiçbir güvence veremem… Evet, kendilerine söyleyebilirsiniz. Sorumluluk benden gitmiştir…

Gabler Richter'e bir puro verdi, kendininkini yaktı. Bir süre sustu. Birden sinirlendi:

— Geçen yılda olmadığımızı artık anlamak gerek. Ruslar çok şey öğrendiler. Güneyde durum ciddi. Ordumuzun üstünlüğünden en ufak bir kuşkum yok. Ama işin kötü yanı, önüne gelen yumurcağın her yere burnunu sokması; bir savaşçı birliğine komuta etmek orkestra yönetmek kadar güçtür. Müziği çok severim, ama emin olun Bay Richter, elime değneği alıp sehpanın önüne geçmek aklıma bile gelmedi. Düşmanına zamanında gereken dersi vermek, gücünü ona göre akıllıca dağıtmak zorundasın. Gücünü dağıtan yenilgiye hazırlansın. Zaferden kuşkum yok, ama bütün bu kayıpların önüne geçilebilirdi… Tabii gençlik büyük bir güç, ama gençlerin büyüklerinden ders almaları fena olmaz…

Richter kendi kendine: Ben de "Hitler Gençlik Kuruluşu"ndan değilim, dedi. Sonra saygıyla gülümsedi.

Gabler durulmuştu. Richter'in Sibirya yolculuğundan kendisine söz ettiğini hatırladı.

— Buraya ilk gelişiniz değil. Rusça biliyor musunuz?

— Bir yılda derdimi anlatacak kadarını öğrendim. Savaş öncesi buraya geldiğimde Almanca konuşuyordum.

— Demek işiniz Rus aydınlarıylaydı. Burada pek aydına rastlamıyoruz… Ne dersiniz, Ruslar gerçekten bize karşı çıkıyorlar mı? Yoksa zorunluk, yığın psikolojisi mi söz konusu?

— Kesin bir şey söyleyemiyorum. Ben de bunu merak ettim. Galiba bize büyük kin besliyor ve yöneticilerine güveniyorlar. Onların gözünde yalnız düşman bir düşünce akımını değil, hepten yabancı bir dünyayı temsil ediyoruz. Yoksul kişilerle konuştum; emin olun, Bolşeviklerin yönetiminde büyük sıkıntı çekiyorlarmış. Kendilerine: "Şu sıra birtakım sertlikler oluyor. Ne yaparsınız savaş bu. Ama kazandığımızda kumaş, mutfak eşyası yollayacağız…" dedim. Yaşlı orta tabakadan, üstelik komünist olmayan bir adamdı. Ne dese beğenirsiniz: "Sizden bir şey istediğimiz yok…" Sonunu getirmeye korktu ama ben anladım: Kendi rejimlerini yeğlediğini söylemek istiyordu. Onlarda bu iş çok ileri götürülmüş.

— Haklısınız. Ben de sizin gibi düşünüyorum. Başka bir kuşağı, başka bir çevre adamının görüşünü öğrenmek istiyordum. Bütün bunları daha önceden düşünmek gerekiyordu… Şimdi Almanya'nın tek umudu, askerlik şerefini kurtarmak, ordumuzun askerlik sanatındaki üstünlüğüne güvenmektir. Ruslara diz

çöktüreceğimizden eminim. Ama Batı'da bir gürültü çıkmadan bu işi başarmalıyız… Oradakiler hazır değil, üstelik acele de etmiyorlar. Kendilerine göre tasarıları var: Kurnaz olduklarını da kabul etmek gerek: Bizim de zayıflamamız koşuluyla bir Rus yenilgisine üzüleceklerini sanmıyorum. İki cephede birden savaşı kabul edemeyiz. Daha geçen sonbaharda bunu söylüyordum. Şu sıra bizde eski Roma modası geçerli. Siz gelmeden önce "Beobachter" de "Tanrı Mars'ın çocukları" olduğumuzu okuyordum. Bu "klasikler" neden başka bir Tanrı akıl edemiyorlar: Örneğin, Janus? Romalılar, barış yılları sırasında tapınaklarını kaparlar, savaş patlayınca Janus'a taparlardı; Janus'un iki yüzü vardı: Hem ileri, hem geri, hem doğuya, hem batıya bakar. Yazık ki, ne Compiegne'den sonra 1940'da, ne '41'de Janus'umuz olmadı. –Bunları söylerken albay gülümsemişti. Sonra yüzü yine ciddileşti–. Şimdi Bay Richter, '42 sonbaharındayız. Fransızların deyimiyle, üzümün suyu sıkıldı, sonuna kadar içmek gerek. Topçularımıza epey iş çıkacak rahat bir nefes alamayacaklar.

Gabler, Richter'i gördüğüne sevindiğini tekrarladı ve konuşmaları sona erdi.

Richter birliğine döndüğünde herkes çevresine birikti: Albayla neler konuştuklarını sormaya cesaret eden yoktu. Richter de susuyor, ne diyeceğini bilmiyordu. Sonunda Karafatma dayanamadı:

— Yakında güneyde savaşın biteceğini söylemedi mi?

— Evet, söyledi.

— Ben de böyle düşünüyordum. Güneyde savaş biterse Rusların işi tamamdır. Yeter ki kış gelmeden olsun bütün bunlar.

Herkes, bir eğlentinin kralı gibi bakıyordu Richter'e. Yalnız Turna kenara çekilmiş, konuşmaya katılmıyordu. Akşam, Richter'in bir dakika yalnız kalışından faydalanarak sokuldu ve sordu:

— Gabler'i nasıl buldunuz?

— Çok iyi… (Richter Turna'dan çekiniyor, sözlerini tartıyordu onunla konuşurken.)

— Garip… Eski bir asker… Clausewitz ya da Moltke teorilerinin zafere yeteceğini sanıyor. Ama Führer'in tarihsel kaderciliği kazandıracak zaferi. Almanya'nın yarısı Stalingrad önünde düşse bile, Stalingrad yine bizim olacak.

Richter cevap vermedi. Her zamanki gibi, karanlık düşünceleri ve kehanetleriyle Turna kafasını karıştırmıştı. Oysa, uyumadan önce tatlı şeyler hatırlamak istiyordu. Albay, müttefiklerin kurnazca davrandığını söylemişti. Bundan biz kazançlı çıkarız… Belki Führer bu olasılığı da düşünmüştür? O zaman da bütün kurnaz tilkileri mat eder. Başta herkes onu bağnazlıkla suçluyordu. Münih'ten sonra, en kötümser kişiler bile usta bir oyuncu olduğunu kabul ettiler. Bütün eski askerler gibi Gabler Nazileri herhalde fazla sevmiyor. Belki onları küçük bile görüyor?.. Führer'in yüzü, Janus gibi hem doğuya, hem de batıya çevrili. Yine de albayla konuştuğuma sevindim. İzin almama yardımı dokunabilir… Hilda'ya bir şey yazmam, habersiz

gidiveririm: Böylece de içim rahat eder. Ne demişti Turna? Tarihsel kadercilik…

7

Louis, Stand'ı izliyordu. Hafif sisle kaplı ılık bir gündü. Londra hem soluk, hem aydınlık, hastalıktan yeni kalkan biri gibiydi. Bombardımanlar unutulmuştu; yıkıntılar kimseyi ürkütmüyordu, genel görüntünün bir parçası olmuştu. Ufak tefek dertler konuşuluyor, sigara içenler pipo içenlere gıpta ediyordu: Tütün her yerde vardı, ama sigara bulmak güçtü. Gazeteler uzakta, Rusya'daki savaşla ilgiliydiler. Londralılar haritalara küçük bayraklar dikiyor, Kızılordu'ya hayranlık duyuyor ve: "Bu işi ancak Ruslar başarabilirdi!" diyorlardı. Bu değerlendirmede, hayranlıkla korku, acımayla şaşkınlık birbirine karışıyordu. Gönüllü itfaiyecilerin yemeğinde, müttefik Rusya'ya kadehini kaldıran bir profesör: "Stalingrad savaşı, çağdaş teknikle ilkel kaosu birleştiriyor," demişti. "Başrolünü Tolstoy'un Platon Karateev'in oynadığı Wells'in bir romanı…" Ara sıra Londralılar, metro tünellerinde, siper-sığınaklarda ölümü bekledikleri korkunç yılı hatırlıyorlardı; öğrenciler yangın bombalarını söndürüyor, yaşlı papazlar, noterler düşmanla baş etmek için eğitim görüyorlardı. İyi dayandık, diyordu Londralılar. Şimdi sıra başkalarının. Yine de, Stalingrad savaşıyla ilgili haberleri okuyan çok kişi şaşıyordu: "Daha ne bekliyoruz?"

Ne bekliyorlar, diye düşünüyordu Louis. Bir balıkçı yelkenlisiyle İngiltere'ye geçeli iki yıldan fazla oluyordu. İlk yıl düşünecek zaman bile bulamamıştı. Aşağı yukarı her gece görevliydi. Üç düşman uçağı düşürmüştü. Altı kere hastanede yattı: Yaralı bacağı iyileşti. Londra'yı korumaktan başka düşüncesi yoktu. Bu iş için yaşıyordu. Canavar düdüklerinin öttüğü bu yaralı kenti çok seviyordu. Fransa'dan ayrıldığı için de

mutluydu. Fransa'yı içinde götürmüştü; Londra göklerinde Fransa için savaşıyordu.

Bütün bunlar ne kadar geride kalmıştı şimdi! Savaş ötelere doğru uzaklaşmıştı. Savaştan söz ederken herkes büyük bir rahatlık duyuyordu. Ama Louis dertliydi: Almanlar hâlâ Paris'teydiler, bilmediği bir şeyi, durup beklemek zorundaydı.

Londra'ya geldiğinde, solgun güllerle bezenmiş annesinin mezarı gözünün önündeydi. Kaçanların yaktığı ateşleri, çocuk ölülerini, kadınların acılı yüzlerini hatırlıyordu hep. Karanlık bir gecede Mado'yla vedalaşmıştı; ablası sarılıyor, bir türlü bırakmak istemiyordu Louis'yi. Mado ne olmuştu? Ne olmuştu Fransa?

Bir yıl daha geçti. Louis bir deste Paris gazetesi edindi: Okuyor ve bir şey anlamıyordu. Tiyatrolar, bildik artist adları, kitap ilanları, kiralık daireler; bir antikacı halı satıyordu, kadının biri köpeğini kaybetmişti… Birden "Sosyete Haberleri"nde şunu okudu: "Tanınmış sanayici, mühendis ve Legion d'Honneur nişanı hamili Joseph Berty, Bayan Madeleine Lancier ile evlendi. Törene yeni evlilerin aileleriyle yakın dostları katıldı." Louis gazeteyi buruşturdu. Alçaklık! Evet, Berty namuslu adamdı ama Alman işgalinde hiç düğün yapılır mı? Bütün Fransızlar babası gibi mi düşünüyorlardı? Hayır, böyle şey olmaz! Oradan kararlı kişiler de geliyor; Fransızların boyun eğmediğini anlatıyorlar; geceleri Almanları öldürüyor, trenleri raydan çıkarıyorlar. Belki bütün bunlar –tiyatro, kitap, düğün– dış görünüşten başka şey değil. Mado alçaklık yapamaz. Böyle bir zamanda kaderini Berty'ninkiyle birleştirmişse, kocasının yurtsever, hayatını her gün tehlikeye atan direnişçilerden biri olması gerekir. Buradan bir şey anlamak olanaksız. Almanları kovmak için Fransa'ya bir ayak

basabilsek…

Savaştan önce Louis, siyaseti sıkıcı, pis bir iş sayardı. Önce toplantılarda bağırılır, herkes dünya cennetini getireceğine söz verir. Siyasal rakiplerine saldırırdı; sonra da milletvekilleri Bourbon sarayında toplanırlardı; kimi hükümeti kurar, kimi de devirirdi. Komünistler, solcu cumhuriyetçilerin karanlık işlere karıştığını, uzun tırnaklı olduğunu söylerlerdi; solcu cumhuriyetçiler de komünistleri "aylıklı casus"lukla suçlarlardı. Bütün bunlar iğrençti; Louis'nin babası, oğlunu avukat yapmayı düşünmüştü. Ama Louis, söz sanatından hoşlanmazdı: İyi konuşan bir adam, onun gözünde hırsızın tekiydi… Yakışıklı, uzun boylu, mat tenli, ince yüzlüydü, İspanyollara benzerdi. Kadınlar ondan hoşlanırlardı ama ne gerçek bir serüveni olmuştu, ne de büyük bir aşkı. Sanat üzerine konuşmalar yapılan, Lancier'nin bayıldığı o hafif çevrede büyümüştü. Şiirden tiksinirdi. (Ölçülü, uyaklı konuşmak neye yarar?) Tehlikeden hoşlanıyordu; bu yüzden pilot olmuştu. Savaş Louis'ye çok şey öğretti; bir kere yenilgiyi öğrendi, hayatın bir yarışma olmadığını anladı. 1940 yazında her eve, her kavak ağacına sevgi ve umutsuzlukla bakmıştı. Burası Fransa'ydı, onun Fransa'sıydı ve düşmana teslim ediyordu! Babası Pétain'i savunmaya başlayınca Louis gerçeği anladı: Siyaset hepsini zehirlemişti. Kasalarını kurtarmak için ülkelerinden vazgeçmeye hazırdılar… Direnmeye çağıran bir general vardı. Louis, İngiltere'ye giden yelkenlide yer buldu. Londra'da De Gaulle'ü gördü. İngiltere'nin "Özgür Fransa"dan dostça, ama koruyucu bir tavır takınarak söz etmesi onu şaşırttı. Neden?.. Düşüncelerini toparlaması çok güçtü: Büyük bir hava savaşı devam ediyordu.

Ortalık durulunca Louis düşünmeye başladı. Bir tek Rusların

sözü ediliyordu. Geçen sonbahar Rusların yenildiğini sanmıştı herkes; sonra Almanları yenecekleri söylendi. Louis, askerlere dağıttıkları sigarayı içmekle yetiniyordu. Şimdi yine Rusların sonu geldi deniyordu. Yoksa bu da mı politika? Seçim toplantılarına katılmayabilirdi insan. Şimdi durum değişti… "Hayatımı vermeye hazırım…" diyorsun ama, hayatın politikacıların elinde. Eskiden vergileri ve aylıkları ellerinde tuttukları gibi şimdi de hayatın avuçları arasında. Neden ikinci bir cephe açılmıyor? Bu soruyu İngiliz dostlarına hep soruyordu. "Daha hazır değiliz," cevabını veriyorlardı. "İkinci bir Dunquerque'le karşılaşmak istemiyoruz…" Tartışmaya girmiyordu ama içinden isyan ediyordu: "Fransa'nın onlar için ne önemi var? Bombaların arkası kesildiği için hepsi mutlu…" Louis kuşkucu oldu. Bütün İngilizler sanki kendisine tepeden bakıyordu: Onlar Londralarını kurtarmışlar, oysa Fransızlar Paris'i Almanlara elleriyle teslim etmişlerdi… Fransa onlar için bir ülke değil, gelecek askeri olayların geçeceği bir alandı; "İyice hazırlandığımızda Avrupa'ya çıkacağız…" Uzun boylu generale kimsenin aldırdığı yoktu; bu kocaman, yabancı kentte kayboluyordu…

Son olarak Louis, Binbaşı Davies'le konuşmuştu. Davies, savaştan önce tatilini Bretagne'da geçirir, Fransızları severdi. Louis ona sordu:

— Neden ikinci bir cephe açılmıyor?

— Şu sıra ikinci bir cephe açmak büyük tehlikeler doğurur. Evet, Almanlar tümenlerinin çoğunu Rusya'ya yolladılar ama kıyıyı güçlendirdiler; Fransa'da asker bıraktılar. Ne yapabileceklerini gösterdi Almanlar. Şimdi çıkarma yaparsak bizi denize dökebilirler. Beklemek daha akıllıca bir iştir. Neden boşuna

bir sürü adam ölsün?..

— Yanlış bir hesap yapmayasınız? Almanlar Varşova'yı alırlarken de kollarımızı kavuşturup oturduk, işte sonuç ortada…

— İkisi arasında dağlar kadar fark var. Polonyalılar Almanları yıpratamazlardı; Kızılordu çok daha başka. Geçen sonbahar, Almanlar zaferlerinin pahalıya mal olduğunu söylemeye başladılar.

— Rusların kazanacağından emin misiniz?

— Hayır, görünüşe bakılırsa Stalingrad son saatlerini yaşıyor. Ruslar, yakıt alamaz hale gelecekler demektir. Direnme hareketi durmayacak, bundan böyle dağınık olacak. Hitler bir kere daha kazanacak ama bu zafer pahalıya mal olacak. Son darbeyi ona biz vuracağız…

Louis ne cevap vereceğini bilemedi: Davies askerdi, strateji nedir biliyordu; söylediğinde de mantık vardı. Yine de…

— Belki haklısınız ama havacılarda bir kural vardır, dedi Louis. İçlerinden biri saldırıya uğradı mı öbürleri hemen yardımına koşarlar. Bu kurala yalnız hava savaşlarında değil her yerde uyulmasının zorunlu olduğunu sanıyorum…

Binbaşı güldü; yanık kiremit rengi yüzüne saf bir anlam geldi.

— Sizi anlıyorum. Kişisel olarak, Rusları düşünmek beni tedirgin ediyor. Ne yaparsınız: Hepimiz insanız… Siz, Fransa'yı

her şeyden çok seversiniz; Ruslar Rusya'yı, ben de İngiltere'yi. Genç bir İngilizin hayatı, benim gözümde bir Rusunkinden daha değerlidir. Pek insancıl bir düşünce değil belki, ama savaş da genellikle insancıl bir iş değil. Askerim, siyasetle fazla ilgilenmem. Ama siyasetle uğraşanlar var. Kayınpederim milletvekiliydi. Alman saldırısının bize fayda sağladığını söyledi. Bolşevikler yenilirse, bize daha yakın bir devlet, bir rejim kurmaları için Ruslara yardım ederiz. Almanya bozguna uğradığında Bolşevikler topraklarının bir bölümünü elde tutabilseler bile o kadar zayıflayacaklar ki, bize hayır diyemeyecekler. Tabii bunun adı siyaset; kayınpederimin bu alanda ne kadar usta sayılacağını bilmiyorum. Erken yapılacak bir çıkarmaya, askerlik yönünden karşıyım ben. Ama komünistin azılısı da olsa, Stalingrad'ı savunanlara hayranlık duymama kimse engel olamaz.

Bu konuşmadan sonra Louis daha da somurttu. Annemin mezarı, Fransa, şimdi de bu uğursuz politika çıktı başımıza… Fransa'dan gelen haberler iğrenç. Laval büyük bir özenle Almanlara hizmet ediyor. İnsanlar, zorbalıkla Almanya'ya götürülüyor. General Stülpnagel rehineleri kurşuna dizdiriyor. Bavies'in kayınpederi, –tıpkı 1936'da babamın Lejean'dan çekindiği gibi– Bolşeviklerden korktuğu için İngilizler Fransa'yı kurtarmak istemiyorlar!

Louis'nin yakın arkadaşlarından André koştu geldi; selamsız sabahsız:

— Rusya'ya yollamak üzere bir filo kuruyorlar, dedi. Michel yazılmış bile…

Louis, kimin kimi, nereye yolladığını bile anlamamıştı. André açıkladı:

— Temsilcilerimiz Moskova'da anlaşmaya varmışlar. Harika bir şey. Gerçek savaş orada, Almanları yenebiliriz. En iyi pilotları aldıklarını söylediler. Beni kabul etmemelerinden çekiniyorum. Sen üç uçak düşürdün daha önce.

— Gel, dedi Louis. Seni de alırlar. Davies'le konuştum. Bu arada biraz uzun sürecek, son perdeye kadar. Politika, muhafazakârlar, komünizm… Bir şeyden korkuyorlar ama neden korktuklarını bilmiyorum. Neyse, vız gelir. Şimdi önemli olan Almanları yenmek.

Gidip yazıldılar. Louis bir akşam gazetesi aldı, muhabirin Stockholm'den yolladığı haberi büyük merakla okudular: "Alman basını, Stalingrad'da, Rusların gözü dönüklüğünden söz ediyor. Almanlara bakılırsa, kentin içinde amansız savaşlar devam etmekte. Topların ve Stukaların ateşi altında Volga'yı geçmeye çalışan Ruslar ölüyorlar…"

— Savaştan önce bir Bolşevik babamı görmeye geldi, dedi Louis. Yanılmıyorsam mühendisti. Tartışma, Rusların savaşıp savaşamayacakları üzerindeydi. Gerekirse savaşacaklarını, ama savaşı düşünmenin bile korkunç olduğunu açıkladı. Söylediği doğruydu. Öyle savaşıyorlar ki, yalnız Almanlar değil Davies'in kayınpederi bile ürkmüş… Filonun ne zaman yola çıkacağını biliyor musun? Zamanında Stalingrad'a varabilsek…

8

Eskiden Sergey, New York köprülerini gösteren fotoğraflara imrenerek bakardı. Ah böyle köprüler yapabilse!.. Şimdi, Mayakovski'nin dizelerini hatırlıyordu:

Dünyanın sonu gelirse
Kargaşalık yeryüzünü altüst edecek,
Yalnız bu köprü dikilecek
Yıkıntıların tozları üzerinde…

Bu köprü dikilmemişti, düzdü, kütüklerden yapılmaydı. Ama geri kalan her şey yerli yerindeydi: Dünyanın sonu, kargaşalık, yıkıntılar… Brooklyn köprüsü bundan kolay yapılmıştı herhalde. Almanlar bombardıman ediyor, topçu ateşine tutuyor, altılı havanlarını yolluyorlardı. Gece Volga kaynaşma halindeydi; nehir kıyısındaki kent alev alev yanıyordu. İnsanlar ölüyor, geride kalanlar ise hâlâ yaşıyor, bulgur lapası yiyor, tartışıyor, yaralarını sarıyor, sigara içip mektup yazıyorlardı. Can çekişme mi, kayıtsızlık mı? Ya da savaşın günlük hayatı mı?

İnsanı hayvandan ayıran şeyin gülme yeteneği olduğu söyleniyor… Oysa şen bir kahkaha burada insanı şaşırtıyordu, haykırıştan başka ses duyulmazdı sanki. Ama Zonin gülüyordu, dayanılmaz bir gülüştü onunki. Zonin'i neşelendiren de Sergey'di.

— Biliyor musun bulgur lapası yemeye Fransızların aklı hiç ermez. Biri bana: "Bizde bulgur lapasını bir tek hayvanlar yer,"

dedi… Elçilikte bir katibimiz vardı. Sinirlendi: “Siz de kurbağa yiyorsunuz,” deyiverdi; “bizde kurbağayı hayvanlar bile yemez!”

Zonin’in aklı almamıştı:

— Ne, kurbağa mı yiyorlar?

— Tabii. Ben bile yedim. Çok da lezzetli: Bulgur lapasını da severim ama kurbağa yemezlik etmem…

“Gündüz vurulursan iyi nişan almışlar demektir, ama gece rastlantıdan başka şey olmaz,” der Raşevski. Bilgece konuşmaktan hoşlanır. Gece Almanlar körlemesine ateş ediyorlardı ama herkes alışmıştı buna.

Yemek yeniyor, eski anılar canlandırılıyordu:

— Pelmeni’leri (bir çeşit mantı) dünyada hiçbir yemeğe değişmem. Biraz sirke… bir kadeh de votka…

— Utanma da, oldu olacak yarım litre de…

— Ben peynire bayılırım…

— Balık yakalayabilsek bir çorba pişirirdik ki!…

— Bizde balıktan bol ne var. Kostromka ırmağı var, göl var. İlkbaharda her yanı su basar. Evinden çıkamazsın. Herkesin kayığı vardır …

— Volkhov üzerinde kano ile geziyor, akordeon çalıp şarkı söylüyorduk. Tam karşıda bir çam ormanı vardı. Gençlik kampının olduğu yer. Genç bir kız bize katılmıştı. “Elveda, güzel kent” şarkısını söylüyordu.

— Küçücük bir ırmak, Batbakh, bataklık demektir. Koca bir bataklık vardı çevresinde. Burada yaşanmaz, dediler. Şimdi koca bir kolhoz kuruldu. Domates ve karpuz yetiştiriyorlar…

— Bir kere görmek isterdim…

— Bizimki yine hayal kuruyor!..

Düşler kısa sürer. Sibiryalı Kustodiyev’in hayatı da düş gibi geçti. Çavuş Katsel ağır yaralıydı. İki hemşire götürdü. Hırıltılar çıkıyordu gırtlağından (sanki tahtalar gıcırdıyordu). Ama köprüye bir şey olmadı…

Zonin, Sergey’e sordu:

— Savaş bitince ne yapacaksın?

— Bilmem. Savaşın bittiğini düşünemiyorum bile.

— Ben hep düşünüyorum: Üç gün deliksiz bir uyku çekeceğim: Karıma da nöbet tutturup, gelen olursa generaller gibi, “Dinleniyor!” dedirteceğim.

Sergey geleceği düşünmüyordu; geçmişi de çok seyrek hatırlıyordu. Anıları hep acıydı; bir dipsiz kuyuya dalmışcasına,

başı dönüyordu. Geçmişini bir türlü savaşa bağlayamıyordu. Ötekiler, düşüncelerinde karıları, çocuklarıyla yaşıyorlardı; sanki bir kopma olmamış, kısa bir süre evlerinden uzak kalmış gibi, günlük hayatı duyabiliyorlardı. Zonin tiyatroya çok meraklıydı: Şimdi bile Moskova'da nelerin oynandığını öğrenmeye çalışıyordu. Önceki gün Çavuş Katsel yaralandı; yaralanmadan önce kızı Sonya'nın en iyi öğrenciler arasında sayıldığını, Monişka'nın da diş çıkarmaya başladığını anlatırdı. Sergey, dehşet içinde soruyordu kendi kendine: Bana ne oldu, taş mı kesildim?… Valya'nın yüzünü hatırlamaya çalışıyor, bir türlü başaramıyorum. Sonra birden yanımda beliriveriyor, benimle birlikte gülümseyerek yürüyor. Bu dayanılır gibi bir şey değil, çünkü Valya bambaşka bir hayatta kaldı. Bir gün, Mado ile geçirdiği geceyi hatırladı. İstihkâm Yüzbaşısı Sergey'in başına böyle bir şey geleceğini aklı almıyordu; sanki ne akılda kalan ne de unutulabilen bir kitap okumuştu. Birkaç şeyi birden yaşamayı birkaç şeye birden kendini vermeyi hiç başaramamıştı. Nina Georgiyevna sık sık: "Tiyatroya gitmelisin," derdi. "Deli gibi kitapların üzerine eğilmiş sararıp soluyorsun…" Üç haftadır Valya'ya mektup yazmamıştı. Kendisini artık sevmediğini sanacaktı. Oysa "Valya" adını söyleyemiyordu. O kadar uzaktı, o kadar üzüyordu ki Sergey'i bu sözcük. Kafası bomboştu. Ancak çok önemli şeyleri anlayabiliyordu; aynı zamanda da, durmadan acılı düşüncelere dalıyordu. Neyi düşünüyordu? Belki geçmişi ve geleceği? Ayrılığı mı? Hayır. Ayrılıktan da öte: Savaşı…

Nehir kıyısında bir sürü insan ve büyük bir gürültü vardı. Tanksavar topları, mayın sandıkları, cephane, konserve indiriliyordu. Denkler, kablolar, bisküviler, mektuplar da gelmişti. Yaralılar sedyelerde taşınıyor, çatanaların dumanı tütüyor, askerler geçiyordu: Yeni bir tümen gelmişti. Kimi gepgenç çocukları

andırıyordu. Kaputları uzundu; hoplayıp zıplıyor bağırıyorlardı. Ötekiler, ayaklarının ucuyla toprağı yoklarcasına, dikkatle ilerliyorlardı. Sağ kıyıda Stalingrad vardı… Ural'dan, Volga kıyılarından, Moskova'dan, Kazakistan'dan gelenler, coğrafya öğretmenleri, Thaelmann kolhozundan bir ustabaşı, tekstil mühendisliği okuyan bir öğrenci, pamukçuluk uzmanı bir ziraatçı vardı bu kentte. Karanlıklardan, sekiz günlük sakalıyla, dertli bir yüz çıkıp kayboluyordu; geride ayak sesleri kalıyordu yalnız. Ertesi gün siperlerde sürünecek, köstebekler gibi toprağı kazacak, bodrumlara süzülecek, küçücük bir evin ayakta kalan yıkıntısına saldıracak, el bombalarıyla bir tankın altına yatacak, tel gerecek, mayın yerleştirecek, bir Almana ya da Alman sandıkları birine nişan alacak, ateş yağmuru altında lahana çorbası taşıyacak, ve – ne hastalıktan, ne yaşlılıktan– Raşevski'ye bakılırsa, gündüz "iyi nişan alındığından", gece de "rastlantı sonucu" öleceklerdi. Bunlar kaybolsa yerine yenileri gelecekti. Sonra yine gece olacak, bir mavna, Stalingrad… Bir gün, bir ay değil, yıllar… Nasıldı o şiir? … "Dünyanın Sonu" Ve köprü yıkılmayacak, şarkılarda dile getirilen eskiden turist dolu güzel gemilerin geçtiği Volga'nın üzerinde uzanacaktı. Şimdi dalgalar mor mürekkep gibi. Yunanlıların Lethe Irmağı vardı, unutulmuşluk ırmağı; karşı kıyıya geçiren Charon'a para vermek gerekiyordu… Herkesin uykusu var, çeneler sökülürcesine esneniyor… İşte yine ateşe başladılar… Bari köprüye gelmese… Ağaçlar kesildi, biçildi, bir araya getirildi…

Bugün ayın kaçı? Yanılmıyorsam on dördü. Ya da on beşi. Kırk gün. Bugün radyoyu dinledim. Burada iyi dayanıyoruz, geçit noktası iyi işliyor. Önemli olan da bu. Sergey gülümsedi: Neden önemli olan? İnsan bir noktada direnince oraya önem verir. Paris'te, Stalingrad'ın ne olduğunu düşünemezler bile… Almanlar

istediklerini yapsınlar, alamayacaklar kenti. Bugün insanlar değişti: Artık kaçmıyorlar. Alışkanlıktan değil, daha yeni gelen pek çok asker var. Bir şey anlamıyor, korkuyor, ama direniyorlar… Öğrendiler… Ne onlar, ne de ben, herkes, bütün ulus öğrendi. Anlaşılmaz bir kargaşalık, ama ardında bir plan olduğunu herkes biliyor. On yıl sonra herhalde bir sürü şey aydınlığa çıkacak. Askeri okullarda, saldırılar, satranç oyunu gibi incelenecek. Belki de şimdi bile, iyi uyumak koşuluyla, çok şey anlaşılabilir. Asıl önemlisi geçit noktası: Brooklyn köprüsü yıkılır, buna bir şey olmaz… Koca gemiler New York-Paris arasında gidip geliyor. Yanılmıyorsam bunlardan birinin, Normandiya'nın resmini görmüştüm. Tam bir gökdelen. Şimdi işliyor mu bu gemiler?.. Bir mavna batarsa yerine ikincisi, üçüncüsü gelir. Şu sıra Volga'yı geçmek okyanusu geçmekten güç. Yine de geçiliyor.

— Yüzbaşım, bir aksilik var, ikinci ve üçüncüde…

Başçavuş Şulyapov kuşkuluydu: Belki çelik tel kopmak üzereydi, suya atladı.

— Bırrr!… Amma da soğuk!

Acele etmek gerek, neredeyse sabah olacak. Hepsi birden işe koyuldular. Rahat, yakında patlayan mayınlara rağmen insanı dinlendiren bir yan var bu çalışmada: Alışılmış hareketlerin tekrarı kasların gerilmesi, haykırışlar:

"Hooooooooop çeeeeeeeek!"

Adanın çevresi kıyı, parçalanmış bir mavna beliriyor gün

ışımakta.

Binbaşı Şileyko bağırdı: Altı tank, doğrudan ateş!

Önceki akşam Batbakh Irmağı'ndan söz eden Kazak öldü: Patlayan bir mayının parçaları bedenine dolmuştu. Hastaneye gönderecek vakit bile bulamadılar. Sayıklıyordu: "Nezle oldum…"

Hava karardığında Sergey, Binbaşı Şileyko'nun yerine süzüldü. "Mağara" adını verdikleri bir barınağa yerleşmişti binbaşı. Sigara dumanından göz gözü görmüyordu.

— Hayrola? dedi binbaşı.

— Radyoyu dinledin mi?

— Evet. Önemli bir şey yok. Burada, Balaşkin'e saldırmışlar. İki ev almışlar ama Alyoşa birini geri almış. "Katiyuşka"lar da epey iş gördü değil mi? Belov bugün iki Alman öldürdü. "Birini de canlı getir," dedim. Yapamadı. Bir çakmakla bir şişe rom getirebildi. Otur, bu romda leş gibi bir şey ama ne yaparsın, yine de içiliyor. İlaç gibi üstelik, ben de soğuk aldığım için… Gramofonu çalalım… Aksiliğe bak, plak çatlamış…

Belki yüzüncü kere, binbaşı başı omuzuna kaykılmış, Lesçenko'yu dinliyor ve yine belki yüzüncü kere soruyor:

— Neden bu kadar hüzünlü?

Sergey cevap veriyor:

— Bizim geçit yerimize yetişememiş…

Sıcak, rom, geveze Şileyko'nun sözleri… Sergey uykusuzluktan ölüyor.

Almanlar geçidin işini bitirmeye karar vermişler. Ruhr'un, Biskay'ın, Laponya'nın bütün demiri buraya yağıyor sanki. Hem de eritilmiş ve kaynar halde, bu daracık toprak parçasına, sığınaklara, ufacık siperlere, göğüs kafesi, akciğerleri, damarları, göz çukurlarında gözleri, ince, narin organları olan insanların üzerine dökülüyor.

Sergey burada bulunmak zorunda olduğunu biliyor ve korku duygusunu silip süpürüyor. Bir gün, sol kıyıdaki topçuları görmeye gitmişti. Cennet gibiydi orası; tıpkı Moskova'daki gibi yaşıyorlardı; fincanlarda çay içiyor, uyumak için soyunuyorlardı. Sonra birden uçaklar inişe geçiyordu. Sergey'in ödü patladı.

Buraya ne diye gelmişti sanki? Sağ kıyıda, geçit noktasında hummalı bir çalışma var. Bunun için Sergey korkmuyordu…

İstihkâmcılar dört kişi kaybettiler. Sergey'in kolu hafif bir yara aldı. Doktor Levin, onun sol kıyıya taşınmasını istiyordu. Sergey reddetti: Şimdi sırası değil.

— Eğer dikkat etmezseniz kemikler ters kaynar…

— Ne önemi var? Nasılsa bir gün doğrulturlar. Lütfen bağırmayın. Sizin işinizin kuralı bu, biliyorum. Moskova'da bir doktor tanıdım, iyi insandı ama bağırdı mı camlar zangır zangır

sallanıyordu. Bizim tümende de bir doktor binbaşı vardı, Nikritin, o da çok bağırırdı…

Levin şaşırdı:

— Ben hiç bağırmam. Bir kere cerrahım, keserim. Bağıran hastalardır, ben değil. Sinir doktorları bağırmaya meraklıdır. –Bir süre sustu– Evvelki gün oğlumu, traktör fabrikasında öldürdüler. On dokuz yaşındaydı. Havancıydı. Şiir yazardı: –Acı gibi derinsin, nehir değil okyanussun.– Belki saçma ama nedendir bilmem bana dokunuyor…

— Hiç de saçma değil. Ben anlıyorum… Gitmem gerek… Yanılmıyorsam yine geçidi dövmeye başladılar…

Kolu acıyordu. Yüzünü buruşturmamak için güç tutuyordu kendini. "Sana mektup var," dedi Zonin. Sergey zarfa baktı: Mektup Valya'dandı. Hem sevindi, hem de nedenini anlayamadan korktu. Hayır, şimdi olmaz, sonra okurum.

Kapkara nehir, yangın ve füzelerin ışığıyla durmadan aydınlanıyordu; kıpkırmızı, kiremit rengi, derken eflatun oluveriyordu.

— İki salı değiştirmek gerekiyor.

Günlük işlerdi bunlar.

9

Berty hemen Mado'nun yazısını tanıdı çabucak zarfı yırttı. "Sizi görmek istiyorum," diyordu Mado. "Ayrıldığımızdan bu yana çok yaşadım ve çok düşündüm; kimseyle konuşmak istemiyorum. Cuma günü akşam yedide, geçen yaz birlikte gittiğimiz La Belle Hotesse'e gelin. Babama bir şey söylemeyin. M." Berty sırıttı: Herhalde jigolosu yüzüstü bırakmış olmalıydı ki kocasını hatırlıyordu. Bunu da içtenlikle yapacak yerde, tumturaklı sözler kullanıyordu: "Çok düşündüm." Tam babasının eşi. Aynı beş para etmez romantizm: Kırda gece buluşmaları, sanki ben mekteplinin biriyim… Mektubu yere attı, sonra aldı. Gitmek enayilik oluyordu…

"Gidiyorum, başka şey yapamam," dediği günden beri Mado'dan ayrıydı. Karısının kendisini bırakıp gittiğini herkesten gizliyordu. "Güneyde" diyordu soranlara. Ama Lancier ile karşılaştığında kendini tutamadı: "Kızınıza verdiğiniz terbiyeyle övünebilirsiniz! Bir orospudan farkı yok." Lancier yerinden fırladı: "Kızım hakkında böyle konuşamazsınız. Zavallı Marceline'imin ardından sövmek hakkını size kim verdi? Şu sıra her şeyi yapabileceğinizi mi sandınız? Ben Fransızım efendi, pek çokları gibi yoksul bir Fransız: Oysa siz Schirke'nin sağ kolusunuz."

Önceki gün Lancier, *Roche Ainé* fabrikasına kömür vermeleri için Berty'den Almanlara başvurmasını rica etmişti. Berty cevap vermek zahmetine bile katlanmadı. Lancier kızına bayılıyor, üstelik de salağın biri. Böyleleriyle tartışılmaz…

Mado bütün yaz neredeydi? İsterik bir karı, ne olacak… İlk rastladığı herif onu tavlamıştır. Komodinin üzerinde sığır sinirinden kırbacı ve Nietzsche'nin kitabı bulunan bir Gestapo ajanının metresi olsa şaşmam. De Gaulle yanlısı bir bozguncuya aşıktır belki: Çetecilik, İngiliz parası, kokain. Daha da basiti, bir jokeye, bir satıcıya, adi bir sabıkalıya aşık olabilir…

Aynı oyunu oynamaya başlayacağı, çılgınlıklarıyla yine beni canımdan bezdireceği açık: Yok karınızım, yok karınız değilim. Ben bu oyunlara gelmem, ya evet ya hayır!.. Evetse bağışlamaya hazırım. Hazır mıyım? Rezillik, geçmeyen bir hastalık gibi. Pis, insanın kendine saygısını yitirmesine yol açan bir hastalık.

Berty'de temizlik tutkusu vardı. Nerede olursa olsun, günde on kere ellerini yıkardı; sabah akşam yıkanır, günde iki kere tıraş olurdu. Aynaya yaklaştı, pek iyi tıraş olmamıştı sanki. Yaşlanmıştı, şakakları bembeyazdı; gözlerinin altı şişmişti. Morillot haklı, dinlenmem gerekiyor. Ama bir gün için işimi bıraksam yok olurum…

Doktor Morillot Berty'ye: "Korkarım Hitler sizden fazla yaşayacak," demişti. "Başında yeni dertler var, ama önem vermiyormuş. Stalingrad'da birkaç Rus kafa tutuyormuş sözde. Yaşayan görür. Ama sizin derdinizi açıkça söyleyebilirim. Tansiyon: Yirmi üç…"

Berty doktora derdinin ne olduğunu anlatmadı. Morillot çok geveze ve güvenilmez adamdı. Herhalde De Gaulle'cülerle işbirliği yapıyordu: Söz konusu Mado değildi. Berty görünmeyen düşmanlarla da savaşmak zorundaydı. Kendi kendisiyle alay

ediyordu: Geçen yaz tarafsızlığını korumaya kalkmamış mıydı? Sanki böyle bir savaşta insan tarafsız kalabilirmiş gibi? Koşup Almanlardan sadaka istememişti. Her şeyden önce Fransa'yı düşünüyordu. Savaşı başlatan o değildi: Komünistler başlatmıştı savaşı.

Neden Alman denetiminin kaldırılmasını istemişti? Gülünç bir duruma düşürmüştü şimdi kendini, işçiler Almanya'ya sürülmekten korkuyorlardı, ne sigara içmek için tuvalete gizleniyor, ne de aralarında konuşuyorlardı. Fabrikada örnek bir disiplin vardı, ama Almanların haklı olduğu anlaşılmıştı: Üretim düşüyordu. Mart ayından beri aynı şey sürüp gitmekteydi. Ya dişlilerin arasına koca bir somun giriyor, ya elektrik akımı kesiliyor, ya bir cıvata sıkıştırılmıyor, ya da yağdanlığın içine kum atılıyordu.

Kompresör bozulmuştu. Berty suçluları bildirene ödül vereceğini açıkladı. Dormoy, makineyi kıranın Olivier olduğunu söyledi. Berty olayı polise duyurdu. Olivier'yi bayıltana kadar dövdüler. Birkaç gün sonra Almanlar telefon etti: Olivier suçsuzdu, namuslu bir adamdı. Doriot ona kefil olmuştu. Berty, Dormoy'u çağırttı, herif kaybolmuştu.

Temmuz ayında Schirke: "Şefler sizin fabrikanızı söktürmekten söz ediyorlar," demişti. "Ne yaparsınız, işçileriniz tembel, ya da propaganda hepsinin kanına girmiş. Ama makineleriniz çok iyi. Bu işte öncü olduğunuz hemen anlaşılıyor!

2 Ağustos Berty için kara bir gündü. Kafasını kurcalıyor, transformatöre nasıl erişebildiklerini düşünüyordu. Barry mi? On

sekiz yıldır fabrikada, Berty'ye bağlı, komünistlerden nefret eder. Almanlar diretiyorlardı: "Transformatörü kim uçurdu?.. Berty, Gilbert'in adını verdi. Aslında elinde kanıt yoktu ama '36'da Gilbert işçileri kışkırtmış, zam isteklerinin öncüsü olmuştu. Böyle adamlar değişmezdi. Almanlar sonradan, Gilbert'in her şeyi itiraf ettiğini söylediler; klasik yöntem… Gilbert kurşuna dizildi. Hemen ardından da biri, Başmühendis Lampierre'i vurdu. Cinayet dalgası fabrikaya iyice yayılmamıştı, ama Berty Gestapo'yu çağırdı: "Belki siz daha başarılı olur, suçluları bulup çıkarırsınız. Yenildiğini biliyordu, ama yapacak başka şey yoktu. Bir ay sonra Almanlar fabrikayı sökmeye başlayacaklardı. Gestapo'nun ardından Alman mühendisleri geldi, Berty'nin çalışma odasının yanındaki yere yerleştiler.

On beş gün önce Schirke uğramış, Doğu'da kazanılan zaferlerden söz etmişti.

— Grozni, ardından da Bakü.

— Ya Stalingrad?

— Son direniş yuvalarını da eziyoruz. Korkunç savaş ganimeti ele geçti…

Berty, Schirke'nin sesinde güç gizlenen bir kuşku sezdi.

— Zaferler size yaramıyor. Bu kış, ordularınız geri çekildiğinde yüzünüz daha iyiydi.

Schirke, verimi arttırmak gerektiğinden söz etti.

— Stalingrad savaşı dünyanın aracını yuttu. Bize motor gerekiyor. Sizi elimden geldiği kadar koruyorum, ama şefler kişisel görüşlere aldırmıyorlar…

Berty, birkaç kere masanın üzerinde partizan bildirileri bulmuştu. Yalnız Yvonne'la, ihtiyar kapıcı Delmas odasına izinsiz girebilirlerdi. Onlardan kuşkulanmak da güçtü. Yvonne örnek bir sekreterdi, yalnız biraz aptaldı; aşk filmleriyle saç tuvaleti onu ilgilendirirdi. Delmas dindardı, her pazar kiliseye giderdi.

Berty, masasının üzerinde yeni bir bildiri buldu: "Partizanların halk mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırılan hainlerin numaralı listesi." Berty güldü. Oraya kadar erişmeye gücünüz yetmez. Bakalım, kimler rahatsız ediyormuş bunları… Tabii Laval, Déat, Darlon, Doriot. Bilinen şey. Sonra daha da önemsiz olanlar: "Sacha Guitry, Drieula-Rochelle, Abel Bonnard, Céline, Joseph Berty…" Daha fazla okuyamadı, kağıdı buruşturdu ve sepete attı. Ancak akşama doğru listeyi hatırladı ve daldı. Ne korku vardı içinde, ne de kızgınlık: Bildiri onu rahatlatmıştı. Artık çekinecek şey kalmadı. Hain onlar; kimi Ruslara, kimi de İngilizlere satıldı. Fransa'ya aldırdıkları yok. Ben sanayici Joseph Berty, Fransa için mücadele ediyorum. İnsanca davranmaya çalıştım, onları sinirlendirmek istemiyor, dikkat ediyordum. İşte karşılıkları.

Berty, '36'da grev komitesine katılanların listesini Almanlara vermekte kararlıydı. Otuz iki kişiydiler, on dördü Berty fabrikalarında çalışmaya devam ediyordu. Adları yazdırmak için Yvonne'u çağırdı. Baktı: Saçını ne hale sokmuş? Oysa odaya yalnız Yvonne ya da ihtiyar kapıcı girebilirdi. Belki ikisi birden girmişti içeri? Komünistler, çoğu kere böyle salakların

yardımından faydalanırlar. Yvonne'u dışarı çıkardı, on dört kişinin adını kendi yazdı: Bir mühendis, dört ustabaşı, geri kalanlar işçiydi. Yazısı ufaktı ama açık seçikti: Harfler makinede basılmıştı sanki. Kalemi bırakıp düşündü: Kim girebilirdi çalışma odasına? Almanlar hepsini sorguya çeksin işte… Sonra ekledi No. 15 Thomas Yvonne, daktilo. No. 16 Delmas Jean, kapıcı."

Bir süredir Berty uyuyamıyordu. İlk kez ilaç almadan daldı, büyük bir rahatlık duydu. Gerekeni yaptım, kimse bana bir şey diyemez…

Berty soruşturma ile ilgilenmiyordu. Yalnız, masasının üzerindeki bildiriler görünmez oldu, baltalama hareketleri bitti. Sonraları bir Alman mühendis: "Kimse itiraf etmedi," dedi. "Hepsini temizlediler. Sekreteriniz delirmiş galiba, bir binbaşının elini ısırmış. Yaşlı kapıcınız sorgu sırasında ölmüş…"

Berty rahatlamıştı. Mado'nun mektubuyla yeniden çileden çıktı: Eski yarası açılmıştı. Gizli katillerle yılmadan uğraşıyordu da, neden bu şımarık kadın karşısında acizdi? Saçma bir aşk, yaşlanan bir adamın geçici hevesi! İsterse en güzel karıyı yatağına alabilir, Mado'ya ne ihtiyacı var?

Cuma sabahı, Berty buluşmaya gitmeyeceğine kesinlikle karar verdi: Gidersem kendime olan bütün saygımı yitiririm. Rahat rahat kahvaltısını etti; yeni bir askeri otomobil modeli konusunda Almanlarla uzun bir görüşme yaptı. Akşam evine döndü, yıkandı, tıraş oldu, saatine bakıp gülümsedi: Altı buçuk. Mado Jouarre'a gidiyor, belki varmıştır bile, saate bakıyor, bekliyor… Bekleyebilir… Berty, bir saat sonra küçük René ile yemeğe

gidecek.

Saat yediyi biraz geçiyordu, birden dışarı fırladı, arabasına atladı ve bir şey düşünmeden Jouarre'a doğru yola çıktı. Daha otuz kilometresi vardı. Mado herhalde kendisini beklememiş, gitmiş olmalıydı… Birkaç kere Almanlar tarafından durduruldu; geçiş izninin yapıştırıldığı ön camı gösteriyordu onlara. Ama o kadar sinirliydi ki aptal askerin biri çavuşunu çağırdı; belki de direniş hareketine bağlı olanlardandı… *La belle Hotesse*, savaştan önce aşıkların, balıkçıların ve bıyıklı bayan Lagrange'ın yemeklerini seven, midesine düşkün kişilerin gittiği yerdi. Şimdi gelenlerin sayısı iyice azalmıştı. Berty ıssız ve kötü aydınlanmış salona girdi. Kirli kâğıtla örtülü masaların üzerinde gezinen cılız kediye gözü ilişti, ilk bakışta Mado'yu göremedi. Bir köşede oturuyordu Mado. Genç kadına bir göz attı, her şeyi anladı: Ne Mado'da değişen bir şey vardı, ne de Berty üzerindeki etkisinde. Her zamankinden daha soluktu yüzü; sırtına bir yağmurluk geçirmiş, başına mavi ipekli bir eşarp bağlamıştı. Berty kekeledi:

— Özür dilerim, beklettim… İş.. işlerim vardı…

— Önemli değil, acelem yoktu nasılsa…

Sustular. Berty, tezgâhın arkasında oturan Bayan Lagrange'ın yanına gitti.

— Sizi görmeyeli epey oluyor Bay Berty.

— Çok işim vardı… Kırda gezintiye çıkacak vaktim mi kalıyor?..

— Bayan Berty nasıl? (Bayan Lagrange, bir kere gördüğü Mado'yu tanımamıştı; Berty'nin bir metresiyle buluştuğunu sanıyor, alçak sesle konuşuyordu.)

— İyidir, sağolun, Güneyde… Şu sıra bekarım gördüğünüz gibi. Bize bir şeyler hazırlar mısınız?

— Tabii Bay Berty. Eskisi gibi değiliz, ama yine de sizin için bir şeyler buluruz. Mantarlı omlet sevdiğinizi hatırlıyorum. Yarım saat sonra her şey hazırdır. Geceyi burada mı geçireceksiniz?

— Bilmiyorum. Yemekten sonra size söylerim…

Mado'nun yanına gelince Berty:

— Yemek yarım saat sonra hazır, dedi. İsterseniz şöyle bir dolaşabiliriz. Burada rahat konuşamıyor insan. Bayan Lagrange çok meraklıdır, bu merakıyla ün salmıştır. Eve gelmemekle hiç iyi etmediniz…

Çıktılar. Yolun kenarındaki lokantadan, dar bir patikayla, ırmağın kıyısına gidiliyordu. Mehtap vardı, gece pırıl pırıldı, ancak sonbaharın sonlarında görülen küçük seslerle karışık sessizlik vardı ortalıkta.

Yeşil gökyüzünde iyice belli olan çıplak ağaçlar çini mürekkeple çizilmiş gibiydi. Berty sinirliydi; bir sigara yaktı, hemen attı. Mado'nun söyleyeceğini bekliyordu.

— Üşüyor musunuz? dedi. Geceler serin oluyor.

— Hayır.

— Ben üşüdüm.

Pardesüsünün yakasını kaldırdı. Kıyıya doğru indiler, durdular. Sonunda Berty konuştu:

— Bütün bu süre içinde ne yaptınız? Bir seyisin aşkını mı, yoksa bir sabıkalının ihanetini mi yaşadınız?

— Pek çok şey yaşadım…

Berty karısının mendilini arayıp bulamadığını sandı. Herhalde ağlıyordu… Fazla yüklenmişti ona!

— Bu arada da on altıların öldürüldüğünü öğrendim.

Sözlerinin anlamını kestirecek zamanı bulamadı Berty; sırtüstü devrildi. Tabanca sesi uzaklarda yankılandı. Masayı kuran Bayan Lagrange içini çekti: Yine Almanlar köye gelip kafayı mı çekmişlerdi ne?

Mado kocasına baktı: Birlikte geçirdikleri ilk geceyi hatırladı – uyuyan Berty'yi, pencereyi, şafağı, Sergey'e verdiği sözü–, sonra bir sandala atlayıp karşı kıyıya geçti, çalılar arasından gizli keçi yolunu izledi. Az sonra da Gérard'ı gördü.

— Geç kaldın… Merak ettim…

— O geç geldi.

— Ne oldu?

Mado başını salladı. Ses çıkarmadan yürüdüler başka bir keçi yoluna saptılar.

— İki kilometre daha var. Yorulmadın ya?

— Hayır… Daha doğrusu yoruldum ama hiç önemi yok…

Gérard, uzun süre pabucunun burnuyla kapıya vurdu.

— Sağırdır bu karı…

Sonunda kapı açıldı. Bembeyaz saçlı, ufak tefek ihtiyar kadın koşturuyor, ateşi üflüyor, su kaynatıyordu. Gérard, Mado'ya:

— Torunuyla birlikte otururdu, dedi. Torunu esir kampında. Burada rahatız…

İhtiyar kadının kulağına bağırdı:

— Kimse gelmez mi?

Kadın duymamıştı, içini çekti:

— Paskalya'dan beri mektup yazmadı…

Mado pardesüsünü çıkarmamıştı, ateşin önünde oturuyor ve ürperiyordu. Gérard, Mado'nun gözlerinin yaşla dolduğunu gördü.

— Yoksa ona gerçekten acıyor musun?

— Hayır… Kendime, sana, Luc'e, şu zavallı ihtiyarcığa acıyorum… Çünkü her şey bambaşka olabilirdi… Üzülmek neye yarar!.. Luc meraklanmıştır herhalde…

— Yarın sabah haber veririz. Sen yat. Yorgunluktan yüzün allak bullak.

10

İlkbaharda Lancier ölümün eşiğinden dönmüş, Berty ile yaptığı o ağır konuşmadan sonra eve döndüğünde yatağa düşmüştü. Tıpkı savaştan önce Roy'un parasının nereden geldiğini öğrendiği sıra olduğu gibi, bütün gece kusmuştu. Morillot onu uzun uzun inceledi; sonunda şöyle dedi:

— Dostum, sinir sisteminiz hapı yutmuş. Tehlikeli değil daha çok tatsız bir şey. Kendinizi avutmaya, oyalamaya çalışın. Neden koleksiyonlarınızla uğraşmaktan vazgeçtiniz sanki?

Lancier acı acı güldü:

— Artık beni hiçbir şey ilgilendirmiyor. Ne halde olduğumu kırk yıl düşünseniz bulamazsınız; ne yediğim yemeğe baktığım var, ne de havaya…

Kader ona acıdı. Dul Bayan Amont'un çocuğu yoktu, yüreğinde kullanılmamış bir yedek sevgi deposu vardı hâlâ… Lancier itfaiyeci yetimleri için düzenlenen bir konserde tanımıştı onu: Marthe'ın kocası Amont, bir itfaiye bölüğüne komuta etmişti. Savaşın patladığı kış, göğsünde kan toplanmasından ölmüştü. Yine de Marthe, kocasını askerce savaş alanında ölmüş sayıyordu. Güzel değildi, ama tatlılığı ve kadınlığıyla Lancier'nin hoşuna gitmişti. Yaşını da saklamıştı ondan. Ama Lancier evlenme teklif ettiğinde, hüngür hüngür ağlayarak şöyle dedi:

— Maurice, ben kırk dört yaşındayım…

Lancier, Marceline'in anısına saygısızlık edip etmediğini düşünüyordu. İlk karısını sevdiği gibi sevemeyecekti Marthe'ı, bunu iyi biliyordu. Ama o kadar mutsuz, o kadar yalnızdı ki!.. Kendisine: "Böylesine bir yalnızlık içinde sen yaşayamazsın…" diyecek ilk insan Marceline olurdu yine de. Ondan söz ettikçe de Marthe: "Gerçek mutluluğu tanımışsınız Maurice," diyordu. "Olağanüstü bir karınız varmış; ondan söz ettiğinizde anlıyorum bunu… Savaş ikimizin de en yakınlarını aldı götürdü. Fırtınanın altüst ettiği denizde iki gemi kalıntısı gibiyiz… Ve korkunç bir çağda yaşıyoruz…" Lancier Marthe'ın olaylarla ilgili düşüncelerini beğeniyordu: Almanlardan nefret ediyor ama onlarla yaşamak gerektiğini anlıyor. Gerçek, namuslu bir Fransız kadını! Marceline gibi olamayacağı kuşkusuz: Ne onun inceliği, ne de duygu yüceliği var Marthe'da. Nivelle görse: "Bir küçük burjuva" derdi. Ama küçük burjuvalarımızın çoğu ona benzeseydi belki bu savaşı kaybetmezdik.

Karara varmadan önce, Lancier'nin çocuklarıyla ilgili bir konuşma geçmişti aralarında. Lancier, Marthe'a bütün gerçeği söyledi:

— Louis yürekli, ama çok ölçüsüz bir çocuktur. Bu yanını kimden aldığını gerçekten bilmiyorum. İngiltere'ye gitti. Ölmüş olmasından korkuyorum. Onun gibi bir çocuk kollarını kavuşturup oturamaz… Marceline oğlunu çok severdi. Ama Mado bana çok daha yakın… Benim gibi siyasetten nefret eder. Herkes kızımın büyük bir ressam olacağını söylerdi. Berty'ye tutulunca ne kadar sevindim. Ama Mado'nun yaradılışı gariptir, çözümlenemez, yüce ülkülerle amansız bir mantığın karışımı. Bir adamı kurtarabileceği gibi batırır da. Hayatlarını nasıl kurduklarından haberim yok. Belki Berty onu horladı, belki

kendine bir dost tuttu?.. Her neyse, Mado onu bıraktı… Mado için iğrenç şeyler söyleme cesaretini de buldu Berty… Ne kadar acı çektiğini bildiğim halde yaptığı şey bağışlanacak gibi değil…

Marthe allak bullak olmuş, ağlıyordu.

— Sevgilim, dedi Lancier, benimle evlenir misiniz? Sağlam bir beraberlik kuracağız. Tehlikenin çekici geldiği yaşta değiliz. Bu delilik içinde sessizliği özlüyoruz, birbirimize destek oluruz…

Marthe kollarını Lancier'nin boynuna doladı, bir genç kız gibi kıpkırmızı kesilerek kekeledi:

— Yılbaşı öncesi kızkardeşim "Yine mutlu olacaksın" demişti. Ona inanmadım… Ama sizinle… Seninle mutluluğu yeniden buldum…

Düğün çok sade bir törenle ve yakınlar arasında kutlandı. Lancier, Marthe'ın kızkardeşiyle dostlarını çağırdı. Marceline'in anısı benim gözümde kutsaldır: Marthe için de öyle." Hepsi verdiği kararı onayladılar. Yalnız Morillot, kaba bir şaka yapma cesaretini gösterdi: "Kendinize bahane aramayın Maurice. Elli yedi yaşındasınız, evlenilemeyecek bir yaş değil… Almanlar bizi çok daha şaşırtıcı birtakım yapay şeylere alıştırdılar."

Lancier, yazın barıştırmıştı Sembat ile Nivelle'i. Yine de kavga etmelerinden korkuyordu, uzun uzun yalvarmıştı ikisine: "Rica ederim, bir gün için olsun, unutun şu siyaseti. Bu korkunç olaylar içinde, benim tek neşeli anım belki bu."

Yemek olaysız geçti. Sembat dalgın ve sessizdi; durmadan Mado'yu düşünüyordu; yıllar karşılıksız kalan sevgisini bir türlü söndürememişti: Nivelle çok iyi bir havadaydı, her şeyi kabulleniyor, herkesin benimseyebileceği anlardan, savaş öncesi Corbeille'de verilen yemeklerden söz ediyordu. Marthe çekingendi, konukların tabağına biraz daha yemek koymaya çalışıyordu: "Ama hiçbir şey yemiyorsunuz…" Yüzü gülen Lancier durmadan kadehlere şampanya boşaltmaktaydı. Şarap, sonunda Dumas'yı sarhoş etti. Birden kükredi:

— Leo Alpert'in sağlığına içmemizi öneriyorum! Geçen gün ona rastladım: Göğsüne sarı bir yıldız yapıştırmışlar. Leo Alpert'in yıldızına içelim!

Kadehini herkesinkiyle tokuşturdu. Nivelle dudağını ısırdı, ama kadehini uzatmadan edemedi.

— Sizinle kadeh tokuşturamam Bay Nivelle. İnsanda biraz utanma olmalı…

Sembat dayanamadı, alkışladı bu sözleri.

Nivelle alçak sesle cevap verdi:

— Sarhoşsunuz… Bir aile eğlentisinin de tadını kaçırmak istemem.

Lancier ile Marthe'dan özür diledi, çıktı gitti. Lancier, Dumas'ya serzenişte bulundu:

— Neden böyle yaptınız?

Ama Dumas'nın bir şeye aldırdığı yoktu.

— Onlar başladı. Hem Nivelle'le kadeh tokuşturmak zorunda mıyım?

Ardından Morillot'yu sürükleyerek o da gitti. Ayrılırken Sembat Lancier'yi kucakladı; alçak sesle sordu:

— Mado nerede?

— Bilir miyim? Berty'yi bıraktı… Belki Louis ile birlikte İngiltere'dedir. Anlaşılır gibi değil, her şey karmakarışık oldu…

Konuklar gitiğinde Marthe, Lancier'ye:

— Kavga etmeleri üzücü bir şey dedi. Profesör haklı. Namuslu bir adama, sırf Yahudi olduğu için işkence edilemez. Zavallı Charles'ımın emrinde Yahudiler de vardı. Bir tek gün yüzlerine vurmadı. Anlamadığım, neden profesörün Bay Nivelle'e yüklendiği?

— Hiçbir zaman da anlayamazsın, siyasettir bu. Nivelle Almanlarla işbirliği yapmak gerektiğine inanıyor…

— Kötülük bunun neresinde? Buraya yerleştiklerine göre onlarla çalışmak zorundayız demektir. Sanki bize bağlı bir şeymiş gibi… Herkes onlarla çalışıyor, bildiğim kadarıyla da kimse onları sevmiyor. Ama bunu profesörün yaptığı gibi bağıra çağıra

söylemek çok saçma. İnsanın başına bir yığın bela gelebilir.

Lancier düşündü: Marthe da benimle, mareşalle, bütün Fransızlarla aynı fikirde. Dumas hep kabadır… Ama Nivelle de işi fazla ileri götürüyor…

Artık Lancier, eskiden kendisine sıkıcı gelen şeylerle ilgileniyordu. Morillot'ya rastladığında her şeyden önce sorduğu: "Stalingrad'da durum nasıl?" sorusuydu. Uzaklarda bir yerde büyük bir savaş olduğunu, bu savaşın sonucunda pek çok şeyin, belki *Roche Ainé* fabrikasının geleceğinin de bağlı bulunduğunu anlıyordu. Almanların siparişlerini yerine getiriyor, direnişçileri hiç desteklemiyor, İngilizlerin Rouen ve Le Havre'ı bombalamalarına deli oluyordu. Yine de Almanların güçlük çektiğini düşünmek iyiden iyiye hoşuna gidiyordu. Rusların yenileceği kuşkusuz. Gözü dönük adamlar onlar; direnmeleri intihardan farksız. Ama Almanların da oralarda epey güçlük çektikleri besbelli… Dieppe'e yapılan çıkarma küçük bir yoklamaydı. Bunun gerçek bir çıkarma olduğuna Dumas'dan başka inanan da olmadı zaten. Müttefikler neden acele edecekmiş? Ruslar şimdilik savaşıyorlar ya… İki üç yıl sonra müttefikler rahatça çıkarma yapabilirler. Alman gazeteleri bağırsın istediği kadar, Amerika gerçekten büyük güç…

Lancier, Marthe'la birlikte yemek yerken savaşın kargaşalığını da unutuyordu. Ne garip, diyordu kendi kendine. Böyle bir felaketin göbeğinde en basit mutluluğu buldum…

Bir gün yemekte gazetesine göz attı ve birden haykırdı: Damadı gazete sütunlarında yüzüne bakıyordu. Lancier, Berty'nin Jouarre

yakınlarında öldürüldüğünü okudu. Cinayet nedeni kıskançlıktı, cüzdanı ve saati çalınmıştı. La belle Hotesse'in sahibesi, cinayetten bir saat önce Berty'yi, uzun boylu, ince, güzel, pardesülü bir genç kadınla birlikte görmüştü.

— Üzüldüm. Kin tutmam ama sana açıkça söyleyeyim Marthe: Bunu hak etmişti. Bir kadın hakkında onun gibi konuşmaz insan. Herhalde düzinelerle metresi vardı. İşte sonucu…

Lancier okumaya devam etti: "Polis, Joseph Berty'nin özel hayatıyla ilgili soruşturmasını derinleştirmekte ve Bayan Berty'nin ocakta Paris'ten ayrılıp güneye gidiş nedenleri üzerinde durmaktadır…"

Lancier uzun süre sustu, sonra Marthe'ın yanına koşup fısıldadı:

— Ya onu Mado öldürdüyse? Ne korkunç şey!..

— Olamaz Maurice… Mado'dan kuşkulanmıyorlar bile… Nasıl olur da böyle şeyler düşünürsün?..

— Mado'yu tanımadın. Marceline'in modeliydi… Onun gibi kadınlar sevdiler mi her şeyi yapabilirler. Kocasına deli gibi aşıktı. Ve bana hiç haber vermeden yola çıktı…

Az sonra Lancier rahatladı:

— Morillot haklı, sinirlerim bozuk. Oturmuş, olmayacak şeyler kuruyorum… Biliyor musun, bana hakaret ettiği halde cenazesine

gideceğim. Bir çelenk ısmarlamalı. En iyisi kasımpatından yapılma bir çelenk…

Cenazede Lancier birkaç damla gözyaşı döktü; Berty ve Mado ile Marceline'i nasıl gömdüklerini hatırladı. Yine de çok severdim Joseph'i… Büyük törenle gömüyorlar, iyi bir şey. Pek çok siyasi düşmanı vardı ama büyük bir adam olduğunu kimse yadsıyamaz. İşte bakanın çelengi, şu da işçilerinin, İşverenler Birliği'nin, Schirke'nin… Almanlar nazik olmayı biliyorlar, askerler bile sivil giyinip gelmiş cenazeye.

Lancier damadını unutmuştu ki, gazetelerde yeni bir büyük haber daha okudu: "Soruşturma Joseph Berty'nin katili genç kadının, *Fedailer ve Partizanlar* adlı kuruluşa bağlı olduğunu ortaya çıkardı.

Arkadaşımızın başvurduğu Alman ilgili makamları şunu belirttiler: Fransız ulusunun büyük çoğunlugu işgal kuvvetleriyle dostluk bağlarını devam ettirirken aralarında Yahudilerle yabancıların önemli rol oynadığı bir avuç cani, yalnız Alman subaylarına değil namuslu Fransızlara da saldırmaktadır. Katili yakalatana büyük paralar verilecektir…

Lancier'nin ağzı açık kaldı. İnanılır gibi değildi bu! Komünistler akıllarını kaçırmışlardı! Berty ile fikir birliğine varılamayabilirdi. Benim bile tepem attığında "Schirke'nin sağ kolusun," dedim. Ama tartışmak başka şey, insanların en namuslusunu öldürmek başka şey.

Lejean gibilerin sonunda buraya varacakları aklıma gelmiyor

değildi… Ama neden Almanlar büyük para vereceklerini söylüyorlar?.. Demek ki Berty'nin büyük faydasını görüyorlardı. Mado da onu bıraktı. Bana tebelleş olup sorabilirler: Kızınız neden böylesine önemli bir adamı bırakıp gitti, diye. Bu bir yığın asker eskisine, insan yüreğine hükmedilemeyeceğini, Mado'nun anasına benzediğini gel de anlat… Benim tepeme çullanabilirler, üstelik *Roche Ainé*'nin ardında zavallı Leo Alpert'in gölgesi var. Sanki neden onunla işbirliği yaptım ben de? Hayatımda düşünülmeden verilmiş o kadar karar, düşünülmeden yapılmış o kadar iş var ki; şimdi, yaşlılığımda bütün hatalarımın hesabını vermem gerekiyor.

Marthe şefkatle sordu:

— Neden yemek yemiyorsun?

Kendinden geçen Lancier peçetesini fırlattı:

— Sen de yemekten başka şey düşünmezsin! Tehlikede olduğumu görmüyor, anlamıyor musun?

Karısına başka şey söylemedi: O Marceline değildi. Başvurulacak kimse de yoktu. Nivelle şöyle derdi: "Yahudilerden ve direnişçilerden yana olduğunuz açık. Sizin evinizde Alpert'in sağlığına kadeh kalkıyor." Dumas ise: "Öldürdülerse iyi oldu" diye söylenirdi herhalde. Hepsi de son sağduyu kırıntılarını yitirmiş. Ara sıra, insan Fransa'da yaşadığına pek inanamıyor.

Corbeille'in yakınında resmi bir Alman arabası durduğunda pencerenin önünde ayakta duran Lancier, kekeledi:

— Marthe!.. Karısı koştu:

— Ne var? Beni mi çağırdın?

Almanlar çekip gitmişlerdi. Lancier cevap verdi:

— Hayır… Seni çağırmadım…

Kendi kendini yiyor, ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Sonunda Berty'nin hayatıyla ilgili bir yazı yazmaya karar verdi. Uzun süredir mektup dışında bir şey yazmamıştı; önceleri bu iş Lancier'ye pek güç geldi; sonra konuya kapılıp sürüklendi. En çok da sonuçtan hoşlandı:

"Benim gözümde sadece bir damat ve bir dost değil, aynı zamanda büyük bir yurttaştı da. Bu büyük adama el uzatan o cani kadına lanet olsun! Belki Charlotte Corday'inki gibi bir üne erişmeyi kuruyordu? Onu Medea ile kıyaslamak daha doğru. Ovidius, Medea'ya şöyle dedirtiyor: 'İyiliği görüyorum ve kötülük yapıyorum.' O cani kadın da mareşalin Fransa'sını görüyordu, yiğit Joseph Berty'yi görüyordu, ama yabancı parasıyla beslenip cinayet işlerdi!"

Lancier yazıyı Marthe'a okudu.

— Çok güzel ama kime yollayacaksın? Ailesi var mı?

— Gazeteye yollayacağım canım.

— Niçin? Bu işlere karışmasan daha iyi… Sana da kızabilirler

sonra…

Lancier haykırdı:

— Bir Fransızın başka bir Fransız ardından gözyaşı dökmesini kimse engelleyemez! Hem bu adam benim damadım.

Yazıyı gazeteye yolladı. Akşam da acele gelmesi için Doktor Morillot'ya telefon etti. Doktor kendisini muayeneye hazırlanırken, Lancier:

— Sizi başka şey için çağırttım, dedi. Ama ne olur gülmeyin. Çok ciddi, hayatım söz konusu. Berty için bir yazı yazdım. Kendi fikrim değil ama ne yapabilirdim? Almanlar ona çok güveniyorlardı. Mado da bıraktı gitti. Durumum, genellikle çok sıkışık. Roy her an Alpert'i ortaya atabilir. Böyle yapmak zorunda kaldım. Herhalde karşı tarafta dostlarınız vardır. Londra Radyosu'nu dinliyorsunuz. Söyleyin onlara, mecbur kaldığımı.

Morillot iğrenç bir kahkaha attı:

— Londra'yı dinlemem, Londra'nın beni dinlediği anlamına gelmez. Bu masalı kime anlatmamı istiyorsunuz? Mado'ya mı? Görünürde yok ki…

— Bakın gülüyorsunuz ama!

— Bütün bunlar sinir gerginliğinden dostum… Hava almanız, yürümeniz gerekiyor.

— Radyoyu dinlediniz mi? Ne var ne yok? Stalingrad'dan ne haber?

— Değişen bir şey yok: Almanların başı dertte. Bu işler ya bir çırpıda hallolur, ya da sanıldığından çok farklı bir sonuca varır…

Morillot'nun, Almanların güç durumda olduğunu söylemesi Lancier'yi rahatsız etmişti. Şimdi ben de onlara bağlıyım. Morillot'nun da keyfinden yanına varılmıyor: Birini üzsün de… Lancier *Paris-Soir* gazetesini gösterip bağırmaya koyuldu:

— Yalan söylüyorsunuz? Stalingrad düştü. Okuyun da görün. Neden bütün bu palavralara kulak veriyorsunuz bilmem…

— Sinirlenmeyin dostum!.. Yazıyı yazdınız, şimdi de bağırıp duruyorsunuz… Hep sinir bozukluğundan…

11

Luc, yatacak bir yer buldu mu oracığa kıvrılıveriyordu. Gülüyor, şöyle diyordu: "Yazık ki Direniş Hareketi içinde bir Balzac yok, yüz roman yazacak malzeme toplardı…" O gün de ölü hayvanların içini samanla dolduran birinin evine düşmüştü. Dört yandan pırıl pırıl, meraklı gözler kendisini süzüyordu. Fırlamaya hazır bir vaşak gözlerini kısmıştı; irice, babayani bir ayı yavrusu şaşkındı; baykuşlar düşünüyor, Bayan Dufy'nin gözdesi minik köpek (hayvanı doldurtmuş, olaylar yüzünden gelip alamamıştı) Luc'ü bekliyordu. Nasılsa birini beklemesi gerekli değil miydi?

Mado, eve girdiğinde rahatsız oldu. Luc gülümsedi:

— Hiç korkma France, ısırmazlar. Gestapo'dan birini doldursalar, bak o zaman korkmakta haklı olabilirsin.

Ötekiler gibi Luc de şimdi Mado'ya France diyordu. Hem Mado bile Luc'ün eskiden mühendis Lejean olduğunu unutmuştu. Onun grubunda çalışmaya başlayalı bir yılı buluyordu. Berty'nin öldürülüşü, uzun süreli çalışmaların çeşitli olaylarından biriydi: Savaş üretimini baltalıyorlardı. Berty'nin ihbarıyla kurşuna dizilen on altı kişi içinde Luc'le çalışan beş direnişçi vardı. Birkaç hafta bütün çalışmaları durdurmak zorunda kaldılar. Şimdi mola sona ermişti. Jules ve Nico yiğit çocuklardı. Asıl önemlisi de Berty'nin artık hayatta olmayışıydı.

— Gazetelere göz gezdirdin mi? Bildirimizi okumuşlar. Kıskançlık hikayeleri bitti artık. Tepki büyük: Bizim büyük bir

güç olduğumuzu anlıyorlar. Gitmen gerekiyor France: Lokantanın sahibi seni görmüş: Herkesi seferber edecekler. Yarın Jacques seni götürür.

— Nereye?

— Öbür kesime. Belki Josette'le Paul'ü görürsün.

Mado birden büyük bir üzüntü duydu: Paris'ten ayrılması gerekiyordu artık. Bütün hayatı bu kente bağlıydı. Çocukluğu, Sergey, yalnızlığı, direnişçilerle yaptığı işbirliği… Ama… şimdi kendini tutabiliyordu. Luc bir şey fark etmedi.

— Orada durum nasıl?

Orada sözüyle ne demek istediğini Luc anlamıştı…

— İyi dayanıyorlar. Şaşırtıcı değil mi? Düşünebiliyor musun? Alman ordusunun kreması, İtalyanlar, Romenler, en azından iki yüz elli bin kişi. Avrupa'nın bütün fabrikaları. Ve minnacık bir toprak parçası üzerinde Ruslar!.. Uçsuz bucaksız, Rusya değil; ve minnacık toprak parçası hiç unutulmayacak. İki aydır dayanıyorlar! Almanlar dün radyoda bir bildiri yayınladılar: "Dehşet verici bir ölüm dansı!" Kendileri istedi… Bugün sokakta iki Fransıza rastladım, işçi değil memur ya da mülklerinin kirasıyla geçinenlerden; selamlaştılar, biri hemen: "Stalingrad hâlâ dayanıyor" dedi. Böyleleri de anladıysa… Bütün dünyanın gözü oraya çevrili. Anna Almanların tanınmaz hale geldiklerini söylüyor. Yakında büyük değişiklikler olacak, hissediliyor…

Bir yıldan beri gerçek bir dostluk Mado ile Lejean'ı birbirine bağlamıştı. Lejean'ı kuru ve bağnaz, hayatta "kırmızı ve kara" renklerle "evet" ya da "hayır" sözcüklerinden başka şey bilmeyen bir adam sananlar için böyle bir dostluk akıl alır gibi değildi. Oysa Lejean bütün sözcükleri, bütün ayrıntıları bilirdi. Ama öyle bir çağda yaşıyordu ki, insanı ancak tek şey yaşatabilirdi: Savaş. Ve savaş, gerçek savaştan çok önce başlamıştı; insan büyüdükçe sarsılmaz bir iç disipline boyun eğme gerekliliği kendini daha çok duyuruyordu. France, Corbeille'in sıcak limonluklarında büyümüş huysuz bir kızken tanıdığından çok daha iyi anlıyordu. Bütün arkadaşları değer veriyorlardı genç kadına. "Yiğit, zeki ve gözü pek bir dost," diyorlardı onun için. Luc onlardan daha da fazla şey biliyordu: Epey güçlüklerden sonra varmıştı buraya; hayat onu birden ayakları altında çiğnemişti; her türlü kişisel hayattan ve gecikmiş bir mutluluk umudundan uzaklaşan Mado, yalnız ağırbaşlılığını, onurunu elden bırakmamıştı. Berty'nin ihbarı ve on altı kişinin kurşuna dizilmesinden: sonra, "Alman Uşağına" verilecek ceza sorunu ortaya atılmıştı (bütün arkadaşları Berty'yi bu adla anıyorlardı). Luc şunları ekledi:

— Yalnız bir uşak değil bir kışkırtıcı olduğundan onu da öldürmemiz gerekiyor. France Berty'yi öldürme önerisiyle ortaya çıktı. Luc onunla yalnız kaldığında vazgeçirmeye çalıştı: "Hayır, bu senin işin değil. Saldırılarda yararlandığımız çocuklar var, işi onlar üzerlerine alabilirler." Belki France'ın kaçamayıp yakalanmasından korkuyordu; ya da başka bir görüş ona bu görevi vermesini engelliyordu: Ne de olsa Mado Berty'nin karısıydı… Ama genç kadın diretti: "Başka arkadaşları tehlikeye atmak neden? Bu işi benim yapmam çok daha kolay. Yapmak da istiyorum. Yvonne adlı bir sekreteri vardı, kıvırcık saçlı, saf bir çocuk. Ona moda dergileri verirdim. Jean Gabin ya da başka bir

ünlü sinema artistiyle tanışmak için can atardı. O zavallıyı da ele verdi… Emin ol Luc, bu işin altından yüzümün akıyla çıkacağım. Benim hakkım bu…

Az sonra ayrılacaklardı. Luc geceyi burada geçirecek, France, Vacher'nin evine gidecek, ertesi sabah Jacques gelip onu alacaktı. Sonra da güneyin yolunu tutacaktı. İkisi de üzgündü. İki insanı böyle yüklü bir yıldan başka ne bağlayabilir birbirine?

— Savaştan sonra her şeyin başka türlü olacağına inanıyor musun? diye sordu France.

Geleceği öğrenmek, başkalarının mutlu olup olmayacaklarını anlamak istiyordu. Millet kurşuna dizildi. Robert sevgilisini hayatı boyunca unutamayacak: Ya gençler, gepgenç olanlar? Luc'ün oğlu Paul… Hayır, Paul direnişçilere katıldı bile… Luc'ün kızı Mimi dokuz yaşında…

Lejean uzun süre sustu; sigara içti durdu: Baykuşların, vaşağın gözleri parlıyor, sadık köpek içeri girebilecek bir saldırganın üzerine atlamaya hazır bekliyordu.

— Salı günü biriyle konuştum, AS'den. Bir mühendis, "Savaş Nişanı" almış. Ellerinde yığınla silah var. Makineli tüfek istedim. Müttefikler durmadan onlara silah satıyor. Ne cevap verdi biliyor musun, çıkarma gününe kadar silahları saklamaları gerekiyormuş. İnsan çıldırabilir… Yine de belki yirmi tane verirler diyorum. Gelecekten söz ettiğinde onu hatırladım. Dostça konuştuk. Yarın yakalanabilir; ağzını açmayacak, ihanet etmeyecek; kaya gibi sağlam, hemen görülüyor. Ama üç yıl önce beni içeri tıktıklarında

belki kızdı da: “Şu komünistleri neden öldürmüyorlar?” dedi. Üç yıl sonra ne olacak kim bilir? Şimdi Fransa’yı yeni baştan inşa etmek gerektiğini söylüyorlar; her şey çürümüş… Direnişçiler yiğit kişilermiş. Stalingrad savunmasına hepsi hayran. O mühendis bana şöyle dedi: “Stalingrad’da bizim için de savaşılıyor… Ama bir sınıf?.. Hayır asla!” Hiç durmadan “Fransa” diyordu. Evi var ama ailesi yok, ulusu yok…

— Bak Luc, kısa süre önce Billancourt’da bir ev gördüm, bombalanmış. Kiracıların evi boşaltmasını istiyorlardı, hepsi reddetti. Aslında ev diye bir şey yok, bir tek cephesi kalmıştı, her yandan su giriyor, soğuk. Kadının biri bana: “Ne de olsa burası bizim, alışkın olduğumuz yer” dedi. Ara sıra geleceği düşünüyor ve korkuyorum. Bugün fırtına var, çatılar uçmuş, pencere camları kırılmış, insanlar neredeyse sokağa düşmüş. “Savaştan sonra yeniden yaparız!” diyorlar. Belki de bir şey yapamayacaklar; iyi kötü yapmayacak, bir kontrplak parçası bulup, çatlakları tıkayacaklar. Yoksul olacak, karanlık olacak, ama alışkanlık olacak yine de …

— İnsan birden değişir mi sanıyorsun? Bir devrim olacak, şimdi değilse bile daha sonra. Ama devrimden sonra da her şey değişmeyecek, özellikle insanlar. Yirmi dört saatte her şeyin çözümleneceğine inananlar “ütopyacılar”dı; ama onların gözünde başlangıç son kadar uzaktı. Yükselişin en güç anı nedir bilir misin? Aşağıdan yukarı tırmanmaya başlanıldığı sıra tepeye bakıldığı an değil. Tam ortaya varıldığında, her dönemecin ne olduğu öğrenildiğinde yaşanır en güç an; koşarak aşağı inilebilir, ama çıkmak için yürümek, yürümek gereklidir… Bu yol korkunçtur, taşlarla çamurla, kanla kaplıdır! Ama yine de bir yoldur işte.

— Kendimi düşündüğüm yok, aklım fikrim çocuklarda. Senin küçük Mimi'n görecek mi bunu?…

— France, bize geldiğin günü hatırlıyorum; Mimi'yle saklambaç oynamıştın. Mimi artık yaşamıyor. Mimi öldü. Nisanda öldü. Josette'in haberi yok. Ona bir şey söyleme… Josette gizlenmek zorunda kaldığında Mimi'yi arkadaşının yanına bıraktı, sonradan o arkadaşını tutukladılar. Mimi sokağa düştü. Sonra bir orman koruyucusu onu yanına aldı. Ama çok geç olmuştu: Fizyolojik çöküntüden öldü Mimi… Josette'e Mimi'nin İsviçre'de olduğunu söyledim. Daha savaşın başında düşünmüştük onu Lausanne'a yollamayı. Josette'in Lausanne'da bir teyzesi var. Gerçeği karıma söyleyemiyorum, o kadar sarsıldı ki, Mimi onun her seyi; her mektubunda bana Mimi'yi soruyor. Benim de aklım fikrim Mimi'de… Dün yeni bir haber aldığımı, Mimi'nin epey büyüdüğünü bildirdim ona…

Yerinden kalktı. Mado'nun yanına geldi. Yeşil, sarı, turuncu gözler arasında başkalarını da gördü Mado: İnsan gözlerini.

— France, gitmenin sırasıdır. Vacher'nin evine varman epey sürer…

Mado Lejean'ın boynuna sarıldı. Sonra çıktı gitti. Göz gözü görmüyordu, kışın ilk sisi inmişti. Belki böylesi daha da iyiydi: Ne Almanlar vardı, ortada, ne de gün be gün yolunu izleyen o iğrenç, her zamanki hayat. Ara sıra Mado'ya, gemi okyanusta parçalanmış, insanlar tahta parçalarına tutunmuş yüzüyormuş gibi geliyordu; okyanusun ortasındaydılar sanki. Hayır, hayır. Dostlar vardı: Bildiri çoğaltıyor, trenleri uçuruyor, işkenceye meydan

okuyup susuyorlardı. Stalingrad vardı. İnsanlar hep aynı deneyden geçiyorlardı; birbirlerine bunca yakın olmamışlardı hiç. Ama bu ortak eserin içinde herkes yapayalnızdı, yoğun bir sisle çevriliydi. Luc'ün hiç durmadan Mimi'yi düşündüğü kimin aklına gelirdi?

Artık Paris günleri sona ermişti! Başka insanlar tanıyacaktı. Her şeyi önceden anlamak gereksiz, bugün herkes asker gibi yaşıyor. Şu an sokağın köşesinde Sergey'e rastlasam hiç kuşkusuz birbirimizi anlardık. Ne duygulardan söz ederdik, ne de tartışırdık. Ona sorardım: "Sizin orada işler nasıl?" Evvelki gün Jacques, Stalingrad'da ev ev savaşıldığını anlattı.

Belki kontrplak değil de cam takarlar pencerelere; belki yepyeni bir ev yaparlar. Ama Mimi göremeyecek bunları…

Vacher, çatlak sesiyle:

— Bu havada insan hemen üşütür, demişti. Mümkün olduğu kadar çıkmamaya bakıyorum. Romatizmam var da…

O gece yığınla insan tutuklandı. Jacques, tavan arası penceresinden kaçmayı başardı. Nic, Sauvage, Robert ele geçtiler. Bütün gece, Lejean kuşkuyla yatağında döndü durdu; garip düşler görüyordu: Mimi topunu atıyor, Lejean arıyor ve bir türlü bulamıyordu topu; ya da kan kırmızısı gözlü yırtıcı hayvanlar koşup geliyor, potinlerini kokluyor, başını kaldırıp kükrüyor, kükrüyorlardı…

12

Önceki gün, Anna Brest'den gelen bir subayla beraberdi. Adam 218. piyade alayının birden Rusya'ya gönderildiğini söyledi. Stalingrad'ı almak zorunda kalacağını öğrenen Teğmen Schilling, beynine bir kurşun sıkmıştı. Binbaşı bütün askerleri topladı ve Teğmen Schilling'in, geçmesi olanaksız bir hastalığa tutulduğu için kendini vurduğunu anlattı. Ama gerçek nedeni herkes biliyordu; yola çıkmak üzere arabalara dolan askerler: "Geçmesi olanaksız hastalığımızı tedaviye götürüyorlar…" diyorladı. Anna düşündü: Jacques'a haber vermeli, belki her şeyden önce Fransa gazetesinde yazar… "Sizin gibi Alman kadını görmedim," diyordu subay. "Tam bir Parislisiniz, kibar ve şık…" Gece, Anna, Gilet'nin evine dönerken sarhoş bir Fransız bağırdı: "Boz fare, nereye koşuyorsun böyle?"

Sabah onda Jacques'ı görmesi gerekiyordu. Eve yaklaşırken kuşkulanacak bir şey sezmedi. Ağır ağır yedinci kata çıktı; kapıya vardığında kulak kabarttı: Jacques biriyle konuşuyordu sanki. Anlaştıkları gibi dört kere kapıyı vurdu. Polisler kollarına yapıştığında düşündü: "Fare kapana girdi…"

Gülümsediğini gören bir polis: "Bekle," dedi. "Az sonra ağlarsın."

Anna bu anı uzun süredir beklediği için kendini hiç kaybetmedi. Gestapo'nun adamlarını çileden çıkardı. Sorgunun başında Anna'nın mükemmel Almancasına şaşan Schiller:

— Yalan söylüyorsun! demişti. Alsacelı değilsin, Almansın

sen!

— Evet, eskiden Almandım, diye cevap verdi Anna. Ölümümden sonra, sizler ortadan kalktığınızda yine Alman olacağım. Şimdilik Fransızım, Rusum, İspanyolum, ne isterseniz oyum ama Alman değilim.

"Akıl alır gibi değil," diyordu Schiller, sonradan albaya. "Böyle bir orospuyu hayatımda görmedim. Melek gibi bir yüz, çantasında aşk mektupları, üstelik de benim kadar iyi Almanca konuşuyor. Rastgele biri değil, mutlaka birinci sınıf bir casus."

Geceleri sorguya çekiliyor, gözleri görmez oluyor, buz gibi sulara batırılıp çıkarılıyor, memelerinin ucu yakılıyordu. Sabrı taşan Schiller haykırıyordu:

— Kafanı kesmemizi mi istiyorsun?

— Evet, diye cevap veriyordu Anna.

Adını söylemedi: Belki babası hâlâ yaşıyordu. Kendisiyle birlikte Sauvage (İspanyol Jose Gomez), Parisli işçi Nic ve Mado'yu direnişçiler arasına sokan öğrenci Robert de tutuklanmıştı. Schiller hepsini yüzleştiriyordu. Kimse ağzını açmadı. İşkence edildiğinde, Anna bölük pörçük, İspanya'da nasıl savaştığını söylüyor ya da Nazilere duyduğu nefreti haykırıyordu.

Sonunda rahat bıraktılar Anna'yı: Albay, bu Alman kadınını Almanya'ya mı göndermek gerektiğini, işinin burada bitirilmesinin

bir sakıncası olup olmadığını Berlin'e sordu.

Anna kendine geldiğinde olup bitenler üzerine düşünceleriyle (kendisini izlemişler miydi, ya da ihbar mı etmişlerdi? Jacques kaçabilmiş miydi?) çocukluk anıları birbirine karıştı. Sanki bir dürbünün içinden yıllar ve tanıdık yüzler geçiyordu. Belki durmadan aynı şeyi düşündüğü için –kim olduğumu söylememeliyim, yoksa babama ölesiye işkence ederler– geçmiş yıllar canlanıyordu. Başında yemenisi, kolunda bir sepet dolusu kırmızı frenk üzümüyle annesi gözünün önüne geldi; babası, kürsüsünün başında büyük bir ciddilikle burnunu siliyor, ipek mendilinden tütün dökülüyordu… Düşünceleri yakınlarından arkadaşlarına yöneliyordu. Jacques o kadar üstelemişti, tanıklarla ilgili bir şey öğrenemedim. Ya Jacques'ı yakaladılarsa? Her şey ona bağlı… Yazdan beri müthiş zayıfladı: Ülseri var, bu yaşayış içinde yiyeceğini seçmesi olanaksız.. Sauvage'ın gerçek adını öğrendiler. İspanya'ya bildirebilirler, ailesi orada. Bana bir fotoğraf göstermişti: Ne de güzel bir çocuk.. Yine doğduğu kent gözlerinin önüne geldi. Meydanda eski çeşme: Bir cüce gümüş rengi su saçıyor, iki de ıhlamur ağacı var; yazın kiraz, erik, frenküzümü satılan kulübe. Kırtasiyeci. Anna saatlerce vitrinin önünde durup renkli kartpostalları, deri dosyaları, oymalı kalemlikleri seyredebilirdi. Kent yemyeşil tepelerle çevriliydi; bunlardan birinin üzerinde şekerci dükkânıyla dürbün vardı: Dürbünle bakıldığında Ren Nehri, bağlar, eski bir şato yıkıntısı görülürdü.

Heinrich'le birlikte çıkmıştı tepeye. Heinrich ileri derecede miyoptu; kendinden emin bir görünüşü vardı ama gözlüğünü çıkardığında yüzüne çocuksu bir hava gelirdi. Uzun uzun nehri seyretmişti. Anna savaşın başladığı yıl doğmuştu. Olup bitenleri ders kitaplarından ve annesiyle babasının anlattıklarından

öğrenmişti. Babası sık sık: "O zaman savaşı kaybetmiştik…" derdi. "Yeniden savaşmak gerekecek…" Kuşkuyla sormuştu Heinrich'e: "Gerçekten siz de savaşacak mısınız?" Heinrich cevap vermemişti: "Evet ama Fransızlarla değil, Nazilerle…" Pek anlamamış, başıyla onu doğrulamıştı Anna: Her şeyden çok, Heinrich'in kendisini sersem bir kız sanmasından korkuyordu. On sekiz yaşındaydı o zaman… Heinrich gözlüğünü çıkarmıştı ve birden sormuştu: Heine'yi sever misiniz? Hiç eskimeyen bir hikâye üzerine yazdığı dizeleri bilir misiniz?.. Kısa süre sonra gitmeyi düşünüyordum. Ama buradan ayrılamıyor ve her gün, size rastlayıp rastlamayacağımı soruyordum kendi kendime…" İki ay sonra evlenmişlerdi. Bir yıl birlikte yaşadılar. Derken Naziler geldi… Meydanda, cücenin su fışkırttığı çeşmenin çevresinde gençler şarkı söylediler, bütün gece bağrışıp durdular. Aralarında Anna'nın birlikte oynadığı çocukluk arkadaşları da vardı. Onları görmedi; o sıra Hamburg'da oturuyordu. Heinrich: "Gizlenmemiz gerekebilir…" demişti. O çağda kocasının sözünü ettiği pek çok şey Anna'ya yabancıydı, anlaşılmaz geliyordu, ama bir tek şeyi anlamıştı, mutluluklarının sona erdiğini.

Babası papazdı, ama Anna'ya Tanrıya inanmazmış gibi geliyordu. Bu düşüncesini bir gün babasına söyledi de, babası şu cevabı verdi: "İncil, hayatımızı uydurmamız gereken bir eserdir…" Babasının gözünde Tanrı eşsiz bir kanun koruyucuydu; uzun süre önce ölmüştü, ama insanlara da birtakım aklı başında yasalar bırakmıştı. Komünistlerin Almanya'ya karşı olduğuna inandığı halde, Anna'nın annesinin Heinrich'i gizlemesini sırf bu nedenle kabul etti: Yahudileri küçümser, "yarı inanmış" kişiler sayardı.

Bin dokuz yüz otuz beş… Heinrich'in nelere katlandığını ancak

şimdi anlayabiliyorum. O sıra anladığımı sanırdım, ama insanın kendinde duyması gerekirmiş. Tıpkı eskiden, seviştiğimiz zamanlardaki gibi, işte yine birleştik…

Anna sık sık kendine kızardı: Ne kadar da duyguluyum, gerçek bir Alman kadını! Duygululuğunun savaşmaktan kendisini alıkoymasından korkardı. Şimdi Anna kendinden emindi ve ağlamaya başladığı an ne Heinrich'i, ne çocukluğunu, ne yakınlaşan ölümünü düşünüyordu; son yıllarda içine gizlemek zorunda kaldığı o büyük duygululuğa bırakıyordu sadece kendini.

Birden İspanya'yı hatırladı: Kızıl ve pembe, yeşillikten yoksun dağlar, kurak yaz, sapsarı bir ırmak; Ebro. Savaşın sonundan az önceydi; yarı ölü İspanya son olarak doğrulmaya, kuşatmadan kurtulmaya çalışıyordu. Faşistler geçidi gece gündüz ateş yağmuruna tutuyorlardı. İnsanlar kurtuluş umudunun kalmadığını biliyor, yine de dayanıyorlardı. Anna gelip gönüllü yazılan köylüyü hatırladı. İki yıl evinden çıkmayıp, neden şimdi, savaşın kaybedildiği sıra gelip askere yazıldığını kimse anlamıyordu. Köylü açıkladı: "Benim köyümde her şeye papaz karar verir; bizden kimse savaşa katılmadı. Ama şimdi herkes faşistlerin duruma egemen olduklarını söylüyor, öyleyse benim köyümde de erkeklerin yaşadığını öğrensinler…" Orada şehit düşmüştü, Ebro kıyısında…

Anna İspanya'dayken babası hayatta olduğunu ve kızını eskisi gibi sevdiğini bildirmişti. Bir daha babasından haber alamamıştı. Belki ölmüş, belki de Nazilere katılmıştı: Almanya'da herkes aklını kaçırmıştı şu sıra…

Yargıcın karşısına çıkacak dört kişiydiler: Jose Gomez ("Sauvage"), Yves Meunier ("Robert"), Jean Vallin ("Nic") ve ("aslen Alsace bölgesinin Colmar kentinden Marie Nielhaus olduğunu söyleyen kadın") Yargıçlar salona girmeden önce, Nic arkadaşlarıyla konuşacak zamanı buldu: "Jacques kurtuldu. Dışardan gelen haberler iyi. Stalingrad dayanıyor…" Çabucak, işi varmış gibi fısıldayarak verdiği haberler Anna'yı rahatlattı. İşte yine bir aradaydılar… Eskiden konuştukları azdı: Konuşacak zamanları yoktu ki. Sauvage'la arasıra duygulanırdı… "Gerçekten bir daha oraya gidemeyecek miyim?" derdi Sauvage. Anna cevap verirdi: "Gideceksin, eminim. Ben de gideceğim. Puerta del Sol'a çıkarız, hava sıcaktır, ortalık da iyice kalabalık; nasıl eğleniriz hem…" Bir gün Robert: "Kendimi düşündüğüm yok," demişti. "Bir Lucie'm vardı, yakaladılar…" Luc on dokuz yaşında olduğunu itiraf etmişti; palavra sıkmaya bayılır, polisleri nasıl ifrit ettiğini, oltayla nasıl balık avladığını anlatırdı: "Nah böyle bir sazan…" Birbirlerini pek az tanırlardı. Hepsini birleştiren kişisel üzüntü ve sevinçlerden çok daha büyük bir şeydi. İşte yine beraberdiler. Hiçbir şeye boyun eğmediklerini biliyorlardı.

Kayıtsızca dinlediler kararı: Başlarına geleceği önceden biliyorlardı. Nic, Sauvage'a fısıldadı: "Kendilerine hava veriyorlar. Ah şu herifleri bir yıl sonra görebilsem…" Götürülürken, Robert bir an Anna'nın yanı sıra yürüdü. Zincirli ellerini kaldıran Anna:

— Elveda Robert, dedi, seni öpemiyorum…

— Dinle Anna… Bir Fransız olarak sana şunu söylemek istiyorum: Bizimle beraber olman ne kadar iyi, Stalingrad'da çarpışanların, Sauvage'ın da öyle. Elveda Anna…

Bu sözleri karanlık hücresinde duydu, daha sonra götürmeye geldiklerinde yine duydu. Bu sözler son anlarını aydınlattı. Düşünüyordu: "Enternasyonal"den söz ediyorduk; ama bunu da insanın kendinde duyması gerekir. Volga'dan bana kadar… Babam İncil'de sözü geçen cennetten söz etmeyi severdi: Yemyeşil, gür bitkilerle kaplı bir bahçe. Ama bu bahçe artık yitirildi. Ben bir başkasını buldum…

Gözlerinin kapatılmasını istemedi; yine de bezle gözlerini örttüler. Subay meydan okurcasına baktığını sanmıştı. Oysa Anna, yağmurla yıkanan küçük alana, kocaman iskeleti andıran ağaca, yitirip yeniden bulduğu cennete bakıyordu.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

[1] Bu biyografi, Mazlum Beyhan tarafından "Büyük Sovyet Ansiklopedisi"nden (Cilt: 49, 1957, 2. Basım) yararlanılarak hazırlanmıştır.

[2] Sophia Perovskaya (1853-1581); Anarşizm yoluyla Çarlık baskısına karşı koyan gizli kuruluş Narodnaya Volya üyesi.

[3] 1938 Eylülünde Münih'te toplanan İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan başbakanları, Südet Bölgesi'nin Çekoslovakya tarafından Nazi Almanya'sına verilmesi kararını aldı. Bu karar Almanları, yayılma politikasında yüreklendirdi.

[4] *Horacius:* Ünlü Romalı şair.

[5] Talleyrand (1754-1838) Fransız Devrimi'nden başlayarak yaşadığı sürece bütün rejimlere hizmet ve ihanet eden ünlü Fransız devlet adamı.

[6] İgnace de Wendel (1741-1795), Fransız sanayicisi, Creusot demir-çelik tesislerinin temelini atan adam.

[7] Ünlü iki zengin.

[8] Khassan Gölü kıyısında, Rus-Japon sınırında Japonların giriştiği kışkırtma harekatı sonunda çıkan çarpışmada Japon askerleri geri çekilmek zorunda kaldı.

[9] Yeni Gine ve dolaylarının yerli halkı –ç.n.

[10] İçtikçe içine kapanır, tasalanır anlamında.

[11] Merih ya da Mars: Eski Yunan'da savaş tanrısı.

[12] Bir çeşit mantı ya da tatar böreği.

Table of Contents

BİRİNCİ BÖLÜM
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22

İKİNCİ BÖLÜM
- 1
- 2
- 3
- 4

5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18

19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12

FIRTINA

ROMAN

ÇEVİREN:
AYDIN EMEÇ

2.CİLT

İLYA EHRENBURG

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

İlya Ehrenburg

FIRTINA

İKİNCİ CİLT

Fransızcadan Çeviren

Aydın Emeç

Roman

Fırtına - 2: İlya Ehrenburg
Eserin Rusça Orijinal Adı
Burya (Fırtına, 1946-47)

Çeviren: Aydın Emeç
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan

Evrensel Basım Yayın 185
© Evrensel Basım Yayın 2002 - Sertifika No 11015

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

FIRTINA

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

13

Christine Staube, savaştan önce değerli eşya satan bir dükkâna iş işliyor, emekli memur ve felçli olan babasına bakıyordu. Otuz altı yaşındaydı; çirkin olmadığı halde evlenmeyi düşünmüyordu artık. On yıl önce Muhasebeci Zimmer kendisine kur yapmıştı; Christine'i sinemaya, pastanelere götürüyordu. Babası damat adayının kimliğini öğrenince, bağıra çağıra Christine'in görevini unuttuğunu tekrarlamaya koyuldu; genç bir kız en önemli adımını atmadan önce iyi düşünmeliydi; dilediği kararı vermesine karışmazdı, hasta ve yaşlıydı, ama çeyiz olarak bir fenik bile alamazdı kendisinden. Christine, buluşma yerine gözyaşları içinde geldi. "Her şeye razıyım," dedi sevgilisine. "İstersen şimdi… Ama babam evlenmemize karşı çıkıyor. Ev onun adına kayıtlı. Hayatımı iyi kazanıyorum, ama bunun dışında beş kuruşum yok…" Gustav'ın cevabı şu oldu: "Ben maddeye düşkün bir insan değilim; çeyizin olmasa da seviyorum seni…" O gün çabucak ayrıldı Christine'den; yapacak bir sürü işi vardı. Christine, Gustav'ı bir daha görmedi. Kalbi bir parçası koparılmış, kimsenin el sürmediği ekmek gibi kuruyordu. Ara sıra ağladığı olurdu: Babam ölünce yapayalnız kalacağım. Ara sıra da karmakarışık düşlere dalar giderdi: Öldüğünde evi satıp evlenirim. Kırk yaşındaki kadınların bile isteyeni çıkıyor…

Babası eninde sonunda öldü; ama öldüğünde 1942 yılının Mart ayıydı. Evi satmak olanaksızlaşmıştı: İngiliz uçaklarının saldırısından sonra istasyona yakın mahalleler boşaltılmıştı. Christine evlenmeyi düşünemezdi artık, yirmi yaşındaki güzelleri bile isteyen yoktu; kimse leyleklerle süslü sabahlık ya da süsen çiçeği işli örtü almaya yanaşmıyordu. Christine, Rusya'dan

getirilen kadınların bulunduğu bir toplama kampında baraka amiri oldu. Bay Kirchoff şöyle demişti: "Adi suçlu değil bunlar; Rusların hayatı bizimkine benzemediği için hepsini toplama kampına aldık. Sert davranın, ama haksızlık yapmayın; Rusların çocuktan farksız olduğunu unutmayın…"

Christine, yaradılıştan kötü bir insan değildi. İlk kez mavi gözlü Varya'yı tokatladığında korktu: Kötü bir şeydi belki bu yaptığı? Düşününce rahatladı: Bay Kirchoff Rusların çocuktan farksız olduğunu söylemişti ya… Çocukları her zaman cezalandırmak gerekirdi nasılsa… Kedinin kuyruğunu çektiğim ya da bir şey kırdığımda babam sillesini esirgemezdi… Christine, özellikle en güzel kızları cezalandırdığını fark etmiyordu. Kamp Doktoru Fussner, on altı yaşındaki küçük Şura'dan söz ederken: "Murillo'nun portresi gibi" demişti. Christine kızın eşyalarını karıştırdı ve iki parça sabun buldu. "Nereden çıktı bunlar?" Şura susuyordu. Christine onu hırsızlıkla suçladı ve iyice dövdü. Çocuktu hepsi… Christine Rusları sevmeye başladığını sanıyordu; gazetelerde söylendiği kadar kötü değillerdi, hem sonra, Tanrım, nasıl da tatlı şarkı söylüyorlardı!..

Aç, bitkindiler. Bazı akşamlar rahatlamak, içlerini boşaltmak için şarkı söylerdi kızlar. Bu şarkılar baba evinin, ananın, sevgilinin özlemiyle doluydu. Christine barakaya girmesiyle şarkının kesileceğini biliyordu. Bir hırsız gibi sürünüyor, pencerenin dibine sinip onları dinliyordu. Küf kokan karanlık oda gözünün önüne geliyordu: İlaçlar, teyzelerinin solgun fotoğrafları, koltuğundan kımıldamayan yaşlı bir ihtiyar, uzaklarda bir yerde, yaseminler arasında, yakışıklı Gustav başka bir kızı öpüyordu… Christine deli gibi iç geçirirdi: Tanrım, ne kadar da talihsizmişim!..

Galoşka, hepsinden güzel şarkı söylerdi. Eskiden, "Pickwick-Kulüp"teki arkadaşları şöyle derlerdi: "Hadi bakalım küçük sırıtkan, bize bir şarkı…" O sıralar sevinçten uçardı, ama mutsuz aşkları söylerdi hep. Burada, şen türküler çağırıyordu daha çok. Christine de sinirleniyordu: Bu yumurcağın neşesi nereden geliyor böyle? Güzel bir sesi var ama şarkıları bayağı, iyi bir şey bildiği yok… Yine de Christine dinliyordu onun şarkılarını; sanki az sonra Gustav'la "şimmi" yapacakmış gibi, olduğu yerde de tepiniyordu üstelik.

Galoşka, Kiev'de gençlik kuruluşuna kayıtlı arkadaşlarını bulamamıştı. Havalar düzelince bizimkiler geri döner nasılsa, diyordu. Ama o korkunç yaz geldi çattı. Almanlar Volga'ya varmışlardı. Yolda Galoşka'ya rastlayan Steçenko alaycı bir tavırla göz kırpmış: "Hâlâ çalışıyor musun?" demişti. "Yakında görürüz Valya'yı: Kızıllar üç aydan fazla dayanamaz…" Kentin sesi soluğu kesilmişti; Gestapo ajanlarıyla polisler her yanı tarıyordu. Ağzından kaçan bir söz yüzünden insanlar tutuklanıyor ve bir daha görünmemek üzere ortadan kayboluyorlardı. Her yanda rengarenk afişler gençleri Almanya'ya çağırıyordu: Orada evler rahattı, bol bol yemek yeniyor, iyi elbiseler giyiliyordu. İlkbaharda Almanlar yüzlerce genç kızı ülkelerine çekebilmişlerdi. Galoşka'nın lisede birlikte okuduğu Ksana da yazılmıştı: "Yabancı ülkelerin nasıl olduğunu görmek istiyorum" diyordu. Galoşka onu vazgeçirmeye çalıştı: "Yabancı ülkeler mi? Sürgüne gitmek gibi bir şey bu… Ya seni silah yapmaya zorlarlarsa? Kardeşin Kızılordu'da, onu öldürmek mi istiyorsun?" "Çok konuştun," dedi Ksana. "Sen istediğini söyle, ben dışarı gidecek ve giyinebileceğim" Almanlar, gönüllü kız sayısının fazla olmadığını görünce zorla gönüllü toplamaya başladılar. Bu arada Galoşka da enselendi.

Biraz Rusça bilen astsubay, ağlamaklı kadınlara bakıp: "Alman iyidir," dedi. "Alman öldürmez." Galoşka birden kahkahalarla güldü. Ardından da sordu: "Nene, senin dişler neden böyle?" Astsubay söyleneni anlamamıştı, ama Galoşka'nın kahkahasına sinirlendi; bir küfür savurup vagondan çıktı gitti. Galoşka'nın çevresine toplanan kızlara da bulaşmıştı neşe, hep birden gülüyorlardı. Bu neşenin yapmacık olduğu akıllarına gelmiyordu bile. Ama Galoşka, şu sıra neşeli görünmek gerektiğini çok iyi biliyordu; "ancak bu yoldan rahatlayabilir, bu yoldan Almanları deli edebiliriz." Böylece küçük "sırıtkan" yeniden canlandı.

Sabah erkenden küçük ve tertemiz kentin içinden geçerek fabrikaya götürüyorlardı hepsini. Berber salonlarının kapılarında bakırdan sakallar parlıyordu. Çocukların üstü başı tertemiz, özenliydi; koşmuyor, ölçülü adımlarla okula gidiyorlardı. Mezeci ya da kasap dükkânlarının kapı tokmağına bağlı, kara ya da kahverengi "basse" köpekler alış veriş yapan sahibelerini bekliyorlardı. Pazarda çiçek satılıyordu, sonbaharın son papatyaları. Galoşka, Kreştçatik yıkıntılarını, Lenia Dayı'sını, asılanları düşünüyordu. Burada çocuk arabaları, kurdeleyle bağlanmış minik saç örgüleri, oyuncak satan mağazalar, çimenlikler görüyordu. Garipti bu adamların karılarının pazara gitmesi, armut ya da elma seçmesi, çocuğunun burnunu silmesi… İnsanı ısırsalar daha iyi ederlerdi!..

Galoşka, okulda Almanca okumuştu; kısa sürede Christine'in paylamalarını, fabrikadaki ustabaşının haykırışlarını, kızlar işten dönerken kent halkının söylediklerini anlamaya başladı: "Üstleri başları yırtık pırtık Karl. Ruslar, zencilerden de beter… Basık burunlu… Hepsi de güçlü kuvvetli… Allahtan hepsini toplama kampında tutuyorlar… Böyle bir kızı asla evime sokmam… Oysa

Bayan Jennike'nin evinde bir Rus kızı çalışıyor, çok da memnun…" söylenenleri anlayan Galoşka, Varya'ya dönüp, gülerek: "Şuna bak, diyordu. Ağzı burnu, çenesi, her şeyi alfabelerindeki harfler gibi tersine dönmüş…" Bunları duyan Varya da basıyordu kahkahayı.

Şalgam çorbası veriyorlardı onlara; mideleri açlıktan zil çalıyordu hep. İş zordu: Demir çubuklar, çimento torbaları taşıyor, fırınları temizliyorlardı. Kendi emrine verilen çocukları iyi eğitmek çabasındaki Christine, her gün "gözdelerinden" birini cezalandırıyordu: Ya yiyeceğini keser, ya iş saatleri dışında siper kazmak gibi angaryalar yükler ya da döverdi. Güzel sesinden ötürü olmalı, yalnız Galoşka'ya dokunmazdı. Doktor Fussner'e: "Bu benim bülbülüm," derdi. Belki de korkuyordu kızdan. Öbürlerini cezalandırdığında, Galoşka öyle kötü gözlerle bakardı ki kendisine, Christine düşünürdü: Bu bülbül insanın gözlerini oyabilir…

Christine, Almanların Rusça yayınladıkları bir gazeteyi kızlara verirdi. Gazeteyi okuyup bir şey anlamanın olanağı yoktu: Sanki Almanlar her yerde kazanmışlardı zaferi, oysa savaş bitmek tükenmek bilmiyordu… Genç kızlar arasında, Galoşka gibi sağlamlar, gazetede yazılanların tek sözcüğüne inanmayanlar vardı; kışın Almanların yenilgiye uğratılacaklarına ve anayurda döneceklerine inanıyorlardı. Ama içlerinde umutsuzluğa kapılanlar da çoktu; cepheden epey uzaktaki bu kentin sakin hayatına, mal dolu vitrinlere, besili, hayatından memnun Alman kadınlarına baktıkça, hayır, diyorlardı kendi kendilerine, "bizimkiler bunların hakkından gelemez!…" Yine de Galoşka, hayal gücüne tam yol verdi: Almanlar Rostov önünde yenilgiye uğratılmıştı, müttefikler Fransa'ya ayak basmışlardı bile; Hitler'in öldürüldüğü

söyleniyordu… Galoşka umutsuzluğa kapılmamak gerektiğini anlıyordu.

Savaş tutsağı Fransızlar onlarla birlikte fabrikada çalışıyorlardı. Önceleri kızlar Fransızlara fazla yanaşmamışlardı: Bu Fransızların ne düşündüğü bilinir miydi hiç? Belki kendini beğenmiş kişilerdi; hem dillerini bilmeden onlarla nasıl anlaşacaklardı? Fransızlar kibarca gülümsüyorlardı kızlara: Dost olduklarını söylüyorlardı Almanca (bunu bütün kızlar anlamıştı); ekmek, peynir, çikolata veriyorlardı: Hepsine ailelerinden paketler geliyordu.

Galoşka, çok neşeli bir Fransız genciyle dost oldu. Babası doktor, kendisi de fizik öğrencisiydi. Almanca, Fransızca ve Rusça sözcüklerden oluşma garip bir dille anlaşıyor, havadan sudan konuşuyorlardı; yine de birbirlerini iyice tanıdılar. Galoşka, içinde yaşamış gibi, bu alandan dört yana giden sokaklar; sokaklarda, insanların oturup kahve içebileceği masalar, tıpkı Kiev'deki gibi kestane ağaçları. Pierre'in sınavları sona ermiş: Arkadaşlarıyla çift sıra olmuş, bağıra bağıra şarkı söyleyerek yolun ortasından geçiyor: Çok neşeli bir geçit töreni bu… Pierre de, Kiev'in yemyeşil, inişli çıkışlı olduğunu öğrendi: Vladimir tepesinden Dinyeper Irmağı'na bakıldığında görüntü "başka türlü güzel!" Galoşka büyük bir opera meraklısı, Maça Kızı ve Carmen'e bayılıyor… Pierre'in Mr. Pickwick'in Serüvenleri'ni okuduğunu öğrenince çok sevindi. Ama dostlarının kendisine "küçük sırıtkan" dediklerini bir türlü anlatamıyor… Buna karşılık, Pierre'e, Valya, Raya ve Boris'ten söz ediyor. "Bizde yığınla partizan var; Kiev'de bile gebertiyorlar Almanları." Pierre, Fransa'da da partizanlar olduğunu, hem çok iyi çarpıştıklarını söylüyor. Başka bir sürü hain vardı ortada. Paris'i, Majino hattını düşmana teslim etmişlerdi. Kendisi de yığınla arkadaşı gibi

Almanların eline düşmüştü. Kızılordu'yu soruyor, Galoşka güvenle cevap veriyordu: "Çok güçlü bir ordudur! Almanlar ne Moskova'yı alabildiler, ne Leningrad'ı, kısa süre sonra Kiev de kurtulacak. Ardından o acı yaz mevsimi geldiği halde, eski bir bildirinin sözlerini aynen tekrarlıyor. Pierre'e baktığında yeryüzünün görünümü değişiyor. Rusların karşı saldırıya geçtiğine iyice inanıyor… Pierre, elinden geldiğince Galoşka'ya yardımcı oluyordu; gizlice ona ekmek, sucuk ve şeker veriyordu. Öyle bir bakışı vardı ki, Galoşka, bu kez iyiden iyiye keyifleniyordu. Ama gülmüyordu: Ciddileşiyor, kıpkırmızı kesilip başını çeviriyordu. Bir fabrika avlusundaki kalıntıların, mıcırların arasında bir otun yeşerdiği görülür ara sıra: 1942 yılının kasvetli sonbaharında onların aşkı da böyle çıktı ortaya. Duygularından bir kerecik olsun söz etmediler; ama neden söz ederlerse etsinler, basit ve kesik konuşmalarında yalnız ikisinin anlayabildiği gizli bir anlam vardı. Günün birinde Pierre, Galoşka'ya;

— Roger bir Almanın yanında çalışıyor, dedi. Herkes çıktığında radyoyu dinlemiş, Londra'yı yakalamış, Almanlar üst üste yenilgiye uğruyorlarmış: Sizin kentlerinizden birini alamıyorlarmış bir türlü…

— Hangisini?

— Stalingrad'ı…

Akşam, Galoşka haberi arkadaşlarına iletti:

— Almanların durumu kötü. Stalingrad'ı alamadılar…

— Gazete aldıklarını yazıyor, dedi Marussia. Gazeteye basılan her haber Kutsal kitabın yazdığıyla eş değerdeydi Marussia için; gazeteyi Almanların çıkardığını anlamak istemiyordu. Galoşka'ya sordu:

— Nereden biliyorsun?

— Fransızlar söyledi.

Marussia küçümseyen bir gülüşle:

— O kadar çok şey söyleniyor ki, dedi. Hele Fransızlar neler anlatıyorlar. Hepsi de iyi çocuklar, ama içlerinde bir tek ciddi olanı yok, söylediklerinin tek sözcüğüne inanmıyorum… Gazeteye bakılırsa Stalingrad alınalı çok oluyor, geçen ağustosta…

Tam o sıra Chistine girdi içeri. Galoşka yanına koştu, terbiyelice:

— Sizi kutlarım! dedi. Stalingrad'ı almışsınız…

Galoşka gülümsüyordu. Christine kendinden geçip ona bütün gücüyle vurdu, bir daha, bir daha vurdu… İpek üzerine kelebekler işleyen bir elin böylesine ağır olacağı insanın aklına gelmezdi. Galoşka yere yuvarlandı. Christine neden geldiğini unutup koşarak dışarı çıktı.

Hemen soyundu, yattı ama bir türlü uyuyamadı: Galoşka'nın gözlerini, gülümsemesini unutamıyordu. Küstahlığa bakın! Gereken cezayı veremedim kendisine! Savaştan sonra bu pis karı

evlenecek bir de! Hoşa gidecek yanı var mı? Sesi güzel ama şarkıları hep kaba… Oysa ben, evimi satsam bile evlenecek kimse bulamayacağım. Hem sonra, bu savaş bitmeyecek. Otto'yu askere almışlar; kırk dokuz yaşında olduğu halde… "Stalingrad"; iki ayı geçen bir süreden beri gazetelerde başka şeye rastlanmıyor… Neden alamıyorlar bir türlü bu kenti? Bu küstah yumurcak da bizi alaya alıyor… Otto Köln'ün baştan aşağı yıkıldığını söyledi. Uçaklarıyla buraya dönebilir, evimi yerle bir edebilirler… Bir türlü tadamayacağım mutluluğu… Christine hıçkırarak ağlamaya başladı. Yan odada öbür baraka amiri Emma yatıyordu. Kocası onu görmeye gelmişti. Bölmeler incecikti. Emma'nın odasından mırıltılar, iniltiler, küçük çığlıklar geldiği sürece Christine doyasıya ağlayabilmişti. Ama daha sonra, komşuların sesi kesildiğinde de Christine hıçkırmaya devam etti. Bölmeye vuruldu. "Uykularını kaçırdığıma sinirlenen Emma'nın kocası bu. Haklı, üç yıldır savaşıyor… Karısını görmeye geldi… Beni kimse görmeye gelmeyecek…" Christine daha da ağlamak isterdi ama hemen sustu.

Ödleri patlayan genç kızlar Galoşka'nın başına toplanmışlardı.

— Nasılsın? diye sordu Varya.

— Pek bir şeyim yok. Yalnız biraz canım acıyor… Biliyor musun, kara kuru ama demir gibi elleri var…

Birden Galoşka gülmeye başladı:

— Şimdi anladın mı Stalingrad'ı alamadıklarını Marussia? Bana o yüzden kızdı… Başlarına kim bilir ne geldi Stalingrad

önlerinde…

Düşünde zaferin kazanıldığını gördü. Her yer sakin, sessizdi, sabah olmuştu, kuşlar ötüşüyordu. Büyük bir kentteydi, bütün evler bayraklarla donatılmıştı. Ama Kiev değildi bu kent. Belki Moskova'ydı… Yıldız biçiminde bir alanı vardı… Askerler geçiyordu. İşte Boris, subay olmuş, göğsü nişanlarla dolu… Pierre, Galoşka'nın yanında duruyor ve gülümsüyor. "Galoşka" demeye çalışıyor, bir türlü başaramıyor: "Galiyoşka" Genç kıza bu ad çok garip, çok tatlı geliyor… Uyanan Varya arkadaşına baktı: Yüzü şiş, derin bir uykuya dalan Galoşka gülümsüyordu. Varya içini çekti: Ah, ben de düş görebilsem!..

14

Basit bir ilçeydi burası: Tek katlı evlerle genişleyen, üç kolhozu, yazın gümüş rengi bir tozla, sonbahar sonlarında ve kış boyunca yapışkan bir çamurla kaplı Şevşenko Sokağı'nda gıdaklayarak gezinen tavuklarıyla bir ilçe merkezi ya da küçük bir kent halini almıştı. İlçenin her şeyi tamamdı: Alınan ürün tutarını deftere geçiren Stefa'nın çalıştığı, turneye çıkan sanatçıların gösteriler yaptığı bir Sovyet binası bile vardı; Bölge Komitesi Sekreteri Griçko, örnek bir meyve fidanlığı kurulacağı için ilçelerinin yakında önemli bir merkez haline geleceğini önüne gelene anlatıyordu; okulda Felsefe Tarihi okutan Öğretmen Klavdia Vassiliyevna hep Kiev'den gelecek önemli, gizli bir mektubu beklerdi; üzeri işli pamuklu bezden havluların penceresine asıldığı, ekşimik kokan, sabah akşam helvacı kabağı yenen ailede olup bitenlerin konuşulduğu, dünya politikasının tartışıldığı küçük evler bembeyazdı; kırmızı kravatlı "piyoniye"ler bile vardı; rengarenk pazar başlarına geleceğe isyan edip bağrışan kazlarla, söz dinleyip gürültüyle geviş getiren öküzlerle doluydu; plastik hokkalara varıncaya dek her şey bulunurdu orada; bir kilit atölyesi, bir de testi yapımevi vardı. Aralarında, elli yıldır çevre halkını giydiren yaşlı Şneyerson'un da bulunduğu birçok Yahudi yaşardı ilçede; bir de, göğsünü süsleyen madalyasını göstermek için büyük soğuklarda bile gocuğunu giymeyen traktörcü Ostap'la, hiç durmadan "Tanrı verdi, yine Tanrı aldı!" diye söylenen Ostap'ın ninesi…

Derken Almanlar çıkageldi: Her şey değişti. Bölge sekreteri ormandaki partizanlara katıldı. Ostap, birçokları gibi askere alınmıştı; bazı evlerde, Alman kuşatmasından kurtulamayanlar

gizleniyor, bunlar ev halkından biri gibi gösteriliyordu. Yahudiler, Almanlar tarafından kente götürülüp öldürüldü. Klavdia Vassiliyevna'yı da tutukladılar: Hegel okuduğunu söyleyip bir Alman subayını çileden çıkarmıştı. İlçe halkının sesi çıkmıyordu. Tavuklar bile Şevşenko Sokağı'nda görünmez olmuştu. Çevredeki ormanlarda partizanların dolaştığı söyleniyordu; ama ilçeye yaklaşanı çıkmamıştı. Yine de Almanlar, başlarında Astsubay Reckmann'ın bulunduğu otuz kişiyi orada bıraktılar. Küçük kent dikenli tellerle çevrildi, istihkâmlar yapıldı. Almanlar önceleri neşe içinde, rahat bir hayat yaşadılar; koca koca omletleri, piliçleri yutup komünist avına çıkıyorlardı. Sonra ilçeye yüksek rütbeli bir subay geldi; köylülerden bir şey alınmamasını, yiyeceklerin Almanya için gerekli olduğunu söyledi; zaten köylüler neleri var neleri yoksa gizlemeyi öğrenmişlerdi. Peşine düşülecek kimse kalmamıştı. Cesareti artan partizanların kamyonlara saldırdıkları anlatılıyordu. Geceleri ilçe halkını korkutmak ve askerlerin yürek gücünü arttırmak için Almanlar rastgele ateş ederlerdi. Astsubay Reckmann, savaşın kısa süre sonra biteceğini söylüyordu askerlere: Bütün iş Kızılları Stalingrad'dan atıp Bakü'yü ele geçirmeye bağlıydı.

Sonbahar ılıktı. Güzel bir pazar günü, Reckmann can sıkıntısından gürültülü gürültülü esniyordu. Boş zamanlarını nasıl geçireceğini hiç bilemezdi. Savaş öncesi, işinden çıktığında birahaneye gider, sesi kısılana dek Merih'te insan olup olmadığını, Heinz'ın mı yoksa Wolf'un mu daha iyi bira verdiğini tartışırdı. Ara sıra zayıf Getta'sıyla sinemaya gider, gözlerini perdeye diker, aynı zamanda da genç kızı çimdikler dururdu: Bir sürü eğlenceyle dolu panayıra uğradığı da olurdu; gücünü ölçer, tahta bebekleri devirmek için suratlarına atardı topları. Dışarı çıkmak istemediği ya da parasını hesaplı harcadığı sıralar, bir yandan esner durur, öte

yandan da kedisinin tırnaklarını keserdi. İllustrierte'lerden birini eline geçirdiğinde de, güzel kadınların yüzüne bıyık takıp eğlenirdi. Bu iğrenç kentte ne yapmalı? Hüzünle, beş yumurta ve bir tabak dolusu kremayı yalayıp yuttuğu günleri hatırlıyordu. Artık insan, doyasıya yemek bile yiyemez olmuştu… Gece Lisa'yı ziyarete gidecekti. Bütün Ruslar gibi o da yabanıldı, bir türlü konuşturamazdı. Fena da değildi ha!.. Ama akşama daha çok vardı: Upuzun, cansıkıcı bir gün…

Neyse ki talihi yolunda gitti. Köylülerin patateslerini nereye gizlediklerini merak eden kurnaz Glaser, okulun yanındaki boş bir evin mahzeninde Terzi Şneyerson'la karısını buldu. Pasaportuna bakılırsa Şneyerson, seksen altı yaşındaydı; yine de sapasağlam iri yarı, kemikli gövdeli, upuzun bembeyaz sakallıydı. Ufak tefek karısı seyrek saçlarıyla bir mumyayı andırıyordu. Almanların anlayamadıkları, bu ihtiyarla karısını kimin gizlediği ve bir yıl boyunca kimin beslediğiydi? Terzinin iki torunu, Almanlar gelince Kızılordu'ya katılmışlardı. Reckmann, ihtiyar terziyi sorguya çekmeye çalıştı. Ama terzi, sorulanlara hep ilgisiz cevaplar veriyordu: Belliydi aklını kaçırdığı… Yine de onu kente gönderecek değillerdi ya! Astsubay Reckmann, garnizonun sıkıcı hayatına renk katmayı düşündü. Hem bu, ilçe halkına da ders olacaktı. Aralarında, Yahudilerin açlıktan gebermesini önleyen alçaklar yok muydu? Görsünlerdi bakalım olacakları…

Askerler ilçe halkını ite kaka alana doldurunca, Reckmann açıklama yaptı:

— Toprağınızı asalaklardan nasıl kurtardığımızı göreceksiniz şimdi!

Şneyerson, karısının elinden tutmuş yürüyordu. Kadın, bilinçsiz, çocuk gözleriyle çevresine bakınmaktaydı: Kafasında her şey birbirine karışalı epey oluyordu.

— Dostlar evleniyorum, neden dans etmiyorsunuz?

Kimse ağzını açmadı; kadınlar ağlıyordu. Şneyerson karısını avutmaya çalıştı:

— Hadi Raşel, az sonra derdimiz kalmayacak…

Reckmann önce yaşlı kadını öldürdü. Tabancasını Şneyerson'a doğrulttuğunda ihtiyar bağışlanması için yalvaracak, Reckmann da, o kızıl saçlıya yaptığını yapacak ve horoz gibi öttürecekti onu… Şneyerson eğildi, ölü karısının gözlerini kapadı, sonra doğruldu ve anlaşılmaz şeyler mırıldanmaya koyuldu: Ölülerin duasını okuyordu. Duası sona erdiğinde gömleğinin önünü açtı, göğsünü gösterdi: Buradan vurun! Deliye dönen Reckmann inatçı ihtiyara kısa bir süre işkence yapmaya karar verdi: Önce omuzundan vurdu. Şneyerson yuvarlandı, doğruldu ve yine göğsünü gösterdi. Reckmann bacaklarına ateş etti. İhtiyar yine yuvarlandı. Alman yanına geldi, ayağını göğsüne bastı. Herkes haykırıyordu: "Ona neden acı çektiriyorsun?" Ostap'ın ninesi koştu, sekiz-on yumurtayı Reckmann'ın cebine doldurdu:

— Canavar, öldür onu, ama acı çektirme!

Reckmann yumurtaları aldı ve Şneyerson'u öldürdü: Tıka basa doyunca da Lisa'yı görmeye gitti; bir yandan hıçkırıyor, bir yandan da kadına sarılmaya çalışıyordu. Lisa çırpındı: Pis

hayvan!..” Reckmann doğruldu: “İstemiyor musun? Seni Almanya’ya göndereceğim…” Lisa yüzünü tırmaladı, küfretti Reckmann: “Seni gidi kahpe seni! Tırnaklarını keseceğim…” Birden Glaser haykırdı: “Haydutlar!…”

Küçük kalede mevzilenen altı Alman makineli ateşi açtılar. Ama geç kalmışlar, partizanlar güneyden ilçeye girmişlerdi bile. Astsubay Reckmann uzun süre ateş etti, bir partizanı öldürdü. Sonra karnına yediği bir kurşunla o da yuvarlandı. Savaş yarım saat sürmüştü. Otuz Almandan ikisi kaçabildi. Sonradan partizanların üç yüz kişi olduğunu, başlarında “canavar yüzlü bir Moğol” bulunduğunu anlattılar. Aslında, Striyev’in komuta ettiği partizanlar seksen kişiydi; “canavar yüzlü Moğol” dedikleri de, Kievli “Pickwick-Kulüp” kurucusu Boris’ti. Reckmann’ı da o öldürmüştü. Lisa durmadan Boris’i kucaklıyordu: “Beni kurtardın! Beni bu pis hayvanın elinden kurtardın!”

Belediye başkanı da partizanların ayaklarını öpüyordu: “Suç benim mi? Zorladılar…” Partizanlar birkaç saatlerini ilçede geçirdiler: Köylü hepsine yiyecek ve içecek sundu, Almanlardan sakladığı azıkları verdi. Ostap’ın ninesi hiç durmadan soruyordu: “Torunumu görmediniz mi? Tankçıdır…” Ellerini yüzlerine yaslayan kadınlar ayakta: “Sizi yakalarlar,” diyorlardı… “Almanlar çok kalabalık…”

Lisa, kendisini de götürmeleri için yalvardı. Striyev güldü, onu alaya aldı:

— Ağlarsın…

— Hiç ağlamam ben.

— Bizim aramızda ne yapacaksın? Koromuz da yok…

— Savaşırım. İnanmıyor musun? Usta nişancıyımdır.

— Hiç de nişancıya benzemiyorsun, dedi Striyev ama yine de Lisa'yı yanına aldı.

Başarılı bir gündü: Dört kişi kaybetmişlerdi ama yirmi sekiz Almanı öldürmüş, yığınla da silah ele geçirmişlerdi. Yiyecek yönünden de bellerini epey doğrultmuşlardı; oysa kış zorlu geçeceğe benziyordu.

Boris yürürken Kiev'i düşünüyordu: Bahçedeki yaşlı bir kadın ona anasını hatırlatmıştı. Anası neredeydi? Saşa Kiev'e gitmiş, Zina ile konuşmuştu ama anasını bulamamıştı. Herhalde kentten ayrılmış olmalıydı… Tek başına ne yapıyordu yaşlı anası?.. Zina da ne yürekli kızdı! Bizimkilerle işbirliği yapıyordu… Ya Raya, Valya, Galoşka neredeydi?.. Hayatımızın ne denli rahat olduğunu ancak şimdi anlıyorum. Tossia bana yüz vermediğinde nasıl da üzülmüştüm. Dünya başıma yıkılmıştı sanki… İnsanoğlu böyledir işte: Sakin zamanlarda, fırtına düşler. Fırtına bastırdığında sanki bir şey yokmuş gibi davranır: Bir Alman öldürmek, bir makineli tüfek uydurmak, patates yedeklemek önemli sayılmaz sanki… Hayır hayır, böyle değil; şimdi ne olduğunu bilmediğim daha başka bir şey var…

Striyev'in elinde, okul atlasından koparılma bir harita vardı; Partizanlar sık sık bu haritaya bakıp somurturlardı: Volga'dan ne

kadar da uzaktılar…

— Zakar haberleri dinledin mi? diye sordu.

— Evet. Stalingrad çevresiyle Tuapse'nin kuzeydoğusunda çarpışmalar var. Almanlar Stalingrad'ın sözünü bile etmiyorlar.

— Orada büyük savaşlar verildi, dedi Boris. Belki de her şey Stalingrad önlerinde belli olacak…

Stalingrad'ı gözünün önüne getirmeye çalışıyordu, ama başaramıyordu bir türlü. Büyük bir savaşa hiç katılmamıştı. Savaşın ilk günlerinde, bağlı olduğu birlik kuşatılmıştı. Ormana dalmış, başkalarına rastlamıştı… On sekiz aya yakın bir süreden beri ormanda geziyor, Alman avlıyorlardı. Son saldırıyı üç haftada hazırlamışlardı. Otuz Alman hiçbir şey değildi! Oysa Stalingrad'da gerçek bir savaş veriliyordu; hepimizin, Leningrad'ın, bütün Avrupa'nın kaderi orada belli olacak…

Haritaya baktı. Nasıl da büyüktü bu ülke, haritaya sığmıyordu. Boris gururlanmadan, neredeyse şaşkınlıkla düşünmüştü bunu. Evet ne kadar da büyüktü… Ama işin aslı, şaşırtıcı yanı şuydu: Burada, ormanda bir avuç adamız, çok uzaklarda, Stalingrad'da büyük bir savaş veriliyor; yine de onlar gibi düşünüyor, onların duyduğunu duyuyoruz… Striyev'e, Gruşko'ya, bana, rastgele birine, Stalingrad'da bir ev, bir evin yarısını kurtarmak için hemen ölmek gerekiyor deseler gözümüzü kırpmadan yürürüz. İşte vatan denen şey bu olmalı: Haritaya sığmıyor ama yüreğe sığıyor işte…

Strijev gülümsedi:

— Neyin var Boris? Düş mü görüyorsun, şiir mi yazıyorsun yoksa?

Boris şiir yazdığını artık gizlemiyordu; ara sıra arkadaşlarına okuduğu da olurdu. “Saçma sapan şeyler” derdi Striyev. “Ama sen biraz daha oku…” Bir gün şiire karşı bile konuştu: “Kim icat etmiş şu mereti? Konuşacak yerde insanlar davul çalıyor.” “Kasatura” demiş, ardından da “makineli”. Ya makinelileri yoksa ya ellerinde yalnız tüfek varsa?.. Ver şunları bana, kendim okurum, sonra…” Birkaç şiiri defterine yazdı, ama Boris’e bir şey demedi. Homurdanıyordu: “Güzel ama pek anlamı yok. İyi savaşıyorsun ama romantiğin birisin, gerçek bu. Gruşko büyük bir içtenlikle itiraf etti: “Benim hoşuma gidiyor!”

Lisa’ya da şunları söyledi:

— Doğa kördür, diyorlar. Yalan. Rovno’da bir tavuskuşu gördüm; akıl almaz zenginlikteydi tüyleri. Ama bir bağırdı, kulağım pek duyarlı olmadığı halde ben bile dayanamadım. Bir de bülbülü düşün… İnsan fark eder mi hiç onu? Zavallı, minik bir kuştur. Bizim Boris de umacı gibi, insanları ürkütecek kadar çirkin. Ama doğa ona başka bir şey vermiş… Şiir okumaya başladığında genç kızlar suratını unutuveriyorlar…

Lisa itiraz etti:

— Bana kalırsa hiç de umacıya benzemiyor. Tersine… Çok güzel gözleri var.

Gruşko gülümsedi:

— Tamam, şimdi de ona aşık olma sırası sende…

Lisa, Boris'e:

— Sen romantikmişsin, dedi. Doğru mu?

Boris uzun kollarını salladı:

— Matrak geçiyorlar! Baksana, patatesleri nasıl yutuyorum. Böyle romantik görülmüş mü? Romantikler, her şeylerinin olağanüstü olmasına çalışırlardı. Benim böyle bir isteğim var mı? … Doğru, olağanüstü bir hayat yaşıyorum. Ama bu yalnız benim hayatım değil ki, senin, Striyev'in, herkesin hayatı böyle. Bambaşka bir şey düşlüyordum, merak ettiysen söyleyeyim: Daha basit, başka türlü şairce bir şey. Tren uçurmak zorunda kalacağım aklıma gelmezdi. Kiev'de çok ciddi, çalışkan bir kız arkadaşım vardı; destanlara meraklıydı. Şimdi, aldığım haberlere bakılırsa gizleniyor ve bildiri çoğaltıyormuş. Romantizmin burada işi ne?… Ne mehtap tutkunuyum, ne düello ettim.. Ne de kaplan avladım. Benim avım Alman astsubayları… Söz konusu olan bu da değil. İşin kötüsü, yaptığımız şeylerin önemsiz oluşu. Şu sıra hayatımızı bir tek şeyin doldurması gerekiyor. Tıpkı Stalingrad'daki gibi… Hiç durmadan orada verdikleri savaşları düşünüyorum… Biliyor musun, Stalingrad bir ülkeyi, ya da çağı doğrulamıyor yalnız: İnsanı da doğruluyor. Gidip Gruşko'ya sorayım, bakalım Moskova Radyosu ne diyor?

Bir hafta sonra, pusuya yatmaya hazırlanıyorlardı; ormanın ağzında bir düşman müfrezesiyle burun buruna geldiler. En azından yüz kişi vardı. Boris haykırdı:

— Kaçın! Ben onları oyalarım!..

Yaralandıktan sonra bile ateşe devam etti. Almanlar yaklaşmaya karar verdiklerinde soluk almaz olmuştu. Almanın biri ayağının ucuyla Boris'in kafasını itip şöyle dedi:

— Dokuz canlıymış be!.. Şuna bakın, kevgire dönmüş!.. Buna rağmen içimizden altı kişiyi öldürdü itoğlu it.

Boris'in öldüğünü duyan Strijev sesini çıkarmadı. Yüzünü asıp barınağına girdi. Gruşko görmeye geldiğinde, Striyev not defterini aceleyle cebine soktu: Boris'in şiirlerini okuyordu yine.

— Ne yapıyordun? diye sordu Gruşko.

— Hiç… Saşa'yı çağırır mısın? Çizmenin koncunu değiştirmek gerekiyor, neredeyse çürüyecek…

Lisa, hiç utanmadan gözyaşı döktü. Nasıl olsa bir genç kızın ağlamasını kimse ayıplamazdı.

15

Yazın Doktor Paşkov, Dimitri Alekseyeviç'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bir günlüğüne Atkarsk'da mola verdim. Tabii seninkilere de uğradım. Varvara İliniçna üzülüyor ama fena sayılmaz. Nataşa'yı tanıyamadım: Küçük bir kızdı, deyim yerindeyse resmi yapılacak güzel bir kadın olmuş çıkmış. Felaket onu etkilememiş bile. Gençlik başka şey dostum!"

Nataşa'nın sözünü ederken doğru söylüyordu Doktor Paşkov. Gerçekten genç kadın çok güzelleşmişti. Savaş öncesinde, Vassia'dan başka herkese güzel ama sıradan bir genç kız gibi geliyordu, şimdi dikkati çekmeye başlamıştı: Herkesin gözü üzerindeydi. Zayıflamıştı, bu yüzden daha uzamış gibiydi; gözlerinde yepyeni bir anlam vardı: Hüzünlü ve coşku doluydular.

Varvara İliniçna'ya gelince, Doktor Paşkov, Krilov'u üzmemek için doğruyu söylememişti. İlkbahardan bu yana pek sık hastalanmıştı yaşlı kadın; mide ağrılarından yakınıyordu, bir şey yediği yoktu, çok zayıflamıştı. Doktorlar söylemiyorlardı hastalığını, ama kuşkulu yüzlerinden annesinin ağır hasta olduğunu anlıyordu Nataşa… Varvara İliniçna hastaneye yatmaya razı değildi: Nataşa bakıyordu ona.

O yaz herkes çok sıkıntı çekti, özellikle de Nataşa. Küçük Vassia dizanteri oldu; günlerce hayatından şüphe edildi. Yapacak çok iş vardı: Yaralı kafileleri birbirini izliyordu. Don cephesinden geliyordu hepsi de. Varvara İliniçna'nın yakındığı yoktu: "Kendimi daha iyi hissediyorum," diyordu ama Nataşa, annesinin sağlık durumunun günden güne kötüye gittiğinin farkındaydı.

Haziranda Nina Georgiyevna'dan bir mektup aldı: "Cephbeden gelen gazeteci Romov bize uğradı," diyordu. Nisanda Vassia'yı gördüğünü söylüyor; savaştan önce Minsk'te sık sık rastlaştıkları için yanılmadığından emin. Ona inanmak gerekir mi, bilmem. Çok şaşırdım ve üzüldüm. Söyledikleri doğruysa Vassia, neden sana ve bana tek kelime yazmadı? Romov cephedeki adresini bıraktı. Belki yazarsın diye sana da veriyorum: 18164 K."

Nataşa, Nina Georgiyevna'nın mektubundan annesine söz etmedi; bu önemli olayı ondan sakladı. Ama gizlemek o kadar da güçtü ki. "Vassia'nın yaşadığı anlaşıldı!" diye haykırmak geliyordu içinden. Nina Georgiyevna gibi Romov'un yanılabileceğini düşünüyordu: Pek inanılır gibi değildi doğrusu. Neden Vassia kimseye mektup yazmamıştı?… Ama kuşatmayı nisanda yarmışsa mektup ellerine varmayabilirdi: Aradan iki ay ancak geçmişti, sonra Moskova'dan mektubu kendi adresine yollayacaklardı üstelik…

Romov'a, kocasını nerede ve nasıl gördüğünü anlatmasını rica eden bir mektup yazdı. Ara sıra Vassia'nın yaşadığına inanıyordu, yakında görecekti. Minsk'teki haliyle o sevimli ve beceriksiz Vassia'sını. Oğluna şöyle diyordu: "Büyük Vassia bulundu. Yakında burada olacak. Anlıyor musun?" Sonra kendi kendine kızıyordu: Bu habere nasıl inanırdı; Nina Georgiyevna'nın da inanmadığı mektubundan belliydi… Bütün temmuz ayı bu halde geçti. Boğucu bir sıcak çökmüştü ortalığa. Her gün bildirilerde yeni bir ad çıkıyordu ortaya; cephe gitgide Volga'ya yaklaşmaktaydı. Kent tetikteydi. İnsanlar cephe gerisindeki geçici rahatlığın yıkılmak üzere olduğunu seziyordu. Kimi kaderine sövüp debeleniyor, kimi de yüzünü asıp şöyle diyordu: "Moskova önünde olduğu gibi onları durduracağız. Çok çalışmak

gerek… Yaralılar Alman tanklarından, havan mermilerinden, kaçıştan söz ediyorlardı.

Sonunda Romov'un cevabı geldi: "Vassia'yı, yanında bir yüzbaşıyla, bir karargâh arabasında gördüm. Seslendim ama beni duymadı. Eğer gördüğüm o değilse aralarında şaşırtıcı bir benzerlik var demektir. Tabii kesin bir şey söyleyemiyorum, çünkü araba hızla yanımdan geçti. Vassia'nın anasına en ufak bir kuşkum olmadığından söz ettim; umutlandırmak istiyordum, durumu kötüydü, merak ediyordu oğlunu…" Mektubu bitirince Nataşa odasına kapandı, uzun süre sersemlemiş halde oturdu: Vassia'yı ikinci kez yitirmişti sanki. Sonra cesaretini toplayıp hastaneye gitti. Orada, Rostov'un düştüğünü öğrendi. Alman saldırısı devam ediyordu.

Üç aydan fazla zaman geçti. Bir yaralı kafilesi geldi Stalingrad'dan. Kentin içinde verilen savaşlardan söz ediyorlardı: "Pavlov'un evi dayanıyor… Geçen yazın kargaşalığından iz kalmamıştı. Her şey sertleşmiş, katılaşmıştı sanki: İnsanlar taştan birer yaratık olmuşlardı. Sonu belirsiz korkunç bir savaş sürüp gidiyordu…

Dimitri Alekseyeviç, Don kıyılarında bir yerdeydi; mektupları gitgide kısalıyordu, yazmayı unutmuş gibiydi: "İyiyim. Her şey yolunda gidiyor. Seni ve anneni kucaklar, yanaklarınızdan öperim." "Mektup düşünecek hali yok" diyordu Nataşa kendi kendine.

Eskiden, Vassia'nın döneceğine mutlak inanması gerektiğini sanıyordu. Gazeteler de aynı şeyi söylüyorlardı ya. Beklemek

gerek. Bu konuyla ilgili şiirler, hikayeler bile yazılıyordu. Şimdi böyle bir umuda kapılmak, cesaretini yitirmek gibi bir şeydi, çevresinde bir sürü kadın kocasını ve oğlunu kaybetmişti; Vassia'nın ölümü doğal geliyordu Nataşa'ya. Savaştan önce, hayatı okuduklarına göre değerlendirdiği sıralar, felaket genelleştiğinde katlanması daha kolay sanırdı. Şimdi başkasının felaketinin bir hafifleme değil, fazladan bir yük olduğunu anlıyordu. Duygularını gizlemeyi öğrenmişti. Dimitri Alekseyeviç'in, "yüzü içinin aynası" dediği Nataşa neredeydi? Yaralıları eğlendirmek için bir konser düzenlenmişti. Moskovalı bir kadın sanatçı komik şarkılar söyledi: Nataşa, ötekilerle birlikte gülüyordu. Böylesine neşeli bir genç kadını görenler, odasına kapanıp ağlamamak için kendini güç tuttuğunu nereden anlayabilirlerdi? Minsk'te, bir sabah evlerini görmeye gittiklerinde Vassia'nın mırıldandığı şarkıyı söylüyordu kadın…

Daha başka yaralılar getirildi. Sabaneyev zorlu bir ameliyat yaptı: Safra kesesine giren bir mermi parçasının çıkarılması söz konusuydu. Sonra Nataşa kolu kesilen Çavuş Kutsin'in başucuna oturdu. Kutsin anlatıyordu: "Almanlar karşıki evdeydiler. Ortalık sessizleştiğinden hiç durmadan konuştukları duyuluyordu. Ama ne dediklerini anlamanın yolu yoktu. Biz konuşamıyorduk bile. Yiyecek getirdiler; elimizi süremedik… Üç kişi kalmıştık… Tam dokuz gün dayandık." Nataşa onu susturmaya çalışıyordu: "Yorulmaman gerek, yarın anlatırsın…" Bir dakika susup devam ediyordu Kutsin: "Almanlar havan ateşine başladılar… Yegorov bağırıyordu ama onu duymuyordum bile… Makinelisinin tutukluk yaptığını söylüyordu… Almanlar üzerimize saldırdılar, el bombasını kaptığım gibi…"

Nataşa çıktı. Dışarda ince, karla karışık yağmur yağıyordu.

Kapalı, kasvetli bir hava. Evlerden birinin cephesindeki tabelayı gördü: “XXV” Neredeyse kutlama törenleri başlayacaktı… Ne garip: Böyle bir zamanda kutlama töreni insana aykırı geliyor… İnsanların neşelenecek hali mi kaldı? Stalingrad’da bir ev için, bir duvar için adamlar kendilerini öldürtüyorlar… Akıl alacak gibi değil… Bu çavuş bir kahraman. Ama kim biliyor onun kahraman olduğunu?… Hayır. Tören yapmak gerek, Almanları çıldırtmak için kutlamak gerek. “Yirmi beş yıl… Derken sıra ellinci yıla, yüzüncü yıla gelecek… Yaralılar için bir gece düzenleyeceğiz… Ama çok zor.. çok çok zor…

“Nataşa’cığım üstümü ört,” dedi, Varvara İliniçna, “çok üşüyorum.” Nataşa, okşamak istercesine annesinin bileğini avucuna aldı ve nabzına baktı: Zayıf, kesik ve hızlı atıyordu… Belki Piyotr Vassiliyeviç‘i çağırmak gerekecekti? Ama Nataşa annesini yalnız bırakmaya korkuyordu…

— Anne, bugün kendini daha mı kötü hissediyorsun?

— Hayır şekerim, üşüyordum ama şimdi ısındım…

— Belki çay içersin? Ya da biraz püre yer misin?..

Varvara İliniçna başını salladı. Sonra dalar gibi oldu. Nataşa nabzına baktı: Daha iyiydi… Soluğu da düzenli. Yine de Piyotr Vassiliyeviç‘i çağırmalıyım…

Döndüğünde annesi ölmüştü. Başı sarkıyor, yorganı yerde sürünüyordu: Herhalde Varvara İliniçna kalkmaya çalışmıştı.

Nataşa, evden çıktığı için kendini bağışlayamadı bir türlü. Üzerine düşeni yapmamıştı sanki… Doktor: "Yapacak şey yoktu ki," dedi. "Her şey denendi. Tıbbın çaresiz kaldığı bir durumdu…"

Nataşa her şeyini babasına danışırdı: Dimitri Alekseyeviç onun için bir dost, bir yol gösterici, düşüncelerine, duygularına ve davranışlarına yön veren insandı. Şimdi kendisini annesine bağlayan bağların daha başka olduğunu anlıyordu: Gizli, sağlam ve anlaşılmaz bağlardı bunlar. Onunla birlikte ben de öldüm sanki… Hiç durmadan annesini, minik annesini, çocukluğunun o vazgeçilmez, sevgili, tatlı, durmadan iş gören, şefkat dolu annesini görür gibiydi. Babama yazmalıyım. Ne demeli ona?.. Nataşa sorumluluğunun farkındaydı: Hayat ve yüreklilik dolu babası, o an bir çocuktu sanki. Onu yavaş yavaş hazırlamak belki daha iyi olurdu. Ama bir mektuptan öbürüne tasalanacaktı yine. Hayır, gerçeği ondan gizlemeye hakkı yoktu. Vassia'sının ölümünü kendisinden gizleseler bağışlar mıydı ki? Gerçeği yazması gerekiyordu… Ama nasıl?…

Anılarına dalıp gitti. Annesinin büyük bir resmi Moskova'da kalmıştı. Gençliğinde çok güzeldi; utana sıkıla, gülümseyerek anlatırdı: "Babanla tanışmadan önce pek çok kişi koşmuştu peşimden…" Nataşa, annesinin geçirdiği tifüs hastalığını hatırlıyordu. O sıralar altı yaşındaydı. Babası, yatağın kenarına diz çökmüş, annesinin elini öpüyordu: "Küçük Varya'm, dostum benim!.." O sıra annem benimle vedalaşmıştı… Atkarsk'a vardıklarında da: "Üzülme sakın," demişti. "İnsan burada da faydalı olmanın yolunu bulabilir…" Her akşam istasyona koşar, askerlere çay pişirir, elbiselerindeki yırtıkları diker, uzun hikâyelerini dinlerdi. Hasta olduğu halde bir tek gününü boş

geçirmek istemezdi… Annemin nasıl biri olduğunu kimse bilmez… Gerçek bir…

"Benim sevgili babacığım,

Başımıza büyük bir felaket geldi. Sendeki büyük gücü biliyorum. Bunun için sana açıkça yazıyor, bir şey gizleyemiyorum. Annem öldü. Hastalığından sana söz etmemi yasaklamıştı. İlkbaharda başladı rahatsızlığı. Önceleri ilerlemiş bir gastrit sandılar. Ancak ağustosta Profesör Stçeglov mide kanseri teşhisini koydu. Midenin filmi çekildikten sonra düzeldi, ama bunun geçici olduğunu biliyorduk. Profesör Stçeglov ve Sabaneyev ameliyata kesinlikle karşı koydular. Gereksiz yere acı çekeceğini söylüyorlardı. Kalbi o kadar zayıftı ki ameliyata dayanamazdı. Annem hastalığı boyunca çok yürekliydi. Biraz düzelince istasyondaki görevine yeniden başladı. Onu vazgeçirmeye çalıştım, ama öylesine mutluluk duyuyordu ki sonunda boyun eğdim. Babacığım, Profesör Ştçeglov sana yazacak. Şimdilik, ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını sana söylememi istedi. Son gününe kadar hayat doluydu annem, her şeyle ilgileniyor, mektuplarını bekliyor, yaralıların neler anlattığını soruyordu. Son ay iyice güçsüzleşmişti, hep yattı; *Pravda* ve *Zvezda*'da Stalingrad'la ilgili haberleri okumamı rica ediyordu hep. Ölmeden önceki gün: 'Şimdi her şey değişecek gibi geliyor bana,' dedi. İki Kasım günü, gecenin on birinde öldü. Onu dün gömdük. Mezarının yanında bir kayınağacı var. İlkbaharda mezarına çiçek dikeceğim. Başında duruyordum ve babacığım, seni yanımda hissediyordum. Çok zor biliyorum, ama yalvarırım güçlü ol! Beni merak etme. Çalışıyorum, güçlüyüm, yakın gelecekte zafere ulaşacağımıza, bize döneceğine kesinlikle inanıyorum. Torununun keyfi yerinde, büyüyor; şimdilik yaşadığımız çağın farkında değil.

Neredeyse anlamaya başlayacak… Bizim için, benim ve küçük Vassia için gerekli olduğunu hatırla babacığım. Seni öpüyor, kollarımda sıkıyorum. Hep seninleyim, her dakika yanı başındayım! Hosça kal benim sevgili, çok sevgili babacığım.

NATAŞA'N."

Hastanede Sabaneyev'e:

— Bu gecenin eğlenceli geçmesi için elimizden geleni yapmalıyız, dedi. Yirmi beş yıl!.. Kent komitesine uğrayıp bize gezici bir sinema yollamalarını sağlamaya çalışacağım. Önce Almanların Moskova Önünde Yenilgisi, ardından da neşeli bir şey gösterebiliriz…

Sabaneyev, Hastabakıcı Korşeva'ya:

— İnsanı şaşırtacak kadınlarımız olduğunu biliyordum, dedi. Her zaman, direnmemize yardım eden onlardı. Yine de Nataşa'ya bakıyor ve bir şey anlamıyorum: Bu büyük gücü nereden alıyor? …

Nataşa yüreğindeki acıyı yalnız küçük Vassia'ya açıyordu:

— Artık ikimiz de yetimiz küçük Vassia'm. Korkunç bir şey. Oysa yaşamak gerek. Büyüyünce anlarsın… Şimdilik bir şey anlamaman ne kadar iyi… Annen gözyaşı dökerken sakin sakin dinleniyorsun…

16

Uykusuz geçen geceler boyunca Valya çok düşünmüştü. Kendi kendisiyle alay ediyordu: Her şeyi, her şeyi anlamak istiyorum. Aslında kendi kendisini tanımayı öğreniyor, eskiden nasıl biri olduğunu düşündükçe de, istediği gibi yaşayamadığını anlıyordu. Sinema konusundaki düşleri çocuksu ve gelip geçiciydi. Kişisel hayattan yoksunluk onu sanata doğru itmişti. Dışa yönelme fırsatı bulamayan duyguları onu düşler dünyasına sürüklüyordu. Sergey'e rastladığında her şey değişmişti; her zaman düşlediği, sinema artisti olma hevesi soğuyuvermişti. Raya ya da Galoşka gibi bir memurluk alabilir ve mutlu olurdu. Hayatını yeniden kurma fırsatını da bulamamış, savaştan iki ay önce Sergey'le evlenince, bir çocuk sahibi olmayı ne kadar istediğini ona söyleyememişti. Neden gitmiş, ordu için çalışan bir fabrikaya girmişti? Ülkenin durumu ciddiydi, uçakların sinemadan büyük bir önemi vardı. Ama düşler dünyasında yaşamaya alışkın, annesinin "uyurgezer" diye adlandırdığı Valya'nın bir makine önünde çalışmasına bu görüş yetmiyordu. Sergey de şaşmadı onun için, savaşa öylesine dalıp gitmişti ki bunu çok olağan saydı. Valya'nın bir hafta boyunca gazete okumadığını, radyo dinlemediğini duysa asıl o zaman şaşar kalırdı. Valya, günlük bildirilerdeki sözleri ya yüz kere tekrarlıyor ya da aslında savaşın ne olduğunu anlamaya hevesli bildirilere aldırmıyordu; cephenin nerede olduğundan habersiz, Sergey'in mektuplarında sözünü ettiği, "topçu bataryasının hazırlığı" ya da "uçakların pike inişi" deyimlerinin neyi belirttiğini gözünün önüne getiremiyordu.

Herkes gibi Valya da ortak felaketle allak bullak olmuştu. Ama olayları düşündükçe dönüp dolaşıp kendi alınyazısına varıyordu:

Tam, başkalarının hayattan yoksun kaldıkları sıra kavuşmuştu hayata… Fabrikadaki işi, eski hayatından en uzak şey olduğu için seçmişti: Geçmişinden kaçmak istiyordu. İşi çok güçtü, buna seviniyordu: Yorgunluk düşünmesini engellemekteydi (Valya, kendi kendine böylesi daha iyi, diyordu. İnsan hiç olmazsa kendini bırakmıyor.)

Sergey'den ayrıldığından beri yaşamıyor, hayatı bekliyordu; önceleri acı ve coşkuyla, sonra, neredeyse bir yıl boyunca sabırla ve son günlerde umutsuzlukla. Bu durum, işini etkilemiyordu; arkadaşları ondaki değişikliğin farkında bile değillerdi. Valya kendini bir şeye veremiyor, geçmişi tutarlı şekilde düşünemiyordu; aklı fikri Sergey'e sevgi dolu, sakin bir mektup yazmaktaydı.

Eskiden hayatı gördüğü, insanları seçtiği yoktu; düşünde yarattığı kişiler arasında yaşardı. Partizanların yaptıklarını okudukça, sanki babasından söz ettiklerini sanırdı. Belki o da tren uçurmuştu? Kievli dostlarının hiçbirisinden haber yoktu; ama yanında Kiev'in sözü geçse, anlatılmaz bir üzüntü çökerdi üzerine: Hüzünlü bahçeler, dik yokuşlar, yemyeşil kararmış, karmakarışık kent gelirdi gözünün önüne.

Nataşa bir oğlunun dünyaya geldiğini, Vassia'dan hiç haber alamadığını yazıyordu. Valya bütün gece ağladı: Vassia'ya üzülüyor, Nataşa'ya acıyor, Sergey için korkuyordu. Nina Georgiyevna, Valya'yı yanına çağırdı: "Burada da çalışabilirsin, iki kişi daha kolay katlanırız." Valya gitmedi. Sergey'in annesinin yanında acısının daha da artacağından çekiniyordu: Orada kendini iyiden iyiye bırakacaktı. Burada birçok kişiyle tanışmıştı, ama yine de yapayalnızdı: Her zamanki gibi nazik; iyi yürekliliğinden

ötürü kendisini çok seven arkadaşlarının yardımına koşuyordu hep. İçine kapanmış, boş şeylere inanır olmuştu. Yeşil bereli bir kıza rastlarsam mektup alacağım, diyordu kendi kendine, eğer Şumov'la yarın aynı vardiyada çalışırsam işler yolunda gidecek. Sonra da kızıyordu: Nineler gibiyim, bu gidişle aklımı da kaçırabilirim! Ama gelecek korkusu her şeyden güçlüydü. Okumaya çalışıyor, bir kitabı almasıyla bırakması bir oluyordu: Gerçeğin yanında romanın birbirine karışan çatışmaları ona önemsiz geliyordu.

İçini rahatlatan tek şey Sergey'in mektubuydu. O da düzenli yazmıyordu: Ya üç gün üst üste geliyordu mektup ya da haftalar geçiyor ve Sergey'den haber çıkmıyordu; aşkı birden, bir cümlede parlayıveriyor. Valya canlanıyor, yürekleniyor, derken bu cümlenin ardından asker hayatının tekdüze, kuru anlatısı uzayıp gidiyor ya da birkaç cümleyle mektup bağlanıyordu: "İyiyim. Bana mektup yaz. Seni kucaklar, öperim."

Son mektuplarından birini okurken, Valya birden Sergey'in nerede olduğunu anladı. Stalingrad'la ilgili bir röportaj basan *Krosnaya Zvezda* gazetesinin yapıştırıldığı tahta perdenin önünde bir süre kalakaldı. "Dünya varolalı beri böyle bir savaşa tanık olmadı." Orada… Kafasında her şey birbirine karışıyordu: Sergey'in yürekliliği karşısında duyduğu hayranlık ve korku, insanda haykırmak isteği uyandıran o belirsiz korku…

Valya'nın duygularını pek çok kişi paylaşıyordu; ama onların bir de ilacı vardı: Çalışma heyecanı, aile kaygısı, dünyadaki olaylarla ilgili konuşmalar, Churchill'in Moskova'ya gelişi, ikinci cephe, Yugoslav partizanlarının mücadelesi, günlük hayatın güçlükleri, sütün görünüp kaybolması, bir çuval patates aramak,

yaklaşan kış için odun peşine düşmek; askeri durumla ilgili bir konferans ya da Ruslar oyununun ilk gecesi gibi. Valya, hayat koşullarına kayıtsızdı. Yemekhanede verilen yiyeceğe aldırmıyordu bile; yeni bir elbise düşlediği yoktu; ara sıra tiyatroya gitse de kafasını toplayıp olup bitenleri izlemiyordu. Bütün düşüncelerinin, duygularının üzerinde tek kaygısı vardı: Sergey'in nasıl olduğu, dengesiz yaradılışı, büyük bir hayal gücü, derin bir duygululuk, eskiden kendisini sanata yönelten şeyler şimdi dertlerini büyük ölçüde arttırmaktaydı. Mermi çukurlarıyla dolu bir ovadan, havan ateşinden söz eden cephe hikayelerini dinledikçe, hayattan yoksun, krater ve göllerle, büyük dikenli tel ormanlarıyla kaplı bir Ay görüntüsü gözünün önüne geliyordu: Asitlerle delik deşik, gri-yeşil bir dünya; dilsiz, sağır ve duygusuzlaşmış insanları oldukları yere çivileyen şimşekler. Geceleri anaları, eşleri ve nişanlıları uyutmayan kabuslar uyanıkken bile onun peşini bırakmıyordu. Bembeyaz yüzlü bir ölünün canlıyı gölgelememesi için; üzerinde, bir kimlikten kopardığı Sergey'in küçük resmini taşıyordu: Ara sıra, Sergey'in yüzünü gözünün önüne getiremediği olurdu.

Ekimin ortasından beri bütün fabrika büyük bayrama hazırlanıyordu. Valya'nın arkadaşları sinema enstitüsünde okuduğunu biliyorlardı; tatlılıkla ya da küçümseyerek ona, "artist" dedikleri olurdu. Parti Sorumlusu Joltiyakov: "Bizi güç durumdan sen kurtarabilirsin" dedi. "Tiyatro oyuncuları gelecek ama bizden birilerinin de oynamasını istiyorlar…" Valya reddetti: "Bu işi bırakalı çok oluyor… Yapamam, elimden gelmez…" Bir saatliğine de olsa, geçmişe dönmekten korkuyordu. Ama Joltiyakov'un üstelemesi karşısında kabul etmek zorunda kaldı.

Yemekhanenin bulunduğu büyük barakada hava dumanlı,

ampullerin ışığı donuktu. Kalabalık, sıralara, açık kapıların ağzına, hatta sahneye yığılmıştı. Valya, hepsi de savaşla ilgili, üç şiir okuyacaktı. Düşündükçe titriyordu: Ya unutursam? Sanki sanatla ilgilenmemişti hayatında.

Şiirleri çok güzel okudu; dizelerin uyumunu sık sık bozan heyecanı dinleyicileri daha da etkiledi; kuşku, Sergey için duyduğu korku, kafasını dolduran korkunç görüntüler seziliyordu; yalnız kendisinin anladığı başka bir içerik kazandırıyordu sözcüklere. En güzel okuduğu şu dörtlüktü:

Ve kılıçların, mahmuzların, çizmelerin arasından,
Küçücük, bele kadar varamayan,
Yabancı bir kız çocuğu
Mavi mine çiçeği gibi geçip gidiyordu.

Hiç anlayamadığı korkunç bir savaşın ortasına düşen minicik kızın öyküsünü anlatan bir şiirdi bu. Şiiri okurken Valya garip bir duygulukla gülümsüyor, gülümsediği zamanlarda hep görüldüğü gibi, yüzünü anlatılmaz bir çekicilik kaplıyordu. Bütün dinleyiciler savaş alanında gezinen mavi gözlü küçük kızı görür gibiydiler… Valya şiiri bitirince uzun uzun alkışlandı. Yüzü sapsarı, aynı kararsız gülümsemeyle ayakta duruyordu.

Dirsekleriyle kendine yol açan bir subay:

— Cephede savaşan bir askerin elinizi sıkmasına izin veriniz, dedi. İnsanın yüreğini parçalarcasına okudunuz şiiri…

Valya'dan sonra sahneye çıkması gereken aktör Orlovski gülerek:

— Hapı yuttum! dedi. Sizden sonra çıkmak büyük talihsizlik… Hayır, ciddi söylüyorum. Büyük bir oyuncu olabilirsiniz. Çalışmanız gerek…

Orlovski doğru söylüyordu: Valya gerçekten dinleyicileri duygulandırmıştı. Dedikodudan bıkmış, katı insanları bile ağlatan, ellerini ovuşturmalarına yol açan, bağlılık yeminlerini hatırlatıp ölüme gitmelerini sağlayan bir oyunun varlığına inanmış "yalnız" bir aktörün sevebileceği gibi seviyordu sanatı. Valya ona cevap vermedi. Joltiyakov gururlanarak:

— O bizim oyuncumuz, dedi. Savaştan önce yapmıştı bu işi.

Valya'yı kutladıktan sonra da şunları söyledi:

— Orlovski'nin hoşuna gittiniz…

Eskiden olsa Valya kendinden geçerdi: Demek gerçek bir oyuncu yeteneği varmış bende… Ama şimdi, Orlovski'ye bakarken şöyle düşünüyordu: Gözleri ne kadar da hüzünlü, bütün herkes gibi o da üzülüyor herhalde…

Bir kadın şarkı söyledi. Dinleyiciler gürültü yapıyorlardı. İlk kar düşüyordu. Valya evine dönerken kendinden geçmiş gibiydi: Önünde yine yeşilimsi bir Ay görüntüsü, gece, ölüm uzanıyordu. Alçak sesle mırıldandı: "Sergey!.." Cevap alamadı. Sergey burada değil, Stalingrad'da…

17

Her zamankinden farksız bir gündü; dünkü ya da bir hafta önceki gibi, havanlar mermi yağdırıyor, sekiz düşman tankı Şileyko'nun topçularına saldırıyor. Levin yaralıları ameliyat ediyor, ağız ağıza dolu mavnalar nehrin sol kıyısıyla sağ kıyısı arasında vızır vızır işliyordu. Zonin tıraş oluyordu. Kızgındı: Ayna yoktu kimsede! Sakalının batıp batmadığını anlamak için durmadan elini yüzünde gezdiriyordu. Görünüşüne özenirdi hep. Sergey'i ilk kutlayan o oldu, sonra da kendi haline gülmeye başladı:

— Bayramdan başka her şeye benziyor…

Ve Zonin, yüksek sesle, savaştan önce 1940 Ekim bayramını nasıl kutladığını anlattı. Her şeyin birbirine karıştığı uzun bir hikâyeydi bu: Müzikli oyun, iki tiyatro bileti, şarkıcı Kozlovski, kardeşinin evinde yenen yemek, Marussia. Sergey'in uykusu vardı, söylenenleri pek anlayamıyordu. Ah, bir kerecik olsun doyasıya uyuyabilse!.. Paris'te şoförlerin geceleri korna çalmaları yasaktı. Lancier, korna sesinin sinirlerin canına okuduğunu, hayatı kısalttığını söylerdi. Oysa burada bile yaşamanın olanaklılığı anlaşılıyor şimdi. Biteceğe benzemiyor bu savaş. Sağdan, sağ kıyıya geçemiyoruz; soldan Almanlar bizi sol kıyıya sürüp atamıyorlar; on metre ilerliyorlar, sonra biz bu on metreyi geri alıyoruz… Birkaç metre için bir sürü kurban veriliyor. Albay, takviye yollayacağına söz verdi…

Kırmızıyla yazılmış XXV rakamının göze çarptığı ordu gazetesini getirdiler. Yedi yaşındaydı: Büfede tabaklar şangırdayıp

duruyordu; annesi pencereye yaklaşmasına izin vermemişti, oysa Sergey bakmak istiyordu. Babası geldi; kolunda bir kızıl şerit vardı. "Nina," dedi, "seni kutlarım. Teslim oldular…" Ağustos bombardımanından önce burada bir sürü çocuk vardı. Çeyrek yüzyıl sonra ne gibi görüntüler canlanacaktı gözlerinde?… Kuşkusuz her şey onlara başka türlü gelecek; bizi giydirecekler, çizmelerimizi boyatacaklar, tarihe geçmiş cümleleri söyletecekler. Okul kitaplarında, istihkâmcıların okkalı küfürleri tekrarlanamıyor bile! Yirmi beş yıl! Bir insan ömrünün yarısı… Dış ülkelerde şöyle düşünülüyordu: İki yıl, diyelim ki beş yıl sonra bu çılgınlık bitecek… Belki şimdi de fazla dayanamayacağımızı sanıyorlar. Oysa dayanacağız! En korkuncu ağustos ayıydı… İnsan doyasıya uyuyabilse yeniden girişebilir savaşa… Volga, neredeyse buzlarla kaplanacak… İnsanın çok narin bir yaratık olduğu söylenir. Werther aşk uğruna can vermiş. Ama buraya bir hipopotam getirin, bir gün dayanamaz… Zonin konuşuyor, onu dinlemiyorum bile, bana kızacak…

— Marussia sanat tiyatrosunu seviyor. Ben tiyatronun hayata benzememesinden yanayım…

Zonin de narin bir yaratık değil mi? Hepsi narin; hepsi dayanıksız görünüşlü. Yine de Almanlar onlara bir şey yapamıyorlar. Belki Çaritsin gibi bu da tarihe geçecek?…

1938 yılında Stalin'i dinledim; acele etmeden sakin sakin konuşuyordu; şakalaşıyordu. Bugün de konuşacak, yok yok dün konuştu. Ne dediğini bugün öğreneceğiz. Dün Almanlar geçidi bombalıyorlardı: Söylenenler duyulmadı. Stalin herhalde sakin bir sesle konuşmuştur. Sakin kalmayı bilmesi bizim için ne büyük mutluluk…

— Dinle Sergey, dedi Zonin. Demin sen gittiğinde, bizim telefonculardan biri Almanlarla karşılaşmış. Üçünü gebertip canını güç kurtarmış. Baktım, ana avrat sövüyor. Yaklaştım, ne olduğunu sordum. Anlattı: "Allah belasını versin, elim gitti…" Ama Almanlarla boğaz boğaza çarpıştığından söz etmedi bile…

Sergey gülmeye koyuldu:

— Az önce, kendi kendime, yirmi yıl sonra klasik bir romanda Stalingrad'ı yaşayanların nasıl konuşturulacaklarını düşünüyordum. "Volga Nehri… Destan kahramanları… Tarih bize bakıyor…" Oysa, al sana bir tarihi cümle: "Allah belasını versin, elim gitti."

Nivelle'in ifade tarzı değil tabii… Neden bizim insanlarımız büyük sözlerden çekiniyorlar… Bende bile aynı çekingenlik var. Fransızların dokunaklı sözleri bolca harcamalarına bayılıyorum: Her biri Victor Hugo'nun ta kendisi… Ama birden insan rahatsız oluyor, kollarından tutup çekesi geliyor Fransızları… "Ben de sessiz bir Jülyet'im!" demişti Mado. Mado ne alemde? Rahata kavuşamamıştır; kuşkusu çevresinden değil, kendinden geliyor…

Düşle gerçek hayatı ayıran sınırı neden aşmadık? Ne o istedi, ne de ben. İki çocuk gibiydik… Bunu yapmamak gerektiğini ikimiz de anladık. Mado, ikimizin de ayrı bir hayatı olacağını söyledi.

— Giselle, diye söylendi Zonin. Ulanova dans ediyordu. Marussia'nın hoşuna gitmedi. Ben çok güzel buldum. Rüya gibi…

Mado'yu hiç unutmayacağım, diye düşündü Sergey. Anıyla

yaşanmaz ama yaşamak için de bu anı gereklidir.

Zonin esnedi.

— Uykum var.

— Ya benim!..

— Ne garip: Bir yanda bütün Avrupa, öte yanda bir karış toprak. Ve dayanıyoruz.

— Neden "bütün Avrupa"?

— Üç aşağı beş yukarı, öyle işte… Bak, şunu bir barınakta buldum… Başlığını da söktüm: Anatole France'ın bir romanı. Okuyan da Almanın biriydi. Sana, Avrupa deyişim boşuna değil!

— Bir elçi, evinin üzerine bayrağını çekerse oranın ülkesi olduğu anlamına gelir. Kural budur… Avrupa şimdi burada. İçinde oturduğumuz şu barınağın tepesine biz de bir bayrak çekebiliriz. Ya da sen, Anatole France'ın Almanlardan yana olduğunu mu sanıyorsun?..

— Onun hiçbir şeyini okumadım: Marussia okumuştur herhalde. Tiyatroya sık gidiyordum ama bir şey okuduğum enderdi. Durmadan plan üzerinde çalışınca insanın kafası şişiyor; eğlence arıyor… Benim en çok sevdiğim baledir. Marussia çok okur. Akıl almaz, doğaüstü şeyleri sevdiğim için benimle alay ederdi: Kendisinin de hoşuna gidiyor ama hep gizliyor. Tıp okuyan biri için böyle şeylerin hoş olmadığını sanıyor… Ama

bak, ne kadar neşeli…

Zonin bir fotoğraf gösterdi: Marussia, kollarında küçücük bir kedi tutuyordu; yüzünde yaramaz bir çocuk anlamı vardı; gözleri hafif şehlaydı.

Sergey, Valya'ya mektup yazmak için masa başına oturdu; sevgisini, üzüntüsünü, duygularını açmak istiyordu ona. Ama bir türlü kalemi işlemedi; dehşete düştü. Bir iki ay geçsin, yazmayı da unutacağım.

Zonin'in, esnemekten neredeyse çeneleri çıkacaktı.

— Biraz uyu, dedi Sergey. Gidip binbaşıyı göreceğim: Herhalde Stalin'in söylevini elde etmişlerdir.

Bir kirişin yanına çöken Zonin, gözleri açık uyuyordu. Kafasında her şey birbirine karışmaktaydı: Marussia, bir mavna, Avrupa bayrağı, Giselle, bir el. Sonra Marussia başını göğsüne çekti, onu öpmeye koyuldu. Yarım saat, belki daha da fazla sürdü sessizlik. Zonin cankurtaranda kendine geldi. Ne olmuştu?…

Sonra, mermi barınağın hemen dibinde patladı. Uyuyordum galiba… Sergey binbaşıyı görmeye gitmişti.

— Stalin konuştu mu?

— Senin konuşmaman gerek, dedi Sergey.

— Ne söyledi?

— Sevinme sırasının bize de geleceğini.

Ama Zonin duymaz olmuş, yeniden kendinden geçmişti. Hemşire Katya'nın defterinde, yılbaşına kadar bütün günler kayıtlıydı: Her akşam bir sayıyı çiziyordu. Şimdi de defterini cebinden çıkarıp büyük bir zevkle yedi sayısının üzerine bir çizgi çekti.

— Elli dört gün kalıyor.

— Ne zamana kadar?

— Yıl sonuna.

Levin kederli bir gülümsemeyle:

— Sonra yeniden üç yüz altmış beş tane gün yazacaksın, dedi.

— Kim bilir? Belki de yazmam, cevabını verdi Katya. Onun gibi…

Eliyle Zonin'i işaret ediyordu.

Sergey, sesini çıkarmadan arkadaşına baktı. Sessizlik yeniden çökmüştü ortalığa… Binbaşının yanına gitmeseydim… Ne saçma bir oyun!.. Ama Almanlar yavaş yavaş gevşiyorlar… Durum bir ay önceki gibi değil… Stalin genel durumu biliyor. Sevinme sırası bize gelecek dediyse öyle olacak demektir… Ama ne zaman? Zonin fırsatı kaçırdı… Belki de yaşar ama… Levin, umut var, diyor… Karısı Yaroslav'da sanıyorum. Onların durumu daha da

beter. İnsanın, bütün bunları gözlerinin önüne getirneye çalışması feci bir şey olmalı…

Valya'ya bir başka mektup yazmaya kalktı, ama geçitten çağırdılar. Ne karısı kaldı aklında, ne Zonin, ne de savaşın sonucu: Çalışıyordu şimdi.

18

— Yalvarırım dostum, sinir sistemimi rahat bırakın da Roche Ainé'nin geleceğini düşünün. Roy her an Alpert'i ortaya atabilir… Joseph'in ölümünden sonra, o yanda destek olacak kimsem de kalmadı. Bana, Almanlarla arası iyi olan biri gerek.

— Almanlarla hepsinin arası iyi, dedi Morillot. Özellikle Roy'un.

Lancier kendi kendine kızdı. Neden Morillot'ya danışmıştı sanki? Morillot'ya benimle alay etme fırsatı çıksın da…

Oysa Lancier'yi yine Morillot kurtardı: Onu Jérome Pinaud ile tanıştırdı.

Pinaud'da ne Berty'nin parlaklığı vardı, ne de cerbezesi. Kendini, onun gibi iş hayatına delice kapıp koyuvermiyordu. On yıl kadar önce, ortalıkta sessizlik hüküm sürerken şöyle demişti: "Japonya'da yaşamıyoruz, ama yer sarsıntılarına karşı bile kendimi sigorta ettirmek istiyorum. Sade bir hayat sürüyordu, evine gelip giden azdı, parasını sokağa atmıyordu: Büyük kızı Pauline'i Lyonlu bir tüccarla, Bay Pinson'la evlendirmişti; küçük kızı Henriette'in kocası ise, parlak bir geleceği olan Avukat Verneuil'dü. Pinaud, siyasetin vergilere, siparişlere, borsadaki iniş-çıkışlara bağlı olduğunu biliyor ve parlamentoda olup bitenleri büyük bir dikkatle izliyordu. Komünistlerden nefret eder, sosyalistlere "zavallılar" der, aşırı sağ konusunda şöyle konuşurdu: "Bu operatörler, apandistimizle birlikte bütün iç organlarımızı söker götürürler."

Savaş başladığında, Pinaud, yıldızının kısa sürede parladığını gördü. Bunda şaşacak şey de yoktu: Bir radyatör fabrikasının havan mermisi de yapabilmesinden doğal ne olabilirdi; savaş çağında havan mermilerinin peynir ekmek gibi satılması da doğaldı (Pinaud'nun en sevdiği deyimdi bu). Yaptığı havan mermilerini önce Fransız hükümeti almış, sonra da sıra Almanlara gelmişti. 1940 olayları, düşünülebileceği gibi, Pinaud'yu da sarsmıştı; zayıflatmıştı bile: Bütün ceketleri sırtından kayıyordu. Ama iş işti; işlerin yolunda gittiğini görünce de, bir vatandaş olarak duyduğu üzüntüleri unuttu. Hayatı boyunca bu kadar kâr sağlayamamıştı. Almanlarla pek sıkı fıkı değildi; onun bu davranışı adamların hoşuna gidiyordu: Pinaud'da hem görkemli, hem de acılı bir yan vardı; gürültülü bir fısıldamayla konuşur, cenazedeymiş gibi burnunu silerdi."

Pinaud borsa oyunlarından da zevk almaya başladı; büyük bir matbaayı ele geçirdi, bir Yahudinin evini yok pahasına düşürdü. "Çok dertli bir çağda yaşıyoruz," diyordu karısına. "Ama halimizden yakınırsak günah olur. Hayatımız iyi, Pauline ve Henriette iyi adamlara vardılar, ikisinin de kocası gerçekten birer kısmet." Verneuil, Henriette'i aldatıyordu, bunu genç kadından başka bilmeyen yoktu. Ama karısına her zaman iyi davranır, ne isterse yapardı. "Onun gibi biri çok ilerler," diyordu Pinaud. Üç yıl önce Verneuil, neredeyse "Kızıl" tanınmıştı; şimdi Almanların gözünde durumu çok iyiydi, gazetelerde yazılar yazıyor, birtakım ticari işlemlerde aracılık yapmayı da küçümsemiyordu. Savaş başlayınca, Pauline'in kocası Pinson depolarını satıp Cenevre'de bir otel aldı. Yenilgiden birkaç hafta önce de karısı ve çocuğuyla birlikte Cenevre'nin yolunu tuttu. İngiliz yanlısı olduğu söyleniyordu. Pinaud, günün birinde Pinson ile Verneuil'ün karşılaşmasını düşündü. Esaslı bir patırtı kopabilirdi. Pinaud,

uçlardan çok uzaktı. Almanlarla çalışıyordu ama savaşı müttefiklerin kazanmasına itirazı yoktu.

Moriot, Roche Ainé'nin tepesinde dolaşan tehlikeden söz ettiğinde Pinaud pek şaşmadı:

— Almanlarla çalışabilir insan, dedi. Ama Roy gibi çakalları hiç sevmem. Bugün iş ve sanayi çevrelerinde pek çok "sonradan görme" var… Lancier ile görüşmeye hazırım ben…

Pinaud, Lancier'ye yardım önerdi. Lancier, bu adamın Roche Ainé'yi kurtarabileceğini anlıyordu: Almanlar ona el sürmeye cesaret edemezlerdi. Fırsattan faydalanan Pinaud da, Lancier'nin işine sermaye koyacaktı. Ama gerek Leo, gerekse Roy yüzünden çok şey yitiren Lancier bir yabancıyla işbirliği yapmak istemiyordu.

Görüşmeler başladı. Pinaud, Lancier karşısında bir "koruyucu" gibi davranıyordu: Onun gözünde, bir işadamına ne Corbeilleli havası uygundu, ne de Lancier'nin hoppa tavırları. İçinden bu garip adamla alay ediyordu ama onurunu kırmamaya da dikkat ediyordu Pinaud; sanki Roche Ainé'nin kurucusuymuş gibi konuşuyordu Lancier ile.

Lancier, Pinaud ve karısını yemeğe çağırdı. Görüşmeler ilerliyordu. Maurice, laf arasında Marthe'a: "Bugün söz keseceğiz sanırım. Belki yakın bir gelecekte de düğünü kutlarız" dedi. "Sağdıcım" diye adlandırdığı Morillot'yu da çağırmıştı yemeğe. Sisli bir kasım günüydü. Sabahtan beri evde ışık yanıyordu. Herkes tıksırıp öksürüyordu. Marthe, sadeliği ve ev hanımlığıyla

Pinaud çiftinin hoşuna gitti. Herkes durmadan konuşuyor, savaş öncesinin sözünü ediyordu. Bir tek Lancier olduğu yerde kıvranıp durmaktaydı: Bu Morillot da nerede kaldı? But fazla pişecek… Yaptığı hiç de hoş değil.

Doktoru beklemeden oturdular sofraya. Lancier kızgındı. Pinaud onu yatıştırmaya çalışıyordu:

— Morillot'nun huyunu iyi bilirsiniz. Herhalde kentin öbür ucundaki bir hastaya çağrılmıştır. Üstelik bedava tarafından… İşte size heykeli dikilecek bir adam! Bizde namusuyla çalışanlara gereken değer hiç verilmemiştir; herkeste sanayi şövalyelerine, entrikacılara tapma merakı. İşte çözülmemizin başlıca nedenlerinden biri…

— Almanlar bize çok şey öğrettiler, diye cevap verdi Lancier. Yine de insanın başkalarına bağlı olması acı şey… Ne diyorsunuz bay Pinaud, bütün bunlar günün birinde sona erecek mi?…

Marthe kocasına serzeniş dolu bakışlarını yöneltti: Böyle sözleri niçin söylerdi Maurice?… Evet, Pinaud insanda olumlu bir izlenim bırakıyordu ama bugün insan kime güvenebilirdi ki?… Lancier karısının göz kırpmasındaki anlamı kavradı, yine de söylediğinden pişmanlık duymadı: Pinaud ile işbirliği yapabilirdi, iyisi mi, birtakım tatsız sürprizlerle karşılaşacağına ne mene kişi olduğunu önceden anlardı…

— Almanlar eninde sonunda gidecek, dedi Pinaud. Onlardan yakınamam, bana çok saygılı, çok iyi davrandılar. Ama Fransızım ve sizi anlıyorum… Verneuil, zaferden sonra Almanların bütün

Fransa'yı ve işgal ettikleri öteki ülkeleri boşaltacaklarını söyledi…

İşbaşında, ancak kendilerinden yana olan hükümetleri bırakacaklar…

— Mareşal yaşadığı sürece kimse onu başından atmayı düşünemez.

— Aslında mareşal göstermelik olarak iyi. Almanlar Déat'yı Laval'a, Laval'ı da Darlan'a yeğ tutuyorlar. Birtakım incelikler var. Bana kalırsa, Avrupa, yirmi ya da otuz yıl daha Alman kalacak…

Doktor Morillot soluk soluğa içeri girdi. Marthe şaka yollu azarladı onu:

— Kendi kendinizi cezalandırdınız. Isıtılmış et yemek zorundasınız…

Morillot uzun süre sustu. Çorbasını içerken, kurnazca, bir Lancier'den, bir Pinaud'dan yana bakıyordu. Sonra peçetesiyle ağzını silip her zamanki gibi gürültülü bir kahkaha attı:

— Bu gece Verneuil uyuyamayacak. Kendisine Veronal verebilirim… Haberiniz yok mu? Amerikalılarla İngilizler Cezayir'e çıktılar.

Pinaud heyecanını gizleyemedi. Doğrusu böyle bir şey bekleniyordu; ama insan pek çok şeyi bekler, yine de şaşar kalırdı. Savaşı müttefikler kazanırsa onları ilk selamlayacak kişinin

kendisi olduğunu düşünmüştü hep. Kendisine taş atmaya kim cesaret edebilirdi? Yurtseverler neredeydi? Pinson, istediği kadar ödün vermesin: Cenevre'de yaşıyor. O Pinson bile kayınpederinin namuslu bir Fransız olduğunu kabul eder… Ama Pinaud biraz tedirgindi. Bir soruşturma açıp matbaasının nereden geldiğini soracaklardı. Evini nasıl almıştı? Alman işgalinde fabrikası neden üç vardiya çalışıyordu? Dünyanın her yerinde kıskanç kişiler bulunurdu. '36 yılındaki gibi beliriverecekti komünistler… Pek de hoş olmayacaktı!…

— Üzüldünüz mü Bay Pinaud? diye sordu doktor.

Bu ihtiyar kuşkucu da kendini, her şeyi söylemeye yetkili sanıyordu! Marthe sorunun yersizliğini fark etmişti; Pinaud cevap verme fırsatını bulamadan:

— Neden yemekte ille de siyasetten konuşuyorsunuz, anlamıyorum, dedi.

Ev sahibesinin haklı olduğuna karar veren Pinaud sulu bir armuda el attı.

Lancier gülümsüyordu. Çıkarma yaptılar demek!.. Savaş öncesinin mutluluğu belki de geri gelecek? Lancier'i kimse canlandıramaz ama Marthe'la birlikte Gelinotte'a gideceğim… Berty'nin ölümü üzerine bir yazı yazdım, sözlerimi tartmayı bilmedim, onlarla birlikte sürüklendim… Ama bu neyi gösterir? Her şey bir yana, Berty damadımdı. Siyasetin burada işi ne? Ben Pinaud değilim. Almanlar beni epey sıkıştırdılar. Louis İngiltere'ye gitti. Mado da orada olmalı. İşte çocuklarımın eğitimi

ortada!.. Müttefiklerin yakında Marsilya'ya çıkarma yapıp yapmayacaklarını da öğrensem. Cezayir'le Marsilya'nın arası pek uzak değil. Mareşal onları Marsilya'da karşılar. O anki sevincini gözümün önüne getirebiliyorum! Ve Lancier, gülümsemeye devam ediyordu. Pinaud'nun yanında her şeyi açık açık konuşmamak gerektiğinin farkındaydı. Marthe üzülecekti. Yine de gülümsemesinin nedenini anlatmak istedi:

— Uzun zamandır bu kadar iyi bir armut yememiştim…

Morillot, üstüne başına armut suyu ve tükürük saçmıştı. Yaptığı etkiden memnun, gülüyordu. Sonra:

— Çıkarma yapmakla iyi iş gördüler! Sevinecek şey bulamıyorum ben bunda. Sömürgelerimize el koyuyorlar. Almanlarla savaşmak isteseler çıkarma yapacak daha iyi bir yer bulurlardı…

Konukları gittikten sonra Lancier olayları düşündü: Pinaud'ya bağlanmamak gerektiğine karar verdi. Savaşın sonu yaklaşıyordu. Pinaud, Almanlarla işbirliği yapıp adını lekelemişti. Şu sıra, Leo Yahudi olduğu için başım dertte. Ama Almanlar buradan atılınca başım yine derde girecek. Neden Pinaud ile ortaksınız? Hem bir Yahudinin evinin üstüne oturmuş… En iyisi ortaktan vazgeçmek: İnsan yalnız kendi hayatının hesabını verebilir… Marthe'a:

— Marceline'e ne kadar bağlı olduğumu biliyorsun, dedi. Kader dul kalmamı istedi. Ve yine kader seni bana yolladı. Halime şükrediyorum: İnsanın kalbini bir başkasınınkiyle birleştirmesi ne tatlı şey… İş hayatında durum böyle değil: İnsan yalnızken mutlu

oluyor. Pinaud namuslu bir adam, Berty gibi öne çıkmıyor. Zaferi kazandığımızda başının derde girmeyeceğini umarım. Yine de ona bağlanmamak daha iyi…

İki gün sonra Lancier, Almanların ateşkes sınırını aşıp Lyon ve Marsilya'yı işgal ettiklerini öğrendi. Demek ciddi bir savunma yapmayı düşünüyorlardı; Atlantik kıyıları gibi güneyi de tahkim ediyorlar, Morillot'nun söylediği doğru: Müttefiklerin acelesi yok. Fareler kediyi vaktinden önce gömdüler. İngilizlerle Amerikalılar belki bir gün zaferi kazanabilirler, ama o güne kadar Roy cenaze duamı okutacak zamanı bol bol bulur.

Lancier, birkaç gün düşündü durdu; sonunda Pinaud'nun önerisini kabul etti.

— Geçen gün çok şaşkındım Marthe, anlıyor musun? Almanlar gerçek bir güç! Morillot, birkaç yüz Rusun Stalingrad mahzenlerinde gizlenmesiyle yetiniyor. Ama bunun önemi yok… Cezayir'le Marsilya arasında deniz var: Olanakları hesaba katmak gerek, Pinaud, Roche Ainé'yi koruyabilir. Üstelik damadı Verneuil, eşine az rastlanan alçaklardan. Otto Abetz'le dostluk ettiği söyleniyor…

Pinaud ile Lancier görüşmelerinin işle ilgili bölümünü bitirdiklerinde siyasetten konuştular; on günde çok şey değişmişti: Müttefikler Cezayir'deydi; Almanlar da Marsilya'daydılar şimdi.

— Darlan'ın Mareşal'e ihanet edeceği aklıma gelmezdi, dedi Lancier.

— Ben Darlan'ı mahkûm etmiyorum. Başka ne yapabilirdi?… Birçok insanın hayatını kurtardı. Mareşalin onu Cezayir'e bu amaçla göndermediği ne malum.

Lancier ne diyeceğini bilemedi: Pinaud tıpkı benim gibi, mareşal gibi, gerçek bir Fransız.

— Pinaud, sevgili dostum, olaylar öylesine karışık ki İnsanın aklı başından gidiyor. Ben mareşale güveniyorum.

— Mareşal göstermelikten başka şey değil: Ama çevresindekiler Fransa'yı kargaşalıktan kurtarmaya çalışıyorlar. En korkuncu komünizm. Almanlarla işbirliği yapanlara karşı çıkabilir, yine de lejyon askerlerinin Doğu cephesine gönderilmelerini alkışlayabiliriz. Bolşeviklerle savaşmak her Fransızın görevidir. Bu konuda Laval ile aynı düşüncedeydim

— Laval Münih'e, Hitler'in yanına koştu. Biraz fazla ileri gitmiyor mu sizce?

— Hiç de değil. Görevi bunu gerektiriyor. Tıpkı Darlan'a verilen görevin Amerikalılarla anlaşmak olması gibi. Her türlü olanağı göz önünde tutmak zorundayız… Kendimize özgü bir siyasetimiz var: Fransız Siyaseti… Amerikalılar'ın Darlan ve Giraud'yu yanlarına almalarına çok sevindim. Şimdi komünistler bir müttefik zaferine bel bağlamamak gerektiğini anlayacaklardır…

Lancier şaşkına dönmüştü. Pinaud'yu bir bezirgan sanıyordu. Oysa karşısındaki bir filozoftu. İşini de iyi biliyordu…

Hemen o akşam Lancier, Morillot ile görüşmeye gitti: Buluşunu ona da açmak istiyordu. Morillot, karanlık bir odada oturuyordu, çok üzgündü. Karısı evde yoktu. Kendi düşüncelerine dalıp giden Lancier doktorun ne durumda olduğunu fark etmedi bile. Başladı yüksek sesle anlatmaya:

— Şu Pinaud yalnız işadamı değil, aynı zamanda bir siyaset adamı da, bir yurtsever. Bakın bulduğu çareye; her şeyi önceden kestirmek gerek…

— Vay canına! İlk ayrı yönde çalışan kızlarına varıncaya dek, her şeyi önceden hesaplamış demek. Rahat edebilirsiniz Maurice, onunla birlikte olursanız başınız derde girmez. Mükemmel bir namussuzdur. Darlan kadar değil tabii, ama Roche Ainé için biçilmiş kaftan.

— Darlan'a da namussuz mu diyorsunuz?

— Namussuz deyiminden anladığınız şeye bağlı.

Uşak efendisine sadık kalmak zorunda değil ya. Darlan yer değiştirdi… Laval, Darlan, mareşal, hepsi birbirinin aynı…

Lancier, ancak o sıra Morillot'nun üzüntüsünü fark etti: Bir kere bile gülmemişti.

— Hasta mısınız? diye sordu.

— Ben mi? Bizim gibilerin yaşında hastalığın zerrece önemi yok. Yuvarlanıp gidiyoruz ya, o da bir şey. Gençler can veriyor…

Pinaud ya da Darlan düşünüyorlar: Kime yatırım yapmalı, Amerikalı koruyucuya mı, yoksa Almanlara mı? Ve bu arada gençler ölüp gidiyor…

— René'nin nerede olduğunu biliyor musunuz?

— Güneydeydi ama… Belki Almanlar şu güne kadar onu tutuklamışlardır…

Lancier, doktorun büyük oğlu René'nin Almanlarla çatıştığını biliyordu: Bir öğrenci gösterisinden sonra da güneye kaçmıştı.

— Sizi anlıyorum, sevgili dostum. Benim de aklım fikrim oğlumda: Louis ne oldu acaba? Belki Cezayir'dedir. Mado'dan hiç haberim yok. Bir bakıma sizin Pierre en iyi durumda. Düşmanın elinde tutsak olmak iğrenç bir şey. Ama savaşın dışında kalıyor hiç olmazsa. Savaş bitince yine size dönecek.

— Bilmem… Dün Pierre'in arkadaşlarından biri beni görmeye geldi. Kampta beraberlermiş; Almanlar üçüncü derece verem olduğu için çocuğu bırakmışlar. Nasıl yaşadıklarını anlattı: Patates kabuklarından yapılma çorba içiyor, hiçbir zaman ısıtılmayan barakalarda yatıp kalkıyor, öldüresiye çalıştırılıyorlarmış. Ama durumları Ruslarınkinden iyiymiş. Burunlarının dibinde genç Rus kızları dizanteriden can veriyormuş. Baraka amirleri eşek sudan gelesiye dövüyormuş kızları. Ne korkunç şey, ne büyük bir canavarlık!.. Benimle konuşan genç, Pierre'in bir Rus kızıyla dost olduğunu anlattı; birbirlerine yardım ediyorlarmış; neşeli bir kızmış; Pierre'i avutmaya çalışıyormuş. Pierre güçlü değil; sırtına yüklenenleri zor taşır… Sonuna kadar dayanamaz diye

korkuyorum. Ciğerleri zayıf.

Lancier, Morillot'nun gözlerinde yaş biriktiğini ilk kez görüyordu. Doktor başını çevirdi ve:

— Stalingrad konusunda haklı olduğumu görüyorsunuz, dedi. Buna diplomasi denmez: Paris Soir'ı okudunuz mu? Almanlar şöyle diyorlar: "Alman ordusu her türlü olasılığa karşı koymaya hazırdır…" Zafer kazanmış kişilerin ağzından garip bir konuşma değil mi? Maurice, savaşın sonuna kadar yaşamayacağımı biliyorum, üstelik o zamana kadar yaşamak istediğim de yok pek. Hayale kapılmıyorum. Değişen bir şey yok, olmayacak da. Ama şu sıra Rusların, Almanları durdurması hoşuma gidiyor. Pinaud'nun titrediğini, Darlan'ın Amerikalıları aradığını, Amerikalılar'ın Darlan'ın peşinde olduğunu bilmek beni ayrıca sevindiriyor…

Ne kötü huylu adam, diye düşündü Lancier. Başkalarının başının derde girmesi onu sevindiriyor. Ama gençlere ben de acıyorum doğrusu: Louis, René, Pierre. Ya Mado ne oldu?..

19

Bir aydan beri Mado göçebe hayatı sürüyordu. Bir kente geliyor, bir sokak, bir ev, bir insan buluyor, saçma sapan şeyler söylüyordu: "Teyzeniz grip oldu" ya da "Satılık bir kanaryam var" gibi. Ardından birtakım direktifleri karşısındakine iletiyor, bildirilerin atılıp atılmadığını soruyor, dinamit yedeğinin ne durumda olduğunu öğrendikten sonra çekip gidiyordu. Mado bağlantı kurmakla görevliydi. Dış görünüşü kimsede kuşku uyandırmıyordu. Anında aptal bir köylü kız, bir orospu ya da süsüne düşkün bir genç kız havasına bürünebilirdi; hemen görünüşü, davranışı, konuşması değişir, havalı, yapmacık tavırlı, saf olmayı bilirdi; babasının can çekiştiğini öne sürüp ağlayabilir, moda olan saç tuvaletlerinden uzun uzun söz edebilir, ne durumda olursa olsun dönüp kalabalığa karışabilirdi. "France'ı yollayalım diyorlardı hep arkadaşları. O gerekeni yapar…"

Kentler birbirini izliyordu. Sisi, karanlık ve kuytu girintileri, iki kapılı avluları, gizlenecek yerleriyle Lyon; karmakarışık, gürültücü kalabalığı, rıhtım orospularının kahramanca çalıştığı, insancıl filozofların kahveden sahte sanat eserlerine, meşhur kişilerin büstlerine varıncaya dek her şey sattıkları Marsilya; dumanlı ve upuzun Saint-Etienne; kırk yıllık hoppa Nice. Bir sonbahar yağmuru vagonun camlarına vuruyor; ineklerin hareketsiz durduğu tarlalar gelip geçiyor. Bağbozumu mevsimi. Kadınlar ırmakta çamaşır yıkıyor; koca koca dağlar dimdik denize iniyor.

Ara sıra France, kavak ağaçlarının gölgelediği bir yolu izler, ihtiyar bir kadının buruşuk yüzünü andıran eğri büğrü bir başka yola sapar, dağa tırmanan bir patikanın üzerinde, köpeğin

havladığı, içerde gaz lambasının tüttüğü, soğanların kuruduğu köy evine girer. Pabuçlarının altı ya kalın, kızıl bir kıl tabakasıyla kaplıdır ya da gümüşsü bir tozla. France geceyi orada geçirir, sabah yeniden yola koyulur.

Çevresinde hayat sürüp gitmektedir. Bağcılar, 1942 yılının "büyük bir yıl" olacağını söylemekteler. Köy gençleri, Almanya'ya gönderilmemek için sahte kimlikler satın alıyorlar. Yeni evliler bir dolap, bir yatak alabilmek için vesika ediniyorlar. Okullarda küçük çocuklara Pétain babanın Fransa'yı nasıl kurtardığı anlatılıyor. Almanlara şarap, sucuk, portakal, eski minyatürler, kokular, açık saçık fotoğraflar satılıyor. Almanlardan sigara, jilet, aspirin alınıyor. Herkes ticaret yapıyor, fiyatları öğreniyor, malını elden çıkarıyor. Pek çok kişi para kazanıyor, evini resimlerle süslüyor, büyük davetler veriyor: France gelinlik giymiş genç kızlar, bayramlıklarını sırtına geçirip çocuklarını gezdiren analar, içkiyi fazla kaçırıp düşlere dalanlar, aşıklar, tavla oynayan ihtiyarlar görüyor. Ne kadar yalnızız, diyor kendi kendine. Kaç kişiyiz? On bin, belki yüz bin, kim bilir? Öbürleri yeni düzene uyuverdiler. Hayatlarından hoşnut değiller, uzaktaki savaşın sözünü ediyorlar, müttefikler Afrika'da, Stalingrad hep dayanıyor… Ama Stalingrad'la Cezayir o kadar uzak ki! Oysa Alman komutanlığı iki adım ötede. Para kazanılabilir, karınlar doyabilir, durumdan hoşlanmayan, Almanları benimsemeyen varsa Londra Radyosu'nu dinleyebilir. Ama tek kelime söyleyen ya Almanya'ya gönderilir, ya da Gestapo merkezinde kendisine ölesiye işkence edilir… Ona, bir gece için evini açan avukat: "Almanlarla savaşmak için insanın deli olması gerek!" demiş, sonra da eklemişti: "Ben de delinin biriyim!" Kendini kahraman sanıyordu. Herkes alçak sesle konuşuyordu, bu fısıltı Mado'yu, inatçı bir sonbahar yağmuru gibi izlemekteydi. Yalnız

Almanlardan korkulmuyor; herkes birbirinden, komşusundan iş yerindeki arkadaşından, gevezelerden, kışkırtıcılardan, casuslardan, satılmışlardan, gönüllü muhbirlerden, sözde solculardan, çifte kimlikli, çifte vicdanlı adamlardan çekiniyor, kavşaklarda haykıran, yaradılışı, barikatları, balyozlarıyla övünen Fransa nerede? Bir Alman geçmeye görsün, uşak gibi boyun kırıp ona gülümseyecek biri çıkıyor mutlaka…

Toulon olayı[1] bile bir şey değiştirmemişti. Uzaktan gelen patlama ülkeyi şaşırtmış gibi, bir an her şey donmuştu. Sonra?… İntihar şairlere esin kaynağı olabilir, gözyaşı döktürebilir. Ama taklit edilmez…

Raoul eski bir komünistti. France onu ötekilerden anlayışlı buluyordu, sordu: "Bildirilerimizde Toulon'un sözünü ediyoruz; ama neden gemileri uçurdular, neden Fransa'dan ayrılıp savaşmayı denemediler?…" Raoul hüzünlü bir gülümsemeyle cevap verdi: "Baştakiler Vichy hükümetine bağlı subaylardı. Donanmayı Almanlara teslim etmediklerine de şükür."

Paris'te Mado'nun gözünden pek çok şey kaçıyordu. Orada gizlenmek zorundaydı. Burada her gün kayıtsız kişilere rastlanmaktaydı. Yazın Luc: "Biz keşif kollarıyız," demişti. "Ordu çok gerimizde." Bu ordu zamanında yetişebilecek miydi? Kısa süre önce, biri trende ya da kahvede Stalingrad'ın sözünü ettiğince France sevinirdi. Şimdi bu sözler acısını daha da arttırıyordu. Orada insanlar ölüyor, burada genç ve güçlü bir çocuk, bir fıçı şarabı okutup ardından: "Yaşasın Ruslar!" diye fısıldıyor. Birinin kendilerini kurtaracağını sanıyorlar: Bolşeviklerin, Londra Radyosu spikerlerinin, Cezayir'e çıkan

Amerikalıların, kurnaz Darlan'ın, rastgele birinin. En yüreklileri, kendisini bir geceliğine gizleyenler bile başlarını sallayıp: "Acele etmemek gerek," diyorlardı. "Bir Alman öldürürsünüz, karşılığında yüz Fransızı kurşuna dizerler. Rusya'da büyük savaşlar oluyor. Müttefikler çıkarma yapacak; şimdi olmazsa ilkbaharda. Beklemeliyiz." Hepsi de aynı şeyi tekrarlıyordu: Beklemek, mutlaka beklemek!..

Mado, Josette'i gördüğüne sevindi. Bir hücreyi anımsatan duvarları beyaz kireç badanalı bir odadaydılar. Duvarda bir çarmıha gerilmiş İsa, içerde lavanta kokusu, delik deşik bir de masa. Josette, Mado'nun acelesi olduğunu biliyordu. Hemen işten söz etmeye koyuldu:

— Mayın işiyle uğraşacağımızı Raoul'a söyle. Şu sıra yeni bir saldırıya hazırlanıyoruz; silaha gerek duymaktayız. Gülünç gelecek ama elimizde topu topu on tabanca kaldı… Her gün çarpışmak zorunda kalabiliriz… Raoul'u ne zaman göreceksin?

— Treni kaçırmazsam yarın akşam…

— Demek perşembe ya da cuma günü dönersin. O zaman her şeyi konuşuruz. Bir sorun daha var: Henri'yi gördün mü?

— Paris'ten ayrılmadan önceki gün. Bir aydan fazla oluyor… Sağlık durumu iyi, çok yürekli. Bana da cesaret verdi.

Dışarı çıkmak üzereyken Mado, aceleyle:

— Mimi'nin de çok iyi olduğunu bildirmemi istedi, diye ekledi.

France, makinelilerden Raoul'a söz ettiğinde karşısındaki gülmeye başladı:

— Sen bizi zengin mi sanıyorsun? Elimizde dört Alman makinelisi var, dördü de savaş ganimeti. İngilizler ancak öbürlerine uçakla silah atıyorlar, onlar da bize bir şey vermiyor…

Bir an sustu, sonra:

— Onlarla konuşmaya çalış, dedi. Belki sen bir şeyler koparabilirsin. Bir edebiyat hocası var başlarında… Ben kötü bir diplomatım, hem sonra adım uzlaşmaza çıkmış. Sen Parisli'sin, hem sonra tatlı bir görünüşün var… Onların ne yapacağı belli olmaz, keyiflerine bağlı.

France'ın buluşup konuşacağı lise edebiyat öğretmeni Georges Ramel, savaştan önce siyasetle ilgilenmemişti. Yirmi dokuz yaşındaydı, savaştan hemen önce evlenmişti, karısına tapardı. Fransa Almanlara teslim olunca içine kapandı, dostlarından uzak durmaya başladı, karısıyla bile konuşmaz oldu. Bir gün karısı: "Sence devletin şerefi her şeyin üstünde midir?" diye sordu. "Bunun yanında bir de hayat denen şey vardır…" Ramel cevap verdi karısına: "Anlamıyorsun ki. Sınırların nerede olduğu, savaşı kimin kazanacağı umurumda değil: Bu askerlerle devlet adamlarının işi… Şimdi başka bir durum var: Almanlar Paris'teler. İster zengin olsun ister yoksul, insan yaşayabilir de. Ama böyle bir hayat sürmek zahmete değmez…" Bir arkadaşı Ramel'e, Direniş Hareketi'ne katılmasını önerince bir an düşünmeden kabul etti. "Jeanne d'Arc" grubunda her türden insan vardı. Daha önce, Ramel'e elbise diken bir terzi; iki öğrenci, bir Katolik gazetenin

başyazarı. 1940'da şehit düşen bir subayın karısı, bir tornacı, bir doktor ve bir noter. İki kere Ramel'e de görev verilmiş, İngilizlerin paraşütle attıkları silahları alıp gizlemişlerdi. Hayatının pamuk ipliğine bağlı olduğunu biliyor, ancak şimdi bu hayatın yaşamaya değdiğini anlıyordu.

France'la buluşması, "Jeanne d'Arc" grubuna yardım eden bir dişçinin muayenehanesinde oldu. Ramel, yüzünde sargıyla geldi: Kısa süre önce pek çok kişi tutuklandığından güvenlik kurallarına dikkat etmeleri söylenmişti. France durumu anlattı. Ramel hemen ona yakınlık duydu. Bizi ayıran nedir? Bu insanlar da bizim yaptığımızı yapıyorlar. Şu sıra seçim söz konusu değil ya; insanlar parti listelerine göre de vermiyorlar hayatlarını… France sustuğunda:

— Arkadaşlarımla konuşacağım, dedi. Yarın yine gelin. Diş doktorunun hastası çok, tehlikede sayılmayız… Yanımızda yine kimse olmayacak.

Hemen o akşam, Ramel komünistlerin isteğini Nadaud'ya anlattı.

— Olamaz, dedi Nadaud. Kesin emir var: Onlara silah verilmeyecek. Karşılıklı haberleşebilir, kışkırtıcıları bildirebilir, onları gizleyebiliriz ama hepsi bu kadar…

— Anlamıyorum; bu kadar çok sayıda makineli tüfeği ne yapacağız?

— Onlarla çok önemli bir noktada birbirimizden ayrılıyoruz.

Küçük işler görüyor, Almanları öldürüyor; demiryollarını uçuruyorlar; kısa süre önce de bir su deposunu dinamitlediler. Yaptıkları Alman baskısını arttırmaktan başka işe yaramıyor. Komünistler için önemli olan propaganda. Oysa biz, hareketimizi ulusal açıdan görüyoruz. Gizlice, gerçek bir ordu kurmalıyız. Müttefikler çıkarma yaptığında tepeden tırnağa silahlı, başında çekirdekten yetişme subayların bulunduğu savaşçı birliklerimiz olacak.

France'la tekrar buluştuğunda Ramel:

— Ne yazık ki mümkün değil, dedi. Zamansız hareketlere karşıyız. Yöneticilerimizin görüşü bu.

— Öyleyse, yöneticilerimize göre ne yapmak gerek?

— Gitgide güçlenip beklemek.

Bu "beklemek" sözcüğünü Mado kaç kere duymuştu. Ama o zamanlar bu sözü söyleyenler, emeklilik cüzdanına, aynalı dolabına, bir kadeh içkisine sıkı sıkıya bağlı ödlek kişilerdi. Ama karşısındaki… Aynı gün ele geçebilir, Gestapo tarafından kendisine öldüresiye işkence edilebilirdi…

— Neyi beklemek?

— Müttefiklerin çıkarmasını.

— Garip bir oyun! Müttefikler, Rusların Almanları yıpratmasını bekliyorlar. Siz, müttefiklerin Fransa'ya girmesini

bekliyorsunuz. Halk sizin harekete geçme kararı vermenizi bekliyor. Sonuç: Zaferi, Vichy hükümetine bağlı biri kazanacak…

Sinirli sinirli konuşuyor, eldivenlerini buruşturup duruyordu. Ramel, söylenenleri unuttu; bu kadının kendisini ödlek sanmasına dayanamazdı.

— Görüşümü öğrenmek isterseniz, onlarla aynı fikirde değilim. Şu sıra ateş etmek, silah gizlemekten daha kolay… Ama disiplinin ne olduğunu benden öğrenecek değilsiniz. Rus-Alman saldırmazlık antlaşması imzalandığında, birçokları gibi ben de komünistlerin alçaklığına inanmıştım. Haksız olduğumu kabul ediyorum. Sizin de kendinize göre bir taktiğiniz vardı. Bize beklememizi söyleyen kişilerin de kendilerine göre bir taktikleri var. Komünist bir meslektaşım vardı; savaşın başında partisinden ayrılmasını söylediler. Sizin milletvekillerinizden pek çok noktada ayrılıyordu, ama bana şöyle dedi: "Savaş sırasında felsefenin yeri yoktur, insan savaşır…" Tutuklandı. Ne olduğunu bilmiyorum: Şimdi savaşıyor ve Londra'dakilerin haksız olup olmadıklarını düşünmüyorum. Bağlılığın ne anlama geldiğini benden iyi biliyorsunuz, değil mi?

Ramel'den ayrılacağı sıra Mado:

— Ellerim boş dönüyorum, dedi, üzücü bir şey… Size de acıyorum…

Ramel genç kadının elini sıktı:

— Başarılar dilerim!

France, Ramel'le aralarında geçen konuşmayı anlattığında Raoul gülmeye koyuldu:

— Demek bağlılıktan söz etti? Birbirlerine bağlı oldukları gerçek… Bizden korkuyorlar. Ramel olup bitenleri anlayamıyor. En namusluları olduğu için seni ona yolladım. İçlerinde Nadaud diye biri var, Flandin'in eski gözdelerinden. Aklından geçeni saklamaz. "Zafer kazanıldığında komünistlerden daha güçlü olmalıyız" der. Söyle Pauline'e, Almanlardan makineli alsınlar: Bizim tek silahçımız da onlar… Bak bakalım, tungsten işi yolunda mı?

Josette karşısında Mado'yu görünce heyecanlandı:

— Bu gece saldırı var. Almanlar evlere baskın verebilirler. Seni tepelerde, yaşlı bir kadının evine yollayacağım. Sabah, bütün denetleme noktalarının uzağından geçerek Levallet'ye inersin. Yedide, Levallet yakınında biri seni bekleyecek; Raoul'a bildirmen için saldırı sonuçlarını söyleyeceğim sana…

— Saldırı ne zaman?

— Saat dörtte.

— Raoul mayın durumunu merak ediyordu…

France güçlükle yürüyordu: Ev uzaktaydı, dik bir tepeye tırmanıyordu. İki gecedir de uyumamıştı. Soğuk bir geceydi, ilk kış gecelerinden biri. Küçük evde, yaşlı kadın mırıldanarak su ısıttı; sonra konuşmasını hiç kesmeden France ile torununa yemek

verdi. France söylediklerini anlamıyordu: Belki kadın aklını kaçırmıştı?

Uyumaya çalıştı, gözünü kırpmadı! Her an kibrit çakıp saatine bakıyordu. Dörde çeyrek kala dışarı çıktı. Karanlık bir geceydi, uzaklarda bir köpek havlıyordu. Vadiden yaklaşan trenin gürültüsü duyuldu: Tıknefes biri soluk alıyordu sanki. Derken büyük bir patırtı duyuldu. Yaşlı kadın: "Çok Aziz Meryem Ana'mıza şükürler olsun!" diye bağırarak dışarı fırladı. Mado gülümsedi. İhtiyar her şeyi anlıyordu… Yalnız değiliz! Bu kadın bile bizimle birlikte… Birden Mado'nun içi rahatladı. Buluşma saatini geçirmekten korktuğu için oturduğu yerde uyukluyordu. Yaşlı kadın ateşi yaktı; yeniden mırıldanmaya koyulmuştu.

France tepeden aşağı inmeye başladığında hava karanlıktı. Levallet Kavşağı'na varmadan önce, örgülü saçı kurdeleyle tutturulmuş, soğuktan titreyen bir kız çocuğu gördü. Kız parolayı söyledi: "Pazardan bir kova alacağım." Mado dayanamadı, kızın başını okşadı.

Kız büyük bir insan gibi:

— Yüz seksen altı Alman, dedi. İzne gidenler. Bizimkilerin hepsi sağ. Tungsten aralık başında hazır olacakmış.

Koltuğunun altında bir kitap ve defterler vardı: Kız okula gidiyordu. Tepenin ardından güneş, pembe ve sisıer içinde yükseldi: Tiyatrolarda görülen türden bir güneşti bu. Mado yine trende gidiyordu. Gözlerinin önünden çıplak ağaçlar, yolcuların kafaları, istasyon adları gelip geçmekteydi. Bitkindi, ne

düşündüğünü bilmiyordu. Söyleyemezdi de. Alınyazısını düşünüyordu belki de…

— Yüz seksen altı kişi ha? dedi Raoul. Aferin! Biliyor musun, Almanlar buralarda biraz hareketlendiler, arama yaptılar ve Ramel'i yakaladılar. Yat, uyu. Yarın Lyon'a gitmen gerekecek…

20

Öyle bir mermi yağıyordu ki, Ossip ağzını açtı, gözleri yuvalarından uğradı. Minaev bir baktı yüzüne, az kaldı gülecekti, kendini tuttu. Sonradan o anı şöyle anlatıyordu: "Başka türlü bir müzikti!.. İnsan konserden, senfoniden, Beethoven'den söz edebilir; ama o günü hiç unutmayacağım." Ama o an Minaev'in bir şey düşündüğü yoktu. Buz gibi rüzgâr bile insanların bilincini etkilemiyordu. Bağırsaklarını buran, kuşkulu bir bekleyiş içinde yaşıyorlardı. Minaev dik yamacı tırmandığında iradesi öylesine sağlamdı ki, sanki çocukluğunda oynadığı oyunlardan, okuduğu ilk kitaptan bu yana hayatını bu dakikayı beklemekle geçirmişti. O ana kadar büyük acılar duymuş, bir sürü arkadaşı ölmüş, çok acı bildirilere kulak vermişti. Bu stepi hem seviyor, hem de ondan nefret ediyorlardı. Hayatım boyunca burayı hatırlayacağım, diyordu Ossip. Ama bir keresinde: Allah vere de düşümde görmesem demişti. Ne susabiliyor, ne dolaşabiliyor, ne umut besleyebiliyorlardı. Yüz günü aşan bir süreden beri… Buğday eker, bir yüksek fırını yakmaya çalışır, zorlu bir sınava hazırlanır gibi, gün be gün, ciddi, düşlemeye bile cesaret edemedikleri şeye hazırlanmışlardı. Yerlerin donduğu bir sabahtı: Tepeye vardığında yeniyle yüzünü silen Minaev, havanın soğuduğunu, hem iyiden iyiye soğuduğunu hissetti (ama üşümüyordu, tersine sıcaktı her yanı). Genellikle soğuktu hava, kışın göbeğindeydiler. İnsanın kafasından ne saçma şeyler geçiyor! Kışın burada işi ne? Saldırı başladı…

Milyonlarca kişi, bu an için hazırlanmıştı. Cephe gerisinde, her gün, eğitim gören askerler tepelere saldırıyor, tarlaları geçiyor, arazinin girintilerine siniyorlardı. Fabrikalarda, yalnızlıktan ve

yoksulluktan bitkin, sapsarı, savaşın bütün hayatlarını emdiği kadınlar hırsla, gece gündüz çalışıyorlardı. Makinistler, düşman bombalarının altında, soluk soluğa sürüyorlardı ağır araçları. İstihkâmcılar belki bininci kere aynı şeyi yapıyor, dikenli telleri kesip geçitlere yerleştirilen mayınları ayıklıyorlardı: Yakın gelecekte yapılacak köprüler için kalaslar taşınıyordu. Almanların rahat gidip geldiği yollarda görevlendirilen kıvırcık saçlı kadınlar eğitimden geçiyordu. Konserve kutuları, yaralıların yatırılacağı yataklar; yakıt tankları sayılıyordu. Kar başlamamıştı ama keçe çizmeler yükleniyordu şimdiden. Binlerce harita vardı elde; cephe komutanı, general, Albay İgnatov, Ossip, düşman tümenleriyle alaylarının yerlerini belirten haritaları inceliyordu; düşman askerlerinin yorgunluk dereceleri, SS mi yoksa yedek birliklerden mi oldukları hep öğrenilmişti. İtalyanların "Ravenna" tümenindeki askerlerin birbirlerine: "Buraya niçin geldik?" dedikleri duyulmuştu. 71. Alman tümeni ise Reims'den geliyordu. Haberalma servislerinde Alman generallerinin listesi çıkarılıyor, Almanların ikinci hattının yeri saptanıyor, eğik gotik harfli mektuplar, bu arada Teğmen Schmidt'in karısına izinlerin kaldırıldığını bildiren mektubu okunuyordu. Cephe, ordu, tümen gazeteleri büyük darbeyi indirmeye çağıran sayılarını hazırlıyorlardı. Şairler şiir yazıyor, matbaa işçileri çadırda ya da kamyon-matbaalarda hep aynı sözcüğü diziyorlardı: "SALDIRI" Siyasal komiserler, askerlere Alman cellatlarının hatıra defterlerini okuyorlardı; vatanın yaralarından söz ediyor, bir makinistin motora bakması gibi bakıyorlardı yüreklere. Plan hazırlanmış, en ufak ayrıntılarına kadar, geçirdiği krizi gizleyen uzun boylu bir general mevzileri dolaşıyordu. Albay İgnatov, Ossip'e: "Tam saat altıda," dedi. Stalin uykusuzluktan açılan gözbebekleriyle haritaya bakıyor, step, tepecikler ve arazinin girintileri gözünün önünde beliriveriyordu; bu toprağı ezbere bilirdi. Bir de önceden

anlaşılamayan şeyleri düşünmek gerekiyordu; tankçıların Tatsinkaya'da düşman uçaklarıyla karşılaşacakları, sonra bu uçakları yakmak gerektiği ya da şu Alman generallerinin zamanında geri çekilmeyi savundukları, bunların da çekilmeye karşı çıktıkları. Mannstein'in elinde bol sayıda tank bulunduğu, ama son anda bilgiçlik taslayacağı gibi; düşmanın ustalığını, yapabileceği hataları da önceden kestirmek zorundaydılar; geciken yağmurlar, erken gelip nehrin iki yakasını bağlayan don, ayın etkisi, her türlü kaza ve aksilik bile hesaba katılmalıydı.

Bu uzun ve zorlu hazırlık yapılırken, artık Ossip'in komutasındaki tabur bir ateş yağmuru altında dayanıyor, Alman saldırılarını püskürtüyor, geri çekilmemek için karşı saldırıya geçiyor, kanı dalga dalga akıyordu: Boğucu bir ağustos günü, bu kasvetli yerlere içleri kararak ilk kez bakanların pek azı hayatta kalmıştı. Ağırlığından ötürü Minaev'in "Mister" adını taktığı Teğmen Zarubin burada gömülüydü. Bir karşı saldırı sırasında şehit düşmüştü Zarubin. Tanksavar topçusu Şapovalov'un, Jagvozdev'in, Margaradze, Butenko, Brodski ve birçok kişinin mezarı buradaydı. Minaev "uğursuz tepe" adını takmıştı bu yere.

Her şey hazırdı, saptanan saatte herkes ileri atıldı. Taburdakiler için saldırı, Stoçi sanatoryumlarından birinin eski berberi olan öncü Liyubimov'un ilk daldığı siperde kabzasıyla iki Almanı devirip ana avrat sövmeye koyulmasıyla başladı. Sonraki günlerden birinde, Minaev, bu kez ciddi ciddi: "Gerçekten tarihi bir andı" dediğinde Liyubimov sinirlenip başını çevirdi: Geride kaldığı zaman tarihten söz etmek kolay. Oysa şimdi, yapacak çok daha başka işler var…

Albay İgnatov, Ossip'i çok iyi bir komutan sayıyordu. Asıl hoşuna giden, Binbaşı Alpert'in kendinden geçmemesi, umutsuzluğa kapılmaması, tutumunu baştan sona değiştirmemesiydi. Albay, bir gün kendi kendine: Onun gibisiyle yaşasa insan sıkıntısından kendini asar, diye düşünmüştü; ama iyi savaşıyordu… Ossip eskiden nasıl çalışmışsa şimdi de işte öyle savaşıyordu –büyük bir yüreklilikle, aman vermeden– Burası da bir fabrikaydı, ama ne yazık ki yapmak değil yıkmak gerekliydi. Ara sıra "savaş romantizmi" denen şey –tehlikeyle kumar oynama, heyecanın çekiciliği, alışılmamış bir hayat, marşlar, kamp ateşleri, ormanın göbeğinde dikilen çadırlar, kadınsız ve kaşıntı gibi dayanılmaz bir kadın özlemi içindeki köy hayatı, dokunaklı mektuplar ve küfürler– Ossip'e hepten yabancıydı. Savaşın biteceği, yeniden çalışıp, yapıp örgütleyebileceği günleri düşlüyordu; aile hayatını arıyor, Raya'ya hayranlık duyuyor, ama yolladığı fotoğrafa bakarken içini çekiyordu: "O da savaşıyor: İşte Almanların yaptığı!" Kentten ayrılmak zorunda kalan annesiyle küçük Ala'nın çektiği sıkıntıları düşünüyordu (Raya, Özbekistan'da olduklarını yazmıştı). Çocukların hayatını kararttıkları için de nefret ediyordu Almanlardan: Ala'yı bir yıl, belki yıllar boyu anasız bırakmışlardı. Kafasında savaş, halk denen gövdenin yenmek zorunda olduğu iğrenç bir hastalıktı. Belki de bu yüzden, kendisi gibi, ailelerini arayan, yaktıkları evler, öldürdükleri suçsuzlar, alt üst ettikleri hayattan ötürü Almanlardan nefret eden askerlerine böylesine bağlanmıştı. Askerler, komutanlarından söz edildiğinde: "Bizi anlıyor…" derlerdi. Savaşın ilk aylarında Ossip kendi kendine sorardı: Acaba derdimi anlatabiliyor muyum? Belki gazete gibi konuşuyorum? (Raya bu yüzden hep alay ederdi benimle) Ya duygudan yoksunsa sözlerim?… O sıralar siyasal komiserdi… Şimdi bütün bunları düşünmüyordu bile; duyguları ötekilerin duygularının

eşiydi.

Saldırı epey zorlu başlamıştı; sağ kanatta durumun daha iyi olduğu söyleniyordu, orada Romenler vardı. Ama burası Alman doluydu ve Almanlar büyük bir inatla karşı koyuyorlardı. İlerleme ağır oluyor, pek çok kayıp veriliyordu. Askerler yorgun, suratları asıktı. Yine de içlerinde bir umut belirmeye başlamıştı: Bu kez ciddi… Ara sıra, Minaev homurdanıyordu: "Üç çiftlik aldık, hayatımızdan hoşnutuz. Bütün Avrupa heriflerin elinde." Ara sıra da coşuyordu: "Şimdi başlayacaklar tüymeye; işin en güç yanı, çakıldıkları yerden söküp atmaktı herifleri…"

Minaev hep aynı. "Almanlar, Romenleri mahsus terk ettiler," diyor. "Şu sıra canları pek savaşmak istemiyor da…" Afrika'daki savaşla ilgili haberleri alaya alıyor. Derken, hiç değişmeyen "Doktor Göebbels" çıkıyor ortaya. Küçük köpek hâlâ hayatta; Minaev'in ardından yürüyor, ateş altında sürünüyor. Minaev, "keşiften dönen asker gibi" kendine bir hava verip şöyle diyor:

— Evet Doktor Göebbels, istekleriniz yerine getirilecek; ilerliyoruz ama ters yönde…

Bu sözleri duyan "Doktor Göebbels" havlıyor.

Birkaç gün sonra rahatladılar: Romenlerle karşı karşıya gelmişlerdi. Minaev Romenlerse mektup yolluyordu: Tutsaklar arasındaki kemancıların sayısı şu kadar! Romenler neşeyle geri dönüp gidiyor, Minaev keyifleniyordu:

— Şuraya bak yahu; nasıl da şen hepsi; düğüne gidercesine

koşuyorlar…

Derken, başlarında bir teğmenle kırk Alman askeri ellerini kaldırdı. İşte bu yeni, görülmemiş bir olaydı!… Her neyse, Almanların davranışının nedenlerini çözümleyecek zaman yok. Yedinci şubede psikanalizle uğraşmaya bayılıyorlar, orada bakarlar icabına…

Bir istasyon. Yüzlerce vagon –Almanya, Fransa, Belçika, Polonya, Çekoslovakya'dan gelme– üzerlerinde rengi solmuş aslanlar, taçlar, Fransız bayrağı yepyeni bir kara kartal. Bütün Avrupa buraya; konuktan hoşlanmayan stepe gelmiş. Her markadan yığınla araba karınca gibi kaynayan şoförler çevrelerini dolanıyor, arabalara sahip çıkıyor. Ordu gazetesinden kâğıt peşine düşmüşler; şimdilik buluna buluna iki kasa Fransız şarabı bulunmuş. Askerler, sardalya, kuşkonmaz, çikolata yiyorlar; pipoları, çakmakları değiş-tokuş ediyorlar. İşte yamyassı edilmiş tanklar. Bir top: Ateş etmeye hazırlanıyormuş, vakit bulamamış. "Ölü bir Alman, kalan tek gözüyle upuzun yola bakıyor, bu tek göz de yaşlı.

— Karargâhtan geliyorum, İgnatov yola çıkmış bile…

Ossip gülümsedi; yazın aynı sözleri kaç kere tekrarlamıştı. Ama o sıra geri çekiliyorlardı… Şimdi işler yolunda. Kargaşalık bile hoşlarına gidiyor; herkes hareket halinde; İnsanlar, araçlar ilerliyor…

Uzun süre mektupsuz kalacaklar…

Minaev anasından gelen eski bir mektubu tekrar okudu Ossip'e:

— Anam durmadan bir şeyler uydurur, dedi. Şu sıra aklına gelene bak: Hitler'i kafese sokup bütün ülkelerde gezdirmeyi öneriyor. Bu haber İngiliz gazetelerinde çıksa yapacağı tepkiyi düşünüyorum. Hemen bir "Hitler'i Koruma Derneği" kurulur. Benim anamın bitip tükenmeyen bir hayal gücü var…

Ossip, Raya'ya mektup yazacak sırayı buldu:

"Burada işler tıkırında. Yakında gazetelerde okursun… Her zamankinden daha iyiyim; beni üzen senden haber alamamak, nasıl olduğunu bilememek. Sevgili Raya'cığım, asıl önemli olanı sana bir türlü söyleyemedim, böyle şeyleri hiç kıvıramam, ama sözlere aldırmadan inan bana; başka şey düşünsem bile seni bir dakika aklımdan çıkaramıyorum. Annemi ve Ala'yı çok merak ediyorum; alışkın olmayanların bu iklime güç dayandıkları söyleniyor. Sonra yiyecek durumlarından hiç haberimiz yok, karınları doyuyor mu acaba? Annemden aldığın mektupları bana ilet. Benim sevgili çavuşum, seni yürekten öpüyor, kucaklıyorum!"

İgnatov, Ossip'i çağırttı:

— Bütün gücünüzle dayanacaksınız. Almanlar kuşatmayı yarmayı deneyecekler, başka çareleri kalmadı…

Emirerine şampanya getirmesini söyledi.

— Bu şampanya savaş ganimeti: Fransa'dan geliyor… Hayatımda içmedim. Tadına bakalım… Doğrusu, şerefe içilecek çok şey var değil mi?.. General bugün bir bildiri yayınlayacağından söz etti. Durum ilginç…

Sonra harita üzerinde gösterdi: "İşte şu ünlü at nalı…"

Ossip tabura döndüğünde, Minaev şaşkınlıkla bağırdı:

— Nereden buldun votkayı?

— Ne votkası? Şampanya içtim, üstelik bir bardaktan fazla değil; limonatadan farkı yok… Ne oldu biliyor musun? Kuşatma başarıldı!

— Sarhoş olduğunu ilk görüşte anlamıştım zaten. Ne diyorsun sen dostum: Hangi kuşatma? Daha dün yedi kilometre geriledi.

— Bir şey anladığın yok. Kuşatılan Almanlar. Yalnız buradakiler değil, bütün hepsi, Stalingrad çevresinde kaç kişi varsa. Adım attırmayacak şekilde sardık. Aklım almıyor…

Genellikle çok sakin, biraz da sert olduğu halde, Minaev'e sarılmış kollarında sıkıyordu arkadaşını. Kendinden geçen Minaev de gülmeye başladı.

— Demek anam haklı: Hepsini kafese sokacağız…

21

Son haftalar, geceyarısı uyanıp hatırlanan bölük pörçük düş parçaları gibi tutarsız ve ışıl ışıldı Louis için. Havaalanındaki denetleme, şişko, göğsü kordonlarla bezenmiş: "Folies Bergères'e bayılırım" diyen İranlı general, Corbeille'deki minyatürler kadar güzel kadınlar, dağlar, derken buzlarla kaplı deniz, kürk başlıklı bir Rus subayı…

Kısa süre önce Londra'da olduğuna inanası gelmiyordu!..

Hareketinden önce Binbaşı Davies:

— Stalingrad son günlerini yaşıyor, demişti. Ama kötümser değilim, kış Almanların sağladıkları üstünlükten faydalanmalarına engel olacak. Dünkü bildiriler her şeyi değiştiriyor. Kuzey Afrika ile yetinmeyeceğimiz apaçık. İlkbaharda, belki Balkanlar'da harekât başlayacak… Yazık ki gidiyorsunuz… Tabii Rusya size çekici geliyor, anlıyorum…

Hayranlıkla acımanın birbirine karıştığı bakışlar genç havacının üzerinde dolaşıyordu: Ona kalırsa Louis ölüme gidiyordu. Londra, kaybedilip bulunan hayatın tadını çıkarıyordu; beş çayları özellikle zevkliydi, basit aile eğlentileri başlamıştı. Bol paralı, sigaralı, çikolatalı, göze batan bir yaşama zevkiyle dolu, pastel tenli İngiliz kızlarıyla kol kola gezen çok sayıda Amerikalı, savaşın bitmediğini, daha pek çok acı çekileceğini hatırlıyordu. Louis özellikle kışın, hava savaşları sırasında sevdiği, ama şimdi kendisine yabancı gelen kentten pişmanlık duymaksızın ayrılıyordu.

Rayak'da bir çırpıda bütün haberler verildi: Amerikalılar Darlan'la anlaşmışlardı: Bu akla gelmezdi! O aşağılık siyaset yine çıkmıştı ortaya! Poker oynar gibi savaşıyorlardı, insanın aklı ermiyordu bu işe. Ölmeye gelince, insanlar basit, soylu bir şey uğruna ölmeye hazır. Anlatılanlara göre Cezayir'de Pétain'in adamlarının tutuklattığı kişiler cezaevlerinden çıkarılmamış. Galiba sonunda bizi asker kaçağı ilan edecekler, siyaset adamları kahraman olacak!..

Yeni arkadaşlarla tanışma, ateşli hazırlık dönemi, göğüste Normandiya filosunun leoparları, hangi avcı uçaklarının – Amerikan mı, Rus mu?– daha iyi olduğu konusunda tartışmalar, Darlan'ı ve gelecek konusundaki düşünceleri arka plana itmişti.

Fransızların havaalanının az ilerisinde de Amerikalılarınki vardı. Fransız havacıları Amerikalı meslektaşlarını akşam yemeğine çağırdılar. Yeni doğmuş bebekler gibi saf bakışlı, dev gibi Teğmen Jeffer, masada Louis'nin yanına oturmuştu. Önceleri hareketleriyle şaşırtmıştı Louis'yi; dirseklerini masaya dayamış, neredeyse masanın üzerine yatarak sigarasının dumanını masadakilerin suratına üflüyordu; cümlelerini, hiç durmadan tekrarladığı, "ah"lar ve "of"larla kesiyordu. Sonra Louis düşündü: "Hiç olmazsa bu aklından geçeni söylüyor. İngilizlere gelince, ağızlarından tek kelime almanın yolu yok…" Yemeğin sonunda hepsi biraz sarhoştu; davet bir gürültü ve patırtı içinde sona erdi.

— Fransızların içinde pek çok yiğit var, dedi Teğmen Jeffer. Öyle ya, Napolyon da sizden çıktı, La Fayette de. Ama son yıllarda geri kaldığınızı kabul edin. Bir "Dewoitine"le bir "Messerschmitt" uçağı düşürülemez. İngilizler de, sizden iyi hazırlandıkları halde geriydiler. Yazık ki Amerika'yı görmediniz,

gerçekten bir Yeni Dünya.

Louis sinirlendi:

— Savaş başladığı sıra İngilizler bir şey söylememişlerdi. Biz bozguna uğradıktan sonra işe koyuldular. Size gelince, daha savaşa tam anlamıyla girmediniz bile… Anlamıyorum, neyinizle övünüyorsunuz? Bir Manş Denizi'nden ötürü İngilizler bizden daha kurnazsa, siz de kurnazlığınızı koca bir okyanusa borçlusunuz…

Jeffer anlamamıştı. Louis tekrarladı. Derken Jeffer, gürültülü bir kahkaha attı:

— Gerçekten, Amerikalıların seveceği bir mizah anlayışınız var.

Onun gülüşü Louis'yi daha da kızdırdı.

— Ya Darlan'la yaptığınız pazarlık? O da mı Amerikan mizahına uygun düşüyor?

— Fazla bir şey anlamıyorum, dedi Jeffer. Siyasete aklım ermez. Savaştan önce bütün ilgilendiğim, işim, sinema ve bokstu. Ama kötülük bunun neresinde? Bizim binbaşı bu anlaşmanın, pek çok Amerikalının hayatını kurtardığını söylüyor. Rus değiliz; bizden kimse pisi pisine ölmek istemiyor…

— Sizce Ruslar istiyor mu pisi pisine ölmeyi?

— Canım Rusların yiğitliğini herkes biliyor. Ama bizim

bambaşka bir hayat görüşümüz var… Gazetelerden birinde, bir Rus havacısının kendini Alman bombardıman uçağının içine attığını okudum. Filmlere yakışacak özellikte bir davranış. Ama benim aklım pek ermiyor…

— Herhalde felaketle karşılaşmadığınız için almıyor aklınız. Şimdi Fransızlar, Rusları sizden çok daha rahat anlayabilirler. Siz…

— Bir Rusla tanıştım. İki gün aramızda kaldı: Kötü hava koşulları uçmasına fırsat vermiyordu. Çok sevimli bir çocuktu. Kendisine bir çakmak armağan etmek istedim, ne yazık ki sigara içmiyordu…

— Sizin gibi yaşamak istemediğini mi sanıyorsunuz onun? Dünya borsalarında doların değeri ruble ve franktan çok daha yüksek, kabul. Ama bir Rus ya da bir Fransızın hayatı?..

Louis, Jeffer'in kendisini dinlemediğini fark etti.

Amerikalı:

— Çok güzel konuşuyorsunuz, dedi. Bütün Fransızlar güzel konuşuyor. Göreceksiniz, yakın gelecekte Amerikalılar Fransa'yı kurtaracak. Size son model bir çakmak armağan etmek isterim…

Louis, bütün bunları çok gerilerde bırakmış gibiydi! İşte bir Rus kentindeydi şimdi. Kar yağıyordu; bembeyaz kuşlar uçuşuyordu gökyüzünde, sessiz ve düşünceli, insanın başına, omuzlarına, kirpiklerine konuyorlardı. Buralı insanların yüzleri başka

türlüydü, mahzundu hepsi. Yakınları cephede olmalıydı. Ne garip kent: Büyük bir ev, yanında tahta bir kulübe, pek az dükkân, kahveye benzer bir yer yok, insanlar çoğu kere sokağın ortasından yürüyorlar…

— Louis, bunların alfabesini biliyor musun?

— Hayır. Konuşmalarından da bir şey anlamıyorum. Ama savaştıklarını insan duyuyor… Stalingrad'a zamanında varabilecek miyiz? Yeni bir uçağı kullanabilmek için aylar boyu çalışmak gerek… Burada her şey değişik. Sigaraların ucunda kartondan bir zıvana var, yemeklerden sonra değil, daha önce likör içiyorlar… Yirmi sözcük yazdım defterime, öğrenmeye çalışacağım. René, gazete okumayalı sekiz günü geçti. Bir şeyden haberimiz yok…

Akşamları bir hoparlörün önünde duruyor, söylenenlerden bir tanesini anlayabiliyorlardı: "Stalingrad".

Louis tercümanı sorguya çekti:

— Kent dayanıyor mu?

Tercüman açıklama yaptı:

— Son bildiride saldırımızın sonuçları açıklandı: Doksan beş bin ölü, yetmiş iki bin yaralı. Koca bir Alman ordusu da kuşatıldı.

— Nerede?

— Stalingrad'da.

Louis, René'nin peşinden koştu:

— Duydun mu? Almanlar kuşatılmışlar! René, asıl savaş şimdi başlıyor: Paris için, Toulon için, her yer için…

René karşımda dikiliyor ve gülüyor. Gökyüzünün masmavi bir köşesini, Fransa üzerinde parıldayan güneşi görür gibiyim. Sarhoş olduğumu sanıyorlar… Votka içmedim ama sarhoşum… Yakında savaşma sırası bize gelecek.. Hepimize "Yak" uçakları veriyorlar. Komutan bunların çok iyi uçaklar olduğunu söyledi. Her şey hızlansa bari… Yazık ki insan bir kaç mektup birden yollayamıyor; Londra'da Binbaşı Davies'e bir mesaj; Stalingrad'da durum tersine döndü… O da duymuştur ama böyle bir haberin altına imzamı atmak isterdim doğrusu… Orada değildim, ama Fransızım ben de. Fransa, annemin mezarı, gökyüzünün mavisi üzerinde seyrek yapraklı koca bir dişbudak ağacı. Ve Almanlar. Jeffer'e de bir mektup yazmayı isterdim: Çakmağa teşekkürler. Karton uçlu sigaralar hoşuma gitmiyor. Buna karşılık Rusya'da savaşılıyor! Size bir şey söyleyeyim mi Jeffer, Ruslar yalnız ölmeyi değil, Almanları yenmeyi de biliyorlar…

Sonra Paris'te, Tours'da ya da küçük bir kasabada, Becon-le-Bruyères'deki meşhur bir genç kıza da mektup: Sevgilim, soğuk Rusya'dan zaferin kanatları üzerinde döneceğiz… Sarhoşum galiba, oysa bir yudum içki içmedim. Almanlar kuşatıldı!.. Şimdi yenilme sırası onların… Şu sıra burada olmak ne iyi!..

Birkaç gün sonra Fransız havacıları sirke gittiler; akrobatı, zayıf ve yorgun kadın süvariyi, hüzünlü palyaçoyu alkışlıyorlardı. Arada, herkes başlarına üşüştü. Soruyorlardı: "İngiliz misiniz?" Louis ve arkadaşları cevap veriyorlardı: "Fransız."

Orta yaşlı bir kadın Louis'nin yanına geldi, küçük bir mendil uzattı. Louis şaşırmış, bir şey anlamamıştı. Tercüman yardımına koştu. Kadın:

— Zola'yı okudum, diyordu… Benim de oğlum havacı. Sizin gibi… Anı olarak alın bu mendili…

Louis'nin içinden kadını öpmek geldi, ama cesaret edemedi. Geniş avucunda kelebeği andıran minicik mendili tutuyor, buruşturmaktan korkuyor ve durmadan tekrarlıyordu: "Spassibo"Kadın anneme ne kadar da benziyor…

— René, burası çok soğuk, ama biliyor musun, hayatımda böyle bir sıcaklık duymamıştım.

Issız, karanlık bir sokakta yürüyorlardı; ve kar gürültüsüz yağıyor, yağıyordu…

22

Elinde tıraş fırçası Keller yüzünü sabunluyor. Bir görseler beni, diye düşündü; ne Gerta tanır, ne de Mimi. Üç ayda yirmi yıl yaşlandım. Otuz dört yaşına bastığımda yolun yarısına vardığımı söylemiştim Willi'ye. O sıra sonun bu kadar yaklaştığını düşünmemiştim… Geriye göz atmak, geçmişin bilincine varmak gerek.

Ama Keller bir türlü dikkatini toplayamıyordu. Uzun süreden beri tıraş olmamıştı; çenesini kesti. Sonra; nedenini kestiremeden düşündü: Ah! Kıçıma bir mermi parçası girse! Bu kadarla kurtulamayacağını düşündü hemen; kuşatma çemberinin en dar yerlerinden birindeydi; eskiden yaralılar "Junker"lerle götürülürdü. Şimdi yalnız yüksek rütbeli subaylar bindiriliyordu uçaklara. Demek son yaklaşmıştı… Renkli, gürültülü geçmişti son yıllar: Mimi, Lotte, Harkovlu ufak tefek, kızıl saçlı kız, alemler, Willi'nin köpeği sallandırışı… Düşünme çağı gelmişti… Ama yeniden daldı: Astsubay Stelbrecht, Krummer ve Grün'ün tayınına konmuştu; oysa ikisi de sabah ölmüştü. Stelbrecht ekmeği çantasına gizlemişti. Şimdi teğmenin yanındaydı… Hayatımda bir şey çalmadım; çocukken bile büfenin içindeki şekerlere el sürmezdim. Ama şimdi kurt gibi açım. Aslında hiç hakkı yok; neden Stelbrecht dört yüz elli gram ekmeğe konacakmış?

Ben ondan daha güçsüzüm… İstediği kadar kuşkulansın benden, nasılsa bir şey kanıtlayamaz; Keller çantayı karıştırdı: Ekmek yoktu içinde. Alçak herif, bir çırpıda yemiş hepsini. Keller birden kahkahalarla gülmeye başladı: İşte yepyeni bir konu.

Profesör Borhardt'ın: "Bilim dünyamızın büyük umutlarından," dediği antropoloji bilgininin gözü bir somun ekmekle dönüyor, haksızlık yapmaya kalkıp bir lokma ekmek bulamıyor. Kayınbiraderimden üç yüz mark borç aldığımda söz verdiğim tarihte parayı iade edip edemeyeceğimi düşünmüştüm. Uygarlığımız, göz açıp kapayıncaya dek kaybolan bir ciladan başka şey değil… Öylesine açım ki, bir lokma ekmek için adam boğabilirim…

Bu daracık yerde, kuşatılmış, iki aydır acı çekiyorlardı. Önceleri kimsenin bir şey bildiği yoktu; belki generallerin durumundan haberleri vardı, ama Teğmen Krause'nin değil. Vögler'i izne yolladı; dönüşünde Vögler bir nara atıp: "Tebrikler!" dedi. "Rus kuşatmasının tam göbeğindeymişiz!" Pek çoğu inanmak istemedi: "Biz Rusları kuşatmıştık; bu da nesi?…" Ama Vögler'in haklı olduğu çıktı ortaya.

Teğmen Krause, Keller'le konuşurken karşısındakinin basit bir subay değil, Heildelberg Üniversitesi öğretim görevlilerinden biri olduğuna dikkat ediyordu. Keller pek konuşkan değildi. Krause, ara sıra başkalarına söylemeyeceği şeyleri ona açardı. Aralık başlarında, Keller'e: "Tümen komutanının Rostov üzerine çekilmekte direttiğinden" söz etmişti. Pek çok general bu görüşü paylaşıyordu ama subaylar arasında, "her ne pahasına olursa olsun, Stalingrad'ı korumak" taraflıları çoktu. (Krause şunları demişti: "Hepsi Parti'nin gözü dönük adamları; savaşın ne olduğundan haberleri yok.") Keller şaşırdı kaldı; onu en çok etkileyen de teğmenin "Partili gözü dönükleri" suçlamaktan çekinmeyişiydi. 1933 yılında, kötümserler böyle konuşurlardı işte; ama sonradan bu tür şeyler akla gelse bile, insan ancak karısına, hem de alçak sesle açabilirdi… Krause gibi birinin de dili

çözüldüyse işler kötüye gidiyor demekti… Ağustostan beri Stalingrad'a saldırıyoruz. Kısa süre önce; son direniş yuvalarını da ezme emri aldık. Derken, gözle görülür bir değişiklik oldu: Kendimizi, Stalingrad'ı savunur halde bulduk. Bir şey anlamıyorum artık…

Günlük hayat değişmişti. Topların hep o dayanılmaz gürültüsü, bir ev ya da bir siper almak için verilen savaşlar, Willi'nin çocuksu maskaralıkları, Wergau'nun palavraları, Schmidt'in yakınmaları. Yiyecek vardı ama kötüydü; yeterince beslenemiyorlardı. Vögler, Romen süvarilerinin piyade olduğunu anlatıyordu: Wergau hem tıkınıyor, hem de bağırıyordu: "Şu Romenler'i gebertebilirim! Bir domuz ya da kaz kesildiğinde hepsi 'hazır ve nazır'. Ama sıra 'İvan'ı püskürtmeye gelince koydunsa bul!"

Krause açıklama yaptı: Führer'in emri, ne olursa olsun dayanmaktı. Von Mannstein komutasında, kalabalık, çok sayıda tankı olan bir ordu, kuşatılan garnizonun yardımına koşuyordu.

On beş gün daha geçti. Usta bir Rus nişancısı Vögler'i öldürmüştü. Soğuklar bastırdı. Tayın daha da ufaldı. Askerler güçten düşüyor, donuyorlardı. Teğmen Krause durmadan tekrarlıyordu: "Takviye birlikleri yakında gelecek…" Ama Keller'le baş başa kaldıklarında şöyle dedi: "Von Mannstein'in tankları güç durumda. Bizim onlarla bağlantı kurmamız gerekiyordu, bir yanlış anlaşılma oldu… Yeni atanan ve bağırmaktan başka şey bilmeyen komutanlar var… Artık yapacak bir tek şeyimiz kalıyor: Dayanmak. Almanya'nın şerefi söz konusu. Ah! Noel gecesi parlak olmayacak…"

Noel şerefine yarım okka ekmek, konserve, biraz da rom verdiler. Keller mahzundu; öylesine güçsüz düşmüştü ki ilk yudumda kafayı buldu. Yumuşacık bir kadının tatlı yakınlığına, okşamalarına gerek duyuyordu. Ruslar da, tam onların bulunduğu kesimi dövüyorlardı. Alçak oğlu alçaklar, bayrama seyrana aldırdıkları mı var? Keller, madeni pulların serpiştirildiği Noel ağacını, göğsünde tahta tüfeğini sıkan Rudi'yi hatırladı… Gerta, uzun zamandan beri bu gün için hazırlanıyordu; yağlı bir kaz seçiyor, badem ve meyve şekerlemelerinden bir pasta yapıyordu… Keller'in karnı doymuş gibiydi, ama sakin sakin yiyecek düşünecek hali bile yoktu… İnsanoğlu gerçekten bir hayvan mıydı?.. Böyle bir gecede bile, bu tür kuşkulardan kendimi kurtaramıyorum!… Gerta'yı gözünün önüne getirmeye zorladı kendini; nedenini bilmeden, ilk tanıştığı sıralardaki haliyle çıktı karşısına: Zayıf ve saf. Keller ona sarıldığında içini çekerdi hep. "Seni üzdüm mü?" diye sorardı Keller. "Hayır," derdi Gerta. "Mutluluktan inliyorum." Sevgili Gerta'sını göremeyecekti bir daha! Keller burnunu sildi: Gözyaşları burnundan akıyordu. Kendi kendisine acıdı; öylesine büyük, öylesine dokunaklı bir duyguydu ki bu, uyuyamadı bir türlü:

Keller, kendini avutmaya çalışıyordu: Herkes kötü yiyecekler yüzünden bitkin. Koca bir adam, serçeleri güç doyuracak yiyecekle yetinebilir mi? Wergau, birliğin en dayanıklı adamı sayılıyordu; yürüyüşlere kolaylıkla katlanıyor, korku nedir bilmiyor, soğuktan yakınmıyordu. Hayvanlığıyla bazılarını isyan ettirse bile, yine herkes ona saygı duyardı. Geçtikleri her kent ya da kasabada en azından bir kişi öldürmüştü. Hem yalnız komünist ya da Yahudi değildi bunlar, öldürdükleri arasında sıradan kişiler de vardı. Harkov'da kadının birini balkona asmış bağırıyordu: "Bu karı direnişçilerle işbirliği yapıyordu!" Sonradan itiraf etti:

“Tahtaların arasına altın saatini gizlemişti; beni amma da uğraştırdı ha!” Şimdi aynı Wergau, tanınacak halde değildi. Durmadan yakınıyor, söyleniyordu: “Neden acı çekecekmişim? Ne kötülük ettim ki? Midemin altı üstüne geliyor sanki…” Schmidt, yarısı kopmuş eski bir kağıdı gösteriyordu herkese: “7 Ocak 1678 günü Azize Dorothea karşıma çıktı, bu yazıyı temize çekip üç Pater Noster duası okuyan ve bir din adamına sadaka veren kişiyi, yüce kurtarıcımızın, ateşten, soğuktan ve barsaklarının altüst olmasından koruyacağını söyledi…” Keller, Schmidt’e “Eşşek” dedi ama yazıyı bir kenara kaydetti. Üç kere Pater Noster okudu. Kendi kendine de: “Sadakaya gelince ona asıl benim ihtiyacım var” dedi. Schmidt içini çekiyordu: “Neden geldik buralara?” Herkes, Bavyera’da bile böyle bir aptala rastlanmadığını söylerdi (Birlikteki tek Bavyeralı Schmidt’ti). Yine de Keller, aynı soruyu kendi kendine sordu: Neden geldik sanki buralara?…

Rusların bir ültimatom verdikleri söylentisi dolaştı: Teslim olanların hayatına dokunulmayacaktı. Keller bunun doğru olup olmadığını teğmene sorma cesaretini buldu. Krause cevap verdi:

— Ben de sağdan soldan duydum aynı şeyi. Ama üstlerimizin sırlarını bana açtıklarını sanmayın.

— Kurtulabilecek miyiz dersiniz?

— Hayır, karşımızdakiler ne Fransız, ne de İngiliz. Ruslara teslim olamayız. Pek çok… –Bir süre ne diyeceğini düşündü.– Savaş çok amansız bir hal aldı, demek istiyorum…

Gece Willi, Keller’e fısıldadı:

— Dayanamayacağım… Biraz cesaretim olsa siperden başımı çıkarırım, "İvan" beni oracıkta temizleyiverir. Generale ölüm kolay geliyor: Yaşayacağı kadar yaşamış. Hem acı çektiği de yok; istediği kadar yiyecek buluyor, barınağı sağlam, bütün top mermilerine meydan okuyor… Ben daha doğru dürüst yaşamadım bile. On dokuz yaşındayım… Neden ölecekmişim?… Söylentiye göre Ruslar, teslim olmamızı istemişler…

— Tam inanılacak adamları buldun… Söz verir sonra da hepimizi temizlerler.

— Neden?

— Asyalı hepsi. Canavarlık kanlarına girmiş… Hem hepsi bize çok kızgın. Wergau'nun Millerovo'da üç Rusu nasıl astığını hatırlıyorum da.

— Ben kimseyi asmadım, dedi Willi aceleyle. Matrak olsun diye, iki kere darağacı önünde fotoğraf çektirdim yalnız…

— Neden benim karşımda kendini temize çıkarmaya çalışıyorsun? Ben "İvan" mıyım?

Keller düşünüyordu: Dijon'da ne rahattık! Ama pençelerine düşseydik Fransızlar da bize neler yapardı kim bilir?.. Sırf benimle yaşadığı için Mimi'yi nasıl dövmüşlerdi? Ya Profesör Dumas? Ne pis bir moruktu, onun gibiler adamı boğazlayabilir… Belki suç biraz da bizde? Çünkü işgalci olarak ilk gelen biziz, bu iş her zaman tatsızdır… Hem bizimkiler ara sıra çok kaba davrandılar. Ben kimseye kötülük etmedim. Bir iki kere kafayı

çektikten sonra patırtı çıkardım ama ne önemi var? Bizi sevmiyorlar. Genellikle kimse sevmiyor bizi, üstelik korkuyorlar da… Wergau'nun Fransızlara iyi davrandığına yemin edemem, bilmiyorum, bizim birlikte değildi. Ama Rusya'da çok ileri gitti. Ben bir tek sivil öldürmedim. Şiddet göstermedim değil; Ruslara "rica ederim" ya da "kusura bakmayın" denmez; alışmamışlar böyle şeylere. Benimle gelmek istemeyen genç kızı zorla sürüklediğim doğru. Ama cinayet mi bu? Bir erkek uzun zaman kadından yoksun kalırsa görgü kurallarını unutabilir. Hem kendisine hiçbir kötülük etmedim; ağlıyordu ama bütün Ruslar biraz kafadan kontaktır. Dostoyevski'yi okumak bunu anlamaya yeter… Wergau ya da Vögler başka. Onlar çok ileri gittiler… Ama kim ağzını açıp bir şey söyleyebilir onlara? Teğmen gözü dönüklerden değil, tersine ince bir adam… O bile eliyle bir sürü haydudu, bir genç kızı astı… Ruslar ilk anda bizi deli ettiler: Durumu bir türlü kabul etmek istemediler… Aslında Krause haklı: Artık dayanmak gerek. Başka çıkar yol yok.

Sabah olduğunda, gece Wergau'nun Ruslara kaçtığını öğrendiler. Teğmen şöyle dedi: "Bende hep, askerden çok cellat izlenimi uyandırmıştı…" Willi sövüyordu: "Alçak herif! Herkesten daha kurnaz çıktı."

Neden böylesine çöktük, diye düşünüyordu Keller. İki ay önce Rusların durumu umutsuzdu. Rusların herkesten yürekli olduğunu söylemek için insanın deli olması gerekir. Ödleklere her orduda rastlanır, sorun bu değil… Ruslar kendi ülkelerindeydiler: Kendi kentlerini savunuyorlardı. Führer bize "Stalingrad Savunucuları" diyor. İnsanın kulağına bu söz pek sahte geliyor. Bir Rus kentinin yıkıntılarını neden koruyacak mışım? Schmidt haklı, nerelere kadar geldiğini düşündükçe insanın başı dönüyor. Yazın

hayatımdan hoşnuttum; neredeyse Asya'ya varmıştık, develeri görüyorduk, değişik bir hava içindeydik. Şimdi korkuyorum. İnsan hep ölümden korkar, özellikle evinden çok uzaklardaysa…

On yıl önce, '33 Ocakında, Keller, Müllers'le birlikte üniversiteden dönüyordu. Profesör Borhardt'ın konferansından söz ediyorlardı. Hava çok soğuktu. Müllers birden durdu, alçak sesle sordu: "Hitler deli değil mi sizce? Verdiği söylevi dinledim. Paranoyanın bütün belirtileri var adamda…" Keller şu cevabı vermişti: "Bilmem… Sakın kimseye söylemeyin ama…" Evet, o sıra benim de birtakım kuşkularım vardı. Müllers gibi kuşkularımı açık açık söylemedim tabii, ama yine de kuşkuluydum. Sonra Führer'in bir dahi olduğuna inandım. Herkes inandı. Öyle ya! Bizi zaferden zafere koşturuyordu. Müllers haklıydı belki? Bütün Alman gençliğini bu cehennemin içine itip yüzüstü bırakmak olacak şey mi? En kötüsü, Bolşevik bildirileri gibi düşünmeye başlamam. Belki bir saat sonra öleceğim ve ölmeden önce ihanet ediyorum. Alçakça bir şey!.. Ama neden ölecekmişim? Bilmiyorum… Bir şey bildiğim yok.

Astsubay Stelbrecht tayınları getiriyordu. Bir tane de Keller'e uzattı.

— Teğmen Krause öldü, dedi. Başını siperden dışarı çıkarmıştı…

Keller cevap vermedi; ekmeğini Stelbrecht'in elinden kaptı; gözlerinde, kıvrık parmaklarında öylesine bir hayvanlık vardı ki Stelbrecht bağırdı: "Hey! Kuduz fare sen de!" Keller ekmeğini yedikten sonra gözlerini kapadı. Yeniden düşünmeye başlamıştı:

“Fareliğe diyeceğim yok, ama neden ölecek mişim?”

23

Sergey, Tuğgeneral Petriyakov'un nişan dağıtacağını öğrenince sevindi. Geçitte birkaç kere görmüştü generali; ama o sıralar meşguldü, adını çok duyduğu bu adama dikkatlice bakamamıştı; yalnız generalin kısa boylu olduğunu, hafifçe topalladığını hatırlıyordu.

Petriyakov'un cesareti ve soğukkanlılığıyla ilgili hikâyeler anlatılırdı. Binbaşı Şileyko, bir gün generale rapor veriyordu. Bir mayın patladı. Petriyakov yıkıntıların altında kaldı; doğruldu, silkindi, binbaşıya: "Can sıkmaya başladılar!" dedi. "İnsanın çalışmasına bile fırsat vermiyorlar…" Şileyko sonradan şöyle diyordu: "Benim başım dönerken o ne dese beğenirsiniz: Bataryanın yerini bulmak gerek…"

General Petriyakov yaşlı bir ziraatçi ya da bir köy doktorunu andırıyordu: Hatları belirsiz, sevimli bir yüzü vardı; bir türlü oturmayan gözlüğü büyükçe burnunun üstüne düşerdi hep; tatlı, hiç yükselmeyen bir sesi vardı. Albay Rumiyantsev bir gün ona sordu: "İlya Vassilyeviç, hiç kızmıyorsunuz. Nasıl oluyor bu iş? Ben, kimseye bağırdığınızı duymadım." Petriyakov gülümsedi: "Evet kızdığım olurdu… Ama burada olanaksız! Çok gürültü var, bağırsa da insan sesini duyuramaz. Alçak sesle konuşmak daha büyük bir etki yapıyor…"

Petriyakov bir mobilyacının oğluydu; çocukluğunda heykeltıraş olmayı düşlerdi. Ama iç savaş başladığında, Denikin ordularını yenmek için gönüllü yazıldı ve bir daha da askerlikten ayrılmadı. Büyük bir azimle, uzun süre okudu: Bilime tapıyordu.

Öğretmenlik yapan karısı, kocasının askerlik sanatına duyduğu merakı hiç anlayamadı. Ortak hayatlarının daha ilk yılında sormuştu kocasına: "Savaşı gerçekten seviyor musun?" Petriyakov gözlüklerini düzeltti, önemli bir şey düşündüğü sıralar takındığı o çekingen tavırla cevap verdi: "Hayır Tanya, savaşı sevmiyorum. Savaşın sevilebileceğine de pek aklım yatmıyor. Ama ordumuzun gücü arttıkça savaş tehlikesi uzaklaşır. Bizim insanlarımız sağlamdır, yalnız bilgiden yoksundurlar. Bunu kendimde duyuyorum…"

Generali yakalamak için Sergey, iki kere Volga'yı aşmak zorunda kalmıştı. Orada başından geçenleri düşünüyordu belli belirsiz. Buzların altında dayandıkları günleri, ekim gecelerini, batan mavnaları, dostlarını savunmayı… Bütün bunlar varacak zamanı bulamamıştı. Daha kısa süre önce, ertesi güne çıkıp çıkmayacaklarını düşünüyorlardı. Alman tankları sürünerek yaklaşıyordu, insanın burnunun ucunu çıkarması olanaksızdı. Ve şimdi sinen, gizlenen Almanlardı. Cephe batıya doğru epey kaymıştı. Her yanda yığınla Alman vardı, ama şimdi kayboluyorlardı. Yüz gün boyunca Sergey'in hayatına egemen olan "sağ kıyı" sözünün eski anlamı kalmamıştı artık. Her şey değişmişti.

General Petriyakov gülümsedi:

— Nişana hak kazanan Yüzbaşı Vlaklov'du. Oysa şimdi, nişanı binbaşıya takıyorum. Yanlış bir şey yapmadığımızı umarım, olayların doğal sonucu bu…

Sergey Kızıl Bayrak Nişanı'nı almış, Teğmen Vassilenko'ya da

Lenin Nişanı verilmişti. General ikisini de kutladı. Karargâha vardılar. Her yanın donduğu güneşli bir gündü. Kar sanki onlara acımış, aylardan beri azap çeken toprağı örtmüştü.

— Başından beri burada savaşıyor musunuz? diye sordu Petriyakov. Ne güzel bir kentti. Şimdi her şeyini baştan yapmak gerekecek. Hangi alanda çalışırsınız binbaşım?

— Köprü yapımında generalim.

— Epey iş düşecek size!… Tek köprü kalmadı sanırım. Savaşa Niémen'de başladım. Kim bilir kaç köprü görmüşümdür!.. Yaptık, sonra da… Almanların başına gelene akıl erdiriyor musunuz? Ben, hiçbir şey anlamadım doğrusu. Dün tutsak bir binbaşı getirdiler, okumuş bir adam ama ilkel insanlar gibi düşünüyor. Nice üniversiteleri, kitaplıkları vardı bunların!.. Buralara geldiler, her şeyimizi yakıp yıktılar: Şimdi de yerin altına sinip at kemiklerini kemiriyorlar. Mağara adamı hepsi!..

Vassilenko savaştan önce öğretmendi.

— Bu bir eğitim sorunudur generalim, dedi…

— Haklısınız. Biz askerler savaşmaktan başka şey öğrenmiyoruz. Hem rolümüz de kısıtlı: İyi asker olmak için her şeyden önce insan olmak gerek; oysa insanı yapan biz değiliz. Çocukluktan oluşur insanoğlu… Başlangıçta iyi savaşmadık, bunu bilmeyen yok… Dayanabildikse bunu askerlerimizin düşünebilmesine borçluyuz… Edinilmesi en güç olandan söz ediyorum: Bilinçten…

Petriyakov yeniden yıkık evlere göz gezdirdi, Sergey generalin gözlerinin iyilik ve hüzün dolu olduğunu fark etti.

Bu gözleri, Sergey daha sonra, yattığı yere dönerken de hatırlayacaktı. Ne garip: Savaştan sonra olacak şeylerden söz eden bir asker. Bir Alman generalinin böyle düşündüğünü sanmıyorum. İki ayrı dünya… Sergey, hayatında ilk kez yazma gereğini duydu. Böyle şeyler, bir yazı ya da bir mektupla anlatılabilirdi, bir destan, bir romandı bu… Kahkaha attı: Benden de iyi yazar olur ya! Annesine bile bir şey anlatamayan benim gibi biri… Ordu gazetesinde herhalde bir sürü yazar vardır. Simonov'un geldiği söyleniyor, Grossman *Zvezda*'da çalışıyormuş; geçit yakınında gördüm. Belki onlar yazarlar… Ama güç iş. Büyük bir gözlemci olmak, her şeyi bütün açıklığıyla görmek gerek. Bu kadar büyük açıklıkla görebilen çıkar mı? En kötüsü olup bitenlerin unutulabilmesi; yeni bir şey bir öncekini silecektir. Ben bile ne çok olayı unuttum. Ağustosta Zonin'le birlikte gelişimiz… "Çattık belaya işte…" demişti Zonin. Evet, büyük bir belaya çatmışlardı. Bunu yaşayanların gözleri Petriyakov'unkiler gibiydi. Bununla yiğitlik taslanamazdı… Eşine rastlanmayan bir hikâye anlatabilen çıkarsa, yüzyıl sonra bile büyük merakla okunur: Okuldaki sırada oturan çobanın oğlu yıldızları, kare köklerini, sayıları nasıl keşfetti, sonra Don Nehri üzerinde nasıl köprü yaptı? *Kızıl Ekim* fabrikasında nasıl çalıştı, sonra bu narin ve sonsuz yeni dünyayı nasıl savundu; bu ufacık toprak parçası üzerinde savundu yeni dünyayı, burada, altında serilip kaldığı yıkıntıların bir yerinde…

Petriyakov, ültimatomdan Sergey'e söz eti: Almanlar teslim olmuyorlardı. Bulundukları yerden söküp atmak gerekliydi hepsini derken Raşevski çıkageldi:

— Levin pisi pisine gitti… Balaşkin Almanlara yüklenmişti, bizi havan mermileriyle gafil avladılar… Kötü bir rastlantı! Yazık!.. Çok iyi bir doktordu, bacağımı kurtarmıştı…

Sergey'in yüzü asıldı: Levin'i çok severdi. Sonra en kötü zamanda ölmüştü… Sen bütün bu aylar boyunca dayan da tam sonunda… Belki de bize saçma geliyordu bu ölüm?… Levin'in oğlu uzun süre önce, Almanların ilerlediği sıralar ölmüştü. Neden onunki pisi pisine değildi? Oğlunun Volga üzerine yazdığı şiirleri okurdu Levin, bu nehrin kederi andırdığını söylerdi. Ve Levin de ölmüştü. Son dakikada biri daha ölecekti mutlaka… Levin'in bir önsezisi vardı. Kendisini görmeye gittiğimde: "İşler tıkırında gidiyor," demişti. "Köşeyi döndük sayılır." Bir an sustuktan sonra da devam etmişti: "Oğlum burada öldü, kardeşimse ordularımızın geri çekildiği sıra; Almanlar herhalde karımı da öldürmüşlerdir; Dniye Propetkovsk'da kalmıştı: Ben nasıl kurtuldum, şaşıyorum…"

Son günler epey gürültülü geçti: Yıkıntıların arasına sinen Almanları yerlerinden çıkarıyorlardı; mahzenler uçuruluyor, siperler yarılıyordu… Katyuşalar, havan mermileri durmadan gümbürdüyordu. Karla kaplı yıkıntılar üzerinde kara bir duman uçuşuyordu. Öylesine büyük bir gürültü vardı ki, Şulyapov: "Sanki bir şeytan öbürüne ana avrat sövüyor…" dedi.

Birden büyük bir sessizlik çöktü ortalığa, öylesine beklenmedik bir sessizlikti ki bu… Sergey şaştı kaldı. Doğrusu daha önceleri de sessiz geçen saatler olmuştu; yine de gürültüsü duyulur, rüzgâr topların homurtusunu getirirdi. Oysa şimdi sessizlik yoğundu, en ufak şey sızdırmıyordu. Stalingrad aniden cephe gerisi kesimlerinden biri oluvermişti. Sessizlik kulaklarını sağır ediyor,

eziyor, insanların uyumalarına engel oluyordu.

Sergey bir sokakta yürüyordu: Tek ev kalmamıştı ayakta. Balaşkin'in kesimiydi burası. Bu yolu ele geçirmek için iki ay boyunca savaşmışlardı… Ölüler, miğferler, şişe kırıkları, molozlar, çelik teller…

Bir sürü Almana rastlıyordu; kiminin başına nöbetçi dikilmişti, kimi de ısınacak bir yer peşinde, dolanıp duruyordu. Yeraltından çıkıp yürümeye başlıyorlardı. Açlık onları sendeletiyordu, korku da; boğucu havanın ardından buz gibi, yakıcı rüzgâr başlarını döndürüyordu. Kent gri-yeşil gölgelerle doluydu.

Sergey nefret ve acımadan yoksun bakıyordu onlara. Almanlar henüz Rusya'nın göbeğindeydiler; şimdilik Avrupa'ya egemendiler. Ama hayatını verip zaferi kazanan Stalingrad'ın ani sessizliğinde insanları değil hayaletleri andırıyorlardı.

— Bir an gelip böyle bir sessizliğin ortalığa çökeceğini aklın kesiyor muydu? diye sordu, Sergey Binbaşı Şileyko'ya.

Binbaşı tartışmadan hoşlanırdı; böyle bir topçu ateşi ya da böylesine "şamata" görülmedi denecek olsa hep aynı karşılığı verirdi: "Ben daha beterini gördüm…" Bu kez tartışmaya kalkmadı.

"Mağara"nın içinde oturmuş, gülümsüyordu. Gramofon bile çalmıyordu. Küçük telefoncu Varya, her zamanki gibi makinesinin başındaydı. Şileyko parmağıyla onu gösterdi ve yeniden güldü: Varya uyuyordu. İlk kez rahat bir uykuya dalabilmişti: Telefon

alınyazısı olmaktan çıkmıştı artık; çalışmaya başladığında Alman tankları görünürdü ya da makineli tüfekli adamlar saldırıya geçerdi… Varya cılızdı, soluk benizliydi, zeki ve hüzünlü gözleri vardı. Binbaşı, Sergey'e, onun öğrenci olduğunu anlatmıştı; anası babası ve küçük erkek kardeşi Leningrad'da açlıktan ölmüşlerdi. Sergey genç kıza baktı, gülümsedi:

— Bırakın da doyasıya uyusun…

Sergey, Valya'ya mektup yazdı: "Seni nasıl sevdiğimi bilmen gerek! Ne geçmişimi kıskan, ne de birbirimizle ilgisiz düşleri. İnsan düşünde sevdiğini aldatır; ama gerçek hayatta durum değişiktir. Şu sıra hayatımız son derece basit ve zor… İnsan böylesine basit ve zor sevebilse. Bugün bizim için çok önemli bir gün. İlk istediğim şey de, savaş sona erdiğinde neler yapacağımızı sana yazmak oldu. Bunu ilk kez on beş gün önce düşünmüştüm; daha doğrusu general aklıma getirdi bu düşünceleri. Her yanı kaplayan sessizliği hatırlamaya çalışıyorum. Mektuplarımdan birinde sana Voronov'u anlatmıştım, biliyor musun ölmeden önce, Don üzerinde yeni bir köprü yapmak gerektiğini söylemişti; saldırıya geçeceğimizi önceden biliyordu. Daha sonra yapacağımız köprüleri düşünüyorum şimdi. Belki biraz erken düşünüyorum bu köprüleri: Savaşın bitmesine daha çok var. Buluşacağımız günü düşünüyorum bir de. Senin aşkın benim için yeni, ikinci bir hayata atılmış köprü. Birbirini tutmayan şeyler yazıyorsam bağışla. Sana garip gelecek, ama sessizlik dikkatimi dağıtıyor. Kendine iyi bak, beni merak etme; artık her şey daha iyi olacak."

Askerler odun ateşinin çevresinde toplanmışlardı. Şulyapov, kesik kesik okuyordu: "Üç Ocak tarihinde gönderildi. Günaydın ya da tünaydın sevgili Vanya! Önce hayatta ve iyi olduğumu

bildiriyor, sana da sağlık ve esenlik dileklerimi yolluyorum. Mitya kahramanca öldü. Ölüm haberini aldığımızda baban sesini çıkarmadı. Ben yıkılmıştım, o susuyordu. Akşam yatağa düştü. Kımıldamadığını söylüyor. Şulyapov'un genzine duman kaçmıştı, öksürdü ve biraz geri çekildi. Askerler, ellerini, uyuşmuş ayaklarını ateşe doğru uzatıyolardı. Öncülerden biri anlatıyordu:

— Yeraltından ellerini kaldırıp tatlı bir yüzle çıkan generaller gördüm. Sonradan tercüman anlattı. Sinirli bir general, tepinmeye, bağırmaya başlamış: Gırtlağını kesmesin diye usturasını almalarına içerlemiş meğer. Bütün istediği tıraş olmakmış adamın. Hayatından bir hoşnuttu ki…

Hepsi neşeyle gülmeye başladılar.

— Alçak! diye homurdandı Şulyapov. Şimdi hayatından hoşnut. Ama kim bilir kaç kişiyi öldürdü?

Sonra hepsi sustular; sessizliğin tadını çıkarıyor, sessizliği içlerine dolduruyorlardı; doymuyorlardı bir türlü sessizliğe…

Şulyapov, Sergey'in yanına geldi:

— Ne diyorsunuz binbaşım, zaferi kazandık mı?

Bu alışılmamış söz Sergey'i şaşırttı. Evet, bu bir başarı değil zaferin ta kendisiydi!

Louvre Müzesi'ndeki heykeli anımsadı; her gezmeye gidişinde heykele bir göz atardı. Sanki, zafer uçarak üzerine geliyordu…

Başı yoktu, yüzü, kolları yoktu zafer heykelinin, yalnız kanatları vardı. Ne kadar geride kalmıştı o günler! Barış vardı yeryüzünde o sıralar, Mado vardı, kestane ağacının altındaki sıra vardı. Belki de yaşamamıştı o günleri? Belki bir düş, kapağı sararmış eski bir romandı?…

İnsanlar neden inanırlardı zaferin uçtuğuna? Doğru değil zaferin uçtuğu. Ayakları kan içinde, çamurda, karda sürünüyordu, siperlere dalıyor. Yara içinde, bitkin, soğuktan donmuş… Daha çok Binbaşı Şileyko'nun telefoncusuna benziyor… Yanılmıyorsam adı Varya… Tam onun gibi işte: Sırtında bayramlıkları ama yine de zafer! İşte arıyor tarıyor ve istihkâmcıları buluyor: Ateşin başına çöküyor. Üşüyor. Ve de odun yanıp kül oluyor; bir avuç kızıl korla yoksul insan sıcaklığından başka şey kalmıyor geriye…

24

Bütün gün Keller'in içi içini kemirmişti: Ruslara teslim olmayı kendine yediremiyordu. Direnmenin sona erdiğini, herkesin teslim olduğunu biliyordu. Ama bir Rusun karşısına çıkıp "Kaput" demekten korkuyordu.

Kızıllar dün siperlerini bastıklarında, birliğindeki arkadaşlarını kaybetmişti. Stelbrecht makinelisiyle ateş ediyordu. Schmidt, beyninde bir kurşun, yere devrilmişti. Keller ne yapmış yapmış, kaçabilmişti. Yıkık bir evde gizlenmişti. Yirmi dört saat lokma koymamıştı ağzına. Taş gibi kaskatı karı aldı, emmeye koyuldu. Hemen dişi ağrımaya başladı. Ruslara söylenecek bir sürü cümle hazırlamıştı: "Kimseyi öldürmedim!" "Nazi değilim, savaşmaya zorladılar beni", ya da "Ben bilginim, antropoloji uzmanıyım," diyecekti. Ama bütün bu sözlerin hiçbiri inandırıcı gelmiyordu ona. Birden Moguilev'de, tavan arasında yakaladığı ihtiyar kadını hatırladı. Yahudi olduğunu hemen anlamıştı. Öldürmemiş, yalnız sokağa sürüklemişti; onu Wergau öldürmüştü. "Kimseyi öldürmedim," dese bile Rus: "Moguilev'de bulundun mu?" diye sorarsa ne yapacaktı? Saçma! Kimsenin bir bildiği yok! Moguilev'de Almanlar var… Yine de korkunç… Başlayacaklardı sorguya, astsubay olduğunu, durumunun iyiliğini öğreneceklerdi; yazdığı kitapta Klitsch'in yanlışlar bulduğuna inanmayacaklardı… Ne kötülük etmişti ki? Duvarın dibinde köpek gibi can vermesini gerektiren ne yapmıştı? Yaşadığı çağ böyleyse suç onun muydu? 19. yüzyılda yaşasa saygıdeğer bir bilgin olurdu… Versailles Antlaşması'yla kurulan diktatörlük ve zenginler iktidarıyla işbirliği yapan Marksistler yüzünden askere alınmış, savaşmak zorunda bırakılmıştı. Ama bunları Kızıllara

söylese parçalarlardı kendisini… Ne de müthiş bir soğuk! Gözleri ağrıyordu, bacaklarını duymaz olmuştu, parmakları öylesine uyuşmuştu ki donunun düğmelerini çözemiyordu… Yine de akıl almaz bir felaket: Bizimkiler Leningrad önlerinde, Afrika'da, buraya gelmiyorlar, bizi terk ediyorlar! Belki gelirler ama artık çok geç… Şuracıkta donacağım… Ölmek istemiyorum! Mermi çukuruna düştü, yeniden doğruldu, bir ölüyü çiğnedi, bir şeyin farkına varmadan önüne gelen ilk barınağın kapısını açtı. Alışılmamış bir sıcaklık duydu. Kimseyi öldürmediğini, donmak üzere olduğunu anlatmaya çalıştı ama önceden hazırladığı cümleleri unutmuş gitmişti. Gırtlağı sıkılmışcasına soluyordu. Asker elbiseli, ufak tefek bir kadın gece lambasının başına oturmuştu. Almanı görünce bir çığlık attı, sonra üzerine saldırıp onu dışarı itti. Alman direniyordu; ama genç kız daha güçlüydü; onu karlara yuvarlayıp kapıyı kapadı.

Keller doğrulmayı bile denemedi; ölmekte olduğunu duyuyordu. Düşünceler kafasında karışmaya başlamıştı bile. Dudaklarını oynatıyor, kendisini kovan genç kıza veriştiriyor. Ruslara, Stelbrecht'e, Nazilere sövüyordu. Ah! Yerinden kalkıp gücünü toplasa da asabilseydi şu yumurcağı!.. Şöyle bir sallandırıp havada kıvrandırsaydı onu… Sanki neden yollamışlardı kendisini Rusya'ya? Büyük bir bilgin ölmek üzereydi.. Anıları da birbirine karışmaya başlamıştı. Biri geliyordu gözünün önüne ama Heidelberg'deydi; nedendir bilinmez, kahve öğütüyordu; Rudi oyuncak tüfeğiyle babasına nişan alıyordu. Zavallı Rudi! Yetim kalacaktı.. Bütün bunları kim icat etmişti? Führer haykırıyor: "Ayağa kalk!" Hayır, bağıran Führer, değil, Teğmen Krause. Keller ağırlaşan bacaklarını oynatıyor. Ama Krause öldü… Keller eliyle kara dokundu; ılık, etli canlı Gerta yanındaydı sanki. Mırıldanıyordu: "Seni yumurcak, ne yaptın Mimi ile?

Harkov'daki kızıl saçlıyla? Ne kadar da kıskançtır. Ona küfür etmek mi? Gider o zaman; yanında karısıyla ne rahat oysa… Soğuğu duymuyor bile. Ne istiyor Gerta? Öpüşmek mi? Sırası mı şimdi öpüşmenin? Keller çok yorgun; ta Heidelberg'den develere kadar yürüdü; uyumak, yalnız uyumak istiyor. Kim uluyor böyle? Bir köpek mi, yoksa rüzgâr mı? Lanet olasıca Ruslar insana uyumak fırsatı bile vermiyorlar!.. Ama ben, yine de uyuyacağım!

Almanı dışarı atan Varya, yine kitabına dalmıştı. Barınakta bulduğu Turgenyev'in romanını okuyordu. Son yaprakları eksikti. Sonunu düşünmekle yoruyordu kafasını: Romanın kahramanı Assia'ya kavuşmuş muydu? Çok mutluydular herhalde; mutlaka evlenmişti onunla; Gaguin bir şey anlamıyordu. Rosovski de sesini çıkarmamıştı ama Varya, bir şey söylemeden anlamıştı olup biteni…

Birden rahatsız oldu; koyun dersinden şalını omuzuna atıp çıktı. Berrak bir geceydi, belliydi don yapacağı. Barınağın önünde bir Alman ölüsü yatıyordu; hemen tanıdı: Az önce içeri giren adamdı bu… Donmuştu. Canı cehenneme!.. Ama neden dışarı attım?

Varya yatağına uzanıp ağlamaya başladı. Annesiyle babasının, yedi yaşındaki küçük Petya'nın öldüğünü haber aldığında ağlamamış, Stalingrad'da bir kerecik gözyaşı dökmemişti. Teyzesi gerçeği yazmıştı ona; Petya'nın ölüm nedeni midesiydi; açlık çektiği için kötü bir şey yemiş olmalıydı. Babası şubatta ölmüştü. Annesi onu gömecek gücü kendinde bulamamıştı, komşuları gideli çok oluyordu; ölü tam dört gün evde kalmıştı. Varya'nın teyzesi geldiğinde annesi yerinden kalkamıyordu.

Bütün yakınları öldüğü için ağlıyordu Varya: Teğmen Rosovski kasımda ölmüştü. Gideceği, mektup yazacağı kimse yoktu… Sonra, çevresinde alışılmamış bir sessizlik olduğundan ağlıyordu. Stalingrad kuşatması sona ermişti! Savaş bir türlü bitmeyecekmiş gibi geldiği, bir de o pis Almanı barınaktan kovduğu için ağlıyordu…

Marussia gelip: "N'en var?" diye sorduğunda bir şey diyemedi; ne ölen anasıyla babasından, ne Rosovski'den ne de dayanılmaz yalnızlığından söz edebildi.

— Bir Alman geldi buraya, dışarı attım, donarak öldü… Kapının önünde yatıyor. Görmüşsündür…

— Ne var bunda? Herhalde ona acımadın?

— Acımak mı? Yok canım. İğrenç bir suratı var; afişlere onun gibilerin resimlerini yapıyorlar. Kendime acıyorum… Sefiller, onların yüzünden ne hale geldim baksana! Ama onu neden içeri almadım, bilmiyorum? Nefret ediyorum Almanlardan! Öldürmekle yetinmiyor, daha da beterini yapıyorlar. Ona acıdığıma nasıl inanabilirsin? Ona karşı bir şey duymuyorum, hiçbir şey, en korkuncu da bu ya…

Marussia'nın kendisiyle alay edeceğini sanıyordu. Marussia her zaman neşeliydi; yakınlarından ölen yoktu; burada bir topçuyla tanışmıştı, pek mutlu görünüyorlardı. Güzeldi, sağlıklıydı, tasalı anı görülmemişti. Ne olursa olsun, ister alay etsin ister etmesin vız gelir… Ama Marussia gülmüyordu; Varya'nın yanına oturdu, nedenini anlayamadan; belki Varya

gözyaşı döktüğü için, hüngür hüngür ağlamaya başladı.

— Yeter, dedi Varya. Ya içeri giren olursa. İşin önemli yanı burayı kurtarmamız… Artık, bir an önce Berlin'e varmalı!…

25

Maria Mihailovna Minaeva, oğlundan son mektubu ocak ortalarında almıştı. Anasına mutlu günler diliyor, yeni yılın gerçekten yepyeni bir yıl olacağını yazıyordu; oğlunu düşünüp tasalanmamalıydı: "Geride sayılırdı" şimdi, artık her şey yolunda gidecekti.

Minaev'in anasına yazdığı mektupları arkadaşları okusa şaşar kalır, sorarlardı kendi kendilerine: Herkesi alaya alan Minaev, bu şefkati, bu sevgiyi nereden bulup çıkarıyor? Oysa, Maria Mihailovna'nın oğlunun mektuplarına şaştığı yoktu. Mitya'sının yüreğini iyi bilirdi; ama yazdıklarının tek sözcüğüne inanmıyordu; ölüm döşeğinde olsa bana: "Sakin bir hayat sürüyorum, sanki tatildeyim!" der. (Taburu küçücük tepeyi Almanlara karşı savunduğunda, Minaev annesine bu satırları yazmıştı.)

Maria Mihailovna bütün hayatını oğluna vermişti. Geç evlenmişti; terzilik yapan kocası hayatını iyi kazanıyordu. Kızlarının dünyaya gelmesi onları çok sevindirmişti: Kızlarına olanca sevgileriyle sarılmışlardı ama küçük Nastia kızıldan ölmüştü. Maria Mihailovna ikinci kez hamile kaldığında otuz dokuz yaşındaydı. Çocuğuna zarar vermemek için kımıldamaktan korkuyordu… Mitya 1918'de doğmuştu güç, karışık bir çağda. Annesi devamlı bir kuşku içinde yaşıyordu: "Ya soğuk alır hastalanırsa?…" Mitya sekiz yaşındayken kocası öldü. Maria Mihailovna bir terzi atölyesinde çalışıyordu. Oğlunu yetiştirdi. Mitya: "Profesör Nikodimov çalışmalarımı beğendi," dediğinde boşuna yaşamadığını anladı. Derken savaş patlamıştı. Altı Temmuz günü Mitya yola çıktı. Küçücük odasında Maria

Mihailovna ne kadar gözyaşı dökmüştü! Yakınmamak gerektiğini anlıyordu; herkes için güçtü hayat: İnsanların içindeyken sakindi, oğluna şen mektuplar yazıyordu. Çalışmak, cephedekilere yardım etmek isterdi ama ileri yaşı buna engel oluyordu. Yine de bir meşgale buldu: Evde askerlere gömlek dikiyordu. Mitya sayesinde –savaştan önce hastaneye gidip bir göz doktoruna görünmesinde diretmişti– kendisine iyi gözlükler vermişlerdi. Gece, başucu lambasının zayıf ışığında bile çalışabiliyordu. Mitya'ya yardımcı olduğunu anlıyor ve bununla avunuyordu. Apartman yöneticisi günün birinde, ondan söz ederken "yük olduğunu," söyleyince kızdı: "Artık ben de evde çalışan bir işçiyim; cephedekiler için iş görüyorum." Dikiş makinesi o kadar eskiydi ki Mitya "müzelik" derdi. Maria Mihailovna düşünürken gülümsüyordu: İstediği kadar eski olsun, benim gibi işe yarıyor ya…

Maria Mihailovna son su baskınında Mitya'nın "Nuh'un Gemisi" adını taktığı (her ilkbaharda damları akardı) bir evde oturuyordu. Yerleri azdı, günlerce değil yıllarca yol alan tıklım tıklım dolu bir treni andırıyordu evleri. Minaeva'nın komşuları Parşinlerdi ama odaları kilitliydi: Aile reisi savaşıyordu, karısıyla çocukları Barnaul'a gitmişlerdi, öbür odada Katsmanlar vardı – baba, ana ve Grişa haşarısı– Çocuk 1941'de liseyi bitirmiş, sonbaharda askere alınmış, nisanda da Briansk cephesinde şehit düşmüştü. Katsman şimdi yalnız yaşıyordu, Karısı, öğretmenlik yaptığı okulla birlikte gitmişti. Bir gazetede düzeltmendi. Maria Mihailovna'dan on yaş küçüktü ama çok yaşlı bir görünüşü vardı. Oğlunun ölüm haberini alınca, ne komşularına söyledi ne de iş yerindeki arkadaşlarına, işinde çok önemli bir yanlışı gözden kaçırdı. Yazı işleri müdürü büyük bir şiddetle payladı, ama Katsman yanlışı gözden kaçırmasının nedenini ona da söylemedi. Birkaç hafta sonra, Maria Mihailovna oğlunu sorunca ona doğru

eğildi ve mırıldandı: “Grişa yok artık…”

Katsmanların yanındaki odada Kovalevler oturuyordu; 1941’de cephe gerisine gitmiş, ama geçen yaz geri dönmüşlerdi. İrina Petrovna Devlet Bankası‘nda çalışıyordu; kızı Nataşa okuyordu daha, oğlu Vassia denizciydi. Bir Alman şilebini batırdığı için oğluna nişan verdiklerini anlatıyordu İrina Petrovna. Yanında “donanma” lafı geçse kulak kabartırdı. Koridorun ucundaki odada, bilya yatakları fabrikasında çalışan genç işçi kız Şura Volkova yaşıyordu. Savaşın hemen öncesinde evlenmişti, kocası tankçıydı. Korkuyla karışık bir hayranlıkla: “Altındaki üçüncü tank,” diyordu. Makineler dayanmıyor ama o hayatta; yalnız bundan önce hafif yaralandı…”

Savaş öncesinde ev gürültülü kavgalara sahne olurdu. Parşinler bağıra çağıra küçük Şura’nın pis olduğunu söylerlerdi; İrina Petrovna sinirlenir. Katsman’ın gazeteden sabaha karşı döndüğünden, uykusunun hafif olduğundan yakınırdı; Parşin’in karısı, “Katsmanların çocuklarını yetiştiremediklerini” Grişa’nın “sakarın biri” olduğunu öne sürerdi. Şimdi de hepsinin siniri bozuktu ama kimse kavga etmiyordu artık. Hayat koşulları güçtü, hava soğuktu, pazarda bir şey bulunmuyordu. Hepsinin hayatı koridordaki hoparlöre bağlıydı; spiker “Sovyet Haberleşme Bürosu’nun Bildirisi” dedi mi kiracılar soluklarını kesip kulak kabartıyorlardı. Birinin yakınından haber geldiğinde hepsi mutlu olurdu. Bekleyecek kimsesi kalmayan Katsman, Şura kocasından mektup alınca, Mitya’nın hayatta ve iyi olduğu öğrenilip Kovaleva’nın oğluna ikinci nişan verildiği duyulunca sevinirdi. Herkes odasında ağlar, üzülür, dertlenirdi ama bir araya geldiler mi umut dolu, yüreklendirici sözler söylerlerdi.

Katsman'ın işine gitmediği üçüncü gündü. Doktor şiddetli bronşit teşhisi koymuştu. Çok öksürüyordu; oysa bölmeler incecikti. Eskiden olsa, uyutmadığını bahane ederek homurdanacak biri çıkardı… Şimdi boğuk öksürüklerine kulak vererek, sokakta yumurcaklarla dövüşüp kitabını kaybettiği için perçemli Grişa'sını nasıl azarladığını hatırlıyorlardı… Maria Mihailovna küçücük bir dolaptan ufak parçalara ayrılmış şeker aldı, bir fincana doldurdu, üstüne çay döküp Katsman'a götürdü: "İçin David Grigoryeviç, şekerlidir, hemen iyi gelir…"

Gece yarısı, hoparlör birden hırıldadığı sıra uyuyordu. Omuzuna kısa kürkünü atıp koridora koştu. Hepsi oradaydılar, Katsman bile hasta hasta çıkmıştı odasından.

"En son haber… Faşist Alman birliklerinin imhası sona ermiştir; tarihi Stalingrad savaşı ordularımızın mutlak zaferiyle son bulmuştur…"

Maria Mihailovna kulak kabartmış, tek sözcük kaçırmanın korkusu içinde dinliyordu; yanaklarına akan gözyaşlarının farkında bile değildi, Tanrım, doğru muydu söylenenler?.. Zaferi kazandık! Sonra Katsman'ın yanına geldi.

— David Grigoryeviç, izin verirseniz sizi öpeceğim. Böyle bir anda…

Şura küçük bir kız gibi el çırpıp tekrarlıyordu:

— Yirmi dört general; iki düzine!..

Komşu evlerden sevinç çığlıkları geliyordu. Biri alkışlıyordu. Nataşa Kovaleva sokağa fırladı, neşe içinde geri döndü:

— Bir sürü insan var sokakta! Herkes birbirini kutluyor; öpüşüyor…

Maria Mihailovna düşündü: "Tıpkı Paskalya'nın ilk pazarı gibi…"

Sabah erkenden dikiş makinesinin başına çökmüştü bile. Nataşa Kovaleva geçerken uğradı.

— Maria Mihailovna, böyle bir günde dinlenmelisiniz…

Yaşlı kadın başını salladı:

— Oradakiler dinleniyorlar mı? Benim küçük Mitya'm mutlaka ilerliyordur. Sonra, her şey bittiğinde dinlenirim…

— Artık sonuna bir şey kalmadı.

— Hikâyeler, masallar hızlı anlatılır. Onların daha Berlin'e kadar çok yolları var. (Maria Mihailovna "Berlin" derken ilk hecenin üzerine basıyordu. Mitya yanlış söylediğini belirtince "Ne yapayım? demişti. Başka türlü çıkmıyor ağzımdan.")

Oğluna bir mektup yazdı: "Sevgili Mitya'm, dün 'En Son Haberler'i dinledim. Cellatların teslim olması beni çok sevindirdi; bunca suçsuz insanı öldürmelerini bağışlayamam. David Grigoryeviç bildiriyi dinliyor ve ağlıyordu. Kimse Grişa'sını

hayata döndüremez. Söylesene, bu sefiller zavallı ihtiyarların gözyaşlarının hesabını ne zaman verecekler?”

26

Son iki yıl içinde Paul çok şey görmüş, Limoges'da, Brive'de, Toulouse'da bulunmuştu. Önce "Jaurès Grubu"nda çalışmıştı. Silahları yoktu, bildiri dağıtıyorlardı; bir un deposunu ateşe verdiler. Arkadaşlarından birinin kocasını deli gibi kıskanan karısı hepsini ele vermiş, Paul bir yolunu bulup kaçmıştı. Bu kez "Gabriel Péri" grubuna girdi; rayları söküyor, mayın yerleştiriyordu; daracık hendeklere büzülüp katarları kolluyordu; "Savaştan sonra demiryollarında çalışacağım," diyordu gülerek. Şimdi kendisine, yeni bir grup kurma görevi vermişlerdi. Paul merkezden gelecek arkadaşı bekliyordu: Durumu ona anlatmak ve yeni emirler almak gerekti.

Lejean oğlunu görse tanıyamazdı. Savaşın hemen öncesinde, Paul utangaç ve dolayısıyla da sertçe bir çocuktu; ya iyice yükselip incelen ya da çok kalın bir sesle konuşurdu. Bisiklet yarışlarından İspanya'ya ve şiire varıncaya dek her şeyle ilgiliydi. Emperyalistlerin çevirdiği dolapları tartışır, çocukluğunun eğilimlerinden de kurtulamazdı. Pul koleksiyonu yapıyor, bütün parasını çeşit çeşit çakı almakta harcıyor, çadırda yaşamayı düşlüyordu. Genç ve güzel bir kız gördüğünde kızarır, ama arkadaşlarına, ancak aptal birinin kadın uğruna kendinden geçeceğini söylerdi. Babasıyla Josette onu çocuk yerine koyuyorlardı. Felaket Paul'ü lisenin son sınıfında yakalamıştı. Önce bir çiftlikte görev aldı, ineklere baktı. Sonra bir arkadaşı Limoges'da Paul'e iş buldu; gündüzleri eczacının karısına yardım ediyor, müşterilere ilaç götürüyordu; gece de bildiri dağıtıyordu.

Kısa sürede gelişmişti; zevkleri ve kişiliği oluşuyordu.

Babasının sertliği onda yoktu. Lejean gençliğinde bile herkesi inatçılığıyla şaşırtırdı. Paul yumuşak bir çocuktu, alaycılıkla gözlediği büyük bir duygululuğu vardı. Polislerin peşine düştüğü en korkunç anlarda bile, durup soluk yeşil gökyüzüne yükselen bir ağacı, üzerine nilüferlerin yayıldığı durgun bir ırmağı hayran hayran seyredebilirdi; duygularını dile getiremediğinden şiirleri tekrarlardı. İyi dans eden bir genci bütün şairlerle partizanlardan üstün tutan Jeannette adlı kıza aşık olduğunu arkadaşlarından gizliyordu. Jeannette'den sıkıldığında da başlıyordu bir şeyler tekrarlamaya:

Aşılan yol boyunca güller.

Kargaşalık rüzgârını yalanlayan çiçekler.

— Bu da nesi? diye sordu Grammont.

— Aragon'un dizeleri. Şiir yazan bir komünist. Şaşırttı mı seni?

— Romanları şiirlerden çok severim, dedi Grammont.

— Bak, çağımızda güzel döşenmiş bir evin, sakin geçen akşamların olursa iyidir romanlar. Şiirler bombalara uygun düşer…

— Neden sen de yazmıyorsun?

— Herhalde bombalar şiirlere uygun düşmediğinden… Seninki gibi benim işim de Almanları taşıyan trenleri uçurmak.

Merkezden gelen Carlo adlı, elli yaşlarında maden işçiliği yapan biri gözlerine inanamadı:

— Başarabiliyor musun? Böyle bir iş için çok gençsin… Yaşın kaç?

Paul gülümsedi:

— Pétain'den genç olduğum halde idare ediyorum işte. (Bir ay önce yirmisine bastığını söylemek gereğini duymamıştı.)

Kasımdan bu yana yaptıklarını ayrıntılarıyla anlattı: Butte yakınında bir treni raydan çıkarmışlar, iki lokomotifi işe yaramaz hale getirmişlerdi. Askeri postal yapan bir fabrikayı yakmış, bütün yeraltı örgütüne ekmek karnesi uydurmuşlardı: Alman subaylarıyla bir polisi öldürmüş, hain Durna'yı temizlemişlerdi.

— Eh, başlangıç olarak fena sayılmaz. Dinle: Almanlar, baltalama hareketlerinin "ekşimiş, bezgin kişiler"in eseri olduğunu söylüyorlar. Gelecekte yığınları daha yakından ilgilendiren işler görmek zorundayız. Böyle bir şey var mı aklında?

— Alman subaylarının toplandığı Café Royal'i bombalamak.

— Fena değil. Ama ulaştırma olanaklarını da gözden kaçırmamalı. Şu sıra bunun önemi büyük. Carlo durumu açıkça anlattı. Geçen hafta yayınlanan kararnamede belirtilen iş seferberliği partizanların sayısını artıracaktı. Bir iki ay içinde büyük bir "maki örgütü"[2] kurulabilirdi. Şimdilik dağlarda birkaç küçük grup vardı ama ilkbaharda hareket genişleyecekti…

Senin grubunun adı ne? "Marseillaise"mi?

— Hayır. “Marseillaise” Dufy’nin çalıştığı grup. Biletleri birlikte topladık.

— Seninki ne?

— “Stalingrad”…

— Öyle bir ad ki…

Trende, Paul’le aralarında geçen konuşmayı hatırlayan Carlo: Amma yürekli çocuk, diye düşündü. Carlo’nun bütün hayatı Parti için çalışmakla geçmişti. Şu sıra ailesinin nerede olduğunu bilmiyor, düşünmek de istemiyordu. Paul ona oğlunu hatırlatmıştı: Benimki on sekiz yaşında… Belki o da çarpışıyor?.. Ötekiler “bekleyelim” diyorlar. Nasıl beklemeli? Bu gençleri Almanlara mı teslim etmeli?.. Hiçbir şey kaybetmek istemeyen insan, sonunda nesi var nesi yoksa kaçırır elinden. Ruslar Stalingrad’ın yıkılmasına aldırmadılar, ama çarpışmadan galip çıktılar, savaşı kazandılar bile denebilir… Amma da yürekli çocuktu!..

Paul, kendinden geçmiş anlatıyordu Grammont’a:

— Café Royal işini benimsediler. Yalnız ulaştırma konusunu iyice incelernek gerek… Bir iki ay sonra “maki örgütü” kuruluyor.

“Maki” ne tılsımlı bir sözcüktü! Fundalıkların, yaban güllerinin, güneyin kokusunu getiriyordu. Savaştan önce, son haydutlar Korsika’da makilerin, gür ve dikenli çalıları içine gizleniyorlardı. Gerçek haydutlarsa sakin çalışma odalarına yerleşmişti, kimsenin makiyi düşündüğü yoktu. Şimdi bu sözcük

yeni bir anlam kazanmıştı. Maki Fransa'nın yüreğinde yer etmişti artık…

— Göreceksin, "Maki" on binlerce genci çekecek. Kimse Almanya'ya gitmek istemiyor, kentte gizlenmek de kolay değil. Hem sonra bu gerçek bir savaş. Maki…

Grammont bir kahkaha atı:

— Hepsi de senin gibi romantik mi sanıyorsun? "Maki" yağmur, çamur, kar demektir…

— Ayakların nasır tuttuğunu, bitlenebileceğini unutuyorsun…

— Ya ormanda geçecek kış günleri…

— Ve yazın kazanılacak zafer…

Café Royal, iki yanı büyük mağazalarla dolu geniş bir yol üzerindeydi. Sabahtan akşama kadar kalabalıktı bu yol. Öğleden sonra beşte kahveye Alman subayları dolardı. Fransızlar uğramazdı bu kahveye. Harekat planı, Paul, Grammont ve Paul'ün şakadan "genelkurmay başkanı" adını taktığı, Bibi tarafından hazırlanmıştı: Bibi 1940'da cephedeydi. Uzun uzun kahveye el bombalarını kimin fırlatacağını tartıştılar, Paul bu işin kendisine verilmesinde diretiyordu. ("En temiz ben yaparım.") Ama Bibi'nin planı kabul edildi sonunda. Bisiklete binmekte ustaydı; kahvenin önünden bisikletle geçerken önü camlı terasa el bombalarını atmasına karar verildi. Kargaşalıktan yararlanan Grammont ve Joseph de birer bomba sallayacaklardı. Paul ve

grubun öteki yedi üyesi, Almanların arkadaşlarını izleyeceklerini hesaba katıp onlara ateş açarak geri çekilmelerini sağlayacak, onları koruyacaklardı. Harekatın komutası Paul'e verilmişti; herkesi yerine o yerleştirecek, elindeki gazeteyle Bibi'ye işareti verecekti. Grammont'la Joseph, Royal'in tam karşısındaki kahvede bekleyeceklerdi. Paul, sokağın köşesinde, tramvay durağının hemen yanında duracaktı. Bağlantıyı da Louise sağlayacaktı.

Bibi kahvenin önünden ok gibi geçti. Paul köşede durmuş gazetesini okuyordu (Joseph'le Grammont gecikmişlerdi). Bibi iki kilometre gittikten sonra döndü. On dakika sonra yine Royal'in önündeydi. Paul gazeteyi kaldırdı. Bibi el bombasını fırlatıp gidonun üzerine yattı ve son hızla kaçtı. Patlamalar, silah sesleri duyuyordu: Bir şey düşündüğü yoktu. Bacakları sanki onun adına düşünüyorlardı. Saraçın evinde kendine geldi; sabaha kadar orada gizlenecekti. Ama bir türlü gözünü kırpamadı: Grammont'la Joseph ne olmuştu? Kim ateş etmişti? Hepsi kaçabilmiş miydi? Saraç hastaydı, yatıyordu; olup bitenlerden haberi yoktu. Louise ancak sabah gelecekti. Onu gördüğünde Bibi haykırdı:

— Kurtuldular mı?

Kız başını salladı:

— Sen de kendini suikastçı sanıyorsun! Hepsi kaçtı. Yalnız Paul yaralandı, ama daha önce silahını Jacques'a verecek zamanı buldu… Kahvede sekiz Alman öldü; üç tanesi de yaralandı. Charlot iki Almanla bir polisi temizledi. Paul, Grammont'un peşine düşmek isteyen bir Almanı ya öldürdü ya da yaraladı.

— Paul nerede?

— Hastanede. Üzerinde silah yoktu, kimliği de tamam. Onunla birlikte iki yaralı daha yatıyor, ikisi de oradan geçen yayalardan… Claire hastaneye uğradı, Paul'ün nişanlısı pozunda… Başhekim yakınlık gösterdi; bir şeyden kuşkulanmıyor, ya da hareketimizi destekleyenlerden… Yarası ağır ama doktor kurtulacağını sanıyor…

Paul sabah ameliyat edildi. Öğleye doğru da kendine geldi. Otomobilini çalıştırmak isteyen bir Alman vurmuştu, çok iyi hatırlıyordu bunu… Sonra, belli belirsiz, Jacques'ın koşup geldiğini, tabancasını aldığını görür gibiydi. Paul kuşkuluydu: Ötekiler kurtulabilmişler miydi acaba? Claire geldi, kendisini çok sevdiğini, yakında evleneceklerini söyledi, bir sürü palavra attı. Sonra eğilip fısıldadı: "Hepsi kurtuldu. On dört Almanla bir polis. Doktor iyi bir adam, ağzını açmayacak…"

Kurtuldular demek!.. Paul, sırtından büyük bir yükün kalktığını duyuyordu. O ana kadar acı duymamıştı, yarası birden kendini hissettirmeye başladı. Yorganını düzelten hemşire, alçak sesle: "Yanınızda bir Alman yatıyor," dedi. "O da dün akşam yaralanmış…" Paul, Almanın yüzünü göremiyordu. Yataktan düzenli iniltiler yükselmekteydi. Paul yanındakini unuttu: Jeannette, yakasında soluk Parma menekşelerinden bir buket, gözünün önünden gelip geçiyor, duygulu bir şarkı mırıldanıyordu:

Fırtınanın ortasında

Biraz mavilik,

Biraz da aşk istiyorum…

Sonra Bach'ın bir eserini piyanoda çalan annesi geldi gözünün önüne. Ormandaki ağaçların tepeleri hışırdıyordu. Maki, ardından da yazın kazanılacak zafer. Babası, Maki Örgütü'ne katılanların başındaydı. Amma garip: Yatağı sulara kapılmış gibiydi, kayık gibi iki yana sallanıyor… Ne de çok nilüfer var! Ve de Ofelya… Jeannette, gitme!..

Gün doğmuştu. Yatakları, hastaları gören Paul'ün ödü koptu. Sonra hastanede yattığını hatırladı. Hemşire derece koydu. "Sakin olmaya çalışın!" dedi doktor. Birden Paul anladı yaşayacağını; yarası acıyordu ama aklı başındaydı. İki gün bir gece kendini bilmeden yattığını düşündü, kendine geldiğinde pişman oldu; artık düş görmeyecekti. Uzun süre yatıp yatmayacağını, Grammont'un işleri tek başına becerip beceremeyeceğini düşünüyordu…

Başını çevirdi, Almanı gördü. Bakışları karşılaştı. Almanın mavi, tatlı gözleri vardı. Bir çığlık attı. Anlaşılan ağrıları yeniden başlamış olmalıydı. Hemşire koştu geldi. Paul daldı. Uykusunda belli belirsiz, iki kişinin Almanı görmeye geldiğini, hemen çıkıp gittiklerini duymuştu. Gözlerini açtı; Claire'i bekliyordu. Geleceğine söz vermişti genç kız…

Koğuşa birkaç Alman daldı, Paul'ü yakalayıp merdivenden aşağı sürüklediler. Hemşire haykırıyordu:

— Ulu Tanrım, ne yapıyorsunuz?

— Heinz tanıdı bu herifi…

Başhekim Almanları yola getirmeye çalışıyordu:

— Göz hapsinde tutun… Önce iyileştirelim… Alman, başhekimi itti, alaycı bir tavırla:

— Onu artık biz tedavi edeceğiz. Siz Heinz'a bakın.

Paul yine kendinden geçmişti; sürüklendiğini, bir yere atıldığını, götürüldüğünü duyuyordu… Çok kan kaybetmişti. Sorguya çektiler ama soruları anlayamıyordu bile. Çok sakindi; yalnız, yaz gecesi lambanın çevresinde uçuşan pervaneler gibi; kafasında dizeler dolanıp duruyordu.

Aşılan yol boyunca güller,

Kargaşalık rüzgârını yalanlayan çiçekler…

Çitlerin, kameriyelerin üzeri güllerle kaplıydı: Yıllara, Jeannette'in saçlarına karışıyor, oturdukları apartmana doluyor, annesinin piyanosunu süslüyor, yaprakları yerlere dökülüyor ve… yeniden açıyorlardı. Güllerden bir yol: Limon sarısı, çay rengi, soluk, parlak, pıhtılaşmış kan gibi koyu güller. Paul, güllerin arasında, kendine gelemeden, balgam kaplı beton zeminin üzerinde öldü.

Jeannette Grammont'a: "Deli olacağım!" diyordu. Bana inanmıyor, eğlenmekten başka şey düşünmediğimi sanıyordu. Oysa, ben onsuz yaşayamam. Öcünü almak istiyorum, bana bir tabanca verin…" Grammont cevap verdi: "Peki. Bekleyin…" Üç hafta sonra Jeannette, Brezilyalı bir mühendisle dans ediyor, ona şunları söylüyordu: "Yaşamaya öylesine susadım ki. Savaştan tiksiniyorum. Rio de Janeiro'da bir gece geçirmek için vermeyeceğim şey yok!

Grammont'un hazırladığı bildiriyi arkadaşları kentin sokaklarına attılar:

"On dört Alman ve bir polis öldürüldü. Savaş yayılıyor. Artık hiçbir Alman, Fransa topraklarında rahat yürüyemeyecek. Grubumuza adını veren kentin üzerine and içiyoruz. Royal saldırısında şehit düşen şanlı arkadaşımız Paul'ün anısına yemin ediyoruz.

Almanlara ölüm! Yaşasın özgürlük!

Stalingrad Grubu."

27

Marie sevincinden uçuyordu: Profesör Dumas birden değişmiş, iki tabak soğan çorbasını büyük bir iştahla içtikten sonra: "Nefis." demişti. Sonra pardesüsünü giyip dolaşmaya çıkmıştı. O güne dek, Marie elinden geleni yaptığı halde onu dışarı çıkmaya razı edememişti "Temiz hava kalmadı, her yanı kokuttular…" diyerek oturuyordu odasında. Ama o gün:

— Kentte olup bitenlere bir göz gezdireceğim. demişti Marie'ye. Artık Almanlara bakmak bile bir zevk. Gezsinler dolaşsınlar… Yakında hepsi gömülecek.

Stalingrad önlerinde olup bitenleri, Marie'ye, belki on kez anlatmıştı ama yaşlı kadın, beydeki değişikliğin yine de dualarından ileri geldiğine inanıyordu.

Profesörün dışarı çıkmadığını, yemeklere el sürmediğini, durmadan sigara içtiğini gördükçe üzülür dururdu. Doktor Morillot da: "Kalbi çok hızlı atıyor…" demişti. Her pazar, Marie, profesörü kurtarması için Meryem Ana'ya yalvarırdı. Tabii, bundan Dumas'ya söz ettiği yoktu: Sonra profesör alaya alırdı kendisini. Oysa gülecek şey yoktu; istediği kadar bilgin olsun. Dumas'nın da akıl erdiremediği şeyler pek çoktu…

Her şey Dumas'nın hoşuna gitti: Temiz, dupduru hava, kaldırım taşlarında zıplayıp duran yumurcaklar, uyuz köpeğini gezdiren ihtiyar. Marie'nin pazarları kendisi için dua ettiği kilisenin önünden geçerken büyük bir kalabalık gördü: Alman subayları, polisler kara giysili adamlar, boz fareler. Fransız

kadınları birbirine karışmıştı. Herhalde Almanlardan önemli birinin cenaze töreni vardı… Herifin akıllılık ettiği su götürmezdi: Tarihin vereceği cezayı beklemeden göçmüştü öbür dünyaya. Bir sürü avanak, kilise avlusunu doldurmuştu. Dumas sordu:

— Kimi gömüyorlar?

Oradakilerden biri cevap verdi:

— Stalingrad'ı savunan Avrupalılar için ayin yapılıyor.

Dumas'nın gazete okuduğu yoktu; olayları Londra ya da Moskova Radyosu'ndan haber alıyordu. Bu nedenle "savunan Avrupalılar" deyimi ona gülünç geldi. Kahkaha atmamak için kendini güç tuttu. Babacan bir tavırla:

— Avrupalılar mı? Almanlar demek istiyorsunuz herhalde? Bakın ben bildiğim kadarıyla Avrupalı'yım. General Rakovski de ne Asyalı, ne de Amerikalı…

Piposundan ufak ufak nefesler çekerek yoluna devam etti. "Ah! Şu Alman meslektaşı görmek için neler vermezdim! Bu işlerin sonunun kötü olacağını söylemiştim ona. Kendilerini korumamız için bize yalvaracakları gün de gelecek: "Bilim… uygarlık… insanlık…" Kaç kere insanoğlunun gelişimi anlatılmıştır. Artık başka şeyden söz etmenin sırası: İnsanoğlunun birden nasıl hayvanlaştığından…"

Hastalık ve efkarla geçen iki ayın sonunda profesörün ilk sokağa çıkışıydı bu. Leo'ya uğramayı düşündü. Kapıcı yolunu

kesti:

— Gittiler… Bay Alpert'i almaya gelenler de oldu: Evvelki gün yine sordular. Nerede olduğunu bilip bilmediğimi öğrenmeye çalışıyorlardı…

— Küstahlığa bak! diye haykırdı Dumas. Hem ayin düzenliyor, hem de namuslu bir adamın hayatına göz koyuyorlar. Vampir bunlar!..

Kapıcı tir tir titriyordu:

— Bayım, Tanrı aşkına alçak sesle konuşun… Hiç istemediğim halde eve almak zorunda kaldığım kiracılar var…

Dumas'ın keyfinden iz kalmadı. Sinirden deliye dönmüştü; ilk rastladığı Almanın gırtlağına sarılıp tarihin yargısını beklemeden Sen Nehri'ne atmak istyordu.

Rıhtımdan ayrılıp daracık, eski bir yola saptı. Birden duvarda, tebeşirle yazılmış "Stalingrad" yazısını okudu Dumas yeniden gülmeye başladı: Almanların sonunun geldiğini artık herkes görüyor… Leo gitmekle iyi etti. Anna bana uğramayalı çok oldu; başına bir şey gelmese bari!.. Ah, şöyle esaslı bir çıkarma yapılsa bugünden yarına! Trablusgarp'ı almaları iyi; ama Paris de düşünülmeye değer bir kent… Stalingrad'dan sonra Almanlar bellerini doğrultamayacaklar. Orada yapılan bir genel provaydı… Şu evin güzelliğine bakın! En azından üç yüz yıllık olmalı… Kafasına perukasını geçirmiş biri, büyük yenilik sayılan Voltaire'in Candide'ini okuyordu. Jakobenler bu evde yemin

ediyorlardı: “Ya özgürlük ya ölüm!” Ve Naziler, bu kenti askerlerine kerhane yapmak, peşkeş çekmek için çalıştılar! Dumas, tahta perdeler üzerinde de “Stalingrad” yazısını okudu. Bütün evlerde, bütün tahta perdelerde aynı yazı vardı. Mane, Thecel, Pharès. Her şey tartıldı, ölçüldü, biçildi…

Profesör, büyük bir neşe içinde evine döndü. Bütün gördüklerini Marie’ye anlattı. Yaşlı kadın, kilisede yapılan ayinle alay etmesine üzülmüştü; ama Dumas’nın kahkahaları bulaşıcıydı sanki, Marie de gülümsedi.

Dumas battaniyeye sarındı (evde kömür yoktu), Penguenler Adası‘nı okumak üzere koltuğuna yerleşti. Okurken yüksek sesle gülüyordu. Yan odada yün ören Marie, onun her kahkahasında, olduğu yerde sıçrıyordu. Daha iyi bizim bey, diye düşündü. Uyurken çok mutluydu.

Kapı çalındı. Dumas şaşkın şaşkın baktı saate: On bir buçuk.. Kapıyı açtı. İki Alman içeri girdi: Bir teğmenle bir astsubay; aralarında, cılız, kış ortasında tiril tiril yazlık elbiseler, bir de kahverengi pardesü giymiş polis memuru duruyordu. Sordu:

— Bay Dumas burada mı oturuyor?

— Evet, Dumas benim…

Arama başladı. Marie ağlıyordu. Olay kendisini hiç ilgilendirmiyormuş gibi, Dumas sakin sakin piposunu tüttürüyordu. Teğmen göz ucuyla onu izlemekteydi. İşi gören astsubayla polisti. Kitaplarla dolu rafları görünce ne yapacaklarını

şaşırdılar: Bir haftada bile elden geçirilemezdi hepsi. Sinirlenen polis:

— Ne çok kitabınız varmış yahu, diye söylendi.

Dumas omuz silkti:

— İşimin gereği. Belki şaşacaksınız ama casus değilim, profesörüm ben.

Astsubay iyice şaşırdı. Dumas'ya baktı, "sayın profesör" demeye başladı. Kendinden geçen teğmen haykırdı:

— Onun gibi profesörler bizde tuvalet temizliyor.

Dumas esnedi, kısa boylu, tıknaz, arkalıksız iskemleye çıkıp üst raflardaki kitapları aşağı atan astsubaya baktı. Hepsinin genzine toz dolmuştu.

Profesörün halinde teğmeni sinirlendiren bir yan vardı. İhtiyar bunak!.. Karikatürlerdeki Fransızlar tam bu herif gibiydiler işte: Giyimine özenmeyen, üstü başı tütünle kaplı biri; her şeyle alay eder, kendini büyük bilgin sanır, dünyaya Leibnitz ve Kant gibilerini veren bir ülkeye karşı çıkmaya çalışır.

Astsubay, raflardan eski bir ansiklopedinin koca koca ciltlerini güç bela çekerken dengesi bozuldu ve düştü. Dumas bir kahkaha koyverdi.

— Yakında ağlarsınız, dedi teğmen. Kendi boşluğunuzu ve

Almanya'nın güçlülüğünü düşünecek çok zamanınız olacak.

— Yeterince düşündüm, dedi Dumas.

Sonra, kimsenin beklemediği bir soru sordu:

— Baksanıza, cenaze törenine katılmadınız mı?..

— Anlamadım..

— Sizinkiler bugün "Avrupalılar" adını verdikleri insanlar için bir ayin yaptılar. Onu soruyordum…

Teğmen haykırdı:

— Weber! Götürün şunu! Arama işini Richard yapar!

Marie polisin yakasına yapıştı (Almanlardan ödü patlıyordu)

— Ne yapıyorsunuz? Profesör hastadır. Bugün sokağa ilk çıkışıydı… Kalbi zayıf, Doktor Morillot'ya sorabilirsiniz…

Dumas gülümsedi:

— Bana birkaç çamaşır hazırlayın Marie. Belki gerek duymam ama yanımda bulunsun. Hem siz üzülmeyin. Geçen sonbaharda tutuklansam ben de üzülürdüm. Ama şimdi içim çok rahat…

— Nereye götürüyorsunuz onu? Hastadır kendisi! diye bağırıyordu Marie.

Dumas, yaşlı kadını öptü.

— Merak etmeyin, her şey düzelecek. Siz üzülmeyin Marie…

Dumas'yı götürdüler; aramayı bitirmek için polis memuru evde kalmıştı. Marie sordu:

— Marsilyalı mısınız?

Adam istemeyerek cevap verdi:

— Hayır, Toulouse'luyum.

— Utanmıyor musunuz? Ananız sizi Toulouse'da mı doğurdu, yoksa Berlin'de mi ha?

— Kapa çeneni! yoksa seni de atarız içeri.

Marie hıçkırıyordu. Birden profesörün Stalingrad'dan söz ettiğini hatırladı: Orada öldürdükleri Almanlar sayılamayacak kadar çoktu. Daha doğrusu kaç Alman geberttiklerini profesör söylemişti de, Marie unutmuştu. Her neyse, bir yığın öldürmüşlerdi ya. İyi etmişlerdi. Bu heriflerin hepsini temizlemeli. En başta da şu pis subayı. Profesöre ne cesaretle bağırır? Marie dua etmeye başladı. Hayatı boyunca böyle yakarmamıştı Tanrıya. Günah olduğunu bile bile tekrarlıyordu aynı şeyi: "Ulu Tanrım! Hepsini gebertin! Ulu Tanrım! O sefil Alman subayının yarından tezi yok canını alın! Ulu Tanrım! Paris'i de Stalingrad gibi kurtarın!"

Dumas sorguya çekileceğini umuyordu; cevaplarını da hazırlamıştı. Belki Yahudilere yapılanlara isyan ettiği, ileri geri konuştuğu ihbar edilmişti? Belki Leo'nun kapısında söyledikleri duyulmuş ya da Nivelle bir kötülük etmişti? Şöyle diyecekti: "Yadsıdığım yok. Ben antropoloji bilginiyim. Oysa sizin teorileriniz delilikten başka şey değil. Yahudi olmadığıma da pişmanım, sarı yıldızı bir kahramanlık nişanı haline getirdiniz." O gün kilisenin önündeki konuşması da Almanların kulağına gitmiş olabilirdi? Öyleyse, şunları söyleyecekti: "Fransa Kralı IV. Henri, Paris bir ayine bedeldir, demişti. Hitler de Stalingrad'ın, ölülerin ardından okutulacak birkaç duaya değdiğini düşünmüş olmalı…"

Uyuklayan bir astsubay, adını, yaşını, doğduğu yeri, mesleğini sordu. Kıvırcık saçlı bir kız daktiloya yazıyordu cevaplarını. "Adınızı heceleyin…" diye seslendi. Dolmakalemine, saatine, baş ağrısına karşı yuttuğu haplara el kondu. Piposunu bıraktılar ama tütününü de Alman aldı. Sonra da Fresnes Cezaevi'ne gönderildi. Hücre karanlıktı. Dumas içini dikkatle inceledi. Bir iğne ya da tırnakla kazılan yazıları güçlükle seçebildi: "Fransa için ölüyorum. Jean Moutier. 19 Kasım 1942." "Chartier'den uzak durun, hainin biridir." "Blois'li bayan Doriac'a, oğlunun şerefiyle yaşadığını, ölmeden önce de kendisini kucakladığını söyleyin." Dumas, yalnız olmadığını, bütün bu ölülerin kendisiyle aynı yerde bulunduğunu duyuyordu. Chartier'nin canı cehenneme! Ama Moutier ile Doriac, işte adam diye bunlara derler! Onlara benzeyenlerin sayısı çoğalsa, ölmek korkunç gelmeyecek insana…

Ertesi sabah Dumas'ın kulağına, belli belirsiz bir mırıltı geldi. Kulak kabarttı. Yavaş yavaş konuşmaları anlıyordu. Tutuklular açılıp kapanan pencereden haberleşiyorlardı. Yasaktı konuşmak, ama ölmek üzere bulunan bütün bu insanların cezadan çekindikleri

yoktu. Dumas dikkatle dinliyordu. Pétiot René ile, Pierre Kanarya ile konuşuyor, Serge Fıçıcı'yı çağırıyor, o cevap vermiyordu… Ne de garip savaş adları takmışlardı birbirlerine! Sorgulardan konuşuyorlardı: Petiot'ya yine işkence etmişlerdi. Geçmişi anıyorlardı hep: "Baksana Kanarya, ormanda nasıl yolumuzu kaybetmiştik, hatırlıyor musun?" Önemli haberleri birbirlerine söylüyorlardı: Victor kurşuna dizildi; Didi'den çekinmeliydik… Dumas, bütün bu insanların ortak bir eserle birbirlerine bağlandıklarını anladı: Kendini yabancı hissetti, üzüldü. Sonra:

— Hey, yeni gelen! diye seslendiklerini duydu… Adını sorduklarında ne dedin?

— Profesör Dumas.

— Nerede yakaladılar seni?

— Evimde. İki Almanla bir polis geldiğinde kitap okuyordum. Bütün kitaplarımı yerlere saçtılar.

Ortalığa bir sessizlik çöktü. Dumas yine üzüldü: Onlardan olmadığım için benimle konuşmaları belki sakıncalıdır? Burada bulunduğuma göre hain olmadığımı anlamaları gerekir ama…

— Hey profesör, dışardan ne haber?

Birden canlanan Dumas, Stalingrad konusunda bütün bildiklerini anlattı. Almanlar, ölülerin ardından bir ayin düzenlemişlerdi.

— İtoğlu itler, kendilerine "Avrupalı" dedirtiyorlar! diye seslendi.

— Yavaş ol bağırmamak gerek… Garip bir şey ama: Ölülerin ardından ayin ha?

Uzaklardan "Stalingrad" adı duyuluyor, profesörün anlattıkları hücreden hücreye geçiyordu.

Sonra hepsi sustular. Bir Alman, Dumas'ın hücresine girmişti.

— Ayağa kalk! diye bağırdı.

Sonra profesörün yüzüne vurdu. Alman gittiğinde Dumas, elleriyle gözlerini kapadı. Düşünüyordu: İşte zorlu günler geldi çattı… Yaşlıydı, gövdesi bütün bunlara dayanamayabilirdi. Buna karşılık bir üstünlüğü vardı, kendini çok iyi tanıyor, çok iyi biliyordu; diz çöküp yalvarmayacaktı kimseye. Onun gözünde Naziler birer koca böcekti! Böyle bir böcek insanı küçültmez, ancak öldürebilirdi.

— Hey profesör!..

Pencereye yaklaşıp kulak kabarttı.

— Profesör, sizin derslerinizi dinlemiş bir öğrenciniz Georges, haber yolluyor. Ölüm cezasına çarptırılmış; kurşuna dizilecekmiş. Selam söyledi size… Durun, bir şey daha söylüyor… Sizin burada bulunmanızdan kıvanç duyuyormuş…

Neyse ki aşağılık Alman kapının önünde değil, diye düşündü Dumas… Kendi yüzünden ağladığını sanabilirdi. Bu Georges'un kim olduğunu hiç öğrenemeyeceğim. Anfide, öbürlerinin arasında oturuyordu herhalde… Ölüm cezasına çarptırıldı, bana selam söylüyor, güç aşılamaya çalışıyor… Cellatların iktidarı biter: Ne alçaklığa, ne de şerefsizliğe mahkûm edebilirler insanı…

Her şeye rağmen, ne yürekli bir ulus!.. Fransa'nın çürüdüğü söyleniyor. Bu sözde gerçek payı var. Daha kopuğuz birbirimizden, daha güçsüzüz; pek çoğumuz göbeklendi, yağ bağladı… "Biz, Philippe Pétain…" Nivelle, Persefon üzerine şiirler yazıyor… Chartier ya da Didi hain… Ama bunlar kaç kişi?.. Fransızların bir iyi yanları var, insanlıkları. Evet, gerçekten insanız biz; yiğitliliğimizde, güçsüzlüğümüzde, yemek yerken, sevişirken, barikatlar üzerinde çarpışırken insanız… İngilizlerle, Norveçlilerle, Gomez'le çalıştım. Belki daha temiz, daha güçlü, daha soylu onlar. Ama biz daha insanız. Faşistler dilediklerini yazabilirler; insanlık onuru vardır. Georges'un sakin sakin ölümü beklemesini sağlayan o. Benim yerime başka birini de sürükleyebilirlerdi, Marie'yi… Ama duvarlara "Stalingrad" yazan, ne öç almayı, ne zaferi, ne savaştan sonra pazarlık ve blöflerin birbirini kovalayacağı konferansları düşünüyor; aklı fikri insanoğlunun onurunda, biliyor insanoğlunun demirle ezilemeyeceğini. Eti ezebilirler, ama insanın özünü, hayır!..

Dumas'nın yüzünde öylesine mutlu bir gülümseme belirdi ki, delikten tek gözle ona bakan Alman. "İhtiyar korkudan çıldırdı galiba," dedi kendi kendine…

28

Binbaşı Scheffer, bir ay önce Schirke'ye: "Stalingrad savaşlarını çok önemsiyorsunuz," dediğinde Schirke'nin cevabı şu olmuştu: "Saklambaç oynamayı sevmem. 1932 yılında Katoliklerle sosyal-demokratlar, Nazilerin zaferini önemsememek gerektiğini söylüyorlardı. 1938 yılında Paris gazeteleri, Südetler bölgesinin, Fransa ve İngiltere'nin birleştirilmiş gücü yanında hiç sayılması gerektiğini yazıyorlardı. Gerçeği görmek gerek; Führer'in dehasına inancım var. Ama sıkıntılı aylar geldi çattı: Şimdiye dek yalnız fethettik, artık sıra savaşa geldi…"

Şubat ayının büyük haberi pek çok kişiyi şaşırttı, ama Schirke'yi değil: Çoktan kendini buna hazırlamıştı. İyi eğitilmiş, tecrübeli komutanlardan pek çoğunun "savaş coşkusu" adını verdiği şeyden yoksun olduğuna inanıyordu. Birçok generalin gözünde Führer, sonradan görme, rastlantı sonucu başa geçmiş adamın biriydi. Geçmişte yaşıyor, hesaplaşmadan başka şey düşünmüyor, kafaları köhnemiş bilgilerle dolu çıkıyorlardı sefere. Bu adamlar, tıpkı on dokuzuncu yüzyıldaki gibi, iki ordu arasında düello yapıldığını sanıyorlardı; yenenler ve yenilenler olacak; barış konuşmaları yapılacak, ödünler verilecekti. Ne saçma bir görüş! Alman ulusu kaderini ortaya koyuyor: Ya efendi olacak ya köleliğe düşecekti. Canlı, gözü pek, her türlü önyargıdan uzak bir gençlik yetiştirdik. Bu gençlik, Stalingrad felaketinden sonra bile zaferi kazanabilir. Yalnız ordudan yaşlı dalaverecileri, yumuşak ve ikiyüzlü adamları atmak gerekiyor.

Schirke'nin Fransa'da çalışması kolay değildi, olayların akışına göre yön değiştirmek gerektiğini biliyordu; Berty'ye iyi

davranmıştı, Nivelle'i pohpohluyor, övüyor, yüzüne gülüyordu. Masasının üzerinde tunçtan bir Jeanne d'Arc heykelinin durduğu söylenirdi. Oysa yürekten nefret ediyordu Fransızlardan. Seslerini titreterek bana: "Sevgili dostum Schirke…" diyorlar; öte yandan da "bu pis Almanı" sokak lambasında sallandıracakları günü düşlüyorlar… Schirke, ortalıktaki geçici durgunluğa kanmıyordu. Fransa yan bakıyor: Bir gözü Batı'da, öbürü Doğu'da. Birbirlerini gırtlaklamaya hazır hepsi; tek birleştikleri nokta Alman düşmanlığı. Sinirlenen Scheffer "Bu Fransız köpekleri azdılar" –oturduğu evin üstüne "Stalingrad" yazmışlardı– dediğinde, Schirke alaycı bir gülümsemeyle: "Umarım uykunuzu kaçırmaz?" sorusunu sormuştu. Bu Scheffer korkusundan tir tir titriyor, en sıkıntılı anda karşı tarafa geçerse şaşmamalı…

Schirke, Führer'e ihanet etmeyeceğini biliyordu. Harekete katılmadan önce sönük, ilgi çekici yanı bulunmayan bir hayat yaşıyordu. Führer'in başa gelişiyle zaferin tadını aldı, iktidarın şarabını içti. Schirke, çekingenlik, dostluk, sevimlilik ya da sevimsizlik üzerine kurulu insan ilişkilerinden nefret ederdi… İnsanoğlu ya emredecek ya da boyun eğecekti. Albay Bayer, Schirke'ye komuta ediyordu. Schirke de Jentsch ya da Forst'a. Kendini ülkücü sayıyordu. Bir gün karısı, Polonya'da çocuklara varıncaya dek bütün Yahudilerin öldürüldüğü haberinin doğru olup olmadığını sormuştu. Şu cevabı verdi: "Ayrıntılardan haberim yok; bu iş başka bir örgütün görevi. Ama Doğu'da, şimdiden Yahudilerden arınmış kentler bulunduğunu bana söylediler. Çocukları da yok etmenin acı bir şey olduğunu anlıyorum, ama gerekli: İyi tohum ekmek için, tarlalardaki ağaç kütüklerini sökmek zorundasın. Yirmi yıl sonra, insanlık, bugün liberallerin "cellat" dediklerini alkışlayacak." Bayan Schirke: "Haklısın demişti

kocasına. Kendisini ilgilendirmeyen konularda kocasının fikirlerini benimserdi hep. Ama para konusunda Nuh der peygamber demezdi, Schirke karısının hiçbir isteğini geri çevirmiyordu: Yine de kadın çok para harcadığı, bir kenara iki kuruş koymadığı gerekçesiyle kocasının başının etini yerdi. Kötü günler geldiğinde biriktirdikleri paranın bir işe yaramayacağını anlatabilmek için boşuna uğraşmıştı Schirke. "İnsan bu kadar bencil olmamalı," diyordu karısı. "Be-ni, Hans'ı düşünmelisin." Bayan Schirke, oğlunun siyasetten uzak durması için elinden geleni yapmıştı: Hans'ı küçük bir kız çocuğu gibi yetiştirmiş, kendi yapamadığını başkalarının yapabileceğini umarak onu zengin aile kızlarıyla tanıştırmıştı. Ama yaşadıkları çağ bayan Schirke'den güçlü çıktı. Çağının fikirlerini benimseyen Hans, bir SS tümenine katıldı.

Şubat başında, Schirke karısından bir mektup aldı: "Hans'ın bağlı bulunduğu birlik senin bulunduğun yerin yakınına gönderildi; müttefik birliklerinin çıkarmalarını püskürtmekle görevlendirilecekleri söyleniyor. Korkunç bir şey! Hepsi daha çocuk. Hans'ın yaşında! İntihar etmeyi düşünüyorum." Schirke de, Hans'ın cepheye yollanacağını kaç kere dehşet içinde düşünmüştü. Karısının mektubunu alınca sevindi: "Neyse, Rusya'ya gitmiyor. Hem savaş burada daha hafif geçecek… Yumurcağın talihi var." Schirke karısına cevap yazdı: "Yakınmaların beni şaşırttı. Bütün Alman anaları senin durumunda, Hans'ımız Stalingrad'ı savunanlar arasında bulunsaydı vatana ve Führer'e bir kahraman vermiş olmakla gururlanmaktan başka şey yapmayacaktık."

Yakın gelecekte oğlunu göreceğini umuyordu. Ama umduğunun tersi oldu. Bir şubat günüydü; rüzgâr bütün gücüyle esiyordu, Schirke, Pinaud ile yemekteydi. Berty'ye çok yazık oldu; onunla

tartışmak bir zevkti… Oysa bu adam insana hiç karşı çıkmıyor… Pinaud sert bir sesle: "Sanayiciler hayatlarından hoşnut," dedi. "Direnişçilerin davranışlarını doğru bulmuyorlar.." Hepsi aynı şeyi söylüyor, ama içlerinden geçen ne malum? Schirke, Stalingrad'dan söz etti:

— Ağır bir darbe oldu, gerek biz, gerek bütün Avrupa için.

Pinaud acıyarak içini çekiyor, görüşünü belirtmiyordu. Schirke soruyu doğrudan doğruya sorunca şu cevabı verdi:

— Komünistlere eğilim duyamayacağımı tahmin edersiniz. Her şeyden önce, bu görüşü benimsememe yol açacak kadar sıkıntı çekmedim hayatta…

Kahveler geldi.

— Darbe gerçekten ağır, diye devam etti Pinaud. Romanyalıların dışında yirmi Alman tümeni önemli bir kayıp. Bu durumdan nasıl kurtulacağınızı merak ediyorum…

"Kayıp" sözü Schirke'yi kızdırdı! Ama bir şey belli etmedi gülümseyerek:

— Bu rakamları veren Kızıllar, dedi, Londra Radyosu'nu dinlediğinizi görüyorum… Dediğim gibi, ağır bir darbe. Ama yaza kendimizi toplayacağız… Her ne pahasına olursa olsun, Bolşevikleri durdurmak gerek. Yoksa, yalnız Spree'ye değil Sen Nehri'ne de gelecekler…

Pinaud, gösterdiği tedbirsizliğe kızmıştı. Aceleyle:

— Ordunuza güveniyoruz, dedi.

Schirke, yemekten sonra işinin başına döndü.

Binbaşı Scheffer:

— Albay sizi istedi, dedi.

Scheffer başına geleceği biliyordu herhalde. Schirke'ye acıyarak baktı.

Albayın odasından çıkarken, Schirke, sakin ama düşünceliydi.

— Beni Doğu'ya yolluyorlar.

Scheffer içini çekti:

— Evet, gerçekten zor… Doğrusu, pek genç bir adam da sayılmazsınız…

— Tersine, çok mutluyum. Burada yapacak şey kalmadı. Fransızlar duvarlara tebeşirle yazı yazmaktan başka şey bilmiyorlar… Müttefik çıkarmasına da hiç inanmıyorum. Balkanlar'a ya da İtalya'ya yönelecekler. Rusya'da durum çok değişik: Gerçekten ciddi.

— Albay görevinizi söyledi mi?

— O da bir şey bilmiyor. Şu sıra kimi bulurlarsa Rusya'ya yolluyorlar. Minsk'e gidip genel komiser Kubbe'nin emrine gireceğim.

Yalnız kalan Schirke düşünceye daldı: Hans'ı göremeyeceğim, çok yazık. Belki de hiç göremem oğlumu… O asker oldu. Ben Rusya'ya gidiyorum: Orada her yer cephe…

Schirke balkona çıktı, hava pek sıcak değildi ama uzun süre kurşuni, yaşlı, hüzünlü, hafif bir sisle örtülü Paris'i seyretti. Schirke, uzun yıllar yaşadığı kente bir otel odasına bakar gibi bakıyordu. Düşünceleri uzakta, karlar içindeki Rusya'daydı. Kızıllar Kursk cephesinde ilerliyorlar. Albay, Von Mannstein'in önemli bir kuvvet topladığını söylüyor… Kazanmak güç. Ama biz Almanız, hedefimize ulaşacağız…

Scheffer balkona çıktı:

— Sizin çok yakınınızda, Wagram Caddesi'nde direnişçilerin izindeki bir teğmenimizi öldürdükleri bildirildi telefonla. Güpegündüz!.. Siz, duvarlara yazı yazmaktan başka şey yapmadıklarını söylüyordunuz…

— Beni nasıl da uğurluyorlar, dedi Schirke sırıtarak.

Wagram Caddesi'nde atılan kurşuna kayıtsızdı: Bu iş artık onu ilgilendirmiyordu. Hem koca Stalingrad'dan sonra bir tek teğmen nedir ki? Scheffer'e:

— Bir engel yoksa eve döneceğim, dedi. Yol hazırlığına

girişmem gerek.

Bir kere daha, mor alacakaranlığa gömülmekte olan Paris'e baktı. Burada beni kimse sevmiyordu, ben de onları sevmedim. Böylesi daha iyi. Kendimizi her türlü duygudan kurtarmalıyız, ancak o zaman zaferi kazanabiliriz.

29

Gerta yeni yılı iyi kutladı. Kardeşi Friedrich Norveç'ten izinli gelmiş, Rudi'ye bir yün kazakla eldiven, ançuez ve çikolata getirmişti. Frenzeller de onlara davetliydi. Alfred Frenzel'in askerliği yine tecil edilmişti: Sağ elinin üç parmağı yoktu. Eskiden Gerta Martha'ya acırdı: Birine rastladığında, kocasının tokalaşmak için sol elini uzatması hoş değildi. Gerta, uzun süredir. Johann'dan mektup almıyordu. Sakin sakin oturup yılbaşı gecesi içkisini içerek eğlendiyse, ne Johann'ın mektupların arasının uzayacağını bildirmesinden, ne de Friedrich'in "savaşta insanın kafasında aile sorunlarından çok başka şeyler dolaşır," demesindendi bu: Gerta, Johann'ın talihine inanıyordu. Geçen kış Moskova önündeki korkunç savaşlara katılmış ve ayakları bile donmamıştı… Son mektuplarından birinde, Johann karısını avutuyordu: "Neredeyse Asya'dayım; ama buranın havası güneyinkinden farksız, geçen yazdan çok daha sıcak…"

Frenzel, parlak sözlerle kaldırdı kadehini: "Führer'in silahlarına ve Goethe'nin ışığına yönelme arzusuna içelim! Galiplerin gönlü yüceliğine içelim!" Friedrich kadehini kaldırdı, sade, askerce: "Bütün bu köpek alayının toz edilmesine içiyorum!" dedi. Bu sözler Rudi'nin hoşuna gitmişti; bağırdı: "Sieg Heil!" Yılbaşı şerefine onun da bardağına bir parmak şampanya koymuşlardı. Friedrich, güzel Norveçli kızların fotoğraflarını gösterdi. Martha yolculuk ve aşktan başka hayali olmadığını söyledi. Frenzel sakat elini kaldırıp ona "papaz" dedi. Gerta'ya gelince, kalbi uzaklarda, Johann'ın deyimiyle "neredeyse Asya"daydı. Gerta düşüncede bile bağlıydı kocasına: Başka bir erkek karşısında hiç kendinden geçmemişti. Fazlaca özgür davranan birtakım arkadaşlarının

hareketlerini beğenmiyordu. Sıradan bir yumurcak izinli mi gedi, kadınların hepsi başına üşüşüyor, evlerine çağırıyor, yediriyor, içiriyor; cephedeki hayatı soruyor, iç geçiriyorlardı: "Uyuyamıyorum, hep kocamı düşünüyorum!" Profesör Wirth'in karısının dediği gibi, bütün bu soru yağmuru "yatakta" son buluyordu: Ne yaparsınız hayat… Daha kötüleri de vardı. Savaştan önce Kellerlere gündeliğe gelen Bahçıvan Krauss'un karısı, bir Fransız tutsağıyla zina yaptığı için hapse atılmıştı. Gerta sinirden kıpkırmızı kesilmiş: "Ben olsam kafasını keserdim!" diyordu. Bir Alman kadını, nasıl olur da sefil bir Fransızı yanına sokar? Leş gibi sarımsak kokuyorlar, hepsi frengili…"

Gerta, "Yardımseverler"de çalışıyordu; çocuklar için bir kantin hazırlanmıştı. Geçen kış çok zor geçmişti: Küçük Gretchen'i komşulardan birine bırakmak zorundaydı. Yazın bir Rus hizmetçi tuttu, on sekiz yaşında genç bir kızdı. Gerta memnundu hizmetçisinden: Rus kızı fazla bir şey istemiyordu, ağırbaşlı ve çalışkandı, hatta fazla ağırbaşlı, neredeyse bezgin. Bütün gün çalışıyor, akşam mutfakta oturup ağlıyordu. Friedrich geldiğinde Gerta ona Olga'yı göstermişti (hizmetçinin adıydı bu): "Şuna bak… Johann, hepsinin Bolşeviklerden yıldığını söylüyor; ne kadar doğru söylediğini, bu kızı gördükten sonra anladım…" "Ruslar acı çekmeye bayılır," dedi Friedric. "Dostoyevski'yi okusanız anlarsınız…" Gerta, Olga'nın iç dünyasını düşünüyordu: Bir hizmetçi bulabildiğine memnundu; savaştan önce böyle bir şeyi düşünemezdi bile..

Yeni yılın ilk günlerinde; İrma, Gerta'ya haber bile vermeden çıkageldi. Gerta, kız kardeşini gördüğüne memnundu ama başına bir felaket geldiğini hemen anladı. Yıllardır birbirlerini

görmemişlerdi. İrma bir mühendisle evliydi… Dortmund'da yaşıyordu; kocası kısa süre önce askere alınmıştı.

— Neden ağlıyorsun? diye sordu kardeşine. Willi'nin başına bir şey mi geldi?

İrma cevap vermedi. Kara damlalar –göz boyası– yanaklarına akıyordu. Sonunda çenesi açıldı:

— Korkunç!.. Sizin burada bir şey gördüğünüz yok. Dortmund, Stalingrad'dan beter… Düşünsene, vakit geçirmek için sinemaya gitmiştim: Willi askere alındığından beri deli gibiyim… Son Gölgeler adlı saçma sapan bir film oynuyordu. Birden filmin ortasında canavar düdükleri çalmaya başladı. Sığınağa inecek zaman bulamadık: Öyle bir patırtı koptu ki, anlatamam sana… Çılgınlar gibi "Anneee!.." diye haykırıyordum. Zavallı annem! Stuttgart da öyleymiş. Neyse, sinemadan çıktık. Schillerstrasse diye bir şey kalmamıştı… Eve nasıl döndüğümü bilmiyorum… Max, gitmem gerektiğini söyledi… Bana su versene, birkaç damla ilaç alacağım. Deliriyorum, şaşma, delireceğim… Bundan eminim.

İrma, Gerta'nın küçük dairesine yerleşti ve kısa sürede parfüm kokuları ve pasaklığıyla yayıldı. Johann'ın kitapları üzerinde yırtık çoraplar sürünüyordu. İrma, bağıra bağıra, Olga'nın gerçek bir domuz bakıcısı olduğunu, Rudi'nin çok kötü yetiştirildiğini yüksek sesle konuşup, insanı selamlarken topuklarını bitiştirmeyi bilmediğini söylüyordu; kardeşinin Norveç'ten getirdiği şekerlerle besledi Gretchen'i (Gerta bunları Johann'ın dönüşüne saklamıştı). Her akşam isteri nöbetleri geçiriyor, Dortmund'un yeryüzünden silindiğini, annelerinin öldürüldüğünü, Willi'nin Rusya'dan

dönmeyeceğini söylüyordu.

Gerta da çok bitkindi. Johann'dan habersiz bir ay daha geçirmişti. İrma, gözyaşları içinde tekrarlıyordu: "Johann Stalingrad'da, Willi de Stalingrad'da; hepsi Stalingrad'da." Gerta, kardeşinin saçma sapan konuştuğunu biliyordu: Willi; Novgorod önlerinde bir yerdeydi. Ama Johann Stalingrad'da olabilirdi.

Üç gün sonra yas ilan edildi: Ne açık sinema vardı, ne de tiyatro. Radyo, hüzünlü parçalar çalıyordu. Frenzel uğradı; Gerta'yı avutmak için: "Belki Johann orada değil de Kafkasya'dadır," dedi. Demek Frenzel de Johann'ın Stalingrad'da olduğunu sanıyordu. Gerta bardak almak için mutfağa gitti. Olga, pencerenin başına oturmuş gülümsüyordu. Gerta, niçin geldiğini unutup yatak odasına koştu ve ağlamaya başladı. Birden durulan İrma, ona birkaç damla valeryan verdi. Frenzel durmadan söyleniyordu: "Neden bilmem ama Johann'ın Kafkasya'da olduğunu hissediyorum…" Oysa Gerta hırsından ağlıyordu. Koynunda yılan beslemiş, Olga'yı bir kere dövmemişti; üstelik ona eski bir eteğini vermişti… Ve şimdi bu pis karı, sürüyle namuslu Almanın ölümüne seviniyordu…

Aralarında belki Johann da vardı. Doğru Rusların insanlıkla ilgisi yok. "İnsan bunlara acımak isterse acıyamaz…" derken haklıydı Johann.

— Bu alçak karı pek memnun, dedi Gerta Frenzel'e.

Frenzel bir süre düşündü; sonra elini ceketinin yakasına sokup:

— Genel bir katılaşma, dedi. İnsanlık arabası bir duvara çarptı. Ama Hitler'in ışık, Febüs olduğuna inanıyorum… Korktuğum tek şey, insanların birbirini boğazlaması…

Frenzel gidince, İrma:

— Eksik olan bir elinin üç parmağı değil, dedi. Bana kalırsa bu adam deli… Şu sıra, başımıza gelenlerden ötürü akıl hastalıkları pek yaygın. Dortmund'da bir banka memuru, dünyanın sonunun geldiğini söylüyordu. Bir hava saldırısından sonra çırılçıplak sokağa fırladı… Dinle Gerta, şu domuz bakıcısını geceleri kapamalısın… Rusların ne halt edeceği belli olmaz.

Gerta, yirmi Ocaka kadar Stalingrad'da kalmış olan bir binbaşıyı dinlemişti radyoda. Korkunç bir soğuğun hüküm sürdüğünü, yiyecek bulamadıklarını söylüyordu; Almanlar kenti, eski çağların destan kahramanları gibi savunmuşlardı. Ama saldırganlar çok kalabalıktı, eşit olmayan bu savaştan yenik çıkmışlardı.

Gerta, nefret dolu gözlerle Olga'ya bakıyordu: Kızın dört erkek, üç kız kardeşi vardı. Bu Ruslar çok kalabalık oluyor! Ve bizi ortadan kaldırmak istiyorlar. Bizim kültürümüz, üniversitemiz, fikirlerimiz var; onların kaba kuvveti. Olga'nın kömür çuvalını nasıl kaldırdığını görmek yeter…

Gerta annesinden bir mektup aldı: "Sevgili Gerta. Hep seni düşünüyorum. Johann ne alemde? Başımıza gelmeyen kalmadı; öyle bir gece yaşadım ki son gecem sandım. İstasyon binası yok oldu. Bayan Ziegel bodrumda, yıkıntıların altında kaldı. Neden bu

kadar acı çektiğimizi bilmiyorum…”

Neden bu kadar acı çekiyorum? diyordu. Gerta kendi kendine. Kimse ona cevap veremezdi. Friedrich, uzun süre önce Norveç‘e gitmişti. İrma birden ağlamaz olmuştu: gepgenç bir uçaksavarcıyla kırıştırıyordu. Frenzeller uğradılar. Martha sızlanıyordu:

— Alfred’in de askere alınacağı söyleniyor. Parmakları olmayınca nasıl ateş eder? Akıl alır gibi değil…

— Karanlığı seven baykuşlara Geothe’nin ışığı ve Führer’in iyi niyetiyle karşı koymalıyız, dedi Frenzel.

Sonunda haber geldi: Astsubay Johann Keller, Almanya ve Führer için şehit düşmüştü.

Gerta bütün gününü, perdeleri inik, başında ıslak bir havlu odasında geçirdi. İrma ölüm ilanını gazetelere verdi, kız kardeşinin siyah elbisesinin pembe süslerini söktü. Gerta hareketsiz oturuyor, karları görüyordu; bir yığın kar; Johann bu karların arasında yatıyor ve kocaman Rus kargaları, gagalarıyla onu parçalıyorlardı…

Sabah gayrete geldi, kalktı. Gretchen’i giydirmek, Rudi’yi okula yollamak gerekiyordu. Mutfağa girdi, Olga küçük çocuğa kahve içiriyor, Rudi de ona Almanca öğretiyordu. Sabuna Rusça nasıl dendiğini sordu; “milo” dedi Olga; Rudi söyleyemedi, birlikte gülmeye başladılar.

Olga bir süredir daha neşeliydi. Eczanede çalışan bir Rus:

“Almanlara esaslı bir dayak attık,” demişti. “Yakında evlerimize döneceğiz…” Olga’nın güveni vardı: Yakında annesiyle kız kardeşlerini görecekti. Almanlar, savaşın başında kardeşi Mişa’yı öldürmüşlerdi; babasıyla öbür erkek kardeşlerinin ne olduğunu bilmiyordu.

— Nasıl diyordun? Milo mu?

Rudi gülüyordu hep.

Gerta birden kendini kaybetti, süpürgeyi kaptığı gibi Olga’ya vurdu. Dehşete düşen Rudi masanın altına gizlendi. Gerta süpürgeyi atmış, ayakta ağlıyordu; nasılsa Johann bir daha geri dönmeyecekti…

30

Krilov her yanda on üç sayısını görüyordu: Alman haritalarında, Voroneje-Kursk yolu on üçle belirtilmişti. Herhalde kör inancı olan kişiler, felaketin on üçten geldiğini sanmışlardı… Almanlar kaçarken her şeylerini geride bırakmışlardı: Toplarına ve dosyalarına varıncaya dek. Binlerce araba, uçaksavar topu, Avrupa'nın bütün otellerinin etiketini taşıyan bavullar, hasır pabuçlar, ağız mızıkaları, mayınlar, daktilo makineleri, Fransız konyakları, dürbünler, yığınla hurda demir, parçalanmış gövdeler… İğreti gözlüğü burnunun ucuna düşmüş bir kafa karların içinden fırlamıştı; tam yanında da garip bitkileri andıran bir çift pembe topuk. Kararmış kar. Araba, katılaşmış, donmuş cesetlerin üzerinden geçiyor. Ve bütün bu ceset ve kar yığınının tepesinde bir at başı… 13 sayısı. Cehennem çarşısı gibi bir şey… İena'da mercekler cilalanmıştı; Neuchâtel saatçileri kronometreleri ayarlamışlardı; Hollandalı peynirciler rıhtımlar yapmış, denizi kurutmuş, inek yetiştirmişlerdi. Neye yaramıştı bütün bunlar? Polinezya'da ilkel insanların yaşadığı söyleniyordu… İyi ama optik alanındaki üstünlükleri, düşmanın yerini sesle bulan araçları, "Leica" makineleriyle bunlara ne ad vermeli? Kursk tarlalarını bunca garip şeyle kaplı görmek ne acı! Altılı havanlarla tuvalet kâğıdının haçlı seferi…

Yorgunum, diye düşündü Krilov. Bir sürü saçma sapan şey bu yüzden kafama doluyor. Önemli olan herifleri buradan kovmamız. Yürüyüşümüzün üçüncü haftasındayız, az şey değil! Yakında Kursk'a varacağız!

Akşama doğru fırtına yeniden başladı. Ovada kardan sütunlar

dönüp duruyordu. Şubat ayı boyunca, böyle bir kasırga görülmemişti hiç. Soğuk ısırıyordu sanki. Gizlenmeye çalışan Almanlar, ormanlardan çıkıp kulübelerin kapısını vuruyor, yol kenarlarında donuyorlardı. Herkes Batı'ya yütüyordu: Arabalar, piyadeler, traktörler, hastaneler, havlamaları dünyayı tutan köpekleriyle istihkâmcılar, eşya dolu kamyonlar –Askeri konsey odası için–, gazeteciler, Kursklu milisler. Kar yığınları da ilerlemekteydi.

Krilov şarkı söylemeye başladı (her zamanki gibi yalan yanlış): "Postacı olduğum günlerde…" Neden gerek kendisi gerek ötekiler hep postacının, kızağın şarkısını söylüyorlardı? Yolculuk, işte insanları çeken şey. Ama ister neşeli olsun, ister insanı Batı'ya götürsün, yolculuğun hep hüzünlü bir yanı vardı…

Birkaç haftadır Krilov'un acısı depreşti. Nataşa'nın mektubunu kargaşalık içinde almıştı: Macarların savunma hattı yarılıyordu. Derken gecenin sessizliğine gömülen Voroneje'ye vardılar. Üç yüz metre ötelerinde evler uçmaya başlamıştı… Ayaklarının altında yer sarsılıyordu. Yaralılar taşınıyordu: Bizimkiler, Macarlar, Almanlar. Kimse zaferin bilincinde değildi; gerilim hepsinin aklını başından almıştı. Bu ölümcül itişmede, kanı emen gazlı bezlerin, can çekişenlerin iniltilerinin; hırıltılarının, hıçkırıklarının araçlarla şişeleri sallayan patlamaların aralık ayındaki savaşların arasında Krilov'un acısı uyuşmuştu. O sıralar başına gelen felaketin büyüklüğünü fark etmemişti daha. Ancak Kızılordu Batı'ya yürüyünce, Kastornaya'ya varınca, Alman yenilgisi göz alabildiğine seyredilebilince –tankların yardığı, uçakların paraladığı bir ova– Krilov, Varya'nın artık yaşamadığını, zaferi anlatacak, hayatını birlikte sürdürecek kimsesi kalmadığını anladı.

Nataşa'sı hayattaydı, ama insan küçük bir kıza her şeyini anlatamazdı ki…

Karısıyla bir sürü olayı birlikte yaşamışlardı! Tartışmış, kavga etmiş, ayrılık acısı çekmişlerdi! Dağdan inen sel gibi başlangıçta köpürüp homurdanan, sonra durulup derinleşen aşkları, ilk yılların ateşinden sonra öyle bir yakınlık halini almıştı ki, şimdi Dimitri Alekseyeviç her bakımdan yıkıldığını anlıyordu.

Arkadaşlarından hiçbiri çektiği acının farkında değildi. Krilov'un karısının öldüğünü biliyorlardı; ama yaşlı bir kadının, bunca kargaşalık arasında sessizce sönüşü hayal güçlerini etkileyecek gibi değildi. Ve sevincini, şaşkınlığını, kızgınlığını gizleyemeyen Krilov, acısını herkesten iyi saklıyordu. Belki daha sessizleşmişti; daha seyrek gülüyordu. "Yorgunsunuz Dimitri Alekseyeviç, hissediyoruz…" diyorlardı. Kendisi de, sonunda inanmıştı buna. En kederli anında kendi kendine kızıyordu: Herkes yorgun…

Yürüyüş gitgide güçleşiyordu. Yollar temizleniyor, iki saat sonunda kar yığınlarından tepeler oluşuveriyordu. Beyaz okyanus coşmuştu; arabalar, insanlar, kızaklar bu okyanusun köpüklü dalgaları arasında kayboluyordu. Ama Batı'ya yürüyüş bir saat bile durmuyordu. Soğuğa, ölümcül yorgunluğa rağmen inanılmaz bir güç insanları ileri itiyordu. Sağda solda Almanlar dayanmaya çalışıyorlardı. Havan mermilerinin bile yapacağı bir şey kalmamıştı: Askerler mermi yağmuru altında ilerliyorladı. Oysa, kısa süre önce bu ordu aceleyle çekilmekteydi; askerler birtakım söylentilere kulak veriyor, Alman tankları görülünce dağılıveriyorlardı. Hepsi acı acı, düşmanın büyük gücünü, durmadan, hiç durmadan gerilemek gerektiğini düşünüyordu.

Birkaç gün içinde zafer hepsini değiştirmişti; kendine güven yeniden canlanmıştı; hepsi engelleri aşacaklarını, ilerleyeceklerini biliyorlardı artık; artık onları hiçbir şey durduramazdı…

Gece Krilov küçük bir kentte buldu kendini. Geçen yüzyıldan kalma, tahtadan küçük evlerle dolu bir kentte; sanki beş yıllık planların hepsi bu uzak kenti unutmuştu. Krilov bir kapıyı vurdu. Alındığı odada genç bir kadın çocuğuyla yaşıyordu. Krilov, bacaklarını altına alıp daracık bir sedire yerleşti.

— Yatağa uzanın… Orada dinlenemezsiniz…

— Yok canım… Böyle çok daha rahatım.

Küçük çocuk uyanmış, şımarıklık ediyordu: "Anne, bana reçel ver." Krilov, uykuya dalarken düşündü: "Reçeli nereden bulmuşlar?"

Ortalık henüz karanlıktı, çocuk Krilov'u uyandırdı. Annesi kahvaltı hazırlamıştı. Reçel düş değil gerçekti: Almanlar giderken depoları ateşe vermiş, halk da yanan depolara saldırıp sandık sandık konserve çıkarmıştı.

Krilov genç kadına sordu:

— Memnun musunuz?

— İnanamıyorum… Ah bir de kocama kavuşsam. Kocam havacıydı. Sağ kalıp kalmadığından haberim yok…

Hüzünlü, güzel gözleri vardı.

— Almanlar, size kötülük ettiler mi? diye sordu Krilov.

— Gelir gelmez ne var ne yok yağma etmeye başladılar; benim de semaverimi, çalar saatimi aldılar. Ama sonra, bir daha gelmediler evime…

Küçük çocuk birden araya girdi:

— Anne, her akşam Otto geliyordu ya!

— Susacak mısın yalancı!

Çocuk ağlamaya başladı:

— Yalan söylemiyorum… Otto benimle oynuyordu, seninle de oynuyordu…

Kadın başını çevirdi. Krilov kıpkırmızı oldu ve dışarı çıktı.

Yaşlı bir kadın onu evine aldı:

— Otur bakalım yiğidim! Bir bakayım sana… Bizimkilerdensin ya…

Ağlıyordu, ağlıyordu ama bir yandan da Krilov'a kaskatı sucukla bir de insanın yüzünü buruşturan Alman balı veriyordu. Ona bir fotoğraf gösterdi:

— İşte benimki. Orduda. Miloşka'yı Almanlar götürdü…

Önceki güne kadar Alman komutanlığının bulunduğu binaya bayrak çekildi. Yerlerde, masalarda, dosyalar, gazeteler, altında "Kurtarıcı" yazısıyla Hitler'in bir resmi sürünüyordu. Krilov çocuklar gibi kendinden geçip resmin üzerinde tepinmeye koyuldu: "Uğursuz hayvan!"

Kadının biri anlatıyordu:

— Gitmek üzereydiler, Lossinov koşarak geldi; onların belediye reisliğini yapıyordu. "Beni de götürün!" diye bağırmaya başladı. Alman şöyle cevap verdi: "…r git! Seninle uğraşacak vaktimiz vardı da sanki. Depoların içindekileri bırakıyoruz, bir de senin gibi boklarla mı başımızı derde sokacağız!" Alman, bütün bunları Rusça söylemeyi becerdi. Lossinov da koştu, bana geldi: "Senin İgnace'i ipten kurtardığımı söyleyen bir kâğıt yaz, bir inek veririm" dedi. "Akşama doğru Kızıllar geldiler…"

Krilov kükredi:

— Kızıllar mı?..

Kadın utana sıkıla gülümsedi:

— Almanlar öyle diyorlardı da. Birçok şey gibi bu da insanın diline yerleşiyor…

— Doğru, dedi Krilov. Bir yığın şey gibi. Kafalar pislik dolu, her yerde frengililer, hepsinin canı cehenneme! Üstelik bir de bit!..

Sonra Krilov, kadın Doktor Galkina ile tanıştı. Almanın biri kadını dövmüş, bir kolunu kırmıştı: Hastanede gizlediği iki Kızılordu erinin partizanlara katılmasını sağlamıştı kadın.

Galkina'da, Krilov'un karısını hatırlatan bir yan vardı: Bir beyaz perçem, yüzünde mavi damarlar; heyecanlandığında soluğu sıklaşıveriyordu. Krilov, geçirdiği günlerin kısa hikâyesini dinledi; homurdandı:

— Gerçek bir kahramansınız! İzin verin de sizi kucaklayayım. Biliyor musunuz, burada pek çok süprüntü gördüm, havası bozulmuş. Bizden birine rastlamak insanın hoşuna gidiyor, gerçek bir Rus demek istiyorum…

Kadın tatlı bir sesle karşılık verdi:

— Ben başkalarının yaptığından farklı bir şey yapmadım; herkese işkence ettiler…

Bir şey daha söylemek istiyordu; ama herhalde gereken sözcükleri bulamadı.

Kursk. Bir soru hiç durmadan Krilov'un kafasını kurcalıyordu: Kursk'un ünlü bülbülleri nereye gitmişti? Yorulunca insanın kafasından yığınla saçmalık geçiyor… Barbar herifler, kim bilir kaç ev uçurmuşlar! Yanından geçen ırmak ve dik yollarıyla kent güzel… Her yanda "Almanlara mahsus" yazıları. Canları cehenneme, bütün dünya onlara mahsus! Kimi gömüyorlar, sorarım size? Dünyayı altüst ettiler, herkese acı çektirdiler, her şeyi pislettiler, ilerde çok daha sıkıntı çekilecek. Bir sürü ev

yapmak, daha da ötesi, insanları tedavi etmek gerekecek. Krilov, ilk kez geleceği düşündü. Savaşın sonunu gözünün önüne getiremiyordu. Öylesine ani başlamıştı ki. O pazar sabahını çok iyi hatırlıyordu… Belki o an değil de çok daha önce başlamıştı: Polonya'da, Madrid'de, belki daha önce, o maskara ortaya çıktığı sıra… Belki bir anda da bitmeyecek? Ah, sonu gelse. Havan mermilerinin sesi duyulunca insanın içine pişmanlık doluyor: Ne ettim de savaştan önce bülbül sesi dinledim? İyi ama Kursk'un bülbülleri nerede? Aptal mıyım neyim? Kış ortasındayız ya…

Krilov bütün gün çalışmış, on bir ameliyat yapmıştı. Akşam Çavuş Kukuşkin'i getirdiler. Sedyeci kadın, çavuşun kente ilk girenlerden olduğunu söyledi; damlarda mevzilenen Alman nişancılarını avlıyordu. "Usta bir nişancı. Onun gibisi yoktur…" Krilov yarasına baktı: Epey ağırdı. Hastabakıcı derece koydu: Ateşi 39.8'di. Hiç kuşku yok, kangren olmuş…

— Kesecek misiniz? diye sordu hemşire.

Homurdandı sonra:

— İşiniz gücünüz kasap gibi doğramak…

Krilov şişi yardı, kemik parçalarını çıkardı, pansuman yapıp alçıya koydu.

— Kurtulacak sanırım. Bacaksız bir usta nişancı işe yaramaz. Pek de genç; ya karısı vardır ya nişanlısı… Benim gibi değil… Yirmi üç yaşında, gücünün kuvvetinin doruğunda…

Gece, askeri konsey üyesi Albay Tisçenko'ya Galkina'nın hikâyesini anlattı:

— Onun gibi kadınlara adım başında rastlanmıyor. Kolunu kırmışlar, "başıma bir şey gelmedi…" diyor bana. Karmakarışık bir yumakla karşı karşıyayız… İlk bakışta çözmenin olanağı yok: Pislik ve kahramanlık bir arada… Almanların baskısı altında on beş ay yaşamak az şey değil! Paris ya da Varşova'ya neler yapabildiklerini düşünebiliyor insan…

Albay haritanın üzerine eğildi, kısacık kalın parmağını Dinyeper'in üstüne koydu:

— Şimdi daha çabuk ilerleyeceğiz.

— Benden iyi bilirsiniz albayım. Ama daha uzun süre bu havayı dinleyeceğiz gibime gelir. Almanların zekasını hesaba kattığımı sanmayın. Bu avanakların aklı başına gelmeden biz Berlin'e varırız. Yalnız bir yıl, belki daha da fazla savaşmak gerekeceğini sanıyorum…

Hastane arabasına döndü:

— Ne alemde? Adını hatırlamadım, Kuroşkin miydi neydi?

— Kukuşkin mi? Uyuyor… Kurtulacak. Ama Vassia galiba öldü. Nataşa'ya mektup yazmalıyım…

Krilov dışarı çıktı: Fırtına bütün şiddetiyle devam ediyordu. Yol yeniden karla kaplanmıştı. Krilov başladı şarkı söylemeye:

Postacım sustu. Ama önümdeki yol uzun,

Daha çok uzun…

Yol gerçekten uzundu. Yaşamak gerekiyordu. Ama Varya ölmüştü… Yorgunum, pek tabii… önemi yok: Paçayı kurtaracağım. Torunumu görmeyi ne kadar isterdim! Nataşa, “eşi bulunmaz bir çığırtkan,” diyor. Demek bana benzemiş…

BEŞİNCİ BÖLÜM

1

Karargâh bir kayınağacı ormanına yerleşmişti. Çevrede kuşlar ötüşüyor, mor boru çiçekleri açıyordu. Zırhlı koruganlar geniş ve çok rahattı; Albay Gabler kendine bir çalışma odası, kitapları için de bir raf ayırabilmişti.

Albay keyifsizdi. Richter zarfı verdiğinde ağzını açmadı. Richter topuklarını birbirine vurdu, kapıya yürüdü.

— Bir dakika, dedi albay. Bayan Richter nasıl?

— Sağolun albayım, iyidir. Daha dün mektup aldım kendisinden.

— Berlin'den ayrılmasını söyleyin. Daha iyi. Benim ailem tam zamanında gitti. Benim için yaptığınız ev yok artık: Tam isabet aldı…

Richter durakladı: Bir şeyler söylemek doğru olur muydu?

— Bu canavarca hava saldırıları çok korkunç… İsterseniz albayım, zaferden sonra size yeni bir ev daha yaparım. Kafamda birtakım yeni tasarılar var.

Richter çıktığında albay kötü kötü güldü: "Zaferden sonra…" Durumun farkında bile değiller. En ufak ayrıntılarına dek ruhunu koyarak yaptırıp döşediği evi bir bombayla yıkıldığı için üzülüyordu; yakın gelecekte saldırıya dalıp gitmişti, suratı bu

yüzden asıktı. Doğru, bu kez daha iyi hazırlandık; hem harekat planı çok daha alçak gönüllü… Yine de başarıdan kuşkuluydum: Son iki yıl içinde çok hata yapıldı… Richter gibi bir adam bile takvimin tılsımına inanıyor. Bunlar yılı paylaştığımızı sanıyorlar: Kış Kızılların, yaz Almanların. Her şeye rağmen bu inancı devam ettirmek zorundayız: Askerler bitkin, yılgın; yakınlarından aldıkları mektuplarda hep bombardımanlardan söz ediliyor; herkes müttefiklerin ne yapacağını düşünüyor, bu iş neredeyse dört yıldan beri sürüyor. Bezmeyen kalmadı… Daha önce savaşın akışı bizim elimizdeydi; şimdi akıntıya kapıldık, sürükleniyoruz.

Akşam albay, haberleşme servisinden Binbaşı Hillebrandt'la konuştu. Ona birden sordu:

— Harekat planı hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Ciddi bir plan. Bana kalırsa, bu saldırı geri çekilmemizi geciktirebilir.

Albay binbaşıyı çocukluğundan beri tanırdı: Öğrenimlerini birlikte yapmışlardı, düşüncesini gizlemedi.

— Buna güvenmek bile güç. Askerler eskisi gibi değil… En iyilerini kaybettik. Her şeyden önce moral bozuldu. Geçen kış başımıza çok iş açtı. Ben bile, gelenekleri olan ordumuzun bunca hatayı nasıl yaptığına şaşıyorum. Biliyorum, ordunun suçu olmadığını, işe acemilerin karıştığını söyleyeceksiniz. Doğru. Yine de hatanın bizim payımıza düşen bölümü de var. Örneğin haberalma servisleri çok kötü işledi.

— Rusların yedeklerinden haberimiz yok muydu sanıyorsunuz? Gelir gelmez, Stari-Oskol'da size Kızılların planından söz ettim. Rusların doğuda ya da kuzeyde yedek birlikleri olduğunu biliyorduk. General Grimm'e anlatmaya çalıştım, ama boşuna nefes tükettiğimi hemen anladım… Tabii Ruslar bu yedek tümenlere sahip olmasalardı çok daha iyiydi. General Grimm, Orgeneral Von Salmuth'u üzmenin yersiz olduğunu düşündü. Palavra attığımı sanmayın; General Grimm bana açıkça şunları söyledi: "Ordu komutanı bu rapora sinirlenir…" General Von Salmuth'un da Führer'i kızdırmaktan çekindiğine eminim. Rusların büyük yığınak yaptıklarını Hitler'e söylese esaslı bir zılgıt yiyecek, daha sonra da adı Führer'de birtakım tatsız çağrışımlar yapacaktı… Birbirimizi aldatıyoruz, tabii bundan da Ruslar faydalanıyorlar. Yakın gelecekteki harekatın sözünü ettiniz… Dün General Grimm beni çağırttı. Raporumu verdim. Sözümü kesti: "Önemi yok, sağ kanattan SS tümeni bizi destekleyecek…" demez mi? Ona Kızılların yürüyen toplarından söz ediyordum, ilk görevimdi bu. SS tümenine gelince, durumu benden iyi biliyordu. Yine de sözlerimin geri kalanını dinlemedi… Neden kaybetmeye başladık biliyor musunuz? Çünkü başta çok kolay kazandık. Dünyamız kadar eski bir atasözüdür…

— Bu kez üstünlük bizden yana gibi. General Batı'daki bütün birliklerin buraya aktarıldığını söyledi…

— Doğru. Aldığımız haberlere göre bu yaz, Fransa cephesinde hiçbir hareket olmayacak…

— Yine de tehlikeli… İki cephede birden savaşamayız… Diplomasi, Von Ribbentrop denen o işe yaramaz herife

bırakılmamalı… Herhalde artık Kızıllarla anlaşmamız güç olur; çünkü uyguladığımız politika çocukları bile bezdirdi. Ama elimizde usta diplomatlar olsaydı, Batı'yla bir anlaşmaya varabilirdik… Tabii, en iğrençlerinden birkaç kişiyi başımızdan atmak şartıyla…

— Sizce ne yapmak gerek? diye sordu Binbaşı Hillebrandt.

— Yapmakta olduğumuzu sonuna dek götürmek. Çaremiz kalmadı. Başkalarının günahlarını örtmek zorundayız… Orduya güveniyorum: Almanya'nın tek dengeli gücü. Kazanmasak bile, direnmeye, ülkeyi işgalden kurtarmaya çalışmalıyız. Belki tarihçiler, bu kaçınılmaz harekatı Kursk savaşı değil de Almanya savaşı diye adlandırırlar?

Richter, Gabler'in bütün bu karamsar düşüncelerini anlayamazdı; sadece albayın keyifsizliğini fark etmiş, bu keyifsizliği evinin yıkılmasına yormuştu. Taburuna döndüğünde o da üzüntülüydü. Birkaç kere Hilda'ya yazmış, Harz'a yeğeni Johanna'nın yanına gitmesini rica etmişti. Hilda, verdiği cevapta, hava saldırılarıyla ilgili haberlerin abartıldığını belirtmekle yetiniyordu: "Oraya gitsem çıldırırım; seni o kadar merak ediyorum ki. Burada en ufak şey bana seni hatırlatıyor, içim biraz daha rahat ediyor…" Mektubu aldığında Richter duygulandı; ama hemen ardından, Hilda'nın kendisini aldattığı aklına geldi. Hava saldırılarının çok tehlikeli olduğu biliniyordu. Gitmek istemiyorsa Berlin'de bir dostu var demekti. Bu kadın bombaların altında bile sevişebilecek yaradılıştaydı… Richter sertçe bir mektup yazma kararını verdi: Hemen Harz'a gitmesi gerekiyordu. Kalemi eline almıştı ki Karafatma geldi:

— Albayla konuştun mu?

— Birkaç kelime… Hallensee'deki evinin yıkıldığını söyledi.

Karafatma bir küfür savurdu:

— Alçaklar! Sivil halkı öldürüyorlar… Bizim Köroğlu Hamburg'dan ayrılmak için dünyanın sıkıntısını çekmiş. Akıl almaz bir savaş… Neredeyse burada da başlar. Albay savaşla ilgili bir şey söylemedi mi?

— Hayır. Sanki biraz düşünceliydi…

— Nasıl düşünceli olmasın… Saldırıya biz geçeceğiz, bana kalırsa Kızıllar da hazırlanıyor… Kazansak bari! Eğer herifleri alt edemezsek bu kış yine başımız belaya girecek…

Richter Karafatma'ya baktı ve düşündü: Karafatma'nın bile sinirleri bozuk! Brest yakınında kırk Rusu enselemekle övünmüyor artık; kızları da düşündüğü yok, aklı fikri "bizim Köroğlu" dediği karısında; homurdanıyor. Savaştan bıktığını söylüyor, "başımız belaya girdi" diyor. Yaşlandı, yirmi dokuz yaşında ama kırkında gösteriyor…

— Savaşa başladığım arkadaşları geri verseler içim rahat eder. Ama yolladıkları bok alayını biliyorsun. Birinin nefes darlığı var, öbürü burnunun ucunu görmüyor, üçüncüsü Viyana'da yıllar yılı gizlenmiş ödleğin biri… Bir tek "Kaplan"lara güveniyorum. Savaş aracı diye bunlara derler! Zırhları her türlü mermiye dayanıklıymış deniyor… Belki "Kaplan"lar bizi bu badireden

kurtarır… Ne de olsa boğaz boğaza savaşamayacak kadar uygar bir ulusuz, o iş "İvan"lara özgü. Onları ancak teknik üstünlüğümüzle yenebiliriz. Bütün soru, elimizde bu "Kaplanlar"dan kaç tane bulunduğunu öğrenmek.

Richter Karafatma'ya acıdı, cevap verdi:

— Albay, çok var, dedi.

Bu cevap Karafatma'ya yetmedi. O güne kadar ölebileceği aklına gelmemişti; ölümü düşünmenin ödleklik olduğunu sanırdı. Ama şimdi, kendi kendine "kurtulamayacağımı sanıyorum" diyordu… Çepeçevre, batan güneşin altın sarısı ışıklarıyla, aydınlanan orman uzanıyordu. Karafatma, doğup büyüdüğü kentin hemen yakınındaki küçük ormanı hatırladı: Çam pürçüklerinin halı gibi örttüğü yollar, koca koca kızıl sümüklüböcekler, yeşile boyalı sıralar. Büyük bir hüzün çöktü üzerine; "Köroğlu"na mektup yazmak için masa başına çöktü; ama hemen kalemi bıraktı, düşündü. Neden ölmesi gerekiyordu? Yeryüzünde insanların hepsine yetecek kadar toprak yok muydu, ille de birbirlerini boğazlamaları mı gerekiyordu? Yazdı: "Paramla saatimin, Leimert'te oturan karım Anna Grün'e yollanmasını diliyorum. Sevgili karımdan, çocuklarımızı din saygısı içinde ve zavallı babalarının adını anarak büyütmesini rica ediyorum. İyi bir Hıristiyan olarak öldüğümü kendisine bildirin." Karafatma kiliseye ayak basmayalı en azından on yılı geçmişti. Neden az önce Tanrıya inanmaya başladığını kendi de bilmiyordu. Belki "kilise kokuyorsun" dediği karısını sevindirmek istemişti. Belki de ne yapacağını şaşırmıştı: Aptalca, boşu boşuna ölmek gerekiyorsa, demek gerçekten bir Tanrı vardı… Zarfın üzerine: "Ölümümden sonra açılmak üzere" diye yazdı.

Richter de Hilda'ya mektup yazdı. Berlin'den ayrılması için yalvardı. Gözdağı verdi: "Biriyle ilişkin varsa öleceğime güvenme, cephe gerisindeyim ve yakında izin alıp geleceğim." Karısına bağlılık yeminleri ediyordu. "Uyuyamıyorum, sanki bu gece Berlin'e bir hava saldırısı yapılacakmış gibi geliyor."

Mektubuna tarih atmak için Turna'ya sordu:

— Bugün ayın kaçı?

— Dördü. Güneyde saldırıya geçeli tam bir yıl oluyor. Az önce not defterime baktım: Beş Temmuz. O sıra Gijatsk önündeymişiz. Son savaşı verdiğimize inanıyordum… Bizimkiler Harkov'dan Kafkasya'ya hiç durmadan yürümüşlerdi…

Richter acı acı güldü:

— Sonra da durup Kafkasya'dan Harkov'a döndüler. Bu "kadril" seni bıktırmadı mı?

— Richter, böyle şeylerle alay edilmez…

— Alay eden kim? Bu "kadril"de ben de kardeşimi kaybettim.

— Çok şey kaybettik Richter: Ara sıra, Almanya bir hayaletler bölgesi halini almış gibi geliyor bana. Yalnız ödleklerle ikiyüzlüler kaldı geriye. Albay Gabler düşüncesi hadım edilmiş biri, mesleği askerlik olduğu için savaşıyor.

Richter sinirlendi:

— Senin neden savaştığını merak ediyorum doğrusu.

— Ben mi? Führer'e inanıyorum. Geçen kış şımarıklığımızın cezasını çektik: Yağmaya ve kızlara fazlaca dalmıştık; gevşedik, yumuşadık, kızlarla dostluk kurduk. Rjev'de Ruslarla ahbaplık ettiğini, çocuklarıyla oynadığını hatırlıyorum…

— Kötülük bunun neresinde? Haydutları asmak gerek, ama kendi halindeki halk yığınlarıyla da savaşmıyoruz ya?

— Kendi halinde halk yığını diye bir şey yok. Modası geçmiş bir görüş…

Turna bir çiçek kopardı.

— Sence nedir bu?

— Papatya…

— Her yerde biter, bir inek çobanı bile bu çiçeği seyredebilir. Führer'in aslanpençesini sevmesi boşuna değil. O çiçeği koparmak için, insanın dik yamaçları tırmanması gerek…

Richter gürültülü gürültülü esnedi:

— Şiirinle başımı ağrıtıyorsun Turna. Ne papatya istiyorum, ne aslanpençesi. Yıkanmak, sırtıma bir sabahlık geçirmek, sedirime uzanmak istiyorum; ne Rus topçusunun gürültüsü, ne tarihi görev, ne de sen. Anladın mı?

Akşam Karafatma günlük emri okudu: Astsubay tanınmaz haldeydi, kederli hali geçip gitmişti. Bıyıklarını oynatarak, gururla:

— Artık iyice hazırlandık, dedi. Ruslara tekniğimizin nasıl olduğunu hissettireceğiz. Sonucu "Kaplanlar" gösterecek.

Ertesi gün savaş başladı. Mermiler, mayınlar kayınağacı ormanını altüst ediyordu. Tanklar önde gidiyordu. Richter, birkaç saatliğine yüreklendiğini duydu: Her şey zaferin ateşini hissettiriyordu. Dört kilometre ilerlediler. Rusların karşıdaki siperde tutundukları kimin aklına gelirdi? Sonraları Richter bu kısa çarpışmayı, savaş boyu gördüklerinin en korkuncu olarak hatırlayacaktı. Oysa ilk kışı, Kastornaya önünden kaçışı, "İvan"ın topçu ateşini görmüştü. Özellikle korkunç bir an yaşadı: Richter, Rusun birinin, makinelisinin kabzasını kaldırıp Turna'ya savurduğunu gördü… Hemen kaçtı: Nasıl kurtulduğuna aklı bir türlü ermiyordu…

Kayıpların sayımına girişildiğinde hepsi büyük bir korku duydular: Bu daracık toprak parçasını pahalıya ödemişlerdi. Karafatma, hem kendini, hem arkadaşlarını yüreklendirmeye çalıştı: "Başlangıç her zaman güçtür… Daha ilerde Kızılların bu kadar iyi tahkim edilmiş yerleri yok…

Richter Turna'yı düşünüyordu. Savaştan önce onu kırdım, ne acı… Ara sıra dayanılmaz olurdu ama inanmış çocuktu. Hem sonra eski bir arkadaştı, savaşa birlikte başlamıştık… Richter, felsefe, şiir ve mimarlık üzerine yaptıkları konuşmaları hatırlıyordu. Turna'nın kendine özgü görüşleri vardı; Almanların Avrupa'yı ele geçirince şövalyelerinki gibi sağlam kalelerde

oturacaklarını, mimarların doğaya egemen yepyeni bir mimari yaratacaklarını söylüyordu. Yarı cahil ve gözü dönük bir asker tarafından öldürüldüğünü düşündükçe… Fikir ve kaba kuvvetin trajik çatışması…

Ertesi gün üç kilometre daha ilerlediler. Üçüncü gün saldırıya geçtiler, iki kere tepeye vardılar ama ikisinde de püskürtüldüler. Karafatma hep "Kaplan"lara güveniyordu. Dördüncü gün zırhı delinmiş bir "Kaplan" görünce keyfi kaçtı. Homurdandı: "Alçaklar! Büyük ısı çıkaran mermileri var…"

Toprak sarsılıyordu ama hepsi savaşın durulduğunu hissediyorlardı. Askerler öylesine bitkindi ki: "Kursk'un canı cehenneme!" diyordu çoğu. Top yuvaları onlara en tatlı yer geliyordu. İki topçu saldırısı arasındaki molalarda yumuşuyor, duygulanıyorlardı. Bu molalardan birinde, Karafatma, paramparça olmuş ormandan hâlâ ayrılmayan çılgın bir guguk kuşunun sesini duyunca daha kaç yılının kaldığını saymaya koyuldu. Ama guguk kuşunun sesi kesilmiyordu.

Richter bir kahkaha attı:

— Ne oluyorsun? diye sordu Karafatma.

— Dinle, savaştan önce bir albay, Rusya'ya gerçek bir savaş vermeden girdiğimizi söylemişti. "Yarı barışçı sızma"ydı bunun adı. Ne garip değil mi?

Karafatma bir komutanın sözünü hiçbir zaman alaya almazdı.

— Önceden kestirmek güçtü, dedi, yine de Rusya'nın derinliklerine dalmamız iyi bir şey. Savaşı gerilerde kabul etseydik Almanya'nın başına neler gelecekti, düşünebiliyor musun?.. Dün gazetede, bu kadar geniş toprak parçasını Almanya'yı işgalden korumak için aldığımızı okudum. Çok doğru. Belki Kursk'u ele geçiremedik ama almak için elimizden geleni yaptık. "İvan" çakıldı kaldı, yaptığımız planlar gerçekleşmedi…

Oysa Karafatma da ötekiler gibi bekliyordu: Ya Ruslar karşı saldırıya geçerlerse? Gerçekten de, 11 Temmuz sabahı, gün doğarken Kızıllar bir cehennem ateşi açtılar. Onların bu saldırısına karşı hazırlık yapılmıştı. Birkaç zorlu saatten sonra Kızıllar durduruldu.

Karafatma'yla Richter, gösterilen başarıdan ötürü birbirlerini kutladılar.

— Şöyle bir sürtünmeye kalktılar, gördüler başlarına geleceği. Herhalde bu yaz rahat geçecek. Ruslar müttefikleri bekliyorlar. Biz de hem orada hem burada, boş bulunmamak için hazırlıklı duruyoruz…

Korkunç bir haftadan sonra içi rahatlayan Albay Gabler başarı kazandıklarını sanıyordu. "Bizden daha iyi durumda değiller," dedi kendi kendine. "Şimdi denge sağlandı işte…"

Gün batarken Ruslar yeniden zorlu bir ateş açtılar. Topları aralıksız üç saat ateş etti. Sonra Karafatma uzakta Rus tanklarını gördü. Tanksavar topçumuz nerede kaldı yahu? Havada yalnız Kızıllar var, bizimkiler görülmüyor… Ortalıkta öyle bir kargaşalık

vardı ki, Karafatma'yı asıl şaşırtan da buydu. Makineli tüfek taşıyanlara hendeklere yerleşmelerini emretti. Ruslar sipere girerse bacaklarına ateş edin…

Yarım saat sonra Karafatma bağırıyordu: "Geriye çekilin!"

Albay Gabler, General Grimm'e telefon ediyordu:

— Bölüklerde üç dört kişi kaldı. Dayanmamı nasıl istersiniz?

Bir yaz yağmuru yağdı. Sonra güneş göründü. Damlalar yaprakların arasında parıldıyordu. Richter –Hilda'nın istasyondaki gözyaşlarını hatırladı. Kadınların önsezisi var, kediler gibi felaketi duyuyorlar.

2

Gökyüzünün koyu mavi bir renge büründüğü şiddetli yağmurlarla, ortalığın aydınlığa boğulduğu saatler birbirini izliyordu. Minaev hayatında bu kadar çiçeği bir arada görmemişti sanki: Boru çiçekleri, aslanağızları, sarı amberler. "Gerçek bir cennet," diye düşündü. Sonra bu düşüncesini garip buldu: Cennet güzel yer demek. Dün makineli başındaki bir Alman beni az kaldı vuruyordu, gece cehennem ateşi tepemize yağdı; Almanlar bu uğursuz köyü geri almayı kafalarına koymuşlar anlaşılan, iki "Kaplan"ı üzerimize saldılar. Ama bundan çiçeklere ne? Açmaya devam ediyorlar işte…

— Tabur komutanı nerede?

Patika çalılıkların arasında kayboluyordu; ilerleyebilmek için çavuş dalları eliyle itmek zorunda kaldı.

Sonunda, önceki gün almışlardı köyü. Hem epey de güçlük çekerek. Minaev takılıyordu: "Bizim alay için burası Cannes kenti gibi." Tanklar kestirme yoldan göründüğünde, Ossip'in komuta ettiği tabur, ırmağın yüksek kıyısındaki köye saldırdı. Almanlar köyü iyice tahkim etmişlerdi. Yarbay Medvedev, Minaev'in taburunu arkadan sardı: Ormandan geçip kestirme yola çıkarak Almanların geri çekilmesini önleyeceklerdi. Güneyden köye daldılar. Tavanlarına çekilen Almanlar öğleye kadar dayandılar. Bir yüzbaşıyla yüz kadar da er tutsak edildi. Bir binbaşının ölüsü bulundu…

Ossip'i görünce Minaev bir kahkaha attı:

— Savaştan önce bir Amerikan filmi görmüştüm; cezaevinden kaçan bir mahkûmun hikâyesini anlatıyordu. Tıpkı seninki gibiydi filmdeki herifin yüzü…

Ossip'in yüzü gözü toz içindeydi: Sakalı uzamıştı; gözleri yorgunluktan parlıyordu. Sesi boğuktu, içkiden sesi kısılan sarhoşlarınki gibiydi; büyük gürültüyü bastırmak için son günlerde çok bağırmıştı anlaşılan. Elini yüzünde gezdirdi:

— Ne garip: Önemli bir olayı yaşarken insanın sakalı daha çabuk bitiyor.

— Sana bunun bilimsel açıklamasını yapabilirim: Bir olayı yaşarken tıraş olmuyorsun. Yüzbaşıyı getirecekler şimdi, onun da sakalı sekiz günlük. Ama suratı kötü ürünleri andırıyor. Oysa senin suratını sanki tropikal bitki örtüsü kaplamış. Böyle, iki üç direnme noktasını daha tepelemek gerekse, yüzün kürek mahkûmlarına benzemekten çıkar, patriklere dönersin.

Bir er, Alman yüzbaşısını getirdi. 1941 sonbaharında Fransa seferine katılmış, bu yüzden nişan almış, kırk yaşlarında bir muvazzaftı. Tutsak olduğu halde askerce duruşunu yitirmemişti. Çekingen, ama terbiyelice cevaplar verdi. Sorgu bittiğinde, Ossip'e:

— Binbaşım, size bir şey sorabilir miyim? dedi.

— Buyurun, dedi Ossip.

— Rus subaylarıyla konuşma fırsatını bulamadım. Bana kalırsa

bu saldırıyı büyük bir ustalıkla gerçekleştirdiniz. Askeri öğreniminizi nerede yaptığınızı sorabilir miyim?

Ossip güldü:

— Stalingrad önlerinde…

Tutsağı götürdüklerinde Minaev gülmeye başladı.

— Sana bakıyor, karşısında bir kürek mahkûmu görüyor ama tutsak olan kendisi. Tabii seni Harp Akademisi'nden çıkma bir Kızıl Von Clausewitz sanıyor. Bir şeye şaşıyorum: Bizimkilerin hepsi birer gerçek asker. Yorgun hepsi, homurdanıyorlar ama ustaca savaşıyorlar! Bugün sekiz tutsak getirdiler; bizimkiler öylesine büyük bir patırtı koparmışlar ki, herifler karşılarında en azından bir tabur var sanmışlar. Oysa hepsi üç kişiymiş. Kolhozcu Şarapov –traktörcü ya da ekip şefi değil, en basitinden bir kolhozcu hem–, daha önce aşçılık yaptığını söyleyen Kloçko – bir yemekhanede çalışıyormuş, yemek yapmayı bildiği yok ama görsen sakınmayı nasıl beceriyor– üçüncüsü de kasadarmış, belki de hırsızın biri. Kekeme olduğundan sonuna kadar dinleyemedim bir türlü. Bir astsubay yakaladılar. Göreceksin herifi: On yıllık asker, dört nişanı var, saçları fırça gibi; konuşmuyor, kükrüyor sanki herif. Von Paulus'un ta kendisi sanırsın… Bir şey söyleyeyim mi sana: Almanlar gevşiyor.

Ossip, aynı ormanların 1941 yılının kasvetli soğuk sonbaharındaki halini hatırladı. Briansk'dan çekiliyorlardı; birlikler darmadağın olmuştu. Bolkhov önlerine gelindi: Almanlar orayı da almışlardı. Tula'ya girdikleri de söyleniyordu. Kimsenin bir şey

bildiği yoktu. Yolun ortasına dikilen bir general, kaçanların ardından bağırıp duruyordu. Sözlerinin kimseyi etkilediği yoktu: Kaçanlar durmuyordu bile…

Şimdi Orel için çarpışıyoruz, Rusya'nın göbeğinde, Moskova'dan üç yüz kilometre ötede. Ama, sanki sınıra yaklaşmışız gibi geliyor. Saçma bir düşünce, büyük kayıplar veriyoruz; daha Orel bile alınmadı ama bu sorunun da çözüldüğü, işi bitirmekten başka yapacak şey kalmadığı söyleniyor… Almanlar gevşedi, diyor Minaev. Hadi oradan! İnatla çarpışıyor, her tepeye yapışıyorlar. Değişen Almanlar değil, biziz. Bir yıl önce sanki sisler içinde savaşıyorduk; şimdi rahatça, düzenli çarpışıyoruz!

Gidip alay komutanının karşısına çıktılar. Yine şiddetli bir yağmur yağdı. Yıllardır bu kadar yağmurlu bir yaz görülmemişti.

Askerler bağırıyor, çamura gömülü bir kamyonu kurtarmak için uğraşıyorlardı:

Havada bir Alman uçağı belirdi.

— Çabuk! Geliyor herifler…

Hepsi ter ve yağmurdan iliklerine dek ıslanmışlardı. Almanlar koruluğa on tane kadar bomba attılar. Konuşmaları sanki yarıda kesilmiş gibi, devam etti Minaev:

— Düzenli savaşmakla ilgisi yok bunun. Almanlar gevşedi… İlk yazı hatırlıyor musun? Uçakları yolda ilerleyen her arabanın

peşine düşüyordu. Durup dururken inişe geçiyorlardı… Şimdi, gökyüzünde bile ayakları sürçüyor… Bak!.. Bizimkiler geliyor! "Yak" uçakları eşliğinde dokuz bombardıman uçağı güneye gidiyordu.

— Ne güzel! dedi Ossip.

— Bir "Kaplan" görmek ister misin? Yakında, bir kilometre ötede. Sinelnikov uçurmuş.

"Kaplan"ın görünüşü berbattı: Bir demir yığınına dönmüştü; "Mermi tam yakıt deposuna gelmiş," dedi Minaev. Çevrede çiçeklerden, bol çiçekten başka şey yoktu. Sanki iki aşık geziniyordu ortalıkta…

Ossip'le Minaev karargâha yürüdüler. Ceviz ağaçları arasında, bir sandığın üzerine çöken Yarbay Medvedev horluyordu. Gözlerini araladı, silkindi, sanki ırmaktan çıkmış, kurunuyordu.

— Yola kadar ilerlemek gerekiyordu. General İgnatov telefon etti: Almanlar Orel'i bırakıyor, Karaçev'e doğru gidiyorlarmış.

Haritayı uzun uzun incelediler: Kızıl oklar Orel'i çevrelemişti; en alttaki Kromi'ye doğru gidiyordu; bir başkası Mtsensk'den çıkıyor, bir üçüncü de Bolkhov'dan; bir ok da Stanovoy-Kolodez'den kuzeye dönüyordu; dümdüz bir ok yola saplanmıştı:

— Kotinze'ye çıkıvermek gerek, dedi Medvedev. Kolay olmayacak, orman bitiyor, açık arazi başlıyor. Almanlar da oraları

iyi tahkim etmiş… Komşumuz çok iyi başladı…

— Gurov mu?

— Hayır, Petriyakov.

Yarım saat sonra, Petriyakov'un birliğinden bir istihkâmcı geldi. Sergey'di bu. İstihkâmcıların, Medvedev'in geçeceği yolu da açabileceklerini bildirdi:

Sergey eğilmiş, kalemini haritanın üzerinde gezdiriyordu:

— Şurası… ve şurası… Ah, bir sigara tüttürebilsem!

Kimsede sigara yoktu. Medvedev tütün uzattı; gazete kağıdına sardılar… Sonra Medvedev domuz konservesi yemeyi önerdi. Ossip'le Sergey konuşuyorlardı. Şubatta ikisi de Katarja'da bulunmuşlardı.

— Amma da bombaladılar şu Katarja'yı!..

Ossip adını söylese, belki Sergey, Valya'nın Kiev'de "Pickwick-Kulüp"teki arkadaşlarından, huysuz, uzun kirpikli Raya ve cansıkıcı kocasından söz ettiğini hatırlayacaktı. Ama Ossip adını söylemedi; hem Russki Drod, hem de Katarja'da bulunmuşlardı, dostça gülümsüyorlardı birbirlerine, şimdi de Kotinze yakınlarında rastlaşmışlardı…

Sergey, Petriyakov'un yanına döndü. Üç saat sonra askerleri, ıslak toprağa yapışmış, Alman havan mermileri altında

sürünüyorlardı. İstihkâmcılar dedektör ve makaslarla çalışıyorlardı; çelik tellerin hışırtısı duyuluyordu. Sergey çok sinirliydi, ama görünüşü de o denli sakin ve kayıtsızdı ki. İki geceden beri uyumadığı halde uykusu yoktu; yalnız yüzü ve avuçları alev alev yanmaktaydı. İstihkâmcılar hiçbir aksilikle karşılaşmadan dönünce esnedi, keyifsiz uzandı ıslak otların üzerine. Yakınında bir batarya vardı, yine de hemen uyudu ve ancak saldırıdan sonra uyandı.

Sergey gittiğinde Ossip, Minaev'e:

— Bu binbaşı akıllı birine benziyor, dedi… Şimdi pek çok şey istihkâmcılara bağlı. Dün Odinedz'de iki tank uçtu: Mayınların yerini bulamamışlar…

— Ama askere de pek benzemiyor –ıslak kaputunun içinde, başını geriye atmış Sergey gözünün önüne gelince gülümsedi– Şiirlerini Derjavin'e okuyan Puşkin'i andırıyor. Böyle bir resim vardır…

— Sana göre herkes birine benzer, dedi Ossip. Ben kürek mahkûmuna benziyorum, bu binbaşı da Puşkin'e. Peki ama sen neye benziyorsun?

— Ben mi? Herhalde Lenski'ye. Dün bir Alman beni vurmaya çalıştı, karavana tabii. Sonra dans etmeyi bilmem. Senin buza, benim ateşe benzediğimize karar vereli de çok oluyor…

Bir süredir ilgilendiği telefoncu kızın adının Olga –tıpkı Lenski'nin nişanlısı gibi– olmasından söz etmedi Minaev. Olga

yiğit kızdı; yine de yüzünde, azıcık korkmuş gibi bir anlam vardı. Bu cehennemi andıran temmuz ayını yaşamasalar, Minaev, savaşta bile insanın başına her şey gelebileceğini söylerdi Olga'ya herhalde. Ama duyguları açmanın sırası değildi… Minaev'de duygular, Olga'ya sık sık şu şekilde bağırarak dile geliyordu: "Hemen gidip yatın! Telefonun başında ben dururum…" Altın tozu serpiştirilmiş gibi, çillerle kaplı soluk ve çocuksu yüzünü hatırladı. Düşündü: Lenski'nin sözünü etmemeliydim, belli oluyor…

İki saat sonra saldırı başlıyordu. Bir girintiye kadar koşup mevzilendiler: Almanlar şiddetli ateş açmışlardı. Ossip'in taburu, sağda çalılarla kaplı bir tepeyi işgal edecekti. Zorlu bir gündü. Almanlar, savaşa girmemiş bir alay taze kuvvet almışlardı; karşı saldırıya geçip ormana ulaştılar. Gece, Ossip'in taburunun öteki birliklerle bağlantısı kesildi. Sabaha doğru Minaev ileri yürüyüşe geçti yeniden. Ossip tepeden saldırdı. Sabahın on birinde Almanlar geri hatlara doğru çekiliyorlardı.

— Ağır ağır ama düzenli, diyordu Ossip. (Bu deyim hoşuna gitmişti.)

Minaev de takılıyordu arkadaşına:

— Sana kalırsa her şey düzenli. Valla, "Almanlaştın" gibime geliyor…

3

Sergey, daha bir içine kapanmıştı; ölüme yakınlığın getirdiği o ahlak çıplaklığı içinde ötekilerle birlikte yaşayıp insanları daha iyi tanımayı öğrenmişti. Oysa, eski Sergey'e artık benzemediğini sanmakla yanılıyor, sakin görünüşünün altında büyük bir ihtiras, sabırsızlık, birbirini izleyen umut ve kırgınlık nöbetleri kaynıyordu.

Saldırının gevşediğini, yerlerinde saymaya başladıklarını sandı… Şubat olaylarının tekrarlanmasından korkuyordu. O zaman da Orel'in sözü edilmişti.

General Petriyakov, Sergey'e:

— Beklediğimiz günler yaklaşıyor, demişti. Irmaklara geliyoruz…

Sergey anlamamıştı. Hangi ırmaklardan söz ediyordu general? Vitebet ya da Rassveta gibi akarsulardan mı yoksa?

Petriyakov, gülümseyerek ekledi:

— Desna. Dinyeper. Ardından da Vistül…

Sergey gülümsedi. Belki doğrudur söylediği… Ama gözümle görmeden inanmam. Bir tek ordu, belki daha da az: Rikaçev'in kesiminde de bulunmadım üstelik… General durumu daha iyi görebilir tabii. Annem, Moskova'da havanın çok iyi olduğunu

yazıyor. Herkesin morali yerindeymiş. Ne garip, savaşı duyuyoruz, kokusunu alıyoruz, ama bir bakışta görebilmek için biraz geri çekilmek gerekiyor. Geridekiler için, saldırıdan hemen önceki son on dakikayı anlamak herhalde çok güç, buna karşılık olup biteni, canlılığı, yeni harekatı bütünüyle görebiliyorlar.

Sergey ordu karargâhından dönüyordu: Taburun yer değiştirmesine karar verilmişti. İliklerine dek ıslanmış, bir cipte gidiyordu: Yağmur sabahtan beri durmamıştı. Çevrelerinde yıkıntıdan, devrilmiş arabalardan, parçalanmış direklerden, dikenli tellerden başka şey yoktu. Cephe kesiminin her zamanki görüntüsüydü, ama insan yine de kolay alışamıyordu. Savaşırken insan dikkat etmiyor ya da çevresini düşünmeden bakıyor. Ama gözlemci olarak baktığında bir üzüntü çöküyor içine, Sergey bir şey düşünmüyordu, üzgündü; savaş gibi, bu delik deşik yolun da sonu gelmeyecekti sanki.

Cip durdu..

— Yağ kalmadı, dedi şoför…

Sergey baktı:

— Yataklarda da bir şey var…

Birden Fransızca konuşulduğunu duydu. Döndü: Havacılar duruyordu biraz ilerde. On beş gün kadar önce, biri; *Normandiya* filosunun Orel savaşlarına katıldığını söylemişti Sergey'e. O sıra Alman savunma hattını yarmakla meşguldüler. Sergey'in anılarına dönecek hali yoktu. Ama şimdi Paris karşısına dikilmişti; bu

zavallı yolun üzerinde Concorde alanının fenerlerini, dikili taşı, güzel sesli genç kızları, fıskiyeyi, gazete satıcılarını görür gibi oldu; dil, sesler ve yüzlerle her şey yeniden canlanmıştı.

— Binbaşım, şunlardan yağ istesenize, dedi şoför. Hem sonra benzin de alsak iyi ederiz. Depodaki, yolun sonunu getirmeyebilir…

Havacılar, Sergey'i ormana götürdüler; içlerinden biri ille de Rusça konuşmak istiyordu; sözcükleri de bir garip söylüyorlardı ki. Sergey, Mado'nun sözlerini hatırladı: "Cehennemin dibine yolluyor…"

Gülerek, bir Almanın alana indiğini Fransızları görünce korkudan deliye döndüğünü anlattılar. Bir Rus generali, Almanlardan alınan bir kasa şampanya armağan etmişti onlara: 14 Temmuzu kutlamışlardı o şampanyalarla. Asıl şaştıkları, bir Rus binbaşısının Fransızcayı bu kadar güzel konuşmasıydı. Sergey gülümseyerek bakıyordu yüzlerine; Fransa'yı da böyle hatırlıyordu: Yiğit, şen ve hüzünlü. Havacıların kahkahalarında, şakalarında bir hüzün vardı: Önceki gün arkadaşlarından ikisini kaybetmişlerdi.

Uzun boylu, kara gözlü bir teğmen, Sergey'e:

— Beni tanımadınız mı? diye sordu. Babamın evine gelmiştiniz, *Corbeille*'e.

Sergey dondu kaldı, Louis'yi öpmek geçiyordu içinden, aynı zamanda da heyecanını saklayamadığı için utanıyordu.

— Herhalde yanıldım, dedi Louis.

— Hayır, hayır!… Bağışlayın… Pek beklemiyordum da…

— Haziran başından beri buradayız. Otuz Alman uçağı düşürdük… Çok mutluyum, Paris'ten ayrılışımdan bu yana Paris'te tanıdığım birine ilk kez rastlıyorum…

Louis, Sergey'e, nerelerde çarpıştığını sordu; Stalingrad'da bulunduğunu öğrendiğinde:

— Ben de çok isterdim orada bulunmayı, dedi. Londra'dan izliyorduk Stalingrad savaşını, yerimizde duramıyorduk… Ama geç kaldık, ancak kasımda gelebildik… Burada işler fena değil, her gün bombardıman uçaklarına eşlik ediyoruz.

Sonra Sergey Louis'ye, Rusya'ya nasıl geldiğini sordu. Louis'nin yüzü asıldı: Yenilgiyi, Bordeaux'yu, babasıyla aralarında geçen tartışmayı hatırladı.

— Alman saldırısı boyunca bizi İsviçre sınırında tuttular. Mütarekeden hemen sonra Fransa'dan ayrıldım. Önce Londra'ya gittim. Orada savaşa katıldım, Almanlar aşağı yukarı her gün kenti bombardıman ediyorlardı. Son bir yıl pek bir şey yapmaz olmuştuk. Biz Fransızların çok ağırına gidiyordu bu durum.

— Şimdi Fransa'da durum nasıl? Henüz herkes Almanlardan yana çıkmadı sanıyorum…

— Bir avuç hainin dışında kimse onlardan yana değil…

Arkadaşlarımızdan biri geçen sonbaharda geldi Fransa'dan, her gün bir Alman öldürdüklerini söylüyor. Direniş gitgide güçleniyormuş. "Fransızları şimdi görseniz tanımazsınız," diyor.

Louis, Fransız partizanlarının yaptıklarını anlattı; farkına varmadan durumu abartıyor, görmek istediği gibi gösteriyordu Fransa'yı.

— Binbaşım, depoyu doldurdum. Çok da iyi bir benzin.

Gitmek gerekiyordu. Sergey, en önemli soruyu sormamıştı daha. Nasıl olur da Louis, Mado'nun sözünü etmezdi? Ama Louis, Savoie'li yurtseverlerden, bir bulut yığını ardında kaybolan "Messerschmitt" uçağından, bombardıman uçaklarından söz ediyordu. "Dün Orel-Karaçev yolu üzerinde bir Alman taburunu uçurmuşlar."

Sonunda Sergey sormaya karar verdi:

— Ailenizden haber alıyor musunuz?

— Annem, ben Fransa'dayken öldü. Felaketi gördü, acısından öldü… Babamı tanıdınız, olayları açıkça görme yeteneğinden yoksundur…

— Ya kızkardeşiniz?

— Mado evlendi, bir rastlantı sonucu öğrendim. Paris'te oturuyorlar, Direniş Hareketi'ne katılmışlar…

Sergey kafasını toplayamıyordu bir türlü. “Yataklara bakmak gerektiğini ben de biliyorum. Ama her gün yola çıkıyoruz, zaman yok ki!” diye homurdanan şoförü de duymaz olmuştu. Derken hava kararda. Sergey, Mado’yu düşünmek istiyor, düşünemiyordu bir türlü. Oysa, ormanda rastlamışcasına yakındı ona.

Ama Mado’yu düşündükçe anılar yığını altında sersemliyordu. Acı, sevinç, keder: “Mutlu musun? Üzüntülü müsün?” diye sorsalar ne cevap vereceğini bilemezdi. Mado şarkı söylüyordu:

Asker mutluluğun geri mi geldi?

Asker mutluluğun sona mı erdi?

Yitirdim mi Mado’yu? Onu yeniden mi buldum? Hiçbir şey bilmiyorum… Evet, evet, yeniden buldum onu! Yalnız canlı değil, bizimle birlikte: Düşünemiyorum bile, Mado Direnişçilerle birlikte. Demek savaş her yerde aynı, korkunç… Neden Mado’dan kuşkulandım? Rahatını pek sevdiğini sanıyordum… Ara sıra yabancı geliyordu bana. Oysa sandığımdan da yakındı. Değişti, zaman eskisinden farklı. Bu kadarla kalmıyor. Ben de eskiden böyle değildim; pek çok şey dikkatimden kaçar, dış görünüşe göre yargıya varırdım. Ama savaşta ne kılıf kalıyor; ne de yaldız, her şey çırılçıplak. Mado’yu anlayamadım. Seviyordum, sevdiğimden haberim yoktu… Şimdi rastlaşsak başka türlü olur, gerekli sözleri bulurduk. Sonra konuşmadan da anlardık birbirimizi… Şu küçük koruda yeniden buluşmuş gibiyiz; bütün olup bitenlerden, ayrılıktan, karşılıklı kuşkulardan, korkunç savaş tecrübesinden sonra… İlk kez yan yana yürüdüğümüzde de ağaçlıklı bir yerdeydik, yağmur yağıyordu…

Demek Mado evlendi. Beni unuttu… İnsan delirebilir… Hiç birlikte olamayacağımızı ona söylememiş miydim? Hem evlendim, hem de onu kıskanıyorum. Aşkı, hayatı bulması iyi bir şey. Kocasının kim olduğunu neden sormadım sanki? Belki Mado gibi sanatçıdır?… Şimdi onlar da dövüşüyorlar… Üstelik onlarınki daha zor: Çevreleri sakin bir hayat, kayıtsızlık, ihanetle dolu. Mado'nun böyle bir zamanda yalnız kalmaması çok iyi. "İyi" diyorum ama neler hissediyorum? Aptalca, bundan da öte iğrenç bir şey: Onu kıskanıyorum… Hayır, istemem. Benim kendi hayatım var, Valya var. Bütün bunlar geçmişte kaldı… Olanla, olacakla yetinmek gerek…

Mado'nun görüntüsünü uzaklaştırmaya çalıştı bir türlü başaramadı. Kamyon farları ıslak ağaçları aydınlatıyor. Sergey, Mado'yu yanında duyuyordu. Düşündü: En korkuncu da bir daha hiçbir şeyin düzelmemesi, eskisi gibi olamaması! İnsanın geçmişi nasıl aradığına aklım ermiyordu. Şimdi anladım: İnsan yapmadıklarına, yapamadıklarına üzülüyor. Peki neden böyle oldu? Duygularımızın yeterince güçlü olmamasından değil herhalde. İnsan daha fazla sevemezmiş gibi geliyor… Ayrılacağımız sıra Mado şöyle demişti: "Asla böyle bir anımız olmayacak artık…" Aşktan da öte bir şeydi, ama basit bir eksiği vardı sanki. Mado ikimizin de kendi hayatını yaşayacağını, ama aşkımızın hiç sönmeyeceğini söylüyordu. Anlıyordu her şeyi… Doğru söyledi. İşte, evlendiğini öğrendim ve hiç üzülmüyorum. Benim de karım var, ama o başka şey. Mado'ya ihanet etmedim, o da beni aldatmadı. Bu duyguya ihanet edilemez… Şu an Paris'te ortalık kapkara, yağmur yağıyor, Belki Mado, ormandaki patikaları, daracık bir yolu izliyor? Ardından da bir Alman… Peki neden ayrıldık öyleyse? Bilinmeyen bir güç hem bizi birbirimize itiyor, hem de ayırıyordu. "Kader böyle istedi…" diyor Binbaşı

Şileyko. İyi ama kader insanın kendine bağlıdır. Tersi kaderciliktir… Belki de değil…

Araba durdu.

— Yağ kalmadı, dedi üzgün üzgün, yataklara baktırmak gerek…

Sergey meraklandı, epey geç olmuştu. Neyse ki kısa süre sonra bir kamyon göründü: Sergey durmasını işaret etti. Birkaç dakika sonra askerlerle hararetli bir konuşmaya dalmıştı. Hepsi topçuydu, Orel'in girişinde sürüp giden savaşları anlatıyorlardı.

Kısa süre sonra gökyüzü kıpkırmızı kesildi. Öylesine bir gümbürtü kopuyordu ki, anlaşmak için bağırmak gerekliydi. Sergey, Louis ile karşılaşmasını düşündü. Sanki dört saat değil, yıllar önce konuşmuştu onunla. Yağmur damlalarıyla kaplı dallar ara sıra farların ışığında parıldadığında ona Mado'yu hatırlatıyordu.

Orel'i alacağız, bu kesin… Sergey artık Mado'yu değil, aşacağı geniş ırmakları düşünüyordu: Desna'yı, Dinyeper'i, Vistül'ü…

4

Sergey gidince Louis düşündü: Neden Mado ile Berty'nin direnişçilerle birlik olduğunu söyledim ona? Evlenme ilanını okuduğumda aklıma gelmişti bu; aptalca bir temize çıkarma çabası, başka şey değil… René, Berty gibilerin düzene ayak uydurduklarını, Berty'nin adını gazetelerde gördüğünü söyledi… Artık bir şey anlamaz oldum. Babam Pétain'e inanabilir, çocuklar gibi düşünür hep. Ama Mado'nun kaderini bir haine bağlayacağını hiç sanmam!… Belki de yaşamak zorunda olduklarını düşünüyor, birbirlerini gizlemeye çalışıyorlar. Korkunç bir bilmece…

Louis ve René, ara sıra ya kızgınlık ya da büyük bir sevgiyle anıyorlardı geçmişi. Konuşmalarının konusu ne olursa olsun, -okuldaki eğlenceler, "garip savaş" ya da savaştan sonraki alçalma, küçük düşürme- hep aynı düşünceye varıyorlardı: Fransa ne durumdaydı? Anlamak istiyor, anlayamıyorlardı. Louis şöyle demişti: "Belki bir gün geri döner ve bir şey anlamaz, vatanımıza yabancı kalırız…"

Kuşkularını Sergey'e açabilir miydi? Sergey bir dosttu, Fransa'yı sevdiği hissediliyordu ama yine de yabancıydı. Belki Stalingrad'dan söz ederken şöyle düşünüyordu: "Ama siz hemen teslim oldunuz…" Burada da, Fransa'da olduğu gibi gerçek Fransızların bulunduğunu bilsin! Hainlere gelince. (Hayır, Berty'nin hain olabileceğine inanmıyorum, René yanıldı herhalde), bu da bizim acımız. Ama bir yabancıya anlatılamaz…

Louis gülümsedi: Ne kadar da değiştik! Eskiden böyle bir şey aklıma bile gelmezdi… Ruslar ülkerinden söz ederken, insan,

kıvanç duyduklarını seziyor. Sergey, Nivelle'in ağzının payını nasıl vermişti… Aralarında bile, vatanları konusunda şakalaşmıyorlar gibi… Biz eskiden, Fransız olmakla gururlanır mıydık? Nerede Fransa ile alay eder, şarkılarda matrağa alırdık. Annem Tahiti'ye gitmek isteyip istemediğimi sorduğunda, ne cevap vermiştim? İnsanın, her yerde Fransa'dakinden daha rahat olacağını. Neler yitirdiğimi ancak Londra'da anladım.

Ruslar bize İngilizlerden iyi davranıyor. Onların da başından öyle şeyler geçti ki bizi anlamakta güçlük çekmiyorlar pek… Londra'da, bize paralı asker gibi bakanlar vardı. Burada herkes, *Normandiya*'nın, müttefik ordusunun bir birliği olduğunu belirtiyor. Belki bu da siyaset, kim bilir; ben, dostluklarını hissediyorum. Bize gerek duymadıklarını bilmeyen yok. İstedikleri kadar usta olsunlar, on beş, yirmi havacının böyle bir savaşta yapabileceği nedir? Gerçek, bizi dostça karşılamış olmalarıdır; bize Yak uçakları vermeleri, "Göklerimizde Paris'iniz için savaşabilirsiniz" demeleridir.

O "garip savaş" sırasında, savaşa katılıp katılmayacağımızı beklerken, kimse niçin savaşacağını bilmiyordu. Oysa Fransa'daydık… Şimdi Fransa öyle uzak ki, gözümüzün önüne getiremiyoruz; ama hepimiz Paris için savaştığımızın farkındayız. Eskiden havacılık yüce bir spor gibi geliyordu bana; rekorlar kırmak, savaş patlarsa zafer üzerine zafer sıralamak. Şimdi zaferi bile düşündüğüm yok. En basit şeyler için çarpışıyorum artık: Bir ev, yanındaki bir ağaç –karaağaç ya da akağaç– pencerelerde yeşil kepenkler, minik minik sarmaşık gülleri, vızıldayan bir eşek arısı için… Burada her şey değişik: Ağaçlar, evler, gökyüzü bile soluk… Kırmızı kiremitli bir ev, kurşuni, sarmaşıkla kaplı bir taş duvar, küçük bir kahvenin terası, göğüslüklü öğrenciler, siyah

bereli kadınları görmedim ne zamandır.

Eskiden Louis duygulu görünmekten korkardı. Savaş onu değiştirmişti. Annesinin mezarından alıp Londra'ya, Suriye'ye, İvanovo'ya ve buraya, Orel'e kadar taşıdığı bir avuç toprağı René'ye gösterirken utanmadı. Basit bir avuç topraktı bu; ama baktığında, Louis tepeleri, ölü kokan mersin ağaçlarını, güneyin masmavi göğünü hatırlıyordu…

Evet, burada Paris için çarpışıyoruz. Bir türlü çıkarma yapmamalarını insanın aklı almıyor… Koca bir yıl daha geçti; Almanlar, Stalingrad önünde yenilgiye uğradılar, iki haftadır burada büyük savaşlar oluyor. Neden Sicilya'da takılıp kalıyorlar? Ruslar, müttefiklerin, her şey bitince geleceğini söylüyorlar… Rusların duygularını anlıyorum, her gün binlerce kişi kaybediyorlar. Fransa da bekleyemez artık. Almanlar gireli üç yıl oluyor… Londra'dan ayrıldığım için çok mutluyum; burada daha yakınım Fransa'ya, savaşıyorum.

Genellikle şen ve gürültücü olan Louis o gün öylesine üzgündü ki, arkadaşlarının, hatta René'nin karşısına çıkmaktan çekiniyordu. Sergey'e rastlamak yarasını tazelemişti; geçmişi karşısına dikildi: Annesi, Mado, Paris. Yemek yemek gerekiyor; saat altıda uçakların başında bulunmak zorunlu. Louis kantinin yolunu tuttu. Ağaçların altına, reçine kokan, beyaz boyalı tahta masalar dizilmişti. Louis geç kalmıştı: Kimseler yoktu görünürde. Klava onu azarladı:

— Neredeyse akşam yemeği çıkacak…

— Kızmayın Klava… Ben yarım saat geciktim, ama müttefikler, ikinci cepheleri için bir yıl geç kaldılar.

— Her şeyi alaya alırsınız…

Klava gülümsedi. Tombulca, kirpiksiz, yüzü çille kaplı, okşayan bakışlı gri gözlü genç bir kızdı. Önce çorbayı, ardından kızartma eti getirdi.

— Yemiyor musunuz?

Suçüstü yakalanmış çocuklar gibi cevap verdi:

— Karnım aç değil…

Louis hepsinden iyi Rusça konuşuyordu. Arkadaşları ona gıpta ediyorlardı: Tercümanın aracılığına gerek duymadan, bir "Messerschmitt"in peşine nasıl takıldığını Rus havacılarına anlatabiliyordu. Ötekiler el hareketleri ve herkesin anlayabileceği "pike", "viraj" gibi sözcüklerle konuşuyorlardı. Oysa Louis, "kuyruk" anlamına gelen "khvost" sözcüğünü bile söyleyebiliyor arkadaşlarını şaşkına çeviriyordu. Sık sık Klava'yla konuşur, Rusya'daki hayat konusunda sorguya çeker, ona Fransa'dan söz ederdi. Klava'nın kendisini dikkatle dinlemesine, şaşkın çığlıklar atmasına bayılırdı: "Yok canım!" ya da "Doğru mu bu söylediklerinizi?" der dururdu genç kız.

Klava, önceleri, Fransızların nasıl insanlar olduğunu anlayamamıştı. Yılbaşı gecesi bir yemek vermiş, içki içmiş, bir ağızdan kilise şarkılarını andıran, insanın içini ürperten şarkılar

söylemeye başlamışlardı. Klava tercümana sordu: "Kantik mi bu söyledikleri?" Tercüman bir kahkaha attı: "Yok canım,

Benim ninem hastadır.

Derdi kara sevdadır…

gibisinden neşeli şarkılar."

Klava sinirlendi, kızardı; Fransızların kaba insanlar olduğu sonucuna vardı. Sonradan anladı yanıldığını. Akıllarından geçen şeyi söylüyor, ama ellerini pek hareket ettirmiyorlardı: İnsanın peşinde dolaşsalar bile büyük bir incelikle yapıyorlar bunu, diyecek yok. Fransızlar artık hoşuna gidiyordu: Şendiler, üstlerine başlarına özeniyorlardı, yürekliydiler. Bizim albay, çok iyi savaştıklarını söylüyor, yalnız biraz delişmenmiş hepsi… Öyleyse nasıl olur da kendi ülkelerinde bu kadar kolay yenildiler? Dün içlerinden biri geri dönmedi, Pierre'di adı, tıpkı bizdeki Piyotr gibi. Klava'ya, Rusçada adının Piyotr Castonoviç olduğunu söylemişti. Sabah herkesle şakalaşıyor, Fransa'da polis memurlarına "inek" dendiğini anlatıyordu. Öyle güzel böğürmeye başladı ki, Lena koşarak geldi: "Duyuyor musunuz? Bir inek böğürüyor…" Ve işte, geri dönmemişti. Klava bütün gece gözünü kırpmadı, durmadan Pierre'i düşündü.

İçlerinde en çok Louis'den hoşlanıyordu. Anlamlı gözleri vardı, öyle güzel gülüyordu ki, nedenini anlamasa bile insan onunla birlikte başlardı gülmeye; hem sonra Rusça da biliyor… Bugün neden böyle üzgün? Klava içini çekti:

— Yemek yemek, güçlenmek gerek…

— Karnım aç değil Klava.

Louis'nin yanına oturdu, pırıl pırıl gözleriyle yüzüne bakarak sordu:

— Fransa'da bir karınız mı var?

— Hayır.

— Öyleyse nişanlısınız?

Louis anlamamıştı. Klava anlattı:

— Genç bir kız demek istedim?

— Hayır. Bir annem vardı, öldü. Artık kimsem yok, Fransa'dan başka kimsem…

Louis düşündü: Altında Fransa toprağı, Fransa'nın tepeleri, bağları, kiremit ya da arduvaz damları olduğunu bilerek ölmek ne güzel… Louis'nin gözleri daha da bir gölgelendi.

— Üzülmeyin, dedi Klava, savaş bitecek evinize dönecek, ve kendinize bir genç kız bulacaksınız…

Kadınlar, okşamalarıyla pek şımartmamışlardı Louis'yi. Kendinden emin, neredeyse kaba bir havası vardı, ama aslında, hastalık derecesine varan bir çekingenlikteydi. Bir genç kızın hoşuna gittiğinde ya çok aptal ya da çok akıllı olduğuna kendi inandırmak isterdi. Kızla yalnız kalmaktan, ona gülünç gelmekten

çekinirdi. Klava'ya hayrandı: Ne kadar kadın, ne kadar şefkatliydi! Birden minnet duygularıyla doldu içi; geniş ve pürtüklü elini avuçlarına aldı ve öptü. Klava kıpkırmızı kesildi:

— Ne yapıyorsunuz?

René koşarak geliyordu:

— Komutanın emri var. İkimiz bombardıman uçaklarına eşlik edeceğiz…

Louis en iyi havacılardan sayılıyordu; kısa sürede üç Alman uçağı düşürmüştü. Komutanın gördüğü tek hatası, sinirliliğiydi. "Göreviniz düşman uçaklarının peşinden koşmak değil, bombardıman uçaklarına eşlik etmektir" dedi Louis'ye. "Unutmayın!"

O sabah Louis, kendi kendine: "Kantinde Lena değil de Klava duruyorsa iyi, demişti. İşler yolunda gidecek demektir." Gülümsedi. Her geçen gün kör inançlara biraz daha saplanıyorum, yolun kenarındaki çam ağaçlarını sayıyor, uğursuz gelmesin diye yola çıkmadan önce "yarın" demeye korkuyorum. Neredeyse uykumda tahtalara vuracağım… Klava ne kadar tatlı… Hayat ne kadar güzel olabilirdi, tam tersi…

Louis ve arkadaşı Briansk yolu üzerindeki Alman kamyonlarına saldıracak bir "İl" filosuna eşlik ediyorlardı. Louis, Alman askerlerinin yolda koşuştuğunu görüyordu. Ortalıkta kimseler yoktu, büyük bir zevkle dalışa geçti. Birden, bulutların arasından avcı uçakları, altı "Messerchmitt"le iki "Focke" fırladı. Louis

hemen bombardıman uçaklarına haber verdi: Güç dengesi bozuldu, üssümüze dönmeliyiz. Bombardıman uçakları ortalarında ilerliyor, onları koruyamamaktan çekinen Louis ve René bir türlü savaşa giremiyorlardı. Louis'nin durumu daha güçtü; soğukkanlı da değildi üstelik. Çevresinde üç "Messer" vardı. Makinelileri işletti; bir "Messer"in alev alıp döne döne düştüğünü gördü. İkinci "Messer" kaçmıştı; üçüncüsü Louis'nin hemen ardındaydı. René saldırıya geçti, onu da kaçırdı. Ama öteki "Messer"lerle "Focke" saldırıya geçti. Bir sarsıntı oldu: Louis büyük bir acı duydu. Bir şey göremiyordu. Kaslarını gerdi; uçağı üssüne götürmeliydi… Hayır varamayacağım… Varmalıyım… Altında kiremitli damlar; bağlar, Fransa vardı sanki.

René bir "Focke" düşürdü ve kazasız belasız üssüne döndü. Komutana raporunu verdi:

— Louis birini düşürdü; sonra onu kuşattılar. Yükseldi iyice, peşinden gittiler. Bir yerlere kondu sanıyorum.

Komutan, gece gelebileceğini düşünüp alanı hazırlattı. René de bekliyor ama Louis dönmüyordu. Sonra sabah, alanın on kilometre ötesinde, tankçıların Fransız bayrağının renklerini taşıyan bir "Yak" uçağının kalıntılarını buldukları bildirildi.

Sergey'e rastladığı küçük ormana gömdüler Louis'yi. Bembeyaz, ince bir sürü kayınağacıyla doluydu orman, pek ince ve pek beyaz kayınağaçlarıydı bunlar… Rus albayı: "Rahat uyu yiğit dostumuz!" dedi. Bu sözlerde öylesine büyük bir dostluk gizliydi ki, herkes, üzüntüsünün daha da arttığını hissetti. Havacılar mezarın çevresine dizilmişti, hepsi Louis'nin doğup

büyüdüğü, oynadığı, sevdiği uzak toprakları düşünüyordu. Selvileri, mersin ağaçları, gül fidanlarıyla Fransa'daki mezarlıkları, gümüşsü yapraklarıyla zeytinlikleri, incir ağaçlarını, ıhlamurları görür gibiydiler. Kayınağaçlarını gösteren bir havacı mırıldandı: "Tıpkı bizim oralarda, Sologne'daki gibi…" René herkesten sonraya kaldı: Louis'nin Fransa'dan getirdiği bir avuç toprağı arkadaşının mezarına serpti… Sonra havaya ateş edildi…

Klava, kır çiçeklerinden yapılma koca bir demet koydu mezarın üstüne. Gece, yattığı yerde durmadan ağladı. Neden bu kadar üzgünüm? Ona bizimkilerden daha çok acıyorum… İnsanın doğduğu evden uzaklarda ölmesi ne acı… "Ne karım ne de nişanlım var," diyordu. Fransa'dan başka kimsesi kalmamıştı… Ve göremedi Fransa'yı.

5

Ölçülü bir hayat, çok düzenli bir günlük yaşayış, herkesin soğukkanlılığı en büyük acılara katlanmayı sağlar, derler. Nataşa'yı da ayakta tutan, olayların acılı yanı, '41 ve '42 yıllarının aralıksız çalışması, hayata hiç benzemeyen bir hayattı. Bildiriler Alman saldırısını bir ay önce haber verdiğinden beri canavar düdükleri sık sık çalıyordu: Herkesin sinirleri gergindi. Mart ayında Almanlar Harkov'u almışlardı. Yeniden başarı kazanmaları mümkün müydü?… Nataşa, babasının Kursk yakınlarında bir yerde olduğunu biliyordu. Neyse ki korkulu günler fazla uzamadı. Bir hafta sonra, kimse Kursk'un sözünü etmez olmuştu: Artık Orel saldırısının sonuçları bekleniyordu. Dimitri Alekseyeviç, kızına yazdığı mektupta: "Hitler'in 'Kaplan'larından birini gördüm," diyordu. "Aracın ne kadar zamana ve paraya mal olabileceğini düşündüm. Üstelik, havaya uçuran Gorokhov diye biri: Savaş öncesinde, bir tavuk çiftliğinde çalışıyormuş. Dün de elimle apandistini aldım…"

İlkbaharda, Nataşa Moskova'ya döndü. Kent, yavaş yavaş barış günlerindeki görünüşüne bürünüyordu; tiyatroların bir çoğu kapılarını açmıştı; sokaklarda şimdi daha çok otomobil vardı. Kiminin içi rahatlamış, eski işine dönmüştü. Herkes ev bulma derdindeydi: Kimi oturduğu yerden atılıyor, kimi de taşınıyordu. İki yıllık bir aradan sonra, ortak kullanılan mutfaklarda yeniden kavgalar baş göstermişti. Pazarlar yine malla doluydu, hediyelik eşya satan mağazalar bile iyi işliyordu. Ama bunun yanı sıra, vicdanları, yürekleri ve kanlarıyla cepheye bağlı olanlar insanüstü çalışmalarını sürdürüyorlardı. Moskova evlerine göz atmadan Orel saldırısına akıl erdirme olanağı yoktu. Fabrikalarda, bütün

güçlerini toplayan kadınlar ağır yükler kaldırıyorlardı. Paydos verildiğinde çocuklar el arabalarıyla oynuyorlardı; çocuktu hepsi, oynamadan edemezlerdi. Yaşlılar, kolu ya da bacağı kesilenlere çalışmaları öğretiyorlardı. Moskova kan ter içindeydi: Savaş devam ediyordu. Nataşa'nın komşusu, fabrikada çalışan Maria Nikolayevna bir türlü uykusunu alamazdı; Nataşa da öyle. Karşılaştıklarında, büyük bir bitkinlikle boğuşan irade gücünün okunduğu çakmak ve bulanık gözlerle bakışırlardı.

Doğduğu, annesinin yanında büyüdüğü, Gogol Bulvarı'nın kumlarıyla oynadığı, daha sonraları da okula, enstitüye gittiği, Vassia'ya rastladığı kente dönmek Nataşa'nın acılarını yeniden canlandırdı: Artık umudunu kesmişti, babası partizan müfrezelerinden söz etttiğinde, beni avutmaya çalışıyor, diyordu. Vassia'nın öldüğünü biliyordu, ama ona duyduğu sevgi sönmemiş, alevlenmişti. Ara sıra kendi kendine sorardı: Yaşamayan biri böylesine sevilebilir mi?

Odasında, Vassia'nın yazdığı pusulaları, taslaklarla dolu defterini buldu. Kışın, Minsk'e gitmeden önce bırakmıştı. En ufak şey Nataşa'ya büyük acısını hatırlatıyordu: Çikolata dolu kutu (Nataşa'nın doğum gününde Vassia getirmiş, bir türlü veremediği için de kitapların altına koymuştu; öyle ki, bunu kimin getirdiğini, Nataşa ilk bakışta anlayamamış, sonradan Vassia'yla çok alay etmişti). Kırık bir vazo (bir bale gösterisinin "ideolojik" olup olamayacağını tartışıyorlardı; tartışmanın ateşiyle Vassia, küçük bir sehpayı devirmişti)…

Vassia'yla aralarında geçen uzun konuşmaları hatırladı, ne kadar da çocukmuşuz, diye düşündü. Bir gün ölümden söz etmişlerdi. Ölümün kaçınılmaz olduğunu kabul edince insanın

yaşamayacağını savunuyordu Nataşa. Vassia karşılık vermişti: "Bilginler ölüme çare bulmaya çalışıyorlar." Bir başka keresinde Nataşa, felaketten korktuğunu, kötümserliğe kapılmanın kolay olduğunu söylüyordu. İkisi de çok okur, okudukları kitaplar üzerinde uzun uzun düşünür, ama hayatı hiç bilmezlerdi o sıralar…

Nataşa'nın arkadaşları onun çok güzelleştiğini, tanınmaz hale geldiğini söylüyorlardı. Değişen, yalnız dış görünüşü değildi. Gorev cepheden döndü. Savaş öncesinde Krilovlara sık sık uğrardı; o sıralar Nataşa küçücük bir kız gibi gelirdi ona. Şimdi aşıktı, soruyordu kendi kendine. Az rastlanan bir insan, üstün bir yaradılış olduğunu nasıl da fark etmemiştim?… Gorev filologdu, topçu binbaşısı olmuştu, zekiydi, cana yakındı; savaşta kendini göstermişti ama aşk konularında utangaçtı. Cepheye döneceği günün gecesi açılma cesaretini gösterebildi. Nataşa elini tuttu tatlılıkla ama ısrarla: "Hayır," dedi. "Olamaz…" Gorev kıpkırmızı kesildi; düşündü: Nataşa beni namussuz bir herif sanıyor… Yola çıkacağı sıra Nataşa, Gorev'i öptü: "Bana kızmayın… Başka türlüsü olamazdı. Benim için büyük bir dostsunuz, size içtenlikle cevap verdim…" Yalnız namuslu, kocasının anısına saygılı olduğundan değil, böyle şeylerin, tekrarlanmayacağını anladığı için bir daha mutluluğu tadamayacağını biliyordu. Her türlü mutluluğu Vassia'nın yanında tatmıştı bir kere…

Nataşa, acının insanı öldürmediğini, onunla birlikte yaşanabileceğini, yepyeni bir güç verdiğini, insan ruhunu yücelttiğini anlıyordu şimdi. Doktorlar, hemşireler ve hastalar Nataşa'nın neşeli olduğunu, herkesten daha iyi avutup yüreklendirdiğini söylüyorlardı. Maria Nikolayevna, uzun süre kocasından haber alamazsa Nataşa'yı görmeye gelirdi, yarın ya da

öbür gün bir mektup alacağına, Piyotr İvanoviç'in tehlikede olmadığına inandırmayı bilirdi Nataşa. İçi rahatlayan Maria Nikolayevna gittiğinde, Nataşa, en anlaşılmaz şeyi, ölümü düşünürdü. Ya her şeyi olduğu gibi kabul etmek… Ya da Vassia gibi, bilginlerin bir gün ölümsüzlüğü bulacaklarına inanıp kendini avutmak gerekliydi. Eskiden çok daha kolaymış: Büyükanne, öteki dünyaya inanan bir insandı… Belki de insanın kaderi, tek başına, herkesten ayrı düşünülmemeliydi? İnsan kendi kendine, kendisi için yaşadığında ölüm korkunç bir şeydi. Eğer orman canlıysa, ağaç ölse bile ölümsüz olduğunu, ölmediğini bilir… Maria Nikolayevna'nın mektup aldığını duyunca seviniyorum, çünkü onun mutluluğu benim de mutluluğum… Almanlar, Kursk önünde ağır bir yenilgiye uğradılar… Küçük Vassia gelişiyor, büyüyor…

Nataşa, küçük Vassia'nın kendisine ne büyük bir destek olduğunun farkında değildi. Artık, bir özel yaşayışı olamayacağını düşünüyor, oğlunu kollarına aldığında öyle büyük bir mutluluk duyuyordu ki, kocasının bir gün görüp pek beğendiği o dalgın, belli belirsiz gülümseme belirliyordu yüzünde. Nataşa, alevler içindeki Minsk'de kendisine söylediklerini hatırlıyordu: "Her zaman senin yanındayım…" Haziran gecesi, her şeye rağmen ve küçük Vassia'nın bütün hareketlerinde canlıydı. Nataşa'nın yüreğinde yaşıyordu. Oğluyla uzun uzun konuşuyor, küçük çocuk gülümsediğinde, Nataşa her şeyi anladığını, gülme, soluk alma, yaşama hakkının bilincine vardığını sanıyordu. Küçük Vassia nasıl yaşayacaktı? Yirmi yıl sonra da faşistler, bombalar, o büyük amansız kin yeniden ortaya çıkabilir miydi? Hayır, böyle bir şey olanaksızdı!

Hastanedeki işi hem çok zamanını, hem de gücünün büyük bir

parçasını alıyordu. Askeri durum değişmişti. Almanlar artık Moskova'yı tehdit etmiyorlardı, ama yine eskisi gibi, mermiler, mayınlar, bombalar insanları parçalıyor, sakat bırakıyordu. Beyaz gömleğini giyerken Nataşa, artık alıştığı bir dünyaya giriyordu; savaş burada, bir strateji, amansız bir çatışma, güç bir iş değil, yalnız ve yalnız bitip tükenmeyen insan acılarıydı.

Başından yaralı havacı Riazantsev'i getirdiler. Bir başka yaralı, Riazantsev'in Briansk bölgesinde, bombardıman uçaklarına eşlik ettiğini anlattı; uçağı yara almıştı ama pilot, alevler içindeki aracını ülkesinin topraklarına indirebilmişti. Riazantsev'e bir beyin ameliyatı yapıldı, kafası oyuldu. Doktorlar yaşayacağını söylüyorlardı. Sayıklıyordu: "Ani bir dönüş yaptım… Hey ufaklık, koru beni! "Yak" önümde dans ediyor… Çekil kenara…" Sonra haykırıyordu birden: "Maşa kov şu arıyı, seni sokacak? Çiçek kokuyor… Ne çok şebboy var…" Ne ufaklık vardı ortada, ne Maşa, ne de şebboy. Yalnız hastanenin bembeyaz duvarları ve Riazantsev'e gülümsemeye çalışan Nataşa. Genç kadın Vassia'yı görür gibiydi… Bütün gece başucunda oturdu: Riazantsev sabah öldü.

Topçu ateşi Nataşa'yı korkuttu: Günlük emri işitmemişti. Maria Nikolayevna seslendi: "Orel'in alınması şerefine… Bakın, ne güzel…" Gürültü, küçük Vassia'yı uyandırmıştı. Ağlamaya, bağırmaya koyuldu. Nataşa onu kucağına aldı. Vassia hemen sustu. Gerçekten çok güzeldi: Yeşil ve kırmızı fişekler gökyüzüne yükseliyor, sonra sönüyorlardı, ama hep içlerinden biri –sanki bir kuyruklu yıldız– gecikiyor, sönmek istemiyordu. Nataşa ellerini çırptı. Küçük Vassia gülüyordu. Sonra Nataşa cepheyi düşündü: Oradaki fişekler böyle değil, toplar başka türlü gürlüyor… Yeşil bir fişek evleri aydınlatıyordu. Nataşa, Riazantsev'in çakmak

çakmak gözlerini gördü. Bir yaylım ateş, bir fişek daha! Orel geri alındı. Ne kadar iyi! Nataşa yüksek sesle tekrarlıyordu: "Ne kadar iyi!"

Sonra ortalık yeniden karardı, sessizleşti. Sanki bütün bu gürültüden önce sessizlik bu kadar derin değildi; gece daha aydınlıktı, daha az engindi… Nataşa'nın yüreği sıkıştı: Bir daha mutlu olamayacaktı… Hemen kendine hakim oldu; komşusuna uğradı, büyük bir neşeyle:

— O kadar güzeldi ki küçük Vassia bile anladı, dedi… Artık her şey çok daha hızlanacak Maria Nikolayevna, göreceksiniz. Alınan bir tek Orel değil. Almanların artık tükendiğini gösteriyor bu… Piyotr İvanoviç yakında dönecek, bundan eminim…

Ertesi sabah, ilk işi Dimitri Alekseyeviç'e mektup yazmak oldu: "Sevgili babacığım; şenlik biraz da senin adınaydı. Küçük Vassia'mla birlikte pencerenin önünde durmuş bakıyorduk. Çok, çok güzeldi. Herkesin duygularını dile getiriyordu. İnsanın yüreği çarptığında kimse duymaz. Ama burada her şey birden, herkes için söylendi. Babacığım, sonunda mutluluğa kavuştuk!.."

6

Ossip gülümsüyordu, bembeyaz evler, kapkara geceler, Ukrayna dilinin garip çınlaması ve her gün biraz daha Kiev'e yaklaşmanın sevinci, her şey arttırıyordu neşesini. Almanlar, saldırıyı geciktirmek için boşuna uğraşmaktaydılar. Arada bir öylesine aceleyle kaçıyorlardı ki, evleri yakıp insanları öldürecek zaman bulamıyorlardı. Askerler capcanlı, tatlı ve alaycı bakışlı genç kızlar, askerlere içki, krema, helvacı kabağı sunan konuksever kadınlarla dolu köylere rastlıyorlardı. Kadınlar, o güne dek küstahlığından yanlarına varılmayan Almanların birden içlerini çekmeye, Tanrıya yakarmaya başladıklarını anlatıyorlardı.

Ufacık tefecik yaşlı bir kadın, geçen tankları, topları, kamyonları haç çıkararak kutsuyordu: "Sabahtan beri buradayım, geçiyorlar, geçiyorlar, bir türlü arkası gelmiyor. Bir de, Rus askeri kalmadı, diyordu Alman…" Dünün işbirlikçileri, kendilerini partizan diye tanıtıyorlardı. Gerçek partizanlar ormanlardan çıkıyorlardı. Onları gördüğünde Ossip'in gözleri mutlulukla doluyordu. Derken büyük bir çölle karşılaştılar: Almanlar her şeyi yakıyorlardı. Geceleri alev alev yanan köyler göz alabildiğine uzanıyordu. Tarlalarda, Almanların öldürdüğü inekler davul gibi şişmiş karınlarıyla yatıyorlardı. Yanan köylerde oturanlar, tek tük geri dönüyorlardı. Kadınlar anlatıyorlardı: "Bu aşağılık Almanların gitmeye hazırlandıklarını görünce, kenevir tarlalarına gizlendik…" Ossip, bir köyün mezarlığında oturan yaşlı bir adam gördü. Almanlar her şeyi yakıp yıkmış, köy halkını götürmüşlerdi; kalan yalnız bu yaşlı adamdı. Gözkapaklarının ağırlığıyla kapanan gözleri artık dünyayı görmek istemiyordu. Başka bir köyde Ossip, kesilmiş elma ağaçlarına rastladı: Kararmayan yapraklar

titriyordu daha, balmumundan meyyaları andıran iri elmalar sanki ağustos güneşinde iyice olgunlaşmaktaydı. Düzenli kesilmiş olan bu ağaçların görünüşü yıkıntılardan da beterdi. Kızgınlıktan gözü dönen Ossip, başını çevirdi.

Yaralı Çavuş Selitski hastaneye gitmek istemiyordu bir türlü; "Şu herifleri biraz daha avlamayı çok istiyorum…" diyordu durmadan. Hepsi de Almanları avlamak için yaşıyorlardı. Yorgunluk ve kuşku artık unutulmuştu: Büyük bir neşe, kızgınlık ve sabırsızlık ateşinin etkisindeydiler.

Almanların, Desna'da tutunmaya çalışacakları sanılıyordu: Geniş bir ırmaktı Desna, sağ kıyısı da sarptı. Almanların bildirilerinde sık sık sözünü ettikleri "Doğu hattı"nın oradan geçtiği söyleniyordu. Yarbay Medvedev, ordu karargâhına atanmıştı. O günden beri alaya Ossip komuta ediyordu. Irmağı, hangi noktadan daha iyi zorlayabileceklerini görüşmek üzere Minaev'in taburuna uğradı. Uzun araştırmalardan sonra bir yer seçildi: Dimdik suya inen sağ kıyının bir noktasında incecik kumla kaplı bir şerit vardı; buraya bir köprübaşı kurulacaktı. İstihkâmcılar telefon direklerini, kalasları sürüklüyor, aceleyle çivileyip sal yapıyorlardı. Desna öylesine çabuk geçildi ki Almanlar şaşkına döndüler; savaş çok kısa sürdü.

Minaev bir sıraya çökmüştü: Ayaklarının altında Desna, çevresinde de Çernigov yıkıntıları uzanıyordu. Almanlar kenti daha '41 yılında yıkmışlardı; otlar, çiçekler ve çalılarla kaplı taşlar yüzyıllar öncesinden kalmış gibiydi. Roma… Sağda solda görülen paslanmış tabelalar, bu kentin kısa bir süre önce var olduğunu gösteriyordu; şurada bir kitaplık, az ilerde bir manav dükkânı… Hava sıcaktı, sonbahar başlangıcının sıcaklığı kaplamıştı her

yanı… Kestanelerin yaprakları altın sarısıydı. Minaev gülümsüyordu: Ardınızda kalmasa Desna Irmağı'na bakmak çok daha zevklidir… Ukrayna'yı ilk kez görüyordu; görüntü, renklerin güzelliği ve çevrenin kusursuzluğuyla Kuzey insanına yabancıydı. Başını döndürmüştü…

Sonra Minaev, geniş, ağaçlıklı bir caddeyi izledi, Olga'yı gördü. Tek başına oturmuş, hayranlıkla seyrediyordu görüntüyü. Takılmak istedi, söyleyecek söz bulamadı. Amma garip, diye düşündü. Maskaraların önde geleni sayıyorlar beni. Daha dün, Ossip benim için: "Ordunun Şçedrin"i dedi. Oysa, Olga'yı görür görmez bizim Şçedrin buzağıya dönüyor…

Genç kadının yanına çöktü, yerden aldığı bir çöple kumda çizgiler çizmeye koyuldu. Mendiliyle yüzünü kuruladı.

— Ne güzel değil mi? diye sordu.

Olga "evet" dedi ve tetikte bekledi: Yüzbaşı da benimle alay mı ediyor ne? Hepsi Minaev'den biraz korkarlardı: Dili çok keskindi. Olga herkesten daha fazla çekiniyordu yüzbaşıdan; çünkü, kendi kendine de itiraf ettiği gibi "çok hoşuna gidiyordu." Olga on dokuz yaşındayken, sırasıyla, önce tarih öğretmenine, ardından Vakhtangov tiyatrosu oyuncularından birine, kabak kafalı bir öğrenciye aşık olmuş ya da aşık olduğunu sanmıştı. Hatıra defterine: "İşte sabırsızlıkla beklediğim adam" ya da "Bütün gece Valya ile dans etti, çok onurlu olduğumdan onu hiç bağışlamayacağım!" yazardı. Bir ay sonra da aynı sayfanın kenarına şunları eklerdi: "Bütün hepsi çocukluk, geçici bir eğilim, başka şey değil…" Evet, savaştan önce gerçek aşkı tatmak için

aranmış durmuştu: Kitaplarda görüldüğü kadarıyla aşk, yüce ve gizemli bir şey değil miydi? Cephede, hayale kapılacak vakit yoktu; aşk konusundaki yüksek düşünceleri nasıl da sarsılıyordu: Telefoncu Liyuda, önce Binbaşı Koşkarev, ardından da Teğmen Nesterov'la kırıştırmıştı. Yüzbaşı Zolotukhin de Hemşire Abramtseva ile yaşıyordu; karısının Yaroslav'da yaşadığını, savaştan sonra buluşacaklarını, hemşirenin "cephe yoldaşı" olduğunu söylüyordu hep. Bu bir aylık ya da bir yıllık "eş"leri çok kötü alaya alırlardı. Olga'nın annesi, bir mektubunda, Kovrigin'in karısının kendine yeni bir koca bulduğunu yazmıştı; "Öbürü ölebilir, oysa bu cephe gerisinde. Çok da iyi bir işi var…" Yaptıkları ne kadar iğrençti. Aşk buysa, aşksız yaşamak çok daha iyiydi. Yüzbaşı Minaev'in iyi yanı, kadınlara fazla aldırış etmemesi. Aklı başında biri. Binbaşı Alpert: "Alayın en kültürlü adamı" diyordu onun için. Kötü yanı, yaptığı ağır şakalar. Öyle ki, kurbanı uzun süre kendine gelemez. Oysa yüzbaşı, bir dakika sonra unutur söylediğini!

Minaev, Olga'ya kendini sevdirdiğinin farkında bile değildi; yanına oturmuş, ne yapacağını bilmez halde susuyordu. Bir yumurcak, süslü cümlelerle konuşan biri olmadığını söylemek isterdi ama söze nasıl başlayacağını kestiremiyordu. Aklına birtakım hikâyeler, fıkralar, Lermontov ve Heine'nin dizeleri geliyordu; ama bütün bunlar değildi söylemek istediği. Kaç kere bir siperde ya da zırhlı koruganda yalnız kalmışlardı. Minaev çok duygulu sözler etmek istiyor, ama cesaret edemiyordu. "Ordunun Şçedrin"i utangaçtı; her şeyi şakaya boğuyorsa biraz da duygularını gizlemek içindi bu. Ama birden, belki Desna'yı geçtiklerinden belki de görüntünün güzelliğinden ötürü, gerek Olga ve gerekse kendisi için beklenmedik şeyleri ağzından kaçırıverdi.

— Biliyor musun Olga, savaş sonunda sağ kalır ve siz de herhangi bir sakınca görmezseniz evleriniz, ha?

Olga kıpkırmızı oldu. Yüzbaşı duygularını keşfetmiş, kendisiyle alay etmeye kalkışmıştı işte: Doğruldu:

— Yüzbaşım, izin verirseniz gideyim, dedi.

Minaev, daha sonra, kendi kendine söylendi durdu. Ahmak! Kabul edeceğini nereden çıkardın? Onun gibi yiğit bir kızın en azından on hayranı vardır. Ya ben kimim? Burada, tabur içinde önemli bir kişi sayılabilirim; ama savaş bittiğinde, Yoldaş Minaev milli eğitimde görevli biri ya da taşradaki eğlence sitelerinden birinde eğitmen olacak. Hem sonra koca bir burnum var, dans etmeyi de hiç mi hiç bilmiyorum. Onu kırdım, açıkça belli. Aptalca sözler söyledim! "Savaş bittiğinde sinemaya gidelim, ha? …" der gibi. Yazık… Onun gibi birini hiç bulamam; yüzlerce genç kız var, ama insan ömür boyu bekler de teki hoşuna gitmez… Neyse, gelelim günlük işlere; şimdi bir an önce Berlin'e varmaktan başka derdimiz olmamalı. Ancak daha sonra, bekarlığın erdemleri konusundaki kara düşüncelere kendimi bırakabilirim.

Minaev, kendi kendini gülünç düşürmeye çalışıyordu ama keyfi yoktu; birden Çernigov ona daha da kasvetli, yıkıntıların görüntüsü daha da acı geldi. Ah! Alçak herifler! Bir tek kente acımadılar! "İntikam!.." diye haykırıyoruz yazılarımızda. Sanki bir Alman kentinin alevler içinde kalması acılarımızı dindirecekmiş gibi!..

Bir hafta sonra, bir kulübede oturmuş gazete okuyordu. Olga

telefonun başındaydı. O tatsız olaydan bu yana ilk kez yalnız kalıyorlardı.

— Çok gülünç, dedi Minaev. Almanlar Mussolini'yi kaçırmışlar. İtalya'yı elden kaçırdılar, hiç olmazsa Duçe'yi tutmak istiyorlar…

Sonra birden, değişen sesiyle sordu:

— Olga açık söyleyin, bana kızdınız mı?

Olga kızardı; hemen de belli olurdu kızardığı. "Yalan söylemeyi beceremezsin" diye takılırlardı hep okulda. Sinirlenir, şöyle derdi: "Yalan söylemiyorum, tenimin rengi böyle…" Dışarı fırlamamak için kendini güç tuttu. Minaev gözlerini üzerinden ayırmıyordu. Sonunda Olga mırıldandı:

— Neden bana takılıyorsunuz?

Minaev yerinden kalkıp yanına geldi:

— Size takıldığım yok Olga, mutluluk isteği kışkırtıyor beni…

Sonradan, bu işin nasıl olduğunu bir türlü hatırlayamadılar. Sözde Minaev, Olga'nın elini okşamıştı. Ya da heyecanını gizlemek için, Olga başını Minaev'in omuzuna koymuştu.

— Savaş bitince beni bırakırsınız, dedi genç kız birden.

— Bakın bana Olga: Hiç herhangi birini bırakıp gidecek

adamlara benziyor muyum? Benim gibileri bırakırlar hep… Ama biz başkaları gibi olmayacağız, bırakmayacağız birbirimizi. Bir kere duygularımız ortada… gayet açık; sonra bütün bir yıl birlikte savaştık. Belki daha da sürecek… Senli benli konuşabilir, Hitler'in "Hitler kaput…" demesini bekleyebiliriz sanıyorum.

Minaev karargâha, Ossip'in yanına gidiyordu. Şaşkındı: Evleneceğini söylemeli mi, yoksa gizlemeli miydi?

Ossip heyecanlıydı:

— Ordumuzu Ukrayna cephesine naklediyorlar. Düşünebiliyor musun bunun ne demek olduğunu? Kiev üzerine yürüyeceğiz işte! Şu sıra Pakul-Passeka'ya doğru ilerliyoruz. Ardından Dinyeper… Dönemeci aştığımız belli. Almanların keyfi kaçtı. Bizimkiler de, tersine keyiflendiler… "Acelem var!" diyordu bugün askerin biri: "Niye acele ediyorsun?" diye sordum. "Bir an önce bu iş bitsin istiyorum!" demez mi. Almanlar kışı Dinyeper üzerinde geçireceklerini sanıyorlar. Pek fırsat vermeyecekmişiz gibi geliyor bana. Bu işin sonu belli oldu…

— Öyle, dedi Minaev. Sana, çok daha başka alanda, bu işin sonuna geldiğimizin kanıtını göstereceğim: Evleniyorum. İnanmadın mı? Bundan daha doğru bir şey olamaz, evleneceğim kızı da tanıyorsun: Olga.

Ossip şaşırmış, bir türlü kafasını toplayamıyordu: Evet, bir Olga var. Ufak tefek, kızıl saçlı bir kız. Ama o kız nerdeee, evlenmek nerde…

Sanki Minaev, Ossip'in kafasından geçenleri anlamıştı.

— Az önce söylediklerin bundan iyi doğrulanamaz: Geçen yıl, o uğursuz tepenin üzerindeyken böyle bir şey aklıma gelebilir miydi?.. O zaman biri gelecek yıl evlenmek için resmen başvuracağımı söylese matrağa alırdım… Evlenmekten çok cenaze törenini düşünüyordum. Bir "dönemeç"te olduğumuzu söylemedin mi? Ne diyorsun seçtiğim kıza?

— Çok iyi. Ciddi bir görünüşü var… Yine de şaşırttın beni. Herkesi alaya alır, kimsen olmadığını söylerdin. Derken birden, güm!.. Desna ile Dinyeper arasında… Romanlardaki gibi…

Minaev gittikten sonra, Ossip ilk kez savaşın biteceğini düşündü. Kiev'e dönecek, annesi, Raya, Ala geri geleceklerdi. Belki annem ölmüştür? Annemin nasıl olduğunu sorduğumda Raya susuyor. Herhalde çok güçlük çekti; yenilgi, yabancı yerlerde yaşamak… altmış dört yaş az değil… Birden Raya'nın cephede olabileceğini düşünen Ossip korktu. O güne dek hiç şaşırmamıştı bu işe. Ama şimdi korkarak düşünüyordu: Ben savaşıyorum anladık, ama Raya neden savaşıyor? Basit bir mutluluktu aradığı: Savaş bittiğinde karısını, evini bulmak istiyordu. Aksi halde savaş çok güç gelecekti Ossip'e… Belki Minaev'in sözleri aklını karıştırmıştı: Kadın, aile havası, okşamalar savaşın dünyasına da girmişti artık. Ya da Kiev'in yakınlığıydı yüreğindeki yarayı kanatan. Ordu komutanı önceki gün: "Pek fazla uzamaz bu iş" demişti. Evet, Kiev iki adım ötedeydi… Biraz daha kuzeyden, Çernigov'dan geçiyoruz tabii. Yine de iki adım ötemizde sayılır… Parmaklarını pergel gibi kullanıp harita üzerinde ölçtü. Yüreği yatışmıyordu bir türlü. Her şey doğduğu kenti hatırlatıyordu ona: Ağaçlar, insanların

konuşması, yıldızlar… Raya'yla birlikte tırmandığı dik yokuş gözünün önüne geliyordu. Birlikte, eskisi gibi parkta dolaşabilirler miydi acaba? Raya uzun kirpiklerini kırpıştırıyordu: "İyi ama," diyordu. "Şimdi Yaşçenko'dan bana ne? Seni nasıl sevdiğimi ona anlatabilir miyim?.. Bir şey anlamıyorsun!.." Doğruydu Raya'nın söyledikleri; o sıra pek bir şeyin farkında değildi; her şey, sanki bir plan gereğince yürüyordu. Aslında sandığından çok daha karışıktı her şey… Stalingrad önlerinde geçirdiği üç ayda, otuz yıllık hayatından çok daha fazlasını yaşamıştı… Raya'ya bir şey olmasa! Hiç ayrılmayacağız artık. Böyle bir deneyden geçen kişiler bir gün bile ayrılamazlar birbirlerinden…

Minaev oturmuş, başı omuzuna eğik, yazıyordu:

"Sevgili, minik anacığım,

Beni kutlayabilirsin: Sekiz günde tam yüz kilometre ilerledik. Demek Almanlar da bizim kadar yol gitmişler, ama onların kutlanacak yanları kalmadı. Dün, yakaladıklarımızdan birine gelecek hakkında ne düşündüğünü sordum. Tabanlarının su toplamasından düşünemediğini söyledi. Bana gelince, geleceği düşünmekle kalmıyorum, evlendim bile. Basit bir cephe macerası sanma. Olga, yeryüzünde rastlamak fırsatını bulduğum genç kızların en ciddisi. Bir üniversite öğretim üyesi neredeyse; tezi ve gözlükleri eksik. Liseyi bitirmiş, pedagoji enstitüsüne girmek üzereyken kaderin ve Hitler'in oyunuyla telefoncu olmuş. Herhalde hoşuna gidecek, çünkü onu herkes seviyor. Sonra, daha bugün, tıpkı senin gibi, neşeli görünmeye çalıştığımı söyledi. Sevgili anacığım, yakında birlikte seni görmeye geleceğiz. Mussolini gibi Hitler'i de kaçırmamaları için elimden geleni yapacağım. En kötü halde, onu öldürmek zorunda kalırız.

Anacığım, yakında budala Mitya'nı ve kendisine benzeyen karısını bekle!"

Dışarı çıktı, yaşlı bir köylüye sordu:

— Pakul'a daha ne kadar var?

İhtiyarın yanında sevimli bir tankçı duruyordu; hazırola geçti, elini kasketine götürdü ve hiç gülmeden:

— Yüzbaşım, dedi. Dedeyle birlikte Berlin'e kaç kilometre kaldığını hesaplıyorduk biz de…

7

Ders yılı, 8 Eylül günü, bir hafta gecikmeyle başladı. Müdür Steçenko bir konuşma yaptı: "Bugün Avrupa kültürüne ortağız biz de. Şanlı Alman orduları tarafından ekilen eğitim tarlalarında görev alacak çiftçiler yetiştirip, Führer'in güvenine layık olduğumuzu, kanıtlamaya çalışacağım…" Konuşmasını önceden, yazılı olarak hazırlamıştı. Yine de heyecanından kekeledi durdu. Okuldan çıkarken, Tanrıya şükür bu iş de bitti, diye söylendi. Köşebaşında Dişçi Levşin çıktı karşısına:

— Olup bitenlerden haberiniz var mı? Kimseye söylememeniz şartıyla anlatıyorum size… Haberi istasyon komutanından aldım… Kenti boşaltmaya başlamışlar…

Steçenko'nun bütün rahatı kaçtı. Sanki boğazını sıkıyorlardı, tükürüğünü yutamıyor, soluk alamıyordu. Belki onuncu kez bildiriye göz gezdirdi: "Savaş, iki yanda da akıl almaz bir şiddete döküldü… Asker ve malzeme üstünlüğüne rağmen, Sovyetler Alman cephesini hiçbir yerden yarmayı başaramadılar. Savaşa girmemek için birtakım manevraların yapıldığı yerlerde harekat büyük bir düzen içinde başarıldı ve bütün önemli hedeflerin yok edilmesi unutulmadı… Monetz havzasındaki madenler uçurulduktan sonra planlara uygun olarak ordumuz tarafından terk edildi… Binbaşı Kecht komutasındaki yetmişinci topçu alayının üçüncü taburu özellikle yararlık gösterdi…" İşler kötü gittiği zaman hep bunlar yazılır… Almanların yenilmekte oldukları açıkça belli… Dün Yuşçenko Bolşeviklerin Konotop'a vardıklarını söyledi; ona inanmadım ama Almanlar kenti boşaltmaya başladıklarına göre doğruymuş söyledikleri. Kızıllar

belki Bakhmaç'a gelmişlerdir, kim bilir? Binbaşı Kecht numarasını yaptı, hem tüyecek, hem de nişan alacak… Ya ben ne olacağım? Başvuracak kimsem de yok. Kimi Gestapo'ya gidip ortalığı karıştırdığımı söyleyecek. Ötekiler de… Ötekiler Kızılları bekliyorlar. "Bir şey olduğu yok. Kalın burada!" diyecekler. Sonra da beni ele verecekler… Antonina da yok artık…

Antonina Petrovna mayısta ölmüştü. Sabah kahvaltıyı hazırlamış, kocasının bez ceketini ütülemişti. Her zamanki gibi Valya'yı göremeyeceğini düşünüp içini çekiyordu; sonra sedire uzandı, kocasına: "Aleksey bana bir bardak su ver," dedi. "Kalbim ağrıyor!" Kocası suyu getirdiğinde Antonina Petrovna, kendinden geçmişti. Acıdan ölmemişti; Antonina'nın kalbi hastaydı; yine de kocası, "kendi kendini yiyip bitirdiğini" söylüyordu. Bu "adı batasıca kavga"(Steçenko, içinden böyle diyordu savaşa) olmasa daha yirmi yıl yaşardı.

Steçenko, karısına hoşgörüyle davranmıştı hep: Siyasetten bir şey anlayabilir miydi hiç? Şimdi düşünüyordu: Antonina haklıymış, Almanlar beni aldattılar…

Bolşevikleri hiç sevmemişti. Ama karısından başkası bunu bilmezdi. Kızı Valya'nın önünde bile ağzından bir şey kaçırmazdı. En fazla, Mayakoyski'nin şiirleriyle ya da Ossip'in konuşmasıyla alay etmişti. Tabii, Antonina Petrovna kocasının Sovyet rejimi konusundaki düşüncelerini biliyor, o da yapılan "yenilikler"den hoşlanmıyordu. Nasıl olmuştu da otuz yıllık ortak hayatın sonuna doğru, bu karı koca, en çok anlaşmaları gerektiği sıra birbirlerinden kopmuşlardı? Bütün her şey savaşın ilk haftalarında başlamıştı. Antonina Petrovna kentten çıkıp Valya'nın yanına gitmek istiyordu. Steçenko bağırıyordu

durmadan: “Sürünecek miyiz? Yağma yok! Bolşevikler tüyebilir, onların hesabı tamam. Ama bizim korkacak hiçbir şeyimiz yok.” Antonina Petrovna diretiyordu: “Böyle bir zamanda Valya ile beraber olmalıyız…” Kocası da şu cevabı veriyordu: “Saçma sapan şeyler bunlar! Kış olmadan savaş bitecek…”

Derken Almanlar kente girdiler. Steçenko, tankların, otomobillerin sayısını, subayların şıklığını, askerlerin şen kahkahalarını görünce kendinden geçti: İşte gerçek galipler bunlardı. Hayatını bir düşündü ve dilediği gibi yaşayamadığını anladı. Üniversite profesörü olmayı düşlemişti. Oysa neydi? Sefil bir hayatı ardında sürükleyen basit bir hoca. Alpert gibi birinin bile Steçenko’dan fazla önemi vardı… Hem sonra, toplantılardan, birtakım parolalardan, Marksizmden ve ödeneğinden kesilen paralardan bıkmıştı… Neyse ki bütün bunların sonu gelmişti artık!

Khana çıkıp giderken: “Bir daha buraya ayak basmayacağım!” dediğinde Antonina Petrovna kocasına serzenişte bulundu: “Onu neden kırdın? Suçu ne?” Steçenko, cevabı hemen yapıştırdı: “Hiç suçu olmasa bile, dünyaya bir Bolşevik getirmesi yeter…” Sonra Babi Yar cinayetini duydular. Antonina Petrovna hem ağlıyor, hem de durmadan: “Tanrı bunun cezasını bize verecek…” diyordu. Steçenko kızgındı. Tanrının ne işi vardı burada? Antonina hiç kiliseye gitmezdi… Önemli olan, bizim bu işle ilgimizin bulunmaması! Ben Babi Yar’da değildim ya!…

Bir ara kuşkuya düştü; gençlik günlerini ve durmadan değişen Kiev’in yöneticilerini hatırlıyordu. Önce Hetman, ardından Petliyura, sonra Bolşevikler, arkalarından Denikin, sonra yeniden Bolşevikler… Almanlara oynamak tehlikeliydi: İşlerin nereye

varacağını kim kestirebilirdi önceden? Ama cephe, hızla Kiev'den uzaklaşıyordu. Almanlar Moskova'ya yaklaşmaktaydılar; Leningrad'ı kuşatmışlardı. Sonunda Steçenko, Hitler'in zaferi kazanacağına inandı. Belediyede çalıştı, okul müdürü oldu, söylevler verdi; yerel gazetede "Mazeppiste" takma adıyla yazılar yazmaya da başlamıştı geçen yıl, Almanlar Kafkasya'ya vardıklarında zafer kazanmışçasına: "Kim haklıymış? diye sordu karısına. Cevap olarak karısı hüngür hüngür ağlamaya başladı: "Valya nerelerde?.."

Antonina Petrovna susuyordu, ama kocası kendisinden yana olmadığını hissetmekteydi. Bir gün kocasının kaleme aldığı "Kızılordu'nun Ölüm Dansı" başlıklı yazıyı okuduğunda şöyle dedi: "İyi bir şey yapmıyorsun Aleksey… Ne olursa olsun bizim ülkemizin insanları bunlar…" Steçenko kendinden geçti, evinde böyle şeyler söylenmesine izin veremeyeceğini haykırdı. Geçen sonbahardı, Antonina Petrovna'nın ölümünden altı ay önce.

Antonina tam zamanında öldü, diye düşündü Steçenko. Siyasetten bir şey anlamıyordu ama kadınların özel bir sezgisi vardır. Onu dinlememekle hata ettim. Kentten ayrılabilirdim. Ya da burada kalır rahat dururdum. Kızıllar Levşin'e bir şey yapmaz. Oysa Almanların yönetiminde beyler gibi yaşıyor. Gestapo ajanlarının dişlerine bakıyor, iki tarafı da idare ediyordu. Doktor Mendeleviç'in kuyruklu piyanosuna bile el koydu. Ama ağzını açmıyordu hiç olmazsa. Ben niçin coştum böyle? Yine de '42'de Almanların zaferinden kuşkulanan birini göstersinler bana. Tabii, o zamanlarda da bildiri dağıtan, silah bile atan gözü dönükler vardı. Ama onlar siyasetle ilgili kişiler, benim okula gittiğim kadar rahat darağacına gidebilirler. Benim gibi basit kişiler Almanlarla bağlantı kurmaya çalıştılar; eski bir Sovyet yüksek memurunun evine

konmaktan, bir Yahudi'nin eşyalarına el koymaktan başka dertleri yoktu. Bolşevikler zamanında çok çektiğimi Ropp'a söylemem her şeyi değiştirmeye yetti; müdür oldum, büyük bir törene çağrıldım, bir teşekkür telgrafının altına imzamı attım… Şimdi Kızıllar beni asacak. Kendimi nasıl savunabilirim? Almanlardan nefret ettiğimi söylesem inanmazlar. Oysa doğru: Almanlar bize yüksekten bakıyor, kaba davranıyorlardı. Sanki kendi evlerinde yaşıyorlardı, mübarekler. Gidecekler, bizi kaderimizle başbaşa bırakacaklar… Basit bir teğmeni düşünüyorlar ama bana aldırdıkları bile yok…

Akşam Yuşçenko uğradı; Kızılların durdurulduğunu, Kiev'in bırakılmayacağını, "Doğu Hattı"nın Dinyeper'den geçtiğini söyledi. Önceki gün bir Alman uzmanının ailesi gelmişti; kentin boşaltılacağı söylentilerinin yalan olduğu anlaşılıyordu… Steçenko'nun içi biraz rahatladı. Yatmadan önce gazeteye göz attı, iş seferberliğiyle ilgili bir yazı okudu: "Genç delikanlılarımızla kızlarımıza dünyanın en güzel ülkesi Büyük Almanya'yı görme fırsatı sağlanacaktır…" 1927'li gençleri Almanya'da çalıştırmak istiyorlardı. Steçenko gülümsedi: Levşin'in kızı da gidecek. Sevinmekte acele etti biraz, kendini çok kurnaz sanıyordu. Steçenko'yu en çok rahatlatan "Beyaz Leylaklar" adlı Alman filmiyle ilgili yazıydı. Bir şey olmamış gibi, aşk konularıyla uğraşıyorlar… Aslında Almanya büyük güç, Bolşevikler asla üstesinden gelemezler!

Böylece on gün geçti: Steçenko Almanların hareketlerini gözlüyor, istasyona gidip gitmediklerine bakıyordu. İçi rahatlıyor, dükkânları dolaşıp kendine kürklü başlık arıyordu. Yine aklını başından alan Yuşçenko oldu:

— Bolşevikler Nejin'e varmış…

Steçenko, eşsiz sonbahar görüntüsünü hayranlıkla seyrederek gezintiden dönüyordu. Birden dünyası kardı. Yuşçenko haklı, anlaşılıyor: Alman kamyonlarını görmek yeter, tüyüyorlar…

Komutanlığa koştu, orada tanıdığı biri Teğmen Ropp vardı.

— Almanya'ya gidebilmem için bana bir pasaport verir misiniz?

— Şu sıra olanaksız, dedi teğmen. Kusura bakmayın…

— Ama kenti boşalttığınıza göre…

— Sizden bunu beklemezdim Bay Steçenko. Ortalığı karıştırıyorsunuz…

Steçenko kendinden geçti:

— Demek beni bırakıyorsun? Posası çıkmış limon gibi…

Teğmen Ropp omuz silkti:

— Namuslu bir insan olduğunuzu biliyor, bunun için sözlerinizi önemsemiyorum…

Almanlar, arşivleri, resimleri, eski kitapları, yiyecek maddelerini de beraberlerinde götürüyorlardı. Alman kadınları önden gittiler. Sonra "Vikado"da çalışanlar, Sonderführe'ler, çeşitli firma

temsilcileri kentten ayrıldı. Dükkânlarla kahveler kapıları kapattılar. Artık Kızılların nerede olduğunu sormak gereksizleşmişti: Tam karşıda, Darnitsa'daydılar. Steçenko da artık cephedeydi. Mermiler, bombalar onu ürkütmüyordu. Bolşevikler gelecek: Aklı fikri bundaydı. Levşin'in kentin boşaltıldığını söylediği günkü gibi boğazı sıkışıyor, soluk alamıyordu.

Levşin, Kiev'de kalacağını söyledi: "Ne olursa olsun, bu yaştan sonra dünyayı gezecek halim yok…" Yuşçenko Jitomir'e gitti. Ayrılırken Steçenko: "Jitomir'de ağaç yok mu sanıyorsunuz? dedi. Burada ya da orada asılmak, ne fark eder?"

Jitomir ya da Rovno'ya gitmek ne saçma. Bolşevikler Dinyeper'i aşarlarsa sınıra varabilirler. Dudnik çok kurnaz çıktı. Almanya'ya tüydü. Bolşevikler nasılsa oraya kadar gidemezler! Dudnik daha '42'de Alman uyruğuna geçmiş, vatandaşlık belgesini de eline almıştı. Bütün iş bunda. Ah, ben de onun ki gibi bir kâğıt uydurabilsem!

Steçenko umutsuzluğun verdiği güçle sağa sola koşup duruyor, her gün komutanlığa başvuruyordu; sonunda Binbaşı Risst tarafından kabul edildi. Binbaşı yakınlık gösterdi, ama Steçenko'ya Jitomir'e gitmesini salık verdi. Kurtuluş çaresi, tam Steçenko umudu kestiği sıra karşısına çıktı. Kovalenko, Zanders adlı birinin Alman uyruğuna geçmek isteyenlere belge verdiğini söyledi. "Kâğıt para almıyor; eğer mücevheriniz varsa…" Steçenko firuze ve minik incilerle süslü, karısından kalma bir madalyonu saklamıştı. Evlendiği gün bunu annesi vermişti Antonina Petrovna'ya. Steçenko, günlerden beri peşinden koştuğu belgeyi incelerken, "Antonina öbür dünyada olduğu halde beni

kurtardı," diye düşündü. Rovno'ya gidecekti. Kovalenko oradan kolayca Almanya'ya geçeceğini söylemişti.

Büyük güçlükle bir banliyö trenine tırmandı, oturdu da; gözlerini kapadı ve büyük bir halsizlik duydu. Topların gürlemesine, kadınların hıçkırıklarına, askerlerin haykırışına kulak astığı bile yoktu. Sonra Almanlar içeri daldılar:

— Aşağı inin!…

Steçenko ağırdan alıyordu. Almanın biri suratına vurdu:

— Hadi, daha çabuk ol bunak herif!

Bir astsubay:

— Bu tren askerlere ayrılmıştır, dedi. Siz yarın gidersiniz…

Steçenko ağır ağır evine döndü. Tam on altı yıl içinde yaşadığı odaya şaşkın baktı. Ziyarete gelmiş gibi bir iskemlenin ucuna ilişti. Yapacak şey yok. Yarına kadar beklemek gerekiyor… Ama yarın ne olacak? Bu belgeye bakılırsa ben Almanım; oysa doğru dürüst Almanca bilmiyorum bile. Orada kim bana gerek duyacak? Açlıktan gebereceğim… Almanlara vız gelir… Bir sokağın köşesinde durup dilenirim. Elli yedi yaşında!.. Benim gibi profesör olabilecek bir adam!… Bolşevikler zamanında bile öğretmendim, takdirname aldım…

Sehpanın üzerinde Valya'nın çerçeveli bir resmi duruyordu. Genç kız gülümsemişti, o kadar güzeldi ki, Steçenko içini çekti.

Kızım bir sinema enstitüsü öğrencisi, çok ünlü bir oyuncu olabilir. Ama Almanların umurunda mı? Sarhoş bir köylü ile otuz yıldan beri çalışan bir pedagogun onların gözünde hiç farkı yok… Valya benden nefret edecek, kuşku yok; gençlik kuruluşlarında üye kocası da Partili… Antonina öldü. Yatağın ortasındaki oyuğu o bıraktı. Kimsem yok artık, ne yakın hısımım, ne de aile yuvam kaldı… Nereye gitmeli? Gitmek neye yarar?

Alman askerinin tokadını hatırladı. Güçlükle edinebildiği kâğıdı cüzdanından çıkardı ve büyük bir rahatlıkla parçaladı. Sonra yatağa uzandı… Halsizim, Tanrım, nasıl da halsizim! Bu kâğıdı elde etmek için de ne kadar koştum… Saçma… Her şey saçma… Bütün gece gözleri açık yattı. Gün ışımaya başlamıştı. Kalktı, üst üste iki sigara içti, dumanını iyice çekti içine. Dolapta, Antonina'nın eskileri arasında bir ip buldu. Ağır ağır, alıştığı bir hareketi yaparcasına bir şey duyup düşünmeden ilmiği hazırladı. Masayı pencerenin yanına itti, perde kornişinin çengelinin sağlamlığını denedi. Sonra, yine ağır ağır ilmiği boynuna geçirdi, bütün gücünü toplayıp ayağıyla masayı itti. Bir şangırtı duyuldu: Valya'nın resmi yere düşmüştü: Toplar gürlüyordu. Ama Steçenko bir şey duymaz olmuştu.

8

“Kiev yönünde…” sözlerini radyoda duyan Valya heyecanlandı: Annesiyle babasının kurtuluşu yakındı demek! Bari Almanlar onları öldürmemiş olsa… Kaç kere Almanların Kiev’deki halini düşünmüş, bir türlü getirememişti gözlerini önüne: Ya kentin savaş öncesi görünüşüydü hatırladığı, insanlar gülümsüyor, Kreştçatik’te çiçek satılıyordu, gökyüzü firuze maviliğindeydi ya da yıkıntılar tütüyor, tek canlı görünmüyordu ortalıkta. Gazetede Almanların kent halkını toparlayıp götürdüklerini okumuştu: İyi ama Harkov’da halk bizimkileri karşıladı… Demek Almanlar herkesi götürememişti. Belki babam bir yere gizlenebilmiştir? Annem hasta onu götüremezler… Valya, Sergey’e şunları yazıyordu: “Kiev’e varırsan annemle babamın ne olduğunu öğrenmeye çalış.”

Sergey düzenli yazmıyordu ama mektuplar şendi, duyguluydu, öyle ki Valya bu mektupları başkasının yanında okumaya utanıyordu. Sık ve karanlık bir ormandan ağır ağır çıkar gibiydi.

Uzun yola giden trende bile, yolcular arasında ortak bir hayat kurulur, fazla konuşmadan anlarlar birbirlerini; vagon rahat, teklifsiz bir havaya bürünür. İki yıldır insanlar evlerinden, barklarından uzakta yaşıyorlardı; koşullar çok güçtü –herkes gücünün üzerinde çalışıyor, karınları pek doymuyordu– ama yine de hayatlarının dengeli, oturmuş bir görünüşü vardı. Yalnız Valya bu hayata bir türlü alışamamıştı: Eskisi gibi gülüşünde, alın yazısında bir belirsizlik, bir kararsızlık vardı. Valya’dan söz ederken: “Garip bir kız,” derlerdi, “ama iyi çalışıyor…” Mühendis Kozlov onu herkese örnek gösteriyordu. Bir gazete

muhabiri gelmişti: Valya'nın resmini çekerken: "Biraz daha ciddi olun canım, demişti. Bir "stakhanovist"[3] olduğunuza kimse inanmayacak sonra." Valya da gülmeye başlamıştı: "Başta ben inanmıyorum…"

Geçmişinden kopmak, daha az düşünmek için fabrikada iş bulmuştu: Ayrılık Valya'ya gerçekten çok güç geliyordu. Şimdi sakin, güvenle çalışıyordu: Tezgâhının başında kendini Sergey'e daha yakın hissediyordu. Doğru, Sergey makineli tüfekle ateş etmiyor, köprü yapıyordu; ama öbürleri ateş ettiğine göre makineli Sergey için de gerekliydi, onu yakından ilgilendiren bir şeydi. Savaş onları ayırmıştı. Elden ne gelirdi? Bütün varlığıyla kendini savaşa vermekten başka çaresi yoktu; ancak bu yoldan, sonunda yine birleşebilirlerdi. Valya çalışırken ötekiler harcadığı gücün farkına varmazlardı; her işi oyun oynar gibi yapardı. Ve akşam, ölü gibi atardı kendini yatağa.

Oturduğu oda minicik, hücre gibiydi: Başucuna astığı Sergey'in fotoğrafından başka Valya, kendine ait bir şey getirmemişti buraya. Ara sıra, tam geceyarısı uyanır ve uzun uzun, kendinden geçerek kocasının resmine bakardı; her keresinde korkunç bir düştü gördüğü: Ya Sergey Almanlar tarafından kuşatılmıştı ya da bir göle düşüp boğuluyordu. Ne iş yaparsa yapsın, Valya hep kocasını düşünüyordu: Yaptığını görse, Sergey kahkahayı basardı. Sergey bunu hiç sevmezdi… Ayrılık acısı geçmek bilmiyordu; Sergey'in otuz kilometreyi yürüyerek aştığını yazdığı gün, Valya, birden fabrikadan çıkıp eve dönecek gücü kendinde bulamadı: Dizleri titriyordu.

Sergey yanında olsa, savaş öncesi ilkbaharında kısa süre için

duyduğu rahatlığı duyacağı kuşkusuzdu, hayatının tek ilkbaharıydı o. Artist olma düşünden artık hepten vazgeçtiğini sanıyordu. Bir yıl önce de düşüncesi hiç değişmemiş, Orlov'un övgüleri bile döndürememişti başını. Şimdi bildiriler ve Sergey'in mektupları yakın gelecekte buluşacaklarını gösteriyordu. Valya mutluluğa susamıştı, ama mutluluk bir türlü gelmek bilmiyordu. Derken varlığının derinliklerinde yendiğini, hayatından silip attığını sandığı şeyin yeniden uyandığını duydu: Sanat özlemiydi bu. İnatla karşı koyuyordu eğilimine; ama birden bildik bir şiirin dizeleri, bir kahramanın konuşması, birtakım hareketler, sözler, kısa ve çın çın öten karşılıklar aklına geliveriyordu…

Duru, ılık bir pazar sabahıydı. Lida ile kocası Valya'yı şehir dışında gezintiye çağırmışlardı. Gitmemişti Valya. Küçük odasında oturup kalmış, derin düşüncelere dalıp gitmişti. Ne düşündüğünü sorsalar cevap veremezdi ya… Her şey birbirine karışıyordu: Sergey, savaş, Kiev, tiyatro…

Artık küçük bir kız çocuğu değildi, kararlı olması gerekiyordu, yine de telaştan kendini kurtaramıyordu… Neden Sergey burada değil?..

Sonra Valya bir şey düşünmez oldu; elinde bir kitap odanın ortasında duruyordu,

Belki yıldızlar ateşten değil

Güneş de dönmüyor, kim bilir;

Gerçekse yalan ve oyun olabilir.

Ama asla kuşkulanma seni sevdiğimden.

…….

İşte bir papatya. Menekşe vermek isterdim

size… Ama babam öldüğünde soldu

Hepsi: Rahat ölmüş dendiğine göre.

…….

Gelmemesi mümkün mü?

Gelmemesi mümkün mü?

……

Ve bir kucak çiçeğiyle,

Bıraktı kendini ağlayan pınara…

— Delirdin mi?

Valya Lida'nın içeri girdiğini fark etmemişti bile. Arkadaşını görünce bir çığlık attı ve kitabını elinden düşürdü. Lida kitabı yerden aldı.

— *Danimarka Prensi Hamlet*... Tiyatroyla mı ilgilenmek istiyorsun yoksa?

Valya, suç işlediğine inandırılmış kişiler gibi kızardı; güçlükle:

— Rastgele elime geçen bir kitap, dedi. Yüksek sesle okuyordum da…

Lida inanmazcasına güldü:

— Orman o kadar güzeldi ki. Yığınla mantar topladık görüyor musun?…

Lida gidince Valya düşüncelere daldı. Neden eski tutkum çıkıyor yine ortaya? Kararımı vereli çok oldu: Artist olmayacağım. Sergey'den önce bu saçma düşe dört elle sarılabilirdim, hayatta yerimi bulamıyordum… Şimdi her şey değişti: Savaş yakında sona erecek, Sergey yuvaya dönecek… Gerçek olan bu.

Valya, on beş gün önce Moskova'ya dönen ve kendisini yanına çağıran Nina Georgiyevna'dan bir mektup almıştı. Nina Georgiyevna mektubunda şöyle diyordu: "Savaş öncesi okuduğun enstitü yeniden kapılarını açtı. Yerinde olsam bırakmam bu işin peşini. Yeteneğin olmadığını söylemekle kendi kendine haksızlık ediyorsun. Bir hoca yanılabilir. Ayrılmadan önce bize Blok'un şiirlerini nasıl okuduğunu bir türlü unutamıyorum. Çok, çok güzeldi. Valya şekerim, inan bana, önemli olan insanın bir şeye duyduğu eğilimdir. Sanat sana çekici geliyorsa başarısızlıklara aldırma. Sergey dönene kadar benim yanımda oturabilirsin; birlikte hayatımız biraz olsun renklenir. Haberler çok iyi; savaş bu kış bitmese bile gelecek yaz sona erecektir."

Valya, sinema enstitüsüne dönmek istemediğini yazdı Nina Georgiyevna'ya. Savaş süresince burada çalışacaktı; sonra başka bir iş bulurdu nasılsa. Mektubun havası oldukça sakindi. Ama postaladıktan sonra Valya, gecenin yarısını ağlamakla geçirdi.

Şimdi de Lida onu Hamlet'ten bölümler okurken yakalıyordu… Ayyaşın şarabı özlemesi gibi, neden sanata eğilim duyuyorum

acaba? Sergey değiştiğimi sanıyor; küçük bir taşra kentine gidip fabrikada çalışmama, irade gücüme hayran olduğunu yazıyor. Ve ben ona gerçeği söylemiyorum; bir kere bile sahneyi düşlediğimden söz etmedim. Sergey beni anladı… "Senden önce bir kadın sevmedim" demişti bana. "Sevdiğin neydi öyleyse?" diye sorduğumda da şu cevabı vermişti: "Bir düştü… Burada değil, Paris'te…" Belki düşü bir kadındı? Evet, bir kadındı kuşkusuz. Ne önemi var, onu hiç kıskanmıyorum, beni sevdiğini hissediyorum… Ama sağlam, güçlü Sergey kendini düşe kaptırırsa neden ben aynı şeyden utanç duyayım?… Düşü çalışmasına, köprüler yapmasına, savaşmasına engel olmadı. Oysa ben, düşlerimden kurtulamazsam her şeyimi, hem Sergey'i hem de kendimi yitireceğimi sanıyorum…

Radyo çalmaya başladı. Saat altı. Fabrikaya gitme zamanı geliyor… "Bobrik İstasyonu'nu ele geçirmek için birliklerimiz amansız savaşlar verdiler…" Ne aptalım! Çarpışma sürüp gidiyor, "amansız savaşlar" veriliyor; belki Sergey de orada, üzerine ateş ediyorlar belki… Ve ben oturmuş, birtakım düşsel kuruntularla kendimi yiyorum… Bobrik mi? Kiev'in burnunun dibi! Son gittiğimde vagonun penceresinden bir türlü ayrılamamıştım: "Bobrik, sonra Brovan, ardından orman ve kumsal: Darnitsa. Ve köprü, Dinyeper, manastır, ne güzel yerler!… Bizimkiler ne kadar da çabuk ilerliyor!… Belki birkaç gün sonra Kiev'i de kurtarırlar? Şu sıra babam radyoyu dinliyordur: Duyuluyordur kuşkusuz top sesleri. Annem bekler, durmadan da ağlar… Ve ben, saçma saçan şeyleri, tiyatroyu, Ofelya'yı, "bir kucak çiçeği" düşünüyorum…

Mühendis Kozlov: "Ah!" diyordu. "Atölyedekilerin hepsi Valya Vlakhova gibi çalışsa…" Valya onu dinlemiyor, dalgın dalgın gülümsüyordu. Belki kulağı Kozlov'daydı, ama kafası çok başka

yerlerde. Eve döndüğünde yorgunluğunu yenip Sergey'e bir mektup yazdı.

"Ne kadar mutlu olduğumu bilemezsin! Her geçen gün biraz daha uzaklaşıyor ama daha çok yaklaşıyorsun bana, yakında her şey bitecek. Sabırla bekliyorum, kafamdan bir sürü saçmalık geçiyorsa da sana anlattığımda bana hak verir kızmazsın. Biliyor musun, seni ilk kez Krilovlarda gördüğümde şair sanmıştım; dalgın, esin dolu gözlerin uzaklardaydı, beni aşıyordu; yüreğimin titrediğini duydum. Sergey sevgilim, seni ne kadar sevdiğimi, seninle, yaptığın işle, acılarınla, savaşmaktan iyice yorulduğun düşüncesiyle yaşadığımı bilsen. Yaptığın köprüleri görüyorum; zaferi ve seni de, tıpkı kırda çektirdiğin fotoğraftaki gibi: Sırtında pardesü, başında kasketle, alınyazım, sevgilim, her şeyim!"

9

Richter alevlere baktı ve sövdü saydı. Yine geri çekilmek gerekiyordu… Albay Gabler on bir kişiyi askeri mahkemeye verdi. Ne yapılsa boşuna. Arkasına bakmadan kaçıyor herkes. Desna Irmağı üzerindeyken: "Doğu'nun savunma hattı burası" demişti. Ama yüz kadar Rus sağ kıyıya ayak basınca koca tümen tüyüverdi. Böyle büyük bir zafere ulaştıktan sonra bu denli alçalmak! Oysa daha çok kısa bir süre önce Kafkas dağlarının tepelerindeydik… Ben de ötekilerden iyi halde değilim ya: Rus sözünü duydum mu tabanları yağlayıveriyorum.

Dün yeni gelenlerden bir avanak: "Doğu'nun savunma hattı nereden geçiyor?" diye sormuştu. Richter şu cevabı verdi: "Savunma hattı da bizimle birlikte tüyüyor." Herkes gülmüştü bu sözlere, ama aslında hiç de gülünç değildi söylediği.

Karısından mektup alan Richter düşündü: Harz'a gitmesini salık vermekle halt ettiğimi şimdi anlıyorum… "Burada rahatım yerinde, bir tek bombardıman olmadı ama insanlar çok keyifsiz, diyordu" Hilda. "Her ailede bir ölü var. Ortalıkta erkek görülmüyor, sonra herkes bencil. Göçmenlerin gelmesi hiç kimseyi sevindirmiyor; evlerin dar geldiğinden, fiyatların yüksekliğinden yakınıyorlar. Beni çalıştırmak istediler, ama Robert engel oldu. Berlin'e bütün öncekilerden daha zorlu bir saldırı oldu. Neyse ki Margarita teyze, küçük Gratchen için yapılan dinsel törene katılmak üzere Postdam'a gitmişti. Döndüğünde ne evini buldu, ne sokağını, geriye yıkıntıdan başka şey kalmamıştı. Sevgili Kurt, ne olup gittiğini yaz bana. Bir şey anlamaz oldum! İtalya bize ihanet etti, Ruslarla yaptığımız savaş da tersine döndü: Çok

kalabalık bu Ruslar. O korkunç ülkede çektiğin sıkıntıları düşünüyorum durmadan! Şimdi burada İtalyanlar var; tutsak mı yoksa müttefik mi adamlar, akıl erdiremiyorum. Bütün bildiğim ellerini kollarını sallayarak gezdikleri ve çalıştıkları. Johanna her şeyin İtalyanlar yüzünden başımıza geldiğini söylüyor. Savoie hanedanıyla komünistler el ele verip bizi arkadan vurmuşlar, İtalyanlar Mussolini'yi dinlememişler, şimdi de günahlarını unutturmaya çalıştıkları yok. Bilirsin, siyasetten bir şey anlamam; ama burada bir İtalyan var, çok efendi bir çocuk, arada Johanna'yı görmeye geliyor; Badoglio'dan nefret ettiğini söylüyor. Savaştan önce tiyatro eleştirmeniymiş. Bir şey anlattığında Johanna'yla kahkahadan kırılıyoruz. Bütün haberler bu kadar. Biraz zayıfladım, zayıflığın bana yaraştığını söylüyorlar. Buralar köyden farksız, süslenmek bile gelmiyor insanın içinden. Krep Jorjet'ten şirin bir elbise diktirdim, izinli geldiğinde giyerim…" Makarnacıyla yatıyor, açıkça belli. Robert yetmedi kaltağa… Savaş dendiğinde İtalyanları koydunsa bul, ama bir tek dişiyi kaçırmazlar… Alçak herif! Hepsi alçak ya… Önemli olan yakın gelecekte izin alma umudunun kalmayışı; Ruslar, soluk alma fırsatı bile vermiyorlar.

Albay, bütün ambarların, buğdayın ve araçların yakılmasını emretmişti. Richter düşünceliydi, soruyordu kendi kendine: Ben bir mimarım, kültürlü bir adamım, neden ev yaktığımda keyifleniyorum? Ruslar bildirilerinde bu işin cinayet ve insanlık suçu olduğunu söylüyorlar. Hepsi maval! Savaşta adalete yer yok. Yapmak kadar yıkmak da insanoğluna özgü bir şey. Hepimizin içinde büyük birikim var… Nice umut kırıldı, ne çok arkadaş gitti! Hem sonra bizim askerler Hamburg ve Köln yıkıntılarının öcünü alıyorlar. Bir köy alevler içinde kaldığında Hilda'nın gözlerini görüyorum sanki: Pırıl pırıl, hüzünlü ve küstah. İtalyanı'nı

öpmekle meşgul…

Önceki gün bir Rus kadını ağlamıştı; kulübesini sağlam bırakmaları için yalvarıyordu. Richter kızdı: Unter den Linden üzerinde nefis binaları yıktılar, Albay Gabler'e yaptığım evi yerle bir ettiler, bu avanak karı da ahırının ardından gözyaşı döküyor! Richter evi yakmakla kalmadı, ineği öldürdü, bütün tavukları kesti ve haykırdı: "Bir tek canlı kalmamalı!…" (Kadını öldürense o değil, kızıl saçlı Karl'dı.)

Durmadan et yiyoruz; barsaklarımızın canına okunuyor: İkide bir sıradan ayrılan kenarda diz çöküyor… Diyecek şey yok, nefis bir görüntü! Neyse ki şimdi yazın içindeyiz… Kış gelince ne oluruz? Düşünmek bile istemiyorum…

Burada, Ukrayna'daki gibi beyaz binalar yok. Tahtadan kulübeler, tepesi sırıklı garip kuyular; ilk yaz saldırısında da benzerlerini görmüştük… O sıra hiç canımız sıkılmıyordu! Köydekilerin partizanlarla ilişkisi bulunduğu sanılıyor. Komutan kadınlara dokunulmamasını söyledi. Yine de kızıl saçlı Karl bir ihtiyarla iki kız çocuğunu temizledi. İşçilerden biri yalvarıyordu: "Öldürme bizi Almanya'ya gönder daha iyi…" Hepsi bize karşı bileniyorlar. Sonra ne olacak?… Erkekleri kurşuna dizdik. Uzun süre hayvanlarını aradık: Haydut herifler, sürülerini gizlemişler. Karafatma, yarın dibinde bir sürüye rastladı. Önce nişan alıp ateş etmekle yetindik. Ben üç inek öldürdüm. Sonra komutan acele etmemizi söyledi; biz de yaylım ateş açtık.

Soj Irmağı üzerinde mevzileneceğimizi söyledi komutan. Führer'in emri varmış. Rusların sağ kıyıya varmalarına fırsat

verirsek albay hepimizi askeri mahkemeye verecekmiş. Tanrı yardım etse de dayansak!…

Ayaklarım ağrıyor, midem sancıyor, yüreğim sıkışıyor. Bu kadar neşesiz olduğumu hatırlamıyorum. Bütün bu tarlalar, sürüler, köyler bizim olacaktı. Neden elimizden kaçırıyoruz Rusya'yı? Sözde birtakım askeri hatalar yapılmış. Herkes hata yapar. Sanki Ruslar hiç yanılmadı mı? Komutan, başımıza bütün bu belaları İtalyanların açtığını söylüyor. Yüzbaşı Heibing ise İtalya'da fazla askerimiz bulunmadığı inancında. Peki öyleyse neden geri çekiliyoruz? Yetti artık. Dört yılı aşkın bir süre insan savaşamaz. İlerlediğimiz sürece, savaşın bir anlamı vardı. İçimden bazı aşırılıklara karşı çıkabilirdim, ama Führer'in Alman ruhunun canlılığını ortaya koyduğunu da görüyordum. Oysa şimdi savaş kimseyi ilgilendirmiyor. "Bu savaş da ne zaman bitecek?" sözleri duyuluyor her gün. Farkına bile varmadan barışsever olduk: Soj Irmağı'nda tutunursak, sırf askeri mahkemeyle şaka edilmeyeceğindendir…

Geceyi bir köyde geçiriyorlardı. İstedikleri kadar uyuyabilirlerdi: Nasılsa üçüncü tabur arkalarındaydı. Teğmen, tek katlı okul binasına yerleşmişti. Richter de en temiz evi seçmişti kendine. Karafatma göründü: Bir şişe Macar konyağı getiriyordu. İçtiler, biraz yemek yediler. Richter, Hilda'yı düşünüyordu. Tatlı mektuplar yazıyor, biraz fazla tatlı… Yarının bize ne hazırladığını bilememek korkunç! Bütün bu işler nasıl bitecek? Belki 1918'den de beter olacak her şey? O sıra karşımızda uygar düşmanlar vardı. Lloyd George'la konuşulabilir, Bolşeviklerle ne mümkün? Lukutin çılgının biri! Hem sonra adamları çileden çıkardığımızı da kabul etmeli. O aptal ihtiyara kulübesinin kibrit kutumdan az değer taşıdığını nasıl anlatabilirdim? Sanki elinden koca bir şato

alınıyordu karının! Kızıl saçlı Karl bir kurşunla öldürdü onu. Ama kadının bir kocası, bir kardeşi olmalı… Ya bu vahşiler Almanya'ya girerlerse? Hayır, olacak şey değil; Führer var, Almanların bilimsel üstünlükleri var, ordu var!

Richter, Karafatma'ya sordu:

— Soj üzerinde direneceğimize inanıyor musun?

Belki Karafatma konyağı fazla kaçırmıştı, aptal aptal güldü; uzun, ince bıyıkları hoplayıp zıplıyordu.

— Bir şeye inandığım yok. Anam gibi Tanrıya inandığımı sanıyordum, ama o da propagandaymış. Astsubay oluşum da palavra, gülünç!…

Durmadan gülüyordu. Richter ürktü; Karafatma da saçmalarsa hapı yuttuğumuzun resmidir… Richter şişenin dibini bulmuştu; bir şey düşünmemek için hemen uyumaya çalıştı.

Yaylım ateşle uyandı: Karafatma pantolonunu ilikleyip makinelisini kaptı. Gece karanlıktı, yağmur inceden çiseliyordu. Kimin ateş ettiğini anlamak olanaksızdı. Karafatma'yla Richter okula doğru koştular.

— Ardımızda üçüncü tabur var. Rusların baskın vermesi olanağı yok, diyordu Richter.

Karafatma'nın sözlerini duyduğu yoktu; öne geçmiş, yine örnek bir astsubay oluvermişti.

Biri haykırdı: “Çeteciler!…”

Karafatma’ya dokuzuncu takımın komutası verildi, taburun geri çekilmesini sağlayacaktı.

Gün ışıdığında Astsubay Grün’le on dört asker kayıptı. Kızıl saçlı Karl bir partizanın Karafatma’yı vurduğunu görmüştü.

Richter, Karafatma’yı sersemin teki sayardı; şimdi hiçbir dostunu aramadığı kadar arıyordu onu. Karafatma bütün geçmişleri demekti, neşeli yaz, korkunç kış. Rjev cehennemi, kafa çekmeleri, karılar, korku, heyecan, mektuplar… Ve bir çeteci onu öldürmüştü. Karafatma’nın Paris’i görmesi, Senegallilerle çarpışması, Bielostok’a ilk girenler arasında bulunması herife vızgelmişti… Zavallı Karafatma! Sanki bir önsezi vardı içinde; şakalaşıyor, bir şeye inanmadığını söylüyordu ama yiğitçe ölmüştü, kırk yıllık savaşçılar gibi…

Bu köy hainler yuvasıydı. Yazık ki yakalayamadık. Ama ardımızdan üçüncü tabur geliyor, onlar bizimkilere taş çıkarır; sağlam şey bırakmayacaklar…

Richter yoldan biraz uzakta bir köy gördü, hemen bağırdı. Öylesine bir yangın, hıçkırık ve ölüm gereği duyuyordu ki, tehlikeyi unutmuştu.

Duygulandığı anlar Richter karısına “benim küçük kedim” der, kızdığı ya da kıskandığı sıralar, “gerçek bir sokak kedisi” diye düşünürdü! Gerçekten de, Hilda’da kediyi andıran bir yan vardı: Yemyeşil yuvarlak gözlü, kıvrak, Richter’i çıldırtan bir

kayıtsızlıktaydı. Karısının kendine özgü bir hayat yaşadığını seziyor, kadın ona boyun eğdikçe biraz daha uzaklaşıyordu.

Richter, ilkbaharda izinli gelmişti. Kararsız adımlarla Berlin'deki dairesine girdi, çocuk gibi gülümseyerek biblolara dokundu. Sonra birden postallarının tekini yere vurdu, küfür etti. Hilda'nın ödü patladı. "Rjev'in ne olduğunu anlayabilir misin?" demekle yetindi Richter. Hilda banyoya sıcak su doldurdu, içine biraz çam losyonu döktü. Richter, başı sonu belli olmayan şeylerden, Scheffer ve Walter'in öldürüldüğü çam ormanlarından söz etmeye koyulmuştu. Hilda ölenleri tanımıyor, askeri terimleri, asker küfürlerini anlamıyordu. Kurt'un korkunç anılarından uzaklaşması için gevezelik ediyor, giyimden kuşamdan günlük ufak tefek sorunlardan, arkadaşlarının sevgililerinden söz ediyordu. Richter sözünü kesti: "Bunlar beni ilgilendirmiyor, anlamıyor musun?…" Hilda'nın çektiği acıları duyup dertlenmek istemediğini sanıyordu. Duygusuz taş bebek! Kendisi siperlerin pisliğinde sürünürken burada, sekiz, on kaçakla gönül eğlendiriyordu. Richter karısına "kaltak" diyor, sonra özür diliyor, kıvırcık saçlarını okşuyor ve mırıldanıyordu: "Benim küçük kadınım."

Canını acıtırcasına sıktı elini: "Aşığın kim?" Hilda cevap verdi: "Sen." Kurt kocası değil de yabancı, çekici sevgilisiydi. Ardında savaşın soluğunu sezdiği kabalığını bağışlıyordu Kurt, Robert'ten kuşkulandığını söylediğinde, Hilda bir kahkaha attı: "Yok canım! Dokuz yıldır bana aşık, senden önce söyledi sevdiğini!… Ve sen, birdenbire onun metresi olmamı mı istiyorsun? Olacak şey değil!" Hilda, Robert'i "emirerim" diye tanıtıyor, kendisine ipek çorap ya da kahve bulduğunda da: "Bir baba gibi yanağımdan öpmenize izin veriyorum!" diyordu.

Genel seferberliğe rağmen bir sürü hayranı vardı, bunu şişinerek söylüyordu Hilda. Yine de kocasına bağlıydı. Flört ediyor, önüne gelenle kırıştırıyordu. Otuz yaşına basmıştı. Dehşete düştü: Yaşlanıyorum. Ama güzelleştiğini söyleyenlerin dedikleri doğruydu. Meraklı bir küçük kız muzipliği vardı Hilda'da, gözlerinde giderilmemiş bir ihtiras okunuyordu. "Beyaz tenli bir zencisin," diyordu ona Kurt. "Palmiye ve kırbaç gerekli sana…"

Bombardımanlardan korktuğu halde, Hilda Berlin'den ayrılmak istemiyordu; kocasıyla altı yıl yaşadığı apartman sakin bir sığınak gibi geliyordu ona. Aptal ve ahlaksız, bir dudak boyasına baştan çıkmaya hazır Johanna ile kendini küçük bir kentte bulunca umudu kırıldı. Gözü yaşlı kadınlar, dedikoducular ve yiyeceklerle ilgili konuşmalardan başka şey yoktu ortalıkta: Bayan Müller'e Danimarka'dan üçüncü bir paket gelmiş: Klara iki paket aldı. Elsa, zeytinyağsız da patates salatası yapabiliyor… Aşağı yukarı bütün erkekler askerdeydi, gençler arasında yalnız Doktor Lange kalmıştı ama o da cam gözlüydü, insana iltifat etti mi ödünü koparıyordu. Genç kadınlar pantolon giyiyor, ineklere bakmanın ve Polonyalı karıları cezalandırmanın yollarını tartışıyorlardı. Kamptan kaçıp ormanda gizlenen bir Rus kızından herkes çekiniyordu; yoldan geçen arabalara saldırdığı söylentisi dolaşıyordu ortalıkta. Her şeyden çok korkulan da hava saldırılarıydı: Kentin çok yakınında bir kimyasal madde fabrikası vardı.

Hilda'yı ancak İtalyan oyalayabiliyordu. Luigi ona geliyordu tabii, Johanna'ya değil. Kaç kere ateşli itiraflardan öpücüklere geçmeye kalkmıştı, ama Hilda onu hep durduruyordu. Artistler gibi "ilan-ı aşk" etmesine bayılırdı: "Ey tanrıçam benim! Yıldızım!" Ellerini öpmesine izin veriyordu, ama o kadar:

“Delirdiniz mi, ben evli bir kadınım!” Luigi, Hilda’nın oturduğu bodrum katına inerken Johanna soluk dudaklarını sıkardı; Hitler bu alçaklara güvenmekle hata etti, diye düşünürdü; İngilizlerle anlaşsa daha iyiydi…

Johanna yalnız İtalyanlardan değil, geride kalan Almanlardan, Doktor Lange’den de nefret ediyordu (“İnsan tek gözle de pekala dövüşebilir”) Kocaları yaşayan kadınlara müthiş kızardı, kendininki 1942’de, Volkhov üzerinde can vermişti. Savaştan önce Johanna, çapkın ve müsrif kocasıyla hep kavga ederdi. Şimdi her yana fotoğrafını asmıştı, içeri giren konuk Karl’ın fotoğrafı önünde birkaç dakika saygı duruşu yapmak zorunda kalıyordu. İltifatlarıyla Hilda’yı bile bezdirmişti: “Güzel yeğenim, bugün yüzünüz çok iyi!” ya da ” Öyle zarifsiniz ki, sizi gören savaşın dehşetini unutur!” gibi.

Hilda, gazete haberlerinin kendisini çok ürküttüğünü yazıyordu kocasına: Aslında, böyle yazması gerektiği inancındaydı. Yoksa Rus adlarını birbirine karıştırıyor, Rusların Orel ya da Harkov’u ele geçirişine aldırmıyordu bile. Kurt, Rus kentlerinin kocaman birer köy olduğunu, üstelik yarıdan çoğunun yıkıldığını bildirdi. Ayıp olmasın diye de, Hilda Rusya’da olup bitenleri sordu kocasına. Ama cevap aldığında hüngür hüngür ağladı. Kurt daha önce de savaşın güçlüklerinden söz etmişti. Yine de Hilda, her mektupta avutucu birkaç söz bulurdu. İzinli geldiğinde Rusların umutsuzca çarpıştıklarını, ormanların çeteci dolduğunu, havanın berbatlığını, “insanı deli eden” özel toplarla ateş ettiklerini anlatırdı. Savaşın nasıl sonuçlanacağını sorduğunda, Hilda’ya şöyle demişti: “Albay Gabler’le konuşmak, stratejimizin Ruslarınkinden ne denli üstün olduğunu anlamaya yeter. Her ne pahasına olursa olsun, savaşı kazanacağız. Ve aynı Kurt, şimdi

şöyle yazıyordu: “Sorun yalnız bu işten kurtulup kurtulamayacağımız değil; bu yabani heriflerin oralara kadar geleceğini de sanıyorum…” Kurt çok iyimserdir, böyle konuştuğuna göre durum pek kötü. Hilda’nın üzgün halini gören Johanna sevindi: “Kötü haberler mi aldınız? Ne oldu kocanıza?

— Kocamın bir şeyi yok, dedi Hilda. Almanya kötüye gidiyor…” Johanna onu avutmaya çalıştı: Belki Kurt çok sinirliydi? Berlin bombalandığında deliye dönmüştüm; cephede her gün bombardıman var. Üstelik özel toplarla. Kurt’un aklının başından gitmesi boşuna değil… Yine de Hilda kuşkularını üzerinden atamıyordu; sanki bu uğursuz savaşın içine sürüklenivermişti birden.

Birkaç gün sonra kardeşinden mektup aldı, izinli bir arkadaşıyla birlikte geleceğini bildiriyordu. Hilda, Arthur’ü her gördüğünde sevinirdi, üstelik şimdi ona eskisinden de çok gerek duyuyordu: Özellikle buradaki ağlamış suratlardan, Kurt’un o korkunç mektubundan sonra…

Arthur’ün yüzü iyiydi; şendi, şarkı söylüyordu:

Sevgili dostum, umudunu kırma,

Aralık ayından sonra mayıs gelir.

Hilda’ya üç kilo şeker, koca bir kalıp sabun getirmişti. Arkadaşı Teğmen Heibing, şakağında yara izi bulunan çifte nişanlı, yakışıklı bir gençti. Arthur durmadan konuşuyor, Teğmen Heibing ses çıkarmadan gülümsüyor, gözünü Hilda’dan ayırmıyordu. Sonunda Hilda dayanamadı:

— Belki hipnotizmacısınız? dedi. Ama beni daha önce de uyutmaya kalktılar, uyutamadılar…

— Yok canım! diye takıldı teğmen. Rus cephesinden sonra rahat bir Alman evinde, güzel bir kadınla birlikte olmak hoşuma gidiyor…

Saygılı davranıyor, Hilda da onunla kırıştırıyordu, bunda şaşılacak bir şey yoktu: Erkeklerle kırıştırmaktan kendini alamazdı. İyi bir yemek hazırladı: Bezelyeli jambon. Moselle şarabı ve konyak. Arthur çok içiyor, türlü maskaralık yapıyordu; Rusların dans ederken sıçrayıp nasıl topuklarının üzerine düştüklerini gösterdi. Teğmen gözlerini Hilda'dan ayıramıyordu. Hilda sordu:

— Şimdi nerede savaşıyorsunuz?

— Güneyde, Kırım'da.

— Oraları çok sıcak olmalı.

— Hem de nasıl!

Arthur kahkahalarla güldü.

— Kurt Rusya'nın göbeğinde. Durumlarının kötü olduğunu söylüyor…

Gramofonu işletti. Teğmen, Hilda'yı dansa kaldırdı. Uzun uzun dans ettiler. Hilda'nın başı döndü: Şaraptan, heyecandan ve

zevkten.

Arthur maskaralığı sürdürüyordu.

— Cephe neye benziyor biliyor musun? Bir sinemaya. Ön sıralar zangır zangır titriyor, gözü ağrıyor insanın, en iyi yerler arkada…

Hilda gülümsedi:

— Biz en arka sıralardayız, yine de içimiz rahat değil.

Teğmen başını salladı:

— Haklısınız Bayan Richter, şimdi herkes tehlikede…

Hilda, teğmene, kardeşine, kara biçimsiz sabun parçasına baktı; gözleri yaşla doldu.

— Arthur, Fransa dönüşü bana Guerlain'in bir kokusunu getirdiğini hatırlıyorum; yakında İngiltere'ye çıkacağınızı söylemiştin…

— Bekle biraz, yine çıkacağız, dedi Arthur.

— Bu kadar uzun süre insan savaşabilir mi?

— Büyük Frédéric tam yedi yıl savaştı ve kazandı. Bizim de daha üç yılımız var.

— En önemlisi hiçbir şey düşünmemek, dedi teğmen.

Hilda şaşkınlıkla ona baktı, sonra başını çevirdi: Teğmenin insanı okşayan bakışları vardı.

— Rus askerlerini yenip yenmediğinizi bilmiyorum, ama Rus kızlarını yere sermişsinizdir kuşkusuz…

Gece kardeşiyle teğmeni yemek odasında yatırdı, kendisi yukarı çıktı. Gülümsüyordu, gözleri yaşlarla buğulanmıştı. Kurt'un söylediği doğru… Onlara Polonya ile Bohemya'yı versinler, ama buraya yaklaştırmasınlar… Neden erkekler bu kadar basit bir şeyi fark edemiyorlar?… Arthur, daha üç yıl savaşmak istiyor… İyi ama ne cephede ne de burada kimse kalmayacak… Hepsi çıldırmış… Yalnız bu teğmen gerçekten hoş…

Ertesi gün Arthur, sabahtan akşama kadar dinlendi: Sedire uzanıp polis romanı okudu. Hilda, teğmenle birlikte *Marie-Louise* kahvesinde oturdu; oradan vadinin nefis bir görünüşü vardı. Teğmen savaştan söz etti. Hilda Kurt'tan çok daha iyi anlattığını düşündü. "Hepsine acıyorum," diyordu. "Özellikle çocuklara… Çok güzel bir kadın yakalamıştım, bir Rus casusu; parmağımı ısırdı, sonra da kendini öldürmek için bir tabanca istedi benden… Kent yakmak az rastlanır güzellikte bir görüntüdür. Beethoven bunu görse Dokuzuncu Senfonisi çok daha güçlü olurdu sanıyorum… Hepimiz mahkûmuz, ama bu haliyle hayat daha çekici geliyor…" Akşam yine konyak içip dans ettiler.

Hilda ışığı söndürdü, ama uyuyacak zaman bulamadı; biri

yukarı çıkıyordu. “Arthur olmalı,” dedi kendi kendine… Lambayı yaktı. Teğmendi gelen. Bir çığlık attı:

— Deli misiniz?

Teğmen eliyle ağzını kapadı ve fısıldadı:

— Saçmalamayın, Arthur uyuyor…

Işığı söndürdü, Hilda bir daha bağırmadı. Yarım saat sonra teğmen aşağı indiğinde, olup bitene akıl erdiremeden sırtüstü uzandı kaldı. Asla kendini bağışlamayacaktı… Ne cesaret! İznini almadan evli bir kadının yatağına girmek! Üstelik yakın bir arkadaşının kızkardeşinin yatağına… Gerçek birer vahşi hepsi… Kurt da böyle olmalı… Bir tek tatlı söz çıkmamıştı teğmenin ağzından. Yine de Hilda hoşnuttu. En kötüsü de bu ya… Günah mı? Saçma! Yarın uçaklar kenti bombalayabilir ya da Ruslar gelebilir. Demek ki insan yaşadığı sürece hayatın tadını çıkarmaya bakmalı…

Teğmen, her gece kendisini bekleyen Hilda’nın yanına çıkıyordu. Gündüz, yalnız kaldıklarında şundan bundan konuşuyorlardı hep. Sonra Arthur’la teğmen yola çıktılar. İstasyonda Hilda gözyaşı döktü, kardeşine:

— Rusların buralara gelmesine fırsat vermeyin, dedi.

Arthur gülümsedi:

— Olur, fırsat vermeyiz.

Teğmen kasketini salladı. “Yüzünüz pek bozuk,” dedi Johanna Hilda’ya. “Şanlı ordumuzu sevmenin sonucu budur…” Hilda, Johanna’nın, teğmenin yukarı çıkışını duyduğunu anladı. Ne önemi var!.. Cevap verdi: “Otuz yaşındayım Johanna, dadıya gerek duymuyorum.”

Teğmeni unutamıyordu. Şimdi her şey daha da kötüydü. Gazeteler, Rusların çok yedekleri bulunduğunu bildiriyordu. Bir hafta Kurt’tan mektup gelmedi. Hilda telaşlandı, ağladı. Sonra bir kart aldı dalgın dalgın göz gezdirdi, kısa ve sevgi dolu bir mektupla cevap verdi. Derken Luigi uğradı, üzgündü o da: Magdebourg’a gönderiyorlardı hepsini. Veda etmeye gelmişti, Hilda’nın elini öptü. Hilda birden Luigi’ye sarıldı: “Yeğenim dışarda…” dedi.

Gülümseyerek baktı sonra aynaya. Hâlâ güzelim. Yaşadığımız kadar yaşamalıyız. Bu zamanda insanlar ihtiyarlıktan ölmüyor… Önceleri Hilda kocasına düzensiz yazar, günler geçer eline kalemi almazdı; şimdi her gün bir mektup atıyor; git gide tatlılaşıyordu yazdıkları: Kurt’u beklemekteydi, mezara kadar ona sadık kalacaktı…

Soğuk, bulutsuz bir gece –mehtap vardı– camlar şangırdadı, canavar düdükleri öttü. Hilda, sırtında gecelikle, bir sığınağın toprak zeminine uzanmıştı. Soğuktan ve korkudan ürperiyordu. Burası Berlin’den de beter bir yerdi… Kendi kendine söz verdi: Tanrım, sağ kalırsam Kurt’u hiç aldatmayacağım! Hiçbir zaman!..

Sabah yıkılan evleri gördü. Johanna yüzden fazla ölü olduğunu söylüyordu. Hilda kocasına yazdı: “Beni merak etme, burada durum iyi. Seni bekliyorum, bekliyorum, bekliyorum…”

Günler geçti. Hilda'nın göğsü ağrıyordu: Herhalde sığınakta üşütmüş olacaktı. Doktor Lange'yi çağırttı, adam göğsünü dinledi, ilaç verdi. Sonra da: "Her şey bir yana, güzelleşiyorsunuz" dedi. Hilda ona bakmamaya çalıştı: Sol gözü cansız, buz gibiydi… Gözlerini kapamış mırıldanıyordu Hilda: "Delirmişsiniz! Hayvan gibisiniz doktor!… Hepimiz hayvanız…"

10

— Binbaşım, yatakları yeniledik ama yine de…

Sergey sövdü, saydı: Yine bu yataklar! Dinyeper'e vardık, bir türlü şu yatakların hakkından gelemiyoruz. Dakikanın önemi var. Herkes acele ediyor, haritada küçücük bir kare daha aştık mı Dinyeper göründü demektir… Arabalar bembeyaz kuma saplanıyor; farların ışığında kar gibi. İşte bir saz, bir haberci bu; farları söndürmek gerek, nehir çok yakın!

Kum gürültüyü geçirir. Alçak sesle konuşuluyor, sigara içilmiyor. İstihkâm erleri kalas taşıyorlar. İşte telefoncular, ellerinde telleri ve sahra telefonlarının yeşil kutuları. Şurada da sahra topları. Tanklar ormanda gizli. İşte, General Petriyakov göründü…

Bir ihtiyar, Almanların eline geçmemesi için balıkçıların nehrin sığ yerinde sekiz kayık batırdıklarını söylüyor. Kayıkların yeri bulundu. Koca avlu kapısının iki kanadını getirdiler. Sal yapıldı. Çadır bezleri saz ve samanla dolduruluyor.

Sergey ormanda. Gerçek bir bıçkı atölyesi kurulmuş. Köprü dubaları yarın gelecek, yollar kalabalık.

İlerlemek çok güç. Çizmeler kum doldu. İnsan hem şaşkın hem de neşeli. Nehrin ötesinde savaşın biteceği, herkesin doğduğu eve, kapısında duran genç kıza; büyük bir mutluluğa kavuşacağı sanılıyor; asker sabırsız. Oysa, nehrin ötesinde Almanlar var.

Körlemeden mermi yağdırıyorlar, bizimkiler ormanda gizli. Bir mermi ormanda dinlenen askerlerin üzerine düştü. Dinyeper önlerindeydi, göremeyecekler…

İşte nehir! Herkes yıkanıyor, avucunun içini suyla dolduruyor, içiyor: Dinyeper Nehri bu… 1941 yılında ayrılmışlardı bu nehirden: Kimi Kiev yakınında, kimi Moguilev'de, kimi de Smolensk'de, Dinyeper'i düşlüyor, onu düşünmeye korkuyor, şarkılar söylüyorlardı: "Ey Dinyeper, Dinyeper, uzaklarda akıyorsun, suların gözyaşı gibi." Ağlamamak, küfür etmemek için şarkı söylüyorlardı. Pek çok benzeri gibi, öylesine bir nehirdi Dinyeper; ama felaket gelip çatmış ve Dinyeper ister Sibiryalı olsun ister Volga kıyılarından gelsin, herkesin kaderini damgalamıştı. Dinyeper'den uzaklaşırken herkes kendini lanetliyordu, şimdi ona bambaşka birer insan olarak dönmüşlerdi. Üstelik hepsi de değil… Askerlerin adımları eskisinden çok daha ağır: Ölenlerin anısı kurşun gibi çökmüş üzerlerine. Don'dan gelen var, Volga'dan gelen var; ama "Geldik işte!" deyişinden tanınıyordu Stalingrad'ı yaşayan.

Neden bütün kentler nehirlerin öbür yakasındadır? Almanlar talihli. Ama şimdi talihleri bir işe yaramayacak. Böyle bir çığ durdurulabilir mi? Birkaç tümenden çok fazlası var burada: Bütün ülke Dinyeper önlerinde, acıları, korkuları, yaraları, açlığı, göçmenlerin çıkınları, çektiği işkenceler ve yanan kentleriyle. Herkesin düşüncesi aynı: Daha çabuk! Yaşamak istiyoruz! Karı yazar, ana yazar… Dinyeper'e gelmeden önce insan düşünmeyebilir, saldırılara, karşı saldırılara ve yürüyüşlere ayak uydurabilirdi; eğilimi kendinden uzak tutabilirdi hiç olmazsa. Ama burada gerçek apaçık çarpıyordu yüzlerine: Sonunu getiriyoruz, eziyoruz onları.

Yine de acı acıdır; ölüm de ölüm. Yumuşacık, açık renk kuma kan bulaşmış. Sedyeciler iki kişiyi götürüyorlar; biri inliyor, öbürü gülümsüyor; gülümseme mi, yoksa yüz buruşturma mı bu?

Günler, ılık, bulutsuz geçiyor. Ama geceler serin. Su buz gibi. Karşı kıyıya ne kadar var? Sergey cevap veriyor: "Dört yüz seksen." Rüzgâr esiyor. Bir dalga yükseliveriyor.

— Böyle kayık mı olurmuş? diye homurdanıyor Çavuş Sadoviyev alçak sesle: Kova nerede?..

Küreklere paçavra sarıyor: Almanlar karşı kıyıda… Almanlar, Ruslarda köprü dubası bulunmadığını biliyorlardı; keşfe çıkan uçaklar General Siebert'in içini rahatlatmıştı. Yine de düşmanı korkutmak için nehre ateş etme emri verildi.

— Kahpe, su alıyor, diye mırıldanıyordu Sadoviyev.

Akıntı, öbür iki kayığı epey uzağa sürüklemişti. Almanlar ateşe devam ediyorlardı. Su kaynıyordu. Kayıkta iki askerle bir makineli vardı. Üç saattir kürek çekiyorlardı, elleri kan içinde kalmıştı. İşte çalılıklar. Almanlar yakında olmalı.

Gökyüzü yıldız dolu; Ukrayna hiç değişmez: Böyle bir gecede bile yıldız gerekli ona…

Sonra, makineli takırdıyor. Öbür kayıklar da göründü, Direklerden, benzin bidonlarından yapılma sallar atılıyor suya.

Sonra köprü dubaları geliyor. Şçedrenko yüzerek nehri geçiyor,

ip geriyor. Sal mayına çarpıyor. İstihkâmcılar ceketleriyle delikleri tıkıyorlar. Rabinoviç dalıyor; makineliyi kurtarmak gerek. Yanaşacakları noktaya kurşun yağdırıyor Almanlar…

Şimdi Sadofiyev soluk alıp dilediği kadar sövebilir. Binbaşı dört yüz metre demişti, ama insan kürek çekince dört kilometre gibi geliyor… Staritsin ne düşünüyordu acaba? Bütün kayıklar dağılsa hapı yutmuştuk! Almanlar da üstümüze çullandılar…

Sonra?.. Herkes Sadofiyev'i kutluyor. Sergey rapor hazırlıyor. Telefon başındaki Şura Baranova uzun bir mesaj yazdırıyor karşısındakine, *Krasnaya Zvezda* muhabiri yırtınıyor: Nasıl biri bu Sadofiyev? Canlı, çavuşun özelliğini belirten bir şeyler yazması gerekli… Moskova'da bildiri hazırlanıyor. Yarın herkes Çavuş Sadofiyev'in kim olduğunu öğrenecek.

Stalin bir an gözlerini haritadan ayırıyor. Cephenin genişliğini, Dinyeper hattını, yollarda ilerleyen taburları, düşmanın hazırlığını ve bütün bunların arasında alaycı ve hüzünlü gözleriyle gepgenç çavuşu görür gibi. Sadofiyev mi? Çaritsin'de, benimle birlikte bir Sadofiyev vardı yanılmıyorsam… Belki de bunun babasıdır? Ve Stalin, Sadofiyev'le birlikte, Dinyeper'i geçiyor; tıpkı Ossip ve Minaev'le birlikte Stalingrad önlerindeki tepeciklerin birinde durduğu, Don Irmağı'ndan Dinyeper'e kadar kar fırtınası altında yürüdüğü gibi. Yaşa Sadofiyev! Seninle Vistül ve Oder'i aşacağız!..

Gabler, sönmüş purosunun ucunu kemiriyor. Çok sinirli. Ah bu Ruslar! Nehri dubasız aşmak ha! Yabani hepsi, üstünlükleri de buradan geliyor… Albayın önüne bir harita yayılmış. Karşı

saldırıyı düşünüyor. Rusları devirmek, en azından iki hafta kazanmak gerekli. Ve birden, tümen numaraları, köy adları, adalar, kum tepecikleri arasından elmacık kemikleri fırlak, ufak tefek, kafasında kepiyle biri görünüyor. Sadofiyev bir kaidenin üstüne çıkıyor ve gri-nefti bakır kartalı alaşağı ediveriyor.

Paris'te Lejean radyo başında; yüzü asık. Kısa süre önce Paul'ün ölümünü bildirdiler. Bir aydır Josette'den haber yok; evvelki gün André ile Garrot tutuklandı; Rouen'a bir grup yollamak gerekiyor ama silah yok. "Burası Moskova Radyosu!" Sanki Dinyeper yaklaşıyor, yaklaşıyor da Sen Nehri'nin yanına geliyor, arkadaşları, dostları, kader birliği ettikleri acele ediyorlar. Aralarında Sadofiyev. Millet'ye benziyor ama saçlarının rengi daha açık…

General Petriyakov, Sadofiyev'e: "Gerçek bir kahramansın! diyor. Denecek şey yok, gerçek bir kahramansın!…" Sadofiyev mırıldanıyor: "Karaya çıktığımda küreğimi kaptım…" Olağanüstü bir şey yok, diye düşünüyor Sadofiyev. Kayık da ne kötüydü ama, neyse karşı kıyıya vardık ya. Önemli olan mevzilenecek zamanı bulabilmekti.

Krilov'un yüzü güldü: İşte, ilk ürün! Amerikalı gazeteci nerede acaba? Bana inanmamıştı… İşte yetiştirdiklerimiz! Şu sıra elimizde köprü dubası bulunmadığını sanıyor herhalde. Ne önemi var! Bazen insanın bir kazıkla da iş görmeyi bilmesi gerekir… Bunu asla anlayamayacaklar; bizimkiler iki yıldır hazırlanıyor, başka iş yaptıkları yok… Bu gidişle kısa sürede Berlin'e bile varırız… Bir Sadofiyev tanımıştım. Pek genç değildi, üçüncü sınıf levazımcı. Rossoch'tan çekildiğimiz sıra iki Alman öldürdü. Zeki adamdı… Pek çok Sadofiyev var, şaşmamak gerek. Şaşırtıcı olan

bunca kahramanın çıkması!

Ve bütün Sadofiyevler, neşeyle bir ağızdan cevap veriyorlar: "Belki bir akrabamızdır, kim bilir…"

Kostrama'da, tekstil fabrikasıyla eski manastır arasında, tatlı bakışlı, hastalıklı görünüşlü bir kadın çocuklarını yatırdıktan sonra büyük oğlunu düşünüyor: Saşa yararlık göstermiş… Sağ salim dönse bari!…

Bembeyaz kumlarda kazılmış, pek derin sayılmayacak bir siper, her şey bu noktadan yola çıkarıldı. Alayın topları buraya indirildi. Almanlar dik yamaçlı bir tepeden ateş ediyorlardı. Ama aşağıdakiler iyi dayandılar. Sergey Stalingrad'ı hatırlıyordu. Orada: "Dayanıyoruz!" denirdi. Burada: "Almanlar dayanıyor!" demek gerekiyordu.

Alman uçakları harekete geçti; en ufak kayığa bile ateş açıyor, ırmağın aşıldığı yerleri hemen keşfediyorlardı. Üçüncü gün ağız ağıza dolu bir salı batırdılar. Dubaları kurtarmak gerekiyordu. Gaz maskelerine boru takıldı: Ossipenko ile Zaitçik daldılar. Üç saat boyunca dipte çalıştılar; salı söktüler, dubaları olduğu gibi çıkardılar. Generalin, kendisini Lenin Nişanı'na aday gösterdiğini öğrenen Ossipenko içini çekti: Karım duysaydı belki beni bırakıp kaçmazdı…

Sonra General Petriyakov:

— Ordu çok büyük, geniş bir köprü gerekli, dedi.

— Her şeyi hazırladım, cevabını verdi Sergey. Adaya kazıklar üzerinde duran bir tahta köprüyle varılıyor, geri kalan yol ise yüzer köprüyle aşılacak…

Başını arkaya atıp dalgın dalgın gülümsedi.

Sergey Stalingrad'da amansızca, kendinden geçerek savaşmıştı. O sıralar şakalaşmak bile gelmiyordu içinden, kafası bomboştu: Tek yaptığı inatla savaşmaktı. Şimdi gözlerinde, Nina Georgiyevna'nın çocukluğundan beri çok iyi bildiği ve şairliğine yorduğu o parıltı vardır…

Buz gibi suyun içinde, ayakta çakıyorlardı kazıkları. Almanlar top ateşine tutuyor, bombalıyorlardı. Gece çalışılıyordu, ama Alman füzeleri Dinyeper'i aydınlatmaktaydı. Sedyeciler her an bir yaralı götürüyorlardı. Akıntı kazıkları sürüklüyor, bir istihkâmcı dalıp dikiyordu hemen kazığı; bir başkası da tokmağıyla devam ediyordu çakmaya. Üç gündür askerler uyumamıştı. Sergey köprünün başından ayrılmıyordu. Çavuş Şirikov on dört saat suda kalmıştı. Sergey sordu: "Ne haber?… Şirikov cevap verdi: "Tamam!"

Sonra, iki yakayı birleştiren köprüden yüzlerce araba geçerken Sergey gülmeye ve konuşmaya başladı; Binbaşı Şileyko sordu:

— Dayanması için ne kadar tahta gerekli?

— Kitaba göre, üç yüz kiloluk ağırlığa bir metreküp.

Sergey, soğuktan donan çavuşun verdiği "Tamam" cevabını

hatırladı.

— Tahtayı hesaplamak kolay. Zor olan insanları ölçmek…

Şileyko sordu:

— Ne demek istiyorsun?

— Hepimiz için aynı şey söz konusu. Bir insanın dayanıklılığını ölçmenin güç olduğunu anlatmak istiyorum…

Sağ kıyıda büyük bir savaş devam ediyor, Orel'den bu yana böyle savaş görülmediği söyleniyordu. General Petriyakov on iki kilometre ilerlemişti; ama Almanlar büyük ölçüde takviye aldılar. General: "Herhalde geride tuttukları yedekleri de ateş hattına sürdüler…" dedi.

Askerler homurdanıyordu: Almanlar hırstan delirecek gibi, işi burada bitirmek istiyorlar…" Durum ciddiydi. Geri dönülecek değildi herhalde… Ordu komutanı, taptaze bir tümenin takviye yollanacağına söz verdi. Asıl felaket o sıra geldi başlarına: Alman uçakları köprüye yüklendi, iki bomba hedefi buldu… Her saatin büyük değeri vardı…

Raşevski'nin şaşkına döndüğünü gören Sergey suya atladı, ne yapmak gerektiğini gösterdi. Tam o anda da, on kadar Alman uçağı pike yaparak istihkâmcılara saldırdılar. Raşevski, Sergey'in yanında duruyordu. Bir gün Stalingrad'da: "Gece ölürsem sırf rastlantı sonucudur…" demişti. Sergey'in kollarında can verdi. Köprü onarıldı. Takviye tam zamanında yetişti.

Raşevski yok artık. O korkunç 1942 yazını birlikte geçirdikleri dostlar da öldü. Zonin Stalingrad'da şehit düştü… Tiyatrodan, Marussia'dan söz ederdi; sonra bir çocuk gibi ufacık gövdesiyle ameliyat masasına uzandığı görüldü. Voronov, Don üzerinde köprü yapacağımız, geri döneceğimiz günü düşlerdi. İşte Dinyeper. Ama Voronov da hayatta değil. Sergey, Voronov gibi bir dostu olmadığını düşündü. Ona her şeyini anlatırdı: Acıydı yaşadıkları yaz… Paris'i de anlatmıştı Voronov'a, Valya'yı da… Onunla konuşmak büyük bir zevkti; hafifçe gülümser, koca kafasını sallardı… Eski silah arkadaşlarından kimse kalmamıştı… Nasıl olmuş da Sergey bugüne dek yaşamıştı? Kuşkuyla, alev alev, bereketli sonbahara gülümsüyordu.

Bir hafta sonra Sergey komutanlık karargâhına gitti: General Petriyakov, küçücük, beyaz ve tertemiz bir evde oturuyordu. Ev sahibesi, bir eli yanağına dayalı ayaktaydı; Gritso'sunun ardından gülümsüyor, general apoletlerini hayranlıkla seyrediyordu. Petriyakov da çok şendi.

— Bir şey yapamamışlar. Barsukov bildirdi. Kiev'i bırakıp kaçıyorlar: Dört dizi kamyonla…

Sonra Sergey'i azarladı:

— Neden hayatınızı tehlikeye atıyorsunuz? Olacak iş mi! '41 yılında değiliz artık… Yorgunsunuz ondan herhalde…

— Herkes yorgun…

— Ben herkesten değil, sizden söz ediyorum. Hep böyledir.

Yorgun olunca insan kendini tutamaz, frenleri işlemez. Aniden hiçbir şeyden yılmaz olur.

Sergey başını salladı:

— Asıl şimdi korkuyorum. Stalingrad'da korkmuyordum; kayıtsızdım bir bakıma. Şimdi, savaşın sonuna yaklaşırken içimde en ufak bir ölüm özlemi yok…

Karşısında bembeyaz saçlı, gözlüklü, babacan tavırlı bir adam duruyor, sigarasından nefes çekiyordu durmadan. Ama Sergey'in aklında Valya, Moskova'nın ilkbaharı, köprü üzerindeki elektrik fenerleri vardı. Durup dururken:

— Dünyanın en kolay yıkılabilecek şeyi köprüdür, dedi…

O an Dinyeper üzerindekini, Kırım'dakini, hareketinden bir gün önce Valya ile geçtikleri Moskova'daki ya da Sen Nehri üzerindeki eski köprüleri düşündüğü yoktu; hayatı düşünüyordu.

11

Ev bir tepenin dik yamacında, köyden epey uzak, meşe ve akçaağaçlar arasındaydı. Dul Bayan Lagrange pencere önünde dikiş dikiyor, kızı Marie ocağı üflüyordu. Güneş batmak üzereydi. Birden kapı vuruldu. Gelen bir Almandı. Kapıyı açmaya korkuyordu; açmazsa adam kapıyı kıracak ya da ateş edecekti. Neden geliyordu acaba? Miki'nin ya da Dédé'nin mi peşine düşmüşlerdi yoksa? Dul Bayan Lagrange sordu:

— Ne istiyorsunuz?

— Ekmek.

Açıkça belliydi Gestapo'dan olduğu. Mortier'yi almaya geldiklerinde de su istemişlerdi… Araba herhalde aşağıda, yolun kıyısındaydı…

Kadın kapıyı açtığında şaşırdı kaldı: Adam yırtık pırtık giysiler içindeydi! Belki bir asker kaçağı! Ekmek verdi, adam aç kurt gibi yedi bitirdi. Asker kaçağı olduğu kuşkusuz… İçi rahatladı: Bu uzun boylu; zayıf, çocuk gibi gülümseyen adama acımıştı.

— Durun, Marie size bir tabak çorba ısıtsın. Bugün de hava ne soğuk…

Alman teşekkür etti. Dul Bayan Lagrange kendi kendine: Bunların içinde de namuslu olanlar var, dedi… Neden kaçtı acaba? Belki savaştan bıkmıştır? Üstlerinden biriyle de kapışmış olabilir!

Kaçmışsa iyi bir insan demektir… Marie yeni gelene bir kere bile bakmadı: Temmuzda Almanlar nişanlısını kurşuna dizmişlerdi. "Acaba ne kadar zamandır ormanda gizleniyor?" diye düşündü Bayan Lagrange. Ne kadar da iri! Sırtındaki kaput onun değil, ceket gibi duruyor ya… Sonunda kararını verdi:

— Herhalde yolunuzu şaşırdınız?

Adam başını salladı.

— Saint-Jean'a mı gidiyorsunuz, yoksa oradan mı geliyorsunuz?

Adam güç bela, Almanca ve Fransızca sözcüklerle bir cümle kurdu:

— Madenlerden çıktım, dağlara gidiyorum.

— Nereye?

— Almanların bulunmadığı bir yere.

Belki bir başka Almanı öldürmüştü? Fena da olmazdı hani… Peki ama madende işi ne? Orada Gestapo var… Yaşlı kadın merak içindeydi: Karşısındaki iyi bir adam mıydı, yoksa bir haydut mu? Ona çorba verdi. Alman susuyordu… Dışarısı karanlık ve soğuktu. Gece nereye gidecekti? Evde de bir Almanı gizleyemezdi ya! Belki Gestapo'nun güvenlik kuruluşunun adamıydı bu?.. Sanki kafasından geçenleri anlamış gibi:

— Ben Alman değilim, dedi adam.

Dul Bayan Lagrange kızdı: İçeri aldım, yemek verdim, ona acıdım, bir de benimle alay ediyor!

— Fransız olduğunuzu mu söyleyeceksiniz yoksa?

Adam gülümsedi. Yaşlı kadın düşündü. Ne tatlı bir gülüşü var.

— Ellerinden kaçtım Almanların. Rusum ben.

Başını çevirip dikkatle konuşmayı izleyen Marie birden bağırdı:

— Bir Rus tutsağı olduğu aklıma gelmişti!

Yuvarlak bir masanın başında oturuyordu. Cephenin kırmızı bir çizgiyle işaretlendiği haritayı getirdi Marie.

— Ruslar Dinyeper'i aştılar.

Bir süre sustuktan sonra alçak sesle devam etti:

— Partizanları arıyorum…

Yaşlı kadınla Marie bakıştılar anlaştılar, cevap vermediler. Rusu yatırdılar. Bembeyaz çarşaflarla yastık yüzüne çekinerek baktı, ama hemen uyudu: Kırk sekiz saati aşkın bir süredir ormanda dolaşıyordu.

Marie annesine:

— Yarın sabah gider Miki'yi bulurum, dedi. Ne yapmak gerektiğini öğrenirim ondan.

Rus uyuyor, düşünde soluk bir ırmak görüyordu. Birden köprü uçuyor, koyu mavi bir duman havaya yükseliyordu… Sonra büyük bir sessizlik çöküyordu ortalığa. Sırtında parlak saten ceket, yuvarlak masanın başına oturmuştu; yaşlı bir Fransız kadını Mişka'yı kucağında tutuyordu… Beni neden tanımıyor?.. Mişka!..

— "Mişka"… Ne demek?… Biliyor musun anne, Rusları hep bunun gibi düşünürdüm. İyi bir yüzü var ama Almanların Rusya'dan neden korktuklarını anlıyorum. Böyle bir adam tuttuğunu kolayca boğabilir…

Marie şafakla yola çıktı; konuğu uyandırmamak için sessizce dışarı süzülmüştü. Kepenkler sıkı sıkı kapalıydı; genç, garip kılıklı biri odaya girdiğinde Rus uyandı: Yeni gelenin sırtında bir kalın palto, bir Alman subayının ceketi ve bir Fransız kasketi vardı. Miki'ydi bu. Sordu:

— Kimsin?

— Rusum. Savaş tutsağı. Nikolai Voronov, istihkâm teğmeni.

Fransa'ya kadar nasıl geldiğini anlatmaya kalktı, sözcükler gırtlağında düğümleniverdi.

— Peki, peki, dedi Miki. Bizimkilerle konuşuruz. Dédé Almanca bilir.

Başka bir dönemde Voronov'un serüvenleri herkesi şaşırtabilirdi, ama o sıra öyle akıl almaz şeyler oluyordu ki. "Guy Moquet" müfrezesine bağlı partizanlar bir Rus subayının ortaya çıkışına hiç şaşmadılar. Yalnız harita üzerine eğilen Marie içini çekiyordu: Don Nehri ile Brive birbirinden ne kadar uzak!… Bu arada Dédé, gelecek saldırı konusunda Voronov'la görüşüyordu: Brive-Toulouse hattındaki bir demiryolu köprüsünü uçurmak gerekliydi. Daha sonra Dédé arkadaşlarına şunları anlattı: "Keşif diye buna derler! Çok daha önemli köprüleri uçurmuş bu adam…"

Voronov kısa sürede herkese alıştı. Direnişçiler dostluklarını göstermek için sırtına vuruyorlardı "Russun demek, iyi, çok iyi." "Almanlar kaput ha!" "Biz partizanız!" Voronov'a Ayı adını verdiler. Voronov yeni adından hoşlandı; Nina beyaz bir ayıya benzediğini sık sık söylerdi.

Delik ciğerle, genç ve sapasağlam adamların her gün ölüp gittiği açlık kampında nasıl dayanmıştı? Dev yapısı kurtarmıştı Voronov'u. Daha sonra, nasıl kurtulduğu sorulduğunda utana sıkıla gülümsedi. Yetmiş yaşında odun yaran ve söylenen dedesini düşündü: "Arhangelskliyiz ama meleklikle ilgimiz yok…"[4]

Susuzluktan bitmiş, uzanmışlardı bir köşeye; Almanlar bir kova su getirmiş gülüyorlardı: "Yaklaşana prim var…" Susuzluğu öylesine büyüktü ki kovaya kadar sürünmüş, bu arada Almanlar dört kişiyi öldürmüşlerdi… Sonra Köln ve ceset dolu arabalar geldi gözünün önüne, her sabah ölüleri bir çukura atıyorlardı, bazen ölü sayısının yüzü bulduğu olurdu. Canlıları, ayakta duramayanları da atıyorlardı bu çukura. Mişa Goloviyev şiir bile yazmıştı:

Köln çukurunda uzanıp yatarken
Ekmek gösterip kışkırtıyorlardı bizi,
Alçaltmak istiyorlardı her birimizi,
Partililer: "Gitmeyin!" diyorlardı.
Okuyun mezar taşlarımızdaki yazıları.
Şerefli bir ölüme hak kazanalım!
İçimizden birinin acı çekecek gücü kalmazsa.
Parti komitesi zayıfların intiharına izin verir.

Mişa, SS'lerden birine bağırdı: "Yakında sizi asacağız!" SS bir kurşunda öldürdü Mişa'yı. Voronov şiiri hatırladı: Mişa'nın acı çekecek gücü kalmamıştı…

Son olarak Voronov madende çalışıyordu. Uyandığında insanın yüreğini sıkıştıran korkunç bir düş gibiydi yaptığı iş; ama bu düş şimdiden bulanıklaşmış, insan anlayışının ötesine geçmişti. Stepte bir yaz gününü, Şuliyapov'un asık suratını hatırladı. Sonra birden başka bir güne, kaçtığı güne geçti. Alman kızıl saçlıydı, yüzü çillerle kaplıydı. Voronov taşı kafasına indirdi… Orman, ardından dul Lagrange'ın küçük evi…

Yeniden hayata dönmüştü. Soruyordu: Oralarda neler oluyor? Aylardır, ne gazete okumuş, ne radyo dinlemişti. Leningrad kuşatmasının yeni yarıldığını, ama kentin yine de Alman toplarının ateşi altında bulunduğunu öğrendi. Nina yaşıyor muydu?… Smolensk alınmıştı; Kiev'i ele geçirmek için savaşıyorlardı. Ara sıra büyük bir özlem kaplıyordu içini: Bütün bağları kopuktu… O kadar uzaktaydı ki! Yüzü asılıyordu böyle

anlarında. Dédé geliyor: “Ruslar bir kent daha almışlar ama adını unuttum… diyordu. Voronov kentin adını öğrenmek isterdi, ama Dédé‘nin güleç yüzünü görünce gülümsemekle yetiniyordu: Hayır, yalnız değilim. Bu insanlar bizlerle beraber. Demek ki Sergey gibi, Zonin gibi, bütün tabur gibi Kiev’i almak için çarpışıyorum…

Direnişçiler arasında başka yerlerden gelenler, yerliler, işçiler, madenciler, bağcılar, çobanlar, bir öğretmen, bir baytar, iki İspanyol, bir Çek, genç kızlar vardı. Müfrezeye, İspanya’da çarpışmış köy öğretmeni Dédé komuta ediyordu. Hepsi Voronov’un sözlerini büyük bir merakla dinliyorlardı: O başka bir dünyanın adamı. “Ayı söyledi” sözü, temyizi olmayan kesin mahkeme kararı gibiydi.

Çek –herkes ona Çek diyordu– yaşlı bir adamdı, usta bir saatçiydi. Minicik dişlilerin gizemli ve şaşmaz işleyişine alışkındı, ama sabrı tükenmiş ve Alman subayını bıçaklayıvermişti. Voronov’u gördüğünde o kadar heyecanlandı ki ağzından tek söz çıkmadı.

— Rusçayı anlıyor musunuz? diye sordu Voronov.

O zaman Çek, aralıksız konuşmaya başladı: Ana dilini altı yıldır ilk kez konuşma fırsatını bulmuştu. Voronov onun dediklerini anlamaktan çok el yordamıyla çıkarıyor, cevap veriyordu:

— Evet… Tabii…

Bu karşılaşma partizanları şaşırttı. Dédé sordu:

— Baksana Çek, sen Rusça da biliyor musun?

— Bütün Slavlar Rusçayı anlarlar, cevabını verdi Çek.

Sözkonusu dilbilgisi değildi, anlatmak istediği buydu ama gülümsemekle yetindi ve iyilik akan miyop gözlerini mendiliyle sildi.

Barcelonalı Duvarcı Ustası José Voronov'a:

— Ebro Irmağı kıyısında bir Rus gördüm, adı İvanoviç'ti dedi. Şimdi bir alaya mı komuta ediyor, yoksa bir tümene mi?

— İvanoviç diye birini tanımam.

Bu cevap José'yi öylesine üzdü ki, Voronov dayanamayıp gülümsedi:

— Ha! Şimdi hatırladım. Tümen komutanı oldu.

— Ben de aynı şeyi düşünmüştüm. Biliyor musun Ayı, faşistlerin Rusya'ya saldırdıklarını söylediklerinde hem üzüldüm, hem de sevindim. Savaşın bir felaket olduğunu biliyorum, Barcelona'da bomba bir kızımı öldürdü. Ebro Irmağı kıyısında Rusu gördüğüm için memnunum; faşistlerin işini bitireceklerini daha başlangıçta anladım…

Miki, Voronov'dan boş zamanlarında kendisine Rusça

öğretmesini istemişti. Miki, Renault fabrikalarında kaynakçıydı. "Ben eski bir komsomolum" diyordu kendisi için. Bazı Rusça sözler ona epey güç geliyordu:

— Peki ama "masa" neden bir "stol" oluyor, bir de "stola"? Amma da karışık be!.. Yine de öğreneceğim! Ölmezsem savaşın sonunda, bir haftalığına da olsa Rusya'ya gideceğim… Ne… ne… ne… dedin? "Za stolom?" Yok ağa, ben bu işi kıvıramıyorum… Bir göz atmak için de olsa uğramak isterdim Moskova'ya.

Désiré Baba şarapçıydı. Hayatta iki şeye değer verirdi: Parti'ye bir, şaraba iki. Savaş öncesi radikallere verirdi oyunu; Almanlar Fransa'ya girdiklerinde belediye başkanı –bir radikal– duvara mareşal Pétain'in resmini astı ve bir Alman teğmenine yıllanmış şarap şöleni çekti. Désiré Baba çok kızdı. Sonra komünistler iki Almanla bir haini öldürdüler. Şairin şiirlerini sevmesi gibi Désiré Baba da şarabı severdi; kokladı mı ayırıverirdi şarapları birbirinden; şu ya da bu şarabın nereden geldiğini hemen bilirdi: "Mezarlığın yanındaki Michaud'nun bağından, değirmenin oradaki Baba Bellay'ınkinden." Bu iki eğilim çatışınca Désiré Baba uzun süre beklemedi: Katıldı partizanlara. "1942 yılı korkunç bir yıl oldu," diyordu. "Almanlar Michaud ile Joseph'i öldürdüler; ancak şarap yönünden de eşsiz bir yıl…" Bağ bozumundan bir ay önce girmişti müfrezeye. "Bu yıl da şarap iyi olacak" diyerek içini çekiyordu. "Bağım ne alemde, hiç haberim yok. Almanlar her şeyi çiğnemiş olmalılar!" Günün birinde Voronov'a sordu:

— Baksana, Moskova çevresinde şarap bizimkinden iyi midir?

— İyi şarap Kafkasya'dan çıkar. Moskova çevresinde bağ yoktur. İklim çok sert de ondan…

Désiré Baba'nın gözleri, geçirdiği şaşkınlığı yansıttı: İyi şarapsız güzel bir hayat düşünülemezdi. Az sonra Voronov'un sırtına vurdu:

— Ne önemi var be Ayı! Şu uğursuz savaş bitsin, bir iki beşyıllık plan sonunda Moskova çevresinde de bağ olur. Göreceksin! Buradakinden iyi şarap çıkaracaksınız…

Voronov, bu insanların kendi ülkesine güvendiklerini anladı. Hem kıvanç duyuyordu, hem de duygulanmıştı: Onların gözünde ülkemi temsil ediyorum, ama basit, kendi halinde bir adamım, yanılabilir; yanlış yola sürüklenebilirim…

Yanılmadı hiç (ne köprünün uçuruluşunda, ne de bir Alman konvoyuna saldırdıklarında). Voronov'la Dédé, her şeyi en ince ayrıntılarına dek hazırlamışlardı. Ellerinde Alman makinelileriyle otuz partizan, yolun kıyısındaki dere yatağında pusuya yatmıştı. Mayını yerleştiren Voronov'du. Başlarında Dédé'yle on beş partizanı ormanın içinde, bir tepede bıraktı. Patlama olduğunda Almanlar uyuyorlardı; çoğu bir an kendine gelemedi. Voronov, Almanların kendilerini aşağı attıkları tümseğe koştu ve makinelisini bırakmadı elinden. Müfrezenin ilk önemli işiydi bu. Yüz kadar makineli ve yığınla cephane elde ettiler. Korkudan kekeleyen bir Alman teğmeni de yakalamışlardı. "Sayın baylar, beni öldürmemelisiniz, dünyanın en sakin adamıyım ben…" diyordu. Partizanlar iki kişiyi, ilk anda ölen Robert'le Désiré Baba'yı kaybetmişlerdi. İhtiyarı ormana götürdüler; Jeannette

yarasını sardı; çok acı çekiyordu. Voronov yanına geldiğinde gülümsemeye çalıştı ve:

— İyi değilim, dedi.

— Düzelirsin. Bak ben nasıl iyileştim.

— Hayır Ayı, işim bitik, hissediyorum… Her şey bir yana, günümü de doldurdum nasılsa…

İhtiyarın öldüğü gece komşu köylerden on sekiz köylü geldi; "Daha fazla bekleyemedik…" diyorlardı. Bitip tükenmeyen bir sonbahar yağmuru yağıyordu. Orman ölüm kokuyordu, Voronov, radyonun başına geçmiş, Moskova'yı yakalama çabasındaydı. Miki alçak sesle şarkı söylüyordu:

Özgürlük kolay verilmez

Söke söke alanındır.

Arkadaş, iyi öttür ıslığını.

Gelip çatan savaş çağıdır…

12

Kompartmanın bir köşesine yerleşen şişko, pardesüsünü çıkarıp alnını kuruladığında Mado korktu: Gerçekten sıcak mı burası? Oysa Mado titriyor, bir türlü ısınamıyordu. Gece, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında Saint-Remy'den dönerken üşütmüştü. Hastalanmamalıyım, korkunç bir şey olur… Mado için en önemli şey müfrezesine ulaşmak ve makineli tüfek sorununun görüşüleceğini haber vermekti.

Kentle dağ, dağla kent arasında mekik dokuyordu. Küçük bir otelin sahibine hasta teyzesini görmeye geldiğini anlatır, köylülerden ne yapıp da bir çuval patates edinebileceğini sorar, bir noterle kendisine kalan mirası konuşurdu. Sonra daracık, sarp bir yolu, kışın soğuğuna ve ağustos ayının sıcağına aldırmaksızın tırmanır, yağmur altında bir çoban kulübesine ya da kıyıda köşede kalmış bir çiftliğe varır, ocakta elbiselerini kurutup bir bardak su içtikten sonra yeniden yola devam ederdi. Yabancılarla –arkadaş, düşman, kayıtsız kişiler– yaptığı konuşmalar; tren istasyonlarının canlılığı; dağ yolları, adresler; sigara kâğıdı üzerine çizilmiş planlar; bir yapmacık neşe ya da inceden inceye hazırlanmış bir ciddilik; bu devamlı ölüm tehlikesi sanki hayatta başka şey olmamış gibi doğal geliyordu Mado'ya… Geçmişten söz ettiği enderdi; geleceği düşünmüyordu, arkadaşlarından biri: "Zaferden sonra…" dediğinde şaşar kalırdı. Günleri ufak tefek güçlüklerle doluydu; polisin dikkatini nasıl dağıtıp denetim noktasını aşmalı? Tek başına, yolda, bağlantıyı sağlayacak adamı bekler ya da bir vagonun koridorunda buğulu camlar ardında dururken yaptığı işle bağlandığı adamları düşünürdü. Onların hayatı, aynı zamanda kendi hayatıydı: Silah taşıyor, trenleri havaya uçuruyor, bir

yerlerde saklanıyor, seyrek ağaçlı ormanlarda gizleniyor, bildiri basıyor, depoları ateşe veriyor, elde tabanca ya da bomba yerlerde sürünüyorlardı. Aşağı yukarı her gün, Mado, bir hafta ya da altı ay önce tanıdığı birinin ölümünü haber alıyordu: Kimi çarpışma sırasında düşüyor, kimi de Gestapo ya da jandarmalar tarafından yakalanıyordu. Mado, bunların hepsinin ne iş gördüğünü bilirdi ama savaştan önce nasıl yaşadıklarından, neyi istediklerinden ve nasıl sevdiklerinden haberi yoktu. Yüzleri, sözleri ve yalnız bir kadın belleğinin kaçırmayacağı ayrıntıları hatırlıyordu: Bir mendil, dil çalması, duvara asılı bir fotoğraf gibi. Bu ayrıntılarla karşılaştıklarının hayatlarını gözünün önüne getirmeye çalışırdı. Kendisini ötekilere yaklaştıran bağın, sevgisinin desteği Mado'yu ayakta tutuyordu. Hiç yalnız kaldığı yoktu; onunla birlikte, rastlantı sonucu bir an için hayatından geçen, ama silinmemek üzere yüreğine kazınan insanlar da yolculuk ediyorlardı sanki.

Şimdi Maurice'i düşünüyordu. Onu iki kere görmüştü. Herkes "delifişek"olduğunu söylüyordu. Mado'da hayalci bir insan izlenimi uyandırmıştı. Yeni saldırının sözü ediliyordu ki, batan güneşin kızıla boyadığı pencerelere bakan Maurice birden: "Sanki ortalık yanıyor…" dedi. Mado, yaka düğmesinin koptuğunu fark etti; bakışı yakalayan Maurice, nedenini bilmeden açıklama yapma gereğini duydu: "İğnem yoktu da…" Lucie, savaş öncesi Maurice'in sanat tarihiyle ilgilendiğini anlatmıştı. Elli yaşlarında vardı. Nasıl dayanabilirdi bütün bu işlere?..

Mado, şişkonun karşı köşesinde oturan yolcuya göz attı. Luc'e benziyordu… Acaba Luc şimdi neredeydi? Josette, eylül başından beri ondan haber alamadığını söylemişti: Paul'ün ölümünden bu yana tanınmayacak haldeydi Josette, ayakta güç duruyordu… Önemli olan hiç durmamak… Gece yürürken

kendimi iyi hissediyorum, ama bir an dinlenmek garip düşüncelerin kafama dolmasına yetiyor. Başım müthiş ağrıyor…

Koridorda biri şarkı söyledi: "Şarkı söylemek boş, her şey şarkısız da apaçık…" Geceydi. Sacré-Coeur yakınında Sergey bana annesinden söz ediyordu. O an gideceğini ve beni birlikte götürmeyeceğini anladım… Neden bu kadar üşüyorum? Hastalanıyorum galiba. Hiç de sırası değil. Tren on biri çeyrek geçe Limoges'e varıyor. Daha üç saat var… Orada Lucie'ye uğramam gerekli. Adresi hatırlıyorum. Ama ya Lucie orada değilse? Amma da aptalca düşünce! Gece ona uğrayacağım konuşuldu ya. Yarın sabah da Maurice'i Jourdan Bahçesi'nde göreceğim. Neden bahçelerde, parklarda buluşuluyor? Özellikle sabahları hiç de akla yakın değil; hadi akşam olsa aşık numarası yapar, atlatır tehlikeyi insan… Ne kadar da soğuk, çok üşüyorum!

Mado, mantosunun yakasını kaldırdı. Komşusunun durmadan kendisini gözlediğini fark etti. Uzun boylu, kırk yaşlarında minicik bıyıklı ve baygın bakışlı biriydi adam. Bu yüz bana yabancı değil… Bir yerlerde ona rastlamış olmalıyım. Ama nerede? Hayır. Sadece bir sinema artistine benziyor. Filmin sonu kötü geldiğinde hepsinin yüzü böyledir… Peki ama ne bakıyor bana böyle? Titriyorum. Belki dıştan görülebiliyor titrediğim? Sinirlendiğimi sanacak… Mado hemen düşündü: Yeğenime gidiyorum, Racine Sokağı'nda oturuyor, terzi. Belki de polistir bu adam? Hiç havası yok ya. Ama türlü türlü polis olduğu da bir gerçek. Vagon değiştirmek olanaksız. Hainin tekiyse polis çağırabilir: Herkes birini öldürdüğümü sanacak… Üşüttüğümü söylesem? Konuşamamaktan korkuyorum, gerçekten hastayım, kafam kazan gibi. Belki benden hoşlandı da yaklaşmanın yollarını arıyor? Biz yeraltı çalışmasını sürdürüyoruz ve herkesin de aynı

hayatı yaşadığını sanıyoruz… Oysa bütün bunlar öyle değişik ki: Millet para kazanıyor, öpüşüyor, üşütüyor, sıcak yatağına girip sakin sakin romlu çayını içiyor… Kafam çatlayacak sanki… Uyumaya çalışacağım…

Mado gözlerini sıkı sıkı yumdu, daldı. Tutuklandığını görüyordu düşünde: Sorguya çekiliyor, cevap verirken dili dolanıyordu… Yeğenini tanıyamadığı, Almanın da gülerek, "Uydurduklarınız çok saçma şeyler…" dediği için uyanıverdi. Her yanı ateşler içindeydi: Şakaklarından ve dudak kenarlarından, koca koca ter taneleri sızıyordu.

— İyi değil misiniz?

Komşusunun okşayıcı bir sesi vardı.

Mado başını salladı.

— Aspirinim var; size bir bardak su getireyim. Mado hapı aldıktan sonra adam sordu:

— Paris'e mi gidiyorsunuz?

— Hayır Limoges'a.

— Ben de oraya gidiyorum. Geç vakit varacağız ama. Tren bir saat rötar yaptı. İstasyonda bekleyecek kimseniz var mı?

— Hayır. Yeğenime haber vermedim.

— İzin verirseniz sizi gideceğiniz yere kadar götürürüm.

— Sağ olun, yalnız giderim. Küçük bir çantadan başka eşyam yok; bir hafta kalacağım burada…

Cevapları sevimli fakat çekingendi. Yine de şaşkınlığını belli ettiği inancındaydı. Aspirin uykusunu getirdi. Dalarken komşusunun gözlerini üzerinden ayırmadığının farkındaydı. Herhalde benden hoşlandı; Mado bir şey düşünemediği için kendini avutmak istiyordu. Öyle derin bir uykuya dalmıştı ki komşusu onu uyandırmakta güçlük çekti.

— On dakika sonra Limoges'a varacağız.

Çantasından bir küçük ayna çıkardı, saçlarını düzeltti, yüzüne pudra sürdü. O an kendini biraz daha iyi hissetti; ama ayağa kalktığında dizleri titriyordu. Buz gibi bir yağmur yağıyordu. Lucie'nin evine kadar yürümesi gerekliydi. Koşarak Théodore Bach Sokağı'nı izledi. Sadi-Carnot Alanı'na çıktığında arkasına baktı ve birlikte yolculuk ettiği adamı gördü. Polisti hiç kuşkusuz… Grange-Garrot Sokağı'na sapacak yerde soldan ilk yola girdi. Ardına bakmaya korkuyordu. Sanki biri, yakalamak için peşinden koşuyordu. Ne yapmalı? diye düşündü. Lucie'ye gitmek olanaksız; adam herhalde peşimden geliyor… Durdu; görünürde kimseler yoktu… Ama gizlenmiş de olabilir. Yağmur yağıyor, bir şey görme olanağı yok. Birkaç sokak daha geçti. Peşinden kasketli bir ihtiyar geçiyordu. Az öncekinin yerini başka biri aldı… Sabaha kadar sokakta kalamam… En iyisi otele gitmek. Peşime düşmüşlerse de yalnız ben yakalanırım… Kafam bomboş, kim olduğumu, nereden geldiğimi hiç bilmiyorum.

Uykulu katip kapıyı açtı. Mado defteri doldururken yanağını kaşıyıp homurdanıyordu. Bir şeyden kuşkulandığını sanıyorum… Bu işe başlayalı bir yılı geçiyor, başıma hiç böylesi gelmedi… Nedeni de ateşimin yükselmesi…

Katip, ufacık pis bir odaya soktu Mado'yu. Kuştüyü yorganlı yüksek bir yatak. Duvar kâğıtlarının üzerinde tahtakurusu ölüleri, kurumuş tıraş sabunu. Mado çabucak soyundu, yattı. Çarşaflar buz gibiydi. Kuştüyünün altında bir türlü ısınamıyordu. Yan odada bir çift vardı; kadın durmadan aynı şeyi tekrarlıyordu: "Alçak!" Ve adam boğuk sesiyle sinirli sinirli karşılık veriyordu: "Kızma bebeğim." Uyutmayacaklar beni… Oysa, polisler gelmeden önce bir saat olsun uyusam ne rahatlayacağım. Yataktan atladı, çantasını boşalttı: Kimlik kâğıtları, dudak boyası, para, pudra kutusu; başka şey olmadığını biliyordu ama bir kere daha göz attı. Zil çalındı, biri yukarı çıkıyor. Herhalde beni almaya geliyorlar… Hayır, bir kapı gıcırdadı… Saat daha iki. Genellikle dörtte gelirler… Herhalde oda çok sıcak, ter içindeyim. Zavallı başım… Sanki çekiçle enseme vuruyorlar… Kuştüyü yorganı üzerinden attı. Birden kendini daha iyi hissetti. Sırtüstü uzanmış kıpırdamaktan çekiniyordu. Başına bir buz kesesi koymuşlar. Annem…

Sergey, anlıyor musun şimdi?… Sadece kuş beyinli bir kızım ben ama kötü değilim. Bekle. Neden konuşturmuyorsun? Belki de bu yüzden seviyorum seni, hiç beni konuşturduğun yok, hep düşüncelere dalıyor, bir şey görmüyorsun… Gözlerini kısıp başını geriye atıyor Sergey. Sevgilim! Cehennemin dibine yollayacak mısın beni? Bunu yapalı yıllar oluyor… Yine de buluştuk ama…

Mado uyandığında saat sabahın sekiziydi. Daha iyiydi; baş

ağrısı yerleşmişti ama kafası kazan gibi değildi artık. Çok güçsüzüm… Herhalde dün gece ateşim yükseldi. Trendeki adamı da polis sandım. Oysa evine dönen biriymiş. İstasyondan kentin merkezine giden tek yol vardır… Islanmamak için hızlı yürüyordu herhalde…

Ağır ağır giyindi: Maurice onda gelecekti. Bir saat süreyle, peşinden kimsenin gelip gelmediğini anlamak için ıssız sokaklarda gezindi. Hayır. Yanılmış, boşuna şüpheye düşmüştü. İşin en kötü yanı da ayakta güç duruşum. Oysa Maurice yarın sabah arkadaşlarla buluşmamı isteyecek.

Mado bir çiçekçinin önünde durdu. Kapı açıktı. Şişko, bıyıklı bir kadın içerde çorba içiyor, parmaklarını tastan çıkan buharda ısıtıyordu. Minesi dökülmüş koyu renk bir su kabındaki papatyalar, kopkoyu ve pas rengi leylaklar solmuştu. Mado kara tahta üzerindeki yazıyı okudu: "Toussaint yortusu" Yarın ölülerin günüdür; bu çiçekleri mezarlığa götürünüz. Siyah pardesülü bir adam yaklaştı; papatyalara dokundu.

— Bu çiçekler taze değil…

— Bayım, şimdi insan umduğunu değil bulduğunu alıyor…

Bir ses:

— Ölüler için fark etmez nasılsa, dedi.

Mado başını çevirdi, kimseyi göremedi.

Saat ona gelmişti. Bahçenin bir ucundan öbürüne yürüdü. Islak sıralar, kızıl kumlar üzerinde minicik su birikintileri. Kadının biri beyaz köpeğini gezdiriyor. Küçük bir çocukla bir ihtiyar kadın dolaşıyor. Maurice ortada yok. Onu çeyrek geçiyor. Lucie, Maurice'nin dakika sektirmediğini söylemişti. Onu yirmi beş geçiyor… Buçuğa kadar bekleyeceğim; gelmezse Lucie'ye uğrarım altıda işinden dönüyor.

Mado bahçenin çıkışına doğru yürüdü; birden gazetelerin dağıtıldığı gün Lucie'nin yanındaki çocuğu gördü. Jacquot'ydu adı. Lucie, kısa süre önce, ağustos sonunda gruba katıldığını söylemişti. Nedenini bilmiyordu ama Mado çocuktan hoşlanmamıştı. Sonra da kendi kendine kızmıştı: Babam gibi, insanların dış görünüşlerine bakıp yargıya varıyorum… Mado, Jacquot'nun yanından geçti: Gelmesi gereken Maurice'di; belki Jacquot ile bir rastlantı sonucu karşılaşmıştı; hem dışarda birbirlerini görünce selamlaşmaları gerekiyordu. Jacquot kendiliğinden yanına geldi.

— Günaydın France.

— Günaydın Jacquot. Bir şey mi söyleyecektin?

— Maurice'in yerine geliyorum.

— Kendisi nerede?

Jacquot cevap vermedi, kenara çekildi. Mado düşünecek zaman bulamadı, polisler koluna yapıştılar ve Mado'yu cezaevi arabasına sürüklediler.

İyi aydınlatılmış bir çalışma odasına soktular Mado'yu. Masanın üstünde porselenden kadın çobanlar ve eski bronz çerçevede güzel bir kadın resmi vardı. Binbaşı Kraussgrell kibar davrandı; insanda yakınlık uyandıran sevimli bir yüzü vardı. Mado'yu bir koltuğa oturttu, sigara içip içmediğini sordu; sabırla, dudaklarında belli belirsiz bir gülümsemeyle uzun hikâyesini dinledi (nereden ve nasıl geldiğiyle ilgili); sık sık tekrarlıyordu: "Tamam, tamam! Bütün bunlara bakarız, siz de akşama doğru kentte dolaşabilirsiniz!" Mado'yu kuşkulandıran tek şey vardı: Adını sorduklarında, Antoinette Larue demişti, oysa binbaşı ısrarla "Bayan France" diyordu kendisine, Jacquot ihanet etmiş olabilir mi?… Bu düşünceyle geçirilecek zamanı yoktu; can sıkıntısı ve güven numarası yapıyor, gülümsüyordu.

— Yine de beni neden yakalattığınızı anlamıyorum binbaşı?

— Doğrusu benim de pek anladığım yok. Ama astlarımın hatasına neredeyse şükredeceğim; bu hata çok tatlı bir hanımla konuşabilmemi sağladı…

Birden yan odadan bir çığlık geldi, öyle korkunç bir sesti ki bu Mado yerinden fırladı. Binbaşı güldü:

— Hep böyledir… Rahat rahat çalışmama engel olurlar…

İki kanatlı kapıyı ağır ağır açtı. Mermer bir masa üzerine Maurice yatırılmıştı. Bir Alman askeri kırbaçla karnına vuruyordu. Maurice haykırıyordu:

— Aaaaaaah! Jacquot hainin biridir! Sen de alçaksın!

Aaaaaaaah!

— Bırakın artık Alfred, dedi binbaşı… Bir hanımla görüşüyorum, beni rahatsız ediyorsunuz.

Mado gözlerini Maurice'ten ayıramıyordu. Yüzü kan içindeydi. Hareketsiz yatıyordu, ölü gibi… Binbaşı kapıyı kapadı.

— Özür dilerim, bu görüntü genç bir kadının sinirlerine pek iyi gelmez, biliyorum. Hem buranın havası pek tatlı değildir.

Her şeyin bittiğini anlamıştı Mado: Jacquot hepsini ele vermişti. Bütün gücünü topladı:

— Beni neden burada tutuyorsunuz? Vakit kaybediyorum…

— Evet, tatsız bir şey. Neyle uğraşırsınız Bayan France? Yani barışçı çalışmalarınızdan söz ediyorum…

— Limoges'deki bir çini fabrikasında desen çiziyorum…

— Ne güzel! Daha çok çiçek yapıyorsunuz herhalde? Karıma siklamenlerle süslü bir çay takımı aldım. Sakın sizin resminiz olmasın üzerindeki? Jacquot'ya gelince, ona hiçbir kötülük yapmadık; iki, üç güne kadar salıverilecek; çözümlenmesi gerekli birtakım resmi işlemler kaldı, o kadar…

— Beni de bırakacak mısınız?

— Bilmem. Sizi bırakabilirim… Yapabilirim bunu… Nasıl anlatmalı? Bütün olup bitenler çok tatsız, hele sizin gibi güzel bir yaratığın başına geldiğinde. Size işkence etmek değil, sizi okşamak isterdim… Bakın, ne öneriyorum. Önce bana her şeyi söyleyeceksiniz: Direnişçilerin listesini, adresleri verecek, yaptıklarınızı ve öteki ayrıntıları anlatacaksınız. Sonra bir dantel örtünün altına uzanacağız ve ben günahlarınızı bağışlayacağım. Ardından da özgürlük ve bol çiçek… Gerçekten böylesi yan odada sorguya çekilmekten çok daha iyi, üstelik Alfred oraya "cennet" diyor…

Mado'nun yanına geldi; yanağını okşadı, ama hemen çekti elini:

— Gidi yılan seni!… Alfred, şuna küçük bir ders verin!

13

Alman teğmenini görünce José makineliye yapıştı. Herkes kahkahadan kırılıyordu.

— Miki olduğunu anlamadın mı?

— Çek'in görünüşü daha da etkileyiciydi: Kurşuni bir gabardin pardesü, bir fötr şapka giymiş, koltuğunun altına da domuz derisinden koca bir evrak çantası sokmuştu. Dört direnişçinin sırtında Alman üniforması vardı. Çek, çok iyi Almanca konuşuyordu. Miki ile kıyafet değiştirmiş partizanlar ona eşlik edeceklerdi. Muhafızın kentteki Almanları çağırabileceğini düşünerek, Dédé ile makineli tüfekliler büyük kapının yanında mevzilenecek, gerektiğinde ateş açacaklardı. Voronov, Charlot ve José de kuledeki nöbetçiyi alaşağı etmeye çalışacaklardı.

Herkes toplandığında Dédé:

— Cezaevine yüz yirmi kilometre var, dedi. Sabahın üçüne kadar işimizi bitirmiş olmalıyız. Geç kalırsak yarın hepsini kurşuna dizerler…

Döne döne giden yolda, karanlık ve yağmurlu gecenin içinde delicesine ilerlediler. Şoförler bir an önce varmak istiyorlardı: Arkadaşları kurşuna dizilecekti yoksa! Denetim noktalarına rastlamamak için kestirmeden vurdular. Yağmurun taradığı karanlıkları delmeye çalışıyorlardı…

Çek, büyük kapıyı vurdu.

— Açın!

— Kimsin?

— Gestapo. Mahkumları almaya geldik…

Nöbetçi Fransızdı. Görevli iki Gestapo subayı, cezaevi komutanının odasındaki sedirlerde mışıl mışıl uyuyorlardı. Nöbetçi kapıyı açmadı: Emir almıştı kapıyı kimseye açmamak için. Çek haykırıyordu:

— Sersemler! Hepinizi Almanya'ya süreceğim!…

Nöbetçi küçük pencereden bir kere daha baktı: Gelen gerçekten Gestapo'ydu. Allah belalarını versin! Biri emrediyor derken öbürü gelip tersini söylüyor, ceremesini de biz çekiyoruz! Böyle bir herifi kızdırdık mı, gözünü kırpmadan bizi çalışma kampına sürüverir alimallah…

Çek kapıya vuruyor, sövüp sayıyordu. Nöbetçi içini çekti, küçük yan kapıyı açtı.

Gürültüyle uyanan Gestapo ajanları avluya koştular. İçlerinden biri haykırdı:

— Ateş!

Bir makineli takırdadı: İki Alman aynı anda yere devriliverdi.

Voronov, kuledeki nöbetçiyi bayıltabilmişti. Şimdi avluyu makinelisiyle tarıyordu. Direnmeye niyetlenen bir gardiyan iki Gestapo ajanının akıbetine uğradı.

— Hücreleri aç, dedi Miki.

Ölüm cezasına çarptırılanlar Almanların geldiğini, kendilerini götüreceklerini sandılar. "Biz direnişçiyiz be…" diye bağıran Miki'ye kimse inanmadı.

— Arkadaşlar, şerefimizle ölelim!

Bir ağızdan *Marseillaise*'i söylemeye başladılar. O zaman Miki, "avanak alayı" "salaklar" "sersemler" ve daha birçok yakıştırma adla topuna sövdü. Ağzını bozdukça mahkûmlar keyifleniyorlardı: Ancak bizden biri böyle küfredebilir…

Derken tutuklulardan biri ona doğru atıldı.

— René!..

Miki arkadaşının boynuna sarıldı, sonra:

— Bir kere adım René değil Miki, dedi. Sonra söylevler ve çiçek işi akşama. Şimdi elinizi çabuk tutun! Kamyonlar aşağıda bekliyor, yerler numaralı değildir, önceden bilesiniz…

Hücrelerden birinin kapısı açılmıyor, gardiyan sövüyordu:

— Anahtar kırıldı!

— Anahtar mı? dedi Miki. Dur bakalım, daha bir şey görmedin sen. Ağzını burnunu kırdığımda anlarsın…

Zindancı homurdanarak kapıyı açtı. Maurice yerde yatıyor kımıldayamıyordu; sırtlayıp götürdüler.

Mado, gardiyanlar arasında Jacquot'yu gördü.

— Burada ne işiniz var?

Jacquot yüzüne bakmadan cevap verdi:

— Sabah salıverecekler. Almanlar burada beklememi söylemişlerdi.

Mado, Dédé'yi farketti: "Gabriel Peri" müfrezesinde çalıştığı sırada tanıyordu onu.

— Dédé, burada bir hain var: Maurice'i ele verdi.

Dédé karşılık verdi:

— Haini de götürüyoruz.

Aşağı yukarı tümü o sabah kurşuna dizilecek yirmi yedi kişi kurtarmışlardı. Charlot kardeşine kavuşmuştu. Miki bir türlü kendine gelemiyordu: "Şu işe bak yahu, birden Pierre'i gördüm birlikte, aynı atölyede çalışmıştık…"

Kamyonlar dağa tırmandı. Gün ışıyordu. Çevreleri, yapraksız

ve nemli bir ormanla kaplıydı. Dédé kamyonu durdurdu. Jacquot'ya:

— Bir hain için kurşun harcamak rezillik, dedi. Ama biz hain değiliz, partizanız. Al sana en iyisinden bir sigara. İçebilirsiniz. Hepsi bu kadar.

Jacquot'yu vurdu. Yola çıktılar. Yakayı sıyırmışlardı!

José, Charlot ve Ayı'nın bulunduğu araba görünürde yoktu.

— Nasıl olur da onları geride bırakırsın?

— "Gidin, biz size yetişiriz" dedi Ayı. Anlıyorsun ya, Ayı bir şey dedi mi…

— Ayı da kim? diye sordu Mado.

— Görmedin mi? Çam yarmasının teki… Bir Rus subayı, beyazlardan değil, gerçek oralı. Madenlerden kaçmış…

Herkes Ayı hakkında ne biliyorsa anlattı. Bir tek Dédé somurtuyordu: Bu Ayı da nerede kaldı?

Miki hücreleri dolaşırken, gardiyanlardan biri Charlot'ya cezaevinde olup bitenleri anlatmıştı. En kötüsü SS subayı… Beş yüz metre ötede duruyor; bir villa vermişler herife. Akşam buraya gelip tutukluları sorguya çekiyor. Almanlar ona '1 numaralı usta' diyorlar. Tutukluları ayaklarından asıyor…" Voronov bir öneride bulundu: "Şu ustayı bir görsek mi?" Charlot ile José kabul ettiler.

Her şey yolunda gitti: SS subayı tabancasına davranacak fırsatı bile bulamadı. Voronov dolapta ne kadar dosya varsa topladı. Yola çıktıklarında hava aydınlanmamıştı daha. Jandarmaların arasına daldılar. Şoför bütün gücüyle gaza bastı, küçük Citroen zikzaklar çiziyor, tavşan gibi sekiyordu. Neyse yırtmışlardı kefeni…

Genç kızlar ellerinden geleni yaptılar: Yemek nefisti. Önceki gün "levazım subayı" dedikleri Yves dört koyunla bir fıçı şarap getirmişti. İçildi, şarkılar söylendi, öpüşüldü. Miki'nin eski dostu Pierre, belki yüzüncü kere aynı şeyi tekrarlıyordu:

— Amma iş ha! Biz sabah kurşuna dizilmeyi bekliyorduk… Onun yerine şimdi dostlarla kadeh tokuşturuyoruz.

Maurice bir kulübede yatıyordu. Sordu: "Jacquot nerede?" "Hesabını gördüm" dedi Dédé. "İyi," dedi Maurice, "Kaçmasından korkuyordum da…"

Mado sonunda Ayı'yı gördü. Dev yapılıydı ama gözleri çocuklarınkinin eşiydi. Ona içini döktü:

— Yıllar önce eski hayatımda bir Rus arkadaşım vardı…

Bildiği Rusça sözleri hatırlamaya çalıştı. Yüzü hüzünlü bir gülümsemeyle aydınlandı, Rusça:

— Cehennemin dibine yollayacaklar beni… dedi.

Voronov gülmeye koyuldu:

— Nerden öğrendin bunu?

— Sizde papatya yaprakları koparılırken böyle denmez mi?

— Hayır –Voronov Mado'yu dostça kucakladı– Beni göğsünde sıkacak, işte Rusçada böyle denir… Yarın büyük bir bayramı kutluyor bizimkiler. Devrimin yıldönümünü…

Dédé yerinden kalktı:

— Rusların sağlığına içelim!

Voronov sürüp giden büyük savaşı düşündü. Yakın bir gelecekte Kiev ele geçirilecekti. Zor işti bu: Nehir genişti, kıyılar da dimdik. Herhalde bir çevime hareketine girişilecekti… Sonunda kent alınacaktı ya… Bir başka yaz geliyordu gözünün önüne: Step, pelin ağaçlarının kokusu. Don Nehri… Sergey'in yanı sıra yürüyordu. Susuyorlardı: Yürekleri büyük bir acıyla doluydu… O günden bu yana çok şey değişmişti. Sergey neredeydi acaba? Belki de Dinyeper kıyılarında?

Mado kendini toparlayamıyordu bir türlü. Sırtı, bacakları acıyordu hep: Almanı ısırdığında sığır sinirinden kamçıyla dövmüşlerdi. Ölüme hazırlamıştı kendisini. Önceki gün kafasında bir tek şey vardı: "Sam-paix" müfrezesindekiler beni bekliyor… Ölüm Mado'nun gözünde çektiği işkencelerden kurtulmaktı, bunun ötesinde bir şey göremiyor, anıları bile canlanmıyordu. Ve birden Dédé hücresine dalıvermişti.

Kuru yaprak kokuyordu ortalık; ocak tütüyor. Miki şarkı

söylüyordu:

Hayatın keyfini çıkarabilirdik,
Ama bizim kaderimiz başka.
Duyamadan ölmek gerek
Doğan günü karşılayan horozu

Bir genç kız, okşayan bakışlarla onu süzüyordu.

Bu Rusa Ayı diyorlardı. Oralı… Hayır, Sergey beni kucaklayıp göğsünde sıkamaz. Hem neye yarar? Bütün bunlar geçmişte kaldı… Mado'nun gözleri yaşardı; bir şey değil canım, ocak tütüyor da. Çam kozalakları da ne garip yanıyor! Yaşayacak mışım demek! Hayat yeniden tatlılıkla capcanlı, anlaşılmaz, odun ateşi gibi sarılıyordu Mado'ya.

14

Lejean, Avukat Garcy'nin geniş yazıhanesinde oturmuş, Châtelet adında birini bekliyordu: Ne garip, şu *Boa* temsilcileri de metroya takmışlar kafalarını: Bütün delegeler bir metro istasyonunun adını taşıyor. Peki ama Châtelet de nerede kaldı? Geceyi kentin öbür ucunda geçireceğim. Aramalar yüzünden metroya binmek de olanaksız…

Çalışma yerinin duvarları, avukatın siyah cübbesiyle çekilmiş bir sürü fotoğrafıyla dolu: Kollarını gökyüzüne kaldırıyor, yumruğuyla tehdit ediyor, gözlerinden fotoğrafta görülebilen yaşlar akıyor ya da hoşnutlukla gülümsüyor. 1941 yılında Garcy şöyle diyordu: "Pétain Jeanne d'Arc'tır." Şimdi hava değişti. Garcy direnişçilerle ilişki kurdu; Almanlar ülkeden kovulduğunda onları Garcy kovmuş sayılacak, başkası değil. Lejean esnedi. Öyle bir çağ gelir ki, insanlık güldürüsü usandırıcı olur… Châtelet de gelmiyor bir türlü… Neyse, göründü. Châtelet zayıf, uzun boylu, zeki gözlü bakışlarıyla insanı delip geçen bir adamdı. Lejean, onun basit bir el ulağı olmadığını hemen anladı.

Châtelet, Fransız kentlerinin bombalanmasından söz etti: Alman Radyosu Fransız halkını müttefiklere karşı kışkırtmaya çalışıyordu.

— Görevimiz, Fransızlara bütün bu felaketlerden kurtulacakları günün yaklaştığını anlatmaktır.

— Hiç kuşkusuz diye cevap verdi Lejean. Ancak bir sorun var: Silah sorunu. Havacıların tutumunu yermek benim işim değil.

Kendi görüşümüzden, Fransızların görüşünden söz etmek istiyorum. Bir demiryolu köprüsünün uçurulması kararlaştırılıyor. Yedi kere çevre bombalanıyor. Kent neredeyse tümüyle yıkılıyor. Ama köprü ayakta. Oysa biz son altı ay içinde yirmi sekiz köprü uçurduk. Daha fazlasını da yapabilirdik. Silah sıkıntısı çekiyoruz…

— Paraşütle silah atılması dertli bir iş, ama şimdiden sonra işlerin yoluna gireceğini sanıyorum…

— Canım, paraşütle atılmasından vazgeçtik. Neden eldeki silahlardan bize de vermiyorlar? Neden silah koleksiyonu yapmak istiyorlar?

— Neden mi? Çıkarma gününe saklamak için.

— Şu, yapılacağı hep söylenen çıkarma gününe mi?

— Yapılır, yapılmaz. Kararı biz vermiyoruz ki…

— 1942 yılında Almanlara saldırmanın yersiz olduğu, birkaç hafta içinde çıkarma yapılacağı bana söylendi. Bu yaz, General Schaumburg'un öldürülmesinden sonra, arkadaşlarımızdan biri bana: Güçleri parçalamak neye yarar? dedi. Nasılsa ağustos ayında çıkarma yapılacak… Oysa kasım ayındayız… Kışın sis birliklerin karaya çıkarılmasını engelliyor; ilkbahar ve sonbaharda ise Manş Denizi'nde fırtına var, yazın da hava çok açık, deniyor bize. Tek umudum, Ruslar Alman sınırına vardığında bu bayların barometreyi incelemekten vazgeçmeleri…

Châtelet gülümsedi:

— Ruslar iyi savaşıyor, kimse tersini söyleyemez. Ben de askerim Bay Luc, Kızılordu'nun stratejisini değerlendirecek durumdayım. Ama Rusların değil. Amerikalılarla İngilizlerin planlarını hesaba katmak zorundayız. Londra'da büyük görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı söyleniyor. Örneğin General Arnold, Alman kentlerinin bombalanmasıyla yetinilebileceği inancında. Güneye kayılmasını savunanlar var. İtalya'ya büyük sayıda asker çıkarıldı…

— Demek oturup beklemeliyim…

— Kimse beklemeyi önermiyor…

— Beklemenin başka türlüsü olabilir mi?

— "Bekleme" dostlarınızca uydurulmuş bir sözdür.

— Belki ama sebep olan da sizsiniz. *Boa* ülkenin iç güçlerini hareketsizliğe itiyor…

— *Boa*, elinden geldiği kadar paraşütle silah atmaya çalışmaktadır…

— İyi ama atılan bu silahlar toprağa gömülüyor…

— Almanlardan gizleniyor Bay Luc, niçin kızdığınızı anlayamıyorum doğrusu.

Lejean yerinden kalktı; geniş odayı enine boyuna dolaştı; gözlerinin içine bakıp Châtelet'ye:

— Belki zaferden sonra, parlamentoda ya da barış konferansında böyle konuşulacak. Ama şimdi bu sözlerin sırası değil. Bu akşam, her birimiz kendini Gestapo merkezinde bulabilir… İkiyüzlülük neye yarar?

Châtelet sakin cevap verdi; sinirliliği yalnız, hırsla sigarasını söndürüşünden sezilebiliyordu:

— Peki, sizinle *Boa* temsilcisi gibi değil, sıradan bir Fransız gibi konuşacağım. Ben Katoliğim, siz komünistsiniz. Garcy'nin iş yerindeyiz. Az sonra gelip ikimizi de tutuklayabilirler. Aynı Gestapo ajanları bize işkence edebilir, hatta aynı arsada kurşuna dizilebiliriz. Çok haklısınız: Almanlar tarafından birleştirildik…

— Bizleri birleştiren tek şey Almanlar değil korkarım; birleştirip birleştirmedikleri de ayrı bir konu… Sizinkilerden pek çoğunun gözü bir türlü açılamadı. Bize silah vermekten korkuyorlar.

— Bu da doğru. Bir yıl önce durum başkaydı. O sıra herkes sizinkilerin yiğitliğine hayrandı. Ben bile mucizenin gerçekleştiğini ve halkın birliğe kavuştuğunu sanmıştım. Ama mucize çağında yaşamıyoruz… Durum düzeldi. Doğrudan Almanlar yenilgiye uğradılar. Kötümserliğinize rağmen, er ya da geç müttefikler çıkarma yapacaklar, İtalya'nın işi bitti. Alman halkının morali sıfır. Ve şimdi bizde ilk çatlaklar kendini gösteriyor. Şaştınız mı? Ben hiç de şaşmadım… Dünya olaylarına bakın: Tıpkı böyle.

Volga kıyısında savaşılırken düşmanlık söz konusu edilemezdi. Herkes Bolşevikleri alkışlıyordu; oysa şimdi, Anglo-Saksonlar, Ayı'yı öldürmeden paylaşmayı düşünüyorlar. Elden ne gelir: "İnsanım, insanla ilgili hiçbir şey yabancım değil…" diyen Terentius.

Lejean büyük bir bezginlik duydu. Bu adamla konuşmak neye yarar? Châtelet'nin her sözünde nefret okunuyor… Ve Lejean kestirdi attı:

— Yeterince felsefe yaptık. Söyleyin bakalım, bize silah verecek misiniz, vermeyecek misiniz?

— *Boa* temsilcisi mi, yoksa basit bir Fransız olarak mı cevap vermemi istiyorsunuz?

Lejean gülümsemekten kendini alamadı.

— Her şeyden önce *Boa* temsilcisi olarak.

— Mümkün olduğu kadar. Özellikle de, yeni paraşüt merkezlerinin kurulmasından sonra. Aralık ya da ocakta…

— Peki Fransız olarak?

— Fransız olarak vermem.

Lejean giderken Avukat Garcy dışarı fırladı. Lejean'ın elini avuçlarına aldı, sesini titreterek: "Sizler birer kahramansınız! Bizim kahramanlarımız…" diye tekrarladı. Lejean alaylı alaylı

gülümsedi: Hadi bakalım, duvara asılacak bir fotoğraf daha çıktı…

Dalgın dalgın yürüyordu kentin içinde. Bir şey elde edemeyeceklerini daha görüşmeden önce biliyordu. Arkadaşları direttiği, zorladığı için görüşmeye gelmişti. Ama Châtelet ile yaptığı konuşma ağzında bir acılık bırakmıştı: Lejean ister istemez geleceği düşünüyordu. Saf kişiler, ortalıkta hiç faşist kalmayacak ve yeryüzü cenneti kurulacak sanıyorlardı… Oysa bizi bekleyen sıkı, amansız, belki şimdikinden de zorlu bir savaş… Dünün kukuletalıları bizimle barış yapar mı? Şu sıra bize gerek duyuyorlar: Adamlarımız ölmeyi biliyor, '43 yılında bunun önemi henüz büyük… Ama '49'da bizimle nasıl konuşacaklar? Savaş bitse de iş başındakiler ayrılmayacak. Ne acı! İnsan hiç olmazsa mutluluğu düşleyebilse…

Geceyi kentin öbür ucunda, hiç tanımadığı birinin evinde geçirdi. Ev sahibesi onu içeri aldıktan sonra komşusuna gitti. Lejean saatine baktı: Sekize geliyordu. Marie dokuzda orada olacaktı. Biraz dinlenebilirdi. Küçük yatağa oturdu. Bomboş oda soğuktu; Lejean pardesüsünü çıkarmamıştı. Derin ve yoğun bir üzüntü her yanını kapladı. Gelecek konusundaki düşüncelerine kendi kişisel acıları karışıyordu. Dört yıl önce mutluydu. İyi hatırlıyordu, ilkbahardaydı; işinden dönmüştü. Mimi yaramazlık yapıyordu: Babasının dolmakalemini açmış, içindeki bütün mürekkebi halının üzerine dökmüştü. Paul sınavlara hazırlanıyor, şöyle diyordu: "En zor gelen de trigonometri…" Josette, Chopin'in bir noktürnünü çalıyordu… Şimdi hiçbiri kalmamıştı. Josette nerede? Belki O da yabancı ve buz gibi bir odada Gestapo ajanlarının gelip kendisini götürmesini bekliyor? Belki köylerdeki direnişçilere katıldı?… Belki çoktan öldü?… Bağlantı kötüydü, uzun süredir karısından mektup alamıyordu… Paul öldü, Mimi

de. Savaş bitebilir ama onlar dönemeyecekler. Josette'le ikimiz dalları kesilmiş birer ağaç gibiyiz. Bu dallar bir daha yeşermeyecek…

Kapı vuruldu. Kucağında küçük Jeannot'suyla gelen Marie'ydi.

— Onu yanıma alırsam rahat ediyorum, polisler tebelleş olmuyor. Hem bırakacak kimsem de yok. Şimdiye kadar görmemiştin değil mi Luc? Pépé'ye benzemiyor mu?

Lejean gülümsedi: Bir minicik bebeğin Pépé'ye benzeyebilmesi ona garip gelmişti. Ama uzun uzun baktıktan sonra düşündü: Bir bakıma doğru, Millet'den aldığı yanlar var, gözleri, hareketleri; kollarını anasına uzatışı, minicik ellerini oynatışı, gülümsemesi…

— Şeytan gibi, dedi Marie. Gerçekten Pépé'nin çocuğu.

— Kaç yaşında? İki oldu mu?

— Yok canım. Daha on dört aylık.

Lejean Millet'yi düşündü, yeniden bir üzüntü dalgası her yanını kapladı. Saçları darmadağınık, coşku dolu, her zaman hayatından memnundu Millet… Marie'si vardı, yeni yeni hayata bağlanıyordu… Ve öldürdüler onu, Paul gibi…

— Henri, Vincennes'da yirmi makineli ele geçirebileceğimizi söylüyor. Altı tecrübeli adam gerekliymiş, dedi Marie…

— Ne güne?

— Dokuzuna.

— Olur. Yarın seçerim. Kışlada mı?

— Hayır. Askerlerin koğuşunda.

— Ben de geleceğim.

Marie'nin bir çocuğu var ama çalışıyor, bildiri ve silah taşıyor. Kurşuna dizilebilir. Ya da Ravensbruck'a gönderilebilir ki böylesi daha da kötü. Kurtulsa bile… Lejean, Châtelet'nin amansız gözlerini hatırladı… Mutluluk, o basit mutluluk geri gelmeyecek…

— Luc, Jeannot'um bizlerden daha mutlu olacak değil mi?

Hemen cevap verdi:

— Evet, daha mutlu olacak.

Düşündü. Doğru mu bu? Güvendiği bütün kitaplar hep aynı şeyi söylüyordu: İnsanoğlu doğum sancıları çekiyor ama durmadan da ilerliyor. Yolu bazen dolambaçlı; bir helezonu andırdığı da oluyor. Güçsüzler bu sonsuz "devran"da ne bir anlam ne de bir hedef görebiliyorlar; oysa insanoğlu ilerliyor. Bir Gestapo ajanı vahşilerden de beter: Kötülük de gelişiyor. Kötümser biri çıkıp, eskiden namuslu kişiler vardı, diyebilir. Ama onlar Tanrıdan esinlendiklerini sanıyorlardı. Şimdi insanların bilinci var. Mutluluğun bedeli bilinç. Zaferi o kazanacak. İnsanların kişisel hayat diye tarif ettikleri şeyi bir Henri Lejean'ın

yitirmesi ne değiştirir? Hayat çok daha geniş bir şey… Sık sık "başkalarının mutluluğu" sözü işitiliyor; iyi ama Millet'nin oğlunun mutluluğu benim için "başkasının mutluluğu" mu? Ya da diyelim ki Rusların mutluluğu? Demek ki doğru. Yalnız kötülüğü yenmek söz konusu. Bitkinim. On yıl sonra değilse bile yüzyıl sonra hayat güzel olacak…

Jeannot'yu kollarına aldı, Mimi'nin minicik bir kızken bayıldığı şarkıyı söylemeye koyuldu:

Duvar üstünde tavuk,

Gagalar sert bir kabuk

Lejean artık geleceği düşünmüyordu. Ne yalnızlık, ne kuşku, ne savaştan da uzun öbür kavgayı düşünüyor, bu yabancı odanın çıplaklığıyla yaşlanan kişinin korkusuna aldırmıyordu. Hayat minicik, gürültülü, ona doğru gelmişti; Châtelet'nin "gördüğüm adam gerçek bir bağnazdı" dediği, askeri konvoya saldıranlar arasında yer alan, üç gün sonra nöbetçiye el bombası savuracak olan Luc, tatlı tatlı Jeannot'ya gülümsüyor Jeannot da ellerini çırpıyordu.

15

Leo, güneşli bir şubat gününü düşünüyordu. Sokakta mimoza satıyorlardı. Leontine için bir dal aldı. Havailikten bir türlü vazgeçemeyecekti. Yakında kurtulacaklarını karısına sık sık tekrarlayıp duruyordu. Bir gün önce Leontine ona yalvarmıştı: "Gizlenmen gerekiyor, bütün Yahudileri tutukluyorlar…" Leo cevap verdi: "Stalingrad'dan sonra buna cesaret edemezler…" Elinde mimoza dalı, neşe içinde, kafası sokağın ilkbahar öncüsü gürültüleriyle dolu evine dönüyorlardı. Leontine köşede kocasını bekliyordu: "Seni almaya geldiler… Neyse ki evde yoktun!"

Karısını Saugerlere yolladı, Leontine'i evlerine almayı kabul ettiler. Bay Leo'yu da barındırmak isterlerdi ama çok tehlikeli işti, çocukları da vardı üstelik… Bunun üzerine Leo, Lancier'yi aradı. Felaketten sonra, Maurice'in başını derde sokmamak için bir kere bile gitmemişti *Corbeille*'e. Ama şimdi çıkar yol kalmamıştı, kendisine gerek duyduğunda eski dostuna elinden geleni yapacağını söylememiş miydi Lancier? Leo'yu gören Lancier'nin nutku bir tutuldu, ağzını açıp konuşamadı. Ne büyük felaket! Evine bir Yahudinin girdiğini belki de görmüşlerdi… Lancier'nin halini fark etmeyen Leo, "Günaydın Maurice," dedi, "ne alemdesin? Evlenmişsin duyduğuma göre."

Lancier kendini tutamadı, bağırdı: "Ne istiyorsun?" Leo ona baktı ve gülmeye koyuldu: "Ne mi istiyorum? Manevi gıda. André Gide'in güncesi konusundaki fikrini, Perigord usulü tavuğun nasıl yapıldığını öğrenmek. Elveda Maurice. Rahatsız ettiğim için kusura bakma. Son günlerde çok dalgınlaştım; gideceğim yerleri bile şaşırır oldum." Lancier peşinden koştu,

kulağına fısıldadı: “Paraya ihtiyacın varsa biraz verebilirim…” Leo cevap vermeden çıktı. Lancier bu ziyareti karısından gizledi: Marthe çok kolay heyecanlanıyordu, dertlenebilirdi… Karısı kimin geldiğini sorduğunda, Lancier şu cevabı verdi: “Numaraları şaşırıp yanlış kapı çalmışlar…”

Leo, üç hafta Sembat’ın atölyesinde yaşadı. İçerisi çok sıcaktı. Leo, yarı çıplak, sedirde yatıyordu. Sembat ona dışarı çıkmayı yasaklamıştı. Leo ıslıkla bir hava çalıyordu. Sembat, hem bir “natürmort” yapıyor hem de düşünüyordu: “Doğrusu insanlar çok kötü. Sanata inanıyordum ama onu da insanlar yapıyor, üstelik insanlar için. Demek ki sanat da pislik. Nivelle, anlayanların hoşuna giden şiirler yazıyor. Oysa Almanlar hesabına Emniyet Müdürlüğü‘nde çalışıyor ve şüpheli kişilerle ilgileniyor. Persefon’un yaratıldığı çağda yaşamadım. Korkarım o çağda da bir Gestapo vardı, kimi yüceltiliyor, kimi de hayvanlara bağlanıp yerlerde sürükleniyordu. Hiç ilginç değil… Sonra biri, kapıcıya Sembat’ın atölyesinde bir paraşütçünün gizlendiğini söyledi. Leo da kendine başka yer aramak zorunda kaldı.

Yeraltı çalışmalarına katılanlarla ilişki kurma yolları ararken Gazeteci Buisson’la tanıştı; Buisson, onu İspanya yoluyla Londra’ya geçirebileceğini söyledi. Ama çok para gerekiyordu… Leontine birkaç değerli parça alabilmişti yanına. Buisson, her geçen gün yeni bir binlik istiyordu: “Kimlik kâğıtları çok pahalıya mal oluyor…” Satacak şey kalmayınca, Buisson Leo’yu kapı dışarı etti.

Leo, Melun yakınında, bir köylünün yanında iki ay geçirdi, çiftlikte çalıştı. Sonra köylü ona: “Yeter!” dedi. “İyi bir Fransız olduğumu kanıtladım; ama dün, bir jandarma gerçekten buğday

saklayıp saklamadığımı sordu.”

Doktor Morillot, Leo’yu hastalarından Levasseur’ün yanına yerleştirdi. Leo, altıncı kattaki hizmetçi odasında yatıp kalkıyordu. Bu daracık oda onu kurtardı. Polis geldi, bir yeraltı kuruluşuyla ilişkisi bulunan Levasseur’ü götürdü (Morillot’nun bundan hiç haberi yoktu). Kapıcı hizmetçi odasının sözünü etmedi. Leo’nun kurtuluşunu neye borçlu bulunduğunu öğrenen Morillot: “Böyle talihli herif görmedim…” dedi.

Leo, yaşama sevincini yitirmemişti. Sembat’yı avutuyor, sanatın bir pislik olmadığını, bütün insanların hayvan sayılamayacağını söylüyordu. Yersiz yurtsuz, avcıların izini sürdüğü insanlar gibi gezindiği günlerin birinde Morillot’ya dedi ki: “Dostumuz Nivelle’in, güzel sanatlar akademisi önünde asıldığını görmeden ölmek beni çok üzüyor.” Somurtuk ve hasis çiftçiyi bile güldürmeyi, neşelendirmeyi başarmıştı. Leontine’le seyrek buluşabiliyor, beraber olduklarında tatlı tatlı, sinirlenmeden, en ufak bir acılıktan uzak, aşktan söz ediyordu. Leontine, onu dinlerken bir an korkunç gerçeği unutabiliyordu.

Sık sık eski günleri gözünün önüne geliyordu; hem anlamsız, hem de eşsiz geliyordu o zamanki hayatı. Anlamsızlığına da şükrediyorum, diyordu kendi kendine. Geçmişini yadsımıyordu, ama bu karışık, saçma ve yine de güzel hayatı şerefiyle tamamlamak istiyor, hiç durmadan Almanlara karşı çarpışan adamları arıyordu. Ancak dostları arasında Direniş Hareketi’yle ilişkisi bulunan tek kişi yoktu. Gereken kişilerle dostluk kuramamışım, diye düşündü acı acı… Kiev yolculuğu aklına geldikçe de kardeşine gıpta ediyordu. Ossip, Bidart’da bir villa edinmek ya da Corbeille’de ziyafetler vermek için yaşamadı;

şimdi herhalde savaşıyor… Aslında Ruslar haklı gibi. Adalet denen bir şey var. Benim hayatım da çok rahat geçti… Çoğu kez farketmediği büyük bir yas, çamur gibi gibi yüreğinin dibine çöküyordu.

Sonbahar geldi: Minicik bir ihtiyar kadın onu karanlık, boğucu bir yerde gizliyordu. Dayanamadı; ihtiyatsızlık ettiğini bile bile bir akşam sokağa çıktı. Kentte arama yapılıyordu. Serin havayı zevkle içine çekti. Alacakaranlık çökmüş, yeryüzü mora çalan kurşuni bir renge bürünmüştü. Leontine'i, çektiği üzüntüyü düşündü. Oğlu Robert'i hiç görmemişti… Biri elini omuzuna koydu. Düşüncelere dalıp giden Leo bunu bir dost eli sandı. "Yahudi misiniz?" diye sordu polis memuru. Leo sinirlendi haykırdı; "Ben Fransızım bayım. Oysa siz bir Alman köpeğisiniz." Leo esaslı bir dayak yedi, sonra da Drancy'ye gönderildi.

Drancy'de bile Leo'nun keyfi kaçmadı. Çevresinde herkes ağlıyordu; pek çok kadın ve çocuk vardı aralarında: Leo onları avutmaya çalıştı:

— Polonya'da çok rahat edeceğiz. Müttefikler Fransa'ya ayak basmadan Ruslar oraya girecek…

Polonya'ya çıkar çıkmaz kaçmayı kafasına koymuştu. Rusça biliyordu, Polonyalılara da derdini anlatabilirdi nasılsa. "Fransa'da şerefimle savaştım," diyecekti Ruslara. "Savaş kötü yönetildiyse, pek çok kişi kötü savaştıysa suç benim değil…" Leo'yu Kızılordu'ya alacaklardı. Kim bilir, belki Ossip'i ve anasını görebilirdi?

Polonya'ya gönderilmeyi bekleyenlerin sayısı iki bindi. Kimi yakınıyordu; çalışma kamplarında işin çok ağır olduğu, kimsenin uzun süre dayanamayacağı anlatılıyordu. Biri Lublin ya da Auschwitz'e gönderilip orada öldürüleceklerini söyledi. Ama bu görüşe en kötümserlerin bile aklı yatmadı: Yakıt harcayıp bunca insanı vagonlara doldurmak neye yarardı öyleyse? Birçoğu Leo gibi keyifliydi. "Bizi öldürmek isteseler başka türlü davranırlardı" sözü sık sık duyuluyordu. Drancy'de açlık çekmiyor, doktorlar hepsine özenle bakıyor, saat beşte çocuklara kahvaltı bile veriliyordu: Tereyağlı ve reçelli ekmek. Tiyatro gösterileri düzenlendi. Uzun sakallı, Cracovie'de doğup büyümüş yaşlı bir Yahudi:

— Bize neden bu kadar iyi baktıklarını anladınız mı? diye sordu. Hepimizi zevkle öldürmek istiyorlar. Onları bilirim: Çılgın birer cellattırlar…

Leo gülümsüyordu:

— Yok canım. Sadece kuyrukları kısıldı. Çocuklara neden reçel veriyorlar biliyor musunuz? Gayet basit: Çünkü Kızılordu Dinyeper'i geçti. Kimin Polonya'ya daha önce varacağı belli değil: Belki biz, belki Ruslar.

Alelacele hepsini trene tıktılar; Leo yanlışlıkla ailelere ayrılan bir vagona kondu. Vagonlardan çıkmak yasaktı. Kımıldanacak yer kalmamış, bir köşeye de pislik kovası konmuştu. Yaşlı bir adam yolda öldü. Yakın gelecekte kurtulacakları umuduyla avunuyorlardı. Üç yaşındaki kızıyla yola çıkan genç ve güzel bir kadın:

— Bizi bir düğme fabrikasına gönderdiklerini duydum, dedi. Kızımı elimden almasınlar da, düğme yapmaya razıyım.

Leo, hep kaçmayı kuruyordu. Sınıra erişme fırsatını bulamasa bile ormandaki partizanlara katılabilirdi. İyi nişancıydı, kendisini de aralarına alırlardı nasılsa. Polonya'da ormanlar uçsuz bucaksızdır. Kiev dönüşü Polonya'dan geçerken gördüklerini hatırladı. O sıra herkes savaşın patlayıp patlamayacağını merak ediyordu. Şimdi herkes, savaşın ne zaman biteceği merakına düşmüştü. İnsanların neden bu kadar acı çekmeleri gerekiyordu sanki? Bilinmez. Şarkı söyleyebilir, gülümseyebilir, dikiş makineleri yapıp sinemaya gidebilirdi… Leo'nun babası savaşta ölmüştü; saldırıya geçerken gülüyordu; göğsünden vuruluvermişti.. Belki Ossip de öldürülmüştü?… Bundan daha kötüsü düşünülebilir miydi? İnsanlar yaşıyor, evler yapıyor, çocuk dünyaya getiriyor, yirmi beş yılda bir de yaptıkları evleri yıkıyor ve çocukları öldürüyorlardı! Yanılmıyorsam bunu Yunanlılar düşünmüş; Sisyphe koca bir kaya parçasını dağın tepesine çıkarır ve kaya hiç durmadan aşağı düşer. Sisyphe yeniden onu yukarı çıkarır, kaya yine yuvarlanır… Hayat başka türlü kurulamaz mı? Ossip kurulabileceği inancındaydı… Biliyorum, belki Ruslar haklı. İnsan daha çok sıkıntı çekmeli, ama şerefini korumalı. Fransa benim anayurdum küçükken geldim, alıştım, seviyorum bu ülkeyi. Cennetle Fransa'dan birini seç deseler, Fransa'yı seçerim. Ama Ruslarda Pétain gibi birinin olmadığına da eminim, olamaz. Pétain gibi birinin yetişmesi için o ülkede pek çok Maurice'in yaşaması gerekir. Maurice kötü bir adam mı? Hayır. Onu mahkûm etmiyorum. Ne iyi, ne kötü: Hiçbir şey değil. Yaşamıyor, hayatla oynuyor. Ben de oynadım belki… Belki de oynamadım… Ama Leontine'i gerçekten sevdim, ama gerekli kişilerle bir türlü bağlantı kuramadım… Gideceğim yerde

bulacağım onları…

Geceydi. Tren bir istasyonda mola vermişti: Leo, vagondaki aralıklardan birine gözünü uydurdu, temiz havayı içine çekmeye çalıştı. Vagonun yakınında, aralarında konuşan Alman askerleri duruyordu. Leo Almanca anlıyordu; kulak verdi. Belki gidecekleri yeri ağızlarından kaçırabilirlerdi? Ama Almanlar kişisel sorunlarını konuşuyorlardı.

— Dün Günther'i askerlik şubesine çağırmışlar. Fıtığı var ama bugün kimsenin fıtık mıtık düşünecek hali kalmadı. Mariechen'e uğradın mı?

— Evet, kocasından iki mektupla bir paket almış.

— Kocası nerede?

— İtalya'da.

— Fena yer değil. Ben de İtalya'ya gönderilmeyi isterdim; orada hiç olmazsa hava sıcak. Ama Rusya beterin beteri. Kiev'den çekildiğimizi okudun mu?..

Leo askerleri dinlemekten vazgeçti. Kendinden geçmiş, gülüyordu; önüne gelene fısıldıyordu: "Ruslar Kiev'i almış…" Bitkin insanlar onu kayıtsızlıkla dinliyorlardı: Kiev'in ne önemi vardı? Herifler şimdi topunu sürgüne gönderiyorlardı…

Düğme fabrikasında çalışmaya hazır olduğunu söyleyen genç kadına:

— Kiev'de doğdum, dedi. Şaşırtıcı bir kenttir; öbür kentler gibi yapılmamış, sanki keşfedilmiş! Yürüdükçe insanın soluğu kesilir, yalnız yokuşlarının dikliğinden değil, görüntüsünün güzelliğinden de… Demek istediğim aslında başka… En önemlisi Rusların bütün güçleriyle bu heriflere bindirmesi… Kızınız çok tatlı; bakıyorum da iyi bir hayatı olacağını düşünüyorum. Ağlamayın; artık kurtulacağımıza eminim. Bir oğlum var. Görmedim hiç, o sıra askerdeydim. Karım Paris'ten ayrılırken onu da kucağına almış… Bir bombardıman sırasında öldü yavrucak… Pek çok felaket geldi başıma doğru, ama en kötüsünü atlattım.

Küçücük mendiliyle gözlerini kurulayan genç kadın:

— En kötüsünün geçtiğini nereden biliyorsunuz? diye sordu.

Leo omuz silkti.

— Bilmemin ne gereği var? Anlaşılıyor. Rusların Kiev'i ele geçirdiklerini söylüyorum size. Bir, iki ay sonra Polonya'ya girecekler…

Bir gün, bir gece ve bir gün daha geçti. Akşam Auschwitz'e vardılar. Almanlar haykırıyordu:

— Aşağı inin!

Askerler. Eli kırbaçlı bir subay, Amerikan filmlerindeki kürek mahkûmlarını andıran çizgili giysili adamlar. Yağlı, bileklere gömülen bir çamur. Hava buz gibi. Ufak tefek ihtiyar bir kadın pabuçlarını giyme fırsatını bulamamış, çıplak ayakla dışarı

sürükleniyor. Yalvarıyor:

— Subay efendi, izin verin de pabuçlarımı giyeyim. Dışarısı çok soğuk…

Subay cevap veriyor kadına:

— Hanım, yakında ısınacaksın nasılsa…

Genç kadın küçük kızını göğsünde sıkıyor, aceleyle üstüne başına çeki düzen veriyor: Çantasından bir ayna, bir kutu pudra, dudak boyası çıkarıyor. Herkes soluk alıyor. Sonunda geldik. İyi ama subayın elinde neden cop var? Ya kürek mahkûmları gibi giydirilmiş adamlar?

— Dizilin!

Kürek mahkûmlarından biri Leo'nun yanına düştü. Polonya diliyle:

— Bana bir sigara verin, dedi.

Leo ona bir sigara uzattı ve sordu:

— Neredeyiz?

— Auschwitz, yani Oswiecim'de… Bütün sigaralarınızı verin bana, artık ihtiyacınız kalmadı, nasılsa hepinizi hemen öldürecekler…

Leo anlayamadı; kürek mahkûmu Polonya diliyle, üstelik çok hızlı konuşuyordu.

Subay hepsini teker teker inceliyor ve emir veriyordu. "Sola" ya da "sağa". Sola gençlerle gücü kuvveti yerinde olanları diziyordu. Ötekiler –hastalar, ihtiyarlar, çocuklar– sağa sıralanmıştı. Leo düşündü: Herhalde ağır ve hafif iş görebilecekleri birbirlerinden ayırıyorlardı. Sıra Leo'ya geldiğinde subay epey düşündü: Leo son zamanlarda çok yaşlanmıştı. Savaş öncesi gergin, sağlıklı bir yüzü vardı; şimdi yanakları sarkmış, gözlerinin feri sönmüştü.

— Yaşın kaç? diye sordu subay.

— Kırk üç.

Subay güldü.

— Bana mı yutturacaksın… sağa!

Leo kendini yaşlılarla hastalar arasında buldu. Kendi kendine: Barakaları süpürürüm, dedi… Yine bir yolunu bulur tüyerim nasılsa…

Açık havada insan kendine geliyordu! Soğuktu ortalık, ama bunun da bir zevki vardı: Özellikle sonbaharda, yaşamak, harekete geçmek, mücadele etmek gelirdi insanın içinden… Rüzgâr bulutları dağıtmıştı, sapsarı, kabak gibi çıkıvermişti Ay ortaya. Böyle soğuk ve rüzgârlı bir gecede kaçacağım…

İhtiyarlar ağlıyor, inliyor, yakarıyorlardı. Her şeye rağmen, onların korkusu Leo'ya da geçti. Kendine gelebilmek için en sevdiği şarkıyı tutturdu.

İlkbahar gelecek, çiçekler açacak.

Kahpe felek bize de gülecek…

— Bizi nereye götürüyorlar? diye sordu bir Almana.

— Yıkanmaya. Sizin gibi pis domuzlar önce yıkanıp temizlenmeli.

Ve asker bir kahkaha attı.

Soyunmaları emredildi; sonra çırılçıplak, barakadan dışarı atıldılar. Artık herkes haykırıyordu; hepsi başlarına bir felaket geleceğini sezmişti. Leo şarkı söylemiyordu. Korkuyla eziliyordu yüreği. Birden anladı: Hemen öldüreceklerdi topunu. Bir Almanın üzerine saldırdı ve yumruğunu kafasına indirdi. Bir başkası yetişti ve Leo'yu "banyo" dedikleri yere tıktı. Kapı ardından kapandı, demir kapı.

Bir motor homurdanıyordu. Fırtına bulutları gibi tepeden kara gaz dalgaları inmeye başladı. İnsanlar debeleniyor, iç parçalayıcı çığlıklar atıyorlardı. Leo ölmekte olduğunu hissetti. Gözlerinin önünden hayatından parçalar geçip gidiyordu.. Leontine'le beraberdi, karısı: "Sevgilim, işte cennetteyiz…" diyordu. Kurşuni, kalın bir duvarda türüz otu bitiyordu. Her şeyin üzerine anlatılmaz bir sessizlik çökmüştü; yaz gününün sıcaklığı azalmaktaydı; bir eşek arısının hafiften vızıldadığı duyuluyordu.

Leontine başını Leo'nun omuzuna dayamıştı; dağınık saçları rüzgârda uçuşuyordu. "Leo, Rob'u çağır," diyordu… "Deli misin, görmüyor musun oğlumuzu? Üç yaşında. Elindeki sarı topu atıyor…" Ve top tepelerindeydi. Hayır top değil, Ay bu… Annesi mırıldandı: "Leo, ne kadar da büyümüşsün, seni tanıyamadım…"

Gaz bulutları döne döne yayılıyordu. İnsanlar debeleniyor, yerlere yuvarlanıyorlardı. Gövdesine bir çengel sokulmuş da parçalanıyormuşcasına, dayanılmaz bir acı duyuyordu Leo. Yüzüstü yere düştü, uzun süre yüzmek ister gibi kollarını oynattı durdu. Alman camlı bir delikten baktı, kolu çevirdi: Ölü ya da can çekişen adamlar alt kattaki fırına düştüler.

Yazıcı Hesling'in suratı, alçıdan bir maskeyi andırıyordu. Kaleminin ucunu ufak bir paçavraya sildi, yeryüzünün bütün defterlerinin eşi koca bir defter açtı. O güzel yazısıyla kaydetti:

11- XI GÜNÜ DRANCY'DEN GELEN	1018
TEMİZLENEN	872
GERİ KALAN	246

Canı sıkkın, düşündü: "Geri kalan" sütununda neden hep iki haneli bir sayı vardı? Diziyi bozuyordu. Yukarıda hep üç haneli bir sayı vardı. Yeniden gözden geçirdi:

21- X GÜNÜ WESTERBURG'DAN GELEN	1388
TEMİZLENEN	1041
GERİ KALAN	347

22- X GÜNÜ VİYANA'DAN GELEN 772
TEMİZLENEN 447
GERİ KALAN 325

23- X GÜNÜ THERESİENSTADT'TAN GELEN 2862
TEMİZLENEN 3700
GERİ KALAN 162

29- X GÜNÜ POSEN'DEN GELEN 406
TEMİZLENEN 212
GERİ KALAN 194

>30- X GÜNÜ LEMBERG'DEN GELEN 819
TEMİZLENEN 637
GERİ KALAN 132

Sayfa dolmuştu, Hesling bir cetvel aldı, dikkatle çizgiyi çekti ve topladı. Sayfanın altına yazdı.

TOPLAM
GELEN 8265
TEMİZLENEN 7059

Sonra Hesling çekmecedeki *Berliner İllustrierte* dergisini çıkardı ve uzun uzun sinema yıldızlarının fotoğraflarına baktı. Berlin'dekilerin keyfi yerinde, orada güzel kızlar var, bir şeyler oluyor ve ben burada, bu leş kokulu Auschwitz'de kalmak zorundayım.

Ay kaybolmuştu. Gökyüzü alevlerin parıltısıyla kıpkızıldı: Koca fırınlarda sabaha kadar Drancy'den getirilenler yakılacaktı. Yoğun bir kara duman Oswiecim üzerine çökmüştü. Bu duman barakalara, genizlere, kulaklara doluyor, kana karışıyordu; bir yastozu gibi toprağa, binaların üzerine, yazıcı Hesling'in soluk ve belirsiz yüzüne konuyordu.

16

Minaev Ossip'i hiç bu kadar keyifli görmemişti. Ekim devriminin yıldönümüyle Kiev'in alınışı kutlanıyordu. Kulube gürültü doluydu; bir sürü konuk vardı içerde: Tümen gazetesini yöneten Çali, Binbaşı Polištçuk, Yüzbaşı Leonidze. Durmadan kadeh kaldırıldı, şarkı söylendi, kahkaha üstüne kahkaha atıldı. Çali bir fıkra anlattı: "Amerikalı arkadaşına sormuş: 'Yahu şu Ruslar nasıl oluyor da bu kadar iyi dövüşüyorlar?' Arkadaşının cevabı: 'Rahatları yerinde de ondan; Bolşeviklerle savaşmıyorlar ki…" Sonra sıra danslara geldi, Yüzbaşı Leonidze bu alanda hepsini geçti. Polištçuk Ukrayna şarkıları söyledi. Ossip Kiev'i, sokaklarını, bahçelerini düşünüyordu. Raya ve arkadaşları, bir şerbetçinin önünde durmuş limonata içiyor, torununa masallar anlatıyordu: "Bir varmış bir yokmuş…" Sonbaharın sonuna gelinmişti, ama Ossip, nedendir bilinmez, yaz günlerindeki haliyle görüyordu Kiev'i, koyu yeşil ağaçlarıyla, yapraklarında güneş ışınlarıyla. Yarım bardak votkayı dikti, birden Minaev'e anlatmaya koyuldu:

— Karımı tanıdığım sıra evleneceğimiz aklıma gelmemişti. Konsere gitmemizi istedi. Yerlerimize oturduk, orkestra çalmaya başladı. Raya bana doğru eğildi ve sordu: "Ne çaldıklarını biliyor musunuz?" Müzikten hiç anlamam ama itiraf etmek de istemedim; başımı salladım. "Ne çaldılar?" diye sormaz mı arada? Hareketli, insanı sürükleyen "ovada şarkı duyuldu" ya da "Carmen" gibi bir şeydi. "Carmen…" dedim. Beni ilk kez görür gibi baktı yüzüme: "Ne kulak varmış sizde de!…" dedi. Çaldıkları Beethoven'in bir senfonisiymiş… Nereden bilebilirdim? Canım sıkıldı. Eve döndüğümdne aynada kendimi gördüm… Kulaklarım hiç de güzel

değildi, saçlarımı da kestirdiğimden ikisi de iyice ortaya çıkmıştı. Raya'nın başka şeyden söz ettiğini biliyordum, ama sanki kulaklarıma da takılmış gibi geldi. Anama sordum: "Benim kulaklarım herkesinki gibi mi?" Anam şu cevabı verdi: "Babanın kulaklarına çok benziyor." Oysa babamı hiç hatırlamıyordum; ben çok küçükken çekip gitmişti. Sonradan, evlendiğimizde kulak hikâyesini Raya'ya anlattım. Beş yıl takıldı bana. Şimdi seyrek yazıyor. Anlıyorum onu; ben de mektup yazmak için kendimi zorlayamam; oysa mektup yazmak bana daha kolay gelir. Raya başka koşullarda savaşıyor. Bizim koşullarımız beni sıkıyor… Ah! Ne kadar isterdim Kiev'i görmeyi! Üstelik bize çok da yakın… Ailem orada değil, ayrılmış. Ama ne kent! Yazık ki hiç görmemişim Kiev'i. Hele yazın, eşsizdir…

Ossip, güneş ışınlarının parıldadığını, Kiev manastırını, Raya'nın beyaz elbisesini görür gibiydi ama anlatamıyordu.

Daha sonra Minaev, Olga'ya:

— Çok tatlı bir adam, dedi. İlk bakışta anlayamamıştım. Önceleri sinirime dokunuyordu: Rastgele bir şey söylerdim, bana bir atasözüyle cevap verirdi. Lahana derdim, diyalektikten söz ederdi. Aslında taş yürekli değil, tam tersi. Yaradılışı böyle… Örneğin ben birden duygulanıveririm, oysa duygululuk onu rahatsız eder. Kaplumbağanın neden bir kabuğu var bilir misin? Çok duyarlıdır da ondan…

Olga, utana sıkıla, bir çeşit iç güvenle:

— Ben de çok iyi bir adam olduğunu biliyorum, dedi. Ama

mutlu değil sanki.

— Mutlu değil mi? Neden acaba?

— Bilmem. Bende öyle bir izlenim uyandırdı.

— Dün ne kadar şendi, görmedin mi? Seninle dans ederken benim ayağıma bastı.

Olga gülümsedi, yine de inatla:

— Şendi ama… Mutlu değildi, dedi.

On gün sonra Ossip'in düşü gerçekleşiyordu: Tümeni Jitomir'e nakledildi, Kiev'i gördü. Kreştçatik'e çıktığında şaşırdı kaldı: Düşleyip durduğu kent ortada yoktu. Buz gibi yağmur altında yıkıntılar kara kara lekeler bırakıyordu. Ossip, pek çok yıkık kent görmüştü, ama onu bu kentlere bağlayan sırf savaş kavramıydı. Oysa Kiev, belleğinde barış çağının kenti olarak, bıraktığı gibi canlanıyordu. Ve birden kendini Kreştçatik'te buluvermişti. Kiev orada yoktu ve savaş devam ediyordu…

Yaşadığı evin ayakta kalıp kalmadığını anlamak üzere Saksağankaya Sokağı'na koştu; evi görünce sevindi. Komşuları Yakovenkoların kapısını vurdu; onları iyi tanımazdı, ama şimdi yakın akraba gibi geliyorlardı Ossip'e. Uzun süre önce, mutluluk yıllarında evlerinin yakınında yaşamamışlar mıydı?… Yakovenko askerdeydi; küçük kızı Nina'yı Almanlar, çalıştırmak üzere götürmüşlerdi. Geriye Maria Nikiforovna ile topal Glaşa kalıyordu. Bir subay gören Maria Nikiforovna hemen canlandı;

Ossip'i tanımamıştı ama her asker ona kocasını hatırlatıyordu.

— Şu koltuğa oturun. Size bir şey sunmak isterdim ama Alman işgalinde pek yoksullaştık…

Ossip adını söyleyince Maria Nikiforovna hüngür hüngür ağlamaya başladı.

— N'eniz var? diye sordu Ossip.

— Zavallı annenizi hatırladım: Bana geldi ve "Bizi sürüyorlar, dedi. "Yaşayıp yaşamayacağımı bilmiyorum. Bizimkiler geri dönene kadar eve, eşyalara göz kulak olur musunuz?…" O zamanlar bu hayvanların ne yapacağını kestiremiyorduk. Sonra Nina geri döndü: "Çocuklara varıncaya dek hepsini öldürdüler…" dedi. Bir türlü inanmak istemiyordum, sonradan doğru söylediğini öğrendik… Babi Yar'ın sözü edildiğinde, elimde değil ağlamaya başlıyorum… Sizin odanıza alçağın birini yerleştirdiler: Almanya'ya gönderilecekleri bulup çıkarıyordu. Nina'nın felaketine de o sebep oldu…

Maria Nikiforovna devam ediyordu ama Ossip bir şey duymaz olmuştu. Kımıldamadan oturuyordu koltukta; genellikle sert ve somurtuk yüzünde öylesine büyük bir acı belirmişti ki Maria Nikiforovna ona baktı ve sustu. Glaşa mutfağa kaçtı, orada hıçkırarak ağlamaya koyuldu. Sonunda Ossip yerinden kalktı, alçak sesle:

— Hoşça kalın Maria Nikiforovna dedi.

Kadın korktu.

— Nereye gidiyorsunuz? Oturun biraz benimle…

— Hayır, gitmem gerekiyor.

Merdivenden inerken düşünüyordu: Ya bir şey bilmiyor ya da anlatılanları birbirine karıştırıyorsa? Raya, anamla Ala'nın başka yere gönderildiğini yazıyordu… Kulikovlar'ın kapısını vurdu. Kapıyı yaşlı bir kadın açtı.

— Ben Alpert, dedi Ossip. Almanlar geldiğinde burada mıydınız?

— Hep buradaydım. Ne kadar acı çektim bilseniz…

— Anamı gördünüz mü?

Umutsuzlukla konuşuyor, sesi titriyordu. Kulikova kendisini suçladığını sandı. Hızlandı konuşması:

— Yapacak şeyimiz yoktu. Fikrimizi mi soruyorlardı sanki?.. Beni de karargâha götürdüler, canımı güç kurtardım… Evimizde aranmadık köşe bırakmadılar…

— Sizden tek şey istiyorum, cevap verin bana: Anamla kızımı gördünüz mü?

— Akşam görmüştüm ama çıktıklarında öyle korktum ki dışarı adım atamadım.

Ossip Babi Yar'a gitti. Gözlerini evlere, ağaçlara, mermilerle delik deşik olmuş yola dikmiş, anasıyla kızının adım adım çektiklerini belleğine kazımak ister gibiydi. Bir şey düşünmüyordu, yitirdiği şeyin büyüklüğünün bilincine varmamıştı daha; yalnız güçlükle soluk alıyor, bir şey duymuyor ve yürüyor, yürüyordu. Aklına bir şey geldi: Ne kadar da uzundu şu Lvov Sokağı! Ala ile ölüme yürürken aynı şeyi Khana'nın da düşündüğünü bilmiyordu.

Çevrede kimseler yoktu. Derken bulanık bakışlı, sarhoş gibi biri yıkık evlerin arasından çıkıverdi. Ossip seslendi adama:

— Babi Yar nerede?

— Sağa sapın, hemen görürsünüz. Yakınlarınız mı öldü orada?.. Yalnız, bir şey bulamayacaksınız… Almanlar, tüymek gerektiğini anladıklarında buraya savaş tutsakları getirdiler; arkalarında iz bırakmamak için ne kadar ceset varsa hepsini toprağın altından çıkardılar. Gece gündüz burada ölü yakıldı. Soluk alınmıyordu. Şey sevgili yoldaş, sigaranız var mı?

İşte Babi Yar. Yer yer doldurulmuş. Külle karışık kum. Kararmış ufak ufak kemikler. Anam, elinde yiyecek torbasıyla dönerdi çarşıdan: "Ossip, sana ağaç çileği aldım, seversin ağaç çileğini… Tiyatronun tam karşısına ne ev yapmışlar!.. Ala'ya Maskara'dan bir ayı getireceğine söz vermişti; Ala da sormuştu: "Isırmaz mı?" Bütün sevdikleri, tanıdıkları, birlikte yaşayıp büyüdükleri… Ossip diz çöktü, yüzünü nemli ve soğuk kumlara yapıştırdı.

Karanlık epeydir çökmüştü ama bir türlü oradan ayrılamıyordu. Şimdi Raya'yı, yalan söylemesine yolaçan aşkının gücünü düşünüyordu; bütün dertleri sırtlamış, kocasına duyurmak istememişti…

Uzun süre Raya ile yaşadım da ne yürekli karım olduğunu anlamadım. Cepheye gitmesi, asker hayatının ve ölümün onu korkutmaması beni şaşırtıyordu. Oysa çektikleri bütün bunlardan da beterdi: Bana, mektuplarında Ala'nın sözünü ediyordu. Bir ana yüreği için bundan büyük işkence olamaz. Ve ben, anamla Ala'nın kentten ayrılmakla iyi ettiklerini, Kiev'de adam öldürüldüğünü yazıyor, acısını daha da arttırıyordum. Ala'nın nasıl olduğunu, büyüyüp büyümediğini soruyordum ona…

Babi Yar kumları üzerinde Raya'yı düşündüğü an hayat zafer kazanıyordu. Savunmasız biri öldürülebilir, ceza korkusuyla ölüsü yakılıp külleri savrulabilir, tanıklar ortadan kaldırılabilir; ama insanoğlunun en yüce yanı, aşk yok edilemez. Raya, katillerden daha güçlü olduğunu göstermişti.

Ossip, yazı yazma ve konuşma sanatında pek başarılı sayılmazdı; içinde birikenleri nasıl anlatacağını bilmiyordu. Daha Stalingrad önlerindeyken, kendi kendine, neden bende konuşma yeteneği yok, diye düşünmüştü. Tıpkı Minaev'in köpeği gibi; o da mutlaka bir şey duyuyor ama ne diyeceğini bilmiyor… İki gün sonra Ossip, Raya'ya mektup yazdı:

"Raya, sevgilim, sorularımla seni üzdüğüm için beni bağışla. Artık her şeyi biliyorum. Babi Yar'ı gördüm. Başımıza gelen felaketi sen benden de önce biliyordun nasılsa. Dinle Raya, bu

felakete birlikte katlanmalıyız; sözler ne senin işine yarar ne de benim. Ama elini tutup sana şunları söylemek istiyorum: İşte yalnız kaldık, başımıza gelen korkunç bir şey, ama hiçbirini unutmadan yaşamaya devam edeceğiz; bu anıyla yaşayacağız. Artık sendeki büyük gücü öğrendim. Bu akşam ön saflara gidiyoruz. Kiev'de kaç kişi öldürdüklerinden haberim yok; yetmiş bin kişinin sözü ediliyor. Ama sayılar bir şey göstermez; canlı insanları öldürdüler. Bu, bağışlanabilecek şey değildir. Cesaret sevgilim! Babi Yar'da duyduklarımdan sonra sözcükler beni ürkütmüyor. Sonsuza dek birlikte olacağımızı sana söylemek istiyorum, bu ölümden de güçlü bir şeydir.

Ossip."

Ossip'i gören Minaev başına bir şey geldiğini hemen anladı; yine de arkadaşını sorguya çekmedi. Ossip susuyordu. Ancak birkaç gün sonra, Minaev'in kesimini dolaşırken (Almanlar oraya taze bir tümen getirmişlerdi; herhalde yeni bir oyun hazırlamaktaydılar) Ossip:

— Anam ve Ala, Babi Yar'da can vermiş, dedi.

Minaev sesini çıkarmadan dostunun elini sıktı. Bir daha da bu konuya dönmediler.

Sonraki haftalar öyleydi ki, Ossip olup bitenleri düşünecek zaman bulamadı… Zorlu savaşlar veriliyordu. Sanki Almanlar yüreklenmiş, '41 ve '42 yıllarını hatırlamışlardı. Bielgorod ve Donetz havzasından beri geri çekilen askerleri yüreklendirmenin ne kadar güç olduğu biliniyordu aslında. Alman komutanlığı bitkin düşen birlikleri geri çekmiş, batıdan gelen yeni tümenleri bunların

yerine cepheye sürmüştü. Kursk savaşında olduğu gibi, Alman askerleri "Kaplan" ve "Ferdinand" tanklarına körü körüne güveniyorlardı. Kendilerine verilen görevle hepsi kışkırtılmıştı: Kiev'i geri alacak ve Kızılların başarısının rastlantı sonucu elde edildiğini bütün dünyaya göstereceklerdi.

Alman karşı saldırısı iyi başlamıştı; amansız savaşlardan sonra Almanlar Jitomir'e girmiş, Kiev'e doğru ilerlemeye devam ediyorlardı. Tümen Komutanı General Zikov, bir yol ve demiryolunun geçtiği kesimi savunma görevini Ossip'e vermiş ve şöyle demişti: "Kısa sürede elden geldiği kadar çok siper kazdırmak önemli…"

Ossip, emir subayına:

— Bana Leonidze'yi bulsana, dedi.

Ama Leonidze ile bağlantı kurulamıyordu. Minaev, kendi kesiminde durgunluğun devam ettiğini, yalnız Almanların tıpkı Stalingrad'daki gibi durmadan mermi yağdırdıklarını belirtti. Polištçuk'la da bağlantı kopmuştu, ancak sürünerek onun kesiminden gelen bir asker Almanların siperlere yaklaşıp geri püskürtüldüklerini anlatmıştı; üçüncü tabur dayanıyordu. Bütün bunlar sabahın dokuzunda olup bitiyordu, ama 10.15'e doğru yedi "Kaplan" alay karargâhının bulunduğu tepeye yaklaştı. Çevrede mermiler patlıyordu. Her patlayışta da yerinden fırlayan Ossip sağına soluna bakınıyor, bir şey olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Tümen komutanı onu aradı.

— Ne alemdesiniz? diye bağırıyordu Zikov.

— Dayanıyoruz, dedi Ossip. Yirmi altı tank var. Leonidze'nin kesiminden geçtiler. Bizim safların tam karşısında yedi "Kaplan" duruyor. Topçu ateşine başlansa fena olmaz…

İki "Kaplan" hasara uğradı; öbürleri sağa Polişçuk'un kesimine yöneldiler; üçüncü tabur çekilmişti. Tankların ardından Alman piyadelerinin saldırısı geldi. Minaev püskürtüldü. Akşam Almanlar, alay karargâhıyla iki bölüğü kuşattılar. Ossip düşündü: '41'deki gibi, bir alay yerine iki bölüğe komuta etmem gerekecek. Yirmi dört saattir dayanıyorlardı. Ossip yaralanmıştı; başı dönüyor, kafası çatlayacak gibi oluyordu. Yakıcı madde dolu şişelerle tank saldırısı püskürtüldü. Hava kararırken, generalin yolladığı birkaç zırhlı arabayla Minaev'in taburu Alman saflarını yarıp alay karargâhıyla bağlantıyı kurabildi. Ossip hemen Leonidze'nin yanına koştu, askerleri yüreklendirdi. Sabah tabur karşı saldırıya geçiyor ve köyü geri alıyordu. Öncekine oranla daha durgun bir gün geçirdiler… Zikov Ossip'i çağırdı. Ossip raporunu verdi: Her yanda durum düzelmişti. Yalnız Polişçuk, tepe üzerindeki küçük köyü almak zorundaydı, iyi bir mevzi olabilirdi köyün bulunduğu tepe… Ancak Polişçuk ağır kayıplar vermişti. Yedek tabur savaşa sürülse…

— N'en var diye sordu Zikov. Yüzün hiç hoşuma gitmedi…

— Hafif bir sıyrık, önemsiz bir şey.

— Bir saatçik olsun uyumalısın.

— Hayır, gidip Polişçuk'u göreceğim.

— Dur, bir şeyler ye önce.

General, büyük çini bardaklara votka doldurdu; birden Ossip'in uyuyakaldığını farketti. Vay canına! Bütün asker yorgunluktan bitmişti işte! Zikov, yemek yerken gürültü yapmamaya çalışıyordu. Ama top patlatılsa Ossip'in uyandırılamayacağını da anlamıştı; üç gecedir gözünü kırpmamıştı zavallı. Bir süre sonra yerinden fırladı, başını sağa sola salladı ve Polişçuk'un yanına koştu.

— Minaev, ne alemdesin dostum?

— Fena değil: Savaşın devam ettiği anlaşılıyor…

Savaş, daha dört gün anlamsızca sürdü gitti. Saldırılar, karşı saldırılar. Sonra yine durgunluk çöktü ortalığa: Almanlar artık Kiev'i düşünmüyorlardı. Ossip tam altı saat uyudu, sonra buz gibi suyla yüzünü yıkadı –dışarda don vardı– Birden içini korku kapladı: Neden Raya'dan hiç mektup alamadım? Oturdu, karısına mektup yazdı: "İyiyim, mektuplarını bekliyorum. Artık bütün varlığım, hayatım sensin…"

17

— Haydutlarda utanma sıkılma kalmadı, dedi Albay Schummer. On beş günde dört askeri treni uçurdular… Onları harekete getiren nedir bilmiyotum, genel valinin ölümü mü yoksa Kızılların saldırısı mı? Her neyse sonbahardan beri hayatı bize zehir ediyorlar…

— Bizde de suç var, dedi Schirke. On aydır buradayım, hep aynı şeyi işitiyorum: "Ruslarla ilişkilerde kibarlığın gereği yok." Kibar olalım demek istemiyorum anlarsınız. Hiç kuşkusuz Fransa'da işler çok daha basitti. Ancak burada da biraz idare yoluna gitmek gerek. Rus halkının yaradılışı biraz çapraşıktır, içinden kolay çıkılamaz; bu ormanı insan geçebilir, ama orada yolunu da kaybedebilir. Albayım size bilgi vermemi ister misiniz?

Çantasından, sık yazıyla kaplı bir kâğıt çıkardı, görüşünü anlatmaya koyuldu. Schummer yarım kulakla dinliyordu onu. Bu Schirke kimin nesi? diye soruyordu kendi kendine de. Bir kere binbaşı, ya sonra?… Kube'nin koruduğu bir subay. Zavallı Heinz, binbaşıya "sahtekar" dediği için cephenin yolunu tuttu. Ama Schirke alçakgönüllülük numarası yapıyor, "sıradan bir emekçi" olduğunu söylüyor; üstelik kendini "her işe koşan biri" diye de gösteriyor. Mutlaka Himmler'le ilişkisi vardır… Her neyse, onu kızdırmamak gerek.

Schirke sustuğunda, albay:

— Bura halkı için fazla ince şeyler düşünüyorsunuz dedi. Uzun süre Fransa'da çalıştığınız nasıl belli. Yine de deneyin. Size bir şey

söyleyeyim mi binbaşım: Çalışkanlığınızın hayranıyım…

Gerçekten de Schirke çok çalışıyordu. Çevresindeki hava boğuyordu onu. Berty ile karşılıklı yediği yemekleri hatırladıkça gülüyor, artık işim vahşilere gözdağı vermek, diyordu.. Kemanla duvara çivi çakıyoruz… Yine de yakınmıyordu halinden. Durum ciddiydi. Kızıllar ilerliyorlardı. Nasyonal-sosyalizmin kaderi burada, Rus topraklarında belli olacaktı. Ana baba kuzusu Hubert ya da zevkine düşkün Schummer paçayı kurtarma peşinde olabilirler, böyleleri her an Anglo-Saksonlarla kırıştırmaya hazır. Ben, ancak Üçüncü Reich yaşarsa yaşarım…

Gözlemci ve zeki olan Schirke ahlak yönünden az gelişmişti; inceliği, yöntemlerinin karışıklığından ve cevaplarının keskinliğinden geliyordu; ruhu kaba, taş gibi sertti. Führer'in sözleri onun gözünde insan düşüncesinin belirtisi değil, "On Emir"in ta kendisiydi. Alman egemenliğini iyice yerleştirebilmek için Paris'te lüks lokantalara gitmiş, Nivelle'le şiirden söz etmiş, kayıtsız neredeyse havai görünmüştü. Burada, tahtakurusundan geçilmeyen ahşap bir evde yatıp kalkıyor, domuz yağıyla pişmiş patates yiyor, bir tabanca kurşununa kurban gitme korkusu duymadan kentte geziniyor, pasaportuna göre Protestan olmasına ve Tanrıya inanmamasına rağmen Katolik kilisesine devam ediyordu. Düzeni yerleştirme çabasındaydı, ama aptallar ve tembeller iş görmesine engel oluyorlardı.

Albayla konuştuktan sonra keyfi yerine geldi. Uzun süreden beri, Litvanya'dan bir polis müfrezesi getirtilmesi için uğraşıyordu. Sonunda istediği olmuştu. Schummer'le konuşurken elinden bırakmadığı kâğıtta "paratoner" sözcüğü yazılıydı… Schirke, aptal suratlı genç bir polis memuru seçti:

— Buralı kızlar hoşuna gidiyor mu? diye sordu.

Ödü patlayan polis:

— Birine bile elimi sürmedim, dedi.

— Halt etmişsin. Bugünden tezi yok, en güzel kızlardan birini seçecek ve yattığın yere götüreceksin…

— Beklesem daha iyi…

— Emrediyorum: Bu akşam bir kızı kolundan tutup evine götüreceksin. Anlaşıldı mı?

Kent halkı, Almanların düzene önem verdiklerini hemen anladı: Kızın ırzına geçen polis memuru çarşı alanında ipe çekildi: "Burada görülen bütün kötülükler polis tarafından yapılmıştır; halkın yakınmasına yol açan olaylarla Almanların en ufak ilgisi yoktur.

Schirke, Minsk'ten bir sürü tuhafiye ve büro malzemesi getirmişti; kent dükkânlarında bunlar satılmaya başladı. Bir köylü kadının kazını çalan iki ulaştırma eri yakalandı. Schirke, beyaz Rus dilinde sekiz-on cümle ezberledi. Sonra da belediye binasındaki halka söylev verdi: Herkesin rahatının sağlanacağını yakın bir gelecekte de eksikliği duyulan malların getirileceğini bildirdi.

Bu söylevin ardından da en önemli işe, Nalibok Ormanı'na el attı. Bu ormanda, Kızıl partizanlardan başka Londra'daki geçici

hükümetle ilişkisi bulunan Polonya mültecileri gizleniyordu. Schirke, uzun süredir onlarla anlaşmak gerektiğini savunuyordu ama Hubert çok korkaktı. Neyse ki şimdi albay, Schirke'nin önündeki engelleri temizlemişti. Bir orman korucusunun kulübesinde Schirke, "Londralıların" (ormandaki Polonyalılara bu adı veriyorlardı) temsilcisiyle görüştü.

— Bizi sevmiyorsunuz, dedi. Bu doğal bir şey. Size aşk ilan edecek değilim. Birbirimizi kandırmamız neye yarar? Ancak Rusları da hiç sevmediğinizi biliyorum. Bir önerim var: Karşılıklı, her türlü düşmanca davranıştan vazgeçelim. Bu bölgedeki Kızılları sürüp atabilirsiniz.

Yarım saat sonra anlaşma imzalanmıştı. Gündüzleri, küçük gruplar halinde Polonyalıların kente inip alışveriş yapmalarına izin verildi. Ancak bu gruplar on kişiden kalabalık olmayacaktı. İki taraf da Kızıllara karşı savaşmayı kabul ediyordu. Schirke, ilk zaferi kazandığı inancındaydı.

Bulundukları yerde, Schirke'nin yalnız Vali Yardımcısı Vassilenko'ya güveni vardı. Otuz yaşlarında yalnız, hastalıklı bir adamdı Vassilenko. Bulundukları topraklar Polonya sınırları içindeyken Vassilenko'nun bir bakkal dükkânı vardı. Ayrıca kaçakçılık yapar, aşktan söz eden şiirler yazardı. Sovyet iktidarı yerleşince beyaz Rus efsanelerinden esinlenen bir oyun yazmış, bu oyunla yarışmaya katılmıştı. Almanlar şehri işgal eder etmez komutanlığa koştu. "Kızılların baskısından şikayetçi miydiniz?" diye sordu Alman subayı. Vassilenko şu cevabı verdi: "Fizik yönden hayır ama ruhsal bakımdan beni eziyorlardı, her şeyden önce idealistim ben."

Schirke, Vassilenko'ya:

— Bir adam gerekli bana, dedi. Ama partizanlara yollamak istiyorum, lekesiz bir adı olmalı…

Bir süre düşünen Vassilenko, eczacı kalfası Paşa Kutas'ı seçti. İri yarı, ama yumuşak başlı bir çocuktu Paşa; ondan söz edenler gülerek, Albay Schummer'in çoban köpeği karşısında bile şapkasını çıkardığını söylerlerdi. Gece Kutas'ı yakaladılar, kıyasıya dövdüler. Sabah da Schirke'nin karşısına çıkardılar.

— Ben suçsuzum, dedi Kutas.

— Olabilir. Sizi tutuklayan Gestapo ajanlarıdır. Benim ilgim yok. Ancak size bir kurtuluş çaresi gösterebilirim… Nalibok Ormanı'na gidecek ve partizanları bulacaksınız, Alman baskısına daha fazla dayanamadığınızı söyleyeceksiniz. Müfrezelerinin mevcudunu ve uçaklara verdikleri işaretlerin neler olduğunu öğrenmek zorundayız. Bu işi yaparsanız on bin ruble alacak ve rahata ereceksiniz…

— Beni öldürürler, dedi Kutas.

— Sizi kollarını açıp karşılayacaklar. Elinizde arayıp da bulamayacağınız bir belge var: Gömleğinizi çıkarın ve Gestapo merkezinde size neler yapıldığını gösterin. Hem sonra sizi biz bırakmayacağız; kendiniz kaçacaksınız. Minsker Zeitung'a ilan verecek, sizi yakalatanın para alacağını açıklayacağız…

Kutas sızlanıp duruyordu. Schirke kendi kendine söylendi: Şu

Vassilenko'nun bana yolladığı ahmağa bak! Gözleri bununkilere benzeyen bir başkasına rastlamadım şimdiye kadar: Tam bir koyun… Sonunda Kutas öneriyi kabul etti.

— Sakın Kızılların safına geçmeyi düşünmeyin, dedi Schirke. Parayı aldığınızı gösteren makbuz elimde. Namussuzluk ederseniz, bu makbuzu Soyyetler Birliği İçişleri Komiserliği'ne yollayıveririm…

Aradan bir hafta geçti. Schirke, Kutas'tan haber bekliyordu. "Londralılar" Kızıllarla çatıştıklarını bildirdiler; Kızıllardan altı kişi ölmüştü. Başlangıç için fena sayılmaz, diye düşündü Schirke. Yine de keyifsizdi. Kiev'in alınması için girişilen karşı saldırı püskürtülmüştü. Kızıllar Vitebsk önlerinde de kıpırdanıyorlardı. Güneyde durum güçleşmişti. Angouléme'den mektup yollayan Hans; Fransızların iyice azıttığını, müttefik çıkarması beklendiğini yazıyordu. Zorlu günler yaklaşmaktaydı…

Kent yakınlarında partizanlar bir konvoya saldırdılar. İçlerinden biri ele geçirildi. Gestapo ajanları adamı uzun uzadıya sorguya çektiler, bir sonuç alamadılar. Albay Schirke'ye:

— Herifi asmaktan başka yol yok, dedi. Gençten biri. Öğrenciymiş. Dikkati çekmeyen bir yüzü var, sevimli de…

— Bir sakınca görmezseniz kendisiyle konuşayım, dedi Schirke. Niyetim sorguya çekmek değil. Gestapo ajanları ağzından bir şey alamadıktan sonra… Bu haydutların ne düşündüklerini, ne istediklerini anlamak çabasındayım…

“Ne isterseniz yapın”, dedi Schummer. Az sonra da gülerek, Hubert’e: “Schirke edebiyat alanında ün yapmaya niyetli,” dedi. “Önemsiz şeylerle başladı, sonunda bir psikolojik roman yazacak sanırım. Neredeyse bir Dostoyevski…”

Schirke’nin yanına getirilen, gerçekten pedagoji enstitüsü öğrencisiydi. Adını bir türlü söylemiyordu; Gestapo fişlerine “İvan” diye geçmişti. Bakışı Schirke’nin dikkatini çekti: Güvenli, meydan okuyan bir bakıştı bu.

— Oturun, isterseniz sigara da içebilirsiniz. Bir düşmanın sigarasını almak istemezseniz içmeyin. Sizi sorguya çekmek niyetinde değilim. Sizinle genel konuları tartışmak istiyorum. Kim bilir, belki benim içimde de davanızın haklılığı konusunda birtakım kuşkular uyanmıştır?… Sorularıma cevap vermek ağırınıza gidiyorsa konuşmayın. Bizden niçin nefret ettiğinizi söyler misiniz?

— Cevabını bilmıyor musunuz? –Tutsak, alaylı alaylı gülümsedi.– Çocuklar bile söyler bunu size. Çünkü topraklarımıza girdiniz…

— Savaş patlayınca mutlaka biri öbürünün toprağına girer.

— Savaşı siz başlattınız.

— Biz sizin başlattığınıza inanıyoruz; sadece sizden önce davrandık. Zaferi kazanırsanız bizim başlattığımızı söyleyebilirsiniz. Zaferi biz kazanırsak, sizin başlattığınızı anlatmaya, kulaklara sokmaya çalışacağız. Bunun önemi yok…

Benim düşündüğüm başka şey. Ülkenize, sizden çok daha yüksek bir kültürün temsilcisi olarak geldik, bunda kimsenin kuşkusu yok. İlkel gereksinimlerden yoksun evlerinizde askerlerimizin neler çektiğini görmek yeter. Gerçekten de sizden çok üstünüz. Neden bir şey söylemiyorsunuz?

— Ne diyebilirim? Dün yurttaşlarınız beni kızgın demirle dağladı. İşte kültürünüzün doruğu!

— Bizim çok altımızda olduğunuzu anladığınız için küstahlaşıyorsunuz. Hareketlerinize tek şey egemen: Nefret!

— Yalnız nefret değil…

— Başka ne var?

Adının İvan olduğunu söyleyen adam, Schirke'nin gözlerinin içine bakarak cevap verdi:

— Sizi küçümsüyoruz da…

— Gülünç! Neyimizi küçümsüyorsunuz? Gestapo yöntemlerini mi?

— Yalnız onu değil. Felsefenizi, rahatınızı, insan olarak sizi küçümsüyoruz…

— Çok terbiyesizsiniz, ama anlıyorum, kaybedecek bir şeyiniz yok nasılsa. Düşmanı küçültme çabanızda iğrenç bir yan var. Sizin karşınızda duran bir Almanım. Beni küçük gördüğünüzü

söylüyorsunuz. Peki ama neden savaştığımı biliyor musunuz?

— Belki akılsız olduğunuz için verilen emirleri yerine getiriyorsunuz; aptaldan çok hayduda benziyorsunuz ya. Belki açgözlülüğünüzden sürdürüyorsunuz savaşı; ülkenizde askı satardınız, burada durumun hakimi, tek efendisisiniz. En iyi biçimiyle düşünsek, Almanya'nızın bütün ülkelerden üstün olduğuna inandığınız için savaşıyorsunuz.

— Sanki siz, ülkenizin öteki ülkelere üstün olduğunu sanmıyor musunuz?

— Sizin aptaldan çok hayduda benzediğinizi söylerken yanılmışım; hem aptalsınız, hem de haydut. İnsanın kendini vermesiyle kendi kendini tatmin etmesini nasıl birbirine karıştırabilirsiniz? Bizim düşüncemiz ülkemizden çok daha geniş, üstelik ülkemizin küçük olmadığını da gördünüz…

— Düşüncenizin büyüklüğü nereden geliyor? Küstahlığınızın ölçüsünden mi?

— Çok basit. Safınızda kimler var, hırsızlar, ayyaşlar, hayatta bir baltaya sap olamamışlar. Bunun siz de farkındasınız, resmi törenlerde dostlarınızı ortaya çıkarmaktan çekiniyorsunuz. Oysa bizim safımızda Thaelmann var. Onun en namuslu Alman olduğunu sanıyorum. Onu küçümsemek şöyle dursun, Thaelmann'a saygı duyuyorum ben. Alman oluşu ondan tiksinmeme yol açmıyor. Sizi de Alman olduğunuz için değil, faşist olduğunuzdan ötürü küçümsüyor, nefret ediyorum.

Schirke bir işaret yaptı: Götürün şunu… Tartışma onu yormuştu. Evet, bu herifin görüşü değişmezdi nasılsa… Ölümüne bir savaş vermek zorundayız. Ya onlar bizi yiyecek ya biz onları. Albay Schummer'e:

— Bizimkilerden bazılarının bu konuşmada hazır bulunmalarını isterdim, dedi. Şimdiye dek Bolşeviklerle anlaşabileceğimi savunuyorlardı. Onu asacak mısınız?

— Asmak gerek…

— Ben olsam kurşuna dizerdim…

Farkına varmadan, konuştuğu adam Schirke'nin aklını karıştırmıştı. Ama albay: "Demek size göre kurşuna dizilmesi gerekir?" diye sorduğunda kendini topladı ve şu cevabı verdi: "Hayır hayır, asmak daha iyi. Hem halka da iyi bir ders olur…"

Gece çok kötü uyudu: Hiç durmadan, kara kara geleceği düşünüyordu ama düşünceleri karışıktı, başağrısı gibiydi. Schirke, fırtınanın Almanlar üzerine çökeceğini duyuyordu.

Adının İvan olduğunu söyleyen partizan on dokuz aralık günü asıldı. Birkaç gün sonra da, yirmi dördünde, Schirke albayın evindeki eğlentiye çağrılıydı. Çam ağacı pamuk ve küçük bayraklarla süslenmişti. Emireri, Noel onuruna yiyecekleri kazı tam kıvamında pişirmişti. Hubert bir gramofon getirdi. Ihlamur ağacı altındaki genç kızdan söz eden şarkıyı dinlerken Schirke, gırtlağına bir şeyler düğümlendiğini hissetti: Eskiden annesi söylerdi bu şarkıyı… Schirke duyguluydu, mutsuz bir aşk

hikâyesi, kitap sayfaları arasındaki kuru bir yaprak, laternanın sesi, batan güneşin görüntüsü neredeyse gözlerini yaşartırdı. Şu sıra da şarap, müzik ve anılara dalıp gitmişti. Bir şey düşünmeden gözlerini kapadı…

Patlama korkunçtu. Albay Schummer'in bir kolu koptu. Hubert hemen öldü. Schirke birkaç sıyrıkla paçayı kurtardı. Sokakta ateş ediliyordu. Schirke koşarak alana vardığında nöbetçinin ölüsüyle karşılaştı. Seslendi; askerin biri koşarak geldi. Ödü patlamıştı, bir şey anlamıyor ve durmadan "haydutlar, haydutlar" diye söyleniyordu. Kışlalar kentin öbür ucundaydı; askerler Noel eğlentisi düzenlemişlerdi. Schirke'nin olup biteni anlaması için en az bir saat geçmesi gerekti. Nalibok Ormanı'nda gizlenen partizanlar kente kadar sızabilmişlerdi. Nöbetçileri öldürmüş ve albayın oturduğu eve bomba atmışlardı. Ertesi sabah, Schirke Belediye Başkanı Yardımcısı Vassilenko'nun partizanlarla kaçtığını öğrendi. Paşa Kutas'tan da haber yoktu.

Schirke, oğluna yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Şu sıra burada çok sıkıntı çekiyoruz, ama her zamanki gibi zaferimizden eminim. Hans, Führer ve Almanya için ölmeye hazırlan!"

18

Müfreze bir tek kişi kaybetmemişti; aşağı yukarı yirmi Alman öldürmüş, albayın evini uçurmuş, yığınla silah ve yiyecek ele geçirmişlerdi. Konyağı devirince Vassilenko düşlere daldı:

— Savaş sona erdi mi partizanlarla ve Almanlarla ilgili bir oyun yazacağım. Ah! O Schirke denen herifi görseydiniz! Oyunu mutlaka yazıp yarışmaya katılacağım.

Vassia gülümsedi:

— Beni de jüriye sokmaya çalış; birinciliği almanı sağlarım…

Albayın evine bomba atan Vassia'ydı: İvan'ın öcünü alabilmek için bu görevin kendisine verilmesinde diretmişti. Sonra da kuşkuya kapılıvermişti birden: Ya evde kimseler yoksa? Vassilenko, albayın evine gelen konukları görmüş olmalıydı ama ya son dakikada çıkıp gitmişlerse?

İki gün sonra Nastia'yı kente yolladılar; iyi haberlerle döndü: Yüzbaşı Hubert ölmüş, Albay Schummer ağır yaralanmıştı. Schirke'ye bir şey olmadığını öğrenen Vassilenko sinirlendi: "Onu tanırım, hepsinin beteridir…" Vassia ise rahatlamıştı: Partizan asmanın ne demek olduğunu anlamışlardır.

İvan'ı bir türlü unutamıyordu: Trostianetz Kampı'ndan kaçan İvan'la bir yıl birlikte savaşmışlardı. Çoğu kere, geceleri dertleşirlerdi. İvan öğrenciydi, edebiyatla ilgileniyordu; yığınla

şiiri ezbere biliyor okuduğu romanları anlatıyordu. Vassia arkadaşına "ayaklı kitaplık" adını vermişti. Vassia ise hep mimariden söz ederdi: Piramitlerden, Moskova'daki eski konaklardan, "incecik bir iplikle tutturulmuş gibi duran" Ayasofya'nın kubbesinden, gökdelenlerden. Ara sıra da sevgililerinden konuşurlardı. İvan, başkasını seven bir kız öğrenciye aşıktı; kederli bir gülümsemeyle aynı şeyi tekrarlardı hep:

Bir eski hikâye
Durmadan yenilenir…

Vassia bir gece süren, ama kendisine upuzun, karışık ve inanılmaz gelen mutluluğundan nasıl söz edeceğini bilemiyordu; ancak ara sıra sevdiğinin adını yüksek sesle tekrarlardı.

Savaş olmadığı sıra insanlar büyür, olgunlaşır, yaşlanır, yılların akışına ayak uydururlardı. Garip bir olay gibi, birinin çocuk kaldığı, bir başkasının erken ihtiyarladığı söylenirdi. Olgun kişiyle genç adamı birbirinden ayıran kafa yapısı, zamanla, ağır ağır edinilir. İnsanın iç dünyası ise, sınav yıllarında başka türlü oluşur: O zaman insanlar büyük bir çabuklukla zenginleşirler; yaş kavramı kaybolur, yürek katılaşır, aynı zamanda da aşırı bir duyarlılık kazanır. Dünya daralır: Asker için yeryüzü bir tepe, partizan için orman olur. Aynı zamanda da genişler: Çünkü açığa vurulan duygular, öbür insanlarla sıkı bağlar kurma duygusu kişide, yalnız kendi hayatını değil, aynı zamanda başkalarınınkini de yaşadığı izlenimini uyandırır.

Vassia, Nina Georgiyevna'ya çok basit gelirdi. Savaştan önce

hayatı yaşamaktan çok keşfeder gibiydi. Herhalde sıkıntının, yoksunluğun ne olduğunu biliyordu ama hayatı, rahat ve mutlu görünen pek çok gencin yaşadığı tehlikelerden, eğilimlerden, içinde dolanıp durdukları o manevi labirentten yoksundu. Annesinin basitlik saydığı, gerçek sınavdan geçmemiş yeni yetmelikten başka şey değildi. Vassia'nın görünürdeki basitliğinin aslında engin bir kafa ile eşsiz bir yürek gizlediğini ilk fark eden belki Nataşa oldu; ancak o sıra Nataşa küçücük bir genç kızdı… Vassia'nın ruh zenginliğini fark etmekle birlikte bunun bilincine pek varamamıştı. Şimdi Vassia hep düşünüyordu: Nataşa'yla karşılaşırsak beni tanıyamaz. Ara sıra da içine korku giriyordu: Ya birbirlerine yabancı oluverirlerse? Ama yüreği gerekeni fısıldıyordu Vassia'ya: Hayır, böyle şey olamaz. Görüşleri uyuşuyor, fazla konuşmadan anlaşabiliyorlardı. Birkaç kere karısına mektup yazmış, Rusya'ya dönen arkadaşlarıyla yollamıştı; ancak mektuplarının yerine varıp varmadığını hiç bilmiyordu. İki kere paraşütle silah ve gazete almışlardı, ama hiç mektup gelmedi. Vassia, Nataşa'nın kendisini bekleyip beklemediğini de düşünmemişti; Minsk'de yaşadıkları geceden sonra ne kendisi, ne de Nataşa için başka birinin olamayacağını biliyordu. Partizanlar arasında genç kızlar vardı, çevresinde aşk hikâyeleri gelişiyordu: Aşık oluyor, birbirlerini kıskanıyor, ayrılıyorlardı. Ölümün yakınlığı eski yeminleri yok ediyor, anıları siliyordu. Vassia ise Nataşa'dan başka kadın düşünemezdi. Duygusunun ne denli güçlü olduğunu çok düşünmüştü; kendi kendisiyle alay etmek istiyor, ama sevgili karısını düşününce alaycılığı kayboluveriyordu.

İyi bir komutan olmuştu, büyük bir dikkatle saldırı hazırlıklarını yapıyor, gözü pekliğini emrindekilere de aşılıyordu. Ve akşamın durgunluğunda, barış çağında yaşadığı günleri düşünmeye devam ediyordu; işini düşlüyor, aydınlık yüzlü ve şen

evler gözünün önüne geliyordu; içine tütün sarmadan önce gazete kâğıtlarına geleceğin kent planlarını çiziyordu. Savaş öncesi gökdelenler Vassia'ya pek çekici gelirdi. Şimdi içine kuşku düşmüştü: Gökdelen düşüncesi boşluğu yenme isteğinden doğmuştu. Oysa otomobil sayısı artıp yeraltı demiryolu şebekesi geliştikçe, katları üst üste yığmanın saflık olduğu çıkıyordu ortaya: Boşluk yenilgiye uğratılınca taşların gökyüzüne uzanması sona ererdi. Vassia bahçeyi andıran kentler düşlüyordu, çağının ifadesini bulmaya çalışan kentler: Öyle ya, fabrikalarla beton yığınlarından daha başka şeyler de yapacağız!… Eskiden mimari ona yalnız bir sanayi inşaatı gibi gelirdi; şimdi, gitgide artan bir sanat özlemi çekiyordu. Tekniğin gelişmesi öylesine hızlıydı ki, birbirinden ayrılan çağlar kalmamıştı artık, her şey birbirinin içine giriyordu. Çok çekiciydi… Oysa bu da bir düştü: Teknik geliştikçe maddi gereksinimler artıyordu. Burada elektrik yokluğundan yakınıyoruz, 1812'nin partizanları böyle bir sıkıntının varlığından habersizdiler. On iki yerine altı silindirli arabası olduğu için insan soğuktan donarak ölebilir. İki yıl önce Almanlarda bizden çok daha fazla malzeme vardı. Öyleyse neden alamadılar Moskova'yı? Şimdi "Kaplan"ları buldular, bizimkiler onları da zevkle havaya uçuruyor… Gazetelerinde, bilinmeyen bir "gizli silah" hazırladıklarını yazıyorlar. Durum nasıl olsa değişmeyecek. Amerikalıların da tekniği çok ilerde; herhalde onlar da bir şey bulup çıkarmışlardır. Bütün bu buluşlar karşısında insan hayali şaşırıyor; ilk kez sözü edildiğinde de ağzı açık kalıyor. Ama sonucu elde eden başka şey: İnsan. Ne yazık ki insan ruhu çözümlenemiyor. İşte İvan, Avanesyan, Smirnov, bütün bizimkiler, özellikleri yok, hepsi sıradan kişiler, dostlarından başka onları tanıyan yok; bir rastlantı sonucu gazetelerde onların sözü de edilebilir; ama ahlak yönünden düşmanlarımızın çok üzerinde olduklarından eminim…

Bir gün İvan'la tartıştıkları sıra, ülkelerinin en iyi yanının ne olduğu, buna karşılık yabancıların neden daha ileri gittiğini konuştular.

— Bizim durumumuz hepsinden üstün dedi Vassia, dolayısıyla da birçok alanda önde gidiyoruz, örneğin ulusların bağımsızlığı, öğretimin halka dönüklüğü, vb gibi konularda. Almanların bize üstünlüğü nerede ortaya çıkıyor?

— "Almanların mı?"

İvan bu soruyu sorarken yüzünü ekşitmişti; onların kendilerini herhangi bir alanda geçebileceğini kabul edemez gibiydi; ancak sorunu tarafsızca tartışma kararını vermişlerdi.

— Resimli dergilerine bakılacak olursa, Alman evleri bizimkilerden rahat.

— Canım, bu ufak ayrıntı. Bak, mimarilerinden hoşlanıyor musun?

— Bilmem, pek az bina resmi gördüm, hem işin bu yanı seni ilgilendirir!

—Sanayi alanında Amerika'yı daha üstün sayarım, sanata gelince… Akropol'den iyisi yapılmamıştır derim…

— Amerikalıların otomobilleri çok iyi…

— Bizim de müziğimiz…

— Demek ki insanın iç dünyasıyla ilgili bir şey…

— Doğru.

Vassia canlanmıştı: "Açık söyleyeyim: Bizim en iyi yanımız insanımız; bence önemli olan da bu. İnsan makine yapabilir, ama insan yapabilecek makine düşünemiyorum…"

Bu konuşma, İvan'ın ölümünden kısa süre önce geçmişti. Şimdi Vassia düşünüyordu: Eski dostlardan pek kimse kalmadı. Smirnov, Luntz, Rudin ve ben. Topu topu dört kişi… İki buçuk yıldır da partizanların arasındayım. Nedenini bilmem ama, konuşma sırasında içimizi döktüğümde hep barış çağında geçirdiğimiz günlerin sözünü ediyoruz. Geridekiler belki de bizim savaştan başka şey düşünmediğimizi, savaştan başka şeyin bizi ilgilendirmediğini düşünüyorlar; Mayne Reid ya da Fenimore Cooper'in kahramanlarına döndüğümüzü sanıyorlar belki. Oysa her şey basit olduğu ölçüde de karışık. Sipariş üzerine duygululuğa yer yok… Çarpışmadan önce İvan, Miloşka'sının sözünü ediyordu; sonra Çehov'un Üç Kızkardeş adlı oyununu hatırladı ve: "İnsan gençken Çehov'u anlaması güçtür," dedi. Bunlar İvan'ın son sözleriydi. Gazeteler gelince kapışıyor, Moskova'da metro yapımının devam ettiğini okuyup seviniyor, tiyatrolarda neler oynandığını merak ediyoruz. Herhalde gücümüz buradan geliyor: Yılmadan dövüşmemize rağmen barışçı kişileriz…

Artık işin sonu yaklaştı, bizimkiler saldırıyor. Hemen ardından Vassia, bu düşünceyi kafasından sildi attı. Düşe çok kaptırdım kendimi, bizimkilerin bir ayda buraya varacaklarını sanıyordum…

En iyisi hiç düşünmemek, ne zaman gerekirse o zaman gelirler. Epey ilerledik; '39'dan önce burası Polonya topraklarındaydı… Bildirilerde "Vitebsk yönünde…" sözünün tekrarlandığını hatırlayınca gülümsedi.

Yirmi sekiz aralığı yirmi dokuza bağlayan gece yeni bir görev başardılar. İçinde önemli kişilerin bulunduğu bir trenin geçeceği Vassia'ya bildirilmişti. Luntz, mayın yerleştirme uzmanı diye ün salmıştı. Almanlar çok dikkat ettiklerinden, yeni yağan kar üzerindeki taze izleri dikkatle silmek gerekti. Vassia ile arkadaşları, demiryolunun aşağı yukarı altı yüz metre uzağında pusuya yatmışlardı. Patlama duyulunca, arka vagonlardaki Almanlar karmakarışık yere atladılar. Partizanların makinelileri takırdadı. Acemi partizan Paşa Kutas da harekâta katılıyordu. Sonradan Vassia ona sordu:

— Çok korktun mu?

— Evet, dedi Paşa.

— Önemi yok, olağandır. Alışacaksın… Benim de her keresinde ödüm kopuyor ama alıştım..

— Alıştınsa nasıl oluyor da yine korkuyorsun?

— Korkuya alıştım işte…

Yeni yılı eğlentiyle karşıladılar. Önce Kalinin'in söylevi dinlendi; herkesin yüzü gülüyordu: Ne güzel, şu sıra Moskova'dakiler de onu dinliyor… Kremlin'in saati çaldı…

Sonra kadehler herkes için kalkmaya başladı: Lossev, üç sandık Alman romu yedeklemişti.

Smirnov doğruladı:

— Komutanımızın karısının şerefine, eşlerimizin şerefine içelim!

Vassia'nın yüzü, Nataşa'nın çok sevdiği gülüşle aydınlandı. Nice yıllara Nataşa! Yaşadığımı biliyor musun? Ne garip, yüreğim çarpıyor… Nisanda patlayan bir mayının parçası kolumu yaraladı; saatim kırıldı. Ama yüreğim çarpıyor… Çok iyi bildiğin o gece hep devam ediyor; yılın en kısa günüydü, hem de en uzun, hayattan da uzun. Sevgilim benim…

19

Raya'nın birliği yer değiştirmişti. Ossip'in mektubu iki ay eski posta kutusunda bekledi. Raya, kötü habere kendini çoktan hazırlamıştı. Yeni yıl öncesi Kiev'den gelen bir savaş muhabiri ona Babi Yar'dan söz etmişti; yine de Raya umudunu kesmiyordu. Kendi kendine kaç kere, bir şeye güvenmemesi gerektiğini tekrarlamıştı; yine de bir umut kırıntısı yüreğinin derinliklerinde yatıyordu: Ya bir köye gittilerse? Ya biri onları gizlediyse? Ancak Ossip'in mektubunu okuyunca Ala'nın artık yaşamadığını anladı.

Tümenin en iyi nişancılarından, suskun iri yarı bir Sibiryalı olan Çavuş Kuznetsov savaştan önce avcıydı. Kendisi de ormanda yaşayan hayvanları andırıyordu; yalnız gözleri tatlı ve saftı. Bir gün: "Almana ne diyeceğimi bilemiyorum," demişti. 'Yabani' desem ayı kızar. Karnı doyan ayı hiç insana saldırır mı sanıyorsun? Asla. Oysa Alman insanlara işkence etmekten zevk alıyor…" Saflığı, temiz yürekliliği dokunuyordu Raya'ya. Asteğmen Raya'nın kötü bir haber aldığını Birlik'te kimse duymadı; yalnız Kuznetsov'a:

— Kocam mektup yazmış, dedi… Anasıyla küçük Ala'm artık yaşamıyor. Kiev'deydiler…

Sesi titrememişti bile; Kuznetsov'un birliğinde işlerin yolunda olup olmadığını sordu, sonra yürüdü gitti. Kuznetsov, uzun süre, Raya'nın bu büyük gücü nereden aldığını kendi kendine sordu durdu.

Eskiden Raya, Ossip'in sert bir sözüne gözyaşı dökerdi;

durduk yerde de ağladığı olur, Valya'ya şöyle derdi: "Birden ağlamak geldi içimden…" Gerçekten de, o sıralar her şey boldu: Uyku, ekmek, gözyaşı. Kuraklığın toprağı kurutması gibi felaketin de insan yüreğini kuruttuğu söylenir. Ama Raya'nın yüreği capcanlı ve duyarlıydı; yalnız akıtacak gözyaşından, yakınmadan, insanın büyük umutsuzluklardan düzenli bir günlük hayata geçmesini sağlayan o görünür hüzünden yoksundu. Ancak kirpiklerini sık sık kırpıştırmasıyla ve boğuklaşan sesiyle duygularını açığa vuruyordu. Başına gelen felaket hem küçük, hem sınırsızdı. Öbürleri için amansız savaş günleriyle düşler, ara sıra ufak bir ilişki, ateş başında çınlayan şen kahkahalar birbirine karışıyordu. Ama Raya ortak felaketin etkisinden bir an bile kendini kurtaramamıştı; Smolensk yöresinde yakılan köylerin kara ve kızıl sisi gibi üzerine çöküyordu bu felaket. Yakın zamana kadar birlikte savaştığı Kostia Belov'un hastanede nasıl öldüğünü anımsıyordu. Raya'dan beş yaş küçüktü Kostia, çocuk gibi geliyordu ona. Ölürken durmadan bir genç kızın sözünü ediyor; kupkuru ve renksiz dudaklarıyla ona gülümsüyor: "Tanya, şimdi geliyorum…" diye bağırıyordu. Kapkara, buruşmuş yüzlü süt çocuklarını buldukları hendeği hatırlıyordu Raya. Tarlaların ekildiği sıra dikkatlerini çeken başka bir görüntüyü de unutamıyordu. Bir kadın, sabana koştuğu yaşlı ve cılız ineğinin peşinden yürümekteydi; yorgunluğa dayanamayan inek keseklerin arasına devrildi, koşumlar iyice gerildi, hayvanın iri gözlerinde yaşlar belirmişti. Yanında duran kadın da ağlıyordu…

Raya'nın yanında, "onlara aynen karşılık vereceğiz" dendiğinde başını salladı: Onlara aynen karşılık verilemez. Babi Yar'dan söz edildiğinde Raya'nın duyduğu acıyı hiçbir Alman anası duyamaz… Günün birinde Belov sormuştu: "Öç mü alıyorsun?" Raya şu cevabı verdi: "Hayır, savaşıyorum" Gazetelerin "faşizm"

diye adlandırdıkları korkunç şey yıkılmadıkça yaşayamayacağı için savaşıyordu. Böylece savaşın gerekliliği, akılcı yanı ortaya çıktığında da rahatlıyordu. İnsanlar şaşıp kalıyorlardı: Bu incecik kadın, siperlerin sıkıntısına, iri yarı ve güçlü birçok erkekten daha iyi katlanabiliyordu. Patlayan bir mayınla bacağından yaralanmış, hastanede iki ay yatmıştı; kurşun kemiğe değmemişti ama yara güç kapanıyordu. Yarasından Ossip'e söz etmedi bile. Hastane çıkışı, albay, eğitime göndermeyi önerdi. Raya reddetti ve usta nişancı tüfeğini kaptı: "Boş geçen zamanı kazanmalıyım…" Tam elli üç Alman öldürmüştü.

Temmuzun sıcak günlerinde başlayan saldırı aralıksız devam ediyordu. Düşman saflarını şu ya da bu cephede yaran birlikler batıya doğru atılıyorlardı; savaşlar güneyde durulunca kuzeyde kızışıyor, Dinyeper'den İlmen'e, Novgorod'dan Rowno'ya atlıyordu. Koskoca cephe harekete geçmişti, ama bir oradan ilerliyordu bir buradan; düşman ertesi günkü saldırının nereden geleceğini bir türlü anlayamıyordu. Raya'nın tümeninin bulunduğu kesimde iki aydır önemli bir çarpışma olmamıştı. Her gün toplar mermi yağdırıyor, uçaklar yüklerini yere boşaltıyor, keşif kolları düşman öncülerinin barınaklarını tarıyordu. Bir tür program düzenlenmişti sanki; sakin geçen saatler, tehlikesiz yollar vardı. Düşmanın huyu artık öğrenilmişti. Raya'nın birlikte savaştığı Çubarev: "Bizim mevsimimiz," diyordu. "Usta nişancıların mevsimi…"

Rüzgârlı, yerlerin donduğu bir gündü. Bugün elli dördüncü Almanı da vurmalıyım, diye düşündü Raya. Sıcacık barınakta oturmuş, Çubarev'in dönüşünü bekliyordu. Ossip'in mektubunu çıkardı, bir kere daha okudu. Mektubu önceki gün almış ve ancak Ala'yı düşünebilmişti. Birden, Ossip diye bağırası geldi. Kiev'de

neler duyduğunu, çektiği acıyı, hayat kadar engin ve gevezelikten uzak, belli belirsiz, bir türlü anlayamadığı sevgisini hissetti. Sıcacık soluğunu, iri ellerinin gücünü ve aynı zamanda çocuksu güçsüzlüğünü yakınında duydu. Bu da nesi? Bir şey görmüyor, yüreğini kupkuru sanıyordum; oysa her sözüyle alev alev yanıyorum. Kitaplarda aşk aramıştı; oysa aradığı yanı başındaydı. Ne garip, insanlar böyledir işte: En basit şeyi anlamaları için dünyanın acısını çekmeleri gerekir!.. Çok acıyordu Ossip'e, çok yanıyordu… Kimsenin acımayı düşünemeyeceği, iri yarı, güçlü kuvvetli bir erkeğe ancak seven kadın yanabilir. Bu gece ona yazacağım, her şeyi yazacağım ki, gerçekten birlikte olduğumuzu anlasın; belki hayat eskisinden güç gelecek ama birlikte yaşayacağız ya, hem gerçekten yaşayacağız bu kez…

Yüzbaşı Çigankov barınağa daldı. Sırılsıklamdı; buz kesen ellerini göğsüne vuruyor, güçlükle soluk alıyordu. Sonra sırtındaki koyun postu gevşedi, su damlacıklarıyla kaplandı da yüzbaşı keyifli keyifli gülümsedi. Bir gezici radyo istasyonuna kavuştuklarını söyledi; Almanlara "Özgür Almanya"dan mesaj gönderecekler, dinlemeleri için de müzik yayını yapacaklardı.

— Geçen yaz Kalinin cephesinde bu tür bir yayına rastladım. Almanlar müziğe bayılıyorlar. Orada bir teğmen vardı, bir tercüman, kendi kendine "fareli köyün kavalcısı" adını takmıştı. Flütle çaldığı Almanları siperden çıkarmasını sağlayan bir bestesi vardı. Çok da matraktı…

Alman siperleri yüz metre ötede. Artık geceler aydınlık: Yeni Ay çıktı, ortalıkta bol kar da var…

Sessizlik devam ediyordu. Birden tatlı, hatta çok tatlı sesler duyuldu. Bu Strauss'un bir valsiydi. Raya eskiden çalardı… Bir an her şeyi unuttu; Kiev'i, eski mutluluğunu görür gibiydi. Kar yeşilimsiydi. İşte tümsekle çam ağacı: Gözetleme noktası. Bir vals daha; ama öylesine hüzünlü ki insanda nasıl dans etmek isteği uyandırdığına şaşılır; ocağın başına geçip ağlayarak bu valsi dinlemek, minicik bir mendille de ara sıra gözlerini kurulamak geliyor insanın içinden…

Almanlar yoğun bir ateş açtılar. Yüzbaşı Çigankov homurdanıyordu:

— Mesajı yayınlama fırsatı vermediler bize…

Ne vals kalmıştı, ne de sessizlik. Raya, durmadan ileriye bakıyordu.

— Elli dört, elli beş.

Parmakları uyuşuyordu. Uzun kirpikleri bembeyaz kesilmişti…

Yüzbaşı Çigankov bir türlü yatışmıyordu:

— Buradaki Almanlar yabani… Strauss'un ta kendisi heriflerde en ufak bir tepki uyandırmıyor. Mesajı da yayınlayamadık…

Kuznetsov gülümsedi:

— Ne olmuş yani? Mesajsız olamazlar mı sanki?

— Canım, görüşlerini değiştirmelerini sağlamak gerek.

— Sen güzel söylevlerle heriflerin görüşlerinde değişiklik yapmak istiyorsun. Bak Raya'ya, iki Alman görüşünü toptan değiştiriverdi.

Raya içerde ısınmıştı. Yüzü yanıyor, uyku bastırıyordu.

Bir haberci koştu geldi ve bağırdı:

— Asteğmenim, albay sizi istiyor.

Alçak sesle ekledi:

— Kutlayacak. Koruluktan geçebilirsiniz, şu sıra hiç ateş etmezler…

Raya çamların arasında yürüyordu. Rüzgâr durulmuştu ama kar da lapa lapa yağmaya başlamıştı. Raya'nın kafasında vals, aptalca ve hüzünlü, dolanıp duruyordu. Ne öldürdüğü Almanları düşündüğü vardı, ne de albayla yapacağı görüşmeyi. Sanki Ossip'le Svlatoşin Ormanı'nda gezer gibiydi: Yeni evliydiler, yılbaşını geçirmek üzere bir dinlenme evinde kalıyorlardı… Ossip beline sarılmıştı konuşmuyordu. Kar döne döne iniyor, düşünceler kafasında dolanıp duruyordu. Ve sessizlik. Derin bir sessizlik.

Mermi birkaç çamı birden devirmişti. Uzaktan izleyen haberci Raya'nın yanına vardığında genç kadın soluk almaz olmuştu bile.

— Ne saçma kaza! diye haykırdı albay.

Sonra da kendi kendine kızdı: Neden saçma olsun? Burada her şey hem saçma hem de çok mantıklı, savaş bu… Ama böylesi yürekli bir kızın ölmesi çok yazık…

Raya'nın cenazesinde tüfeği, usta nişancı Kuznetsov'a verildi. Kuznetsov sert bir sesle konuşmaya başladı:

— Nefret ettiğimiz düşmanı gözümü kırpmadan devireceğime…

Sesi alçaldı, kırıldı, Kuznetsov gözlerini kırpıştırdı, sonra kendi kendine konuşurcasına, boğuk boğuk:

— Başına büyük bir felaket gelmişti, dedi Almanlar çocuğuna ölesiye işkence etmişlerdi. Bunu asla unutamayacağım…

Tüfeği havaya kaldırdı, sonra kendinden geçerek dudaklarına götürdü.

20

Christine gerçekten hasta olduğunu sanıyordu: Çift görüyor ya çarpıntısı tutuyor ya da midesi bulanıyordu. Kamp Doktoru Füssner:

— Önemli bir şey yok, dedi. Yaşdönümü ve sinir, yani kadının en zor çağıyla Almanya'nın en sıkıntılı dönemi…

Doğrusu fazla ileri gidiyordu! Kısa süre önce de şöyle demişti Christine'e, "Artık dişçiler dişleri burundan alacak." Christine anlamamış, Füssner de açıklama yapma gereğini duymuştu: "Kimse ağzını açmaya cesaret edemiyor da…"

Birkaç gün önce, Christine arkadaşı Aennschen'i ziyarete gitmişti. Doğu cephesinde yaralanan Aennschen'in erkek kardeşi Richard'ın iyileşmesi kutlanıyordu. Akrabalar, bu arada Berlin'den gelen Halle çifti vardı. İri yarı, astımlı bir kadın olan Bayan Halle:

— Korkunç bir şey! diyordu. Fritz hasta oldu; X ışınlarıyla tedavi ediliyor. Şaşacak ne var? Evimiz alev aldığında asansördeydi; asansör iki kat arasında durmaz mı? Fritz'e atlamasını söylediler, ama bacakları işlemiyordu sanki. Kabus değil mi? Doğum yıldönümünde Fritz'e bir Sevr vazosu almıştım; şimdi mağazalarda böyle bir şey bulmak olanaksız. Eşsiz bir vazoydu; Fransa'dan izinli gelen bir asker getirmişti; beş yüz mark istiyordu, yüz elliye bana sattı; vazo en azından bin mark ederdi. Doktor Winter müzelik bir parça olduğunu söylemişti. Düşünün, o vazo da bin parçaya ayrıldı!…

— Habersiz saldırılara nasıl olup da izin verildiğini anlamıyorum, dedi Christine. Bir anlaşma olmalı… Bay Kirchoff dün, bacağının bodrumda gömülü kaldığını anlattı.

Richard aptal aptal güldü:

— Gömülü mü kaldı? Olur böyle şeyler… Ben dünyanın bütün bombardımanlarını, Rus topçusunun ateşine yağ tutarım.

Savaşın geleceği konuşuldu. Bay Halle:

— Haberler çoğunlukla tatsız, dedi. Yine de umutsuzluğa kapılmamak gerek… Führer sinirlerinin boşanmayacağını söyledi, en önemlisi de bu.

Bayan Halle mendilini gözlerine götürdü:

— Benim sinirlerim artık dayanmaz oldu ama…

Richard yine aptal aptal güldü:

— Führer olmak ya da olmamak, dedi. Bütün sorun bu… Savaştan önce Hamlet'i gördüm, hoşuma gitmedi. İlginç olan bütün bu işlerin nasıl sona ereceği…

— İyi sona erecek, dedi Bay Halle. Ruslar, ikinci bir cepheye güvenmekle hata ediyorlar. Müttefikler bu yıl çıkarma yapamaz. Altı aydır Napoli ile Roma arasında sallanıp duruyorlar ya.

Tıka basa lahana turşusunu yiyen ve o ana kadar ağzını

açmayan Doktor Füssner eliyle bıyıklarını sildi ve alaylı alaylı güldü:

— Rusların ikinci bir cepheye gereksindikleri mi var sanıyorsunuz? Hiç bile… Ama buralı bir tüccar, kısa süre önce bakın bana ne dedi: "En kısa zamanda, Kızıllar gelmeden önce çıksınlar…"

— Ne ayıp! diye bağırdı Bay Halle.

Richard kahkahalarla gülüyor, Christine hıçkırıktan boğulacak gibi oluyordu; koşarak dışarı fırladı.

Kampta çalışmaya başlayalı on sekiz ay olmuştu. Rus suratlarından, Rus şarkılarından gına getirmişti artık. Christine'e bıraksalar hepsini temizlerdi… Bu yabani kızların bazıları da yumuşak başlılık oyunu oynuyorlardı; içlerinden biri Christine'e, savaş bittikten sonra Almanya'da kalmak istediğini söylememiş miydi? Christine ona hiç inanmamıştı. Bir tek Rus kızına inanmazdı: Çünkü hepsi Almanların yenilgisini istiyordu. Bombardıman sırasında nasıl keyiflendiklerini görmek yeterdi. Christine'in başvurmadığı çare kalmamıştı; tokatlamış, tatlılıkla konuşmuştu. Hiçbiri kızları etkilemiyordu; nefret ediyorlardı Christine'den. Ve Christine korktu: Kızıllar Almanya'ya girerse bu kızlar kendisini boğardı.

Özellikle Galoşka'dan nefret ediyordu. Bu"ötücü kuşu", "elebaşı"nı hepsi dinliyor, Galoşka da öbürlerini kışkırtıyordu. Böyle bir durumdaki genç kızın üzgün durması gerekirdi. Oysa Galoşka, başlıyordu birden kahkaha atmaya. Üstelik erkeklerin de

hoşuna gidiyordu haspa… Bay Kirchoff, çamaşır için kızıl saçlı Olga'yı kendisine yollamasını istemişti de bir gün Christine mutfağa uğramıştı. Öğle paydosuydu. Galoşka bir sandık üzerine oturmuştu, yanında Fransızlardan biri duruyordu. Christine adamı hayranlıkla seyretmekten kendini alamadı: Resmi yapılacak kadar yakışıklıydı. Yuvarlak bir yüz, kartal gagasını andıran bir burun, kara ve pırıl pırıl gözler… Kendilerinden geçen gençler Christine'i fark etmemişlerdi bile. Fransızın ne dediğini anlamıyordu ama çocuk öylesine büyük bir canlılıkla konuşuyordu ki olduğu yerde dondu kaldı. Herhalde Galoşka'ya kendisini sevdiğini söylemekteydi. Bu Fransızların hepsi gerçekten çılgındı! Bir Alman hiç böyle konuşabilir mi? Gustav, nişanlı olduğumuz günlerde bile benimle, ağır ağır, sakin konuşurdu… Bu yumurcağın talihi var. İyi ama hoşa gidecek yanını da göremiyorum. Burnu düğme gibi… Christine sinirli sinirli seslendi:

— Ne yapıyorsunuz orada?

Galoşka, yerinden bile kıpırdamadan:

— Paydos saatindeyiz, dedi.

Christine ona vurabilirdi, ama kendini tuttu: Rusların nefreti yetişiyordu kendisine, bir de Fransızların dikkatini üzerine çekmek neye yarardı?…

Galoşka, bir genç kız utangaçlığı ve katılığıyla kendi kendine soruyordu: Pierre'le aramda ne var? Dostluk mu, yoksa daha ileri bir şey mi? Böyle bir şey olsa bile aralarında hiç sözünü etmiyorlardı; herkesin içinde buluşuyorlardı hep; ara sıra Pierre

elini okşuyor, "sevgilim" diye mırıldanıyordu. Galoşka ona Petya diyordu. Pierre Rusçayı öğrenmişti; sözcükleri ağzında çiğniyordu ama hiç çekinmeden konuşuyordu. Ara sıra, pazarları, suları çamurlu, yağ lekeleriyle kaplı bir akarsuyun kıyısında buluşma fırsatı yakalarlardı. Ne ağaç vardı ortalıkta, ne de kuş; maden kalıntıları, taş duvarlar ve kurum; ama bayılıyorlardı yine de bu gezintilere. Pazartesinden başlarlardı ertesi pazar buluşmanın yollarını aramaya.

Pierre Galoşka'yı sevdiğini biliyordu. Ama bildiği başka bir şey daha vardı: Uzun süre yaşayamayacağı. Bir Fransız olan doktor açık açık söylemişti ona: "Akciğerlerinizden biri sıfırı tüketmiş. Bu koşullar içinde…" Ölüm, kamptakilerden birçoğuna kurtuluş gibi geliyordu ama Pierre için ölmek çok güçtü. Ancak şimdi anlıyordu hayatın ne olduğunu.

Savaştan önce Pierre, kendisini çevreleyen dünya ile pek az ilgilenmişti. Toplumu değiştirmek gerektiğini söyleyen çıkarsa, alaycı bir havayla, babasının sözünü tekrarlardı: "Değiştikçe eskisine daha çok benzer." Doktor Morillot, oğullarına kuşkuculuğun bir olgunluk belirtisi olduğunu aşılamıştı; kendine saygısı olan kişi mevcut düzeni hor görürdü ama aynı zamanda da bundan iyisinin bulunamayacağını bilirdi. Ağabeyi René, ara sıra babasıyla bu konuyu tartışırdı. Pierre'in kişisel bir görüş kazanacak zamanı olmadı: Savaş patladığı sıra hayalci, her an gülmeye hazır bir gençti. Savaş bile önceleri ona saçma bir oyun gibi gelmişti; kimi Daladier'nin insanların onurunu koruduğunu söylüyordu; kimi de bütün bunların bir güldürüden başka şey sayılmayacağı, dış pazar bulmanın ve hammadde elde etmenin her şeyin önünde geldiği karşılığını veriyordu.

Pierre'in tutsaklığı bir hayat okulu oldu. Göz açtırmayan bir okul. İçerdekiler yavaş yavaş kendilerini bırakıyor, en ilkel içgüdülerin ortaya çıktığı görülüyordu. "Kendimi kurtarayım da, Pétain ya da cumhuriyet bana vızgelir," diyen aşağılık herifler vardı. Her an arkadaşlarını ele vermeye hazır alçaklara da rastlanıyordu. İnsanların açlıktan öldüğü soğuk gecelerde savaş öncesi Fransa'sını özleyen, balıkçıların yasemin kopardığı Marne Nehri üzerindeki çardakları, aşıkların sazan balığı tavası yedikleri yerleri düşleyenler bile çıkıyordu. Kızılhaç'tan gönderilen evde yapılmış bir kangal sucukla ya da kocası asker olan bir Alman kadınının kaçamak okşayışlarıyla yetinen kayıtsızlar da görülüyordu. Tutsakların hemen hiçbiri savaşa katılmamıştı. Savaşla ilgili bildikleri tek şey, kampın dikenli telleriydi.

Pierre için Galoşka bir hayat kaynağı olmuştu; bu onurlu ve kendi halindeki genç kızın derin iyimserliği Pierre'e destek oluyordu. Kiev'de, eski bir bildirinin kopyasını nasıl çıkardığını anlattığında Pierre düşündü: "Evet, böyle bir hayat yaşanmaya değer…" Galoşka sık sık sorardı: "Anlatsana, bu kadar çok şey biliyorsun…" Pierre çok okumuştu, pek çoğu da kafasında kalmıştı; romanların konusunu oldukça çekici biçimde anlatıyor, değişik ülkelerden gezip görmüşçesine rahat söz edebiliyordu. Galoşka, Pierre'den beş yaş büyüktü ama ara sıra kendisinin öğrenci, Pierre'in öğretmen olduğunu sanıyordu. Günün birinde de ona:

— Benden çok şey biliyorsun, dedi.

— Belki, diye cevap verdi Pierre. Ama sen çok daha önemli şeyler biliyorsun.

Kapkara, küçük ırmağın kıyısında yürüyorlardı. Buz gibi bir rüzgâr çıkmıştı. Pierre üzgündü, öksürüyordu. Galoşka onu avutmak için: "Senin yanında çok iyiyim Petya," dedi. Sonra da kıpkırmızı kesildi. Pierre'in cevabı: "Ben de senin yanında çok iyiyim," oldu.

Ertesi sabah Pierre fabrikaya gelmedi. Hastalığını Galoşka'dan saklamıştı. Öksürüyor, bir ağırlık kaldırsa alnı terle kaplanıyordu. Galoşka kaç kere nesi olduğunu sormuştu. Pierre'in cevabı hep: "Bir şeyim yok"tu. "Sürüp giden müzmin bir bronşit işte…" Öbür gün de gelmedi. Galoşka ona ne kadar bağlandığını ancak şimdi anlayabiliyordu. İyi ama Pierre'in nesi vardı? Hasta mıydı? Yoksa Almanlar onu başka bir kampa mı nakletmişlerdi?..

Birkaç gün sonra, Pierre'in arkadaşlarından Roger, Galoşka'ya:

— Pierre hastanede, dedi; onu bir kere gördüm, kendisini merak etmemeni söyledi.

Roger düşünceli gibiydi; Galoşka, Pierre'in pek iyi olmadığını anladı. O an hayatı da kararıverdi. Gece, herkesin uyuduğuna aklı yatınca başını yastığa gömdü ve uzun uzun ağladı. Acısını gösteremezdi; dayanması gerekiyordu: "Sırıtkan" da kendini bırakırsa ötekiler ne olurdu sonra?…

İki yıl süren tutsaklık izlerini gösteriyordu: Barakada gözyaşı dökenlerin sayısı her geçen gün artmaktaydı. Galoşka'nın kurtulmalarına pek az kaldığını söylemesi boşunaydı. Yakın zamana kadar çoğuna mektup ve kart gelirdi; Kızılordu'nun aşağı yukarı bütün Ukrayna'yı ele geçirdiği şu sıra son bağ da kopmuş,

baba evi iyice uzakta kalmıştı.

İki günde bir, koca burnu sivilcilerle kaplı, Rigalı Fraulein Strossenreuter adlı bir Alman karısı gelirdi barakaya: Ukrayna'da taş üstüne taş kalmadığını anlatır, ardından da: "Bolşevikler tükendi!" derdi.

Galoşka, Pierre'in hastalığından önce haberleri düzenli olarak kızlara iletirdi: Fransız doktor Londra'nın yaptığı yayınları dinliyordu. Ama şimdi, iş iyiden iyiye güçleşmişti: Roger başka bir atölyede çalışıyor, Rus kentlerinin adlarını hatırlayamıyordu. Bir gün Galoşka sertçe:

— Eğer Pierre'in dostuysan herşeyi doğru dürüst hatırlamaya çalış, dedi.

Birkaç gündür Christine de çekilmez olmuştu. Kızlara plastik düğmeler armağan etti. Ağlıyor, hepsini sevdiğini söylüyordu. Aynı akşam Varya'ya saldırdı, bir kutu pudra çalmakla suçladı ve kızı dövdü. Sonra pudra kutusunu odasında buldu; bu çirkin olayın etkisini yok etmek için Galoşka'ya:

— Boş olduğunuz bir akşam neden konser düzenlemiyorsunuz? dedi. Öbür barakalardaki genç kızları çağırmanızda da bir sakınca görmüyorum. Şarkı söyler, şiir okuyabilirsiniz. İçinizden birinin doğum gününü seçin ve aranızda kutlayıverin işte.

Galoşka hemen cevabını verdi:

— Olur.

Kızlara, Kızılordu gününü kutlamalarını önerdi.

— Christine çok kızacak, dedi Varya.

— Anlamaz ki, hem sonra bir şey söylemez, yalnız o gün kutlama töreni düzenleriz…

Kızlar barakayı silip süpürüp topladılar. Birkaç şarkı söylediler. Christine de aralarındaydı; başını sallayarak beğendiğini gösteriyordu. Şarkılar hüzünlüydü, Christine'in havasına uyuyordu. "Beni öldürecekler, kimse de acımayacak," diyordu kendi kendine…

Galoşka, öbür barakalardaki kızlara Kızılordu'nun saldırısından söz etmek istedi: Bu kez Roger isteneni yapmıştı. Galoşka başladı:

Elimdeki kartta şunlar okunuyor:

Novgorod, Puşkin, Luga, Gatçina,
Peypus gölü kıyısındaki Gdov kenti;
Yıldönümünü kutladığımız
Kirovograd ve Mozir'de
Sarni'de, Smigiel'de, Rowno'da, Luck'ta,
Yakında olacak Odessa'da,
Şu sıra da Vitnitsa yakınında…

Kızlar gülüşüyorlardı. İçlerinden biri dayanamayıp bağırdı:

— Annem kurtuldu!..

Christine bir şey anlamıyordu; neşeli yüzleri görünce çılgına döndü. Niçin seviniyorlardı? Korkunç bir çağdı yaşanan; Aennschen'in erkek kardeşi, bir asker, bir erkek, dayanamamış da istasyonda ağlamıştı… Ve bu Galoşka kızları yine güldürüyordu. Ne küstah yaratık!…

— Neydi okuduğunuz?

Bir övgü: Nice mutlu yıllar geçirmesi dileğinde bulundum…

Kızlar kıkırdadılar. Galoşka, yüzünde kıl oynamadan cevap verdi:

— Kendime…

Christine kendini tuttu, akşam olaysız kapandı.

Ama Christine bütün gece gözünü kırpmadı. Bu köpekler bizim felaketimizi kutluyorlar!… Ve ben onların arasında yaşamak zorundayım. Ne rezalet! İçin için kanıyordu. İki gün sonra fırtına patlak verdi. Christine birden küçük Nastia'ya saldırdı. Nastia topallıyor, ancak bir değneğe dayanarak yürüyebiliyordu; Almanya'ya neden getirildiği de anlaşılır gibi değildi. Hep geride kalırdı: Christine ona bağırdı: "Çabuk ol!" Nastia tatlılıkla cevap verdi: "Bundan hızlı yürüyemem ki" Christine, o an değneğini elinden aldığı gibi kıza vurmaya koyuldu. Galoşka, başı önde

Christine'e koştu ve onu tokatladı.

Galoşka'yı içeri attılar. Karanlık bir hücreye kapatılmış, düş kuruyordu: Pierre iyileşecek. Kızılordu gelecek, birlikte Kiev'e gideceklerdi. Kendisini nelerin beklediğini bilmiyordu bile: Kamp şefi kurşuna dizileceğini söylüyor, gardiyan kadın alaylı bir sesle: "Burada işini bitirmediklerine pişman olacaksın…" diyordu. Cezaevinde uzun süre kalmadı. Götürülürken, bileklerine kelepçe vurulan Roger'yi gördü. Roger Galoşka'ya bir şeyler söyleme fırsatını buldu:

— Subaylarına sövdüğüm için beni tutukladılar… Pierre yirmi altısında öldü. Ölmeden bir gün önce onu gördüm. Seni düşündüğünü, ülkene dönmeni istediğini söyledi. Sonra Rusların aldığı önemli bir kentin de sözünü etti ama yine unuttum adını…

Pierre'in ölürken adını mırıldandığını bilmiyordu Galoşka; bir türlü doğru söyleyemediği adını tekrarlıyordu zavallı: "Galyoşka, Galyoşka…"

21

Profesör Dumas, Hollandalı Koster'e şöyle diyordu: "Almanları tarif etmek gerekirse, sözcükleri ikişer ikişer söyleyebilen adamlar diyebiliriz: "Heil Hitler","Juden Schiessen", "England kaput", "Verrückte Franzosen", "Sieg Heil" gibi… İşte yeni ırk dedikleri bu. Yaratmak için on yıldan az bir süre yetti: Bir lastik cop savuruyor, yiyor, içini boşaltıyor, kendini yarı tanrı sanıp iki sözcükle "sözde tanrısal" görüşlerini ortaya koyuveriyor.

Koster, Utrecht'te puro satardı; evinde bir Yahudiyi sakladığı için tutuklanmıştı. Dumas'ya hayrandı: İnsanın ölümcül bir korkuyla haykırmak istediği sıra şakalaşabilen bir Sorbonne profesörü…

Dumas'nın bir Alman toplama kampına gönderildiğini duyan Lancier Nivelle'e koştu:

— Ne komünistti, ne de Yahudi. Hem sonra dostum, altmış sekiz yaşında bir adam böyle deneylerin altından kalkamaz! Geçmişi düşünün. Yalvarırım, zavallı Marceline'im adına yalvarırım…

— Elimden bir şey gelmez, dedi Nivelle. Dumas fazlaca tedbirsiz davrandı. Bana hakaret ettiğinde önemsememeye çalıştım. Ama herkes bu kadar geniş görüşlü değildir… Hem sonra tehlikede de değil. Aldığımız haberlere bakılırsa Weimar'a gönderilmiş. Goethe'nin kenti. Almanya'nın belki de en tatlı köşesi…

İçi rahatlayan Lancier, Marthe'a:

— Dumas'nın durumu pek fena değilmiş, dedi. Morillot her şeyi büyütmeye bayılır. Leo'nun çok kötü hallere düşmesinden çekiniyorum. Zavallı Leo, düşünülürse bütün bunları hiç de haketmediği anlaşılır. Ama gerçek ortada: Almanların gözünde her şeyden önce ari ırkından olmayan biri…

İnsanların odunla dayak yediği, ipe çekildiği büyük avlunun, uzun barakaların üzerinde fırının bacaları yükseliyordu; kapkara, boğucu bir duman çıkıyordu bu bacalardan. Burası "ağır ölüm kampı"ydı. Burada insanlar gazla öldürülmüyordu. Madenlerde, yeraltında kurulan fabrikalarda, açlıktan ve susuzluktan, sıcaktan ve soğuktan, veremden, kansızlıktan, lastik cop ya da deri kırbaç altında dayaktan can veriyorlardı. Minsk'ten, Prag'dan, Belgrad'dan, Paris'ten, Oslo'dan, Varşova'dan, Alman işgalindeki bütün kentlerden getiriliyorlardı: Partizanlar ve şaşkına dönmüş basit siviller, komünistler ve papazlar, yeraltı çalışması yapan suskun yurtseverlerle zararsız fıkra meraklıları, demiryolu dinamitleyenlere aval aval bakınan her şeyden habersiz kişiler; rejim düşmanı ya da bezgin Alman gençleri de atılıyordu kampa. Tutuklulara kürek mahkûmlarının giydiği çizgili elbiselerden veriliyordu. Yorgunluktan bitene dek çalıştırılıyorlardı. Genç SS'ler ve iyi yetiştirilmiş amansız kurt köpekleri başlarındaydı. İçlerinden biri ölünce hemen fırına atılıyordu. Meşelerin, bir süre önce Schirke'nin siparişiyle Nivelle'in şiirinde dile getirdiği çamların üzerine bir duman bulutu çöreklenmişti: Burada insan eti yakılıyordu.

Neyse ki Marie, yaşlı profesörün patates kabuklarından yapılma yal gibi çorbayı paslı kaptan içtiğini, halat örüp tuvalet

temizlediğini görmüyordu. Profesör Dumas'nın bütün bunlara rağmen nasıl dayandığı akıl alır gibi değildi… Onu kurtaran sağlam bünyesiydi. Anlaşılan Dumas ailesinin kişileri çok yaşardı; mesleği kalemkârlık olan profesörün büyükbabası ünlüydü. Napolyon yönetiminde yaşamış, yirminci yüzyılı elinde şampanya kadehiyle karşılamıştı. Kendisiyle konuşmak isteyen gazeteciye şunları söyledi: "Genç kızların hoşuna gitmeyecek kadar yaşlıyım ama gazetelerde adımdan söz ettirecek kadar da gencim." Dumas, asırlık, budaklı bir ağacı andırıyordu. Sonuna kadar yaşamak gibi dayanılmaz bir istekle dolu olmasa çoktan ölürdü. Barakadakilere şöyle demişti: "Şimdi ölmek çok saçma, pes etmek gibi bir şey. Sözcükleri ikişer ikişer sıralamaktan başka şey bilmeyen bu herifleri yıpratarak alt etmeliyiz."

Çok yoruluyor, yine de az uyuyordu. Geceleri, kurt köpeklerinin havlamaları duyulurken, uzak geçmişi, havai ve yiğit ondokuzuncu yüzyılı, "lanetli şairleri", anarşistleri, Cayenne'de cezalarını tamamlayıp dönen "komüncüleri", lândonları ve "Dreyfüsçüleri"yle o çağın Paris'ini düşünürdü; Pasteur'ün konferanslarını, Jaures'nin ateşli söylevlerini, Zola'yı hatırlardı; bağa gözlüğünü düzelten Zola, bir natüralist roman yazmayı düşünen öğrenci Dumas'ya şöyle demişti: "Delikanlı, edebiyatla uğraşmak her şeyden önce gerçeğe hizmet etmektir…" Dumas, Curie ve Berthelot, Meçnikov ve Reclus gibi, anılarına hep saygı duyduğu kişilerin görüşlerine bağlı kalmış, hayatı boyunca bilimin zaferine inanmıştı. Ve derken, Ansiklopedicilerin ardından, sözcükleri ikişer ikişer söylemekten başka şey beceremeyen kişiler gelivermişti. İnsan ömrünü uzatma yolları aranıyordu, derken ağır ölüm kamplarına varılmıştı. Dumas kurtuluşu görmek istiyordu. Aksi halde hayatı, son sayfaları koparılmış bir kitap gibi yarım kalacaktı.

Her gün, her saat Dumas ölümle savaş halindeydi. Hiçbir noktada ödün vermemenin en önemli şey olduğunu da biliyor, herkesle terbiyelice konuşuyor, çoğu kere imkansız da olsa elinden geldiğince yıkanıp temizlenmeye çalışıyor, bu arada işini düşünmeye devam ediyordu. Elinin altında kitap yoktu; buna çok üzülüyor, eskiden okuduğu kitapları anıyordu. Pascal'ın sözlerini sık sık tekrarlardı: "İnsanoğlu bir sazdır, doğanın en güçsüzüdür ama düşünen bir sazdır. Bir damla su onu öldürmeye yeter. Evren onu ezse bile insanoğlu kendini ezenden hep daha soylu kalacaktır; çünkü öldüğünü, evrenin üstünlüğünü bilir. Evrenin bir şeyden haberi yoktur. Üstünlüğümüz düşünce yeteneğimizden gelir…" Felaket arkadaşlarını avutuyordu; Koster'i neşelendirmek gerektiğini bildiğinden ona Marsilya fıkraları anlatırdı; Çek Franz'a çağdaş antropoloji sorunlarından söz eder, Parisli Ducray'la İtalya'dan Etoile'a dek Paris'in bütün metro istasyonlarını hatırlamaya çalışırdı. Çok yanlı ve çok çapraşıklı hayatı hatırlatan ne varsa büyük bir istekle yutuyordu sanki. Kaldıkları blokta esir kamplarından iki kere kaçmaya kalkan Yestigneyev adlı bir Rus subayı da vardı. Dumas onunla dostluk kurdu. Başladı Rusça öğrenmeye; kolhozların kuruluşu, Yakutların gelenekleri, Moskova balesi konusunda subayı sorguya çekiyordu. Yaşlı profesör her şeyle ilgiliydi. Savaştan önce Delard, Toulouse yakınlarında tavşan yetiştirmişti; ve Dumas tavşan hastalıkları konusunda anlatılanları merakla dinliyordu. Hayatı boyunca puro içmediği halde, Koster'in sözünü ettiği Sumatra'nın açık renkli yaprak tütünleriyle ilgilendi. İçten neşesiyle herkese demişti: "Kampın bir ucunda fırın var, öbür ucunda da Dumas; profesör burada hayatı temsil ediyor."

İlkbahar başlarında, capcanlı bir gündü; güneş ortalığı ısıtmaya başlamıştı ama dağlardan soğuk bir rüzgâr esiyordu. Dumas ile

Koster, ölüleri barakadan fırına taşıyorlardı. Neşenin, kanın ve hayatın ağır ağır boşaldığı kurbanların yüzlerine bakıyordu Dumas. İçlerinde Fransızlar, Ruslar, Sırplar, Polonyalılar, yanık suratlar ya da bembeyaz olanlar vardı; çoğu da gepgençti… Birden Dumas ölümcül bir bezginlik duydu, yüreği pes ediyordu, yüzü terle kaplanmıştı. Tam o sıra ekip başı olan '41 yılında içeri alınmış Alman komünisti Erich yanına yaklaştı ve alçak sesle:

— Ruslar Romanya topraklarına girdiler, dedi…

Dumas birden canlandığını duydu. Ruslar Volga Prut arasını almışlarsa yakında burada olacaklar demekti. Beklemek gerekiyordu!..

Bir gün Erich'e Anna'dan söz etti, iyi Almanlarla da tanıştığını göstermek istiyordu. Erich içini çekti:

— Sayımız pek az…

Eskiden Anna'ya yaptığı gibi Dumas, Erich'i de avutmaya çalıştı:

— Zamanla artarsınız. Önemli olan, her şeye rağmen var oluşunuz… Bir ülke yirminci yüzyılı yaşarken öbürü onuncu yüzyılda kalamaz. Savaş pek çok şeyi değiştirecektir. Sözcükleri ikişer ikişer söylemekten başka şey bilmeyen bütün bu adamlar çoktan iflas etti. Demek ki Almanlar yeniden düşünmeyi öğrenecekler.

Dumas bıyık altından güldü –dersi de Ruslardan alıyorlar, hem

de kaba bir ders– ama aklından geçeni Erich'e söylemedi; bu çelimsiz ve inatçı Almana acıyordu. Kendi kendine, herhalde bunların sayısı çok az, diyordu. Ama böyle bir Alman, oyunu sandığa attıktan sonra sakin sakin yemeğe giden bin tanesinden çok üstündür. Büyük bir güç var adamda; ne olduğu bir bakışta fark ediliyor; böyleleri iyi dayanıyor, arkadaşlarına yardım ediyor; umutsuzluğa kendilerini kaptırmıyorlar. Kilisede mum yakmak değil de kaplanların kaynaştığı arenalara inmek söz konusu olduğunda ilk Hıristiyanlar da böyle davranıyorlardı herhalde…

SS Subayı Hagen çok keyifsizdi: Yüzbaşı Kloss'un kendisini Fransa'ya göndermeyi düşündüğünü o sabah öğrenmişti. Fransa kötü bir ülke değildi, ama herkes yazın Fransa'da savaş başlayacağını söylüyordu… Ve Hagen nefret ediyordu Fransızlardan. Köpekler, dört yıl beklediler ve ancak şimdi diklenmeye başlıyorlar…

İçtima vardı. Çalışmayanlar sıraya dizilmişti; ilk sıranın son kişisi de Profesör Dumas'ydı. Hagen yanına yaklaştı, bir şey söylemeden sopasıyla vurdu. Dumas gık demedi. Hagen ikinci kere vurdu ve haykırdı:

— Neden ses çıkarmıyorsun? Kafana vurduklarını fark etmez gibisin…

Dumas sakin sakin cevap verdi:

— Fark etmez görünmeye çalışıyorum. Kendimi buna alıştırmak için yıllar boyunca yaşadım ve düşündüm.

Hagen hemen kenara çekildi, ihtiyar aklını kaçırmış gibiydi; oysa Hagen, çocukluğundan beri delilerden çok korkardı.

Akşam, Koster profesöre sordu:

— Nasıl ses etmeden dayanabildiniz?

— Yüz kere vursa yine gık demezdim. Bağırmak istemiyordum. Bakın Pascal bu gerçeği üç yüzyıl önce anlamıştı: "Beni öldürebilirler" derdi, "ama düşündüğüm sıra kimse bana bir şey yapamaz…"

22

Güzel günler geri gelmişti. Çiçek açan kestanelere, bahçenin o tatlı yeşilliğine baktıkça Lancier üzerine çöken tehlikeyi unutabiliyordu. Ama gazeteler, radyo, dostlar onu hemen gerçekle karşı karşıya bırakıveriyorlardı. Bugünden yarına müttefikler çıkarma yapacak, o zaman da Almanlar herkesi kamplara tıkacaklardı. Gece gündüz bomba yağacaktı… Genellikle çok sakin duran Marthe bile durmadan ağlıyordu. Lancier yiğitlik taslıyor, Verdun'den söz ediyor, cepheyi düşündükçe savaşın orada çok daha feci olduğunu söylüyordu. Ama bir türlü de içi rahatlayamıyordu. Ya beni kara listeye geçirdilerse? Roy beni her an ele verebilir; Louis'nin İngiltere'de olduğunu, Mado'nun bilinmeyen bir yere gittiğini ve direnişçilerle ilişki kurduğunu, eski ortağımın Yahudi olduğunu, evime komünistlerin, hatta Rusların geldiğini söyleyebilir… Bu kadarı beni darağacına yollamaya yeter de artar bile. Bir saat sonra, başka bir kuşku Lancier'nin kafasına çörekleniyordu: Almanlar ülkeden atılacak, silahlı birtakım adamlar kendisini sorguya çekmeye geleceklerdi. "Leo Alpert'in hisselerinin üzerine mi oturdunuz? Bu bir. Berty için bir övgü mü yazdınız? İkiii, Pinaud ile Almanlar hesabına mı çalıştınız? Üüüüç. Yeter!" Beni bir köpek gibi öldürüverecekler… Henriot'nun söylevlerine inanmayabiliriz, ama herkes, direnişçilerin yarısının haydut, öbür yarısının ise gözü dönük kişiler olduğunu biliyor… Lancier dehşet içindeydi: Bir an önce başlayıp bitse bari! En fecisi de bekleme süresince duyulan korku. Kestane ağaçları çiçek açtı, ilkbahar geliyor ve ben, daha kaç yıl yaşayabileceğimi bilmiyorum bile…

Pinaud'ya alışmıştı. İnsan neye alışmıyordu? Aslında herkes

Almanlara bile alışmıştı. Pinaud, Roy değildi tabi, namuslu bir adamdı ama çok da ilkeldi. Savaş öncesinin Corbeille geceleri, Leo'nun şakaları, gala geceleri ve sergilerle ilgili tartışmalar Lancier için yitik bir cennet gibiydi. Pinaud; Valéry'nin dizelerini anlayacak yetenekte mi? Valéry'nin varlığından bile haberi yoktur onun… Benim için Alman işgali oldukça karışık bir iş, çok da acı, Louis'nin gidişi ne kadar güç gelmişti; Pinaud, her şeyi çok daha kaba, maddesel bir yönden görüyor: "Almanlarla çalışılabilir." Ve ben, Pinaud ile aramdaki ilişkiler yüzünden öldürülebilirim; oysa aramızda para dışında hiçbir ilişki yok…

Tam Lancier bunları düşünürken Pinaud geldi; onun yönünden alışılmamış bir saatti bu. Lancier; ortağının kendisine söyleyecek önemli bir şeyi bulunduğunu anladı. Oysa Pinaud hiç acele etmiyordu; yakın gelecekteki çıkarmayla ilgili söylentileri anlattı, böbrek ağrılarından yakındı, havanın güzelliğini övdü. Lancier için için köpürüyordu: Sallanma da asıl konuya gel be adam…

Bir yılı aşkın süredir birlikte çalışıyorlardı, aralarında en ufak anlaşmazlık olmamıştı. Eskisi gibi, Pinaud Lancier'yi havai bir adam sayıyor, sesinde sık sık bir koruyucu havası seziliyordu. Lancier buna içerliyor, ama kızgınlığını çabucak unutuyordu. İş dışında, çok seyrek görüşüyorlardı. Pinaud birden dostluklarından söz edince Lancier çok şaşırdı:

— Birkaç ay sonra her şey değişecek sanıyorum. Ama biz ayrılmayacağız. En korkunç çağı birlikte geçirmedik mi?

— Bütün bu işlerin birkaç ay içinde biteceğinden emin misiniz?

— Kesinlikle.

— Verneuil mü söyledi?

— Hayır. Verneuil'ü seyrek görüyorum artık. Doğrusunu isterseniz yollarımız ayrıldı…

Lancier kulaklarına inanamıyordu. Ne zamandan beri Pinaud damadına karşı çıkıyordu? Gerçekten şaşırtıcı bir olaydı bu! Almanların işleri çok kötü bir yoldaydı anlaşılan…

Pinaud devam ediyordu:

— İşgale hep kaçınılmaz bir kötülük gözüyle baktığımı biliyorsunuz. Şeytana katlanmak bir şeydir, bilinçle ona hizmet etmekse başka şey. Verneuil bir çocuk; oynadı ve kendinden geçti…

— Lancier dayanamadı:

— Peki ama biz ne olacağız? Durumumuz feci… Almanlarla çalışmamızı bağışlamayacaklar.

— Kim bağışlamayacak?

— Direnişçiler. Kimler olduğunu biliyorsunuz bunların…

Pinaud hoşgörüyle gülümsedi:

— Onları ciddiye almamak gerek. Henriot'nun söylevinin sizi

de etkilediğini görüyorum. Komünistleri hiç sevmediğimi biliyorsunuz. En iyi haliyle bile her biri tehlikeli bir hayalci. Rejimlerini kurma fırsatını onlara kim verecek? Neyse ki biz Polonya değiliz, Ruslar buraya kadar gelemez. Amerikalılar gelebilir, ama onlar, sizin ve benim gibi adamlar… De Gaulle'ün ne düşündüğünü bilmiyorum, yalnız çevresinde bir sürü aklı başında kişi var. Sizi ve beni namuslu birer Fransız sayıyorlar. Bunu öğrenebildim… Ad vermiyorum, çünkü Almanlar daha Paris'te… Rahatlamanızı sağlamak için geldim. Bir de dikkatinizi çekmek için. '42 yılında değiliz artık… Bazı ilişkilerden vazgeçseniz iyi edersiniz.

— Ama ben…

— Siyasetle ilgilenmediğinizi biliyorum, ama evinizde Nivelle'e rastladım. Verneuil türünde damgalı biridir. Ondan uzak dursanız iyi edersiniz. Çok dikkatli olmak gerek… Bu baylar son anda adamın başını belaya sokabilirler… Sevgili Lancier, herkese kolayca güveniyorsunuz; bunu size dostça söylüyorum. Oysa çok kötü bir çağda yaşıyoruz. Birbirimize dayanırsak kurtuluruz…

Pinaud gidince Lancier düşündü: Ona haksızlık ettim. İşin kötü yanı sanattan ve güzellikten hoşlanan biriyim, sanatla zehirlenmişim, görünüşlerine bakıp insanlar hakkında yargıya varıyorum. Pinaud, kuşkusuz dış görünüşüyle katı bir işadamı, ama onda gerçek bir Fransız yüreği var…

Lancier'nin keyfi yerine geldi, eski dostları Doktor Morillot ile Sembat'yı çağırmaya karar verdi. Her ikisine, sözlerinin taşıdığı

değeri belirtircesine: “Nivelle olmayacak!” dedi. Sembat daveti hemen kabul etti. Morillot’ya biraz yalvarmak gerekti. Doktor bir süredir yabanıllaşmış, kötü haberler onu sonunda canından bezdirmişti: Küçük oğlu Pierre kampta ölmüş, büyüğü René Almanların eline geçmişti. Neyse ki René‘nin kimlik kâğıtlarının sahteliği anlaşılmamıştı da çocuğu Doğu Prusya’ya yollamışlardı. Pierre’in ölümünü bildiren bir yazı almıştı Morillot; sonra da hastalık nedeniyle kamptan salıverilen bir savaş tutsağı kendisini görmeye gelmişti. Pierre’in de hastalarla birlikte geri gönderileceğini, ancak listenin bir yerde takılıp altı ay geciktiğini o anlatmıştı doktora. Adam, ölümünden önce Pierre’in bir Rus kızıyla seviştiğini söyleyince Morillot başını çevirdi, upuzun, kahverengi atkısıyla gözyaşlarını sildi.

Lancier, birkaç şişe yıllanmış Bordeaux şarabının daha da değerlendirdiği güzel bir yemek hazırlamıştı. Artık Bordeaux şarabını seviyor, şöyle diyordu: “Bourgogne şarabı gençlerin, patırtılı serüvenler ve sağlam karaciğerlerin şarabı. Bordeaux, elliyi aşanların içini ısıtır…”

Anlamlı bir sesle:

— Yaklaşmakta olan yazın şerefine içelim, dedi. Fırtınalı geçecek.

Kadehler tokuşturuldu. Lancier duygulanmıştı: Eski dostlar sonunda buluşmuşlardı işte!… Zavallı Marceline yoktu artık; savaşı kimin kazanacağı Lancier’nin umurunda bile değildi, nasılsa Marceline geri dönmeyecekti. Çocukları ne olmuştu? Belki ikisi de ölmüştü? Dumas ortada yoktu. Nerelerdeydi acaba? Nivelle’e

inanmak çok güçtü; doğruydu, bilinçli olarak Almanlara hizmet ettiği… Belki Leo da karşılaştığı güçlüklere fazla dayanamamıştı? İşte onun yeri, köşede, lambanın altında…

— Gidenleri düşünelim, dedi Lancier alçak sesle. Nuh'un Gemisi'nde sanki yalnız üçümüz kaldık…

O ana kadar sesini çıkarmayan Morillot birden canlandı:

— Marie beni görmeye geldi; Dumas'yı toplama kampına yolladıklarına bir türlü inanmak istemiyor. Her gün komutanlığa koşup profesöre paket göndermeye kalkıyor… Acaba Dumas hayatta mı? Kim bilir…

— Nivelle, Dumas'ın tehlikede olmadığını söylüyor ama ona inanmıyorum, ne yapacağını iyice şaşırmış bir kumarbaz. – Marthe kocasına şaşkınlıkla baktı, bu bakışı hisseden Lancier kızardı– Evet, ona güveniyor ve namuslu bir adam sanıyordum. Sanat beni yanılttı. Sembat, siz anlarsınız…

— Hayır. Nivelle sanatın kötü bir kopyası. Üstelik ben artık sanattan da nefret ediyorum…

— Bana kalırsa sizi sanat yaşatıyor…

— Evet ama yine de nefret ediyorum. Gerçek sanattan bile… Kendimizi peygamber diye satıyoruz. Ne yapıyoruz sonra? Şarkı söylüyoruz. Ama müziği çalan başkaları…

Lancier, Sembat'nın şarabı fazla kaçırdığını düşündü; sonra

tartışacak hali de yoktu, her şey onu tatlı bir hüzne sürüklüyordu. Alçak sesle cevap verdi:

— Şu duvarları süsleyen resimleri, bana, en umutsuz saatlere katlanma gücünü sağladı. Ya kır çiçekleriyle bezenmiş Mado'nun şu vazosu… Şimdi Mado nerede? Belki öldü?… –Lancier'nin sesi titriyordu.– Bakın renklerdeki şu inceliğe? Hayır dostum, sanat yeryüzündeki en yüce şey. Sanatın beni yanılttığını söylerken başka şey düşünüyordum… Çoğu kere dış görünüşe göre yargıya varırım, benim zayıf yanımdır. Şair ve ince bir adam olduğu, düşüncesini bir aykırılık gibi kısaca ortaya koyduğu için ona güvenmiştim. Kralın çırılçıplak olduğunu ancak şimdi anlıyorum… Pinaud, dış görünüşüyle bana kaba geldiği için duygusuz sanıyordum. Ne kadar da celebe benziyor. Sonradan zekadan yoksun olmadığını fark ettim, oyunu iyi sürdürüyordu, yine de soylu bir yüreğe sahip bulunduğunu anlayamamıştım. Ancak şimdi biliyorum Pinaud'nun da gerçek bir Fransız sayılacağını, bizim gibi kurtuluşu sabırsızlıkla beklediğini. Bugün onu çağırmayışımın nedeni eski dostlarımla başbaşa kalmak isteyişimdendir.

— Çağırmamakla da çok iyi ettiniz, dedi Sembat.

Morillot bir kahkaha attı:

— Pinaud namuslu bir Fransız mı? Tanrım, kim alçak öyleyse? Almanlarla yaptığı işbirliği, hayatı boyunca kazandığından fazlasını kazandırdı ona.

— Ne yaparsınız, hepimiz çarkın dişlilerine kapıldık… Ama

Pinaud Almanlardan nefret ediyor, bana açıkça söyledi.

— ‘44 mayısındayız doğrudur nefret ettiği. Ama iki yıl önce ağzı değişikti. Şimdi Herr Schmidt bavulu kilitlemekte, odayı havalandırmak, çarşafı değiştirmek gerek; yakında Mister Smith geliyor. Doğru mu değil mi?

— Kurtarıcılarla baskı yapanları aynı gözle mi görüyorsunuz?

— Ben mi, hayır… Pinaud aynı gözle görüyor… Paranın rengine de aldırdığı yok… İnsanı en çok tiksindiren de ne, biliyor musunuz? Benim onu tedavi etmem. Böbrekleri hasta… Söyleyin Sembat, neden hep nefret ettiğim kişilere bakmak zorunda kalıyorum? Onları inceliyor, reçete yazıyor iyileştiklerinde seviniyorum. Evet, evet, bu sefilin iyileşmesi bile benim için önemli…

Sembat gülümsedi:

— Bakmazsınız olur biter: Doktor kıtlığına kıran girmedi ya…

— Ona bakma buna bakma, peki kime bakacağım o zaman? Pierre öldü… Yaşlanıp bir şeye inanmamak ne acı… Nergisleriniz pek güzel Bayan Lancier…

Doktor Morillot, geniş ve kıllı yüzünü nergis demetine gömdü.

23

İlkbahar yağmurluydu, dünya yarım kalmıştı sanki, toprak sudan ayrılmadan önce, ilk yıllarında da yeryüzü böyleydi herhalde. Çamur, yorulmak nedir bilmeyen insanları yutmaya hazır bir öğe oluyordu. Top mermileri, cephane sandıkları insan sırtında taşınıyordu. Bir Alman yüzbaşısı, neye uğradığını anlayamadan tutsak ediliverdi. Mineav'e şunu sordu:

— Böyle yollarda nasıl saldırıya geçebiliyorsunuz?

Minaev gülümsedi:

— Yürünmez hale gelmiş yollara bayıldığımızı bilmiyor musunuz? Kuru havada biz yerimizden bile kıpırdayamayız. Ne yaparsınız, böyleyiz işte…

Çamurlara gömülen Alman yüzbaşısını nasıl tutsak ettiklerini Ossip'e anlatırken, gülümseyerek ekledi:

— Herife, "silinip temizlenin," dedim. Hemen reddetti: "Temizlenmeye kalksam tam bir yıl sürer…" dedi. Doğrusu diyecek şey yok, büyük bir rahatlık içinde savaşmak istiyorlar; motorlu birlikler nefis asfalt yollarda ilerleyecek, sağda bir ok: "Hindistan'a gider" derken bir ikincisi: "Mutlak zafer. Ele geçirilen toprakları kuşbakışı görebilirsiniz. Büfemiz ve orkestramız da var."

Yürümekten bezdikleri, çamurun, akçaağaçların, kerpiç evlerin

ötesinde berisinde, yağmurun kurşuni perdesinin ardında belli belirsiz Berlin göründüğü için yürüyorlardı; çünkü evden gelen mektuplarda sezilen aydınlık hüznü gitgide daha belirgin bir hal alıyordu. Neredeyse üç yıl olacaktı savaş başlayalı… Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında yürüyorlardı. Derken buz gibi bir rüzgâr çıkıveriyordu; üstü başı sırılsıklam kesilen askerler tir tir titriyorlardı; bu kez üstlerinin kuruyabileceğini düşünerek ilerliyor, ama yağmur yeniden bütün gücüyle bastırıyordu. Ter taneleri yağmur damlalarına karışıyor, çamura saplanan bir top arabası çekiliyor, neşesiz ve isteksiz, ama bütün dertlerin sona ereceği günün yaklaştığını hisseden kişinin iç rahatlığı ve ciddiliğiyle yeniden yola devam ediliyordu.

Bir yıldır pek az değişiklik olmuştu sanki. Her zamanki gibi Ossip tümsekleri, girintileri, korulukları, bataklıkları iyice gözden geçirip düşmanın savunma hattında bir gedik arıyordu. Her zamanki gibi, Sergey'in istihkâmcıları kalaslar taşıyor, köprü yapıyorlardı. Olga, ruh çağıran bir medyum gibi saatlerce aynı sözleri tekrarlayıp duruyordu: "Rozet, burası muhabbet çiçeği." Tümen gazetesi başyazarı Pitçugin şiir üzerinde uğraşmaya devam ediyor, Krilov da insan gövdesinin derinliklerinden demir parçaları çıkarıyordu. General Zikov her zamanki gibi renkli kalemle yer yer çizilmiş bir haritanın üzerine eğilmiş homurdanıyordu: "Çaduşkin'i elimden aldılar, şimdi de Seltsi'yi ele geçirmek istiyorlar…" Koskoca ordu durmadan ilerliyordu, sanki bir kavimler göçüydü bu; bir sürü kentin halkı göçebe olmuştu, bütün bir ülke yollardan, tarlaların içinden yürüyordu.

Üstelik yazdan bu yana da pek çok şey değişmişti; o sıralar saldırı, gerilip gerilip de ileri atılma, zıplama gibi bir şeydi. Herkesin kafasındaki de aynıydı. Ya bir gün hareket durursa?

Oysa saldırı artık devamlı, günlük bir olay halini almıştı, neredeyse hayatın ta kendisi. Hepsi, hedefe varılmadan durulmayacağını biliyordu. İlerlemek de mümkün değil, neredeyse olanaksızdı aslında. Ayaklar çamura saplanıyor, gözler yorgunluktan kapanıyordu. Askerlerle yanyana yürüyen General Zikov birden düşündü: Bizler uykusuz yaşayan insanlarız, gerçekten uykusuz yaşayan insanlar! Hem böyle düşünüyor, hem de yürümeye, çamuru yoğurmaya devam ediyordu.

Yaralanan Çavuş Gubenkov ilk yardıma koşup yarasını sardırdı; sonra yine birliğine döndü. Minaev:

— Hastaneye koş çabuk, dedi. '41 yılında değiliz artık.

Gubenkov, aritmetiğe duyduğu büyük merakla tanınıyordu. Bir yerlerde okuduğu sürüyle sayıyı not defterine geçirmişti: Bir litrede kaç buğday tanesi vardır? Venüs ve Jüpiter gezegenlerinin arası ne kadardır, gibi. Yaklaşık sayılardan hiç hoşlanmıyordu; örneğin, yanındakilerden biri kente aşağı yukarı on kilometre olduğunu söylese Gubenkov hemen atılıyor ve: "On bir buçuk kilometre" diyordu. Günün birinde Minaev ona sordu: "Yahu, senin kaç tel saçın var?" Gubenkov kılını bile kıpırdatmadan cevap verdi: "Yüzbaşı yoldaş, daha sayan çıkmadı ki…"

Sinirlenen Minaev:

— Neden revire gitmiyorsun? diye çıkıştı.

— Mümkünü yok yüzbaşım.

Bir an sustuktan sonra ekledi:

— Bizim yürekli Orel tümenimiz Stalingrad'dan bu bataklığa kadar, yüksek izninizle, tam bin dört yüz yirmi iki kilometre yürüdü. Berlin'e ise yedi yüz seksen kilometre var.

Almanlar ya aceleyle çekiliyor ya da büyük bir inatla karşı koyuyor, sanki savaşı kabul ettikleri noktada tutunmaya çalışıyorlardı, ancak bir hafta süren amansız çarpışmalardan sonra yine aniden çekiliveriyorlardı. Tutsaklar büyük kayıplardan, subayların dar görüşlülüğünden, askerin gitgide artan hoşnutsuzluğundan söz ediyorlardı ama Almanlar her şeye rağmen iyi dövüşüyorlardı. Alman ordusunda kendini gösteren bilinçlenmeden söz eden subayı dinleyen Minaev, alaylı alaylı güldü:

— En korktuğum şey ne, biliyor musunuz teğmenim? dedi. Onlar bilinçlenmeye başlamadan Berlin'e girmemiz… O zaman hata ettiğiniz anlaşılacak…

Almanlar Seltsi'yi bırakmamaya karar vermişlerdi; zaman kazanmak istiyor ya da düşmanın yorgunluğunu hesaba katıyorlardı. İlçe bir tepenin üzerindeydi; Almanlar oradan bütün ovaya egemendiler.

General Zikov sinirliydi; ordu komutanı her an telefon ediyor, günaydın bile demeden: "Seltsi ne oldu?" diye soruyordu. İlçeyi almakla Ossip görevlendirildi. Düşünüp taşındıktan sonra da tepenin sağ yamacından saldırıya geçmeye karar verdi. Yerler kuruydu, toplar ilerleyebiliyordu. Tepenin solunda, çalılarla kaplı

bir bataklık vardı. Almanların dikkatini dağıtmak üzere Minaev oraya gönderildi. Sabah erkenden üç tabur Seltsi'ye saldırdı. Almanlar, ancak sağdan geçilebileceğini bildiklerinden saldırıyı oradan bekliyorlardı. Bu nedenle de piyade doğrulur doğrulmaz mermiden bir perde yolunu kapayıverdi; askerler dört kere tepeye tırmanmayı denediler, dördünde de geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu arada Minaev'in taburu bataklıkta kalmıştı. Askerler sık çalıların arasında kayboluyor, Almanlar orada en fazla bir bölük bulunduğunu sanıyorlardı. Öğleye doğru Minaev, Leonidze ve Polişçuk'un işlerinin kötü gittiğini sezdi. Ossip'le bağlantı kurmak olanaksızdı. Bir adam yollamak en az üç dört saat alacaktı. Kararını verdi: Bu işi çözümlemeye bakacaktı… Tepeden tırnağa kızılımsı ve yapışkan bir çamurla kaplı askerler eski görülmedik hayvanları andırıyorlardı. Minaev, askerlerinin başında, dimdik, yapışkan yamaç boyunca süründü. Bir saat sonra ilçenin içinde savaş başlamıştı.

General Zikov, Ossip'in karargâhındaydı. Yaylım ateş kesilir gibi olunca Seltsi'ye koştu; cipi yolda çamura saplandı. Minaev'i gören general dayanamadı, bir kahkaha koyuverdi. Korkunçtu Minaev'in görünüşü: Yüzü kıpkırmızıydı; üniformasına yapışan çamur kurumuş, bir hipopotamın çatlak derisine dönmüştü. General elini sıkmak istedi:

— Sakın ha generalim! diye bağırdı Minaev. Ellerim ellikten çıktı, sebze bahçesine döndü…

General, yine de çamurlu elini yakalayıp:

— Ne diyorsunuz siz? diye çıkıştı. Şu lanet olasıca Seltsi

ilçesini aldınız!… Bu gece ordu komutanı telefonla bana ne dedi biliyor musunuz? Yararlık gösterenlerin nişan alması için yazacağım ama Seltsi'yi ele geçireceksiniz.

Bir ay sonra, bu büyük olayın kutlama töreni yapıldı. Minaev'e Lenin Nişanı verildi. Yeryüzü çiçek kokularıyla kaplıydı: Baharlar kar taneleri gibi uçuşuyor, dışarda yemek yeniyordu. Birkaç gündür ortalık durulmuştu top ve cephane getiriliyor, yaz hazırlığı yapılıyordu. Bütün konukların keyfi yerindeydi; arkadaşlarının aldığı nişanı, geçirecekleri güzel geceyi, savaşın yaklaşan sonunu düşünüyorlardı. Minaev'e bakarken Ossip, stepin göbeğindeki tümseği hatırlıyordu. Günün birinde Polonya sınırında akşam yemeği yiyip gülüşebileceğimiz o sıra aklımın köşesinden bile geçmezdi… Bizimle birlikte stepte olanlardan pek azı hayatta kaldı…

Almanlardan alınan Fransız şarabı getirildi. Minaev tadına baktı ve:

— İlk yudumda adamın hoşuna gidiyor ama devamlı içilmez, dedi.

Polistçuk hemen votka istedi:

— Bu limonata bizlere göre değil…

Şarap, Ossip'le Leonidze'nin hoşuna gitti. Şarikov önce içmek istemedi, sonunda açıklama yapmak zorunda kaldı:

— Aslında ben içmiyorum, ama koşulları hesaba katarak…

Ve bir yudumda koca votka kadehini deviriverdi.

Ossip, Minaev, Leonidze, Polişçuk, Şarikov, Olga, Gazeteci Çali birbirlerini tanıyor ve iyi geçiniyorlardı.

Kafayı çektikten sonra düşlere daldılar. Savaştan sonra olup biteceklerin sözünü etmeye koyuldular. Gelecek, bu nisan akşamı gibi apaçık geliyordu hepsine. Polişçuk çok sevdiği işinin başındaydı; Niejin'de matematik öğretmenliğine devam ediyordu. Çali savaştan sonra yüklü bir kitap yazma kararındaydı: Bir roman ya da anı kitabı. Ancak, bu işe yatkın olmamaktan ve başkalarının kendinden önce davranmalarından korkuyordu. Yine de o an nefis şeyler döktüreceğine kesinlikle inancı vardı, okurları güldürecek ve ağlatacaktı, Leonidze genç karısının, vadinin dibinde ateş böcekleri gibi göz kırpan Tiflis ışıklarının özlemini çekiyordu: Kitaplarını özlemişti, savaş başladığı sıra üniversite ikinci sınıf öğrencisiydi.

— Anamın ne kadar sevineceğini düşünüyorum da, dedi Minaev. Ama çok serttir. Mektup yazacak, "Şımarma," diyecek. "Bir tepeyi tırmanmışsın işte, ama tepetaklak aşağı yuvarlanmak tırmanmaktan daha kolaydır…"

Anasını kucakladığı, ona Olga'yı tanıştıracağı ve anasının: "Bana çabuk torunlar yetiştirin!" diyeceği anı sabırsızlıkla bekliyordu.

Şarikov mühendisti; mesleğini seviyordu, ama nedendir bilinmez, savaş sonrasının ilk sabahını makine gürültüleri arasında değil de küçük bir ırmağın kıyısında geçirmeyi düşlüyordu. Sazlar

tatlı tatlı hışırdıyor, bir sinek vızıldıyordu kulağının dibinde. Şarikov hayatında şiir okumamıştı, ama aklına en şairane şeyler geliyordu işte. Sessizliği dinlemek ne güzeldir; bir hafta boyunca hiç bıkmadan sessizliği dinleyebileceğimi sanıyorum…

Ossip tatlı tatlı gülümsüyor, şakalaşıyor, Polištçuk'un okulundan, Minaev'in anasının sevinç gözyaşlarına atlıyordu. Alay komutanının Raya'nın ölümünü bildiren mektubunu alalı bir hafta olmuştu. Bundan kimseye söz etmemişti. Minaev'e bile söylemeye niyetlenmişti aslında ama sözcükler gırtlağında düğümlenivermişti… Bulduğu an yitirmişti Raya'yı; ya daha hayatında oynadığı rolü ilk fark ettiği an, Kiev'den yolladığı mektubu Raya'nın alıp almadığını bile bilmiyordu. Buluşmalı, birbirlerine çok önemli şeyler söylemeliydiler, ama ölüm aralarına girmişti. Ossip, yalnız kaldığında Raya'nın Rjev'den yolladığı fotoğrafa bakıyordu. "Senin için değişmedim, Kievli Raya…" Ara sıra başına gelen felaketin bir ceza olduğunu sanmaya başlamıştı. Mutluluğu değerlendirmeyi bilememiş, Raya'yı önemsememiş katı davranmıştı. Kendisinden çekinen annesine varıncaya dek kimseye yakınlık göstermemişti… Ama savaştı bu… Raya askerce ölmüştü: "kahramanca savaştığını" yazıyordu binbaşı. Oysa savaş uzundu; Raya savaştan önce başlamıştı mücadeleye ve zamanı yetmemişti. Ossip, gerçek duygularının farkına varalı pek az oluyordu: Belki bunun nedeni, savaştan önce hayatı düşünmemesi, ancak geçen yaz, Batı'ya yürüyüş başladığında büyük bir ateşle mutluluğu, sıcaklığı, Raya'yı özlemesiydi… Artık Babi Yar'ın kumuyla Smolensk yöresindeki bir mezardan başka şeyi kalmıyordu… Bütün sevgisini arkadaşlarına yöneltmişti. Alay ailesiydi. Minaev'in anası ona Khana'yı hatırlatıyordu, Minaev takıldığında kızaran Olga da Raya'yı. Savaş bittiğinde bu kadar bile kalmayacaktı elinde. Yine de Ossip

en az arkadaşları kadar büyük bir ateşle savaşın sonunu bekliyordu. Kuşku, yorgunluk, askerlerin umutları bu işin bir an önce bitmesini gerektiriyordu!…

— Bu yaz savaşacağımız son yaz olacak herhalde, dedi Şarikov.

— Sondan bir önceki, diye cevap verdi Polištçuk. (Her şeyin kış başında sona ereceğine inanıyor, ama uğursuz gelmemesi düşüncesiyle söylemiyordu.)

Birden Ossip gülmeye başladı:

— Hatırlıyor musun Mitya, ikinci bir cephe açtıklarını sanmıştım hani? Ne kötü bir zamandı. Stepteydik… Durmadan çekiliyorduk.

— Sözcüklerin bir anlamı var sanmıştım, dedi Minaev; gerçek bir "centilmen" olduklarını sanmıştım. Şimdi açacaklar o ikinci cepheyi, açmamaları çok tehlikeli olur. Sonra geç kalabilirler. Anamın dediği gibi, yemekten sonra hardal atıştırmaya benzer bu…

— Onlar gelse de gelmese de bu iş biter yakında, dedi Ossip. Bir kadeh atmanın sırasıdır, sevenler için; ben "limonata" içeceğim.

Sabah Ossip bir kulübenin yanından geçerken Çavuş Nikitenko'yu genç ve güzel bir kadınla gördü. Gülümsedi:

— Hemen dostluğu ilerletmişsin.

— Yok binbaşım! Karımı buldum; savaştan hemen önce kızımızla birlikte kızkardeşini görmeye gitmişti. Beni görünce gözlerine inanamadı. Adıyla çağırdım, öbür dünyadan gelmişim gibi bakakaldı yüzüme…

Genç kadın ateşli bakışlarını çavuşa dikmişti, uzun kirpiklerinin ucunda gözyaşları titriyordu.

— İçeri buyurun binbaşım. Kızımı görürsünüz.

Küçük kız beş yaşındaydı. Boş mermi kovanlarıyla oynuyordu. Ossip kızı kaldırdı, tıpkı Ala'ya yaptığı gibi havada döndürdü. Ona bir masal anlatmaya kalktı; her şeyi unutmuştu, şaşırdı, kekeledi, ama küçük kız büyülenmiş gibiydi. Dudakları aralanmış Ossip'i dinliyordu. Sonra göğsünü süsleyen nişan ve madalyalarla oynamaya koyuldu; hem gülümsüyor, hem de peltek peltek:

— Bu biy küçük güneş, diyordu… Bu da biy minik yıldız…

Ossip, köyün tozlu ve güneşin altında kavrulan yolunda tek başına yürüyerek geri döndü; gülümsüyordu, daha önce duymadığı büyük bir mutluluk duymuştu. Belki bu bir başkasının mutluluğu olduğundan gülüşü daha aydınlık, sıcak ve dost bakışı daha saftı.

Akşam, General Zikov:

— Beyaz Rusya üçüncü cephesine gidiyoruz, dedi… Şimdi heriflere öyle bir darbe indireceğiz ki bir daha bellerini

doğrultamayacaklar…

24

İlkbaharda, Fransa'nın bütün öbür ormanlarındaki gibi garip bir hayat bu ormanda da başlıyordu. Guguk kuşlarının ve sürüyle başka kuşun cıvıltısına karışan insan sesleri ortalığı kaplıyordu. Karanlık yıllarda ormana çekilen yiğitlere; her geçen gün yüzlerce yeni gönüllü katılıyordu. Kentlere şimdiden yaz sıcağı çökmüştü, fırtınanın homurtuları duyuluyordu, insanlar alçak sesle müttefik çıkarmasının yakınlaştığından, Almanların sivil halkı cezalandıracağından söz ediyorlardı. Duvarlardaki ve tahta perdelerdeki kelebekler sanki yeni bir seferberliğin belirtisiydi. İşçi ve esnaf, doktor ve kadastrocu, şarapçı ve öğrenciler ormana giden patikaları birlikte tırmanıyorlardı.

Nisandan beri Dédé'nin komutasındaki müfreze kesin saldırıya hazırlanmaktaydı. Merkez, müttefik çıkarmasının başladığını belirten işaretle Almanların ulaştırma şebekesini felce uğratmak gerektiğini bildirmişti. Dédé ile Ayı Almanların en zayıf göründükleri otuz kadar yer bulmuşlardı; her şeyi iyice düşünen Voronov açıklamasını yaptı: "Almanlar, bir haftadan önce bellerini doğrultamazlar."

Ve partizanların saldırısı başladı; mayıs ayı içinde Limousin yöresinde yüzlerce köy ve kasabayı kurtardılar. Ama büyük bir engel; silahsızlık durmadan karşılarına dikiliyordu.

Nicole göründü. İyi ve kötü haberlerle geliyordu.

— Çıkarma şu sıralar yapılacak. Gustave kararlaştırılan işareti bana gösterdi. Bu işareti Londra Radyosu verecek. Almanların

asker nakliyatını durdurmamız gerekiyor. Silah yönünden işler kötü… Gustave durumun her yerde aynı olduğunu söyledi. Askeri komite halka çağrıda bulundu. Londra'dakilerin partizanlara silah vermekten kaçındıklarını açık açık söylüyor. Gustave bize silah vermek istemeyenlerin baştakiler olduğunu belirtiyor… Amerikan haberalma kuruluşunun temsilcisi Charlie, Vauban'a şöyle demiş: "Size silah veririz ama FTP'ye asla. Aralarında pek çok komünist var…"

Dédé gülümsedi:

— Vauban'ı tanırım, lise öğretmeni ve sosyalisttir. Her şey anlaşılıyor. Bu baylar açık açık konuştuklarına göre Almanların sonu yaklaştı demektir… Her neyse, üzerimize düşeni yapmak zorundayız. Amerikalılardan yüz tank da alsa AS onlara zırnık vermez.

Mado, o akşamı çok iyi hatırlıyordu. Dédé, Ayı ile konuşurken küçük bir açıklıkta otların üzerine oturmuş, soluk ve ekşi, ilk yaban çileklerini atıştırıyordu. Derken Ayı yanına geldi. Kısa sürede yakın birer dost olmuşlardı. Ayı, artık çekinmeden Fransızca konuşabiliyordu. Mado ona sık sık Rusya'yı sorardı; söylediklerinin tekini kaçırmadığını hisseden Voronov da büyük bir istekle anlatırdı. Belki savaşın sonuna gelindiği için Voronov, geçirdiği en zor anın sözünü etti: '42 yazıydı, Don Nehri üzerindeydiler, geri döndüklerinde köprüyü nereye kuracaklarını Sergey'le uzun uzun konuşmuşlardı… Sık sık anlatmıştı France'a geri çekilmelerini. Ama ilk kez Binbaşı Vlakhov, dedi. Sergey'den söz ediyordu. Mado bağırmamak için kendini güç tuttu, sordu sadece:

— İlk adı ne?

— Sergey.

Kendinden geçti, parmakları arasında otları ezip sormaya devam etti:

— Nasıl biri?

Voronov bir kahkaha attı:

— Ne diyeceğimi bilemiyorum. Tam kadınca bir soru. Uzun boylu, açık renk saçlı, yakışıklı bir genç işte… Peki ama neden soruyorsun bütün bunları?

— Dur… Sözünü ettiğin kişinin böyle yapıp yapmadığını söyle, yeter. Heyecanlandığı ya da telaşlandığı sıra başını arkaya atıp şöyle bakar mı? Şöyle, görüyor musun?

— Ta kendisi! Demek onu tanıyorsun? Akıl almaz bir rastlantı değil mi?

— Şaşacak bir şey yok. Paris'e gelmişti, orada tanıştık.

— Paris'ten severek söz ederdi hep; hoşlandığı bir kentti Paris.

— Şimdi nasıl? Yaşlandı mı?

— Amma da garipsin be France! Ne cevap vereceğimi kestiremiyorum ki. Bir kere onu savaştan önce tanımamıştım.

Genç olmasına genç, benden daha genç… Söylediğine göre de evli ama çocuğu yok… Çok iyi bir komutan ve eşsiz bir arkadaş…

Ayı, Mado'nun neden sevindiğini, güldüğünü, deli gibi çığlıklar attığını anlayamadı; genç kadın Voronov'un kepine bir papatya takıp:

— Çiçekli Ayı! dedi.

Dédé, Ayı'yı çağırdı. Demiryolu köprüsünü uçurmakla görevli Arthur'ün takımına gideceklerdi.

Mado hep gülümsüyordu. Mucize, gerçek bir mucize! Yaşadığını biliyordum. (Ayı'dan ayrıldıktan sonra Sergey'in ölebileceği aklına bile gelmiyordu; oysa arada Stalingrad vardı, Kursk vardı, uzun süredir devam eden saldırı vardı. Ama hayır, sanki Sergey daha dün Mado'ya mektup göndermişti. Tatlı tatlı gülümseyerek onu düşünüyordu Mado. Kendine özgü bir hayat yaşıyor. Uzakta, çok uzakta! Ama ne kadar yakın, ne çok seviyorum onu! Birlikte, kestane ağacının altındaki sıraya oturduğumuzdan da yakın… Voronov'un sözlerini hatırladığında bile ne kıskançlık duyuyordu, ne üzüntü. Bir an daldı: Karısı nasıldı acaba? Güzel olmalıydı… Sonra düşünceleri yine Sergey'e yöneldi. Ayı ile birlikte stepte yürürlerken, bir efkarlı anında Paris'i düşünmüştü demek. Ve Mado, onun gözünde bu uzak kentin bir parçasıydı. Tıpkı Site'nin o eski, daracık sokağı, panayırda atlıkarınca, Lüksemburg bahçesinde yelkenlilerini yüzdüren çocuklar gibi. Zamanın güçsüzlüğü ne kadar şaşırtıcı. Ya uzaklık… Bizi binlerce kilometre ayırıyor, belki hiç görüşemeyeceğiz, bunun gerekli olup olmadığını da bilmiyorum,

bir gereği yok herhalde. Ama onu şu an görüyor, kucaklıyor, elinden tutup ormanın içinden geçiriyor ve şöyle diyorum: "Bunlar kestane değil meşe ağaçları; ne birlikte yaşadığımız yaz, ne de aynı Mado yanındaki. Artık bana France diyorlar. Uzun süredir ne fırça gördüm, ne de sehpa. Ateş ediyorum yalnız. Fena da dövüşmediğimi söylüyorlar… Ama bütün bunların fazla önemi yok. Ben Mado'yum. Eskiden ressam olmanın ne önemi var? Önemli olan rastlaşmamız, birbirimizi keşfetmemiz. Bir yıldız ya da bir ada keşfetmekten çok daha önemli. Sergey, olup biteni silip atmak olanaksız. Beni kurtardın. Belki sen değil –çektin gittin çünkü– sana duyduğum aşk kurtardı ama ikisi de aynı şey… Beni bu ormana getiren sendin… Asla unutamayacağım; Ayı'nın birden senin sözünü etmesi gibi bir mucize bu. Bir şey söylemeyebilirdi, altı ay boyunca hiç sözünü etmemişti. Başka bir müfrezeye düşebilirdi… Dedim ya, bir mucize! Senin varoluşun da bir mucize sevgilim! Papatyalar da senin, yeryüzündeki bütün papatyalar. Yapraklarını koparmıyorum onların, verecekleri cevabı sorguya çekmeden biliyorum. Bayağı, şairane bir mutluluk olmayacak; aslında mutluluğu yaşadık, mutluluk var, her zaman olacak, en büyük, en acı, en güç, en saf mutluluk… Sergey!..

Dédé ile Ayı karanlık bastırdığında döndüler. Telsizci, Dédé'yi bekliyordu.

— Radyo yayın yaptı, dedi. "Yeşil bahçede büyük bir ağaç var!" cümlesini söyledi.

Dédé sağa sola emir yağdırdı:

— Bütün arkadaşlara bildirilecek: Demiryollarıyla köprülerin

uçurulması gerekiyor. Arthur'den başlayın. Hepsine hazır olmalarını söyleyin…

Otlara uzandı, Ayı'ya:

— Müttefik çıkarması yarın, dedi… Geç oldu ama neyse…

Müfrezedekilerin hepsi çıkarmayı öğrenmişlerdi. Mado gülümsüyordu: Mucizelerle dolu bir gün!.. İyi ama bugün ayın kaçı? Beşi yanılmıyorsam. Bu tarihi aklımda tutmalıyım.

Miki'yi Arthur'ün takımına yolladılar; karanlık ormanda ilerlerken şarkı söylüyordu:

Hayatın keyfini çıkarabilirdik
Ama bizim kaderimiz başka.
Duyamadan ölmek gerek
Doğan günü karşılayan horozu…

Gün doğmadan önce ortalığa çöken yoğun sisle kaplı vadinin derinliklerinden, uzakta patlayan bir kasırganın gürültüsünü andıran boğuk homurtu duyuldu: Paris-Toulouse demiryolu köprüsü uçurulmuştu.

Sabah Arthur geri döndü. Almanlar tarafından kuşatılmışlardı, ondan başka kurtulan yoktu.

— Miki üçünü gebertti. Sonra onu da öldürdüler… Ama köprünün yerinde yeller esiyor baylar…

ALTINCI BÖLÜM

1

Montauban'ın kahvelerinden birinde oturan Hans Schirke vermutunu yudumluyordu ki, Tank Teğmeni Seidel koşarak geldi:

— Başlıyor, dedi arkadaşına. Güzel günlere elveda diyebilirsin, Cherbourg'a gönderiliyoruz…

Hans Schirke bir buçuk yıldır Fransa'daydı; önceleri hayatı gerçek bir sayfiye hayatıydı. La Rochelle'in kemerli yollarında geziniyor, denize giriyordu. Ortalıkta bol bol üzüm, balık ve konyak vardı. Hans yanmış çok daha erkeksi bir görünüşe bürünmüştü; "kaderi düelloya çağırmaya hazır olduğunu" yazıyordu babasına. Tatsız bir olay bu güzel günleri biraz gölgeledi. Bir gece Hans, karanlık bir sokakta ilerliyordu ki genç bir kıza rastladı; cep feneriyle onu aydınlattı ve: "Küçük hanım," dedi, "size refakat etmek istiyorum. Gecenin bu geç saatinde yalnız dolaşmakla hata ediyorsunuz." Terbiyelice kızın koluna girdi; kız kurtuldu ve bağırarak kaçtı. Nereden geldiği belirsiz birtakım kişiler göründü. Dirsekleriyle kendine yol açan Hans ilerledi. Bir başka genç kız yanına geldi: "Bırak o aptalı," dedi. "Ona yakışmayacak kadar güzelsin sen." Hans cep fenerini yine yaktı ve bu değişiklikten zararlı çıkmadığını görerek sevindi. Kız onu yaşadığı izbeye götürdü. Hans'ın eşyaya aldırdığı yoktu; genç kızın güzelliği onu büyülemişti. Ayrılırken para vermeye kalktı; kız istemedi: Ben sana bir armağan vermek istiyorum…" dedi. Hans güldü: "Sen bana ne verebilirsin ki? Belki Fransa tahtını…" Sonradan eski kentin daracık sokaklarında uzun uzun dolaştı, o yılanı bulmaya çalışıyordu. Gerçekten de Hans'ta büyük bir iz bırakmış, genç adamın bir ay hastanede yatması gerekmişti. Daha

sonra "Führer" alayı, direnişçilerin ortaya çıktığı Dordogne dağlarına gönderildi. Noel'de Walter öldürülünce Hans, "kurbağa yiyenler" adını taktığı Fransızlardan öç alacağına yemin etti. Rastladığı ilk eve daldı ve içindekileri öldürdü; ölülerin arasında bir süt çocuğunu sağ bıraktı. Küçük yılan dilediği kadar inlesin, nasılsa birilerinin gelmesi epey sürer…

Bütün kış ve ilkbahar boyunca SS'ler partizanlarla çarpıştılar. Güzel bir tatil geçiriyordu doğrusu!… Ama Normandiya'da işler daha da kızışacaktı. Burada hiç olmazsa kahveye gidebiliyor, içki içip eğlenebiliyorlardı…

Schwabe, akşama doğru Limoges'da olacaklarını sanıyordu. Oysa iki gün kaybettiler. Direnişçiler iyiden iyiye azmışlardı; Cressensac yakınında Almanlar gerçek bir savaş vermek zorunda kaldılar. Groleyrac yakınındaki köprü uçurulmuştu. Rouffignac'ta üçüncü kez duruldu. Yüz kadar SS öldü ya da yaralandı. Hans babasının mektuplarını anımsıyordu. Evet ama Rusya'da insanın bu tür işlere aklı ererdi, nasılsa adamlar vahşiler gibi ormanda yaşamaya alışmışlardı. Oysa bu "kurbağa yiyenler" parfüm yapmaktan ve garsonluk etmekten başka şey bilmezlerdi. Bu gözü peklik onlara nereden gelmişti? Aklından geçenlere cevap verircesine Seidel anlattı:

— Sırbistan'da bulundum; orada ne kadar insan varsa o kadar da haydut vardı. Önceden söylemişlerdi hepimize, köyleri yakıyorduk. Rusya'da, Leningrad önlerinde de bulundum. Orada bir kız çocuğu bizimkilerden ikisini öldürdü. Ayaklarından astık. Köyleri, halkıyla birlikte yakıyorduk. Evler, tahtakuruları, çocuklar, hepsi birlikte diyorduk… Burada halt ettik, tam dört yıl heriflere kibar davrandık. İşte sonucu… Hayır, bunlarla başka dil

konuşmak gerek. Tulle şehrinde bizimkiler tam yüz elli Fransızı sallandırdılar. Çok da iyi etmişler… Amerikalıları sürüp atmak istiyorsak arkamız sağlam olmalı.

Ertesi sabah yeniden üstlerine ateş edildi. Balkan ve Rus seferlerine katılan Tankçı Seidel ölümcül yara aldı. Herkes bitkindi. Schwabe komutanla konuşacağını söyledi; sert tedbirler almak gerekiyordu. Ormanda direnişçilerin peşinde koşmayacaklardı herhalde. Boşu boşuna zaman ve asker kaybetmelerine yol açardı bu iş…

Güzel bir yaz günüydü. Oradour-sur-Glane kasabası büyük bir sessizlik içinde yüzüyordu sanki. Çevredeki çayırlar yeşeriyor, benekli inekler yüzyılların durgunluğuyla burunlarını parlak, zümrüt yeşiline daldırıyorlardı. Sabırlı balıkçılar Glane Irmağı'nın kıyısına oturmuştu. Salkımsöğütler suya eğiliyor, düşüncelere dalmış, yalnız kişileri andıran kavaklar uzakta yükseliyordu. Bu kasaba bir cennetti: Çevrede ne direnişçilerle dolu ormanlar, ne de bombardıman uçaklarını çekebilecek fabrikalar vardı. Paris'ten, uzak Lorraine bölgesinden, Bordeaux'dan kaçanlar buraya sığınmışlardı. Cumhuriyetin ezilmesinden sonra ülkelerinden ayrılan İspanyol aileleri de burada iş bulmuştu. Oradourlular birçok Yahudi gizliyorlardı: Aslen Kaliszli Sarah Jakubowicz, Budapeşteli Berber Kanzler, Parisli Marguerite Simon Auschwitz fırınları yerine buraya yerleşme fırsatı bulmuşlardı. Beş gündür Normandiya'da büyük savaşlar oluyordu, ama buralıların telaşa kapıldıkları yoktu. Bir cumartesi günüydü, ortalıkta görülen telaş savaşla ilgisiz bir nedenden ileri geliyordu. Okulda doktor muayenesi vardı; yakın köylerden köylüler gelmişti (haziranda dağıtılacak tütünün bir bölümünün verileceği bildirilmişti). Limoges'lular da pazarı açık havada geçirmek, bu fırsattan

yararlanıp biraz tereyağ ve birkaç parça sebze almak için Oradour'a uzanmışlardı.

Yemek saatiydi. Otel ve lokantanın sahibi yaşlı Bayan Avril, aralarında çocuklarıyla bir Parisli hanımın, Reimsli bir emekli baytarın ve belediye sekreterinin bulunduğu müşterilerine alçak sesle açıkladı:

"Bugün şalgamlı ördek var…" Baytar en son haberleri bildiriyordu: "Çıkarma yapan birlikleri püskürtemediler…" Öğretmen yardımcısı iki genç kız yemeklerini Milord otelinde yiyorlardı; sinirlendiler, okula geç kalacaklarını söylediler. Yemeklerini bitiremeden kalktılar. Globe kahvesinde yaşlı köylüler şıra içiyor ve aralarında konuşuyorlardı: "Söylenene bakılırsa direnişçiler tüneli uçurmuşlar…"

Kilisenin saati ikiyi on geçtiğini gösteriyordu. Çan kulesinin tepesinde bütün Fransa'daki çan kulelerinde görülen bir horoz vardı. Gökyüzünde birkaç bulut dolaşıyordu: Berber Brouillard bir çiftçinin kırmızı yüzünü sabunlamakla meşgüldü. Eczacı Pascaud ihtiyar kadına, ilacını yemekten önce değil de sonra alması gerektiğini anlatmaya çalışıyordu. Limogeslu genç daktilo Bayan Couturier tereyağ almaya geldiğini unutmuş, bir ağacın dibine çökmüş, mutluluk düşleri içindeydi. Okullarda, başıboş çocuklar bağrışıyorlardı; "Susun bakalım," dedi Bayan Rousseau. "Anlatılanların hiçbirini anlamadınız…" Noter Montazeaud gazetesini okuyordu. Yeni doğmuş bir bebeği muayene eden Doktor Desourteaux kendinden geçmiş: "Bebeğin güzelliğine bakın!…" diyordu. Tam bu sıra Almanlarla dolu ilk kamyon göründü. Hans Schirke de kamyonun içindeydi. Tabelayı okudu: "Oradour-sur-Glane." Düşündü: Küçük bir kent için amma da

uzun ad… Esnedi. Dört gündür epey yorulduk ha. Dinlenmemiz için Normandiya bizleri bekliyor.

Almanlar, kent halkının alanda toplanmasını emrettiler. Yaşlı bir adam, Hans'a:

— Hastayım, yerimden kalkamıyorum, üç yıldır yataktan çıkamadım, dedi.

Hans gülmeye başladı:

— Belki ben doktorum?

İhtiyarı yataktan yere devirdi, dipçik vuruşlarıyla beynini dağıttı.

Alan epey kalabalıktı. Kadınlar çocuklarını kucaklarında sıkıyor, çocukların hepsi ağlıyordu. Birkaç yaşlı adam ve kadın da alana getirildi; çoğu torunlarının koluna abanıyorlardı. Terzi Zeler, Eskici Sauviat, Öğrenci Rousseau, Demirci Renaudin, Fırıncı Reynaud, Eldivenci Mercier, İplikçi Leblanc, Arabacı Lesparat, Papaz Lorich, Marangoz Doutre, Kuyumcu Doire, Ocakçı İto, Tornacı-makinist Giachino, Postacı Buisson, Öğretmen Couty, Erkek Terzisi Michaud, Posta Memuresi Bouicière, Uncu Poussta, Duvarcı Lachaud, Makinist Beaubreuil, Garajcı Poutaraud, Hemşire Herbas, Paketçi Jouhaud, Katip Tessaud, Boyacı Barthelemy, Cilacı Tessaud oradaydılar; on dört kişilik köylü Thomas ailesi de oradaydı. Bütün Oradour-sur-Glane halkı oradaydı. İki okulun çocukları da gelmişti; gülüşüyor, eğleniyorlardı. Almanlar, alanda herkesin fotoğrafının çekileceğini

söylemişlerdi. Ama askerlerin nefret dolu yüzünü gören çocuklar sustular.

Bu arada Almanlar küçük kenti kuşatmışlardı; tarlaları tarıyor, otlar arasına gizlenen olup olmadığını anlamaya çalışıyorlardı. Saat tam üçtü. Herkes alanda toplanmıştı. SS'ler kadınlarla çocukları ayırıp kiliseye soktular. Erkekler, küçük gruplara ayrıldı ve garajlara, ambarlara tıkıldı. Sonra Almanlar işe koyuldular, garajlarla ambarları ateşe verdiler. Yanan binalardan çıkmak isteyen makineliyle taranıyordu. Kilisenin kapısı da kadınlarla çocukların üzerine kapatılmıştı. Makineli tüfekli SS'ler kilisenin çevresine yerleştirilmişti: Kilise ateşe verilince deliye dönen bir kadın pencereden çocuğunu attı. Schirke hiç kaçırmadı; yeni doğmuş bebeği yakaladığı gibi alevlerin içine fırlattı.

Kasaba halkını temizleyince, Almanlar, evlerde değer taşıyan ne varsa, (ipekli kumaşlar, şarap fıçıları, gümüşler ve yiyecekler) çıkardılar ve hepsini kamyonlara yüklediler. Sonra evlere benzin döküp yaktılar. Klotz:

— Rusya'daki yangınlar daha güzeldi, dedi. Orada tahta ev sayısı pek çoktu da…

Schwabe saatine baktı:

— Ona beş var. İkide geldik. Sekiz saat uzun bir süre değil. Eninde sonunda yaktığımız da bir kentti…

Artık Oradour-sur-Glane diye bir kasaba yoktu. On sekiz kişi kurtulmuş, halkın geri kalanı ölmüştü.

SS'ler Oradour'dan aldıkları şarapları yakın köylerde içtiler; gülüyor, haykırarak marşlar söylüyorlardı. Köylüler, müttefiklere karşı kazandıkları zaferi kutladıklarını sandılar. Hans Schirke'nin içi rahatlamıştı, sonunda bu "kurbağa yiyenlerin" hesabını görmüştü işte: Çocuğu ateşe attığı sıra anasının nasıl haykırdığını hatırladı ve güldü: Walter için, uçurulan köprü ve başıma gelen bütün dertler için…

Ertesi sabah Hans babasına şu mektubu yazıyordu:

"Sevgili babacığım,

Bugünlerde seni hep yanımda duyuyorum. Direnişçiler bizi arkadan vurmak istiyor, ama başaramıyorlar. Dün gerçek bir eşek arısı yuvasını temizledik. İçin rahat etsin: Oğlun ne gevşeyecek, ne de şımaracaktır. Annemden iki mektup aldım; tabii seni ve beni çok merak ediyor. Sabırsızlıkla Doğu'daki savaşın haberlerini bekliyorum. Kızılları her yerde durdurduğunuz sanılıyor. Seni yürekten öperim. Heil Hitler!

Oğlun Hans."

Hans Schirke'nin öldürdüğü ihtiyarın adı Armand Clavaud'ydu; seksen iki yaşındaydı ve 1870 savaşını hatırlıyordu. Hans Schirke, Michèle Aliotti'yi alevlerin arasına fırlatmıştı; küçük Michèle daha iki aylık bile değildi, 14 Nisan'da doğmuştu.

"Führer" alayı Poitiers üzerine yürüyor, Hans Schirke en sevdiği şarkıyı mırıldanıyordu:

Sade bir menekşe

Yol kıyısında bitmekte,

Koparırsak yazık olur,

Gidersek çok daha yazık…

Yol, bir meşeliğin içinden geçiyordu döne döne. Birden makineliler takırdadı. Tepede direnişçiler mevzilenmişti anlaşılan SS'ler durdular, top ateşine başladılar. Schwabe:

— Akıl almaz bir gözü peklik, dedi. Ama…

Ardından ne söyleyeceğini kimse öğrenemeyecekti; yolda bir mermi düştü, Schwabe bu merminin bir parçasını yedi ve öldü. Direnişçiler, bir Alman tanksavar topuyla ateş ediyorlardı. Çarpışma dört saat sürdü. Sonra SS'ler Eymoutiers'ye doğru çekildiler; gece yaklaşıyordu, ormana dalmak tehlikeliydi.

Ölüleri kamyona doldurmuşlardı; aceleyle, üst üste yığmışlardı hepsini. Hans Schirke'nin kafası sarkıyordu, ağzı aralanmıştı. Kamyon yolda sarsıldıkça Hans Schirke'nin de kafası sağa sola oynuyordu; sanki iyice sinirlenmişti de birine sövüyordu.

— Eh, dedi Dédé, fena sayılmaz ha? Ne dersin Ayı?

Voronov bir kahkaha attı:

— Hiç fena değil. Ötede de aynı şekilde karşılanırlarsa müsamereye yetişemezler…

Voronov, savaşta can veren Duvarcı José'yi düşünüyordu. Önceki gün Voronov'a: "Baksana Ayı," demişti. "Acaba Barcelona'yı görebilecek miyim? Voronov sonrasını da düşündü: Leningrad'a döndüğümde eski dostların belki hiçbirini bulamayacağım?… Ya da ben geri dönemeyeceğim?…

Rüzgâr çıkmıştı; bütün gece meşelerin mırıltısı işitildi. Başka türlü bir mırıltıydı bu; sanki yıllanmış ağaçlar insanların duygularını anlıyor ve bu duyguları sözle dile getirmenin olanaksızlığını biliyorlardı.

2

Leo, "çok mantıklısın" demişti Ossip'e. Kiev'deki görüşmeleri sırasındaydı; iki kardeş mutluluğun ne olduğunu tartışıyorlardı. Ossip şaşırmıştı: "İnsan çok mantıklı olabilir mi?" Çocukluğundan beri açıklığı sevmişti. Belki bu nedenle yürek denen bilimi öğrenmekte bunca güçlük çekmişti; dertlerin teoremlerin yerini tuttuğu, istisnaların kuralı bozduğu bilimi. Savaşta da dakik, düzenli olmaya çalışmıştı hep (ona takılmak isteyen Minaev hep "düzenli" derdi). Meslekten yetişmiş subaylar cepheye, askeri harekat konusunda belirli birtakım fikirlerle gelmişlerdi. Okulda öğrendikleriyle gördükleri karşısında önce epey şaşırmışlardı. Ossip askeri konularda hiçbir hazırlık görmeden başlamıştı savaşmaya; dolayısıyla ilk ayların kargaşalığı ona doğal gelmişti. Dövüşerek öğrendi savaşmayı, bütün kendi kendini yetiştirenler gibi, içi, büyük güçlükle elde edilmiş beceriklilik ve bilime duyduğu saygıyla dopdoluydu. Komutanlığın hazırladığı planlardaki ustalık ve gözü peklik karşısında hayran kalıyor, kendi kendine: Stalin'in parmağı hissediliyor, diyordu… Bir yıl önce beklenmedik bir olay, akla gelmeyen bir ayrıntı çoğu kez harekatı aksatırdı. Şimdi uygulama plandan aşağı kalmıyordu.

O güne dek Ossip, böylesine bir topçu hazırlığı görmemişti. Hoşnut gülümsüyordu. Gazeteler Almanların bir bomba-uçak bulduklarını ve Londra üzerine saldıklarını yazıyordu. Hiç değişmiyordu şu adamlar; sanki bütün dünya, bayılmaya hazır zayıf bir kadıncağız gibiydi de, Almanlar onu psikolojik yönden etkilemeye çalışıyorlardı. Bizim topçu çok daha emin, nereye nişan aldığını biliyor… Ossip yıkık tabyaları hayranlıkla seyrediyordu. Temiz iş! Her mermi yığınla insanımızın hayatını

kurtardı. Bu yüzden hızla ilerlememiz kolay oluyor…

Ormanların, bataklıkların içinden günde otuz, kırk kilometre hızla yol alıyorlardı. Ruh yüceliği yorgunluğu yenmeye yardım ediyordu. Herkes Almanların yolunu kesmek gerektiğinin bilincindeydi. Tanklar önde gidiyordu. Pek çok tank vardı görünürde. Gerçekten tankçılar şavaşıyorlardı. Askerler de kendilerine: İşte, diyorlardı. Almanlar iki tank arasında kalmanın ne olduğunu anlayacaklar… General Zikov, gülümseyerek Ossip'e şöyle dedi:

— Uçakların desteğinin sağlanmasını istiyorum, Simouşkin: "Piyadeye yetişmenin olanağı yok, havaalanları gecikiyor," cevabını veriyor.

Aslında General Simouşkin alçakgönüllülük gösteriyordu. Hava kuvvetleri de çok iyi iş görmekteydi. Daha ilk günlerde "İlyuşin"ler düşmanın muhabere merkezlerini yok etmişlerdi. Almanlar her türlü bağlantıyı yitirdiler; on iki tümen, ormanlarda gezinen ve tüymek için boşuna delik arayan bir subay ve asker yığını haline geldi.

Geride kalan Alman kuvvetlerine aldırmadan ilerliyorlardı. Güçlerinin bilincine varmak askerlerin tümünü değiştirmişti. Yorgunluktan bittikleri sırada bile bir sıçrayışta doğruluyor, daha yüksek sesle konuşuyorlardı; hareketleri eskiye oranla çok daha canlıydı.

Tutsak edilen bir Alman yüzbaşısı Ossip'e şöyle dedi:

— Savaş burada, Minsk yöresinde başladı. O sıralar sanki siz ortada yoktunuz, öylesine rahat ilerliyorduk. Ama şimdi korkunç bir şey oldu. Siz bizi hesaba katmadan yürüyorsunuz. Roller değişti.

Ossip, alaycı bir gülümsemeyle:

— Yine de arada fark var, dedi. Siz topraklarımızı zorla almaya geldiniz, biz ülkemizi kurtarıyoruz. Sizin topraklarınıza girdiğimizde de kurtarıcı olarak kalacağız. Köle haline getirdiklerinizi kurtaracağımız gibi sizin de budalalıktan sıyrılmanıza yardımcı olacağız.

Rus askerleri, kuşatılan Almanlara "başıboş Fritzler" adını takmışlardı. Tankları ve toplarıyla koca koca tümenlerin başıboş gezindiği görülüyordu; küçük küçük gruplara bölünenleri de vardı. Bazı subaylar sivil giyinmişti. Bir Alman generalinin havan mermisini sürükleyerek ormanda dolaştığı; açlıktan deliye dönen Alman askerlerinin Minsk yakınındaki bir ekmek fabrikasına saldırdıkları anlatılıyordu. Ordu gazetesinin başyazarı, evinin önünde makineli tüfekli Alman askerlerinin belirdiğini görmüştü; içlerinde bir şair, bir düzeltmen ve mürettiplerin de bulunduğu gazeteyi hazırlayan ekibin işbirliğiyle Almanlar püskürtülebildi. Nakliyeciler, köylü kadınlar, çocuklar Alman yakalayıp getiriyorlardı; on iki yaşındaki Alyoşa Sverçuk, bitkin, ter içinde yüzen bir Almanı sürükleyerek geldi, ilgililere teslim etti. İçlerinden biri cephenin nereden geçtiğini bilmediğini anlattı; yolu geçer geçmez yurttaşlarına kavuşacaklarını sanıyorlardı. Ama ormandan çıkınca akıl almaz bir şey gördüler: Bir Rus makinistinin yönetimindeki tren geçiyordu önlerinden. Alman geleneğine sadık kalan adam not defterine hemen şunları

geçirmişti: “Ruslar, geri çekilirken erişemediğimiz bir hızla demiryolu döşüyorlar…”

Tümen Gazetesi Başyazarı Çali, Alman kağıdı, daktilo şeridi ve bir şişe konyak edinmişti. Bir yazı hazırladı: “Artık düşmanı kovalamıyor, yok ediyoruz.” Sonra düşündü: Doğrusu çok derin bunun anlamı. En iyisi “özel muhabirimizden” diye büyük gazetelerden birine yollamalı. Hemen “Kurnaz Anton” imzasıyla mısra döktürmeye koyuldu: “Seyrediyorum buradan kardeşler, Almanlar Beyaz Rusya’dan tüyemezler…”

Minsk’de çiçek ve bol sevinç gözyaşlarıyla karşılandılar: Ossip duygulandı. Yüreğin dilini çok geç öğrendiğinden midir nedir, her şey onu duygulandırıyordu. Minicik, sıçan kuyruğu saçıyla bir kız çocuğu ona bir demet peygamber çiçeği uzatıp çabucak: “Kızılordu geldi!” dedi. (“r” leri söyleyemiyordu.) Ossip dudaklarını ısırdı; kızı öpmek istedi, yapamadı ve yoluna devam etti.

Bir patlama duyuldu. Ossip patlamanın geldiği yöne baktı; Yolun ucu duman kaplıydı. Almanlar bu yanlarıyla da değişmemişlerdi hiç. Ağız ağıza yaralı dolu bir hastane bırakmış, ama yeni evleri uçurmaktan da geri kalmamışlardı. Yıkıntıları gören asker basıyordu küfürü; düşman, yürekte biriken kinin durulmasına bir an bile fırsat vermiyordu ki.

İki gün sonra Ossip yeniden gördü Minsk’i; geriye, Moguilev yolu üzerine çağrılmışlardı. Oldukça kalabalık bir Alman topluluğu batıya doğru Kızılordu saflarını yarma çabasındaydı. Kent çok kasvetliydi. Alman uçakları, sağlam kalan mahalleleri

bombalamıştı. Yıkıntıların altından küçük bir kız ölüsü çıkardılar. Belki bana çiçek veren kızdı bu? diye düşündü Ossip. Sefil herifler; topu geberse yeğdir, ama hâlâ ısırıyor!..

Hava çok sıcaktı. Minsk'lilerin çok iyi bildikleri bir yerde duruyorlardı; üç yıl savaşan, arkadaşlarının öldüğünü gören, hatta Stalingrad'da bulunan bir adamın bile pek rastlayamayacağı, bir gün önce Tolotçin'i; o parçalanmış kaburgalar, ezik demirler, kopuk bacaklar ve parçalanmış silahlar karışımını seyredenin bile aklına getirmeyeceği şeyi gördüler… Boş bir arsada odun gibi üst üste yığılmış ölülerle karşılaştılar; Almanlar ölüleri boy sırasına dizmiş, önce uzun boyluları; sonra orta en son da kısa boyluları temizlemişlerdi. Çocuklar dizilerin ucundaydı hep. Cesetler kömürleşmişti. Almanlar hepsini ateşe verdikten sonra tüymüşlerdi. Ölüler yığınının hemen yanında yine kömürleşmiş kemiklerle dolu bir arsa uzanıyordu. Her gün sımsıkı kapalı kamyonlar Minsk'ten buraya gelirdi; kapalı kamyonların içindekiler yolda gazla boğuluyor, sonra altı açılan kamyondan ölüler buraya boşaltılıyordu. Almanlar ölüleri üst üste dizdikten sonra da ateşe veriyorlardı. Sakin ve pek genç olmayan Onbaşı Kudrevatikh, Ossip'in yanında duruyordu. Koluyla gözlerinin yaşını sildi.

Bir saat sonra ormanda mevzilenen Almanlar ateş açtılar. Trostianetz'den geçmek istiyorlardı. Onbaşı Kudrevatikh birden haykırdı:

— Ne bekliyorsunuz çocuklar? İleri!..

Akşama doğru her şey olup bitmişti. Savaş bir an ilkel

basitliğiyle çıkmıştı ortaya. Ne strateji kalmıştı, ne hesap; yalnız kin, savaş ve ölüm…

Güneş altında kalan Alman ölüleri kısa sürede karardı, buruştu, ortalığı leş gibi kokuttu.

Geceyi ormanda geçirdiler. Sabah hava serin, neredeyse soğuktu. Ossip üç saat uyumuştu. Harita üzerinde izleyecekleri yolu inceledi; sonra Minaev'in yanına vardı. Minaev uyumuyordu; çömelmiş, dikkatle bir şeyi inceliyordu.

— Ne buldun? diye sordu Ossip.

Mirnaev şaşırdı:

— Hiç… Kalkıyor muyuz?…

Yazın ilk günlerinden biri başlıyordu; ağustos ayının yakıcılığını henüz tatmaya ağaçların pırıl pırıl bir yeşillik içinde kendi sorunlarını konuştukları, bu fısıltının gizemli bir görüşme havası yarattığı günlerden birinde, tepelerinde gökyüzü epey uzak ve çok açıktı; ayaklarının dibinde hayvanlar, böcekler, kelebekler kıvıl kıvıl dolanıyordu. Bir tek, sık bitki örtüsü içinde dönüp duran kuşlar, ormanın o bilgece mırıltısına yumuşak ya da kızgın seslerini katıyorlardı.

Ossip gerindi, sonra:

— Kuzeye, Niemen'e yolluyorlar bizi, dedi. Bu gidişle kısa süre sonra sınıra varacağız. Hatırlıyor musun, '42'de, savaş

bittiğinde bir roman yazacağını söylemiştin bana. O çağda henüz yazacak şey yoktu; yerimizden kımıldamıyorduk. Alman da "tepemize tepemize" biniyordu. Bugün epey bilgin var. Her geçen gün kitabın bir bölümü olabilir…

Minaev gülümsedi:

— Hayır Ossip, roman orada; o tepeciğin üzerinde sona erdi, dedi. Bugün olaydan geçilmiyor, haklısın. Her geçen gün bir kent alınıyor. Dün Leonidze bir general yakalamış; herifin hiçbir özelliği yoktu, evcilleşmişti, bir Kazbek sigarası aldı, duygulandı. Ben İtalyanlara çattım. On iki adada uzun süre kaldıklarını söylediler; savaşmak istemiyorlarmış; Almanlar hepsini tutup Minsk'e, toprak tesviyesinde çalıştırmaya getirmişler. Tepeden tırnağa "egzotizm", Berezina yakınında da ben, ufak tefek bir Fransıza rastladım, 1812 yılında da değiliz üstelik[5]; karşımda Mareşal Ney var sanmıştım. "A la Fleur de Lys" lokantasının sahibiymiş. "Lokantama gelirseniz size esaslı bir şölen veririm," dedi. "Gördüğün gibi, herifin aklı fikri tıkınmada…

— Romanın içinde fena kaçmaz sanki, tuz biber olur be canım…

Minaev düşünceliydi.

— Nasıl anlatayım bilmem… Her şey o tepenin üzerinde kararlaştı. Orada savaş herkesin içinde oluyordu… Bütün sorun, kimin daha çok dayanabileceğindeydi… Şimdi görülen alışılmış askeri harekâttan başka şey değil; sonradan, olup bitenler bütün askeri okullarda incelenecek. Artık sonuç belli. Bütün sorun

uygulamayı tamamlamakta. Bunu yapacağımız da açıkça ortada… Ama ben, şimdi, sık sık savaştan sonra neler olacağını düşünüyorum. Belki biraz erken; henüz Almanlar bütün güçleriyle savaşıyorlar, kesin zafere kadar benim sağ kalıp kalmayacağım belli değil. Alınyazımız neyse o olacak… Yine de gelecekten başka şey düşünemiyorum. Nasıl yaşayacağız, kentlerimizi nasıl yeniden yapacağız, neler değişecek dünyada ve bizde her şey nasıl düzenlenecek?… Şu karınca yuvasını görüyor musun, dikkatsizlik sonucu üzerine bastım; geldiğinde dikkatle inceliyordum. Ne garip! Gerçek bir hazırlık var! Karıncalar koşuşuyor, ufacık taneleri taşıyor, çalışıyor, hepsi de sağda solda bir işle uğraşıyor. Her biri fişek gibi!.. Belki savaşla ilgili bir roman yazmam; ama otuz, kırk yıl daha yaşarsam çok ilginç bir roman çıkaracağım kuşkusuz…

— Neyle ilgili olacak romanın?

— Hiiiiç. Günlük hayatla…

Doğruldu, üstünü başını temizledi.

— Demek Niemen'e doğru gidiyoruz,dedi. "Egzotizm", başka şey değil! Bugün mutlaka, Salomon adalarında çarpışmış bir Avusturyalıyı kurtaracağız. Daha aşağısı beni sarmaz.

3

Kaç kere Schirke bu ormanları düşünmüştü; ama hiçbirini de iç görünüşüyle gözünün önüne getirememişti. Derinlikleri ve sessizlikleri altında ezildiğini duyuyordu. Derinliklerine dalınan denizler gibiydi bu ormanlar. Schirke, bakımlı, güler yüzlü, temiz patikaları, yeşil sıraları çiçek tarhlarıyla bezenmiş açıklıkları, av köşkleriyle Alman ormanlarından başkasını görmemişti. O ormanlar alışılmış, düzenli bir hayatın uzantısıydı. Oysa burada bir kargaşalıktan başka şey değildi… Şimdi "İvan" gibi kişilerin nereden çıktıklarını anlıyordu. Ruslar, diledikleri kadar edebiyata başvurabilirler; yine de doğaya çok yakın, ilkel kişiler hepsi; güçleri de buradan geliyor.

İlk gün, durumun kötülüğüne rağmen Schirke ormanı hayranlıkla seyretmişti. Bu ormanı gotik katedrallerle karşılaştırıyor, romantik şiiri anıyordu. Hayatı boyunca iki büyük ihtiras Schirke'nin iç dünyasında çatışmış durmuştu: Düzene sokma merakı, tükenmeyen bir düzen isteğiyle yığınlara duyduğu nefret ve yalnızlık merakı. "Büyük Almanya", içinde kendisine de yer verilmedikçe bu orman gibi bir soyutlamaydı. İnsanları sevmezdi; az rastlanan istisnalar dışında tümünün sersem ve küçük hesaplar peşinde olduğuna inanırdı. Üstelik de pis kokarlardı (toplantılarda hep midesi bulanırdı). Berchtesgaden'de, dağların ortasında kendisine bir malikâne yaptıran Führer'i anlıyordu… Bu orman, çağların karanlığı içinden çıkmış gibi geliyordu Schirke'ye; ne bezirganların ne eşitlik üzerine saçma sapan kuramların, ne de dar görüşlü bilimin ortaya çıkabildiği çağlarda, Germenler bunu andıran ormanlarda gizlenmişlerdi.

Karanlık basarken içine korku girdi. Ödlek değildi; ama karşıdaki düşman başka şeydir, insana yabancı gelen bir çevrede bulunmak başka şey: Ormanda gece çok karanlıktı; ortalığa çöken sessizliğin hain bir yanı vardı; bir dalın çıtırtısı, bir gece kuşunun çığlığı yüreğinin atışını hızlandırıveriyordu. Her ağaç bir partizan gizleyebilirdi. Schirke, bu ormanda çok sayıda partizan bulunduğunu herkesten iyi biliyordu; partizanlar kente bu ormandan inmişlerdi.

Schirke'nin yanında otuz kadar asker vardı; bunlardan dördü subay, geri kalanlar erdi. Binbaşı Schirke komutanlarıydı; yakında Alman birliklerine ulaşacaklarını söyleyerek onları yüreklendirmeye çalışıyordu. Ama daha ilk gece öleceğini anlamıştı. Bu düşünce onu korkutmadı. Eskinin şövalyelerini gören meşe ağaçlarıyla konuşuyor, Uhland'ın dizelerini hatırlamaya çalışıyordu. Birden dehşete düşerek titredi. Bir haydut gördüğünü sanmıştı, oysa haydut sandığı Teğmen Werner'di. Neyse ki karanlık ötekilerin, binbaşının duyduklarını anlamalarını önledi.

Her şey akıl almaz bir çabuklukla olup bitmişti. Oysa kentin belediye başkanına, küçümseyen bir tavırla, müttefiklerin Normandiya kıyılarına takılıp kaldıklarını Kızılların da bundan hoşnutluk duyduklarını, yardımlarına koşma niyetlisi görünmediklerini anlatalı ne kadar olmuştu? Kentten büyük güçlükle çıkmışlardı. Minsk-Rakov yolu üzerinde büyük bir felaket olduğu söyleniyordu. Kızılların tankları bir Alman taburunu yok etmişlerdi… Her şey inanılmaz halde, diye düşündü Schirke, daha doğrusu çok iyi anlaşılıyor… Führer kartallar arasında uçuyor, insanların alçaklığını fark etmiyordu bile. Engerek yılanlarını zamanında topuğuyla ezmemişti. Oysa insanların hepsi

birbirine benziyordu; Führer kendilerini zafere götürdüğü sürece "Heil!" diye bağırmışlar, şimdi susuyorlardı; herhalde yarın yapılanlarla ilgisiz görüneceklerdi. Benim yanımdakiler içinde kaç hain var acaba? Dün bir onbaşı "zorunluk olduğundan" savaştığını söylemişti. Benim yanımda böyle konuşma gözü pekliğini gösteriyorsa kendini Kızıllar arasında bulduğunda kim bilir nasıl şakıyacak?… Ribbentrop düşmanlarımızı bölmeyi bilemedi. İyi başlamıştık. Sonra… Hatamız nerede, pek anlayamıyorum. Herhalde Fransızlardan sonra İngilizlerin işini bitirmeyişimizde. Ya da doğuya yürümekte çok acele ettik… Üstelik burada da pek sersemce şey yaptık. Komutanlar, rahatlarından, ailelerine yollayacakları paketlerden anayurdu düşünme fırsatını bulamadılar. Düşümün gerçekleştiğini Almanya'nın dünyaya egemen olup Führer'in insanlığın dümenine geçtiğini göremeyeceğim.

Tek insan iradesini bütün ötekilere kabul ettirmeli, çağımızın anlamı bu. On dokuzuncu yüzyılı sildik. Kayzer, bir saraçın bile isteğini hesaba katmak zorundaydı. Oy pusulaları ha! Zekadan yoksunluk diye buna derler! Goethe'nin bir domuz çobanına üstünlüğünü kanıtlamak için aritmetik gerekirmiş sanki! Führer-insanın varolduğu an, bir de Führer-halkın varlığı gereklidir. Biz değilsek kim yönetecek insanlığı?.. Bugün yenilsek bile düşümüzü yirmi yıl, otuz yıl sonra gerçekleştireceğiz. Hiç olmazsa Hans görecek gerçekleştiğini…

Zavallı çocuk, kim bilir nerede şimdi? Herhalde Normandiya'da. Amansız savaşlar oluyor oralarda, müttefikler teknikleriyle bizi ezmek istiyorlar. Küçük, böyle sınavlara hazır değil. Annesi onu çok şımarttı. Nasıl şımartmasın ama? Küçüklüğünde perçemleri, güzelim mavi gözleri, tertemiz ve saf

gülüşüyle melekleri andırıyordu…

Duygulanan Schirke içini çekti…

Bu lanet olasıca ormanda ne kadardır gizleniyorlardı acaba? Üç günden fazla olmuştu herhalde… Açlık içlerini kemiriyordu. Yanlarına aldıkları yiyecekleri bitireli çok olmuştu. Artık yabani yemiş, böğürtlen yiyorlardı. Yemişleri ilk topladıkları gün Schirke duygulandı. Annesi yemişlerden pasta hazırlarken kenara ayırdıklarını nasıl çaldığını hatırlamıştı. Annesi hemen fark eder, "göster bakalım dilini!" derdi. Artık bıkmıştı bu yabani yemişlerden; sıcak, ağzını yakan bir et parçası çekiyordu canı… Dokuz kişi kalmışlar öbürleri kaçmıştı; alçak herifler! Kızıllara koştular! Teğmen Walter, Astsubay Glaser ve yedi er vardı yanında. Bunlara güvenmek de çok güçtü. Astsubay daha o sabah şöyle demişti: "En iyisi ormandan çıkmak: Rus askerlerine rastlarsak fena olmaz hani. Bütün iş haydutlarla karşı karşıya gelmemekte…" Schirke, ölümün her türünün aynı olduğunu astsubaya anlatmak için boşuna uğraşmıştı. Herif "En iyisi yola çıkmak" diyor başka şey demiyordu. Artık onun gözünde binbaşı değil, kendisi gibi bir serseriyim. Eşitlik sözünü o kadar çok duydular ki, bu hayvan canını Führer'inki kadar değerli sanıyor. Elinde fenerle gün ışığında adam arayan Diyojen ne kadar haklıymış…

Astsubay Glaser haklı görüldüğünden değil, ister istemez bir yola çıktılar. Pusulaya göre ilerliyorlardı; Schirke'nin haritası vardı, ama bu yol haritada yoktu. Kızılların tanklarını geçirmek için partizanlar tarafından kullanılmıştı.

Rusları görünce Schirke, adamlarına yere yatıp ateş açmalarını emretti. Ruslar hemen karşılık verdiler, bir asker öldü. Schirke de sol elinden yaralanmıştı. Tam o sıra akıl almaz bir şey oldu; kendisi bile sonradan davranışına bir anlam veremeyecekti. Teğmen Walter ellerini kaldırdığında, Schirke, büyülenmiş gibi makinelisini attı ve teğmeni izledi.

Savaş tutsaklarının toplandıkları yerde, Schirke bir kenara çekilmiş kimseyle konuşmuyor; çektiği acı, yüzünden okunuyordu. Herkes bu acının yarasından ileri geldiğini sanmıştı. Oysa bir tek sorun kurcalıyordu kafasını: Neden ellerimi kaldırdım? Benim gibi eski bir Nazi'nin böyle bir anda, acemiler gibi Führer'e ihanet etmesi mümkün mü? Saatler boyu üzüntü içinde kıvrandı durdu. Birden, Führer için yaşaması gerektiği aklına geldi. Yenilirsek zafer yıllarının hikâyesini gençlere kim anlatacak? Hans'ın çocuklarının hikâyesini gençlere kim anlatacak? Hans'ın çocuklarına, "Paris'e girdik, Rusya'ya kadar uzandık" diyebilmek için yaşamalıyım. Oralara vardık, bir süre sonra tekrar uzanacağız… Bayrağı yetişen kuşağa iletmek gerek… Schirke rahatladı, biraz neşelendi bile. Başka şeyler düşündü: Bugün bize yemek verecekler mi acaba? Rusların hepsi yabani; insan onlardan iyilik beklememeli… Kuşkuları gerçekleşmedi. Tutsaklara ekmek ve konserve verdiler. Schirke gülümseyerek, büyük bir iştahla verileni yaladı yuttu.

Sonra onu revire götürdüler. Genç bir doktor yarasını sardı. Schirke'yi dikkatle inceleyen elli yaşlarında bir doktor daha vardı revirde, Almanca da biliyordu; böyle birine rastlamak Schirke'yi hem sevindirdi, hem kuşkulandırdı: Doktor gömleği giymiş bir polis olmalıydı adam…

Oysa gördüğü, İvanetz'den ilaç almaya gelen Krilov'dan başkası değildi. Almanların tam dört sandık ilaç bıraktıklarını duymuş, hemen koşmuştu.

— Tutsak olmak nasıl şey? Neler duyuyorsunuz bakalım? diye sordu karşısındakine. Etinizden sosis yapmayacağımızdan emin misiniz? Ormanlarda dolanıp durmak neye yarar, sorarım size? Hem kendiniz rahatsız oluyorsunuz, hem de bizi rahatsız ediyorsunuz. Almanya'ya doğru yola çıkmamızın tam zamanı. Bunun yerine sizin gibi serserilerin peşine düşmek zorunda kalıyoruz…

Krilov bütün bunları homurdanarak, ama sevimli bir tavırla söylemişti; binbaşıya bir sigara uzattı. Canı çok istediği halde Schirke bu sigarayı geri çevirdi. Son sigarasını iki gün önce tüttürmüştü, ama düşmandan sigara almak da ağırına gidiyordu. Cevap verdi:

— Biz askeriz, verilen görevi yerine getiririz. Sizi bir saat bile olsa durdurabilmişsek davranışımız doğrulanmış demektir. Üç yıl önce kuşatılan, ama teslim olmak yerine bizim gibi ormanlarda gezinen Rus subaylarını haksız bulmuyorsunuz ama…

Krilov'un sesi yükseldi:

— Bakın da hele! Gördüğüm kadarıyla bir şeyler biliyorsunuz. Çünkü şimdiye dek karşıma çıkan Almanların topu hıyardı. Zeki bir faşistle konuşmak iyi oluyor… Anladık, ama bizimkiler kendi topraklarındaydılar, oysa siz buralara; kendiliğinizden, kimsenin çağrısını almadan geldiniz. Demek ki durum sandığınızdan değişik.

— Ya sizin askerleriniz Almanya'da kuşatılsa, sizce teslim olmaları mı gerek?

— Hayır… Ama siz teslim oldunuz ya…

— Yaralıydım…

— Başkalarına yutturun… Ben doktorum! Böyle bir yarayla hem karşınızdakini, hem de kendinizi öldürebilirdiniz. Oysa bunların hiçbirini yapmadınız…

Schirke sustu. Görevinin yaşamak, sağ kalanlar arasında Führer'in ateşini yaşatmak olduğunu bu Bolşeviğe nasıl anlatabilirdi?

— Peki peki, dedi Krilov. Bırakalım bunları. Teslim oldunuz ya, mesele yok… İyi ama, siz öbürleri gibi sersem değilsiniz, giriştiğiniz bu serüvenin anlamını bana açıklayabilir misiniz? Size sorduğum soruyu en az yüz kere başkalarına da sordum, aklı başında bir cevap almadım şimdiye dek.

— Maddeciliğin iliklerine işlediği sizin gibi birine bunu anlatmak çok güç. Yine de, korkup cevap vermekten kaçındığımı sanmamanız için açıklamaya çalışacağım. Ailenin büyüğüne her zaman birtakım zorunluklar düşer; kendinden genç olanları eğitmek zorundadır. Bir baba oğlunu cezalandırdığında, şiddete başvurduğunu söyleyip onu kınamak saçma olur; yaşlı babasının şarap içmesine engel olan bir oğulu da kimse, baskı yapmakla suçlayamaz.

— Size göre kim oğul, kim baba?

— Avrupa ailesinin kısır üyeleri Fransızlarla İngilizlerdir. Uzun süre Fransa'da yaşadım; Fransızların birtakım üstün yanları bulunduğunu kabul ediyorum. Ancak hepsinde damar sertliği var. Delice düşlerden onları tam zamanında kurtardık… Çocuklara gelince… bağışlayın ama… çocuklar da sizlersiniz.

— Çok ilginç. Akıl almayacak kadar sersemce, ama ilginç. Siz de, cebinde her kapıyı açan maymuncukla gezen taşınmaz mal sahibisiniz demek?

— Biz tam olgunluğa varmış bir ulusuz. Almanların yerine getirmeleri gereken bir ödevleri var; çok önce Hegel ve Fichte bize bunun sözünü etmişlerdi. Avrupa'ya yepyeni bir düzen getirmek zorundayız. Bu yapılmazsa, Avrupa, yakın bir gelecekte bir ucunda çocukların oynaştığı bahçe, öbür ucunda ihtiyarların pineklediği bir yurt haline gelir… Biz buralara kültür taşıyıcıları olarak geldik…

— Tam üstüne bastın! diye kükredi Krilov. Dün Trostianetz'den geçtim. Orada tam yüz bin kişiyi boğmuşsunuz. "Gaz vagonlarını icat ettiniz öyle ya, kültür taşıyıcıları sayılırsınız… Demek siz, sapına kadar Nazi denenlerden birisiniz?…

Schirke ürperdi; yan gözle baktı Krilov'a. Hiç kuşkusuz bir NKVD ajanı olmalıydı.

— Ben şimdiye kadar hiçbir partiye katılmadım. Size

açıkladığım da kendi görüşüm değil, Nazilerin görüşüydü. Sordunuz diye anlattım… Bana gelince, pek genç sayılmam, ılımlı liberal düşüncelerle yetiştim…

Artık sigara içmesine engel olan bir şey yoktu. Krilov'un sigara tabakası önünde açık duruyordu. "İzninizle" dedi Schirke. Sonra aceleyle bir nefes çekti.

— Sürün onu da, dedi Krilov genç doktora. Kendisiyle konuştum, ötekilerden farklı sanmıştım. Neyse, siz de anladınız ne mal olduğunu. Hayvanın teki. Üstelik kurnaz da… Hepsi kurnaz bunların. Kafası işlemeyenler "kaput" diye bağırır. Bu da "ılımlı liberal düşünceler"den söz ediyor. Nazi'nin ağababası, hem de kodamanlarından…

Schirke'yi götürdüler. Krilov, şimdi genç doktorla konuşuyordu:

— Dediklerini duydunuz mu? Korkunç bir şey düşünmüşler. Dünyayı ışıktan ayırmak istiyorlar. Onları niçin yendiğimizi biliyor musunuz? Daha çok silah ve cephanemiz bulunduğundan, deniyor. Öyle. İyi ama nereden aldık bütün bunları? Mühendis olan kardeşim Urallar'da çalışıyor. Bana mektup yazdı: Akıl almaz güçlükler çekiyoruz; adamlar yorgunluktan yere yuvarlanıyor ama yine de dayanıyorlar… Bundan böyle tümeninize General Ableukov komuta edecek. Çocukluğunda kaz güdermiş. Saldırıdan önce yanına gittim. Kitap okuyordu. Adına baktım: *Faust*. İşte Almanları yenişimizin başlıca nedeni… Bizim insanlarımız çok başka, anlıyor musunuz?

Schirke, o şüpheli doktorla her şeyi açık açık konuştuğu için kurşuna dizileceğini sanıyordu. Gece uyuyamadı; Führer'i, sonsuzluğu, Hans'ı düşünüyordu. Sabah genç doktor yarasına baktı, tatlı tatlı gülümsedi. Sonra yemeği getirdiler. İçi rahatlayan Schirke sakalının tıraş edilmesini istedi. Rezalet, tıraş olmayalı bir haftayı geçiyordu. Serseriyi andıran bir Alman binbaşısı!… Olacak iş mi?

Düşünüyordu. Kızılların Vilnus yakınında oldukları söylenmekteydi. Savaşı kaybetmemiz mümkün… Bir şey değişmez, Hans düşümün gerçekleştiğini görecek nasılsa. Kafkasya'ya ulaştık, yine gideriz… Dün açık konuşmakla hata ettim; yılan gibi sinsi olmak gerekiyor. Bir yıl, beş yıl susmak zorunda kalabilirim. Hem sonra her şeye yeni baştan başlayacağım…

Tutsaklar arasındaki bir topçu yüzbaşısı yanına geldi. Birlikte, nereye gönderildiklerini tartışmaya koyuldular. Sonra Rus konservelerinin iyiliğinden söz ettiler; yüzbaşı doktordan hoşnut değildi… Birden Schirke, Vilnus'un kaderinden çok kendisini bekleyen yemekle ilgilendiğini fark etti. Demek kendisi de yığın yığın benzeri gibi bir tutsak; işe yaramayan mankafa, değersiz biri oluvermişti. Hayır, büyük Almanya'yı düşünmeliydi!…

Ana kapının önünde bir asker, sarı saçlı şen bir genç nöbet tutuyordu. Gülümsüyordu; belki Almanya iyice yakınlaştığı için gülümsüyordu. Anlaşılan savaş kısa sürede sona erecekti. İyi ama belki güzel, tertemiz sabah havası nöbetçiyi keyiflendirmişti? Schirke ona nefretle baktı. Herifin herhalde bir karısı ya da nişanlısı var. Uçkurdan başka şey düşünmüyor; köylünün biri ya da buradakilerin deyimiyle kolhozcu… Berty ile kurnazca

oynuyor. Nivelle'le papağanmışcasına eğleniyordum… Bu herif karşımda sırıtıyor, beni yakaladığına memnun. Böyle biri, iyilik ve kötülüğün ötesinde yaşamanın ne demek olduğunu anlayabilir mi?

4

Sergey, istihkâmcılara yapacak iş kalmadığından yakınıyordu. Almanlar geri çekilirken köprüleri uçuracak zaman bulamamışlardı; yine de keyfi yerindeydi, saldırının hızlanması hoşuna gidiyordu. Savaş, yaradılışına uygun bir yola dökülmüştü neyse.

Bir kulübede oturmuş gazete okuyor, Tanya da; belli etmeden hayranlıkla ona bakıyordu. Üniformayla bile ötekilerden ayrılan bir yanı vardı. Hareketlerindeki canlılık, tatlı, sanki dalgın bakışlı gözlerinde yanıp yanıp sönen ateş, kafasından geçen karmakarışık görüntüler, dalıp birden gülümsemesi dikkati üzerine çekiyordu. Tanya, ilerleyen Kızılordu birlikleriyle bağlantıyı kurmak üzere, bir partizan müfrezesinden gelmişti. Savaşın insana beklenmedik şeyler hazırladığı ormanın derinliklerinde iki yıl savaşmıştı; yine de gazetesini okuyan istihkâm binbaşısı ona öteki subaylardan çok farklı geliyordu. Savaştan önce Tanya, Minsk'de edebiyat öğrenimi görmüştü; binbaşının neden bu kadar hoşuna gittiğini araştırırken bir okullu gibi kendi kendine cevap veriyordu: Onda Rus romantizminin en belirgin yanları var…

Sergey, İrtibat Subayı Pleştçeyev'i bekliyordu. İstihkâm taburu, Vilnus üzerine yürüyen tümene katılacaktı. Sergey düşünüyordu. Durmadan güneyden kuzeye doğru ilerliyoruz. Vistül nehrine varmayı umuyordum, herhalde Niemen'i göreceğim. Bu da iyi, canavarın inine daha yakın… İyi ama nerede kaldı bu Pleştçeyev?

Dışarı çıkınca şaşırıp gözlerini kırpıştırdı. Bu görüntü de ne

oluyor? Gece gündüz kafilelerin, konvoyların gelip geçtiği o ciddi askeri yol bir Paris sokağına dönüşmüştü sanki. Şen, gürültücü yabancılar geliyordu; aralarında da birkaç genç kız vardı. Başında beresi, uzun boylu biri sandviç yiyordu, bir başkası da hem yürüyor, hem not alıyordu. Bunlar İngiliz ve Amerikalı savaş muhabirleriydi. Binbaşıyı gören bereli, Rusça:

— Tebrikler! dedi. Çok büyük bir zafer kazandınız.

Bu sözleri rastladığı bütün Ruslara tekrarlıyordu. Gerçekten de saldırının hızlanması onu çok etkilemişti; işini de unutmuyordu ama. En azından beş yazı çıkarması gerekliydi. Yol kenarında yapacağı konuşma birkaç ilgi çekici çizgi verebilirdi okurlara… İngilizdi bu gazeteci; yurttaşlarının birçoğunun tersine yüksek sesle konuşuyor, güneyliler gibi ellerini kollarını sallıyordu. Sergey'e, nasıl iki Alman enseledi̇ğini anlattı:

— Yolun kıyısındaki tarlaya gizlenmişlerdi. Sizinkilere görünmekten çok korkuyorlardı. Belki İngilizce konuştuğumuzu duydular, belki de görünüşümüzden Rus olmadığımızı anladılar. Her neyse, yolun ortasına fırladıkları gibi ellerini kaldırıp: "Teslim oluyoruz!" diye bağırdılar.

Sergey gülmeye başladı:

— Ne sersem herifler! Bizimkiler onların kılına dokunmazdı. Savaş başka şey. Savaşta askerimiz çok kızgın oluyor. Ama bir saat sonra… Siz Rusça biliyorsunuz –herhalde uzun süre Rusya'da kaldınız– bizim insanlarımızın kin tutmadığını fark etmişsinizdir… Bakın dün burada ne oldu? Sağdaki küçük

koruluğa Almanlar gizlenmiş, görüyor musunuz, şuraya?… Yolu geçmek istediler; teslim olmalarını söyledik; ateş açtılar ve emrimdeki askerlerin ikisini öldürdüler. Karşılık verdik. Bir sürüsünü öldürüp on kadarını tutsak ettik. Birini sorguya çektim. Askerlerim şamata ediyorlardı: "Bu heriflerle konuşmak neye yarar? Bir kere teslim olmak istemediler… Üstelik Zakarçenko ile Şustov'u öldürdüler…" diye. Almana sordum: "Neden teslim olmak istemediniz?" Sustu. "Almanya'nın savaşı kazanabileceğine gerçekten inanıyor musunuz?" dedim bu kez. Cevabı şu oldu: "Bir şeye inanacak halim yok, susadım…" Dün, fırtınadan önce hava çok sıcaktı… Ona içecek su getirttim. Baktı, sonra: "Maşrapa çok pis!" dedi. Başladı kenarlarını silmeye, maşrapanın içindeki suyun yarısını döktü, içti ve yüzünü buruşturdu: "Ilık bu su." '42 yılında stepte yürüyüşümüzü hatırlıyorum, su birinkitisine rastlasam hiç düşünmeden içerdim… Doğrusu herif midemi bulandırıyordu. Bizim istihkâmcılar da: "Binbaşım, karınları acıkmıştır: İzin verirseniz şunlara yemek verelim…" demezler mi? Bu olayı, askerlerimizi daha iyi anlayabilmeniz için anlattım…

Bereli İngiliz çabuk çabuk not alıyordu.

Öbürleri sinirleniyor, genç kızların birinden "konuşmaları kelimesi kelimesine çevirmesini" istiyorlardı. Ama genç kız da söylenenleri izlemekte güçlük çekmekteydi. Sergey sustuğunda, ufak tefek ve şişman bir Amerikalı altın dişlerini göstere göstere bir kahkaha attı: Sonra tercümana döndü:

— Binbaşıya söyleyin…

— Fransızca bilir misiniz? diye sordu Sergey.

— Evet, biraz bilirim. Demek eğitim görmüş bir subaysınız. Fransızca biliyorsunuz ha? Anlattıklarınızdan, savaştan sonra güçlü bir Almanya kurmayı düşündüğünüz sonucu çıkıyor.

Sergey omuz silkti.

— Sözlerimi yanlış çevirmişler. Emrimdeki istihkâmcıların tutsaklara ne kadar acıdıklarını göstermek istedim hepsi bu…

— Az rastlanan savaş görüntülerinden söz etmeyi seven meslektaşlarım için anlattıklarınız ilginç: ben çok daha ciddi haberler yollarım gazeteme. En çok ilgilendiğim, hikayenizin siyasal yanı. Çıkardığım sonuç da, SSCB'nin, iyice beslediği savaş tutsaklarına dayanıp güçlü bir Almanya kurma niyetini güttüğüdür.

— Almanlardan nefret etmemiz için çok neden var, Amerikalılarınkinden çok daha fazla neden. Gjatsk'dan Minsk'e kadar tek sağlam ev kalmadığını görmüşsünüzdür. Üstelik, önemli olan ev de değil… Taburumda bir çavuş var, Beyaz Rusyalı. Voloki köyünden geçtik, çavuşun doğduğu köymüş orası. Ama ortada köye benzer bir şey yok: Yabani otlarla bütün ölülerin birlikte gömüldüğü koca bir çukur arta kalmış. Almanlar bütün köy halkını yok etmişler; süt çocuklarına varıncaya dek. Çavuşun karısını öldürmüşler, yaşlı anasını, üç kızını öldürmüşler. İşte bize yaptıkları. Dün, Er Kutsel bana şunları söyledi: "Kimim varsa öldürüldü: Sefil herifler, yirmi dokuz kişiye öldürünceye dek işkence ettiler, tek sağ kalan benim…"

Altın dişli adam:

— Bütün bu ayrıntılar çarpıcı, dedi. Ama beni ilgilendiren işin siyasal yanı. Sizce Almanları ne yapmalı?

— Bir kere Almanları yeneceğiz, bundan kimsenin kuşkusu olmamalı. Siz olmasanız da yenecektik nasılsa; ama siz geldiğinize göre savaş çok daha çabuk bitecek. Cherbourg'da kazandığınız zaferden ötürü sizi kutlarım. Bir şeyden ötürü kutlama fırsatı çıktığı sıra sizi gördüğüm için de mutluyum. Böylece…

Kara gözlüklü bir Amerikalı sözünü kesti; konuşma süresince ciklet çiğnemiş, bön bön Sergey'e bakmıştı. Genç kıza:

— Fransızca bilmiyorum, dedi… Lütfen sözlerimi çevirir misiniz?… Sorun bakalım şu binbaşıya Amerika'nın savaşın başından beri kendilerine yardım ettiğini biliyor mu? Bizi çok daha önce kutlayabilirdi. Rusların kazandığı zaferlere biz de yarı yarıya ortak sayılırız.

Sergey sinirlendi:

— Bize yardım ettiğinizden haberim var. Sizin domuz konservelerinizi yedim, sizin sahra telefonlarınızdan yararlandım. Bakın, yoldan sizin 'Studebaker'leriniz geçiyor. Çok da iyi arabalar bunlar; size minnettarız. Ama elinizdeki araç ve gereç sayısı alçakgönüllülüğünüze oranla çok yüksek. Terazinin bir kefesine domuz konserveleri, öbürüne de insan kanından ırmaklar konabileceğine inanıyor musunuz? Evet, bize 'Studebaker'lerinizi yolladınız. Biliyoruz. Ama ben Stalingrad'daydım, orayı kendi elimizle kurtardık, bunu da çok iyi biliyorum.

Altın dişli Amerikalı sabırsızlıkla Sergey'in sözünü bitirmesini bekliyordu:

— Yazının sonunu bağlamak için mükemmel sözler… Ancak başlıca soruma cevap vermediniz: Almanları ne yapmalı?

— Almanları yenecek, canilerin cezasını vereceğiz. Ama bununla Almanların kökü kazınmayacak. Bu soru üzerinde hiç düşünmedim, mühendisim, istihkâmcıyım, diplomat ya da pedagog değil. Almanları yeniden eğitmek, bilime, gerçek gelişime, ahlak ilkelerine alıştırmak gerek…

Kara gözlüklü Amerikalı tercümanın koluna yapıştı:

— Çevirin… Kendisiyle aynı düşüncedeyim. Almanya'yı parçalamamak gerek. Dört yıl süreyle bir Berlin gazetesinin muhabirliğini yaptım. Almanları iyi tanırım. Almanya, Batı Hıristiyan uygarlığının önde gelen ülkelerindendir. Bizde kimse Rusların içişlerine karışmayı düşünmüyor. Ama anlatın kendisine, pek çok yurttaşımız Rusların kendi rejimlerini Almanya'da uygulayıp uygulamayacaklarını merak ediyor, kuşkulanıyorlar. Bunları dostça söylüyorum; biz müttefikiz, bir gazete muhabirinin görevi her şeyi açıkça ortaya koymak olmalıdır. Sorun kendisine, Ruslar Almanya hakkında ne düşünüyorlar?

— Ne mi düşünüyoruz? Her şeyden önce Berlin'i almayı ve faşistleri ipe çekmeyi. Yalnız korkarım, sayın muhabir Amerika'nın vizesi olmadan Almanya'ya girmemize izin vermeyecek…

Son sözler muhabirleri güldürdü; çevrelerindekilere bol bol çikolata ve sigara dağıttılar. İçlerinden biri Sergey'in yanına geldi, Fransızca, Rusça ve İngilizce karışımı eşi görülmemiş bir dilde, alçak sesle:

— Amerikan mizahı var sizde, dedi. Okurlarımız bunu çok sever. Sırf benim için komik bir şey söyleyemez misiniz? Çünkü *United Press*, nasıl olsa haberini benimkinden çok daha çabuk yollayacak…

Sergey somurttu. Pleştçeyev ya da başka bir subay hayatında ilk kez yabancı görüp gazetecilerle konuşma yapsaydı kara gözlüklü adamın sözlerine aldırış etmeyebilirdi. Kendi kendine, böyle aptal herifleri de neden yollarlar anlamam, der geçerdi. Ama Sergey savaş öncesini, Paris'i, Nivelle'in kibarlık perdesi altında gizlenen nefretini, Roy'un minik bıyığını, Lancier'nin boşluğunu, resmi dairelerde ya da iyi döşenmiş salonlarda rastladığı insanların açgözlülüğünü ve körlüğünü hatırlıyordu. Kim bilir şimdi ne olmuştu hepsi? Belki çoğu almış yürümüştür. Ya da Almanlar gırtlaklarına basınca hepsi bizi alkışlıyordur… Ama bu heyecanları beş para etmez. Kara gözlüklü Amerikalı da; kazandığımız zaferden ötürü beni kutladı. Ormanın dışına sürüklediğimiz Alman gibi bakıyordu ama yüzüme. Bizi sevmiyorlar, bu açıkça belli. Kazandığımız zaferleri bir türlü bağışlayamıyorlar.

Sergey ilk olarak, barışın sakin ve Stalingrad'daki geçit noktasındayken düşündüğü gibi gök mavisi olmayacağını anladı. Geleceği görmeye çalışıyor, gözleri gitgide kısılıyor; bakışları sertleşiyordu.

Tanya, yabancılarla yapılan konuşmayı duymamıştı. Sergey'e göz attı ve bir tedirginlik sezdi. Binbaşının havası kötü… Yavaşça komşu eve, telefoncuların yanına geçti.

— Sizi uyandırdım mı binbaşım? diye sordu Pleştçeyev.

Gerçekten dalmışcasına ürperdi Sergey. Durumu konuştular. Pleştçeyev gitmeye hazırlandı.

— Burada uyusanız daha iyi edersiniz, dedi Sergey. Gece başıboş gezen Almanlar çok tehlikeli oluyor…

Pleştçeyev kulübede, birtakım matematik problemleriyle dolu eski bir okul defteri buldu; çok sevindi, savaştan önce Kirov'da öğretmendi. Her sayfası resimli bir kitap bulmuşçasına zevkle karıştırıyordu defteri.

— Savaş bitince yine terleteceğim çocukları.

İşinin ne denli çekici olduğunu uzun uzun anlattı; birden Sergey'in kendisini dinlemediğini fark etti.

— Belki yatmak isterdiniz binbaşım? diye sordu.

— Hayır, hayır, uykum yok… Evet, öğretmek çok iyi bir şey. Annem de öğretmendir. Pek çok okul, yığınla kitap, tuğla, köprü ve eskisinden çok daha fazla traktör gerekli. Eskisi gibi değiliz artık, pek çok dostumuz ve pek çok düşmanımız olacak. Çok şey verildi bizlere, çok şey istenecek…

— Peki siz binbaşım, savaştan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Küçük pencerenin önünde ayakta duran Sergey cevap vermedi. Yoldan durmadan kafileler geçiyordu. Sonunda:

— Haklısınız, dedi. Yatıp uyumanın sırasıdır.

5

Binbaşı Schiltes sinirlenerek: “Ancak düzenli bir ordunun subaylarıyla görüşebilirim, haydutlarla değil…” demişti. İki saat sonra ise, Vassia’nın önünde esas duruşa geçmiş anlatıyordu:

— Şef, bize karşı savaşan Ruslara her zaman saygı duymuşumdur. İster… –birden sustu, az kalsın “ister haydut olsun, ister asker” diyecekti ki tam zamanında kendini topladı ve daha da yüksek bir sesle devam etti– … sivil bile olsalar.

Vassia, tüyü yoluk bir kuşun derisini andıran, kara sivilcelerle kaplı gri-pembe yüze, hareketsiz, fırtlak gözlere baktı ve başını çevirdi. Almanların canavarlığını, insafsızlığını çok düşünmüştü; şimdi, üstelik dayanılmaz biçimde sıkıcı olduklarını anlıyordu. Doğrusu hava Almanları düşünmeye fırsat vermeyecek kadar güzeldi. Vassia partizanların harekât hazırlıklarına, ağaçların tepelerine, yemyeşil bir çerçeve içinde daha da mavileşen gökyüzüne bakıyordu.

Vassia binbaşının doru atına binmiş önde gidiyor, tutsak dizisi ardından geliyordu. Gülmekten kendini alamadı. Sayıları neredeyse bizim iki katımız…

Elveda kulübeler, barınaklar! Elveda silah arkadaşlarımın mezarları! Elveda kayınağaçları, akçaağaçlar, akça kavakları, çamlar! Elveda orman! Üç yıl boyunca sizlerle birlikte yaşadık… Almanlar, Moskova dışındaki villaları işgal ettiklerinde, Kafkasya’ya vardıklarında, Minsk’de yirmi yıllığına arsa kiraladıklarında, bu ormanların içinde hep bir Sovyet toprağı

vardı… Partizanlar dört yandan kurtulan kente doğru ilerliyorlardı. Büyük yararlıklar gösteren müfrezeleri, Çapayev Alayı, Kutuzov Müfrezesi, 406. Müfreze, "İntikamcılar", Parkhomenko Birliği, Frunze Alayı bunlar arasındaydı. Renkli ve gürültücü bir geçit töreniydi bu. Alman atları kişniyordu. İçlerinden birine, ipek gibi sapsarı perçemli, Macar subayı üniforması giymiş genç ve yakışıklı bir adam binmişti. Bir Alman tankı homurdanıyor, bir karnaval arabasına binercesine tankın tepesine tünemiş üç genç kız, ellerinde makineliyle gülümsüyorlardı. Almanlardan alınan toplar taşınıyordu. "Getto"lardan ya da Almanların cezalandırmaya kalktığı köylerden kaçan partizan yakınları talikalara dolmuştu. Bir müfreze komutanı sırtına Alman kaputu geçirmişti; bir başkası ise yırtık parlak satenden ceket giymişti. '41 yılında felaket şerbetini içen ve Alman kuşatmasını tadanlar, Alman kamplarından kaçan askerler, köylüler ve öğrenciler, yerel komite sekreterleri ve öğretmenler, savaş öncesinden kalma kısa paltolarıyla Kafkasyalılar, "getto"lardan kaçabilen Yahudiler geçiyordu; "ihtiyar demirci" diye adlandırılan bembeyaz sakallı, beli bükük partizan göründü. Bir Alman subayının beynini dağıtıvermişti. Alman sinemasına bomba atan on bir yaşındaki neşeli yumurcak Petrus geçti; kara tütüne dinamit diyen ciddi Smirnov. "Korkunç Mişa" diye adlandırılan Ziraatçi Çelişçev, on sekiz düşman katarını raydan çıkaran Luntz, Bielostok'dan gelip partizanlara katılan Polonyalı Broniyevski, Çek Frantişek, mayın tarlalarının temizlenmesiyle görevlendirilen "çalışma taburu"ndan Macar Yahudisi Leizer, "Todt Örgütü"nden Parisli işçi Cornet onu izlediler. İtalyanlardan alınan akordeonların güneşte parıldadığı görülüyordu; kolhozcu Kostroma bu akordeonlardan birinin tuşlarında parmaklarını gezdiriyor, bir yandan yakınıyor, yakınırken havanın güzelliğine seviniyor, sevinirken günlerin

çabucak geçip gitmesine üzülüyordu. Yaşlı, akıllı uslu bir akordeoncuydu Kostroma. Köylerden geçerken, uzun boylu ve zayıf bir genç Almanların boşalttığı karargâhlardan birinde yepyeni demirhaç nişanlarıyla ağız ağıza dolu bir sandık bulmuştu. Her nasılsa hayatta kalan ve gelip geçene havlayan köpeklere bağırıyordu: "Ağır ol Yuşka, yakala! Fuhrer'in armağanıdır…" Yumurcağı gören yaşlı köylü kadınları hem gülüyor, hem mutluluk gözyaşları döküyor ve ardından; "iyi yolculuklar yavrum" diye sesleniyorlardı.

Teğmen Sazonov göründü; savaşın dördüncü günü kuşatılmıştı. Ağır yaralanmış, "bizimkileri görmeden ölmemek gerek" diye durmadan tekrarladığı için ölmemişti… Demirden bir çember içinde debelenen otuz kişiydiler o sıra. Sonra müfrezeleri genişlemişti. Geçen hafta ise, koca bir tümenin tanklarını Nalibok Ormanı'ndan geçirmişlerdi.

İvan Şelega geçti. Almanların köyüne girişlerini unutamamıştı. İvan Şelega'nın dört yaşında, tatlı yeşil gözlü, Marussia adında bir kızı vardı. Almanlar bahse tutuşmuşlardı: Koşmaya başladığı an ilk kim öldürecekti kızı. Yirmi yedi yaşında bembeyaz olmuştu İvan Şelega'nın saçları. Sert adımlarla, hayatından hoşnut yürüyordu. Katillerin hesabını görmüştü.

Sırtında ağır bir tüfekle zayıf nahif Lia Kogan geçti. Almanlar babasını Getto'da asmışlar, annesiyle küçük kardeşlerini Trostianetz'de yakmışlardı. Lia on dokuz yaşındaydı. Yedi Alman öldürmüştü. Ailesinden, yakınlarından, evinden iz kalmayan kente dönüyordu; ama cellatları yenilgiye uğrattığını biliyor, hafif bir gülümseme, zayıf, acılı yüzünü aydınlatıyordu.

Hipodromun önündeki büyük alan bayram yerine dönmüştü; kalabalık, dalga dalga koşuyordu alana.

— Partizanlardan Stalin yoldaşa selam!

Vassia öyle bir hurra çekti ki kendi bile rahatsız oldu. Çocukken de böyle deli gibi, olur olmaz yerde bağırır, Nina Georgiyevna: "Dikkat et oğlum," derdi, "bir yerin yırtılacak!"

Vassia, Moskova'da doğmuştu; ama yıkılan, işkence gören, yanan evlerinin kör cepheleri ve moloz kaplı sokaklarıyla Minsk ona doğduğu kent gibi geldi. Burada çalışmaya başlamıştı. İşte yaptığı evler… Duvar kalıntıları üzerinde ot ve çalı yeşeriyordu.

Vassia, Minsk'e ilk geldiğinde kentin görünüşü onu şaşırtmıştı. Koca koca evler ve onların yanında yıkıntılar, daracık eğri büğrü sokaklar, görünürde pislikten başka özelliği olmayan bir yer. Oysa Minsk'in capcanlı ruhu, tıpkı Beyaz Rusya ormanları gibi gizliydi. Yavaş yavaş Vassia alışmıştı buraya Moskova'ya döndüğünde şöyle diyordu: "Minsk açıldı saçıldı; şaşırtıcı bir şey! … Yirmi bir Haziran günü de[6] yeni bir okul tasarısı üzerinde çalışıyordu.

Şimdi ne düşünüyordu Vassia: Tam şu sıra Minsk'de bulunmam ne büyük mutluluk. En büyük şeyi burada tattım… Minsk biraz da Nataşa değil mi? Burada çok kısa süre kaldı ama her şey ona bağlı. Birlikte gezindiğimiz sokaklar, park, bütün fırtınaların atlatıldığı şu sıra, ayrıldığımız şu alan… Geldiğinde elma ağaçlarının nasıl aşılandığını anlatmış, sonra da sormuştu: "Neden inanmıyorsun?" Sevgilim benim!..

Geçit töreni sona erdiğinde o sokağı görmeye koştu. Ev kaybolmuştu, Almanlar havaya uçurmuşlardı. Birden garip, kör bir inançla karışık korku Vassia'nın yüreğine çöktü: Ne olmuştu Nataşa'ya? Neden hep, hayatta kalırsam nasılsa birbirimizi görürüz, diye düşünmüştü? Nataşa şu ürkütücü yolu tutmuştu. O günden beri de Vassia karısı hakkında bir şey bilmiyordu…

Birden Vassia'nın gözünde günün anlamı değişti. Şarkılar daha bir hüzünlü oluverdi; geri dönmemecesine denize açılan gemiden, bir daha görülmemek üzere sallanan mavi mendilden, Odessa yangınından söz ediliyordu şarkıda… Yıkıntılar büyüyor, büyüyor, yeryüzünü gizliyordu. Vassia konuşmaya, şakalaşmaya bile devam ediyordu; ama içinde hep bir kuşkuyla düşünüyordu: Ne oldu acaba Nataşa'ya?

Bir romanı okurken, bazen yazarın, konudaki karışıklığı çözmekte tembelce davrandığı sezilir; sonuca varmak için akıl almaz bir rastlantıdan başka şey bulamamıştır. Oysa hayat da bunun gibi akıl almaz rastlantılarla doludur… Bu düşünce Vassia'nın aklına neden sonra geldi. Krilov'un o bildik kalın sesini duyduğunda ona sarılmakla yetindi ve alçak sesle sordu:

— Ya Nataşa?

— İyidir. Bir oğlun var; bak bu yeni haber. Daha görmedim. Ama Nataşa anlata anlata bitiremiyor. Mart ayında iki yaşına bastı; Nataşa uzun uzun konuşmalar yaptığını ya da buna benzer şeyler gevelediğini anlatıyor. Adı da senin gibi, Vassia. Neyse, kısaca…

Krilov heyecanını gizlemek için aceleyle, hatta biraz sertçe konuşmuştu; ama dayanamadı, sesi titredi ve kesildi, burnunu sildi, mırıldanırcasına devam etti:

— Mucize bu! Umudumu kesmiştim artık. Nataşa'ya içimin çok rahat olduğunu yazıyordum ama aslında hiç rahat değildi…

— Ya Sergey? Anam?

— Hepsi iyi. Nataşa Sergey'in binbaşı olduğunu bildirdi, bilmem kaç tane de nişanı varmış. Nina Georgiyevna Moskova'da, Nataşa'yı her gün görüyor. Varvara İliniçna '42'de öldü… Neyse, iyi işte, biraz da kendinden söz et.

Ama Vassia bir şey söyleyemiyordu. Nataşa ile oğlunun fotoğrafına bakıyor, gülümsüyor, hayranlıkla seyrediyor, bir şey düşünemiyordu. Sonradan, o an bir sürü şey düşünmüş gibi geldi ama neydi düşündükleri? Hatırlayamıyordu. Krilov yine homurdanmaya başlamıştı:

— Nataşa her mektubunda senin sözünü ediyor. Doğrudan değil ama tutamıyor kendini. Hiç de kurnaz sayılmaz. Mucize bu, gerçek mucize!.. Anlatsana nasıl oldu bu iş?

Vassia, o yoğun, yakıcı mutluluğundan silkinerek kurtardı kendini; cevap vermek istedi ama yapamadı. Şu son üç yıl geçmişin derinliklerinde kalmıştı. Şimdi bir tek şeyi, uçsuz bucaksız yeşil ormanı hatırlayabiliyordu.

— Bilmem… Temmuzdan bu yana partizanlarla

savaşıyorum… Ya siz?.. Her şeyi unuttum, sanki size hep "siz" dermişim gibi geldi…

— Bir torunum var, senin oğlun, anladın mı? Sen de gelmiş sizli bizli başımı ağrıtıyorsun. Partizana bakın!

Krilov, Vassia'yı revire götürdü, yemek yedirdi, sert bir sesle:

— Burada yatacaksın, banyo var, sana temiz çamaşır ve gerek duyduğun her şeyi vereceğim. Bizimkilerin Vilnus'a yaklaştıklarından haberin var mı? Artık bu iş fazla uzamaz… Dün bir savaş tutsağıyla, faşist kere faşist bir herifle konuştum. Hani şu mezardan başka yerin paklayamayacağı tiplerden. O bile teslim olmuş düşünsene… Ne yapmayı düşünüyorsun şimdi?

— Ne mi yapmayı? Savaşmayı tabii.

— Moskova'ya gitmeyecek misin?

— İşlerin iyice karıştığı şu sıra olanaksız. Beni bir birliğe yollayacaklarını sanıyorum. Aslında topçuyum. Son yıl elimizde top bile vardı, Almanlardan alınma ama top işte. Hiç aldırmıyorduk tabii, Rus usulü "gümletiyorduk" tepelerinde…

Krilov hastaları dolaşmaya çıktı. Vassia, Nataşa'nın babasına yazdığı mektubu okuyordu dönüp dolaşıp. "Her şeye rağmen ara sıra umutlanıyorum" sözlerine vardığında gülümsüyordu.

Krilov döndü, yan gözle Vassia'ya baktı. Değişmemiş, hem hiç değişmemiş… Belki biraz daha zayıf?… Nataşa'yı sevdiği

hissediliyor. Sonra uzun uzun konuştular, Krilov karşısındakinin bambaşka bir adam olduğunu anladı. Hayır, değişmiş, hem çok değişmiş! Korkunç, akıl almaz şeyler anlatıyor ve bakışları sakin…

— Ne zaman fark ettin dönemeci? diye sordu Krilov. '42 yılının sonlarında mı?

— '41 Ekiminde fark ettim.

— Ben, o sıralar Karaçev'den kurtulmaya bakıyordum. Kargaşalık almış yürümüştü. Neyse ki yürekli bir yüzbaşıya rastladım… Dur bakalım, dönemece gelindiğini sen nasıl sezdin?

— Desna'nın ötesinde bir alaya katılmıştık. Hemen arkasından da yenilgiye uğradık. Durum korkunçtu: Kimi kaçıyor, kimi kılık değiştiriyordu… Biz kırk kişi kaldık. Yanımda Avanesyan diye çok iyi bir arkadaş vardı. Bildiriler berbattı, Orel düşmüştü, falan filan. Büyük bir kuşatmadan kurtulup daha küçük bir kuşatmaya düştük: Bir koruluktaydık ki görsen dantel sanırdın; baktın mı içi görünüyordu mübareğin. Almanlar da koruluğu çepeçevre sarmışlar. Geçmenin mümkünü yok, açıkça belli. Ölme pahasına talihimizi denemeye karar verdik; beklesek adamlarımızın yarısı çeker giderdi. Hiç hoş bir durum değildi hani. Bir telefoncu geldi, beni buldu, adı da Bulanov: "Partiye girmek istiyorum," dedi. Kırk yaşında, aslen Tulalı. Toplantı yaptık. Tüfek sesleri, kulakları sağır eden bir gürültü: Yine de söylevler verildi; biri Teğmen Bulanov'u tanıttı… O sıra ne duyduğumu anlıyor musun Dimitri Alekseyeviç? "Sovyet Rusya'nın sonu geldi!"diye haykırıyorlardı Almanlar. Kuşatılmıştık. Bir tek makineli, birkaç

tane de tüfek vardı elimizde topu topu. Böyle bir anda orta yaşlı bir adam geliyor, partiye girmek istiyordu. Avanesyan'a: "Şu heriflerin hesabını göreceğiz, açıkça belli…" dedim.

— Nerede şimdi bu Bulanov? diye sordu Krilov boğuk bir sesle.

— Öldü. Hem de partiye alındığı sıra… Ormandan çıktığımızda on dört kişi kalmıştık. Neden sonra Avanesyan'la ikimiz bir müfreze toparlayabildik. Avanesyan da '42 ilkbaharında öldü…

Vassia, Avanesyan'ın Nataşa'ya duyduğu sevgiyi, Nataşa'nın gözcü olarak göreve çıkıp dönmeyişini hatırladı. Yaz günü çöken ılık sis gibi bir kasvet her yanını kapladı. Uykuya daldığı sıra kafasında her şey karışmıştı: Minsk, Partizan şarkıları, Bulanov'un boğuk, çatlak sesi, "rezalet" diyen Avanesyan, içinden çıkılması olanaksız orman, iki Nataşa, yaşayan ve ölü…

Yandaki yatakta Krilov yatıyordu. Soyunmamıştı; uykuya dalacağını sanmış yerinden kalkacak gücü bulamamıştı. Ama gözleri açık yatıyordu. Birden ölümcül bir bitkinlik duydu. Kalbinin atışı hızlanmıştı, arada durur gibi oluyordu; omuzu ve sol kolu ağrımaktaydı, güçlükle soluk alabiliyordu, Neyse, Vassia'ya kavuşmuşlardı. Artık Nataşa mutlu olacaktı… Bizimkiler Vilnus'a varıyorlar, demek ki son yaklaştı… Şimdiye dek Krilov'u ayakta tutan devamlı bir gerilimdi. Sonun belli olmaya başladığı, Nataşa yönünden de içinin rahatladığı gün, bir geceliğine de olsa kendini yorgunluğuna, hastalığına, aşınmış bir makinenin çalışmasını andıran kalbinin düzensiz atışına bırakabilirdi. Ağustos ayında yaşım elli altıyı bulacak… Son

yaklaşıyor Dimitri Alekseyeviç… Savaşı mı, yoksa kendi hayatını mı düşündüğünü pek bilemiyordu aslında.

6

Valya güçlükle tanınacak haldeydi; çok zayıflamıştı; gözlerinde ateşin verdiği çakmak çakmaklık vardı, hareketleri kesik, aynı zamanda da güvensizdi.

Ocak ayında annesiyle babasının ölümünü haber almıştı; komşularından Kudriyatseva mektup yazmıştı Valya'ya: "Annenle baban işgal sırasında öldüler." Valya uzun uzun ağladı. Sonradan bu gözyaşlarını en az acı verenler arasında anacaktı.

Mart ayında eski bir okul arkadaşı, Mişa Zolatorenko onu aradı, buldu. Zamanında Zina'ya aşıktı; "Pickwick-Kulüp"e girmek istemişti ama genç kızlar ona pek dostluk göstermemişlerdi o sıra. Spora çok meraklıydı, ancak hareketleri kaba sabaydı. Valya onu gördüğüne sevindi; Mişa geçmişini hatırlatıyordu. Kiev'de bulunduğunu söylediğinde genç adamı soru yağmuruna tuttu. Mişa eski arkadaşlarını bulmaya çalışmış, ama uğraşması boşa gitmişti.

— Zina kahramanca davrandı! Onunla ilgili bir yazı bile yazdılar, gazeteden kestim. Görüyor musun? Kimin aklına gelirdi? …

Valya'nın gözleri yaşlarla doldu.

— Bir gün Zina bana: "İçimdekini ifade edip edemeyeceğimi bilemiyorum…" demişti. O sıra yazar olmak istediğini anlamıştım ben de… Oysa Zina içindekini hayatıyla ifade etti… Şaştınsa

Mişa, onu iyi tanımamışsın demektir. Bizlerden biri için aynı şey anlaşılmaz olabilir; ama Zina için bu davranış çok doğaldı. Kaç kere ölümden söz etmişizdir…

Mişa, öbürleriyle ilgili haberleri de verdi:

— Boris partizanların safındaydı: Ne olduğunu bilmiyorum. Almanlar, daha savaşın başında anasını öldürdüler. Raya cephede. Kayınvaldesiyle kızı Babi Yar'da öldürüldü. Galoşka Almanya'ya sürüldü…

— Sırıtkan mı?

Şu şen sözcük garip bir biçimde ortalıkta çınladı. Yaşlar Valya'nın gözünden akmaya devam ediyordu.

— Oralarda hayat çok karışık, dedi Mişa. Yabancı kalan birinin anlaması güç. Babanın nasıl olup da heriflerin oltasına geldiğini aklım almıyor…

Bunları söylerken Valya'nın durumu bildiğinden emindi. Konuşmanın başında, Valya'ya annesiyle babasının başına gelenleri duyup duymadığını sorduğunda genç kadın başını sallamıştı. Valya haykırdı:

— Ne diyorsun?

— Hiç… Haberin yok mu?

— Hemen anlat!..

— Ama Valya, aslında fazla bir şeyden haberim yok… Doğrusu cesaret göstermediği anlaşılıyor. Almanların hizmetine girmiş sonra da kendini asmış. Kudriyatseva, annenin sağlığında çok dertlendiğini anlattı…

Valya artık ağlamıyordu. Mişa'a bakıyordu ama genç adam kendisini görmediğinden emindi. Biraz daha oturdu, sonra kalktı gitti.

Valya hemen Kudriyatseva'ya mektup yazdı. Bir ayı aşkın bir süre cevap bekledi; henüz içinde bir umut parıltısı vardı: Ya Mişa yanılmışsa? Cevap geldi. Valya, insanların hareket ve duygularını her zaman olağanüstü birer olay saymıştı; bu yanı arkadaşlarını şaşırtırdı. Boris her zaman: "Valya, büyük büyük düşünür" derdi. İrade yönünden zayıf, kararsız yaradılışlı ve ölen annesinin deyimiyle "ayakta uyuduğundan" böyle bir yanının olabileceği akla pek gelmezdi. Biri Valya'ya tutulsa, genç kız, aşkın derinliğini ve karmaşıklığını düşünüp üzülürdü. Yıllar önce, Zina şımarık ve coşku dolu bir kızken Valya onu kahraman olarak görürdü. Bu da Valya'nın geniş hayal gücünden, okuduğu romanlarla çevresindeki hayat arasında bir ayrım yapmamasından ileri geliyordu herhalde. Başkaları babasının davranışında bir zayıflık belirtisi görebilirlerdi. Kudriyatseva da mektubunda böyle diyordu: "Gevşek biri olduğu anlaşıldı." Ama Valya'nın gözünde babası ihanetin canlı örneğiydi. Çocukluk anılarına dalıyor, babasının davranışının nedenlerini anlamaya çalışıyordu; gözünün önünde hep, babacan halli, sırtında ince ipekli ceketi, elinde su kovası, küçücük bahçesinde gidip gelen ya da gençlerin gözü pekliğinden yakınan bir öğretmen vardı. Bu görüntü bir vatan hainine hiç yakışmıyordu. Demek körmüşüm, diye düşündü, Valya. Onun yanı başında yaşıyor ve bir şey görmüyormuşum…

Pis bir işe bulaşmıştı sanki o da. Çalışma odasına girdiğini görüp genç kadına bakan fabrika müdürü korktu; sakin, sapsarı gözleri çakmak çakmak, bakışları sabit, alçak sesle:

— Cephe için çalışan bir fabrikada kalıp kalamayacağımı sormaya geldim, dedi. Babam vatanına ihanet etti.

Müdür, içini rahatlatmak için uzun uzun konuştu; fabrikada çalışan herkesin kendisine büyük değer verdiğini, bunlar arasında parti örgütçüsünden atölye şefine kadar çeşitli insanın bulunduğu anlattı. Aklı bir noktaya takılan Valya susuyordu: Babamın alçaklığını fark etmediysem ben de onun gibiyim demektir…

— Lida, bana neden güveniyorsun? Belki ben de vatanıma ihanet edebilirim?

— Saçmalamaktan vazgeç. Sana dokunan yok, bu düşünce kimsenin aklına gelmiyor. Başındaki felaketler yetmiyor mu? İlle de yenilerini yaratman mı gerekli?…

Sergey mektubunda; kendisini eskisinden de çok sevdiğini yazınca bir tek ona inandı. Mişa Zolatorenko'nun gelişinden bu yana ilk kez ağladı. Mayıs ayı gelip çatmıştı. Valya, yavaş yavaş canlanıyordu. Eskisi gibi değildi ama. İçinde bir şey kırılmıştı: Bu duygudan kurtulamayacağını biliyordu; yalnız, Sergey'in mektubundan sonra yaşamaya devam edeceğini anladı. Ona duyduğu sevgi daha da arttı, güçlendi.

Hayata dönerken elinde olmaksızın alınyazısını düşünüyordu. Günün birinde Raya, hiçbir işe yaramadığını söylemişti; Valya

artist olacaktı nasılsa, Raya'nın hayatta yeri yoktu. Oysa şimdi Raya, Boris gibi, Sergey gibi savaşıyordu. Ben de çalışıyorum tabii, ama onların yaptıklarıyla kıyaslanır mı benimkisi? Hem fabrikada çalışmam bir rastlantı. Bilinçli olarak istedim buraya girmeyi, yine de rastlantı ama. Lida'nın fabrikadaki işi devamlı, kendisine ait bir şey. Oysa ben burada konuk gibiyim. Savaş bittiğinde ne yapacağım? Neden sanata sırt çevirdim? Belki sandığım kadar kötü bir oyuncu değilimdir?

Bu eğilimden uzaklaşmak istiyor, kendi kendine kızıyordu. Delice düşler bunlar! Çocuğum olduğunda hırsım geçecek… Valya, iki kez amatör oyunlarda rol aldı. Kent tiyatrosunun sahneye koyucusu, oyuncular ve seyirciler, hepsi Valya'yı kutladı: "Büyük bir yetenek." Valya, kendi kendine verdiği sözü unutuyor, büyük düşü yine her şeyin üzerine çıkıyordu…

Sıcak temmuz günlerinden biriydi. Valya, her zamanki gibi çalışmıştı. Akşam, yorgun argın eve döndü. Masasının üzerinde, bir kap içinde duran gül iyice açılmıştı; Lida'nın armağanıydı bu gül. Çiçeğin yaprakları dökülüyordu ama bunda hüzünlü bir yan yoktu. Biraz bezginlik, belki mutluluğun getirdiği doygunluk, aşırı güzellik. Valya'nın kafasından görüntüler, dizeler, sesler geçiyordu. Sergey'e mektup yazmak için oturdu. Artık kocasına her gün bir mektup atıyordu.

"Sergey, şu sıra çevremde savaşın sona ermesi konuşuluyor, gelecek için planlar yapılıyor. Birtakım kör inançlarım var, düşünmeye korkuyorum ama yine de düşünüyorum. Sen benim hayatımsın, ama seni aldatmak istemem: Zaman zaman eski düşüm canlanıyor. Kanıma işlemiş anlaşılan. Bir keresinde söylemiştim ya: Sıradan bir oyuncu olmaya mahkûmum. Herhalde

kendimi yeterince dışa vuramayışım bunun nedeni. Bilmem. Delice bir düşse beni azarla, bir daha üzerinde bile durmayacağıma yemin ederim. Senin en ufak sözüne bile güvenim var. Jülyet'i oynamayı, başka yoldan kimseye, sana bile söyleyemeyeceğim şeyleri söylemeyi ne kadar isterdim:

Aşkımın zenginlikleri öylesine arttı ki

Altınımın yarısını bile sayamıyorum…

Bütün bunlar çocukça şeyler. Önemli olan Sergey, senin işlerinin yolunda gitmesi: Askeri bildiriler çok iyi, her biri senden bana ulaşan mektup gibi. Yakında savaş sona erecek, bana döneceksin. Kendine iyi bak sevgilim! Aşkım senin koruyucu meleğin olsun! Benim sevdiğimden çok sevmekse, mümkünü yok…"

Mektubu yazarken gülün yaprakları dökülüyor, her biri masanın üzerinde kırmızı lekeler bırakıyordu.

7

Savaşın yüzü değişiyor, giysileri değişiyor, ama yine savaş olarak kalıyordu. Kentin çevresinde nefis tepeler, yeşeren vadiler, döne döne akan ırmaklar görülmekteydi. Bu küçük kentte, Sergey'e Fransa'nın eski kentlerini hatırlatan bir yan vardı. Daracık minik sokaklar, barok üslupta yapılmış, gösterişlice acı çeken azizleri, uçuşan küçük melekleriyle dokunaklı kiliseler; yüksekte bir şato, meyhanelerin ışıklı tabelaları, koca koca, kırmızı tavşan kanı, açık sarı güller, düşüncelere dalmış gitmiş yığınla akçaağaç, meşe ve ıhlamur.

Toplar aralıksız gürlüyor, makineliler takırdıyordu. Serseri kurşunlara hedef olan asker ve sivil ölüleri kaldırımlara yayılmıştı. Ostrobama kapısında da başörtülü bir yaşlı kadın diz çökmüş, güzel ve kayıtsız bir Meryem'e yakarıyordu.

Sergey ıssız bir eve daldı. Duvarlara, göz kamaştırıcı mavi denizi ve palmiyeleriyle Nice'nin renkli resimleri asılmıştı. Bir de sararmış fildişinden çarmıha gerilmiş İsa ile pileli elbiseli bir kadın resmi. Yeşil kadife koltuğa sahiplerinin unuttuğu yaşlı bir köpek oturmuştu, ne havlıyor, ne uluyor, yaslı başı yana eğilmiş olayları düşünüyordu. Sergey açık bir kitap buldu. Savaştan bir saat önce belki biri okumuştu kitabı. Küçük bir şiir kitabıydı bu.

Derin uykusundan uyandırdım bir gülü.

Aşağıya, karanlık mahzendeki boş fıçıların arasına kadınlar, çocuklar, rengarenk sabahlığıyla yaşlı bir adam sığınmıştı. Yakına mermi düştükçe: "Ulu Tanrım, İsa efendimiz!" diye haykırıp

duruyorlardı.

Tümen karargâhı boş bir evin mahzenine yerleşmişti. Burada her şey, stepteki dere yatağı ya da Dinyeper kıyısındaki barınaktaki gibiydi. Hastalıklı görünüşlü, zeki ve yorgun bakışlı kurmay başkanı albay, yine aynı şekilde, çizgilerle kaplı bir harita üzerine eğilmişti. Ancak bu kez harita kentin planıydı; daracık sokakları, evleri, derin ve karanlık avluları ele geçirmek için çarpışılıyordu şimdi. Tıpkı Orel ya da Çernigov önündeki gibi, somurtuk bir general telefoncu kıza: "Bana Yeruşkin'i bulun!" diyordu. Telefoncu kız uzun uzun: "İnci çiçeğini istiyorum," diye tekrarlıyordu. Sonra general haykırıyordu: "Ne sallanıyorsunuz?" Yine aynı şekilde, beş dakika sonra ordu komutanlığına Yeruşkin'in suçu olmadığını söylüyordu. Duvarlar çok sağlamdı, tankları geçirmek mümkün değildi… Sokaklarda askerler, tıpkı bomboş tarlaların ortasındaki gibi, iki büklüm, bir mevziyi öbüründen, hayatı ölümden ayıran otuz-kırk adımlık yeri koşar adım alıyorlardı. Aynı şekilde; sedyeciler yaralı toplarken mayınlar ve mermiler çevrede patlayıp duruyordu.

— Ordu komutanı sizi istiyor, dedi general Sergey'e. Karargâh kentin hemen gerisinde, pembe mezarlığın karşısında.

Sergey, elinde olmaksızın gülümsedi:

— Ne de şairane bir ad! Burada pek çok gül var, belki adını çiçeklerden almıştır.

General de gülümsedi. Ciddi, sert ve kurşuni taştan oyulmuş gibi sevimsiz yüzü birden hayalci bir görünüşe büründü.

— Gerçekten güller nefis. Yalnız mezarlığın adı güller mezarlığı değil de pembe mezarlık. Bu adın nereden geldiğini bilmiyorum. Kim bilir…

Yüzü yeniden sertleşti. Bağırdı: "Bana Yeruşkin'i verin!"

Ordu komutanı meşguldü. Cephe askeri komitesi üyelerinden biri kendisini görmeye gelmişti. Sergey'e ordu komutanının bir saat sonra yalnız kalacağı söylendi.

Hava ılıktı, sık sık ve ince bir yağmur yağıyordu. Mezarlıktaki güllerin son günleriydi. Hava, çiçek ve ıslak ot kokusuyla dopdoluydu. Sergey, zarif ve özenti dolu, bezgin melekleri, dokunaklı yazıları ve ölümsüzlerin çelenkleriyle kaplı mezar taşlarını, anıtları inceliyordu. Bunlardan bazıları en az yüzyıllıktı; taşların üzerindeki yazılar silinmişti; deyişler ve cümlelerden kopuk sözcükler arta kalmıştı: "Ayrılık… gözyaşı döküyorum… ebediyen…

Orası aynı zamanda savaş tutsaklarının toplanma yeriydi. Kasvetli, saçı sakalı birbirine karışmış Almanlar mermilerin ve güllerin arasında geziniyorlardı. İçlerinden biri Sergey'e:

— Belki sayın binbaşı, Almanca, Fransızca ya da İngilizce bilir? diye sordu.

— Fransızca biliyorum buyurun, dedi Sergey.

— Sayın binbaşımdan bizi ne yapacaklarını öğrenmek istiyorum, teğmenimiz Kızılların Cenevre Antlaşması'nı

tanımadıklarını, tutsakları öldürdüklerini söyledi.

— Subaylarınızın yalan yanlış şeylerle kafalarınızı doldurduklarını hâlâ anlamadınız mı?

— Doğrusu teğmenimizin benim aklımı çelmesi mümkün değil, liseyi bile bitirmemiş. Oysa ben, Marburg Üniversitesi'nde doçentim. Yalnız uzmanlaştığım dal Devletler Hukuku değil de "Sanskritçe". Rusların tutsaklara nasıl davrandıklarını nereden bilebilirim? Buraya geleli bir aydan biraz fazla oluyor.

— Daha önce neredeydiniz?

— Her yerde. Narvik'te bulundum; orada evler yüksek kazıkların üzerindedir, isli Ren geyiği eti yenir. Yunanistan'da bulundum, Akropol'ü gördüm; yalnız şarapları çok kötüydü. Leş gibi kokuyor ve Olemp tanrılarının içkilerine hiç benzemiyor. Mısır'a kadar da uzandım. Küçük kardeşim Rusya'ya gönderildi, kendisi öğrencidir; hiç ummadığı halde Kırım'ın Rivera'yı andırdığını yazıyor…

Sergey, bu kayıtsız Almana tiksinerek baktı.

— Neden süründünüz ülkeden ülkeye?

Tutsak alındı, cevap verdi:

— Savaşıyorduk binbaşım, hem de oldukça iyi savaşıyorduk… Burada başımıza bir felaket geldi. General Stael, yüz tankın yardımımıza koşacağını bildirmişti, ama nedendir bilmiyorum

tanklar görünmedi…

Sergey geveze Almanın yanından uzaklaştı; yağmur altında yaprakları dökülen bir yaban gülü çalılığını seyretmek için durdu: Rus binbaşısının sözleriyle içi rahatlayan Alman da bir mezar taşının üzerine çöktü, cebinden parafinli kâğıda sarılmış sandviçini çıkardı, kendinden geçerek dişlemeye koyuldu.

Ordu komutanı, Sergey'e:

— İşte önemli noktalar, dedi. Cezaevi, kiliselerin bulunduğu mahalle ve şu küçük koruluk. Piyademiz yerinde sayıyor… Tankların ilerleyebilmesi için geçitler açmak gerekli. Anladınız mı?

Sergey, durumu yerinde inceledikten sonra bulunduğu noktaya koşut olan sokağa bol kestane fişeğiyle bir grup istihkâmcı yollamaya karar verdi. Evlerden birinin ilk katındaki pencereden geçip bu sokağa varılabilirdi. Avluda Almanlar mevzilenmişti… Öbür sokağa geçilirse bina yıkılabilir. Sergey bu görevi, yeşil gözlerinin içi gülen, yapı enstitüsü öğrencisi herkesin Yaşa dediği usta mayıncı Teğmen Gussarov'a vermeyi kararlaştırdı.

— Dikkat et Yaşa, olur mu?..

— Sergey, harekâtı izlemek üzere üçüncü kata çıktı. Kum torbayla iyice kapatılmış bir pencerenin önünde ayakta duruyordu; daha sabah Almanlar buradaydılar. İstihkâmcılar sürünüyordu, Teğmen Gussarov'un bir kurşunda nasıl can verdiğini seyretti. Sonra bir alev, duman ve taş yığınının fışkırdığını gördü. Tanklar o yolun öbür ucunda beliriverdiler.

Sergey döndü, çevresine bakındı. Bir küre, birkaç tüp; cam vitrinler içinde duvara asılmış, soluk ölgün renkli kelebekler; az ötede bir Alman ölüsü, kolları kavuşmuş yatıyor.

— Yüzbaşım, gitsek iyi olur, ateş açtılar, diyen Çavuş Gorski'yi duymamıştı Sergey…

Çavuş, küre, kelebekler, her şey zangır zangır titredi. Çavuş yaralanan Sergey'i karanlık merdivenden indirip kaçırdı. Kediler miyavlayarak koşuşuyorlardı. Aşağıda biri: "Ulu Tanrım, İsa efendimiz!" diye yakınmaktaydı. Sergey güçlükle ayakta durabiliyordu; bir basamağa çöktü. Omuzunda büyük bir acı vardı; gözü bulanıyor, ev devrilecekmiş gibi sallanıyordu. Sonunda sedyeciler yetişti.

Almanlar teslim olmaya başlamışlardı. Yalnız, kentin batısındaki küçük ormanın içindekiler direnmekteydi. Kent merkezinde gidip gelmeye başlayan ciplerin gürültüsü ortalığı kaplamıştı bile. Terkedilmiş, dizi dizi Alman arabası görülüyordu; Alman komutanlığının bulunduğu büyük binanın önündeki alana makineliler, miğferler, kitaplar, el bombası sandıkları, sigara, sabun ve nişan dolu sandıklar yığılmıştı. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Ufak tefek, düşünceli bir asker rastgele atılmış eşyayı inceliyor, yağmurun tütünleri bozmasına yanıyordu; sonra üzerine garip bir etiket yapıştırılmış kavanozu aldı, evirdi çevirdi, kokladı ve tercümana ne olduğunu sordu; beriki de kavanozun üzerindeki yazıyı okudu. "Güneş yanıklarını önleyen Fransız kremi." Küçük asker kavanozu yere çaldı ve okkalı bir küfür savurdu. Yarbay Yeruşkin yeniyle yüzünü siliyor, maşrapadan kana kana su içiyordu. Ordu komutanı, cephe kurmay başkanına raporunu vermekteydi: "Koruluğa mevzilenen birliğin hesabını

gördük, yüz elli altı top ele geçti…" Moskova'da spiker, derin bir soluk aldıktan sonra konuşma hazırlığı yapıyordu: "Birliklerimiz, Litvanya Sovyet Cumhuriyeti'nin başkenti Vilnus'a saldırarak ele geçirdiler…"

Sergey, taburun hastane arabasına yatırılmıştı; yarası pek acımıyordu yalnız büyük bir bitkinlik çökmüştü üzerine. Hemşirelerden biri ona bir demet çiçek getirdi, üzüntülü sesiyle:

— Artık geçiyor gül zamanı, dedi. Toplarken yaprakları dökülüyor…

Yağmur durmuş, güneş çıkmıştı. Tepedeki ağaçların yeşili şimdi daha da bir parlaktı sanki.

Doktor şaşırdı:

— Talihiniz varmış. Yarım santim daha sağa girse durum çok başka olurdu. Bir ay sonra yeniden savaşabilirsiniz…

Sergey, Valya'nın mektubunu okudu. Çavuş Gorski kente girdikleri sıra vermişti. "Aşkım senin koruyucu meleğin olsun…" diyordu Valya. Düşüncelere dalarak gülümsedi. Bir ay sonra yeniden dövüşebileceğim… Evet, daha savaşmak gerekiyor; hepsi tıpkı mezarlıktaki sersem gibi, bir şey öğrenemediler daha… Yaşa'ya yazık oldu!.. Ben nasıl kurtarabildim paçayı? Anlıyorum. Doktorun dediği gibi, talihim varmış anlaşılan… Bu dördüncü yara, her keresinde de hafif atlatıyorum…

Hava kararmıştı. Tepenin ağaçları üzerinde, belirgin, iri, uzak

bir kentin ışıklarını ya da güneyin kara gecelerini dolduran ateş böceklerini andıran yıldızlar göründü. Uykuyla uyanıklık arasında Sergey, yıldız da nedir, diye düşünüyordu: Valya'nın aşkı mı? Kepin üzerindeki küçücük yıldız mı? Ya da hem yakın, hem çok uzak olan, az sonra kalkıp yakalayacaklarımdan biri: Çadırımızı iyice aydınlatsın…

8

Dağların arasında küçük bir kentti. Çevresi çok güzel olduğu halde turistler buraya pek uğramazlardı. Hemen yakınında kömür madenleri vardı, kara toz yolcunun burun deliklerine dolup onu rahatsız ederdi. Bu yoğun toz, belediye binasına, alanın otları üzerine, işçi evlerine konardı durmadan. Kentte mevzilenen Almanlar talihlerine sövüp sayıyorlardı; bu kasvetli görüntüye katlanmaya hazırdılar ama kışın bile rahat etme olanağını bulamıyorlardı. Şimdi de bitliler (Teğmen Schmidt madencilere böyle diyordu) canavar kesilmişti.

Yüzbaşı Von Gerlach'ı avutan tek şey, Niemen yakınlarında durumun daha da kötü olması gerektiğiydi. Dostlarıyla konuşurken, Von Gerlach bir "epikürcü" olduğunu özellikle belirtirdi. İpekli çamaşır, sek şampanya, avarelik bayıldığı şeylerdendi. Talihi vardı, cepheye gönderilmemişti. Geçen yaz rastlantı sonucu, bir arama sırasında Von Gerlach, Boucher'nin nefis bir tablosunu bulmuştu. Sık sık düşlere dalıyordu: Savaş bittiğinde tabloyu satacak, Schwalbach'ta ev alacak, sakin, iyi ev kadını bir genç kızla evlenecekti. Savaştan ve bekarlıktan bezmişti. Paçayı bir kurtarabilse…

Madenciler, on dört Temmuz günü greve başlamışlardı. Savaştan önce o gün dans edilir, eğlenilirdi. Derme çatma sahnede ter içinde kalan çalgıcılar nefesli sazlarını üfler dururlardı. Genç kızlar limonata ve bira dağıtırdı. Çınar ağaçlarının sık yaprakları arasında, belli belirsiz fark edilen kağıt fenerler parıldardı. Sabaha kadar dans edilir, belediye binasının önündeki alan kocaman bir balo salonunu andırırdı. Ama şimdi, on dört Temmuzun, yalnız

yaz tatilinin başlangıcı değil, aynı zamanda dansların ve donanma fişeklerinin günü olduğunu düşünen kimdi? Madenciler, Jaures Anıtı önünde toplanmışlardı. Dağ rüzgârı koca Fransız bayrağını dalgalandırıyordu. Pauline kürsüdeydi; uzaktan bakan onu heykel sanabilirdi. Yüzü madencilerin lambalarıyla aydınlanmıştı. Zayıf ama pürüzsüz sesi asırlık yeminin sözlerini tekrarlamaktaydı: "Ya özgürlük ya ölüm!" Binlerce ses ona karşılık veriyordu: "Ya özgürlük ya ölüm!.." Ve bu sözler yankılanıyor, çevreye yayılıyordu: "Ölüm!"

Josette ya da şimdiki adıyla Pauline, geçen sonbahardan beri bu bölgede görevliydi. Epey uzakta, kuzey illerinden birinde doğmuştu, ama burada her şey ona çocukluğunu hatırlatıyordu: Madencilerin zorlu çalışması, kaba şakaları, gösterişsiz iyilikleri. Burada her şey uzun uzun konuşulmadan anlaşılıyordu. Herkes ona güveniyor, "Pauline söyledi…" demek inanmalarına yetiyordu.

Grev, kısa sürede bütün bölgeye yayıldı. Bazı köylerde işçilerle Almanlar arasında çatışmalar olduğu söyleniyordu.

Kendinden geçen Teğmen Schmidt, Yüzbaşı Gerlach'ın çalışma odasına dalıverdi:

— Topunu hemen dağıtmak gerek!..

Yüzbaşı, kepenkleri sıkı sıkı kapamış sedire uzanmıştı. Sokaktan çığlıklar, *Marseillaise*'in sözleri geliyordu.

— Bağırmayın, dedi yüzbaşı. Nöbet geldiğinde kendimi

yormamalı, dinlenmeliyim. Onları nasıl dağıtacağınızı merak ediyorum doğrusu. Elimizde altmış kişi var, madencilerin sayısı üç bin.

— Evet ama bu bitlilerin silahı yok.

— Yanılıyorsunuz. Fransız jandarma yüzbaşısı, ellerinde üç, dört yüz Amerikan makinelisi bulunduğunu söyledi. Siz savaşmaktan başka şey düşünmüyorsunuz… İyi ama askerlerimin hayatına kim güvence verecek!

— Öyle ama yüzbaşım…

— Nöbet geldiğini söylemiştim. Çıkın ve beni rahatsız etmemelerini söyleyin. Bağırıp çağırmalara gelince, hiçbirine aldırmamalısınız. Tanrıya şükür, üç yıldır Fransa'dayım. Bağırmaktan yorulunca dağılırlar…

Astsubay, Schmidt'i bekliyordu.

— Yüzbaşının emirleri nedir?

— Emirleri mi? Rahatsız edilmek istemiyor, nöbeti gelmiş…

— Belki doktor çağırmak gerekir?

Teğmen Schmidt bir kahkaha attı:

— Doktorlar bu hastalığa karşı bir şey yapamazlar… Generallerin yatakta öldüğü söylenir ya… Yüzbaşı Von Gerlach

da general olmaya kesinlikle kararlı…

Komşu köylerdeki Almanlar da ürküp kente sığınmışlardı. Sokaklarda madenciler bağıra çağıra Marseillaise'i söylüyorlardı. Telefoncu kız, Josette'e, çevredeki dağlarda gizlenen direnişçilerin kente saldırıp ele geçirmeye hazırlandıklarını bildirdi. On beş Temmuz akşamı, Teğmen Schmidt Von Gerlach'a raporunu veriyordu:

— Herkes direnişçilerin kente saldırmaya kararlı olduklarını söylüyor. Buraya kadar gelmelerine fırsat verirsek felaket olur. Madencileri silahlandırabilirler. Hepimizi parça parça etmelerini mi bekleyeceğiz?

Yüzbaşı hafifçe gülümsedi:

— Her ne pahasına olursa olsun savaşmak istiyorsunuz demek delikanlı? Peki bunda hiçbir sakınca görmüyorum… Yazık ki size komuta edecek halim yok, bugün dünden de kötüyüm…

Savaş, öğleden akşam karanlığına dek sürdü. Almanlar otuz iki kişi kaybettiler. Partizanların da kayıpları ağırdı. Akşam, Teğmen Schmidt kente çekilme emrini verdi. Almanlar kışlalara kapandılar.

Üç yüz direnişçi alana sıralanmıştı. Madenciler onları kucaklıyor: "Bize silah verin, Albi'ye saldırırız…" diyorlardı. Direnişçilerden pek çoğunun aileleri kentteydi; herkes evine dağıldı. Gece ateşli, karanlık ve gürültülüydü: Şarkılar şöyleniyor, naralar atılıyor, herkes birbirini kutluyordu.

Belediye binasında, müfrezenin komutanı Noel ile Pauline kışlaların nasıl ele geçirilebileceğini tartışıyorlardı.

— Kaç tüfeğin var? diye sordu Pauline.

— Yirmi sekiz; iki makineli, kırk üç tabanca, otuz altı el bombası var ayrıca. Adamlarımızdan çoğunun silahı yalnız bıçak. Buralarda bir şey bulunabilir mi?

— AS'nin silah deposu yakında. Bir işbirliği toplantısı yaptık, ama silah vermeye yanaşmadılar. Bizim elimizdeyse topu topu benim makinelimle on yedi tabanca var.

Gece on birde, Astsubay Krantz Yüzbaşı Von Gerlach'a mühürlü bir zarf getirdi. Yüzbaşı zarfın içinden çıkan mektubu okudu:

"Bildiğiniz gibi kent ve çevresi bizim denetimimiz altındadır. Yarın "Özgürlük" müfrezesiyle Binbaşı Leger'nin alayı toplarıyla buraya gelecek. Boş yere kan dökülmesinden kaçınmak için, bu mektupla sizi teslim olmaya davet ediyorum. Bütün Alman subay ve askerlerine uluslararası anlaşmalara uygun davranılacaktır. Cevabınız 17 Temmuz 1944 günü en geç saat altıda bize verilmelidir.

YÜZBAŞI NOEL."

Von Gerlach divandan yere atladı; hastalığını bile unutmuştu… Ne korkunç şey! Savaş sona eriyor, ben burada öleceğim! Neden Normandiya'da değilim sanki? Orada her şey çok daha kolay olup

bitiyor… Karşımdakiler Amerikalı olsa hiç düşünmeden teslim olurum… Ama direnişçilere teslim olmak imkansız. Hesaplaşmaya kalkarlar… Fransızlarla bir arada, hırıltısız dırıltısız yaşamak istiyordum. Ama beni bile savaşmak zorunda bırakıyorlar…

Gece yarısına doğru, belediye binası çevresinde nöbet tutan direnişçiler bir Alman askeri yakaladılar, doğru belediye başkanının odasına götürdüler. Pauline bir koltukta oturuyordu. Başını kalın bir kanun kitabına dayayan Noel uykuya dalmıştı. Alman hemen:

— Ben Avusturyalıyım, dedi.

Noel uyanıp yerinden fırladı. Makinelin var mı?

— Hayır yok.

— Makinelin yoksa burada işin ne?

— Avusturyalı olduğumu söyledim size. Artık savaşmak istemiyorum. Çok ileri gidildi. Şimdi Almanların yenileceği açık seçik ortada. Oysa ben Avusturyalıyım, bir de Polonyalı arkadaşım var; o da kaçmaya karar verdi. Ama Almanların teslim olacaklarını sanmayın. Yüzbaşı Von Gerlach, Albi'deki yüksek komutanlığı aradı. Az önce de Teğmen Schmidt dayanmamız gerektiğini söyledi. Çünkü gün doğarken Albi'den bir müfrezeyle birkaç tank gelecek…

Noel, sinirli sinirli:

— Peki, dedi. Git de bir makineli bul. Başka türlü seni aramıza alamayız.

Alman gidince Noel, Pauline'e:

— Durum kötü, Albi'de çok askerleri var. Gitmek zorundayız, aksi halde tuzağa düşeceğiz…

— Bir kere daha Legland'la konuşmaya çalışayım, dedi Josette. İki yüze yakın hafif, bir sürü de ağır kakineli var ellerinde. İyi biliyorum, silahlar indirildiğinde bizimkilerden biri de yanlarındaydı…

Savaştan önce Café Royal'e uğrayanlar orada Noter Legland'ı her zaman görebilirlerdi. Kahvenin öteki müşterileri gibi iskambil oynamazdı; ya son yerel seçimleri ya da yakın gelecekteki genel seçimleri tartışır dururdu. Hükümeti eleştirir, kabine krizi baş göstereceğini söyler, bir Vatikan'ın tutumuna içerlerdi, bir Moskova'nın. Önceleri sosyalist olan Legland, sonra radikallerin safına katılmış, tekrar sosyalistlere dönmüştü. Eski bir dostuyla bile konuşsa, siyasetten söz ederken karşısındakine "yurttaş" derdi, mutlaka yeleğinin düğmesine yapışır, adamın suratını tükürük yağmuruna tutardı. 1940 yılında Legland birden: "Siyasetten nefret ediyorum," demişti. Ailem var benim, ne serüvene aşığım, ne de çocuk." O sıralar çok korkmuş, ulu orta Pétain'e övgü düzmesine ramak kalmıştı. Karısı vazgeçirmişti onu bundan. "Bu pis işlere yeniden burnunu sokman neye yarar?" demişti. Şimdi Legland, 1940'dan bu yana General De Gaulle tarafından kendisine verilen sayısız gizli görevin üstesinden geldiğini söyleyip duruyordu. Kimse kendisini ciddiye almadığı

halde AS'nin kent şubesinin başkanı ve Londra'daki Fransızların delegesiydi. Herkes Legland'dan vazgeçilemeyeceğini anlıyordu; savaştan önce belediye başkan yardımcısı, "İnsan Hakları Kuruluşu"nun kent şubesinin başkanı, "Tarım bölgesi Laik Okulundan Yetişenler Demeği" nin de ruhuydu.

Josette uzun uzun çaldı kapıyı. Saat sabahın ikisiydi. Bayan Legland, kapıyı kocasını götürmeye gelen Almanların çaldığını sanıyordu. Pauline'i görünce o kadar sevindi ki neredeyse boynuna sarılıp öpecekti. Çizgili pijamasının üzerine bir yağmurluk geçiren Legland da göründü.

— Albi'den bir müfreze istediler, dedi Josette. Hiç olmazsa direnişçileri silahlandırmazsak hapı yuttuk demektir…

Legland eliyle ağzını kapayarak esnedi, içini çeker gibi yapıp:

— Bunun delice bir serüven olduğunu size söylemiştim yurttaş Pauline, dedi.

— Bize silah verirseniz her şey değişebilir…

— Beni şaşırtıyorsunuz. Önemli biri, FTP temsilcisisiniz, çocuk gibi düşünüyorsunuz. Evimi, tabancamı, hayatımı emrinize verebilirim. Ortak çalışmayla, tehlikeyle bağlıyız birbirimize… Ama silahlar benim değil, cumhuriyetin malıdır. Bize çocuksu serüvenlere atılmak için değil, harekete geçme günü kullanılmak üzere verildi.

— İlkbahar boyunca harekete geçeceğiniz günün müttefiklerin

çıkarma yapacağı gün olduğunu tekrarladınız. O günden bu yana altı hafta geçti.

— Beni yanlış anladınız. Harekete geçme günü birkaç ay uzayabilir. Londra bize genel ayaklanma işareti verdiği gün ortaya çıkacağız.

— İyi ama ayaklanma başladı.

— Biraz erken. Ayaklanma, müttefik kuvvetler yaklaştıkça bölge bölge patlak verecek. Siz bir tek partinin, bir tek sınıfın çıkarlarına uygun hareket ediyorsunuz. Biz bütün ulusu düşünüyoruz. Amacımız müttefik kuvvetlerin Fransa'yı kurtarmasını kolaylaştırmak. Oysa müttefik kuvvetler daha Normandiya'da; demek oluyor ki şimdilik aramızda bin kilometreyi bulan bir uzaklık var…

Josette yerinden kalkmıştı:

— Ne olduğunuzu bir türlü anlamıyorum? Fransız mısınız? "İntelligence Service" ajanı mı, yoksa Amerikalıların ordonat subayı mı?

Legland birden kendini kaybetti; Josette'in üzerine yürüyüp yüzünü tükürük yağmuruna tutarak haykırdı:

— Biz doğduğumuz günden bu yana Fransızız. Oysa siz, 22 Haziran 1941 günü emirle Fransız oldunuz. Anlaşıldı mı?

Josette, düşünceli, kendi kendine konuşurcasına alçak sesle:

— Aynı sözleri ‘39’da, bizleri hapse atıp teslim olmaya hazırlandığınız günlerde de duymuştum. Yine Almanlardan değil işçilerden korkuyorsunuz. Hoşça kalın Bay Legland, rahatsız ettiğim için özür dilerim.

Direnişçiler kenti boşalttıklarında hava karanlıktı. Pek çok işçiyle grevi yönetenlerin aileleri de onlarla birlikte ayrıldı kentten. Noel, küçük gruplara ayrılma emri vermişti. Dağda, boğazın orada birleşeceklerdi; nasılsa Almanlar oraya kadar gelmezlerdi. Josette, aileleriyle birlikte ilerleyen madencilerin başına geçmişti. Dört yol ağzı yakınında Almanları gördüler. “Stop!” diye bağırdı Almanlar. Koca kayalar ve kül rengi, diken gibi otlarla kaplı bir vadinin dibindeydiler. Birçok kişinin kayalar ardında kaybolduğunu gören Almanlar ateş açtılar. Josette haykırdı:

— Kaçın!

Sonra bir kayanın ardına sinip ateş etti; iki Alman devrildi. Ötekiler yere yapışıp ateşe devam ettiler. Gençler, kadınlar ve çocuklar tehlikeyi atlatmıştı; dağın derin çatlaklarla kaplı yamacına kadar sürünecek zamanı bulmuşlardı hepsi.

Almanlar yeniden yürüyüşe geçtiler. Kente varmak için acele ediyorlardı. Madenciler Josette’e koştular; yere uzanmış, kollarıyla bir kayaya sarılmıştı. Yüzündeki gerilimi ölüm bile silememişti, sanki devam ediyordu ateşe. Madenciler Josette’in ölüsünü dağın tepesine taşıdılar. Boğazın yakınına, koca dallı bir karaağacın altına gömdüler. Gerçek adını kimse duymamıştı; yalnız madenci kızı olduğu ve Pikardiya’da doğduğu biliniyordu. Arkadaşları mezar taşına şunları yazdılar: “Pauline. Madenci kızı,

halk kızı 17 Temmuz 1944.”

Teğmen Schmidt kollarıyla geniş hareketler yapıyor; sevinçten uçuyordu neredeyse:

— Direnişçiler tüymüş!..

— Neden sevindiğinizi anlayamıyorum, dedi Von Gerlach. Bugün gittiler, yarın gelecekler…

Yüzbaşı düşünüyordu: Ah! Şu Boucher’imi de alıp Schwalbach’a gidebilsem! Hayır, kurtulabileceğimi hiç sanmıyorum… İnsanın Schmidt gibi bir sersem olması çok daha iyi; hâlâ 1940 yılındayız sanıyor… Bitkin düşen Von Gerlach kendini sedire bıraktı ve:

— Söyleyin de beni hiç rahatsız etmesinler, dedi.

Yıllanmış karaağaç Josette’in mezarının yanında nöbetçi gibi dikiliyordu. O çevrede pek az orman vardı; ağaçlar tek başlarına, içlerine kapanık yaşar: Civar köylerde yaşayanlar da bu yalnız ağaçların hepsini bilirlerdi. “Değirmenin yanındaki dişbudağın altında dinlendim.” “Marie ile yıllanmış akçaağacın altında buluştuk.” “Kaynaktaki çınarın oraya gelin.” derlerdi hep. Direnişçiler kente karşı girişilecek yeni saldırının hazırlığını yapıyorlardı. Albi’den gelen biri Noel’e: “Yıllanmış karaağacın altında buluşalım” demişti. Noel onu bekliyor ve Pauline’i düşünüyordu. Ne büyük bir güç vardı bu incecik kadında! Sonra Noel devamlı hışırdayan yapraklara kulak verdi ve düşündü: Ağaç konuşuyor ama neden söz ediyor? Sır… Ağacın dili hem basit,

hem de gizemli; tıpkı Josette'in sevdiği müzik gibi…

9

Minaev savaşın dördüncü yılında iyiden iyiye efkar bastığını duyduğunda, aferin anacığıma, diyordu serzenişte bulunurcasına kendi kendine. Harika mektuplar yazıyor! Oysa Maria Mihailovna, bir süreden beri tükendiğini hissediyordu; mektuplarında Mitya'ya yorgunluğundan hiç söz etmiyordu tabii, gündüzleri yine dayanabiliyordu da, yatar yatmaz her yanını ağrılar kaplıyordu. Eskiden de birkaç yastığı üst üste koyup başını dayayarak uyumayı severdi, şimdi geceyarısı uyanıyor, karanlıkta oturuyor ve gözleri açık, komşuları, Mitya'yı, savaşı düşünüyordu. Yorgunluktan düşünceleri iyiden iyiye birbirine giriyordu ama uykusu da bir türlü gelmek bilmiyordu.

Minaev'in "Nuh'un Gemisi" diye adlandırdığı bu aile evinin hayatında pek çok şey değişmişti. Kazakov çifti Parşinlerin odasına geçmişti. Sonra Parşinler Barnaul'dan döndüler; Kazakovlar odadan çıkmayı reddettiler; mahallenin konut yönetmenliği Parşinlerin kiralarını zamanında ödemediğini belirtiyordu; mahalle savcısı onların savunmasını üzerine almıştı; duruşma dört ay sürdü ve sonunda Parşinler odalarına kavuştular. Şura'nın kocası, geçen sonbaharda Gomel önlerinde ağır yaralanmıştı; tek bacağı kesik dönmüştü geriye. Koltuk değnekleriyle gürültü yapıyor, karısına: "Senin için yük oldum artık!" diyordu. Şura da kocasına şu cevabı veriyordu: "Yok öyle şey, seni eskiden de çok seviyorum. Kendini üzme, geçinmenin yolunu buluruz nasılsa…" İrina Petrovna Kovaleva'nın oğlu yeniden yararlık göstermiş, ilkbaharda izinli geldiğinde Kremlin'e, nişanını almaya gitmişti. Evi ayak sesleriyle, tayfalara özgü ağır şakalarıyla ve epey uzakta kalan kuzey deniziyle ilgili

hikâyeleriyle dolduruyordu. İrina Petrovna'nın kızı Nataşa da evlenmişti. Katsman'ın karısı Alma-Ata'dan dönmüş, evden içeri adımını atarken başlamıştı hüngür hüngür ağlamaya… Burada herşey ona oğlu Grişa'yı hatırlatıyordu. Savaş çoktan Moskova dışından Polonya'ya, Karpat dağlarına, daha sonra da Almanya'ya doğru uzaklaşmıştı. Hayat koşulları eskisi kadar güç değildi. Belki bu nedenle insanlar, şimdi her şeyi daha zor beğenir olmuşlardı. Eskiden İrina Petrovna günlük hayatın sıkıntılarını fark etmezken, şimdi, vesikalarının karşılığını zamanında alamamaktan ya da elektriğin kesilmesinden yakınıyordu. Üç yıl boyunca insanlar yıpranmış, sinirleri iyiden iyiye bozulmuştu. Birden İrina Petrovna, bir tencere yüzünden Parşina ile bozuştu; sonra kendisi utandı yaptığına. Sanki savaş sona erdi de… Moskova sokaklarını gören kişi savaşı unutabilirdi. Pek çok otomobil ve savaş öncesinden daha çok insan görülüyordu ortalıkta. Tiyatro biletlerinden, kiralık odalardan, yiyecekten, öncelikle alınabilecek vesikalardan söz ediliyordu. Ama kentin dış görünüşü yanıltıcıydı. İnsan her şeye alışır, Moskovalılar da savaşa, zaferlere alışmışlardı. "Bugün," deniyordu, "iki kere top atıldı. Birincisi Paskov için, ama öbürü neresi için pek anlayamadım." Ayrılıklara da alışılmıştı. Ama bu görünür durgunluğun ardında kuşku, sevilenlerin acısı, yakın gelecekte yuvaya dönüş umudu yatıyordu.

Katsman geceleri yeşil ve kırmızı ışıklarla aydınlanan gökyüzüne baktıkça, Grişa'nın bir daha hızla odasına dalıp: "Baba Dinamo 3-1 galip!" diyemeyeceğini bütün acılığıyla duyuyordu. Spiker, "Kahramanların zaferi sonsuz olsun" sözünü tekrarladığında da David Grigoryeviç savaşın ilk yılını anımsıyordu. O sıralar, ne füze vardı, ne de top atışı…

Maria Mihailovna şimdi Mitya'sı için eskisinden de çok korkuyordu. Mitya evlenmişti; karı-koca huzur içinde yaşayacak, balayına çıkacaklardı ya, neredee? İkisi de savaşmaya devam ediyorlardı… Geceleri kulak kabarttığında, ya Volkov'un koltuk değneklerinin sesini duyardı ya da Katsmanların odasından boğuk çığlıklar gelirdi. Gece kocası gazetede çalışmaya gittiği sıra ağlıyordu Anna Borisovna. Ve Maria Mihailovna'yı da bir korkudur alıyordu. Komodinin gözünden Mitya'nın mektuplarını, yeni gelininin ve kimlik kâğıdından söküp çıkardığı oğlunun fotoğrafını alırdı. Fotoğraflara bakar, dudaklarına götürür, avucunda sıkar, pamuk ipliğine bağlı bu mutluluğu korumaya çalışırdı sanki.

Sıcak bir temmuz günüydü. Maria Mihailovna dikiş dikerken Katsman seslendi:

— Dışarı bakın…

Sadovaya Sokağı'ndan Alman tutsakları geçiyordu. Volkov kapıyı vurdu; penceresi avluya baktığından Maria Mihailovna'nın penceresinden seyretmek için izin istedi.

Kalabalık kaldırımlara yığılıyordu. Ne haykırış duyuluyordu, ne kahkaha. Ses çıkarmadan bakılıyordu Almanlara. İnsanın güç dayanabileceği bir sessizlikti bu. Kadınların bakışlarına dayanamayan bazı Almanlar başlarını çeviriyorlardı.

O ana kadar Maria Mihailovna, Grişa'yı öldürenler, Volkov'u sakat bırakanlar ve yığınla kötülük edenler hakkında belirli bir fikir edinememişti. Almanlara bakıyor, anlamaya çalışıyordu.

Önde generaller yürüyordu; içlerinden birini gördüğünde Maria Mihailovna başını salladı: Yaşlı başlı bir adam, nasıl da utanmadı? Derken subaylar göründüler. Onların arasında da pek çok yaşlı adam vardı. Dizi durdu. Maria Mihailovna'nın bakışları bir subayınkilerle çatıştı; adamın gözlerinde öylesine büyük bir nefret okunuyordu ki Maria Mihailovna buz kestiğini duydu. Alçak sesle:

— Gerçek birer katil hepsi, diye söylendi.

Volkov homurdandı:

— Yeterince gördüm herifleri…

Odasına döndü. Katsman da bakmıyordu artık. Öylesine bitkin bir halde yatağına çökmüştü ki, Maria Mihailovna geldi, yanına oturdu.

— Hepsini yakaladık, yıktıkları kentleri elleriyle yapacak uğursuzlar. Ama ölenleri canlandıramayacaklar işte…

— Size hepsi katil gibi geliyor, dedi Katsman. Ben onları katil olarak bile görmüyorum. Sıradan insanlar hepsi; başka türlü giydirilseler insanın kuşkulanacağı bile gelmez… Yürürken bir şeyler atıştırıyor, gülüyor, aralarında konuşuyorlar. Öte yandan da küçük çocukları diri diri gömüyorlardı. İşin en korkunç yanı bu: Bir insan her kalıba sokulabilir. Eninde sonunda onların da çocukları var.. Ama Grişa…

Sözünü bitiremedi. Maria Mihailovna boynuna sarıldı:

— Dünyaya gelirken birbirimize benzemiyoruz, doğru. Ama her şey insana aşılanana bağlıdır… Ruhtan söz ediyorum… David Grigoryeviç, şunu düşünün: Zaferi Grişa kazandı…

Tutsaklar arasında Schirke de yürüyordu. Merakla kenti, insanlarını incelemekteydi. Berlin'deki gibi koca koca yapılar, yanı başlarında da küçük kulübeler vardı. Epey de kalabalıktı… Schirke Rusların kendilerine küfür edeceklerini, taşlayacaklarını sanıyordu. Ama susuyordu Ruslar. Nefretle düşündü: Şark işte… İngiltere'yle görüşme işi Ribbentrop'a verilmemeliydi. En iyisi İngilizlerin isteklerini kabul etmek, Amerikalıları safımıza çekmek ve bura insanlarını ezmekti ya… Bundan böyle savaşı kazanacağımız düşünülemez. Her şeyi yirmi yıl geciktirmek gerekecek… Bize sık sık sigara verip vermeyeceklerini merak ediyorum… Schirke temkinliydi; Führer'e karşı çıkan subaylara katılmanın yerinde olup olmadığını düşünüyordu. Savaşı kaybedeceksek, geleceği sağlama bağlamak yönünden onlara katılmak gerekir. Er ya da geç Amerikalılarla İngilizler Kızıllarla kapışacak nasılsa; o zaman da bizim saatimiz çalacak. Ne anlamsız yüzleri var Rusların! Şu pencerede duran ihtiyar adamla kadına bak; bön bön bizi seyrediyorlar. Kızgınlık bile sezilmiyor bakışlarında…

Schirke'nin yanında bir yüzbaşı yürüyordu:

— Korkunç! dedi. Sanki insan değilmişiz gibi bakıyorlar bize. Küfür etseler çok daha sevinirdim…

Schirke omuz silkti. Böyleleri savaşı kaybetmemize yol açtılar. Herif yüzbaşı olmuş ama beş para etmez… Führer'in çevresi bir

sürü alçak ve ikiyüzlü ile dolu. Söylenenlere bakılırsa Kızıllar sınırın yakınına gelmezler… Önemi yok, nasılsa sıra bize de gelecek. Benim yapamadığımı Hans yapacak, Moskova sokaklarından geçecek; hem de galiplerin safında…

Birden, küçük bir çocuk Schirke'yi göstererek bağırdı:

— Anne, ne kötü bir yüzü var şu Almanın!..

Annesi gülümsedi: ,

— Küçük sersem! Korkma, tasması boynunda…

Akşam, Maria Mihailovna oğluna şunları yazıyordu:

"Sevgili Mitya!

Bugün katilleri Moskoya sokaklarından geçirdiler; arkalarından da yolları yıkadılar. Taşları yıkamanın böylelerini yıkamaktan çok daha kolay olduğu düşüncesi bir türlü aklımdan çıkmıyordu; ne kadar sabunlasalar temizleyemezler bunları. Sonra David Grigoryeviç'le uzun uzun konuştuk. Doğru söylüyor, bir insanı her kalıba sokmak mümkün… Yalnız anlayamadığım şey bu kadar büyük sayıda cani yaratabilmiş olmaları. İçlerinden birinin yüzü tam sabıkalı yüzüydü, nasıl yakaladıklarını merak ediyorum doğrusu. Mektupların neşeli ama iyi bilirim seni. Yüreğin kan ağlasa bile şaka edersin. Sağlık durumundan, bol bol Olga'dan söz et bana. Artık her şey yakında sona erecek. Almanların geçişini seyretmek çok şaşırtıcıydı; sayılarını tam bilmiyorum ama belki yüz bin kişi vardı. Benim için üzülme, iyiyim, çalışıyorum ve

sabırsızlıkla siz sevgililerimin geri döneceğiniz günü bekliyorum.”

Uzun süre soyunamadı, oturdu; gözlerinden ağır ağır yaşlar akıyordu. Sonra ürperdi: Ağlayacak ne var? Kendi kendine sorusunun cevabını verdi: İnsanların haline ağlıyorum.

10

General Von Salmuth açıklamıştı: "Albay Gabler haindir. Onun gibileri yok etmek gerekir." Birkaç gün sonra, aynı general, Gabler'i kutluyordu: "Tam zamanında çemberden sıyrıldınız. Başarılı, parlak bir manevraydı…" Gabler acı acı güldü: Ne hallere düştük, geri çekilmeyi bile zafer sayıyoruz.

Gabler'in komuta ettiği tümen, dokuzuncu ordunun öbür birliklerinin başına gelenden kurtulmuştu. Gabler'i soğukkanlılığının mı, yoksa askerlerin üzerine çöken bozgun havasının mı kurtardığını kestirebilmek güçtü? Herhalde ikisinin de rolü olmuştu. Askerlerinin sıfıra inen moralini görünce Gabler, aldığı emrin tersine aceleyle tümenini geri çekivermişti.

Richter, tümenlerini tehdit eden tehlikeyi albayın ağzından duymuştu. Doğrusu, Minsk'le, Bobruisk çemberiyle ilgili korkunç hikâyeler dinlemişti ama uzun süreden beri bir şeye inanmamak gerektiğini biliyordu. Kimi Amerikalıların denize döküldüğünü söylüyordu, bir başkası da Kızılların Doğu Prusya'yı işgal ettiklerini. Bir üçüncüsü "V" füzelerinin Londra'yı yerle bir ettiğini anlatıyordu. Sonradan hepsinin palavra olduğu çıkıyordu ortaya. Gazetelerde elle tutulur bir şeye rastlamanın yolu yoktu. Ünlem işaretli birtakım kışkırtıcı sözler, ufak tefek savaş hikâyeleri, hepsi o kadar. Führer'in gizli bir orduyu yedekte tuttuğu, bu ordunun sonucu belli edeceği de belirtilmekteydi ama belki bu da palavraydı…

Soluk almamıza fırsat verdiler, iyi oldu; yıkandık, esaslı bir uyku çektik, yüzümüz yeniden insan yüzüne döndü. Örneğin ben

Hilda'nın yaşadığını hatırladım. "V" füzelerinden çok daha ilginç bir şey… Ama şu an ne yaptığını kim bilir? Herhalde İtalyanıyla cilveleşiyordur… Her şey bir yana, yeniden bunları düşünebiliyorum ya, çok önemli…

Richter, Albay Gabler'i hiç bu kadar heyecanlı görmemişti. Sönük purosunu çiğniyor, eliyle masaya vuruyordu. Sakın yeniden kuşatılmayalım, dedi Richter kendi kendine.

Felaket sözünü Gabler'in kendisi etti.

— Belki Stalingrad'dan çok daha az etki yapıyor.

Yas günü ilan etmediler… Ama bizim için bu darbe çok daha korkunç. Merkezi birliklerde kırıntı denecek kadar az kişi kalmış. Hem de Volga kıyılarında değil… Nerede bulunduğumuzdan haberiniz var mı? Polonya'dayız.

— Savaştan hemen önce bu köyden geçtim, dedi Richter. Burada başladık ilerlemeye.

— Aynı yere döndüğünüz için sizi kutlamaktan başka şey gelmez elimden. Suç sizin değil, biliyorum. Askerlerimiz olağanüstü savaştılar… Ama elden ne gelir? '42 yılına kadar zafer kazandıysak, bağırıp duranlar sayesinde değil onlara rağmendir bu zafer. O sıralar da ayakbağı oluyorlardı. Şimdi Almanya düşmek üzere, orduyla aralarındaki hesapları görüyorlar…

Richter, Gabler'in üstleriyle başının dertte olduğunu sandı. Engel, albayı ödleklikle suçladıklarını anlatmıştı.

— Haber Führer'e ulaştığında tümenimizi kurtardığınızı anlayacak, demek cesaretini gösterdi Richter.

Gabler neşesiz, uzun ve aralıklı dişlerini göstererek güldü. Tam o sıra telefon çaldı. Albay açtı ve hemen sinirli bir hareketle yanına bıraktı. Richter'e bağırdı:

— Gidebilirsiniz!

Birden kendini toplayıp elini uzattı:

— Bağışlayın, çok meşguldüm de…

Richter çıktığında epey şaşkındı. Albayın kuşkusu ona da bulaşmıştı: Yeni dostu Engel'e albayın pek çok düşmanı olabileceğini anlatmak istedi, ama Engel ağzını açmasına bile fırsat vermedi.

— Ne dersin olanlara? Ha? Albay sana bir şey söylemedi mi? Haberi iki saat önce verdiler… Führer'in üzerine bomba atılmış, ama sağ salim kurtulmuş.

Öylesine beklenmedik bir haberdi ki bu, Richter sordu:

— Kim atmış? İngilizler mi?

Engel sırıttı:

— Ne İngilizleri? İlgisi var mı? Bir Alman subayı atmış bombayı. Korgeneral Beck de işin içinde…

— Bir şey anlamıyorum…

— Kimsenin anladığı yok. Ama soru sormanın sırası değil, bombasız da havaya uçma tehlikesi var…

İşte Gabler'in sinirliliğinin nedeni. Ne iğrenç şey! Kızıllar Alman sınırına yaklaşıyorlar. Führer'le hesaplaşmaya kalkan alçaklar çıkabiliyor! 1918 yılının tekrarını istiyorlar. Bir korgeneralin komünistlerle işbirliği yapabilmesi olacak şey mi? Akıl alır gibi değil…

Kısa süre sonra Richter yüksek politika sorunlarını unuttu, mektuplar gelmişti. Hilda, Wernigrode'de moralin iyice bozulduğunu, yine de kendini kötümserliğe kaptırmamaya çalıştığını, Kurt'un dönüşünü beklerken kendi halinde bir mimarla tenis oynayarak vakit geçirdiğini yazıyordu. Richter homurdanmaya başladı. "Tenis"le ne demek istiyordu? O "kendi halinde mimar"ın pis yüzünü görmek isterdim! İtalyan ya da bir bankacı; bir hamal olsa daha iyi. İnsanda, en basitinden bir namus anlayışı bulunmalı: Bir mimar karısı kocasını meslektaşıyla aldatmaz…

Bu sefil köyde uzun süre konakladılar. Richter ister istemez geçmişi, temmuz gecesini, Klepper'in saf bakışlarını, Turna'nın görünüşünü hatırlıyordu. Eski dostlarından kimse kalmamıştı. Moskova önlerinden kaçarken Klepper öldürülmüştü. O sıra hava çok soğuktu, herkes kötü kötü düşünüyordu; ama gerçek bir yenilginin ne olabileceği akla gelmiyordu daha. Klepper palavracının tekiydi ya kötü değildi. İkide bir resmini çıkarıp gösterdiği bir kızla evlenmeyi düşlerdı. Hamburg'da güzel bir evi

vardı. Herhalde evden de iz kalmamıştı şimdi… O kış Astsubay Bauer ölmüştü. Kendi halinde, sessiz bir adamdı. Turna, Bauer'in hain olduğunu söylerdi; Ruslarla tatlılıkla konuşuyordu. Ve bir Rus öldürmüştü Bauer'i… Nerede kaldı mantık denen şey? Zavallı Turna; çok okumuştu, soyut düşünürdü. Böyle bir adam çok yaşayamazdı nasılsa. Kursk üzerine yürüdükleri sıra şehit düşmüştü. Kesinlikle inanıyordu başaracağımıza. Siperlerde korkunç bir savaş oldu. Ruslar kızgınlıktan çılgına dönmüşlerdi… Ne garip bir ulus şu Ruslar! Aslında Rusun mayası iyi, ama kızdırılmaya görsün, her şeyi unutur… Tercümanı Braun, Oidipus'a sunulan bilmeceden söz etmişti: Savaşı kim kazanacak, Rus mu, şeytan mı? Oidipus da şu cevabı vermişti: "Şeytanın Rus ya da Prusyalı olmasına bağlı. Eğer şeytan Russa kazanabilir…" Braun Rjev'de, "Ruslarda moral sorunu üzerine" başlıklı bir muhtıra hazırlarken mayın patlaması sonucu ölmüştü… Desna önlerinde geri çekildiğimiz sıra da Karafatma gitti. Bütün bu olayları andıkça insan mezarlıkta yürüdüğünü sanıyor. Kısa süre önce Karl, bütün Kızılları asmaya yetecek ağaç bulunduğunu söylüyordu. Şimdi o da orada yok; son çekilmede Teğmen Hase ile birlikte kayboldu.

Richter, üzücü anılara kendini kaptırmıştı ki Engel, her zamankinden büyük bir heyecan içinde koştu geldi:

— Albay Gabler tutuklandı. Kurmay başkanlığından General Hellwitz geldi ve tümenin komutasını devraldı…

Engel, Richter'in tek güvendiği kişiydi ona:

— Korkunç bir şey bu! dedi. Albay bizi çemberden kurtardı.

Rjev'de Führer'den bir teşekkür mesajı aldı. Sen bu işten bir şey anlayabildin mi?

Engel, kurnaz bakışlarını arkadaşının üzerinde gezdirdi.

— Burada insan ya hiçbir şey anlayamaz, ya da çok iyi anlar, dedi. Her ikisinin de kendine göre tehlikeleri var…

— İyi ama… sen albayın bu işe karıştırılmasını kabul edebiliyor musun?

— Sanki üç yıldır genelkurmayda çalışıyormuşum gibi anlatayım sana. Yaşlı subaylar gericidir. Durumun ciddi olduğunu düşünüyor ve ülkenin nüfuzlu kişileriyle ilişki kurmak istiyorlar. Yine de Bolşeviklerle pazarlığa girişecek değiller tabii… Böylesine görüşmeler için özel bir hava gerekir. Onun için de istenmeyenleri ortadan kaldırmakla işe başladılar. Hiç kuşkusuz bunların hepsi hain, Gabler de içlerinde…

Richter, Engel'in yürekten albayı tuttuğunu ama bunu açıklamaktan çekindiğini anladı. Hem söz konusu Engel değildi… Demek Gabler isyancıların safındaydı; albayın telaşının nedeni anlaşılıyordu şimdi… Eşine az rastlanır usta bir şef, eski Almanya'nın kendine özgü bir temsilcisiydi. Hakkı da var: Amerikalılar yüksek rütbeli subaylarla, kiliseyle, Bruning'le pazarlığa girişebilir ama Nazilerle değil… Oysa durum çok kötü, gazetelere göz atmak yeter. Amerikalılar Britanya'yı ele geçirmişler, herhalde oradan Paris üzerine yürüyecekler. Kızıllar da Vistül kıyılarında! Ve bu manyak, Alman generallerini astırıyor. Richter, düşüncede bile olsa Führer'i manyaklıkla suçladığı için

ürperdi. Hemen sonra topladı kendini. 1938 yılında da aynı şeyleri düşünüyordum. Gençler coşku doluydular; ben Hilda'ya bütün bunların çok kötü sonuçlanacağını söylemiştim. Tanrıya şükür, Nazi değilim. Huzur içinde yaşamaktan, ev yapmaktan başka şey istemeyen beni savaşmak zorunda bıraktılar… Evvelki gün Albay Wilke'nin de isyancılar arasında bulunduğu söylendi. Doğal bir şey: Haberalma servislerindekiler herkesten çok şey bilir… Üstelik Wilke'nin bir şeyden de haberi yoktu, savaş öncesinde "yarı barışçı sızma"dan söz ediyordu. Savaş zar atmak gibi bir şey… Artık önemli olan hayatta kalmak; yitik bir dava uğruna ölmek çok aptalca olur.

O günden sonra Richter'in kafası bir tek yönde çalıştı: Ne yapıp etmeli de bu cehennemden kurtulmalı? En akıl almaz şeyleri düşünüyor, isteyerek yaptığının anlaşılmaması için bir subayın yakınında kaza gibi gösterip kendini yaralamayı, Gabler'in ihaneti konusunda çok şey bildiğini, ancak bildiklerini tuttuğu günlüğü gözden geçirebilmek için Berlin'de söyleyebileceğini açıklamayı; firar edip savaşın sonuna dek bir Polonyalı kadının evinde gizlenmeyi kuruyordu. Askere alınmadan önce Charlottenburg'da bir ayakkabıcı dükkânı işleten Engel, günün birinde:

— Aslında evlerimizden pek uzakta sayılmayız, dedi…

Ve Richter, başladı düş kurmaya: Belki her şey tatlılıkla sona erer? Çekileceğiz, çekileceğiz, derken birden Hilda'yı görüvereceğim. Sevgili mimarı istediği kadar öpsün, aldırdığım yok, yeter ki onun yanına varayım…

11

Küçük ırmaktan tarlaya doğru yürüyorlardı ve bir Rus tarlasının bütün çiçekleri –basit üç yapraklı yonca, beyaz ve güzel kokulu ciğerotu, boru çiçekleri, mavi gözlü Cezayir menekşesi, papatyalar, yabani karanfiller sarı amberler, öksürük otları ve daha birçok altın sarısı, pembe ve mor çiçek– sıcak bir günün sonunda insanlarla arıları sarhoş eden o yaz kokusuyla Sergey ile Valya'yı karşılıyordu. Valya'nın mutluluğu öylesine büyük, öylesine eksiksizdi ki ne soru soruyor, ne de bir şey anlatıyordu. Yakınında durduğuna güven getirmek için arada bir Sergey'in elini tutmakla yetiniyor, sonra hemen bırakıyordu. Aydınlık günlerin ne gözleri vardır, ne de belleği. Valya bir yabani hindiba kopardı ve üfledi.

— Hepsi dökülmedi ki…

— Ne tutmuştun kafanda?

Valya utandı, gülümsedi; bir şey istemişti ama ne olduğunu bilemiyordu.

Sergey gelmeden önce Valya hep düşünürdü: Karşılaşmamız nasıl olacak acaba? Belki konuşamayacağız bile? Neredeyse üç yıldır bambaşka bir hayat sürüyor Sergey. Hem ne kadar beraber kaldık ki? Sergey içeri girip kendisini kucakladığında bütün sorularının cevabı verildi: Bir atılımda, birbirlerine doğru koştukları o an.

Mutluluk günleri hem ağır (ne bir olay vardı, ne de anlamlı

sözler), hem de çok hızlı geçiyordu. Geleli dört gün olmuş, mümkün mü? diye soruyordu Sergey kendi kendine, inanılmayacak kadar güzel… Aşkları kıskançtı; Sergey o kadar beklemişti; yeni bir ayrılığın yakın olduğunu biliyordu ve bu ikisine de kendilerini toplama fırsatı vermiyordu; aşk onları ormanda kovalıyor, yüksek ve kokulu otları çiğnetiyor kanatlılar ailesinin her tonunda şarkı söyletip ıslık çalıyor, Valya'nın minicik odasına bir kucak çiçek dolduruyor, küçük başucu lambasını sabırsızlıkla söndürüyordu.

Altıncı ya da yedinci gün, Sergey başından geçenleri anlatmaya başladı. "Bunları neden hatırladığımı biliyor musun?" dedi gülümseyerek karısına. "Yakında yine oralara döneceğim…" Valya'nın karmakarışık olayları anlayamamasından çekiniyordu. Ama Valya'nın duyguları öylesine bilenmiş, Sergey'in yaşadıklarını yaşama isteği öylesine gelişmişti ki her şeyi görüyordu: Mermilerin delik deşik ettiği ovayı, Binbaşı Şileyko'nun bulunduğu barınağı ve Dinyeper üzerindeki küçük sandalı. Hayat ve insanlarla ilgili olayları kendine göre, yeniden yaşıyordu. Epey önceleri, bir gün Sergey'e şöyle demişti: "Ne kötü! Hiçbir şeyin boyutlarını olduğu gibi; gözümün önüne getiremiyorum; sanki dürbünle bakar gibiyim. Her şey ya çok yakın ve çok büyük geliyor, ya da tam tersine, epey uzak bir görüntü çıkıyor karşıma." Şimdi Sergey'i dinlerken savaşın katı gerçeğini duyuyordu. Şaşkınlıkla bakıyordu kocasına: Onu tanıdığımı sanıyorum, oysa şu an hiçbir yanını bilmez gibiyim… Bu güç, bu rahatlık ona nereden geliyor?

Sergey anlatıyordu:

— Ağustos ya da eylül ayında Stalingrad'daydık. Evin içinde

altı kişiydiler. Almanlar saldırıyorlardı. Su yoktu, dayanılmaz bir sıcak çökmüştü ortalığa. Tam beş gün direnip sonunda iki kişi kaldılar: Şustov ile Vanya (herkes onu bu adla çağırıyordu). Sonradan Binbaşı Şileyko onlara sordu: "Nasıl dayanabildiniz? diye. Vanya cevap verdi: "Ne olacak, inancımız var." Kişinin yürekliliğiyle mi ilgili sanıyorsun? Yürekli Almanlar gördüm. Sorsam ne cevap verebilir: "Almanım," diyecek. Hepsi bu kadar. Aradaki fark bu; şaşkına dönmelerinin, ne yapacaklarını şaşırmalarının nedeni de bu. İnsan inançla darağacına bile yürüyebilir." "Ben Almanım" ne demek? Zafer kazandıkları sürece bu sözün bir anlamı olabilirdi. Ama şimdi aynı söz kendilerine bile garip geliyor… Bu savaş öncekilere benzemiyor. Fransa'yı ne kadar sevdiğimi bilirsin. Paris'i unutamadım, asla unutamayacağım. Taşları. İnsanları… Öteki ülkelerde de, hiç kuşkusuz ne harikalar var: İspanya'da, Hindistan'da, Meksika'da, her köşede. Sorun Almanların daha aşağılık bir ırk olmaları ya da bizde bulunan şeyin onlara üstün geldiği değil. Dinle Valya. Bu anlatacağım Orel'de geçti… Almanca kitaplar yerlerde sürünüyordu, bir sürü paçavra: Faşist propaganda evrakı, polis romanları. Taburumda bir Kazak vardı; kitapları gördü, büyük bir özenle toplamaya koyuldu. İçinde ne olduğunu bilmiyordu bile, ama düşünceye, bilgiye saygısı vardı. Bu yanımızla, herkesten önce yola çıktığımız için üstünüz… Düşmanı gözetlemek için ileri kol çıkarmak en güç iştir; oysa biz bir ileri kol, bir gözcü müfrezesiyiz. Bunun için nefret ediyorlar. Yine bunun için seviyorlar… Minsk yakınında yabancı gazeteciler gördüm… Hayır, şu sıra sana onların sözünü etmek istemem, bayağı kaçar… En iyisi Fransa'daki Roche Ainé fabrikasında gördüğüm Fransız işçisini anlatmak… Bir ana oğlunu asla ele vermez; oysa her birimiz yüreğimizde taşıyoruz çocuğumuzu. Adı da "gelecek". Yalnız benim, bizim geleceğimiz değil, bütün dünyanın geleceği.

En güzeli, bir başka yüzyıla varan köprü…

Birden gülmeye başladı:

— Ne halde olduğumu görüyor musun? Köprü yapıyorum, herşeyi de köprüye benzetiyorum.

Söylediklerinden rahatsız olduğu için böyle demişti. Ama Valya kolunu Sergey'in boynuna doladı:

— Gülecek bir şey yok. Gerçeği söyledin…

Kulüpteki gösteri Sergey'in mektubundan çok önce kararlaştırılmıştı. Ama Valya, şimdi sahneye çıkıp oynamak istemiyordu. "İmkansız!" dedi Lida. "Son anda bizi aldatamazsın!" O zamap Valya, Sergey'den gelmemesini rica etti. Senin karşında oynayamam… Hem sonra oyun da çok saçma. Gerçekten gelmeni istemiyorum… Rahatsız olacağım…" Ama Sergey karısını dinlemedi; mutlaka gelmek istiyordu.

Valya öyle heyecanlıydı ki bir türlü makyajını tamamlayamadı. Lida kollarını havaya kaldırıp:

— Dur, dur! dedi. Ağzın boya içinde kaldı!…

Adı duyulmamış bir yazarın Staritsalı Genç Kız adlı oyunu oynanacaktı. Çocuksu, akıl almaz olaylarla ve dokunaklı monologlarla dolu bir oyundu. Almanlar, elde kırbaç, figüranlar sahnede gidip geliyorlardı. Saçı sakalı birbirine karışmış, ipek gömlekli partizanlar da durmadan ateş ediyorlardı. Bir Sovyet

subayı Almanları dağıtıyor ve onlara şöyle haykırıyordu: "Alçaklar! Rus barutunu koklayın bakalım biraz!" Sergey birinci sırada, kent komitesi sekreteriyle tiyatronun sahneye koyucusu arasına oturmuştu. Üçü de bıyık altından gülüyorlardı. Oyunda dokunaklı sözler, edebiyatla pek az ilgisi bulunan bir adamın şiiri vardı. Amatör oyuncular bu sözleri öylesine alışılmış biçimde söylüyorlardı ki, dokunaklı oyun güldürü havasına bürünüveriyordu.

Kuliste Valya'nın içi içine sığmıyordu. Ağzımı bile açamayacağım. Sergey salonda… Neden kabul ettim? Beni gülünç bulacak…

Valya sahneye çıktığında, Sergey oyundaki bütün tutarsızlıkları unuttu. Valya öylesine bir ruh yüceliği, öyle büyük bir duygululukla konuşuyordu ki bütün salon dondu kaldı. Sesi, sözcüklerin anlamına göre değişiveriyordu. Şişko bir Alman onu sorguya çekiyor, Valya şu cevabı veriyordu:

— Adımı mı sordunuz? Bilmiyorum. Staritsalı bir genç kızım ben. Demiryolu köprüsünü uçurmaya beni iten şeyin ne olduğunu öğrenmek istiyorsunuz demek? Hanımeli ve kuş kirazıyla konuştum. Anamın mezarını ziyaret ettim. Bir sabah penceremde öten tarla kuşunun sesini duydum. İlk yaz yağmuru beni uyandırdı, tepemde trampet çalıyordu. Kalktım ve yola çıktım… Beni öldürebilirsiniz, hiç de güç bir iş değil. Köprü uçurmaktan çok daha kolay. Ama yarın bir başkası gelecek ve size: 'Ben Staritsalı bir genç kızım…' diyecek."

Valya, sanki bir kızgınlık ve duygululuk görüntüsüydü. Bütün

salon alkıştan yıkılıyordu. “Tiyatromuzda çalışmasını önermeliyiz…” dedi sahneye koyucu. Sergey’in bir şey duyduğu yoktu; hep o pürüzsüz sesin dünyasında yaşıyordu:

“Kuş… Hanımeli… Kalktım ve yola çıktım…”

Gece Valya’ya:.

— Annem haklı, dedi. Moskova’ya gitmelisin. Belki tarafsız kalamadığımı söyleyeceksin. Ama seyirciler üzerinde yaptığın etkiyi gördüm… Neden istemiyorsun?

— Sana çok uzak kalmaktan korkuyorum… Sergey karısının ellerini avuçlarına aldı, uzun uzun öptü.

— Valya, iki kere karşılaştık. Bir buraya vardığımda, bir de sahneye çıktığında. Bir şey anlamadın değil mi? Tıpkı oyundaki gibi saçma sapan şeyler söyleyeceğim, bana gücenmemelisin. Pek çok yıldız vardı gökyüzünde. Birden, sanki birini yakalayıp ateşböceği gibi avucumda sıkabileceğimi sandım… Uzak olanla yakın olan neymiş, anladın mı şimdi? Savaştan önce bana, dürbünün öbür yanından da bakılabileceğini söyleyen sendin. Mektubunda yazdıklarını tekrarlasana…

— Hatırlamıyorum…

— “Aşkımın zenginlikleri öylesine arttı ki…”

— “Altınımın yarısını sayamıyorum.” Doğru sevgili Sergey…

12

Dédé'nin müfrezesine temmuz ortasında silah verilmişti. Gustave silahların hikâyesini şöyle anlattı: "Paraşütle bir İngiliz binbaşısı indirdiler. Müttefik kuvvetlerin Normandiya'da güçlük çektiklerini itiraf etti. Bu nedenle de FTP'ye karşı tutumlarını değiştirmişlerdi, bütün umutları bizdeydi artık. Ona açıkça söyledim: "Umut mumut bizim işimizi görmez; bize silah gerek." Adam da şu cevabı verdi: "Başkaları ne düşünür bilmem, ama bir AS gibi FTP'ye de silah verme kararındayız." Böylece silahlar elimize geçti. Kahır yüzünden lütuf diye buna derler. Müttefikler yerinde sayıyor, bu sayede biz ilerleyebiliyoruz…

Bir ayda epey iş görmüşler, bütün bölgeyi Almanlardan temizlemişlerdi; Almanlar ancak sokaklarını barikatlarla kapadıkları, binalarını tahkim ettikleri Limoges kentinde tutunabilmişlerdi. Oradaki garnizon epey kalabalıktı, pek çok SS vardı aralarında. "Limoges'u almanın sırasıdır," dedi Gustave. Müttefikler gelene kadar bekleyecek değiliz ya!.."

Dédé müfrezesini sıraya dizdi. İşte bembeyaz bıyıklı, İspanya İç Savaşı sırasında Başbakan Blum'a yazdığı: "On altı yıl sosyalist kaldım; Madrit'te olup bitenlerden utanç duyuyorum…" diyen mektubuyla övünme meraklısı köylü Charles. İşte on dokuz yaşındaki Parisli partizan işçi Givet; Brive'de bir Alman subayını öldürdü. İşte madenci André; '43'de madenden aşırdığı dinamitleri getirmişti. İşte Fransa'daki bütün toplama kamplarından ve çeşitli direniş kuruluşlarından geçen Barcelonalı şoför Manolo. İşte Çek, Pierre, Charlot, Ayı, Mado… Müfreze aşağı yukarı altı yüz kişi…

Köylerin önünden geçiyorlar. Köylüler hepsini selamlıyor:

— Bunlar direnişçi…

Charles cevap veriyor onlara:

— Direniş artık sona erdi, Limoges üzerine yürüyoruz.

Başka yollardan öteki müfrezeler, Fernand'ınki, Bernard'ınki, Georges'unki de kente yaklaşıyor. Limoges kuşatıldı.

Almanlar kuşatmayı kuzeye doğru yarmayı deniyorlar; Paris yolu üzerinde savaş veriliyor. "Adolf Hitler" tümeninin SS'leri bir arıza sonucu Limoges'dan çıkamamışlar. Manolo içlerinden birini enselemiş; üzerinde de bir fotoğraf bulmuş: Bir kulübe, kar, yarı soyunuk ağlayan bir genç kız… "Kızın fotoğrafını sen mi çektin?" diye soruyor Manolo. SS askeri başını sallıyor. Manolo fotoğrafı Ayı'ya götürdü. Voronov baktı, yüzü çöktü sanki. "Merak etme," dedi Manolo dostuna. "Hesabı görüldü…"

Charles'ın Oradour'da bir kardeşi vardı. Almanlar onu çocuklarıyla birlikte yakmışlardı. "Belki Amerikalılar kiminle savaşacaklarını bilmiyorlar, diyordu. Ama ben çok iyi biliyorum…"

Kentin çevresindeki çember daralıyor. Almanların son çıkışı Aix yakınlarında püskürtüldü.

Dédé'nin kurmay başkanlığına çağrıldığını duyan direnişçiler: "Yarın saldırıya geçiyoruz," diyorlardı.

Dédé en iyi partizan şeflerinden sayılırdı. Kısa boylu ve tıknaz, kırk yaşlarında, cin gibi keskin bakışlı, yüzüne öfkeli bir anlam veren alt dudağı fırtlak bir adamdı. Savaş öncesinde savaşı hiç düşünmemişti bile; öğrencilerinin ödevlerini düzeltir ve övünerek okulunun "çevrede hep birinci" olduğunu söylerdi. Limoges yakınlarındaydı bu okul. Ama Dédé pek sözünü etmezdi. Kafası hep Alman trenleri, patlayıcı maddeler ve makinelilere takılmıştı.

Dédé Gustave'ın kendisini bir askeri toplantıya çağırdığını sanmıştı. Oysa Gustave:

— Almanlarla görüşmeye gideceksin, dedi. General Gleinitzer teslim olma koşullarını konuşmak istiyor.

— Ne koşulu? Ellerini havaya kaldırsınlar, oldu bitti…

Gustave durumun nazik olduğunu anlattı. Almanlarda top vardı. Müttefik komutanlığının temsilcisi olan o İngiliz binbaşısı yanında olacaktı.

— Almanlar bize teslim olmak istemiyorlar; müttefiklerle görüşme isteğindeler. İş bu kadarla kalsa iyi; binbaşıyı kendilerine tanıştırırız yeter; isterlerse teslim olmasınlar. Binbaşı onlarla görüşecek, ama gözünü dört aç; eli ayağına dolaşmasın! Bir barış konferansında bulunduğunu sanabilir. Böyle şeyleri pek sever…

Kente doğru yola çıktılar. Yolda İngiliz Dédé'ye;

— Almanlarla tarafsız bir yerde, İsviçre konsolosunun evinde buluşacağız, dedi. Teslim olma koşullarını okumuşlardır, bir adım

geri çekilmem… Sigara içer misiniz? Bir Alman tuğgenerali gerçek bir Fransız partizanıyla konuşmak zorunda kalacak. Çok hoş. Herhalde aşırı soldasınız. Ben, kendi hesabıma siyasetle hiç ilgilenmem; bizde çok solcu vardır ama hepsi ılımlıdır…

General Gleinitzer binbaşıyla konuşuyordu; Fransıza aldırmamaya özel bir dikkat harcamaktaydı; Dédé'ye göz atınca sinirden kıpkırmızı kesildi. Şu işe bakın; rahat rahat oturmuş ve ben kendisini Gestapo'ya teslim edemiyorum!..

— Teslim olanlar kapsamına Gestapo'nun adamlarının da alınmasında diretiyorum, dedi general.

İngiliz başını salladı. General metni onuncu kez okudu.

— Tutsakları kim teslim alacak? AS alsın isterdim…

— İşte size güvence veremeyeceğimiz bir nokta. Artık, "Fransız İç Kuvvetleri" denen müfrezeler karışmıştır… Oysa burada FTP'lilerin sayısı onların en az iki katı…

Dédé, İngilizce, alçak sesle:

— Yazık ki beraberinizde ılımlı İngilizlerinizden birkaç yüzünü getirmediniz, dedi. Baksanıza, ter içinde yüzüyor zavallı.

General, küçük bir ipek mendille yüzünü, ensesini sildi kısa ültimatomu bir kere daha okudu.

— Peki. Önerilerinizi kabul ediyorum.

Heyecanlanan İngiliz binbaşısı:

— Sağolun generalim, dedi.

Dédé lafa karıştı:

— Asıl teşekkür edilmesi gereken FTP birlikleridir…

Dönüşte binbaşı kendini doğrulamaya çalıştı:

— Bana sitemde bulunmanız haksızdı. Protokol böyle davranmayı gerektiriyor. Size neler borçlu olduğumuzu çok iyi biliyoruz. Amerikalılar da biliyorlar. General Eisenhower kısa süre önce "İç Kuvvetler"in en azından on beş müttefik tümenine bedel olduğunu açıkladı. Oysa "İç Kuvvetler" her şeyden önce sizsiniz…

— Şimdi bize gerek duyuyorsunuz, diye cevap verdi Dédé. '42 ve '43 yazında bize silah vermeyi reddettiniz. Almanları kovunca korkarım bize yine soğuk davranırsınız. Oysa aşkta en önemli şey devamlılıktır, değil mi binbaşım?

Binbaşı gülümsedi. Ah şu Fransızlar boş sözlerden bir türlü vazgeçmezler…

Alan büyük bir kalabalıkla tıklım tıklım doluydu. Dédé bir kaidenin üstüne çıktı. Zorlu yıllardan, halkın gözü pekliğinden, Direniş Hareketi'nden söz etti.

— Şimdi kahramanlarımızı analım! dedi sonra. '41'de şehit

düşen Makinist Paul Devaux, Miki adını verdiğimiz Nicolas Fouger, İspanyol José, Dordogne'lu Désiré, özgürlük uğruna bütün can verenler. Stalingrad kahramanlarını da analım, bizi de kurtardılar…

Dédé, Voronov'a sarıldı.

— Ayı, bu alana Stalingrad Alanı adını verelim…

Bir genç kız Voronov'u öptü; Ayı yanağını ıslatan gözyaşlarını duydu. Leningrad'ı, küçük Mişka'yı, Nina'nın ellerini anımsadı. Dédé, Limoges, bulutlar, her şey birbirine karışıyordu.

— Dinle Ayı, dedi Mado. Sergey'e rastlarsan bu günü anlat. Dédé'nin sözlerini, Fransız kızlarının seni nasıl öptüklerini anlat. Miki'nin şarkısını anımsıyor musun:

Hayatın keyfini çıkarabilirdik
Ama bizim kaderimiz başka.
Duyamadan ölmek gerek
Doğan günü karşılayan horozu…

— Ayı, Sergey'e Mado'nun da yanıbaşında yürüdüğünü söyleyeceksin…

Çiçekle, kucak kucak çiçekle kaplıydı ortalık. Sanki Oradour'da ne tank vardı, ne acı; güller, şebboylar yıldızlar, şakayıklar. Mado elinde bir demet kırmızı gül tutuyordu. Bir şey düşünmüyor, bir şey hatırlamıyor, geleceği yoklamak istemiyordu. Hayatta seyrek

anlar vardır ki mutluluk havaya yayılmıştır; anılarından, düşüncelerinden, gücünü ve güçsüzlüğünü aldığı her şeyden sıyrılan insanoğlu, bakmakla, soluk almakla, gülümsemekle yetinir.

— Barcelona'yı tekrar göreceksin Manolo, dedi Mado.

Dédé okuluna dönecek. Çek yine saat onaracak. Ayı Leningrad'a gidecek. İşte trene binme zamanı geldi, veda niyetine eller sallanıyor, çiçekler öpülüp göğüste sıkılıyor… Ve Mado güllere gömüyor yüzünü. İstasyonu, vagonun camını, Sergey'i anımsıyor… Hayır, düşünmemek gerek! Givet koşarak geliyor:

— France, radyo söyledi… Paris'te halk ayaklanmış. Kentin aşağı yukarı tümü Almanlardan temizlenmiş…

Mado, Givet'yi öptü. Paris, sevgili Paris'im, barikatlar, savaş, kestane ağaçları, sıra!..

13

Lancier dayanılmaz bir hal almıştı. Bir hıçkırıyor, sonra da hayatında hiç bu kadar mutlu olmadığını söylüyordu. Ardından, tek başına dokunaklı söylevler veriyordu. Kendini sedire atıyordu derken: Kalp krizi geçiriyorum, hemen Doktor Morillot çağrılmazsa ölebilirim. Bir saat sonra da doğrulup bilinmeyen bir yere koşuyordu.

Marthe dayanamadı, başladı hıçkıra hıçkıra ağlamaya. Lancier şaşırdı, karısının olup biteni fark etmediğini sanmıştı hep. Derken yumuşadı, onu avutmaya koyuldu.

— Belki her şey iyi bir sonuca varır. Aksi halde birlikte ölürüz…

— Bombadan ya da top mermisinden kortuğumu mu sanıyorsun? Yalnız seni düşünüyor, senin için korkuyorum. Ara sıra delirmişsin gibi geliyor.

— Deliren ben değilim, dünyanın ta kendisi. Akılcıyım ben, mantığı severim. Oysa olup bitenlere anlam vermek mümkün değil. Karabasan gibi bir şey!..

Önceki gün Pinaud, Lancier'yi görmeye gelmiş ve büyük bir neşe içinde anlatmıştı:

— Herriot Paris'te, bundan hiç kuşkum yok. Onu çağıran da Laval. Yeni bir hükümetin sözü ediliyor. Amerika'nın temsilcisi

iki kez Pétain'i görmeye geldi. Hükümetin kurulması için hazırlıklara başlandı. Amerikalılar Blum'un, Herriot'nun ya da Chautemps'ın adaylığını ortaya atıyorlar. Almanların içinde, Paris'i ne pahasına olursa olsun elden çıkarmamak isteyen çılgınlar var. Ama Abetz iyi düşünüyor… Ben gelecek konusunda iyimserim. Komünistlerin yaklaşmasına fırsat vermemekte Amerikalıların da çıkarı var; demek anlaşma mümkün. Laval, Herriot'ya: "Ben Almanların hoşuna gidiyordum, siz Amerikalıların hoşuna gidiyorsunuz," dedi. "Askeri harekatın sürüp gittiği sahnede değişiklikler oldu. Yerlerimizi değiştirmemiz gerekiyor…" Akıllıca sözler, değil mi?

İlkbahardan bu yana Lancier kendinde değildi. Pinaud kaç kere, Cezayir'dekilerin Almanlarla işbirliği yapmak zorunda kalan Fransız sanayicilerine anlayış gösterdiklerini söylemişti. Peki ama Cezayir'in bu işle ne ilgisi vardı? Cezayir çok uzakta, hemen yakında "kara liste"leriyle direnişçiler var. Onların gözünde ben bir hainim. Lejean'ı hatırlamak yeter. Ortalık sakin, polis görevinin başında ve bu şarklıların elinin altında tabanca yoksa insan onlarla rahat rahat konuşabilir. Ben Lejean'a acıdım. Ne olduğunu bilmiyorum ama o bana acımaz, bundan eminim.

Pinaud'nun ziyaretinden sonra, Lancier'nin içine su serpildi. Laval namussuzun biri, kuşku yok, ama parlamento oyununun kurallarını çok iyi biliyor. Mareşale gelince, namuslu bir Fransız, buna hep inanmışımdır. Amerikalılar ise her şeyden önce işadamı, onlara düzen gerekli. Ruslarla aramızda Almanya'nın bulunması ne büyük bir mutluluk! Kızıl Kazaklar buraya kadar gelse neler olacağını düşünüyorum da… Almanlar Paris'i Amerikalılara teslim edecekler, gerçek bir bayram olacak o gün… Ve Lancier birden bağırdı:

— Marthe, buraya gel! Sana çok önemli bir şey söyleyeceğim. Yalnız yüksek sesle konuşma. Ayın kaçı? On altısı mı? Bir eylülden önce Amerikalılar buraya varacak, Louis de onlarla beraber olacak. Düşünebiliyor musun?…

Sabah Lancier'yi görmeye gelen Morillot:

— Herriot tutuklandı, dedi. Laval Belfort'a kaçtı. Gazete diye bir şey kalmadı ortada, kiralık kalemlerin hepsi tüyüyor. Almanlar da çarpışmaya karar verdiler. Büyük bir şenlik bekleyin.

Lancier haykırdı:

— Gülüyor musun? Ama bu gerçek bir dram!…

— Maurice, kavgadan bu denli korktuğunuzu bilmiyordum.

— Benim bir şeyden korkum yok. Verdun'de savaştım. Ama komünistler sokağa inerse neler olup biteceğini düşünebiliyor musunuz? Polis grev yapıyor. Korkunç bir kıyım olacak.

— Almanlar son dakikada Amerikalılarla anlaşırlar sanırım. Komünistler sokağa mı inecek diyorsunuz? İşte bu hiç fena olmaz. Sokaklarımız öylesine çamurlu ki ancak kanla yıkanabilir. '40 Haziranı, Almanlarla geçen dört yıl, gülümsemeler, karlar, cepte sıkılan yumruklar…

Lancier, Morillot'ya öyle bir baktı ki doktor geri çekildi.

— Sakin olun Maurice!..

— Benim kanım mı gerekli size? İyi ya, boğazlayın, ama açıkça söyleyin komünist olduğunuzu.

Morillot cebinden küçük bir kutu çıkardı.

— Şunu alın Maurice, hemen yatışırsınız.

— Yatışmak istemiyorum! Ben Fransızım, Fransa için acı çekiyorum!..

Yine de bir hap aldı, sedire uzandı ve daldı.

Kalktığında başı müthiş ağrıyordu. Oda karanlığa gömülmüştü. Ne elektrik vardı, ne radyo. Belki Amerikalılar Paris'e yaklaşıyorlardı? Belki kıyım başlamıştı? Kimsenin bir şey bildiği yoktu ki… Lancier akşam ve gece kendi kendini yedi durdu. Sabah, kentte olup bitenlere bir göz atmaya karar verdi. Sanki uykudan uyanmamıştı. Ya da Marthe'in dediği gibi aklını kaçırmıştı. Sokaklardan Alman kamyonları geçiyordu; hepsi de eşya, denk, makina ve sandık doluydu. İşte evlerden birinin cephesine asılmış Amerikan bayrağı; orak çekiçli Rus bayrağıyla yan yana. Hemen yanında eski bir afiş: "Avrupa'nın Bolşevizme savaş açmasının üçüncü yıldönümü şenlikleri…" Aradan en çok üç ay geçmiş… Şu sıra Nivelle'in ne yaptığını merak ediyorum… Herhalde yatağının altına sinmiştir. Bu düşünce birden Lancier'yi eğlendirdi. Yine de Almanların tüymelerini görmek iyi bir şey! Benim başımı da az ağrıtmadılar: Yok Leo ile neden çalışmışım, yok Louis neredeymiş? Louis herhalde müttefiklerle birlikte dönecek. Belki Mado da oradadır?.. Marceline'in bu mutlu günü görecek kadar yaşayamaması ne acı; Almanlardan her zaman

nefret etmişti. Amerikalılar buraya geldiğinde Roy'a da bir çift sözüm var… İşte belediye binasında Fransız bayrağı. Ve Almanlar üzerine ateş etmiyorlar, hayret… Cennete yeniden kavuşacağımızı sanıyorum… Lancier, olağanüstü bir sevinç belirtisi olan sıçramalı hoplamalı yürüyüşüyle ilerliyordu. Birden, duvardaki çağrıyı gördü. Yaklaştı:

"Biz Paris temsilcileri, başkent ve çevresi halkını ayaklanmaya çağırıyoruz… İngiliz-Sovyet-Amerikan işbirliği… Büyük Parisimiz… Marcel Cachin, Maurice Thorez, Jacques Duclos." Lancier geri çekildi, elleriyle yüzünü kapadı. Amerikalılar nerede kaldı?… İşte, bunların hepsi komünist! Ben de seviniyor, Almanlara sinirleniyordum; bunlar beni boğazlayacak…

Avunmaya çalıştı. Laftan ibaret! Kim dikkat ediyor ki? İşte bir tank, bir Alman tankı; bunlara "Panzer" diyorlar. Amerikalıların da çok iyi tankları var. Ya komünistlerin nesi var? Bildirileri, o kadar. Beni korkutamazlar onlar…

Dayanılmaz bir sıcak vardı. Eskiden, bu mevsimde Paris boşalır, herkes deniz kenarına, kırlara açılırdı. Lancier de Gelinotte'un bahçesinde gezinirdi… Ne sıcak! Asfalt insanın ayağının altında eriyor! Lancier şapkasını çıkardı, uzun uzun alnını kuruladı. Susamıştı; küçük bir kahvenin terasına oturdu, maden suyu istedi. Loire Irmağı'nı, Marceline'i, Mado'nun resimlerini görür gibiydi. Kahvenin önünde bir Alman kamyonu durdu. Üç asker tekerleklerden biriyle uğraşıyordu. Nereden çıktığı anlaşılmayan gençler göründü. Lancier kendini toplama fırsatını bulamadan Almanlar yere serilmişlerdi bile. Güneşin altında kanın görünüşü hiç de doğal değildi, yağlı boya gibi yoğundu. Kamyonun kasasına tırmanan gençler makinelileri

boşaltıyorlardı. Aralarında bir de genç kadın vardı; rüzgâr altını sarısı saçlarını havalandırıyordu. Bu yüz bana yabancı değil, diye düşündü Lancier. Bunun savaş olduğunu anlayamıyor, genç kadının kimliğini bir türlü hatırlamıyordu. Sonra peşinden koştu ama yetişemedi; kadın arkadaşlarıyla dönemeçte kaybolmuştu. Leontine'in makineliyle ateş edeceği kimin aklına gelirdi? Dans etmeye, Leo gibi çılgınlıklar yapmaya bayılırdı; hayatında siyasetle ilgilenmemişti. Evet, ama bunun da bir nedeni vardı… Leo'yu çok sevmişti. Marceline, Leontine'den söz ederken: "Dünyanın en iyi kalpli insanı," derdi. Şimdi anlıyorum neden çarpıştığını; çok soylu bir tutum! Nasıl da inanmış bir görünüşü vardı! Gerçek bir Delacroix tablosu gibi… Bu çılgınlıkta büyük bir güzellik var. Ne yazık ki onu canlandıracak büyük ressam yok artık, hepsi geçmişte kaldı… Her şey çok daha kaba oldu… Yazık ki Leontine'e yetişip elini sıkamadım… Aslında Leo'ya karşı hiç de iyi davranmamıştım. Ona yardım edeceğime söz vermemiş miydim? Söz vermek de çok saçmaydı. Ne yapabilirdim? Sanki Almanlar beni çok sayıyorlarmış gibi… Cehennemin dibine sürülmem Leo'ya ne kazandırabilirdi? Dumas bağırıp çağırıyordu, sonunda bedelini çok pahalı ödedi. Aptalca bir şey… Bunlar çok daha başka; Almanları öldürüp silahlarını aldılar. Herhalde müttefiklerle de ilişkileri var. Leontine'in komünist olduğuna inanmak gülünç olur.

Yeniden silah sesleri duyuldu. Yayalar koşmaya başladılar. Lancier de onlara katıldı. Bu kez Almanlar ateş ediyordu. Birkaç sokak geçtikten sonra durdu. Birden korktu, gri mavi asfalt üzerindeki taze kanı hatırladı. O da böyle öldürülebilirdi. Kısa bir süre kenti serinleten rüzgâr durmuştu. Sıcak, daha da büyük bir yakıcılıkla ortalığa çöktü. Lancier, güçlükle evine kadar sürüklendi. Marthe'a:

— Anlaşılır gibi değil, dedi. Komünistler halkı ayaklanmaya çağırıyorlar. Alpert'in karısı Leontine'i elinde makineliyle gördüm. Amerikan bayrakları vardı… Komünistlerin de ortaya çıkıp gelecek seçimler için oy toplamak istediklerini sanıyorum. Bütün bunlar çocukca şeyler. Almanlar, pek acele etmeden hazırlıyorlardı denklerini. Mutlaka bir anlaşma yapıldı; Amerikalılar Paris'e vardıklarında gidecekler…

Akşam Morillot, Lancier'ye uğradı. Lancier ona Leontine'den söz etti. Morillot en ufak bir şaşkınlık belirtisi göstermedi.

— Leontine'in Paris'te olduğunu biliyordum; ilkbaharda onu tedavi ettim… Maurice, şenlik gerçekten başladı. Paris Kurtuluş Komitesi ayaklanmayı ilan etti. Yaralılara bakmak üzere doktor olarak beni de silah altına aldılar…

— Kim silah altına aldı? Amerikalılar mı?

— Albay Rol. Bir Fransız. Kazan işçisi. İki yıl Berty'nin fabrikasında çalışmış.

— Ko… komünist mi?

— Evet.

Morillot öksürüyor, ellerini oğuşturuyordu.

— Sonra da her şey yerli yerine konacak. Anlıyor musunuz Maurice, insanın hiç olmazsa hayatında bir kere sokaklarda insanların namuslu işler yaptığını görmesi ne güzel şey!…

Lancier'nin tartışacak gücü yoktu; Morillot'dan, birkaç gün önce verdiği ilacı istemekle yetindi. Çabucak, sıkıntılı bir uykuya daldı. Derken haykırdı. Marthe kocasını uyandırmakta çok güçlük çekti. Gecelikle başına dikilmiş, hem Lancier'yi sarsıyor, hem de korkudan titriyordu.

— Ulu Tanrım, nasıl bağırdın, korkunçtu…

— Karabasan görüyordum…

Düşünde Leontine'in karşısına çıktığını Marthe'a söyleyemezdi. Ayakta, saçlarını koyvermiş, makinelisini ağır ağır kaldırıp kendisine nişan alıyordu. Ve çevrede, gri-mavi, kıpkırmızı kana boyanmış taştan bir tarlanın dışında hiçbir şey yoktu.

14

Gece kentin üzerinde kopan fırtına havayı yine serinletememişti. Öylesine sıcak bir pazardı ki, Binbaşı Luc'un karargâhının yerleştiği çamaşırhaneye giren isyancılar rahat bir soluk alıyorlardı. Neyse, kısa bir süre de olsa serinleyebileceklerdi.

Kentin batısındaki mahalleler bu pazar her zamankinden farksızdı. Oda hizmetçileri sabah erkenden evin köpeğini gezdirmeye çıkarmışlardı. Sonra, ellerinde kara kaplı dua kitaplarıyla siyah giysili kadınlar göründü. Sokakta şebboylar, hercai menekşeler satılıyordu. Bisikletli kadınlar gürültüsüzce geçip gidiyor, garip saç biçimleri ve üzerinde çorap lastiğinin izini taşıyan çıplak baldırlarıyla yayaları şaşırtıyorlardı. Kapı önlerindeki çöp tenekelerine kimsenin kaldırdığı yoktu; pis bir koku pazar gezintisinin canına okuyordu. Bütün bunların yanı sıra, komünistlerin belediye binalarını ele geçirdikleri ve hain saydıklarını öldürdükleri söyleniyordu. Saygıdeğer kişiler içlerini çekiyorlardı. Şu Amerikalılar da ne zaman gelecek?

Seine kıyılarında dalgın balıkçılar, hep aynı düşün, sazan balığı yakalamanın peşindeydiler. Filozofca, bu uzun pazar günü boyunca pek çok şey düşüneceklerdi.

Yoksul mahallelerin görüntüsü bambaşkaydı. Evlerin cepheleri süslenmiş, duvarlar çeşitli kuruluşların rengarenk bildirileriyle donatılmıştı. Çatışmadan çekinen meyhaneler kapılarını kapamışlardı. FTP grupları görünüp kayboluyordu, bazılarında makineli ya da tüfek vardı. Ara sıra zırhlı bir Alman arabası

geçiyordu sokaklardan. Sık sık tüfek sesleri duyuluyordu.

Çamaşırhane, kuyu gibi derin bir avlunun dibindeydi; pencereleri iki sokağa birden bakıyordu. Saldırı halinde pencerelerden kolayca kaçılabilirdi. Lejean gelip gidenleri dinliyor, onlara:

— Belediye binasını işgal edin, diyordu… Roger'ye makineli tüfek gerekli, yoksa paçayı kurtaramazlar. Şuradan kamyonlar geçiyor… Kaç şişe var elinde?

Artık direnişçilerin elinde yeterince ağır ve hafif makineli vardı: Önceki gün silah yüklü iki kamyon ele geçirmişlerdi. Ama tanklara karşı savaşmak güçtü. Pek çok şişeye gerek duyuyorlardı. Lejean, bağlantıyı kurmakla görevli adamlarından birini Fernand'a yollamıştı: Benzinimiz var, bize sülfürik asit yolla…" FTP'liler, yangın çıkaran benzin dolu şişelere "Molotofkokteyli" diyorlardı. Hepsi de bu silahın doğu cephesinde başarıyla kullanıldığını biliyordu.

— İki Almanı temizledim dedi Leontine.

Haklıydı Lancier; Leontine'in yüzü gerçekten davasına inanmış kişilerin yüzüydü. İlk kez aklından geçenleri, bütün çektiklerini dile getirme fırsatını buluyordu. Bunun da yolu ateş etmekti: Böylesine duyguları belirtecek başka bir dil yoktu ki. Leo'yu son kez gördüğü o saydam sonbahar gününü unutmamıştı. "FTP'lilerle görüştüreceklerine söz verdiler," demişti Leo. "Çarpışmak istiyorum. Neden biliyor musun? Mutluluğu tattım. Seninle tattım hem…" Leo'yu götürmüşlerdi, Leontine nerede

olduğunu bilmiyordu. Leo herkese kolayca güvenirdi… Bütün kış ve ilkbahar boyunca, Leontine, kocasının bulamadığı adamları aramıştı. Mayıs ayının sonunda Doktor Morillot, bir öğrenciyle bağlantı kurmasını sağladı. Bildiri taşıdı. Ne zamandır beklediği saat gelip çatmıştı; Leontine mutluluğunu parçalayanları yargılıyordu… Rob, benim küçük Rob'um! Minicik bebeği duman boğmuştu; Leontine kucağında sallıyordu hâlâ… "Bayan, onu gömmek gerekiyor…" "Waleri-Walera…" "Kocanız mı? Ari ırkından değil mi?" Paris ayaklanmıştı, kentin sokakları kadar eski olan isyan rüzgârı Leo'nun "Paris kaldırımlarının çiçeği" diye adlandırdığı küçük işçi kızı coşturuyordu.

Alman kuvvetlerinin komutanı General Von Scholtitz'in, olaylar karşısında morali sıfıra inmişti. Yedinci ordunun Paris içinden kazasız belasız geçmesini sağlamak görevi verilmişti kendisine. General Von Scholtitz'in elinde 20.000 asker, bunların arasında pek çok SS, seksen tank ve uçak vardı. Bu kadarı Parisli "köpeklerin" hakkından gelmesine yeterdi… Ama işe siyaset karışıyordu. Komutanların ne istediğini anlamak çok güçtü. General Van Scholtitz savaşmaya, emirleri yerine getirmeye alışkındı, siyaset yapmaya değil. Elinden geldiğince Amerikalıları durdurmaya çalışmıştı: Bir kolorduya komuta ediyordu. Almanlar Saint-Lo'da yenilmişse suç onun muydu?… Führer sinirlenmiş ve onu Paris'e, pisliği temizlemeye yollamıştı. Von Scholtitz'e kent yıkmaya niyeti olup olmadığı sorulduğunda şu cevabı veriyordu: "Ben küçük bir general, bir emir kuluyum; emir verirler, yaparım." Hastaydı, nefes darlığı çekiyordu. Uğursuz savaş olmasa bu hastalıkla daha yirmi yıl yaşardı…

— "Paris çok güzel bir kent, diyordu general Fransızlara. Ama içinizde pek çok it, kopuk ve haydut var… Birkaç gün önce her

şey açık seçik ortadaydı. Biz Paris'i savunmayacak, Amerikalılar da kente saldırmayacaklardı; Amerikalılar kent dışındaki ilk mahallelere girdiğinde biz de Paris'i boşaltmayı kabul etmiştik. Kentin başıboş kalması komünistlerden başka kimsenin işine gelmez… Öyleyse neden Führer, köprüleri atıp kenti sonuna dek savunmamı istiyor? "Büyük Almanya"dan bana yüz elli tank yollamak istiyorlar. Tek kelimeyle çıldırmış hepsi! '42 yılında değiliz, Von Paulus'ün rolünü oynamaya da hiç niyetim yok. Bu kadar saçmalık yeter!… Zaman kazanmak zorundayız…

İşte bu nedenle General Von Scholtitz, "SKF bilyalı yataklar anonim şirketi yönetim kurulu başkanı" ve İsveç Konsolosu Bay Nordling'le görüşmeye razı oluyordu. Aklı başında bir adamdı bu Nordling. General, İsveçlinin müttefiklerden yana olduğunu görüyordu. Kötüydü bu, bir Kuzeylinin Almanya'yı sevmesi gerekirdi. Hem İsveçliler her zaman iki yanlı oynamışlardı. Ama şimdi durum o hale gelmişti ki fazla direnmenin hiç yeri yoktu. Bay Nordling her zaman için komünistlerden çok daha iyiydi… Almanya'nın tek umudu kalmıştı artık: Müttefikler Bolşeviklerin ne büyük bir tehlike olduğunu görecek ve Kızılları Almanya'ya sokmayacaklardı. Paris yakılıp yıkılamadı, bu davranış her türlü anlaşmayı olanaksız hale getirirdi…

Bay Nordling bir ateşkes önerisinde bulundu. Bu küçültücü bir şeydi kuşkusuz, yine de Paris'te yeni bir cephe açmaktan iyiydi. Üstelik, önemli olan da yedinci ordunun rahatça geri çekilmesini sağlamaktı. General Von Scholtitz:

— Peki ama anlaşmayı kiminle imzalamamı istiyorsunuz? diye sordu. Kopuklarla, isyancılarla, komünistlerle konuşamam ya…

General “komünist” sözcüğünü hecelerin üzerine basarak söylemişti; böylece duyduğu tiksintiyi de ortaya koyuyordu. Bay Nordling onu yatıştırdı:

— Görüşecekleriniz komünist değil, Cezayir hükümetinin temsilcileri, aklı başında adamlar. Fransız olsaydınız generalim, siz de De Gaulle’ün safına katılırdınız…

Von Scholtitz karşı çıkamadı. Düşündüğünü gerçekleştirmesi ve hiç olmazsa bir hafta kazanması gerekiyordu.

Leontine arkadaşlarıyla dışarıdaydı ki, hoparlörlü ve Fransız bayraklarıyla donatılmış bir araba geçti:

“Fransız Cumhuriyeti Geçici Hükümeti ve Ulusal Direniş Örgütü, kent boşaltılana dek halkı, işgalcilere karşı her türlü düşmanca hareketten uzak durmaya çağırır.”

Leontine sordu:

— Artık ateş edemeyecek miyiz?

— Kim imzaladı bu anlaşmayı? Ah, alçaklar!..

— Münihçiler!..

— Bu sözler, Almanların üzerine ateş etmemize engel olamaz…

— Gidip Luc’ü bulalım. O bir şey söylemeden…

Luc'ü bulamadılar, kurmay başkanlığına gitmişti.

Gülümseyen Almanlarla dolu kamyonlar geçiyordu. Arabalardan birine makineliler yüklenmişti; bir başkasına da piyano, heykelcikler; kuştüyü şilteler. Parisliler bakıyor, alay ediyorlardı. Kahveler tıklım tıklımdı. Her şey çıt çıkmadan olup bitmişti; şimdi Amerikalıları beklemek gerekiyordu…

İyice rahatlayan Lancier, Marthe'la birlikte gezintiye çıkmıştı; sıcaktan yakınıyordu ama mutluydu. Fransızlar yine de Fransızlıklarını göstermişlerdi; Descartes gibi birini yetiştirmemiz boşuna değil; mantığı severiz!..

Bu arada, Ulusal Cephe Komitesi'nin toplantısında Lejean:

— Niyetleri açıkça belli, diyordu. Halkı uzak tutmak istiyorlar. Ama, 1940'da değiliz. Üç Alman tümeninin Paris içinden geçmesine fırsat veremeyiz. Müttefikler bize ihanet etmeye hazırsa, biz onlara ihanet etmeyiz. İşte önerim…

Başkanlık yerindeki kişi karar tasarısını okudu:

"… Ateşkesi, iki gündür işgal kuvvetlerine karşı yiğitçe çarpışan Paris halkının sırtına saplanmış bir hançer sayıyor ve kınıyoruz…"

Sokaklarda silahlar patlıyordu. Hoparlörle yapılan yayın çok kişiye inandırıcı gelmemişti.

Lejean matbaadaydı. Partinin çağrısını acele bastırmak

gerekiyordu: “Ateşkese karşı çıkıyoruz; bu anlaşma Paris’in teslimi anlamına gelir… Paris ileri!.. Almanlara ölüm!…”

Ertesi gün yine toplantı vardı. Ateşkesi imzalayanlar da toplantıya katılıyordu. İçlerinden biri, bir Fransız generali:

— Von Scholtitz’le bir ön anlaşma imzaladık, dedi.

Lejean generalin sözünü kesti:

— İngilizlerin de böyle bir anlaşma imzaldıklarını unuttunuz sanırım. Hem de Mussolini’yle… Eğer ateşkese uymak niyetindeyseniz FTP’liler tek başlarına dövüşecekler… Hem bu, isyancıların sayısına büyük ölçüde etki yapmaz…

General Von Scholtitz iyice şaşırarak kulak verdi: Dışarda ateş ediliyordu. Bay Nordling ne derse desin, bunların hepsi kopuk…

Albay Rol, her yere barikat dikilmesini emretmişti. Genç kızlar kum torbaları taşıyorlardı; rıhtımlar ve ana caddelerdeki kestane ve çınar ağaçları kesiliyor, evlerden somyalar ve dökme sobalar çıkarılıyor, parkların demir telleri, yolların parke taşları sökülüyordu. Her kentin kendine göre bir sözü vardır; Paris de kendine özgü “barikat” sözcüğünü duyup canlandı. 1848’de işçiler, 1871’de Komüncüler gibi, Renault işçileri, Comedie-Française tiyatrosunun kadın oyuncuları, öğrenciler, Birinci Dünya Savaşı‘na katılan eski muharipler, yeraltı çalışması yapanlarla saf terzi kızlar, liseliler ve yaşlı kadınlar büyük bir coşkunlukla barikat dikiyorlardı. Belki bu engeller topçu ateşine dayanamayacaktı; belki sayıları yetersiz, yapımları derme

çatmaydı. Ama şu sıra göz gibi, ses gibi gerekliydiler Paris'e. Bu kenti yaşatan her şeyi, ihtirasını, kızgınlığını ve heyecanını dile getiriyordu barikatlar.

Saint-Michel Bulvarı'nın yakınında, Saint-Germain Bulvarı üzerinde tank ağır ağır ilerliyordu. Gürültü çıkarmasa Leontine yerinde saydığını sanacaktı. Ardından daha küçük bir tank geliyordu. Leontine; iki kanatlı büyük bir avlu kapısının girintisine sinmişti. Burayı seçişinin nedeni hemen önünde bir barikatın bulunuşuydu. Tank durmak zorunda kalacaktı nasılsa. Leontine saatlerden beri aynı yerde bekliyordu sanki. Yüreği hızla çarpıyor, kulaklarında bütün gürültüyü bastıran bir ses, Leo ile tanıştıkları küçük dansingin akordeonu çınlıyordu:

Mutluluk yüreğime doldu,

Bir gece, ay ışığında…

Tank durdu. Kızgın bir Alman kuleden başını çıkardı. Leontine şişesini savurdu. Üst katlardan biri "Yanıyor!…" diye haykırdı. Ateş ediliyordu. İkinci tank ilerlemeye devam etti. Leontine kaldırıma yığılmıştı. Gören, evin duvarına sırtını vermiş sanırdı, başı göğsüne düşmüştü; meltem saçlarını hafif hafif uçuruyordu.

Evden, koşarak birtakım insanlar fırladılar. Leontine'in küçük cebinde Leo'nun Drancy'den yolladığı mektubu buldular (muska gibi göğsünde taşıyordu bunu): "Leontine, sevgilim, dudaklarımda adınla yaşadım, yine dudaklarımda adın, öleceğim…" Biri duvara kömürle: "Burada bir Alman tankını ateşe veren Leontine şehit düştü…" yazdı. Sonra sağlık görevlileri genç kadını götürdüler. İçlerinden biri yaşadığını söylüyordu; öbürünün ağzını açtığı

yoktu.

Doktor Morillot, Leontine'e koştu ve hemen uzaklaştı. Uzun süredir ölüme alışmıştı, şu günler kurşuna dizilen genç kızlar, öldürülen çocuklar görüyordu hep. Ama Leontine'e, o güleryüzlü ve saf kıza karşı bambaşka duygular besliyordu. Kaç kere, kendi kendine: Kızım olabilir, demişti… Son günlerde Morillot işine dalıp gitmişti; kurşun yağmuru altında koşmak, tavan aralarına tırmanmak, mahzenlere inmek zorunda kalıyordu. İsyancılardan ya da salak salak çevresine bakınan yayalardan pek çok yaralıyla uğraşmak zorundaydı. Kimini kızdıran, kiminin de içine su serpen ateşkesten haberi bile yoktu. Nasılsa hem Almanlar, hem de FTP ateşe devam ediyorlardı. Ne kendi hayatını düşündüğü vardı, ne de Almanları kovduktan sonra olup bitecekleri. Paris'in gençliğine kavuştuğunu görmek onu mutlu kılıyordu. Ama gittikçe bulanan gözleri, artık işe yaramayacak olan altın sarısı saçlarıyla Leontine'i gördüğünde Morillot büyük bir üzüntü duydu. Belki Pierre'in ölümünü düşünüyordu (René de mutlaka ölmüş olmalıydı), belki de en iyilerin gittiğini, geriye hainlerin kalacağını anlayıp dehşete düşmüştü. Asık suratla ufak tefek yaşlı kadının yarasını sarıyordu, kadın durmadan aynı şeyi tekrarlıyordu: "Benim hiç suçum yok doktor bey. Fırına gidiyordum…"

Saint-Germain Bulvarı'nda yine ateş ediliyordu.

Leontine'in şehit düştüğü duvar dibine bir demet yıldız çiçeği bırakılmıştı. Duvardaki yazıyı okuyan biri koymuştu anlaşılan çiçekleri. Yıldızlar çabucak solmuştu; hava kuru ve çok sıcaktı.

15

Savaştan önce Sembat Lejean'a: "Hır çıktığı zaman görürüz…" demişti. Kışın bir gizli kuruluşa katılması önerildi. Sembat bu öneriyi geri çevirdi: "Ben asla böyle işleri beceremem. Bir kere çok konuşurum… Hem sonra "örgütlemek"ten söz ediyorsunuz; ben bu işten hiç anlamam. Eyleme geçildiğinde tamamen…" İlk silah sesini duyunca ilgisiz bakışları atölyesinde gezindi, nedenini bilmeden bir tekmede arkalıksız bir iskemleyi yere devirdi ve isyancılara katıldı.

İyi nişancıydı; eline bir tüfek verdiler. Tavan arasına, damlara çıkıyor, Almanları kolluyordu. Mutluydu; yıllardan beri ilk kez kuşkularından, iç dünyasındaki ikilemden kurtulmuştu. İri yarı ve neşeli, küfür etmeyi bilen, ekmeğin tadına varmış, evlerden Almanları kovup şakalaşan alanlara, molotofkokteylleriyle tanklara saldıran, duygulu şarkılar söyleyip yemyeşil çimenlere koşarcasına kanla yıkanmış ırlayan bu adamların arasında yabancılık çekmiyordu. Sembat, arkadaşlarına da kendini sevdirmişti. "Hippo" adını vermişlerdi ona: Genç bir kız: "Hipopotama benziyorsun" demişti. Beceriksiz "Hippo"nun eğimli damlarda yürüyüşüne bakıp eğleniyorlardı.

Ateşkes haberini alınca Sembat, kayıtsızlıkla "Hadi be!" dedi. Arkasından bir kamyon şoförüne nişan aldı.

Ne garip, diyordu kendi kendine Nivelle. Almanları "Siegfriedler" diye adlandırıyordu. Kabul, hepsi birer Siegfried"[7].

Ama şimdi biz onları tepeliyoruz, biz tesviyeciler, çamaşırcılar, Ressam Sembat; namı diğer "Hippo"… Halkta akıl almaz bir güç var; insan bunun farkına varmadan bütün ömrünü geçirebilir. Sönük olduğu söylenen bir yanardağ gibi; üzerine bir yeraltı treni, turistler için bir lokanta, rahat koltuklar, tepeden bakmak için bir de dürbün yerleştirmişler. Birden sönmüş denen yanardağ başlıyor kükremeye, hepsi toz! Yazık ki Nivelle'i temizleyemiyorum. Tahtakurusu, kim bilir hangi aralığa gizlendi…

Almanlar birer adacığı andıran beş, altı noktada direniyorlardı. Kabaran denizin üzerinde gidercesine, tanklar bu noktalar arasında dolaşıyordu. Sokaklar çok kalabalıktı. Bisikletliler Humanité, Ce Soir, Liberation gazetelerini getirdiler. Ara sıra Almanlar bir karşı saldırı denemesine giriyor, bir belediye binasını ya da FFİ'lilerin (Fransız İç Kuvvetleri) işgal ettiği bir bakanlığı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Sembat, tam üç saat süreyle Saint-Michel alanında, sonra da beşinci bölge belediye binası önünde çarpıştı. Parmağıyla kendini göşterip "eşsiz bir hedef" diyordu..

Sokak savaşı beş gündür devam ediyordu. Büyük Alman kuvvetleri Champs-Elysées'den geçmekteydi. Üzerlerine kurşun yağdı. Tanklar, toplarıyla ateş açtılar. Bir tank alev alev yanmaya başladı… Belleville'de, Austerlitz garının yakınlarında, eski Buci Mahallesi'nin daracık sokaklarında savaşılıyordu. Savaş gece de sürüp gidiyordu. Karanlıkları yırtan bir ses:

— Kim o? diye haykırıyordu.

— FFİ.

Passy ve Auteuil'de oturanlar, korku içinde, "ipten kazıktan kurtulanlar sokağa döküldü" diye mırıldanıyor, Pétain'in resimlerini, Almanların verdiği vizeleri, telefon numaralarını yazdıkları defterleri yakıyorlardı. Öte yandan direnişçiler arasında bile çekinmeye başlayanlar vardı; kimi, Almanların geçmişin değerli anıtlarını yıkabileceği düşünüyor, kimi de aklından geçeni açıkça söylüyordu: "Paris komünistlerin eline bırakılamaz…"

— Amerikalılar nerede kaldı?

Lancier bu soruyu belki yüzüncü kere soruyordu Marthe'a.

Sinirlenen General Von Scholtitz de:

— Amerikalılar nerede kaldı? diye bağırıyordu.

Nordling, generale:

— Bana bir geçiş izni verirseniz Saint-Phalle kontuyla birlikte Eisenhower'in karargâhına gidebilirim, dedi.

"Kont" sözcüğü generalin yüreğine su serpti; bir kont nasılsa komünist olamazdı.

— Peki. İzninizi vereceğim…

Yirmi dört Ağustos günü akşamı radyo açıklama yaptı: "Fransız tankları Paris'e giriyor." Yüzbinlerce Parisli kaldırımlara yığılmıştı. Karanlıkta gülümsediklerini kimsenin gördüğü yoktu, ama hepsinin yüzü aydınlıktı.

Lejean'ın yüzü gülmüyordu:

— Almanlar on birinci bölge belediye binasına saldırıyorlar. Hemen iki yüz makineli tüfekliyi oraya gönderin…

Sembat binaya daldı, bir Alman yüzbaşısını sürükleyerek çıkardı. Adam, elleri ensesinde yürüyordu. Sembat dikkatle inceledi: Uzun boylu, zayıf, upuzun bıçak sırtı gibi bir yüz, tam bir bağnaz suratı. Birden kendi kendine, El Greco için nefis bir model olurdu, diye düşündü… Sonra Sembat bir şey düşünmez oldu. Sesi kısılana dek haykırıyor, genç kızları, ihtiyarları sakalları yüzüne batan direnişçileri öpüyor ve kendini çok mutlu hissediyordu. Pek genç sayılmayacak, ama yılların yükünü sırtından atmış bir adam ancak böyle sevinebilirdi.

— Pes ettiler!

— Yaşasın özgürlük!…

Gaston Roy, Port-Royal Bulvarı'na bakan küçük pencereye yaklaştı ve kulak kabarttı. Bir hoparlör sesleniyordu.

— Teslim olma anlaşması, İle-de-France FFİ Kuvvetleri Komutanı Albay Roy, İkinci Zırhlı Tümen Komutanı Tuğgeneral Leclerc ile Paris Bölgesi Alman Kuvvetleri Komutanı General Von Scholtitz arasında imzalanmıştır…."

Roy, tedbirsizlik sonucu kalmıştı Paris'te; Albay Von Schlieffer hiçbir tehlike olmadığını söylemekle kötü bir oyun oynamıştı Roy'a. Oysa kendisi bir hafta önce gitmişti. Roy kentin içinde

dolanıp duruyor, bir türlü evine dönemiyordu. Belki komünistler eve yerleşmişlerdi bile? Tavan arasındaki bir sandık odasında saklanıyordu. Elektrikçi Gaston Duquesne adına kimlik kağıdı da çıkartmıştı. Ama bir tek şeyi, ölümü düşünüyordu. Ayaklanmanın ilk günlerinde yine umutluydu. Nasıl olsa Almanların bir sürü tankı, Bourget havaalanında en az elli uçakları vardı; küçük bir bombardıman, ardından da tankları salıvermekle bu çapulcu alayı dağıtılabilirdi… Ama Von Scholtitz de gevşek çıkmıştı. FFİ ile anlaşmaya vardığına göre Almanların günleri sayılı demekti. Bir hayduta teslim olmak ha! Albay Roy dediklerinin albay olmadığı, Roy adını taşımadığı açıkça ortada… Artık umut kalmadı… Yoldan geçen biri kendisini tanıyabilirdi; halkın karşısına çıkıp konuşma yapmamış mıydı?… Roy, komodinin üzerinde asılı küçük bir aynada kendini seyretti; solgun, anlamsız, küçük bir bıyığın süslediği yüzü ona bütün suratlardan ayrı geldi. Hayır, gizlenmek olanaksızdı…

Tabancasını çıkardı. Beynine bir kurşun sıkmak o kadar basitti ki… Öbürleri daha kurnaz davranmışlardı. Almanlarla işbirliği yapıp benden çok daha fazla para kazandıkları halde bayram edip rahat uyuyabilirler… Herhalde Pinaud şu sıra Albay Roy'u selamlıyordur. Benim aracılığımla bir Yahudinin evini yok pahasına satın aldığı anlaşılana kadar, iki üç ay, belki de altı ay geçecek, ortalık durulacak. Pinaud Direniş Hareketi'ne üç kuruş verdiğini ya da ödlek bir gevezeyi bir geceliğine evinde sakladığını kanıtlayacak ve işin içinden sıyrılacak. Oysa benim, nedenini bile öğrenemeden ölmem gerekiyor! Sanki lanet olasıca siyasetleri beni ilgilendirirmiş gibi! İş çeviriyordum. Başka şey değil. Führer'e övgü düzmek ya da Yahudilerin tepesine binmek zorunda kalışım da bir Alman kuruluşunda çalışmamdan ileri geliyordu…

Yeniden baktı pencereden. Aşağıda herkes sevinç içindeydi. Roy tiksinerek düşündü: Hepsi mutlu… Çığlıklar, şarkılar, bayraklar midesini bulandırıyordu. Birden silah sesleri duyuldu, kalabalık çil yavrusu gibi dağıldı. İki kişinin, kolluklu bir kadınla bir gencin yerden kaldırılışını gördü. Roy yatağına uzandı. Birbiri ardından sigara içmeye koyuldu. Sonra tekrar pencerenin başına koştu. Bir uyurgezer gibi, kendinden geçmiş halde, ama büyük bir dikkatle hareket ediyordu. Attığı kurşun hedefine varmadı. Pencerenin altında haykıran bir genç kız yüz üstü kapaklandı. Yine kalabalık çil yavrusu gibi dağıldı. Roy, kapının yanında durmuş dinliyordu. Adamlar merdivenden çıkıyorlardı. Sahanlığa fırladı ve içlerinden birini öldürdü: Bir el daha ateş etmek istedi ama vakit bulamadı. Trabzanın üzerine yıkıldı, başı asansör boşluğuna sarktı; ağzından kan damlıyordu.

Dışarda eğlenti devam ediyordu. Hitler'in fotoğrafları yakılıyor, herkes öpüşüyor, el çırpıyordu. Sembat'nın müfrezesindeki genç kızlar ressamın kollarına yapışıp başladılar bağırmaya:

— Hippi! Hippo!..

Arkasını da Sembat getiriyor, koca sesini işiten dönüp bakıyordu:

— Po-tam! Po-tam!

Doktor Morillot, bir koşu Lancier'ye gitti.

— Kutlarım Maurice.

Lancier arkadaşını kucakladı, gözünden bir damla yaş aktı:

— Ne yazık ki Marceline bu günü göremedi… Sizin mahallede çok ateş edildi mi?

— Pek değil… Evime doğru dürüst uğramadım bile… Yaralılarla uğraşıyordum… Leontine öldü…

Lancier, genç kadının saçlarını uçurarak nasıl kamyona koştuğunu anımsadı. "Leo'ya yardım etmek istedim, edemedim. Suç Alman domuzlarının!" diyemeyecekti genç kadına, büyük bir hüzün çöktü üzerine. Yüksek sesle kendi kendini avutmaya koyuldu:

— Korkunç bir şey!… Ama ne güzel bir ölüm! Tıpkı Verdun'dekiler gibi! Gençlerin bu denli yiğit olabileceklerini sanmazdım… Leo onunla övünebilir. Leo geri döner mi dersiniz?

— Nereden? Öteki dünyadan mı?

— Neden her şeyi büyütüyorsunuz? Pek genç sayılmaz belki, ama çok sağlam bünyesi vardı. Dayanacağından eminim…

Morillot, cevap vermek zahmetine katlanmadı.

Lancier Louis'yi düşünüyordu.

— Bizimkiler kente girerken siz de halkın arasında mıydınız? Havacılar yok muydu içlerinde?

— Hayır, hepsi tankçıydı…

— General De Gaulle'ün söylevini dinledim. İyi konuştu, bütün Fransızların el ele vermesinden söz etti. Şimdi pek çok şeyde yanıldığımı anlıyorum. Ne yaparsınız, Almanlar bize doğru söylemiyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla komünistlerin rolü ikinci planda kalmış…

Morillot acı acı güldü:

— Colin'in bir afişini gördüm. İki isyancı iki ayrı yöne ateş ediyordu. Altında da 1789, 1830, 1848, 1871, 1944 tarihleri. Sansür afişi yasakladı… İçiniz rahat edebilir Maurice, halk kazandı ama bu zaferi bir günlüğüne bırakacaklar ona. Şöyle bir doyasıya şarkı söyleyip bağırsın diye… Sonra… –Morillot bir süre sustu.– Hep güldüğüm için kızdınız mı Maurice? Bir şey söyleyeyim mi? Artık gülemeyeceğimi sanıyorum…

Sembat atölyesine çıktı. Şaşkınlıkla resimlerine, sehpasına baktı; sanki yabancı bir odaya girmişti. Buradaki her şeyi, insanların kitaplarda "yaratıcılık sancıları" diye adlandırdığı heyecanı hatırlıyordu. Atölye genişti ama Sembat'ya şimdi dar geliyordu. Hayatı dar geliyordu artık.

Pencereye yürüdü. Atölyesi çok yüksekteydi; sokaklar, evler, kiremit damlar görünüyordu. Bu damlara benzeyen damlardan ateş etmişti. Bacaların boruları toplantı yapan cüceleri andırıyordu. Güneş batıyordu; Sembat bu görüntüyü kaç kere hayranlıkla seyretmişti. Ama şimdi, savaşlardan, kandan, ölümden, düşünmeden kazanılan zaferlerden sonra Paris onu allak

bullak etti. Kent değil bir taş ormanı. Öteki kentler bir plan uyarınca inşa edilir; geometrik biçimler gibi dümdüz, açık seçik yollar yapılır. Burada evler ağaç gibi yerden bitmiş, biri öbürüne yapışmış; her yüzyıl, her kuşak bu taşlara damgasını basmış. İsten kararmış, nemli hava tarafından kemirilmiş taşlar yüzyılların fırtınalarına göğüs germiş. Makale yazmak kolay. Bunun için gerekli olan nedir? Kafa, düşünceler, bir de kalem. Ama bir roman plana uyularak yazılmaz. Romanı yaşamak gerekir. Tıpkı Paris gibi… Uzun, karışık bir roman.

Sembat kurşuni-mor karışımı alacakaranlıkta uzun süre durdu. Durmadan aynı şeyi tekrarlıyordu: “Paris!.. Paris’im!..”

16

Nivelle, çoktan başlamıştı Almanlardan soğumaya; bildirilerin görüşleri üzerinde ne ölçüde etki yaptığını kendi bile fark etmiyordu. Bir yıl önce günlüğüne şunları yazmıştı: "Manevi değerler aşamasıyla askerlerin keyfiliği arasında hiçbir ortak yan yoktur." Almanların Kursk önünde bozguna uğradıkları gündü. İtalya düşünce Nivelle deftere şunları karaladı:

"Sonuca giden bir adım daha. Saf bir eser yaratmak için tertemiz eller gerektiğine gitgide daha fazla inanıyorum. 'Düşünce diktatörlüğü' yeni düzen olamaz."

Kendini kurtarmaya çalışıyordu. Pek çok hata yaptım, diyordu. Gazetelerde yazı yazmak büyük sersemlikti. Ben siyaset adamı değilim, şairim. Bir düşünceyi savunuyorum. Alman komutanlığının ya da Gestapo'nun, bu düşünceyi maddileştirmesinin hesabını nasıl verebilirim?

Polis müdürlüğündeki memurlardan bazıları De Gaullecülere bağlıydı. Nivelle hepsini biliyor, ama güvenlerini kazanmak için boşuna uğraşıyordu. İşgal kuvvetlerinin yaptıklarını eleştirdiğinde karşısındaki ya susuyor ya da başlıyordu Almanları savunmaya.

İlkbaharda Nivelle, Lancier ile karşılaştı; bir kahvede oturmayı önerdi. Bu konuşmanın Lancier'yi ürküttüğü açıkça belliydi. Nivelle Almanlara veriştirirken, Lancier çevresine bakınıyordu. Nivelle'in yanında görülmek onu korkutmuştu.

Lancier birden sözünü kesti; çocuksu bir saflıkla:

— Direnişçilerin gelişi sizi korkutmuyor mu? diye sordu.

Nivelle sinirlendi:

— Ne demek istediğinizi anlamıyorum. Belki Emniyet Müdürlüğü'nde çalışmam hoşunuza gitmiyor? Ama benim ne fabrikam var, ne de Corbeille gibi bir malikânem. Şiir de adamın karnını doyurmuyor…

— Ama siz…

— '41'de Bolşevizme karşı savaşı sevinçle selamladım, doğru. Ama bu bile Almanların Batılılara karşı açtığı savaşı benimsediğim anlamına gelmez. Gazeteci değilim, şairim, sadece şair… Her türden şarlatanın eserlerimi siyasal amaçlarla kullanmasının sorumlusu sayılamam. Üç yıl önce, André Gide'in NRF'teki notlarıyla ilgili konuşmamızı hatırladınız mı? Hitler'in bilgeliğine hayranlık duyduğu için suçlanabilir mi? Şimdi André Gide Cezayir'de, De Gaullecüler onunla övünüyorlar. Doğal bir şey. Esin perileri, yaratıcılığın dokunulmazlığından faydalanırlar. Olayların gelişmesinden çekinmiyor, bunu bekliyorum…

Lancier karaciğerinin ağrıdığını bahane edip kalktı ve çabucak uzaklaştı. Nivelle düşünceliydi: Lancier bile Almanlara bağlı olduğumu sanıyor… Çok önemsiz bir rol oynadım; bu nedenle beni harcamak için yanıp tutuşuyorlar. Pinaud ve öteki sanayiciler tereyağından kıl çeker gibi temize çıkacaklar… Onlara bir kurban gerekli… Şairi ele verecekler…

Talih Nivelle'e güldü. Eski bir tanıdığı, Albay Von Hallenberg onu kurtardı, İsviçre'ye geçebilmesi için vize sağladı. Müttefik çıkarmasının birkaç gün öncesiydi, 2 Haziran günüydü. Sınırı geçtiğinde Nivelle düşündü: Akıl tanrıçası ilk kez akılsızlığın rahibini kurtarıyor!…

Cenevre gölünün üzerinde küçük bir köye yerleşti. Orada basit bir pansiyon keşfetmişti. Beraberinde getirdiği Fransız frankları beş para etmiyordu. Her şeyden vazgeçti, sigarayı bile bıraktı. İki, üç ay sonra dilenmek zorunda kalacaktı…

Cenevreli gazeteci Sénot, Nivelle'in gelişini duyunca bunu bir siyasal manevra sandı. Nivelle onu dostça kabul etti, arkasından da hemen bir açıklama yaptı:

— Ben şairim, yalnız şair. Tarihin her çağında, inzivaya çekilenlerle hayalcilere kollarını açmış bir ülkede bulunduğuma memnunum. Şu sıra "Ruhumun Sekizgeni" adını verdiğim yeni bir şiir kitabı üzerinde çalışıyorum.

Gazeteci sordu:

— Diktatörlüğün savunmasını yaptınız değil mi?

— Asla. Ben yöneticileri savundum. Yenilgiden sonra ülkemin içine düştüğü acı durumu unutmamalısınız. Bu korkunç çağda, fikir babalarından saydığım biri büyük bir yüreklilikle şunları söylemişti: "Dünkü düşmanla anlaşma yapmak hainlik değil bilgeliktir…" Batı uygarlığını Bolşevizme karşı koruma yolunda yaptığım çağrı herkesi yanılttı. Yine Kızılların düşmanıyım, ama

büyük önem taşımayan kişiliğimden söz ediyorsanız her şeyden önce bir Fransız olduğumu belirtmeyi unutmayınız. Gotik katedrallerin kapısında, yargıcın yüzünün hep Batı'ya dönük olduğunu herhalde bilirsiniz. Benim de bir yargıcım var; bu yargıç vicdanımdır: Büyük bir sükûnetle Atlantik Okyanusu'nun yeşil dağlarını seyrediyor…

Nivelle çok sıkılıyordu. Kuruşunu hesaplamak pansiyon sofrasında tatsız, bayağı konuşmaları dinlemek zorundaydı. İsviçre'nin sefil sanat dergileri, şiirlerinden ancak ikisini basmak külfetine katlanmışlardı. Kendi kendine, bütün iş iki-üç yıl dayanmakta, diyordu. Batı dünyasıyla komünizm arasındaki çatışma kaçınılmaz olacak. Fransa'nın iç işleri oynanan kumarın bir kartı, belki çok önemsiz bir kartı hem… Hiç kuşkusuz, kendine saygısı olan her Fransız De Gaulle'ü sevinçle karşılayacak. De Gaulle geleceğin galiplerini önceden kestirdi. Pétain onun kişiliğinde kendine layık bir ardıl görüyor. Ama De Gaulle, komünistlere belirli bir süre katlanabilir. Müttefikler de Moskova'ya öyle… Param olsa rahatça beklerdim günümü. Ne yazık ki şairin, kayanın tepesinden kendini uçuruma atmak zorunda kalacağı anlaşılıyor.

Göl kıyısındaki hüzünlü bir gezinti sırasında, rastlantı sonucu Amerikalı bir kadınla, Mary Low'la tanıştı. Mary iki yıl Paris'te yaşamıştı, savaş patladığında da Fransız başkentindeydi. Ülkesine dönecek zamanı bulamamış, hasta haliyle Leman gölü kıyısındaki lüks otellerden birine kapağı atmıştı. Zengin bir çiftlik sahibinin kızıydı. Missisipi deltasında pamuk, zenciler ve sıkıcı bir baba arasında doğup büyümüştü. Genç yaşta dul kalan babası tek kızına tapıyor, onun her isteğini yerine getiriyordu. Mary bir türlü evlenmemişti, babasını da en çok üzen buydu. Suç benim

diyordu. Onu çok kötü yetiştirdim. Ama bu yitik köşede başka ne yapabilirdim?..

Mary New York'a uzandı, oradan Avrupa'ya geçti. Paris'te gerçeküstücülerle moda evlerine bayıldı; Joyce okuyor, psikanaliz yaptırıyor, ama evlenmiyordu. Belki meraklısını bulamamıştı, hiç güzel değildi çünkü. Nivelle onu gördüğünde, ne çirkin şey, demişti kendi kendine. Karmakarışık, tepede toplanmış saçlar koca bir çene. Giysileri de hep gösterişliydi; Fransızcayı rahatlıkla konuşuyordu ama öyle dili çalıyordu ki, Nivelle ne dediğini her zaman anlayamıyordu. Mary, anlamını hiç bilmediği kaba sözcükler kullanmaktan da hoşlanırdı.

Nivelle öylesine büyük bir yalnızlık içindeydi ki, bu rastlantı bile onu mutlu kıldı; hem Mary ona, Fransız şiirine bayıldığını söylemişti. Nivelle, Mary'nin çok zevksiz olduğunu hemen anladı doğrusu; ama şu iğrenç siyasetin yerine şiirden söz etmek ne büyük mutluluk!…

Genç kadına son kitabından birkaç şiir okudu. Klasiklerden ayrılıyor, şiirde "uyum" ve bir "hava" arıyordu. Mary kendinden geçerek: "Ne güzel, harika!" diye bağırıyordu.

Mary Low için şöyle başlayan bir şiir yazmıştı:

Bir sarı delta. Pamuğun beyazlığı;
Yıldızdan bir tarlada simsiyah
Bir gökyüzü. Yüreğin ürkütücü mırıltısını
duyuyor musun?

Ey Missisipi'nin kızıl gülü?

"Missisipi'nin kızıl gülü" deyince Mary bir çığlık attı, Nivelle'in elini tutup göğsüne bastırdı:

— Nasıl attığını görüyor musunuz?

— Bir hafta sonra Nivelle, balo salonu kadar geniş banyosuyla nefis bir otel odasına taşınıyordu.

Günlüğüne şunları yazdı: "Bu başlayan ikinci eğilim. Bir üçüncüsü olmayacak. Yeraltı beldesinin acılarını tadan sevgili Prosperine'ime, bana güç vermesi için yalvarıyorum." Kendini avutmaya çalışıyordu: Alışacağım, hem o kadar çirkin de sayılmaz. Yalnız biraz daha gösterişsiz şeyler giymesini öğretmek gerek. Hem sonra kalbi tertemiz…

Mary'nin çok huysuz olduğu kısa sürede ortaya çıktı, herhalde babası bu yanını çok iyi biliyordu. Sevişmek istiyor ve otuz dokuz yaşına kadar yitirdiği günlerin acısını çıkarmaya bakıyordu. Nivelle "İyi geceler sevgilim" dese hemen şu karşılığı veriyordu. "Hiç uykum yok; bana şiir okusana. Benim için yazdığınla başla…" Nivelle, kıpkızıl, pırasa gibi saçlara bakıp, uysal, tekrarlıyordu: "Missisipi'nin kızıl gülü…" Fransa'da durumun iki, üç yıldan önce aydınlanmayacağını anlamıştı. Oysa Mary: "Savaş biter bitmez Amerika'ya gideriz," demişti. "Ayıp olmasın diye babama da uğrar, ama New York'ta otururuz; orada gerçekten sanatçıların özlemini çektiği bir hava vardır…"

Nivelle, Journal De Genève gazetesini açtığında Paris'te olup

bitenleri öğrendi. Sevincini gizleyemedi. Talihim varmış!… İşe Emniyet Müdürlüğü'nden başlamışlar… Paris'te kalsaydım parçalarlardı beni…

Mary, Nivelle'in sevincini kendine göre yorumladı.

— Seni kutlarım sevgilim! diye mırıldandı. Beni daha, daha öp!..

Şampanyalı, nefis bir yemek ısmarlamıştı. Şarabın etkisiyle yüzünde kırmızı benekler belirdi, gözleri donuklaştı. Birden Nivelle'i sıkıştırdı:

— Sevgilim, odamıza gidelim. Çok yorgunum…

Odaya girdiklerinde Mary Nivelle'i deli gibi öpmeye koyuldu. Bir yandan da:

— Paris'in kurtuluşu üzerine bir şiir yazmalısın, diyordu. İçinde Partizanlar, Amerikalılar, Montparnasse ve aşkımız, her şey, herkes olmalı…

Nivelle de sarhoştu; Mary'nin gevezeliğini dinlemiyordu bile. Kafasında bir tek düşünce vardı: Şu sıra Paris'te olmayışım ne devlet!

Mary durmadan sırnaşıyordu:

— Kimim ben, söylesene?

Nivelle, “Missisipi’nin kızıl gülü” demek gerektiğini biliyordu. Ama birden tüm varlığı isyan etti. Daha ne kadar katlanacaktı bu işe? Yerinden fırladığı gibi pantalonunu giydi, ışığı yaktı ve Mary’ye dilini çıkardı. Kadının üzerine saldırıp dövmeye kalkacağını, ağlayacağını, her neyse, bir şeyler olacağını sanıyordu… Ama Mary gülümseyerek:

— Harika! dedi. Ancak Fransızlar insanı böyle sevebilir…

17

Nina Georgiyevna iki olayı kutlamaya karar vermişti: Sergey'in gelişini ve Vassia'nın doğum yıldönümünü. Vassia yoktu, ama Nina Georgiyevna Nataşa ve Olga'ya: "Onun doğum yıldönümünü de kutlar, akşamı Sergey'le birlikte geçiririz," demişti. "Yarın gidiyor." Masanın üzerinde Vassia'nın Vilnus'ta çekilmiş fotoğrafı, yanında da bir demet papatya duruyordu (kısa süre önce yollamıştı fotoğrafı) Nataşa'ya kocası yanında oturuyormuş gibi geliyordu, kendi kendine kaç kere onunla kadeh tokuşturmuştu. Vassia'dan ilk mektubu alalı bir aydan fazla oluyordu, ama hâlâ mutluluğuna alışamamıştı. Kocasının adını her duyuşta gülümsüyordu. Bulunmuştu Vassia, her gün mektup yazıyordu!… Daha bir gün önce uzun bir mektubunu almıştı; canavarın "inine" doğru ilerliyorlar. Vassia da, karısıyla oğlunu göreceği günü düşlüyordu. Mektubunda o kadar çok okşayıcı söz vardı ki, Nataşa düşündükçe kızarıyordu. Mektubun askeri sansürden geçtiği, okunduğu aklına geldi ve ürktü. Neden sonra içi rahatladı. Sansür memurunu tanımıyorum nasılsa, hayatımda da görmeyeceğim. Üstelik aldırmıyorlardır, bu mektup gibi binlercesi geçiyordur ellerinden. Küçük Vassia annesini çok utandırmış, hemen bir bardak kırıp topçu babanın oğlu olduğunu kanıtlamıştı. Sergey'in kahkahalarına: "Bum! Bum!" sesleriyle karşılık veriyordu. O akşam Bükreş'in alınışı şerefine top atılmıştı – Olga'nın deyimiyle büyük bir şenlikti– Nina Georgiyevna torununa derin bir sevgiyle bakıyordu.

Bayram havası esiyordu evin içinde. Olga, zafer bayramının provası, diye düşündü. Oysa olağanüstü bir şey yaptıkları da yoktu; aile masa başında toplanmıştı yalnız; yemek yendi. Nina

Georgiyevna'nın hazırladığı nefis bir et ezmesinin tadına bakıldı. Herkes başından geçenleri anlattı; birbirlerinin sözünü kesiyor, sonra birden susuveriyorlardı. Yürekler mutlulukla dolup taşmaktaydı.

Sabah Olga, Teğmen Siniakov'dan mektup almıştı. Siniakov Romanya'nın bir köşesindeydi; işlerin yolunda gittiğini, yakında görüşebileceklerini söylüyordu… Olga onu geçen kış Kuybişeg'te, yaralanıp dinlenmek üzere annesinin yanına geldiği sıra tanımıştı. Uzun boylu, çekingen, sivil hayatta tarım mühendisi bir gençti. Otuz yaşlarında olduğu halde, Olga çocuk gibi bakıyordu ona. Evlenmişlerdi. Nina Georgiyevna sevincinden uçuyordu. Olga, yeni kocasından söz ederken kızarıyordu artık; Labasov gibi değildi bu… Nina Georgiyevna, Sergey'e: "Olga'nın bu kez gerçekten sevdiğini sanıyorum," dedi. "Ne dersin?" Sergey dalgın dalgın gülümsedi: "Tarım mühendisi, teğmen mi dedin? Öyleyse gerçekten seviyor, kuşku yok."

Nina Georgiyevna ile Sergey bütün günü birlikte geçirdiler. Nina Georgiyevna, üç yıl boyunca çektiği acılardan söz edebileceği tek dost bellemişti büyük oğlunu. Savaş süresince yüreğindeki gençlik ateşi sönmemişti. Olga annesine gülümseyerek: "Sen bizim Komsomolumuzsun" derdi. Önce Nina Georgiyevna, Sergey'in çok değiştiğini sandı. Korktu; oğlu belki kendisinden uzaklaşmıştı? Sergey'de en çok dikkatini çeken içine kapanıklılığıydı. Ağzından kaçan acı bir söz yaşlı kadının da içine kapanmasına yol açtı. Oğlunun yüreği katılaşmış mıydı yoksa?… Sonra Sergey'in hiç değişmediğini anladı… Kendi kendine tekrarladığı gibi, coşkun, ateşli ve "inançlı"ydı hep. Ama dış görünüşü şimdi daha sakindi; çok acı çektiği anlaşılıyordu… Konuşurken bir konudan öbürüne atlıyorlardı. Nina Georgiyeyna

ona Almanları soruyor: “Seninle açıkça konuşuyorlar mıydı?” diyordu. Sonra başlıyordu ölümden söz etmeye. Derken düşünceleri, Sergey’inkilerle birlikte, ayaklanan Paris’in sokaklarında geziniyordu; savaştan sonra neler olabileceğini düşlüyor, işini anlatıyor, Migliatov adlı birinin dar görüşlülüğünden yakınırken Stçeglova adlı bir başkasının tükenmeyen enerjisine duyduğu hayranlığı belirtiyordu. ‘41 sonbaharı üzerine yazılacak kitapların neler olacağını anlamak derdindeydi. Sergey, kendi kendine, yaşıtlarımın pek çoğundan daha yakın bana, dedi. Eski kuşağın insanı olduğunu hissetmiyorum bile.

— Sergey, seni nereye yollayacaklarını biliyor musun? diye sordu Olga.

— Güneye. Talihim var. Belki Balkanlar’a uzanırım. Bir Alman tutsağı, ülkeler birbiri ardına ele geçirilirken tek şeyin keyfini kaçırdığını anlatmıştı. Yeni bir kente girdiklerinde perdeleri ve kepenkleri sımsıkı kapalı buluyorlarmış. İnsanlar, vebadan kaçarcasına kaçıyormuş onlardan… Bir de bizi nasıl karşıladıklarını görecektin!… Biliyor musun anne, eskiden sevinç gözyaşlarının yalnız kitaplarda yeri olduğunu sanırdım. Oysa gördüm sevinç gözyaşlarını. Kurtulan her kentte… Belki armağanların en büyüğü bu yaşlardı…

— Almanlar teslim olduklarında Paris’te neler olup bittiği gözümün önüne geliyor Sergey. Çünkü Parislilerin yaradılışını biliyorum. Gazetede barikat kurduklarını okuduğumda…

Olga gülümsedi:

— Anne, barikatlar Victor Hugo'nun romanlarında kaldı. Bugün sonucu tanklar belli ediyor, Amerikan birlikleri geldiğinde…

— Aslında gelen Fransız birlikleriydi, dedi Sergey. Neyse söz konusu bu değil… Partizanlar büyük rol oynadılar, özellikle psikolojik bir rol… Yine de önemli olan sonucun Paris'le ilgisinin bulunmadığı…

Olga sordu:

— Normandiya'da mı alındı sonuç?

— Volga kıyılarında. Orada bir telefoncu vardı, Almanlarla burun buruna geldi; üçünü öldürüp çıktı ortaya; bir elini kaybettiğine üzülüyordu. Bu tür şeyleri anlatmayı beceremiyorum, yazar değilim ki… Ama sözünü ettiğim telefoncu Paris'i kurtaranlardan biridir.

— Paris'te bir genç kızın koca bir Alman tankını uçurduğunu gazetede okudum, dedi Nataşa. Gençlerin Pravda'sındaydı yanılmıyorsam…

Sergey başını geriye atıp düşünceye daldı. Çalışma masasının üzerine tırmanıp hokkayı deviren küçük Vassia onu bu dalgınlıktan kurtardı. Sergey bastı kahkahayı:

— Tıpkı Vassia'nın eşi! Küçüklüğünü hatırlıyorum… Onun partizan müfrezesi üzerine yazılanları okudum da gözümün önüne getiremedim bir türlü çektiklerini… Bizim işimiz daha kolaydı; başımızda bir ordu komutanı vardı, cephe gerisinde harekat

hazırlığı yapılıyordu. Ama onun gibi tam üç yıl ormanda savaşmak… Vassia'nın sağlığına içelim!

Nataşa, kadehini Sergey'inkiyle tokuşturduğunda genç adam gözlerini kırpıştırdı. Öylesine güçlüydü Nataşa'nın iri mavi gözlerinden ortalığa yayılan ışık.

Küçük Vassia'nın babasının eşi olduğunu öğrenmek Nataşa'yı çok mutlu kılmıştı. Bu yönden de kendisini kocasına yaklaştıran bağların ortaya çıktığını sanıyordu. Ama huyları aynı değil… Büyük Vassia sakindi, oysa bu… Neden tırmanır masanın üzerine? Bir an bile insanın gözünü üzerinden ayırmaması gerekiyor… Bu yanını kendisi gibi delifişek olan dedesinden almış. Nataşa, Dimitri Alekseyeviç'in evlerindeki duvar saatini onarmaya kalkışını hatırladı. İçinde ne var ne yok sökmüş: "Bir çeyrek sonra gözlem evinin saati gibi düzenli çalışacak," demişti. Sonra da öyle bir nara atmıştı ki, bütün komşular koşup gelmişlerdi: "Tüüh be! Ne aptalım! Şu parçayı nereye takacağımı unuttum. En önemlisi de bu parça. Yerine takamadıkça hiçbir şey yapamam…" Olayı hatırlayan Nataşa kendi kendine gülümsedi.

— Valya'nın sağlığına içiyorum, dedi Nina Georgiyevna.

Sergey gelir gelmez annesine anlatmıştı: "Valya'yı bir tiyatro okuluna girmeye razı ettim. Fabrikadakiler de onu salıvermeyi kararlaştırdılar. Karımı destekle anacığım…" Nina Georgiyevna hayatından çok hoşnuttu. İşi, her zamanki gibi bütün zamanını alıyor, ama ara sıra yalnızlık çöküyordu omuzlarına. Kızı Olga'yla ilişkileri her zamanki gibi karmaşık, sevgiyle kuşku karışımıydı. Nina Georgiyevna, Nataşa'yı çok seviyordu; kıvanç duyuyordu

onunla (Vassia iyi bir seçim yapmıştı); ama iki kadın arasında büyük bir yakınlık yoktu. Savaşın başlarında Nataşa, onun gözünde hep bir küçük kızdı; çocukmuş gibi konuşuyordu küçük geliniyle. Sonradan, tekrar buluştuklarında Nina Georgiyevna şaşırdı; Nataşa'nın dış görünüşü bile değişmiş (yeni yetmeyken güzel bir kadın olmuştu), üstelik kafaca da olgunlaşmıştı. Peki ama neden onunla rahat konuşamıyorum, diyordu Nina Georgiyevna kendi kendine. Kendisini Olga'dan ayıran şeyin bilincindeydi. Kızının pratik kafası, sağduyusu, onu anasından ayıran başlıca özellikleriydi. Ama Nataşa, Olga'dan farklıydı… Nina Georgiyevna, Nataşa'yla konuşurken neden tedirgin olduğunu anlayamıyordu. Belki son yılların ürünü olan bu sağlam yaradılış, sağlam karakter onu çekingen yapıyordu? Nina Georgiyevna, Nataşa'nın ayaklarının yere bastığını, ayaklarının altındaki yerin de sağlam olduğunu fark etmişti… Nataşa susmayı, duygularını gizlemeyi öğrenmişti. Zaman zaman, Nina Georgiyevna, bu durgunluğun altında bir kınama sezer gibiydi. Nataşa'nın yanında benim ciddilikten uzak bir görünüşüm var; bu rahatsız edici bir şey… Nataşa, Nina Georgiyevna'ya bir kerecik açılsa; o hüzünlü ciddiliğiyle ve sertliğiyle birleşen çocuksu duyguluğunu gösterse; Nina Georgiyevna gelininin Vassia'ya yazdığı mektuplardan birini okusa; askeri sansürü hatırladığında duyduğu çocuksu utancı bilse; Nataşa'nın kendininkiyle kardeş bir ruh taşıdığını anlardı. Ama şimdi ona uzaktan hayranlık duyuyor ve Valya'nın dönüşünü bekliyordu. Valya ona coşku dolu ya da büyük üzüntülerin izini taşıyan mektuplar yazıyordu. Nina Georgiyevna hayatında şiir yazmamış, piyano çalmamış, tiyatro oyuncusu olmayı düşünmemişti, ama sanatçılık, Valya gibi onun da doğal yanlarından biriydi. Valya'nın mektupları, sözcüklerle kendini gösteremeyen derin bir anlamla yüklü gibi geliyordu Nina Georgiyevna'ya; bu derin anlamı yaratan sesindeki

büyüleyicilikti, görüntülerin tılsımıydı. Valya kendi düşlerinin dile gelişiydi. Kaç kere şaşkınlıkla sormuştu kendi kendine: Bu silik, gülümseyişinden başka süsü olmayan, hocalarının hiçbir yeteneği bulunmadığını söyledikleri genç kızda, Sergey, nasıl yapmış da yüreğinin aradığı eşi bulabilmişti? Sabırsız Sergey, Valya'yı fark etmişti, anlamıştı onu…

— Artık ortalık çok gürültülü, dedi Nina Georgiyevna. Toplar hem cephede gürlüyor hem de burada, sevinçten… Yeryüzü sessizleştiği an ne olacağını hep düşünüyorum? Büyük bir içe dönüş görülecek, sanat yücelecek. Geçen çarşamba, beşinci sınıf öğrencilerine ders veriyordum. Bu küçükler çok şaşırtıcı. Birden aklıma geldi: 1812 Savaşı'nda Puşkin de onların yaşındaydı…

Nataşa canlanmıştı:

— Herhalde yitirdiğim son yıl olacak. Dün, eski hocalarımdan birine rastladım. Kuzeyde meyve ağacı yetiştirmeye çalışıyormuş. Kuzey kutbunun ötesinde yemiş bahçesini düşünebiliyor musunuz? Yaptığı aşıların sonucunda elde ettiği şaşılacak bir meyveden söz etti…

Nina Georgiyevna, koca bir koltukta uyuya kalan torununa bakıyor, çocukları düşünüyordu. En olağanüstü bitkileri yetiştiriyoruz: Ne ateşten, ne yalandan, ne de doğanın körlüğünden çekinen yarının adamlarını.

— Sergey, geleceği düşündüğün oluyor muydu? Ya da hiç düşünecek zaman bulabiliyor muydun?

— Doğrusu vaktim olmuyordu… Minsk yakınında yabancı muhabirler gördüm. Gazeteci olarak iyi miydiler, yoksa kötü mü pek bilmiyorum. Ama bende çok kötü bir izlenim bıraktılar. Hele biri, tam faşist ağzıyla konuşuyor, savaştan sonra Almanya'da ne yapacağımızı soruyordu. "Amerikalılar kuşku içinde…" diyordu hep.

— Bir şey anlamıyorum, dedi Olga. Bu adamlar bizim müttefiklerimiz değil mi?

— Kendileriyle konuştuğumda anladım. '42'de uçurumdan aşağı iteceklerini, ancak bunu yaparken de kollarını bacaklarını kıracaklarını sanıyorlardı. O zaman da büyük hakim ortaya çıkacak, hak yerini bulacaktı. Oysa olaylar tersine döndü… Ford, Gorki fabrikaları işçilerini neden sevsin? Yaradılışına aykırı olur. Dinle Olga, gazetelerin ötesinde kitaplar var… 1940'da gazetelerimiz "faşist" sözcüğünü kullanmıyor, nezaket kurallarına dikkat ediyorlardı. Ama faşistler yine faşistti. Kendisini Almanların pençesinden kurtardık diye Fransız burjuvazisinin bize aşık olduğunu sanıyorum belki? Bu yaptığımızı asla bağışlamayacak! Stalingrad'ın anısına dikilen bir anıt için yüz frank, sosyalizmle mücadele için yüz bin frank harcayacak.. O Amerikalılarla konuşurken bunu anladım; Paris'i, tartışmaları, görev maskesi altında yolladıkları heyetleri hatırladım…

— İyi ama bu korkunç bir şey Sergey! diye bağırdı Nina Georgiyevna. İnsanlar hiç rahat yüzü görmeyecekler mi?…

Uzak bir buluta karşı, gövdesiyle küçük Vassia'yı korumaya çalışır gibiydi.

Sergey gülümsedi:

— Stalingrad'dan sonra bizi bir şey korkutmuyor… Ağızlarına geleni söyleyebilirler, ama ısırabileceklerini sanmıyorum. Hem, gücümüzü fark ettikleri için sövüyorlar bize. Güçlü bir ülke, güçlü bir ulus, güçlü insanlar olduğumuzu, en iyilerin bizim saflarımızda bulunduğunu gösterdik onlara. Paris'te olup bitenleri pek bilmiyorum, gazeteler çok az sözünü ettiler. Ama orada kaldığım süre içinde bir mühendis, bir genç işçi ve daha nicelerini gördüm. Sokağa inen onlar, bundan eminim, bizlere çamur sıçratanlar değil…

Ayrılacakları sıra Nina Georgiyevna birden küçüldü, ufalıverdi; Sergey'in boynuna sarıldı, sonra gözyaşlarını göstermemek için arkasını döndü. Bir sigara yaktı ve başladı öksürmeye. Olga bütün geceyi annesinin yanında geçirdi. Sergey, Nataşa'yı evine kadar götürdü. Yolda, genç kadın birden:

— Yalnız değiliz, dedin. Atkarsk'da, elime geçen eski bir dergide, Labrador ikliminin değiştirilmesiyle ilgili bir yazı okudum. Bir bilgin, "gulf-stream" akıntısının yolunu değiştirmeyi öneriyordu. O zaman, Labrador'da bile limon ağaçları bitebilirmiş. Bir düş herhalde… Ama biz, üç yılda dünyanın havasını değiştirdik. Bunu nereden çıkardığımı soracaksın. Pek az şey biliyorum, gazetelerdeki haberlerin dışında pek bir şey okuduğum da yok. Ama hastanemize yaralı bir Yugoslav partizanı getirdiler, bir genç kadın. Onunla uzun uzun konuştum; o an aklıma geldi… Paris'te de bu kızın benzerleri bulunmalı. Tankı ateşe veren genç kız gibiler…

Sonra Sergey, karanlık kentte tek başına yürüdü. Ilık bir yaz gecesiydi ama sonbahar karanlığına bürünmüştü bile. Kropotkin Sokağı'yla Arbat arasındaki karışık yollarda yönünü şaşırdı. Valya'nın sevgisi, annesiyle yeniden birlikte olmak, Vassia'nın yaşadığını öğrenmek, uçsuz bucaksız, hem yaşlı ve hem de şaşılacak kadar genç olan onarılmaktaki Moskova'yı görmek onu mutlu kılıyordu. Sonra Paris'te bir tankı uçuran genç kızı düşündü; ve uzaklarda, sevgili gölgeler arasında, kuru yapraklarla kaplı ağaçlı yoldan Mado'nun kendisine doğru geldiğini gördü.

18

Cephe artık Paris'in çok uzağındaydı. Ama barış bir türlü Lancier'nin içini rahatlatamıyordu. Louis'yi boşuna aramıştı. Nerede olduğunu bilen yoktu. Bakanlıkların işe başlamasına kadar beklemesi söylenmişti. Her şey belirsizdi. Sokaklarda silahlı direnişçiler dolaşıyordu. Duvarlara, çeşitli kuruluşların ürkütücü çağrıları yapıştırılmıştı. Gazeteler temizlik istiyorlardı. Fiyatlar yükseliyor, dükkânların kapılarında oluşan kuyruklarda şu sözler duyuluyordu: "Alman işgalinden bin beter…" En iyi otellere Amerikalılar yerleşmişti; sabahlara kadar eğleniyor, onların şerrinden genç kadınlar gece sokağa çıkmaya korkuyorlardı. Lancier, ateşler içinde yaşıyordu sanki. Marthe bile kocasını sevindiren ya da kızdıran şeyleri anlayamaz olmuştu. Kentin kurtuluşundan kısa süre sonra, bir gün caddede yürüyorlardı ki; gençlerin çevresine toplandığı yarı çıplak bir kadının geldiğini gördüler. "Ben Almanlarla yattım!" yazılıydı göğsünde. Marthe bağırdı:

— İğrenç bir şey!… Yöneticiler böyle olaylara nasıl göz yumuyorlar?..

Kocasının da aynı duyguları paylaştığından emindi. Ama Lancier:

— Bu kahpeye niçin acıdığını anlamadım, dedi. Kardeşleri ya da babaları Fransa için can verirken birtakım karıların Almanlarla kırıştırdıklarını düşünmek bile insanın tüylerini ürpertiyor!

Morillot, Lancier'ye, direnişçilerin sanayici Boissy'yi

tutukladıklarını anlattı.

— Boissy mi? diye haykırdı Lancier. Ama neden?

— Almanlarla işbirliği yapmış.

— Ne demek "işbirliği yapmak" Alman işgalinde çalıştı. Herkes gibi. Hastalarınızın görüşlerini sordunuz mu hiç? Alman ya da İngiliz diye ayrım yaptınız mı? Hepsine baktınız ve karşılığında ücretinizi aldınız. Boissy'nin işçileri arasında az mı komünist vardı? Onlar da Alman işgalinde hayatlarını kazanıyorlardı, hem iyi kazanıyorlardı. Neden komünist işçileri de tutuklamıyorlar? Bunun adına ne denir biliyor musunuz? Dehşet, yılgı düzeni, "terör".

Lancier kötü haberleri can kulağıyla dinliyordu. Güneyde polis olmadığı, komünistlerin namuslu kişileri ihanet suçuyla yargılayıp kurşuna dizdikleri anlatılıyordu. Paris'te bir hükümet, onun yanı sıra da Amerikalılar olduğu halde, durum daha parlak sayılmazdı. Boissy gibi binlerce suçsuz kişi Drancy'de yatıyordu.[8] Neden şimdiye dek FFİ'lilerin silahlarını ellerinden almadılar? Anladık, hepsi kahraman, Paris'i kurtardılar, bunu herkes biliyor. Ama Paris'te Alman yok artık… Bize yeni bir komün hazırlıyorlar, işin aslı bu! De Gaulle neler düşünüyor? Amerikalıların kafayı çekip hır çıkarmaktan başka işleri yok. Düzeni sağlasalar daha iyi ederler…

— Olup bitenleri duydunuz mu sevgili dostum? dedi Lancier Pinaud'ya. Bir felaketin eşiğindeyiz.

Pinaud, her zamanki kederli ve tumturaklı havasıyla burnunu sildi.

— Fazla büyütmeyelim. Halk çocuk gibidir. Acıklı oyunu doyana kadar oynamalı. "Adaletin doruğu." Neyse ki, can yakmaktan çok, gürültü koparıyorlar. Bir-iki ay sonra her şey yoluna girecek.

Çoğu kez, Marthe, kocasını çam devirmekle suçluyordu:

— İnsanları ne güç durumlara soktuğuna hiç aldırmıyorsun. Lancier şu cevabı veriyordu: "Ne yapayım karıcığım, ben böyleyim…" Lancier, bir kere daha bu yanını gösterdi. Hiç ilgisi yokken Pinaud'ya sordu:

— Her şey yoluna girecek, diyorsunuz. Peki ama bu süre içinde sizi de içeri tıkmalarından korkmuyor musunuz?

— Beni mi? Niçin tıksınlar içeri?

— Çünkü "işbirliği" yaptınız, bayıldıkları deyim bu. Sanki bu türden bir sürü deyime gerek varmış gibi. Biri Schirke ya da Hauser'le yemek yediğinizi anlatır. Levi şirketinin hikâyesi su yüzüne çıkarılır…

Genellikle ölçülü davranan ve kolay parlamayan Pinaud, bu kez çileden çıktı. Lancier'nin kendisini ele vereceğinden korkmuştu. Yerinden kalktı ve ağır ağır, kendini kaybetmeden cevap verdi:

— Hükümet, '42'de hayatım pahasına Direniş Hareketi'ni

desteklediğimi biliyor. Hainlere düzülen övgülere gelince, onların hiçbirini ben yazmadım..

Sonradan Pinaud, küçük bir kahkaha atıp kendi kendine: Lancier'yi ne ciddiye alırsın be adam? dedi… Gevezelik ediyor, işte o kadar. Öte yandan Lancier de Marthe'a itirafta bulunuyordu:

— Pinaud'yu kırmakla hata ettim, birden kanım tepeme çıktı. Ama bu işten bir şey anlamıyorum. Söylediğine göre, '42'de Londra'yla ilişkisi varmış. Oysa, Schirke'ye nasıl yağ verdiğini çok iyi hatırlıyorum. Bir haftada, hayat boyu kazanamadığım kadar para geçiyordu eline. Onu kıskandığımı mı sanıyorsun? Yok canım, hayatım boyunca zenginliği istemedim. Pinaud para kazanmayı biliyor, ama harcamaktan haberi yok. Tek derdi iş çevirmek. Peki ama sorarım sana, neden çıkardı o uğursuz yazıyı karşıma?

Marthe içini çekti:

— Yayınlamamak gerektiğini söylemiştim sana.

— Kadınlar da hep böyle yapar (Lancier bağırıyordu). Adam ölüm döşeğindedir, karısı açık pencerenin yanında oturmaması, iki kadeh atmaması gerektiğini tekrarlar durur. Hiç olmazsa bana acıyabilirsin. Hapı yuttum…

— Maurice kimsenin sana dokunmayı düşündüğü yok. Buraya gelmediler bile…

— Sen gelmelerini mi istiyordun yoksa? O zaman bana acıyacak zamanı bile bulamazsın. Hapı yuttum… Amerikalıların bizlere aldırdığı yok; ciplerini deli gibi sürüyor, yayaları eziyorlar. De Gaulle de Eyfel kulesi kadar uzun olmakla övünüyor. Dikilmiş duruyor, hep zafer düşlüyor. Gözü dönüklerin suçsuzları boğazlaması onu ilgilendirmiyor bile. Belki birkaç günlük ömrüm kaldı.

Marthe doktor çağırmak istiyordu, ama Lancier karısına engel oldu:

— Bırak da rahat öleyim! Morillot tedavi etmiyor, insanla dalga geçiyor…

Pinaud'nun ortağıyla bozuşmaya hiç niyeti yoktu. İki gün sonra ona uğradı ve lafa bir atasözüyle başladı. (Atasözlerini çok sever, "atasözleri ulusların bilgeliğidir" derdi)

— Eski dostluk pas tutmaz. Ufak tefek kavgalara aldırmamak gerek. Şu sıra herkes sinirli. Çağın gereği…

İşlerden söz ettiler. Sonra Pinaud:

— Bakan, savaştan önce sizinle tanıştığını söyledi. Büyük bir yakınlıkla söz etti sizden…

O an Lancier'nin keyfi yerine geldi. Bir "sedobrol" kürü yapmam gerekiyor. Marthe'ın hakkı var, sinirlerim bozuldu. Ufak tefek tartışmalara ne aldırırsın? Önemli olan Almanların kovulması. Fransa yine Fransa oldu. Ve Lancier dostlarına şunları

söylemeye koyuldu: “Ne kadar mutlu olduğumu bilemezsiniz! İçine kapanık bir yaradılışım vardır. Ama şu dört yıl boyunca belki hepinizden çok acı çektim. Peki, peki, hepimiz sudan çıkmış balığa döndük. Ne yaparsınız, Fransız, özgürlüğü olmadan yaşayamaz…”

Hava çok güzeldi. Pastırma yazının son günlerini yaşıyorlardı. Havanın saydamlığıyla ve özgürlük üzerine düşünceleriyle içi iyice rahatlayan Lancier yürüyordu. Louis ile ilgili bir haber olup olmadığını anlamaya karar verdi. Kendisini geniş bir çalışma odasına aldılar. Burada her şey yakın geçmişin olaylarını hatırlatıyordu insana; kırık yerlerine kâğıt yapıştırılmış camlar, hantal bir çalışma masasının yanında ince, zarif bir koltuk, Amerikan konserveleriyle yan yana yığılı dosyalar. Albay Rejeune, uzun boylu, kır saçlı, sağlam yapılı, sanki nişan vermek, söylev verip bir anıtın açılışını yapmak için yaratılmış tiplerdendi. Sesi de çok tatlı, soyluydu.

— Size çok üzücü bir haber vermek zorundayım Bay Lancier, dedi. Oğlunuz Teğmen Louis Lancier, Fransa, uğruna kahramanca şehit oldu. Legion d’Honneur Nişanı ve Sovyetlerin “Ulusal Savaş” Nişanı‘nı aldı…

Lancier şapkasını tartaklıyor, gözyaşları yanaklarına akıyordu.

— Oğlunuzla övünebilirsiniz Bay Lancier…

Lancier albayla nasıl vedalaştığını, eve nasıl döndüğünü hatırlamıyordu. “Louis…” dedi karısına, Marthe hemen anladı.

Yarı karanlık odada oturmuş oğlunun fotoğrafına bakıyordu. Marthe, ayaklarının ucuna basarak giriyor, damlalarını veriyor, elleriyle saçlarını okşuyordu. İki yıllık ortak hayatlarında Lancier'nin boş yere umutsuzluğa kapıldığını çok görmüştü. Şimdi kocasının acısı gerçekti; onu anlıyor, kendine daha yakın hissediyordu.

Önceleri Lancier bir şey düşünemez olmuştu; yalnız oğlunun çocukluğunu, geçirdiği hastalıkları, Marceline'in nasıl dertlendiğini, çocuğun yaramazlığını, şen kahkahalarını ve Bordeaux'daki son karşılaşmalarını hatırlıyordu. Sonra Lancier kendi kendini suçladı: Louis'nin gerçek değerini bilemedim; Mado, benim gözümde ondan çok üstündü: Oğlumu şiddet yanlısı, şamatacı buluyor, duygulardaki incelikleri anlamadığını sanıyordum. Oysa her şeyi anlıyordu… Fransa'yı gerçekten seviyordu. Gelinotte'un karaağaçlarına hayranlık duymak yetmez, onlar uğruna insan hayatını verebilmeli. Ne garip, Louis Rusya'nın bir köşesinde Verdun'ü savunanların destanını yeniden yarattı. Benim kanımdan geldiğini anlar gibi oluyorum… Neden oraya gittiğini de biliyorum; tehlikeyi arıyordu. Benim gibi oğlum da nefret ediyordu siyasetten… Rus hükümetinden bana ne! Ne kadar iyi savaştılar; Alman basını bile bunu itiraf etti. Amerikalıları ülkemizde görmeyi yeğlerim ama, Stalingrad olmasa Almanların Paris'ten çıkamayacaklarını da kabul etmek gerekir. Ruslar hakkında yanıldığımı anlar gibiyim; Alman gazeteleri bizi şaşırtıyordu. Ruslar, gerçek bir ulusal savaş verdiler. Savaşta yararlık gösterenlere taktıkları nişanın adı da buna tanıktır… Bizim komünistlere karşı çıkabilirim, ama Rusların yurtseverlikleri önünde de eğilmek zorundayım. Louis bunu benden önce anlamıştı. Albay haklı, oğlumla övünüyorum. Marceline gibi onun da mangal gibi yüreği vardı. Belki de en iyi

yanlarımı, Verdun'ün anısını ona aktardım… Ama Louis'yi yitirmek ne acı!… İçeri giren Morillot'ya:

— Louis öldü, dedi… Oğullarımızla övünebiliriz. Ölünce ardımda, saçma sapan koleksiyonlarımdan ve Roche Ainé'den başka ne bırakacağımı sık sık düşünürdüm. Şimdi, birinin çıkıp Louis'nin başarısını minnetle anacağını biliyorum. Çok önemli bir şey: Verdun'ün ateşi Fransa'yı hep aydınlatıyor…

— Neyse ki Mado yaşıyor, dedi Morillot.

— Kim bilir. Belki o da Rusya'da, Afrika'da can vermiştir…

Ekim başlarındaydı. Kısa süre sonra Lancier, Mado'nun kapıdan içeri girdiğini gördü.

Haftalarca önce Paris'e gelen Mado, bir türlü babasına uğrayamamıştı. Limoges'da bulunduğu sıra yanındakilerden biri: "Roche Ainé'de çalıştım," demişti. "Lancier Almanlara yağ veriyordu…" Mado babasını tanıyordu, söylenene aklı yatmıştı. Çocukluğunu geçirdiği evi görmek, babasının terkedilmediğinden emin olmak isterdi. Morillot, babasının evliliğinden söz etmiş ve Marthe'ı övmüştü. Ama babasıyla karşı karşıya geleceğini düşündükçe Mado'nun bütün varlığı isyan ediyordu. Morillot: "Louis'nin ölümünden sonra çok çöktü…" deyince onu görmeye karar verdi.

Lancier çığlık attı, bir süre konuşamadı; gözyaşları içinde boğulacak gibiydi: Mado sevgiyle öptü babasını, masanın üzerinde duran Louis'nin fotoğrafını aldı, uzun uzun baktı.

— Nerede ölduğünü biliyor musun? dedi Lancier. Rusya'da… Tehlikeyi arıyordu… Siyaset bir yana, Rusların herkesten iyi savaştığını kabul etmek gerek. Louis'nin neden Rusya'yı seçtiğini anlıyorum. Savaştan önce buraya gelen mühendisi hatırlıyor musun? Daha o sıralar Rusların iyi savaştığını söylemişti de Nivelle inanmamıştı… Nivelle'in de ne hain olduğu çıktı ortaya. Almanya'ya kaçtığı söyleniyor. Zavallı Leo! Bir toplama kampına gönderildi, hiç haber yok… Onu kurtarmak istiyorduk, ama Almanlar bizden güçlüydü. Dumas'yı tutukladılar. Leontine'e gelince, ölümlerin en güzeliydi onunki. Louis'nin ölümü gibi…

Peki ama neden anlatıyorum sana bütün bunları? Çok yaşlandım Mado, her şeyi birbirine karıştırıyorum… En önemlisi seni bulmuş olmam. Neredeydin son yıllarda?

Mado cevap vereceğine, babasına, kardeşiyle ilgili sorular sordu. Sonra çok geride kalan yılları, Marceline'i, Gelinotte'u andılar. Ama Lancier sorusunu tekrarladı:

— Neredeydin Mado?

(Kocasını neden bıraktığını sormak istiyor, ama Berty adını anmak onu ürkütüyordu. Ya Berty için yazdığı yazıdan haberi olmuşsa?)

— Taşrada, direnişçilerle birlikteydim. Daha önce de burada bir süre çalıştım…

— Neden hiç eve gelmedin?

— Gelemezdim. Çarpışıyordum…

Lancier gülümsedi: Şimdi herkes "çarpıştığını" söylüyor. Mado asker olacak ha? Hadi canım sen de!… Bir direnişçiye aşık olmuş, onun resmini yapmıştır herhalde… Sevgiyle baktı kızına, birden rahatsız oldu. Hayır, Mado değil bu, değiştirmişler onu… Gözleri buz gibi. Deli gözlerini andırıyor… Tıpkı Marceline'in yaradılışı. Marceline kendini tüm aşkına vermiş, benimle yaşamak için babasını bırakmıştı. Mado ise, direnişçilerle birlikte çarpışmak için kocasını bıraktı…

— "Çarpışıyordum" ne demek? Elde tüfek, ateş etmedin ya?

Mado'nun yüzünde hüzünlü bir gülümseme dolaştı.

— Herkesin yaptığını yaptım.

Ağzından fazla bir şey alamayacağını sezen Lancier, utana sıkıla:

— Burada kalacaksın değil mi? dedi. Sana bir oda hazırladık.

— Hayır. Üsteleme olmaz.

— Ama neden?

— Artık başka bir hayat yaşıyorum.

Sustu, sevgi dolu ama uzak bakışlarını babasının yüzüne dikti. Lancier dehşete düşmüştü: Sakın partizan olmasın?… Bu soruyu

sormaktan, “evet…” cevabı almaktan korkuyordu. Birden Mado’nun kolunu, dirseğinin az üzerindeki mor yara izini fark etti. Her şeyi unutup, karşısındaki küçük bir kızmış gibi sorguya çekti:

— Nasıl oldu bu? Düştün mü?..

— Önemli değil. Gestapo’nun işi…

Şaşkın, bir şey diyemeden kalakaldı Lancier. Mado bir süre de Marthe’la konuştu, sonra kalktı. Lancier kızını öptü; çocuksu bir gülümsemeyle sordu:

— Söyle, beni görmeye geleceksin değil mi? Mado da gülümsedi. “Gelirim” dedi. Lancier anlamıştı, kızı bir daha gelmeyecekti. Kapıya kadar geçirmek istedi, fenalık geçirip divana uzanmak zorunda kaldı. Marthe’la Mado bahçeye çıktılar. İki kadın hemen birbirlerinden hoşlanmışlardı. Mado, seven bir yüreğin babasının yanında oluşuna seviniyordu. Mado’nun gelişinden önce, evlendiği için babasına çatacağından çekinen Marthe da üvey kızının yanında rahat etmişti.

— Maurice çocuk gibi, dedi.

Mado başını salladı.

— Bir direnişçi müfrezesinde miydiniz?

— Evet.

Marthe, içten bir atılımla Mado'yu kucakladı.

— Eşsiz bir kızın var, dedi sonradan kocasına.

— Evet, sağlıksız görünüşlü ama ne kadar güzelleşmiş, hayret…

— Onu demek istemedim. Beni çok şaşırttı; üstün bir insan olduğu hissediliyor…

Lancier, alçak sesle:

— Marceline'e çekmiş, dedi. Ama zaman çok değişti. Eskiden onun gibiler severdi; artık hepsi çıldırdı, savaşıyorlar…

Uzun süre karanlıkta oturdu, acı acı yaşlılığı, yalnızlığı, Mado'yu düşündü. Sanki Almanlara karşı değil, babasına karşı savaşmıştı. Bunun için bir şey söylemek istemiyordu…

Birkaç gün sonra Lancier, Pinaud ve Avukat Garcy ile yemek yiyordu. Paris'in kurtuluşunu kutlamaya karar vermişlerdi. Yemeği seçme işini Lancier üzerine aldı; kendilerine fazlaca kokuşmamış, şaraplı, gerçek bir tavşan yahnisi vereceğinden emin olmak için lokanta patronunu uzun uzun sorguya çekti. Öyle ya av mevsimi açılmamıştı daha…

Pinaud'nun danışman avukatı olmaya aday Garcy, işgal yıllarını anıyordu. Evini kaç kere AS'nin hizmetine vermişti. Bir gün Châtelet, onun evinde Lejean'la buluşmuştu. Garcy'nin bütün anlattıkları romantik bir havaya bürünüyordu:

— Örgütün toplantıları hep benim evimde yapılıyordu. Elimin altında bir tabanca vardı, Almanlar gelirse beynime bir kurşun sıkmaya hazırdım. Gestapo'nun eline canlı düşmek istemiyordum…

Pinaud düşünüyordu: Bu herif ağırlığınca altın eder, herhangi bir mahkemeyi uyutacak güçte. Ve sesini yükselterek:

— Bütün dünyaya Fransa'da da kahramanlar olduğunu kanıtladık, dedi. Ben ülkeme faydalı olacak yaşı çoktan geçmiştim. Yine de olanaklarım ölçüsünde yardım etmeye çalıştım, direnişçilerin gizlice sınırı geçmelerine yardım ediyordum… Baştan aşağı bir destan…

Sustu ve iştahla tavşan yahnisine saldırdı.

Lancier, bir şey söylemeden gülümsüyordu. Meyveyle peynir arasında söze karıştı:

— Çağımızın değerini bilemedim, dedi. Gençler kahraman olduklarını gösterdiler. Aşırılıklardan korkmam; gençlik ılımlı hava nedir bilmez. Louis, birçokları gibi Londra'nın gece kulüplerinde pineklemedi. Rusya'da cehennemin göbeğine atıldı. Komünist değilim, Tanrı korusun, ama bu davranışı karşısında eğiliyorum. Mado da direnişçilere katıldı; hem esaslı dövüştü… Gestapo'dan bile korkmadı. İncecik, dal gibi bedeniyle onu gören, gücünün nereden geldiğini merak eder. Belki ben ona bir şeyler kattım? Çocuklarıma hep, Verdun ruhunu aşılamaya çalıştım. '40 Haziranından beri fırtınalı havada soluk alıyorum. Bu süre boyunca neler yaptığımı sizlere anlatacak değilim: Bugün

alçakgönüllü olmak daha iyi. Sahte kahramanlar, şişinenler çoğunlukta. Belki en az iş görenler en büyük şamatayı koparıyor… Kaç yüzyıllık Villon'un şu dörtlüğü ne güzel:

Yalan gibi gerçek söz,

Ödlek gibi yürekli kişi,

Müzik gibi iğrenç ses,

Aşık gibi aklı başında.

— Müthiş bir belleğiniz var, dedi Garcy.

Ciddi bir adam böyle zırvalarla nasıl eğlenir? diye düşündü kendi kendine Pinaud. Avukat olsa durum değişirdi… Neyse, yemek çok güzeldi, gelecek parlak görünüyordu. Sabah Pinson kayınpederine, FFİ'lilerin silahlarının alınmaya başladığını söylemişti. "Direniş Hareketi'nin erkek ve kadın kahramanları şerefine kadeh kaldırma"yı önerince Garcy, yürekten kaptı içki bardağını.

19

Mado Corbeille'e gittiğinde Sergey'le ilk kez konuştuğu pencerenin önünde durdu. "Paris'e aşık oldum," demişti Sergey orada. Bu sözler Mado'ya şimdi bir itiraf gibi geliyordu. Bir süreden beri çok sık düşünmüştü Sergey'i, belki hayatında ani bir değişiklik olmasından geliyordu bu. France yine Mado adını almıştı; son yıllarda kendisini avutan o büyük atılımın devamını her günkü yeni hayatında bulması gerekiyordu. Sembat'yı görmeye gitmiş, kısa süre önce uzak ve bulanık bir geçmişte kaldığını sandığı resim sanatı birden canlanıvermişti. Sembat, Direniş Hareketi'nden söz etmesi için diretiyor, ama Mado kendinden geçmiş, onun resimlerini seyrediyordu. Ne büyük bir sadelik, ne gösterişsiz renkler, nasıl da yapmacıktan kaçış vardı Sembat'nın eserlerinde! Bir ırmak ve ağaçlar, ağaçlar ve bir ırmak. Bezin üzerine bir şey yapmamıştı sanki: Kurşuni, soluk yeşil, ara sıra da pek az mavi. Ağaçlar arasında yaşayan beni, resimdeki bir ağaç neden bu kadar duygulandırıyor? Mado en sevdiği uğraşa yeniden dönüp dönmeyeceğini bilmiyordu; ya da sanatı, hayat, mücadele, Lejean'a söylediği: "Yıkıntıların iyi kötü onarılıp saray ilan edilmeleri benimsenemez…" sözleriyle nasıl bağdaştıracağını kestiremiyordu. Yarınından haberi yoktu. Sembat'nın atölyesinde Sergey'le karşılaşmasını, papatyaları, mutfaktaki çaydanlığı, Sergey'in şaşkın bakışını anımsamıştı. Hayır, bunları asla unutamazdı…

Ayı Marsilya'ya gönderildiğini, oradan vapurla Odessa'ya geçeceğini söylemişti. Mado, Sergey'e mektup yazmaya karar verdi; birden aklına gelmişti bu fikir. Akşam, odasına çekilip büyük bir ateşle yazmaya koyuldu. Elektrik kesilmişti, tek mumu

yoktu, hava iyice kararana dek mektubu bitirememenin korkusu içindeydi; ışıklar söndüğünde bitiremezse hiç bitiremezdi bu mektubu… Açık pencerenin önünde yazıyor, böylece her şeyi daha iyi görüyordu. Soğuk bir sonbahar yağmuru yağmaktaydı. Birkaç damla kağıda sıçradı. Mado korktu; mürekkebin üzerine düşmesin! Neyse ki hayır. Sonra Sergey ağladığını sanabilir…

"Sergey, haberlerini nasıl aldığımı anlatmak istiyorum. Beş Haziran günü ormandaydık, o geceyi hiç unutmayacağım; çıkarmanın yapılacağı bildirilmişti. Bir rastlantı sonucu, Ayı bana senden söz etti. Ormanda yürüyordum, sen de yanımdaydın. Sonra bizimkiler köprüleri uçurdular. O gece Miki öldü; giderken çok sevdiği şarkıyı söylüyordu; şimdi de kulaklarımda: *"Hayatın keyfini çıkarabilirdik, ama bizim kaderimiz ba* *ka. Duyamadan ölmek gerek, do**an günü kar**ılayan horozu."* Ayı nasıl savaştığımızı sana söyler. Herhalde hatırlarsın, ben bir şey anlatmayı pek beceremem, karıştırırım. "Son yıllarda seni çok düşündüm; Paris'te bana bütün söylediklerini ve söylemediklerini ya da söylemek istemediklerini anladım. Neden bilmem ama, Stalingrad'da çarpıştın gibi geliyor bana. Aptalca bir şey, anlıyorum, cephe çok geniş, nerede olduğunun da önemi yok. Stalingrad bizim için Rusya. Bütün bu süre boyunca sizlerle birlikteydik gerçekten. Savaşlarda ya da Gestapo'nun elinde can veren arkadaşlarımız olmasa bunu sana söyleme cesaretini kendimde bulamazdım. Sergey, ikimizin de ayrı bir hayatı olacağını söylemiştim, hatırlıyor musun? Dediğim oldu. Evlendiğini biliyor ve seviniyorum. Benim de bir ailem var, mutluyum. Ama geçmişi unutmadım, unutamam. Ne düşündüğünü pek bilmiyorum, ama geçmişi senin de unutamadığını sanıyorum. Birlikte olduğumuz sıra çok sersemdik herhalde. Kavga ediyor, sonra barışıyorduk; yine de, o yaz her

şeye rağmen birlikte çok büyük bir şey keşfettik. Yaşamama, iyice derinlere battığım bir sıra yüzeye çıkmama yardım etti birlikte keşfettiğimiz şey. Belki bir gün karşılaşırız, şimdi değil –şimdi karşılaşmamamız gerekiyor–, iyice yaşlandığımız sıra. İyice yaşlansam da sana eskinin gözleriyle, "ayrı bir hayatı olduğunu söylediğin gözlerimle" bakacağımı biliyorum. Hayatta öyle baktığım tek kişi sensin. İlk zamanlar bana bir düş armağan ettiğini sanıyordum. Ama hayat alt üst olunca düş sandığım şey gözümün önünde gerçeğe dönüşüverdi. Mektubum çok dağınık, ama inan, hayatım mektubumdan çok daha açık ve basit. Ayı'ya sorarsan, soğukkanlı olmayı becerdiğimi sana anlatır; müfrezemizde bir tek aklı havada kadın yoktu. O kadın, bildiğin bir yerde, kestane ağacının altındaki sırada kaldı. Oraya gittim, sıra hep aynı yerde, ağaçlıklı yol aynı, kent de öyle. Aslında şimdi her şey değişik tabii, her şey çok daha hüzünlü. Değişik ama bir anlamda da aynı. Mutlu ol Sergey! Mado mutlu olmanı istiyor. Biraz Rusça öğrendim; hocam da Ayı'ydı. İyi ve sabırlı bir insan. Ana dilinde yazmak istiyordum ama beceremeyeceğimden korktum. Yalnız şunları ekliyorum…

Ve özenerek, büyük harflerle, Rusça şunları yazdı:

"PROSTCHAİ, MOLA LIOUBOV[9]!

MADO'n"

Kalemi bıraktı ve ağladı. Sonra bir kere daha okumak için mektubu eline aldı. Hayır, dedi kendi kendine, bir kere daha okursam yollayamam.

Mektubu bir daha okumadan, kendisiyle vedalaşmaya gelen

Ayı‘ya verdi.

Voronov, ne yapacağını şaşırmış gülüyordu. Partizan kız France’ı tanımıştı o, şimdi karşısında zarif elbisesiyle Mado duruyordu. Yine de şaşkınlığı çabuk geçti. Mado müfreze anılarını arkadaşlarını, Miki’nin ani kızgınlıklarını, José‘nin düşlerini hatırlıyordu.

— Ne zaman varacaksın oraya? Kısa süre sonra mı?

— Bilmem. Marsilya’da uzun süre vapuru beklemem gerektiğini söylüyorlar.

— Canlı bir kenttir. Yalnız Marsilyalıların her şeyi yüz kere büyüttüklerini unutma.

Voronov gülmeye başladı:

— Bizim de Marsilyalılarımız vardır… Odessalılar.

— Yurduna döndüğün için memnun musun?

Cevap yerine, geniş bir gülümsemeyle Voronov’un bütün yüzü aydınlandı.

— Ayı, müfrezemizi unutma. Sizi ne kadar sevdiğimizi biliyorsun, orada anlat… İhtiyar Désiré‘nin selamını da ilet. Ölmeden önce söylediğini hatırlıyor musun? Moskova yöresinde üzüm yetiştiğini düşlüyordu… Herhalde düşü bir gün gerçekleşecek. O zaman, Limousin ormanını hatırlayarak yapılan

şaraptan bir yudum iç. Bizde pek çok şeyin yolunda gitmediğini gördün; şimdiden sonra da hayat pek keyifli geçmeyecek. Dün Luc bizimkilerin silahlarını aldıklarını söyledi. Bir yandan da hainler her köşede kahramanlıklarını ilan ediyorlar… Ama Fransa'da bir Luc'un, bir Dédé'nin olduğu unutulmasın. Sayıları çok, kolay kolay sindirilemeyecekler. İnan bana, kentten kente, köyden köye gezdim, halkımızı gördüm… Biri yola çıktığında ona çiçek verilir, ama çiçekler çabuk solar. Elimden gelse, yol armağanı diye sana Fransa'nın sevgisini sunardım…

Voronov merdivenden inerken Mado yetişti. Bir solukta:

— Vlakhov'u görürsen söyle ona, dedi… Yazmayı unuttum… Rusların beni iki kere ölümden kurtardıklarını söyle. Birincisini o biliyor ikincisi de senin gelip bizleri hapisten çıkardığın gündür. Elveda Ayı!…

Voronov dayanamadı, gerçek bir ayı gibi, beceriksiz bir hareket'le Mado'yu karanlık merdivende öptü…

Pencerenin önünde duran Mado, Voronov'un uzaklaşmasını, maviliklerde kaybolmasını izledi. Elveda Sergey! diyordu durmadan. Elveda aşkım!… Sergey'i görmüş ve yeniden, bu kez büsbütün ondan ayrılmış gibiydi. Mado yüreğine gem vurmayı öğrenmişti, mutluluk düşü kurmuyordu artık. Yeni mücadelelere, zorlu, güç bir hayata hazırdı. Önceki gün genç kadını gören Lejean, ondaki soğukkanlılığa, huzura ve inanca şaşmıştı. Yine de hayır! Aklı bir karış havada olan Mado savaş öncesinin park sırasında, kestane ağacının altında kalmamıştı. Buradaydı, penceresinin önünde, ayakta; iyice açılmış, pırıl pırıl gözleriyle boşluğa yılların

ötesine, her zamankinden çok sevdiğine bakıyordu.

20

— Tam fotoğrafınızı çekmenin sırasıdır binbaşım. Resmi bir dergiye yollarız, dedi Teğmen Babuşkin.

Sergey gülmeye koyuldu. Gerçekten az rastlanır bir görüntüydü bu: Cip, güllerin, kadife çiçeklerinin, şakayıkların altında kayboluyordu. Bir araba olduğu bile belli değildi. Ve çiçeklerin ortasında, yolların tozunu tepeden tırnağa yemiş bir istihkâm binbaşısı.

İlk Bulgar kentine yaklaşıyorlardı. Halk yol boyunca dizilmişti. Kara gözlü, fırlak ve geniş alınlı, tatlı ve ciddi genç kızlar, üniformalarını giymiş liseliler, kır bıyıklı yaşlı köylüler (ihtiyar Zaporog Kazaklarının resimleri de böyleydi), eski frenklerden yeryüzüne inmiş gibi, yanık yüzlü Ortodoks papazları, Alman hafif ve ağır makinelilerini taşıyan partizanlar, öğretmenler ve ipekli ceketler giymiş yardımcı doktorlar, çıplak ayaklı, ama bayramlıklarını giymiş köylü kadınlar, bağrışıp duran çocuklar vardı aralarında. Arabaların içine, tekerleklerin altına çiçek atıyor ve aynı şeyleri tekrarlıyorlardı: *"Na Dobr Tchas!"* (Talihiniz açık olsun!) Bir gecede dikilen kemerin üzerinde de şunlar okunuyordu: "Dobre Dochlı" (Hoş geldiniz). Sonra Sergey omuzlarda taşındı. Şaşkın şaşkın gülümsüyordu. Yaşlı bir adam onu kucakladı, Şıpka Geçidi'nde çarpıştığını söyledi. Siyah başörtülü bir kadın, çok güzel bir genç kızın fotoğrafını gösterdi; Almanların kurşuna dizdiği kızı Lelian'dı. Kadın şöyle diyordu: *"Mnogo mi ei tejko... Drougar!... Roussia... Pobédata..."* (Çok üzgünüm... Yoldaş!... Rusya zafer...) yeniden çiçekler, morbeyaz süsen çiçekleri, buğulu kara üzüm, koca koca parlak

elmalar, kokulu ayvalar yağıyordu.

Bembeyaz evcikler ve damlarında kuruyan kırmızı biberler. Döne döne giden yollar. Yüzyıllık meşeler, çınarlar, incir ve sedir ağaçları. Bağlarla örtülü vadiler. Dağların yamaçlarında, bembeyaz bulutları andıran koyun sürüleri.

İnsanların neşesi yatağından taşıp yeryüzünü kaplayan bir ırmağı andırıyor. Yollarda büyük ve güçlü bir ordu ilerliyor. Kimsenin karşısına çıkamayacağını biliyor şimdi. Yüzlerce tank homurdanıyor. Uzun boylu toplar batıya dönük. Tümenler, süngeri andıran balçıkta, yakıcı toz ve çakıl taşları üzerinde ilerliyor. Ve gelip geçen adamlar en az yol kıyısına dizilenler kadar mutlu. Savaş bir kaç günlüğüne kaybolmuş güller ve genç kızlardan bir çitin ardına gizlenmiş. Dükkânların tabelalarındaki yazıların Rus harfleriyle oluşu, bu yabancı dilin birden anlaşılır, alışılmış bir konuşma gibi gelişi, nehir ve ırmakları aşıp savaşlar veren, en çetin sınavları atlatarak ilerleyenleri coşturuyordu. Orta yaşlı bir asker, Bulgarlar'a: "Stalingrad'daydım," diyordu. "Bakın, şimdi nereye geldim." Hemen adamı şeref köşesine oturtuyor, sonbahar başlangıcı gibi kokan serin bir şarap sunuyorlardı.

— İşte Yugoslavya'dayız, dedi Babuşkin.

Sergey gülümsedi. Kaç kere, Yugoslav partizanlarından sözeden gazeteleri okurken bu olağanüstü ülkeyi gözlerinin önüne getirmeye çalışmıştı. Savaşılmamış, Karadağ ve Bosna tepelerinde gizleme tulumu giyilmemiş, madenin sert, amansız dili duyulmamış gibi geliyordu ona…

Askerler kayalara tırmanıyorlardı. Daracık, sarp yollara tırmanıyordu tanklar. Sapsarı seller yataklarında köpürüyordu. Birden önlerinde derin bir boğaz açılıveriyordu.

— Almanlar saldırıyı durdurmaya çalışıyor, sağda solda savaşlar veriliyordu.

General Belski, Sergey'e:

— Bu gece tanklar geçmeli, dedi. Naroçatov çok güç durumda. Orada Almanların otuz tankı var, onunsa hiçbir şeyi!..

Sergey, altmış ton taşıyabilecek harika bir köprü yaptığında Almanlar setleri uçurdu; su çabucak yükseldi ve kıyıyla bağlantıyı kopardı. İstihkâm erleri yılmadan çalışıyorlardı. Gün doğmadan tankların geçmesi gerekliydi…

— Ağaçlara bağlayın! dedi Sergey.

Kendisi de çekiyordu halatları. Gece soğuktu ama durmadan terini silmesi gerekiyordu.

Uzun süre önce Ay Sergey'in gözünde sevimliliğini soyut yanını yitirmişti. Şimdi Ay onun can düşmanıydı. Karanlık geceleri çok seviyor; "istihkâmcı geceleri" diye adlandırıyordu: oysa o gece aydınlık ve düşmandı. Almanlar geçiş noktasını makineli ateşine tutmuşlardı. Ay sabahın ikisine doğru battı; köprü bitmişti. Sergey gün ışığına dek uyudu. Sabah hayranlıkla baktı köprüye. O an, çevredeki dağları, altın sarısı yapraklı ağaçları, Yugoslavya'da olduğunu bile unutmuştu. Sergey'in

gözünde köprü her şeyden önce bir köprüydü; boya sanatçı için, lale çiçekçi için neyse, köprü de onun için aynı şeydi.

Sonra sert ve sabırsız cip yoluna devam etti.

Sergey, soğuk ve yağmurlu bir sonbahar günü Yugoslav partizanlarını gördü. General Belski'nin yanındaydı ki, generalin yaveri Yugoslav ordusu temsilcisinin geldiğini bildirdi.

İçeri üç kişi girdi: Belgrad Üniversitesi'nin eski birinci sınıf öğrencilerinden Yüzbaşı Lukoviç, uzun boylu ve cılız köylü Mirko, bir de mat tenli, Vida adındaki çok güzel kız. Lukoviç generalin yanına koştu, çok duygulanmıştı.

— Drouje!..[10] diyebildi.

Onları gönderen Albay Yovanoviç'ti. Yüzbaşı raporunu verdi. General, zaman zaman tercümanın sözünü kesiyordu: "Anladım…" Söz konusu, kırk kilometre güneydeki Sırbistan'ın bir kentiydi. Yolu kesikti, köprüsü uçurulmuştu… Partizanlar orayı eylül ayında kurtarmışlardı ama o sabah Almanlar tanklarla gelmişlerdi. Albay Yovanoviç'in elindeyse ancak dört top vardı…

— Tankları kaç tane? diye sordu Belski.

— Sekiz ya da dokuz; iki tanesi büyük…

— Kent halkının hali içler acısı, dedi Mirko. Almanlar hepsini öldürecek, çocukları bile. Albay Yovanoviç: "Kızılordu çok uzakta değilse…" dedi.

— Ne diyeceğimi bilemiyorum, karşılığını verdi Belski… Bambaşka bir yönde, kuzey batıya doğru ilerlemek zorundayız. Burada durup vakit kaybedemeyiz. Ama durum gözönüne alınırsa… Size on kadar tank verebilirim. Tankların oraya nasıl gideceğini binbaşı bilir…

General Yugoslavları masasına çağırdı:

— İki saatim boş. Birlikte yemek yiyelim… Burada gördüğümüz ilk insanlar sizsiniz. Bunu kutlamalıyız.

Sergey, bir yapması gereken köprüyü düşünüyordu, bir partizanların hikâyelerine kulak veriyordu. Üçü de '42 ilkbaharından beri savaşmaktaydılar. Dört, beş Alman saldırısından söz ediyorlardı; dağlardaki boğazlar dizboyu kardı, çizme bulma güçlüğünü anlatıyorlardı. "Danko'nun bacağı dondu, kangren oldu. Kesmek gerekti, elde alet yok. Bacağını baltayla kesmemizi istedi…" Almanlara, İtalyanlara, Macarlara, Hırvat milliyetçilerine karşı savaştıklarını söylüyorlardı; o korkunç sonbaharda radyoyu dinlemişlerdi: "Stalingrad ce doch drji…" (Stalingrad hâlâ dayanıyor.) General tercümana: "Çevirmenin gereği yok anladım", dedi. (General duygulanmıştı, o da Stalingrad'da savaşanlar arasındaydı.) Partizanlar, Rusların galip geleceklerinden hiç kuşkuya düşmemişlerdi. Votkayı içince, Mirko kendinden söz etmeye koyuldu: Kapısının eşiğini öpmüş, karısını, oğlunu yanına alıp partizanlara katılmıştı. Oğlu öldürülmüştü. Karısı çarpışıyordu… Yüzbaşı Lukoviç: "Tankların saldırısını iki kere püskürttük" dedi… "Birini Vida uçurdu…" Başını geriye atan Sergey genç kıza o kadar uzun süre baktı ki, Vida kızardı. Hiç aklıma gelmezdi, diyordu Sergey kendi kendine!… Bu kızı bir tankın yanı başında düşünmek korkunç şey… Sonra hatırladı;

Nataşa, Paris'te bir genç kızın tank uçurduğunu anlatmıştı… Eskiden belli belirsiz gözünün önüne getirirdi böyle şeyleri. Şimdi gözleriyle görüyordu, gerçekti anlatılan. İşte bizim dostlarımız! Geçiş noktasında dururken Volga gece köpürüyor ve bunlar dağlarda çarpışıp haberi kulaktan kulağa yayıyorlardı: "Stalingrad hâlâ dayanıyor…"

Sergey dayanamadı, yerinden fırlayıp odada gezinmeye koyuldu. Özgürlüğün Avrupa üzerinde dolaştığını görür gibiydi; Bulgaristan'ı aşmış, şimdi aceleyle Adriyatik Denizi'nin yeşil sularına doğru ilerliyordu, dünyayı dolaşacaktı…

— Onlara yardım etmek gerek binbaşı, dedi General Belski. Ben duramam. Tam on birde yola çıkıyoruz. Burada ne bırakabiliriz? On tankla Binbaşı Prikhodko'yu, sizi ve bir istihkâm bölüğünü… Şu işi bitirmeye çalışın…

Yüzbaşı Lukoviç'le Sergey haritanın üzerine eğilmişlerdi. Mirko, Vida'ya fısıldadı: "Bir Rus… Anlıyor musun?" Genç kız, sert bir sesle: "Sus," dedi. "Onları rahatsız ediyorsun." Sergey'i hayranlıkla seyrediyordu Vida. İlk kez bir Rus subayı görüyordu. Çok sevimli bulmuştu binbaşıyı; güçlü olduğu hemen seziliyordu, tatlı yüzünde belli belirsiz bir gülümseme vardı; tıpkı aynanın duvara yansıyan ışığı gibi…

Köprü iki saat içinde yapıldı; sağlam, iyi, kazıklar üzerine oturtulmuş bir köprü. Mirko hayranlıkla seyrediyordu. "Nasılsa Tuna Nehri değil…" dedi Sergey. İstihkâmcıları sıkıştırıyordu: "Almanlar yirmi dört saattir kente egemen; Lukoviç hepsinin Yunanistan'dan gelen SS'ler olduğunu söylüyor."

Albay Yuvanoviç'in karargâhında büyük bir coşku vardı. Herkes öylesine büyük bir sevgiyle Sergey'in yüzüne bakıyordu ki, utandı. "Köprü bir şey değil," dedi. "Asıl yük tankçıların sırtında…"

Partizanlar arasında pek çok genç kız vardı. Sergey düşündü: Belki Mado da, elde tüfek, dağların arasında savaşıyordur? Her şey nasıl değişti! Bütün bunların biteceğine güç inanıyor insan. Bitince de Mado resimle uğraşacak, Lukoviç sınavlara girecek, ben de standart köprüler konusunda Belçev'le tartışmaya devam edeceğim… Barış çağında savaşı gözümüzün önüne bile getiremiyorduk; şimdi de istediğim kadar düşüneyim, barış çağını gözümün önüne getiremiyorum. Neden bilmem, barışın ilk anında büyük bir sessizlik olacakmış gibi geliyor. Tıpkı Stalingrad'da, Almanların teslim olduğu andaki gibi. Hava tatlı, rüzgârsız olacak; belki Moskova'da, incecik bir yağmur yağdığı sıra görülen kurşuni bir gökyüzü. Ve herkesin yüzü gülecek… Savaş bittiğinde de Mado'nun ne olduğunu, yaşayıp yaşamadığını öğrenirim belki…

Elagin, mangasıyla yoldaki mayınları temizlemişti. Tanklar arasındaki savaş orada oldu. Üç "T-54" havaya uçtu, Binbaşı Prikhodko yaralandı. İki "Kaplan"la daha küçük iki tank savaş dışı kaldı. Alman tankları batıya döndüler. Bu kez asıl saldırı başladı. Kentin yakınlarında Türkler tarafından yapılmış eski bir kale vardı. Sergey mayın döşeyen askerleri yola çıkardı. Öğleye doğru da kalenin mahzeninde gizlenen Binbaşı Lessing beyaz bayrağı çekti. Ateş kesildi; herkes işin bu kadarla biteceğini sanıyordu. Kent merkezine çekilen Almanlara hemen bir heyet gönderildi, Binbaşı Lessing'in direnmekten vazgeçmelerini emrettiği bildirildi. Ama başka bir birliğe bağlı SS'ler teslim olmayı kabul etmediler. Savaş bütün gün, bütün gece ve ertesi gün öğleye

dek sürdü. Birliklere Albay Yovanoviç'le Sergey komuta ediyorlardı. Öğleden sonra saat dörtte, Yugoslav topçuları, son Alman askerlerinin de eller havada dışarı çıktığını haber verdiler.

O ana kadar kent ıssız gibiydi. Şimdi bütün sokaklar insanla dolup taşmaktaydı. Eğlenti başladı; askerler öpülüyor, "kolo" dansı yapılıyordu. El ele vermiş yüzlerce kişilik dizi alana yayılıyor, akçaağaçlara ve ıhlamurlara uzanıyor, derken uzun bir yılan gibi sokaklarda sürünüyor ve birden kalenin yakınlarındaki çimenlikte birleşiveriyordu. Güneşin cılız, pembe ışığı şehre egemen tepeleri aydınlatırken, daracık sokaklar alacakaranlığın maviliğine bulanıyordu. Sergey yanında Mirko ile bu yollardan birinde yürüyordu. Arkalarından genç kızların ve çocukların çoğunlukta olduğu, coşkun bir kalabalık geliyordu.

"Moskova! Belgrad!" diye bağırıyorlardı. Birden makineli tüfek takırtısı ortalığı kapladı. Sergey hemen anladı: Ses ilerdeki mahzenden geliyordu. Mirko olduğu yerde donmuş kalmıştı sanki. Sergey, Mirko'daki el bombalarından birini kaptığı gibi dişiyle açtı ve mahzene fırlattı. Aynı anda da sırt üstü devrildi.

Sergey'i hemen belediye hastanesine götürdüler. Kent, ağır hastası olan bir ev gibi sessizliğe bürünmüştü. Ne şarkı kalmıştı, ne şen çığlıklar. Hastanenin önüne genç kızlar birikmişti. Rusun sağlık durumunu soruyor, kan vermek gerekip gerekmediğini öğrenmeye çalışıyorlardı.

Sergey sayıklıyordu; sayıklaması da hayatı gibi, fırtınalı, gürültülü ve aceleciydi. Ya uçakla Moskova'dan Paris'e uçuyor, geçtiği yerler alev alev yanıyordu; ya da başında Ofelya gibi

çiçeklerden bir taç, Valya'nın tepesinde durduğu kayaya tırmanıyordu. Valya ona: "Dobre dochol!" diyor ve kendini uçuruma atıveriyordu. İşte Voronov; uçsuz bucaksız bir köprü yapıyor. Sergey ırmağın adını sordu; Voronov başladı gülmeye: Bu ırmak değil… Peki nedir öyleyse? Sergey sonu gelmeyen bir köprü üzerinde ciple ilerliyor; yanında Vida mı var, yoksa Mado mu, kestiremiyor bir türlü… Herhalde Mado var. Şarkı da söylüyor: "Asker on yıl savaştı…" Ben ne kadar savaştım? Derken yeniden savaş patlıyor. Sonra ortalık duruluyor, tıpkı rüzgâr kesildiği an okyanusun görünüşü gibi. Nina Georgiyevna üzerine geliyor: "Sergey, yavrum, hiç de korkulacak bir şey değil." Sergey cevap veriyor: "Korktuğum yok anne, kendimi çok iyi hissediyorum. Eve döndüm işte. Yurdumda ne kadar iyiyim değil mi? Moskova çevresinde yağmurun yıkadığı, basit çiçeklerle dolu bir tarla; bilincine vardığı son görüntü oldu. Yaşamadığı halde canlı gibiydi. Ne anılar, ne de ölümün soğukluğu iz bırakmıştı yüzünde. Sanki, otlarla, papatyaların kapladığı tarlada yürümeye devam ediyordu.

Sonradan Yarbay Verşin'in, General Belski'ye:

— Kolordunun en iyi istihkâmcısı… Pisi pisine öldü! dedi.

Belski kızdı:

— Ne demek "pisi pisine"? Cenaze törenini anlatmadılar mı size? Bütün kent katılmış, o kadarla kalsa iyi, civar köylerden gelen de pek çokmuş. Bir Yugoslav albayı konuşma yapmış: "Sovyet subayı, karılarımızı ve çocuklarımızı korurken şehit düştü…" Buranın insanlarına çok şey borçluyuz. Askeri yardımın

sözünü etmiyorum. Koca Alman ordusu tepelerine çullanmıştı, bize nasıl yardım edebilirlerdi zavallılar? Üç bin verst uzaktaydılar, üstelik yeterli sayıda tüfekleri bile yoktu… Ben başka şeyin sözünü ediyorum: '41 yılında kim şerefiyle savaştı? Biz ve onlar. Sayıları çok değilse de önemi yok; önemli olan çekinmemeleri, kendilerini sakınmamaları. Binbaşı Vlakhov'a çok değer veriyordum. Kolordumuz için büyük kayıp. Ama ölümlerin en güzeliyle öldü, önünde eğilmekten başka yapacak bir şey kalmıyor bize…

Sergey'i öldüğü kente, bir akçaağacın altına gömdüler. Mezarı, sonbaharın son çiçeklerinin, şebboylarla Latin çiçeklerinin altında kayboluyordu. Akşam kadınlar mum yaktılar, durmadan oynaşan küçük ışıklar artık çarpmaz olan yüreğindeki büyük sevgiyi gösterir gibiydi.

Tankçılarla Albay Yuvanoviç'in askerleri de aynı yerde savaş vermişlerdi, ama kent halkı istihkâm binbaşısının sözünü ederken: "Kentimizi o kurtardı" diyordu. Akçaağaçlarla kestanelerin altında sevgilileriyle buluşan genç kızlar; Rus subayının adını anıyorlardı. Loş ve dumanlı meyhanelerde yaşlılar onun sözünü ediyorlardı; öğretmenler öğrencilerine onu anlatıyorlardı; ve ölen partizanların anaları, alacakaranlık çöktüğünde, mezarının üzerindeki küçük mumları yakmayı unutmuyorlardı. Geniş ve hızlı adımlarla yürüyen ince, uzun ve dalgın, başını geriye atmış binbaşıyı herkes görür gibiydi. Arkadaşları Rus binbaşısının ne dediğini Vida'ya sorduklarında, genç kız susuyordu. Sergey ona yoldan ve kent haritasından başka söz etmemişti, ama Vida, kendisine çok önemli bir şey söylediğini sanıyordu; uykuya dalarken ırmaktan kente giden yolu kesen yüksek kayalıklar üzerinde gölgesini görür gibiydi. Ve ihtiyar hemşire, Rusun ölümünü anlatırken: "Birini

istiyordu, ama kim olduğunu anlayamadım…” diyordu.

21

Krilov yeni yılı tümen komutanının evinde kutladı. Şampanya içiliyor, Albay Elizarov hurda bir piyanoda eski valsleri çalıyordu. Genç bir Polonyalı kız dumanı tüten bir yemek getirdi, büyük bir hızla, "pış, pış" seslerinin sık geçtiği, pek anlaşılmayan, ama çok terbiyeli birkaç söz etti. General kadehini kaldırdı: "İyi bir yıl geçirmeniz dileğiyle!" Krilov kadehini onunkiyle tokuşturdu. "Adamın dediği gibi, iyi şeyleri ufak ufak tatmak dileğiyle. Tek kelimeyle, hepimizin gelecek yılbaşını kendi köşesinde geçirmesini istiyorum." General gülmeye başladı: "Öyle olacağına güvence veririm. Yakında herkes evine gitmeye başlar…"

Gerçekten de son ve kesin saldırı fazla gecikmedi. Dimitri Alekseyeviç savaşın başından beri cephedeydi; ama şimdiye dek böyle şey görmemişti. Üç yıl önce kendisine tutarsız, irili ufaklı, birbirlerine güç bağlanan binbir olayla dolu gelen savaş, şimdi dev bir fabrikayı hatırlatıyordu. Krilov alay ediyordu: Eskiden herkeste "Doğru!" demek merakı vardı ya, hiçbir şey "Doğru" değildi. Şimdi bu deyimin modası geçiyor. Oysa her şey öylesine doğru, öylesine yerli yerinde ki Almanların bile ağzı açık kalıyor. Dün bir Alman teğmeni içini çekiyordu: "Savaş öncesinde trenlerimiz bir dakika gecikmezdi; bununla çok övünürdük. Şimdi sizin tanklarınız saat gibi işliyor…" Öylesine büyük bir topçu gücü sağlamıştı ki, Krilov homurdanıyordu: Kulak zarlarının nasıl dayandığını anlamıyorum. Ve topçular rastgele değil, hayatları boyunca düşman mevzilerini elleriyle koymuşcasına, büyük bir isabetle ateş ediyorlardı. Toplar ateş etmeden hedefi bulacakları belli, diyordu Krilov kendi kendine. Sonra tanklar, göz kamaştıran farlarını yakarak gecenin karanlığında geçip gidiyorlardı. Düşman

gerilerine iyice gömülüyor, karargâhları, depoları, sıra sıra askerleri, Narvik savaşına katılmış tecrübeli subayların iskambil oynadığı, acemilerin, yürekleri sevgiyle dolup taşan karılarıyla ve dullarla dans ettikleri subay gazinolarını topa tutuyorlardı. Tanklar, bir saat önce başyazarın, Führer'in büyüklüğüyle ve Londra'nın sonuyla, dünyayı yerle bir eden "ölüm silahı"yla ilgili yazılar döşendiği gazete binalarına ateş ediyor, çizgili pijamalarıyla yarbayların, tank albaylarının dışarı uğradığı evlere saldırıyordu; hepsi şaşkına dönmüş, cephenin yüz kilometre gerisinde, kimin üzerlerine ateş edebildiğini anlamaya çalışıyorlardı.

Yollar inanılmaz görüntülerle doluydu: Savaş dışı edilmiş tanklar, komodinler, koltuklar, gece elbiseleri, kuş kafesleriyle dolu arabalar; deliye dönmüş bir sürü Alman, kimsenin sağmadığı çılgın inekler, sahiplerinin bırakıp gittiği kısa bacakları üzerinde insanların deliliğinden kurtulmaya çalışan köpekler; yarılan şiltelerden fışkıran kuştüyünden fırtına. Geciken bir sonbahar ya da sırasız bir ilkbaharı andıran bu güneşli ve donuk kış gününde kuştüyü fırtınası bir türlü bitmek bilmiyordu.

Önceleri Krilov, bombalanmış, ıssız kentler görmüştü. Bu kentlerin halkı batıya kaçmıştı. Boş evlere dalıyordu; sağda sabunu üzerinde bir tıraş fırçası –adam sakalını sabunlayacak zamanı bile bulamamıştı–, solda üzerinde çorba kâsesiyle bir yemek masası –ev halkı hazırlanan yemeği yiyememişti.– Bir belediye binasında, belediye başkanının masası üzerinde resmi evrak duruyordu; o da imzalayacak sırayı bulamamıştı. Dimitri Alekseyeviç kendisine yabancı gelen bu hayatın bütün ayrıntılarını büyük bir dikkatle inceliyordu. Diyecek şey yok, rahatları yerindeymiş. Banyoları geniş ve güzel, mutfakları

düzenli. Basit bir köylü evi ama şöyle bir yatakta yatmak hoşuma gider doğrusu… Bu düzenin yanında nasıl da bir fikir yoksulluğu! Bir dolap kitaplık, içinde nefis ciltler. Ama insan kitabı açtığında öylesine akıl almaz bir pislikle karşılaşıyor ki elini yıkayası geliyor. *"Irk Sa□lı□ı", "Jeo-politik", "Kavgam"* bir polis romanı. Bütün duvarlarda; hep o ünlü çılgının fotoğrafları. Zevksiz renkler, kumbaralar, küçük vazolar, küçük kediler, bebekler. Birtakım uyaklı cümleIer: *"Düzen içinde ya□ayanlar, deliksiz uyur sabaha kadar", "Ulu Tanrıyı sevenler, günden güne yükselirler."* Dimitri Alekseyeviç, bir masanın üzerinde tuvalet taşına benzeyen bir kül tablası buldu. Üzerinde: "Yalnız sigaralar içindir" yazılıydı. Sinirlenip kırdı tablayı. Nereden çıktıkları belli, itoğlu itlerin. Göbeklerini hoplatarak, yelek düğmelerini patlatırcasına gülüyor, kumbaralarına fenikleri dolduruyor, bebeklerini hayran hayran seyrediyor, şakalaşıyor –işte, tablaları meydanda–, ardından da şairliğe özeniyorlar(Deliksiz uyur sabaha kadar). Heine gibi şairi nasıl yetiştirmişler, hayret! Sonra başkasının petrolünü ele geçirmek için saldırıp, fırsattan yararlanarak karılarına da bir kürk manto getirmeyi kuruyorlar; bütün dünyayı kirlettiler. Eyfel kulesinin tepesinden tükürdüler. Akropol'de içlerini boşalttılar. "Kültürlerine bizi ortak etmek istiyor, on birincinin çizmelerini yalayacağı umuduyla on kişiyi ipe çekiyorlar.

Sonra Krilov kalabalık kentlerden de geçti: Çekine çekine pencereden dışarı göz atıyor, titrek adımlarla sokağa çıkıyor, yerlere kadar eğilip yalandan bir alçakgönüllülükle selam veriyor, yolları temizliyor, bozulan arabaları itip kenara çekiyorlardı. Sonra dilleri dolaşarak: "Bizim suçumuz yok… Her şeyi yapan SS'ler… Biz kendi halinde insanlarız" diyorlardı.

Sovyet askeri komutanlığı binası önüne yığılan Almanlar, asılan afişi okuyorlardı. Krilov komutana sordu:

— Ne okuyorlar?

— Emirleri. Dün gelir gelmez hemen astık bildiriyi.

— Ne yazılı afişte?

Komutan biraz şaşırdı:

— Pek okuyamadım. Dün akşam çok yorgunduk hepimiz; afişin asılmasını emrettiğim gibi kendimi yatağa attım. Ölecektim uykusuzluktan…

Almanlar bildirideki her cümleyi ezberlemişlerdi bile. Nelere izin verildiğini, nelerin yasaklandığını biliyorlardı…

Krilov kentlilerle konuşmaya çalıştı, ama aldığı cevaplar öylesine büyük bir dalkavuklukla dolup taşıyordu ki yüzü kızardı. Yeter!…

O güne dek, pek farkına varmadan, Almanya'da bu acıklı oyunun anahtarını, Auschwitz ve Maidanek'in sırrını bulacağını ummuştu. Oysa neydi karşısına çıkan? Tertemiz, küçük perdeler, asık suratlı ve ürkek insanlar, yıkıntılar, molozlar, kuştüyü. İçki içmekle geçen bir geceden sonra sersem sepelek kalkılan bir sabah, kusma ve tabak kırmalar…

Belediye hastanelerinden birinin başhekimi, Krilov'a:

— İzninizle kendimi tanıtayım binbaşım, dedi. Doktor Eppen. Yardımınızı istemeye geldim. Hastaların yiyecek ekmeği yok. Ben Nazi değilim, doktorum. Aşırılıkları her zaman kınamışımdır…

Krilov hastalara ekmek buldu. Doktor Eppen:

— Teşekkür ederim, dedi. Bilim, siyasal çekişmelerin üzerindedir… Bizim suçumuz yok…

— Aynı sözü bin kere duydum. Benimle yapmacıksız konuşamaz mısınız siz? Sizi tutuklamam, işim değil, anlaşıldı mı? … Bilimin siyasetin üzerinde yer aldığını söylüyorsunuz. Çok soylu bir görüş. Ama sizin doktorlarınız, Yahudilerin üzerinde tifüs mikrobu taşıyan bitleri ürettiler. Sizce bu türden bir davranış da siyasetin üzerinde midir?

— Böyle bir olaydan haberim yok binbaşım. Ama bilimsel geleneklerimiz…

—Gelenekler mi? İlk savaş sırasında da doktordum, üniversite sıralarından yeni ayrılmıştım. Savaştan sonra Profesör Jurgens'in kitabını okuduğumu hatırlıyorum; bize Berlin'den yollamışlardı. Bu kitapta profesör, Rus savaş tutsakları üzerinde, bitin tek tifüs mikrobu taşıyıcısı olup olmadığını denediğini söylüyordu. Bir, cahilin tekiydi; daha ben öğrenciyken, Fransız Bulaşıcı Hastalıklar Uzmanı Nicolle, kobaylar üzerinde yaptığı deneylerin sonuçlarını açıklamıştı bile. İki, hayvanın tekiydi. Sizin Gestapo ajanlarını bile geride bıraktı. Doktor olduğunuza göre bu tür bilginler hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Doğrusu, ne diyeceğimi pek bilemiyorum… Ben bulaşıcı hastalıklar uzmanı değil, basit bir doktorum. Ama bilginize de hayranım. Eğer bütün Rus doktorları size benziyorsa bilimde çok ilerleyeceksiniz…

—Sizden beklediğim övgü değil. Yeterince yaltaklandınız! Cevap istiyorum. Yahudi ya da Rus ya da zenci, rastgele bir adama el atıp ona bir kobay gibi işkence eden "bilim adamları" hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Binbaşım, siyasetten her zaman uzak kaldım. Sadece şunu söyleyebilirim ki tıp, ülkemizde çok ileri gitmiştir. Hastanın fikirlerine aldırış etmeyiz, onun bedenini iyileştirmeye bakarız. Pek çok Nazi'ye baktım ama pogramları beni ilgilendirmiyor. Sanıyorum ki bizi Ruslardan ayıran birtakım siyasal görüşlerdi. Yalnız, beni şaşırtan bir şey var binbaşım: Ari ırkın temsilcileriyle Yahudileri ve zencileri, nasıl oluyor da eşit görebiliyorsunuz? Ne de olsa tıp, birtakım özellikleri hesaba katmak zorunda…

— Yeter! diye haykırdı Krilov. Devamı açıkça anlaşılıyor. Siz doktor olacaksınız ha? Asla! Baytarsınız! Hayvanlara baka baka baytar olmuşsunuz.

Bir soru, durmadan Krilov'un kafasını kurcalamaktaydı. Nasıl olmuştu da, üniversiteleri, tertemiz ve çok iyi düzenlenmiş dispanserleri, güzel anıtları olan koca bir ulus bu denli alçalabilmişti? Almanlara işi düştüğünde kızgınlık ve acıma karışımı bir duygu kaplıyordu içini. Şu doktor belki hiç kötülük yapmamıştı, ama "saf" bir insan olduğu söylenebilir miydi? Hayır. Birkaç kelime konuşmak yetti, başladı ırkçı görüşleri

kusmaya. Demek savaş tutsaklarına işkence edilebilirdi; yapmadıysa fırsat bulamadığındandır… Kangren mikrobu topuna aşılanmış. Hesabını kim verecek? Örneğin hıncımı şu ihtiyardan alamam; "Neden torunların Trostianetz'de küçücük çocukları yaktı?" diye soramam. Bu ihtiyara acıyorum. En çok da çocuklara acıyorum… İşte yine sokakta yürüyorlar. Nereye gideceklerini şaşırmışlar. Korkarım, adam haksız çıkacak… Gerçek suçlular gizlenecekler. Ne Hitler, ne de Göring sözünü ettiklerim. Onların tüymesi çok çok güç. Ama milyonlarca bilinçli cani var; onlar gizlenebilmeyi becerecekler. Biri Marksist geçinecek, öbürü demokrat, bir üçüncüsü koyu dindar, dördüncüsü de barışsever… En çok acı çeken kim? Küçük insanlar, kalabalık aileler, yaşlılar, çocuklar…

Krilov, nefretten konuşamayan askerlerin Almanya'ya girdiğini görmüştü. Her birinin acısı yüreğindeydi: Öldürülmüş bir kardeş, sürülmüş bir kız çocuğu, yakılıp yıkılmış bir ev. Hepsi Trostianetz'i, Ponary'yi görmüştü. "İntikam!" diye haykırıyorlardı. "Canavarların ini burada başlıyor!" diye yazıyorlardı direklere. Ama çılgına dönen göçmenler karşısında kolları kalkmaz olmuştu. Dimitri Alekseyeviç, ufak tefek bir askeri anımsıyordu. Kadın giysisi satan bir dükkânın vitrininde bir manken bulmuştu, güler yüzlü ve pespembe bir bebek; küçük asker süngüsüyle mankeni delik deşik ediyor, bebek ölüyor, ama küçük asker hırsından gözyaşı döküyordu…

— Ne yapıyorsun? Aklını mı kaçırdın yoksa? diye sordu Krilov.

Küçük asker, alçak sesle cevap verdi:

— Beyaz Rusyalıyım… Alçaklar, kimim varsa öldürdüler…

Eli, kent halkına kalkmamıştı; bir mankeni parçalayarak hırsını alıyordu… Dimitri Alekseyeviç içini çekti. İnsanca bir şeydi yaptığı, saçma ama akla yakın.

Ordu, gitgide artan bir hırsla durmadan batıya doğru ilerliyordu. Artık Almanlar da sonun yaklaştığını anlamışlardı. Günden güne daha çok yere eğiliyor, birbirlerini ele veriyorlardı: Müller'in evinde bir Rus kızı vardı, her gün döverdi zavallıyı…" Görnit'in iki oğlu da SS'dir…" "Schmidt'e inanmayın, '32'den beri partiye kayıtlıdır…" Mide bulandırıcı bir mırıltı kulakları dolduruyordu. Buz gibi kuzey rüzgârı esiyordu, ama kar yoktu görünürde. Dimitri Alekseyeviç hapşırıyor, homurdanıyor ve durup dinlenmeden çalışıyordu. Yaralı eksik olmuyordu ki. Almanlar savaşı kaybettiklerini anlamışlardı, ama aldıkları emir gereğince dayanıyorlardı.

Berlin'e yaklaştıkça, Krilov bütün gördüklerini daha çok düşünüyordu. Elli beşine basmıştı. Üç buçuk yıl gevşemeden savaşmıştı; sağlık durumu kötüydü. Tarih öncesinden kalma gaz lambaları gibi soluk alıyorum, diyordu. Neyse, Moskova'dakileri kaldırmışlar, göze çirkin görünüyordu… Çok çalışmaktan Krilov'un uykusu da düzensizdi. Dalıyor, bir saat sonra uyanıyor, yatağında durmadan düşünüyordu. İlk sonuç: Voroneje'den Königsberg'e kadar yıkıntıdan başka şey yok. Gerisini görmedim ama rahatça gözümün önüne getirebiliyorum: Köningsberg'den Havre'a kadar da yıkıntı. O kadar çok adam öldürüldü ya da sakat bırakıldı ki, insanın kafası bu sayıyı alacak gibi değil. Kadınlar çocuklarını dokuz ay taşıyor, doğuruyor, büyütüyorlardı. Derken herifler kendilerini insan üstü yaratıklar sandılar… Belki yeni

doğmuş bir Puşkin'i öldürdüler, "V" füzeleriyle beşikteki bir Newton'u ortadan kaldırdılar, Maidanek'te küçük bir Marx'ı yaktılar? Adaletin sözünü etmek gereksiz; bu tür davranışlara karşı verilecek bir ceza var mı? Karabasanın sonu geliyor. Yazın kesinlikle teslim olacaklar. O zaman anamın sözlerini tekrarlamalı: "Rüzgâr, yine gerisin geri, kendi topraklarına dönüyor." Hayır, bunun anlamı başka… İki ayrı dünya çatıştı: Akıl ve Kör inanç, kardeşlik düşüncesiyle hayvanlık, –saf ırk inancı (hastane başhekimi olacak sersem bile bunun gerçekleştiğini sanıyordu)– onların toplumuyla bizimki. Harika mikroskopları, not defteri diye kullanılabilecek nefis tuvalet kâğıtları ve daha bir sürü, şeyleri olduğunu da ekleyelim. Onlarda her şey zeka ürünü, yalnız insanlar hayvan. Alman olduklarından değil, beyinleri yıkandığından. Ve herkese savaş açtılar. Kaçınılmaz bir şeydi bu, her şey savaşa yöneliyordu. Faşistleri iten, yalnız açgözlülük değil, aynı zamanda nefret ve korkuydu: Bizim adam gibi giyinmemizden, iyi yerlerde oturmamızdan, tuvalet kâğıdı edinmemizden çekiniyorlardı. Bizim de insanımız, pantolonumuz olduğunu bütün dünya görecekti. İşlerine gelmiyordu, çünkü kendi ülkelerinde pantolonu hayvanlar giyiyordu. Savaşı kazanacağız, bu sonuç her şeyi ortaya çıkaracak. Tarihçi şunları yazacak: "1942'den önce dünyada, yüzyılın en büyük deneyi sayılan olaya kimsenin inanmadığı görülüyordu." Savaşın başında ülkemize gelen Amerikalıyı hatırlıyorum. Dolmakalemini sallayarak: "Rusya bir çağdır," diyordu. "İleri bir tekniğimiz var, sonunda zaferi kazanan biz olacağız." Şu sıra ne düşündüğünü merak ediyorum. Onun gibi biri düşünme yeteneğinden yoksundur. Onlarda da düşünen kişiler olduğuna kuşku yok. Belki göz boyamak için saçma sapan şeyler söylüyorlar, ama olup bitenleri anlıyorlar. Kimin, niçin kazandığını biliyorlar… İşte bu savaşın anlamı… Yalnız Kozii Visselski köyünü sıradan bir Alman

başçavuşuna karşı korumadık; yeni çağı, kendi çağımızı, aynı zamanda Fransızlarınkini, Amerikalılarınkini de kurtardık…

Bulundukları kentin cezaevinde iki Alman antifaşistinin, iki yaşlı adamın bulunduğu Krilov'a bildirildi. Bitkindiler, ayakta güç duruyorlardı. İkisi de hastaneye nakledildi. Krilov coştu. İki kişi olmalarının önemi yok! Önemli olan düzene boyun eğmemiş iki namuslu kişiye rastlamak. İnsanın yüreği ferahlıyor…

Biri matbaa mürettibiydi; kırk dört yaşındaydı ama ihtiyar bir adamdan farkı yoktu. Krilov'a cezaevinde yedi yıl yattığını anlattı; oğlu Dachau'da yapılan işkencelere dayanamayıp ölmüştü.

— Öleceğimden hiç kuşkum yok, diyordu. Bir şey yiyemiyor, lokma mideme inince çıkarıveriyorum. Yine de sizi gördüğüm için mutluyum… "İstediğiniz kadar bağırın, savaşı kaybedeceksiniz" dediğim için beni hapse attılar.

— Siz mi öleceksiniz? Yok canım! diye kükredi Krilov. Sizi tedavi etmeye başlayacağım hemen. Yalnız, önce elinizi sıkmama izin verin. Alman olmanızın önemi yok! Şeytanın ta kendisi de olsanız namuslu birisiniz, önemli olan da bu…

Öğretmen olan öteki:

— Bugün Almanların durumu çok zor, dedi. Nazilerden nefret ediyorum, yaptıklarıyla uzaktan yakından ilgim yok. '37'den beri cezaevindeyim. Yine de sorumluluğun bilinci ağır basıyor. Bu ağırlığı uzun süre duyacağız…

Krilov bir süre daldı, sonra tatlılıkla cevap verdi:

— Doğru, sizin durumunuz daha güç. Ama geleceğe bakın, mutluluk orada. Ne siz ne de ben pek genç değiliz, ama güvenle geleceğe bakabiliriz.

Askeri hastaneye dönen Krilov, hemen Yüzbaşı Soloveyçik'i görmeye çıktı. Beş gündür yüzbaşıyı ölümün elinden kurtarmaya çalışıyordu; kolunu kangren olmaktan kurtarmıştı, ama yüzbaşı şimdi de zatürree geçiriyordu. Bir kendini kaybediyor, bir sayıklıyor; karısından, Gomel'den, işinden, odundan yapılan hamurdan, kibritten, bir çeşit sıvıdan söz ediyordu; küçük Paul'ü yetiştirmek gerektiğini söylüyordu… Kendini hemen Krilov'a sevdirmişti; yaşlı adam kurtulup kurtulmayacağını merak ediyordu. Gece yüzbaşı öldü.

Krilov bahçeye çıktı. Hava soğuktu. Doktor yıldızlara bakıyor, isteksiz, düşünüyordu. Her yerde birbirinin aynı… Serin havada bile boğulacak gibiydi. Omuzum ağrıyor, makine çalışmak istemiyor, açıkça belli… Sonra Minsk yakınlarında gördüğü ihtiyarı hatırladı. Adam ağaç gövdelerini toplamış, bir kulübe yapıyordu. Krilov sormuştu: "Kendine mi yapıyorsun evi?" İhtiyar adam cevap vermişti: "Hayır. Karımdan başka kimsem yok. Ne kadar yaşayacağız daha? Onu da yakınlarımızın yanında geçiririz nasılsa. Ama çocuklarıyla yapayalnız kalan bir asker karısı var; ona yapıyorum…" Varya yok artık. Nataşa'nın da Vassia'sı var. Yine de yaşamak, odunları toplayıp ev yapmak gerek… İnsanlar var, bütün bir ulus var… Hadi Dimitri Alekseyeviç, bir süre daha dertlenmeye devam edeceğiz!..

Toplar gürlüyordu. Gökyüzü, ufukta bulanık bir kırmızı renge bürünmuştü. Saldırı devam ediyordu.

22

Astsubay Helmut Reiner izindeydi; acı olay onu evinde yakaladı. Üç gün önce Rusların yolunun kesileceğine inanıyordu. Ne de olsa burası bir sınır kentiydi. Ruslar daha önce de gelmişlerdi buralara. Ama Hindenburg öyle bir pataklamıştı ki onları. O sıra Reiner on altı yaşındaydı, cepheye gitmeyi düşlüyordu. Şimdi yaşı kırk yedi. Bu yaşta ateşin başına oturup çocuklarına gençlik günlerini anlatmak çok daha doğrudur. Ama bir yıl önce askere alınmış, demiryolunu haydutlara karşı korumak üzere Baranoviçi'ye gönderilmişti. Partizanlarla yapılan çarpışmalara katıldığı oldu. Bir gün, altı kilometre boyunca hiç durmadan koşması gerekti. Ellisine yakın adamın işi değildi bu. Güçlükle paçayı kurtarmıştı Baranoviçi'den. Neyse, talih yüzüne gülmüştü de tifüsten altı hafta hastanede yatıp izin alabilmişti. Doğduğu küçük kenti gördüğünde, Reiner duygulandı. Burada büyümüş, burada evlenmiş, bütün hayatını burada geçirmişti. Kentte oturan herkesi tanıyor, parktaki bütün ıhlamur ağaçlarını, bütün dükkân tabelalarını biliyordu. Belediye binasının tam karşısında, büyük alandaki tütüncü dükkânı eskiden bölgenin en iyi tütüncüsü olarak ün salmıştı. Reiner purodan anlardı; malını gösterişli sunmak peşinde koşmaz doğrudan Hamburg ve Bremen'den getirirdi. Müşterileri de önemli kişilerdi. Büyük bir malikaneyle bir bıçkıhane sahibi Belediye Başkanı Bay Seilel, Müze Müdürü Schmiedke, parti şubesi başkanı, kısacası kentin bütün ileri gelenleri. Kentte en ufak bir yıkıntı yoktu, bir kere bile bombalanmamıştı. Herkes aklını kaçırmıştı sanki. Bir kere, sakin bombalanmayan bir köşe arayan yığınla insan Almanya'nın batısından buraya koşmuştu. İlk aklı başından gidenler de bu göçmenler oldu. Bağıra çağıra bombaların Ruslara yeğ tutulacağını

söylüyorlar, sınırdan tıklım tıklım dönen trenlere saldırıyorlardı. Sonra şaşkınlık sırası kentin kırk yıllık insanlarına geldi. Schmiedke kimsenin kentten ayrılmasına izin vermiyor, hepsinin "halk ordusu"na katılmasını istiyordu.

Belediye Başkanı "Tannenberg mucizesi"nin tekrarlanacağını söylüyordu; ama bir gece otomobiline atladığı gibi kaçtı. Reiner de ne yapacağını bilmez haldeydi. Sonradan, ailesine kavuşma sevincinin kendisini yaktığını söyleyecekti. İlk gençliğini çoktan geride bırakan, etleri pörsümüş karısı Emma, en büyüğü on altı yaşındaki Anna, en küçüğü de Stalingrad yenilgisinin ertesi ilan edilen yas günü doğan Greta olan dört kızı da sağ ve iyiydi. İzinli olduğu için askerin dertlerinden uzak kalan Reiner zamanında kaçamamıştı. Şu bozguna bakın, diyerek gülüyordu. Oysa, daha Baranoviçi'ye bile varan yok!… Ama önceki gün, gerekirse yaya yola çıkmayı bile göze aldığında geç kaldığını anladı. Heinrich, bütün yolların Ruslar tarafından tutulduğunu açıklamıştı.

Reiner, iki gün boyunca çırpındı durdu. Ya mucizeye inanıyor ya da dehşete düşüp susuyordu. O sabah hiç umut kalmadığını anladı. Kentte yüz kadar SS askeri vardı; belediye başkanlığının mahzenindeki romu yürütüp kafayı bulmuş, bağıra çağıra teslim olmayacaklarını söylüyorlardı. Bir top mermisi alanda, tam tütüncü dükkânının bulunduğu yerde patladı.

— Ne yapmalı? diye sordu Reiner Heinrich'e.

— Bekleyeceğiz… Korkmuyorum, '32'ye kadar sosyal demokratları tutuyordum…

Reiner, Heinrich'in de Ruslardan korktuğunu seziyordu, yine de ona gıpta etmekten kendini alamadı. "Heinrich partili değil… Beni asacaklarına kuşku yok. '35'de herkes gibi partiye katıldım… Sonra Rusya'ya gönderildim: Haydutları gizleyen köylere ceza vermekle görevli birlikteydim. Kimsenin gözünün yaşına bakmadık… Şimdi bedelini ödemek gerek… Gazeteler, Rusların korkunç şeyler yaptıklarını yazıyor. Schmiedke 'Tarih böyle şey yazmamıştır…' diyor. Beni asacaklar, Anna'yı kirletecekler, Emma'yı öldürebilirler. Öldürmeseler de çocukları besleyemez. Dükkân hapı yuttu… Her şeyimizi yitirdik…"

— İntihar etmek zorundayız, dedi Reiner Emma'ya. Yapacak başka şeyimiz kalmıyor…

Emma çığlıklar attı:

— Ulu Tanrım, ne dediğinin farkında mısın? Çocukları nasıl bırakırız?

— Çocuklarla birlikte intihar etmeliyiz…

Emma başladı ağlamaya:

— Delisin!.. Korkutuyorsun beni!..

Reiner karısının kır, seyrek saçlarını okşadı:

— Şaka ediyorum.

Emma güzel bir yemek hazırladı; niyeti kocasını oyalamak,

çocukları da sevindirmekti. Hem sonra yiyecek saklamanın gereği de kalmamıştı, nasılsa Ruslar her şeye el koyacaklardı. Domuz kızartması, kimyonlu lahana haşlaması, reçelini ve yumurtasını esirgemediği bir de puding yapmıştı. Yedekte sakladığı bir şişe "kummel"i[11] de ortaya çıkardı. Neşelenen Reiner'in yüzü kızarmış, Anna'ya takılıyordu: "Otto sana asılıyor; ama kekeme olduğundan aşkını bir türlü itiraf edemeyecek…" Emma keyiflendi, Helmut'un aklı başına gelmişti…

Akşama doğru Ruslar şehri işgal ettiler.

Ossip bıçkıhanenin sahibi Seidel'in geniş çalışma odasına girdi; söylenerek şapkasını geyik boynuzlarına astı. Günün birinde Alman kentlerinden birinin askeri komutanı olacağı aklına bile gelmemişti. Askeri konsey temsilcisine, bu işin bir başkasına verilmesi gerektiğini boşuna kanıtlamaya çalışmıştı… Bir şeyle avunuyordu: Bir hafta sonra, alayı cephenin yolunu tuttuğunda kendisini bu görevden alacaklarına söz vermişlerdi…

Tiksintiyle inceledi duvarları. Bu resim de kimin? Kendini beğenmiş bir surat, pala bıyıklar, takma yakadan destek alan yanaklar. Üzerinde boynuzlu hayvan resimli armalar. Pislik, ne olacak… Burada her şey Ossip'in midesini bulandırıyordu, Kiev'in özlemini çekmeye başlamıştı. En kısa zamanda geri dönebilsem!… Bunu düşündüğü anlar yüreği eziliyordu: Yuvam yok artık.

Askeri kurul temsilcisine söylediğinin tersine, Ossip iyi bir askeri vali çıktı. Örgütçü yanı vardı, tecrübeliydi; savaştan önce, büyük şantiyelerde çalıştığı sıra iktisatçı ve planlama uzmanı

olarak çeşitli görevler yapmıştı. Sokakların temizlenmesini emretti; kilit noktalara devriyeler yerleştirdi (kendi alayı değildi buradaki; askerler sarhoş olabilirlerdi) Sosyalist parti kartını göstermeye gelen Heinrich'e:

— Anladık, dedi. Seçim zamanında değiliz. Kentin dışında gezinen pek çok başıboş inek var. Genç kızlarınızı yollayın, inekleri toplayıp baksınlar… İneklerin bir bölümünü halkın emrine verip süt çocuklarının beslenmesini sağlayacağız. Anlaşıldı mı? Müze müdürü nerede?

— Kaçtı. Gericinin tekidir. Weimar Anayasası'nı savunmak üzere söz aldığımda…

— Anlaşıldı. Müzede ne var? Rembrandt'ın tabloları mı, yoksa Hitler'in bıyık filesi mi?

— Bir sürü şey var; kelebek koleksiyonları, bayraklar, Tannenberg'den[12] resimler. Kendi hesabıma, hiç gitmedim müzeye; antifaşist kuruluşların toplantılarına katılmaktan vakit bulamıyordum…

Ossip onu güç bela kapı dışarı edebildi. Derken Asteğmen Vorobiyev göründü; küçük bir kız çocuğu getirmişti.

— Binbaşım, işte size bir baş belası! Bakın, şu kızı görüyormusunuz? Belediye binasının yanındaki evden birine girdik. Ne görelim? Bir sürü ölü: Genç kızlar, bir kadın, bir de Alman askeri… Bu da haykırıp duruyordu… Komşuları sorguya çektim. Karısıyla kızlarını öldüren bir Almanmış. Alçak herif!…

Bunun nasıl kurtulduğunu anlayamadım. Ya acıdı ya da vuramadı? … İnsanlıkla ilgileri yok, işte örneği!… Ne yapmalı bu küçüğü?

— Bir Alman ailesinin yanına yerleştirmeli… Bekle. Karnı acıkmış olmalı. Nastia yemek verir. Şimdilik burada kalsın. Nastia ona bakar, burası büyük, tam yirmi odalıymış alçağın evi.

Vorobiyev gidince Ossip kız çocuğunu Nastia'ya götürdü. Sonra çalışma odasına döndü, masanın üzerine tırmandı, resmi indirip yüzü duvara gelecek şekilde kenara koydu.

Bütün gün çalıştı, kenti, belediye binasını, müzeyi gezdi: Gestapo arşivlerini buldu. SS'leri sorguya çekti. Hepsi de sivil giyinecek zamanı bulmuşlardı. Akşam yemeğinde küçük kız içeri girdi. Ossip güçlükle bir kaç Almanca sözcük hatırladı:

— Adın ne senin?

— Greta…

Önce küçük kız rahatsız oldu; ama Ossip'in gülümsediğini görünce rahatladı, dizlerine tırmandı. Ossip, Greta'yla oynuyordu: "İşte böyle oynar minicik kuklalar…" Greta bir şeyler anlatıyordu ama Ossip hiç anlamıyordu dediklerini. Bu küçüğün varlığı ona hem iyi geliyor, hem de çok acı çekmesine yol açıyordu: Küçük Ala hep aklındaydı. Kiev'den ayrıldığında kucağındaki kız kadardı… Belki Ala'yı öldüren Greta'nın babasıydı?… Ossip uyuya kalan küçük kıza sevgiyle, hüzünle bakıyordu; sonra onu yine Nastia'ya götürdü.

Askeri valilik görevine başlayalı on gün olmuştu. Şehir halkı onu şimdiden tanıyor, saygıyla selamlıyor, gülümsüyorlardı: "Günaydın binbaşım…" Nefretten uzak, acıyarak bakıyordu bu insanlara. Karşısındakilerin insan olduklarına bir türlü inanası gelmiyordu; ne gülümsemelerine inanıyordu, ne ezilip büzülmelerine, ne de aşağı yukarı bütün kentin "Kızıl" olduğuna yemin eden Heinrich'e. Burada kimseye inanmıyordu. Ancak Greta'ya baktığında gözleri değişiyor, tatlı ve hüzünlü bir anlam kazanıyordu.

Birlik yola çıktı. Ossip köy evlerinden birinde sahra telefonunun önüne oturmuştu. Almanlar, kente egemen eski şatoda tutunma çabasındaydılar. Ossip bağırıyordu:

— Zakharçenko? Beni duyuyor musun? Bütün gücünle ateşe devam…

Yine yabancı ve temiz bir kent daha… Şubat ayına yeni girilmişti, ama ilkbahar kendini şimdiden gösteriyordu. Ossip bahçede bir kar temizleme aracı gördü. Kiev'de ilkbahar nefistir, hiçbir yerde benzerine rastlanamaz! Raya kır menekşelerine bayılırdı… Artık Almanların fazla dayanacak güçleri kalmadı, en fazla bir, iki ay… İyi ama savaş bittiğinde ben ne yapacağım? Kimsem yok… O da ne demek?.. Yüz seksen milyonum var… Çalışırım, işte yapacağım şey… Minaev'le Olga'yı davet ederim; Kiev'i bol bol gezerler. Onları parka götürürüm. Eskiden Raya ile yaptığımız gibi dolaşırlar… Parkta her zaman bir sürü çocuk vardır. Bıcır bıcır konuşur, cıvıldaşırlar… Onları bir süre dinler, sonra işime giderim…

23

"Alman erkekleriyle kadınları bir süre rahat uyuyamayacaklar," dedi Minaev Olga'ya. "Üstlerine örtecek şeyleri yok. Yorganları hep delindi, kuştüyleri uçtu gitti… Çarşaf da yok… Bayrak yapmak için hepsini yırtmışlar…"

Almanlar inatla karşı koymaya devam ediyorlardı; her kenti saldırı sonucu ele geçirmek gerekiyordu. Ama Sovyet birlikleri kentin merkezine vardığında, tılsımlı değnek dokunmuşcasına her şey değişiveriyordu. Bütün kent halkı, bir saat önce ateş edenler bile kurban, Hitler rejiminin kurbanı oluveriyorlardı. Herkes hummalı bir çalışmayla çarşaf yırtıyordu. Bütün evlerin cephesinden, pencerelerden kocaman beyaz paçavralar sarkıyordu; kalanla da Almanlar kendilerine kolluk yapıyorlardı.

Her köşeden yıllar boyu ezilen tutsaklar çıkıyordu. Christine Staube ya da bir başka cadının durmadan tokatladığı Ukraynalı genç kızlar; yeraltı fabrikalarında ya da kırmızı suratlı hayvan sahiplerinin ahırlarında ağlamaktan gözleri bozulmuş kişiler; beş yıl Silezya madenlerinde inleyen Fransızlar; Alman cezaevlerinin soyluları, Varşova pastanelerine devam ederken hamallık yapmak zorunda bırakılan İngiliz ve Amerikalılar; asker tuvaletlerini temizlemek zorunda bırakılan Praglı üniversite profesörleri. Minaev her çeşidini görmüştü. Shakespeare kahramanlarından birinin konuşmasını seyirciler alkışlarıyla yarıda kestiler diye tutuklanan bir Hollandalı aktör vardı aralarında; Von Paulus'un askerlerinin ruhuna zamanında ayin düzenlemediği için tutuklanan bir Norveçli papaz; biraz gecikmekle birlikte, gürültüyle Mussolini'den kopan bir Milanolu avukat. Minaev anlatıyordu:

— Avusturalyalılara bile rastladım. Dünyanın öbür ucundan gelmemiş de Rusya'nın herhangi bir bölgesinin halkındanmış gibi, neşe içinde yürüyorlardı…

Minaev şakalaşıyordu, ama aslında bu dokunaklı görüntü onu etkilemişti; diyecek şey yok, özgürlüğü getiriyoruz!… O uğursuz tepede debelenirken, Almanya'ya kadar gideceğim, iri yarı, Michigan eyaletinden bir Amerikalının bana "Thank you!" diye bağıracağı aklıma gelir miydi? Bir Çek göçmeninin oğlu olan biraz Rusça bilen bir Amerikalıyla konuşmuştu Minaev:

— Buraya gelişiniz çok iyi, diye bağırmıştı Amerikalı. Ben de Patton'un birlikleri tarafından kurtarılacağımı sanıyordum. Bir de ne göreyim: Gelenler Rus… Önemli olan karşılaşmamız değil mi?

— Öyle, dedi Minaev. –Bir süre düşündü, sonra gülümsedi.– Biliyor musunuz, sizlere rastlamayı çok istemiştim '42 Eylülünde. O sıra stepte geziyordum; savaş iyice kızışmıştı, pek eğlendiğimiz yoktu… İşte aklıma o zaman geldi Amerikalılara rastlamak. Caz seven, şen çocuklar olduklarını biliyordum. Ben de caz severim… Kendi kendime "şakalaşır, birlikte eğleniriz," diyordum. Ama bu rastlaşma bir türlü olmadı… "Sizi kurtardığımız, Brandebourg'da karşılaşabildiğimiz için çok mutluyum. Geç olsun da temiz olsun. Kadınlar bunu hiç anlamıyorlar. Bir tanesi yüzüme karşı açıkça: Hiç rastlaşmamak daha iyi dedi."

Amerikalı bir kahkaha attı:

— Bakın da soytarıya! Bir de Kızılların hiç gülmediği

söylenir… Minaev'in askerleri durmadan ilerliyordu. Kısa ama amansız savaşlar veriliyordu. Yatak çarşaflarının parçaları yeniden çıkıyordu ortaya… Askerler şarap içip sövüyorlardı. Hepsi, sonuçtan önceki saatlerin sabırsızlığına kapılmıştı.

Yollarda Rusların Almanlardan kurtardığı insanlar yürüyordu. Amerikalılarla İngilizlerin elleri boştu; gürültülü Amerikalıların dertleri, geçen her Rusa ille de sarılmaktı; genç kızlara iltifat yağdırıyor, Rus tanklarını seyrediyor; rastladıkları teğmenlerden, duşlu bir evin emirlerine verilmesini sonra da hemen Oklahoma ya da Nebraska'ya gönderilmelerini istiyorlardı. Sakin ve kendini beğenmiş İngilizler, özgürlüklerini gürültü yapmadan kutluyor ve belli etmeden beş çaylarını düşlüyorlardı. Fransızların sayısı daha fazlaydı. Çoğu Alman bisikletlerine atlamış, kimi bir kaz götürüyor, kimi yaklaşan soğukları düşünüp bir yün kazak, kimi de bir akordeon kapıp gidiyordu. Durumu en çabuk onlar kavramıştı; Rusların kendileriyle uğraşacak halde olmadıklarını görüyorlar dolayısıyla da kendi olanaklarıyla yolu tutuyorlardı. Başıboş bir koyun ya da domuza rastladıklarında hayvanı kısa sürede öyle bir yahniye dönüştürüveriyorlardı ki, yaptıkları yemeklerin tadına bakan Ruslar: "Ne adamlar!" diyorlardı. Her Fransız başlı başına bir aşçı…"

Minaev de bir gün bu yemeklerden birinde bulundu. Birliği, topların gelişini beklemek zorunda olduğundan sekiz gün kadar yerinden kımıldayamayacaktı. Minaev, küçük bir evin kapısında iç açıcı bir tabela gördü: "Müttefik Kuvvetler İçin Şeytanın Mutfağı Lokantası" Kurtulan Fransızların bir şakasıydı bu. İçlerinden biri, kırık dökük Rusçasıyla, iki yıl fabrikada Ruslarla çalıştığını anlattı. Rom kattıkları yemekle Minaev'e gerçek bir şölen verdiler. Sonra avaz avaz şarkı söylediler: Şarkının sözleri

açık saçıktı, ama ölüm marşını andırıyordu. Hepsi yiyip içip, bağırdıktan sonra Rusça bilenleri Minaev'in yanına oturdu ve Rusya ile ilgili sorular sormaya başladı. Minaev şaşırdı. Fransız, Dinyeprostroy'u, Moskova metrosunu, Mayakovski'nin şiirini biliyordu. Zaman zaman Minaev'in sözünü kesip cümlesini tamamlıyordu.

— Kim anlattı bunları size? Savaş tutsakları mı?

— Hayır, Fransa'da öğrendim. Öğrenciydim; bizim öğrenciler arasında Sovyetler Birliği'ni merak edenler bile vardı. Bile diyorum, çünkü öğrencilerimizin çoğu ilerici sayılmaz… Savaş başladığında bir yeraltı kuruluşuna girdim. Sonra Paris'ten Marsilya'ya geçmem gerekti. Orada birtakım saldırılara katıldım. Alman askerleriyle dolu bir kışlaya saldırıp tutuklu arkadaşlarımızı kurtardık. Marsilya'nın Alman birlikleri tarafından işgalinden sonra bize destek olan tek şey Stalingrad savunmasıydı. Arkadaşım Nico bir Alman teğmenini öldürüp göğsüne Stalingrad için yazısını iğneledi.

— Bizim bir şeyden haberimiz yoktu!… Ben de Stalingrad'daydım çünkü. Uzun süre lanet olasıca bir tepenin üzerinde kaldım.

Heyecanlanan Fransız arkadaşlarına bir şeyler söyledi. Hepsi Minaev'in çevresine toplandılar. Yüzüne bakıyorlardı. Öyle ya Stalingrad'da bulunmuş bir Rus! Minaev gülmeye başladı:

— Bunda şaşılacak ne var? Stalingrad'dan dönen bir Almana kolay kolay rastlayamazsınız, ama bizimkiler arasında, oradan

kurtulan aramadığınız kadar çok asker çıkar. Arkadaşınız Nico'nun Stalingrad için bir Alman öldürmesine sevindim. Böylesi kutlama telgrafı çekmekten çok daha iyi…

— Telgrafları bizler çekmedik. Nico kurşuna dizildi; olaydan bir ay sonra yakaladılar onu. Savaş öncesinde partiliydi. Ben '41'den beri…

Şimdi karşısındakine şaşkın bakma sırası Minaev'e gelmişti.

— Bir yabancı ilericiyle konuşma fırsatını hiç bulamamıştım. Fransa'da sizin gibi düşünen çok insan var mı?

— Aşağı yukarı halkın üçte biri; üçte biri de tam tersini düşünür…

— Bir dakika. Geri kalanlar?

— Onlar da bir şey düşünmezler.

— Peki, siz bu görüşü nasıl benimsediniz?

— Tam karşı görüşten yola çıkarak. Babamı çok severim, çok namusludur ama sapına kadar kuşkucudur. Benzerlerine yalnız Fransa'da değil, her yerde rastlanır sanıyorum… Çocukluğumdan beri söylediği sözler hatırımda. İnsanların hepsi alçaktır. Henüz köpeklerin namuslularına küçük köpeklerin kemiğini kapmayan, soyluluklarından övünme payı çıkarmayanlarına rastlanıyor. Ama insanlar arasında böyle birini görmedim." Şöyle devam ederdi babam sözüne:

“Fransa üç buçuk devrim gördü (buçuk dediği 1830 devrimiydi) Sonucu ne? Kral Louis’lerin çağında dük markinin, marki de kontun üzerindeydi. Şimdi değerler değişti: “Rio-Tinto”, “Royal-Dutch”, “Mexican Eagle” Babam bunları siyasetten nefret etmem için anlatıyordu ama, yine de ilk gözümüzü açan o oldu… Bizim yanılgımız, kuşkuculuğu inanç haline getirmiş olmamız; Fransa’da kuşkuculuktan gözü dönmüş kişilere rastlarsınız. Babam doktordur; hastaları için çırpınır durur, sonra da: “Zatülcenp’den kurtarırız, nefretten ölür,” der. Eskiden insanlar vebadan can verirdi. Neyse, “İnsanlığın belası” ortadan kalktı. Bu kez, bilinçli olarak kanserden ölmeye başladı insanlar. Kanser yenilince yeni bir pislik ortaya çıkacak…” Ben de bir Fransızım, gülmeyi severim, güneşte bile lekeler bulunduğundan haberim var; yalnız her şeyi alaya almakla yetinemem. Çoktan beri eskileri ters yüz edip giyiyoruz. Kumaştan elbise yaptırmanın sırasıdır. Arkadaşlarımın Fransa’da, burada öldüklerini gördüm. Bir akşam Marsilya’da, genç bir kızla, ertesi gün buluşup denize girmek üzere sözleşmiştik. Gestapo ajanları onu gece yakalayıp işkence ederek öldürdüler. Yeniden Daladier’nin Reynaud’yu devirmesi, Reynaud’nun da Blum’u alaşağı etmesi için mi öldü o kız? Hayır artık bunun değişmesi gerekir…

Minaev’le vedalaşırken şunları ekledi:

— Bir gün Paris’e gelirseniz, size, bugünkinden daha iyi şeyler sunarım iyi arkadaşlar tanıştırırım. İşte adresim… Adım René Morillot.

Minaev anasına şunları yazıyordu:

“Dün Fransızlarla yemek yedim. Şaşılacak kadar güzel bir şey yedirdiler bana. Sonra da bunun, bir Alman gölünde “vak-vak”lamaktan gına getiren adi bir ördek olduğunu söylediler. Ama ben içimden, bunun gizemli bir karışım olduğunu düşündüm: Örneğin sığırla kurbağa etinin karışımı gibi bir şey. Neyse sorun bu değil. En korkunç saatlerde, ülkemiz büyük olduğu için, cesaretimin kırılmaması gerektiğini yazdın. Tartışılmaz bir gerçekti yazdığın. Ama dün, ülkemizin, daha da büyük olduğunu keşfettim. Döndüğümde bunu, uluslararası durumla ilgili bir konuşma biçiminde sana anlatacağım. Berlin’in yakınındayız, ama daha savaşmamız gerekiyor. Almanların durumu anlamaları ne kadar güç oluyor, bilemezsin! Oysa, bizim bekleyecek halimiz yok; herkesin acele etmek için bir nedeni var. Örneğin ben, seni bir an önce kucaklayıp öpmek istiyorum. Olga da selam ve sevgilerini sana iletmemi söylüyor; sağlıklı ve mutlu olduğunu da bilmeni istiyor. Ama benim bundan kuşkum var. Almanlar Olga’nın çok canını sıkıyorlar, ayrıca senin iflah olmaz Mitya’n da başının etini yiyor.”

Gece rutubet, deniz ilkbahar kokuyordu (mart ayının baş döndürücü gecesi) Minaev, kendi kuşağının kaderi üzerinde kafa yormaktaydı; uykuya dalarken dertli bir hayat yaşamak zorunda olduğunu anladı. Ama bu derdi dünyada hiçbir şeye değişmezdi.

24

Son zamanlarda Bill Coster'in talihi hiç de yolunda gitmemişti: Kışın gelmişti Fransa'ya. Ordu yerinde sayıyordu. Kendi kendine, "bin sözcüklük yazımı neyle dolduracağım" diyordu. Tabii, bir sürü ilginç olay yaşanıyor. Montgomery'nin Bradley'i nasıl uyutmayı düşündüğünü yazsam, okuyucuların ağzının suyu akar.

Ama olanaksız, sansür bu tür şeyleri geçirmiyor! Askerlerimiz kafayı tütsüleyip, Fransızların farfara ve pis olduklarını, leş gibi de sarımsak koktuklarını öne sürüyorlar. Sonra da başlıyorlar bağırmaya: "Bizi neden buraya yolladılar? Savaşmak gerekliyse Japonlarla kapışmak çok daha iyi…" Ama bu da ilginç bir konu değil…

İlkbahar gelmiş, askeri manevralar başlamıştı ve çığ gibi bir muhabir akını başladı Avrupa'ya. Bir ağızdan, aynı şeyleri yazmak gerekiyordu; oysa Bill "koro"dan hoşlanmazdı. Ününe gölge düşürmek istemiyordu. Üstelik "kem talih" yakasına yapıştı: En önemli olayın nerede patlak vereceğini önceden bir türlü kestiremiyordu. Köln'ün bombalanmasıyla Remagen Köprüsü'nü atlamıştı. Başkalarının söylediklerini yazmak zorunda kalmıştı: Tabii, ne canlı renkler, ne küçük fıkralar, ne de bir özellik, ayrı bir hava vardı bu yazılarda!

Bill, Paris'e gitmeye karar verdi. Belki orada bir şeyler yakalaması mümkün olabilirdi? Söylenenlere bakılırsa, Almanlar Vatikan'ı yokluyorlardı. Hiçbir şey bulamazsam, sinema oyuncusu Xavier ile bacağı kesilen bir Amerikalı havacının aşkını

anlatırım. Almanya'dan dokunaklı bir şey yollamanın yolu yok, hemen sansür işe karışıyor. Halkla içli dışlı olmak yasak. Kuybişev'deyken Ruslara içerliyordum, bizim askerlerin de onlardan farkı yok. İçlerinden biri, başkomutanlık bildirisi yayınlanmadan bir kentin alındığını haber vermemem gerektiğini söyledi. Öyleyse, kendine saygısı olan bir gazeteci ne yapsın?

Paris'te Bill, sonradan "çok çekici" olarak anlattığı bir hanımla zevkli bir gece geçirdi.

— Bundan böyle yalnız Amerikalılarla düşüp kalkıyorum, demişti kadın. Ne yapayım: İngilizler çok cimri, bizimkilerin cebinde metelik yok. Ne kötü iş…

Bill kadını avutmaya çalıştı :

— Üzülme, yakında her şey düzelir…

— Öyle mi dersin? Komünistlerin sayısı çok. İşçilerin kuruş kaptırdıkları yok, hepsi siyasetle uğraşıyor. Bu durumda patronların kepengi indirmesine şaşmamak gerek. Tüccar malını bırakıp gidiyor, kimse işlerin düzeleceği inancında değil. Tersine… Kiki zengin bir Amerikalı buldu; adam onu New York'a götüreceğine söz vermiş. Oysa ben, hep senin gibi dalgacılara çatıyorum…

Kadın esnedi. Bill karşılık vermeye kalktığında kadının uyuduğunu gördü. Hiç de uykusu yoktu. Kızın çizdiği görüntüyü düşündü. Birden yataktan atladı: Evreka! (Buldum!) Hemen genel yayın müdürüne bir mektup döşendi. Graffitt cephede kaldı.

Harika bir yazı serisi öneriyorum. Başlığı da "Fransızların boynuna geçen kızıl ilmik." Halk yığınlarının yarattığı dehşet havası; iktisadi çöküntü ardından konuşmalar işadamlarının, politikacıların, polisin, sokaktaki adamın düşünceleri. Kadına, anlaştıkları fiyattan beş dolar fazla verdi, üstüne de bir karton Amerikan sigarası. İş hayatında namuslu davranmaktan hoşlanırdı. İki gün sonra, genel yayın müdürünün kutlamalarını bildiren cevabı eline geçiyordu.

Avukat Garcy, FFİ'lilerin namuslu bir tüccarın apartmanında nasıl arama yaptıklarını Bill'e anlattı. Bill, olayın çarpıcı bir görüntüsünü çizdi: Gece, bir sürü komünist eve dalıveriyorlardı. Genç bir kadının yorganını çekip onunla hoşça vakit geçiriyor, içine dolar gizlendiğini söyleyerek küçük bir Meryem Ana heykelini kırıyorlardı. Sonra da, evde ne kadar mücevher varsa alıp götürüyorlardı. Bill yazısını şu sözlerle bitirdi: "Ohio ya da Teksas'ın yiğitleri kanlarını bunun için mi akıttılar?" Garcy yığın halindeki tutuklamaları da anlattı.

— Binlerce kişiyi neyle suçluyorlar? Cinayetle değil de, sadece milise ya da PPF'ye katılmakla. Yasaları ayaklar altında çiğnemekten başka şey değil! Robespierre'den bu yana Fransa böyle şey görmedi…

Soluk yüzlü genç kızın, bir komüniste, cezaevi parmaklıklarının ardından: "Asla peşinizden gitmeyeceğim. Ülküm keyfi yönetim değil, Atlantik ötesindeki Büyük Cumhuriyet'te hüküm süren adalet ve özgürlüktür!" dediği için nasıl öldürüldüğünü Bill okurlarına anlattı.

Garcy, Bill'i Pinaud'ya tanıştırdı. Pinaud, gerçek bir haber kaynağıydı. Bill rakamlara da dayanarak üretimin komünistlerin yıkıcı etkilerinden ötürü azaldığını kanıtladı. Tatsız konuları ilgi çekici kılıkta anlatmayı becerirdi, Avrupa'nın kurtuluşunun Amerika'nın ilerlemesine bağlı olduğunu söyledi. Bir de işin tuzu biberi kalıyordu geriye… Bill kendisini "matrak bir Fransızla" tanıştırmasını Pinaud'dan rica etti… Pinaud düşündü: Onu Lancier ile tanıştırsam nasıl olur? Gevezeliğiyle bir gazeteci için bulunmaz nimettir…

Paris'in kurtuluşundan bu yana altı ayı aşkın bir süre geçmişti, ama Lancier'nin içi bir türlü rahat etmiyordu. Hayatının sonuna kadar rahatlayamayacağını da anlamıştı. Marceline tam zamanında ölmüştü, geçmiş yeniden canlandırılamazdı.

Yine de durulduğu günler oluyor, koleksiyonlarına dönüyor, tabaka koleksiyonuna ve zenci heykellerine gülümsüyordu. Bir gün Marthe'a:

— Corbeille'de eksik olan nedir biliyor musun? dedi. Sudan karacası. Artık bir başkasını edinmenin olanaksızlığını görüyorum. Belki bir oğlak alırız kendimize, çok şirin hayvandır…

Rahatladığı anları korku nöbetleri izliyordu. Savaştan önce Lancier, yanında siyasetten söz edilmesine kızardı; şimdi tartışmayı kendisi açıyordu. Birden başlıyordu bağırmaya: "Belediye seçimlerini geciktirmek gerek…" Marthe kocasını paylıyordu: "Ne sinirleniyorsun? Senin işin değil ki…" Lancier şu cevabı veriyordu karısına: "Beni savaş öncesinde tanımadın. 'Kötü düşünce iyiyi kovalar,' diye bir söz vardır. Kafamda

siyaset, bütün öteki yüce düşünceleri siliyor.”

Fabrika da haftada ancak üç gün çalışıyordu. Ne hammadde vardı, ne de yakıt. Hayat neden düzene girmiyor? diye söyleniyordu Lancier. Savaş biteli, Almanlar yenilgiye uğratılalı epey oluyordu. Amerikalıların, önceki gün hangi Alman kentini aldıklarından bana ne? Böyle bir olay ancak askerleri ilgilendirir. Ama Paris’te işler durmadan kötüye gidiyordu. Herkes kışı nasıl atlattığına hayret etmekteydi. Havalar çok soğuk geçmişti, kömür bulunmuyordu. Şimdi ortalık ısınmıştı, ama kuyruklar her yerde uzayıp gidiyordu. Ev kadınları yakınıyorlardı. Bir şey bulma olanağı kalmamıştı, hayati maddeler bile ortada yoktu. Karaborsada fiyatlar yükseliyordu. İşçiler, bu gidişe bir son vermek gerektiği görüşündeydiler. Açıkça belli olan belediye seçimlerinde zaferi komünistlerin kazanacağıydı. Bizdeki Tatarların boyunduruğuna düşmek için Almanlarla savaşmaya değer miydi? diye düşünüyordu Lancier.

Pinaud, ünlü bir Amerikalı gazetecinin kendisiyle görüşmek istediğini Lancier’ye söylediğinde, epey ağırdan aldı:

— Neye yarar? Onların gazeteleri bizimkilerden beter. Yazarlara diyeceğim yok, evet, ama…

— Amerika’da basının rolü çok önemlidir. Amerikalıların dertlerimizi öğrenmeleri bizim çıkarımızadır; yardımımıza ancak onlar koşabilir. Coster’e; iş çevrelerinde sizin kadar ileri görüşlü birini bulamayacağı söylenmiş. Sizi tanımak için yanıp tutuşuyor. Bir saatliğine kabul etseniz…

— Bir saatliğine mi? Yok canım! Bütün yurttaşları gibi yabaninin biridir, bundan kuşkum yok. Akşam yemeğine çağıracağım kendisini; Fransız kültürünün ne olduğunu gözleriyle görsün. Yarın Marthe'ın küçük kızkardeşi Claire, Poitiers'den geliyor. Bu basit olayı ailece kutlayacağız, Sizi ve Bayan Pinaud'yu da bekliyoruz sevgili dostum…

Lancier yemek listesini hazırladı. Kolay iş de değildi hani. Durmadan Marthe'a: "Şunu bulabilir miyiz? Bu var mı?" diye sormak gerekiyordu. Aslında iyi bir sanatçı, hiçten büyük eser yaratabilendir. Lancier, şişte turna balığı ve tavuk dolmasında karar kıldı.

Masayı çiçekler, küçük Amerikan ve Fransız bayraklarıyla süsledi. Claire:

— Ne güzel! dedi. Yaşadığımız kötü günleri unutturuyor…

Claire şen, çok tatlı bir genç kızdı: Beş yıldır mutlu olmayı bekliyordu. Nişanlısı tutsaktı. Kendisi bir dairede çalışıyor, geceleri hep gözyaşı döküyordu. Bill ilk görüşte onu beğendi. "İşim olmasa bu piliçle uğraşırdım" dedi kendi kendine. Ama eğlenmeye gelmedim. Hemen ev sahibini incelemeye koyuldu: "Gerçekten ilgi çekici bir tip…"

Birden Lancier'nin hüzünlü bakışları sofrada dolaştı. Savaş öncesi akşamlarını hatırlıyordu. Pinaud, Dumas ya da Nivelle'le kıyaslanabilir mi? Evet, Nivelle kötü yola saptı ama yine de iş konuşmaktan ve burnunu silmekten başka şey bilmeyen Pinaud gibi değil. Ya şu Amerikalı… Hepsinin yabani olduğunu söylerken

haklıymışım. Gelir gelmez ayaklarını masanın üzerine uzattı ve başladı sigara içmeye. Yemekten önce şarap, balıkla soğuk su içti. Yemek yerken sigarasını tüttürüyor, insanın ağzının tadını kaçırıyor… Ona iyi yemekler sunmaya çalışmak boşuna. Kendi konservelerine alışmış. Hem sonra hiç sıkılmadan nasıl da bağırarak gülüyor! Görmemişin teki: Savaştan önce buraya gelen Rus çok daha ince, çok daha kibardı, minyatürlerimi de beğenmişti. Buna Madam Recamier'nin resmini gösterdim. "New York antikacılarında bunun pek çok benzerini bulmak mümkün. Fiyatları da düştü. Fransa'dan getirtiliyor. Elli dolara alınabilir…" demez mi? Yabaniye bakın! Yine de Lancier, evsahipliği görevinin gereklerini unutmuyor, konuğa ilgi gösteriyor, bardağına şarap koyuyor, sorduğu bütün sorulara kibarca cevap veriyordu:

— Oğlunuzun cephede öldüğünü duydum; Leclere'in ordusunda mıydı?

— Hayır, Rusya'da şehit düştü. Oğlumla övünüyorum…

— Rusya'da mı? Demek komünistti?

— Asla! Benim gibi siyasetten nefret ederdi. Fransa'yı Almanlardan temizlemek istiyordu. Müttefik çıkarmasından çok önce Rusya'ya gitti. Hareketinin ne anlama geldiğini çok iyi anlıyorum. Hem Sovyet Rusya ile bizim komünistleri karıştırmayın Rusların ulusal ülküleri var..

— Ben de Rusya'da bulundum, dedi Bill. Ama o çağda, Rusya'da, Fransızların izi yoktu: Moskova savunması sırasında, gördüm Rusları. Hepsi gözü dönük insanlar. Topraklarını,

rejimlerini, bir de yanılmıyorsam Dimitri Nevski adlı prenslerini seviyorlar. O sıra herkes, Rusların işinin bittiğini sanıyordu. Ben, Rusların Moskova'yı vermeyeceklerini yazdım. Ulusal ülküleri olduğunu söylüyorsunuz değil mi? Kabul belki ulusal ülküleri bütün Avrupa'yı ele geçirmektir? Amerika'da, Rus tehlikesinin varlığına inanan pek çok kişi var… General Bradley'in karargâhında, Mareşal Montgomery'nin Ruslardan erken davranıp Berlin'e daha önce girmek istediğini anlattılar. Bu doğru olamaz. İngilizler başkasının bahçesindeki yemişleri koparmak istiyorlar. Berlin'e Patton ya da Hodges girmeli herkesten önce. Ama onlar yetişmezse, Ruslardan önce Montgomery'nin girmesi daha iyidir.

— Ben, Rusların herkesten önce davranacağı inancındayım, dedi Lancier. Belki rejimleri çok kötü, ama savaşı sanat haline getirmişler. İşgal yıllarında onların zaferlerine sevinme alışkanlığını edindik.

— Haklısınız, dedi Bill. Biz de çok sevinirdik. Alman işgalinde yaşamak çok güçtü değil mi?

— Korkunçtu..

Lancier bu sözü büyük bir inançla söylemişti. O an, işgal yıllarındaki acıyı, hayatı boyunca çekmediğine içten inanıyordu. Bill birkaç not aldı, ağzına bir parça tavuk attı, kahveyi bekleyen konyak şişesini kapıp bardağına doldurdu ve birden:

— Herhalde Almanlarla iş yaptınız, dedi. Fransa'da herkes onlarla iş yapıyordu…

Lancier sinirlendi:

— Alman birlikleri beşinci caddeden geçseydi görürdüm Amerikalıların halini! Önceleri Pétain'e inanmıştım, doğru. Sizler de ona güveniyordunuz. Büyükelçiniz Vichy'de tam iki yıl kaldı. Şimdi Pétain'i namuslu bir Fransız sayıyorum. Verdun'de, onun komutasında savaştım. Yanıldı işte… Hepimiz olanaklarımız ölçüsünde direndik. Bakın Bay Pinaud'ya ne genç bir adam, ne de duygularının tutsağı; ama '42 yılında katıldı Direniş Hareketi'ne, hayatını tehlikeye attı. Bütün bunlardan sonra bir de bize serzenişte bulunuyorsunuz öyle mi?

Bill, tatlılıkla:

— Alınmamanız gerekir dedi. Bir gazetecinin her zaman kışkırtıcı bir yanı vardır. Düşüncelerimi değil, Amerika'da yaygınlaşan birtakım saçmalıkları anlatıyorum. Görüşlerinizi ortaya koyup bu söylentileri çürütebilmeniz için. Ben, kendi hesabıma Fransa'yı çok seviyorum; akla gelebilecek en zarif ülke. Ama anlayamadığım bir şey var Bay Lancier. Direnişte nasıl oldu da komünistlerle bağdaşabildiniz?

Cevabı Pinaud verdi:

— İnsan her zaman müttefiklerini seçemez bunu sizler de iyi biliyorsunuz. Karşılığında ben size sorayım: Bolşeviklerle nasıl bağdaşıyorsunuz? Amerika halkının komünistlerin direnişte önemli bir rol oynadıklarına inanması çok yanlış. Komünistler şamatacılıkta ustadırlar. 1940 yılını hatırlamak yeter. O sıralar sesleri çıkmıyordu; Hitler Rusya'ya saldırınca başladılar

bağırmaya…

Bill hep not alıyordu. Marthe'nın binbir güçlükle bulabildiği keçi peynirini tatmasını söylemek istedi Lancier. Ama birden her şeyi unuttu, başladı komünistlere veriştirmeye. Kendisi bile onlardan niçin bu kadar nefret ettiğini bilmiyor, kinini yurttaşlık duygularına bağlıyordu. Bir keresinde Marthe, komünistlerin fabrikasına el koymalarından mı korktuğunu sormuş, Lancier alçak sesle şu cevabı vermişti: "Fabrikama mı? Onun ne önemi var?… Benim elimden Mado'yu aldılar."

Artık kendinden geçmişti:

— '39 yılında, savaş başladığı sıra gördüm o yurtseverleri! Rusları savunuyorlardı. O sıra Lejean'a "Fransız değil Tatarsınız siz," dedim. Belki aynı Lejean ilerde, Almanlara savaş açmıştır ama ihanetini asla bağışlayamayacağım… Şehitlerin kanlarıyla zenginleşmek. Oradour yıkıntılarını sömürüp oy kazanmak istiyorlar. Hepsinin gözü dönük; Fransa'yı ikiye böldüler, her aileyi parçaladılar. Yüreğim kan ağlıyor…

Pinaud; Lancier'nin kızının partizan olduğunu Bill'e anlatmıştı. Bu yüzden Bill görüşmek istemişti onunla… Bomba gibi patlayacak bir yazı hazırlamayı kuruyordu: Ak saçlı bir babanın dramı! Doğrusu, Lancier'nin dış görünüşü onu düş kırıklığına uğratmıştı biraz; ama kendini çabucak topladı. Değişik bir yanı vardı: İyi yaşamayı seven, gülüşünün ardında gözyaşlarını gizleyen bir baba.

Pinaud, Lancier'nin kızından söz açılırsa kendisinden bilgi

aldığını söylememesini istemişti. Bill, konuyu açmanın sırası geldiğini anladı:

— Solcu bir gazetede genç ve güzel bir kadının resmini gördüm. Altında Madeleine Lancier yazıyordu. Yakınlarınızdan biri mi acaba?

— Benim kızımdır Bay Coster. (Lancier'nin sesi titriyordu. Marthe, Amerikalıya nefretle baktı. Pinaud öksürüyordu. Claire: "Burası çok dumanlı" dedi ve kalkıp pencereyi açtı) Evet kızımdır… Zavallı Marceline'imin dışında kimseyi onun kadar sevmezdim. Mado büyük bir ressam olabilirdi. İşte, ilk denemeleri duvarda asılı… Marquet parlak bir geleceği olduğunu söylüyordu… Onu partizanlar aldı elimden. Doğruluğundan bir an bile kuşkulanmıyorum. Ama şimdi aramızda bir uçurum var. Buraya geldiğinde bütün gücümü topladım ve açıkça söyledim ona: "Kimi daha çok seviyorsun, babanı mı yoksa o çılgınları mı? …" dedim.

Lancier, peçetesiyle gözlerini sildi. Bill durmadan yazıyordu. Yemekten sonra pardösüler giyildi, bahçeye çıkıldı. Akşam şimdiden ilkbahar kokmaya başlamıştı. Kestaneler çiçek açıyordu. Bill ve Claire önden yürüdüler. Yaşlılar evden fazla uzaklaşmadılar. Lancier, Pinaud'ya:

— Ne yabani insanlar! dedi. Sandığımızdan da betermişler… En ufak bir saygı kırıntısı yok adamlarda!… Doğrusu, tavuk dolması için boşuna uğraşmışız. Marthe bütün gününü harcadı… "Porridge" ve "corn-flakes" verseydik çok daha hoşuna giderdi…

Claire göründü; sonra Bill arkadan yetişti ve evsahipleriyle vedalaştı.

Konuklar gittiğinde, Marthe kardeşinin yanına çıktı. Lancier, acı acı barışı düşünüyordu. Savaştan iki dev galip çıktı: Amerika ve Rusya. En korkuncu hangisi, pek kestiremeyeceğim… Marthe odaya girdi. Genellikle sakin görünüşlü olan karısı sinirliydi:

— Maurice, bir daha böylelerini eve çağırma…

Lancier korktu:

— Ne yapmış?

— Claire'e saygısızlık etmiş. Claire'in ne kadar duyarlı olduğunu fark ettin mi? Birtakım iltifatlar etmiş; kardeşim de içkiyi fazla kaçırdığını sanmış ve işi şakaya vurmuş. Ama kartını uzatıp: "Yarın beni görmeye gelirseniz kırk dolar veririm!" dememiş mi kıza?

— İnanılır gibi değil. Hem de saygıdeğer bir evde!…

Az sonra Marthe, kocasına her şeyi anlattığına pişman oldu. Lancier bütün gece gözünü kırpmadı, homurdanarak bir odadan öbürüne koştu durdu. Sabah da karısına:

— Her şeyi satıp Gelinotte'a çekilsek nasıl olur? dedi. Ne dersin? Basit bir hayat yaşarız. Keçi, tavşan ve tavuk yetiştiririz. Büyük bir masrafımız yok aslında. Artık genç de değiliz. Hiç olmazsa Gelinotte'da ne Amerikalılar olacak, ne komünistler, ne

de Pinaud. Bu hayatın kabalığında boğulacağım… Ancak şimdi anlıyorum kırda yaşamanın ne büyük mutluluk olduğunu. Claire evlenecek, çocuğu olacak, kendi torunumuz gibi şımartırız onu… Belki Mado da bana acır, birkaç günlüğüne görmeye gelir? Şu lanet olasıca siyasetin sözünü hiç etmeyiz, Marceline'i anarız…

Lancier'nin Gelinotte'la ilgili düşleri uzun sürmedi. Garcy onu yemeğe çağırdı ve bir kere daha Paris hayatının akıntısına kendini kaptırıverdi.

Bill yazısına şu başlığı koydu: "Kral Lear'ı ağlarken gördüm."

25

Bir yıl önce Gerta, beklenmedik bir sıra topal Günther Speier'le evlendiğinde herkesin görüşü değişikti. İrma kardeşinin seçimini onaylamadı. Yiyecek dağıtım servisinde şef! İnsan böyleleriyle yiyecek karnelerinin dağıtıldığı merkezde karşılaşır, kendi yatak odasında değil… Günther burnunu silerken gürültü yapıyor, masada ağzından yemek saçıyor, hem sonra bir insan bu kadar çirkin olamaz. Gerta benden ancak iki yaş büyük; kendine çeki düzen verip yüzünü boyaması dikkati çekmesi için yeterdi. Üstelik biraz parası da var. Acele edecek ne vardı sanki?… O sıra Biarritz'de bulunan kardeşleri Friedrich de çok kızdı. Keller'in kayboluşundan bu yana bir yıl geçmiş ve Gerta hemen yerine birini buluvermişti. Ya Johann hayattaysa? Ölüm haberini almışlardı aslında; ama Stalingrad'dakilerin ne olduğu kesinlikle bilinebilir miydi? Doğrusu, şu kadınlar beş para etmez; onlar için savaşırsınız, size ne sürprizler hazırlarlar!.. Annesi de haberi aldığında Johann'ı düşünüp birkaç damla gözyaşı döktü. Aslında Gerta akıllıca davranmıştı: Otuz bir yaşındaydı, iki çocuğu vardı ve kendisiyle evlenmek isteyenlerin sayısı da şu sıra pek azdı. Bayan Frenzel, gerektiği gibi bir koca bulduğu için arkadaşına gıpta etti. Yiyecek, üniversiteden çok daha önemli bir sorun. Evlerinde yemek yemek, Gerta'nın o adamla neden evlendiğini anlatmaya yeter. Başkalarının aşkı gözlerinde; Gerta'nınki ise yemek masasında… Frenzel içini çekti; Keller bir bilgindi, bu Speier neyin nesi? Hırsızın teki. Bilmiyorum, belki bir şey çalmıyor ama bunların hepsi hırsızdır… Frenzel Gerta'ya: "Kararınız hoşuma gitti,"dedi. "Sizin aracılığınızla Speier, Johann'ın kafatasında yanan ışığa konacak." "Kafatası" sözcüğünü duyduğunda, Gerta'nın neden bembeyaz kesilip

kapıya tutunduğunu anlamadı.

Gerta, Günther'le sakin bir hayat yaşıyordu aslında Adam, iki kere sarhoş olup Gerta'yı dövmüş, onu "havasız bir karı" olmak, "kocası ölmeden bir kere daha evlenmek"le suçlamıştı. Ama Gerta küçük bir kız değildi; erkeklerin mantıktan yoksun olduklarını biliyordu. Ya savaşmak zorundaydılar, ya da kızgınlıklarını karılarının sırtından çıkarmak. Gerta da Günther'in eseri olan bir kaç çürüğü bağışladı. Günther'i bir gereklilik sayıyordu; insanın sırtında iki çocuk varsa kocasız yaşayamaz.

Şimdi, birlikte geçirdikleri bir yılı düşündüğünde aslında mutlu olabilirim, diyordu. Günther çocuklara iyi davranıyor; savaş bittiğinde bir çocuk daha yapacağımıza söz verdi. Ama bitmiyor ki bu uğursuz savaş. Bombardımanlar da cabası. Annem dayanamadı, Breslau'ya, teyzemin yanına gitti. Doğuda herkesin çok daha rahat olduğu söyleniyordu. Oysa tam cehennem ateşinin göbeğine düştü. Buradan yüz kere kötü orası. Ruslar Breslau'ya kadar ilerlediler… Olga'yı yollamakla ne iyi etmişim. Tam sırasıydı, karı gırtlağımı kesiverirdi. Sonbaharda, daha Ruslar Almanya'yı işgal etmeden öylesine küstahlaşmıştı ki… Bana "Yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz" dedi bir gün. Suratına anahtarla vurmamın doğru olmadığını söylemişti Günther; kırbaçlasam çok daha iyiydi… Bizimki de çok duygulu. Kim bilir belki kız hoşuna gidiyordu… Ah! Hayatı boyunca burnu kırık kalsa! Artık onu dövmek bile işime yaramaz. Bitip tükenmek bilmeyen felaketler kol geziyor; insan radyo dinlediğinde serseme dönüyor. Ruslar Berlin'in pek uzağında değil. Amerikan tanklarının da Mayence yakınlarında olduğu söyleniyor. Yolda karşılaşanlar selamlaşıyor, her şeyden önce birbirlerine şu soruyu soruyorlar: "Neredeler?"

İrma, kızkardeşine:

— Bir Nazi'yle evlenmekten daha sersemce şey yapamazdın dedi.

Martha Frenzel, biraz daha üstü kapalı konuştu.

— Kocam partili değil… Johann'ın da partiye kayıtlı olmadığını sanıyorum…

O güne dek Gerta, Günther'in düşünceleriyle ilgilenmemişti. İyice düşünüp taşındıktan sonra, "iyi bir işi var," demişti kendi kendine. Bir bacağı da öbüründen kısa demek cepheye göndermeleri mümkün değil.

Şimdi soruyordu kocasına:

— Neden partilisin?

— Nasıl, neden mi? Kimse partiden atmadı da ondan.

— Neden partiye yazıldığını soruyorum?

Günther sinirlendi:

— Birden hepiniz başımıza açıkgöz kesildiniz! Sanki partiye kaydolan tek kişi benmişim gibi! Eskiden neydim? Sıradan bir katip. Naziler işbaşına gelince sözü dinlenen biri oldum. Hatırlatmak bana düşmez ama bir üniversite hocasının dul karısı yatağımı paylaşmak istedi… Şimdi de "neden" diyor! Bu işin

böyle biteceğini önceden kim kestirebilirdi? Führer benden çok daha akıllı, onun bile aklına gelmedi.

— Öldürülmekten korkmuyor musun?

— Neden korkacak mışım? Parti yöneticisi değilim ben, uzmanım. Amerikalılar da gelse yine yiyecek karnesi dağıtılacak, ne kadar un kaldığı hesaplanacak…

İrma, siper kazmaya gönderileceğinden korkuyordu. Yattı yatağa, o kadar iyi numara yaptı ki doktor, sıtmalı olduğunu gösteren bir rapor verdi. Yarattığı hasta kişiliğini öylesine benimsemişti ki, gerçekten ateşler içinde yanıyordu.

Günther eve döndüğünde:

— Gelip Heidelberg'e yerleştiğim güne şükrediyorum, dedi. Gerta bir şey anlamadı: Niçin şükrediyordu kocası? Herkes topların yakında kente ateş açacağından söz etmekteydi.

— Sarhoş musun sen?

Günther başını salladı.

— Burada yaşadığım için mutluyum. Savaştan sönce Dresden'de oturduğumu biliyorsun. Rusların kenti ele geçirdiklerine hiç kuşku yok. Yaşlı Karl Hünert'in, elinde kumbarasıyla kıkırdadığını görmek isterdim.

Günther acı acı güldü. Frenzel, homurdanarak geldi:

— Anlaşılır gibi değil… Führer nerede? Kartal bakışları bu dramı görmeli. Suç küçük burjuvazinin karayılanlarıyla Himmler'in akreplerinde…

Günther ona:

— Vazgeçin sızlanmaktan, dedi. Kimsenin Führer'i düşündüğü yok; bırakalım köpekleri, kediler bile unuttu onu. Artık insanları ilgilendiren, buraya kimin geleceği. Keyfim yerinde çünkü Amerikalıların geleceğine inanıyorum. Berlin ya da Dresden'den söz ettiğim yok. Oraları gerçekten karabasan gibi; Kızıllardan daha korkunç bir şey düşünülemez. Yine de dairemi Stuttgart'ın en lüks eviyle değişmem.

— Neden? diye sordu Gerta.

— Çünkü Stuttgart'a Fransızlar gelecek. Ruslardan daha iyi, ama onlar da kötü. Almanlar Amerika'ya kadar uzanmadılar ama Fransa'da dört yıl kaldılar. Bir bakıma, "iade-i ziyaret"te bulunuyorlar. Hem sonra, Fransızların topu sapık. Zencilerden hoşlanmaları boşuna değil. Oysa Amerikalılar mert kişiler, ari ırkının gerçek temsilcileri.

Ertesi gün, Günther, çok önemli bir haberle döndü.

— Onları karşılamaya gittiler?

— Kimler?

— Subaylarımızdan sekizi. Arabalarına da bir "Kızılhaç"

yaptılar.

— Bir şey anlamadım. Kimi karşılamaya gittiler?

— Führer'i değil herhalde. Amerikalıları karşılayacaklar. Kenti bir an önce işgal etmeleri için. Fransızların buraya girmesine izin verecek değiller ya… Hem sonra içimizde de epey ayak takımı var, Ruslar, Polonyalılar, Fransızlar. Bu güruh, sanırım, adam öldürmekten hiç kaçınmaz. Milletvekillerimiz, Amerikalılara, en ufak bir direnme gösterilmeyeceği konusunda güvence verecekler. Geçen her saatin değeri var…

Gerta dolabı karıştırdı, yırtık bir çocuk çarşafı buldu, balkona astı.

Amerikalılar Gerta'nın hoşuna gittiler. Hemen iyileşen İrma'ya gelince, pencereye çıkmış gülümsüyordu:

— Gerta, şu subaya bak. Hani bir sinema oyuncusu vardı, onu hatırlatıyor… Adı bir türlü aklıma gelmedi… Ne tatlı gülüyor!

Ertesi gün İrma, bir Amerikalıyla konuşmaya kalktı. Asker alaycı bir sesle:

— Güzel bir yüzün var ama, bir karıya altmış beş dolar da pek fazla, dedi. Olanaklarım bu kadarına elvermez…

İrma ağlıyordu; beni orospu sandı. Günther, Amerikalıların halkla ilişki kurmalarının yasaklandığını anlatınca, İrma, akşama doğru biraz rahatladı; yasağa uymayanlar cezaya

çarptırılacaklardı.

Bana o çirkin sözleri söylemesinin nedeni buymuş, dedi İrma… Yine de çok saçma. Führer'le konuşmak istememelerini anlarım. Ama benim suçum ne? Amerikalılar çok hoşuma gidiyorlar. Hep Hollywood'a ve Miami'ye gitmeyi düşledim.

Birkaç gün sonra Johann'ın çalışma odasına el kondu. Genç Teğmen Harper oraya yerleşti. Daha ilk gün, Gerta'ya bir kutu konserve, İrma'ya bir paket çikolata getirdi. Gerta sordu genç teğmene:

— Şu uğursuz savaş yakında bitecek mi?

— Yakındır sonu. Tanklarımız diledikleri yere dalabiliyorlar artık. Belki şimdi Avusturya'dadırlar. Ruslar da iyi savaşıyorlar. Artık işler yolunda. Ama kışın, hiç de şakaya gelir yanı yoktu çarpışmaların. İtalya'dan söz etmiyorum, orası cehennemden farksızdı. Sağ çıkamayacağımı sanıyordum. Üstelik karımla bir de çocuğum var…

Duygulanan Gerta, gözlerinde biriken yaşları sildi.

— İnsanlar gerçekten deli dedi… Neden savaşırlar?

— Savaşa siz başladınız. Yani Almanlar… Bizde yazılanlara göre böyle. Neden savaştığınızı bilebilir miyim sanıyorsunuz? Amerika'ya da gözdağı vermişsiniz. Bana sorsalardı savaş açmazdım… Chicago'da bundan çok daha rahat bir dairem var. Ama sizin ev de fena değil; Fransızların pisliğinden sonra insana

çok iyi geliyor. ‘Her şey bir yana, Almanlar hoşumuza gitti. Sonunda uygar bir ülkeye gelebildik,’ diyor subaylarımız. Askerlerimize gelince, onların bir şeye aldırdıkları yok. Yiğit çocuklar, iyi savaşıyorlar ama uluslararası politikayla ilgilenmezler. Akılları fikirleri evlerine dönmekte…

Koltuğuna yayılan Harper, hayranlıkla İrma’yı seyrediyordu. O gece, İrma’nın kısa süre önce duyduğu kırgınlık geçti. Ertesi sabah, okulda öğrendiklerini geliştirmeye karar verdi. Birtakım İngilizce sözcükleri defterine yazdı ve başladı çalışmaya.

Günther işinde kaldı. Eski Nazilerin sonradan gözden geçirileceği söylenmişti, ama neşeli Amerikalıya bir göz atınca içi rahatladı. İki gün sonra da Frenzel ziyaretine geldi.

— Amerika’nın meşalesi Goethe’nin ışığını yayıyor, dedi. Washington ve Eisenhower, tek başlarına en büyük Alman düşünürlerinin düşlerini gerçekleştirdiler.

Sinirlenen Gerta, adamın sözünü kesti:

— Ne yapacaksınız şimdi? Herhalde “Neşenin Gücü“nü kapatmışlardır?

— Şu sıra bir “Hıristiyan ve Demokratik Birlik” kurmak üzereyim. Amerikalılar, ellerinden geldiğince bize yardım edeceklerine söz verdiler.

Küçük Gretchen, gülerek içeri girdi: Amerikalı çocuğa bir şeker vermişti. Tek teslim olmayan Gerta’nın oğlu Rudi’ydi.

“Büyüdüğümde onları yeneceğiz” diyordu.

Gece, Gerta kocasına sordu:

— Günther çok mu mutsuzsun?

— Herkes gibiyim… Tabii başımıza gelen büyük bir felaket. Ama haklıymışım, biz talihli çıktık. Umutsuzluğa düşmemek gerek. Önümüzdeki beş yıl çok sıkıntılı geçecek. Hitler şarlatanın biriydi, hesaplarını yanlış yaptı. Olaylara boyun eğmek gerek. Kim bilir, belki yirmi yıl sonra Almanya onları ezer. Rudi o günleri görebilir…

Gerta ağlamaya başladı:

— Johann gibi ölmesini mi istiyorsun? Hepiniz delisiniz, başka şey değil…

Günther daldı, horlamaya başladı. Duvarın ötesinden belli belirsiz bir fısıltı geliyordu: İngilizcesini ilerletmeye çalışan İrma’nın sesiydi bu. Pencerenin altında Amerikalılar böğürüyordu. Gerta, yatağında düşünüyordu. Benim için savaş sona erdi: Bilançosunu yapabilirim. Bir üniversite öğretim görevlisinin karısıydım; Profesör Borhardt’ın evine girip çıkıyorduk. Paris’te, ünlü bir bilginin evine gitmiştik. Johann saftı ama düşünmesini biliyor, kitaplar yazıyordu. Günther’e gelince, bir hiç. Amerikalılar onu bugün tutuyorlar, ama yarın kapı dışarı edebilirler. Alman markı da artık beş para etmiyor. Sefalete düşeceğiz. Ya terzilik yapmak ya da bir odaya kapanıp çalışmak zorunda kalacağım. Ülkenin bütün geride kalan bölümleri gibi

yaşadığımız kent de iflas etti. Johann Fransa'dan döndüğü sıra ne kadar iyiydik! Herkes bize saygı gösteriyordu. Şimdi, sanki topumuzda veba mikrobu var. Şu sıra İrma Amerikalıyla yatıyor; korkunç bir şey. Ölmediyse, Willi'nin cephede olduğunu, savaştığını düşündükçe… Ben de matah sayılmam! Amerikalıya gülümsüyor, armağanlarını geri çevirmiyorum. Frenzel ne demişti? "Kafatası" mı?… Korkunç! Belki şu sıra Rusya'da karlar erimiştir, kafatası bir tarlanın ortasında sürünmektedir. Johann'ın dişleri, göz çukurları… İşte ondan, mutluluğumuzdan, bütün Almanya'dan arta kalan.

26

Vassia ağabeyinin ölümünü kışın haber almıştı; bu büyük darbenin altından kalkması epey uzun sürdü. Çocukluğunda, annesinin Sergey'e gösterdiği büyük sevgiyi kıskanırdı. Vassia, gizli düşüncelerini ağabeyine göstermemişti hiç. Çekinirdi: "Söylersem beni çok aptal bulacak…" Zamanla dost oldular, ama aralarında hep bir uzaklık vardı. Çok güzel, erişilmez bir kadını severcesine seviyordu Sergey'i. Kendi kendine: "Bunu Sergey bilir" ya da "Sergey bunun çözüm yolunu bulur" derdi hep. En ufak bir kıskançlık da duymuyordu. Sergey'e hayrandı, övünüyordu onunla. Sergey'in öldürülmüş olabileceğine bir türlü aklı yatmıyordu. Kendisi, Vassia, tıpkı Avanesyan; Nesterov, Grişa gibi ölebilirdi. Ama Sergey, asla…

Nina Georgiyevna küçük oğluna öylesine soğukkanlı, öylesine sade bir mektup yazdı ki Vassia, mektubu okurken gözyaşlarını güç tuttu. Annesinin duygularını sezebiliyordu. Sergey onun bütün hayatıydı. Şöyle diyordu Nina Georgiyevna: "Sana, gazeteden kesilmiş bir yazı yolluyorum. Sergey'in nasıl şehit düştüğünü General Belski'nin mektubundan öğrendim. Mektubu sade ve dostçaydı. O da '43'de bir oğlunu kaybetmiş. Sonra iki Yugoslav kadınından mektup aldım. Sergey'in oturdukları kenti kurtardığını söylüyorlardı. Durmadan bunu düşünüyor, bununla avunuyorum. Ölümü korkunç bir şey ama Sergey'in böyle ölmesi gerekirdi. Valya yanımda; birbirimize destek oluyoruz, acıya birlikte katlanmak daha kolay geliyor. Valya'nın ne kadar yıkıldığını söylemem gereksiz; genç bir kadın için zor şey. Sergey'e çok bağlıydı. Neyse ki Valya'nın sanatı, sahnesi, kendine göre bir hayatı var; kendini daha kolay toplayabilir. Sevgili

Vassia'cığım, bana sık mektup yaz. Senden uzun süre mektup almayınca çok kaygılandığımı gizlemiyorum. Nataşa beni avutmaya çalışıyor; mektup yazmaktan hoşlanmadığını söylüyor. Ama Sergey'in ölümünden bu yana çok düşündüm. Şu iş bir an önce bitsin de mutlu ol yavrum. Pek bir şey kalmadı savaşın sonuna…"

Acıyla karışık bir şaşkınlıkla, "Sergey yok artık" diyordu Vassia kendi kendine. En iyiler öldü… Annem çok acı çekiyor. Artık bitsin şu iş! Halk dayanma gücünün son kertesine geldi. Biz mi daha çok yorulduk, yoksa geridekiler mi, onu da bilmiyorum ya…

Yeni arkadaşları olan topçularla dost olmakta gecikmedi. Kendini topçulara yakın hissetmesi de boşuna değildi. Albay Nikitin, soğuk, canlı bir duygudan yoksun sayılıyordu. Vassia, bir akşamını onunla birlikte geçirdi; herkesin hayatta işlediği ve sayıları epey fazla olan hatalardan, dostluktan, yalnızlıktan söz ettiler. Vassia, Nikitin'in ihtiraslı ve ateşli bir yaradılışı olduğunu, ama bu yanını gizlediğini anladı; yüreğinin en derin girintilerini aklın ışığında gözden geçiriyordu. Vassia, topçulardaki hesap ve matematikle uyuşan, tahminlere, varsayımlara, sezgilere boş veren heyecanı seviyordu. Ben de onlar gibiyim galiba… Belki değilim de öyle olduğumu sanıyorum… Neyse, savaş bittiğinde Nataşa'ya sorarım. O sorumun cevabını daha iyi verecek durumda… Peki ama savaş ne zaman bitecek?

Bu küçük Alman kentinde konaklayalı çok olmuyordu belki ama Vassia iyiden iyiye yaşlandıkları düşüncesine kapılmıştı. Takvime bakmak gereksiz diyordu kendi kendine. Almanları gördükçe çok uzun bir süreden beri burada oturduğumuzu

anlıyorum…

Her gün, yolda, başında yeşil şapkasıyla şişman bir Almana rastlıyordu. İlk günler sözkonusu Alman, Ruslardan öylesine korkuyordu ki sonunda Vassia, Teğmen Şerubiyev'e: "Eli titremezse insan bu adamın resmini yapamaz" dedi. "Baksana, ne kadar bulanık bir görünüşü var, titriyor." Artık adamın güveni yerine gelmişti; görünüşü daha belirgindi; eski bir tanıdık gibi selamlıyordu Vassia'yı. Vassia, üzerinde "Berlin: 64 Km" yazılı tabelaya baktı. "Daha ne kadar pinekleyeceğiz burada?" diye söylendi.

Nataşa sanki hep Vassia'nın yanındaydı. Beyaz Rusya ormanlarındaki gibi gölgesi değil, canlı, ılık bir Nataşa. Dudaklarını garip bir biçimde büzüp sıcak çayı üflerken görüyordu karısını. Başı omuzunda, çiçek resmi çiziyordu; başında bir mavi bere, gülen gözleri ve o garip kalkık burnuyla Gorki Sokağı'nda ilerliyordu. Ne zaman kucaklayacaktı karısını? Dört yıla yakın bir süre sabırla beklemişti, artık dayanamıyordu. Elinde olmaksızın yaptığı hareketin farkına vardığında epey şaşırdı. Buluşma saatini geçirmekten korkarcasına, sık sık saatine bakıyordu.

Ve yeniden ilerlemeye başladılar. Vassia günlük emri okudu. "Berlin'e doğru ileri" dediğinde sesi titredi, durdu, neredeyse mırıldanarak: "İşgalci Almanlara ölüm! diye ekledi. "Berlin'e!" sözünü sık sık tekrarlamıştı. Ama bu söz o zamanlar bir parola, bir düş, bir yemindi. Şimdi belirli bir talimat olmuştu: Berlin üzerine yürüyoruz… İvan'la birlikte bu saati ne kadar beklemiş, SS'ler peşlerindeyken ne kadar çok sözünü etmişlerdi. İvan'ı astılar, mutlu günü göremeyecek.

İnsan yüreği de, olayları kendine göre bir sıraya dizer; gecenin bu son saatinde (Vassia saatine baktı: Dört buçuğu gösteriyordu) yer sarsılmaya başlayıp gökyüzü kıpkırmızı kesildiğinde Vassia'nın aklına güzel bir yaz günü geldi. Minsk, rüzgâr esiyordu; Nataşa yanında yürüyor; küçük bir çocuk kırık bebekler gibi yatıyor yerde, bir kadın hıçkırıklarının arasında ona sesleniyor: "Petro!"Başlıyor! Bu söz öylesine yüksek sesle söylendi ki, Kustrin'in epey uzağında, Berlin'deki dairesinde Hilda uyandı, gözlerini ovuşturdu ve Walter'e seslendi: "Ulu Tanrım, yine bombardıman ediyorlar!" Ricther çok sonraları şunları anlatacaktı: "Karlshorst'ta mevzilenmiştik. Uykumda, bir fırtınanın patlak verdiğini sandım. Hepsinin aklı başından gitti! Teğmen Schemmer: "Rusların gizli bir silahı olmalı" diyordu.

Albay Nikitin savaşın ilk aylarını hatırlıyordu: Almanlar çok güçlüydüler; ama o sıra bile belirli bir savaş planları yoktu. Ayrıntılarla ilgili emirleri olduğu gibi yerine getiriyorlardı. Plan da şuydu: "Moskova'yı almak. Kızıl Meydan'da geçit töreni düzenlemek." Ama ellerinde belirli bir saldırı planı yoktu. Bir şeyler uyduruyorlardı. İşte başarıya ulaşırsa ne ala, başarıya ulaşmazsa biraz daha sağa ya da sola yönelmekle iş olup biter. İskambil oyunu gibi bir şeydi, "şimendifer" partisi çeviriyorlardı sanki: Ellerinde iyi kartlar vardı, ama kafalarını katmıyorlardı oyuna. Şimdi biz, satranç oynarcasına, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmadan, kendimizi bütünüyle oyuna verip ilerliyoruz.

Saldırı uzun uzun düşünülüp taşınılarak hazırlanmıştı. Her gece, Oder'in batı kıyısına piyade ve topçu tümenleri, tanklar, cephane geçiriliyordu. İçlerinde Sergey'in eski dostları Stalingrad'da çarpışmış pek çok savaşçının da bulunduğu istihkâmcılar bombalarla top mermilerinin iyice hırpaladığı

köprüleri kısa sürede onardılar. Her akşam, Ossip ufak bir kara parçası daha ele geçirmek için ileri kol çıkarıyordu. Haritasının üzerinde Alman alaylarının, taburlarının, bölüklerinin yerleri işaretlenmişti. Alaycı bir gülüşle:"Üçüncü bölüğün yalnız adı bölük" diyordu. "Topu topu on yedi kişi kaldılar, hepsi de son seferberlikte askere alındılar…" Direniş yuvalarının, kale haline getirilmiş resmi binaların, barikatların işaretlendiği Berlin haritasını gören Minaev pek keyiflendi: "Şu işe bakın! Almanlardan da Alman çıktık…"

Geçen yıl Albay Gabler'in yerini alan General Hellwitz, tümenindeki subaylarla askerlere: "Führer Berlin'in düşmeyeceğine inanıyor" dedi. "Buraya dev güçler, bol araç-gereç ve cephane yığdık. Faustpatronelerimiz[13] olduktan sonra Rus tanklarından korkmuyoruz. Başkomutanlık "V" füzelerini, düşmana karşı kullanmaya karar verdi… Bolşevikler, Volga'ya sırtlarını vererek aylar boyu Stalingrad'da direnmeyi nasıl başardılarsa, biz de güçlük çekmeden Alman ulaştırma şebekesinin düğüm noktası Berlin'de dayanacağız. Zaferi kazanmak için gerekli her şey bizden yana. Her birimizin büyük özveri göstermesini istiyorum." Astsubay Engel, Richter'e: "Teğmen Schemmer de burada pek çok asker olduğunu söylüyor. İki yüz bin kişi varmış" dedi. Richter, dikkatle onun yüzüne baktı: Berlin'i korumak istediklerini sanıyorum. Teğmen gizli kalması koşuluyla, haziran ya da temmuza kadar dayanırsak iki taraftan biriyle barış yapabileceğimizi söyledi. Ruslarla mı, yoksa Amerikalılarla mı, ondan haberi yok. Berlin'i nasıl koruyabiliriz? Savaşın başı olsaydı başka… General, Stalingrad sözünü etmekle yanlış iş yaptı… Bak, ben bir astsubay mıyım? En iyimser bir görüşle, artık astsubayın sekizde biriyim şimdi.

O sıra gazeteler, düşman savunma hattını yarmak için yirmi iki bin toptan yararlanıldığını yazdılar.

Ama savaş sırasında Vassia'nın rakamlarla uğraşacak hali yoktu. "Ateş!" diye haykırıyor, kimsenin sesini duymadığını görüyordu. Gürültü öylesine büyük kulakları sağır ediciydi…

— Ateş! diye haykırıyordu Vassia.

Almanlar bataryayı ateşe tutmuşlardı. Jdanov öldü. Sedyeciler Greçko ile Luntz'u götürdüler. Arızalanan parçalar değiştiriliyor, mermi taşınıyordu. Herkesin yüzü kapkara bir terle kaplıydı. Askerler bir şey duymuyor, görmüyor, hatırlamıyorlardı. Ama verilen komutları iyice işitiyor düşmanın ön saflarını görüyorlardı. Bir şey de unutmamışlardı aslında. Bu cehennemde bile, Çernov, karısıyla küçük Genya'nın kendisini beklediğini biliyordu; onları düşünmüyordu, bir şey düşündüğü yoktu o an, Çernov amansızdı, ciddiydi, top namlusu gibi, kızmış, yanıyordu; ama yine de karısıyla Genya yanındaydılar. Çernov çok yakında olduklarını, Berlin'i geçer geçmez oracıkta beklediklerini biliyordu… Herkesin anıları, korkuları, bir hedefi vardı: Leningrad'daki açlık yılı, bahçe çitinin yanında duran Maşa; Harkov Traktör Fabrikası'nda öldürülen anasının bir parmağını emen süt çocuğu, Stalingrad'da yüz gün, cehennem ateşinde bin gün. Ortasına geldiği sıra bıçak gibi kesilen yağ filtreleri üzerine bir tez, seferberlikten sonra doğan küçük Valya kadınlar, kentler, nehirler, anayurt… Vassia haykırıyor: "Ateş!" Önünde, duman ve alevden bulutun, pembeyle gri karışımı şafağın (sanki sise kan karışmış gibi) içinde Nataşa'yı, sevgili, düğme burunlu karısını görüyordu.

“Berlin’e gelmekle aptallık ettim,” diye düşündü Hilda. “Kurt bana “mart kedisi” demekte haklı. Neden geldim sanki Berlin’e? Johanna vızgelir bana. Walter burada olduğu için geldim. Böyle bir serseme de nasıl aşık oldum? Onun için geldim Berlin’e. Neredeyse her gece kenti bombalıyorlar, beni yatıştırmak bile istemiyor…” Hilda Walter’e sarıldı. Genç adam homurdandı: “Daha erken… Uykum var…”

Saat sekizde Walter işinin yolunu tuttu. Kapının ününde toplanan kadınlar, gece olup bitenleri konuşuyorlardı. Bayan Müller (kocası uçaksavarcıydı): “Oder üzerine ateş eden bizim topçumuz” dedi. “Ruslar geçmeye çalıştılar, ama Hans başaramayacaklarını söyledi.” Ev sahibinin oğlu, on beş yaşındaki Paul Wick, Hilda’nın yanına yaklaştı; kepçe kulaklıydı, çakmak çakmak gözleri mor halkalarla çevrilmişti. Merdivenin karanlığında karşılaştılar. “Cepheye gidiyorum Hilda,” dedi Paul. “Beni öper misiniz?” Dalgın dalgın çocuğun yanağından öptü Hilda. Paul, genç kadının başını çevirdiği gibi dudaklarına yapıştı: “Asker miyiz değil miyiz, yahu?” Yanından ayrıldığında, Hilda korku içinde düşündü: “Bunun gibi küçük çocukları da gönderiyorlarsa durum çok kötü demektir…” Bir Morgenpost aldı. Gazeteleri hiç okumazdı; bu yüzden, önemli haberleri aradı durdu. Ama gazete, Rus saldırısından hiç söz etmiyordu. Almanların Elbe yöresinde başarılı bir karşı saldırıya geçtikleri belirtiliyordu yalnız. Bir de “Kızılların yaptığı işkenceler” başlıklı bir yazı; korkunçtu. Hilda sonuna kadar okuyamadı… Kurt, Rusların Asyalı olduklarını söylüyordu, inekleriyle birlikte yatarlarmış, doğru dürüst tuvalet yokmuş evlerinde. Bizimkiler de halka çok işkence ettiler. Kurt, kadınları astıklarını anlattı. Rusları kızdırdılar iyice, şimdi de Ruslar kapımıza dayandı… Korkak değilim, bombardımanlara da alıştım, diyordu Hilda kendi kendine. Her şey yerli yerinde:

Yıkıntılar, balkonlarında çiçekleriyle ayakta kalan evler, dükkânlar tramvaylar; duvarlarda afişler: 'Zafer ya da Bolşevik kargaşalığı." Neden korkuyorum öyleyse?... Pudra almaya karar verdi. Dükkân sahibi kadın küçük kutuyu özenle sardı, parayı saydı ve başladı hıçkırmaya: "Magdeburg'a gitmek istiyordum, arabam bozuldu..." Hilda düşündü: Johanna'nın yanına dönsem belki daha iyi ederim."

İstasyonda göçmenler oturmuş ya da yere uzanmışlardı. Aralarından yol açıp geçmek çok güçtü. Biri haykırıyordu: "Bavulum! Bavulumu çaldılar!" Bir kadın ağlıyordu: "Stettin'den güçlükle kaçabildik; Ruslar oraya da girdiler. İstasyon memuru Hilda'ya hayretle baktı: "Hasta mısınız? Nasıl gideceksiniz? Amerikalılar oraya girdiler bile."

Hilda geri döndü. Evinin duvarına, halk ordusundan bir yumurcak, özene bezene, "Berlin Alman kalacaktır" yazıyordu. Walter eve döndü. Hilda boynuna sarıldı: "Tanrım, ne oluyor? Seni o kadar merak ettim ki..." "Bana yiyecek bir şey ver" dedi Walter. "Hem öpüşüp koklaşmanın sırası değil." Hilda sinirlendi: "Ben namuslu bir kadınım, kocam var, benimle nasıl böyle konuşursun? Senin için hayatımı tehlikeye atıyorum. Şu sıra Johanna'nın yanında olabilirdim. Amerikalılar oraya varmışlar bile... Hayvanın birisin!" Yumurta tozuyla omlet yapıyor, gözyaşları tavaya akıyordu.

Binbaşı Minaev'in alayı Berlin'in doğu kesimine doğru güçlükle ilerlemekteydi. Her yanı çok iyi tahkim etmişlerdi. Almanların savunması da sıtma nöbetini andırıyordu: Bir coşup bir gevşiyor, sonra yine coşuyordu. Ya Almanlar, inatla karşı koyuyor, kent dışındaki evlerde mevzilenip dayanıyor ve karşı saldırıya

geçiyorlardı; ya da zorlu rüzgârın önüne katılan sonbahar yaprakları gibi batıya doğru kaçıyorlardı… Minaev sinirinden çıldıracaktı: "Heriflerin, bir saat sonra bile ne gibi bir oyun oynayacakları belli değil…" Özellikle bir tepeyi almakta epey güçlük çektiler. Sanki Minaev olanları görmüş gibiydi: Sağda alev alev yanan şu ev dikenli tellere yapışan bir istihkâmcının ölüsü, yoğun, boğucu duman. Önce Don tepelerinde, sonra Çernobil'deki gibi, Şibariyov "daha da yüklenmeyi" öneriyor, General Lutşitski telefonda bas bas bağırıyordu:

— Ne sallanıyorsunuz?

Ortalıkta kimse kalmadığını sandıkları bir sıra, Almanlar ateş açıyor, en önemli anda Kojevnikov'un bataryası susuyordu. Kilometreler sayılıyordu; bu üç kilometre yüzlercesine bedeldi… Savaş bütün gece sürdü. Ortalık aydınlanmaya başladığında, Minaev tepede, kurşuni ve iç kapayıcı bir renkle karşılaştı; dumana karışan sis, güneş ışığına bir türlü boyun eğmek istemiyordu.

General Lutşitski kırk sekiz saattir yatmamıştı. Kısacık bir küçük kanapeye büzüldü, uzun bacaklarını altına aldı. Şimdi ilerleme sırası Kaşkin'deydi. Tankların öne sürülmesi iyi olmuştu; Almanlar her yanı mayınlamamışlardı, rahatça yol alınabiliyordu. Üstelik istihkâmcılar yiğit kişilerdi! Bir saat uyuyabilirim herhalde. Uyku da bir türlü gelmek bilmiyordu. İşte, Berlin.. Berlin'i düşündüğü yoktu, aslında bu düşünce onda yer etmişti; tıpkı savaştan önceki hayatı, Moskova, incecik kırışıklarla çevrili Geyna'nın tatlı bakışları gibi. Sekiz yıl önce basit bir tabur komutanı olan Lutşitski, güneşin altında kavrulan Madrid sokaklarından birini izliyordu. İspanya'ya gönüllü gitmişti.

Talihim varmış, diyordu kendi kendine. Herkes buraya gelmek için can atıyor… Faşistlerin, "ilericiliğin" düşmanı olduğunu biliyordu; kitaplarda, gazetelerde okuduğu için biliyordu. Cuatro-Caminos Mahallesi'nin sefil ve daracık bir sokağında çocuklar oynuyorlardı. Geldiğinin ertesi günüydü. "Ne çok çocuk var İspanya'da" diye düşündü. Birden büyük bir patlama oldu. Ve Lutşitski yol boyu, kandan bir derenin aktığını gördü. Zamanla, daha pek çok şey gördü ama o sıcak günü unutamadı. Yirmi iki Haziranda Brest-Litovsk'daydı. Elbisesi yırtılmış, kucağında çocuğuyla bir kadın: "Bizi kurtarın!" diye haykırıyordu. Kadını arabasına aldı. Çocuk ölmüştü. Lutşitski, Oskol'dan Voroneje'ye dek çekildi. Üniversitenin birinci sınıfında okuyan büyük oğlu orada öldü. Generalin emrindekiler: "İyi bir komutandır" diyorlardı. "Ama biraz serttir. Oysa yüreğindeki yara durmadan kanıyordu. Şimdi, gözlerini kapamış, gülümsüyordu: Berlin!…

Minaev, düşlerinin akışına kendini kaptırıyordu: Çocukluğundan beri leylakları severdi. Çiçekten başka şey olmayan çiçekler vardı; ama leylakların özelliği başkaydı. Belki ilkbaharda açtıkları sessizlik ve uzun Kuzey gecelerinin tekdüzeliği yerini uğultuya lokomotiflerin düdüğüne, genç kızların kahkahalarına, sevme isteğine ya da çok uzaklarda bir yere gitmek arzusuna bıraktığında, kısacası olağanüstü bir şey yapmak istediğinde insanın kurduğu düşleri hatırlattıkları için. "Bak, beş yapraklı bir yonca"dedi Minaev Olga'ya. Olga güldü ve minicik çiçeği yuttu. "Merak etme, bunsuz da mutlu oluruz" Müncheberg'in işi bitti; demek ki, kibar Almanların deyimiyle "nach Berlin,"

Yemekleri sevimli bir evde yiyorlardı: Saks porselenleri içinde konserve atıştırıyor, kristal bardaklarda da su içiyorlardı. Siyasal

Komiser Tereşkoviç: Bu ev kimin acaba, merak ediyorum? dedi. Herhalde bir bankacının olmalı. Şimdilik Yaroslavlı bir dülger ailesinin çocuğu Piyotr Tereşkoviç yerleşti buraya. Bir süre düşündü sonra Minaev'e; "Nasıl oldu da sen Yaroslav'a hiç gelmedin? Daha güzel bir kent olamaz. Volga'nın üzerindeki cadde, bütün yolculuğa bedeldir! Moskova'da oturuyorsun, başkentin hemen yakınında olduğu halde Yaroslav'a gitmedin ha? Şeyden…" Birden durdu: Munchausen'den mi? Müncheberg'den daha iyi, diyelim… Tanya ile tanışırsın; Marksizm hocası, o kadar diyorum sana. Üstelik gerçekten harika bir kadın. Küçük Maya'm dört yaşında. Savaşın başından beri göremedim. Mayısta, savaş başlamadan bir ay önce doğdu… Tanya, küçüğün daha o sıra güldüğünü söylüyordu ama kuruntu tabii… Mutlaka beni görmeye geleceksin. Ne aptalca şey yahu: Avrupa'nın yarısını gezdik, sen Yaroslav'ı görmedin. Bu hikâye de neredeyse bitecek…

Hilda'nın oturduğu evin yakınında bir mermi patlamıştı. Mutfak camları zangırdadı. Hilda bir isteri nöbeti geçirdi. Bombardımandan korkmuyordu; komşularla Walter cesaretine şaşıp kalıyorlardı. Berlin'e dönerken neyle karşılaşacağından haberi vardı… Ama bu kez sinirleri dayanamamıştı. Pencereden dışarı bir göz attı, ortalık simsiyahtı; karanlıkta Rus tanklarının homurdandığını duyar gibi oldu. Az sonra Bolşevikler eve dolacak. Bir elbombası sallasalar neyse, hepimize işkence edebilirler… Bir bardak su içti, alt dudağını ısırdı, aynada kendini seyretti. Şu Walter de ne aptal. Tabii ki yüzüm kötü; geçirdiğim gecelerden sonra daha iyi olabilir miydi? Ama yine de fena sayılmam. Küçük Paul Wick'i görür gibiydi; akşama doğru koşarak gelmiş, soluk soluğa: "Bana da bir Faustpatrone verdiler" demişti. "Çok ağır ama önemi yok taşıyabiliyorum. Bir tek tank

geçirmeyeceğim. Hilda, erkek gibi dudaklarımdan öpün beni." Hilda çocuğu öptü. Paul bu öpüşün etkisiyle düşecek gibi oldu.

Ertesi gün Hilda'yı kum torbası taşımak zorunda bıraktılar. Çok kızgındı: Bir ses, bir asker şarkısının nakaratını söylüyordu:

Kızıl tanyeri erken ağardı

Göğsümde bir delik var…

Hilda düşündü: Ya Kurt öldüyse? Olamaz böyle şey Kurt'u çok seviyorum, hepsinden daha çok. Benim ilk dolayısıyla da gerçek aşkım, yıllarca bağlı kaldım. Ona yardım etmek zorundayım bu torbalar onu kurtaracaksa fıtığa bile razıyım. Bir okul kitabını hatırladı. Ren Nehri'miz, Almanya, asırlık meşeler, Fredéric'in havancıları. Yanında yaşlı, yüzü mavi damarlarla dolu, minicik kır bıyıklı bir adam çalışıyordu. Durmadan yakınıyordu adamcağız: "Siyatiğim var. Yaşım altmış iki. Yük kaldıramam. Ceremesini gençler çekmeli!…" Budapest Strasse ile Köningratzer Strasse'nin köşesinde bir top mermisi patladı. Hilda denizde yüzercesine kollarını açıp kaldırıma kapandı. Siyatikli adam doğrulduğunda mendiliyle pantolonunu, sonra yüzünü sildi: "Tamam! dedi. "Sorarım size bayan, bu barikatlara kimin ihtiyacı var? Oder Nehri'nde Rusları durduramadıysak bu sokakta nasıl durdurabiliriz? Hem sonra kim durduracak? Halk ordusuna yazılan sümüklüler mi? Yoksa ben mi? Göebbels tepesinde taşısın kum torbalalarını, hak etti bunu…" Hilda düşündü: Bütün diller çözüldü. Haklı adam. Walter anlamak istemiyor, çünkü kafası sınırlı. Sonra Emniyet Müdürlüğü'nde çalışıyor, düşünecek cesareti yok. Daha 1940'da, Kurt bu işin sonunun kötüye varacağını söylemişti. Ben bile, geri vermek zorunda kalacağımızı

bildiğime göre, Paris'i almak ne işe yarardı? Ne kadar da insan öldü! Hadi, Paris üzerine yürümeyi anlayabilirim, çekici gelir insana Paris… Hayatım boyunca oraya gitmeyi düşledim. Ama Rusya'ya burnumuzu sokacak ne vardı? Savaştan önce bile ormanları ve Bolşevikleriyle korkunç bir ülke olduğunu Kurt söylerdi. Orada ne geçti sanki ellerine? İneklerle aynı odada yatıyorlardı… Şimdi Ruslar buraya geldi; beni öldürecekler, oysa nedenini bile bilmiyorum. Belki benden hoşlanırlar. Hem sonra Kurt eve dönecek… Deliler için ölmek neye yarar! Savaştan önce, Kurt her şeyin yoluna gireceğini söylemişti; korkacak şey yoktu, çünkü biz fırtınaydık. Ne aptalca söz. Ben fırtına değilim, benzerlerim gibi bir kadınım, barış istiyorum… Kum torbalarını sürüklüyor, gözlerinden yaşlar akıyordu.

Walter eve dönmedi. Hilda onu bütün gece boşuna bekledi. Ertesi sabah polis müdürlüğüne koştu. Walter'in Silezya İstasyonu'nu savunduğunu söylediler. Ama oraya gitmek olanaksızdı, ateş ediliyordu dört yandan. Yine de Hilda, bir yolunu bulup Silezya Garı'na varabildi; birkaç kere kaldırımlarda sürünmesi gerekti. "Sana sandviçle çikolata, bir de kolonya getirdim" dedi Walter'e. (Kocasına gönderecek zamanı bulamamıştı.) "Ne yapıyorsun? Çılgınlık seninkisi…" Ayaklarının ucunda yükseldi, sarı saçlarını sallayarak onu öptü. Walter bir küfür savurdu: "Allahın belası dişi! Olup biteni görmüyor musun?" Sonra kendini topladı: "Sinirlerim çok bozuk da… Çabuk geri dön…" Hilda uzaklaştığında bir küfür daha savurdu. Bu orospular için mi ölmemiz gerekiyor? Rus tankları, iki kere Frankfurter Allee'de görünmüştü. Uçaksavar toplarıyla tankların üzerine ateş ediliyordu. Walter düşünüyordu: İster öldürsünler, ister bıraksınlar gideyim. Ama şu iş bitsin artık. Fazla dayanamayacağım…

Linctenberg'den Silezya İstasyonu'na doğru ilerleyen tankların en önündekinin içinde, farkına varmadan Valya'ya babasıyla ilgili korkunç gerçeği anlatan Asteğmen Mişa Zolatorenko vardı. Mişa uzun süre kendini bağışlamamıştı. "Peki ama nereden esti de söyledim?" Eskiden Zina ve "Pickwick-Kulüp"ün öteki kızları, onu incelikten yoksun, kaba saba biri sayarlardı; oysa herkese acıyan, yufka yürekli bir çocuktu Mişa. Kaba görünüşü utangaçlığından geliyordu; kocaman, yüzgeci andıran ellerini saklamak ister, bu yüzden de durmadan sallardı. Az da olsa kendinden söz etmeyi sevmediği için, yüksek sesle son futbol maçından ya da en yeni otomobillerden dem vururdu. Zina, Mişa'dan hoşlanmamıştı ama, o hep genç kızı düşünüyordu. Öldüğünü haber alınca hayatını aydınlatan kendisine çok gerekli ışığın söndüğünü sandı. Oysa, savaştan önceki iki yıl Zina'yı hiç görmemişti. Şimdi Mişa, ceketinin üst cebinde Zina'nın resmiyle Valya'ya gösterdiği gazeteden kesilmiş yazıyı taşıyordu. Zina da Berlin'e vardı dedi kendi kendine… Sönük, tekdüze evleri ilgisiz bakışlarla süzüyordu. Buranın her şeyinden nefret ediyordu; tek avunduğu nokta sonunda Berlin'e varmış olmalarıydı!

Mişa'nın beşinci tankıydı bu… Daha önce iki kere yaralanmıştı Kuban'da ve Harkov önlerinde… "Tankın içi de amma sıcak!" Kruglikov'a baktı; yüzünden terler akıyordu, duşun altından yeni çıkmış gibi… Mişa zorlu darbeyi hissetti; bağırmaya çalıştı, sesi çıkmadı.

Mişa Zolaterenko'nun ölüsünü tankın içinden çıkardılar. Arkadaşları somurtmuş, susuyorlardı. Ama hepsinin düşüncesi aynıydı. Savaşın sona ermesinden beş dakika önce…

Tanklar durmadan ilerliyordu. Önlerine bir barikat dikilmişti: 69

numaralı bir tramvayla devrilmiş arabalar. Walter barikatın arkasındaydı. Tanklar iyice yaklaştığında, birden elindeki Faustpatrone'yi atıp kaldırıma doğru sürünmeye koyuldu. Bu yol da amma geniş kaldırıma varamayacağım galiba, dedi kendi kendine. Yine de kaldırıma ulaştı; geniş bir kapıdan içeri süzülüp üst kata çıktı… Hem merdiveni çıktığı, hem de korkudan ödü patladığı için yüreği hızla çarpıyordu. Yaşıyorum? Olabilir mi? Kolluğunu söküp attı. Sersemliğin de bir sonu var. Führer'in canı isterse bu oyunları oynasın. Ben sıradan bir adamım, yaşamak istiyorum…

Silezya İstasyonu'nun yakınındaki işçi evlerinde SS'ler mevzilenmişti. Vassia ateş açma emri verdi. Bir yaşlı adam sürünerek Rusların yanına geldi. Onlara: "Tanrı aşkına ateş etmeyin" dedi. "Evlerde kadınlarla çocuklar var…" Vassia ateşi kestirdi: "Sivil halka on dakika izin veriyoruz: Dışarı çıkın!…" Evlerde oturanlar, çocuklarını, bavullarını, paketlerini taşıyarak koşa koşa çıkıyorlardı dışarı. "Ah, şu yavrular!" diye homurdandı Asteğmen Gorbatenkov. Çocuklara çok acıyordu. Ama SS'ler makinelileriyle hem alanı, hem de alana çıkan iki sokağı kurşun yağmuruna tutmuşlardı. Artık evlerden çıkanlara da ateş ediyorlardı. Derken Vassia komut verdi: "Ateş!"

General Lutşitski, Minaev'e: "Dün, Berlin kuşatmasıyla ilgili günlük emri aldık" dedi. "Yalnız kentin merkezi dayanıyor…" Bir süre düşünüp devam etti: "Harekât başarıyla gerçekleştirildi. Plana gelince, sözünü etmek gereksiz… Stalingrad'daki elin eseri…"

Krilov, Rummelsburg İstasyonu'ndaydı. Halk trene saldırdı. En açıkgözler baltalarla vagonları kırıp konserve, şeker, tütün ve

mercimek çuvallarını götürüyorlardı. Öbürleri de elleriyle tahtaları sökmekteydiler. Çocuklar, tozşekerini önlüklerine, balı da kasketlerine dolduruyorlardı. Dimitri Alekseyeviç, Hemşire Şeveleva'ya: "Şu somun pehlivanlarına, şu sahte kabadayılara bak!" dedi. "Akılları başlarından gitmiş, kendi ülkelerinde, Berlin'de olduklarını unutuyorlar. Bir de namuslu oldukları, bizim ülkemize girince soysuzlaştıkları söyleniyordu: Olamaz, şuraya bakın, bir çocuğu çiğniyorlar…" Krilov kalabalığa saldırdı: "Durun, yoksa ateş ederim! Sefiller, kendi çocuklarınıza da mı acımıyorsunuz?…" Yerden yedi sekiz yaşlarında bir kız çocuğunu kaldırdı: "Revire götürün… Bir kolunu kırmışlar…"

General Hellwitz beş katlı bir evin bodrumuna sığınmıştı. Emir subayı raporunu verdi: "Ruslar, Kayzer Wilhelm Strasse'de." General cevap vermedi. Tümen komutanıydı; elinden geldiğince savaşmıştı. Ama bu savaş değil, delilikti artık. Genelkurmaydakiler ne düşünüyor acaba? Belki artık Keitel değil de Göebbels ya da Führer türünden bir cahil orduya komuta ediyor? Bu deli, dünyanın en iyi ordusunu yok etti… General Hellwitz, birliğinin kendinden önceki komutanı Albay Gabler'i düşündü. İlk gençliğinden beri onu tanırdı. Askerlik sanatını birlikte öğrenmişlerdi. Naziler onu kurşuna dizdiklerinde Hellwitz: "çok acıdım, iyi bir komutandı" demişti. "Ama cezasını haketti; siyasete karışmamız doğru değil." Şimdi bu sözleri hatırlayan general alaylı alaylı güldü. Ya Naziler? Askeri harekata karışmaktan başka şey yaptıkları yok. Hitler'i devirmek isteyenler haklı. Yazık ki Schauffenberg isabet ettirememiş… '44 yazında bile zararsız bir barış anlaşması yapabilirdik. Şimdi bizi dizüstü çökertecekler. Müttefikler, Korgeneral Beck ya da Von Schulenburg gibileriyle rahatça anlaşılabilirdi… Emir subayı yanına gelerek sordu: "Generalim Binbaşı Ramm ne zaman

cephane alacağını soruyor; 41 ve 42. blokları savunuyor da, cephanesi tükenmek üzereymiş.” “Binbaşı Ramm yakında cephane bulur nasılsa” dedi General Hellwitz kendi kendine. “Ne yanı hoşuna gidiyorsa, ister gögsüne ister kıçına yer bir kurşun.”

Sinirli bir sesle emir subayına cevap verdi:

— Siz bana bir bardak suyla haplarımı verin, daha iyi; kaputumun cebinde olacak.

Richter düşünüyordu: Yanılmıyorsam bu ayın yirmi dokuzu. Demek şimdiden sekiz gün ediyor… Buradan eve iki kilometre var, fazla değil. Ben de bir zamanlar Moskova önlerindeydim ha! … Şanlı ordunun zaferle dönüşü… Diyecek şey yok… Teğmen Schemmer Berlin’in kalbini korumamızı istiyor. İyi ama bu kalpte ne kaldı? Belki Führer? Neden onu koruyacak mışım? Hayatımı mahvetti. Berlin’i yıktı. Yeni bir hükümet bile gelse, kenti yeniden inşa etmek için yirmi yıl yetmez. Birtakım sersemler, yıkıntıların üzerine: ‘Berlin Alman kalacaktır!’ yazmışlar. Oysa Berlin diye bir şey kalmadı; ne Alman, ne Rus, ne de Peru Berlin’i… Richter, Teğmen Schemmer’e sordu: “Demek bu yıkıntıların altında ölmemiz gerekiyor?” Schemmer omuz silkti: “Aynı soruyu Binbaşı Ramm’a sordum. Bir türlü General Hellwitz’le görüşemiyor ki cevap verebilsin.” Richter yılmadı: “Ama biz…” Teğmen sözünü kesti: “Yeni emir gelmeden eskisi yürürlüktedir.” Dresden Bankası‘nın koca binasının içindeydiler. Dört Rus topu binaya ateş ediyordu. Köşedeki evlerden biri yıkılmıştı bile. Astsubay Engel, Richter’e: “Yaşama alanımızı koruyoruz. Sieg Heil! diye bağırmayışına hayret ediyorum,” dedi. Beş dakika sonra Engel bir şey diyemez olmuştu. Ağzı açık, muhasebe defterlerinin arasında yatıyordu. Richter, tüyme sırasının geldiğini

anladı. Yangın merdiveninden indi. Bizim sokakta Ruslar varsa hapı yuttum demektir. Bütün gece bırakılmış bir evin kapısına büzüldü. Toplar bir dakika sussa Rusça konuşulduğunu duyar gibi oluyordu. Sonunda, duvar diplerinden koşarak yolu tuttu, kimse de onu durdurmadı.

Richter'i gören Hilda bağıramadı, kocasına sarılacak gücü bile kendinde bulamadı. Başladı hüngür hüngür ağlamaya. Ne o an, ne de daha sonra, sevinçten mi yoksa üzüntüden mi ağladığını kestirmeyecekti. Sonunda güçlükle,"Yaşıyor musun?" diyebildi. Richter haykırdı: "Saçmalama! Çabuk bana bir elbise bul üstümü başımı değiştirmem gerekiyor…" Hilda anlamamıştı. "Peki ama neden?" Richter sinirlendi:

Gebermek istiyorsan keyfin bilir! Adresi bile verebilirim. Tiegarten'de eline bir oyuncak tutuştururlar, tüfekle birlikte Führer tarafından bir güzel de kutsanırsın. Ama benim canıma tak etti. Ne bekliyorsun? Çabuk, bir elbise bul!…"

Hilda, sandığın içindeki bütün giyecekleri boşalttı: Kadın bluzları, gece elbiseleriyle pabuçlar; hepsinin altında eski bir ceketle bir golf pantolonu bulabildi. "Herhalde bunları giymezsin!" dedi kocasına. Richter pantolonu ayağına geçirmeye koyulmuştu bile: "Şimdi oldu işte…" Hilda, kocasına sokuldu, kedi gözlerini iyice açıp ona baktı: "Kurt sensin demek? Ne büyük mutluluk! Ama olup bitenler korkunç. Rusların buraya kadar geldikleri doğru mu?" Richter, bir işaretle karısını doğrulayıp başını çevirdi. Hilda, yere düşmüş bir ipek bluzu kaptığı gibi, pencereyi açarak bayrak niyetine asıverdi. Bütün evlerden beyaz paçavralar sallandığını o an gördü. Kurt, bakışlarını dolaptan ve sandıktan ortalığa yayılan elbiselerde gezdirdi ve homurdandı:

“Gören de şimdiden evimizi ziyaret ettiklerini sanır …”

Bir avuç insan Tiegarten’de mevzilenmişti. Aralarında, Hilda’nın yeşil gözlerine bayılan Paul Wick de vardı. O sıra Hilda’yı ve Führer’i düşünüyordu. Çocukluğundan beri aynı şeyi işitirdi: Führer uğruna can vermek gerek. Şimdi bir sürü Alman Führer’e ihanet ediyor, ona sövüyor ve Ruslara teslim oluyordu. Paul onlar gibi değildi, on beş yaşındaydı ama gerçek bir askerdi. Berlin’i kurtardığında gidip Hilda’yı bulacak, Hilda da ona dayanamayacaktı. Hilda İsolde’dir, bense Tristan…[14]

Düşlediği Faustpatrone yerine bir tüfek vermişlerdi eline. Hava iyice kararmıştı. Birden Paul üç kişi kaldıklarını fark etti. Öbürleri tüymüştü. Hitler gençlik kuruluşundan bir öğrenci durmadan bağırıyordu: “Hadi aslanlar, yüklenin!” Yaşlı bir adam: “Senin gibi sümüklüler bana vızgelir” dedi. “Ama Polonyalılarla Ruslardan nefret ederim. Bu Asyalılara teslim olmaktansa ölmek yeğdir bence.” Paul körlemeden ateş ediyordu. “Kurşunlarını boş yere harcama” dedi yaşlı adam. Ama Paul ateş etmeden duramıyordu ki. Ufak tefek öğrenci de ona cesaret veriyordu:

“Aferin, yüklen aslanım!” Ara sıra bir mayın patlıyor ağaçlar çatırdayarak devriliyordu. Yaşlı adam yuvarlandı; uzun süre tekdüze iniltisi duyuldu. Sislerin arasında Paul, Hilda’nın gözlerini ve kızıl kara gökyüzüne doğru kolunu kaldıran Führer’i görüyordu. Hava aydınlandığında Paul, yolda ilerleyen Rusları fark etti. Ateş açtı, sonra karnını tutarak düştü.

Minaev’in birliği kentin merkezinde savaşıyordu; Postdamer Platz’ı almak üzereydiler. Almanlar metroda mevzilenmişlerdi. El

bombası atıp düşmandan alınan Faustpatronelerle ateş açarak onlan dışan uğratıyorlardı. Tereşkoviç, Minaev'e: "Bugün 1 Mayıs" dedi. "Bayramın kutlu olsun…" Berlin'in dış mahallelerinde bayramın kutlandığı görülüyordu; bayraklar ve resimler asılıyor, şarkılar söyleniyordu. Ama burada, bütün korkunçluğuyla savaş sürüp gitmekteydi. Bir kaç dakikalık bir durulma oldu, Tereşkoviç düşlere daldı: "Acaba Tanya nasıl kutluyor bayramı? Oralar epey neşelidir; savaşın son saatlerinin yaşandığını biliyorlar. Ne güzel bir rastlantı: İlkbahar, 1 Mayıs ve zafer…" Karargâh, bir binanın beşinci katındaydı. Tereşkoviç, askerlerin topçu ateşiyle yıkılmış bir barikat önünde durakladıklarını fark etti. Yoruldu çocuklar, dedi kendi kendine… Onları yüreklendirmek gerek. Askerler, onun ardından ileri atıldılar. Ama Tereşkoviç olduğu yerde sallandı, yana devrildi. En yakın eve taşıdılar. Minaev koşarak geldi. Tereşkoviç hırıldıyor, kimseleri tanımıyordu. Minaev bir süre ses çıkarmadan başında durdu, sonra yola çıktı. Yan sokaklar temizleniyordu. Ancak akşam olduğunda Tereşkoviç'i düşünebildi. Minaev savaşta pek çok dostunu yitirmişti. Uzun süredir ölüm onun gözünde şaşırtıcı olmaktan çıkmıştı. Ama bu 1 Mayıs günü, akşama doğru duyduğu derin acıyı daha önce hiç duymamıştı. "Onu Yaroslav'da görmeye gidemeyeceğim demek… Herhalde karısı ceketini ütülemiştir; bugünden yarına geleceğini umuyor belki… Belki de savaşın son günüydü, Tereşkoviç tam sonuna geldiğinde öldü…" Tereşkoviç'in ölümü Minaev'e inanılmaz, giderek çok acı geliyordu. Çavuş Korolev: "Ne adamdı!" dedi. "En ufak şeyle ilgilenirdi…" Bir süre sustuktan sonra ekledi: "Ben de Yaroslavlıyım."

Krilov'un çok işi vardı. Hem Rus askerlerini, hem Almanları, hem de serseri kurşunların kurbanı Berlinlileri düşünüyordu.

Neden bizimkilerin Stalingrad için savaştıkları gibi onlar da Berlin için savaşmıyorlar? Eninde sonunda onların kenti, onların başkenti… Bizim daha güçlü olduğumuz söylenecek. Topçumuzun gücü şimdi Almanlardan kırk kat fazla dedi albay. Doğru olmalı, ama yeterli bir cevap sayılmaz. Kırk kat daha yüreksiz onlar, işte gerçeğin ta kendisi. Neden savaştıklarını bilmiyorlar; şimdi de ölmek istemiyorlar doğal olarak. Diledikleri kadar Alman ulusu, diye bağırsınlar. Halkın beraberliğini sağlayamamışlar. Bir milyon hayvanın komuta ettiği milyonlarca kafasız vardı ordularında. İşler yolunda gittiği sürece bina ayakta duruyordu; bugün her yanı çatırdıyor. Almanlar yerlere kadar eğilip bizi selamlıyor, birbirlerini ele veriyorlar; kendilerine iyi bir dayak attığımız için neredeyse bize teşekkür edecekler. Ne kötü şey.

Bir yaralı Astsubay Gussev, Krilov'u çağırttı. Güçlükle konuşuyordu. Birkaç kere Krilov onu susturmaya çalıştı: "Konuşmamalısın!" Ama çavuş, kendisini dinlemesi için yalvarıyordu Krilov'a: "Öleceğim, hissediyorum, öleceğim… '41 Ekiminde 132. İstihkâm Taburu'ndaydım. Sonra bu tabur dağıtıldı. O sıra bir arkadaşım vardı, adı da Nikita Vassiyutin. Birlikte yola çıktık. Büyük bir iş gördü: Havaya uçurmak için kendini bir tankın altına attı. Ben de yaralandım. Sonra raporumu yazdım. Birliğin dağıtıldığını, hem sonra bu işin çok gerilerde kaldığını bildirdiler… Nikita, ihtiyar anasıyla babasının Vologda yöresinde yaşadıklarını söylemişti… Ben ölünce yaptığı işi kimse öğrenemeyecek. 'Savaş bittiğinde Stalin'e yazarım' diyordum. İhtiyarları bu zevkten yoksun bırakmasınlar… Tanklar göründüğünde Nikita bana: 'Biraz tütün ver' dedi, 'bir sigara sarmak istiyorum.' Sonra sürünerek yolu tuttu…" Astsubay, soluk soluğa sustu. Yüzü terle kaplanmıştı; komaya girdi. Akşam

da öldü. Krilov allak bullak olmuştu. Yazacağım Stalin'e, diyordu. Bizim insanlarda büyük bir yüreklilik var. İşte örneği, adam ölüyor da arkadaşını düşünüyor. Derdi günü ölenin yaşlı anasıyla babasını sevindirmek. Yazık değil mi, neden öldü? Krilov bahçeye çıktı. Ortalık ilaç, leş, (komşu evin yıkıntıları altına SS ölüleri gömülmüştü) akasya ve duman kokuyordu. Savaş kokuyor, diye homurdandı Krilov, oysa savaş bitmek üzere…

Hilda dehşetle bakıyordu Ruslara. Aşağıdan, yoldan geçiyorlardı. İki asker geldi, evde silah bulunup bulunmadığını sordular. "Beni şuracıkta öldürecekler" diye düşündü Hilda… Ama Ruslar dönüp gittiler. Hilda, Kurt'un anlattıklarını hatırlıyordu… Çekik gözlü bir Asyalının yatak odasına inek sokacağı anı bekliyordu hep… Üçüncü gün biraz düzeldi, yüreklenip Bayan Müller'le sokağa çıktı; gerektiğinde içeri kaçabilmek için kapının ağzından pek ayrılmıyorlardı. Bir Rus subayı önlerinde durdu: "Tiegarten'e nereden gidilir?" Hilda sağa sapması gerektiğini işaret etti. Adam gülümsedi. Hilda da karşılık verdi. O an, yeşil gözleri daha bir canlandı. Kurt, yüzünü duvara çevirmiş somurtarak yatıyordu. Hilda, bir yandan ev işlerini görüyor, bir yandan da düşünüyordu: Yatak odasına inek sokmayacaklar. Bütün anlatılanlar sersemce şeyler. Adamların sevimli bir yanı da var. Böyle bir subaya insan aşık olabilir. Fırtınalı gökyüzünü andıran; bebeklerinde minik bir ateşin oynaştığı kurşuni gözler. Dengeli bir adam, hemen anlaşılıyor…

Vassia'nın topları kara suratlı bir binayı dövüyordu. Binanın cephesindeki koca koca melekler, utanmadan, taştan bedenlerini sokaktakilere gösteriyorlardı. Sonra Almanlar, elleri havada, binadan çıkmaya başladılar. Vassia ile Asteğmen Gorsatenkov,

Reichstag[15] binasının içini gezdiler. Salonlar eşya, taş ve bırakılmış silahlarla doluydu. Rus askerleri, kurşunlarla delik deşik olmuş duvarlara adlarını yazıyorlardı. Gorsatenkov, ceketinin cebinden Stalin'in resmini çıkardı. "Yüzbaşım" dedi, "'42'de bir resimli dergiden kesmiştim. Rossoch'tan Kalaç'a oradan da Berlin'e dek savaş boyunca bizimle geldi. İşler kötü ya da iyi gittiğinde hep yanımdaydı. Hiç cebimden çıkarmadım. Şimdi, Berlin'e vardığımıza göre duvara asmak istiyorum. Küçük resmi duvara yapıştırdı.

Minaev, bir Alman generalini ordu karargâhına götürüyordu. "Dikkat," dedi, "burada bir çukur var. General cevap verdi: "Bir şey duymuyorum. Toplarınız kulaklarımı sağır etti." Karargâhta Minaev'e "Bir daktilo bulmaya gittiler" dendi. General Weidling teslim olma emrini imzalayacak. Weidling'in yanındaki albay gözündeki monoklu düşürdü, hemen havada yakalayıverdi.

Sonra Minaev özene bezene yıkandı, temizlendi, bir bardak Fransız şarabı içti, annesine mektup yazdı: "Mitya'n şu sıra, bir Almanın gösterişli çalışma odasına yerleşmiş durumda. Odanın sahibi kurşun asker koleksiyonu yaparmış. Diyecek şey yok, bunların hepsi savaşa bayılıyor. Ancak şimdi bu merakları azaldı. Çevremde, her ülke ve her çağdan binlerce kurşun asker görüyorum. Bizimkilerden bile bir tane var; çeşit çeşit mızraklı süvarinin ardında, kendi halinde duruyor. Yine de Berlin'e vardı ve bugün ona boyun eğmeye gelen Almanlar gördüm. Başkalarının felaketiyle alay etmemek gerektiğini bana hep söylemişsindir. Ama, teslim koşulları imzalanırken saç çizgisinin düzgün olup olmadığına bakan, monoklunu yerine oturtan Alman albayına ne dersin? Ona benzeyen içi geçmiş kurşun askerler yüzünden, hem

de en iyilerinden milyonlarca kişi öldü. Düşünmek bile insana dehşet veriyor. Önceki gün Yüzbaşı Tereşkoviç'i gömdük. Berlin'e bakıyorum da hep Stalingrad önlerindeki, mektubumda sana durmadan sözünü ettiğim tepeciği düşünüyorum. Sevgili anacığım, artık her şey bitiyor. İsteğini yerine getiremediğim için üzgünüm, Hitler'i canlı yakalayamadım. Almanlar, kendi kendini zehirlediğini söylüyorlar. Olga yanaklarından öpüyor. Yoldan geçerken onu gören Almanların gözleri dışarı uğruyor. Herhalde, Göebbels'in sözünü ettiği, küçük Alman çocuklarını votkasına meze yapıp çıtır çıtır yiyen o ünlü ve korkunç Bolşevik kadını sanmışlardı.

Her şey bir yana, bunlar çok aptal insanlar anne. Başka şeyin sözünü etmiyorum, ama bunlar gerçekten birer salak…"

O akşam, ne zamandır beklenen sözler Moskova'yı çınlattı durdu: "Alman başkenti, Alman emperyalizminin merkezi ve saldırganların yuvası Berlin'i ele geçirdik." Gökyüzünden donanma fişekleri fışkırıyordu. Maria Mihailovna Minaeva, penceresinin önünde gözyaşı döktü. Sonra Katsmanlara uğradı: "David Grigoryeviç, biz de vardık oralara… Grişa da vardı… Az şey değil, zaferi kazandık…"

27

Yer yer çarpışmalar oluyordu. Ama Berlin'de sessizlik hüküm sürmekteydi ve bu sessizlik Richter'i boğacak gibiydi. Her an, Sibirya'ya sürmek üzere birinin gelip kendisini götüreceğini sanıyordu.

Hilda, soluk soluğa içeri girdi:

— Evlere el konuyor!… Bir Rus subayı!… Richter düşündü: Demek her şey bitti. Beni hemen götürecekler… Hilda'ya sordu:

— Nasıl biri?

— Bilmem. Gelen emireri: Uzun boylu, yakışıklı…

— Aklın fikrin hep aynı şeyde…

Hilda, Rus subayı için dairenin en iyi odasını ayırdı. Savaştan önce burası Richter'in çalışma odasıydı. Derken Bayan Müller göründü.

— Bende de bir Rus kalıyor, bir teğmen. Çok iyi insan. Artık her tür ziyaretten korunuyorum, korkum kalmadı…

Richter düşündü: Belki ben de bir Rus subayı tarafından kurtarılırım? Eğer başımı belaya sokmayı aklına koymazsa tabii…

— Doğu cephesinde bulunduğumu ona sakın söyleme, dedi

Hilda'ya. Önce Fransa'daydım, oradan da Berlin'e atandım; hastalık nedeniyle de terhis edildim.

Çok sevimli, hiç de korkunç bir görünüşü yok, dedi Hilda kendi kendine, Vassia'yı görünce. Böyle birinin odasına inek aldığına ya da genç kızları kazığa geçirdiğine hiç inanmam. Neden Kurt böyle hikâyeler anlatıyor? Göebbels hepimizi yeterince aldattı… Hilda, Vassia'nın çevresinde pervane gibiydi ona en iyi çarşafları, kuştüyü yastığını verdi. Yemekte ne istediğini sordu. Vassia bir şey anlamamıştı.

— Rusça konuşsana onunla, dedi Hilda kocasına.

— Delirdin mi, nerede savaştığımı hemen anlar. Benden kurtulmak istyorsun, anladım…

— Kurt, saçmalama. Bu subaya kendimizi sevdirirsek rahat ederiz. Ama beni anlamazsa ona nasıl yaranabilirim? Evliliğimizden önce uzun süre Rusya'da bulundun. O sıralar Almanlarla Rusların arası çok iyiydi. Dillerini de o zaman öğrenmiş olabilirsin. Böylece daha da iyi davranmasını sağlarsın…

Kurt, eski belgeleri karıştırdı. Hapşırıyor, sabırsızlanıyordu; sonunda Kuznetsk'de Rus mimarlarıyla çektirdiği fotoğrafı bulabildi. Vassia'nın kapısını vurduğunda bir şeyin farkında değildi. Saldırıya geçtiği anları hatırlıyordu. Karısını gösterip:

— Karım, yemeği kaçta yiyeceğinizi öğrenmek istiyor, dedi.

— Sağolun. Gereği yok. Kendi subay gazinomuzda yiyoruz

yemeğimizi.

Hilda gitti. Richter, bir sanık gibi dikilmişti kapıya. Bir an önce sorguya çekse bari? Ama Vassia susuyordu.

— Rusça bilmem sizi şaşırttı mı?

Vassia gülümsedi:

— Yok canım, hiç şaşırtmadı.

— Belki Doğu cephesinde savaştığımı sanıyorsunuz. Savaş sırasında Fransa'daydım. Rusya'yı eskiden beri bilirim. On üç yıl önce Kuznetsk'e gitmiştim. Orada sizin mimarlarınızla birlikte fotoğraf çektirdim.

Fotoğrafı uzattı. Vassia ayıp olmasın diye aldı, hemen geri verdi.

— Şimdi anlıyorum buradaki kitaplarla planların nereden geldiğini… Demek siz de mimarsınız?

— Evet.

— Ben de mimarım…

Uzun bir sessizlik oldu. Vassia karşısındaki Almana ne diyeceğini bilmiyordu. Richter Rusa gerekeni söylemediğini sandı. Kitapların sayın yüzbaşıyı rahatsız edip etmediğini sordu.

— Marksizmle ilgili kitaplarım da vardı. Ama Nazi yönetiminde hepsini yakmak zorunda kaldım. Yalnız özel baskılarla klasikleri sakladım. Kuznetsk'e gittiğim sıra Marksizme çok yakındım…

— Yok canım?

Richter, karşısındakinin sözlerine inanmadığını anlamıştı; selam verdi ve çıktı.

Hilda, ikide bir Vassia'nın odasına dalıyordu. Ona bir kül tablası getirdi, pencerelerin ışık sızdırıp sızdırmadığına baktı. Tatlı, kurnaz bakışlarla Rusu süzüyor, konuşmadan da ne demek istediğini anlayacağını sanıyordu. Ama Vassia terbiyeli ve kayıtsız davranıyordu hep. Bu da nesi? Beni hiç fark etmiyor işte… O kadar çirkinleştim mi yoksa? Uzun süre aynada kendini seyretti, boyandı, çok yaraşan yeşil elbisesini giydi ve kapıyı vurdu. Sanki Hilda içeri girmemiş gibi, Vassia yerinden bile kımıldamadı. Hilda, odasına döndü ve hüngür hüngür ağladı. Kurt haklı, bu adamların hepsi korkunç! Bana bakmadı bile… Ertesi gün, akşama kadar üzgündü. Kocası, ancak gece geç vakit neşelendiğini, canlandığını fark etti.

— Biliyor musun, dedi Richter'e. Emireri çok sevimli. Biraz da Almanca biliyor…

Richter, bu sözlerin ardında gizleneni hemen anladı. Adet yerini bulsun diye, isteksiz bir kavga çıkardı. Sonra dehşete düşüp, bir Rus askeriyle ilişki kurması hoşuma bile gidiyor, diye düşündü. Ne kadar alçalmışım, onu kıskanamıyorum bile…

Birkaç gün sonra Vassia neşe içinde eve döndü. Kapının önünde Richter'e rastladı, ona gülümsedi. Richter'in de keyfi yerine geldi. Yüzbaşı bugün neşeli, onunla konuşmalıyım… Kapının aralığından içeri baktı, Vassia bir şeyler yazıyordu. "Şşşşt" dedi karısına, "çalışıyor."

Rusun açık pencerenin önünde durduğunu görür görmez kapıyı vurdu.

— Karartmayı unuttunuz yüzbaşım.

Vassia, akşam serinliğinden istemeyerek ayrıldı. Gündüz hava çok sıcaktı, tam yaz sıcağı…

— Karartma diye bir şey kalmadı. Anlamıyor musunuz? Savaş bitti. Sizinkiler kayıtsız şartsız teslim oldular…

Richter'in yüzünde en ufak bir değişiklik olmamıştı; aynı saygılı ve donuk suratla gülümsüyordu. Bir süre sustuktan sonra:

— Sizi kutlarım yüzbaşım, dedi.

Vassia birden rahatsız oldu. Silindir gibi ezdik adamları, bizi kutluyorlar…

— Oturun, dedi Vassia. Sigara içer misiniz? Evet, artık savaş bitti. Bundan böyle çalışmaya başlayabilirsiniz. Bina yapacaksınız… Yıkıntı eksik değil nasılsa…

— Sizin kentleriniz de çok zarar gördü. Smolensk, Minsk…

(Richter birden sarardı, ağzıyla kendini ele vermişti) Sinemada gördüm…

Vassia, alaycı bir gülümsemeyle:

— Nerede gördüğünüz önemli değil, dedi. Gördünüz ya. Sizinkilerin neler yaptığını biliyorsunuz.

— Savaş korkunç bir şey. Ben Hitler gençlik kuruluşundan değilim; bambaşka bir havada yetiştirildim. Remarque'ın romanlarını, Pistacor'un sahnelediği oyunları, Thaelmann'ın söylevlerini hatırlıyorum. Barıştan başka şey istediğimiz yoktu. Albay Gabler'i yakından tanıdım; ona bir ev yapmıştım. Hitler'i öldürmek isteyenler arasındaydı, Naziler kurşuna dizdiler. Kısa süre önce de, bir yıl önce barış yapmak istediklerini öğrendim… Görüşüm pek önemli değil belki yüzbaşım, ama Alman askerlerinin Kafkasya'ya girişine hiç sevinmedim; bu işin kötü sonuçlanacağını seziyordum. Savaş bir kargaşalıktır, kimse akıl erdiremez.

— Yanılıyorsunuz. Üç yıl boyunca bir partizan müfrezesinde çarpıştım: Sizinkiler bizi "haydut" gibi görüyordu. '42'de ordularınız Kafkasya'ya vardı. Ormandaydık. Bizi cezalandırmakla görevli alaylar peşimizden koşuyordu… Zaferden kuşkuya düştüm mü sanıyorsunuz? Bir an bile düşmedim. O sıra bile Berlin'i alacağımızı biliyordum. Tabii ölebilirdim, o zaman da benim yerime bir başkası oturacaktı bu koltukta…

Richter yine saygıyla gülümsedi, iyi geceler diledi ve çıktı.

Yüzbaşının bir haydut olabileceği aklıma gelmemişti. Terbiyeli, görgülü. Rusya'da savaştığımı neden gizledim sanki? Artık barış yapıldı… Davranışımda kötü bir yan var. Onun gibi mimar olduğum halde davranışım küçültücüydü; otur dediği halde ayakta durdum… Ne kadar alçaldığım ortada!… Yeni binalar yapacağımı söylüyor. Ne yapacağım? Kimin için yapacağım? Zevk sahiplerinin artık beş parası yok, paralılar da çoktan tüydü. Uydur kaydır bir şeyler yapar görünmek, yıkık evleri, yıkık hayatı onarmak gerek, ilgi çekici yanı yok bu işin…

Hilda koşarak geldi:

— Kurt, imzalandı!.. Bayan Müller haber verdi…

Kendinden geçti, camı kaplayan siyah kağıdı çekti kopardı.

— Biliyorum, dedi Richter, Rus söyledi…

— Neden bana bir şey söylemedin?

— İlgi çekici bulmadığımdan.

— İlgi çekici değil mi? Kurt, çıldırdın galiba sen! Savaş bitti, önemli olan bu. Altı yıla yakın bir süredir acı çekiyoruz…

— Aslında sen acı macı çekmedin. Keyif çattın. Asıl acılarımız şimdi başlıyor…

— Çorap ya da şeker bulamamak önemli değil. Ben huzur istiyorum. Eskiden ulusumuzun fırtına olduğunu söylerdin,

Göebbels türü propaganda… Fırtına olmak derdinde değilim… Bütün istediğim, benzerlerim gibi bir kadın olmak…

Evin en sevdiği yeri haline gelen mutfağa girdi. Kurt ellerini yüzüne kapatmıştı, oturduğu yerden kımıldamadı. Hilda'nın hakkı var, Alman ulusunu fırtınaya benzetmek saçma. Bir fırtına rolü oynadık. Fırtına üzerimize saldırdığında fazla dayanamadık. Sonra kentlerin yerinde yıkıntılar kaldı. Ben de bir yıkıntıdayım. Ortalık temizlendiğinde beni de çöplerle birlikte bir çukura atacaklar. İlgi çekici yanı olmayan bir olay…

Richter çıkınca Vassia yine pencereye döndü. Bu Alman ne iğrenç bir herif! Gerçek bir sümüklüböcek… Ülkemizde neler yaptığını kolayca düşünebiliyorum; şimdi durulmuş… En iyisi böyle şeyler düşünmemek, gece o kadar güzel ki… Vassia subay gazinosunun yolunu tuttu. Nalibok Ormanı'nı, ağaçların mırıltısını, Avanesyan'ın aşkını düşünüyordu; hem yakın, hem de çok uzak topraklarda şehit düşen Sergey'i andı.

Vassia'nın içinde öylesine bir duygu birikimi vardı ki –hüzün, coşku, kıvanç– asla bunları sözcüklerle dile getiremezdi. Karanlık ve ılık gecede, yalnız, Nataşa'nın sık sık düşlediği mavi gözleri parıldıyordu.

Subay gazinosunda, başka bir iyi haber Vassia'yı beklemekteydi.

— Yarın uçakla Moskova'ya gidiyoruz, dedi Albay Nikitin…

Vassia çevresindekilerden hemen koparak gülümsedi: Şimdiden

son hızla Nataşa'ya doğru uçuyordu.

28

Minaev'le Olga, parktaki ağaçlıklı yollardan birinde yürüyorlardı. Leylaklar mutluluk içinde yayılıvermişlerdi. Minaev Olga'nın elini tutuyordu. Evleneli neredeyse iki yıl olacaktı, yine de aşkını yeni itiraf eden iki sevgili gibiydiler. Şu son iki yıl gürültü ve zorlukla dolu geçmişti; aşk sözleri ağızdan çıkar çıkmaz sönüveriyordu. Sekiz gün önce, Olga, Berlin'in yıkık bir evinin bodrumundaydı; durmadan aynı şeyleri tekrarlıyordu: "Ben saksağan. Oka'yı verin." Şimdi bütün bunlar sona ermişti…

— Bundan böyle Olga'sın. Evet, evet, itiraz etme. Gül oldun, derken gonca, Ay, Poltava, Dvina, Kırlangıç. Tepeciğin Üzerindeyken "Gül" "Gazal"ı istiyordu. Oysa, oralarda gülün izi bile yoktu; her yer kuru ot ve mayın doluydu. "Şafak" olmuş Çegodayev'i istiyordun, ama bir top mermisi onu öldürmüştü. "Çegodayev kesiminde her şeyin yolunda gittiğini bildiriyor" dedin o zaman. "Yani Çegodayev öldürüldü. Yerine konuşan Babuşkin." Postdamer Platz'da "Saksağan"dın Tereşkoviç, şakacıktan, "Doğrusu, saksağan gibi geveze…" diyordu senin için. Koşarak sokağa fırlamasından bir saat önceydi. Anlatılanlara göre dün Keitel, imzasını atmadan önce mareşallik asasını koyacak yer bulamamış. Bir Amerikalı fotoğrafçı, mareşallik asasını bol sigara karşılığında ele geçirmek için yanıp tutuşuyordu. Almanların hesabı görüldü Olga. Bunun ne demek olduğunu biliyor musun? Artık ne saksağansın, ne Dvina. Bundan böyle sana kırlangıç da desem, telefonda değil, kimsenin duymaması için kulağına söyleyeceğim. Savaş bitti; artık ne gülsün, ne de gonca. Bundan böyle Olga'sın, benim Olga'm!…

O güne dek karısının adını hiç söylememişti sanki, tekrarlamaktan büyük zevk alıyordu.

— Seni ilk gördüğümde çok korkmuştum, biliyor musun? dedi Olga. Beş Ağustos günüydü, Kletskaya önlerindeydik. Bağlantı kopmuştu. Albayla konuşmak istiyordun. Sinir içindeydin. "Telefonla konuşmayı biliyor musunuz?" diye sordun bana. "Yoksa telefonu çamaşır makinesi mi sandınız?..." Neden "çamaşır makinesi" dedin de ardından güldün? Başka şey yapsan dertlenmezdim. Savaşta insanın dilini tutamadığını biliyordum. Ama "çamaşır makinası"nı duyunca ağlayacak gibi oldum.

— Ben de o sıra içimden, ne şirin kız, diyordum.

— "Çamaşır makinası" ha?... Mitya, açık söyleyeyim sana rahat rahat bırakamayacağımı o dakika anladım... Saldırı sırasında –hatırlıyor musun, şubat sonunda Orel'e karşı girişilen o başarısız saldırıyı?– soğuktan donmuş halde girdin içeri. Ben de sana sıcak su verdim. İçtin ve bana "Dikkat edin ha!" dedin. "Karım çok kıskançtır."

— Çünkü elini tutmak için dayanılmaz bir istek duyuyordum... Sen de dediğime inandın mı?

— Bana takılmak istediğini sandım; evli olmadığını kaç kere söylemiştin.

— Bir türlü içimi dökemiyordum. Ancak Çernigov'da...

— Neden Çernigov'da?

— Irmağın, kestane ağaçlarının yüzünden… Şu leylaklara bak, ne güzel değil mi?

— Son leylaklar. Hatırlıyor musun, Orel'den önce Dumiçi'ye uğradığımızı? Bir demet yapıp sana getirmiştim.

— Ama bomba yağdırmışlardı tepemize! Babacan yaralanmıştı… Tepede birlikte olduğumuz dostlardan pek kimse kalmadı. Yazık ki Ossip bizimle değil.

— Nerede?

— Daha güneye, Postdam'a doğru indiler. Biliyor musun Olga, Ossip çok temiz yürekli bir insan. Ama duygularını dile getirmeyi beceremiyor. Tıpkı benim gibi… Hem kim duygularını eksiksiz açığa vurmayı becerebilir? Belki şairler, onların da fazla bir şey duyduklarını sanmıyorum: Ben, duygularımı açığa vuramayınca her şeyi alaya alırım. Ossip somurtur durur…

— Mitya, orada, tepeciğin üzerindeyken kurtulacağın aklına gelir miydi?

— Kurtulamayacağımı düşünürdüm ama kurtulacağımı da sezerdim. Bana kalırsa herkeste vardı aynı sezgi: Birileri ölecek ama ben sağ çıkacağım, diyordu bütün arkadaşlar içlerinden:.. Kısa süre önce, Tereşkoviç bizi Yaroslav'a çağırıyordu. Hatırladın mı?

— Evet… Tanya ile küçük Maya orada…

— Ya Zarubin, hatırladın mı "Mister"i? O kadar ağır konuşurdu

ki, iki söz arasında insan rahatça kestirebilirdi. Bir karşı saldırı sırasında öldürüldü; herkesten ileri fırlamıştı. Ya dans kralı Magaradze… Gözlem evinden yıldızlara nasıl baktığını anlatan Brodski bir mayına basıp havaya uçtu. Lina'yı unuttun mu? Ufacık gövdesiyle Şapovalov'u sırtında taşımıştı… Hiçbirini unutamayacağım. Bir gün seni terkedeceğimi söylemiştin. Hayır. Birbirimizden asla ayrılamayız, tepeciğin üzerinde beraberdik.

— Geçen yaz, Orsa'ya varmadan önce, Amur Irmağı kıyılarına gitmek istediğini söylemiştin, hatırlıyor musun? Neden? diye sormuştum sana. Cevabın şu oldu: "Orada kaplanlar vardır" Ben de Alman tanklarından söz ediyorsun sanmıştım o sıra.

— Yok canım, çizgili kaplanlar. Oraya gideriz, sonra Kafkasya'yı gezeriz. Lermontov'u okumak gideceğimiz yeri tanımaya yetmez; dağlara bile tırmanmak istiyorum. Her şeyimiz büyük olmalı: Yolculuk edecek, çalışacak, gülecek, sevişeceğiz. Kabul mü?

Köpeğine seslendi: Hep aynı köpekti bu. Sahibinin ardından gidiyordu. Bir yıl önce Minaev adını değiştirmişti. "Bundan böyle Doktor Göebbels'in adı Guepka olacak. Beyaz tüylerine saygım var benim. İyi yürekli ve namuslu bir köpeğe hakaret etmemek gerekir." Gerçekten de Guepka'nın tüyleri ağarmaya, kendisi de durulmaya başlamıştı. Çılgınlıklarını istemeyerek yapıyordu artık.

— Guepka, anayurda döndüğüne memnun musun? Yadsıyor musun yoksa? Ben senin ülkende olduğuma, buraya geldiğime çok memnunum. Ama geri döneceğim gün daha da mutlu olacağım. Guepka, seni neler bekliyor biliyor musun? Moskova'yı

göreceksin! Yalnız bir şartla: Milislere ve anneme havlamayacaksın. Dinle Olga, herhalde haziran ya da temmuzda, sıcakların iyice bastırdığı sıra oraya varız. İlk işin dondurma istemek olmalı. Beyaz Rusya Garı'nda ineriz. Sonra Gorki Sokağı'ndan geçeriz. Ev, Puşkin Anıtı'yla sevimli aslan heykellerinden pek uzakta sayılmaz. Küçük kule ve Balerin Lepeşinskaya'nın heykeli. Sağda Puşkin'in heykeli. Yolda çocuklar cıvıl cıvıl oynaşır, anneler sıcaktan uyuklar. Sonra Metrostroyevskaya Sokağı'nı izleriz. Aslında, daha önce Sadovaya Sokağı'na sapmalıydık. Ama Puşkin'i selamlamak gerek. Eskiden onun heykeli altında düş kurardım: "Ah! Beni öpücüğe boğ, senin öpücüklerin benim gözümde bal ve şaraptan tatlıdır" On üç yaşındaydım o sıralar, bir kadını öpmeye gelince… Küçümserdim bu işi… Yine de "Beni öpücüklere boğ"… Hemen sonra anneme gideriz. Küçük anacığımın ne iyi bir insan olduğunu görürsün!..

Düşünde dünyayı gezdikçe Olga'nın yüzünde hem neşe, hem de derin bir şaşkınlık beliriyordu. Onu iyi tanımayanlar da bu şaşkınlığı dehşet sanabilirlerdi. İşte dünyanın gözü önünde Mitya ile el ele yürüyorlar.

Daha uzun süre, altın sarısı kumla kaplı patikalarda, leylaklar arasında gezindiler. Bir şey konuşmuyorlardı. Düşünce ve duyguları öylesine birbirinin aynıydı ki, sözcüklere gerek kalmıyordu. Teğmen Koruşkin'in kendilerini beklediği eve dönerken Minaev durdu ve Olga'nın kulağına:

— Söylemeyi unuttum, dedi. Zaferi kazandık, kesinlikle anlaşıldı.

29

Galoşka yerde yatıyor ve SS'lerden Paul'ün gelmesini bekliyordu. Artık çalışamaz olmuştu, dolayısıyla da Paul yanında koca bir Alman çoban köpeğiyle gelecek ve köpek üzerine saldırıverecekti. Vera'yı, bir Fransız kızını, Mira'yı, bir Macar Yahudisini böyle öldürdüler. SS bir türlü gelmek bilmiyordu. Galoşka kendinden geçti. Ayıldığında bir sürü otomobil gördü. Zina bağırıyordu: "Amerikalılar geldi!" Galoşka'yı kaldırdılar, hastaneye götürdüler üç gün yattı. Bizimkileri görmemem mümkün mü? diyordu kendi kendine. Açık havaya çıktığında başı döndü, bir eliyle duvara dayandı. Araba Kızılhaç işareti taşıyordu. Şen bir Amerikalı, genç kızların fotoğrafını çekip bağırıyordu: "Haraşo, Haraşo!"[16] "Gerçekten çok iyi…" dedi Zina. Kapkara, pırıl pırıl beyaz dişli zenci şoför koştu geldi. Bir eli göğsünde, Galoşka'ya çikolata uzattı. "Bunu yürekten armağan ediyorum size" der gibiydi. Rüzgâr esiyor, yağmur yağıyordu; sonra hava açıldı… Galoşka ilk Kızılordu erini gördüğünde yağmur yine yağmaya başlamıştı. İncecik, gümüşsü telleri güneşte parlıyordu. Galoşka askeri öptü ve ağlamaya başladı. Yaşlı, çok uzun boylu, yüzü sert ve kır sakallarla kaplı bir adamdı bu. Duygulandı, birden:

— İyi ama bu kızlar bizden! diye bağırdı.

— Ne oluyor? diye sordu Galoşka.

— Almanlar teslim oldular dedi biri… Zaferi kazandık.

Sorguya çekme sırası askerlerdeydi:

— Nereden geliyorsun?

— Bir esir kampından –Galoşka'nın gücü yoktu ama konuşuyor, susamıyordu.– Hayır, aslında Kiev'den geliyorum. Şevşenko Bulvarı'nda otururdum. Uzun süre önce daha Stalingrad'a varmadan bizi buraya sürdüler. Fabrikada çalıştık. Başımızda Christine adlı bir Alman kadın vardı, çok kötüydü. Durmadan tokatlıyordu hepimizi. Fransızlar da vardı. Pierre, Kızılordu'nun kazanacağından emindi. Kiev'in kurtulduğunu bize o haber verdi. Öldü. Yaşlı bir kadını andırıyorum herhalde, oysa çok gençtim… Ceza olarak beni bir kampa yolladılar. Her ülkeden bir sürü kız, en çok da Rus kızı vardı kampta. Konuşmayı unuttum. "Çağrılıp cevap vermeyince gardiyandan dayak yedim" yerine ne derdik biliyor musunuz: "Kadın subay, Janina'nın bir gözünü kör etti." "Kadın gardiyan, Nadia'yı ele verdi. Çalışamadığını haber verdi, gaz odasına attılar kızı." Çalışamaz hale geldiğimizde Paul ıslıkla köpeğini çağırıyor, hayvan da genç kızları boğazlıyordu. Ya da onları gaz vagonuna atıyorlardı. "Gazladılar" diyorduk aramızda. Nadia'nın bir nişanlısı vardı, Tankçı Yegor Nikitenko. İçinizden biri ona rastlarsa, Nadia'yı gaz vagonuna sürüklediklerini sıra kızın yurdundan ve Yegor'dan söz ettiğini iletin. Benim durumum onlarınki kadar güç değildi, kimsem yoktu nasılsa. Bir tek Lenia Dayı'm kalmıştı, onu da Almanlar öldürdüler… Dostlar, rahat konuşamıyorum da… İlk gördüğüm Rus askerleri sizlersiniz… Yakında olduğunuzu biliyorduk. Başımızdaki kadın geldi: "Boşuna sevinmeyin," dedi. "Hepinizi geberteceğiz!" Fransız kızı Colette, Rus askerlerinin Berlin yakınlarına vardığını söyledi. Haberi kimden aldığını bilmiyorum. Ama Paul, deli gibi koştu geldi, köpeğini Maşa Udaltsova'nın

üzerine saldı. Maşa Kırım'dan getirilmişti; çok güzel şarkı söylüyordu… Yasaktı şarkı söylemek; o yine de bir denizci şarkısı mırıldanırdı:

Kuşatılalı onbir ay oluyor,
İkimiz de aslanlar gibi dövüştük.
Ama Sivastopol düştü ve biz
Denizin derinliklerine gömüldük…

Aramızda bir Parti örgütü kurmuştuk. Fransızlar ve Çeklerle işbirliği yapıyorduk. Ekim'in yıldönümünde bağlılık yemini ettik. Almanlar da hemen Şura Vinogradova'yı gazla boğdular. Zina, bir bıçkıhaneyi ateşe verdi… Dostlar, gerçekten siz misiniz gördüğüm? Nerelisiniz?

— Ben Kievliyim, dedi askerin biri. Petçerski Mahallesi'nde otururdum.

— Kievli, Petçerskili mi? Ne büyük mutluluk!

Otların üzerine çöken Galoşka, öylesine soluk, öylesine bitkindi ki, askerler içlerini çekerek başlarını çeviriyor ve yumruklarını sıkıyorlardı: Ne hale sokmuşlar canım kızı! Galoşka'nın gözleri hem buğuluydu, hem de parlak; bakışları pembe, tüy gibi bulutlarda, amber çiçekleriyle süslü çayırda, askerlerin yüzlerinde geziniyordu. Birden bastı kahkahayı. Arabadan inip boynuna sarıldığı yaşlı asker:

— Neden gülüyorsun? diye sordu.

— Bilmem. Gülmeyeli o kadar çok oluyor ki. Gülmeyi bile unuttum… Kiev'de hiç durmadan, olur olmaz yerde gülerdim. Neden güldüğümü sorduklarında da, bilmem, derdim… Almanların teslim olduğunu söylüyorsunuz değil mi? Gülmem boşuna değilmiş demek… Siz Kievlisiniz. Petçerski Mahallesi'nde oturuyorsunuz… Sık giderdim oraya, dayım otururdu… Almanlar bize çok işkence ettiler; çizmelerini yalatmak istiyorlardı. Ama ben istediklerini yapmadım, bir Rus vatandaşı olduğumu asla unutmadım. Artık gülebilirim… Adımın Galina, Galoşka olduğunu söylemiştim. Kiev'de bana "sırıtkan" derlerdi… Şimdi sırıtkan canlandı, benim sevgili, iyi yürekli dostlarım…

Cankurtaran arabasına taşıdılar genç kızı. Üstü açık arabada oturmuş, sapsarı bir yüzle gülümsüyordu; sonra başını çevirdi, bir kere daha askerlerle vedalaşmak istedi. Batan güneş yanaklarını pembeleştirdi, rüzgâr sarı saçlarını uçuruyordu…

30

Amerikalıların sekiz Mayıs öğleye doğru gelmeleri bekleniyordu; kamplardan kurtulan çeşitli ülkelerden tutsakların ne yapılacağı görüşülecekti. Ossip konuklarına bir yemek vermeyi düşündü. Kaldıkları evin içi düzeltildi, masanın ortasına büyük bir çiçek demeti yerleştirildi. Aşçıbaşı, sıcaktan ve koşuşmaktan kıpkırmızı kesilmiş, belki yüzüncü kere soruyordu: "Acaba süt domuzu yerler mi?"

Binbaşı Smiddel çok uzun boylu, yanık yüzlü, kır saçlıydı. Kızıllarla nasıl konuşulacağını bilmediğinden, terbiyelice gülümsemekle yetiniyordu. Tersine, Yüzbaşı MacCorn'un kayıtsız bir görünüşü vardı, gürültülü kahkahalar atıyor, elini kolunu sallıyor, ayak ayak üstüne atıp hep aynı şeyi tekrarlıyordu: "Rus olan herşeyi severim."

Amerikalılar yanlarında bir tercümanla gelmişlerdi. Adam, Ossip'e:

— Babam Vilna'da doğmuş, dedi. Çarlık döneminde Rusya'dan ayrılmış: Adı Hirstein'dı. İngilizce Hirestone oluyor. Tercümanlıkta biraz yetersiz kalıyorum…

Astsubay Hirestone alçakgönüllülük gösteriyordu; söylenenleri iyi anlamakta, kelimesi kelimesine çevirmek için çaba harcamaktaydı. Tek kusuru, birtakım süslü kalıplara meraklı oluşuydu; işte orada epey tekliyordu. "Sükût nakittir" , "çorbadaki kıllar gibi çıkıveriyor ortaya", "Eisenhoower büyük bir strateji ustasıdır ama Patton da dünkü çocuk sayılmaz", gibi

örneğin.

Aşçıbaşının boş yere dertlendiği anlaşıldı: Konuklar bol bol yediler, yemekten çok da içki içtiler. Yemekten sonra bir er şöyle diyordu: "Büyük bardaklara votka dolduruyor, sonra da yudum yudum içiyorlar. Bakıyorum, bardaklar yine dolu. Ben masada ne varsa kaldırdım, herkesin çayını koydum, onlar likör gibi votka içmeye devam ediyorlardı. Görmek bile ürkütüyor insanı…"

MacCorn, zaferin Moskova'da nasıl kutlandığını sordu Ossip'e. "Herhalde Berlin'de yapılacak anlaşmalardan sonra kutlama törenleri düzenlenecek" dedi Ossip. MacCorn bir kahkaha attı:

— Amerika'da kutlama törenleri başladı bile! Biz Amerikalılar aceleciyizdir.

Ossip, '42 yazını, stepi, Minaev'in düşlerini hatırladı. O zamanlar Amerikalılar hiç de acele etmiyorlardı…

Votka içmekten MacCorn'un yüzü kızarmıştı, bağırıyordu:

— İngilizler sümüklüböcek gibidir. Onlar kabuklarından çıkana kadar insan yüz kere uyuyup uyanabilir. Bizler, vakit kaybetmekten hoşlanmayız. Sizin gibi genç bir ulusuz biz. Söyler misiniz binbaşım, bütün bu nişanlar nereden geliyor? Herhalde muvazzafsınız siz?

— Hayır, savaştan önce iktisatçı ve planlama uzmanıydım…

— Aferin! Çok iyi bir meslek. Kafası işleyen biri, bu meslekten, Amerika'da ayda yirmi bin dolar kazanabilir. Orta halli bir planlamacı Rusya'da ne kazanır?

— Pek cevap veremeyeceğim sorunuza. Doların değerini bilmiyorum, hem sonra bizim ücret sistemimiz değişiktir…

— Önemi yok canım, kendinizi toplayacaksınız. Sizin de dolarınız olacak. Büyük, çok büyük bir ülkesiniz. Tıpkı Amerika gibi. Savaş sırasında size yardım ettik, savaştan sonra da gene yardıma devam edeceğiz sanırım. Her yanda barışın ve düzenin sağlanmasını istiyoruz. Canımıza tak dedi; yirmi beş yılda bir, önce Avrupa'yı kurtarmak, sonra da karnını doyurmak zorunda kalıyoruz. Rus olan her şeyi severim. Savaşmanız hoşuma gitti; hem sıçrayıp topuklarınızın üzerine düşerek dans edişiniz de çok güzel, bir gece kulübünde görmüştüm. Votkayı da severim. Kendinize özgü bir rejim kurduğunuzu biliyorum. Amerikalılar sizin gibi yaşayamazlar. Ama bu sizin bileceğiniz bir iş tabii… Örneğin tek siyasal partiniz var. Sizinki gibi büyük bir ülke için çok az. İngiltere'de altı ay geçirdik. Onların partileri üç tane: Bir ilerici, bir de ılımlı; üçüncü partiye ne gerek duyuyorlar, hiç anlamıyorum? Bilmem, bu da onların sorunu. Amerika'da iki parti vardır, ikisi de ilericidir: Demokratlar cumhuriyetçi, cumhuriyetçiler de demokrasi yanlısıdırlar… Birbirlerine benzediklerini söyleyebilirsiniz; doğru ama yine de aralarında seçme olanağı elinizde ya. Binbaşı Chesterfield sigarası içiyor, ben Camel'leri seviyorum. Karanlıkta bu sigaraların birbirinden ayrılmadığı, ağızda aynı tadı bıraktığı söyleniyor; seçme yapma olanağı benim elimde ya, Camel içiyorum… Bazı subaylar, komünist oldukları için Ruslarla bozuşacağımızı sanıyorlar. Size rastladığım için çok mutluyum. Amerika dönüşü, Rus

komünistlerinin Amerikan komünistlerinden çok başka olduğunu anlatacağım. Herhalde siz de komünistsiniz? Binbaşısınız… Yakında ülkenize, mesleğinize döneceksiniz. Demek ki benim gibi bir adamsınız. Amerika'da komünistler ya deli ya da haydutlur. Bakın ben, on sentle işe başladım, şimdi küçük bir yağmurluk fabrikasının sahibiyim. Su geçirmez bir karışım buldum, bu karışım aynı zamanda insan bedeninin rahatça soluk alıp vermesini de sağlıyor. Buluşumun değeri yüz bin dolar. Komünistler fabrikama el koyarlarsa haydutluk olur, çünkü fabrikayı namusumla, çalışmamın sonucu elde ettim.

Yüzbaşı, bir an sustu. Sözlerini çevirmekte güçlük çeken tercüman (ter içindeydi) kendi hesabına da şunları söyledi:

— Bütün söylediklerine aldırmayın. Çok içer, ağzı da bozuktur.

MacCorn yerinde duramıyor, ikide bir ayağa fırlayıp elini kolunu sallıyordu. Binbaşı Smiddel, utangaç bir gülümsemeyle Ossip'e:

— Yüzbaşı MacCorn'un sözleri sizi şaşırtmasın, dedi. Tam bir Kuzeylidir. Ben Louisianalıyım. Bizim eyalete gelseniz hoşunuza gider; güzel bir yerdir. Geleneklerimize bağlı kişiler oluruz biz; düş kurmaya bayılırız, çoğunluk konukseveriz. Tabii Kuzeyli kafası bizlere de yerleşiyor, fabrikalar yapılıyor, kazanç hırsı başlıyor, durmadan dolar sözü ediliyor. Yine de New Orleans, New York değildir. Biz insanlara çok daha yakın oluruz. Rusları, Kuzeyli yurttaşlarımızdan çok daha rahat anlayabileceğimizi sanıyorum. Tolstoy gibi büyük bir yazarınız var, bilirim. Romanlarından birinden aktarılmış bir film seyrettim. Şairane bir bölüm vardı,

katilin kızağa binip kent dışındaki meyhanenin yolunu tuttuğu bölüm. Derken atın boynuna asılı çıngıraklardan biri sökülür, içine votka doldurulup içilir.

— Elimin altında çıngırak bulunmadığı için kusura bakmayın, dedi Ossip. İzninizle votkayı size bardakta sunacağım.

Binbaşı teşekkür etti, altıncı ya da yedinci kere zaferin şerefine içti. MacCorn ise içmek için hiç nazlanmıyor, durmadan da konuşuyordu:

— Binbaşım, rica ederim şu doların üzerini imzalayın. Tarihi bir dolarım olacak: Zaferi kazandığımız gün Elbe üzerindeki karşılaşma. Çok, çok iyi savaştınız! Stalingrad'la ilgili bildirileri okuduğumuzda, dayanma rekorunun kırıldığını söylüyorduk birbirimize. Bir yeğenim var, avukat. Kızıl oldukları için Ruslardan nefret eder. O bile Stalingrad savunmasının "kırılmaz bir kahramanlık rekoru" olduğunu söyledi. Siz orada savaşırken, biz de Rusların yararına epey dolar topladık. Böyle bir günde size rastladığım için çok mutluyum. Konuşmanızı karıma ve dostlarımıza anlatacağım. İnanın bana, Jim MacCorn hiç de diplomat değildir; gizlisi saklısı yoktur. Rusları sevdiğini söylüyorsa gerçekten seviyor demektir. Hem, garip bir düzen kurmuş olmamız bana vız gelir. Benim için bir komünist değil, iyi bir askersiniz. Herhalde iyi bir planlama uzmanısınız da. Aynı meslek, Amerika'da da var, çok, çok iyi bir iş. Örneğin ben, müşterilerimin fikirleriyle ilgilenir miyim hiç? Katoliklere de, komünistlere de satarım malımı hatta zencilere bile. Binbaşı Güneylidir, ön yargıları çoktur onların: Biz Kuzeyliler daha geniş görüşlüyüz. Tabii zencilerle dostluk etmem ama ister zenci olsun ister beyaz, malımı kime sattığımı düşünmem bile. Alışverişsiz

gelişme olamaz. Oysa biz dünyanın en ileri ülkesiyiz; subaylarımızdan bazıları, sizin Amerikan komünistlerine dolar yolladığınızı söylüyorlar. İnanmıyorum. Ciddi insanlarsınız, dolar yollamak yerine dolar edinmeyi istersiniz. Doları size kimin vereceği de umurunuzda değildir sanırım. İster demokratlar versin, ister cumhuriyetçiler: Komünistler size bir şey veremezler, çünkü hepsi birer baldırı çıplaktır. Bir soru sormak istiyorum… Açık, askerce konuşuyorum. Haritaya baktım; ülkeniz uçsuz bucaksız. Size dolar verirsek, pek çok yeni kent yaparsınız. Yabancı kentlere ne gerek var? Bunu bir türlü anlamıyorum binbaşım.

— Hangi kentlerden söz ediyorsunuz, anlamadım… Berlin'i neden aldığımızı bilmiyor musunuz?

— Hayır, Berlin kabul… Berlin'in düşmesi şerefine bol bol içtim, daha da içeceğim… Öteki kentlerden söz ediyorum. Bize danışmadan Riga'yı, Belgrad'ı aldığınızı duydum…

Ossip, bu kaba konuğu başından atmak istedi ama kendini tuttu:

— Neden söz ettiğinizi bilmiyorsunuz herbalde. Riga bir Rus kentidir. Belgrad ise Yugoslavya'nın başkenti; sadece kurtuluşuna yardım ettik.

Tercümanın sabrı taştı.

— Aldırmayın yüzbaşıya, dedi Ossip'e. Çok içti, üstelik kafası da pek işlemez, saçma sapan gazeteler okur ve her okuduğuna da inanır. Bu adamın postunu tilkinin sırtına geçirseniz açlıktan

ölürdü…

Geveze yüzbaşının söylevlerindeki gibi binbaşının kuşkulu suskunluğunda da sezdiği haykırışlar, kahkahalar ve canlılık Ossip'i yormuştu. Tutsakların ülkelerine gönderilmeleri sorununa dönüldü. Binbaşı Smiddel:

— Bizim şoförlerimiz içinde pek çok zenci var, dedi. Askerlerinizi şaşırtmaz herhalde.

Ossip hayret etti:

— Bunda şaşılacak ne var?

— Bizim askerler zencilerle bir arada oturmaz da. Anlayamazsınız, çünkü ülkeniz tek ırktan insanlarla dolu.

— Bizim ülkemizde de ayrı ırklardan insanlar var, ama haklısınız anlamamız çok güç.

Rusun konuşması Smiddel'e hakaret dolu geldi. Ruslarda özgürlük olmadığını herkes biliyor. Terbiyeli davrandım, ülkesi hakkındaki düşüncelerimi söylemedim. Yalnız, Amerikalıların Polonya sorununu başka türlü gördüklerine değindim. Zencilerle her türlü ilişkiden kaçmasa Amerika'yı büyük tehlikelerin beklediğini bu Kızıl neden anlamak istemiyor?… Ve Binbaşı Smiddel:

— Kızınız var mı binbaşım? diye sordu.

— Bir kızım vardı…

Smiddel, acısını paylaştığını belirtmek amacıyla içini çekti; yine de Avrupa'da sık sık sormak fırsatını bulduğu soruyu sormaktan geri durmadı:

— Kızınız sağ olsaydı binbaşı aşağı ırktan biriyle evlenmesine göz yumar mıydınız?

— Binbaşı, kızım sizin gibi düşünenler tarafından öldürüldü.

— Binbaşı da sersemin teki, dedi. Hangisinin daha kötü olduğunu kestiremiyorum, herhalde ikisi de. Babam çarlık döneminde Rusya'dan ayrılmıştı, ama şöyle derdi: "Gökdelenleri gördüğümde Vilna'daki evlerin küçük, ama ora insanlarının yüreğinin büyük olduğunu düşündüm… Bütün saçmalıklarını çevirmek zorunda kaldığımdan bana kızmayın binbaşım, ben bir astsubayım: Ama şu sıra, babamın Vilna'da doğmuş olmasıyla kıvanç duyuyorum…"

Akşam, silah arkadaşları Leonidze, Poliştçuk, Çali ve Şarikov, Ossip'i ziyarete geldiler… Zafer kutlandı. Aşçıbaşının keyfi yerine gelmişti: Yalnız Amerikalılara değil, biraz da kendi yurttaşlarına çalışmış oluyordu.

— Moskova Radyosu'nun haberi ne zaman vereceğini merak ediyorum. Bu akşam mı, yoksa yarın mı?..

— Devamlı radyo başında beklemek gerek…

— Herhalde Stalin konuşacak…

Leonidze sordu:

— Ya Amerikalılar? Anlaştınız mı?

Ossip, o tatsız görüşmenin sözünü etmek istemiyordu. Eğlentilerinin bütün keyfi kaçacaktı. Sonra anlatmak en iyisiydi.

— Evet, evet… Anlaştık, cevabını verdi.

Bütün gün, Amerikalılarla aralarında geçen konuşmaları düşündü. Bize yabancı oldukları kuşkusuz, kimse başka türlüsünü düşünemez… Ama onları daha akıllı sanır, savaştan bir şeyler öğrendiklerini düşünürdüm… Yooo, değişen hiçbir şey yok… "Almanlar çok iyi örgütçü" demedi mi binbaşı? Almanya'da neyin hoşuna gittiğini anlıyorum. Yüzbaşı da ülkelerinde bütün yazılanları, iftiraları, nefret dolu yalanları tekrarladı. Biri kölelikten yana, öbürü de bezirgan. Tercüman haklı, "ikisi de kötü"… Talihe bak ki tam bugüne rastladı bu kötü armağan; doğrusu üzücü…

Polistçuk, alayın şerefine kadeh kaldırdıktan sonra:

— Artık her şey bitti, dedi. Önemli olan bu. Evime, Nejin'e dönebileceğim. Almanlara ders vermekten bezdim artık. Ukrayna'da çocuklarımız bizleri bekliyor; hepsini eğitmek gerek.

Şarikov, büyük bir coşkuyla fabrikasından sözediyordu. Aldığı mektupta, en kısa zamanda geri dönmesi rica edilmekteydi; yeni

atölye neredeyse hazırdı. Leonidze kuşkulanıyordu: Kaybettiğim zamanı karşılayabilecek miyim? Bütün bu yaşadıklarımdan sonra yeniden kitaplara dönmek garip bir şey; ama içimde büyük bir okuma isteği var… Çali, birtakım edebi hazırlıklar yapıyordu. Aşağı kurtarmazdı, dört yüz sayfalık bir kitap yazacaktı. Yakınlarından söz ettiler. "Bizim küçük Kostia iflah olmaz bir yaramaz…" diyordu Polištçuk. Leonidze anasını, dağın eteğindeki küçük evini, bağlarını anlattı.

Ossip, bir an Babi Yar'ın beyaz kumunu görür gibi oldu. Sigara almak bahanesiyle yerinden kalktı, yan odaya geçti, pencerenin önünde durdu. Gece çok karanlıktı: Ne yıldız vardı görünürde, ne de bir ışık. Ossip, Raya'yı görür gibiydi, uzun kirpiklerini kırpıştırıyor, mırıldanıyordu: "Seni ne kadar sevdiğimi anlayamayacaksın, hiçbir şeyi anlayamayacaksın…"

Ossip'in arkadaşları başına gelen felaketi biliyorlardı. Üç yıl içinde onu tanıyıp sevebilmişlerdi.

— Bana konuk gelirsin, dedi Leonidze. Bizim oralar gerçek bir cennet, göreceksin. Sana bir şarap tattıracağım ki…

Polištçuk gülerek:

— Nejin'de şarap yoktur, küçük salatalıklardan başka şey bulamazsın, dedi. Ama beni de görmeye gelmelisin. Kiev'den pek uzak sayılmaz… Gevezelik ederiz, o kadar çok ortak anımız var ki… Terhis olunca ne yapmayı düşünüyorsun? Kiev'de mi oturacaksın?

Ossip istemeyerek cevap verdi:

— Bilmem… Ne derlerse onu yapacağım…

— Ya istediğin işi seç derlerse?

— Orduda kalırım.

Ossip'in yüzü asıldı. Ne ailem, ne yuvam var, yine de direndiğimi sanacaklar… Oysa doğru değil bu. Her yerde çalışabilirim. Kiev'de ya da Peçora Havzası'nda. Evim ülkemin her köşesinde; vatanım uğruna savaştım… Polişçuk, her şeyin artık bittiğini söylüyor. Kim bilir… İki Amerikalıyı dinledikten sonra içime kuşku düştü. Her şeyin bitmesini istiyoruz. Ama yeniden başlatmak isteyenler de çıkabilir…

— Orduda kalsan iyi edersin, dedi Leonidze. Çok iyi bir komutansın. Gel seni bir öpeyim…

Balkona çıktılar. Sakin bir geceydi, tıpkı kır geceleri gibi. Uzaklarda bir köpek havlıyordu. Bu alışılmamış sessizliği içlerine sindiriyorlardı.

— Zafer kazanmamız ne büyük mutluluk, dedi Ossip. Bugün ilk kez, kocam, oğlum, babam nerede sorusu sorulmadan rahat bir uyku uyunacak. Volga'dan Elbe'ye dek yürümemiz boşuna değil demek. İnsanların huzurunu geri getirdik…

31

Dumas, on bir nisan günü salıverilmişti. Amerikalı subaylar arasında, profesörün adını duyan bir Harvard üniversitesi öğretim görevlisi vardı. Yaşlı profesörü hemen Paris'e giden bir uçağa bindirdiler. Bitkindi, yürüyemiyor, güçlükle konuşuyordu. Onu tepeden tırnağa gözden geçiren Doktor Morillot: "Gerçek bir mucize bu,"dedi. "Nasıl kurtulduğunu aklım almıyor."

Dumas evinde yatıyordu. Marie yemek yapıyor, inci çiçeği getiriyor, kiliseye koşup profesörün iyileşmesi için mum yakıyordu. Dumas yavaş yavaş hayata dönmekteydi. Çektiklerinden söz ettiği yoktu. "Hatırlamasam daha iyi olur…" diyordu. Yalnız bir keresinde Morillot'ya: "Cephelerde büyük savaş sürüp giderken ben de küçük savaş veriyordum," dedi. "Kampta bir SS vardı, adı da Hubert. Bana öldüresiye işkence etmesi, gaz fırınına göndermesi kolaydı ama bu kadarı ona yetmiyordu. Önünde küçülmemi, birini ele vermemi ya da kendisine yalvarmamı istiyordu…" Morillot sordu: "Peki, ne oldu sonunda?" Dumas cevap verdi: "Görüyorsunuz ya… Kaybetti."

Son birkaç gün içinde profesörün sağlık durumu hissedilir biçimde düzelmişti. Gazeteleri okuyor, Marie ile şakalaşıyordu. Sekiz Mayıs sabahı, Morillot son haberlerle geldi:

— Genel prova Reims'de yapıldı. Bugün Berlin'de gala gecesi var…

— Bunları gördüğüm için yaşadığıma şükrediyorum… Evime gelen bir salağa, bir antropoloji uzmanına söylemiştim. O sıra kent

üzerine kent alıyordu. Bu işin o nasıl biteceğini anlatmıştım ona…

Dumas, iyice kararmış piposuna yarı yarıya içilmiş tütün tozu dolduruyordu. Morillot başını salladı:

— İçmeseniz daha iyi edersiniz…

— Hadi canım siz de! Gaz odalarının dumanına dayandım… Paris'te neler olup bitiyor, onu söyleyin daha iyi. Öyle ya, bir şeyden söz etmedik daha.

— Buralarda mı neler olup bitiyor? Pek hoş şeyler değil. Almanların kovulduğu ağustos ayında durum çok iyiydi. Genel iyimserlik havası bana bile bulaşmıştı. Halk her şeyin değişeceğini sanıyordu. İnsanca bir istek, başka ne olabilir? Derken kış geldi. Korkunç bir kış… Yalnız açlık ve soğuktan söz etmiyorum. Herkes bir şeyin değişmediğini, değişmeyeceğini anladı…

Sokağa bakan pencereden kalabalığın neşeli gürültüsü geliyordu. Morillot devam etti:

— Tabii bugün bayram, eğleniyorlar. Artık herkes, düşlenen zaferin kazanılmadığını biliyor. Biz kendimizi kurtarmadık, kurtarıcılar dışardan geldi. Kömürcü evinin efendisidir, derler. Bizim kömürümüz yok, kömürcü bile değiliz; ülkemizde yabancılar hüküm sürüyor. Şu sıra, geçen savaşın sonundaki İtalya gibiyiz aşağı yukarı. Ya da daha büyük çapta bir karşılaştırma istiyorsanız, ihtiyarlayan ve yürümesi için koltuğundan tutmak gereken Kral Davut gibiyiz. Amerikalılar General De Gaulle'e: "Hadi bakalım generalim, kısaltın biraz boyunuzu," diyorlar.

“Yoksa yerinize Blum’u geçiririz ha.” “Bakın delikanlı” diyorlar Blum’a da, “Adam olmanız için…”

Morillot bir kahkaha attı.

— Ya halk? diye sordu Dumas.

— Her zamanki gibi “Ormanda Uyuyan Güzel” rolünde. Uyanması için değil, yüzyıl daha uyuması için öpüyorlar dudağından. Halk ateş etti, haykırdı, sonra dizginleri kısıldı: “Yeter!” Ortalık gerektiği gibi havalandırılmadı bile, her yer leş gibi hain kokuyor. Yargılananlar da olsa onlar el kulağından başka şey değil. Alman işgalinde milyonlarına milyon katan bazı sanayiciler yalnız halkın nefretine mahkûm edilebildi. Tabii, milyonlarına dokunan çıkmadı. Şu sıra “Kanunsuz tutuklamalar” yaptıkları gerekçesiyle FTP’liler hapse atılıyor. Bir afiş gördüm. Pinaud, Direniş‘in gerçek temsilcisi gibi konuşuyor, yeni bir Jeanne d’Arc. Lancier’nin evinde her türden insana rastlamak mümkün: Amerikalılara, Pinaud’ya, Garcy’ye, birtakım Katoliklere. Lancier bile sofulaşmış. Tütsü kokusunun hayatı boyunca midesini bulandırdığını söylerdi. Şimdi kiliseye gidiyor. Meryem’in kendiliğinden gebe kaldığı görüşünü bile benimsediğini söyledi sekiz gün önce. Karaciğerinin onu iyiden iyiye ürküttüğünü sandım, çok kızdı: “Fransa’yı komünizmden ancak kilisenin kurtarabileceğini” ileri sürdü. Her şeyi çıkardılar ortaya: İki metre boyundaki generali, dolarları, buhurdanlıkları, yüzük peşinde koşup Fransızların parmaklarını kesen Bolşevikleri bile. Almanları Rusların değil, Lourdes kentindeki azizeyle Amerikan süttozlarının yendiğini bile iddia ediyorlar. Kısacası acıklı oyun sona erdi, alışılmış pisliklere geçilebilir… Yakında sizi ayağa kaldıracağımı sanıyorum. Ama heyecan yok, anlaşıldı mı?

Dumas gülümsedi:

— Daha iki, üç yıl yaşamam gerekiyor, eserimi bitirmeliyim. Her şeyden önce ırk özellikleriyle ilgili saçmalıklarını çürütmek zorundayım. Kör inançlarını bütün dünyaya bulaştırdılar! Heyecana gelince, ondan uzak kalamam, yapacak şey yok, çağın gereği… Sizi şaşırtacak bir haberim var, dün Parti'ye girmek için başvurdum. Verdiğim kararı onaylıyor musunuz?

— Hayır. Sağlık durumunuz ve insan özgürlüğüyle ilgili görüşlerimden ötürü onaylamıyorum. René de komünist; aşağı yukarı her gece tartışıyoruz. Bugün komünistler, öbürlerinden daha sevimli geliyorlar, iktidarda olmamalarından ötürü. Pinaud'nun milyonlarına da el konmasından yanayım, kabul. Ama insanlar yine insan kalacak; bir haksızlığı ortadan kaldıracaksınız, bir başkası beliriverecek. Siz bile, komünistlerde en sevmediğiniz yanın bağnazlık olduğunu söylemiştiniz.

— Son yıllarım boşuna geçmedi. Orada yalnız bir SS'le boğuşmadım, bol bol da düşündüm… Bugün de komünistlerin birçok şeyini benimsiyorum. Ama bu ayrıntıların ne önemi var? Söz konusu, kültürün geleceği. İyi ama, kültürü kurtaracak adamın yüzünde et beni var, diyorsunuz siz de bana. Sembat yakınıyor: Komünistler renkli fotoğraf gibi resmi Cezanne'ın resminden üstün tutuyorlarmış. Benim et benleri ya da resimle uğraşacak halim yok. Buchenwald'daydım doktor… Önemli olanı düşünüyorum. Rusların neden savaşı kazandıklarını anlıyor musunuz? Herhalde siz de onların savaşı kazandıklarını yadsımayacaksınız? Stalingrad'la karşılaştırıldığında Afrika seferi eğlence kalır; üstelik Almanlar esaslı bir kötek yedikten sonra çıkarma yapıldı. Ruslar neden kazandı öyleyse? Çünkü onlar

yalnız ulus değil, üstelik bir de fikir. O uğursuz kampta tam iki buçuk yıl kapalı kaldım, türlü insan gördüm. Yürekli Katolikler, kralcılar, istemediğiniz kadar adam: Partililer hepsinden iyi davranıyorlardı. Neden mi? Yalnız farklı bir yaradılışları yok; farklı yaradılışın üzerinde bir de fikirleri var. Siz insanlarla eşyaları eleştiriyorsunuz; kanımıza işlemiş, en kolay şey bu. Eskiden kuşkuculuk bir canlandırma öğesiydi; uzun süreden beri uyuşturucu…

Aşağıda Marseillaise, Enternasyonel söyleniyordu. Dumas nakaratı tekrarladı:

Enternasyonal

İnsan türü olacak…

— Dinleyin Morillot, daha çok zor günler yaşanacak. Almanlar, hepsinden üstün bir "efendiler ulusu" olduklarını ilan ediyorlardı. Karşılığında her ulus kendini göklere çıkarmaya koyuldu; doğal bir şey, bir türlü haklı savunu. Ama ulusçuluğa, dar görüşlülüğe, körlüğe çok yakın. Buna karşı kim direnebilir? Partililer. Kampta Fransızlar, Ruslar, Çekler, Almanlar vardı ve ancak partililer ortak bir dil bulabildiler. Fransa'yı çok severim, bunun söylenmesi bile gereksiz. Ama insanlığı da severim…

Morillot tartışmaya girmedi. René'yle kapışmaktan bezmişti. Şimdi de Dumas gelmişti ortaya. Kimi kiliseye gidiyor, kimi partililerin safına katılıyor. Acı gerçeği kabul edenlerin sayısı gitgide azalıyor…

— Sizden bir tek şey istiyorum, dedi Morillot. Gereksiz

heyecanlardan uzak durun. Çok acı çektiniz. Önemli olan kalbiniz.

Dumas gülümsedi:

— Tıpta önemli bir nokta var değil mi? dedi. Yarın soğuk alabilir, midesini bozabilir. Neye yarar Dumas'nın kalbini düzeltmek? diye düşünmüyorsunuz. Bir şey söyleyeyim mi Morillot, siz de geleceksiniz, yalnız, dikkat edin de çok geç kalmayın. Unutmayın ki her davanın Stalingrad'ı ve Normandiya'sı vardır…

Morillot gittikten sonra, Dumas uzun süre, aynanın tavana yansıttığı ışığı izledi. Sonra, dışarı çıkmak üzere giyindi. Marie şaşırmıştı:

— Nereye gidiyorsunuz beyefendi? Doktor yatmanız gerektiğini söyledi..

— Doktor başka türlü konuşamaz. Onun gözünde yürek bir kastır. Ama bir başka yürek, doktorların ilgilenmediği bir yürek var… Dışarda herkes bayram yaparken ben nasıl yatarım?

Bastonuna dayanarak yürüdü. Güneş çıkmıştı, gürültü vardı. İnsanlar, sonu gelmeyen bir sel gibi akıyorlardı; şarkı söylüyor, renkli bayraklar taşıyorlardı. Profesör ağır ağır ilerliyor, Paris'e, zafere, hayata gülümsüyordu. Bir kadın küçük oğluna: "Dikkat etsene Jeannot, dedi. Yaşlı adamı ittin…" Dumas dönüp şaşkın şaşkın baktı; yaşlı olduğunu unutmuştu. Kendisi için söylemişlerdi "yaşlı adam" sözünü. Kâğıttan küçük bir bayrak sallayan yumurcağa baktı. Çocuk Pépé Millet'nin oğluydu.

Dumas, Marie'yi tanımıyordu. Pépé'nin yiğitçe savaşından haberi yoktu. Önünde, yatmak bilmeyen perçemiyle bayrağını tutan küçük bir çocuk duruyordu. Dumas:

— Haydi bakalım bayraktar, dedi. Öne geç. Ben de ardından geliyorum. Birlikte yürüyelim, ha?

32

Kalabalığa her girişindeki gibi mutluydu Sembat; insanları seviyor, kolayca sevinçlerine ortak olabiliyordu. Bütün gün sokaklarda gezmiş, henüz yepyeni bir söz olan "Zafer"i çeşitli sesle, çeşitli türkülerle çağırmıştı. Her zamanki gibi evine dönmüş, atölyesinin boğucu havasında, resimlerinin ardında ciddi, neredeyse somurtuk bir görünüşe bürünmüştü. Bir şeyin sona erdiğini hissediyordu. Yarın başka türlü yaşamak gerekecekti. "Savaştı geçip giden" diyerek insanın kendini kendi gözünde haklı çıkarması mümkün değildi. Uzun ve sıkıcı bir gün sona ermemek için direniyor, alacakaranlığı alışılmış gölgelerle dolduruyordu.

Fırtınanın boş bulunduğu bir sıra, kırklık çocuk Leo burada gizlenmişti. Leontine buraya gelirdi; aralarında mutluluğu konuşur, basit sözleri insanın yüreğini paralardı. Sembat dayanamaz, başını çevirirdi. Ağustos ayında Leontine son sözünü söylemiş, tank alev almış, kendisi de duvarın dibine yığılmıştı. Josette ilk kış uğramıştı atölyeye; resimlere bakıyor, Paul'den söz ediyordu. Oğlunu kurşuna dizmişlerdi; Josette de güneyde bir yerde ölmüştü. İşte, Sembat'nın savaştan önce başlayıp bitiremediği bir portre. Yanık yüzlü, kanarya sarısı elbiseli bir genç kız; kiraz dudakları aralık. Ona, Margot derlerdi. Gestapo, Bertrand'ın nerede olduğunu öğrenmek için genç kızı sorguya çekmişti. Ağzını açmamış, Almanlar da onu öldürmüşlerdi… Bütün bunların ılık bir ilkbahar sisi gibi geçip gitmesi mümkün müydü?

Düşüncelerinin konusu ne olursa olsun Sembat, dönüp dolaşıp yine sanata geliyordu. Şu an bile belki kendi kendisiyle, belki de çağıyla tartışmaktaydı. Leontine'in tank yakarken resmini

yapanlar çıkacaktı, doğal olarak. Talaştan bal yapıldığına göre, kahramanlıkla kötü resmi birleştiren bir sözde sanatın ortaya çıkması mümkündü. Basit bir görüntüyle (bir yol, rüzgârın salladığı ağaçlar) dam üzerine yatıp ateş ettiğim o ağustos ayı canlandırılabilir mi, bilmem… Belki konuyu başka türlü ele almak gerekir? Olaylara kayıtsız kaldıklarını söyleyenlere değil; Goya'ya inanıyorum. Uzun yıllar çalışmış, hem çok iyi hem de sıradan resimler yapmıştı; İngiliz ekolüne bağlı, kibarların ressamıydı. Derken fırtına İspanya'yı kasıp kavurdu. İşte o zaman gerçek bir Goya doğdu. Yaşı elli beşti. Savaşı gördü, isyancıların nasıl ezildiğini resimlerinde canlandırdı, anısı işgal boyu yakamı bırakmayan şeyler yaptı. Leontine'in nasıl öleceğini biliyordum; Leo'nun cellatlarını tanırdım. Onları bana Goya tanıtmıştı… Pinaud'nun yanına girip halılar için resim yapmak, direnişçileri de Versailles sarayındakiler gibi kocaman tablolarda canlandırmak istemiyorum. O zamanlar resim ne kadar büyük olursa o kadar çok para getirirmiş… Resim diliyle insandan söz etmek istiyorum ben. Ama sanata ihanet etmeden gerçeği nasıl dile getirmeli?

Nisan sonunda Mado, Sembat'ya uğradı. Ona bakarken düşünüyordu Sembat: Mado'yu eskisinden de çok seviyorum; onu her zaman seveceğim ama duygularımı bir türlü açamayacağım… Mado manzara resimlerine bakıyor beğendiğini söylüyordu. Sonra bakışları birden boşalıverdi, gözleri açık uyuyordu sanki. Belki burada Sergey'le karşılaşmasını hatırlamıştı? Hüzünlü ama sakin bir sesle Sembat'ya: "Savaştan önce amma da çocukmuşuz!" dedi. Sembat düşündü: Ben de olgunlaştım, artık mutluluğu düşünmüyorum. İstediğim başka şey: İnsanların ölüme yürümesinin, sanatın ortaya çıkışının nedenini dile getirmek.

Eskiden Sembat, sanatçının çevresini görebilmesi gerektiğini sanırdı: Sonradan, gördüğünü anlaması gerektiğini de fark etti. Artık bunun da yetmediğini biliyordu; önemli olan her şeyi duyması, kendinde duyabilmesiydi. Savaş ormanlardan, tarlalardan kopmuştu. Atölyenin kapısını vuruyor, hatırlatıyordu Sembat'ya: Bütün bunları yaşadın, Margot'yu tanıdın, Leontine'le Leo vedalaşırken yanlarındaydın. Dışarda insanlar, savaş bittiği için seviniyorlar. Oysa sanatçının savaşı bitmez, içindedir; ya Goya'nınkine eşit bir şey yaratacak ya da boğulacaktır.

Ağustos ayında her şey basitti, ateş etmekten başka şey yoktu. Ama insanın yadsıyamayacağı bir dileği vardır. Sanatın kolay iş olduğu düşünülür. Resim yapmayı öğrendin, yap işte resmini. Oysa sanata iyi niyet, derin düşünceler ve ustalık yetmez. Görmek ve anlamak yeterli değildir. Yaratırken insanın kendi kendini tüketmesi de gerekir. Sanat yalnız geriye bakmaz; sağlam bir bellekle de yetinmez; ileri görüşlülüktür aynı zamanda…

Sembat pencerenin önündeydi. Gölgelerin çevresine doluştuğunu görür gibi oluyordu; çağırıyor bir şeyler istiyor, suçluyordu bu gölgeler. Sokaktan durmadan insanlar geçiyor, haykırıyor, şarkı söylüyorlardı. Birden bir şarkı, Limousin yöresi direnişçilerin sevdiği şarkı atölyeye kadar yükseldi:

Hayatın keyfini çıkarabilirdik

Ama bizim kaderimiz başka.

Duyamadan ölmek gerek

Doğan günü karşılayan horozu…

Canlarını verenlerin, Paul'ün, Margot'un, Stalingrad savaşçılarının, havacıların, direnişçilerin yaşamayı ne kadar istediklerini söylememi diliyorlar… Ama bu dileği nasıl yerine getirmeli? Sembat, hep pencerenin başında, görünmeyeni görmek istercesine bakışlarını hiç durmadan gecenin derinliklerinde gezdiriyordu. Kent çoktan susmuştu. Sonunda gece ürperdi, her şey bulanık, belirsiz, gerek göz ve gerekse yürek için ürkütücü bir görünüşe büründü. Derken, iyice soluk gökyüzünde Paris'in uzaklardaki kuleleri, ağaçlar, damlar, bacalar belirdi. Adamın biri, tüfeğiyle kiremitlerin üzerine uzanmıştı. Gözü camlaşmıştı, ölü gibiydi; koyulaşan, boyaya benzeyen kanı sanki epey önce sürülmüştü üzerine. Ve Sembat, soyunmadan uzandı, atölyeye dolan parlak gün ışığında hemen uykuya daldı.

Yüzlerce ölünün birlikte gömüldüğü çukurlardan birinin üzerine anıt dikilmişti. O gün, zafer günü, anıtın açılışının yapılması gerekiyordu. Mado ve Lejean, bitmek tükenmek bilmeyen bir yolda ilerliyorlardı. Yıllanmış kestane ağaçları. Bir cezaevi. 1940'da buraya atılmıştı. Tam karşısında, biraz yana düşen küçük bir kahve vardı. Bardaktan boşanırcasına yağmur yağdığı bir gün Sergey'le Mado buraya sığınmışlardı. Sergey, talika ile stepte nasıl gezdiğini anlatıyordu. Josette, sırtında deniz mavisi bir tayyörle cezaevine gelirdi… Mado ve Lejean susuyorlardı; anılarına dalıp gitmişlerdi.

Sonra Lejean:

— Artık Paris ne kadar yoksul, dedi.

— Ve hüzünlü, dedi Mado. Ve hoş…

Yapraklar henüz yeşildi, mayıs ayının başlarıydı daha. Bu renkte dokunaklı bir saflık seziliyordu. Yayalarınsa gözleri donuk, bakışları sertti; almışlardı boylarının ölçüsünü. Ağustos ayının ardından kış gelip bastırmıştı… Çevrelerindeki Paris; evler yaşlanmış kırışıklarla kaplanmıştı cepheleri. Pek çoğu, '89 devrimini yapanların kardeşlik düşüncesini savunmak için verdikleri yemini hatırlıyordu. Derken "Directoire" yönetiminin zarif erkekleriyle kadınları, "r" leri yutan, dili peltekleşen, eski Yunan özentisi giysiler içindeki dişilerle şık erkekler ortaya çıktı. Seyisler iğreti gözlük taşıyan birer marki oldular, domuz kılı ticareti yapanlar da, kendilerine birer asalet unvanı satın aldılar. Kül rengi eski evler '48 yılını, özgürlük ağaçlarını, tulumlu adamların kanıyla daracık sokakları yıkayan general Cavaignac'ı gördüler. Komünün mart rüzgârı tavan aralarında, döne döne yükselen merdivenlerde esti; mahzenlere süzüldü, kaldırım taşlarını söktü; mayıs ayının tatlı yeşilliğinin ortasında istihkâmların tepesine çıkan bıyığı terlememiş gençler Versailles'lıları taşlarla püskürtmeye çalıştılar. Bunca şey bilinir, hatırlanır mıydı? Geçen yaz Paris'in ruhu yeniden köpürmeye, sokaklar barikatlarla kesilmeye başladığı sıra, evler nasıl olmuş da anlatmamışlardı hepsini? Ağustos ayından bu yana ne kadar zaman geçmişti? Sadece sekiz ay. Şimdiden (gürültüsüzce, top sesleri duyulmadan) Thiers'in[17] mirasçıları Paris'e el koyuyorlardı. Önceki gün Lejean, yakasında Legion d'Honneur rozeti taşıyan erdemli bir tüccarın şöyle dediğini duymuştu: Almanlar bize büyük kayıplar verdirdiler. Yine de faydalı bir iş gördüler… Ama bu işin sonunu getiremediler; ortada daha pek çok komünist var…

Lejean, son yıllarda çok değişmişti; belki de güçlü belleğiyle

Luc'ün başını az kalsın belaya sokan garson şimdi onu tanıyamazdı. Josette'in ölümü ona büyük bir darbe olmuştu; kişisel mutluluğunun sonu, Direniş Hareketi'nin de bitişine rastlamıştı. Herkesin kendini sevincin kollarına bıraktığı yuvasını, yakınlarını, gezintileri, çocuklarının oyuncaklarını, tatlı sözleri düşündüğü sıra Lejean yapayalnızdı. Düşünceli düşünceli sokakları arşınladığı olurdu; derken bir piyano sesi taşardı dışarı… Evine döndüğünü sanırdı o an; geç kalmıştı. Josette merak edebilirdi… Kısa süre önce Sembat'ya uğramıştı, oğlunun resmini görmek istiyordu. Sembat, daha küçücük bir çocukken yapmıştı Paul'ün resmini. "Resmi al," dedi Sembat. Lejean başını salladı: "Koyacak yerim yok. Yuvam yok, herhalde bundan sonra da olmayacak. Sık sık yolculuğa çıkıyorum, istasyonlarda yaşar gibiyim…" Lejean, Mado'yu gördüğünde rahatlıyordu; onunla birlikteyken acısını gizlemezdi. Mado eskiden evlerine gelirdi, Josette'i tanımış, Mimi ile oynamıştı…

Yan gözle Mado'ya baktı. Ne kadar zayıfladı. Dinlenmek istemiyor… Bir deri bir kemik kalan yüzünden iri gözleri sanki daha da büyümüş gibi, ışıl ışıldı bu gözler, suratından ayrılıyor, alev alev bakışları uzaklara dalıp gidiyordu.

Mado şubatta Voronov'dan haber almıştı. Sergey'in ölümünden hiç kimseye, Lejean'a bile sözetmedi; kaç kere konuşacak olmuş yapamamıştı bir türlü. Geceleri durmadan ağlardı; Sergey'i yitirdiğinden değil –çoktan yitirmişti onu– öldüğü için ağlardı. Bir türlü alışamıyordu bu düşünceye. Yıllarca yüreğini kilitlemişti; ara sıra kızıyor, bu sevgi canına kıymak gibi geliyordu. Öyle ya, Sergey'in bir özel hayatı var, düşüncede bile o hayata karışma hakkına sahip değilim… Şimdi öyle düşünüyordu: Seviyorum onu, hep seveceğim; böyle bir sevgi tekrarlanamaz, her şeyimi

verdim ona. Sergey'i canlı görür gibiydi. Nedenini bilmiyordu ama Yugoslavya dağları Limousin yöresindekilerin eşiydi sanki, o dağlar da akçaağaçlar ve gürgenlerle kaplıydı. Dağın eteğinde Sergey, tüfek omuzda ilerliyordu. Ve Miki şarkı söylüyordu:

Hayatın keyfini çıkarabilirdik
Ama bizim kaderimiz başka.

Ve Mado, Sergey'e: "Doğru" dedi: "Hayatın sevinci bizim de olabilirdi, ama kaderimiz başkaymış… Sana bütün yazdıklarım yalan. Kimsem yok, yine eskisi gibi seninim. Mektubumu almadığın iyi olmuş; sana hiç yalan söylemedim, bundan sonra da söylemeyeceğim. Benim tek aşkımsın. İtalya alanındaki atlıkarıncayı, ışıkları hatırlıyor musun? Artık Paris çok kasvetli. Bir şey göremiyorum…" Sanki Sergey yanı başındaydı, Limousin dağlarında yürüyorlardı. İşte Ayı, Dédé, Miki. Büyük bir köprü… Uykuya dalıyor, birden "Sergey!" diye haykırarak uyanıveriyordu. Cezaevindeydi. Ve Sergey ona cevap veriyordu: "İnanma söylenenlere, ben ölmedim. Geliyorum…" Sergey, Mado'yu cezaevinden çıkarıyor, önünde ayakta duruyor. Başını hafifçe geriye atmış, göz kırpıyor. Sevgilim benim!..

Mavi kağıdın yerinde durup durmadığını anlamak için çantasına bir göz attı. Hiç yanından ayırmazdı bu kâğıdı.

— Çok kalabalık olacağını sanıyorum, dedi Lejean. Açılışın zafer gününe rastlaması ne iyi… Bizi korkutmadıklarını göstermemiz gerekiyor. Mado, '42'de zaferden sonra neler olacağını nasıl düşünürdük, hatırlıyor musun? Ben pek iyimser değildim, ama bu kadarı da aklıma gelmiyordu doğrusu… Ne

çabuk unuttular, şaşılacak şey… Vichy'cilerden söz etmiyorum, onlar, başımıza kahraman kesildi. Benim üzerinde durduğum ötekiler. Dün Garcy'ye rastladım; onu '43'de görmüştüm. AS saflarındaydı. "Sizinkiler ülkeyi bölmek istiyorlar; ulusumuzun De Gaulle'ü destekleyeceğini sanıyorum…" dedi bana. Güçlü duygulardan yoksun sanırdım onu; Almanlar karşısında çok sakindi. Bizden nefret ediyor. Nedeni ortada, savaştan biz galip çıktık. Biri Fransa'nın şerefini kurtarmışsa o da FTP'dir, Halk bunu biliyor. Geçenlerde Oradour'a gittim. Kent halkından pek azı hayatta kalmış, ama yaşayanların hepsi FTP'ciler. Başka türlü olamazdı, kanın da bir hakkı vardır…

Üzerinde "FTP yiğitlerine" yazılı bir mezar taşı. Çiçek, kucak kucak çiçek: İnci çiçekleri, menekşeler, renk renk laleler, şakayıklar, nergisler –altın yürekli beyaz yıldızlar–, leylaklar ve ilk şebboylar. Bütün bunların çevresinde büyük bir kalabalık: Yıpranmış kasketleriyle kır saçlı işçiler, Almanya'daki kamplardan dönen askerler, direnişçiler, Ren kıyılarında savaşıp yaralananlar, esir kamplarından kurtulanlar, yaşlı ve yüzü buruş buruş kadınlar, yeni yetmeler, balıkçılar ve bisiklet yarışı meraklıları, hayalciler ve yumruğuna hakim olamayan kavgacılar, dökümcüler, duvarcılar, tornacılar, dok işçileri, makinistler, deri işçileri, şoförler, matbaa işçileri, marangozlar, aşçılar, fırıncılar, hamallar, genç kızlar, okullular, eski muharipler, nasırlı elleri çiçek dolu insanlar, hem yaşlı hem de şaşılacak kadar genç Paris.

Konuşma sırası Mado'daydı.

"Size tanıdıklarımdan söz edeceğim. Arkadaşımız Lejean'ın Paul adlı bir oğlu vardı. Küçücükken tanımıştım onu. Daha hayata yeni adım atıyordu; şu ilkbahar günü gibiydi. Kurduğu birliğe

“Stalingrad” adını vermişti. Karanlık bir çağdaydık; Fransa henüz susuyordu… Almanlara saldırdılar. Paul yaralandı. Ona işkence ettiler, tek kişinin adını vermedi. Bizden kimse ağzını açmadı. Gestapo’yu bilirim; Almanlar Maurice’e işkence ediyorlardı. Kimseyi ele vermedi… Cellatlar aralarında: “Ne bekliyoruz? Kimseyi ele vermeyecek…” diyorlardı. Size Millet’ten söz etmek istiyorum. Direnişte ona Pépé derlerdi. ‘41’de bir Gestapo ajanını öldürdü. Ölmeden önce de bir mektup bıraktı, karısına ya da bir dostuna değil, partisine. Bütün sevgisi partisine yönelmişti, bizim sevgimize, bizim aşkımıza! İftira ediyorlar bizlere. Fransa’yı gömenler bizler için: “Onlar kötü Fransızlardır…” diyorlar. Bu toprakları bizden çok kim sevebilir? Suresnes’de büyümüş, orayı sevmişti, orada kurşuna dizildi… Fransa, sevgili Fransa’mız! Bu sözler mürekkeple değil, Partizanların kanıyla yazılmıştır! Ölüler neden öldüklerini söylesinler. Fransa yeniden hainler, işbirlikçiler, Alman marklarını tam zamanında Amerikan dolarlarıyla değiştirenler tarafından yönetilsin diye değil. Yalnız olmadığımızı anlatmak istiyorum. Yugoslavya’nın direnişçileri, Norveç‘in partizanları, Belçikalı savaşçılar bizimle. İstendiği kadar peşlerine düşülsün, Borinage madencileri, Liege’li demir-çelik işçileri topraklarından ayrılmazlar. Büyük bir dostumuz var, bizi kurtardı, bize ihanet etmez. Paris’in cellatları Volga kıyılarında yenilgiye uğradılar. Benim müfrezemde bir Rus subayı vardı. Göğsü bir kurşunla delinmiş, stepte yatarken geçmişti Almanların eline. Bizim aramıza katıldı; Ayı demiştik ona. Limoges’a ilk girenlerden biriydi. Tanıdıklarımdan söz etmek istiyorum. Bir başkasını tanıdım. Stalingrad’da çarpışıyor, Paris’i seviyordu. Kurtuluş götürdüğü Yugoslavya dağlarında şehit düştü. Paul, Lejean, Josette, Guy Moquet, Sampaix, Miki gibi. Onları yaşatan bizim gerçeğimiz, inancımızdı. İnsan sözüne, dostuna; kocasına ya da karısına ihanet edebilir. Ama ölülere ihanet edilmez. Bu mezar

başında hep ileri gideceğimiz, taşlara, sıcağa, kana rağmen dağı aşacağımıza yemin edelim: İlerleyecek ve başaracağız! Yemin ediyoruz!

Güneş batıyordu. Birtakım sözler çınlıyordu havada. Koca koca çelenkler taşınıyordu. Çiçeklerin, hava kararmak üzereyken çok tatlı bir kokusu olurdu. Kurşuni elbiseli bir genç kadın kalabalıktan uzak bir köşeye, bir ağaç dibine çekilmişti. Gözleri büyümüştü. Dikkatle uzayıp giden yola bakıyordu. Ama ne insanları, ne kurşuni evleri, ne de yemyeşil yapraklarla pembe güllerden yapılan çelengi görebiliyordu. Bekliyordu. Sergey ona doğru geliyordu. Bir sokak değil, iki yanı ağaçlı bir yol. Sağanak yeni dinmişti; ıslak yaprak kokusu sarmıştı ortalığı: "İçimden geleni söylemedim…" diyordu Mado. Soruyordu Sergey: "Ne diyecektin?" Cevap veriyordu Mado: "Az önce söylediğimi…"

33

Ne arkadaşları, ne de komşuları Valya'nın çektiklerinin farkındaydı. Savaşın başından beri bu incecik, dal gibi genç kadın duygularını varlığının derinliklerine gizlemeyi öğrenmişti. Bir komşu kadın, kocasına: "Bir şey anlayabilene aşkolsun," diyordu. "Meraklanıyor, dört gözle mektup bekliyordu. Kocası öldüğünde bir damla gözyaşı bile dökmedi…"

Yanında hiç ağlamadığı halde, Valya'nın yüreğinden geçenleri yalnız Nina Georgiyevna biliyordu.

Nina Georgiyevna, çok hasta olduğunu Vassia'dan gizlemişti. Sergey'in ölüm haberinden kısa süre sonra ağır bir zatürreye yakalanmıştı. Herhalde kentin boşaltılması sırasında çok yorgun düşmüş olmalıydı. Doktor, her geçen gün onda yeni bir hastalığa rastlıyordu. Ama yaşlı kadının bir şeyden yakındığı yoktu; yalnız, her doğrulmaya kalktığında yüzü ter içinde kalıyor, suç işlemişcesine, utana sıkıla: "Bir süre daha yatmam gerekli…" diyordu Valya'ya. Valya, bütün boş zamanlarını onun başucunda geçiriyordu; sık sık, ölü değil de çok uzaklara gitmiş gibi, soğukkanlılıkla Sergey'den söz ediyorlardı. Valya'nın dayanıklılığı Nina Georgiyevna'ya da geçmişti. Valya'ya büyük oğlunun çocukluğunu, ilk gençliğini anlatıyordu. Valya merakla onu dinliyor, yeniden Sergey'i bulmuş gibi oluyordu. Onun konuştuğu pek seyrekti, söyleyecek şeyi yoktu ki… Ara sıra, Sergey kendisine yeterince açılmamış gibi gelirdi; dağınık ve karmakarışık görüntüler, parmaklar arasından akan kum taneleri gibi belleğinden geçip gidiyordu. Sonra kendini toplayıp, yalan, diyordu, Sergey benim içimde –hayatının önemli anlarını, yaptıklarını

(rastlaşmamızdan önce neler yaptığını, nasıl savaştığını hiç bilmiyorum) değil– en önemli yanını, sevgisini, kuşkusunu, yüreğini verdi bana. Bunun için hayatında her şeyi anlayabiliyorum. En ufak ayrıntılarına, hatalarına, eğilimlerine, Sırbistan dağlarına gitmesinin nedenlerine varıncaya dek…

Gece sırtüstü, hareketsiz, gözleri açık yatıyordu. Böyle gecelerden sonra stüdyoya gitmek, konuşmak, gülümsemek, neşeli kolhozcu kız ya da hain düşes rolüne çıkmak, Nina Georgiyevna'ya bakmak ve onun çevresinde sakin, hüzünlü ama tatlı bir hava yaratmak için büyük güç gerekiyordu. Gece yattığında, Valya bir şey düşünmüyordu: Yitirdiğinin üzüntüsünü maddi bir acı gibi duyuyordu hep. Sergey'in, ellerinin, dudaklarının, hareketinden önceki gün bitkin, ağırlaşan, ılık başını göğsüne dayayarak uyuyuşunun anısı çok canlıydı.

Yine de bu çaresiz acı, dayanabilmesini sağladı. Öylesine güçlü ve devamlı bir duyguydu ki bütün varlığına egemen olmuştu. Valya farkına varmasa da sanatında kendini duyuruyordu. Şimdi, onun için "çok yetenekli" diyorlardı. Acı çektikçe övgüyle karşılaşıyordu. Valya'nın sanatına hayranlık duyanların hiçbiri, bu kudretli sesi, hem dikkatli hem de uzaklara giden bu gözleri, "bir şey isteme benden her şeyi görüyorum…" dercesine, hem otoriter hem de güçsüz davranışları ne pahasına edindiğinin farkında değildi…

Nisan ayında, Nina Georgiyevna sokağa çıkmaya başladı, hemen, doktorların yasaklamasına ve Valya'nın yalvarmalarına aldırmayıp işine döndü. "Çocukları başıboş bıraktım; artık hastalanmaya hakkım yok," diyordu. Akşam yorgun argın dönüyor, iyi uyuyamıyordu. Doktor uyku ilacı verdi. "Bu ilaçtan

korkuyorum” diyordu Nina Georgiyevna. “Uykuya daldığımda uçuruma düşer gibiydim. Ama deliksiz uyuyorum hiç olmazsa…”

Sekiz Mayıs akşamı herkes sonucu bekliyor. Önüne gelen yakınlarına telefon açıyordu: “Dinliyor musunuz?” Nina Georgiyevna da radyosunun başındaydı, bekliyordu. Ama sonuna dek bekleyecek gücü kendinde bulamadı, çok yorgundu; veronal aldı, yattı ve çabucak uyudu.

Valya da yatağına uzandı; ama gözleri açıktı, uyumuyordu. Kapının dışındaki hoparlörün sesini hemen duydu.

Valya da ötekiler gibi bu bildiriyi bekliyordu. Yine de allak bullak oldu. Nina Georgiyevna’yı uyandırmamak için gürültü yapmadan giyindi, sokağa çıktı.

Gün doğuyordu. Herkes evlerin kapısına çıkmıştı. Ufak tefek bir yaşlı kadın Valya’ya koştu, başladı genç kadını öpmeye. Valya, nereye gideceğini hiç düşünmeden Kızıl Meydan’ın yolunu tuttu. Şimdiden kalabalık birikmişti alana. Bir sürü insan şaşkın şaşkın yürüyordu; sevinçten ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Ne şarkı, ne haykırış duyuluyordu. Büyük, etkileyici bir sessizlik çökmüştü ortalığa.

Alana yaklaştığında, Valya yürümüyor, koşuyordu. Tıpkı dört yıl önce Sergey’in oturduğu eve yaklaşırken koştuğu gibi. Son aylarda karışık ve dertli ne biriktiyse sabahın bu erken saatinin derin sevincinde birden kaybolup gidiyordu. Valya birden anladı: Sergey kazanmış, savaşı bitirmiş, zafere dek yaşamıştı; canlı ve mutlu, dönmüş gelmiş, doğduğu kente bakıyordu… Valya’yı

ötekilere bağlayan da buydu; kolsuz subaya, dudaklarını ısıran şu yaşlı kadına, yıkanıp tıraş olma fırsatı bulamamış şu iki askere, birini arar gibi herkese dikkatle bakan bereli genç kıza… Valya kutlanıyor, o da başkalarını kutluyordu, tek kollu subayı öptü. Kalabalık gitgide artmaktaydı. Doğan güneşte sıcacık, hem yaşlı hem de genç, üstelik delicesine genç Kremlin'e bakıyordu. Valya'nın görünüşünü her zaman değiştiriveren, geçmişte Sergey'in kaç kez düşlediği o gülümseme yüzünü kapladı. Valya, ayakta, Kremlin'in duvarına karşı gülümsüyordu. Bir gazete muhabiri fotoğrafını çekti. Şaşıran Valya sordu: "Neden benim fotoğrafımı çekiyorsunuz?" Fotoğrafçı cevap vermedi. Üzgün bir kadın, Valya'ya: "İzin verirseniz sizi öpeceğim…" dedi.

Nina Georgiyevna uyuyordu. "Zafer kazanıldı…" dedi Valya. Kucaklaştılar ve ilk kez hüngür hüngür ağlamaya başladı. Sonra Nina Georgiyevna gelinine serzenişte bulundu: "Beni neden uyandırmadın?.."

Valya, ne cevap vereceğini bilemedi. Sergey'le gizlice buluşmuş gibiydi, ama bunu söyleyemezdi.

Nina Georgiyevna da Kızıl Meydan'ın yolunu tuttu. Ne gösteri vardı, ne yürüyüş, ama herkes kendiliğinden alana koşuyordu. Aralarında Sergey'in arkadaşları, Volga'yı hatırlayan istihkâmcılar, Briansk ve Nalibok Ormanı partizanları da vardı. Madalyalı bir genç kız geçti. Geçen yıl, Minsk yakınındaki bir kulübede İstihkâm Binbaşısı Vlakhov'u hayranlıkla seyreden Tanya'ydı bu kız. "İntikamcılar" partizan müfrezesinden Teğmen Sazonov geçti. Kolu askıdaydı. Omuzlara alındı. "Neden beni omuzlarınıza alıyorsunuz? Ben önemli bir şey yapmadım ki!" diyordu. Maria Mihailovna Minaeva sertçe sordu teğmene: "Hitler yakalandı

mı?” Bayramlıklarını giymişti sırtına; önüne gelene: “Oğlum Mitya Berlin’de,” diyordu (Her zamanki gibi ilk hecenin üstüne iyice basarak). Genç bir kızın yol gösterdiği bir kör asker geçti; görmeyen gözleriyle bakıyor ve gülümsüyor, zaferi görebiliyordu. Yaşlı bir kadın, elinde kocaman bir fotoğraf tutuyordu: “Vanya’mın da bu günü görmesini istedim,” diyordu. Oğlu Budapeşte önlerinde şehit düşmüştü. Sevinç öylesine derin, aklı başında, gözyaşları öylesine tatlı, sessizlik öylesine etkileyiciydi ki, yüzler, sözler, alınyazıları birbirine karışıp kayboluyordu. Nina Georgiyevna düşündü: Stalin halktan söz ederken doğru söyledi; halk gerçekten ölümsüz.

Bütün yaşlılar gibi, hayatı kopuk kopuk ama görünmez bir başla birleşen görüntüler halinde gözünün önünden geçiyordu: Öğrencilik yılları, Nasıl Yapmalı?[18], yeraltı çalışmaları, cezaevi, mutluluk konusunda genç bir Fransızla yaptığı tartışma, kocası ve Montsouris Parkı‘nın sırası, silah sesleri, ekimde ortaya çıkan bayraklar, okul, Victor Hugo’nun şiirleri, ‘41 sonbaharının karanlık gecesi, tren, uyuyan çocuklar ve Sergey –uzaklarda bir yerde, o dalgın ve tatlı gülümsemesiyle yüksek bir dağın tepesinde–, Nina Georgiyevna o günün bütün önceki yıllarına, aşkına, mücadelesine, işine bağlı olduğunu anladı. Ertesi gün okula dönecek, yine görecekti çocukları… Vassia yakında gelecekti herhalde. Bir karısı, bir oğlu var. Olga da mutlu: Siniyakov önceki gün telgraf gönderdi, temmuza döneceğini sanıyor. Olga çocuk bekliyor… Valya, acıya iyi katlandı. Büyük bir oyuncu. Belki Sergey’de olanı dile getirebilirdi?… Ya ben?.. Okulum, anılarım, halkım var… Ve Nina Georgiyevna, öğrencilik yıllarının genç gözleriyle, tıpkı Sergey’in büyük bir özenle sakladığı fotoğraftaki gibi, çevresine gülümsüyordu. Ama Nina Georgiyevna’nın

çarpıntısı artmıştı. Hem büyük mutluluk vardı içinde, hem de büyük acı. Yanında duran küçük bir kızı öptü. Ona, yalnız bir şey anlamayan bu kıza, gençliğini anlatabilir, Sergey'den, halktan söz edebilirdi. Her şeyi, rüzgâr gibi alanı dolaşan şu sözlerle ifade etti: "Zaferi kazandık!…"

Nataşa da küçük Vassia ile Kızıl Meydan'ın yolunu tutmuştu; sonra Nina Georgiyevna'ya uğradılar. Her şey öylesine olağanüstüydü ki, Nataşa düş gördüğünü sanıyordu… Eve döndüğünde babasından gelen mektubu buldu, "Mektubu bir havacı getirdi", dedi komşu kadın.

Dimitri Alekseyeviç şunları yazıyordu:

"Sevgili Nataşa!

Az önce, Almanların, Reims'de ön anlaşmaya imza attıklarını söylediler; yarın uçakla buraya gelecekler. Artık her şey bitti. İlk yaptığım iş de sana bu mektubu yazmak oluyor. Şekerim, benim çok sevgili minik kızım, bu yıllar boyunca neler çektiğini çok iyi biliyorum. Yiğitliğini gösterdin, yılmadan çalıştın. Bu zaferin hepimizin zaferi olduğunu söylememek mümkün değil. Minsk'ten dönüşünü, hemen cepheye gitmek istediğini bana söyleyişini hatırlıyorum. Uzun süre kalamadıysan da, önemi yok; bu savaşta herkes çarpıştı. Beni üzen, annenin bu günleri görememiş olması; insan bir ömür boyu yaşayıp böyle bir mutluluğu tadamayabilir. Düşün bir kere, kazandık! Berlin yakınlarında, benden önce herifin birinin oturduğu küçük bir evdeyim şimdi: Banyosu badem yeşili, kitaplığında Göebbels'in bütün eserleri var. Hayır, şu sıra onları düşünmek istemiyorum. İyi, yürekli, yüreğine ve

alınyazısına sadık halkımızı düşünmek istiyorum.

Vassia yakında sana kavuşacak. Berlin'de olduğunu söylediler. Bir türlü bulamadım. Burası gerçekten bir Babil kulesi. Ama, Almanların teslim olmasından sonra onu görenler var. Demek ki işler yolunda. Üç yıldır, seni düşündükçe yüreğim sızlıyor; mektuplarında hiç yakınmıyordun, ama içinden geçenleri çok iyi anlıyordum. Şimdi, bu yönden de içim rahat. Vassia ile uzun uzun konuştum. Gerçek bir erkek. Çok gençtin onu seçerken, ama yanılmadın. Belki ilk bakışta dikkati çekmiyor, ama insan onu tanıdıkça daha çok seviyor. Son yılları boşuna yaşamadık: Kocanla birlikte mutlu olacaksın, torunumu görmek için sabırsızlanıyorum. Senden rica ederim, şamatacılığına kızma. Kişiliği olan ara sıra bağırmak gereğini duyar. Kim bilir? Belki dağları oynatacak, bugün düşüncemizde göremediğimiz bir şey keşfedecek?

Beni merak etmen çok yersiz. Yaş dediğin, adet yerini bulsun diye uydurulmuş bir şey: '41'de, bozgun sonucu neredeyse yetmiş yaşında hissediyordum kendimi. Oysa şimdi dans edebiliyorum; hayranlarının hepsini cebimden çıkarırım. Kaplıcalara gitmemi istiyorsun. Hadi canım sen de! Çok işim olacak. Askerler savaşı bitirdiler; şimdi dizginler bize geçiyor. Ayağa kaldırılması gereken yaralıların dışında, bir de hasta olacaklar var; büyük gerilimlerin ardından hastalık çok kişide görülen bir olaydır. Önemi yok, ben dayanırım nasılsa.

Yarın ya da öbür gün Moskova'da olup bitecekler gözümün önüne geliyor. Yazık ki orada bulunamayacağım. Berlin'in alınışında bulundum ama. Bugün, son olarak, sağda solda tek tük ateş eden vardı. Şimdi savaş sonrasının durgunluğu çöktü ortalığa;

Moskova'yı özlüyorum. Gogol Bulvarı'nda olmak, küçük Vassia gibi bir şamatacının çığlıklarını dinlemek isterdim şu an. Benim için öp onu, herkesi öp. Benim için Kızıl Meydan'a git! Sonra, benim için bütün irili ufaklı evleri selamla.

Nataşa, artık sonuna geldik!"

O gün Nataşa'nın gözleri hep yaşlıydı: Hem Nina Georgiyevna'nın, hem de sokaklarda, hastanede gördüklerinin yüzünden. Babasının mektubunu okuyunca yine başladı ağlamaya. Ölmeden kısa süre önce: "Artık her şey değişecek gibi geliyor bana…" diyen annesini anımsadı. Stalingrad daha kurtarılmamıştı o sıra. Sonra Nataşa, mutluluktan söz eden Nina Georgiyevna'yı düşündü; bir ara "Sergey" demiş, sözünün arkasını getirememişti… "Babam herhalde hasta seziliyor. Kimseye söylemeyecek, sonuna dek böyle ateşli kalacak." Nataşa babasının hayatını da düşündü. İri yarı, gürültücü, her zamanki canlı görünüşüyle önündeydi sanki… Küçük Vassia'nın belki dağları oynatacağını yazıyor; oysa kendi, bir şey keşfetmeden oynatıyor dağları. Çevresindeki insanları değiştiriyor, onlara yaşama sevincini aktarıyor… Onun gibi yaşamak isterdim; zaman zaman benden çok gençmiş gibi geliyor. İşte yüreklilik budur!…

Nataşa küçük Vassia'nın yemeğini yedirdi, yatırmaya kalktı. Kolay değildi çocuğu yatırmak, uyumayacağını söyledi. Çünkü o gün "bin top atışı" vardı. Sonra birden olduğu yerde dalıverdi. Nataşa onu soydu, çocuk uyanmadı bile. Amma da ağır, diye düşündü, yakında kaldıramayacağım…

Uçak yolculuğu boyunca, Vassia savaş süresini hesaplıyordu.

Neredeyse dört yıl, yani bin günden fazla olmuştu; hesabını şaşırdı. Ama ona en uzun gelen şey, havaalanından Kropotkin sokağına otomobille gidişi oldu. Yollar insan doluydu, araba çok ağır ilerliyordu. Vassia bir şey görmeden, evleri, sokakları fark etmeden bakıyordu sağa sola. Çocuklar gibi, dörder dörder çıktı basamakları. Odaya girip Nataşa'yı görünce bir şey diyemedi; eşikte durmuş, karısının yanına bile yaklaşamıyordu. "Vassia" diye baykırdı Nataşa, ona doğru koştu, sonra durdu. Uzun uzun kucaklaştılar. Nataşa, bir şey söylememek gerektiğini anlıyordu. Birtakım işler gördü: Vassia'yı banyoya götürdü, suyu açtı, çay yapmak için çaydanlığı hava gazının üzerine yerleştirdi. Bütün bunları robot gibi yapıyor, gözlerinden yaşlar akıyordu.

— Vassia, gözlerimin hep yaşlı olduğunu sanma. Ancak bugün ağlayabiliyorum. Senden haber alamadığım sıra da ağlamıyordum. Gündüzleri çok güçtü katlanmak, geceleri nasılsa düşümde seni görüyordum…

— Ben de, ormanda kaldığım sürece düşümde hep seni gördüm, dedi Vassia.

Konuşamıyor, yalnız durmadan "Nataşa" adını tekrarlamaktan da kendini alamıyordu. Karısını öpüyor, ondan ayrılamıyordu bir türlü. Toplar gümbürdüyor, gökyüzünden ışıklar fışkırıyordu. Vassia hiç durmadan karısının yüzünü, ellerini öpüyor ve "Nataşa" diyordu durmadan.

Birden küçük Vassia uyandı. Top sesi duyulduğu sıra "Bum!" dedi. Sonra ürküp sordu:

— Anne, bir asker!

Vassia oğlunu kucaklamak istedi, ama küçük kaçtı; uzun geceliğiyle ayağa kalkmış gözlerini ovuşturuyor, utana sıkıla gülümsüyordu.

— Küçük aptal, o senin baban, Büyük Vassia.

Çocuk inanamadı:

— Babam mı? dedi. Hayır… Benim babam böyle…

Eliyle babasının daha uzun boylu, daha iri olduğunu gösteriyordu. Vassia kahkahalarla gülerken, küçük dizlerine tırmandı, kararlı hareketlerle apoletleriyle oynamaya koyuldu.

— Lenia'nın babası general. Şişko hem. Bugün top attın mı? Annemle meydana gittik. Bir subayı omuzlarında taşıyanlar gördüm. Küçük bir çocuğun babası mıydı? Seni de omuzlarına aldılar mı?

Babasının dizlerinde uyudu, Nataşa onu yatırdı.

Işıldaklar gökyüzünde, aynadan yansıyan ışıklar gibi kayıyordu. Birden yükseklerde, bulutların üzerinde bir kırmızı bayrak belirdi… Aşağıdan kalabalığın haykırışlarını duydular.

Vassia karısını öpüyordu; birden ondan ayrıldı. Tıpkı Minsk'deki gibi, demişti kendi kendine… İki gece arasında neler olup bitti?…

Karısına baktı: Ne kadar da güzelleşmiş! Değişmiş de… Geçmişi canlandırmak istediğimiz için deliyiz belki… Dört yıl geçti. Onun hayatı bambaşkaydı. Ben şimdi bir yabancıyım.

Nataşa, kocasının yanında, aynı şeyleri düşünüyordu: Zamanın gücünü, ayrılıklarını. Vassia onu şaşırtıyordu, eskisi gibi değildi. Daha sert, daha ciddiydi şimdi… Birbirlerini anlayacaklardı belki, ama kim bilir kaç gün gerekecekti.

Bir saat geçti. Hava karanlıktı daha. Ama uzun uzun konuşmak, duygularını anlamaya çalışmak gereksizdi artık. Birbirlerini bulmuş, dudakları, et benini, gülümseyişi, düşünceleri tanıyıvermişlerdi.

— Her şey neden bu kadar kolay oldu biliyor musun Nataşa? Çünkü her an birliktey dik, şimdi anlıyorum…

— Öyleyse neden bir şey anlatmıyorsun? Anlamayacağımdan mı korkuyorsun?

— Hayır. Anlayacağını biliyorum. Daha sonra anlatacağım… Bugün bir şey sona erdi. Önce uçakta düşündüm… Yarın on mayıs, sıradan bir gün, hayatımızda belki gözle görülür bir değişiklik olmayacak. Yine de her şey değişecek. Geçirdiğim yılları unutacağımı mı sanıyorsun? Asla. Ne insanları, ne ormanı, ne de kuşkularımızı unutabileceğim. Şimdi başka şey düşünüyorum: Yarın ne olacak? Bilemem. Belki zorlu günler geçireceğiz. Ama bildiğim, birlikte olacağımız. Ağaçlarına, başaklarına kavuşacaksın; benim de evlerim olacak. Uzaktan bakınca bir şey değişmemiş gibi geliyor. Oysa her şey değişti. Seni Minsk'de böyle mi

öpüyordum? İnsanın böyle öpebileceğini bilmiyordum bile… İkimiz de eskisi gibi değiliz. Lermontov'un bir şiiri vardı: Sevişiyorlardı, öteki dünyada rastlaştılar ve birbirlerini tanımadılar. Şimdi, sanki başka bir hayatta karşılaşmış gibiyiz; eski hayat yok artık. Ama birbirimizi tanıdık…

— Kuşatıldığınız sıra sana yazıyordum. Konuşuyordum seninle…

— Hissettim yazdığını. Bunun için tanıyabildik birbirimizi. Ayrıldığımız sıra ikimiz de çocuktuk. Bugün bir oğlumuz var… Ben eskisi gibi değilim; sen de değiştin… Ama seni eskisinden çok seviyorum.

— Vassia, sevgilim!

— Ateş büyüdükçe rüzgâr körükler, denir.

— Aşk mı?

— Her şey. Aşk… Hayat… Ve halk… Uçakta halkımızı düşündüm; bugün ne denli büyük! Acısı gibi gururu, izleyeceği yol da öyle…

Pencereye yaklaştılar. Gün ışıyordu. Yollar ıssızdı. Evler pembeleşmekteydi. Büyük bir sessizlik çökmüştü ortalığa yandaki küçük bahçede serçelerin cıvıldaşmasından başka ses duyulmuyordu. Fırtınadan, top ateşinden, çığlıklar ve gözyaşlarından sonra alışılmış bir sessizlik. Konuşamaz olmuşlardı. Şimdi yanyana, ayakta duruyor ve birbirlerine

bakmıyorlardı. Vassia, sıcacık, iri avucunda tutuyordu Nataşa'nın elini. Pembeleşen evlere, uçsuz bucaksız, iyice açılan gökyüzüne bakıyorlardı; belki bir şeye bakmıyorlardı da sabahın derin sessizliğine kulak vermekteydiler. Birden ikisi de ürperdi; arkalarında biri gülmüş, küçük Vassia uyanmıştı.

BİTTİ

Ocak 1946 - Haziran 1947

[1] İkinci Dünya Savaşı‘nda Fransız donanması Almanlara teslim olmayıp Toulon’da intihar etti.

[2] Maki, Akdeniz ikliminde, özellikle sahil boyu yetişen bodur bitkilerin genel adıdır. Korsikalılar kan davası uğruna adam öldürüp aralarında gizlediklerinde “makiye kaçtı” deyimi kullanılırdı. Zamanla “maki” sözcüğü Fransızcada gizli örgütlere, yeraltı çalışmalarına verilen genel ad oldu.

[3] 1935 yılında Stakhanov adlı işçinin bulduğu çalışma yöntemi. Bu yöntemde işçi, üretimin artması için iş yerinin yeniden düzenlenmesine ve iş koşullarının değiştirilmesine fiilen katılır.

[4] Arhangelsk hem Rusya’da bir kent adıdır, hem de Cebrail, Mikâil gibi üstün meleklere verilen addır.

[5] 1812, Napolyon’un Rusya Seferi

[6] Almanların Rusya’ya girdiği gün.

[7] Niebelungen efsanesi kahramanı.

[8] 1941-‘44 yıllarında Almanların siyasal tutukluları, kurtuluştan sonra da Fransızların geçici bir süre “işbirlikçileri” attıkları kamp.

[9] Elveda aşkım!

[10] Yoldaş…

[11] Özellikle Almanya'da yapılan kokulu ve kimyonlu bir içki.

[12] 1914'de Almanların Rusları yendiği Polonya Köyü…

[13] Bazuka benzeri bir tanksavar silahı

[14] Tristan ve İsolde. Ünlü Besteci Richard Wagner'in en sevilen operalarından birine konu olan bir Ortaçağ efsanesinin kadın ve erkek kahramanları

[15] Millet Meclisi Binası

[16] Çok iyi, çok iyi!

[17] Adolphe Thiers (1797-1877) Komün ayaklanmasını bastıran tarihçi ve devlet adamı. 1871'de devlet başkanı oldu. 1873'de kralcılarla muhafazakârların işbirliği sonucu düştü.

[18] N. Çernişevski'nin bir romanı

Table of Contents

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22
- 23
- 24
- 25
- 26
- 27
- 28
- 29
- 30

BEŞİNCİ BÖLÜM
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8

9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
ALTINCI BÖLÜM
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14

15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33